

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürresâd
Mecmuası

اطفارات

رساله مزددين آنندیقی کوستمک شرطیله
بیتون بازیلار هر هانکی بر غزن نه طرفندن
اقباس اولونه بیلیر .

§

مكتوبیلرک ، امضالارك واضح و
ادقو ناقلى اولىسى و آبونه صره
تومرسى محتوى يولوكىسى لازىدە .

§

مالک اجنبیه ايجون آبونه اولانلارك
آدرسلر ينك فراسز هىسى ده يازىلىسى
رجا اولنور .

§

اون آبونه قيد ايدن ذاته ير آبونه
مجاناً تقديم اولنور .

~~~~~

آبونه شرطى

مالک عثباتىدە سنهلىكى (٦٥) ، الم

آيلىقى (٣٥) غروشدر .

مالک اجنبىدە سنهلىكى (١٧) ، الم

آيلىقى (٩) فرانقدەر .

اداره هنان

باب عالي جاده سندە ورخان يلد خانىدە

تومرو ٢٣-٢٦

اطفارات

آبونه بىل پشىندر .

§

مسلکه موافق آثار مع المتنونه قبول

اولنور . درج ايدىلماين يازيلار

اهاده اولوغاز .

~~~~~

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

دين ، علمي ، ادبى ، سياسى هفتالق جموعة اسلاميە در

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

صاحب و مدیر مسئول : ع . اشرف ارب

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Cilt 18

Sayı 443-468

09 Ekim 1919 - 17 Şubat 1921

Proje Yürüttücsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel: +90 212 410 06 00 Faks: +90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKİM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTİ NEŞRİ: 18

Kültür Yayınları Dizisi No. 218/18

<http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx>

ISBN

978-605-9478-22-9 (18. c.)

978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan

Lokman ÇAĞIRICI

Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürüttücsü ve Editör

M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü

Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan

Mustafa AYDIN

Çeviri Yazı Kurulu

Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ - Yılmaz KARACA

Fuat RECEP – Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım

Ahmet YILMAZ

Baskı

Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

NİSAN 2020 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 18

İÇİNDEKİLER

443. Sayı

13 Muharrem 1338 - **09 Ekim 1919** - 09 Teşrînievvel 1335

Sebilürreşâd Avn-i Hak'la On Sekizinci Cildine Başlıyor:	
Âsim-3- <i>Mehmed Âkif</i>	3
Esrâr-ı Kur'ân: [Bakara Sûresi, 2/58-59]	
<i>Abdülahzîz Çâviş</i>	4
Vehhâbîlik	
<i>Hayderîzâde İbrahim</i>	5
Hazret-i Muhammed Aleyhisselam'ın Dini: İslâm -9-	
<i>Muhammed Hamdi</i>	7
Vahiy ve Risâletin Vukû'u	
<i>Şeyh Muhammed Abduh</i> (Terc: Hüseyin Mazhar)	8
Dîn-i Muhammedî	
<i>C. V. Laytnar, L. L. D.</i>	9
Beyânnâme (Hükûmet Tarafından Neşrolunan Resmî Beyânnâmedir)	
[<i>Sebilürreşâd</i>]	13
Ulemâ-yı Muhtereme-i Şî'a'dan Bir Suâl	
[<i>Sebilürreşâd</i>]	14
Kü'ül Aleyhindeki Cihâd	
(<i>Sabah</i>)	14

444. Sayı

20 Muharrem 1338 - **16 Ekim 1919** - 16 Teşrînievvel 1335

Âsim -4-	
<i>Mehmed Âkif</i>	15
Esrâr-ı Kur'ân: [Bakara Sûresi, 2/60]	
<i>Abdülahzîz Çâviş</i>	16
Hazret-i Muhammed Aleyhisselam'ın Dini: İslâm -10-	
<i>Muhammed Hamdi</i>	16

Ahlâk Mes'elesi [Sebilürreşâd]	18
Kadınlarımız Hakkında [Sebilürreşâd]	21
Beşerin En Sağlam İstinadgâhi Dindir [Sebilürreşâd]	22
Hukük-i Milliyenin Müdâfaa ve Muhâfazası İçin Milletin Kelime-i Vâhîde Etrâfında Toplanması [Sebilürreşâd]	22
İntihâbât Münâsebetiyle Müslümanlara Vesâyâ [Sebilürreşâd]	24
Türkiye Hâkimiyeti ve Müslümanlar [Sebilürreşâd]	25
İngiltere ve Şark [Sebilürreşâd]	26

445. Sayı

27 Muharrem 1338 - **23 Ekim 1919** - 23 Teşrînievvel 1335

Âsim-5-

<i>Mehmed Âkif</i>	27
İthaf Kit'ası	
<i>Mehmed Âkif</i>	28
Esrâr-ı Kur'ân, (Bakara Sûresi, 2/55-61)	
<i>Abdüleziz Çâviş</i>	28
Hazret-i Muhammed Aleyhisselam'ın Dini: İslâm -11-	
<i>Muhammed Hamdi</i>	29
Hukük-i Âile ve Usûl-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnâmeleri Hakkında	
<i>Sadreddin</i>	31
Rusûl-i Kirâm Aleyhimüsselâmin Vazîfesi	
<i>Şeyh Muhammed Abduh</i> (Terc: Hüseyin Mazhar)	33
İslâm'da Ahlâk -1-	
<i>Mehmed Emin</i>	34
Türk Kadını!	
[Sebilürreşâd]	37

446. Sayı

05 Safer 1338 - **30 Ekim 1919** - 30 Teşrînievvel 1335

Şiir ("Dalâle Düşmüşlerden Başka, Kim, Tanrı'sının Rahmetinden Ümîdini Kesebilir?" Hicr Sûresi: 15/56)	
<i>Mehmed Âkif</i>	39
Âsim -6-	
<i>Mehmed Âkif</i>	39
Esrâr-ı Kur'ân, (Bakara Sûresi, 2/62, Nahl Sûresi., 16/120)	
<i>Şeyh Abdüleziz Çâviş</i>	40

Hadîs-i Şerîf	
<i>Sebîlürreşâd</i>	41
Hazret-i Muhammed Aleyhisselam'ın Dini: İslâm -12-	
<i>Muhammed Hamdi</i>	42
İslâm'da Ahlâk -2-	
<i>Mehmed Emin</i>	44
Mevlevî Muhammed Ali ve Himmet-i Meşkûresi	
(<i>Tasvîr-i Efkâr</i>)	46
Üstâd-ı Muhterem Süleyman Nazif Beyefendiye	
<i>Ömer Rıza</i>	47
Sulhümüz	
<i>Ömer Rıza</i>	47
Şeyh Müşir Hüseyin Kîdvâî	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	49
Şâyân-ı Teessüf Hâller	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	50
İngiltere'nin Manda Mes'elesinde Nokta-i Nazarı	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	50
Amerika'da İhtilâl-i İktisâdî Tehlikesi	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	51

447. Sayı

12 Safer 1338 - **06 Kasım 1919** - 06 Teşrînisânî 1335

Âsim -7-	
<i>Mehmed Âkîf</i>	52
Esrâr-ı Kur'ân, (Bakara Sûresi, 2/63-64, Tâhâ Sûresi., 20/124-126)	
<i>Abdü'lazîz Çâviş</i>	53
Hadîs-i Şerîf	
<i>Ahmed Nazmî</i>	54
Rusûl-i Kirâmin Vazîfeleri; İ'tirâz-ı Meşhûr	
<i>Şeyh Muhammed Abdûh</i> (Terc: Hüseyin Mazhar)	56
Mekteplerde Din Tedrîsâtı	
<i>Aksekili Ahmed Hamdi</i>	58
Musâhabâ: Biraz da Hakîkate Doğru	
<i>Mustafa Nazmî</i> (Amasra)	59
Haftanın Zehirlerinden	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	61
Mister Marmaduke Pickthall	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	62
Londra'da İslâm Kongresi (Kongre Reîsinin Hâk-i Pâ-yi Şâhâneye Telgrafi ve Cevâbı)	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	63

448. Sayı18 Safer 1338 - **13 Kasım 1919** - 13 Teşrînisânî 1335

“Bir Kere de Azmettin mi Artık Allah'a Dayan...”,	
<i>Mehmed Âkif</i>	64
Na't-ı Nebevî	
<i>Abdülaziz Mecdî</i>	65
Âsim -8-	
<i>Mehmed Âkif</i>	65
Tefsîr (Bakara Sûresi, 2/65) [Hîle]	
<i>Abdülaziz Çâviş</i>	66
Vehhâbîlik-4	
<i>Ahmed Nazmî</i>	67
“İman Yetmiş Küsûr Şu'bedir...” -2	
<i>Ahmed Nazmî</i>	69
Sadâ-yı Hakikat	
Talebe-i 'Ulûm Nâmîna M.	71
Türkçülük, Memleketçilik	
<i>Ömer Rıza</i>	71
Müteyemmen Bir İzdivâc	
[<i>Sebilürreşad</i>]	73
Emri-i Dini Muhâfaza Husûsunda Fermân-ı Hilâfet-penâhî	
[<i>Sebilürreşad</i>]	73
Beyânât-ı Hazret-i Meşîhat-penâhî	
[<i>Sebilürreşad</i>]	74
Dârülhikme'nin Beyânnâmesi	
[<i>Sebilürreşad</i>]	75
Sûriye, Arab mı?	
(<i>Tan gazetesinden</i>)	75
Sebilürreşad Mecmû'a-i İslâmiyyesine	
<i>Ömer Lütfî</i>	76

449. Sayı25 Safer 1338 - **20 Kasım 1919** - 20 Teşrînisânî 1335

Âsim -9-	
<i>Mehmed Âkif</i>	77
Na't-ı Celîl-i Muhammedî	
<i>Abdülaziz Mecdî</i>	77
Esrâr-ı Kur'ân: (Bakara Sûresi, 2/67-71, Muhammed Sûresi, 4/31)	
<i>Abdülaziz Çâviş</i>	78
Mev'iza -1- [Ayasofya Va'azı]	
<i>Ferîd</i> (Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsı)	79
Dînin Fevâid-i Medeniyye ve İctimâ'iyyesi	
<i>Aksekili Ahmed Hamdi</i>	82
İslâm'ın Ahkâm-ı Medeniyyesi: Yollardan Ezâ Verecek Şeyleri Ref' ve İzâle	
<i>Ahmed Nazmi</i>	84

Dârûlmuallimât Müdîri Mes'elesi	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	86
Yüz Bin Müslümanın Hayâti Tehlikededir!	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	87
Anadolu'nun Pâyitaht'a Hitâbi	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	87
Ermenilerin Harb-i Umûmi'deki Hizmetleri	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	88

450. Sayı

11 Rebîülevvel 1338 - **04 Aralık 1919** - 04 Kânûnievvel 1335

Âsim -10-	
<i>Mehmed Âkif</i>	90
Şeyhü'l-islâm Efendi Hazretleriyle Mühim Bir Mülâkât	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	90
Mev'iza -2- [Ayasofya va'azı]	
<i>Ferîd</i> (Dârülhikmeti'l-İslâmiyye A'zâsı)	93
Ahlâkiyât -1- (Mukaddime)	
<i>Ahmed Hamdi</i>	95
[<i>Tefsîr</i>] "Muhakkak ki Bütün Mü'minler Kardeştir" -1-	
<i>Abdü'laziz Mecdî</i>	98
Dârûlfünun Gençlerine: Din ve Ahlâk	
<i>Hüseyin Âdil</i>	99
Hakîkî Vatanperverler Kimlerdir?	
<i>Mustafa Nazmi</i>	100
Bursa Sultânîsi Talebeleri Efendilere	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	101
Adapazarı ve Bolu taraflarındaki Kârîlerimizin Dikkatine	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	102

451. Sayı

18 Rebîülevvel 1338 - **11 Aralık 1919** - 11 Kânûnievvel 1335

İnsâniyetin En Yüksek Mefkûresi Risâlet-penâh Efendimiz'in Velâdet-i Seniyyeleri Münâsebetiyle	
<i>Ömer Rıza</i>	103
Beyânât-ı Celîle-i Hazret-i Pâdişâhî	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	105
Bir Akd-i Müteyemmen (Rukiye Sabiha Sultân Hazretleriyle Şehzâde Ömer Faruk Efendi	
Hazretlerinin Emr-i Mesnûn-i Akidleri)	
[<i>Sebîlürreşâd</i>]	105

Hutbe-i Hazret-i Meşîhat-penâhî [Sebilürreşad]	106
Kasîde-i Hazret-i Meşîhat-penâhî [Sebilürreşad]	106
Mev‘iza -3- [Ayasofya va‘azı] Ferîd (Dârülhikmetî'l-İslâmiyye a‘zâsı)	107
Ahlâkiyât -2-	
Ahmed Hamdi	110
[Tefsîr] “Muhakkak ki Bütün Mü’minler Kardeştir” -2- Abdüleziz Mecdi	113

452. Sayı

25 Rebîülevvel 1338 - **18 Aralık 1919** - 18 Kânûnievvel 1335

[Tefsîr] “Muhakkak ki Bütün Mü’minler Kardeştir” -3- Abdüleziz Mecdi	116
Kasîde-i Târîhiyye Muhammed Hamdi	118
Mev‘iza -4- [Ayasofya va‘azı] Ferîd (Dârülhikmetî'l-İslâmiyye a‘zâsı)	118
Ahlâkiyât -3- (Geçen Mebhasin Mâ-ba’di) Ahmed Hamdi	122
Şark ve Garb (Ikdâm) Ahmed Cevdet	125
Sebilürreşâd [Sebilürreşâd]	126
Türk Ocağı’ndaki Münâsebetsizlikler Hakkında [Sebilürreşâd]	126
Ahlaksızlık Propagandaları [Sebilürreşâd]	127
İngiltere–Amerika ve Sulh Muâhedesi [Sebilürreşâd]	127

453. Sayı

09 Rebîülâhir 1338 - **01 Ocak 1920** - 01 Kânûnisânî 1336

Âlem-i İslâm’dâ İ‘tilâ ve İnhitâtin Esbâbı -1- Abdüleziz Mecdi	129
Mersiye Ali Selahaddin	131
Mev‘iza -5- [Ayasofya va‘azı] Ferîd (Dârülhikmetî'l-İslâmiyye a‘zâsı)	131

Medrese Teşkîlâtı

Cevad (Medrese-i Süleymaniyye talebesinden)	135
Te‘âlî-i İslâm Cem‘iyeti	
[Sebîlürreşâd]	138
Cem‘iyetin Maksad-ı Teşekkülü ve Hedef-i Mesâ‘isi	
[Sebîlürreşâd]	138
Kavmiyetcilik Hastalığı	
[Sebîlürreşâd]	139
Bosnalı İslâm Hey‘et-i Meb‘ûsesinin Şeyhüislâm Efendi Hazretleriyle Mülâkâti	
[Sebîlürreşâd]	139
Şerî‘at ve Meşrûtiyet [Orient News gazetesine cevap]	
Dârülhikmetî'l-İslâmiyye	140

454. Sayı

16 Rebîülâhir 1338 - 08 Ocak 1920 - 08 Kânûnisânî 1336

Esrâr-ı Kur’ân, [Bakara Sûresi, 2/72-73-74]	
Abdülaziz Çâviş	142
Kâside-i Na‘tiyye [“Su Kasîdesi”ne Nazîre]	
Abdülaziz Mecdî	143
Mev‘iza -6- [Ayasofya va‘azı]	
Ferîd (Dârülhikmetî'l-İslâmiyye a‘zâsı)	144
Ahlâkiyât -4-	
Ahmed Hamdi	147
Hilâfetin Esâsı Saltanatdır	
Ömer Rıza	150
Pek Mühim Muhtıra	
[Sebîlürreşâd]	152

455. Sayı

23 Rebîülâhir 1338 - 15 Ocak 1920 - 15 Kânûnisânî 1336

Esrâr-ı Kur’ân, [Sûretü'l-Bakara, 2/75]	
Abdülaziz Çâviş	153
Mev‘iza -7- [Ayasofya va‘azı]	
Ferîd (Dârülhikmetî'l-İslâmiyye a‘zâsı)	154
Ahlâkiyât -5- (Mes’ûliyet-i Ahlâkiyyenin Derecâtı)	
Ahmed Hamdi	157
Garânîk Mes’lesi Hakkında Dârülhikmetî'l-İslâmiyye A‘zâsı Râsim Efendi’nin Hatâ-yı Azîmi -1-	
Ahmed Hamdi	159
Müskirâtın Memnû‘iyet-i Dîniyyesi ve Kânûnen Men‘i	
Ömer Rıza	162

Hânedân-ı Âl-i Osmân'ın Hissiyât-ı Dîndârâneleri Abdülmejid	163
İleri Gazetesinin Muhâlif-i Edeb Neşriyâti [Sebîlürreşâd]	164
Seyyid Emîr Ali Hazretlerinin Bir Cevâbı	164
Kuvve-i Siyâsiyyeden Mahrûm Hilâfet Olamaz [Sebîlürreşâd]	164
Hindistan'da Hilafet Cem'iyeti [Sebîlürreşâd]	164
Mister Montagu'nun Beyânâti [Sebîlürreşâd]	164
Hindistan Muhtâriyeti [Sebîlürreşâd]	165

456. Sayı

30 Rebîülâhir 1338 - 21 Ocak 1920 - 21 Kânûnisânî 1336

Esrâr-ı Kur'ân, [Bakara Sûresi, 2/75] Abdülaziz Çâvîş	166
Âlem-i İslâm'da İ'tilâ ve İnhitâtin Esbâbı -2- Abdülaziz Mecdi	167
Garânîk Mes'elesi Hakkında Dârülhikmetî'l-İslâmiyye A'zâsı Râsim Efendi'nin Hatâ-yı Azîmi -2- Aksekili Ahmed Hamdi	169
Katî ve Kânûnî Îcrââta Doğru Mustafa Nazmi (Amasra)	172
Osmanlı Devleti'nin Âfîsi [Times gazetesinin yazısı] [Sebîlürreşâd]	174
Seyyid Ali Emîr Hazretlerinin Times'a Cevâbı Emir Ali	175
Haydarâbâd Konferansı (Zât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhîye Bî'at-i Hâlisa-i Dîniyyede Bulunuyor) [Sebîlürreşâd]	176
Arazî-i Mukaddese Manda Altına Alınamaz [Sebîlürreşâd]	176
"Türkleri İstanbul'dan Çıkarmak Büyük Hatâdır" [Sebîlürreşâd]	176
Şimâlî Afrika Müslümanları ve Merkez-i Hilâfet [Sebîlürreşâd]	177
İtalyan Matbû'âtının Mutâla'âtı [Sebîlürreşâd]	177
Şarkda Tezebzüb ve Huzûrsuzluk [Sebîlürreşâd]	177
Avrupa'da Buhrân-ı Mâlî [Sebîlürreşâd]	178

Merkez-i Hilâfet Hakkında Emîr Faysal'ın Beyânâtı [Sebîlürreşâd]	178
Gerard'in Mühim Bir Nutku [Sebîlürreşâd]	178

457. Sayı

14 Cemâziyelevvel 1338 - 05 Şubat 1920 - 05 Şubat 1336

Esrâr-ı Kur'ân: [Bakara Sûresi, 2/75] Abdü'laziz Çâviş	180
Âlem-i İslâm'da Esbâb-ı İ'tilâ ve İnhitât -3- Abdü'laziz Mecdî	181
Garânîk Mes'elesi Hakkında Dârülhikmetî'l-İslâmiyye A'zâsı Râsim Efendi'nin Hatâ-yı Azîmi -3- Aksekili Ahmed Hamdi	182
Uhuvvet-i İslâmiyye'nin İnkişâfi Ömer Rıza	185
Mukadderâtımız Hakkında Mühim bir Muhtıra [Sebîlürreşâd]	187
İki Mühim Mektûb Emir Ali	188
Mister Browne'ın Mektûbu [Sebîlürreşâd]	188
Süleyman el-Bârûnî Efendi Hazretlerinin Düvel-i İ'tilâfiyye Mümessillerine Muhtirası [Sebîlürreşâd]	189
İslâm ve İstanbul [Sebîlürreşâd]	190
İstanbul ve Hilâfet [Sebîlürreşâd]	192
Kurdistan Meşâyih, Ulemâ, Ümerâ ve Rüesâsının Mühim Bir Telgrafları	192

458. Sayı

21 Cemâziyelevvel 1338 - 12 Şubat 1920 - 12 Şubat 1336

Nu'man bin Mukarrin (<i>Mehmed Âkif'e</i>) Ali Ekrem	193
Âlem-i İslâm'a Ali Ekrem	194
İstanbul'a Ali Ekrem	195

Mev‘iza (Üstâd-ı Muhterem Mehmed Âkif Beyefendi’nin Karası’de Zağnos Paşa Câmi‘-i Şerîfinde Îrâd Buyurdukları Mev‘izanın Hulâsası)	196
Garânîk Mes’lesi Hakkında Dârülhikmeti’l-Îslâmiyye A‘zâsı Râsim Efendi’nin Hatâ-yı Azîmi -4- Ahmed Hamdi.....	199
Hindistan Vâli-i Umûmîsinin Bir Nutku [Sebîlürreşâd]	202
Mukarrerât-ı Hilâfet Hakkında Hıristiyan Âlemini Basîrete Da‘vet [Sebîlürreşâd]	202
Ağa Han Hazretlerinin Beyânât-ı Mühimmesi [Sebîlürreşâd]	203
Hilâfet-i İslâmiyye ve Hind Müslümanları [Sebîlürreşâd]	203
İslâmiyet, Bolşeviklik ve İngiltere [Sebîlürreşâd]	203
İstanbul'u Emîri'l-mü'mininden Almanın Âkibeti [Sebîlürreşâd]	204
Denikin Ric'atinin İstanbul'daki Te'sîri [Sebîlürreşâd]	204
Paris'de Bir Müessese-i İslâmiyye [Sebîlürreşâd]	204
Şûrâ-yı Millî Tarafından Mazhar-ı İ'timâd Olan Kabinetin Beyânnâmesi [Sebîlürreşâd]	204

459. Sayı

28 Cemâziyelevvel 1338 - 19 Şubat 1920 - 19 Şubat 1336

Esrâr-ı Kur’ân, [Bakara Sûresi, 2/75] Abdüllazîz Çâvîş	206
Mebâhis-i İlmiyye ve İctimâiyye: İslâm ve Sosyalizm [Sebîlürreşâd]	207
Ukâb-nâme Namîk Kemâl- Ali Ekrem	207
Ferâiz-i Dîniyyede Esâsât-ı İctimâ'iyye [Sebîlürreşâd]	209
Şark Tehlikesi Karşısında İ’tilâfin İttihadi [Sebîlürreşâd]	210
Türk Mes’ele-yi Mu’dilası [Sebîlürreşâd]	211
Huddâmü'l-Ka‘be Cem‘iyeti’nin Mühim Bir Muhtârası [Sebîlürreşâd]	211
Tan Gazetesi ve Müslümanlar [Sebîlürreşâd]	212
Büyük İslâm İmparatorluğunun Lüzûm-ı Teşkili [Sebîlürreşâd]	213

Fransa'nın Türkiye'deki siyâseti [Sebilürreşâd]	213
Hindistan Valisinin Mühim Tekzîbi [Sebilürreşâd]	213
Sultanat-ı İslâmiyye Hakkında Hindistan'ın Endîşesi [Sebilürreşâd]	214
İstanbul Mes'elesinde İngiltere'nin Mes'ûliyeti [Sebilürreşâd]	214
Bizi Müdâfaa İçin Londra'ya Giden Hind Hey'eti [Sebilürreşâd]	214
Bolshevizm ve İslâmiyet [Sebilürreşâd]	215
Talebe-yi 'Ulûmda Hareket-i Fikriyye [Sebilürreşâd]	215
Medrese Tahsilinde Gâye <i>Cevâd</i>	216
Ahidnâme [Sebilürreşâd]	218

460. Sayı

05 Cemâziyel-âhir 1338 - 26 Şubat 1920 - 26 Şubat 1336

Esrâr-ı Kur'ân, [Bakara Sûresi, 2/75] Abdülaziz Çâvîş.....	219
Arsa-i Arafât <i>Emin Feyzi</i>	220
Bocurgad <i>Nâbedîd</i>	220
İslâm ve Sosyalizm (İslâm Kardeşliği) Ş. M. Hüseyin Kîdvâî	221
Mev'iza (Dârülhikmeti'l-İslâmiyye A'zâsından Üstâd-ı Hakîm Ferid Beyefendi'nin Ayasofya'daki Mev'izaları)	224
Teâlî-i İslâm Cem'iyeti'ne <i>Mehmed Tâhir</i>	227
Afrika ve Asya'daki Harekât [Sebilürreşâd]	227
Şark Mes'elesinin Hallindeki Müşkilât [Sebilürreşâd]	228
Türkiye'nin Asya'daki İnkışâfına Karşı Tedâbîr-i Mâni'a [Sebilürreşâd]	229
Hindistan Hey'et-i Murahhasasının Hareketi [Sebilürreşâd]	229

Vehhâbîlerin, Emîr Hüseyin'e Karşı Hareketleri [Sebîlürreşâd]	229
Boğazlar'sız İstanbul Makarr-ı Hilâfet Olamaz [Sebîlürreşâd]	230

461. Sayı12 Cemâziye'l-âhir 1338 - **04 Mart 1920** - 04 Mart 1336

Esrâr-ı Kur'ân, [Bakara Sûresi, 2/75] Abdülahiz Çâvîş.....	232
Şûrâ-yi Meşîhat-i İslâmîyye [Sebîlürreşâd]	233
Peygamber Sevgisi Ali Ekrem	234
Talebe-yi 'Ulûmda Hareket-i Fikriyye (Medrese Tahsîlinde Gâye) Cevâd	236
Yükselen Bir Ses Mehmed Tevfik	237
Düğün Günü (Dâhiliye Nezâretinin Mühim Bir Ta'mîmi) [Sebîlürreşâd]	238
Bolsheviklik ve İslâmîyet [Sebîlürreşâd]	239
İslâm Kuvveti, İslâm Medeniyeti [Sebîlürreşâd]	239
Kurdler ve İslâmîyet [Sebîlürreşâd]	240
Kurd Ulemâ ve Aşâirinin Makam-ı Meşîhat'e Mürâcaatları [Sebîlürreşâd]	241
Vatan-ı İslâm'ın İftirâkına Çalışanlar Meyânında Acaba Seyyid Abdülkâdir Efendi de Var mı? [Sebîlürreşâd]	241
Ahmed Naîm Beyefendi'nin Beyânâtı [Sebîlürreşâd]	242
Kurdlerin Sadakat-i İslâmîyesi [Sebîlürreşâd]	242
Lâ-Gâlibî İllallah [Sebîlürreşâd]	242
Türkler Aleyhinde Heyecân [Sebîlürreşâd]	243
Büyük Bir Hakikat: Fransızlık Türk Münevverlerinin Tâ İliliklerine Kadar İşlemiştir [Sebîlürreşâd]	243
Sırbistan Müslümanlarının Mutâlebatı [Sebîlürreşâd]	244

462. Sayı11 Receb 1338 - **01 Nisan 1920** - 01 Nisan 1336

Esrâr-ı Kur'ân, [Bakara Sûresi, 2/75]	
Abdülaziz Çâvîş	245
Ulu Peygamberimize es-salâtü vesselâm (Mekke'nin Fethinden Sonra)	
Ali Ekrem	246
İslâm ve Sosyalizm (Hz. Muhammed'in Bi'setinden Mukaddem Arap Hey'et-i İctimâiyyesinin Ahvâli	
S. M. Hüseyin Kîdvâî	246
Garânîk Mes'elesi Hakkında Dârülhikmetî'l-İslâmiyye A'zâsı Râsim Efendi'nin Hatâ-yı Azîmi -5-	
Aksekili Ahmed Hamdi	247
Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti	
[Sebîlürreşâd]	251
Talebe-yi 'Ulûmda Hareket-i Fikriyye (Medârisin Hayât ve Memâti Arefesinde)	
A.[elif] Şükrü	253
Talebe-yi 'Ulûm Cem'iyeti'nin Lâyihası	
[Sebîlürreşâd]	255
Talebe İctima'ları ve Konferansları	
[Sebîlürreşâd]	256

463. Sayı16 Şa'bân 1338 - **06 Mayıs 1920** - 06 Mayıs 1336

Esrâr-ı Kur'ân, [Bakara Sûresi, 2/76-83]	
Abdülaziz Çâvîş	257
Kur'ân-ı Azîmü's-şân'ın Hâkimiyet-i Mutlakası	
Bedîuzzamân Saîd	258
Müslümanlığın Tamâmiyla Tatbîki Zamanı Gelmiştir	
Mustafa Nazmi (Amasra)	259
Garânîk Mes'elesi hakkında Dârülhikmetî'l-İslâmiyye A'zâsı Râsim Efendi'nin Hatâ-yı Azîmi -6-	
Ahmed Hamdi	260
Osmanlı-İngiliz Cem'iyeti'nin Bir Mitingi	
[Sebîlürreşâd]	264
Hind Müslümanları Hey'et-i Murahhasası	
[Sebîlürreşâd]	264

464. Sayı15 Rebîulevvâl 1338 - **25 Kasım 1920** - 25 Teşrînisânî 1336

Nasrullah Kürsüsünde	
Mehmed Âkif	265
Âsim-11	
Mehmed Âkif	277

XVIII ◇ SEBÎLÜRREŞÂD

“Şark İlleri Kurultayı” Murahhaslarıyla Mülâkât-1	278
Eşref Edib	278
Irak’taki Müslüman Kardeşlerimizin Cihâdi (Telgraf: TBMM Reisi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine)	
Es-Seyyid Muhammed Bedruddîn	282
Evliyâ-yı Umûrdan Mühim Bir Ricâ.....	283
Anadolu’da Sebilürreşâd	
[Sebilürreşâd]	283

465. Sayı

23 Rebîulevvel 1339 - **03 Aralık 1920** - 03 Kânûnievvel 1336

İslâm'a Büyük Bir Müjde: O Zâlim Suh Muâhedesî Allah'ın Înâyetiyle Şark Tarafından Yırtıldı	
[Sebilürreşâd]	284
“Müslümanların Terakkileri İslâm'a Sarılmalarına Bağlıdır” (Mehmed Âkif Beyefendi'nin	
Kastamonu kazalarında îrad buyurdukları mev'izaların hülâsasıdır)	286
Âsim-12	
Mehmed Âkif	290
“Şark İlleri Kurultayı” Murahhaslarıyla Mülâkât-2	
Eşref Edib	291
Şuûn:	
Adana'da Fransız Mezâlimi.....	296
Sevr Muâhedesî'nin Reddi.....	296
Ermeni Muâhede-i Sulhiyyesi'nin İmzâsı	296
Ermenistan Kabinesinin İstî'fâsi	296
Ermeni Felâketinin Müsebbibi	296
Garb Cebhesi'nde Vaz'iyet-i Harbiyye	296
Adana Cebhesi'nde Vaz'iyet-i Harbiyye.....	296
Yeni Ermenistan Hudûdu	296
Lloyd George'un Sukûtu	297
İtalya'nın Mühim Bir Talebi	297
İ'tilâf Devletleri Sıkıştılar	297
Ankara'da Şenlik:.....	297

466. Sayı

03 Rebîulâhir 1339 - **13 Aralık 1920** - 13 Kânûnievvel 1336

Bugün İcmâ'-ı Ümmet Anadolu'dadır	
[Sebilürreşâd]	298
Tam Müslüman Olmadıkça Felâh Yoktur	
[Sebilürreşâd]	299
Âlemde Sâha-i Terakkîye Doğru Atılan Her Hatve İslâm'a Tekarrubdur	
Eşref Edib	304

Âsim-13

<i>Mehmed Âkif</i>	308
Hind Hilâfet Cem'iyeti Reîsi ile Mülâkât [Sebîlürreşâd]	309
Bir Hey'et-i Muazzamanın Anadolumuz'a Kudûmu [Sebîlürreşâd]	314
Büyük Millet Meclisi'nde Okunan Ermenistan Muâhedesesi'nin Bazı Mevâdd-i Mühimmesi [Sebîlürreşâd]	314
Sebîlürreşâd Ankara'ya Gidiyor [Sebîlürreşâd]	315

467. Sayı24 Cemaziye'levvel 1339 - **03 Şubat 1921** - 03 Şubat 1337

Ye'se Düşenler Müslüman Değildir (Üstad-i muhterem Mehmed Âkif Beyefendi tarafından Kastamonu havâlisinde îrad olunan mev'izaların hülâsasıdır:	317
Maraş ve Anteplilerin Kahramanlıkları <i>Eşref Edib</i>	320
Şükür, Ricâ ve İhtârât [Sebîlürreşâd]	328

468. Sayı09 Cemâziyelâhir 1339 - **17 Şubat 1921** - 17 Şubat 1337

İstiklâl Marşı <i>Mehmed Âkif</i>	329
Esrâr-ı Kur'ân (Bakara Sûresi, 2/76) <i>Abdüleziz Çâviş</i>	330
İnkisâr-ı Hayâl <i>H. Basri</i>	331
Ümmet-i İslâmiyyenin Ta'kîb Edeceği Tarîk-i İctimâ'i Ancak Kendi Medeniyet-i İslâmiyyemizdir <i>Eşref Edib</i>	331
Şer'iye Vekâleti'nin Beyân-nâmesi [Sebîlürreşâd]	338
Elcezîre Cebhesi Kumandanı Nihad Paşa tarafından başmuharririmiz Âkif Beyefendi'ye çekilen telgrafnâme ve Âkif Beyefendi'nin cevâbî telgrafnâmesi.....	339
YAZAR İNDEKSİ.....	340

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Cilt 18

Sayı 443-468

09 Ekim 1919 - 17 Şubat 1921

Abone Şerâiti
Dâhilî, hârîci her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nûshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefi, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

ابعون أهلكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلٰى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

09 Ekim 1919

13 Muârem 1338

Perşembe

09 Teşrinievvel 1335

Cild: 18 - Aded: 443

Sebilürreşâd Avn-i Hak'la On Sekizinci Cilde Başlıyor

ÂSIM

-3-

- Şâirim!

- Olmaz olaydın! O ne yüzler karası!

Bence dünyâdaki işsizlerin en maskarası!

- Afvedersin onu!

- İmkânı yok etmem, ne demek?

Şî're meslek diye, oğlum verilir miydi emek?

Âh vaktiyle gelip bir danışaydın Köse'ne,

Senin olmuştu bugün, belki o kırk altı sene.

- Ama pek hîrpaldan şî'ri!

- Evet, hîrpaldım...

Çünkü merkeb değilim, ben de mürekkep yaladım

Ben de târîh okudum: Âlemi az çok bilirim...

“Şuarâ” dendi mi, birdenbire oynar sinirim!

İyi gün dostu herifler... O ne yardakçı gürûh!

O ne müstekreh adamlar... Hani, bakmak mekrûh!

Dalkavukluktaki idmanları sermâyeleri...

Onlar azdırdu bu milletteki pespâyeleri.

Bu sıkımlzlara “medh et!” diye mangır sunarak,

Ne erâzil adam olmuş, oku târîhi de bak!

Edebiyyâta edepsizliği onlar soktu;

Yoksa, din nâmına ahlâka taarruz yoktu.

Sürdüler, Türk'e “tasavvuf” diye olgun şırayı;

Muttasil şimdi “hakîkat” kusuyor Sîdkî Dayı!

Bu cihân boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarâb!

Kîble: tezgâh başı, meyhânci oğlan: Mihrâb!

Git o “dîvân” mı ne karn ağrısıdır, aç da onu,

Kokla bir kerre: Kokar mis gibi Sandıkburnu!

Beni söyletme, neler var daha!...

- Tekmilleyiver,

Sâde pek sövme ki: Peygamberimiz şî'ri sever!

- Vâki'â “inne mine's-şî'ri...” büyük bir ni'met;

Dikkat etsen, yine sevdikleri, lâkin “hikmet!”

Ben ki Attâr ile Sa'dîyi okur, hem severim;

Başka vâdîleri tutmuşlara ancak söverim!

Hem senin şî're tarâfdâr oluşun ma'nâsına:

Sana “şâîr” diyen, oğlum, seni gördüm yalnız!

Kimi “Mevlidci!” diyor...

- Âh olabilsem, nerde!

Yetişilmez ki: Süleyman Dede yükseklerde.

- Kimi “bid'atçı” diyor... Duyduğum ancak bunlar.

- Başka yok muydu?

- Hayır! Var var, unuttum: “Baytar!”

- Keşke baytarlık edeydim...

- Yine et, mümkünse.

- Yapamam...

- Belki yapardın be!

- Unuttum be Köse!

- Keşke zîhninde kalaymış... Ne kadar lâzımmış!

Beni dinler misin, evlâd, yine kâbilse çalış...

Çünkü bir tecrübe etsen senin aklın da yatar:

Bizi insan hekimindense, temizler baytar!

- Hele bir çek bakalım...

- Sen de bizimkinden çek!
 - Hani çay gelmedi yâ hû?
     - Ay unuttuk gerçek
 Gitme seslen yalınız, nerde Emin, yok mu?
     [2] - Emin!
 Neredesin? Baksana, çay demleyeceklerdi demin.
 - Demlemişler, baba...
     - Sen gelsene, oğlum, buraya...
 El öperlerdi unuttun mu?
     - Hayır!
     - Oldu mu ya?
 - Demin öpdüm baba!
     - Öpdün mü, git öyle ise hadi...
 Hele ya Rabbi şükür çay da nihâyet geldi.
 Şeker istersen eğer bulduralım?
     - Dört yüz mü?
 - Aldığım yok! Yaşasın İzmir'in a'lâ üzümü!
 Hem ucuz, hem daha lezzetli...
     - Çekirdeksiz de.
 - Buyurun!
     - Başla canım, var mı merâsim bizde!
 - Hocam, evvelce üzüm çiğnenecek, üstüne çay...
 - İçelim aşkına rindân-ı Hudâ'nın...
     - Hay hay!

Mehmed Âkif

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

¹(وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُّوْمِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغْدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلُّوْلُوا جَطَّةً تَعْفُرُ لَكُمْ خَطَّا يَأْكُمْ وَسَتَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ . فَبَدَلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا عَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُدُونَ)²

* *

Hazret-i Mûsâ ile kavmi Fir'avn'ın şerrinden kurtularak Tûr'a âzim olunca Arz-ı Mukaddese'ye doğru hareket etmeleri emrolunmuştu. Hazret-i Mûsâ'nın Benî Isrâîl'e Arz-ı Mukaddese'ye girmelerini ihtâr etmesi üzerine onlar orada cebbâr bir kavmin bulunduğu ve bunlar orada bulundukça oraya girmeyeceklerini, binâenaleyh Mûsâ'nın Allah'ıyla birlikte gidip onlarla harp etmesini taleb etmişler. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ kendisiyle kardeşinden başka bir şeye mâlik olmadığını beyân ve bu fâsik cemâ'atten tefrîk edilmelerini Cenâb-ı Hak'dan niyâz etti. Cenâb-ı Hak da Arz-ı Mukaddese'yi Benî Isrâîl'e kirk

sene harâm ederek onları yeryüzünde perîşan bıraktı.

Hâlbuki onlar günâhlarından tevbe ile evâmir-i ilâhiyyeye inkıyâd ve itâatlerini beyân ve Arz-ı Mukaddese'ye girerken içindeki cebbârların sukût ve hezîmetinden başka bir âkibete dûçâr olmayacaklarını en yüksek sesleriyle i'lân etmiş olsalardı orada ni'met ve refâhiyete, izzet ve sevkete nâil olacaklardı.

Cenâb-ı Hak, Benî Isrâîl'e ikdâm ve cesâretle techîz ederek dâimâ ileri gitmelerini, hiçbir vakit kuvvetlerini, azim ve celâdetlerini sùistimâl etmemelerini, gerilemelerini, düşmanlarının yüzüne sukût ve hezîmeti haykirmalarını emretmişti. Ve bu beldeye hûcûm ettikleri takdîrde günâhlarını afv edecek, hüsn-i amelde bulunurlarsa lütuf ve minnetini tezyîd ve onları inâyet-i ilâhiyyesiyle te'yîd eyleyecek ve böylece nûfûz ve şevketleri tevessü' ederek oraların hâkimiyetine sâhib olacaklardı. Fakat bu nefislerine zulm edenler, kendilerine söylenen sözleri tebdîl ederek Hazret-i Mûsâ'ya: "Haydi sen Allah'ınlâ beraber git de harp et, biz burada oturacağız, onlar orada bulundukça oraya girmeyeceğiz." dediler.

El-hâsil Cenâb-ı Hak Benî Isrâîl'e ikdâm ve cesâret tavsiye etmişken bunlar cebânete düştüler. Hüsrândan başka bir şeyi kazanmayacaklarını bildikleri hâlde geri döndüler, gerek muzafferiyet ve saâdetlerinin, gerek mezellet ve şekâvetlerinin kendi ellerine tevdî olunduğunu bildikleri hâlde Hazret-i Mûsâ'nın Allah'ıyla beraber o cebbâr kavim ile harp etmesini beklediler. Binâenaleyh kendilerine mev'ûd olan refâhiyet ve saltanattan mahrum kaldılar. Bundan mâ'adâ bulundukları yerde istikrâr edemeyerek firâr ettiler, arâzî-i mechûleye düştüler ve orada kırk sene, sefil ve serseri dolaştılar.

İşte bunların nefislerine zulüm ederek ikdâm ve cesâretle sîyânet etmemelerine mukâbil üzerlerine semâdan nâzil olan azâb-ı İlâhî budur. Hiç şüphesizdir ki Allah'ın azâbı, kalbleri za'if olan cebînlere isâbet ettiği gibi lütuf ve ihsânı da ikdâm ve cesâret gösterenlere, belâlara sabredenlere mev'ûddur. [3] Acaba bunların pâyânsız, susuz, âteşin çöllerde serserileşmeleri kadar tahammül-sûz bir azâb tasavvur olunur mu?

Cenâb-ı Hakk'ın cebîn olanları ta'zîb husûsunda birçok yolları vardır ki hepsinin nefîcesi zillet ve meskenete dûçâr olmaları, her taraftan tecâvüze uğramaları, kat“iy-yen refah ve saâdet yüzü görmemeleridir, cebîn olana en büyük ukûbet olmak üzere şu yeter ki hayvan gibi şunun bunun işini görmek için teshîr olunur, yâhud bir paçavra gibi kullanıla kullanıla parçalanır gider...

(وَلَنْ تَجِدَ لِسْنَةَ اللَّهِ تَبَدِيلًا)³

Abdülaziz Çâviş

¹ Bakara Sûresi, 2/58-59

² Bu metnin meâli, sonraki nûshada verilmiştir. (Bkz: s. 16)

³ Fetih Sûresi, 48/23

VEHHÂBÎLIK

-3-

Muhammed bin Abdülvehhâb'ın ictihâd-ı mutlak iddiâsında olduğu ve maamâfih akvâl ve muâmelâtiyla âsâr-ı müellefesine nazaran e'âzim-ı ulemâ-yı Hanâbileden İbn Teymiye ile ona tâbi' olan İbn Kayyîm'in mesleklerini taklîd ederek müşârun-ileyhimânın tarîk-ı i'tidâlden inhirâf ile vâdî-i ifrâttaki ba'zi yanlış zehâblarına katıldığını evvelce zikretmiş idim. Hâlbuki şerâit-i lâzime-i ictihâdin derece-i ehemmiyyetine ve evsâfi hâiz zevâtın mefkûdiyetine binâen bâb-ı ictihâdin karn-ı râbi'den, belki de evâhîr-i karn-ı sâlisden i'tibâren mesdûd olduğu ve âlem-i İslâmîde **Hanefiyye'den**: İmâm Ebû Yusuf, Muhammed bin el-Hasan eş-Şeybânî, Kerhi, İbnü'l-Mübârek, Hasan bin Ziyâd, Serahsî, Şemsü'l-e'immetî'l-halvâti Kadîhân, Hidâye ve Kudûrî sâhibleri, Sadru's-şerî'a, Tahâvî, İbnü'l-Hümâm, Seyyid Şerîf Cûrcânî, Zemahşerî, Zâhidî, Bakillanî, İbn Nûcaym, Aynî, Zeyla'i, Sâhibü'n-nîhr Neseffî, Hamavî, Dûrru'l-muhtâr ve Dürer sâhibleri, Şûrûnbûlâlî, Abdülhakim-i Hindî. **Şâfi'iyyeden**: Rebi'î, Buveyî, Murâdî, Mezenî, Kifâl, Şeyhu'l-Irakeyn Ebû Hâmid, İmâmü'l-Haremeyn Cûneyd-i Bağdadî, Gazalî, Râfi'î, Nevevî, Fahr-i Râzî, Ebû İshak-ı Şirazî, Bağavî, Sebkî, Beyzâvî, Askalanî, Zerkeşî, Esnevî, Mâverdî, Beyhaki, Taftâzânî, Kastalânî, Mehâlî, Süyûtî, Zekeriyâ el-Ensârî, Kâmus ve Sîhâh sâhibi İbn Hacer-i Remlî. **Mâlikîyye'den**: Halil Abdülvehhâb, İbnü'l-Hâcib, Behrâm, Zerkânî, Muhyiddin-i Arabî, Kayrevânî, Darîr ibn Âşîr, Ebû Hasan eş-Şâzelî, Ebû Zeyd, İbn Abdülbîr, İbn Bessâm, İbn Haldun, İbn Battâl, Buhârî Şârihî, Berzelî, İbnü't-Tâyyib. **Hanâbile'den**: Hazret-i Abdükkadir-i Geylânî, İbn Kudâme, Müntehâ sâhibi, İbn Receb, Mer'i, İbnü'l-Hevâ, Tavkî, Ba'lî, Fütûhî, Merdâvî, Gâye Şârihi, Teğlebî, Şüveykî, Şihâbüddin el-Askerî ve hatta Muhammed'in kendilerine taklîd etmiş olduğu İbn Teymiye ile el-Cevzî ki yüzlerle zevât zuhûr etmiş oduğu ve bunların cümlesi ma'kûl ile menkûlü zâtlarında cem' ile gâye-i tahkîk ve imkâna vâsil olmuş birçok âsâr-ı muhallede-i ilmiyye meydana getirmiş zevâtta oldukları hâlde hicbirisi ictihâd-ı mutlak iddiâsında bulunmayarak bu ser-âmedânın cümlesi e'imme-i erba'a hazerâtını taklîd etmişlerdir.

İbn Teymiye'nin nokta-i nazari Zât-ı Sâmî-i Cenâb-ı Risâlet-penâhî ile ashâb-ı kirâmin mesleğini bi't-ta'kîb madde-i şirkin hasm ve kat'ıyla tevhîd-i Bârî'nin tahkîk ve tesbîti ve Cenâb-ı Hakk'a ihlâs ile ibâdet münhasır bulunmağla tevhîd esâsına muhâlif olan her bir hareketi menhiyât-ı şer'iyyeden addetmiş ve halkın makâsid-ı dünyeviyye ve uhreviyyelerinin tâhsîl ve te'mîni fikriyle enbiyânın ve evliyânın ve ba'zi ebrâr ve ahyârin merâkîd-ı mübârekelerine gidip onlarda bir kudret-i müessire-

nin vücûdunu bi'l-i'tikâd onlardan şefâat taleb etmek ve kubûra nezirde bulunmak ve üzerlerinde kubbe yapmak gibi şeylerin Ahmed bin Hanbel'in bu misilli muâmelâti tecvîz buyurmuş olduğundan bahs ile şer'an menhî-anh olduğunu beyân eylemiş ve maksad-ı âlî-i hazret-i Peygamberîye vâkif olan e'imme-i eslâf enbiyâ ve sâlihînin kabirlerinde namaz kılmadıkları gibi onlardan suâl ve istigâsede de bulunmamışlardır, diyor.

İbn Kayyîm dahi bu bâbda İbn Teymiye'ye tâbi' olarak bilâd-ı İslâmiyye'nin her tarafından merâkîd-ı evliyâyi hîn-i ziyârette secde etmek ve kurbân kesmek ve ehl-i kuburdan istigâse ve istimdâdda bulunmak husûsâtından gâyet şiddetli bir lisân kullanarak şirkin bu misilli ahvâlden tevellüd etmiş olduğunu beyân ile diyor ki: Vaktiyle nâs cümlesi tarîk-ı dîn ve hidâyete sâlik iken ibtidâları kubâra mülâzemet ve ehl-i kubârun tesâvîrine hürmet netîcesi olarak tarîk-ı hakki gâib edip vâdî-i dalâlete sapmışlardır Ez-cümle [Bu]da, Süva', Yeğûs, Ye'ûk, Nesr nâm zevât-ı kirâmin vefâtlarında tasvîrleri yapılip hâl-i hayâtlarında iken oturdukları mahalle vaz' ile kendilerine hürmet olunmaya başlamış ve bu sûret-i muâmele ile esbâb-ı hürmet mûrûr-ı zaman unutularak keyfiyete vâkif olan o vaktin ensâl-i mevcûdesi münkarız olduktan sonra halk bu esnâma ibâdet etmeye başlamıştır. Bi'l-âhare Cenâb-ı Hak, onları îmâna da'vet için Nuh aleyhisselâmı gönderdi. Onlar ise resul-i müşârun-ileyh hazrelerine îmân etmediklerinden helâk oldular. Sonra Amr bin Âmir bu esnâmî deryâ kenarından ihrâc ile Arab'ı onların ibâdetine da'vet etti, Arablar da icâbet eylediler ve daha nelere nelereaptılar! İbn Kayyîm bunlardan başka kütüb-i semâviyyeden muktebes ve muvahidîn için medâr-ı ibret olan daha bir takım vekâyi' ve hâdisât-ı te'abbüdiyye ile istişâhâd ediyor.

Ve'l-hâsîl gerek İbn Teymiye gerek İbn Kayyîm kubûra ta'zîm hakkında halkın ifrâtinâ mukâbil onlar da ifrât derecesine çıkarak ale'l-umûm ziyâret-i kubûru men' ile bâlâda beyân olunduğu üzere türbelerde kurbân kesmek ve ehl-i kubûrdan istigâse ve istimdâdda bulunmak gibi efâli şirk kabilinden addettiller. İşte Muhammed bin Abdülvehhâb dahi bu noktadan hatt-ı hareketini [4] şaşırıp İbn Teymiye ile İbn Kayyîm'in şer'an memnû' addettikleri efâli küfrü mûcib a'malden add ile türbelere nezir veya du'â veyâhud etrâfında tavâf etmek yâhud astarını öpmek veya teberrüken toprak almak gibi efâl ile ta'zîm ve ehl-i kubûrdan istimdâd eden kimseler kâfir olmakla beraber onları tekfir etmeyenler dahi kâfirdir, dedi.

Hatta "Ünvânü'l-mecd fi Beyâni Ahvâli Bağdâd ve Basra ve'n-Necd" nâm târîhin müellifi amucazâdem Hayderîzâde İbrahim Fasîh Efendi'nin Muhammed ibn Abdülzâz bin Abdülvehhâb el-Âidî en-Necdî'den rivâyet

ettigine göre Vehhâbî mezhebinin müessisi Muhammed bin Abdülvehhâb'a mu'âsır olup Basra ve Necd havâlîsında ilim ve fazl ile kesb-i iştihâr etmiş ve asrinin ferîd ve vahîdi bulunmuş olan mütehayyizân-ı ulemâ-yı Hanâbîle'den İbn Fîrûz el-İhsâî nâm zâta Muhammed bin Abdülvehhâb tarafından tarîk-i hidâyete da'veti mutazam-mın yazılmış olan mektupta Muhammed müşârun-ileyh İbn Fîrûz'a ¹ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ayet-i kerîmesiyle hitâb etmiş olduğundan nâşî İbn Fîrûz dahi ona cevâben ² قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَغْبُدُ لَا آتَشْمَعَ بِهِنَّ مَا أَعْبُدُ âyet-i celîlesini yazmış ve bu hâdise üzerine İbn Fîrûz katl ile tehdîd olunarak firâren Basra'ya gelip tavattun etmiş, vefâtına kadar orada kalmıştır. Ve bu sâyede Şeyh Osman bin Sind, Şeyh Ahmed el-Câmi' misilli birçok efâzîl-i ümmet müşârun-ileyh İbn Fîrûz'un halka-i tedrisine devâm ile feyz-i ilm ü irfânından müstefîd olmuşlardır.

Gerek Muhammed ve gerek Muhammed'in vâsita-i icrâiyesi olan Âl-i Su'ûd, Necd havâlîsiyle mahâll-i sâireye vâki' olan teblîgât-ı dîniyye ve resmiyyelerinde sâlifü'l-beyân i'tikâd dâhilinde hareket edegelmişlerdir. Ez-cümle Muhammed bin Abdülvehhâb'ın vefâtından sonra Necd Emâreti'ne geçmiş Âl-i Su'ûd'dan Faysal bin Türkî tarafından Necd ahâlîsine hitâben yazılmış olan teblîg-i dînî İbn Kayyîm'in İslâm'ın o vaktin hâzırını da ona kiyâs etmek sûretille ve bir lisân-ı tekfir ve tenkîd ile zîr u dermiyân etmiş olduğu müşrikîn-i Arab'dan bahsettikden sonra teblîge devâm ile diyor ki:

اڪثر النَّاسُ فِي هَذِهِ الْأَزْمَنَةِ وَقَعُوا مِنْهُمْ مَا وَقَعَ مِنْ أَوْلَئِكَ الْمُشْرِكِينَ
فَهُمْ يَقْرُؤُونَ الْقُرْآنَ فَعُمِّوْا وَصَمُّوْا عَنِ هَذَا وَادْلَهُ التَّيْهِيَّةُ هِيَ اِبْيَنُ فِي
قَلْبِ الْمُؤْمِنِ مِنَ الشَّمْسِ فِي وَقْتِ الظَّهَرِ فَإِنَّمَا مِنْ يَدِعُوْمَا مَعْرِفَةً هَذِهِ
الْتَّوْحِيدُ اعْرَفُ هَذِهِ النَّعْمَةَ وَقَدْرَهَا فَإِنَّمَا اعْظَمُ نِعْمَةَ اللَّهِ اَنْعَمَ بِهَا عَلَى
مِنْ عَرْفَهَا وَعَمَلَ بِهَا وَالرِّزْمَهَا فَقَابِلُوهَا وَلَا تَكْفُرُوهَا بِالْاعْرَاضِ عَنْهَا
وَاحْذَرُوْا أَنْ يَصْدِكُمُ الشَّيْطَانُ عَنِ ذَلِكَ وَاعْلَمُوْا أَنَّهُ قَدْ غَلَطَ فِي هَذِهِ
الطَّرِيقِ طَوَافَتْ لَهُمْ عِلْمُ وَزَهْدٌ وَرُورٌ وَعِبَادَةٌ فَمَا حَصَلَ لَهُمْ مِنْ
الْعِلْمِ إِلَّا لِقْشُورٍ. وَقَدْ حَرَمُوا إِلَيْهِ وَذُوقُهُ وَقَلْدُ وَاسْلَافًا قَدْ ضَلُّوا مِنْ
قَبْلِ وَاضْلُّوا كَثِيرًا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

"Bu zamanlarda nâsin ekserîsinden öyle şeyler vâki' olmaktadır ki o şeyler müşriklerden vukû'a gelmiş olan vekâyi'in aynıdır. Kur'ân-ı azîmî's-şâni kîrâet ettikleri hâlde bir mü'minin kalbinde öğle vaktindeki güneşten daha zâhir ve âşikâr olan edillesiyle ahkâmî karşısında kendilerini kör ve sağır bir hâlde bulurlar. Ey tevhîd-i Bârî'de sâhib-i ma'rîfet olduğunu iddiâ eden kimse! Cenâb-ı Hakk'ın kullarına ihsân etmiş olduğu bu ni'meti öğren ve onun kadrini bil, bu ni'met Cenâb-ı Hakk'ın kullarına ihsân etmiş olduğu ni'metlerin a'zamıdır. Onu bilen ve mücebince amel edip ahkâmî kendine lâzım

¹ Âl-i İmrân Sûresi, 3/64

² Kâfirûn Sûresi, 109/1-2

kılan kimSELere ihsân etmiştir. Bu ni'mete şükür ile mukâbele ediniz. Ondan i'râz etmekle küfrânda bulunmayınız. Şeytânın bu ni'metten sizi men' ve mahrûm edeceğinden hazer ediniz. Bunu da biliniz ki ilim, zûhd, vera', ibâdet gibi evsâf ile mevsûf oldukları hâlde bu tarîk-i tevhîdde galat ve hatâya düşmüş tâifeler vardır. Bu tâifeler semere-i 'ulûmun ancak yalnız kışrıza zafer-yâb olabilip lübbünden ve zevkinden mahrûm kalmışlar ve bundan evvel dalâlete sapan bir takım eslâfi taklîd ile birçok kimSeleri doğru yoldan saptırmışlardır."*

Vehhâbî mezhebinin diyâr-ı Necdiyye'de öyle az bir zaman içinde bu derecede kesb-i kuvvet etmesinin esbâb-ı mûcibesine gelince mezheb-i mezkûrun zuhûru zamanında seri'at-i garrâ-yı Muhammediyye muhâfaza-i ahkâmî noktasındaki te'sîr ve salâbetini beyne'l-kabâil gâib ederek bida'-ı günâ-gûn ile zulm ve şekâvet, fisk u fûcur ziyyâdesiyle dâire-i sirâyetini tevsî etmiş ve maârif-i dîniyye havâlî-i mezkûrede mensî bir hâle gelmiş olmakla beraber ümerâ ve rüesâ-yı Arab'in mezâlimi de dâire-i tahammülü geçmiş idi. İşte böyle tam zamanında idi ki Şeyh Muhammed emr bi'l-ma'rûf ve nehy anî'l-münker iddiâsıyla meydana atılarak halkın silk-i tevhîd ve adâlete da'vet ile zulüm ve dinsizliğin ta'ammümu hasebiyle gâfil ve me'yûs bir hâlde bulunmuş olan kabâilin hissiyât-ı İslâmîyelerini uyandırdı ve Muhammed'in da'veti İlâhî bir mâhiyyette telakkî olundu. Bu mezhebin mebâdî-i zuhûrunda ahkâmîn beyne'l-kabâil neşr u ta'mîmi yüzünden katl-i nûfûs, nehb ü gâret ve daha nice nice mefâsid-i azîme vukû'a geldiyse de bu da İbn Teymiye ile İbn Kayyîm'in beyân olunan meslejini ifrât-perverâne bir sûrette taklîd etmiş olan Şeyh Muhammed'in esâs-ı tevhîdde gulûv etmiş olmasından münba'is olmakla beraber ehl-i teşeyyû'ün Şî'a-i Gâliyye kismına mensûb ve Necd'in Ahsa ve Katîf cihetlerinde mütemekkin ba'zi Şî'i ulemâsının mu'tekadâtiyla Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at'ın ba'zi câhil kalmış olan avâm tabakasının tavır ve meslek-i dinîlerinin de bunda icrâ-yı te'sîr etmiş olması münker değildir. Çünkü Şeyh Muhammed Şî'anın gulât kismına mensûb bulunup hulûle kâil olmuş [5] mârrü'l-beyân ulemâsının âsâr-ı müellefe-sinde Hazret-i Ali ile encâl-i kirâmîna terzîk, ihyâ, imâte gibi Zât-ı Ulûhiyyet'e mahsûs olan kudretler isnâd ile

* Faysal'ın bu tâifelerden maksadı bâlâda zikri mesbûk Muhammed ibn Fîrûz el-İhsâî ile emsâli Necd ulemâsının olduğu mervîdir. Hâlbuki bu husûsda hatâya düşen İbn Fîrûz değil, Faysal'dır. Çünkü İbn Fîrûz lezzet-i 'ulûmu tamâmiyla tatmış olan ulemâ-yı hakîkatten olduğu o havâlîce müttefekun-aleyhtir. Bir rivâyete göre de Faysal'ın şu yoldaki ta'n u ta'rîz ile istihdâf etmek istediği taifenin Ehl-i Sünnet ve Cemâ'atin min haysü'l-i'tikâd câhil kalmış ba'zi avam tabakasıyla ehl-i teşeyyû'ün Gâliye kismına mensûb Şî'î firkasıdır.

âlem-i kevnde müşârun-ileyhimde keyfe mâ yeşâ tasarruf iktidâri zu'munda bulunduklarını okuduğu gibi Ehl-i Sünnet'in ba'zi cehele-i avamının dahi evliyanın merâkîdînâda Cenâb-ı Hakk'a mahsûs bir kudret-i müessirenin i'tikâdında bulunarak onları hîn-i tavâf ve ziyâretlerinde rükû' ve淑ûd ve sâire gibi Allah'dan gayrı hiçbir kimse için câiz olmayan ba'zi merâsimde bulunduklarını görüyordu. Hâlbuki diğer makâle ile âtiyyen teşrîh olunacağı üzere ne Ehl-i Sünnet ve ne de gulâtın mâ'adâsi olan Şî'a firkaları bu i'tikâddadır. Onlar evliyanın Cenâb-ı Hakk'a olan kurbiyetlerinden bi'l-istifâde bargâh-ı ehadîyyete ârzûhâl ve münâcât husûsunda müşârun-ileyhimi bir vesîle-i istîfâ' ittihâz etmekden başka onun hâricinde bir i'tikâdda bulunmazlar. Bunda da ileride beyân ve isbât olunacağı üzere cumhûr-ı ulemâ-yı müslimîn bir beis görmemiştir.

Hayderîzâde
İbrahim

HAZRETİ MUHAMMED ALEYHISSELÂM'IN DİNİ: İSLÂM

-9-

Ahkâm-ı İslâmiyye'nin tasnîfi- İslâm'a keyfiyet-i duhûl ve hurûc:

"Ahkâm-ı İslâmiyye düstûr-ı vahdetten başlayarak peyderpey teşe'ub ve inkişâf eder. En umûmisinden başlayarak husûsiyete ve peyderpey mürekkebâta doğru yürüyerek çoğalır. Bütün bu şu'abât ve inkişâfâtta mâ-kablînde indirâc ede ede cümleten yine bir düstûr-ı vahdete râci' olur.

الإِيمَانُ بِضُبْطٍ وَسَيْقَنٍ¹ أَلَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّمَا إِيمَانُ الْأَذْيَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاةُ شُعْبَةٌ مِنْ شُعْبَةِ الْإِيمَانِ buyurmuşlardır.

Ahkâm-ı ilmiyye vicdâniyât ve ahlâkiyâta; ahkâm-ı ahlâkiyye, i'tikâdiyâta râci' olur. A'malin tahakkuku ahlâkı, ahlâkin tahakkuku îmâni istilzâm ettiği hâlde, aksi tahakkuk etmeyebilir. Bundan dolayı ale'l-umûm ahkâm-ı selâse-i İslâmiyye usûl ve fürû' olmak üzere üç mertebe-i tasnifi teşkil ettikleri gibi bunlardan herbiri de yine usûl ve fürû' ve semerâtî hâvî olmak üzere üçer sınıf teşkil ederler.

Usûl, dîn-i İslâm'ın mebde' ve medhalidir. İslâm'a oradan girilir ve oradan çıkarılır. Usûl-i i'tikâdi velev icmâlen kabûl edenler İslâm'a girmiş olurlar. Zâhiren îmân eylemiş ise zâhiren ve bâtinîn îmân eylemiş ise hakîka ten müslümandırlar. Bunları kabûl etmeyenler ise dîn-i Muhammedî olan İslâm'a girmemiş, kabûlden sonra

¹ Buhârî, Îmân-3

rûcû' edenler ise irtidâd eylemiştir. Fakat usûl-i îmâna girenler, dîn-i İslâm'ın va'd ettiği gâye-i saâdete hemen vâsil olmuş olmazlar. Ancak nâmzed addolunabilirler. Gâye-i saâdet-i İslâm'a kemâl-i îmân ile o da fürû' ve zevâide kadar vusûl ile olur. İslâm'a îmân-ı icmâlî ile girdikten sonra îmân-ı tafsîlîye doğru terakkî ile tenmiye-i rûh lâzımdır. Îmân-ı tafsîlî hudûduna girip de tekrâr red ve inkâra sapanlar yine hudûd-ı İslâmiyye'den çıkış olurlar. İşte bir zaman insanların en mes'ûdu olan İslâm-ların sonra görülen mahrûmîyetleri bunun neficesidir.

Ahkâm-ı İslâmiyye'nin bir de hukük nokta-i nazarından taksîmi vardır. Çünkü dîn-i İslâm hakâikin müfredine ya'ni merci'-i evveli olan Zât-ı Hak celle ve alâya mensûb bir dîn-i Hak olduğu gibi hukukun müfredi olan hak üzerine mübtenî olmak ma'nâsına da bir dîn-i haktr. Bu nokta-i nazardan ahkâm ve vezâif-i İslâm'ın cümlesi bir hakkın muktezâsı olan bir vecîbe-i hukukiyye demektir. Ya'nî lisân-ı hukukta hak ile vazîfe arasındaki tezâyûf İslâm nokta-i nazarında tasavvur olununca tasavvur-ı hak vazîfeye mukaddemdir. Bir vazîfe îcâb olununca behemehâl ondan evvel bir hakkın sübûtu mütâla'a edilmek lâzım gelir. Ta'bîr-i âharla mükellefiyyette, ya'nî erbâb-ı vezâifdeki vazîfe erbâb-ı hakkın emânâtıdır. Bu hikmete mebnî Kur'an-ı azîmü's-şânda² (أَنْ تُؤْدُوا الْأَمَانَاتِ) buyurduğu gibi teklîften dahi (إِلَى أَهْلِهَا) ayet-i kerîmesinde emânetle ta'bîr-i şeref-vârid olmuştur. Bu ma'nâca hak lafzi yine Kur'an'da⁴ (فَاعْطُ كُلَّ ذِي حَقٍ حَقَّهُ)⁵ gibi âyâtta ve kezâlik⁶ (حَصَادِهِ) ehâdîs-i şerîfede şâyi'u'l-isti'mâldir, bundan dolayı İslâm kendine mahsûs ve her ma'nâsiyla ilmî müdevvenât-ı hukukiyyeye mâliktir. Fakat lisân-ı İslâm'da bu ma'nâca hak mefhûmu geniş bir sâha-i hükmü hâizdir. İslâm'ın îmân ve amel etmek mükellefiyetinde bulunduğu ya'nî vezâifine mebde' tanıyacaği hukük, beserden bir ırkın, bir kısmın, bir tabakanın inhisâr-ı hukukundan ibâret olmayıp insanlık ve fitrat-ı insâniyye ya'nî müsâvât-ı fitriyye esâsını muhtevi hukük olmakla beraber bunu ma'na-yı evvelce hak ile mebde'-i vâhidde tevhîd için sâha-i hukuku arş-ı ilâhiyyâta ırkâ edip hîfz u siyânet-i hukuku hâkku'llâh telakkî etmiş ve hukukun bir kısmını hukuku'llâh olmak üzere tasnif ederek vezâifini ona tefrî' eylemiştir ki bu taksîm ve tefrî' kütüb-i fikhiyye ve usûliyye-i İslâmiyye'nin cümlesinde münâdericdir.

Binâenaleyh i'tikâd-ı İslâm'a göre bütün hakâik-ı ekvân yalnız Zât-ı [6] Hak olan Cenâb-ı Allah'a müstenid, bütün hukuk-ı insan dahi hâkku'llâh'tan müstefîd ve müstefîzdir. Zât-ı Hakk'a inanmayan ya hakâik-ı muh-

² Nisâ Sûresi, 4/58

³ Ahzâb Sûresi, 33/72

⁴ En'âm Sûresi, 6/141

⁵ Buhârî, Edeb 86; Tirmizi, Zühd 64

telife-i eşyâ içinde dûcâr-ı dalâl-i şirk olur veya hakâik-ı eşyâya da inanamayarak daha sahif bir derekeye düşer. Çünkü buna inanmayanlar ya kendi mevcûdiyetlerine de inanamayacaklar veya kendilerinden başka ilâh tanımayaçıklardır. İşte şu dalâlet asr-ı hâzırda da‘vâ-yı hürriyyetle meydana çıkan birçok hod-bînânın veya riyeb ve şükkük içinde ne yaptığıni bilmeyerek buhrân-ı dalâl ile boğulup duranların akîdesi, ta‘bîr-i âharla dîni diye gösterilebilir.

Âh, hakîkate akîdesi olmayarak yaşayanların buhrân-ı rûhîlerini irâe ve tersîm edecek bir vâsita-i keşif bulunabile de bir teşhîr edilseler ve bu vâsita ile mes‘ûd zannedilen nice kimselerin ıztîrâbât-ı bâtinâsından herkes haberdâr olabilse ne büyük bir hizmet edilmiş olur!

Bize hakkı’llâha inanmayanlar hukük-ı beşere bir zamân-ı vicdânî ve hakîkî veremeyip ve bunu yalnız zevâhir-i ahvâle göre tertîb edebilecek kuvvetlerle muhâfazaya hasr etmek mecbûriyetine düşen ve bi’n-netîce fîkr-i hukûkiyi kalb-i beşerden imhâya doğru yürüyen avâmilin başlıcalarını teşkil ederler.

Bunun için ahkâm-ı İslâm ya hukuku’llâh veya hukük-ı ‘ibâd veya muhtelit olmak üzere bir taksîmi hâidir. Hakkı’llâh nef’i umûm ya‘nî nev’-i beserin kâffesine şâmil ve belki daha vâsi‘ bir şümülü hâiz bulunan vâcibdir. Hukük-ı ‘ibâd ise bir veya müte‘addid eşhâs-ı insâniyyeye âid olan vâcibdir. Şu hâlde hukük-ı umûmiyye lisân-ı şer‘-i İslâm’dâ hakku’llâh kısmına mülhak ve dâhildir ki bunun da tafsîlâtı kütüb-i fîkhîyede dermiyân edilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki bir müslüman müdde‘î-i umûmîsi hukük-ı umûmiyyeyi da‘vâ ederken hakkı’llâh da‘vâ ediyorum demek îcâb eder.

Muhammed Hamdi¹

VAHİY VE RİSÂLETİN VUKŪ‘U

Peygamber’ın taraf-ı Bârî’den nakl ü ityâن ettiği şeylerde sîdk-ı risâletine delîl, onun hâlini ve Cenâb-ı Hakk’ın kendisine i‘tâ buyurduğu mu‘cizât ve âyât-ı bâhireyi –vâsita-i beyândan iğnâ eder sûrette- iyânen müşâhede edenler, ya‘nî asr-ı nebevîde bulunanlar için pek zâhirdir. Nitekim: Yukarıda risâlete müteallik fasıl vech-i evvelinde izbâr olunmuştur. Bi‘set-i nebevî zamanından sonra gelenler için sîdk-ı nübüvvete müteallik delîl ise bu bâbda hakîkat-i kat‘iyye bildiren tevatürlerdir.

Tevâtür, ilm-i âharda ya‘nî usûl-i hadîs ilminde mezkûr olduğu vech ile kizb üzere ittifâkları müstahîl olan bir cemâ‘at tarafından meşhûd olmuş bir kaziyeye

veya bir vak‘anın rivâyet olunmasıdır. Tevâtürün alâmeti de Mekke’nin vûcûduna, yâhud Çin kit‘asının pâyitah-tı Pekin idügüne yakın hâsil ettiren ahbârâtın hakîkatini teslîme nefis nasîl mecbûr olursa kizbi muhtemel olmayan sâir mütevâtir şeyleri de öyle cezm ve tasdîk etmeğe vicdânен muztar kalınmasıdır. Çünkü tevâtüre müteallik haberlerin kizb ve ihtirâ‘dan masûn addedilmesi, o haberin i‘timâdî za‘if kılan ârizalardan hâlî ve be-gâyet dakîk olan şerâit-i mevsûkayı tamâmiyla câmi‘ olmasından münba‘ısdır, bu şerâitin hulâsası da haber-i mütevâtırın derece-i istîzâhîna ve intîşârını te‘mîn edecek mertebede râvîlerin tekessürüyle bunların rivâyet etmiş oldukları haberin mazmûnuna müteşeyyi‘ ya‘nî taraf-dâr bulunmayıp belki bî-taraf olmalarından ibârettir. Bu nevi‘ mütevâtirâtın edâ ve ifhâm ettikleri mazmûnlarının yakın-bahş olmalarında beyne’l-ukalâ hiçbir nizâ‘ ve ihtilâf yoktur. Ancak nizâ‘, muhberun-bihin ta‘alluk ettiği ma‘ânî ve i‘tibârât üzerine cârîdir.

Enbiyâ-i sâlifeden İbrahim, Mûsâ, İsa aleyhimüssalâtü vesselâm hazerâti gibi ba‘zları hakkında vâki‘ olan ihbârât şerâit-i tevâtürü câmi‘dir. İşte bu gibi ahbâr-ı mütevâtire miyânında onların ba’s olundukları kavimlerinden daha satvetli ve kuvvetli değillerdi. Malca da bir kesreti hâiz olmadıkları gibi halkı da‘vet ettikleri şeyin ilmini kendilerine öğretmeye âhâddan kimsenin mu‘âvenet-i mahsûsası sebk etmemişi, meâlinde haberler vardır.

Gâye-i emr, onlar, nûfûsun istikrâh ve imtinâ‘ edecek ve enzârin kasr olunacağı dûn bir seviyede olmayıp zamanlarında hükümdâr bulunanların dünyevî kuvvetleri ve mâllarının kesretiyle beraber bunlara karşı ancak ilm-i mevhûblarıyla te‘âlî ettiler, bu esnâda mülükün unûf-i azametlerine ve kuvve-i cünûdiyyelerine rağmen kendilerini tarîk-ı Hudâ’ya da‘vete kalkışmaktan pervâ etmeyerek bûrûc-ı haşmetleri üzerinde zelzeleden nûmûne-nûmâ bir sûrette sayha etmeye, semavat ve arzin hâlikî olan Kâdir-i Müteâl hazretlerinin nâsin husûl-i salâh ve intizâmi için murâd buyurduğu eşyâ ve ahkâmî tebliğ etmeye müsâra‘at eylediler. Da‘vâlarını müeyyid olarak ikâme ettikleri mu‘cizât ve beyyinât karşısında muâriz olan kuvvetler ser-nigûn oldu. İtyân eyledikleri şerâyi‘, saha-i fitratta kuvve-i azîziyyenin sebâti gibi âfâkî istîlâ etti. Onlara ittibâ‘ eden ümmetlerin hayr u felâha nâil olmalarını meslek-i sakîmden ayrılmayan muârizlara muhâlefetle hakîki saâdete kavuşmalarını istilzâm eyledi. Muârizlar ise za‘af-ı basîretleri, isyân-ı fikirleri, sekâvet-i tab’ları hasebiyle da‘vet olundukları hak yolundan inhirâf ile a‘mâl-i fâsidelerini türlü türlü renklerle tahlît ettiler. Hâlbuki rusûl-i müşârun-ileyhi[m]in münkirle-re tahaddî yolunda ikâme ettilikleri bûrhânın delâlet-i kat‘iyyesine göre cânib-ı İlâhîden nakl ü dermiyân et-

¹ M. Hamdi Yazır- Önceki sayılarda “Mehmed” diye yazmıştır.

tikleri ahkâma müteallik sözlerinde ve kendilerine vah-yolunduğu üzere nâsi dâire-i şerî'ate idhâl [7] için vukû' bulan da 'vetlerinde kâzib olmalarını zannetmek, akıl için hiçbir vakit câiz ve sahîh olamaz. Bununla beraber onların îrâd buyurdukları şeylere i'tikâd etmeyen kimsenin aklında ahkâm-ı mübelleğadan bir te'sîr hâsil olamaz.

Nefîs bir arzda ihmâl ve gafletle ot kümesi arasında büyümekte iken zürrâ'ın temâs-ı destiyle kal' ve imhâ edilen fâidesiz nebât gibi bâtil bir şey de bekâ bulabilecek hâsiyetten mu'arrâdır. Bir emr-i bâtilin bırakabileceği iz ise bunun bi'n-netîce mahsûb-i gaflet olduğunu nâ-dimâne tahatturdan ibârettdir.

Enbiyâ-i kirâmin ityân ettikleri şerâyi' ve ahkâm-ı dîniyye, muârizlerin kesreti ve erbâb-ı teğallübün cebir ve tasallut kuvvetleriyle beraber meşîet-i İlâhiyye ile takdîr olunduğu gibi kâim ve müeyyed olup onlar esâsi kizb ve hîleye müstenid olmakaslâ mümkün degildir.

İşbu kelâmımızın cevheri, bid'at-i sakîme erbâbinin ekâzib-i bedîhiyye miyânına katıştırdıkları bâtil şeyler üzerinde de dâimâ ziyâdâr-ı hakîkat olur.

Nebî-i zî-sânimiz Efendimiz'in isbâti, îmân edilmesi üzerimize vâcib olan bâkiyye-i rusûlü nübûvvetlerini de isbâta kâfidir. Zîrâ her teblîg ettiği şeyde sâdîk olan peygamber-i ekmel efendimiz, onların risâletlerini bize ihbâr buyurmuştur.

Inşâallah risâlet-i Ahmedîyye hakkında karîben bir fasl-ı mahsûsta verilecek ïzâhât bir kat daha tenvîr-i efkâr eyler.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Şeyh Muhammed Abdûh

DİN-İ MUHAMMEDİ*

Muharriri: C. V. Laytner, L. L. D,
M. A. Feylesof, D, D, V. L. ilh.

Dîn-i Muhammedî hakkında ilk ma'lûmâtim 1854 senesinde İstanbul'un bir medresesinde telakki ettim. Orada Kur'ân'ın mühim bir kısmını [anladım.] Türkiye'de, Hindistan'da ve sâir yerlerde muhtelif mezâhib-i İslâmiyye'ye sâlik müslümanlarla düşüp kalktım. Arapçayı öğrendim.

* Londra'da "Sâdis Belas" müessese-i ilmiyyesinde îrâd olunmuş konferansdır. *Islamic Review*'un Ağustos 1914 nüshasında intîşâr etmiştir. Muharririn ismini ta'kîb eden kendisinin elkâb-ı ilmiyesidir ki İngiltere'nin en yüksek elkâbıdır. 1854 senesinden beri İslâm âlemiyle temâsta, dîn-i İslâm'ı tâhsîl etmeye olan mûmâ-ileyh yarımsı asırlik tetebebu'ât-ı ilmiyyenin mahsûlünü ortaya koymakta olması i'tibâriyla konferansın ehemmiyet-i azîmesi derkârdır. Konferansın ehemmiyetini tezyîd eden bir nokta da Avrupalılara hitâb ederken izah edilmesi muktezî olan mesâili câmi' bulunması ve bu vâdide yazacak olanlara güzel bir örnek olmasıdır.

Zaten Arapçayı bilmeden müslümanları anlamak imkân-sızdır. lisân-ı Arabî'yi öğrenmek sâyesinde kazanılacak ma'lûmâttan daha mühim bir şey vardır. O da müslümanlarla tanışmak ve sevişmektir. Tanışmak ve sevişmek mebnâ-yı ilmin miftâhıdır. Te'âruf bilinen şeye nefh-i hayat eder, aks-i takdîrde cansız bir takım ma'lûmâttan başka bir şey kazanılmaz. Hüsn-i te'âtuftan mahrûm nice büyük mütetebbi'ler var ki dîn-i Muhammedî hakkında fenâ hükümler vermişlerdir. Ez-cümle Sir William Mudîr bu dîni mevzû'-i bahs ederken fâhiş hatâlara düşmüştür. Binâenaleyh bugün ne kadar âcizâne olursa olsun, kâffe-i edyan arasında bulunması muktezî olan "kardeşlik hissînin" tahkîmine hâdim olmayı ümîd ediyorum.

Herbert Spencer diyor ki: "Hakikati ne kadar çok ve muvaffakiyeti ne kadar az seversek o nisbettî muârizlânımıza rehber olan düșüncelere nûfûz ederiz."

* *

Mevzû'-i bahsimiz olan dîne "Muhammedîlik" deyişimin sebebi mevzû'umun ancak bugün müslümanlarca îmân olunan akîdeye taalluk etmesidir. "Îrâde-i İlâhiyyeye inkiyyâd" ma'nâsında olan "İslâm" ünvânını ittihâz ettiğim takdîrde bir sâ'at zarfında ihâtası kâbil olmayan daha geniş bir mevzû'a intikâl etmek lâzımdır.

Muhammedîlik, Hazret-i Muhammed'in dîni değildir. Çünkü Hazret-i Muhammed, Mûsevî ve hîristiyân, eslâfînîn dînini telkin ettiğini beyân etmiştir. Bu iki din İslâm'da mevcûddur ve Hazret-i Muhammed'in telkin ettiği şekil, onların mükemmel ve nihâîsidir.

Müslümanlık'ta Allah yolunda gitmek- Allah yolunda gitmek, hayat-ı yevmiyyemizde sükûn ve selâmete dest-res olmak için dâimâ Allah ile beraber bulunmak "îrâde-i ilâhiyyeye inkiyyâd etmek" bunların hepsine mu'tekidiz. Biz de fakat bu i'tikâd Müslümanlık'ta hayat-ı ameliyyeye intikâl etmişir ve bu dînin temel taşı budur.

Bir nokta-i nazardan Müslümanlık, Yahudilik ve Hîristiyanlığın her ikisine benzer. Ve bir nokta-i nazardan ikisine de benzemez. Allah yolunda gitmek, her işimizde Allah'ı hâzır ve nâzır bilmek i'tikâdını bu edyânın bütün peygamberleri ta'lîm etmiştir. Bu nokta-i nazardan onların hepsi de "Muhammedi" daha doğrusu "müslüman" ya'nî İslâm'a mu'te'kîd idiler.

Hazret-i Muhammed'e vahiy nâzil olmuştur- Fakat Mûsevîlik ve Hîristiyanlık hakkındaki bütün tedkîkâtından anlıyorum ki Hazret-i Muhammed'in ta'lîm ettiği sistem taklîd veya intihâb olunmuş değil, vahy olunmuştur. Fi'l-hakîka kemâl-i tevâzu'la arza cesâret ederim ki eğer fedâ-yı nefs, asâlet-i maksad, kendi risâletine kat'î i'tikâd, ortada bulunan ebâtilî, [8] hâfiâtı temyîze muktedir hayret-âmîz bir basîret ile bunların izâlesi için en mükemmel vesâiti bilmek, kullanmak vahyin hârici ve merî alâmâtîn-

dan ise Hazret-i Muhammed'in risâleti vahy olunmuştur.

Hazret-i Muhammed'ce ma'lûm olan Mûsevîlik başlıca "Masura" nâmiyla ma'rûf ve "Markaya" dan mütemeyyiz olan an'anevî Mûsevîlikdir ki Buda ve İskenderiye hurâfâtından âzâdedir.

Nitekim Hazret-i Muhammed'in ihyâ ve tathîr etmek istediği Hıristiyanlık, Mesîh'in te'âlîmine muvâfik idi. bu bir cihetten sembolik tasavvufî akidesinden diğer taraftan Arabların arasında şâyi' ve müdhiş hatâalarla mâli olan Hıristiyanlık'tan mütemâyiz idi.

* * *

Hazret-i Muhammed, dîn-i İbrahim'in fevâid ve menâfi'ini kendi kavmine inhisâr ettirmeyip bütün âleme teşmîl etmiş olduğundan milyonlarca insanlara medeniyetin en yüksek sâhalarına yükselmek firsatını ihmâr etmiştir ki bular barbarlıkta müstağrik olmaktan kurtulamayacaklar, yâhud Müslümanlığın sâde ta'lîm etmekle iktifâ etmemeyip fi'ilen tahakkuk etdirdiği uhuvvet pâyesine yükselmeyeceklerdi.

Mev'iza-i Cebel'in hayât-ı yevmiyyeye intikâli Hıristiyanlar resûl-i İslâm hakkında nâ-lâyîk sözler sarf etmişlerdi. Ba'zları onun bir mezheb-i Hıristiyanî te'sîs ettiğini söylemişler, manzûme-i sîfrinde *Dante* onu yalancılıkla ithâm, diğer müellifler de onun dini "Talmud" dan aldığıni iddiâ etmişlerdir. Bana kalırsa Müslümanlığın hakikaten ne olduğunu anlamak için şunları cem' etmek iktizâ eder: Hâlis Museviyete hidâyeti ilâve ve asl-ı Hıristiyanlık'tan Saint Paul'ün te'âlîmini tarh etti[k]den sonra ikisinin mecmû'uunu alınız nazarîyât i'tibâriyla bu böyledir. Ameliyat sâhasında ise Müslümanlık asrı, Hıristiyanlığın sinâ'î Avrupa'da görünen hâlinden daha ileridedir. Mesîh'in cebel-deki mev'izası hayât-ı yevmiyyeye nakl olunmuştur.

Her müslümanın kendisi bir mu'abbiddir- Her müslümanın kendisi bir mu'abbiddir. Dindaşlarinca ma'lûm olan esâslar dâiresinde her mes'ele-i dîniyye hakkında her müslümanın beyân-ı re'y etmesine müsââde vardır. Müslümanlar papazların esîri değildir, Müslümanlar hiçbir mütevassita hâcet görmeden Allah'a ibâdet ederler. Ve ibâdet yerleri bulundukları yerdir. Namaz vakti gelince ibâdetlerini ifâ ederler.

Müslümanlarda Papa'ya benzer bir şey yoktur.

Her müslüman diyebilir ki "irâde-i İlâhiyyeye istislâm etmekle ben de Hazret-i Muhammed'in getirdiği dini temsîl ederim"

Bi'z-zât Hazret-i Muhammed "lâ-yuhtîlik" iddiâsında bulunmadı. Hattâ bir def'a bir dilenciyi bırakarak servet ve sâmân sâhibi bir adama teveccûh ettiği için dûçâr-ı mu'âteb olmuş ve bunu i'lân eylemişti.

İslâm'ın beş direğî: Bir müslümanın alâmât-ı zâhire-si olan namaz, oruç, zekât, hac hakkında Kur'ân ta'lîmât-ı lâzîmeyi muhtevîdir. Namazdan evvel tahâret lâzımdır.

Bunların her ikisi hakkında vârid olan ta'lîmât pek dakîktir. Ma'amâfih bunları her hangi müslüman bilir ve bunları her hangi müslümandan anlayabilirsiniz. Zekât ise bir ibâdet-i mâliyyedir. Emvâlinden kırkta birinin fukarâya verilmesidir. Bu zekâtlar hazîne-i umûmiyyeye girer ve sarf olunduğu şeyler miyânda bir de kölelerin itkina sarf olunur ki işte bu hıristiyanlarca nâ-ma'lûm olduğu için müslümanlara bir vesîle-i ta'n u teşnî ittihâz edilmiştir. Hâlbuki Hazret-i Muhammed, köleliği kaldırırmak için kemâl-i muvaffakiyyetle ibzâl-i mesâî etmiştir. Zekâtın nezd-i Barî'de makbûl olması için zekât verenlerin onu meşrû' vâsitalarla kazandıklarını göstermeleri lâzımdır. (Tabî'î zekâtın mikdârı hadd-i meşrû'u tecâvüz edebilir) Fakat bir kilise yapmak için bir kasa gasb edilmez. Fazla zekât vermek isteyenler bi'l-ihtiyyâr vererek nâil-i sevâb olurlar.

Mekke'ye hac etmek ise pek mühimdir. Her taraftan gelen müslümanlar orada toplanırlar. Bu bir râbitâ-i ittihâddir. Bundan hakikî ve merî bir câmi'a-i İslâmiyye doğar. Hıristiyanlık'ta böyle bir câmi'a yoktur. Bundan mâ'adâ bu farîzanın ifâsi, umûmî bir lisân-ı mukaddes olan Arapça ile medeniyet-i İslâmiyye'nin intîşârına sebeb olur. Nasıl ki Avrupa'da Latin lisânı kendi lisânına ilâveten kâffe-i ulemânın lisân-ı müştereki idi. Binâenaleyh lisân-ı Arabî'yi öğrenmekle sâde dîn-i İslâm öğrenilmez, cihân-ı İslâm'ın bütün kalbine ittilâ' olunur. Asya'da ve Afrika'da nîm-barbar olduğu iddiâ edilen bütün bu yerlerde mücerred bir kelime-i Arabiyye bütün bu havâlîde sâkin olan Arapça ile konuşan, yâhud Arapçaya hürmet eden kâffe-i akvâmın mâl-i müştereki olur ve böylece Muhammedîlik bir vâsita-i temdîne mâlik bulunur ki edyân-ı sâire bundan mahrûmdur.

Oruç, tabî'î bir nizâmdir. Fakat hifz-ı sîhhât nokta-i nazarından fâidesi pek büyktür. Fi'l-hakîka dîn-i İslâm'ın içkilerden, domuz etinden, vech-i matlûb üzere kesilmemiş etlerden ve sâireden men' etmekden maksadı eziyet değil, insanların akıl ve bedenini sıyânettir.

Müslümanlarda merhamet ve müsâvât- Derecât-ı ictimâ'iyye i'tibâriyla zenginler fukarâların hâmî-i tabî'isi addolunurlar. Fakîr de zenginin sofrasında ahz-ı mevki' eder. Hiçbir İslâm cem'iyetinde fukarâ ve aghniyâ arasında hased ve münâferet tevlîd edecek farklar yoktur. Hattâ bir Müslüman köle [9] sâde bulunduğu evin a'zâsından sayılmakla kalmaz, hükümette, hey'et-i ictimâ'iyyede bir mevki'e i'tilâ etmek için şerâit-i müsâideyi hâizdir ki bûlardan bir İngiliz fakîri mahrûmdur.

Gîdâ tâlib olana verilir. Merhamet bilâ-vâsita ibzâl olunur. "Fukarâ Kânûnu"nun icbâriyla değil. Bir müslümana, hatta bir Budî'ye nazaran sadaka vermek vereni alana minnetdâr eder. Çünkü bu sûretele sadaka verende hayr-perverlik hissînîne hizmet eder.

Aynı sûretle Brahman dinine sâlik olan Hindular da kapılarına bir sadaka tâlibi gelince onlara iyilik yapmak fırsatını ihzâr ettiğinden dolayı ona perestîş ederler. Böyle bir nokta-i nazarda, i'tikâd-ı âcizânemce en hakîkî ve en geniş merhamet-i Hıristiyaniyye mündemicidir.

Hizmetçiler velev ki daha sonra yemek yerlerse de efendilerinin aynen yediğini yerler. Bir câmide musâllîler arasında müsâvât-ı kâmile vardır. Kiliselerde olduğu gibi bir takım emâkin-i mahsûsa yoktur. Câmiin imâmi yâhud musâllîlerden herhangi biri namazı kıldırır. Müslümanların kemâl-i intizâm ve sükûn ile súcûda varmaları kadar ulvî bir manzara-i ibâdet tasavvur olunamaz.

İngilizler resmiyetçiliğe itirâz ederler. Hâlbuki onlar kavâidin rûhuna değil, nizâmat ve hurûfâta perestîş ederler. Fi'l-vâki' denilebilir ki İngilizlerin dikkat ve i'tinâsı büyük bir hatânın köklerine bağlıdır. Merhamet en geniş ma'nâsiyla fazîletlerin en büyüğü ise bu memlekette onu toplamaya ve tevzî' etmeye âid resmiyetler onun rûhunu tahrîb ediyor.

Biz kânûnların umûma rehber olmak için vaz' olunduğuunu idrâk etmez gibi görünüyoruz. Falan kânûnun kelimâti onu idrâke hâdimdir. Yoksa o kelimeleri idrâkimize taslît etmek için değil, her şeyden ziyâde bizim mücerred merhametimiz, bizim mücerred dinimiz, haşin ve serî' kâidelerimiz, şarkın edyân ve eşkâlini tesciye eden şahsî, ferdî, şî'rî ve hayâlı hâllerle mütenâkizdir. Eğer garb milletleri esâsât-ı İslâmiyye üzerine te'essüs etmiş olsa Avrupa'da ne bir nihilist bulunurdu, ne de bir sosyalist. Bizim medeniyetimizin semere-i sa'yîsi, gâyesi ve neticesi insanları nâ-memnûn etmektir. Hâlbuki Müslümanlık hiçbir kimseyi nâ-memnûn ve mahrûm bırakmıyor.

İslâm'da izdivâc- Şimdi de izdivâc mes'elesine nazar-ı dikkatinizi celb ederim. Izdivâc akdi için iki şâhidin şehâdeti lâzımdır ve şu sûretle bir hareket-i şer'iyye tamâm olur. Fakat bu Hindularla hıristiyanlarda olduğu gibi kiliseî değildir.

Zevc zevcesinin refâkatıyla temettü' eder. Fakat onu cebren başka bir memlekete götürüremez. Kendisi giderse yine zevcesine bakmakla mükellefdir. Arada mühim bir münâza'a vukû' bulduğu takdîrde hakemler ta'yîn olunur. Zevceynin İslâhi kâbil değilse talâk vukû' bulur. Görülüyor ki şerî'at-i İslâmiyye'nin izdivâc hakkındaki desâtîri hıristiyan muharirlerinin hedef-i ta'ni olmaya aslâ müstahîk değildir.

Müslümanlarda talâk azdır- Müslümanların elinde izdivâc ve talâk için nâ-mahdûd bir kuvvet olduğu hakkında söylenen sözler yanlıştır. Talâk öyle kolay bir şey değildir. Hakemlerin hükmü olmadıkça talâk olmaz.

Bundan mâ'adâ akd-i izdivâcda mu'ayyen bir mehir tesmiye olunur ki talâk vukûunda zevcye verilir. Ekser

nîsvân zevcin veremeyeceği bir mehri ta'yîn ederler ve bu sûretle talâk tehlikesini def' etmiş olurlar.

Hindular arasında izdivâc rûhî olduğundan kâbil-i hall değildir. Roma Katolikleri arasında da izdivâcın halli pek müşkildir. Ma'amâfih ister izdivâcın kiliseî, ister medenî şeklini nazar-ı i'tibâra alalım, bu râbita her yerde ve her dinde dâimî bir mâhiyeti hâizdir. 1848 senesinden beri müslümanlar arasında yaşamış olduğum hâlde hıristiyanlar arasında talâkin daha fazla vukû' bulduğunu gördüm. Şunu da ilâve edeyim ki müslümanlar âilelerine, ulemâ'lara, ihtiyârlarına, garîblere ve hayvanlara muhabbet, hürmet ve şefkatleri i'tibâriyla hıristiyan denilen akvâma nûmûne-i imtisâl olacak bir mertebedirler.

Taaddûd-i zevcât- İslâm'daki taaddûd-i zevcât bizde pek şedîd ta'rîzlere sebebiyet vermiştir. Bunun hakkında birkaç söz söyleyelim. Taaddûd-i zevcât ile erkeğin adenâne fâik olan nîsvânın âile teşkil ederek fuhşun ve tevlîd ettiği mazarrâtın önü alındığı ve bir de gayr-ı meşrû' tevelüdüâta meydân kalmadığı ma'lûm olmakla beraber müslümanların ekseriyet-i muazzaması tek zevcelidir. Bu da yine Müslümanlığın telkinâtına vâbestedir.

Hazret-i Muhammed öyle bir hey'et-i ictimâ'iyyede doğdu ki bunun efrâdi bir kız çocuğu getirmeyi felâket addederler ve ba'zen de kızları diri diri gömerlerdi. Bunnarda bir insanın evlenebileceği kadınlar sayısızdı. Vefât eden şahsın terekesi miyânında bırakıldığı kadınlar da taksim olunurdu.

Hazret-i Muhammed bu sayısız taaddûd-i zevcâtı men' etti. Bir insanın ancak iki üç yâhud dört kadınla evleneceğini beyân etti. Şu şartla ki hepsine mütesâviyen adâlet ve mütesâviyen muhabbet gösterecek. Bu şartta riâyet edemeyen ancak bir kadınla tezvîc edebilir. Hâlbuki hiçbir kimsenin iki veya daha ziyâde zevcye aynı muâmele ve aynı muhabbeti gösteremeyeceğinden rûh-ı şerî'at-i İslâmiyye'nin tek zevceliye tarafâr olduğu tavazzuh eder.

[10] Bundan mâ'adâ Hazret-i Muhammed kadını vereşe arasında taksîm olunan bir mâl olmak vaz'iyetinden tahlîs ederek onu birinci bir vâris-i şerî' derecesine yükseltmiştir.

Sonra hâşâ sümme hâşâ Hazret-i Muhammed'in iffeti hakkında da dil uzatılıyor.

Bu itirâzi tedkîk edelim: Çok şükür esâtrî bir şahsiyetle uğraşmıyoruz. Bi'l-akis karşımızda öyle bir şahsiyet-i târîhiyye var ki her yaptığı ve her söyledişi mazbût ve müdevvendir. Ve bunların mevsûkiyyetinden emîn olmak için öyle müşkil-pesendâne tenkîdâtthan geçmiştir ki Peygamber'in bir sözü veya bir fi'li ashâbından birine kadar teselsül etmediği takdîrde dâire-i ehâdîsden çıkarılır. Biz ise Mesîh'in akvâl ve efâli ve zamanı hakkında bu kadar salâhiyetdâr bir me'haza mâlik değiliz. O hâlde Hazret-i

Muhammed'in iffeti hakkındaki isnâd hangi vesaika binâ olunuyor? Hemen şunu söyleyeyim ki her vak'ayı menba'ına kadar ta'kîb etmekle anlaşılır ki bu isnâdâtin aslı yoktur. Hazret-i Muhammed fazilet-i iffeti takdîr etmeyen bir muhîtte iffetin en yüksek misâli olarak yaşamıştır.

Putperest Arablar arasında yirmi beş yaşına kadar iffetini tamâmiyla muhâfaza etmiş ve bu yaşıta iken kırk yaşında bir kadınla evlenmiştir. Ve bu kadın ona hayr-hah olduğu ve risâletine inandığı için almıştı. İhtiyâr ve merhûm olan Hazret-i Hadice'yi kıskanan genç ve güzel bir zevcesine Hazret-i Muhammed Hadice'nin vefâtından sonra bu zevcesinin "Ben onun kadar iyi değil miyim?" suâline "Hayır, onun kadar iyi değilsin. Çünkü bana kim-senin inanmadığı bir zamanda inanmış ve ben fakir ve yetîm iken beni himâye etmişti" diye cevâb verdi.

Hazret-i Hadice ile yaşadığı yirmi yedi sene zarfında ona kat'î sûrette sâdik kaldı.

Vâkı'a elli beş yaşıdan sonra birbiri ardında zevceler aldığına görürüz. Fakat bu yaşa gelinceye kadar kendini zabta muktedir olduğunu gösteren adam için bu izdivâcların sebepleri her hâlde bizim hıristiyan müelliflerin ileri sürdürülerinden daha başka olması iktizâ etmez mi? Öyle ise bu sebebeler nedir?

Hazret-i Muhammed'in ihtiyâr yaşında da mükerrerden evlenmesinin sebeb-i hakîkisi merhameti, şehîd olan as-hâbinin dullarını himâye endîsesidir. Ashâbinin, ya'nî bir Allah'a îmân edenlerin aleyhinde husûmet pek müdhişti, herkes onlara gidâ vermekten memnû' idi. Ve bunların ba'zları Habeş'e hicret ederek oralardaki hıristiyan Necaşî'ye ilticâ ediyorlardı. Necâşî de onları düşmanlarına teslim etmemiştir. Bunların ba'zları Habeş'de vefât etti. Dul kalan kadınları, eğer Hazret-i Muhammed almasaydı zavallılar helâk olurdu. Hazret-i Muhammed'in böyle yapmasında sû-i niyyet vardı, demek kat'iyen esâssızdır. Bâ-husûs Hazret-i Peygamber gençliğinde iffet ve ismetine dâir kat'î bir delil vermiştir. Resûlullâh'ın Zeyneb'le, ya'nî evlâdlığı ve ma'tûk kölesi Zeyd'in mutallakasıyla evlenmesi de birçok sû-i tefehhümlere sebeb olmuştur. Putperest Arablarca evlâdlık olan şahsin mutallakasını almak doğru değildir. Hâlbuki vefât etmiş bir pederin (vâlideden mâ'adâ) nisvâni almak mübâhti.

Hazret-i Muhammed bütün bunların kaldırıldı. Bir evlâdlığın hakîkî bir evlâd olmadığını ve binâenaleyh hudûd-ı memnûaya dâhil olmadığını beyân eyledi. Yeni bir izdivâci tecvîzen değil, bu hakîkati te'yîden vahy-i İlâhî de nâzil oldu.

Bana öyle geliyor ki insanlar da hakîkî insâf kökleşse edyân-ı sâire hakkındaki nokta-i nazarları bambaşka olur. İşte o zaman edyânı menâbi'-i asliyesinden tedkîka teşebbüüs ve bu edyânın aleyhdârları taarfindan yazılan yalan yanlış te'lîfât-ı garazkârâneyi terk ile bunların te'sîr-i taas-

subundan kurtulurlar.

Müslümanlar arasında evlenmeyenler nâdirdir. Sinn-i izdivâca vâsil olduğu hâlse tehhül etmeyen kadınlar da pek azdır.

Zinâ bahsinde ise hem zânî ve hem de zâniye mütesâviyen cezâya dûcâr olur. Mücîrim alenen yüz darbe ile cezâlandırılır.

Meyhâne, kumarhâne, umûmhâne müslüman-larca mechûldür- Müslümanların meyhâneleri, kumarhâneleri, umûmhâneleri olmadığı gibi fuhuş kânûnlaşdırımı hîc de hatırlarına getirmemişlerdir. Müslümanların umûmî sohbetleri tamâmiyla edeb ve terbiye dâiresindedir. Ve bu husûsda ekser Avrupalılara fâikdirler. Mektepte, medresede birçok müslüman gençleri gördüm, ahlâkları ve konuşmaları İngiliz gençlerinkinden daha iyi idi. Berikilerin sohbeti İslâm diyârında müstelzim-i cezâ olacak mâhiyettedir.*

Evli kadının vaz'iyeti- Evli bir müslüman kadının vaz'iyet-i kânûniyesi evli bir İngiliz kadının vaz'iyetinden daha iyidir. Kadın bir izdivâc, tevellüd, vefât vukûunda ifâ-yi şehâdet edebilir ki Cumhûrî Fransa'da kadının bu hukûku daha hâlâ kabûl olunmamıştır.

Cihâd- Diyânet-i Muhammediyye'nin cumûdûna dâir serd olunan iddiâya gelince Kur'ân'ı tefsîr husûsunda hürriyet vardır. Ve binâenaleyh Müslümanlık her zaman ve zemîne intibâk etmektedir. Kur'ân'ı tefsîr için vaz' olunan [11] kânûn bir cümle-i şartiyenin bir cümle-i cezâiyeye tekaddüm etmesidir. Meselâ "Küffâr ile arbâ ediniz" mutlak bir cümledir. "Küffâr ile arbâ ediniz, eger size tecâvüz ederlerse" bir cümle-i şartiyedir. Cümle-i mutlakaya mukaddemdir. Binâenaleyh müdhiş sû-i tefehhûme uğrayan cihâdin takrîrinde nazar-ı i'tibâra alınır. Fi'l-hakîka cihâd, müslümanlara i'lân-ı husûmet edilince müdâfaa-i nefs için meşrû' olur.

Tesâmûh-i dînî husûsunda ise müslümanlardaki tesâmûh hıristiyan memleketlerinin herhangisindeki tesâmûhden kat kat fazladır. Böyle olsayı Türk idâresi altında bulunan Ermeniler, Rumlar, Yahudiler muhtâriyetlerini, dinlerini, lisânlarını muhâfaza edemezlerdi. İ'tikâdîmcâ Türk idâresi hıristiyanlara tahammûl ve insâniyyet dersleri vermektedir.

Hazret-i Muhammed hıristiyanları ve Yahudileri müslümanlar arasında saydı. Bir Allah'a ve âhirete i'tikâd edenler için ne korku, ne endîse vardır.

Câmilerle kiliselerin seyyânen muhâfazası- Kur'ân-ı Kerîm sûre-i Hac'da cihâdin mesâcidi, kenâis ve merâkîdi muhâfaza için i'lân olunacağını beyân eder.

* Muhterem âlimin bu satırlarını okurken fuhuş ibâha etmek isteyen ma'hûd vesîkaciya; hele her şeyden fazla meyhâneleri mebzûl olan bu pâyitaht-ı İslâm'ın sefâletine, sefâhetine, ahlâksızlığı alabildiğine görükleşen kundakçıların alçaklısına la'net-hân olmamak elden gelmez.

Çünkü hepsinde de Allah'ın nâmi zikrolunur.

Bu bizim asırlardan sonra idrâk edebildiğimiz bir tesâ-müh-i dînî değil midir?

Ben, kiliselere teberru'âtta bulunan birçok müslümanlar tanırım. Acaba câmi'lere teberru'âtta bulunan kaç hristiyan vardır? Hâlbuki câmilerde Allah'ın nâmi cidden zikrolunuyor.

Müslümanların hristiyanlara husûmeti hiçbir vakit hristiyanların müslümanlara karşı yaptıkları katliamlarla kâbil-i kıyâs değildir.

Hazret-i Ömer, ehl-i salîbin Kudüs'te yaptıkları bir katliâmın intikâmını almak için Kudüs'ün müdâfi'lerini kâmilen öldürmeye yemîn etmişti. Fakat Kudüs'ü aldığı zaman yeminini icrâ etmedi ve dedi ki: "Allah'ın yarattiği bir kulu öldürmektense yeminimi düşürmek gibi bir günâha girerim."

Hitâbemi nihâyet-pezîr eylemek için şu hakîkatin üzerinde ısrâr edeceğim. Mûsevîlik, Hıristiyanlık, Muhammedîlik birer kardeş olan edyândır. Hepsinin aslı müşterektir. Ümîd ederim ki hristiyanların Hazret-i Muhammed'i tebcîl etmekle Hazret-i İsa'yı daha fazla tebcîl etmiş olacakları gün yaklaşmıştır.

Müslümanlık'la Hıristiyanlık arasında bir zemîn-i müşterek vardır. Hazret-i Muhammed'in getirdiği hâkâika hürmet eden bir hıristiyan hiç şüphesiz daha a'lâ bir hıristiyan olur.

BEYÂNNÂME

Hükûmet tarafından neşrolunan resmî beyânnâmedir

Vatan ve memleketin el-yevm geçirmekde olduğu şu buhrânlı devirde hükûmet-i hâzira, Cenâb-ı Hakk'ın tevfîkât-ı İlâhiyyesine ve Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinin rûhâniyyet-i celîlesine istinâd ve pâdişâhimiz Hilâfet-penâh efendimiz hazretlerinin teveccûh-i hümâyûnlarına ve millet-i Osmâniyye'nin müzâheretine i'timâd ile mes'ûliyeti deruhde ederek saâdet ve selâmet-i mülk ü milleti te'mîn için azm-i katî ile ifâ-yı vazîfe ye mübâşeret eylemiştir. Hey'et-i Vükelâ-yı hâzira mütecânis ve hutût-ı esâsiyyede müttehidü'l-efkâr olup hiçbir firkaya mensûb olmadığı gibi muhtelif siyâsî grupların hiç birine dahi temâyûl etmez. Fakat vatan ve memleketin saâdet ve selâmetine ma'tûf olan gâyede hepsinden mu'âvenet-i ma'nevîyye intizârında bulunur.

Eyyâm-ı ahîrede Anadolu'da zuhûr eden ahvâl, İzmir'in bi-gayı hakkin işgâliyle onu ta'kibeden vekâyi'-i fecî'anın ve Anadolu vilâyât-ı şarkiyyesi mukadderâtı hakkında işâa edilen rivâyâtın efkâr-ı ahâlide hâsil eyle-

diği te'sîrat netîcesi olup maksad ise hukûk ve hudûd-i Osmâniyye'nin muhâfazası olduğunu ve hükûmet de şu histe müşterik bulunduğuna binâen vukû'a gelen sû-i tefehhümâtın zevâline şu iştirâk-i hissî kâfildir. Milletin büyük, küçük hiçbir tabakasında ve memleketin hiçbir noktasında bu ulvî maksada mugâyir bir fikir ve mülâhazanın mevkî'i olamayacağı âşikârdır. Husûsiyle hubbi-vatan ve hulûs-ı niyyet ve samîmiyyet, rehber-i hareket olunca sû-i tefehhümâtın ortadan kalkmasına mâni' bi't-tabi' zâil olur.

Hükûmetin düstûr-ı âmâli cümlece mutâ' olan Kânûn-ı Esâsî ahkâmıdır. İrâde-i millîyyenin tecellîgâhı olan Meclis-i Meb'ûsân'ın sür'at-i mümkün ile celbi akdem-i vezâifimiz ve intihâbâtın kemâl-i hürriyyet ve selâmetle cereyâni ve mukadderât-ı memleketin vükelâ-yı millet vesâtetiyile ta'yîni ehass-ı âmâlimiz olduğundan intihâbâtın aksar-turukla icrâsı esbâbına tevessûl olunmuştur.

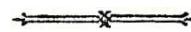
Menâfi'-i hayâtiyye-i vatanın te'mîni, hükûmetin yek-vûcûd bir kütle teşkil eden millete istinâden konferans huzûruna çıkışmasına mütevakkif olmakla ihtilâfatın te'sîrât-ı muzîrra-i hârîciyyesi bütün vatandaşlar tarafından teslîm edileceğinden hükûmet mutmaindir.

Şeref ve haysiyet-i Osmâniyye memlekette hiss-i adâlet ve müsâvâtın hükümrân olmasında bulunmakla bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb hic kimsenin kânûnen mahfûz [12] olan hukûk-ı şâhîyye ve medeniyyesine bir gûnâ taarruz vukû'a gelmemesine sarf-ı mesâî edilecek ve muhâfazası be-gâyet mültezem olan intizâm-ı ictimâ'ye aslâ halel getirilmemesine i'tinâ olunacaktır.

Hükûmet efkâr-ı 'âmmenin ma'kesi olan matbûâtın memlekete büyük hizmetler ifâ edebileceğine kâni' ve her hâlde menâfi'-i vataniyyeyi vikâyeye her zamandan ziyâde i'tinâ etmesine dahi muntazîrdir. Mesâlih-i devletin hüsn-i cereyâni kavânîn ve nizâmât-ı mevcûdenin tamâmen tatbîkine vâbeste olmakla me'mûrînin bu noktaya ale'd-devâm riâyetkâr olmaları lâzîmdir, hilâf-ı kânûn ahvâl vukû' bulmuş ise bunların dahi yine kânûn dâiresinde tashîhine müsâra'at olunacaktır.

Wilson Prensîpleri'nden bi-hakkin istifâde edilerek Devlet-i Osmâniyye'nin müttehid ve pâdişâhînîn etrâfinde müctemi' bir devlet-i müstakille olarak te'mîn-i bekâsi için hiçbir teşebbüsten geri durulmayacaktır. Zaten düvel-i muazzamanın hissiyât-ı nasafet-kârâneleri ve hakîkaten gittikçe nûfûz etmekte olan Avrupa ve Amerika efkâr-ı 'âmmesinin i'tidâl-perverliği bu bâbda emniyet-bahşdır.

În'ikâd-ı sulhûn bir an akdem teyessürüyle hâl-i tereddüde nihâyet verilmesi menâfi'-i vatan içâbindan olmakla bu husûsda dahi teşebbüsât-ı lâzimeye ibtidâr olunacaktr.

ULEMÂ-YI MUHTEREME-İ Şİ'A'DAN BİR SUÂL

Her sene Muharrem aylarında mâtem alayları teşkîl ederek sokakları dolaşmak, her sene binlerce telefâta sebebiyet verdiği işittiğimiz baş yarmak, arkaya zincir vurmak, kalb doğmek gibi şeyleri esâsât-ı İslâmiyye ile tevfîka imkân bulamadığımız cihetle bu bâbda bizi tenvîr buyurmanızı ricâ ederiz. Dîn-i İslâm'da bu husûsâta müteallik ahkâm mevcûd mudur, değil midir? Ya 'nî bu gibi şeylerin dinde bir mevkî'i var mıdır, yok mudur? Eğer câizâtta ise ulemâ-yı kirâm niçin bu ef'âle iştirâk etmiyorlar? Eğer şer'an memnû' ise niçin men' etmiyorlar? Bu husûsda mütâlaât-ı âliyye-i dîniyyelerine intizâr ederiz.

KÜ'ÜL ALEYHİNDEKİ CİHÂD

Newyork'tan *Times*'a bildirildiğine göre Amerika'da müskirât aleyhinde ahîren bir muvaffakiyet-i tâmme ile netîcelenen cihâd-ı kebîri açmış olan cem'i yet-i ma'lûme a'zâsından üç yüz kişi, bu cihâdı bütün cihana teşmîl için bir zamandan beri sık sık müzâkere ediyorlar.

İngiltere'ye gitmiş olan cem'i yet a'zâsından birkaççı daha şimdiden faâliyete koyulmuşlardır. Bu cihâd-ı azîmin mûcîb olacağı masârifâ karşılık olmak üzere "mûmessikler" mehâfilinde bir milyon lira toplanmıştır.

Sabah¹

Hükûmet-i sâbika zamanında Sebilürreşâd'dan da iki yüz lira te'mînat akçesi taleb olunması hasebiyle Sebilürreşâd geçen hafta intîşâr edememişti. Ahîren meblağ-ı mezkûr tesviye edildiği cihetle ba'demâ Sebilürreşâd herhangi mes'ele-i siyâsiyyeyi mevzû'-ı bahs edebilecektir.

* * *

Bir müddetten beri havâle muâmelâtının ta'tîli yüzünden abone bedellerini gönderemeyen muhterem kârilerimizin ahîren postaların kıymet-i mukaddereli mekâtîb kabûl etmeleri hasebiyle bu vâsita ile yâhud Zîrâat Bankaları vâsıtasyyla ırsâlâtta bulunmaları ricâ olunur.

* * *

Her abonenin mebde' ve müntehâ numarası matbû' adreslerin altında her hafta görülmektedir. Binâenaleyh ırsâlâtın inkîtâ'a uğramaması için abone müddetinin hangi numarada nihâyet bulacağını nazar-ı dikkate alarak birkaç hafta evvel tecdîdine ihtimâm buyurulması iktizâ eder.

¹Buradan 20 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nûshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe müvâfik âsâr
maâlmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmiyyedir

ابعون أهلكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللهُ يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم

12 Ekim 1919

20 Muâharrem 1338

Perşembe

16 Teşrînievvâl 1335

Cild: 18 - Aded: 444

ÂSIM

-4-

Kardeşim Fuâd Şemsi'ye

Son zamanlarda, ne olduysa, namazdan caydı;
Ne cemâ'atte, ne mescidde bizim komşu paşa!
— Olağan şey, sofuluk çıkmadı besbelli başa!
— Derken incelmeye, gencelmeye kalkıştı...

— Aman!

— Ne aman dinledi, gittikçe hovardam, ne zaman!
Saç sakal tuttu, ne hikmetse, acâib bir renk;
Kalafatlandı büyükler, iki batman, bir denk!
Çehre allikli sabunlarla mücellâ her gün;
Fes yıkık, kelle çirkik, kaş yılışık, göz süzgün!
İgne, boncuk, yakalık, tasma, yular, hepsi tamam;
Koçyiğit sanki bunak!

— Sen de mi şâirdin, İmam?

— Kuşkulandım paşadan, gizlice gittim hanıma.
Dedim: "Örtün de kızım, gel bakalım, gel yanına.
Zevcinin tavrı acâibleşiyor zannederim.
Sen ne dersin buna bilmem; bana sor bak ne derim:
İşçiniz, sofracınız var mı?

— Evet.

— Kim?

— Eleni.

— Şimdi sav.

— Hiç mi sebepsiz?

— A kızım, dinle beni!

Böyle şeyleerde sebep, hikmet aranmaz... Çabucak
Savabilmektedir iş... Yoksa rezâlet çıkacak:
Paşa azmî!

— Hoca, keşfet bakayım, şimdi bu harbin sonunu...
— Onu Allah bilir, amma, acaba var mı sonu?
— Ne demek! Nâ-mütenâhî mi bu! Elbette biter...
Tarafeynin biri, ancak, deyiversin ki: "Yeter!"
— Aklim ermezse de, evlâd, bu işin bitmesine,
İki şeyden biri lâzım...

— O nedir?

— Dinlesene!

Düşmanın, bekle ki, doysun, ya açıksın...

— Vay vay!

— Bunun imkânını bul, mes'elenin halli kolay!
Kapa sen şimdi o yapraklı, oğlum beni sor:
Başımın derdi büyük, çâresi yok, olsa da zor!
— Çâresiz derd olamaz, söyle Hocam, dinliyorum.
— Bir değil!

— Tut ki bin olmuş; ne demek! Mecbûrum.

Sana hizmet, babamın rûhuna rahmettir, ayol...

— Hocazâdem, bilirim hepsini, berhurdâr ol!

Oğlanın hâlini evvelce mi açsam?.. Lâkin

Komşunun derdi dururken, bunu açmak çirkin.

— Oğlanın hâli nedir? Söyle! Merâk etmedeyim...

— Dur, telâş etme de, ilkin, şunu bir nakledeyim:

Mütekâid paşalardan biri, üç beş sene var,

Düştü, bilmem, ne taraftansa, bizim semte kadar.

Kimde az çok getirir bir satılık mal varsa,

Kapatıp yaptı beleşten sekiz ev, dört arsa.

Herifin hâli bidâyyette zararsızcayıdı...

— Acabâ üstüme gül koklar mı?
— Onu bilmem... Gülü koklar mı kocan, yoklar mı?
Beni söyletme kızım! Git de hemen sav kariyi!

Mehmed Âkif

[14] ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
(وَإِذَا اسْتَشْفَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا أَضْرِبْ بِعَصَابَ الْحَجَرِ فَانْجَرَتْ مِنْهُ
أَثْنَتَ عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أَنْاسٍ مَشْرِبُهُمْ كُلُّهُوا وَأَشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا
تَغْثُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ)¹

Meâl-i Kerîmi

Hani, Mûsâ kavmi için su arayınca bizler “Asâni taşa vur” demişti de o taştan on iki pınar kaynamış, herkes de bunlardan kendi içmesine mahsûs olanı bilmisti. (Bunun üzerine kendilerine demişti ki) Allah’ın rızkindan yiyniz, içiniz, yalnız yeryüzünde fesâd çıkararak âsî olmayıniz.

***

Bu âyet-i kerîme Cenâb-ı Hakk’ın Benî İsrail’e râyegân buyurduğu eltâf-ı İlâhiyye’nin dokuzuncusunu beyân etmektedir. Bununla Risâlet-penâh Efendimiz’in risâlet-i seniyyelerini inkâr eden tâife-i Yâhud âbâ vüecdâdına Allah’ın neler ihsân buyurduğu ihtâr edilmekte ve her şeyin Hâlik-ı kâinâtâ râci’ olduğu beyân olmaktadır. Binâenaleyh Benî İsrail’ın nâil olduğu lütuflar kendi mahsûl-i sa’y ve amelleri deðildi.

Benî İsrail Sahrâ-yı Tih’de âyât-ı sâlifede beyân olunduğu vechile yolunu şaşırılmış, susuzluklarını izâle için Hazret-i Mûsâ’ya mürâcaat eylemişlerdi. Allahu te’âlâ ise Hazret-i Mûsâ’ya Tûr-ı Sina cezîresinin dağlarından birinin taşını asâsiyla vurmasını ilhâm buyurmuştu. Hazret-i Mûsâ da asâsını taşlara vura vura o arzin a’mâkına îsâl edince su menba’ları akmaya başlayıverdi. Bu sûretle Hazret-i Mûsâ Benî İsrail’in esbâti adedince herbirine bir pınar isâle ederek ona tâhsîs ve diğerlerini ona yaklaştırmak men’ eyledi.

Cenâb-ı Hakk’ın lütuf ve keremiyle bu pınarlar aktı. Menn ü selvâ gibi ni’metler onlara nâzil oldu. Bulutlar onları gölgelendirdi. Sa’y ve ta’abla elde etmedikleri riziklardan yediler, içtiler. Artık bundan sonra yine dünyâ yüzünde fesâda kalkışarak hetk-i muharremâta cûr’et, işledikleri günâhlarda ısrâr etmemeleri iktizâ ederdi. İnsan, Allah’ın luffuna nâil olunca vazîfe-i şükârâni ifâ ile ihsân-ı İlâhînin izdiyâdına liyâkat kesb etmeye çalışmalı-

dır. Yoksa nâil-i ni’met olmak dolayısıyla gurûr ve tekebüre sapmamalıdır. Ni’met içinde yaşıyorken Mün‘im-i Hakîki’yi unutmamalıdır.

Binâenaleyh Cenâb-ı Hak bir kavmin selefine ihsân-ı İlâhîsini râyegân buyurmuşsa onların sülâleleri gurûr ve iftihârda taşkınlık göstermeyerek eslâfin nâil olduğu ni’metin ancak inâyet-i sübhâniyye eseri olduğunu idrâk etmelidir. O hâlde ahd-i Risâlet-Penâhî’de Benî İsrail, Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz’in da’verine müşmeiz olarak onları kabûl etmemekte inâd ve ısrâr etmemeliydi. Çünkü Allahu Te’âlâ hikmeti istedigine bahseder.

Abdülaziz Çâvîs

***

وَإِذْ قُلْنَا اذْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْنَةَ²
فَكُلُّوْمِنْهَا حِيْثُ شَسْتُمْ رَغْدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حَمْدَةً نَعْفُرَ
لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَزَرِيدُ الْمُمْسِنِينَ . فَبَدَلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ
(لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رَجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُدُونَ
celîlesinin meâl-i kerîmidir:

Hani, biz (ecdâdınıza): “Bu şehre girdiğinizde oradan her ne isterseniz bol bol yiyniz ve kapısından girerken eğiliniz. Bir de: Murâdimiz isyânımızın afvidir, deyiniz ki hatâlarınızı bağışlayalım, iyilik edenlere gelince bunların mükâfâtını zâten artıracaðız...” demişti. İşte onların içindeki yolsuzları kendilerine söylenen sözü değiştirdi. Biz de o yolsuzlukta bulunanların üzerine, fisk etmiş olmalarına mukâbil, gökyüzünden azâb indirdik.

[15] HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİSSELAM’IN DİNİ: İSLÂM

-10-

Şu mukaddimeden sonra bâlâda gösterilen i’tikâdî, amelî ve ahlâkî aksâm-ı selâseden herbirinin usûl-i esâsiyyelerine ve bunların ihtiyâ ettikleri desâtîr-i ilmiyyeye dâir tasnîflerini biraz ta’kib edelim.

Usûl-i i’tikâd- İ’tikâd, inanmak rûh-ı insânının mizâc-ı fitrî ve evvelîsinden olduğu hâlde bu bâbda tecrübeberin gösterdiği bazı tehlikeler, muhîtin, hâdisâtın husûle getirdiği terbiye fitrât-ı insâniyyeyi taþýr ve ifsâd ederek bu mizâcı tahvil edebildiðinden bazı insanları kâbiliyet-i îmândan çıkarıp hukuka, hakka, hakikate karşı müctenib, mutaassib, mübeğgiz ve yalnız menfaat-i âtiyyeye taklîde, ittibâ’-ı hevâya münhemik bir hâle getirdiği gibi bazlarını da müzebzib, münâfik, dâimâ şübhékâr, mütereddid, gayr-ı mutmain ve müztarib bir rûha ilkâ eyler ki bu noktadan insanlar üçe münkasemdir: Ehl-i îmân, ehl-i küfür, ehl-i nifâk. Kur’ân-ı azîmü’s-şân sûre-i Bakara’nın ibtidâsında bu sunûf-ı selâseyi tasvîrden son-

¹ Bakara Sûresi, 2/60

² Bakara Sûresi, 2/59-59

ra ehl-i îmâni irşâda ibtidâr etmiştir. İşte İslâm fitrat-ı asliyye-i insâniyyeyi tağyîr ve ifsâd etmeksiznâ dâimâ îmâni hakka masrûf kılacak ve aynı zamanda bâtilden ictinâb ettirecek bir terbiye-i rûhiyye bahşeden kânûn-ı haktır.

Bu sûretle dinimiz i'tikâd husûsunda evvelâ bir tarîk, sâniyen bir matlûb irâe eder.

Tarîk- Bu tarîk tarîk-ı enbiyâdır ki hâtemü'l-enbiyâ Hazret-i Muhammed Mustafa sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz bunu te'yîd, îzâh, tenvîr ve ol bâbda kendisine mevhûb olan atâyâ-yi İlâhiyyenin hakîkatini bi't-tecrûbe isbât buyurmuştur.

Binâenaleyh İslâm Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin bu vâsita ile eslâf-ı izâmîninin irşâd ve ta'lîm buyurduğu esbâb ve vesâili ta'kiben mu'tekadât-ı matlûbesini isbât ve takrîr etmiştir.

Bu tarîkte beşerin taharrî-i hakîkat hissini taşıyarak evvelâ; ihsâsât ve tecrûbe, sâniyen; akıl ve muhâkeme ile tefakküre revâc ve kalbe inkişâf vermek ve fakat tefakkürde istibdâddan ictinâb edip bilhassa tecrûbe ve akl-ı şahsînin gerek zâmin olduğu ve gerek olamadığı mevzû'larda şâyân-ı i'timâd oldukları sâbit zevâtın efkâr ve ma'lûmâtından dahi bizzât ve bi'l-vâsita istifâde için ilimde nükûl ve ahbâr-ı sahîhayı dahi vesâit-i cedîdeden addetmek, ta'bîr-i âharla ilim ve ma'rifette hem ferdiyyet ve hem ictimâ'iyyet esâsları üzerine yürümektir. Çünkü yalnız ferdiyet esâsından yürüyen bir i'tikâd, bir tefekkür müstebiddir. Müstebidin nokta-i hareketi kendisini mebde'-i hakîkat farz etmek zu'm-ı bâtlî olacağinden kıymet-i ilmiyyesi de şahsîn eşhâs-ı kâinât içindeki husûsiyeti ve mahdûdiyeti kadar nâkîs olur.

Yalnız ictimâ'iyyet esâsından yürüyen bir i'tikâd, bir fikir ise taklîd-i mahzdan kurtulamayacağı ve rûh-ı ferdiyyeden tecellî-i husûsiye vâbeste mezâhir-i hakîkatten bî-vâye kalacağı için dâimâ hürriyetten mahrûm, esâret-i fikriyyeye mahkûm kalır. Binâenaleyh İslâm'ın hakka inkiyâd ve hevâdan ictinâb ma'nâ-yi umûmîsi hükmünü icrâ ederek hem ferdiyet ve hem ictimâ'iyyet esâslarının gözedilmesini âmir bulunmuştur.

Bu tarîk-ı enbiyâ, turuk-ı felsefiyyeden metîndir. Metîn olmakla beraber umûmîdir de. Metîndir: Çünkü turuk-ı felsefiyye ve aklîyyenin bütün ictinâdgâhlarını muhtevî olmakla beraber onlarda bulunmayan bir hasîsa-i i'câzî, bir kuvvet-i rûhiyyeyi müştemil ve binâenaleyh rûh-ı beşeri her vechile ihâta edecek bir hâkimiyet-i nâfizeye mâlik ve bu sûretle kalblerde buhrân ve hûsrân ıztirâbatını izâleye kâdirdir.

Umûmîdir: Çünkü gâyet münakkah ve mücîmel mebâdî ve desâtîr ile kalb-i avâma dahi harsı sehl olmak haysiyetiyle turuk-ı felsefiyye gibi yalnız havâssın dâire-i ihtisâsında kalmaz. Yalnız turuk-ı fenniyye ise her ikisinin

sâha-i hükmî içinde daha dar bir eyâlete îsâl edecekinden her ikisi için de vâsita teşkil eder. Binâenaleyh tarîk-ı nübûvvet en vâsi', en müstakîm, en metîn bir tarîk olup kalb-i beşeri hem hissen hem fikren cezb eder.

Metâlib- Tarîk-ı nebevînin îsâl ve isbât ve teklîf eylediği metâlib-i i'tikâdiyye bir mücîmel, bir de müfassal olarak iki mertebedir. Birinciye îmân-ı icmâlı, ikinciye îmân-ı tafsîlî itlâk olunur. Îmân-ı icmâlı; mebde'-i İslâm, îmân-ı tafsîlî ise maksad-ı İslâm'dır. Îmân-ı icmâlîsi bulunan bir kimse müslüm addolunduğu gibi, îmân-ı tafsîlîden te'vîl-i meşrû'a ictinâd etmeyerek inhirâf eden de gayr-ı müslüm addolunur. Îmân-ı icmâlîsi kavî bulunan bir kimsenin âgâh olduğu tafsîlât-ı dîniyyeye îmân eylemesi tabî'atiyla teferru' eyler. Binâenaleyh îmân-ı tafsîlî îmân-ı icmâlîde mündericdir. En mücîmel îmân "Hazret-i Muhammed aleyhisselam her ne teblîg etti ise haktır" kazîyyesini tasdîk etmektir.

Teblîgât-ı Muhammediyyenin icmâlinde dahi bâlâda söylenildeği vechile merâtib vardır:

Mertebe-i ülâ: İki matlûbu muhtevî olan îmândır ki [16] (أَشْهُدُ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهُدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ] şehâdetîyle ifâde olunur. Bu şehâdetâtîde beyân olunacak olan mebâni'-i İslâm'ın birincisidir. Görülüyor ki bu mertebe-i icmâlin muhtevî olduğu iki matlûb-ı i'tikâdîden birincisi olan tevhîd-i ilâh aslu'l-usûl-i İslâmîdir. Bu mebde'i kemâliyle bilen ve inanan bir müslüm metâlib-i sâireye inanmış demektir. Tasdîk-i risâleti muhtevî olan ikinci kazîyyenin ise iki haysiyeti vardır. 1) Tarîka i'tikâdi mutazammdir. Bu i'tibâr ile, İslâm'ın, tevhîd-i İlâhîye îmân tarîk-ı nübûvvet ve risâletten teblîg ve ta'lîm olunduğu vechile îmân demek olduğunu ifhâm eder ve şu hâlde bir matlûb-ı aslî değil, matlûb-ı evvelin bir kaydı demek olur. 2) Îmân-ı risâletin de bir matlûb-ı mahsûs, bir rûkn-i îmân bulunması haysiyetidir. Fi'l-vâki' risâlet bir me'mûriyet-i teblîgiyyeyi hâiz olmak cihetiyle esâsen bir tarîkten ibâret görünençorsa da emr-i risâlet nefşü'l-emrde vâki' bir hâdisse-i azîmedir ki bir cihetten insanlarda vahiy denilen bir hâdisse-i rûhiyye ve nefşâniyênin vukû' bulduğunu ve bu kâbiliyetin mümkünü't-tasavvur olduğunu gösterdiği gibi diğer cihetten Cenâb-ı Allah'ın insanların rûh ve kalbine inzâl-i vahy ile bizzât teblîg ve ifhâm-ı ma'anîye kudreti, ta'bîr-i âharla sıfat-ı kelâm ile muttasif olması lüzûmunu istilzâm eyler ki bu cihetle nübûvvetle îmân sıfat-ı İlâhiyyeden en mühim olan bir sıfatı tefsîr eylemesi nokta-i nazârîndan bir tarîk mes'elesi değil bir matlûb mes'elesi demek olur ve şu kadar ki matlûb evvele râci' dahî olabilir.

Bundan başka bu fikranın târih-i edyân nokta-i nazârîndan bir İslâh-ı mukayyede hasîsası da vardır. Gerek Museviyyet ve gerek İseviyyette bazı enbiyâya bir hisse-i ulûhiyyet ifrâz edilmiş olduğunu andiran ve ileride îzâh

edileceği vechile şirkə râci' olmakla tevhîd-i hakîkiye muhâlif olan bir akideyi ibtâl ediyor ve İslâm'ın bundan halâsını te'mîn eyliyor. Binâenaleyh Hâlik ile mahlûkun mertebelelerini tasrîh ile tevhîd-i Bârî'yi istikmâl ve şirkî bütün vücûh-ı ihtmâliyyesi ile ibtâl ediyor.

Bu mertebedeki îmân-i icmâlinin ifâdesi bulunan (أشهُدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشَهُدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ) şehâdeti ikinci haysiyette ya'nî bir rükn-i i'tikâd olması husûsunda zâhirdir. Çünkü şehâdet-i sâniyyede Hazret-i Muhammed aleyhisselamın abd, abd-i İlâhî olması akidesi risâletine terdîf edilmiştir. Hâlbuki abdiyyete i'tikâd bir tarîk mes'elesi olamaz. Bir mes'elevi mahsûsa-i müstakille olur. Ma'amâfih ma'rîfetullahî takviye eder. Ve işte bu kelime ile İslâm Asır-ı Saâdet'teki i'tikâdât-ı nasârâ ve Yehûd'un İslâh ve tashîhiyle Hazret-i Mûsâ ve İsa aleyhimesselamın teblîgât-ı asliyyelerini ihyâ ve tecdîd ettiği noktanın birisini göstermiş oluyor.

Cünkü o zaman Yehûd ve nasâra Hazret-i Allah'a ibn isnâd ediyorlardı. Hazret-i Üzeyr'e ve Hazret-i İsa'ya ibnûllâh diyorlardı. Kezâlik bazı nasâra dahi bu zevâta doğrudan doğruya ilâh ittlâk etmekten çekinmeyorlardı. Hâlbuki bu i'tikâd peygamberân hakkında ifrât ve cehâlet olduğu gibi ma'rîfetullahîda da bir noksân ifâde ediyordu. Çünkü Cenâb-ı Allah'a hâşâ evlad isnâd etmek, kezâlik güzide bir beşerde ulûhiyet gözetmek Cenâb-ı Allah'a hâşâ insan ve hayvan evsâfını isnâd etlemek veya fânî insanları bâkî ve kadîm ve ezelî olan ilâh farzıyla tenâkuza düşmek demek olacağından Allah'ı tanımadaya müncер oluyordu. İşte İslâm Hazret-i Muhammed'in de bir kul olduğunu tasrîh ettirerek müslümanları bu sû-i tefsîrden muhâfaza ediyor. Ve Allah'ı ma'bûd, insanı da her kim olursa olsun kul olarak tanittırıyor ki bu mes'elevi bir tarîk mes'elesi olmaktan ziyyâde bir husûsiyeti hâizdir.

Demek oluyor ki tarîk nokta-i nazarından tasavvur edildiği zaman risâletine îmân hepsine mukaddem ve diğerleri hep müşkât-i nübûvetten muktebes metâlib-i asliyeden ibâret bulunur ki bunların birincisi tevhîd, ikincisi Hazret-i Muhammed aleyhisselamın abdiyyet ve risâletidir. Ve bu iki matlûbu kelime-i şehâdet cem' eder ki bunlar evvelâ ve bizzât birkaç metâlib-i asliye-i i'tikâdiyyeyi daha tazammun ederler. Ez-cümle meleklerre, kitaplara i'tikâd gibi ki bunlar ^{امَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزَلَ إِلَيْهِ}¹ كُلُّ أَمَّنَ بِاللَّهِ وَمَلِئَكَهُ وَرُسُلِهِ لَا تَفَرُّقُ بَيْنَ أَحَدٍ منْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ. ایyet-i celîlesi ve emsâli âyâttâ icmâl buyurmuştur. Görülüyor ki burada îmânın iki mertebe-i icmâliyyesi beyân buyurulmuş: Birincisi; Resûlullah'ın Rabbinde kendine inzâl olunan şeýlerin cümlesine îmân ettiğini, kezâlik mü'minlerin îmânı da böyle olduğunu beyân ederek hem iki matlûb-ı aslî-i i'tikâdiye ve hem

bunların tevhîd-i Bârî'yi ircâ'ına işâret ediyor. İkincisi ise bu icmâli biraz tafsîl ederek gerek Peygamber'den ve gerek mü'minlerden her birinin Allah'a ve melâikelerine ve kitaplarına ve peygamberlerine îmân ettilerini izâh ile matlûb-ı i'tikâdiyi dörde iblâg eyliyor ve "peygamberleri birbirinden tefrik etmeyiz" cümle-i tezyîlliyyesiyle mes'e-le-i risâlete i'mân nokta-i nazarından rusûl-i İlâhînin hiçbir diğерinden fark edilemeyeceğine ya'nî peygamberlerin hep insân-ı kâmil ve cümlesi ibâdüllâh olmakla bunlardan bazıları hakkında ibnûllâhîtir, Allah'tır, bilmem nedir gibi mâhiyet-i risâletten büsbütün başka evsâf isnâd olunması doğru olmadığına i'tikâd lüzûmunu gösteriyor.

Şu mebâdî-i i'tikâdiyye ne kadar basît ise o kadar da hakîkidir. Fünûnun sâha-i hükmünden müte'âli ve terakkîyat-ı fikriyye nisbetinde mâ bâ'dü't-tabî'i esfâr ve istîgâlâlâtâ bâdî olarak zihinleri yoran ve dâimâ yoracak olan ve evâl-i beşeriyyetten beri bir takım esâtîr ü evhâm ve şirk ü zilâm içinde insânlığını boğup duran ve uğraşındıkça muârazât ve münâkazâtına nihâyet verilemeyecek ve ma'a hâzâ fitrat-ı beşeriyyeye derin temaslarıyla pek yakın te'sîrâtından dolayı dâimâ câzibeli görünmesi hasebiyle mütenâhî ve mahdûd ömr-i beşeri nâ-mütenâhîde ihtiyâcından ziyâde sürükleyerek sekînet-i rûhiyyesine halel veren ve bu sebeble [17] hayatın, istikbâl-i hayatın mütevakkif olduğu vezâif-i ameliyyeyi ta'vîk ve teşvîş eyleyen, hâsılı inkârına imkân olmadığı halde izâhîna bir had ta'yîn edilemeyecek nevâmîs-i hilkat hakkında nokta-i vahdette karar kılıp her zaman emrâz-ı rûhiyyeye şâfi' ve her ilmin, her amelin müteârifesi, istinâdgâh-ı hakîkîsi olmaya kâfi bulunan şu mebâdî-i i'tikâdiyyeyi İslâm böyle pek basît bir sûrette icmâl ve tesbît ederek tebliğ ve tebâyîn etmiş ve bi'l-cümle esâtîr ve hurâfâtın önünü almış ve dalâlât-ı fel-sefiyyeye de meydân bırakmıştır. Ve bu mebâdî zâhir ve bâtinimizdaki hâdisât-ı mahsûsayı nazra-i ülâ ile mütâlaa edenler için en vâzih ve sahîh bir netîce-i fikriyye olduğu gibi bütün dekâik-i fûnûnu idrâk ederek en derin ve umûmî düşünebilenler için de böyledir. Bu ikisi arasında bulunanlar şaşkınlıkları terbiye-i nâkisa ile fitratın tegayyûre uğraması ve derece-i kemâle varamaması yüzündendir. Ve binâenaleyh mebâdî-i İslâm besâtet ve hakîkati kadar kâbiliyet-i ta'mîmiyyeyi hâiz ve maddiyât ve ma'nevîyat-ı beşeriyyenin hepsine hâkimdir.

Muhammed Hamdi

AHLÂK MES'ELESİ

İkdâm refîkîmizin İsviçre'de bulunan sâhib-i imtiyâzi Ahmed Cevdet Bey tarafından gönderilen şu pek mühim ve istifâdeli makâleyi aynen naklediyoruz. Ümîd ederiz ki kadınları yanlış yola sevk eden garb-perestler

¹ Bakara Sûresi, 2/285

biraz olsun sıkılır ve mütenebbih olurlar:

Bilhassa kadınlarımızın tarz-ı telebbüsüne âid bazı mevâddî müzâkere etmek üzere Şeyhü'l-İslâm Efendi hazretlerinin riyâsetleri altında bir komisyon in'ikâd ettiğini gazetelerde okudum.

Memleketimizde umûmî ve husûsî ahlâk ve âdât esâslı vech ile mevzû'-ı bahs olmaya lâyiktir. Zîrâ bir müslüman hükümetinin İslâm hilâfetinin mevki ve nüfuzu ve hatta millî terbiyemizin ahlâkiyyâta merbût olduğunu unutmamalıyız. Her hâl ü kârda Avrupa'ya benzemek bizim için ne kâbıldır ne nâfi'dir.

Caetano isminden bir İtalyalı müsteşrik, İtalyanlar Trablusgarb'a ayak bastıktan sonra bir eser te'lîf etti. Bunun neticesi şudur: "Dâimâ şark ile garb arasında bir fark, bir ihtilâf görülmüştür. Hıristiyanlık'tan ve İslâmiyet'ten evvel dahi bu fark mevcûd idi. Bir şarkılı garb medeniyetine sokacağım diye çalışmam boştur. Şarkın medeniyetini kendisine bırakmak menâfi'-i insâniyye iktizâsındandır. Şarklıları şark medeniyeti esâslarına göre terakkîye sevk etmelidir. Bu da pek mümkün ve serî'u'l-husûldür. Bir şarkının dinine riâyet etmelidir. Şarkılı bu dini içinde terbiye edip medâric-i terakkîye isâl etmelidir. Bunun aksi fenâ netîceler verdiği dâimâ görüyoruz."

Hakikaten ahlâkiyyât-ı şarkiyenin muhâfazası büyük bir mebhasdır. Fakat bunu yalnız giym kuşamdan ibâret bilmemelidir. Ma'nevî ne mühim şuabât vardır. Şark ahlâkiyyâtının kavâidi dinden müstenbatdır. Dîn-i İslâm'ı mâni'-i terakkî zannedenler ise vâhime mübtelâsidırlar. Emin olun ki terakkî etmek için öyle bir adamdan gayret-i şâhiyye hiç zuhûr etmemiştir. Eğer kendisi mücâhede sahibi olsa idi terakkî eder idi ve dinin ona mâni' olmadığını gördü. Bir takım zevzekler vardır ki meselâ beş vakit namazı iktisâdî mesâîye mâni' addederler. Fakat kendileri ömrülerinde bir rek'at namaz kılmadıkları halde teşebbüsâtta bir eser-i sa'y ü terakkî izhâr edememişlerdir.

Kimi fâizin hurmetini söylem durur. Fakat kendisi bir san'at-ı meşrû'a ya girip de fâîz getirebilecek kadar para kazanmak himmetini sarf etmemiştir. Daha garîbi dînimize itirâz edenlerin Avrupa'nın teslim ettiği o dindeki iyi şeyleri de takdîr etmemeleridir. Meselâ dîn-i İslâm'da müşkirât istî'mâli memnû'dur. Bugün Avrupa'nın ulemâ-yı ictimâiyyûnu bu mes'ele ile meşguldür. İşte Amerika hükümeti ahîren müşkirât istî'mâlini men' etti. Biz bunun iyiliğini Amerika'dan mı bekleyecekdik? Müskirât istî'mâl eden müslümanlar dinlerinin emrine teba'an bu nehy-i münkerle neden i'tilâf etmiyorlar? Dinin sebeb-i terakkî olan evâmir-i esâsiyyesini tutmayıp da şu, bu mâni'-i terakkîdir diye nefislerinin kuvve-i ma'nevîyyeden mahrumiyetini neden i'lân ediyorlar? Hulefâ-yı râşidîn, Emeviyye, Abbâsiyye, Asya-yı Vustâ'daki büyük Türk hükümeti,

metleri, Babûrîler ve sâire şark medeniyeti ve dinî muhît için zamanlarında nûmûne-i terakkî ve temeddün idiler. Âsâr-ı fikriyyelerinin bakâyâsı buna şâhiddir. Muhâfaza-i ahlâk, terbiye-i ahlâkiyye için en büyük istinâdgâh şübhесiz dindir. Bunun aksi hey'et-i ictimâ'iyyemizin inhilâline sebeb olacağını gördük, ama dîni de bilmek şarttır. Binâenaleyh tahsîl-i ibtidâî esnâsında diyânet derslerinde bir tertib-i âkîlâne ile i'tinâ etmeye başlamalıdır. Hattâ çocuklara bunun ameliyatını da ta'lîm etmelidir. Düşünüz: Paris Dârûlfünûn'a, Lozan Dârûlfünûn, bir mükâfata teşekkür verdiği cevâbda Hıristiyanlık'tan bahsetti. Artık bundan ilerisi yoktur. Zâten İsviçre'de bütün mekâtib-i ibtidâiyye talebesini, her hafta sıra ile kiliçlere götürürler. Onlara mahsûs tedrîsât-ı dîniyye vardır. Me'mûr-ı rûhânî olan zât her hafta İncîl'den bir iki âyeti o küçük çocuklara anlayacakları lisân ve vech ile tefsîr ederler. Çocuğun zîhnine o yerlesir. Bu yerleşmenin âsârını büyükler de muhârebe zamanı biz Türkler burada pek iyi gördük. Muallimleri de, muharrirleri de bize muârazada dîni medâr-ı kelâm ittihâz ettiler.

Bence hiç şüphe yoktur ki Türk hey'et-i ictimâ'iyyesinin mâzî ve sâbîktaki kudret ve kuvveti ahlâk-ı dîniyyenin netâyici idi. Bütün efrâdimizda bir fazilet-i dîniyye vardı. Ekâbir-i İslâm'ın fezâili hâtırlarda yer etmek için mekteblerde Kîsâs-ı Enbiyâ gibi âsâr-ı muhalledeyi kırâet kitâbı olmak üzere okutmanın fâidesi vardır. Bu kırâetler tedrîsât-ı dîniyyeye bir lâhikadır.

[18] Ahlâk-ı ictimâ'iyye için yalnız tedrîsât-ı dîniyye kâfi değildir, değil mi? Hükûmetin vaz' ettiği kavânînin, müessesâtın ahlâka te'sîri vardır. Hele iktisâdiyyât büyük bir rol oynar, dûcâr-ı fakr u sefâlet olanlar geçinmek için bazen nice kıymetdâr şeyleri fedâ ederler. Demek ki sefâletin önemini almak gerektir. Kimsesiz, servetsiz fakir kâdînlara iş bulmalıdır.

Ahlâki ifsâd eden şeylerin biri de sefahet ve tezey-yündür. Bizim hayatımda Avrupa'nın esâfilini taklîden hâsil olmakta olan meyl-i sefâheti bi'l-vâsîta tedâbîr ile tahdîd vâcibdir. Halka iktisâd-ı millî tedrîsât ve ta'lîma-tıyla muhrib-i servet modalara dâir bir fikir verilebilir. Şimdi bütün hükümetler sefâhete karşı kalktılar, ahâlîye sefâhet için ihtiyâr-ı masraf etmemeyi tavsiye ediyorlar. Bizim gibi ihrâcâti idhâlâtından pek dün olan bir millete mâlzemesi hâricden gelen sefâhetten teberrî etmek bir vazîfe-i millîyye ve vatanperverânedir.

Kavânîn bahsinde kavânî-i askeriyye en ziyâde göze çarpar. Zevclerin müddet-i medîde silâh altında bırakılması her memlekette fenâ netîceler vermiştir. Askere aralıkta bir âilesi nezdine gitmek için izin vermek lûzumu Hazret-i Ömer zamanından beri anlaşılmıştır. Biz kavânî-i askeriyyemizi tanzim eder iken yine Avrupa'yı

aynen taklîd etmişizdir. Avrupa'nın münâkalât ve muvâsalattaki kolaylıklarını nazar-ı dikkate alamamışızdır. Sivas'taki Türkü vakt-i hazarda meselâ Rumeli'ye veya Arabistan'a gönderip orada yedi sekiz sene bırakmışızdır. Bizim gibi fakîr ve nakliyâtı nâkis bir millette böyle bir usûl olamazdı. Bu yüzden milletimizin en kahraman evlânını ifnâ ettik. Ve kalanların da sıhhatlerini berbâd ettik. Hem erkeğin hem kadının ahlâkî fâsid oldu, tabî'i idi.

Ahlâka te'sîri olan kânûnlardan biri de talâk madde-sidir. Bizde erkek görülüyor ki iki üç evlad sâhibesi olan refîkasını bırakıyor, keyfi istiyor, diğer bir zevce alıyor, bunun emsâli zevcelerde müşâhede olunuyor.

Terbiyeli bir sınıf cem'iyyetinin tehzîb ettiği âdât da vardır. Bizde kadınların sokağa çıktıkları esvâb mes'elesi memleketimizde mevzû'-ı bahs olduğunu okuyor ve işitiyoruz. Bizde bazı kadınlar şimdi her şey giyilir, yapıılır zannediyorlar. Çünkü bu âdet sırasına girmiş. Fakat cem'iyyetimizin eski halinde böyle bir şey mer'i olamadı. Çünkü bütün ma'nâsiyla mevcûd bir Türk sosyetiesi vardı. Onun kendine mahsûs usûl ve âdâti hüküm-fermâ idi. Almanya'da güzel bir âdet vardır, iyi cem'iyyete mahsûs bir kadın sokakta ipekli çorap giyemez, giyerse kendisinin iyi cem'iyyete mensûb olmadığını i'lân etmiş olur. Kadınlar yalnız içinde husûsiyyet-i ahvâlde ipekli çorap giyebilirlər. Kezâlik Mısır'da da bir iyi âdet vardır. Orada bir sınıf kadınlar dâhilen sık giyinirlər. Fakat hâriçen çarşafla muhâtdırlar. Eve gelip de arkasından çarşafını çıkardığı gibi sık esvâbıyla arz-ı endâm eyler. Beş on seneden beri İstanbul karmakarışık oldu. Mütemeyyiz ve müstesnâ kadın ve erkek cem'iyyetleri kalmadı. Sefâletin adına moda giyinmek, Avrupalılaşmak nâmi verildi.

Bir parça bahsettiğimiz şu mes'elege en büyük mes'ûliyet erkeğindir. Kadının değildir. Erkeklerimiz kuvve-i müessirelerini terk edip âilelerini ictimâ'iyyât cihetiyle ihmâl etmişlerdir. Eski tahdîdin yerine bî-hudûd ve bî-mâ'nâ, muzır, muhrib bir serbestî bahsetmişlerdir. Ben zannediyorum ki erkekler kânûnlardan ziyâde âileleri nezdinde müessir olabilirler. Onlar haklarını isti'mâl etmeyi bilirler ise emirleri nâfîz olur.

Kadınlığın umûmiyet-i ahvâli hakkında düşünülmek lâzım geldiğini de unutmayalım. Kadın bizde de yeni bir hayatı girmek mecbûriyetinde bulunacaktır. Kadın çok def'a maîşetini te'mîn edecek, hey'et-i ictimâ'iyyede onun hizmetine mürâcaat edecktir. Meselâ kadınları muntazam bir tâhsîl ile tabâbete sülük ettirmek lâzımdır. Bâ-husûs ki bizde kadının adedi erkektan fazladır. Binâenaleyh kadın eskisi gibi yalnız evinde oturup geçinemez. Şu hâlde bundan böyle te'sîs olunacak usûl ve kavânînde eskisi gibi düşünmeyeip önmüzdeki hayatı nazar-ı dikkate alınmalıdır.

Memleketin ahlâkiyyâtın da bir hisse-i

mes'ûliyyeti olduğu inkâr olunamaz. Beş on sene zarfında şarkın hissiyât-ı ahlâkiyyesine dokunur yazıların neşrine mübâlâtsız edildiği maa't-teessûf müşâhede edildi. Hürriyet-i fikir hakından bi'l-istifâde yazılan bu eserler ma'nevîyatı tesmîm eyledi. Bunların siyâsiyyât husûsunda bize bir vesîle-i ithâm olduğunu da re'yü'l-ayn gördük. Tafsîlini şimdilik geçiyoruz.

Hürriyet-i siyâsiyyeye ve meşrûtiyet-i idâreye henüz mazhar olan bir millet içinde yazılacak şeyle bu gibi menhûsât değil idi. Millete hürriyetini fikren ve cismen isti'mâl ettirecek âsâr-ı bedî'a ve ciddiyeye bunların yeri-ne kâim olmalı idi. Hattâ romanlarda, hikâyelerde milletin kuvâ-yı ma'nevîye ve ahlâkiyyesini tehyîc ve tâhîr edecek mevzû'lar intihâbî gâlibâ güç geldi. Kesret-i kirâeti mûcîb olur mûtâla'asıyla hezeliyyât zemînine inildi. Bir taraftan Avrupa'nın haffî-meşrebâne yazılan kitapları hey'et-i ictimâ'iyyemize yayıldı.

Bu gibi kirâetlerin bizdeki tâhîbâti büyütür. Türk-lüğün fazileti üzerine mikroplar idhâl edildi. O âsâr-ı haffîfâneyi güyâ teceddûd fikriyle ortaya atılan yanlış fikirler ta'kib etti durdu. Bu fikirleri neşredenler tedâkît ve tahârriyât-ı ilmiyye sâhibi değil idiler. Bununla bir menzîl-i medenîye memleketi îsâl edeceğiz zannında bulunuyorlar idi. Onların fikirleri hep zâhirî şeyle ile muğfil idi. Bunlar şark ile garbi, İslâmiyet [19] ile gayri İslâmiyet'i tefrik edemiyorlar idi. Garbin me'âsir-i hâzîra-i medenîyyetini menba' i'tibâriyla yanlış telakkî ettiler. Kimi Avrupa'yı görmemiş idi. Kimi de Avrupa'nın sınıf-ı âlî-i ekâbirine takarrub edememiş idi. Her eline kalemlâbilen kendini muharrir, müellif zannetti.

Bizim neşv ü nemâmîza bir nazar-ı hakîm ile atf-ı im'ân eden müdekkîkîn zuhûr etmedi. Bir devirden diğer devîre atladığımız zaman bu gibi müdekkîklere ihtiyâc-ı katî var idi. Hele muharrirlerin Anadolu içleri ve Türk özü hakkında hiç ma'lûmâtları yoktu. O sâha-i tedâkîka kenâdîlerini atamadılar. Özün teşekkülâtından bî-haber idiler. Hakîkî bir Türkîlik, bir Müslümanlık hayatı-faziletkarâne-sini mevzû' ittihâz edenler yoktu. Hey'et-i ictimâ'iyyemize ta'alluk eden mesâilin umkuna vâsil olan olmadı.

Görmedim bir eser ki elinize aldığınız zaman sizin pâk bir sevinçle, faziletkâr bir ümîidle bir sevdâ-yı millî ile titresin ve siz yüksek emellere doğru sevk eylesin. Bir maddiyât, bir iyî-i hevesâttan başka emeller mahsûs olmuyordu. Sabır ve tahammûl ile sarf olunacak mesâi yerine zevk ve maddiyâtın husûl-i serî'ine intîzâr olunuyordu. Maa't-teessûf İttihâd ve Terakkî müdîrân ve müdebbirânı da sathî-nazar idiler. Açmak istedikleri ve gitmekleri yolları seçmemiyolar idi. Hırslı bir hayatı zevk alıyorlar idi ve vatanın emeli bunda mündemic olduğunu zannediyorlar idi.

Times gazetesi İstanbul muhâbirinden aldığı bir mektûbu 12 Eylül târihli nüshasına derc ediyor. Bunun mütâlaasını başta bulunanlara ve bilhassa Bâb-ı Meşîhat'te toplanan komisyona bütün mevcûdiyetimle tavsiye ederim. Bu mektûb okunacak bir şeydir. Muhâbirin büyük kusûrları ve mübâlağası yok değildir. O belki İstanbul'da yalnız bir nevi insanları görmüş işte yukarıdan beri zikrettiğim neşriyât kârilerinden müteşekkîl bir hizbi medâr-ı hüküm ittihâz etmiş. Bir Türk özü, bir Türk fazileti vardır ki o el-ân bâkîdir. İstanbul'un bir sınıfında peydâ olan bid'at-ı seyyie ve yalancı hayatı başka, asıl Türk hayatı başkadır. İstanbul'da onun bergenmediği hayatın husûlüne sebeb âdât ve ahlâkında mütereddid bir sınıfın mevcûdiyetine meşrûtiyetle beraber âriz olan inhilâldir. Bu tabî'î idi. Fakat bence bu hatâ tashîh olunacaktı. Eğer devletin başına bu mütemâdî gavâil açılmışsa idi o devşirme ricâl yerine mesâlik-i ictimâ'iyyede peydâ ve mütekevvîn olacak, asıl ictihâd-verân kâim olacaklardı. Ama ne zaman? Ne zaman olursa olsun! Fırka ve menfaat-i şâhîyye âmâl-i mahdûdesi yerine düşüncesi muhîti geniş insanlar geleceklerdi. İşte memleketin on senelik çürük temeli tashîh ve ta'mîr edile edile bir zümre-i mümtâze peydâ olacaktı. Şimdiki dalâl-ı ictimâ'î bir tarîk-ı müstakîm bulacaktı. Biz şimdi bir fetret devresinde bulunuyoruz.

Binâenaleyh *Times* muhâbiri tedkîk zahmetine katlanmayarak ve on senelik medd ü cezî, gevşentileri, gerilmeleri mütâlaada bir tefakkür hâssası gösteremeyerek sathî-bînlik eylemiştir. Maa hâzâ biz onun mektûbundan mütenebbih olmak mecbûriyetinde bulunduğuuzdan bu mahâbirin ne dediklerini işitmek bizim için vâcibdir. Bu mektûbun bir hedef-i siyâsî de olsa gerektir. Fakat ben onu teşîh etmeyeceğim. Zâten anlaşılmıyor da değildir.

Şimdi son sözüm muharrir ve müelliflerimize bir tavsiyedir.

Memleketin Türkîlik ve Müslümanlığın ahlâkına temessükle tefeyyüz ve te'âlisini mûcîb olacak eserler, makâleler yazın. Düşünmelidir ki Hilâfet-i İslâmîyye ile Saltanat-ı Türkîyye'yi cem' etmişizdir. Hakkımızın büyüğü nisbetinde bir vazîfe-i umûmiyyemiz vardır. Onun için milletin erkeğini de kadını da medeniyet-i hakîkiyye dâiresinde terakkîyâta sevk etmelidir. İktisâdiyât-ı millîyye ile meşgûl olan muharrirlerden de yine bu dâirede hizmetler bekleriz. 'ulûm-ı dîniyyeye hâdim olanlar da yeninin eskinin farklarını, muktezâlarını düşünüp ve münteşîr olan âsârı dikkatli dikkatli okuyup etrâflarını muhît olan zevâhir ve eşyâya iyice dikkat ederek ya'nî medrese hâricine çıkarak halkı îşâd etmelidirler. Onlara da umûr-ı dîniyye ile beraber milliyeti alâkadâr eden iktisadiyyât ile istînâs peydâ etmeyi ve dünyâ umûruna kesb-i vukûf etmeyi âcizâne tavsiyeye lûzûm görürüm. Îşâd için yeni bir zihniyet lâzımdır.

KADINLARIMIZ HAKKINDA

13 Teşînîsânî târihli *İstiklâl*, Doktor Barton'un beyânâtını neşrederek bu beyânâtın kadınlarımıza âid kısmını "Büyük bir fahr u gurûr ile" hissettiğini yazıyor.

İstiklâl gazetesi tarafından büyük bir fahr u gurûr ile karşılanan mütâlaât işte bunlardır:

"Bir sûret-i umûmiyyede Türk kadını bilhassa dört beş seneden beri hayat-ı ictimâ'iyyedeki vazîfesini görecék çârelerini arıyor. Zeki, ince ve sabûr olan Türk kadını istihlâs yolunda emin ve büyük hatvelerle ilerliyor ve şiddetle ârzû ettiği bu istihlâsa lâyık olabilmek için bütün mesâîsini sarf ediyor."

Türk kadınının dört beş seneden beri ya'nî harb-i umûmî hengâmında sâlik olduğu tarîk-ı istihlâsin neden ibâret olduğu elbet ma'lûmumuzdur. Bu müddet zarfında kadınlık âlemimizde vukû' bulan hâdisâtını tedkîk edersek *İstiklâl* gazetesi medâr-ı fahr u gurûru olan tarîk-ı istihlâsin mâhiyeti tavazzuh eder. Son senelerde hiç kimseinkin inkâr edemeyeceği vechile- kadınlarımız arasında fuhuşun izdiyâdi ve İslâm kadınlarına gizli bir sûrette vesâik-i fuhuş ve fûcûrun i'tâ edildiği görüldü. Kadınlar hayatı-âile ve vezâif-i beytiyyeyi terk ve ihmâl ile sokaklara döktürüldü. Hayâtlarını kat'iyyen te'mîn edemeyecek cüz'î meblağlar mukâbilinde erkeğin vezâifi de onlara yükletildi.

[20] Nihâyet mütârekeden sonra Dârûlfünûn'da tedrisât-ı muhtelite mes'elesi, ma'hûd "İctihâd" ci'nin alenen vesâik-i fuhuşu dağıttığı ve bu usûlü takviye ve ta'mîm için gece gündüz çalıştığı ortaya çıktı.

Zannederiz ki bu hâdiselerin hiçbir bir istihlâs mücâdelesi mâhiyetinde değildir. Bilakis kadınlarımızi nezâhet ve vazîfe-i fitriyyeleri dâiresinden uzaklaştırarak sefil ve perîşan eyledi.

Esâsen Türk kadınlarının bir istihlâs mücâdelesi açmalarına lûzûm yok. Bir kere neden ve kimden kurtulmak için mücadele edecekler? Erkeklerin esâretinden mi? O erkekler ki onların pederi, zevci, kardeşi veya oğludur. Türk kadınının bunların hîçbirisiyle bir münâza'ası yoktur. Şerî'at-ı İslâmîyye her iki tarafın hukukunu en âdil ve en mükemmîl sûrede tesbît etmiş ve her iki taraf bunu kabûl etmiştir. Müslümanlarca erkekle kadın zâlim ve mazlûm, kâhir ve makhûr vaz'iyetinde değildir ki zulüm ve kahirdan kurtulmak için kadınlar ref-i livâ-yı isyâna lûzûm görsünler. Yok eğer kadınlar mekteb açmak, bir alâmet-i istihlâs addolunuyorsa işte bu ser-â-pâ yanlıştır. Müslümanlık kadınları ni'met-i maâriften mahrum etmediği gibi Müslümanlar da kadınları mutlaka câhil bırakmak için kuvvet-i kâhirânele-rini isti'mâle tenezzül etmemişlerdir. Müslümanlığa ve müslümanlara bu kadar yabancı kalmak, hakîkatten bu kadar uzaklaşmak, ecnebîlerin samimiyetten ve nefşü'l-emre

mutâbakattan ârî olan bir takım beyânâtından büyük bir hisse-i iftihâr ve gurûr ayırmak dindaşlarımız nâmına aslâ kabûl edemeyeceğimiz bir bühtândir.

Kadınlarımızdan bir kısmının tezeyyüne ibtilâsı, açıklığı, sıcaklığı ve bir kısmının fuhuş vesîkası kabûl edecek kadar tefessühüyle, Sîhhiye Müdürüyeti'nin fuhuş vesîkası dağıtacak mertebeye sukût etmesi kâliyor ki nisvân-ı İslâmiyye için bunu bir tarîk-ı istihlâs zannetmek için rezileti fazîlet tanıtacak derecede iz'ânsızlık lâzımdır. Son senelerde kadınlarımızı bu hâl-ı fecî'a iskât için bir takım muharrirler tarafından yapılan propaganda nihâyet kadınlarımızın bir kısmı üzerinde te'sîrini gösterdi.

Bunların hâli bir felâket teşkîl edecek kadar mü'ellim olduğu hâlde bunu iyi göstermek için sarf-ı gayretten geri kalınmadı.

Yok eğer maksad tedrîsât-ı muhtelite mes'elesi ise hiçbir yerde evâmir-i dîniyyeye muhâlefet, âdâb-ı İslâmiyye'yi yıkmak, milletin hüviyetini ta'dîl etmek gibi ifrâtlar, dalâletler "istihlâs yolu" addedilemez. Bilakis böyle bir hareket izmihlâl ve inkîrâzin delâlidir.

Görülüyôr ki *İstiklâl* gazetesinin büyük bir fahr u gurûr ile telakkî ettiği beyânât hakkıyla düşünülürse bir vesîka-i suküttür.

Ecnebî bir adamın tahassüsâtı hiç şüphesiz telakkîyat-ı milliyyesinden daha fazla diyâr-ı İslâmiyye hakkında tasni' edilen hurâfâta tâbi'dir. Nisvân-ı İslâmiyye'nin haremlerde mahbûs, maâriften mahrûm, ancak tatmîn-i şehvet için istihdâm olunan bir şey olduğunu bilen ve nisvânımızı bu hâlse göreceğini tahmîn eden bir adam hiç şüphesiz kadınlarımızı bugünkü hâliyle görünce kadınlarımızın harem mahbesinden kurtulmak için mücadele ettikleri zannına düşer. Ve binâenaleyh *İstiklâl*'in iftihâr ettiği sözleri söyle.

Hâlbuki hepimiz de biliyoruz ki bizde ricâl ile nisvân arasında böyle bir mücâdele yoktur. Acaba böyle bir mücâdeleyi tasnî' etmekde zarardan başka bir şey var mı?

Kadınımıza erkeklerine karşı esîr vaz'iyetini taktirarak yeni bir zemîn-i dalâlet çıkarmaya ne lütûm var?!

Her hâlse *İstiklâl* gazetesine yakışan bu gibi mesâili biraz düşünerek taşınarak iftihâr ve gurûr vâdîsine sapmaktan ihtarâz etmektir.

BEŞERİN EN SAĞLAM İSTİNADGÂHI DİNDİR

Memleketin tahlisi nâmına istifâde olunacak en büyük istinâdgâh hiç şüphesiz dindir. Memâlik-i mütemeddine de bu kuvvetten istifâde etmek için fırsat zâyi' etmiyorlar. Memleketin ahlâkını takviye etmek, içki, kumar, sefâhet, fuhuş, iskât-ı cenîn gibi rezâili ber-taraf etmek husûsun-

da hep halkın hissiyât-ı dîniyyesinden istifâde olunuyor. Hâlbuki maa'l-esef biz memleketimizde dinimizin kâffe-i fezâil-i ahlâkiyyeyi âmir ve bütün halkımızın evâmir-i dîniyyeye mu'tekîd olduğunu unutarak, sâde unutarak değil, bir de bu i'tikâdi sarsmak için çalışılarak memleketin günden güne sukûtü için uçurumlar açlıyor. Bu çıkmaz yoldan bir an evvel dönülerek İslâm'ın emrettiği tarîk-ı müstakîm ta'kîb olunmazsa âkibetimiz pek vahimdir.

Ahîren Fransa'da Nancy şehrinde ictimâ' etmiş olan "Tezyîd-i Nûfûs Kongresi"nin mukarrerâti bizim için cidden şâyân-ı ibret bir misâldir:

"Fransa kongresi her şeyden evvel memlekette ahlâka ve dine istinâd lütûmunu hissetmiştir, vatanın te'âlîsine, terakkisine en büyük hizmet olan tezyîd-i nûfûs mes'elesi aynı zamanda dinî bir mâhiyeti de hâizdir. Her din tenâsülü âmir bulunmaktadır. Binâenaleyh kongre ibtidâ-yi emirde Fransızların hissiyât-ı dîniyyesine mûrâaat eylemektedir.

"Kongre kuvve-i hükûmetin ahlâk infisâhına karşı mücadelesi için devâir-i âidesi nezdinde her türlü teşebbüsstâta bulunmaya karar vermiştir. Hükûmet iskât-ı cenîn, fuhuş, sefâhet ve içki ile şiddetle mücadelede bulunmalıdır. Fakat bu kadarı kâfi değildir. Hükûmet aynı zamanda pis ve müziru's-sîha meskenleri ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Fransa'nın birçok yerlerinde ev sahibleri çocuklu âilelere hânelerini kiralamamaktadırlar. Kongre hükûmetin şiddetle hareketini taleb eylemiştir. Bundan başka serbestî-i vesâyetin ta'mîmine çalışmaya karar verilmiştir. Bundan maksad bilhassa köylülerden bir kısmının servetini ekber-i evlâda terk etmek ve diğer çocukların [21] muhtâc-ı mu'âvenet bir hâlse bırakmak gibi bir an'aneye mâlik olmalıdır. Bundan sonra kesîru'l-evlâd âilelere vukû' bulacak mu'âvenet mes'elesi uzun uzadiya münâkaşa edilmiştir.

"Eğer bu âile reîsleri ameleden ise çalışmaları fabrika sahibi bunlara daha fazla bir gündelik vermelidir. Eğer amelesi değiller ise hükûmet kendilerine maâş bağlamalıdır. Bunun için de resmî bir te'âvün sandığı te'sîs edilmelidir.

"En nihâyet hizmet-i askeriyye mes'elesi de bu bahiste etrâflıca düşünülecek bir şeydir. Kesîru'l-evlâd bir âilenin çocukların hepsini askere almamak lâzımdır. Bu mes'elesi tabî'i hâl-i hazırde başka hâl-i seferide başka usûllere mûrâcaatla halledilmek lâzımdır."

HUKÜK-I MİLLİYYENİN MÜDÂFAA VE MUHÂFAZASI İÇİN MİLLETİN KELİME-İ VÂHİDE ETRÂFINDA TOPLANMASI!

Vatanın âfâkını kaplayan sehâbe-i mübhemiyyet, artık yavaş yavaş tenevvür ediyor. Bin türlü dedikodulara, hesâbsız te'vîl ve tefsîrlere yol açan vaz'iyet-i dâhiliyye

artık tavazzuh ediyor: Her nasılsa kanlı bir mücadeleye iştirâk eden millet, dört sene tasavvurun fevkinde felâketle re göğüs gererek hayatı ve mevcûdiyetinin muhâfazası için didiniyor, çarşıyor. Nihâyet Amerika ufklarından kopan gür bir ses bu fedâkâr ve kahraman milletin de hakk-ı bekâ ve mevcûdiyetinin musaddak olduğunu cihân-ı medeniyyete i'lân ediyor. Reîsicumhûr Wilson cenâbları taraflarından muhârib, gayr-ı muhârib bütün beseriyete karşı i'lân edilen düstürlardan "Türklerle meskûn olan ülke yine Türklere âid olacağı ve Türklerin bu ülkede hakk-ı hâkimiyet ve istiklâlinin muhkem bir sûrette te'mîn edileceği" maddesi, vatan ve mevcûdiyet endîsesiyle çarpışan milletimize silahlarını teslim ettiriyordu. Döktüğü kanlarla hakk-ı hayatı kazanan milletimiz bir mütâreke akd ederek Wilson Düstûrları dâiresinde hakkının te'mînini bekliyor. Fakat bir an evvel sulha kavuşarak, cihânda bir unsur-ı müsâlemet ve terakkî olmaya hazırlanan milletin sâmi'ası, müddet-i intizâr uzadıkça mevcûdiyetini tâhdîd eden haberlerle tahriş edilmeye başlıyor. Kalbgâhi olan İstanbul'un mevcûdiyetinin temeli bulunan vilâyât-ı şarkiyenin mukadderâti hakkında sağıdan soldan gelen binlerce muvahhiş haberler karşısında kalıyor, ma'amâfih yine sabır ve sekînet ile âkibete intizâr ediyor, bütün beseriyete karşı i'lân edilen düstürların kendi hakkında da tatbîk edileğinden nevmîd olmuyor.

Fakat bu aralık beyninde bir bomba patlıyor: Mukaddes vatanından en kıymetdâr bir parçanın Yunanîler tarafından işgal edildiği haberini alıyor. Yıldırımla vurulmuşa dönüyor. Fakat felâket bununla da kalmıyor. Yunanîlerin beş altı sene evvel Makedonya'da tatbîk ettileri imhâ siyâsetini müslümanların bu şirin vilâyetinde de pek kanlı bir sûrette mevki'-i icrâya koyduklarına şâhid oluyor. İzmir'in mes'ûd âilelerinin târumar olduğunu duyuyor. Bergama, Aydın gibi servet ve saâdet yuvası olan beldeleri harâbezâra dönüyor. Bedbaht müslümanlar, köylerde, kasabalarda muttasıl doğraniyor, binlerce ma'sûm birkaç sâ'at içinde adem-âbâda gidiyor!

Cihân-ı medeniyyet muvâcîhesinde yapılan bu vahşetler bi-hakkın, onlarda ümîd ve intizârlarının vâhî olup olmadığı şübhесini tevlîd ediyor. Bu aralık aynı hâlin vilâyât-ı şarkiyeye için de hâzırlandığını gösteren haberler de tevâlî etmeye başlıyor. Hattâ Trabzon ve Edirne vilâyetine karşı da harîs gözlerin dikildiği görülüyor.

Bu ahvâl ve vaz'iyet karşısında milletimiz kendisinin ölmediğini, babasının yurduna vâris kendisi olduğunu cihân-ı medeniyyete gür sesle iştirmek için sinesinden kopan bir azimle birleşiyor. Bundan da "Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukûk Cem'iyeti" doğuyor.

Bütün beseriyet için bir hakk-ı tabî'i olan muhâfaza-i mevcûdiyyet endîsesinin tezahüründen başka bir mâhi-

yeti hâiz bulunmayan bu harekette başka bir ma'nâaramak için hiçbir seseb göremiyoruz.

Milletin sinesinden kopan bu ses, beseriyet kitlesi arasında bir de müslüman milleti olduğunu i'lân ediyor. Bu millet de diğer milletler gibi mukadderâtına kendisi hâkim olmak azminde bulunuyor. Bunun için de vekillerinin, meb'ûslarının bir an evvel toplanmasını istiyor. Bundan daha samîmî, bundan daha meşrû' bir taleb olur mu?

Bunu başka şekilde göstermek insâfsızlık ve hamîetsizlik olduğu gibi bundan gerek ba'zi eşhâsin ve gerek ba'zi firkaların menâfi'-i husûsiyye ta'kîbine kalkışmaları ihanetten başka bir şey olmaz. Bu bütün milletin sesidir.

Her hâlde intihâbâtın arifesinde millette uyanan intibâh ve bu intibâhın mevlûdü olan millî vahdet, temennî ederiz ki mukaddes vatanımız için bir subh-ı felâh açmış olsun. Şu birliği ile varlığını gösteren millet, bu azmi mukadderâtını tevdî' edeceğî şâhsiyetleri seçmek husûsunda da izhâr edebilirse, istikbâle karşı ümîdli nazarlar fırlatmakta kendimizi haklı görebiliriz. Fikrimizce intihâbâttâ nâmzedin hangi firma mensûbîni değil, ehliyet ve liyâkatı, fazilet ve secîyesi, îmân ve ahlâki nazar-ı i'tibâra alınmalıdır. Kozmopolitlerden, mâhiyet-i ahlâkiyeleri meydana çıkan şâhsiyetlerden, mâhiyet-i mezhebiyyeleri mechûl olan münâfiklardan bu millet için hayr ve felâh geleceğini beklemek, kaba ta'bîrle, hamâkattır. Kalbinde din ve millet, vatan ve istiklâl aşkı yaşamayanlar, artık sahneden çekilmeli, memleketi bu aşkı taşıyan hakîkî vatan evlâdlarına bırakmalıdır.

[22] On senelik devre-i imtihân, pek çoklarının mâhiyetlerini meydana koymadı mı? Milleti kemirmek için ellerine fırsat geçmeyenlerin çıkardıkları velvele-i hamîyete kapılırsak bu da'vâ ile ortaya atılan ve mâhiyetleri meydana çıkanlar karşısında nasıl mebhût ve mütehayyir kalmış ısek bu def'a da öyleceapisır kalırız. Fakat iyi düşünelim ki, bu def'aki meclis milletin hayatı ve memâtiâna âid mesâil muvâcîhesinde kalacak, en muğlak işlerle uğraşmaya mecbûr olacaktır. Binâenaleyh nâmzedleri secerken ahlâk ve secîyesi, irfân ve îmâni, vatan ve istiklâl kaygısı hâdde-i tecrübe过的 geçmiş zevâtlâ, eline geçen nüfûz ve kudreti menfaat-i şâhsiyyesi uğrunda sarf etmek sûretiyle menâfi'-i umûmiyyeyi ayakları altına almış hud'akârları ve mâhiyet-i mezhebiyyesi mechûl kimseleri ayırmak icâb eyler. Millet rûşdünü ancak bu sûretle göstermiş istikbâl hakkında hâricte ve dâhilde verilecek hüküm de meb'ûs intihâbında ibrâz edeceğî reviyetle bir te'sîr yapmış olacaktır. Bugün firma kayısına düşecek zamanda değiliz. Çünkü tehlikeye ma'rûz kalan ve kurtarılması icâb eden vatandır. Endîse-i vatan her nevi' düşünce ve ihtirâsların fevkindedir.

Vilâyât-ı şarkiyeden bir kısmının muvakkaten işgâlini, İzmir'de ve Rumeli'de şâhid olduğumuz fâciaların dehşetini zâten göz önünde bulundurmamız, bilhassa re'yleri verirken bu sahneleri der-hâtit etmemiz îcâb eder ki vatan ve istiklâl ne demek olduğunu bütün vuzûhuyla anlamış olalım.

İNTİHÂBÂT MÜNÂSEBETİYLE MÜSLÜMANLARA VESÂYÂ

Osmanlı müslüman kardeşler!

Memleketimizin geçirmekte olduğu nâzık zamanların ehemmiyetini bilmeyenimiz yok. Fakat ondan daha mühim olarak bilinecek bir cihet vardır ki o da mes'elenin pek ağır, pek müşkil olduğunu bir dakika nazardan dûr tutmamakla beraber Cenâb-ı Hakk'ın her şeye kâdir olduğunu ve dîn-i İslâm'ı, müslümanları kıyâmete kadar hifz u sıyânet-i ilâhiyyesine mazhar edeceğini mutmain olarak vatanın, milletin selâmete çıkarılması için herkesin kemâl-i ciddiyetle çalışmasıdır.

Evet, müslümanlar hiçbir vakit me'yûsiyete düşmeyeceklerdir. Çünküesta'îzü bi'llâh¹ (إِنَّهُ لَا يَأْئِسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا) buyurulmuştur.

Fakat aynı zamanda hatâ ve noksânların cezasına uğranacağından ihtiyâzen her türlü tedbîrleri, hazırlıkları eksiksiz, ihmâlsiz ifâya çalismak borcumuzdur. Nesta'îzü bi'llâh: (فَلَا يَأْمُنُ مَكْرُ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ)² (إِنَّ الْغَزَوَرَ)³ âyet-i celîleleri müslümanların Cenâb-ı Hakk'ın azâbına müstahik olmamak için tedbîrli bulunmaları ve Allahu Te'âlâ'nın lütuf ve merhameti çoktur diye insanları gaflete düşürerek hatâ sevk eden şeytâna aldanmamaları lüzûmlarını beyân buyurur.

Evet, Cenâb-ı Hak müslümanlara yardım eder. Fakat müslümanlar dinlerinin emirlerine riâyet etmek şartıyla, nesta'îzü bi'llâh (إِنْ تَتَصْرُّوْ اللَّهُ يَنْصُرُكُمْ)⁴ buyurulması bu ma'nâyi sarîhan ifâde buyurur.

Demek ki nusrete mazhar olmak için Hakk'a ya'nî dîn-i İlâhiye nasıl nusret lâzım imiş, acaba dîn-i İlâhiye nasıl nusret olunur? Tabî'i dîn-i mübîne her türlü hizmet bir nusrettir. Fakat dine nusretin en mühimmi emr bi'l-mâ'rûf ve nehy anî'l-münker farîza-i dîniyyesine ihtiyâmdir. Çünkü ahkâm-ı İslâmiyye'nin devâm ve icrâsi ancak bu farîza-i celîlenin hüsn-i ifâsiyla mümkün olur. Ve bu farîza-i dîniyye iki nevi' olup birisi her müslümanın uhdesine terettüb eder. Öteki de evliya-yı umûrun ifâ edecekleri emr bi'l-mâ'rûf ve nehy anî'l-münkerdir. Efrâ-

dîn uhdesine terettüb eden kısmını icrâ için az çok dâimâ fırsat düşerse de bu def'a ya'nî meb'ûs intihâbâti münâsebetiyle arz-ı mevcûdiyyet eden fırsat en büyük ve en mukaddes bir firsattır. Eğer hakkıyla istifâde edilebilirse maddî, ma'nevî en yüksek ecre nâil olunur. Ma'âzallahi te'âlâ hüsn-i intihâba muvaffak olunamazsa dünyevî ve uhrevî dûçâr olunacak netâyic ve ukûbât pek azîm olur. Binâenaleyh gaflet ve zühûlden ictinâb ile hak ve adâlet dâiresinde ifâ-yı vazîfeye himmet etmek cümplenin ve bilhassa ulemâ ve eşrâf ve mütehayyîzânın gâyet mühim bir farîza-i dîniyyesidir. Zîrâ intihâb olunan meb'ûsân mümkün olduğu kadar milletin en lâyik, en ehil efrâdi olmaz ise hem Cenâb-ı Allah'ın nesta'îzü bi'llâh⁵ (يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤْدُوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا (بِالْعُدْلِ) âyet-i celîlesinin hükm-i âlîsine riâyet edilmemiş olur. Hem de (إِذَا وُسِّدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَإِنْظِرْ السَّاعَةَ) hadîs-i şerîfi mûcebine milletin, vatanın zâten iyi gitmeyen işleri bütün bütüne berbâd edilmiş olur.

Aman, tekrar aman kardeşler; pek ziyâde dikkat edelim. Vatanımızın ve bütün İslâmiyet'in saâdet ve selâmetiyle meb'ûs intihâbında hüsn-i muvaffakiyetin büyük münâsebeti vardır. Eğer şerâit-i matlûbeyi hâiz zevât intihâb edilebilirse o meb'ûslar da hükümeti idâre edecek nâzırları en muktedir ve en lâyik kimselerden intihâb ve sonra onların bütün icrââtını kemâl-i ehliyyetle murâkabe ederler. Tabî'i ki vatanımızın gâyet tehlikeli olan vaz'iyet-i ma'lûmesi ancak bu sûretle husûle gelmiş olan kuvve-i teşri'iyye ve kuvve-i icrâiyyenin ihlâs ve kiyâsetle tevhîd-i mesâî etmeleri sâyesinde matlûb-ı salâhi kesb edebilir. Öinâenaleyh bu âlî ümniyyenin istihsâline muvaffak olmak için muktezî şerâiti bilip îcâbâtına fedâkârâne tevessül etmek her müslümanın üzerine vâcib olan bir emr-i celîldir. Biz de bu bâbda i'tinâsi muktezî şerâit-i dîniyyeyi bir nebze arz edeceğiz:

Meb'ûs intihâb olunacak zâtın mutlaka dindâr, ya'nî hem mu'te'kîd, hem de mümkün mertebe i'tikâdiyla âmil, mümkün mertebe mevcûdlar içinde en [23] ziyâde ilim sâhibi, millet ve vatan endîsesiyle kalbi en ziyâde müteessir ve bu uğurda fedakârlığa âmâde, tecrübe-dîde ve aynı zamanda az çok devlet işleriyle uğraşmış faâl olmasına ve fırkaçılık ihtirâslarından âzâde bulunmasına gayret etmelidir. Eğer bu evsâfin kâffesi bir zâttâ cem' olmuş ise o zâti intihâb husûsunda aslâ tereddüd ve tehhür etmemeli. Bilakis bu sıfatları dâire-i intihâbiyye dâhilinde en ziyâde hâiz kimse var iken her hangi sebbele olursa olsun nâ-ehil bir başkası intihâb olunursa ma'âzallah emânete hîyânet edilmiş olur ki böyle bir hatâ günahların en büyüğü olacağında şüphe yoktur.

¹ Yûsuf Sûresi, 12/87

² Fâtır Sûresi, 35/5

³ A'râf Sûresi, 7/99

⁴ Muhammed Sûresi, 47/7

⁵ Nîsâ Sûresi, 4/58

⁶ Buhârî, İlim-2

Zîrâ meb'ûs intihâbı demek Devlet-i Aliyye'mizin, Hilâfet-i İslâmîyye'nin işlerini en ma'kül ve din ve devletin menâfi'ine en muvâfik sûrette görmek için her memleketten milletin en akıllı, en dindâr, en ma'lûmâtlı, en hamiyetli kimselerini cem' edip istişâre ettirmek ve bu sûretle umûm milletin re'yelerini, en mukaddes hukûklarını, emânetlerini yüklenmiş zevâttan mürekkeb Meclis-i Şûrâ teşkil etmektedir. Binâenaleyh böyle mukaddes bir emâneti ehline tevdî etmek tabî'îdir ki devlet-i İslâmîyye'nin üssü'l-esâsi olan emânâti ehline tevdî ve adâletle hükmetmek düstûrlarına münâfi ve bâlâya derc ettiğimiz

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤْدُوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِۚ¹
(آن سخّكموا بالعذر) fermân-ı celîline muhâlif olur.

Tabî'îdir ki dünyâ ve âhirette insanı hacîl ve mes'ûl edecek böyle gäyet ağır bir hatâya düşmemek için i'tinâ etmek her müslüman için farzdır. O cihetle evvelâ bu hatâya düşmemek için dikkat edilecek cihetleri bilmelidir. Biz bunları da Kur'an-ı Kerîm'den iktibâs edelim: Kur'ân-ı Kerîm insanı adâletten, doğru yoldan inhirâf ettirecek sebebleri hep zikretmiş, bildirmiştir. Ez-cümle insanın kendi nefsine olan şiddet-i muhabbeti, hisim, akrabâ veya evlâd ve ahfâd meveddeti, dost hâtırı, zengin hâtırı, me'mûr veya herhangi bir kuvvet korkusu, düşmanlık, gücenginlik gibi hâller insanı adâletten, doğruya kabûlden men' eden esbâbin başlıcalarından oldukları cihetle nesta 'îzü bi'llâhi (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُوْنُوا قَوَامِينَ بِالْقُسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أُولَئِكَ الَّذِينَ وَالْأَفْرِيْبِينَ إِنْ يَكُنْ غَيْرًا أُولَئِكَ الَّذِينَ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوهُمْ أَنْ تَغْدِلُوهُمْ فَإِنْ تَلُوْهُمْ أُولَئِكَ الَّذِينَ فَإِنْ يَأْتُوكُمْ مُّؤْمِنِينَ لَا تُؤْمِنُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا² (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُوْنُوا قَوَامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقُسْطِ وَلَا يَجْرِمُنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَا تَغْدِلُوهُمْ هُوَ أَقْرَبُ لِلْتَّقْوَىٰ³ (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْنُنُوا لَأَنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَتَحْنُنُوا أَمَانَاتَكُمْ وَأَنْشُمْ تَعْلُمُونَ⁴ (فَلَا تَحْشُوْهُمْ وَاحْشُوْنِي)⁵ (وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا فَلِيًّا⁶ (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يُضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ⁷) ayât-ı celîlesi hep zikrettigimiz sâiklerin haktan ayrılmaya sebeb olmasını emr ve ta'lîm buyururlar.

Hulâsa-i kelâm, Sebilürreşâd, meb'ûs intihâbâti münâsebetiyle bütün müslümanlara Cenâb-ı Hakk'ın bu bâbdaki emirlerini hatırlatmakla gäyet büyük tehlikelerden sakınmak lüzumunu bildirmek istiyor. Çünkü meb'ûslarımızın ekseriyetini din aleyhinde bulunan kimselerden teşkil etmek isteyen ve bu bâbda fedâkârâne çalışan düşmanlarımız pek çok olduğundan ve meclis-i millîmizi ve bi'n-netîce ümmet-i Muhammedi böyle bir tehlikeden kurtarmak için meb'ûs olacak zevâtın en ziyyâde dindâr ve aynı zamanda din aleyhdârlarına il-

miyle kemâliyle mukâvemet ederek onların ikâ' etmek istedikleri fenâliklara meydân vermeyecek kimselerden olmasına her müslümanın ve bilhassa müftü efendiler hazerâtiyla ulemâ-yı kirâmin himmet etmelerini kemâl-i hulûs ile ricâ ve niyâz eyleriz. Ve mine'llâhi't-tevfîk.

Bugün firma kaygısına düşersek ma'âzallah vatani gâib etmiş oluruz. O zaman da ne firma kalır, ne de tefrika! Memleket bir harâbezâra, milletin imhâ siyâsetinden artacak bakiyyesi de mahkûm-ı zillet ve sefalet, esîrler kitesine inkilâb eder.

Allah'ın, sevgili yurdumuzu bu müdhiş âkibetten siyaneti için el ele vermemiz, menâfi'-i din ve vatandan başka bir şey düşünmememiz meb'ûslarımızı îmân ve ahlâki mefîn, irfân ve fazileti vâsi', hamiyet ve seciyesi mücerreb zevât arasından intihâb etmemiz her müslüman için bir farîza-i mübremedir.

Cenâb-ı Hak, şu buhrânlı günlerde cümleimize basar ve basîret açıklığı ihsân buyursun.

TÜRKİYE HÂKİMİYETİ VE MÜSLÜMANLAR

Eylül târihli *Near East* gazetesinden: Türkiye hâkimiyetinin istikbâli mes'elesi etrâfında şimdiye kadar pek çok yazılar yazıldı. Birçok mürâacaatlar vâki' oldu. Bunlar miyânında bize göre en ehemmiyetlisi geçen hafta Mister Lloyd George'a takdîm edilen muhtıradır.

Bu muhtıradâ müslüman memleketlerinin hissiyâti izâh edilmekte ve bu hissiyât nazar-ı i'tibâra alınmadığı hâlde vukû'a gelebilecek tehlikeler birer birer gösterilmektedir. Bu muhtıra şimdiye kadar bir menfaat peşinde hareket eden ba'zı muharriklerin karaladıkları istid'ânâmelere kat'îyyen benzemeyerek büsbütün yeni bir takım nukât-ı nazardan müdde'âyâtını isbât etmektedir. Muhtıra altında görülen isimler bir takım müşevvik ve muharriklerin değil siyâsetle hiçbir alâkası olmayan pek kıymetli ve değerli zâbitândan, Dârûlfünûn talebeâlerinden, idâre me'mûrlarından ve hâkimlerden mürekkebdir. Bütün bu erbâb-ı irfân ve zekâ müslüman âlemi hakkındaki pek kat'î his ve bilgilerinin irşâdiyla birleşmişler ve bu muhtırayı kaleme almışlardır. Bu isimlerden birçoğu halkça tanınmayan kimselerden ise de büyük bir ekseriyeti hürmet ve i'tibâr sâhibi zevâtta mürekkebedir. Meselâ là ale't-ta'yîn tefrik ettiğimiz Sir William Kars-ten, Sir John Hewett, Sir Theodore Morison, Sir Francis Younghusband [24] gibi isimler gösteriyor ki bu muhtıra sîrf iştihâr maksadıyla herhangi bir menfaat-i maddiyye için ortaya atılan kimseler tarafından yapılmış değildir. Bu zevât Türkiye'nin Avrupa'dan ihrâci pâyitahtından, mahrûm edilmesi ve Anadolu'nun müttefikler arasında

¹ Nisâ Sûresi, 4/58

² Nisâ Sûresi, 4/135

³ Mâide Sûresi, 5/8

⁴ Enfâl Sûresi, 8/27

⁵ Bakara Sûresi, 2/150

⁶ Bakara Sûresi, 2/41

⁷ Mâide Sûresi, 5/105

taksîmi gibi tekâflîlerin müslümanların kalblerinde açtığı yarayı uzun uzadıya teşrîhten ve bu mes'elenin bütün dünyâda en ziyâde İngiltere'yi alâkadâr edeceğini işâretten sonra başvekîlin tâlî-i harb henüz tahakkuk etmediği bir sırada 1918 Kânûnisânîsi'nde îrâd etmiş olduğu mühim nutkunu kendisine hatırlatıyorlar. Fi'l-hakîka o zaman Lloyd George bu nutkunda "Biz Türkiye'yi pâyi-tahtından ve ırk i'tibâriyla tamâmiyla Türk olan Trakya ve Anadolu'nun zengin topraklarından mahrûm etmek için harb etmiyoruz." demiş idi. Bu sözler o zaman Hindistan'da ve bütün müslüman âleminde derin bir ma'kes bulmuş olduğundan muzaffer müttefikler tarafından uzun bir takım münâkaşâta meydân açan bu mes'elenin mev'ûd şekilde hallini istemekte İslâm âlemi kendini tamâmiyla haklı addediyor.

Bütün dünyâdaki müslümanların merbûtiyet ve muhabbet-i ma'nevîyesi, umûmî bir medeniyet ve mefkûrenin son mümessili telakkî edilen, Türkiye İmparatorluğu'nda temerküz etmektedir. Ve Türkiye'nin harita-i âlemden silinmesi bütün İslâm âleminin sukûtunu işaret eden bir alâmet gibi telakkî edilir.

İNGİLTERE VE ŞARK

Londra'da münteşir *Near East* (Şark-ı Karîb) mecmû'asında; İngiliz matbûâtının meşhûr münekkid-i askerîsi Mîralay Rebington yazıyor:

Bidâyette bu sergûzeştlere atılıvermek hatâsına mî'adâ şark muhârebe sahnelerinde ta'kîb edilen yanlış siyâset her şeyi müşevveş bir hâle getirmiştir. Bu yanlış siyâset neticesinde 1914 senesinde Arablara ba'zı şeyler va'd etmek şartıyla Hicaz Kralı ile bir muâhede akd ettik ve Arablar da bizi sevdiklerinden değil, ancak vatanlarının istiklâli hürmetine ve verdiğimiz söze i'timâd ederek bizimle omuz omuza harb ettiler. Sonra yine bu yanlış siyâset neticesinde ihmâlkâr bir sâde-dillikle 1916'da Fransızlarla yine tahrîri olmak üzere bir i'tilâfnâme akd ettik ki bu i'tilâfnâmenin birinci i'tilâfnâme mevâddını ba'zı noktalarda cerh ettiğini kaviyyen tahmîn ediyorum. Bununla da iktifâ etmeyerek Siyonistlerle de anlaşarak bunlara Kudüs-i Şerîf, ahâlîsinin yüzde onu Mûsevî olduğu hâlde yüzde doksanı diğer milletlere mensûb olmasına rağmen -ki bu muhtelif milletler Mûsevîlerin girtlaklarını seve seve kesmeyi ârzû ederler- bu belde-i mes'ude va'd edildi. Bir çeyrek milyon tûfenge mâlik üç

milyon Arab'ın herkesin kendilerine bizim gibi perestî ettiği hayâl-i hâmîda bulunan Fransızlar da dâhil olduğu hâlde memleketlerine müstevli olanlar hakkında şedîd bir nefret hissetmesi şark-ı karîbdeki herc ü merci tenkîs edecek bir mâhiyyette değildir. Mantıkî ve saf Fransız zihniyeti nasıl olur da bizim kendisine va'd ettiğimiz şeyleri daha evvel bir diğerine va'd etmiş olduğumuzu ihâta edebilir. Siyâset-i hükûmetin sağ eliyle verdiği bir şeyden sol elinin haberdâr olmadığını nasıl anlayabilisin. Filistin'de bitmez tükenmez iğtişâşlar zuhûruna bâdî olmasına rağmen Siyonistlere verdiğimiz sözün incâzi için bu kadar mutaassib davranışımızı nasıl kavrayabilisin? Nasıl olur da serî'u't-te'essür komşularımız son ve cesîm Ehl-i Salîb seferimizin müncer olduğu Kudüs-i Şerîf'i Mûsevîlerin muhâfazasına terk etmek gibi mizahî bir netîcenin gülünçlüğünü takdîr etmezler? Biz Suriye ve hattâ Filistin'den çekilerek Mûsevîleri imhâ edilmekten vikâye etmek vazîfesini deruhde edecek ve Arabistan'da yirmi sene yeni bir Abdülkadir muhârebesine ma'rûz kalacak herhangi bir hükûmete bırakmaya âmâde olduğumuzu anlamayacak kadar Fransızları saf-dil mi addediyoruz? Bizi hiçbir şey Fransız tenkîdinden kurtaramaz. Zîrâ zevâhir-i ahvâle nazaran onları aldattık, biz iki memleketi son seneler zarfında bir-iki def'a arbâ tehlikesine ilkâ eden ve Alman menâfi'ini te'mîn etmekten başka bir şey bir netîce vermeyen kadîm Fransız-İngiliz müstemlekât rekâbetini ihyâ edecek tek bir kelime söyleyecek değiliz. Bereket versin ki son arbâ seneleri zarfında kendilerine karşı perverde ettiğimiz hüsn-i niyyet komşularımızca uzun tecrübeberlerden sonra tasdîk edilmiştir.

Biz Lion'a ve Marsilya'ya Suriye'de te'mîn edecekleri menfaatler dolayısıyla haset etmiyoruz... Ancak biz Suriye ve Filistin'i ârzû edene vermek istediğimiz hâlde el-ân muhâfaza etmek ister gibi görünüyoruz ki hatâ-yı siyâsîmiz de işte buradadır.

Her abonenin mebde' ve müntehâ numarası matbû' adreslerin altında her hafta görülmektedir. Binâenaleyh ırsalâtın inkitâ'a uğramaması için abone müddetinin hangi numarada nihâyet bulacağını nazar-ı dikkate alarak birkaç hafta evvel tecdîdine ihtimâm buyurulması iktizâ eder.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâlmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

اتبعون أهلكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللّهُ يَهْدِي مَن يَشاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

23 Ekim 1919

27 Muharrem 1338

Perşembe

23 Teşrinievvel 1335

Cild: 18 - Aded: 445

ÂSIM

-5-

Kardeşim Fuâd Şemsi'ye

— Ne bunak şeysin ama!

“Kim haber verdi” diyor... Sormaya var mıydı lüzum?

Yediğin herzeyi kör gördü, sağır duydu kuzum!

Söyletir çarçabuk insan, meğer olsun pek alık,

Boşboğaz şey, o senin yosma sakal, hasba kılık!

— Artık elverdi İmam, kellemi kızdırma da yaz!

— Bana bak, hiçbir imam böyle rezâlet yazamaz!

— Ay, rezâlet de diyor sünnete!

— Sünnet mi?

— Ya ne?

— Öyle şey yok!

— Ne demek?

— Dinle, be hey dîvâne!

Öyle sünnet denemez her zaman evlenmek için;

Vakt olur: Sünneti geç, vâcib olur erkek için;

Vakt olur: Sünnet olur...

— Söylediğim çıktı... Tamam!

— Vakt olur bir de bakarsın ki: Olur böyle haram!

— Kimseden dinlememiştim bu senin fetvâyi...

Ne tuhaf!..

— Sende tuhaflık!.. Kısa kes da'vâyı!

Çoluğun var, çocuğun var, haremin nâmuslu;

Yaşın altmış beşi bulmuş, otur artık uslu!.

Neren eksik be adam? Böyle nedir çıldıracak?

Karı derdiyle yıkılmaz bu kadar yıllık ocak!

— O nasıl söz? Ben ocak yıkıma evlenmiyorum...

— Hiç o seksen kapı gezmiş, o kaşarlanmış Rum,

Çok zaman geçmedi, gördüm ki bizim soytarayı
Geliyor “ilmühaber yaz!” diye... Neymiş bakalım?
— Bir izinnâme...
— Izinnâme mi? Hay hay, lâzım.
Evlenen hangisi? Beyler mi, kerîmen mi, paşa?
— Onların vakti değil.
— Kim ya?
— Benim.
— Sen mi? Yaşa!

Tam da vaktin, hani, gün geçmeye gelmez, davranış!
— Hoca, eğlenme! Hemen yazmana bak! İşte paran!
— Ay o murdar kâğıdın pek mi büyük hâtri ki,
Beni ürker diye tutmuş sayılıyorsun bir... iki...?
Kaç paran varsa büküp katla da indir cebine!
Yazamam nâfile.
— Elbet yazacaksın, sana ne?

— Hiç adam hâline bakmaz mı be? İnsâf azıcık!
— Çok şükür hâlime... Nem var? Yüzüm ak, alnım açık...
İyi bak sen bana bir kerre!

— Hayır, kendin bak:
Bence bir kellen açık, bir de sakal diplerin ak!
— Ama sen halt ediyorsun! Sakalımdan size ne?
— Ne mi? Ondan beleş eğlence mi var seyredene?
Gülüyorkahvede el, yanında bakkal, çakkal!
Olma beyhûde, elin ağzına bir parmak bal;
Çatlasan sofracı Rumdan kararı olmaz adama...
— Kim haber verdi bileydim...

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

Sofracıyken seni koymuş da bu cânım kılığa,
“Hanimım!” derse, dökülmez mi ki findıkçılığa?
Karı kıvrak, paşa hazretleri, şallak mallak!
Biri durdukça edepsiz, biri gittikçe salak!
Evvel-Allah doneceksin çabucak maskaraya;
Vuracaksın iki üç dalgada baştan karaya!
Artık evler gidiyor cilveyi sundukça madam...
Oynasın kumda çocukların!..

— Ne vazîfen be adam!

Avukattan da beter... Ay ne kadar herze-vekil!
— Defol ordan!

— Haydi yaz kâğdımı!..

— Yazmam be, çekil!

— Yazacaksın!

— Defol ordan! Sana yok ilmühaber,
İltimâs etse de rü'yâma gelip Peygamber¹.

— Yazma sittin sene, pampin, yap elinden geleni;
Gelecek hafta duyarsın: Hanım olmuş Eleni!

Mehmed Âkif

İTHÂF KIT'ASI*

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâm’ı uyandırmak için haykıracaktım.
Bir şeydi benim hilkatimin gâyesi: Feryâd;
Susmak ki düşünmekti ben ondan pek uzaktım.
Haykirdim, “Eller duyacak sus!” dedi herkes;
Ağyâr uyanıkmiş, meğer, etrâfıma baktım.
Feryadımı artık boğarak, na’sını tuttum,
Bin parça edip şî’rime gömdüm de bıraktım.
Seller gibi heyhât taşıp kükreyecekken,
Hiç çağlamadan gizli inen yaş gibi aktım!
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
Înler Safahât’ımdaki hüsran bile sessiz!

Mehmed Âkif

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(وَإِذْ قُلْثُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصِيرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ
لَنَا بِمَا شَنَثُ الْأَرْضُ مِنْ نَقْلِهَا وَقَثَائِهَا وَفُوْمَهَا وَعَدَسَهَا وَبَصَلَهَا قَالَ
أَتَشْتَدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَذْنِي بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ أَهْبِطُوا مِضْرَا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمُسْكَنَةُ وَبَأْوُفُوا بِعَذْبَتِهِ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا
يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا
يَعْنَدُونَ)²

¹ Merhûm Âkif Bey, “Âsim”in kitap olarak ilk baskısında bu misra “Meğer emretmeli rü'yâma girip Peygamber.” diye düzeltmiştir.

² Bakara Sûresi, 2/61

Meâl-i Kerîmi

Hani sizler “Yâ ۝Mûsâ biz bir türlü yemeğe kâbil değil dayanamayacağınız; bizim için Tanrı’na yalvar da toprağın yetiştiirdiği şeylerden, baklasından, acurundan, buğdayından, mercimeğinden, soğanından bize yiyecek çıkarsın” demiştiniz; bunun üzerine Mûsâ “Siz a’lâ olan bir şeyi bayağı bir şeyle değiştirmek mi istiyorsunuz? Şehre ininiz, orada istediğiniz hazırız” demişti; (Bundan dolayıecdâdınızın) üzerine zillet ve meskenet damgası vurulmuş ve kendileri Allah’ın gazabına uğramıştı. Bu şundan ileri geliyordu ki onlar âyât-ı ilâhiyyeyi inkâr ediyorlar, haksız yere peygamberler öldürüyorlardı. Kezâlik şundan ileri geliyordu ki isyân etmişlerdi ve haddi tecâvüz ediyorlardı.

***

Bu âyet-i kerîme Cenâb-ı Hakk’ın Benî İsrâîl’e ibzâl buyurduğu ni’metlerin onuncusunu beyân buyurmaktadır. Kur’ân-ı Mübîn bu âyetle Asr-ı Saâdet’té bulunan Yahudilere hitâb etmektedir. Bunlara hitâb etmesi bizzât onların Hazret-i Mûsâ’dan bu nebâtâti istemiş olmaları dolayısıyla değil, âbâ vüecdâdının ni’am-ı ilâhiyyeyi nisyân ederek nezd-i Bârî’de onları çöllerden çıkararak güzel şehirlere girmelerine saik olacak bir mevkî-i kabûl ihrâz edememeleri dolayısıladı.

Cenâb-ı Hak, Benî İsrâîl’e yiyeceklerin en lezzetlisini, suların en tatlısını ihsân buyurmuş, bunlardan yiyriniz için! Fermânını îsdâr [27] buyurmuştur. Hâlbuki onlar bu et’imeden bıkarak şehirlerde yemeye alışıkları mercimek, soğan, sarımsak gibi şeyleri istemeye başladılar. Binâenaleyh Hazret-i Mûsâ’ya gelerek selvadan biktiklerini, nefislerinin istediği nebâtâti da ihsân buyurmasını Allah’tan niyâz etmesini taleb ettiler. Benî İsrâîl’in bu husûsda ısrâr etmesi üzerine şehirlerden birine girmelerine ve ârzûlarına nâil olmalarına müsâade olundu.

Benî İsrâîl bu sefer de nâil-i lütf-i İlâhî olduğu hâlde Allah’ın ni’metini şûkrân ile karşılaşacaklarına bedel âyât-ı ilâhiyyeye küfrettiler. Yahya, Şuayb, Es’iyâ ve Zekeriya gibi peygamberânı bi-gayıri hâkin katl edenleri bu gibi kebâiri irtikâb etmekde buldular. Zâten bir kere muharremâti irtikâba başlayınca tarîk-ı küfre sapılmış olur. Bunu içindir ki ba’zı insanlar bir takım mahzûrlara düşmek için ufak tefek şeylerden tevakkî ederler. Kebâirden kendini kurtarmak için sağırdan uzaklaşırlar. Çünkü nefis hangi makâmda ise onun yüksegine bakar. Ve bundan dolaydır ki âlî-cenâb olan insanlar bir pâye-i kemâl ihrâz ettikçe onun daha yüksegine rağbet ederler. Hâlbuki günâhkârlar bir günâh işledikçe daha beterini işlemeye başlarlar ve nihâyet bütün rezâil ile âlûde olurlar.

* Âkif Beyefendi’nin Şerîf Muhammed Beyefendi’ye hedîye ettiği külliyyât-ı âsârına yazdığı kitâdir, ki Servet-i Fünûn’un son nüshasında intişâr etmiştir.

İşte Benî İsrâil irtikâb ettiği seyyiât ile yüreği katılaşarak artık Allah'tan korkmaz, Tevrat'ı tahrif ve fenâ fenâ te'vîl etmekten ihtarâz etmez oldular. Bilakis kendi temâyülât ve şehevâtına uymayan yerleri büsbütün unutmak için tay-yetmeye cûr'et ettiler. El-hâsil bunlar bağı u isyânlarında o kadar ileri gittiler ki enbiyâyi istihfâf ederek öldürdüler. Âyât-ı ilâhiyyeye küfr ettiler. Binâenaleyh Cenâb-ı Hak da onları zillet ve meskenete mahkûm kıldı. İşte¹ ﴿وَضَرَبَتْ﴾ (عَلَيْهِمُ الدِّلْلَةُ وَالْمُشْكَنَةُ) âyet-i kerîmesinin ma'nâsı budur.

Bunların tekâlîf-i ilâhiyyeyi istihfâf etmeleri isyân vâdîsine sapmalarını kolaylaştırmış, binâenaleyh ma'siyyette israf edince enbiyâyi öldürmüştür, âyât-ı ilâhiyyeyi inkâr etmişlerdi. Cenâb-ı Hakk'ın kendilerini imhâl ettiğini görünce büsbütün azarak alenen icrâ-yı isyâna kalkmışlardır. Fakat Cenâb-ı Hak bunları zillet ve meskenete mahkûm etmiş, şevketlerini yıkmış, saltanatlarını târumâr etmiş, sâir milletleri onlara hâkim kilmiştir.

وَجَاعَلُ الَّذِينَ أَتَبْعَوْكَ فَوْقَ (الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ) Hazret-i Mesîh'e hitâben vârid olan² âyet-i kerîmesinden maksad Benî İsrâil ise demek ki kiyâmet kopuncaya kadar bunlar hiçbir saltanat te'sîs edemeyecek, dâimâ sefil ve sergerdân yaşayacaklardır. Biz bunların sülâleleri içindeecdâdının vâris-i rezâili olanları gördük. Bunlar herkesin malını en fâhi fâizlerle gasb ederler, ocak yâkmaktan zerre kadar tehâsi etmezler, türlü türlü tezvîr ve hîlelerle kendileriyle alış-verişte bulunanları harâb ederler. Nitekim ba'zi milletler bunların bu hâlinde ibret-bîn olarak canlarını ve mâllarını mübâh görmeye yâhud diyârından koğmağa başlamıştır. On sene mukaddem Rusya'da bunlar öyle bir felâkete dûçâr oldular ki kendilerini en sevmeyenler bile çâr-nâ-çâr onlara merhamet etmişti. Bunların müslümanlara neler yaptıklarını bilmek isteyenler Tunuslularla Cezâyîrlilerin bunlardan çektiğini tedkîk etsinler. Memleket bir işgâl-i ecnebîye ma'rûz kalır kalmaz hemen bunlar ecnebîlere memleketin bütün esrârını faş ederler, ne var ne yok hepsini anlatırlar. İşin garibi şudur ki bunlar bu gibi hiyânetlerle hiçbir şey kazanmazlar. Ma'amâfih muktezâ-yi cibilliyyetlerini izhârdan geri durmazlar. Tabî'î bunlar bu sûretle evâmir-i ilâhiyyeye isyâna, herkesin hukukuna tecâvüze devâm ettikçe dâimâ zelîl ve misâkin kalacaklardır. Fakat Allah'a îmân ile a'mâl-i sâlihaya başlarlarsa hiç şübheleriz Cenâb-ı Hak iyilerin mükâfâtını bahşeder.

Abdülaziz Çâviş

HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİSSELAM'IN DİNİ: İSLÂM

-11-

Îmân-ı icmâlînin bir üçüncü mertebesi daha vardır ki o da matlûb-ı i'tikâdiyi üç esâsta hulâsa eder. Bu da

kelimeteynden sonra âhirete îmândır ki usûl-i i'tikâdin en mühimlerindendir. Âlem dediğimiz şu mecmû'a-i hâ-disâtın bir sâ'at-i fenâsi olacaktır. Arz ve semâ deðiþecek, başka bir neş'et-i hilkat başlayacaktır. Bu sâ'ate ve bundan sonraki ahd-i hilkate yevm-i kiyâmet, yevm-i ba's, yevm-i âhir veya âhiret, yevm-i dîn, yevm-i cezâ denilir ki herbiri bir hâsiyetini ifâde eyler. Ve herbiri bir kaziyye-i i'tikâdiyyeyi mutazammin olur ki sâ'at haktır. Ba's ve nûşur haktır. Hesâb ve cezâ haktır, Sîrât haktır. Cennet ve Cehennem haktır. Âhiret ta'bîri cümlesini, yevm-i cezâ ise müntehâ-yı evsâfini irâe eyler. Arab şâirinin dediği gibi "Biz onlara verdikleri cezâ gibi cezâ verdik" mîsrânda olduğu gibi. Lisân-ı Arab'da dîn, a'mâlin mükâfât veya ukûbetini vererek bi'l-mukâbele tatbîk-i mes'ûliyyet demek olan cezâ ma'nâsına dahi kullanıldığına ve bugünün ahkâm-ı cezâiyyesinde dünyâda olduğu gibi hiçbir nâib-i mutavassitin haylûlet etmeyerek yalnız ve doğrudan doğruya tedbîr ve tasarrufu-ı İlâhî tecellî edeceğine, ta'bîr-i âharla ancak İlâhî mes'ûliyet tatbîk olunacağına mebnî buna yevm-i cezâ ma'nâsına yevm-i dîn denilmiş ve sûre-i Fâtîha'da Cenâb-ı Allah bunun yegâne mâlikî, meliki bulunduğu³ مَالِكُ يَوْمٍ [28] (الَّذِينَ) ayetiyle göstermiş ve ba'zi âsârda ve esmâ-i ilâhiyye miyânında "Deyyân" ismi zikredilmiştir. Nitekim şu hadîs-i şerîf bu ma'nayı mutazammındır: ⁴ أَنَّ الْبَرَّ لَا يَتَلَاقُ (وَالذَّنَبُ لَا يَتَسْعَى وَالدَّيَانَ لَا يَمُوتُ، إِغْمَلْ مَا شِئْتَ كَمَا تَدِينُ ثُدَانُ "İyilik curlymez, günâh unutulmaz, bunların mükâfat ve mücâzâtını verecek olan Cenâb-ı Deyyân ise lâ-yemûttur. Artık, ne istersen yap, yapdığını bulursun. Ya'nî ne muâmele yaparsan öyle muâmele görürsün."

Demek ki yevm-i dîn fîkr-i vazîfe ve mes'ûliyetin en büyük zamanıdır. Binâenaleyh buna îmân dinin erkân-ı mühimmesinden biridir. Fakat bu îmânın, bu fîkrin tahakkuku için ma'rîfetullah şart olduğu gibi îmân bi'r-resûl de şarttır. Tevhîd-i İlâhîye îmânı olmayanın yevm-i dîne îmânı ya gayr-ı mümkündür veya fâidesizdir. Aslâ Allah tanımayan bir mülhid nazarında bir yevm-i âhiret, bir neş'et-i sâniyye tasavvuruna imkân olsa da burada böyle bir mes'ûliyet tasavvuruna imkân olmadığı gibi meselâ bir hayr, bir şer için başka başka olarak veya diğer vûcûh ile iki veya daha ziyâde ilâh tanıyan erbâb-ı şîrkin îmânına nazaran birinin hükmünden diğerinin âgâh olmaması veya olsa da râzı olmaması ve bunlara mümâsil ihtimâlât-ı fikriyye bulunabilecegi ve binâenaleyh ma'bûdların münâza'âti arasında hükm-i mücâzâtın akîm kalmak, fesâda uğramak şübheleri uyanacağı, esâsen tenakuzdan başka bir şey olmayan bir ma'bûdlar cumhûriyeti tasavvur-u muhâl-farzında dahi müsâdemât-ı nûfûzun aynı netîceyi vereceği ve bir reis-i

¹ Bakara Sûresi, 2/61

² Âl-i İmrân Sûresi, 3/55

³ Fâtîha Sûresi, 1/4

⁴ Camiüssâgîr [3:218, Hadîs No: 3199]

nâfize ihtiyâc takdîrinde ise tevhîd zarûreten ta'ayyün eylemiş ve diğer a'zâların mertebe-i ma'budiyyette tanınmaları mahz-ı tenâkuzdan ibâret kalmış olacağî derkârdır. İşte bu ihtimâlât içinde yevm-i dîne inanmak mümkün olsa da mes'ûliyet tahakkuk edemeyeceğinden gayr-ı müfîddir. Bu tezebzübâtin irtifâ'i Cenâb-ı Allah hakkında sahîh ve sâlim bir îmân, bir ma'rifet-i hakîkiyye edinilmiş olmasına, bu ise ancak tevhîd ile kâim bulunmasına mebnî îmân-ı yevm-i dîn, fîkr-i mes'ûliyyet, îmân-ı bi'llâha mevkûf ve onun taht-ı zîmanındadır. (Bunun farkına varan ba'zi feylesoflar hiss-i mes'ûliyyeti, yevm-i cezâyi vücûd-ı İlâhiye bir delîl ittihâz etmiş ve vücûd-ı İlâhiye îmân zarûreti hiss-i adâletin îcâbâtından olduğunu dermiyân eylemiştir.)*

Îmân-ı bi'llâh, îmân-ı bi'l-âhire'nin şart ve zîmâni olduğu gibi, îmân-ı bi'r-resûl de öyledir. Çünkü âhiret her ma'nâsiyla mümkünü't-tasavvur ve hattâ istidlâlât ve kiyâsât-ı ilmiyye ve mantikiyye ile hadd-i evvelinin isbâti kâbil ise de vukû 'ât-ı mâziyye gibi vukû 'ât-ı istikbâliyyenin tahakkuku dahi fikirden ziyâde ahbâr ve nükûl ile mertebe-i yakîne gelebileceğinden mücâzât ve mükâfata müntehî bir neş'et-i sâniyyeye îmân ancak mücerrebü's-sîdk bir muhbîr ve muallimin irşâdından kuvvet almak ihtiyâcına binâen fikren ve felsefeten yalnız imkânı isbât edilebilecek olan yevm-i cezânın vukû 'ı kat'isine îmân peygamberîne îmâna mütevakkifdir ki onu taraf-ı Bârî'den teblîg ve sîdkını tecrübe-i i'câz ile te'yîd eylemiş bulunsun.

Feylesofların bazıları bekâ-yı rûh da'vâsını isbât sûretille âhireti isbât ve tâhkîka çalışmışlardır. Bu mes'elenin ilmen resîde-i sübüt olmasında İslâm bir mahzûr görmezse de İslâm'da âhiret bir neş'et-i sâniyye mes'elesi olduğu için bunda ne rûhun ve ne cismin nâ-kâbil-i fenâ olup olmamasının değil, hâliku'l-ervâh ve'l-ecsâm olan Cenâb-ı Allah'ın ezelî ve ebedî olması, îcâd-ı evvelden başka bir de îcâd-ı sâniyye kâdir bulunması mes'elesinin nazar-ı dikigate alınması lâzımdır. Bundan dolayıdır ki felâsife ve sûfiyye-i İslâm bekâ-yı rûha istinâd etmek istedikleri hâlde mütekellimîn cisimle beraber veya cisimden hayli sonra rûhun fenâ-pezîr olabileceğini ve belki olması lüzümunu

* Amr bin Âs, şeref-i İslâm ile müşerref olduğu zaman Kureyş kendisine bir adam göndermiş ve aralarında şu sûretle münâzara cereyân etmiştir:

- Amr: Biz (Arablar) mı daha faziletkârız, yoksa Fars ve Rum mu?
- Muhâtabı: Biz
- Biz mi refâh-ı ma'îsete mâlikiz, onlar mı?
- Onlar
- Şu hâlde menfaat ve fâide dünyâya münhasır olur ve onlar dünyâda her vechile bizden daha müstefid ve müreffeh bulunurlarsa bizim onlardan daha ziyâde faziletkâr olmamızın ma'nâsı ve fâidesi nedir? Demek oluyor ki Hazret-i Muhammed'in 'iyilere iyiliği, kötülere kötülüğü mukâbili mükâfât ve mücâzât olunmak için ba's-i ba'de'l-mevt vardır' sözü haktır. İşte bu nokta sebeb-i îmânım olmuştur. İsâbe'den naklettiğimiz şu muhâvere dahi yevm-i âhiretin hiss-i mes'ûliyyete istinâd ettiğini gösterir.

dermiyân edebilmislerdir. Çünkü ^{كُلْ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهُهُ}² dir. Meğer ki rûh bir şey addedilmesin. Yine bu noktadan dolayıdır ki felâsife-i İslâm'dan İbn Sina akıl ve felsefenin yalnız âhiret-i rûhâniyyeyi isbât edebildiğini ve daha ziyâdesinin muhbîr-i sâdîkin haberinden müstefâd olarak vâcibü'l-îmân bulunduğu Şifâ'sında tasîh eylemiştir.

Demek oluyor ki mes'ele-i âhirette akıl ve felsefenin yegâne vazîfesi taharrî-i imkândan ibârettir. Eğer mevzû 'ı âhiret aklin kat'iyet-i riyâziyye ile inkâr edebileceği bir mevzû ' ise akıl haber-i sâdîki te'vîl mecbûriyetinden kurtulamaz. Lâkin aklin böyle bir tahakküme hiç hakkı yoktur. Cür'et ederse vazîfesizlik etmiş olur. İstikbâlin nâ-mütenâhî hudûdunda zuhûra gelecek vukû 'âtın husûsiyyâtına şimdiden tam ve kat'î bir kadro çizmek salâhiyetini kendisi de teslîm etmez. Bütün âlemin hâdisât-ı istikbâliyyesini bugün keşf etmek söyle dursun, cem'iyet-i beserin bir asır sonraki keşfiyyâtını bile ta'yîn etmek her akıl için muhâldir. Bilakis hayat-ı nebâtiyye ve hayvaniyyede ve sınââtimizda teceddûd-i emsâl ile müşâhede edilen tekerrürlere âid tecrübeleri vardır. İnsâ-i ahîr inşâ-i ibtidâden; san'at-i sâniyye san'at-ı ülâdan daha kolaydır. Kezâlik kimyaca bir maddede müte'addid kereler teşekkülât-ı vücûdiyye mümkündür. Bunlar ve bunlar gibi milyonlarca misâller, akl-ı besere neş'et-i sâniyyenin imkânını, ihtimâlini telkin eder.

Ve bu imkânı anlamak için, basît misâllerden geçen akl-ı ibtidâ ile ince ve mu'dil fennî misâllerden geçen akl-ı intihâînin büyük farkı da [29] yoktur. Bundan başka neş'et-i sâniyyeye karşı insanların bir meyl-i bâtinîleri de vardır. Bu meyl intihâ-i ömre doğru biraz daha şiddet gösterebilir.

Aklın, felsefenin âhiret bâbındaki kadar red ve inkâra müsâid olmayıp kabûl ve isbât imkândan ibâret kaldığı cihetle sâde akıl ve mantık ile âhireti isbâta kalkışmak doğru değildir. Bunun mümkün olduğunu te'emmüilden sonra vukûunu haber veren muhbîrin sîktaki derecesini ve istinâdgâhını tedkîk eylemek lâzım gelir.

Enbiyâ-i zî-şânın doğrulukları zamanlarında bi'l-vücûh tecrübe edilmiş ve hattâ bütün muârazâta karşı mu'cizeler ikâme olunmuş bulunduğuundan taraf-ı İlâhîden vukû 'ı âhiret hakkındaki teblîglerine inanmamak için artık bir vech bulunamaz. Şu kadar ki tecrübe hâlde ve yalnız mücerrede icrâ-yı te'sîr edeceğî ve peygamberân-ı kirâm ise mâziyye kârışımlı bulundukları cihetle, aynı tecâribin, nükûl-i târihiyyesi var ise bunların mertebe-i vüsûkuyla beraber tedkîki îcâb edeceklerdir. Meselâ, Muhammed aleyhisselam kirk senelik ömründe dâimâ doğru sözü olduğunu gösterdiğinden sonra nübûvet da'vâ eylemiş ve birçok ihbârâtta bulunmuş, bunların bir kısmı hayatlarında bir kısmı vefâtlarından sonra tahakkuk etmiş ve istikbâle yalnız âhiret haberleri kalmıştır. Sâir peygamberlerde de mes'ele böyledir. Ancak Hazret-i

² Kasas Sûresi, 28/88

Muhammed'in hayatına müteallik olan nükül-i târihiyyenin kıymet-i kat'iyetini verdiren vesâiki diğerlerinde bulmak mümkün değildir. Bununla beraber Hazret-i Peygamber'in her zaman devâm eder bir mu'cizesi vardır ki Kur'an'dır. Kur'an zamanı Peygamber'in de olduğu gibi hâlâ "Beni inkâr etmek için, beni, hattâ bir sûremi tanzîr edecek bir kitap yapınız.¹ (فُلْ قَاتُوا بِسُورَةِ مِثْلِهِ) Bütün cem'iyet-i beşeriyye toplantısı böyle fesâhat ve belâğatte bir Kur'an meydana getiremez" demiş durmuştur.² (فُلْ لَئِنْ اجْتَمَعَتِ الْأَنْشَاءُ وَالْجِنُونُ) el âyeh... Bu güne kadar on dört asır geçtiği hâlde bu da'vâ tekzîb olunamamıştır. On dört asır sâdki yaşamış olan bu kelâmin mutazammin olduğu da'vâ sabit olmazsa artık âlemde hiçbir söyle, hiçbir tecrübeye inanmak ihtimâli yoktur. Şu hâlde hiçbir şey yoktur. Bu kelâmin mutazammin olduğu da'vâ ise: "Bir Allah vardır, ben de Resûlullahım. Size Allah tarafından emirler, haberler getiriyorum. Bunlara inanmaya ve mûcibeyle amel etmeye me'mûrsunuz. İstikbâle bir gün vardır ki imânınızın amellerinizin mükâfâtını, küfrünüzün, isyânınızın mücâzâtını göreceksiniz" da'vâsından ibârettir.

Hazret-i Peygamber'in husûsiyatı hayatı, zekâsını, mekârim-i ahlâkını, hulâsa herseyde istikâmetini tamâmen ve mazbûten bilen ve kendisine kirk sene va'dinde sâdik Muhammed-i Emîn ünvânını takan bir muhîtte nice nice ihbârât-ı gaybiyyesinin kâh ânında, kâh biraz sonra ve kâh daha sonra tahakkuk etmiş olması gibi mu'cizâtından ve bunlara munzam mu'cizât-ı maddiyesinden, muvaffakiyât-ı âliyyesinden hep sarf-ı nazar edilip de "Da'vâmi ya ikrâr ediniz veya Kur'an'ı tanzîr ediniz!" hitabıyla dermiyân ettiği ve on dört asırlık tecrübe ile isbât eylediği bir mu'cize-i sâdki düşünecek olursa âhiret haberi acaba doğru mu diye tereddüd eylemek vehim ve vesvese-i mutlakadan başka bir şey değildir ki asıl buna vesvese-i şeytâniyye ismini vermek yaraşır. Bu vehim ve vesveseye karşı ancak bir devâ vardır. O da gerek nübûvetin ve gerek mes'ele-i âhiretin imkânını izah edecek ba'zi dersler vermektedir. Bu dersleri de Kur'an vermiş ve mütâla'a-i kâinât ile bu imkânın bulunabileceğini göstermiştir. Buradan felsefe-i İslâmiyye'de hudûs-i âlem mes'elesi bir bahs-i mühim olmuştur ki burada biraz işaret edelim.

Muhammed Hamdi

HUKÜK-I ÂİLE VE USÛL-İ MUHÂKEMât-I ŞER'İYYE KARARNÂMELERİ HAKKINDA*

Hiçbir mezhebde câiz olmaz. Mezheb-i Mâlikîyye'de değil yalnız zevcin zararını tazmîn ettirmek, îcâb-ı hâle ve kadının derece-i isâetine göre hakemler onun cemî'-i

mâ-melesi üzerine muhâlaa ve tefrik ve emr-i muhâlaayı mecmû'u emvalinden vazgeçmesine ta'lîk edebilecekleri; müsâlahaya kâdir olamadıkları sûrette fi'l-hâl tefrika da mecbûriyetleri olmayıp münâsib gördükleri hâlde "tefrik etmeyeceğiz, zevcine itaat edeceksin." Hükmünü verip ona da hüsn-i muâşeret ve sabır ile tavsiye ederek hâlleri üzerine terk eylemeye de salâhiyetdar oldukları; tefrik ve muhâlaa son çare olmakla onu yalnız hâlen değil, istikbâlen ve ebeden İslâh-ı beynin mümkün olmayacağı, müddet-i medîde tecârib-i tâmmeden sonra teyakkun eyledikleri vakitte icrâ edebilecekleri hep kütüb-i fikhiyyelerinde mezkûr ve musarrahtır. Zevce bir nizâ' ve sıkâka girişince zevcinden ayrılacak ve hey'et-i hakemiyeyenin zevc hakkında en büyük adâletleri mehrin istirdâdından ibâret olacaksa o hey'etin teşkîline hâcet kalmaz. Zevce ibtidâsından mehri iâde ederim diyebilir. Bununla muhâlaa lâzım olsa, tefrik câiz olsa hakemeyin intihâbı abes olmak, meşrû' olmamak lâzım gelirdi.

Değil zevcâta hiçbir mezhebde olmayan böyle bir salâhiyet îcâd edip vermek, hakemeyin zikrolunan salâhiyet-i vâsi'aları hakkındaki mezheb-i Mâlikîyi kabûl eylemek bile büyük mehâzîri dâ'îdir. Erbâb-ı nükûd ve gînâdan olan ashâb-ı itmâ'ın gözlerine kestirdikleri genç ve güzel kadınları iğfâl ve ifsâd ederek nice fukarâ âilelerinin berbâd ve perîşan olmalarına sebebiyet verir.

Vâkı'â ehl-i İslâm kadınları fuhuş irtikâbindan havf ve âr ederler, kabûl etmezler. Lâkin genç yaşında bi't-tab' refahiyet ârzû eden bir gâfileye zevcinden görümediği bir ni'mete nâil olacağı, erbâb-ı servetten parlak [30] bir kimseye zevce olacağı vâsita-i münasibe ile meselâ eli tesbîhil bir koca nene ağzından evvelâ îmâ ve telmîh ve yavaş yavaş nasîhat vâdîsinde tasrîh olunur ve çekinecek bir hâl olmayıp işin mahkeme-i şer'îyye ma'rifetîyle hallolunacağı ve hemen hânedede bir nizâ' ihdasına mütevakkif olduğu tefhîm ve "erkek zevcesini boşar da niçin kadın zevcini boşayamasın?" gibi İblis'in felsefesinden hamiyet-i câhiliyyeyi tahrîk edecek ba'zi mukaddimât-ı mugallatiyye de telkîn ve ta'lîm edilirse o metânet kalmaz. Kolay iğfâl olunabilir. Bâ-husûs zevci kesb-i yevmîyle ta'ayyûş eden fukarâdan, amele ve rençber gürûhundan yâhud ekser evkâtını berây-ı ticâret bilâd-ı sâirede geçirmeye mecbûr olan esnaftan olur, yâhud harb cebhelerinde elini, ayağını, gözünü, kulağını, burnunu, çenesini, dudağını zâyi' ederek mu'ayyeb ve ma'lûl ve za'ifü'l-bünye kalan mükellefîyet-i askeriyye erbâbından bulunur da musallat olan çapkın daha genç, dinç ve yakışıklı olur ve bi't-tabî' süslenenerek kendini servet ve kudretli gösterirse kalbini cezb eder. O zaman değil kendisini yalnız zevce terçîh ettirmek, meyil ve muhabbet tedâricen izdiyâd edecekinden evlâdî bile unutturur. Hâin hevesini aldıkten sonra kendisini

¹ Yûnus Sûresi, 10/38

² Îsrâ Sûresi, 17/88

* Bu bahsin üst tarafı 439'uncu nûshadadır.

atıvereceğini gâfile kadın düşünmez. Ehil ve akrabâsının nesâyihini işitmey olur. Öğüdü yalnız tesbihli neneden almak, sözün çkarını hârichten intihâb olunacak mahkeme me'mûrlarından yâhud avukatlardan teşekkül edecek komisyondan duymak ister. Onun böyle belâdan, bu misilli iğfâl ve iğvâdan masûne kalması ve hasbe'l-cehâle aldanmış ise nâmûsuyla kurtulması, aklını başına toplayıp kemâ kân zevc ve evlâtına sarılması emr-i talâk ve iftirâkın kendi yedinde olmadığını bilmesiyle, nizâ' ve şikâkin müfid olmayacağı derk ve teyakkun etmesiyle olur. Hakemler mezheb-i Mâlikî üzere uhdelerine terettüb eden vazifele-rini tamâmiyla ifâya me'zûn olup işin bevâtınına nûfûz edecek kadar itâb-i zihn ederek tefrik olunamayacaklarını, zevcine itâat etmesi lâzım geleceğini sûret-i kat'iyedede kendisine tefhîm ederlerse yine ıslâh-ı fîkr etmesi me'mûl olur. Lâkin şu tefrik-i cebrî usûlünün kabûlü her ne sûretle olsa mahzûrdan sâlim olmaz. Hangi hey'et-i hakemîyye öyle işin bevâtınına sarf-ı zihin edecek? Bakalım zevc on-lara her sırrını faş edebilecek mi? Kadın başkasını istiyorsa zevci de ondan vazgeçiversin derler. Zevcinin ona ibtilâsi-ni, düşmanın maksûdunu is'âf etmemekte haklı olacağını, kadının mûrûr-ı zamanla ıslâh-ı fîkr edeceğini, âile ona muhtâc ve onu kurtarmak lâzım olduğunu düşünmezler. Nizâ'in mürettibi erbâb-ı nükûd ve gînâdan olursa belki ondan da çekinirler. Ve tervîc-i merâma da hizmet ederler. Hâsılı akviyâ için zuafâ ve fukarâ âilelerinden göz koyduklarını itmâ' ve iğfal ederek bu usûl ile ellerinden almak her vakit mümkün olacak, mağdûr olanlar sâika-i gayrette hiss-i intikâma düşecek, cinâyetlere yol açılacaktır.

İşte Nikâh-ı Medenî Kânunu'nun rûhunu teşkil eden maddelerden birisinin neticesi! Hükûmet-i Seniyyemiz elbette buna râzi olmaz. Hükûmetçe matlûb olan âilelerin bünyânının muhkem olması, uygunsuzluklardan sâlim bulunmasıdır. Yoksa uygunsuzluğu ref' için hâne-leri temelinden yıkmak, ocak söndürmeye şîtab eylemek değil. Âileleri mahv u perîşan etmek için tebdîl-i mezheb maslahattan olur mu? Zamanın efkâr ve içâbâti bu mu-dur? Komisyon ne hatâ etmişler! Dîn-i İslâm'da talâk ve iftirâk kadınların elinde olmadığından erkeklerin onlara i'tisâfâtta bulundukları dermiyân olunmuş. Bu da din ve milletimizin aleyhinde neşriyâttâ bulunan misyonerlerin âsârında görülmüş ve o gibi menâbi'den alınmışa benzıyor. Yoksa memleketimizde zevciyle nizâ' edip de sulh etmemiş, i'tisâf görüp de bi'l-âhare müfârakat eyleme-mış kaç kadın bulunabilir? ıslâh-ı beyn olamazsa talâk ve muhâlalâ meşrû' olmakla tabîat-ı maslahat onları tefrik eylemektedir. Mezheb değiştirmek istemez. Bilâ-mûcib ta'cîl olunarak yıkılmayan âileleri de yıkmak, ana baba kucaklarında yaşayacak olan çocukları da öksüz bırakmak lâyik olmaz.

Bu maddenin vaz'ından maksad hürriyet kâidesinde kadınları erkeklerle müsâvî tutmak ise Kânûn-ı Esâsi'de kabûl olunan hürriyet bu müsâvâti iktizâ etmez. Çünkü dîn-i İslâm'la mukayyeddir. Örf ve âdâtın muhâfaza olunaçağı da madde-i mahsûsasıyla beyân ve tasrîh edilmiştir. Kadınların erkeklerle her vechile müsâvî olması, talâk ve iftirâkın ellinde bulunması Avrupa'da da yok-tur. Onlar kadınları zevclerinin izin ve re'yi olmaksızın kendi mâllarında bile tasarruf ettirmiyorlar. Onların rûh-ları bünyeleriyle mütenasib olup kuvvet ve metanetçe erkekler gibi değil. Tabîatta onlara müsâvî degiller ki her hükümde müsâvî olsunlar. Nafakaları da zevcleri üzerine farz edilmiş. Kur'ân-ı Azîm'de ^{الرَّجُلُ قَوْمٌ عَلَى النِّساءِ بِمَا فَضَلَ}^۱ buyurulmuştur. Erkekler gibi kadınlar da müfârakata kâdir, tatlıka me'zûn olsalar âileler te'essüs ederken yıkılır ve bundan en ziyâde ve en evvel kendileri mutazarrır olur idî.

Tarafeyne bîgâne olan kimselere, hükkâm-ı zamâna, hey'et-i hakemîyyelere böyle bir hak vermek daha muzîr olur. Bâlâda gösterildiği üzere türlü sûtistimâlât ve cinâyâta kapı açar. Bu bâbda da beser için şerî'atımızden, mezhe-bimizden eslah ve eslem bir tarîk olamaz. Hem niçin ahâlî-mizin mütedeyyin oldukları hükm-i şerî' ma'mûlün-bih olmasın? Hanefî, Şâfiî, Hanbelî bunca halk mezheblerinden istifâdeden mahrûm ve memleketlerinde bulunmayan bir mezhebe mahkûm edilsinler. Yazık değil mi? Bâ-husûs bu tekâlîf ehl-i İslâm'a tahsîs edilmiş. Talâk ve iftirâk Yahudi-lerde ve bazen hristiyanlarda da mevcûd iken mebhû-sün-anh olan usûl onlara teşmîl edilmemiş. Hristiyanlar için teşkil olunacak âile komisyonlarının vazîfelerini ıslâh-ı beyne maksûr olduğu 136'ncı ve Yahudilerde zevcenin tefrik talebinde bulunması ancak zevcin emr-i talâkı izn-i hâkime ta'lîk [31] etmiş olduğu sûrette olabileceği 138'nci maddede gösterilmiş, hep kendi me'lûf ve mütedeyyin oldukları ahkâm ile muâmele olunacakları, hukûk-ı mez-hebiyyelerinin kemâ kân mahfûz olacağı i'lân olunmu-tur. Artık ahâlî-i İslâmiyyemizin mu'te'kîd ve mütedeyyin oldukları mezheblerinin hukuku da muhâfaza olunmak içâb etmez mi? Onlar da umûr-ı mezhebiyyelerinde ser-best olmalarını, kemâ kân istifâde etmelerini istemezler mi? Memleketlerinde ma'rûf olmayan mezheb-i Mâlikî'ye tâbi' tutulmalarını isteyen bulunmaz. Bu maddenin ona da muvâfîk olmayıp kısmen muhâlif-i icmâ' olduğu da karîben beyân olundu. Muktezâ-yı maslahat olmayıp yok yere birçok âilelerin perîşanlığına sebeb olacağı da zikro-lundu. Kararnâme'nin ehl-i İslâm âileleri için en muhâtarâlı maddesi budur.

Sadreddin

¹ Nisâ Sûresi, 4/34

RUSÜL-i KIRÂM ALEYHİMÜSSELÂMIN VAZİFESİ

Âlem-i insâniyyet'in peygamberlere ihtiyâcına müteallik olan fasilda îzâh olunduğu üzere rusül-i kirâmın ümmetler üzerindeki mertebesi ukûlün eşhâs üzerindeki menzilesi mesâbesinde olup şeref-i bi'setleri ukûl-i beşerin cümle-i hâcâtndan olmak üzere Cenâb-ı Mübdi'i Hakîm'in fazl u rahmetiyle kazâ-yı Rabbânîsinin eser-i tevfîkîdir. Eltâf-ı ilâhiyyenin bir nevi' girân-bahâsı olan bi'set-i enbiyâ ni'met-i celîlesi, insanın bakîyye-i kâinâtta temyîzini istilzâm eden hasâis-i adîdenin inzimâmiyla cihâna revnak-ı külli vermiştir. Lâkin vazîfe-i rusûl, insanın ihtiyâcât-ı rûhiyyesi ve kuvve-i hissiyyenin ona taalluk eden kâffe-i îcâbât ve in'ikâsâtını bir nokta-i salâh ve kemâle sevk etmeye ma'tûftur. Bu sûretle insanı iddal eden hevâ-yı nefşânî levâsiyyâtndan rûhun tathîri yâhud hadd-i istikâmette olduğu hâlde melekât-ı nûrâniyyesinin takrîri yâhud her iki cihân hayatıının saâdetini mûcib olan füyûzâtın ona ibdâ'ı esbâbinin te'mîni emr-i Hudâ'ya muvâfîk olur.

Ama ma'îset yollarıyla bunun vücûh-ı kesbinde hâzik kılan a'mâlin tafsîli ve ilm-i dünyânın esrârına vusûl için i'dâd olunan şeylerin derkine şehevât-ı akliyyenin itâlesi gibi husûsâtta vezâ'if-i risâletin dahlî yoktur. Bununla beraber onların 'âmme-i nâsa müteallik teblîgât ve mevâ'iz-i hayriyyeleri umûr-ı dünyâda da müstakîm ve mu'tedîl bir meslek ittihâzına irşâd eder. Şerâit-i va'az ve irşâdlarından biri de Zât-ı ecell ü a'lâ'nın ilâh-ı vâhid, kâdir, alîm, hakîm sıfatlarını hâiz ve kuvvetli bürhânların isbât ve istilzâm eylediği sâir sıfatla da muttasif bulunduğu ve yaratılmış olmak i'tibâriyla eczâ-yı kâinâtın Cenâb-ı Hakk'a nisbetleri müsâvî olup cümlesi onun eser-i sun'-i kudreti idügüne i'tikâd emrinde şübhîyi dâ'î bir şey ityân etmemekdir. Ancak mahlûkât arasında görülmekte olan tefâvüt, içlerinden ba'zisinin diğerlerine nisbeten kemâl ile ya'ni âlî bir hâsiyyet ile farklı mertebede muhtas olmalarından münba'isidir. Risâlete müteallik şûrût-ı kemâlden biri de bi'setten evvel dahi bir intikâm ve nef'-i nâ-meşrû' sâikasıyla kimseye mazarratı ya'nî haksız olarak onun nefs ü ırz ve malına tecâvüz gibi bir hâli mesbûk olmamak ve hukûk-ı nâsi dâire-i emn ü intizâmda bulunduran hudûd-ı ma'küle ve meşrû'anın îcâbâtına muvâfîk bir meslekte bulunmaktadır.

Rusül-i kirâm, akl-ı beşeri ma'rifet-i ilâhiyyeye ve sıfât-ı Bârî'den bilinmesi vâcib olan şeyler hakkında ilim ve îkân husûlüne irşâd ettiği gibi şu ırfâni taleb ve istihsâlde ma'kûl olan hadde kadar varılıp onun tecâvüz edilmemesi vücûbunu da beyân ederler, bir hâlde ki zikrolunan hadd-i vukûf ile iktifâ, zahmetsizce itmi'nân-ı vicdânî ve Vâhib-i Mutlak hazretlerinin kendilerine verdiği kuvvet-i hâssaya i'timadda istîkrârı müstelzim olur. Onlar elsine-i halkı,

ilâh-ı vâhidi idrâk ve itlâka cem' ile o yüzden iftirâktan kurtarmaya ve nâsin Zât-ı Ecell ü A'lâ'dan başka ma'bûd ittihâz etmeyip râh-ı hakka hâil olan bâtil şeylerden güzer-gâhlarını tahliye etmeye bezl-i cehd ederler. Cemî'-i a'mâl ve muâmelâtta Allah'a rabt-ı kalb ile iltizâm-ı istikâmet olunması için îkâz ve tahrîk, muhtelif vakitlerde farz olan envâ'-i ibâdâtî edâ ile azamet-i ilâhiyyeyi tahatturdan dûr kalınmaması, îmân ve vicdânın o sûretle tezkiye-i dâimeye mazhar kılınmasını, nâstan amel ve akîdeleri za'îf olanların kesb-i kuvvet etmeleri, Vâcibü'l-vücûd ile ahkâm ve vâcibât-ı dîniyye hakkında ma'lûmât-ı yakîniyyenin tezyîdi gibi tenvîr ve irşâd yollarını gösterirler.

Efrâd-ı nâsin ihtilâf-ı ukûl ve âmâli hasebiyle beynlerinde mütekevvîn münâza'âti evâmir-i İlâhiyyeye istinâden faslettikleri gibi mesâlih-i 'âmmenin dâire-i adl ü istikâmette cereyâni, menâfi'-i hâssanın vikâyesi, halk arasında râbîta-i muhabbet ve samîmiyyetin husûlüyle ülfet-i kâmilînen hüküm sürmesi, cemâ'atin intizâm-ı ahvâline hâdim cihetlere tevçîh-i enzâr olunması, nefşlerin mücâhede-i meşrû'aya ülfetiyle akaid-i sahîhanın vicdânında istîkrârı, herkesin hakkına riâyet fikrinin kuvvetlice devâm ve iltizâmi, hak ve şer" hudûdunu talebde ma'rûf olan dereceyi aşmaktan tevakkî edilmesi, kâvîlerin za'îflere yardım etmesi, zenginlerin fakîrlere imdâd eylemesi, dinde hâiz-i rûşd olanların hak yolundan sapanları İslâh ve irşâda ve âlimlerin câhilleri ta'lîme çalışmaları esbâbını tebliğ ve te'yîd ederler. Ba's olundukları ümmetlerin amellerince hâsil olan ihtilâfâtın kolaylıkla halli için inde'l-ihtilâf mûrâcaat olunmak üzere emr-i İlâhî ile onlara düstûru'l-amel olacak hudûd-ı lâzîme vaz' ve ta'yîn eylerler. Ez-cümle insan kanının haksız yere akitilmamasına medâr olmak üzere onun bir hürmet-i kâmîle altında tutularak ancak kîsâs ve i'dâmî mûcib bir cûrm îkâ' etmesinden dolayı fâlinin kanı heder edilmek lâzım geldiği hâlde 'âmmenin te'mîn-i intizâmi için bu emr-i şer'înin bi-hakkın icrâsını, gayrın kesb ettiği bir şeye dest-i tecâvüzün aslâ uzatılmamasını ve ne gibi husûsâtta mâl-ı âharın tenâvülü mübâh olduğunu beyân ile beraber mübâh sayılan şeylerde de iltizâm-ı i'tidâle, nâsin ırzlarının muhâfaza-i ihtiramına, tenkîhi harâm veya câiz olanları bi't-ta'yîn onlara riâyet olunmasını taht-ı te'mîne alacak evâmir ve hudûd ile tahdîd [32] ve irâeye, sîdk, emânet, ahde vefâ, ukûda riâyet, zuafâya merhamet, kuvvet ve kudret sâhiblerine karşı nasîhatte sebât, her mahlûkât bilâ-istisna hukûkunu teslîm ve i'tirâf gibi husûsâtta nefşlerin mergüb olan melekât ile tâhkîm ve tehzîb yollarını inbâya, fanî olan lezzâtta hevâ-yı nefşânîye kesr ile nezahet-i ahlâk ve me'âlî-i etvâri taharrîye bezl-i mesâî ile bu ahkâm ve îcâbâtın her birisi için Allahu azîmî'ş-anîn emirlerinin müstelzem olduğu derecede tergîb ve terhîb,

inzâr ve tebşîr ile akâid ve a'mâl-i beserde bir intibâh ve salâh-ı külli te'sîs ve idâme ederler.

Bunlarla beraber Zât-ı ecell ü a'lâ'nın rızasına sâlih olan şeyleri ta'kîb ve icrâya ve gazabını istilzâm eden maddelerden yüz çevirmeye müteallik olan tafsîlâtı ityân ve bu miyânda dâr-ı âhiretin vücûdundan, onda sevâb için i'dad olunmuş şeylerden, hudûd-ı dîniyyenin vakfe-i müsâadesini aşmayarak ona müteallik emirleri hüsn-i telakkî ve iltizâm ile memnû' olan fi'illeri yapmaktan ictinâb edenlerin hüsn-i âkibete nâil olacaklarını tazammun eden ahvâlden haberdâr ettikleri gibi kullarının bilmesine izn-i ilahînin taalluk ettiği gayb haberlerini bildirirler. İşbu dinî esâsların hakîkatini aklen derk eylemek güç olsa bile onların vücûdunu i'tirâfda vicdânî bir meşakkat tasavvur olunamaz. İşte bu sûretlerle nûfûs mutmain ve sudûr münsehi olur. İnd-i ilahîde mukarrer olan ecr-i cezîle intizâr ve mâlikü'l-mülk olan Hak Te'âlâyi irzâ sadedinde her elem ve müsîbete sabır ile tahammûl kâbiliyeti husûle gelir. Efrâd-ı beserin ahvâl-i ictimâ'iyyelerinde tesâdûf olunan müşkilâtın en büyüklerinin hall ü tesviyesi zikrolunan kurtarıcı, salâh-âver dekâike riâyete mümkün olur.

Sâha-i hayâtta ukalânın bugüne kadar tarz-ı hallinde cehd etmekten fâriğ olmadıkları müşkilât da bu sûretle halledilmiş olur.

Rusûl-i kirâmin vazîfeleri, müderrislerin vazîfesi, sanâyi' muallimleriyle üstâdlarının işleri gibi şeylere makîs olamaz. Meselâ vekâyi'-i târihiyyeyi ta'lîm, ecrâm ve avâlim-i semâviyyenin hâvî oldukları şeylerle ihtilâf hareketlerine bâ'is olan mevâddin bu ecrâm arasındaki tûl u arz mikdârlarının, tabakât-ı arzdan gayr-ı meskûn olan aksâm muhteviyatının nebâtâtın neşv ü nemâsına müteallik ihtiyâcâtın, hayvanâtın bekâ-yı nev'e şâhislerinca müftekir oldukları şeylerin ve bunlardan başka ukûl-i beserin elde edebileceği ve 'ulûm ve fûnûn-ı dünyeviyyenin fehm-i dekâikine îsâl edeceği usûl ve turukun beyân ve tafsîli onların vazîfeleri hâricindedir. Çünkü bunların kâffesi vesâ'il-i kisbden olup tahsîl ile elde edilir. Beşerin emr-i râhatını istikmâl için Cenâb-ı Vâhibü'l-atâyâ'nın kendisine ihsân etmiş olduğu akıl ve isti'dâda göre ne mertebe çalışılır ise o nisbette saâdet-i mütezâyide istihsâl olunabileceği gibi akıl ve isti'dâdi sûüstümâl ile sa'y u tedbîrde noksân ve ihmâl gösterilmesi de şiddet-i mahrumiyete ma'rûz kalmasına müncер olacağı pek vâzih bir hakîkattir. Ancak 'ulûm ve muâmelâtta tekâmûl-i tedrîcî kâidesine ittibâ', kânûn-i fitratın cümle-i ahkâmından olup şerâyi'-i enbiyâ dahi her şeye sa'y ile muvaffak olunabileceğini ve fitrat-ı insâniyyeye ihsân-ı İlâhî olan envâ'-ı saâdet ve kemâlin yüksek mertebelerine varmasına kâfil olan esbâbin vûcûb-ı iltizâmını icmâlen beyân eyler.

Ama, eflâkin ahvâline ve arzin hey'etine müteallik şu

zikrettigimiz şeylere dâir lisân-ı enbiyâdan şeref-vârid olan ba'zi işaret-ı mücmele ise ancak Cenâb-ı Mübdi'i Hakîm'in vûcûduna delâlet eden âsâra imâle-i nazâr etmek ve esrâr ve bedâyi'-i hilkatin idrâkine amîk bir fikir tevcîh eylemek maksadına ma'tûfur. Rusûl-i kirâmin ümmetlerine hitâben îrâd buyurdukları kelimât ve maânî dahi onların havsala-i fehimleri fevkîde olmak câiz değildir, bu cevâzin vukûu hâlinde hikmet-i bi'setleri zâyi' olurdu.

Bunun için 'âmmeye müteallik vâki' olan ba'zi hitâbât-ı enbiyâ, havâs 'indinde te'vîl ve tefsîre muhtâc olur, bu sûretle ma'nâları hallolunur.

Havâssa tevcîh edilmiş olan hitâbâtın dahi 'âmmece münfehim olması için zaman-ı tavîle hâcet görülür. Binâenaleyh kelimât-ı enbiyâsının tarz-ı îrâdi, dâire-i ittlâ'hârcinde kalmamakla beraber tefsîr ve inkişafa mütevakkif olarak elsine-i enbiyâdan cârî olmuş olan o kabîl sözler de onlardan pek az vârid olmuştur.

Mümkün mikdâri ahvâl-i kâinâtın hakâikini derk ve temyîze Allah'ın verdiği isti'dâd-ı fitrî ile ervâh ve âlem-i mahsûs ve kavânîn-i tabî'iyye beynindeki münâsebete dinin mâni' ittihâzi hiçbir vech ile câiz olamaz. Belki Hâlik'ın vûcûd ve ma'rifetine ve kemâl-i insânîyi dâî olan sâir ma'lûmâta kesb-i vukûf ile bu bâbdaki delâil-i akliyye ve nakliyyeye hürmet olunması dînen vâcibtir. Evet, eser-i tekvîn-i İlâhî olan kâffe-i avâlim hakkında bir ilm-i imkânî husûlü için kudret-i beşeriyyenin müsâid olduğu derecede bezl-i cehd edilmek farzdır. Şu kadar ki işbu ma'lûmâtn usûl-i taharrî ve istidlâlinde selâmet-i i'tikâd ve niyet ve vukûfunu iltizâm ile bu bâbda hadd-i meşrû'u geçmemek lâzımdır. Şu esâs hâricinde i'mâl-i fîkr ve lisân eden kimse dinde câhil kalır ve ona karşı bir cinâyet işlemiş olur ki mağfiret-i ilâhiyyeden uzaklaştırır.

Mütercimi: Hüseyin Mazhar

Seyh Muhammed Abduh

İSLÂM'DA AHLÂK

-1-

Serîf Hüseyin Beyefendi'ye ithâf

Eşref-i edyân olan İslâmiyet, tenvîr-i efkâr, tathîr-i kalb, tezkiye-i vicdân husûsunda hadsiz hesâbsız gösterdiği mu'cize-i bâliğâ ile mekârim ve mehâsin-i ahlâkin bir kânûn-ı ekmel ve a'lâsidir. Hüsn-i ahlâk, hey'et-i ictimâ'iyye için tegayyür nâ-pezîr bir düstûr-ı azîm-i medenîyyettir. Akvâm ve ümem için kâfil-i feyz ü selâmet ve medâr-ı âsâyiş ve saâdettir. Âile için sermâye-i ni'met ve zâmin-i huzûr ve istirahattır. Ordu için ma'nevî bir mâye-i kuvvet ve esâs-ı kavîm-i intizâm ve şevkettir.

Ahlâk, zâbita-i âlem hizmetine kefâlet ve râbita-i akvâm ve ümem husûsuna [33] delâlet ederek hâiz olduğu

kuvve-i kemâlâtı ile cihân-ı insâniyyeti arş-ı a'lâ-yı melekiyyete îsâl eder.

Ahlâk, mürebbî-i rûh, müzekkî-i efkârdır. Bir millet nezdinde ahlâkin lüzüm ve ehemmiyetini.. kadr-i bülend-i kerâmetini... ulüvv-i menziletini... ebnâ-yı Âdem'e olan ecell-i hizmetini hakîm ve kerîm olan Zât-ı Ecell ü A'lâ, Furkân-ı Mübîn'inde: ¹ اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ hitâb-ı ulvî-i same-dâniyle beyân buyurmuştur ki hulâsaten meâl-i âlisi: "Yâ Muhammed! Sallâllahu aleyhi ve sellem, nâsi Rabb-i Kerîm'in sebîl-i hidayetine ya'nî dîn-i İslâm'a makâle-i muhkeme ve mev'iza-i hasene ile da'vet et! Mu'ânidîne karşı ahsen-i mücâdele ile mücâdele et!..."

Makâle-i muhkeme, bir delîldir ki hakkı ïzah, şübhesi izâle eder. Mev'iza-i hasene, mevâ'iz-i Kur'âniyyeden ibâret veya tergîb ve terhîb ile sebîl-i hakka da'vettir.

Ahlâkin azamet-i hâli hakkında ikâme edilecek delâil-i bâhireden biri de: ² إِنَّمَا بَعْثَتْ لِأَنَّمِمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ kavî-i âlîsinin kâil-i kerîmi olan Nebî-i muhteremin taraf-ı sübhanîden ³ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ) vasf-ı İlâhîsiyle tavsiif buyurulmasıdır. Bunun da hulâsa-i tefsîr-i âlisi: "Yâ Habîbim! Sen muhakkak mu'cize-i lâhûtiyye-i hilkatsın! Sen bir nûr-ı mübîn-i hikmet ve faziletsin! Sen, o me'âlî-âmûz-ı mekârimsin ki bütün secâyâ-yı âliyye ve efâl-i pesendîde Zât-ı pâk-ı risâlet-penâhîne müştâk oldu. Feyz-i ser-şâr-ı mekrûmet-nûr-ı bâkî gibi fitrat-ı pâkize-i mahmûdiyyetinde incilâ-sâz-ı uyûndur."

Sübhe yok ki İlâhî olan bu diyânetin... âsumânî olan bu şerî'atin gâye-i kemâlâtı yeryüzünde hubb-i mehâsin ile beraber hayr u hakîkati... insâf ve adâleti izhâr ve te'mîn ederek tezkiye-i nüfûs-ı beseriyye ve tezyîn-i ahlâk-ı insâniyyedir.

Tâhsîn-i ahlâk eyleyen ve bu füyûzât-ı mu'cizeden bi-hakkin müstefid olan o nüfûs-i zekîye ashâbidir ki me'âsîr-i ahlâkta gösterdikleri kemâl ile bayagi mertebe-i melekiyyete irtikâ eylediler.

Sadr-ı İslâm'da ekâbir-i ashâbin hifz-ı hak ve redd-i bâtil husûsunda ibrâz eyledikleri fezâil-i civân-merdâne ve meşreb-i insâniyyetkârâne, İslâmîyet'in dünyevî, uhrevî nice sa'âdât-ı kâmileyi câmi' bir dîn-i mübîn olduğunu enzâr-ı âlemde -birer bûrhân-ı ahlâkî ile- isbât eylemişlerdir. İ'lâ-yı kelimetullâhi akdem-i ferâiz-i diyânet bilen Hazret-i Sîddîk-i Ekber, evâhir-i hilâfetinde bir şeyh-i nûrânî idi. Za'af-i hâline, husûsan sinninin kemâline bakmadı, muktedâ-yı mukaddesinin infâz-ı emri husûsunda ne tereddüd etti, ne bir dakika fevt eyledi.

Erbâb-ı irtidâdi tenkîl eyledi. Gündüzleri akşamılarla

kadar, geceleri sabahlara kadar umûr-ı 'ibâd ile iştigâl eyleyerek hukûk-ı nâsi sıyânet eyledi.

İrtihâl-ı nebevîde ashâb arasında başgöstermek isti'dâdında olan ihtilâfâtı vecîz olduğu kadar belîg olan darb-ı nutk-ı ma'rûfuya ber-taraf ederek İslâm beynindeki uhuvvet ve samîmiyet-i mevcûdeyi te'yîd ve te'kîd eyledi. Azîm bir sefk-i dimânın önüne sed çekti.

Mervîdir ki bir gün mescid-i Resûl'e bir a'râbî dâhil olur. Resûl-i Ekrem ile Sîddîk-ı A'zam'ı görür. Herbirine ayrı ayrı selam verir. O esnâda Hazret-i Ali radîyallahu anh nazâra tesâdûf eyler. Levni tegayyur eder. Bu tesadüften fevka'l-gâye müteessir olur. Bu hâl Sîddîk-ı Ekber'in nazâr-ı dikkatini celb eder. A'rabi'nin esbâb-ı teessürünü Hazret-i Ali'den suâl eyler. Hazret-i Murtaza A'râbi'nin kendine yirmi bin akçe deyni olduğunu söyleyince derhâl o merd-i garîbi buldurur. Yirmi bin akçeyi mâl-ı tâyyibinden def'aten te'diye ile o bâr-ı azîm-i deyn-den bî-çâreyi halâs eyler.

Sabır, hubb-i meâlî, tasavvün, taaffûf ve kanâat, ihânâ gibi ümmehât-ı fezâili nefis-i pâkine müştâk kılan bu halîfe-i bâ-hak ümmet-i İslâmîye için ferdâ-yı kiyâmete kadar meşk-i kemâlât olacak bir takım menâkib-ı âliyyeyi yâdigâr bırakmıştır.

Vaktâ ki adâlet-i İlâhiyyenin yeryüzünde bir misâl-i zîhayâti olan Hazret-i Fârûk, mertebe-i hilâfete şeref-resân oldu. Hattâ necâbet-i ahlâkîye ile tahliye-i nefis eyleyen ekâbir-i ümmete nûmûne-i imtisâl olacak birçok hâvarık-i necâbet izhâr eyledi.

Mervîdir ki ahd-i hilâfetinde bir gün kenâr-ı Medîne'ye bir kâfile kondu. Abdurrahman bin Avf ile beraber sabahlara kadar efrâd-ı kâfilenin mâl ve canı nigehbânlığında bulundu. Geceleyin bir çocuğun bir hânedede muttasıl ağladığını duydu. Çocuğun ağladığı hâneye bizzât birkaç def'alar gitti. Çocuğu ağlatmaması için vâlidesine ihtarâtta bulundu. Son def'a gidişinde ise: "Sen ne şefkatsız vâlidesin ki evlâtını böyle sabahlara kadar ağlatın!" hitâbında bulundu.

Vâlidesi ise:

- Yâ Abdallah! Çocuğunu sütten kestim. Hâlimden hâberdâr değilsin. Ma'sûma yedirecek bir nesneye mâlik değilim ki onunla uyuyadım.

Deyince Hazret-i Ömer:

- Yâ hâtûn! Çocuğun kaç yaşındadır?
- Henüz bir yaşına varmamıştır.
- Nisâb-ı şer'a vâsil olmadan niçin sütten kestin?

Deyince kadın:

- Allah, Halîfe-i Resûl Ömer'e insâf versin! Oğlan sütten kesilmeyince nafaka vermez! Cevâbını verdi.

Hazret-i Ömer, ağlaya ağlaya mescide geldi. Sabâh

¹ Nahl Sûresi, 16/125

² Muvatta, Husnû'l Halk, 8; Müsned, 2/381

³ Kalem Sûresi, 68/4

namazını edâ eyledi. Veyl li-ömürkum! Diyerek etrâfa münâdîler çıkardı. Kimin kız veya erkek evlâdi var ise nafaka tama'ına düşüp de vaktinden evvel sütten kesmesin! Bi'l-umûm etfâl-ı müslimîne nafaka takdîr edilmiştir, diye nidâ ettirdi. Bununla da bekâ-yı nesl ve neşr-i dîn için bir usûl-i müstahsene vaz' eyledi. [34]

Yine mervîdir ki, Hazret-i Ömer, hac için Medîne'den Mekke'ye azîmet eyledi. Avdet ve azîmetinde seksen dirhem bir masraf ihtiyâr olundu. Şu edilen masrafdan haberdâr olunca “Veyl Ömer'e ki beyt-i mâl-ı müslimînden seksen dirhem isrâf eyledi” demiştir.

Hak ve tevedded, vera' ve sehâ, şûkrân-ı ni'met, iltizâm-ı adâlet, necdet ve şehâmet gibi nefس-i nâtikeyi mertebe-i bülend-i melekiyyete, tevfîk ve hidâyet-i Rabb-i izzete îsâl eyleyen bu fezâil-i ahlâkîyyenin ilâhî bir misâl-i zî-vakârı olan Hazret-i Fârûk radiyallahu anh fezâil-i İslâmiyye'nin kudsiyetini böyle âsumânî ef'âl ve harekât ile enzâr-ı ibrete vaz' etmiştir.

İhsân ve itâ ve isti'zâm-ı nâmus ve hayâda, şâhs-ı mu-kaddesine bir makâm-ı infirâd tahakkuk eyleyen Hazret-i Osman-ı Zinnureyn radiyallahu anh Medîne-i Münevvere'ye Hicret-i Nebeviyye vukû'unda ensâr ve muhâcirînin susuzluk yüzünden fevkâlâde mezâhim içinde olduklarını gördü. Bi'r-i Rûme'den gayri içecek bir katre tatlı su yoktu. cân ve malını bilâ-minnet seyyidü'l-kâinât uğruna bezl ile ecr-i âhirete vakf-ı hayatı eyleyen o sâhib-i hayatı, muktedâ-yı muhtereminin ufacık bir işaretî üzerine Bi'r-i Rûme'yi müsâveme etti. Nîşfini sâhibi olan Yahudiden on bin dirheme, nîsf-ı diğerini de bi'l-âhare sekiz bin dirheme iştirâ etti. Sebîl-i Hak'ta vakf eyledi. Ehl-i atşâni zülâl-i merhamet ve re'fetîyle seyrâb eyledi. Yevmü'd-dârda, husemâsına karşı gösterdiği sabır ve metânet ve ulûvv-i cenâba mukârin olan ifrât-ı rikkat ve merhamet azamet-i ahlâkîyyesinin kemâline delîldir.

Hulûs-ı vicdân, meyl-i huşû', metânet-i kalb gibi rûhu âfât-ı nefsâniyyeden sıyânet eyleyen meziyyât-ı ahlâkîyyeye kalb ve rûh-ı pâki penâh olmuştı.

Topçu kâimmakâmlığından mütekâid

Mehmed Emin

***¹

¹ Buradan i'tibaren 60 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

[35]¹

TÜRK KADINI

Birkaç gün mukaddem *Tarîk, Akşam, Türk Dünyâsı* gibi cerâid-i yevmiyyemizden ba'zları hakan-ı mağ-fûr Abdülhamid Hân-ı Sânî merhûmun kerîmelerinden Ayşe Sultân'ın *Jurnal de l'Italia* gazetesinin muharririne vâki' olan beyânâtının tercümesini neşrettiler. Biz zan-netmek istemeyiz ki Ayşe Sultân hazretleri bu kadar fâhiş bir hatâ irtikâb etmiş olsunlar. Ağleb-i ihtimâl, muharrir yanlış zabt etmiştir. Eğer hakikaten yazıldığı gibi söylemişler ise teessûf olunur. Hazret-i Fâtima'nın Cenâb-ı Peygamber'in zevcesi mi, yoksa kerîmesi mi olduğunu bilemeyecek derecede bir cehâletle Müslümanlık'tan bahse kalkışmak pek küstahlık olur. Sultân hazretleri bu ma'lûmât-ı İslâmiyyeleriyle bu mes'elelere karışacağına maksad-ı seyâhatini tatmîne gayret etselerdi daha iyi yapmış olurlardı.

Fakat işin garâbeti nerede: Bunu tercüme eden cerâid-i yevmiyyemizin; ne bir kelime-i tenkid, ne de bir fıkra-i tashîh ilâve etmeksiz; olduğu gibi nakletmeleridir. Anlaşılan onlar da farkında değildir.

[36]²

---

¹ Buradan i'tibaren 70 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan 72 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Sansürce te'hîr olunan iki makâlenin neşrine müsâade edilip edilmeyeceği bugüne kadar takarrûr edemediği ve birkaç gün daha edemeyeceği anlaşıldığı cihetle münâza'un-fîh olan iki makâleyi tayyederek *Sebilürreşâd*'ı bugün neşredivoruz.

Vukû' bulan te'ehhûrden dolayı kâriîn-i kirâmın bizi ma'zûr görmeleri ricâ olunur.

25 Teşrînievvel, Cumartesi

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefi, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

اتبعون أهلكم سبيّل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

30 Ekim 1919

05 Safer 1338

Perşembe

30 Teşrinievvel 1335

Cild: 18 - Aded: 446

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
(وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ)
Sure-i Hicr

"Dalâle düşmüşlerden başka, kim, Tanrı'sının
rahmetinden ümidiğini kesebilir?"

Lâkin, hani, bir nefhası yok sende ümidi?
"Ölmüş" mü dedin?.. Âh onu öldürmeli miydin!
Hakkin ezelî fecri boğulmazdı, a zâlim,
Ferdâların artık, göreceksin ki, ne muzlim!
Onsuz yürüرم, dersen, emîn ol ki yürünmey:
Yıllarca bakınsan bir ufak lem'a görünmez.
Beyninde uğuldar durur emvâcî leyâlin;
Girdâba vurur alını, koştukça hayâlin!
Hüsârân sarar âfâkını, yırtıp geçemezsin;
Arkanda mı, karşısında mı sâhil, seçemezsin.
Ey yolda kalan yolcusu yeldâ-yı hayâtin!
Göklerde değil, yerde değil, sende necâtin:
Ölmüş dediğin rûhu alevlendiriver de,
Bir parça açılsın şu muhîtindeki perde.
Bir parça açılsın diyorum, çünkü bunaldın;
Nevmîd olarak mihr-i ezelden donakaldın!
Ey Hakk'a taparken şaşırın kalb-i muvahhid!
Bir sîne emelsiz yaşar ancak, o da: Mülhid.
Birleşmesi kâbil mi ya îmân ile ye'sin?
Hâşâ! Bunun imkânı yok, elbette bilirsin.
Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?
Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun!

Doğduk... "Yaşamak yok size!" derlerdi besikten;
Dünyâyi "mezarlık" bilerek indik eşikten!
Telkîn-i hayat etmedi aslâ bize bir ses...
Yurdun ezelî yascısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık rûhunu zerke etmeye baktı...
Mel'un aşısı bir nesli uyuşturdu bırakı!
"Devlet batacak!" çığlığı beyinde öter de,
Millette bekâ hissi ezilmez mi ki? Nerde!
"Devlet batacak!.." İşte bu öldürdü şebâbı...
Git yokla da bak, var mı kîmîdanmaya tâbi?
Âfâkîna yüklense de binlerce mehâlik,
Batmadı bu devlet, "batacaktır!" demeyeydik.
Batmadı... Hayır, batmadı, hem batmayacaktır:
Tek sen, uluyan ye'si bogup azmi uyandır.
Kâfi ona cân vermeye bir nefha-i îmân...
Davransın ümidi, bu ne haybet, bu ne hîmân!
Mâzîdeki hicranları susturmaya başla;
Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aşla.
Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol!

Mehmed Âkif

[38] ÂSIM

-6-

— Hocazâdem, sözü çıksın da nihâyet herifin,
Bana kah kah diye gûlsün mü? Nasılmış keyfin!
— Akdi kim yaptı?

— Açıkgoz mü ararsın ki? Dolu...
Yalnız gösteren olsun: Paranın nerde yolu.
O değil, şimdi asıl çattı belânın büyüğü:

Haber aldım, karı kandırmış o sersem hödügü,
Aliyormuş bütün emlâkini.

— Gerçek mi?

— Evet.

Buna bir çare düşün, gitmesin evler, kerem et.
O çocuklar ne olur sonra?

— Perîşan!

— Ya hanım?

— O da rahmetli anamdan daha safmış be canım!
— Söyledim söylediğim aldırmadı vurdum duymaz!
Sonra mel'un karı kurnaz mı, hakîkat kurnaz;
Herif eşsek mi dedin? Eşhedü-bi'llâh eşsek!
Ağrı karnındaki uckur düğümünden gevşek!
Bir kıritsın, iki dil döksün o fettan kahbe,
Çare yok, salyası sarkıp diyecek: "Verdim be!"
***

Hanım akşam, bize gelmişti namazdan sonra...
Yolda bîçâre şaşırılmış, hadi girmiş çamura.
Ne kiyâfet, ne hazin manzara, görsen yavrum!
Kendi ağlar, kızı ağlar... Ne deyim bilmiyorum.
Ciğerim sizlâdi baktım da... Fakat fâide ne?
Kaderin cilvesi! Kurbân olayım halledene!
Gamsız insanlara eğlence gelirmiş yaşamak...
Yüreğin hisli mi, işkencedesin, tâli'e bak!
Şimdi, oğlum, herifin hacrine bir çare?

— Kolay.

— Süfehâdan sayabilsek?

— Sayacaksın, hay hay!

Bir adam mâlini isrâf ile etmişse heder,
Ona hükkâm-ı Şerî'at "süfehâdandır" der.
Sâde-dil, ebleh olup, kâr ederim, vehmiyle,
Ahz ü i'tâya çıkıp aldanan eşhâsa bile
"Süfehâ" nâmî verir, başka değil, Şerî-i şerif.
Gelelim mes'elenin halline: Mâdem bu herif,
Kendi infâkına muhtâc olan evlâdlarının
Cümlesinden geçerek, uğruna bir pis karının,
Ona vermekte bütün mâlini... Elbet, ya bunak;
Yâhud aldanmaya gâyetle müsâid avanak.
İki sûrette de hâkim bunu hacretse eder.
Şimdi lâzım gelen ancak size bir ilmûhaber:
İhtiyar hey'eti, muhtar, hepiniz toplanınız;
Yazınız çarçabuk, etrafıca olsun yalınız...
Sonra, takdîm ediniz âid olan mahkemeye.
— İş mühim... Korkarım etrafı yazılmazsa, diye...
Şunu sen yatsana oğlum?

— Yaparız dur da biraz...

Daha a'lâsi mı, ben söyleyeyim, kendin yaz.

İmam üslûbuna uydurması, artık senden!
Hadi bir Besmele çek, başlayalım istersen.
Hele ilkin takîver gözlüğü...

— Hay hay takayım...

Yalnız, sen bana [bir] parça kâgat ver bakayım.
— Kalem ister mi?

— Dîvit var ya.

— Peki! İşte kâgat!

Mehmed Âkif

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرٌ هُنَّ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا حَرْثٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْرُثُونَ) ^۱

Meâl-i Kerîmi

Îmân ettiklerini söyleyenlerle dîn-i Mûsâ'yi kabûl edenlerin bir de Mesîhîlerle melekler tapanların Allah'a ve âhiret gününe inananları ve İslâm'ın ta'lim eylediği a'mâl-i salihâda bulunanları nezd-i İlâhîdeki mükâfâtlarını alacakları gibi hiçbir korku görmeyecekler, hiç de mahzûn olmayacaklardır.

***

Âyet-i sâbıkada beyân olunduğu vechile Cenâb-ı Hak Benî İsrâîl'e eltâf-ı sübhâniyyesini ibzâl buyurarak her istediklerini bahsettikten, onlara nübûvet ve kitâbı ihsân, dünyâda hiç kimseye in'âm etmediği her şeyi onlara in'âm ettikten sonra bunların evâmir-i ilâhiyyeye isyân ve enbiyâyi bi-gayri hakkın katl etmeleri, hudûd-ı ilâhiyyeyi tecâvüz ederek yeryüzünde fesâd çıkarmaları, yaptıkları fenâliklardan vazgeçmek için birbirine karşı ihtârâtta bulunmamaları yüzünden gazab-ı İlâhîye müstahik, zillet ve meskenete dûçâr olmuşlardır. Hiç şübhesisiz Cenâb-ı Hak bunlara Yahudiliklerinden, diğerlerine Hristiyanlıklarından dolayı zulüm etmez. Ancak Cenâb-ı Hakk'a şerîk katarlar, yâhud âhireti inkâr, yâhud a'mâl-i salihayı terk ederlerse işte o vakit inâyet-i ilâhiyyeden mahrûm olurlar, korkudan, endîşeden fâriğ olmazlar. Hâlbuki kavm-i İbrahim'den, Yehûd ve nasârâdan ve bu dinlerden hiç birisine salîk olmayan Sâibelerden Allah'ın vahdâniyyetine ve hayât-ı uhreviyeyeye îmân edenleri, a'mâl-i salihâ işleyenleri Cenâb-ı Hak tefrik etmez.

A'mâl-i salihâdan maksad yukarıda beyân ettiğimiz vechile insana dünyâda kuvvet, âhirette Allah'a kurbiyet te'mîn edendir. Milletlerin zinginleşmesine, izzet ve rif'atte yaşammasına mü'eddî olan her şey a'mâl-i salihâdan-

¹ Bakara Sûresi, 2/62

dir. Gerek [39] ilmî, gerek iktisâdî, ictimâ'î şuûn-ı 'âmmenin islâhına, felâketzedelerin bâr-ı nekbetlerini tâhfîfe hâdim olan hersey de a'mâl-i sâlihadandır. Bedîhîdir ki bu husûsâta i'tinâ eden her millet korkudan, endişeden âzâd olarak ferîh ve fahûr yaşıar.

Biz (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا)¹ âyet-i kerîmesinin tefsîrine müfesîrlere muhâlefet etti. Kur'ân-ı Kerîm Hazret-i İbrahim'i müslim ve dîn-i İbrahim'i dîn-i İslâm tesmiye etmiştir.

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَشْلِمْ قَالَ أَشْلَفْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ وَوَصَّى بَهَا إِنْزَهِيْمُ
يَنْبِيَهُ وَيَغْقُوبُ يَا يَنْبِيَ إِنَّ اللَّهَ اضْطَفَى لِكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوْنَ إِلَّا وَأَنْتُمْ
(مُسْلِمُونَ)

âyet-i kerîmesini beyân etmektedir.

Hazret-i İbrahim'in dini olan İslâm'ın ma'nâsı Cenâb-ı Hakk'ı tevhîd ile mahzâ ona ibâdet etmektir. (إِنَّ إِنْزَهِيْمُ) (كَانَ أُمَّةً قَاتِنًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُنْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) İşte dîn-i İbrahim bu büyük bu rasîn esâs üzerine müesseses idi. Nitekim Aleyhissalatü Vesselam Efendimiz'in dîni de bu esâs üzerine müessesestir. (إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِنْزَهِيْمِ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهُنَّا الَّذِيْنَ وَالَّذِينَ) (آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ)

El-hâsil havf ve endişeden kurtularak sevâb ve mükâfâta nâil olmak insanın Allah'a ve yevm-i âhire imân ile dünyâ ve âhiretin salâhîna hâdim a'mâli işlemesine vâbestedir. Böyle yapan nezd-i Bâri'de nâil-i ecr olur, ister millet-i İbrahim'e ister Mûsâ, İsa gibi enbiyâ-yı sâire, yâhud bu edyândan birine sâlik olmayan peygamberânın milletine tâbi' olsun. Bu husûsda hiç bir fark yoktur.

O halde niçin bunlar rahmet-i İlâhiyye'yi taksîm ederken Yahudiler: "Nasârâ'nın hiçbir şeyi yok", nasârâ da: "Yahudilere hiçbir şey yok" diyorlar? Sonra neden âyât-ı İlâhiyyeyi gözleriyle gördükten sonra evâmir-i sübhâniyye muhâlefet ettiler de Yahudiler Üzeyr'e ibnullâh, nasârâ da Mesîh'e ibnullâh dedi? Daha sonra hepsi de Allah'ın oğulları ve dostları olduklarını iddiâ ediyorlar. Hâlbuki onlar da Allah'ın yarattığı beşerin cümlesiindendir ki Cenâb-ı Hak ancak bunların içinde imân eden, a'mâl-i sâliha işleyenleri gufrânına şâyân görür. Kendisine şerîk katan, varyüzünde fesâd çıkaranları ta'zîb eder. Vallahu lâ yuhibbû'l-müfsidîn.

Müfessirler "Sâibe"nin tefsîrinde ihtilâf etmişlerdir. Zâhir olan şudur ki maksad İbrahim, Mûsâ ve İsâ'nın dinlerinden hâric olanlardır. Cenâb-ı Hak, Resûl-i kerîmine hikâye etmediği birçok peygamberler göndermiştir. (مَنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكُمْ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكُمْ) Bunlar içinde Allah'a, yevm-i âhire imân edenler ve amel-i sâlih işleyenlerin ta'dâd ettiğimiz edyâna sâlik olanlardan farkları

¹ Bakara Sûresi, 2/62

² Bakara Sûresi, 2/131

³ Nahl Sûresi, 16/120

⁴ Âl-i İmrân, 3/68

⁵ Mü'min Sûresi, 40/78

yoktur. (إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقُوا وَالَّذِينَ هُنْ مُحْسِنُونَ)⁶

Âyet-i kerîmeden murâd olan ma'nâ, siyâk ve vaz'ının delâleti üzere, böylece anlaşıldıktan sonra, esbâb-ı nûzûlü hakkındaki kavillere bakalım:

Deniliyor ki âyet-i kerîme Selmân-ı Fârisî radîyallahu anhîn câhiliyet zamanındaki arkadaşları hakkında nâzîl olmuştur. Hazret-i Selmân'ın bu arkadaşlarından biri kendisine "Bir Peygamber'in zaman-ı bi'seti yaklaşıyor. Bu zamanı idrâk edersen risâlette imân et" demişler. Resûlullah Efendimiz ba's buyurulunca Selmân, Cenâb-ı Peygamber'e rüfekâsının bu sözlerini hikâye etmiş. Bunu üzerine bu âyet-i kerîme nâzîl olmuştur.

Ibn Abbâs'ın rivâyetine nazaran âyet-i kerîme İslâm'ın ilk zamanlarında nâzîl olarak müte'âkiben bunun وَمَنْ يَتَّبَعَ غَيْرَ الْإِسْلَامَ دِيَنًا فَلَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ bir kısmı (من الخاسرين) âyet-i kerîmesiyle nesh olunmuş.

Bu husûsda daha birçok sözler söylemiş ise de îrâd ettiklerimiz kâfidir.

Şeyh Abdülaziz Çâviş

HADÎS-İ ŞERÎF

صَنِفَانٌ مِنْ أَهْلِ التَّارِ لَمْ أَرْهَمَا: قَوْمٌ مَعْهُمْ سِيَاطُ كَادَنَابُ الْبَقَرِ⁸
يَضْرِبُونَ بَهَا النَّاسِ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمِيلَاتٌ مَائِلَاتٌ، رُمُوسُهُنَّ
كَاسِنَمَةَ الْبُخْتُ الْمَائِلَةُ لَا يَدْخُلُنَ الْجَنَّةَ، وَلَا يَجِدُنَ رِيحَهَا، وَإِنَّ رِيحَهَا
(لَيُوجَدُ مِنْ مَسَافَةِ كَذَا وَكَذَا)

Sahîh-i Muslim

Meâl-i Kerîmi

Ehl-i cehennemden iki zümre var ki bunları görmedim. Birisi inek kuyrukları gibi kirbaçlar tutarak onlarla insanları döğerler. Diğer bir takım kadınlar ki gerçi giyinmişlerdir, fakat çiplak görünürler; nisvân-ı sâireyi de kendileri gibi yapmaya teşvik, vaz' ve tavırlarıyla nefşleri kendilerine imâle ederler. Bunların başları, içine doldurdukları bezler ve saçları deve hörgüçlerine benzer. İşte bunlar ne cennete girerler, ne de şu kadar mesâfede intişâr eden râyihasını koklarlar.

* *

Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz'in su hadîs-i şerîfini okuyanlar derhâl hükümederler ki Resûlullah'ın görmediği ikinci zümre-i cehennemiyeyi maa'l-esef biz, her gün, her yerde görüyoruz. Nisvânımızın bir kısmı her gün yeni bir modaya teba'iyyetle bir parça daha çiplaklaşıyor. Çarşafların dirsekleri bile örtemeyen kısa pelerinlerinin altından şeffâf ipeklerle örtülü, yâhud büsbütün açık kollar sarkıyor. Ajurlu çoraplar içinde ayaklar meydânda,

⁶ Nahl Sûresi, 16/128

⁷ Âl-i İmrân Sûresi, 3/85

⁸ Sahîh-i Muslim, Cennet, 53

sîneler açık, saçlar sarkık, endâm ipeklerin [40] altından kendini mütemâdiyen tersîm ediyor. Başlar hakikaten bir deve hörgücü! Bu manzaranın üstünde tekâsüf eden enzâr ve bilhassa kadın nazarları mutlaka orada şâyân-ı taklîd ve tahsîn bir şey bularak ayrılır. Bu manzaranın karşısında müteellim olacak olanlar ancak zavallî âile rüesâsîdir. Bu fenâ örneklerin seyyiesini onlar çekiyor. Ve ister istemez çekiyor.

Memleketimizde ahlâksızlığın alabildiğine tevessü'ünden şikâyet edenler harbin tevlîd ettiği sefâlete en büyük hisseyi ayıriyorlar. Hakikaten bizi sefil bıraktı. Esâsen pek azalan nûfûsumuzun en zinde ve en kuvvetli bir kitlesini bel' etti. Memleketimizin en güzel ve en zengin aksâmini târumâr etti. Bizi gıdâmızdan mahrûm etti. Aşağı yukarı bizi çiplak bıraktı. Borçlarımıza fenâ halde yükseltti. El-hâsil harb bizi müdhîş sûrette ezdi, kırdı. Şu var ki gözümüzün önünde duran hakikat gösteriyor ki muhârebeden beri bir kısım kadınlarımızın halinde garîb bir değişiklik var. Bunlarda heves-i tezeyyün pek aşırı bir râddeeeye vardi. Harb zamanında tezeyyünne âid mevâd en bahâlı, tedâriki en müşkil mevâd sırasında idi. Bununla beraber bu kadınlar bunları istihsâl etmekte güçlük çekmiyorlardı. Öte tarafta açlık, çiplaklık bütün şiddetîyle hükümrân bütün millet bu musîbetlerin acısını çekiyorken nisvânımızın bir kîsm-ı mühimmi sîrf tezeyyün için bu kadar azîm mebâlige nerede buluyorlardı? Haydi bu kadınların bir kısmı muhtekirlerin, bir kısmı da mürtekiblerin âileleri olsun. Ötekiler nedir? Ötekiler nereden ve ne ile bu heves-i tezeyyünü tatmîn ediyorlardı? Hiç şübhесiz fenâ yollara saparak değil mi?

Müslüman kadını ilk def'a olarak böyle sokaklara döktüdü. Ne ağılından ve ne çiplaklıından dolayı; bilakis tezeyyün etmek için! Âilesinin hazîne-i ismetinde bu ârzû-yı âteşini tatmîn edecek kudreti bulamayanlar muhîtimizde rezîletin bulduğu revâcdan istifâdeye koyuldu. Ve maa'l-e-sef bu muhît-i mülevvesten hiç bir mukâvemet görmedi.

Biz öteden beri mâhiyet-i mezhebiyyesi mechûl birkaç sefîhin örnek ittihâz edilmesi yüzünden bu memleketin göreceği zararları takdîr ederek böyle bir takım örneklerde göre değil, ictimâ'iyyâtımızın nâzîm-ı esâsîsi olan Kur'ân-ı azîmü's-şâna göre tevfîk-i hareket edilmesi ve binâenaleyh kadınlarımızın vecîbe-i tesettüre riâyet etmesi iktizâ ettiğini mütemâdiyen söyledik ve söylüyoruz. Hâlbuki öteden mâhiyet-i mezhebiyyesi mechûl birkaç adam, var kuvvetleriyle tesettürün aleyhine kal-karak yapmadıkları propagandayı bırakmadılar. Gazeteler çıkardılar, üzerine çiplak kadın resimleri koydular. Mecmû'a çıktılar. Hep tesettürün aleyhinde yazdılar. El-hâsil her ne yaptırsa bu farîza-i dîniyyeyi yıkmaya ma'tûf idi. Daha hâlâ intîşâr eden bu gazetelerden birini

elinize alınız. Bakınız ne göreceksiniz. Mutlaka açık saçık bir hanım resmi. Bu gazetelerde göreceğiniz hanım resimleriyle sokakta tesâdûf edeceğiniz kıyâfetlerin arasında hiçbir fark yoktur. Doğrusu ya, muvaffak oldular. Memlekette süslenmek, bu modalara uymak için ırzını, nâmusunu heder eden bir zümre-i cehennemiyye îcâd ettiler. Fakat onlarca bunun ne ehemmiyeti var? Hiç! Bu muhârebenin sefâletlerinden biri! Bir kere fiyatlar tenezzül etsin. Bunlar da pek tabî'î tenezzül eder! Ne yaman iğfâ! Fiyatlar tenezzül etsin, ahvâl-i tabî'îyye tekrâr avdete başlasın. ırzını pâymâl edenlerin ırizi da tekrâr mı teessüs edecek? Bu ahlâksızlıklar kendiliğinden mi zâl olacak? Bu ne mantiksızlık! Bilakis bu fesâd tohumları işte o vakit daha vâsi' bir zemîn-i intîşâr bulacak. Bunu düşünen, takdîr eden yok. Ve binâenaleyh alabildiğine büyüyen bu cehennem âlevini söndürmek için hiç kimse çalışmıyor.

Emin olalım ki bu cehennem alevinin tahrîbâtını tevkife ve nihâyet onu söndürmeye çalışmadığımız takdîrde memleketin inkirâzında en büyük rolü bu fâcia oynayacaktır. Bir taraftan hükümet ciddî tedâbîr ile hattâ kavânîn ile memleketimizin intizâm-ı ictimâ'isini muhâfazaya çalışarak, diğer taraftan ulemâmız, mütefekkirîmiz, muharîrîmiz ciddî nesâyîh ve îrşâdât ile çalışarak memleketimizi bu ahlâksızlıktan, bu cehennemî alevden kurtarmaya gayret etmelidir.

HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİSSELÂM'IN DİNİ: İSLÂM

-12-

Ma'lûm olduğu vechile hey'et-i kâinâti Batlamyus mezhbine göre tedkîk eden felâsîfe-i mütekaddimîn âlemi kûrevî bir cism-i sabît ve dâîm telakkî etmişler ve bu cisme felek-i atlas nâmını vermişlerdi. Bu cism-i münferidin içinde bütün ecsâm-ı eflâki tabaka tabaka birleştirmiş ve merkezine de arzi koymuşlardır. Arzin parçaları olan ecsâm-ı unsûriyye ve süflîyye dâîmâ kevn ü fesâda, tahavvül ve tegayüre tâbi' oluyorlar ve şâhsiyetleri tebeddül edebiliyorlar ise de bütün ecrâm-ı felekiyye ya'nî ecsâm-ı eflâk ve hepsinin muhîti olan cism-i felek-i atlas, kâbil-i hark ve iltiyâm olmadığından bunlar fesâddan masûn ve ezelen ve ebeden bâkî birer şâhsiyet-i müstâkille-i cismiyye tasavvur olunmuş ve bununla beraber maddiyetlerinden dolayı âtil ve kâbil bir hâsiyyette bulunmaları hasebiyle mâhiyet-i imkânîyyeyi hâiz olduklarından kuvâ-yı mücerredenin ve bilhassa kuvâ-yı âliyye-i rûhiyyenin te'sîrine muhtâc görülmüş ve cümlesine bir vâcibü'l-vücûd-i [41] mücerred lüzumu dermiyân edilmiş idi. Hâlbuki te'âlim-i Kur'âniyye ve tecârib ve müşâhedât-ı tabî'iyyeden bedîhî olarak çıkan mantîkî netîcelere

nazaran bu da 'vâya imkân yok idi. Fakat bir taraftan ilm-i hey'ette hesâbât-ı riyâziyye-i felekîyyenin, bir taraftan da heyûlâ ve cevher da 'vâ-yı felsefisinin nazariye-i mezkûreyi bi'z-zarûre intâc eylediği ve binâenaleyh bunun bir mes'e-le-i fennîyye olduğu iddiâ ediyordu ki zamanımızda bu yolda bir hayli mesâil vardır.

Bu ilimlerle tevaggul eden ulemâ-yı İslâm'dan bazıları bunlara kısmen mümâşât etmeyi muvâfik buldular, fenne îmân ile nusûs-ı dîni, tabiat-i hissiyyeyi te'vîl eylemek istediler ki bunlara felâsife-i İslâm nâmı verilmiştir. Mütekellimîn yâd edilen diğer bazıları, bâ-husûs Sünî olanları nazariye-i mezkûreyi hem akla ve hem nakle muhâlif buldular ve isyan ettiler ve asr-ı hâzırda funûn ve felsefenin esâsâtını ve vâsil olabileceğî netâîci ta'kîb eylediler de dediler ki: Biz, bize en yakın mevcûdâta, ecsâma baktığımızda herbirini birer husûsiyetle mahdûd eşhâs-ı münferide görüyoruz ve yine herbirini bir zaman-ı muayyen ile mütenâhî buluyoruz. Meselâ ben varım, kirk senedir varım. Kırk sene evvel yok idim. Demek ki hâdisim, sonradan olmuşum, sonra da vefât edeceğim ve etmem lâzım gelir. Bütün insanlar, hayvanlar, envâ'-ı nebâtât da, dağlar, dereler, ovalar da, taşlar, madenler de hep böyle. Acaba bunların böyle olmasında ya 'hî hudûs ve fenâsında sir nedir, istikrâ edelim, ta'lîl ve tahlîl eyleyelim. Görürüz ki bu şahsiyetlerin hep kâbil-i tegayyür olması ve kâbil-i tegayyür şeylerden husûle gelmesidir. Şu halde küre-i arzin kendisi de böyle hâdis olmamak için hiç bir sebeb yoktur. O da bu hâdisâtın bir külli değil mi? O da bu tegayyürâtın mahalli değil mi? Elbette aynı mümâseletle aynı illetle kiyâs netîcesi olarak bi'z-zarûre anlıyoruz ki arz da bir zaman evvel yokmuş, sonra husûle gelmiştir. Yıldızlar da, kamer, güneş, hâsîl ecrâm-ı 'ulviyyeden her biri de bu husûsda arzin bir mislidir.¹ (وَمِنَ الْأَرْضِ مُثَلَّهُنَّ) Aynı mümâselet, aynı illet-i hudûs onlarda da cârîdir. Çünkü bunlar da birer cism-i mahdûd ve mütegâyyir ve mütehareriktir. Elbette tıbkî sâir ecsâm gibi bunların da birer ömürleri vardır. Bunlarda da kevn ü fesâd kânunu hâkim olmak lâzım gelir. Demek ki kiyâs bunların da hudûsunu istilzâm ediyor. Bu kiyâstan başka bir vâsita-i ilim yok ki onunla kıdemî iddiâ edilsin. Heyûlâ nazariye-i felsefiyesi sâbit değildir ki bu kiyâs-ı bâhiri onun için fedâ edelim. Biz felsefede heyûlâya bedel cüz'-i ferd da 'vâsiyya muâraza edebilir ve da 'vânizi hükümsüz bırakabiliriz. Hesâbât-ı riyâziyyenin ise öyle ecsâm-ı felekîyyeye tevakkufo yoktur. Bi'l-farz olsa bile o cisimlerin kıdemine tevakkufo yoktur. Bundan başka ileride küre-i arzin bir infilâk ile veya şimdî bilemeyeceğimiz bir sebeb ile parçalanacağını farz edersek harekât-ı ecrâmin hesâbât-ı riyâziyyesi şimdîkinin aynı olacağını iddiâ edemeyiz. Ve böyle bir fırsatın tenâkuza da düşmeyiz. Binâenaleyh bütün müşahhasât-ı

mevcûde-i âlem birer ömür ile mukayyed olarak hâdistir ve kâbil-i fenâdır. Şu hâlde (Bu hâdisâtın, bu ecsâm ve ecrâmin mecmû'u kadîm bir cisim değildir) da 'vâsını tenâkuzdan kurtaracak hiç bir vech-i ma'kûl bulunamadığı gibi bu da 'vânin dermiyân edilmesine sebeb de yoktur. Evet, âlem bir mecmû'a-i hâdisâttır. Şübhesiz eczâdaki her tahavvül, her teceddüd küllde de bir tahavvül, bir teceddüd demektir. Ma'amâfih bütün bu hâdisâtın birbirine bir irtibât-ı mutazamı var. Bu irtibât-ı mutazam ile hâdisât teselsül ediyor ve bundan şu 'ûra bir lemha-i bekâ görünüyor. Eşhâs-ı kâinâtta ömürleri nisbetinde gördüğümüz bekâ-yı muvakat hesâba katılarak bu hâdisât arasındaki neseb ve alâkâtı mutazamadan bir sırr-ı ezeli ve ebedî tecelli ediyor. İşte bu sırr-ı ezeli ve ebedîye ilişen şu 'ûr ve vicdân bâkî ile fânîyi birbirinden bir derece temyîz ile kendisini tenâkuzdan, hayret-i mutlakadan kurtarabiliyor. Biz bu sırr-ı bekânın dâimâ âsârını, tecelliyyâtını ya'nî hâdisâtını görüyor, bu vâsita ile kendisini de duyuyoruz. Bunu görmek ve duymak için yalnız bir şahsi teşkil eden hâdisâtın mülâhazası kâfidir. Bütün hâdisât-ı cihâni ihâta iddiâsına lüzûm bile yoktur. Böyle bi-hakkın diyebiliriz ki bütün bu hâdisâtın hudûslarıyla beraber şu irtibât, şu nizâm-ı mütenâsıkları delâlet ediyor ki bunların ne her birinin ve ne mecmûunun aynı olmayan, hiçbirine benzemeyen ve bundan dolayı bir sûretle ta'yîni de mümkün görülmeyen ve hiçbirine muhtâc olmayarak hepsine müstevî, hepsine hâkim olan bir Hakk-ı Mutlak, bir Vucûd-ı Kadîm ve Vâcib-i Ezeli var.

Tabîat, madde, rûh, zaman, mekân mefhûmları şayed i'tibârât-ı zihniyyeden, kelimât-ı mücerrededen ibâret olmayıp az çok hakîkat iseler bunlar da bu hâdisâtın hüviyetinde ve bütün tahavvûlatın içinde olduklarından bunları da âsâr ve ma'lûlât zümresinden mülâhaza zarûrî oluyor. Bütün bu hâdisâtın, teceddüd ve hudûsu ve intizâm-ı mütenâsiki bâkî ve ebedî ve cümlesinden müstağnî bir illet-i ûlâyâ arz-ı ihtiyâc eylediği bi'z-zarûre hissoluyor. Burada nefis gibi, gerek tecrübeinden ve gerek fitrat ve hadsinden ve gerek her ikisinden almış bulunsun. İlliyyet kânûnunun i'ânesiyle bu hükmü vermeye maddeten muztar bulunuyor. Bundan dolayı kâh bir zarûret-i basîta ile ve kâh bir terkîb-i istidlâl ile vicdân bu varlığı duyuyor. Sonra hâdisâtın şu intizâm ve tevâlisinden, irtibât ve tenâsuku içinden idrâk edilen le-mehât-ı bekâya, muhdes âlemin sifâtinâ âid ma'lûmât tefî' edilmek de mümkün oluyor.

İste ifrât ve tefîte sapmayan ve dâimâ efkârin muhassala-i vasatiyyesini bulabilen erbâb-ı idrâk, ashâb-ı ilim ve fen her zamanın derece-i ma'lûmâtına göre kâinâtı husûsdan umûma doğru müşâhede, istikrâ, istidlâl tarîkleriyle tedâkik ederken bütün müşahhasât-ı âlemin hudûsune, tahavvül ve tegayyürüne, teceddüd ve tekerrürüne kat'îyyen hükümeder ve bu hükmün ise iki netîce-i zarûriyyesini bulunur:

¹ Talâk Sûresi, 65/12

- 1- Bir vücûd-ı Bâri'ye ve sıfât-ı kudsîyyeye îmân,
2- Bir neş'et-i sâniyyeye, hilkatte bir nevi' iâdeye imkân.

[42] Kur'ân-ı Azîmû's-şân'a dikkat edilirse anlaşılır ki teblîgâtı ihbârât ve nakliyyâtı sırfadan, kezâlik teşrifâtı mahzadan ibâret degildir. Bir taraftan emri nakl ü teblîg eyler, diğer taraftan evâmirin esbâb-ı sübûtiyyesini ihtiyâeden irşâdât-ı fikriyye ve hissiyyede bulunur. Bir taraftan ¹ (فُلْ مُوَالَةٌ أَحَدٌ) (إِنَّمَا النَّاسُ اعْبُدُوا رِبَّكُمْ) ² (الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) ³ (الَّذِي أَوْلَمْ يَنْظُرُوا) ⁴, (أَوْلَمْ يَتَفَكَّرُوا) ⁵ (جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فَرَاشًا تَزَيَّلَاتِه ve irşâdât ile enfûsi ve âfâki esbâb ve turuk-ı akliyye ve şühûdiyye irâe ederek vücûd-ı Îlâhîyi, imkân-ı âhireti isbât edebilecek veya fi'ilen his ve vicdâna duyurabilecek birçok edille gösterir ve bu edilleyi bir lisân-ı kudsî ile beyân ve tasvîrdeibrâz eylediği i'câzi dahi ihtâr ederek "Haydi böyle söyleyiniz bakayım" der.

Bunun için ulemâ-i İslâm nezdinde, akıl ve ilim ile îmân-ı bi'llâh mütenâzi' deģildir. Gerçi îmânın hissiyyât yoluyla da iktisâbı vardır. Fakat bu iktisâb akıl ile mütenâzi' iktisâblardan deģildir. İslâm'da îmân bi'llâh öyle bir îmândır ki ona hem tarîk-ı iktisâstan, hem tarîk-ı tefekkürden vusûl mümkündür. Her ikisini cem' edebilmek ise en büyük muvaffakiyyettir. Kurûn-ı vustâda Avrupa felsefesi dahi îmân ile aklin tevfîki gâyesini ta'kîb eylemiş idi. Fakat îmân-ı Nasrâniyyet ile tarîk-ı akıl müteâriz idî. Bunun için akıl ile îmânın sâha-i hükümlerini tefrik etmek mecbûriyetine düştüler. Sent Thomas: "Akıl Zât-ı Îlâhi'nin vahdetini isbât edebilir. Teslisi değil" demiş.* Ve fi'l-hakîka bugüne kadar garb bu telakkide devâm etmeye mecbûr olmuştur. İşte Sent Thomas'ın garbda bugüne kadar cârî olan bu sözü îmân-ı İslâmî lehinde bir itirâftır. Çünkü îmân-ı İslâm tevhîd-i tâm olduğu için akıl ile iftirâk edecek bir cihe-ti kalmamış ve binâenaleyh felsefe ile barışabilen yalnız îmân-ı İslâmî olduğu bi-hakkin tezâhür etmiş demektir ki gençlerimizin çoğu bu noktadan gâfildir.

Hulâsa: Akıl ve felsefe bâb-ı îmânda ya'nî tevhîd ile ma'rifetullahâta dîn-i İslâm'ın muârizi değil, müeyyididir. Mes'ele-i âhirette ise yalnız imkân nokta-i nazarından müeyyididir. Buna binâendir ki dîn-i İslâm'da aklin ibtâl edebileceği hiç bir matlûb-ı i'tikâdi ve amelî yoktur. Fakat aklin bizzât isbât edemeyeceği ve fakat inde't-telkîn kabûl edebileceği hakâik-ı i'tikâdiyye vardır. Zâten bütün sâha-i ilimde de aklin hizmeti böyle değil midir? Bütün ilimlerin kâşifi yalnız mantık ve akıl mıdır? Akıl ve mantıkın kendi kendine

istib'âd edebileceği birçok şeylerin bir tesâdûfe müstenid bir keşif ile hakâik-ı ilmiyye içine girdikleri ve bi'l-âhare uğraşa uğraşa aklen ve mantiken de hallolundukları asr-ı hâzırda en müsellem bir hakîkattir. Bu noktayı izâh sadedinde Muhyiddin-i Arabî *Fütûhât*'ında "Akıl mütefekkir olmak haysiyetiyle mahdûd ve mütenâhîdir. Fakat kâbil olmak haysiyetiyle gayr-ı mahdûd ve gayr-ı mütenâhîdir" diyor. Yine buna binâendir ki ulemâ-i İslâm esbâb-ı ilim olarak yalnız akli görmemişler, başlıca üç şey görmüşlerdir:

- 1- Müşâhede ve tecrübe
- 2- Akıl ve mantık,
- 3- İhbârât-ı sahîha

Şimdi akıl ve felsefe ile ma'rifetullahîn sübûtunu ve âhiretin imkânını idrâk edebilmekle bunlara îmânın bir vazîfe olduğu ya'nî diyâneti dahi her vechile felsefenin, mantığın zîmânında aramak lâzım olmadığını da ihtâr etmeliyiz. Gerçi ulemâ ve felâsife-i İslâm'dan birçokları da vücûb-ı îmânın aklen ve mantiken isbâtı taraftarı olmuşlarsa da cumhûr-ı Hanefîyye de dahil olduğu halde cumhûr-ı Ehl-i Sünnet bu vücûbun tarîk-ı ahhâr ve nakilden ya'ni tarîk-ı nübûvvetten müstefâd olduğunu da iddiâda ısrâr etmişlerdir. Şu kadar ki İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretleri bütün şer'iyyâtta olduğu gibi vücûb-ı îmânın dahi yalnız akıl ile sâbit olamayacağıni dermiyân buyurmakla beraber îmân bi'llâhta tecrübe-i umûmiyyenin nakl-i şer'i gibi bu vücûbu ifâde edeceğini tesbît etmiştir.

Burada şunu telhîs ederiz ki yalnız tarîk-ı felsefeden yürüyerek ma'rifetullahâta vâsil olamayanları akıl ve mantık her halde câhil itlâkına lâyik görürse de vazîfesizlikle, terk-i vazîfe ile ithâm edebileceği biraz cây-i nazardır. Fakat teblîgât-ı enbiyâdan haberdâr olduğu veya asırların yığıdığı netâic-i tecrübe-iyyeyi taşıyan nukûl-ı sahîha-i târihiyyeye âgâh bulunduğu hâlde bu tarîka îmân edemeyerek ma'rifetullahîn bir vazîfe bulunduğunu kabûl etmeyenler bu nokta-i nazardan münkîr-i vazîfe; kâfir ünvânına müstahik olurlar. Binâberîn delâlet, akilda; hâkimiyet-i vazîfe, nakıldedir. Akıl rehber olur. Fakat emir ve nehyi tatbîk ettiren, sevâb ve 'ikâbi tatbîk edecek olan o deģildir. İşte felsefe ile dînin cihet-i iftirâkları!

Muhammed Hamdi

İSLÂM'DA AHLÂK

-2-

Hazret-i Ali kerremallahu vechehu ve radiyallahu anh bulunduğu gazâlarda maktûlîn üzerinde zuhûr eden nükûd ve eşyâyi alır. Taksim olunmak için vârislerine gönderirdi. Kudsiyet-i terbiyye... Meşreb-i mürûvvet için bundan daha kerîmâne bir mikyâs-ı ahlâkî irâesine imkân var mıdır?

İmâmü'l-müslimîn bulunduğu zamanlar, bir gece huzûruna ashâb-ı mesâlihden bir zât girer. Önündeki rahle üz-

¹ Bakara Sûresi, 2/21

² İhlâs Sûresi, 112/1

³ Bakara Sûresi, 2/21

⁴ Bakara Sûresi, 2/22

⁵ Rûm Sûresi, 30/8

⁶ A'râf Sûresi, 7/185

* Tarih-i Felsefe. Paul John (s. 5)

rinde bulunan mumdan birinin yandığı ve Hazret-i Murza'nın o mum ışığında çalıştığını görür. Nefsine âid bir emr için görüşmek istedigini söyler. Hazret-i emîru'l-mü'minîn [43] diğer mumu yakar. Yanmakta olan mumu söndürür, o zâti dinler. Zâir, mumun birinin söndürülebileceğinin yakımasındaki hikmeti suâl eyler. O sâhib-i adl ü mürûvvet olan halîfe-i a'zam, evvelce yanmakta olan mumun beytû'l-mâl-i müslimînin akçesiyle alındığını ve beytû'l-mâle âid husûsâtta kullanıldığını, diğerinin kendi akçesiyle alındığını ifâde eder.

İşte o hâmiyânı dîn... o mürûvvet-mendânı müctehidîndir ki nefslerini ilim ile ... a'mâl-i sâliha ile... hissiyâtı hasene ile tehzîb... te'dîb... te'lîf eylemişler, kudret-i Hâlik'in, ahlâk-ı beşerde vücûda getireceği kemâline böyle birer ilâhî nûmûne-i ahlâk göstermişlerdir.

Meşhûrdur ki Fârûk-ı A'zam'ın ahd-i Hilâfetinde așere-i mübeşsereden Zübeyr bin el-Avvâm radiyallahu anh murâbit sıfatıyla serhadd-i Rum'a azîmet için rûhsat ister. Hazret-i Fârûk ona Mısır Emâreti'ni teklîf eyler. O mücâhid fi sebilillâh ise i'tizâr ve imtinâ' ile murâbit olarak Mısır'a azîmet ve ikmâl-i fütûhâta akıllara hayret verecek derecede hizmet eder.

Acaba mekârim ve fezâil-i ahlâkin bu derece-i âliyesi hangi din ve ümmet efrâdında böyle mebzûlen görülebilmiştir?

Ma'lûmdur ki şerâyi'-i İlâhiyyeden maksûd-i bi'z-zat olan şey ebnâ-yi Âdem'i mehâsin-i ahlâk ile bahtiyâr etmektedir.

Bu tezkiye-i celîleden ise hangi âkil-i dûr-bîn vardır ki izhâr-i gaflet etsin? Var ise onlar için dünyâda da, ukbâda da hûsrân ve haybet muhakkaktır, mukarrerdir.

Bir kavim ahlâksızlıktan çektiği mesâibi, ne zarûretten görür... ne esâretten... ne kaht u galâdan çeker... ne tâûn ve vebâdan. Ahlâksızlık dâimiyü'l-ezâ bir belâdır. Def'i vâcib bir musîbet-i uzmâdır.

Bazen görülüyor ki selâmet-i fikriyyenin hiçbir vakit kabûl etmediği, hattâ tahayyülünde rûhumuzun titrediği seyyiâti birçokları bir zevk-i azîm ile icrâ eyleyorlar. Mütelezziz oluyorlar. Bu hal şüphe yok ki onlarda birçok yanlış telkinât... birçok nâ-revâ te'sîrât ile selâmet-i fikriyyenin ihlâl edilmiş olduğunu isbât eder.

Ahlâkı, ilim halinde tediyye eyleyen hûkemâ-yı İslâmiyye ilm-i ahlâkı: Vicdân-ı besere tarîk-ı hayr u şerri irâe eder. Aksâm-ı vezâif-i insâniyyeyi ta'dâd eyler. Nefs-i nâtikanın emrâz-ı ma'nevîyyeden esbâb-ı sıyânetini ve ilel-i rûhâniyyenin def-i mazarratını ihmâr eyler bir ilimdir... diye ta'rîf eyleyorlar.

Hayr u şerden gâfil... Vezâif-i insâniyenin icrâsından âtil... Emrâz-ı ma'nevîyye ile ma'lûl.. ilel-i rûhâniyyenin mazarratına ibtilâ ile medhûl olanların cem'iyet-i beşeriyye içinde mevkî'i nedir? Sorarız.

İnsanları secâyâ-yı âliyyeye rabt eden bir kuvvet vardır ki o da din ve îmândır.

İman her ferd-i insânî için lâzımdır. Çünkü rûhun sıhhati,

ahlâkin da mâ bihi'l-kiyâmidir. Kadr-i vâlâları indallah ve inde'n-nâs tebcîl buyurulan rusûl-i fihâmi hâşâ sümme hâşâ komisyoncuya teşbih eyleyen bazı sebükmagzânda din ve ahlâk nâmına bir şey aramak şeytândan kerâmet beklemeye benzer.

İhyâ'ü'l-Ulûm sâhib-i muhteremi mütebahhirîn-i ulemâ-yı ahlâkiyyeden İmâm Gazalî hazretleri ahlâk-ı seyyieyi "sümûm-ı kâtile" ile ta'rîf buyuruyorlar. Âh! Ne olurdu! Ahlâk-ı seyyie keşke sümûm-ı kâtile olsaydı!.. Çünkü zararı şahsa münhasır kalır, emrâz-ı sâriyye gibi bütün dünyâyi hâk-i helâke sermezdi.

Görüyoruz ki ahlâk-ı seyyie musallat olduğu yerlerde bütün efrâd-ı millete az zaman içinde istîlâ ederek o milletin mevcûdiyetini sahîfe-i âlemden silip süpürüyor. Bunun için ahlâkin göstereceği tedâbîr-i tahaffuziyye ile efrâd-ı milletin herbiri vikâye-i nefse i'tinâ eylemek iktizâ eder.

Diyorlar ki, bugünün terakkîyât-ı âliyyesine vâsil olan milletler arasındaki terbiye-i medeniyye-i sahîha, elbette terbiye-i dîniyyeyi ihmâl eder, hattâ imhâ eyler. Biz de deriz ki, milel-i müterakkîyye arasındaki terbiye-i medeniyye-i sahîha, hiçbir vakit terbiye-i dîniyyeyi ihmâl ve bilhassa imhâ edemez.

İslâm'da ahlâka âid fakat ahkâm-ı dîniyyenin üssü'l-esâsi olmayan husûsatı taqîyîde cevâz vardır. Bu gibi umur, îcâbât-ı örf ve zamana göre tegayyür olunur. Fakat ahkâm-ı dîniyyenin üssü'l-esâsını iyice ta'yîn ve takdîr etmek iktizâ eder.

Din, beşeriyeti mes'ûd ve bahtiyâr edecek mevhûbât-ı sühbhâniyyedendir. Bu i'tikâdda olmayıp da dîni beşeriyetin hürriyet-i hakîkiyyesini takyîd için boynuna takılmış bir zincir-i âhenîn addedenlerin, terbiye-i medeniyye ve ahlâk-ı insâniyye nâmına vücûda getirecekleri husûsât, efrâd-ı beşer için dünyevî ve uhrevî bâdî-i hûsrân olur.

Cenâb-ı Esmâ radiyallahu anhâ – ki Hazret-i Âyişe radiyallahu anhâsının baba bir hemşiresidir. "Zâtu'n-nitâkayn" ünvânı mefharetiyle ma'rûfdur. Bir gün arkasına giydiği bir ince sevb ile huzûr-ı Cenâb-ı Peygamberî'ye dâhil olur. Salâllâhu Aleyhi ve Sellem Efendimiz Hazretleri i'râz ile "Yâ Esmâ! Sinn-i bülûğa resîde olan tâife-i nisânının yüzünden, avuçlarından başka bir yeri görünmek uyamaz!" buyururlar. Altından bedeni görünecek kadar ince olan elbiseyi giyip de mele'-i nâsa çıkmak muğâyir-i şer'-i şerîftir.

Hâl böyle iken bugün bir takım müslüman nâmını taşıyan nisvânın bayağı tepeden tırnağa açık saçık gzmeleri ahlâk-ı İslâmiyye ile nasıl kâbil-i te'lîf olabilir. Nisvânın tesettürü nass-ı kâti' ile fermân buyurulmuş iken bu hûkm-i celîl-i İlâhînin taqîyîrine tasaddî edenlere karşı lisân-ı şer'-i mübînden işidilecek 'itâb ve tenzîr acaba ne kadar şedîd olacaktır.

[44] Nisvân-ı İslâm'ın tesettürü, muhadderâtımız için nişâne-i ismet ve ifset addolunmuştur.

Dinde mübâlâtsızlığı en büyük vâsita-i terakkî addedenlere karşı, diyânet-i İslâmiyye'nin istinâd eylediği bir takım ahkâmî, basarî basiretle tetebebu' etmelerini tavsiye ederiz.

Bizlere göre kemâlât-ı insâniyyeyi iktisâb için ilim ve irfânı bitip tükenmek şânından olmayan iki muallim-i hikmet vardır. Bunlardan biri:

Âyât-1 beyyinâtdır ki, nidâ-yı hak-nümâsiyla ‘ibâdât ve muâmelâtımızda nefislerimizi mehâsin ve mekârime da’vet eder.

Diğeri: Ehâdîs-i nebeviyyedir ki kâffe-i ahvâlde selâmet ve saâdetimize kâfil olarak irâe-i tarîk-î hidâyet eder. Bu ilâhî, bu âsmâni iki üstâd-ı kemâlin feyz-i işşâdi, bütün dünâyâ için ferdâ-yı kiyâmete kadar kâfi bir ni'met-i uzmâdır.

Rivâyât-1 meşhûredendir ki zaman-ı saâdette ashâb-ı dan biri Huzûr-ı Risâlet-Penâhî'ye dâhil olur. Sâhib-i şerî'at Sultân-ı Enbiyâ'dan üç def'a dînin ne olduğunu suâl eder. Resûl-i hikmet-meâb; “Hüsün-i hulk” diye cevâb verirler.

Yine o zamân-ı güzîn-i nübûvvete idrâk eyleyen ashâb-ı güzînden birkaçı Huzûr-ı Saâdet'te bir kadının fart-ı ‘ibâdâtıyla takvâsından bahsederler. Taraf-ı Risâlet-penâhî'den: ¹(لا خيّر فيها) buyurulur. Esbâbını suâl edenlere: “Komşuları hakkında ezâ etmek” sû-i hulkıyla me'lûfdür, cevâbı verilir.

²(...) hitâb-1 nübûvveti, erbâb-1 imân ve izâ'ân için ne büyük bir düstûr-ı intibâh ve ibrettir.

Seyyidü'l-mürselîn ümmet-i merhûmesini “Sizleri şekten yakîne, kibirden tevâzu'a, adâvetten naşîhate, riyâdan ihlâsa, giybetten zühde, da'vet eden mecâlis-i edeb ve hikmette bulununuz!” emr-i celîli ile de mesâîden mehâsine tergîb buyuruyor.

Kim ne derse desin! Biz ³(إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعُدْلِ وَالْإِحْسَانِ) ⁴(قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّهَا) âyet-i kerîmelerinin ihtivâ eylediği esâsât-ı ahlâkiyyenin ahkâmına teba'îyyeti selâmet-i hâl ve istikbâle medâr-ı necât addederiz.

Topçu kâimmakâmlığından mütekâid

Mehmed Emin

MEVLEVÎ MUHAMMED ALI VE HİMMET-İ MEŞKÛRESİ*

Kitâb-ı Mübîn'in İngilizce'ye tercumesi
ve o lisânda tefsiri

Geçenlerde Londra'da intiâşâr eden *Islamic Review*-Mecmû'a-i İslâmiyye- pek mühim ve muazzam bir eserin intiâşârını tebâşîr ediyordu: Kur'ân-ı Kerîm'in İngilizce tercüme ve tefsiri. Bu eser-i mübârekin muharriri ekâbir-i ulemâ-yı İslâmiyye'den Mevlâvî Muhammed Ali'dir. İlk

¹ “Bunda hayır yoktur”

² Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI., s. 443

³ Nahl Sûresi, 16/90

⁴ Şems Sûresi, 91/9

* Hindistan'da ulemâ-yı İslâmiyye'ye “Mevlevî” derler.

def'a olarak ulemâ-yı İslâmiyye'den biri garb lisânlarından birine ve en mühimmine, garb için hâlâ bir muammâ olan Kitâb-ı Mübînimizi cidden büyük ve pek büyük bir muvaffakiyetle tercüme ve yine o lisânlâ tefsîr ediyor.

Hakîkaten garb âlemi, on dört asırlik bir ömre ve hiç şüphesiz bir ömr-i ebedîye mâlik olan Kur'ân-ı Kerîm'i anlamamıştı, anlayamıyordu. Garbin en munsif hükemâsı, ulemâsı bile Kur'ân-ı Kerîm'e gelince ona bir türlü akıl erdi-remeyerek mebhût ve mütehayyir kâliyor, bazen de münâ-sebetsiz sözler sarf etmekten hâlî kalmıyor. Bu Kur'ân tercümesi diye okudukları şeylerden müsecim, yek-âheng bir ma'nâ çıkaramamalarının bir netîce-i tabî'iyyesi idi.

Garbliların Kur'ân-ı Kerîm'i kasden iyi tercüme etmedikleri iddiâ olunamaz. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'i tercüme etmek için sâde söyle böyle lisân-ı Arabî'ye vâkîf olmak kâfi değildir. Kur'ân'ı tercüme ve tefsîr edebilmek için ‘ulûm-ı İslâmiyye'de tebehâr etmek, bunun için de bir ömür sarf etmek lâzımdır. Şübheler bir garbî Kur'ân'ı muvaffakiyet-i mümâkine ile tercüme edebilmek için bu kadar fedâkârlığa tahammûl edemez. Bu büyük işi olsa olsa büyük bir müslüman âlimi yapabilir. Fakat bunun bir de Kur'ân'ı tercüme edebilecek derecede elsine-i garbiyyeden birine vâkîf olması lâzım gelir ki bir lisân-ı garbîye bu derece âşinâ olmak öyle kolay bir şey değildir. Bunu tecrübe edenler bilir. Doğrusu, biz zamanımızda bu işi başarabilecek bir müslüman âliminin bulunduğuandan haberdâr değildik. Çünkü kendi ulemâmızın içinde âsâr-ı garbiyyeyi okuyabilecek derecede lisân-âşinâ zevâtın nedretini görüyorduk. Hele ulemâmız içinde elsine-i garbiyyeden biriyle hakâik-ı İslâmiyye'yi müdâfaa eden ‘ulû'l-azmi hemen hiç görmedik gibidir. Değil elsi-ne-i garbiyyeden biriyle, bugün ulemâmız içinde lisân-ı Arabî ile âsâr-ı ilmiyye yazacak, eserlerini çâr aktâr-ı cihândaki müslümanlara okutacak zevât bile azaldıkça azaldı, hemen hiç kalmadı. Pek yakın bir zamana kadar ulemâmız kendi lisân-ı mâder-zâdlarından mâ'adâ bir de lisân-ı dînimize hakâîyla kesb-i vukûf ederek âsâr-ı ilmiyyelerini Arapça yazarlar ve bütün alem-i İslâm'ı müstefid ederlerdi. İşin en acı tarafı şudur ki elsine-i garbiyye ve Arapçadan vazgeçti, kendi lisânımızla bile dinimiz hakkında öyle ihtiyâcmâza vefâ edecek eserler çıkmıyor. Ve bundan dolayîdir ki bugün gençliğimizin elinde İslâm'ı, İslâm'ın i'tikâdiyyât, ahlâkiyyât, ictimâ'iyyât ve siyâsiyyâtını lâyâkıyla teşrîh ve tavzîh edecek bir tek eser yok. İşşâd ve tenvîriyle mükellef oldukları millete karşı bu derece mühmel olan ketîbe-i ulemâmız İngiltere'nin Anglikan Kilisesi'nin îrâd ettikleri suâllere bile hâlâ bir cevâb vermediler. Hâlbuki suâllerin vürûdündan beri sekiz dokuz ay geçti zannediyoruz.

İşte ulemâmızın bu hâlini gördüğümüz için hakâik-ı İslâmiyye'yi kemâl-i iktidâr ile neşir ve müdâfaa edecek

ekâbir-i İslâmiyye'nin mevcûdiyetinden nevmîd [45] bulunuyor ve teellüm ediyorduk. Fakat çok şükür, âlem-i İslâm'dan hayır büsbütün münkati' olmamış. Meşîme-i enbiyâ olan o mübârek toprak hâlâ verese-i enbiyâ yetiştiyor. Hiç şübheler nâm-ı muhteremini ser-nâme ittihâz ettiğimiz Mevlâvî Muhammed Ali hazretleri bunların ser-firâzlarındandır. Çünkü müşârun-ileyh yukarıda beyân ettiğimiz vechile Kur'ân-ı Kerîm'i İngilizce'ye tercüme ve yine o lisânla tefsîr eden ilk müslüman âlimdir.

Muhammed Ali hazretleri hakkında uzun uzadıya serd-i mütâlaât eden İngiliz gazetelerinden ma'lûmât-ı âtiyyeyi iktibâs ediyorum: *The Quest gazetesi* diyor ki:

"İngilizler içinde lisân-ı Arab'da mütehassis olan zevâtın en büyüklerinden birine müracaatımız netîcesinde tercümenin kemâl-i dikkat ve i'tinâ ile ve gâyet mükemmel bir sûrette yapıldığını emin olduk. Tercümenin lisânı sâde, temiz ve müessirdir. Tercüme hem sâdik, hem de pek yüksek bir kıymeti hâizdir. Böyle bir eseri vücûda getiren cidden iftihâr edebilir. Bâ-husûs tercümenin kısa bir müddet zarfında ya'nî sekiz senede itmâm olunması müellifin nasıl bir aşk ile bu işe sarıldığını gösterir ve bu nokta-i nazardan bir kat daha tebrîk ve takdire istihkâk kesb eder. Mevlâvî Ali'yi pek yakından tanıyanlar nezdinde yaptığımız tahkîkattan onun meftûr olduğu mezâyâ-yı fikriyye sâyesinde pek kolaylıkla her işte temeyyüz ederek azîm bir servet sâhibi olabileceğini, fakat müşârun-ileyh kendisini dinine vakfederek fakr u zarûrette yaşamaya râzî olduğunu öğrendik. Eserin bütün tercümesi yalnız başına kendisinindir."

Vâki'â biz cenâb-ı üstâdin bütün eserini görmedik. Fakat birçok parçalarını okuduk. Ve memnûn ve müftehir olduk.

Bir İslâm âliminin böyle bir muvaffakiyet kazanmasına ve dînine böyle bir hizmette bulunmasına hem de zekâ ve iktidârin kendisine va'd ettiği her türlü refâhi çiğneyerek bütün mevcûdiyetini böyle bir hizmet-i muazzamaya hasr etmesine karşı kendisini ne kadar tebrîk ve takdir etsek azdır. Maamâfih biz yine müşârun-ileyh hazretlerine en samîmî tebrîkâtımızı takdîm ile böyle büyük âlimlerin âlem-i İslâm'ın her tarafında çoğalmasını inâyet-i Hak'tan temennî eyleriz.

Tasvîr-i Efkâr

ÜSTÂD-I MUHTEREM SÜLEYMAN NAZIF BEYEFENDİ'YE

Evet evvelki gün intîşâr eden *Tasvîr-i Efkâr* "Ben müslümandan evvel Arabım" diyen birisinin sözüyle "Bir Dalâl" ser-nâmesi altında bu sözü reddeden bir makâlenizi ihtivâ ediyordu. Böyle bir sözün kâili, hiç şübheler bütünü müslümanlarca menfür ve hattâ Resûlullâh Efendimiz'in

¹ (أَيْسَ مِنْ ذَعَا إِلَى غَصَبَةٍ) kavl-i münîfi mûcebince bizden değildir. Kendisini aramızdan, uhuvvet-i İslâmiyye dâiresinden ihrâc eden bir adama iktidâ etmek hiç bir müslümanın hâtır ve hayâlinden geçmez. Buna karşı bizim vazîfemiz îmânımızı, muvakkat infâllerin savletleriyle rahnedâr etmek değil bilakis artık içimizden de bir takım dâll ü mudill müfsidlerin türediğini ve bunların denî maksadları uğrunda dest-i irtikâbını nereleke kadar uzatıklarını takdîr ederek o nisbetté îmânımızı tahkîm etmek ve mesâimizi ilerletmektir. Buyurduğunuz gibi "Dalâle dalâl ve idlâl ile mukâbele şaşkıncı bir harekettir. Aklı olanlar dalâlden reşâd ve irşâd ile intikâm alırlar."

Ma'amâfih zât-ı üstâdâneleri her nedense ma'hûd sözün kâiline karşı infâlinizi zabit edemeyerek bu sözün kâiline kat'iyyen hâiz olmadığı bir ehemmiyet-i azîme, evet, siz de bir inkîlab-ı îmân îkâ' edecek kadar i'zâm ettiğiniz müstesnâ bir ehemmiyeti; bir diğerinin hâzine-i rüşvetini tanzîren hâzine-i belâgatinizden ihsân ederek asırlardan beri alemdâr-ı İslâm olan bu ümmet-i İslâmiyye'ye "Bundan böyle beyhûde yere kuvvetini israf etmemesini" tavsiye buyuruyorsunuz. "Hazret-i Muhammed'in rûhundan ve îmânından doğan" bir millet böyle bir tavsiyeyi sizin kaleminizden dinlemek istemezdi. Bu tavsiyenin içinde sizin de kabûl etmeyeceğiniz ma'nâlar vardır: Siz, bu milleti, ta'dâd ettiğiniz menâkib-ı mübârakesiyle sabit olan liyâkat-ı 'ulviyyesine binâen kendisine min kibeli'r-Rahmân tevdî' olunan bir vazîfe-i mukaddeseye karşı isyâna da'vet ediyorsunuz. Bütün esbâb-ı mücibeniz ise bir tek adamın hem de mâhiyeti bütün müslümanlarca ma'lûm ve muhakkak bir adamın tek bir sözü!

Emîn olunuz ki bu sözün kâili nasıl ki İslâm'ı, uhuvvet-i İslâmiyye'yi zerre kadar müteessir edemezse sizin de vasiyetinizin te'sîri o kadardır.

Tekrâr ederim: "Asabiyet da'vâsına kalkışan onu tervîc ve teşvîk eden bizden değildir. Asabiyet üzerine kitâle girişi de bizden değildir. Kezâlik asabiyet da'vâsı üzere ölen de bizden değildir!" Sadaka Resûlullâh.

Ömer Rıza

SULHÜMÜZ

Bulgar Sulhü'nü müteâkib bizim sulhümüzün de şerâiti tekarrur edeceği musırran işâ'a edilmekte idi. Hâlbuki gün geçtikçe sulhümüzün yakında infâk edeceğine dâir hiçbir emâre görünmediği gibi siyâsiyyât âlemini derin ve esrâr-âlûd bir süküt kaplamakta ve bu sükütün meşîme-i ibhâmindan neler doğacağı anlaşılamamaktadır. Bizim kat'iyyen emîn olduğumuz cihet bugünkü sükütu

¹ "İrkçılığa (asabiyeye) çağırın bizden değildir." Müslim, İmâre 53, 57

iktizâ eden hakiki sebep da 'vâmızın karışıklığı değil, bila-kis da 'vâmızı karıştırmakla bir hisse-i menfaat koparmak isteyenlerin çokluğudur. Esâs i'tibâriyla bizim da 'vâmız kadar sâde, doğru bir da 'vâ yoktur. Ne çare ki da 'vâmızı halletmek mevkî'inde bulunanlar içinde bir takım ebâti-le istinâd eden ihtirâsâtını tervîc için gece gündüz çali-şanlar, Harb-i Umûmî'deki vaz'iyetimizi bahâne ederek mevcûdiyetimizi [46] târumâr etmek isteyenler var. İşte bunların serd ettileri metâlib da 'vâmızı karıştırıyor. Ve binâenaleyh sulhümün tekarruru gecikikçe gecikiyor.

Bizim da 'vâmızın esâsi temâmiyet-i mülkiyye ve istik-lâlimizin tanınmasıdır. Trakya'da, pâyitahtta ve Anado-lu'da ekseriyet-i kâhireyi teşkîl eden müslümanların en tabî'î hakkı budur. Kesâfet-i nüfûs, medeniyet ve târih i'tibâriyla bütün bu arâzide hâkim olduğu gibi kâbiliyet-i hayâtiyyesini en yüksek misâllerle isbât etmiş olan bir milletin, bir millet-i İslâmiyye'nin bu mukaddes hakkını pâymâl etmeyi yâhud başkasına devretmeyi tasavvur etmek hiçbir fikr-i adâletle kâbil-i te'lif değildir. Harb-i umûmî neticesinde istiklâlini büsbütün zâyi' etmiş milletler tekrâr istiklâline kavuşuyor. Sahne-i târihde hiç isbât-ı mevcûdiyet etmemiş milletler yeniden teşekkûl ediyor-ken dünyânın en cihângîr devletlerinden birini te'sîs et-mış, muhteşem bir medeniyet kurmuş ve bilhassa bütün âlem-i İslâm'a rehber olmuş dîn-i İslâm'ın istiklâl ve şe-refini temsîl ile livâ-yi İslâm'ı i'lâ etmekle dâimâ iftihâr etmiş ve bu mevki-i muallâsını aslâ fedâ etmemiş bir millet-i muazzamanın saltanat ve istiklâlini yıkarak enkâ-zını mukâseme etmeyi düşünmek... Ne kadar müdhîş bir zulümdür. Böyle bir zulmü îkâ'a hiçbir lüzûm yokken ve îkâ' edildiği takdirde doğuracağı felâketler hemen re'yü'l-ayn müşâhede edilecek derecede bâriz iken artık müte-reddid davranmamak iktizâ ederdi. Harb-i Umûmî'yi biz îkâd etmedik ki onun bütün hesâb-ı fecâyî bize tahmîl edilsin. Harb-i Umûmî'yi îkâd eden "isti'mâr ve istismâr" siyâsetidir ki biz bu siyâsetten tamâmiyla müberrâ bulu-nuyoruz. Bilakis memleketicimiz, bu siyâsete kurban edil-mek isteniyor. Ve hiç şüphesiz bunun netîcesi dünyânın en nâzik ve en tehlikeli mintikasında rekâbete girişerek daha fecî' harb-i umûmîlerin vukûunu ihmâr etmektir.

İste bir cihetten bizim en tabî'î ve en mukaddes hak-kımız olmak sıfatıyla diğer cihetten bütün dünyânın selâmet ve emniyetini muhâfaza etmesi i'tibâriyla tamâ-miyet-i mülkiyye ve istiklâlimizi i'tirâf etmek siyâset-i umûmiyye-i cihân nokta-i nazarından elzemdir. Esâsen Avrupa'nın en büyük ve en hâkim racûl-i siyâsisi olan Mister Lloyd George bu husûsu en dûr-bîn nazarla tak-dîr ederek tamâmiyet-i mülkiyyemizin ihlâl olunmaya-cağını beyân ettiği gibi Mister Wilson on dört maddesinin on ikinci tamâmiyetimizi i'tirâf etmiştir. Bununla

beraber Sulh Konferansı'nın bizim sulhümüzü bu esâs üzere hallemekte teallül etmesi karşısında bulunuyoruz ki bunu ne ile tefsîr edeceğimizi bir türlü idrâk edemiyoruz. Çünkü dörtler meclisinin iki rûkn-i rekîni tarafından bir gâye-i hürriyet olmak üzere i'lân edilen tamâmiyye-timizin emr-i muhâfazası mütfârekenin imzâsını müteâkib kat'iyen nazar-ı i'tibâra alınmadığı İzmir'in Yunanlılar¹

mamafih bu millet-i İslâmiyye Çanakkale'de gös-terdiği havârik-ı hamâseti an yorgun ve en makhûr de-minde bir kere daha gösterir. Dâhilde sayısız düşmanlar, hâricde ser-â-pâ düşmanlarla hem de en kavî, en amansız düşmanlarla muhât olduğu halde yine o büyük hamiyet-i İslâmiyyesini, kuvvet-i hayâtiyyesini târihini ihyâ ve i'lân eden bir cesâretle izhâr etti. Hayâta ve istiklâle lâyik ve müstahîk olduğunu, felâket ne kadar büyük ve ne kadar ezici olursa olsun rûh-i mukâvemetinin münkesir olmaya-cağını ve binâenaleyh yaşayacağını isbât etti. Artık bu milletin hakk-ı hayâtını, tamâmiyet-i mülkiyyesini, istiklâlini tanıtmak iktizâ ediyorken bilakis ortallığı derin ve esrâren-gîz bir süküt istîlâ etti. Bilhassa sulh konferansının Kânû-nievvel nihâyetinde ta'tîl-i müzâkerât edeceği hakkında işâa olunan haberler üzerine acaba konferansın da 'vâmızı hallettikten sonra mı, yoksa daha evvel mi ta'tîl-i müzâkerât edeceği en büyük endîseleri celb etti. Vâkı'â sulhün te'ehhüründen dolayı hakîkatin anlaşıldığı ve binâenaleyh istifâde ettiğimiz iddiâ edilmekde ise de yine sulhün te'ehhüründen dolayı memleketin görüldüğü zararlar pek azîmdir. Memleketicimizde sükütun istikrâr edememesi, hayât-ı tabî'iyenin avdetine meydân bırakmaması, köylünün serbest serbest çalışmasına imkân bulunmaması, İzmir hâdisesi üzerine bütün memleketin ayaklanması ve nefsi hâdisenin îkâ' ettiği hasârâtın dehşeti, bunların hepsi memlekete pek pahalıya mal olmaktadır. Bu pek cesîm zararın fazla temâdîsine imkân yoktur. Memleketicimiz mütehammil değildir. Esâsen mes'elemizin halli için tek bir yol vardır, o da tamâmiyet ve istiklâlimizi tanımaktır. Milletimizin en bâhir âsâriyla sâbit olan hakk-ı hayâti kas-den inkâr ve bütün dünyânın sulh ve müsâlemeti istikhâr edilmedikçe bu tarîkten inhirâf edilemez. Memleketicimizi mütemâdî bir buhrân ve bütün âlem-i İslâm'ı halecân ve heyecân içinde bırakmak elbette hayırlı netîcelere mü'ed-dî olmaz. Binâenaleyh hak ve adalet dâiresinde sulhümü-

¹ Buradan 7 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

zün şerâitini bir an evvel kararlaştırarak memleketimizde de hayatı tabî‘iyyenin iâdesine, tahrîbât-ı harbiyyenin ta‘mîrine, emniyet ve selâmet içinde inkişâfımıza çalışmak fırsatı bize bahşolunmalıdır. Bizim sulhümüzün üzerinde fazla tevakkuf etmek, uzun uzadiya düşünmeye mecbûr olmak hakkımızın adem-i sübûtuna değil, hakkımızın tahrîzine çalışıldığına bir delildir. Hak, zâhirdir, vâzihdir, basittir. Onu bulandırmak, tezvîr etmek, karıştırmak istemeyince ihmâkına hiç bir mâni‘ kalmaz. Vâki‘â siyâsette samîmiyyet aramak budalalıktır. Fakat zümre-i gâlibe bize karşı bir takım mebâdî ile merbûttur. Bu mebâdî mûcebince hareket etmek menfaatlerinin de muktezâsidir. Bizim sulhümüzü te’hîr etmekde hiçbir menfaat yoktur. Bu, bizim için ne kadar zararlı ise onlar için de o kadar zararlıdır. Yok...

[47] Sulhümüzün te’hîri Rusya mes’elisinin alacağı şe-ki ile alakadâr addediliyor ve binâenaleyh Denikin ordularının netîce-i teşebbüsatı bekleniyorsa bu da doğru değildir. Çünkü bizimle hem-civâr ve mukadderâtımıza hâkim bir Rusya’nın teşekkülü imkân dâhilinde olmasa gerek. Her halde biz sulhümüzün ta‘cîlî için elimizden gelen gayreti ibzâl etmekte kusûr etmemeliyiz. Suh Konferansı bu sefer da ‘vâmızı halletmeden ta‘fîl-i müzâkerât ederse o vakit sulhümüzün gelecek senenin Mart’ına kalması melhûzdur. Şerâit-i hâzırâa altında bu kadar bir zaman daha buhrân ve tehlike içinde yaşamak kâbil değildir.

Sulhümüzün tamâmiyet ve istiklâlimize âid safhasından mâ‘adâ diğer bir safhası daha vardır ki Hilâfet’e âiddir. Bunu için de emâkin-i mukaddese-i İslâmiyye’nin her türlü tecâvüzden masûniyeti ve Makâm-ı Hilâfet tarafından hirâsetini te’mîn etmek iktizâ eder. Emâkin-i mukaddese-nin tecâvüzden masûniyeti için Cezîretü'l-Arab’ın her türlü nûfûz-ı ecnebîden âzâde olması lâzımdır. Harb esnâsında işgal olunan ülkelerimize ise kat‘î bir istiklâl bahşolunmalı ve Makâm-ı Hilâfet’le râbitaları muhâfaza edilmelidir.

İste bizim sulhümüzün en esâslı noktaları bunlardır. Beyhude yere vakit zâyi‘ etmeyerek o sulhü hitâma erdirmek en müsta‘cel, en zarûrî ve hayatî vazifemizdir.

Ömer Rıza

SEYH MÜŞİR HÜSEYİN KİDVÂİ

Geçen Şeyh Kemâleddin, Vezîr Hasan ve Mevlevî Muhammed Ali gibi Hindistan’ın yetiştirdiği ve bütün âlem-i İslâm’ın iftihâr ettiği ekâbir-i ricâl ve e‘âzim-i ulemâ arasında Şeyh Müşir Hüseyin Kîdvâî dahi bir mevkî‘i mümtâz işgâl eder. Şeyh-i müşârun-ileyhin şimdiye kadar hakâik-i İslâmiyye’yi neşir ve müdâfaa yolunda yazdığı âsâr-i muazzama ‘ulûm-î slâmiyyedeki tebahhurunu isbât ettiği kadar ‘ulûm-î garbiyyedeki yed-i tûlâsını da vâzihan göstermektedir. Bu eserler miyânında “İslâm ve Sosyalizm”

nâmındaki eseri pek mühim bir mevkî‘i hâizdir. Üstâd hazretlerinin ulemâ-yı garbin e‘âziminden aldığı takdîrlar bu eserin kıymeti hakkında bir fikir vermeye kâfîdir. Amerika ulemâsından Mister Aleksander Russel eser-i mezkûru derin bir alâka ile mütâlaa ve müellifini bu kadar mühim ve muazzam bir eseri te’lîfe muvaffak olduğundan kemâl-i samîmiyyetle tebrîk ettiğini beyân eyledikten sonra her münevver hristiyanın elinde bu kitaptan bir nûsha bulunmasını pek temennî eylediğini ve elinde bulunan nûshayı mütâlaasını ârzû eden her tâlibe vereceğini, çünkü bu kitabın karanlık ve müşevveş bir mevzû‘ üzerinde bir bârika gibi parladığını söylüyor. Cenevre Dârülfunûnu müderrislerinden Doktor Profesör Monteith böyle bir eser-i muazzam vûcûda getiren zât-ı muhteremle kesb-i muârefe için Hindistan'a kadar gideceğini yazıyor.

Maa'l-esef biz bu kitabı daha henüz görmedik. Hazret-i üstadın bu kitaptan mâ‘adâ dinî, felsefi birçok eserleri vardır ki hemen hepsi İngilizce yazılmıştır. Müşârun-ileyh İngilizce lisâni ile yazmakta cidden hârikulâde bir iktidâr hâizdir. Eserleri miyânında “Müslümanlık’ta Kadın”, “Edyân-ı Muhtelife Kadın”, “Hazret-i Muhammed”, “Kardeş Olan Edyân”, “Mevlid-i Nebevi”, “Talâk”, “Mu‘cize-i Peygamberî”, “İttihâd-ı İslâm” en mühimlerindendir. Üstâd-ı muhterem, garbin en muazzam pâyitahtında İslâm’ı müdâfaa ve neşre hizmet edecek iktidâr ve cesâret-i âlimâneyi bi-hâkin hâiz olmakla beraber pek büyük bir İslâm mücâhididir de. Mütârekenin in’ikâdından beri dünyânın her tarafından aleyhimizde propagandalar yapılarak hâkkımızda en müdhîş kararı vermek için her teşebbüste bulunuluyorken bütün bu cihân-ı husûmete karşı duran ekâbir-i ma‘dûde arasında Şeyh Müşir Hüseyin en büyük mevkî‘i ihrâz eder. Müslümanların derdiyle sûzân olan o büyük kalbin ummân-ı heyecânından serpiler tahassüsât öyle bir te’sîr-i muharriki hâizdir ki kendisini dinlerken değil, söylediğini okurken bile sizin yandığını, kanlarınızın alevlendiğini hissedersiniz. Üstâd-ı muhteremin ikâd-ı hissiyyât eden samîmî talâkatine derin vukûf-ı târîhîsini, Avrupa ve Asya akvâminin ahvâli hakkındaki geniş ma‘lûmâtını, siyâsi cereyânların mâhiyetini takdîr etmedeki isâbetine da ‘vâ-yı İslâm’ı müdâfaa için îrad ettiği edilenin kuvvetini ilave ediniz. İşte o vakit bu İslâm mücâhidinin büyülüğu hakkında bir fikir edinirsiniz. Müşârun-ileyhin “Filistin’de İslâm Menâfi‘i”, “İslâm Devleti’nin İstikbâli” ser-nâmesiyle yazdığı eserler ehemmiyet-i azîmeyi hâiz âsâr-ı siyâsiyesindendir. Şeyh hazretleri her fîrsattan bîl-istifâde da ‘vâmızın hak ve adâlet dâiresinde halli için makâleler, risâleler yazmış, rüfekâsiyla beraber muhîtralar takdîm etmiş, mitingler akdetmiş, Makâm-ı Hilâfet için gece gündüz çalışmış, Makâm-ı Hilâfet hakkında bîl-umûm müslümanların, bilhassa Hindistanlı dîndaşlarımızın ihlâs ve merbûtiyetini en mükemmîl sûrette ifâde etmiştir. Bundan

mâ'adâ ahîren Londra şehrinde bir İslâm İstihbârât Odası te'sîs ederek dîn-i İslâm ve ehl-i İslâm ile Osmanlı Devleti hakkında makâsîd-i ma'hûdeye binâen işâ'a edilen havâdis ve efkârin ibtâline bezl-i himmet etmiştir. Bu İstihbârât Odası da haftalık bir mecmû'a neşredecektir. Ümîd ederiz ki bütün Osmanlı matbûâti neşriyât-ı ciddiyyesiyle bu maksada hizmet ederler.

Sebîlürreşâd , İslâm'ın böyle günlerinde bu kadar büyük bir iktidâr ve fedâkârlık ile bütün bir cihân-ı husûmete karşı duran bu büyük İslâm âlimi ve büyük İslâm mücâhidi ile bütün rüfekâ-yı mesâîsine en samîmî şûkrânları takdîm eder ve Cenâb-ı Hak'tan muvaffakiyetler temennî eyler.

[48] ŞÂYÂN-I TEESSÜF HÂLLER

Millete rehberlik edenlerin hâli:

İstanbul'un bir kısım matbûât-ı yevmiyyesi pek şâyân-ı teessüf bir derekeye düştü. Hemen bütün sütunlar yek-diğerine karşı sebb ü şetmeler ile doluyor. Öyle çirkin, öyle muhakkâr söğüsmeler ki insanların en aşağı tabakasını teşkil edenler arasında bile tecâvüzün bu dereesine varılmaz. Yâr u ağıyâr nazarında bizi pek hacîl düşüren bu çirkinlikler son günlerde büsbütün haddi aştı. Artık birbirinin husûsiyyât-ı ahvâlini, rezâil-i şahsiyyesini de ortaya dökmeye başladılar. Hiç kimse kimseye "Dur!" diyecek halde değil. Bir keşmekeşdir ki Allah encâmını hayreleye. Millete rehberlik dâiyesinde bulunan münevverânın bu hâli artık herkesin nefretini celb ediyor. Dünyânın hiç bir yerinde terbiyenin bu türüsü görülmemiştir. Sahâif-i matbûâtta ne edeb kaldı, ne hayâ. Bu gidişle iş nereye varacak? Gazeteciler Cem'iyetler teşkil ettiler. Dîvân-ı Haysiyyet'ler yaptılar. Fakat hiç kimsenin ne dîvân tanındığı var, ne haysiyet! Muârizâna karşı ağızına geleni savuruyor. Zincirden boşanmış kimseler gibi yek-diğerine saldırıyorlar. O kadar gözler kızarmış, kalbler kararmış. Kânûn, ağızını tikamış, gözlerini yummuş, bütün bu rezâletlere karşı şakk-ı şefe bile etmiyor.

Pekâlâ görülüyor ki cem'iyetlerin nizâm ve intizâmini te'mîn eden, insanların hukük-ı maddiyye ve ma'nevîyelerini mevki-i ihtirâmda tutan ancak din ve îmândır. Ma'nevî zâbitadan mahrûm kalan cem'iyetler için bu haller pek tabî'i olur. Îmânın yetmiş iki dalı vardır. Birisi de hayâdır. O kalkınca artık hiç bir şey aramaya lüzüm kalmaz. Âkibet güneş gibi kendini gösterir. ¹ (إِذَا أَرَدْنَا أَنْ نَهْلَكُ قَرْيَةً أَمْنَنَا مُتْرِفِهَا فَسَقَوْا فَحَقُّ عَلَيْهَا الْقُولُ فَدَمَّرْنَا هَا تَذَمِّرَا)

Fîrkacılık ihtirâsâtri:

Bir millet hayât-ı ictimâ'iyyesinin iktizâ ettiği şeklär siyâsîden cidden düşerse elbette bu hallere dûçâr olur. Bizim gerek ictimâiyatta, gerek siyâsiyyâtta ne güzel

düstûrlarımızvardı. Öyle esâslar ki onlara sarıldıkça şâhîkalara yükseldik, kişverleri fethettik, tâc u tahtları ser-nigûn eyledik. O sâyede öyle bir medeniyet-i fâzila vûcûda getirdik ki cihân cihân olalı bir mislini görmemişti. Sonraları o esâslardan uzaklaşarak başka milletleri taklide başladığımız zamandan beri felâketten felâkete düştük, tezebzübelerden, inhilâllerden kendimizi kurtaramadık.

Bir zamanlar, millete rehberlik eden ricâl, ümmeti tefrikalara düşürecek ahvâlden son derecede ictinâb eder, bütün ihvân-ı dîni kelime-i vâhîde etrâfında toplamak için çalışırlardı. Şimdi ise gün geçmez ki yeni bir firka, yeni bir tefrika zuhûr etmesin.

Bir zamanlar ümmet arasında ihtilâf zuhûr edince Kitâp ve Sünnet'e müracaat olunur, onların huzûr-ı azâmet ve kudsiyyetinde bütün münâza'alar hallolunurdu. Şimdi ise herkes şahsî ictihâdından, nefşî ihtirâsatından başka hiç bir kayd ile mukayyed değil.

Râbitalar çözülmüş, nefisler azmiş, ihtirâslar vicdânları kaplamış. Beynlerde nâkûs-ı izmîhlâl çalışıyor da hiç kimse inşîtti yok. Kulaklar sağır olmuş! Ayaklar altında yılanlar dolaşıyor da hiç kimse gördüğü yok. Gözler kör olmuş! Ne söyleseniz boşdur. Herkes kulaklarını nefsinde çevirmiş, onun emellerinden, onun ihtirâslarından başka hiç bir şeyin hükmü yoktur. Sakın, emr-i İlâhîdir diye onlara bir şey söylemeyeiniz. Günâhkâr olursunuz. Kur'ân'ın hitâbları ehl-i îmânadır. Lisânlarına bakarsanız milletten, haktan, adâletten bahsederler. Fakat kalblerinde hiçbiri yoktur. ² (يَقُولُونَ بِالسَّتِّهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ)

Hepsi hâlin vehâmetini itiraf ediyor da hiçbirinin nefşini yenerek, ihtirâsatını ezerek vahdete ittibâ' ettiği görülmüyor. Zavallî millet! İstedigin kadar çırıp, istedigin kadar birleşmeye, hakkını müdâfaa etmeye çalış. Bu hamiyet-perverlerden! sana kurtuluş yoktur. Meğer ki başının çaresine kendin bakasın.

Efendiler, biraz müsâade ediniz; şu bî-çâre milleti biraz kendi haline bırakınız...

İNGİLTERE'NİN MANDA MES'ELESİNDE NOKTA-İ NAZARI

Başvekîl Mister Lloyd George geçenlerde îrâd ettiği bir nutukta demiştir ki: "Şimdi imzâ edilecek bir muâhedenâme kalmıştır ki o da Türkiye'ye âiddir. Bu mes'e-le şimdiye kadar dûçâr-ı te'ehhür oldu. Bu te'ehhür, Cemâhîr-i Müttehîde-i Amerika'nın kendi hükümetleri hâricinde neşr-i medeniyet gavâiline iştirâk (handeler ve alkışlar) -ne ta'bîr kullanıyorum!- Evet iştirâk edip etmeyeceği ma'lûm olmadan Türkiye'nin âkibetini ta'yîn etmek mümkün olmamasına atfedilebilir.

¹ İsrâ Sûresi, 17/16

² Fetih Sûresi, 48/11

“Bu emr-i mühim, bu vazîfe Cenâb-ı Hak tarafından bizim ırkımıza tevdî“ edilmiş ve cihânın birçok noktalarında bizim uhdemize isâbet etmiştir. Amerika’da ırkdaşlarımızın bu husûsda dest-i mu‘âvenet uzatmalarını ricâ ederiz. Böyle yapmayacak olurlar ise Türkiye İmparatorluğu’nun ne olacağını bilmiyorum. Bütün imparatorluğu biz üzerimize alamayız. Fransa da kezâ deruhde edemez. Amerika kararını vermeden muâhede-i sulhiyyeyi tanzîm edemeyiz.”

AMERİKA'DA İHTİLÂL-İ İKTİSÂDÎ TEHLİKESİ

Washington'dan telgrafla *Le Matin* gazetesine işâr

olunuyor: Hükümet mehâfiline vâsil olan mahrem haberlere göre aksâ-yı yesâr radikalleri bir ihtilâl-i sînâî çıkartmak için amele muhîtlarinde tahrîkât yapmakla meşguldür. Kongre ârzû edilen gâyeye vâsil olamazsa gâyet vahîm vekâyî'in hudüsüne intizar etmek lâzım gelecektir. Mütemâdiyen i'lân edilen grevler vahîm a'râz olarak telakkî edilmektedir. Hükümet en ziyâde madencileri memnûn etmeye çalışıyor. Fakat bütün mesâisine rağmen sînâat âleminde pek yakında vahîm iğtişâşlar zuhûr etmesinden korkulur.

Evkâf Matbaası

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâlmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلٰى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

06 Kasım 1919

12 Safer 1338

Perşembe

06 Teşrînievvâl 1335

Cild: 18 - Aded: 447

ÂSIM

-7-

Kardeşim Fuâd Şemsi'ye

Evvelâ ortaya bir “Hû” mu atarlar? Hadi at,
Başla: “Bâdî-i”
— Evet, “İlmühaber oldur ki”
— “Mahalleinizde...” çabuk yaz!
— Şaşırmayım, dur ki!
— “Filân sokacta...”
— Yavaş söyle!... Oldu.

— “Kâin olan,
Filânca hânedede... sâkin... filânca oğlu... filân...”
Düşünme! “Her ne kadar...”
— Oldu, söyle sen...
— “Ma'tûh”

— Peki.
— “Değilse de...”
— Lâkin kalem kirildi be tûh!
— Öbür kalemle yaz artık, ne makta var, ne çakı!
“İâşesiyle...” bitirdin mi?
— Söyle!
— “İnfâki”

Tamâmen üstüne âid ve...”
— Haydi!

— “Efrâdi”
Kesîr...”
— Evet! Azıcık dur...
— “İyâl ü evlâdi”
— Peki.
— “Bulunduğu...”

— Dur dur!
— Yoruldun anlaşılan!
— Yorulmadım, hadi sen!
— “Hâlde uhdesinde olan”
Yazıldı bitti mi? “Bilcümle mâl ü mülkü...”
— Evet.

— “Ahîren aldığı...” Yazdırın mı?
— Dur fakat kerem et!
— Ne var ki?
— “Aldiği” kâfi mi; istemez mi nikâh?
— O halde şöyle yazarsın: “Ahîren istinkâh”
— Bu oldu.

— “Ettiği”... Kız neydi?
— Söyledik ya kuzum,
İşitmedin mi demin?
— Haklısin, devâm et: “Rum
Cemâ‘atinden” efendim “filânenin...” yazıver...
[50] — Yazıldı.

— “Üstüne etmek...”
— Biteydi cümle...
— “Diler
Ve böyle mâlini beyhûde yolda imhâya
Kiyâm eder...”
— Yavaş ol! Koş diyen de oldu mu ya?
— “Ve arz edildiği vech üzre emr-i infâki...”
Ne i'tinâ bu! Yesârî misin, nesin?
— Tipki!

— Yazındı: "Kendine mahsûs ve münhasır bulunan..."
 Adam çiziktiriver, bakma hüsn-i hatta, filân!
 "Küçük, büyük bütün evlâdlarıyle zevcesini..."
 Yazıldı bitti ya?

— Sabret, düzeltiyim şu sini...

Düzeldi.

— Yaz bakalım: "Her cihetce pek mahrûm

Ve ihtiyâc"

— Evet, oğlum, yazıldı, bekliyorum.

— "İçinde ölmeye mahkûm"

— Eder mi?

— Yok, "bırakır".

— Yazıldı.

— "Olmağın..."

— A'lâ!

— Fenâ mı yoksa?

— Hayır!

Fena olur mu ya?

— "Mumâileyhin"

— İşte bu, çok!

— Ne çare! "Şer'-i şerîf cânibinden..." Oldu mu?

— Yok!...

Biraz yavaşça.

— Peki... Haydi şimdi bağlayıver:
 "Lüzüm-i hacrine dâir..." yaz... "İşbu ilmühaber
 "Mahallemizce" mi dersin? Dedinse "bi't-tanzîm
 Huzûr-i hâkim-i şer'iye" sec'i bas: "Takdîm
 Kılındı."

— Âferin oğlum, imam da böyle yazar.

— Onu bilmem, şu bitirdik ya nihâyet zor zar.

Mehmed Âkif

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(وَإِذْ أَخَدْنَا مِنَافِكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُدُوا مَا أَتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَادْرُزُوا
 مَا فِيهِ لَعْنَكُمْ شَفُونَ . ثُمَّ تَوَلَّيْمُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
 وَرَحْمَتُهُ لَكُثُّمْ مِنَ الْحَاسِرِينَ¹)

Hak Teâlâ, insanları yaratarak akıllarını vücûd-ı Sâni'î isbât, onun kudret-i samedâniyyesine, hikmet-i İlâhiyye-sine ve peygamberlerinin sıdkına delâlet eden edilleyi idrâka müsta'id kıldı. Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi âyette Cenâb-ı Hakk'ın ahz ettiği mîsâktan bahsolununca mak-

¹ Bakara Sûresi, 2/63-64

sad budur. Bu husûsda müfessirlerin uzun uzadıya serdetikleri te'vîlâtâ hâbet yoktur.

Hulâsa Cenâb-ı Hak, Benî Isrâîl'e keşfettiği hakâik ve ikâme ettiği delâile karşı neler yaptıklarını ihtar ediyor. Bunlar Hazret-i Mûsâ'yı Allah ile münâcât etmekte iken vahiy ve kelâm-ı İlâhiye mazhar olarak Tevrat'ı telakkî ettiğini gözleriyle görmüşlerdi. Benî Isrâîl dağın eteklerinden Hazret-i Mûsâ'ya bakıyor. Dağın tepesi ise bir bulut parçası gibi görünüyor, başlarına düşecek diye yürekleri titriyordu.

Evet, Benî Isrâîl her şeyi gözleriyle gördüğü, binâenaleyh Hazret-i Mûsâ'nın telakkî ettiği kitâb-ı mukaddes uydurma, yâhud gözlerden nihân bir şey olmadığı halde sanki gözleri görmemiş, kulakları işitmemiş gibi davranışyorlardı.

Bütün bunları gördükten sonra Benî Isrâîl'e yakışan kitâb-ı İlâhiye sımsıkı tutunarak onun tekâlîfini ifâ etmek, nüfûs-ı insâniyyeyi tathîr eden âyâtını unutmamak, nîzâm-ı hayatı kâfil olan ahkâmına riâyet etmekti.

وَمَنْ (أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنِّكًا وَنَهْشِرَةً يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْدَى . قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي
 أَغْمَى وَقَدْ كُنْتَ بَصِيرًا . قَالَ كَذَلِكَ ائْتُكَ أَيَّاً نَتَّهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُشَنِّي)²

Bu âyet-i kerîmeyi düşünen anlar ki kütüb-i mukadde-se ile teberrük etmek [51] ancak ahkâmına ittibâ', onların telkin ettiği âdâb ve mekârim-i ahlâk ile tezeyyünle kâimdir. Esâsen bu kütüb-i mukaddeseyi vahyetmekten mak-sad budur. Fakat bu kitapların iki kabı arasındaki nukûş ve hutûtun âsîleri azâb-ı İlâhîden kurtaracağına, yâhud gâfil-lere hayr ve bereket ihmâr edeceğine i'tikâd etmek doğru değildir. (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ الْقَى السَّنْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ)³

Tirmizi'den Cübeyr bin Nadîr'den, o da Ebî Derdâ'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîf bu meâldedir:

"Öyle bir zamandayız ki nâstan kudret-i amel selb olunacak da hiç bir şey yapmayacaklar. Bunun üzerine Lebîdü'l-Ensârî "Kur'an'ı okuduktan sonra nasıl öyle olur?" Biz onu vallahi okuyacağız ve kadınlarımıza, çocuklarımıza okutturacağız" dedi. Bunun üzerine Resûlul-lâh Efendimiz: "Sen Medîne fukahâsına daha âdilsin. İşte hîristiyanlarla Yahudiler elinde Tevrat ile İncîlvardı, neye yaradı?" diye buyurdu.

Resûlullah Efendimiz bununla bize öğretiyorlar ki kütüb-i mukaddesinin âyâti düşünülmédikçe, ahkâm ve hudûdu icrâ edilmédikçe, muhtevî olduğu mekârim-i ahlâk ile tezeyyün olunmadıkça hiç bir şeye yaramaz. Binâenaleyh bu husûslara i'tinâ edilmez, ancak onları saklamaktan, mezheb nüshalarını tedârik etmekten başka bir şeye rağbet edilmezse hiç bir fâideye dest-res olmak kâbil değildir.

² Tâhâ Sûresi, 20/124-125-126

³ Kâf Sûresi, 50/37

Müslüman olduklarını iddiâ ederek altınlı gümüşlü mushafları edinmekle azâbtan kurtulacaklarını, yâhud evlerinde Buhârî durdukça yanın gibi âfâttan masûn kâlacaklarını zannedenler bunu düşünsünler, emin olsunlar ki Allah'ın rahmet ve mağfireti sabah akşam Kur'ân okumak için bir takım hâfızlar istîcâr etmekle kazanılmaz. Nitekim bütün ömrünü harâm yemekte geçirerek artık karınları doyuna ve ecelleri takarrub edince zuafâdan, fukarâdan gasb ettikleri mâlların bir kısmını tekkelere, yâhud kabri üzerinde Kur'ân okunsun diye vakfederek bununla yaptıkları seyyiatın zâil olacağını, hiç olmazsa azâblarının haffleneceğini zannedenler Kur'ân'ın bu evâmirini dikkatle teemmül etsinler. Bir parçacık Kur'ân-ı Kerîm'i okusunlar da ¹ (مَنْ يَعْمَلْ سَوْءًا يُجْزَى بِهِ) ² (وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يُرَدْ) ³ âyât-ı kerîmesini görsünler.

Şerî'at-i Muhammediyye'yi teemmül edenler bilirler ki insanların hukuku kendilerine verilmekçe yâhud o hukukun sahibleri ondan vazgeçmedikçe hukukun kefâreti yapılmış olmaz.

Cenâb-ı Hak Benî İsrâîl'e lütuflarını ta'cîl ettiği gibi azâbanı da ta'cîl buyurmuş olsayı; bunlar dünyevî, uhrevî hûsrâna dûçâr olurlardı. Fakat Cenâb-ı Hakk'a karşı kûfrân-ı ni'mette bulunmak, evâmir-i İlâhiyyesini terk etmek gibi bir takım adâvetlerde bulunanları Allahu teâlâ hemen tenkil etmez. Bilakis bu gibileri ni'am-ı sübâhâniyyesini idrâk ederler diyen imhâl eder.

Cenâb-ı Hak âyât-ı imtinâni zikrettikten sonra âyât-ı zecri râd ederek herkesin kendine göre tehzîb-i nefş etmesini irâde buyurmuş ve binâenaleyh bu âyet-i kerîmeyi bundan sonra gelen âyetlerle şerh etmiştir.

Abdülaziz Çâvîs

HADÎS-İ ŞERÎF

(إِيمَانٌ بِضُعْفٍ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً، فَأَفْضَلُهَا قَوْلٌ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَذْنَاهَا إِمَاطَةً لَذَّى عَنِ الظَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنْ إِيمَانٍ)³

Meâl-i Şerîfi

İmân yetmiş bu kadar şu'bedir. Bu şu'belerin en yüksek derecesi "lâ ilâhe illâllâh"dır, en aşağı mertebesi de güzergâh-ı nâstan ezâ verecek şeyleri kaldırır. Hayâ da imândan bir şu'bedir.

-1-

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmîzî, Ebû Avâne rahi-mehumullâhu teâlâ hazerâti tarafından sîhâh ve sünnde

¹ Nisâ Sûresi, 4/123

² Zîlzâl Sûresi, 99/7-8

³ Buhârî, Îmân, 3

tahrîc olunan bu hadîs-i şerîf Ebû Hüreyre radîyallahu anh hazretlerinden mervîdir.

Dîn-i İslâm'da vezâif-i ahlâkiyye ile ferâiz-i dîniyye -e hemmiyyette- aynı mevkii hâiz olduğu gibi, esâs-ı dîn-den bulunan îmân ile vezâif-i insâniyye ve hukûk-ı ahlâkiyye mütezicidir. Bunları biribirinden ayrı tutmak mümkün değildir. Bu hadîs-i şerîf de bunu vâzih olarak göstermektedir.

Hadîs-i şerîfte îmânın yetmiş bu kadar şu'besi vardır, buyurulması îmânın şu'belerini tahdîd değil, belki aded-i takrîbi beyândır. Yâhud îmân şu'belerinden olan hasâis-i memdûhanın çokluğundan kinâyedir.

Müslim-i şerîf rivâyetinde: îmân şu'beleri almış dokuza karîbdır, rivâyet edilmiştir. İki rivâyet arasındaki fark râvînin şekkinden ibârettir.

İmânın şu'beleri, Cenâb-ı Hakk'ın ve Resûl-i Ekrem sal-lâllâhu aleyhi ve sellem efendimizin bâb-ı tâat ve inkıyâd-dan add buyurdukları kalb, lisân ve bi'l-cümle cevârihe müteallik ahvâl-i memdûhadan ibâret herbiri birer emri amelidir, birer vâcib-i dînîdir. Bunlarınefdali, a'lâsi, en yüksek derecesi bi'l-cümle mevcûdâta vücûd veren ve bütün kâinâtın Hâlik ve nâzimi olan bir Vâcibü'l-vücûd bilmek ve o Vâcibü'l-vücûd'un sıfât-ı kemâliyye ile muttasif ve noksân sıfatlardan münezzeh olduğuna i'tikâd etmektedir.

[52] Hayâ da îmânın şu'belerinden bir şu'bedir. Zîrâ hayâ-i îmânî, havf-ı İlâhî netâyicinden olduğundan kemâlât-ı insâniyenin üssü'l-esâsi bir haslet-i celîledir.

İnsan dâimâ harekât ve sekenâtının muvâfîk-ı dîn ve terbiye olup olmadığını pîş-i mülâhazaya almazsa her nevî' fenâlığı yapabilir. İnsanı a'mâl-i hayriyyeye muvaffak ve seyyiâttan teb'id eden havf-ı İlâhîdir. Fakat cem'iyyâtın râbitası olan rûhların bir vâhime olduğuna zâhib olanların fîkr-i âhiret ve mehâfetullâhî ref'a çalışanların havf-ı İlâhî makâmına bi'l-mecbûriye ikâmet etmekte bulundukları ve kânûn-ı ahlâkinin müeyyideleri olmak üzere ileri sürmek istedikleri vicdân, târih korkusu, tabiat, efkâr-ı umûmiyye, cem'iyyet gibi şeylerin hiçbirisi dinin yerine kâim olabilecek esâşî ve hakîki müeyyide olamaz.

Vâki'â fitrî olarak her insânda mevcûd bulunan ve hayr u şerri fark ve temyîz melekesinden ibâret bulunan vicdânın hizmeti muzâafdir. Ya'nî hem kânûnu idrâk eder, hem de tatbîk eyler. Vicdânın kânûnu idrâk husûsunda kabûl olunursa da tatbîk husûsunda hatâya ma'rûz kaldığından şüphe yoktur. Bu hâl her gün her şahîsta görülmektedir. Cehâlet, muhît, temâyûlât-ı şâhsiyîye, hissiyât gibi bir takım esbâb dolayısıyla akıl ve vicdân sâfiyetini muhâfaza edemeyerek hükmünde hatâ eder, ta'yîninde aldanır. İhtirâs ve menfaat fîkrini ilkâ eden her safsata vicdânın hizmet-i tatbîkiyyesini iškâl etmeyece ve ekmele-i

mahlük olan beseri garîziyât sevkiyle en vahşî canavar derecesine indirmektedir.

Tarih korkusu: Madde ile rûhun, rûhâniyet ile cismâniyetin ayrı ayrı birer vücûd olduklarına kâil olanların kabûl ettikleri haşr-ı rûhânîden başka bir şey değil gibidir. Bütün cihanda pekâlâ görülüyor ki bugün târîh korkusunu taşıyan insanlar menâfi‘-i ‘âmme, hubb-i vatan, hiss-i millîyyete çalışamıyorlarsa hep menfaat-i şâhsiyeye göre tevfîk hareket ediyorlar.

Tabiat korkusu: Tabiat, kavânîne karşı gelen her mütecâvizi cezâsız bırakmıyor, şiddetle ahz-ı sâr ediyorsa da kânûn-ı ahlâkiyi hetk ve ihlâl edenlere karşı lâ-kayd kalıyor.

Efkâr-ı umûmiyye: Büsbütün çürüktür. Çünkü efkâr-ı umûmiyyenin mâhir ve fettân insanlar tarafından hergün taqlît olunabildiğini görüp dururken böyle bir iddiâya hiçbir sûretle kıymet verilemez.

Bundan başka gizli faziletlere efkâr-ı umûmiyyenin bir hüküm verebilmesi mümkün değildir. Hâlbuki faziletin en sâf ve yükseği, mahfî olanlarıdır. Nitekim ale'l-ekser en büyük rezîletler gizli bir sûrette yapılır. Tabî'î, efkâr-ı umûmiyye de bunlardan haberdâr olamaz. Esâsen bir cilâ-yı zarâfete bürünmüş birçok rezâilin efkâr-ı umûmiyyede eksîriyâ şâyân-ı takdîr görüldükleri her vakit ve her yerde müşâhede olmaktadır. Efkâr-ı umûmiyye bu husûsda hem dâl, hem mudildir. Binâenaleyh ahlâk için bir kuvve-i müeyyide olması mümkün değildir.

Cem‘iyet: “Herhangi bir cem‘iyette kavânîn-ı ahlâkiyyeye riâyetkâr olanlar cemiyetin mükâfâtına, onları hetk edenler mücâzâtına ma‘rûz kalır. Binâenaleyh her ferd, ahlâk kânûnuna riâyete mecbûr olur.” deniliyorsa da bu iddiâ da doğru değildir. Çünkü cem‘iyetler tedâkik edildiği zaman görülüyor ki hiç bir cem‘iyet bu husûsda ne mükâfât, ne mücâzât veriyor. Belki kendini müdâfaa ile iktifâ ediyor. Kavânîn-ı cem‘iyet, ancak hukûkî olan husûsâti nazar-ı i‘tibâra almaktadır. Hâlbuki bu husûsda da kavânîn-ı cem‘iyet âdetâ bir ağ gibidir, mâhir olanlar kolayca bu ağdan kurtulabilmektedir.

Kavânîn-ı ahlâkiyyenin en kavî müeyyidâtı dindir. Vesâyâ-yı ahlâkiyyenin en büyük hârisi, hâmîsi bir kadir-i mutlakın yevm-i kiyâmette ibâdını ten‘îm veya ta‘zîb edeceğî hakkında îmân-ı kavîdir. Binâenaleyh ahlâkin istinâd edeceğî mebde‘-i yegâne ancak din olabileceği şübheleridir.

Tarih-i nev‘-i beserin her sahîfesi bize gösteriyor ki havâs ve avâmî hayran eden faziletlerin, akillara hayret veren a‘mal-i hayriyyenin edvâr-ı inkişâfi dâimâ akîde ve îmânın râsîh olduğu zamanlara tesâdîf etmiş ve akâidin infisâh devrinde ise dâimâ rezâil ve kabâiyih cem‘iyete hü-

kümrân olmuştur.

Bugün hiçbir dine merbût olmadıklarını iddiâ ettikleri halde fezâil-i ahlâkiyyeye riâyetkâr oldukları görülen bazı mülhidlerin bulunması bu iddiâyi çürütemez. Çünkü ilm-i ictimâ‘ın isbât ettiği üzere her ferd, içinde bulunduğu cem‘iyetin terbiyesi tahtında yetiştiği için haberî olmaksızın o cem‘iyetin kanâat ve vazîfelerinde müşterek olur. Ahlâklı görünen dinsizler asırlardan beri terbiye-i dîniyye içinde yaşamış, terbiye-i dîniyye aranâât ve te’sîrâtıyla perverîş-yâb olmuş cem‘iyetler arasında büyümüş ve onların terbiyelerini almış, iyi ve fenâ hakkindaki prensiplerini gayr-ı şu‘ûrî bir sûrette kabûl eylemiş oldukları içindir ki kendilerinde büyük tecellîyât-ı ahlâkiyye görülmektedir. Bu adamlar asırlardan beri dinsiz bir cemâ‘at içinde yetişmiş olsalar da kendilerinde fezâil-i ahlâkiyye nâmına hiç bir tecellî görülemeyeceği şübheleridir. Yamyamlar bunun gayr-ı kâbil-i inkâr bir nümunesi değil midir?

Âhiret ve mehâfetullâh fikri dûçâr-ı halel olan kimselerde menfaat ve ağrâz-ı şâhsiyeye perestî i‘tibâriyla âlemdede en muzir bir unsur olacakları şübheleridir. O gibi kimseler nazârunda hubb-i nev‘, hubb-i vatan, menfaat-i ‘âmme, târîh korkusu, cem‘iyet, vicdân denilen gülünç şeylerdir. Fazilet ve meziyet, insan aldatmadan, sefâhete dalmadan ibârettir. Dûçâr olduğumuz ahvâl bu husûsu isbât yolunda canlı bir şâhiddir.

Binâenaleyh fikr-i me‘âddan başka gösterilecek müeyyidât her insan [53] için mutlak olarak müeyyid-i ahlâk olmak mâhiyetini hâiz değildir. (* رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ) Hadîs-i şerîfi mûcebine havf-ı İlâhî esâstır. Zira halka kendisine karşı, insân, yaptığı bir fenâlığı bir vech hakka mübtenî gösterebilir ve türlü türlü te‘vîlâtâ kalkışır. Fakat Hazret-i Hakk'a karşı hiçbir te‘vîlin fâide vermeyeceğinden her halde havf-ı İlâhî men‘-i seyyiât ve taklîl-i hatî‘ata birinci devâdır. Nitekim Hazret-i Şeyh Sadî (مشكناً كرث إيمان دُرسٌست بِرُوز مُؤْعَودْ) buyurmuştur ki “Kîymet ve kadr-i insâniyye ki menhiyât ve lu‘biyât ile kesr eyleme, Eğer senin rûz-ı cezâya hakîki îmânın var ise” demektir.

İnsanın, Hazret-i Hak tarafından yapılacak cezâ dan korkması sâyesinde adl ve hakkâniyet, menâhî ve ma‘âsîden mücânebet gibi nizâm ve intizâm-ı âleme medâr olacak a‘mâl-i sâliha ile muttasîf olacağını irâe eder.

Ahmed Nazmî

* Ma‘nâ-yı şerîfi: Kâffe-i hikmetlerin başı, her fi‘il ve hâlinde insanın Allah’tan korkmasıdır. Allah’tan korkan adamın şerrinden korkulmaz. O herkesten, herkes ondan emindir. El-hâsil mehâfetullâh beraber olduğu halde ticâret, zirâat, fen ve san‘at ya-hud adliye, mülkiye, askeriye, yahud başka bir emr-i tevliyyet ve vesâyette bulunan adamın yaveri, tevfîk-i Bâr’dir. Artık öyle bir zâtın kimseden vehmi kalmaz. Her kavil ve fi‘ili ayn-ı hikmet olur.

RUSÜL-İ KİRÂMIN VAZİFELERİ

İ'TİRÂZ-I MEŞHÛR

- Mâdem ki bi'set-i rusûl, efrâd-i beşerin hâcât-ı mühimmesinden biridir, nizâm-ı ictimâ'îlerinin kemâline, saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyelerine delîl-i vusûldür. O ni'met-i celîleden sonra nâstan saâdete bedel şekâvet silkinden ayrılmayanların eksik olmaması; tarîk-ı meşrûda birbirine karşı muhâlasatla ittifâka yanaşmamak, mukâtele etmek, yek-diğerine yardım etmemek, hukûk-ı gayrı gasb eylemek, hakk-ı müsâvâta riâyet göstermemek gibi hallerin sudûrundan hâlî kalınmaması; kendi âlemlerinde gayr-ı mukayyed kalarak bî'l-cümle menâfiin kendi nefislerine hasrını istemeleri, gayr-ı ızrâr etmek fırsatını gözetmeleri, kalblerini tamâ' ile doldurmaları ve her din erbâbinin mensûb bulundukları dine muhâlif dinde bulunanlara -mesâlih ve menâfi'-i dünyeviyyelerinin mûcib olduğu ihtilâfin fevkinde- bir hüccet-i nizâ', devâm-ı adâvet için bir sebeb-i cedîd ittihâz etmeleri esbâbı nedir? Nâsin vahdet-i dîniyye halinde bulunması lüzümuna mukâbil ihtiyâr-ı iftirâk ile mezâhibin fehminde tehâlüf etmeleri, i'tikâdâttâ akıllarının müteferrik olması, beytlerinde gubâr-ı şirk saçılması, hevâ-yı nefsânîlerinin fitne ikâ'ına inhimâki, kan dökmek, me'vâlarını tahrîb etmek gibi hallerin revâc-yâb olması, kavîlerin za'ifleri teğallüb altında bulundurması neden ileri gelmişdir? Görüldüğüne nazaran hey'et-i ictimâ'iyede kuvvet, hakka galebe etmekte ve kelime-i vâhide altında toplanmayı, peygamberlere muhabbet etmeyi emr eden din, şikâk ve mazarrat vukû'una sebeb olmakta bulunduğundan dinin salâh-ı umûmîyi kâfil olduğu da'vâsiyla tevlîd ettiği netâyic ve âsâr nasıl te'lîf olunabilir?..

Yolunda bir súal îrâdi hâlinde cevâben denir ki:

Bu serd olunan şeylerin hepsi vârid ve vâki' ise de ancak enbiyânın müddet-i hayâtlarından ve ahd-i saâdetlerinin inkızâsından sonra dinin zimâmi onu hakkıyla anlamayanların yâhud anladıkları halde hareketlerinde gulûv gösterenlerin, yâhud gulûv etmeyip fakat kalbi din muhabbetiyle imtizâc etmeyenlerin yâhud kalbi hubb-i dinle imtizâc ettiği halde enbiyânın ve bunlara tâbi' olan ahyârin bâtil şeylerden tashîh-i fîr ile tarîk-ı müstakîme girilmesi yolunda vaki' olan tasarruf ve iltizâmlarına tevâfuk edecek bir meslek ittihâzına si'a-i akılları müsâid olmayanların elliğine düşmüş olmasından vukû'a gelmiştir. Yoksa ba's olunduğu ümmete hayr-ı kesîr ve umûma şâmil bir feyz ile gelmemiş ve te'sîs ettiği din, o ümmetin gerek efrâdına, gerek hey'et-i mecmû'aşına müteallik ihtiyâcâtı te'mîne kifâyet edememiş bir peygamber gösterilebilir mi? Elbette kâbil-i inkâr değildir ki nâsin -bir kîsm-ı kalîli müstesnâ- kîsm-ı a'zamı Eflatun'un felsefesini anlayamazlar. Re'y ve fikirlerini de Aristo'nun

kavâid ve berâhîn-i mantikiyyesiyle tatbîk ve mukâyese edemezler. Hattâ onların akıllarına ma'kûlâtın en yakın bir şeyi pek açık bir ibâre ile ityân olunsa ve bunları kendilerine ta'bîr edecek bir vâsita-i mümkünne bulunsa fehm isti'dâdını göstermeleri me'mûl olmayıp hâtırlarda kababilecek şey, vücûdda ve ıslâh-ı amelde bir te'sîr-i dâîmî bırakamayan hayâl nev'inden olur.

Melâib-i nefsâniyyeden ayrılamayan şu tabaka-i na-sin haline bakarak hayatı keşmekeşe sevk eden belaların tahâffîne yardım edecek ibretlerle itti'âz etmeye nasb-ı nefş ile şehevât-ı mes'ûliyyeye muhâceme ve galebe edecek ve o temâyûlâtı dâire-i i'tidâle ircâ' eyleyecek yolların hangisi daha kestirme idügünu takdîr ve iltizâma azm ü cehd edilmek lâzımdır.

Bedîhîdir ki isrâf ve sefahete meylin mazarratını, mak-sad-ı aksâ olan meslek-i mergûbun fevâidini ve ukûl-i âliyye erbâbinin düşmedikleri halleri bildiren yolların en yakın olanını idrâk etmek ancak derin ve pâk bir nazarla kâbil olur.

Bununla beraber hakikatten mutmain kılan en sağ-lam yol, her cihetten muhît-i kahrîn esrârı vicdân sâha-sına nâfiz, ahvâl-i beşerin her zerresine gâlib, ezimme-i makâsîdini yed-i rahmânîsinde tutup netîceye erdirici mesleklerâ sâik olan kudret-i İlâhiyyeyi yâd ve tahattur etmek, ondan sonra dinde vârid olup i'tikâdî lâzım gelen ibret-âmîz va'azlarla emr-i dîndeki sülûk ve ictihâdları ik-tidâya lâyık bir eser bırakmış olan selef-i sâlihînin siyer-i şerîfelerinden hisse alınarak tehzîb-i nefş edilmek, hayatı işlerinde doğruluk iltizam olunursa rizâ-yı Bârî'ye sebeb olacağını düşünerek [54] rûhu yükseltmek, Allah'ın rizâsına muhâlif şeyleri irtikâb onun gazabını mûcib olacağını hatırlan çıkarmamak vecîbelerini te'mîn eden mes-lektir. Çünkü rizâ-yı Hudâ'ya göre hareketten kalb, mutî' ve hâşî' olur, onun azametinin te'sîr-i ulvîsiyle gözyaşları döker; beden şehvet tuğyânını söndürür, bu hasâis ise gazab-ı Rabbânîden kurtulmaya medâr olur.

Ma'kûl olan mev'izaları hüsün-i telakkî ve istimâ' eden kimse her şeyde Allah'ın rizâsını gözetmekten ve ona itâat sevdiği kulları idâdına girmeyi, isyân ise onun ga-zabına uğramayı mûcib olacağını taakkulden hâlî olmaz.

İşte bu sûretle vâki' olan nasîhat ve zecr ü men'in ümem-i mâziyye ve hâzira üzerinde te'sîri cümleinin meş-hûdu olmuştur. Ancak kazîyye-i mezkûreyi inkâr eden, kendisinin böyle olmadığını iddiâ edebilir. Bir din vâ'izi-nin müessir beyânâtından mütenebbih olup gözlerinden yaş döken, izâle-i gam eden, kalbleri kesb-i huşû' eyleyenlerin çokluğunu hayli duymuşuzdur. Lâkin bu hakikî te'sîrâtın emsâli edeb ve siyâsetten bahsedenlerin halka îrâd ettikleri hitâbet ve nutuklarında da husûle geldiği işitilmiş midir?

Âmmenin veya havâssın menfaatine müteallik olmasından nâşî işleri kesb-i salâh eylemiş ve onlara helâk ve mazarrat celb edecek fikriyle ef‘âl-i vâkı‘alarından şurûr ve makâsidi kâmilen nefy etmiş bir tabaka-i nâs görülmüş müdür? Ahlâk-ı beşerde böyle bir hâl mutasavver olmadığı gibi fitrat-ı insâniyyede de muntabik değildir. Ancak umûr-ı cemîlede meleke-i râsiha hâsil eden şey, akâid-i vicdâniyye ve ona lâyık harekât-ı taklîdiyyedir. Bunlar ise irtibât-ı dînî ile kesb-i selâmet ve muhâlefet eder. Binâenaleyh gerek avâmin, gerek havâssın ahlâkında en kuvvetli âmil, dindir.

Nüfûs-ı insâniyye üzerinde dinin hâkimiyeti, nev‘-i beşere mahsûs olan hâkimiyet-i akıldan daha yüksektir. Şahsiyet-i beşeriyyede akıl, yâhud sülûk olunacak bir yol için mevzû‘ alâmet ne menzilede ise hey‘et-i ictimâ‘iyyede nübûvvet, o mertebede fâide-bahşdır demistik. Hattâ bu nazariyeden daha yukarıya çıkılarak denilebilir ki ictimâ‘-i insânîde menzile-i nübûvvet, sem‘ ve basar kuvvetleri derecesindedir.

Gözün vazîfe-i rü‘yeti çirkin ve güzel olan manzaraları, kulağın vazîfesi kolay ve güç gidilen yolları fark ve istimâ‘ gibi şeyler değil midir?

Bununla beraber kuvve-i bâsirasını sâüstimâl eden şâhis, ni‘met-i nazar ve temyîzin kıymetini bilmemesinden dolayı çâh-i hüsrâna düşmüş olur. Hâlbuki gözleri, vechinde selîm ve lâmi‘ bir hâlde bulunur, onun böyle bir girîve-i mezellete sukûtu ise yâ hiffet-i aklından, yâ ihmâlinden, yâ gafletinden yâ kibir ve inâdından vâki‘ olur. Bir şeyin mazarratı üzerine akıl ve his ile bin delîl irtâd olunabilir..

Hak yolundan ‘udûl eden kimse ehl-i şerden olduğunu kendi re‘yiyle idrâk ettiği hâlde sâlih bir mesleğe sevk eden zâhir ve vâzih delâile muhâlefetle kibir ve inâdından ve buna mümâsil emrâz-ı nefsâniyyesi yerine getirmek için mekruh olan şeylere dalgınlık gösterir. Şu kadar ki selâmet-i akıl ve hisse münâffî bulunan ahvâl ve emsâlin vukû‘a gelmesi akıl ve hissin yaratıldıkları kâbiliyet cevherini tenkîs etmez.

Bunun gibi rusûl-i kirâm aleyhimüsselâm dahi necât yolu üzerine Allah’ın nasb ü ikâme ettiği hidâyet alemeleridir. Nâstan her kim ona ihtidâ ederse saâdetin derece-i kusvâsına varır, fehmini teşvîş, o hidâyete vardırıcı yoldan inhirâf edilir ise girîve-i şekâvete düşmüş olurlar.

Şu hakikate göre din, her hâlde hâdîdir ve noksândan ârîdir. Noksân ise ancak dinle ihtidâ ve iktidâya da‘vet olunmuş olan eşhâsa râci‘dir.

Onların nakzı ise dinin ekmeliyetine te‘sîr etmez, ya‘nî dinin ihtidâya da‘vet olundukları hâlde icâbet etmeyenlere hidâyet nûrunun in‘itâfi tevakkuf veya tenâkus ederse şu hâl ve noksân şiddetle muhtâc oldukları hidâyet-i dîniyyenin kemâline bir dahl ü te‘sîri olamaz.

“(يُنْصَلُ بِهِ كَثِيرًا وَيُنْهَدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُنْصَلُ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقُونَ)¹” Allah’ın irşâd-ı nâs için Kur’ân’dâ irtâd ettiği meseli kâfirin tekzîbleri sebebiyle ekserini mahzûl kilar ve mü’minlerin onu teffâkûr ederek sekînet-i vicdânlarını te‘yîd etmeleriyle çöguna hidâyete erişdirir. Cenâb-ı Bârî bu mesel ile ancak kebâiri irtikâb eden fâsıkları dalâlete düşürür.”

Âgâh olunuz ki din, kanâat-i hayâtın, temânînet-i vicdânın mahall-i karar ve ilticâgâhıdır. O sâyede mukadder ve münkasem olan şeylere rızâ gösterilir, o sâyede mütemessiki hissedâr-ı edeb ve nezâhet olur. Bir hâlde ki amelinin gâye-i mes‘üdesine vusûlunu müyesser kıllar. Bu kâinâttâ yine onunla nüfûs-ı beşer; âdât-ı umûmiyye ahkâmina hudû‘ ve inkîyâd gösterir. Yine onun delâletiyle insan, ilim ve fazîlet cihetiyle kendi fevkînde olanların yâhud mâl ve câh i‘tibâriyla kendi dûnunda bulunanların hâllerine nazar ederek ibret ve intibâh hâsil eyler. Dinin ahkâm ve îcâbâtına müteallik olarak ityân olunmuş olan evâmir-i İlâhiyyeye ittibâ‘ın semerâtını da o sûretle iktitâf eder.

Dinin ilhâm-ı fitrîden münba‘is olması, ihtiyâr ve irâdeden münba‘is olmasından daha müreccahdır. Din, insana cânib-i İlâhîden mevdû‘ kuvvetlerin en büyüğüdür. Bazen sâir kuvvetlerde vâki‘ olduğu gibi dinin de ameli gûnâ-gûne ma‘rûz kaldığı gayr-ı münkerdir. Fakat bu illetler, insanların yanlış yolda ve nefislerine uygun sûretle îkâ‘ ettikleri muhtelif telakkî [55] ve ihtiyârlarından hâsil olarak hadd-i zâtında dinin nezâhet ve ulviyet-i esâsiyyesine te‘sîr edecek mâhiyyette değildir.

Yazmakta olduğumuz işbu fasilda serd olunduğu gibi dinin mahsûsâtından olmak üzere telakkî edilen ba‘zi hallere karşı her ne türlü olur ise olsun tevcîh kılınacak itirâzât, dinin mehâsin-i asliyyesine kâbil-i taalluk olmayıp nâsi hakka da‘vet ve irşâd edecek bir hâl ve mevkî‘de bulunan, yâhud hifz-ı dîn ve ahkâmina riâyetle ma‘rûf kimselere mahmûl olmak ve bundan tevellüd eden mehâzîr ve mefâsid onların gerden-i mes‘ûliyyetlerine rûcû‘ etmek lâzım gelir. Ancak ferdî ve ictimâ‘ı olarak dine hakkiyla hizmet edebileceklerin hakîki hidâyet yolundan ayrılmadıkları ve dinde ba‘zi firkaların hudûsüyle envâ‘-ı ihtirâ‘ ve ihtilâf baş göstermeden evvel sünnet-i seniyye-i Resûl ile ashâb ve tâbiîn-i kirâminin, e‘imme ve ulemâ-yı sâlihanın iltizâm ettikleri pâk mesleğe mütâba‘at edildiği hâlde bid‘at günâhları kalkar, dinin kuvve-i medeniyyesi tamâmiyla yerine gelir, ondan a‘mâ kalanlar nazârunda hikmet-i girân-bahâsı bir kat daha te‘âlî ve tebârûz eyler. Akıl ile din arasında mantiksız muhâkeme ve mübâreze-de bulunmak yüzünden vukû‘a gelen sû-i tefehhümâttan mütevelliid olarak (akıl ile din arasında şu vechile yapılan mukâbile, ahkâm-ı dîniyyede akl-ı sahîhi ihmâl ile tervîc-

¹ Bakara Sûresi, 2/26

den ve dînin esâsı mahz-ı teslîmden ibârettir) diyenlerin kavline temâyûldür. Bu ise insanın ahkâm ve maâriften kendisine ibdâ‘ olunmuş olan şeyleri anlamak husûsunda nûr-ı basîretinin infâzını te’mîn eden yollardan kat-ı münâsebât edilmesi demektir... diye bir itirâz olunabilir. Buna karşı cevâb olarak deriz ki: Hâl eğer bu merkezde olsaydı ya‘nî serdettiğimiz takrîrât iddiâ eylediğiniz ma‘nâyı müstelzim olsaydı din kendisiyle tarîk-ı hakka ihtidâ olunur bir delîl-i hidâyet olmazdı.

Yukarıda îzâh edilen efkâr ise akıl, kudretin hüccet-i bâliğası olmakla beraber bir mûrşid-i İlâhî olmaksızın yalnız o vâsita ile ümmetlerin maksûd olan saâdete vusûllerini te’mîne kâfil olamaz. Nitekim hayvan bütün gördüğü şeyleri yalnız gözün rü’yet hâssesiyle anlamakta müstakil olmayıp mesmû‘âtı idrâk sûreTİyle de ma‘lûmât-ı tâmme hâsil etmesi için sem‘ hâssasına ihtiyâc-ı mutlakı vardır.

Meselâ: Din saâdet vesâilinden akla târî olan şübhelerin keşfine mahsûs bir hâsse-i ‘âmme olduğu gibi akıl da selâmet-i mevhûbesiyle i‘mâl olunduğu hâlde o hâsseyi cezm ve teyakkun için bir hüccet-i kâfile idüfü bedîhîdir.

Bu nokta-i nazardan dînî akîde ve amellerin hudûd ve îcâbâtını keşf ü iz‘ân husûsunda aklın hakkı nasıl inkâr olunabilir?

Akî, kibâl-i İlâhîden ityân olunmuş olan dînin hikmet ve ma‘rifetine vâsil olmak için edille-i bâhiresini tefekkür ve tedkîk ile vicdâna itmi‘nân-ı kat-ı verdiği reddolunamayacak bir hakîkattir. Binâenaleyh bir peygamberin min indillâh gönderilmiş olduğunu berâhîn-i hakkaya istinâden tasdîk ettikten sonra onun te’sîs ve inbâ etmiş olduğu şeylerin de kâffesini tasdîk eylemek akla mevdû‘ bir farîzadır. Eğer vûcûh ve âyât-ı dîniyyeden ba‘zîlarının fehmine vusûl ve hakîkatine nûfûz husûsunda istitâ‘at görülemez ise iki nakîzi cem‘ etmek ve ân-ı vâhidde mevzû‘ vâhid üzere iki ziddi birleştirmek ya‘nî kalkmak ve oturmak fi‘illerin bir ânda yapmak derecesine mü‘eddî olan muhâlât kabîlinden idüfüni kabûl ve hûkmetmek de ber-vech-i ma‘kûl tasavvur olunamaz. Zîrâ aklen muhâl ve kânûn-ı fitrata mugâyir şeyleri ityândan âlem-i nübûvvet münezzehtir. Şâyed dînde vârid olan ahkâmdan bir şeyin zâhiri mûcîb-i ibhâm görülürse onun zâhiri maksûd olmadığını i‘tikâd etmek akla vâcîb olur ve onu lisân-ı şerî‘atten gelen ahkâm ve âyâtın bâkîyesinden istîrâhâ ile hall ü tefsîr etmek tarîkinin ihtiyâri lâzım gelir.. Hazret-i Kur‘ân’dâ mevcûd olan âyât-ı müteşâbihâtta bu usûle tevessûl olunabilir. Allah’ın ilmine tefvîz-i keyfiyyet olunur.

Fîrka-i nâciyyeye mensûb eslâftan bir kısmı âyât-ı müteşâbihâta şer‘in müsâid olduğu mertebede ma‘nâ vererek istîhrâc-ı ahkâm ettiler bir kısmı da onların hakîkî ma‘nâlarını ilm-i İlâhîye tevfîz eylediler.

MEKTEPLERDE DİN TEDRÎSÂTI

Muallime Pâkîze Hanîmefendi’ye

Efendim;

“Dinî Dersler”in intîşârı münâsebetiyle fi 18 Eylül sene 1335 târihli ve 441 numaralı Sebilürreşâd’daki makâle-i dîndârânelerine -taşrada bulunduğum cihetle-pek geç muttalî‘ oldum. Hakkımda gösterilen teveccühe karşı teşekkürler ederim.

Son zamanlarda ba‘zı avâmil-i hârîciyye ve bilhassa câhil ve kaltaban rehberlerin irşâdi (!) yüzünden gençlikte husûle gelen tedennî-i ahlâkiyi pek iyi anlamış ve aynı zamanda bunun kâbil-i tedâvî bir maraz-ı rûhî olduğunu ve tedâvîye nereden başlamak lâzım geldiğini de pek vâ-kîfâne bir sûrette görmüşsunuz. Bu mes’eledeki nûfûz-ı nazarınız cidden şâyâن-ı takdîrdir.

Evet, çocukların efkâr ve vicdâni üzerine –âile muhîtinden sonra- en kuvvetli icrâ-yı te’sîr eden mekteptir. Bunun için de sizin gibi düşünür, hastalığı bütün uryânlığı ile görür muallime ve muallimlerin vûcûdu lâzımdir. İbtidâî, sultânî, dârûlmuallimîn ve dârûlmuallimâtâlarda hastalığı keşfetmiş ve tedâvîsine hasr-ı vûcûd eylemiş muallim ve muallimeler bulunduğu takdîrde maraz-ı rûhî demek olan dînsizliğin önüne geçmek pek kolay olacağına eminim. Binâenaleyh samîmî düşüncelerinize inzîmâm [56] eden sa‘y-i dîndârânelerin pek fâideli semereler vereceğini bu bâbdaki tecrübelerime istinâden kat-ı bir lisân ile söyleyebilirim.

Sizinle beraber ben de i‘tirâf ediyorum ki: ‘ulûm-ı dîniyye hocasının vazîfesi çok mukaddes ve pek müşkildir. Çünkü gençliğin efkâr ve ahlâkında husûle gelen buhrâni izâle ederek esâsât-ı dîniyye ve ahlâkiyyeyi kalblerine yerlestirecek olan onlardır. Artık bunun ne kadar mukades, ne derece müşkil olduğu vâreste-i izahtır.

Şurasını da i‘tirâfa mecbûrum ki: ‘ulûm-ı dîniyye muallimi bu vazîfeyi başarıabilmek için lâzım gelen şerâiti ne kadar câmi‘ olursa olsun tamâmî-i muvaffakiyyât için muhîtinden yardım görmesi de şart-ı a‘zamdır. ‘ulûm-ı dîniyye mualliminin telkînâtâti diğer muallimler tarafından fi‘ilen veya –hiç olmazsa- kavlen te’yîd edilmez ve bilakis onunla tezâdî teşkîl edecek harekâtta bulunursa o zaman din mualliminin vazîfesi daha ziyâde müşkillesmiş, muvaffakiyet de azalmış demektir. Çünkü o zaman talebe arasında “Ulûm-ı dîniyye muallimi vazîfeten bu yolda telkînâtâtta bulunuyor” fîkr-i sakîmi de ortaya çîkmak ihitimâli pek kuvvetlidir. Binâenaleyh terbiye-i dîniyyenin esâslı bir sûrette lûzûmuna kâil bulunan maârifciler için her hâlde bu noktayı nazar-ı dikkate almak elzemdir.

Eğer dînin hakîkatine ve terbiye-i dîniyyenin lûzûm-ı hakîkîsine –resmî değil- cidden kâil bulunuyor ısek hem

'ulûm-ı dîniyye tedrîsâtını İslâh etmek, hem de tedrîsâtın ciddiyetini ihlâl edecek kıymetini düşürecek ef'âl ve harâkâtta kendimizi çekmek lâzımdır. Başka türlü hareket, müntîc-i muvaffakiyyet olamaz. Talebe, hergün muhîtinin kendisini idâre edenlerin dine karşı fi'ilen gösterdikleri harekât-ı lâubâliyâneye şâhid oldukça kalbindeki buhrânı izâle etmek ne kadar müşkildir!? Buna bir de muallimin ahvâl-i zamâna adem-i vukûfu, mesâlihi takdîr edememesi veya edecek bir iktidârda olmaması inzîmâm edince artık talebede hâsil olacak buhrân-ı fîkrî ve ahlâkînin derecesini düşününüz!

Hulâsa: Muhterem bir doktorun* pek haklı ve pek vâ-kîfâne olarak söylediği gibi gençlikte husûle gelen buhrân-ı fîkrî ve ahlâkînin, gençliğin dine karşı almış olduğu lâubâliyâne vaz'iyetin sebebi ikidir. Birisi, iş başına gelenlerin din hakkında lâ-kayd olmaları, ikincisi de tedrîsât-ı dîniyye ile meşgûl olan zevâtın her zaman ve mekâna göre değişmesi kat'îyyen lâzım olan tarîk-ı tedrîsin yalnız bir şeklinde ısrâr etmeleri, daha doğrusu mesâlik-i ırsâda vâkif olmamalarıdır.**

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, maârifcilerin hüsn-i niyyetinden de insan o kadar emîn olamıyor. Çünkü sözlerini fi'illeri her vakit tekzîb edip duruyor. Bu adamlar, levâzîm-ı medeniyyetten olduğunu kâni' bulundukları bir takım şeyleri talebeye telkin eder iken kendileri de fi'ilen nûmûne-i imtisâl olmaya çalışıkları hâlde, beşeriyet için yemek, içmek kadar lâzım olduğunu her vakit söyleyip durdukları dinde fi'ilen nûmûne-i imtisâl olamıyorlar. Nûmûne-i imtisâl olmak şöyle dursun, fi'illeri kavillerini tekzîb ediyor. Hâlbuki yukarıda da işâret ettiğim vechile en ufak şeyler bile talebenin gözünden kaçmaz. Onun rûhu üzerinde pek müdhîs te'sîrlere bırakabilir.

İşte bütün bunları te'sîrsiz bırakarak bu gibi hâlâtâ rağmen talebede kuvvetli bir îmân hâsil edecek olan yalnız muallimdir. Artık düşününüz, muallim ne derece bir iktidara sâhib olmalı. Muallim bilhassa dinin gavâmızına vâkif olursa din husûsundaki şübhe ve tereddüdlerin önünü daha kolay alabilir. Çünkü bunların pek çokları esâsât-ı dîniyyenin bilinmemesinden veyâhud yanlış bellenmesinden neş'et etmektedir.

Son zamanlarda gençliğin efkâr ve ahlâkında husûle gelen tebeddülün avâmil-i esâsiyyesinden biri de bu maksada hâdim olanların neşriyât-ı mafsedet-kârânelerine rağmen hakâik-ı dîniyyeyi herkesin anlayabileceği bir tarzda zaman ve muhîtin icâbâtına göre teşîh ve izâh eden kitapların lisânımızda mevcûd olmamasıdır. Dikkat edilirse Meşrûtiyet'ten beri gençlerde din hissini gevsetecek, on-

ları dinden nefret ettirecek ne kadar mülevves eserler intîşâr etti. Bu husûs için az mı çalışıldı? Fakat buna mukâbil Ferid Bey'in *Dînî, Felsefi Musâhabeleri*'ni müstesnâ olmak şartıyla- gençlere dini sevdirecek, din hakkındaki yanlış te-lakkileri izâle edecek kaç tane eser intîşâr etti. Hiç değil mi? Maârif Nezâretî'nin şîmdiye kadar ne sultânîerde, ne de Dârûlmuallimîn ve Dârûlmuallimât'ta din tedrîsâtına mahsûs bir kitap vûcûda getirememiş olması ne kadar şâyân-ı teessüftür? Demek ki bu mes'ele lâylîk olduğu ehemmiyet nisbetinde nazar-ı dikkate alınmıyor.

Fîkr-i âcîzâneme göre küçüklere 'ulûm-ı dîniyye tedrîsinde ta'kîb edilecek en mühim usûl, mebâhisi iğlâk et-meyerek en basît bir tarzda anlatmak, bununla beraber ahlâkî ve ictimâ'î fâidelerini de mümkün olduğu kadar anlayacakları bir lisân ile izâh etmek, ba'zı misâller ile de tenvîr-i maksada çalışmaktadır.

İşte efendim, yukarıdan beri izâh etmeye çalıştığım esbâb ve şerâitîn tahakkuku gençlikdeki buhrân-ı fîkrî ve ahlâkiyi izâle ederek bize metânet-i dîniyye ve ahlâkîyye-ye mâlik bir nesil yetiştireceğini pek ziyâde ümîdvârim. Bunun bir an evvel tahakkuk etmesi için çalışmak da bil-hassa muallimlere düşen bir vazîfe-i mukaddesedir. Her hâlde gençlerde gevsemeye yüz tutan îmân ve i'tikâdî takviye ederek onları nâ-mütenâhî bir istikbâle doğru sevk [57] edecek olan ancak muallimlerdir. Bu emr-i muazzamî başarabilmek için lâzım gelen evsâf ve şerâiti câmi' olmak noktasından birinciliği zât-ı âlîleri ihrâz ediyorsunuz ki erkeklerimizde bile hastalığı bu derece keşfedebilen henüz yok denecek kadar az iken kadınlarımız içinde sizin gibi muallimelerin vûcûdu cidden şâyân-ı şukrandır.

Aksekili
Ahmed Hamdi

Musâhabe:

BİRÂZ DA HAKÎKATE DOĞRU

Osmanlılığın medâr-ı iftihârı olan gençlerimizde gevşeyen dinî revâbitin takviye ve tâhkîmi için mekâtibde kîrâete elverişli kütüb-i dîniyyenin adem-i mevcûdiyyeti bugün cidden hayatî bir mes'ele şeklini aldı. Buna binâen her taraftan gösterilen sevk ve ârzû üzerine tâhîrîne teşebbüs olunan kütüb-i mu'teberenin peyderpey intîşârı her tarafa nazâr-ı memnûniyyetle karşalınmakla beraber bu bâbda beyne'l-islâm cârî olan i'tikâdât-ı muhtelifenin bu vesîle ile tevhîdi çaresine tevessûl ve her türlü rivâyâtın menşe' ve me'hâzları bi-hakkin tedkîk ve te'emmûl edilerek evlâd-ı vatanın tenevvürüne, âsârin en açık ibârelerle tâhîrîne ehemmiyet vermek ve bu vesîle ile avâmın istifâdesi te'mîn olunmak sûretille hakîkate büyük hizmet edilmek lâzimedendir sanırım!.

* Milaslı Doktor İsmail Hakkı Bey.

** Mesâlik-i ırsâdin, tarîk-ı tedrîsin zaman ve zemine göre değişeceğini ayet-i kerîmesi bize pek vâzih olarak anlatıyor.

İslâm'da din bir rivâyât-ı muhtelifedir. Bunun en bâriz delili ulemâ-yı kirâm efendilerimizle meşâiyih-i izâm hazerâtının dîn-i İslâm'ı ta'rif ve tavâsipleri arasındaki fark-ı azîmdir.

İşte bu mübâyenet ve ihtilâf-ı efkâr dolayısıyla ki meydân-ı cem' demek olan cevâmi' ve tekâyâ-yı şerîfenin cihet-i merbûtiyyetleri, usûl-i idâreleri başka başka ellerle tedvir olunmakta, bu ikilikten yek-diğere karşı tabiatıyla haksız bir bîgânelik ve hürmetsizlik doğmaktadır. Nefsinde icâzet ve hilâfet gibi iki evsâf-ı mümeyyizeyi cem' etmek şerefine mazhar olan zevât-ı nâdire müstesnâ tutulur ise esna-yı mevâ'izde tekâyâ ve zevâyâ ehlini bilâ-lüzüm ta'n edenlerin adedi ehemmiyetle meşhûd olduğu gibi meşâiyih-i i'zâm hazerâtının dahi ulemâ-yı kirâmin halka-i tecdîs ve tarz-ı tefsîrlерinden pek bîgâne kaldıkları maa'l-esef mer'i olmaktadır. İşte en nâzik ve en mühim olan nukât-ı ânifenin cem' ve telfîk olunduğu gün funûn ve tabâyi' içinde hakîkatü'l-hakâik şübhesisiz bütün inceliğiyle tezâhür ve tecelli edecktir.

Bir kere kütüb-i şerîyyeyi ele alalım. Îfâsına mecbûr olduğumuz kâffe-i ferâiz ve vâcibât-ı dîniyyenin i'tikâd ve îfâsında mutlak olan incelik ve hakîkate karşı pek muğlak ibarâta tesâdûf ederiz. Sibyânın muhabbet-i dîniyye ve kalbiyyesini tezyîd ve tâhkîm edecek birçok hakîkatlerin sükût ile geçişdirilmesi sâf kalblerin İslâmîyet nâmına feth u teshîrinde adem-i muvaffakiyyet intâc etmez mi?

Sibyânın genç yaşında za'if ve tecrübesiz akıyla hakîkati hazm ve iktihâm edemeyeceği iddiâsı ise dinsizliği kabûl ve tervîcde gösterdiği fart-ı zekâsına karşı bâtildir.

Dîn-i İslâm bir dîn-i ikrâr ve bir dîn-i umûmîdir. Edyân-ı sâire akâid-i İslâm'dan kîsm-ı küllişini inkâr ettiği hâlse dîn-i İslâm, dîn-i Îseviyyet ve Mûseviyyetin, hurâfattan tecerrûd edilmiş kâffe-i akvâl ve ef'âlini ma'a ziyyâdetin kabûl eden bir dîn-i vâcibü'l-imtisâldır.

Bugün dîn-i Îseviyyet zât-ı hakkı, Hazret-i Mesih'e azv isnâd etmek gibi bir husûsiyyet gösterdiği hâlse dîn-i İslâm, her eşyâ ve meşhûdda hakîkat-i İlâhiyyeyi mevcûd bilir. Âteşperest ve putperestlerin akvâl ve ef'âli de hep bu kabîldendir. İşte bu mülâhazaya binâen dîn-i Mûseviyyet bir dîn-i ef'âl, dîn-i Îseviyyet bir dîn-i sifât, dîn-i celîl-i Ahmedî ise her ikisini câmi' ve dâ'i bir dîn-i zâtîtir. İslâm'ın ma'nâ-yı hakîkisi ise her mevcûdu hakka teslîmiyyet demek olduğundan İslâmîyet ehline enâniyetten tecerrûd emreder. Bunda mevcûd olan incelik nazar-ı insâf ve temmûle alınırsa hakîkat yek-nazarda tecelli eder.

İşte bu i'tikâdi dolayısıyla kendisine "mû'min" ve her mevcûdun zâtî sifatından, sifâti ef'âlinden, ef'âli âsârin dan meşhûd ve mer'i olduğundan her mevcûdu bir vücûd bilmesi ve görmesi hasebiyle "muvaahid" denilmiştir.

Zâtâ sifat bir perde, sifâta ef'âl gilâf olmuştur. Zihinler-i gilâfin ziynet-i zâhirîyle doldurulmuş gençlere ef'âlden

dem vurmak sûretille perde arkasından irâe olunacak hakîkat-i zehebiyye hiçbir vakit teslîm etdirilemez.

Ehl-i fen ve tabiatın umûmiyetle tasdîk ettikleri anâsırın hakîkatine din ile, kitap ile nûfûz-ı nazar edilerek hakîkat onlara o sûretle ta'lîm edilmeli ki müsmir olabilsin. O sâniye ya din muarızlarının hakîkati teslîm ile boy nu bükür, yâhud beyhude inâd ve mükâbereleri bütün uryânlığıyla zuhûra gelir. Sûre-i Nûn, 42, ¹(...يَوْمَ يُكَشِّفُ... اَنْصَارُهُمْ...), ²(حَاسِنَةٌ اَنْصَارُهُمْ...)

***

İşte siz mekâtibde tedrislerine muvaffak olduğunuz veya muvaffak olmakta bulunduğuınız çocukların terbiye-i dîniyyelerinin noksânından şu sûretle müştekî oldığınız hâlse biz hiç okutamâmak tehlikesi içinde bulunuyoruz. Bu sûretle hâl ve istikbâlde her türlü cinâyetleri umûr-ı âdiyye derecesinde bir ehemmiyetsizlikle ihzâra müsâid evzâ' ve etvârda, hukuktan bîgâne ve mahrûm-ı hayâ adamlar yetiştirmekle meşgûluz.

Beş harb senelerinde muallimlerin muaşşırlikle istihdâmları gibi [58] hatâ-yı fâhişini ta'mîr ve telâfi edeceğini ümîd ettiğimiz Maârif Nezâreti, hâlâ kâbiliyetsiz muallim ve muallimelerle dinî ve ictimâ'î hiçbir te'sîri görülemeyen kitaplarla teftîssiz ve murâkabesiz bıraktığı mekâtible ahâlînin gözünü boyamakta devâm etmesine bir türlü akıl erdirilemiyor. Birkaç ehil muallimin ise maâşât ve zamâimi bir nisbet-i ma'delet-kârânedede muntazaman i'tâ olunamayarak şevk ve heveslerinin kesr ve isti'fa-yâ ma'rûz bırakılması, adem-i devâm gösteren sibyânın velîleri tecziye veya bunların dermiyân edecekleri muhik itirâzâtının dinlenilmemesi, mekâtibin ihtiyâcât-ı zarûriyyesinin tesviye ve te'mîn olunmaması, ahvâl-i nâ-lâyi-kaları sabit olan muallim ve muallimelerin yerine adam bulunamaması ma'zeretyle ahâlînin gözü önünde tutulması ve hükm-i kânûnun adem-i tatbîki gibi bir hatâdan diğer hatâya intikâlden başka bir ma'rifeti görülemiyor.

Merci'-i âidînin dediği gibi hakîkaten kaht-ı muallim tehlikesi içinde iskey şîmdiye kadar ne için dârûlmuallim ve muallimâta, mekâtibi noksân en ufak mintikâlar ahâlîsinin çocukları celb edilerek tahsîl etdirmedik? Her muhîte lûzumu olan muallimleri ne için şîmdiye kadar yetiştiremedik? İnsâniyeti yalnız şehrîlere hasr ettik? Bugün ise aynı hatâyi ta'kîbde vatan ve millet nâmına ne menfaat hissediyoruz? Misâl olarak arz edeceğim: Şu üç yüz hâneli bir nahiyyede bini mütecâvîz kazları güden en muzîr haşerattan daha bedter bir derecede mahsûlât ve meyvelere musallat olan ve şu tecâvûzleriyle meyve ve mahsûlünü idrâk edemediğinden kat'-ı eşcâr ve esmâra ashâbını mecbûr eden

¹ Nûn (Kalem) Sûresi, 68/42. [Âyet numarası metinde sehven 52 olarak belirtildi.]

² Nûn (Kalem) Sûresi 68/43

sibyânın bu ahlâksızlığının esbâbı nedir?

Alâ mele'i'n-nâs sokak ortalarında her gün işret, her türlü menhiyât ve fuhşiyât ve cinâyatî irtikâb edenlerin ekserisinin bu yeni yetişmeler olduğunu, bunların maârifisizlikten neş'et ettiğini kim inkâr edebilir?

Maârif Nezâreti bir taraftan küşâd, diğer taraftan sedâne devâm ettiği mekâtib-i âliyye yerine mekâtib-i ibtidâiyye ve tâliyyyenin teksîrine bezl-i himmet etmedikçe vücûduyla ademinde ne fark vardır?

Maârif müfettişlerinin mekâtibi esnâ-yı teftîste o muhît sibyânın ahlâk ve etvarı hakkında raporlarına bir madde derc ediyorlar mı? Etmiyorlarsa mi'yâr ve merâci'-i ahlâk neresidir?

Nâmına en az elli kuruş maârif i'ânesi tarh ve tevzî olunan fukarâ-yı ahâlî, çocukların, Rum ve sâir ecnebî muallimlerin eyâdî-i ta'lîm ve terbiyesine terk ve tevdî' etmeye mecbûr ediliyor ki bu cihet hakîkaten pek yazıklar! Vatanın hakîkî ihtiyâcının te'mîn ve tatmîn olunmasında, ekseriyet-i milleti temsil eden avâm tabakasının ârzû-yı umûmîsini ihmâl etmenin elbet bir haddi vardır ki bu hudûd tecâvüz olunduğu gün bu ihmâlin ihânet nâmını alacağı ve bu ihânetin netâyici ise avâmî her türlü cereyânları kabûle âmâde bulundurmak gibi şâyân-ı teessûf netîceler vereceği ve ahâlînin, vatanın neşv ü nemâsını ecnebî ellerden intizâr ve hükûmet-i merkeziyyeden kat'-ı ümîd gibi lûzûmsuz mülâhazâti peyderpey te'yîd ve takviye edeceği şüphesizdir.

Amasra: **Mustafa Nazmi**

HAFTANIN ZEHİRLERİNDEN

Memlekete vebâ-yı ma'nevî mikropları neşredenlerin sergerdesi olan ve Sîhhiye Müdüriyet-i Umûmiyyesi'ne musallat olduğu günden beri fuhuş vesîkacılığını neşir ve ta'mîme germî veren ma'hûd İctihâdcı şimdî de fuhuşun hey'et-i ictimâ'iyye nazarındaki şenâ'atını izâle edecek fikirler neşrine başladı. Fuhuşun menşei hakkındaki ihtisâskârâne makâlesini bu hafta *İkdâm* gazetesi ile neşretti. Geçenlerde ahlâk-i İslâmiyye'yi yikan muharirlerin memlekette saçıtı fesâd tohumlarını pek güzel tesrîh eden ve bu kabîl mafsedetlere karşı matbûâti mücâhedeyle da'vet eden *İkdâm* refîkimizin, bugün de fuhuş ibâha eden usûller mürevvici olan bir adamın gençleri idlâl ve ifsâd edecek yazılarını sütunlarına geçirmesi ne kadar tezâd teşkil eden bir hâldir. Memleketin sıhhati, hayatı müdhîş hastalıkların taht-ı tehdîdinde bulunuyorken ma'hûd İctihâdcı bir taraftan fuhuş vesîkacılığını fi'ilen ta'mîm ediyor, diğer taraftan da efkârı bu zihniyete alıştırmak için gazetelerle neşriyâtta bulunuyor. Anlaşıyor ki bu adam bu mes'ele ile uğraşmaktan fuhuş vesîkacılığını neşir ve ta'mîmden bir zevk-i mahsûs duyuyor. O derece

ki maksadını tervîc için İstanbul'un hemen bütün âilelerini telvîse bile cûr'ettti. Milletin haysiyet-i ahlâkiyyesini tezâlî eden bu iftirâlar ecnebî matbûâti vâsıtâsıyla bütün cihâna yayıldı. Mesâisinin beklediği semereleri verdiğini, ma'hûd programını tatbîk husûsunda fevkindeki tahavvülerin hiç birisinin kendisine te'sîri olmadığını gördükçe cûr'etini arttırdı. Şimdi de fuhuş rezâletini bir emr-i i'tibârî göstermek için neşriyâta başlıyor. Artık buna karşı diyecek söz kalmamıştır. ¹ (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَوَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى آهُلِهَا) emr-i celîlini icrâ ve tatbîk husûsunda evliyâ-yı umûrun gösterdikleri isâbet el-hâk sezâvâr-ı takdîrdir! Bu gidişle vebâ degil, iyi ki Allah başımıza taş yağdırımıyor.

***

"Müslümandan evvel Arabım" cümlesini tefevvüh eden muhtesir ne büyük bir cinâyet irtikâb ettiğini, senelerden beri Türk'ü Arab'dan ayırmak için çalışanların eline ne pis bir silâh verdiğini görse de yaptığı hatâdan tevbekâr olarak ² (مَنْ ذَعَا إِلَى عَصْبَيْةٍ فَلَيْسَ مِنَّا) buyuran Peygamber-i günânin dâire-i celîlesine tekrâr girebilmek için Allah'a yalvarsal... Bu münâsebetle Süleyman Nazif Bey'in "Dalâl"ı de belki "Hüdâ"ya münkalib olur. [59]

O tefevvûhle bu "Dalâl" bazı dimâglarda ne kadar da mazhar-ı takdîr oldu! Halide Edib Hanım'a bile muzafferini izhâr için güzel bir fırsat bahsetti. Fakat Halide Hanım bu gibi mesâil-i İslâmiyye'ye müdâhale etmeler de kendi dâire-i ihtisâsları dâhilinde olan mesâil-i edebiyye ile güzel güzel âşıkâne hikâyelerle iştigâl etseler hem daha ziyâde muvaffak olurlar, hem de efkâr-ı İslâmiyye'yi rencîde etmekten tevakkî nezâketini ibrâz buyurmuş olurlar. Cihâd gibi, asabiyet-i kavmiyye gibi dine taalluk eden mes'elelerde Halide Hanım karışmak tarafâdârı bulunuyorsa evvelâ dîn-i İslâm hakkındaki nokta-i nazarlarını bildirmeleri iktizâ eder. Pek ziyâde sevdığını, dâimâ başı ucunda bulundurduğunu söylediği* Tevrat veya İncîl'den getirilecek deliller ile bu mes'eleler halâ ledilmiş olamaz. Onun için diyoruz ki hanîmefendi, biz sizin akâid-i ictimâ'iyyenize, kavmiyet-i husûsiyyenize karışmadığımız gibi siz de bizim akâid-i dîniyyemize, milîyet-i İslâmiyyemize zebândırâzlık etmeseniz iyi olur.

***

İleri gazetesiinin muhariresi Emine Semîye Hanım "İslâm Kadınları" hakkında Ceneral Folon ile bir mülâkât icrâ eyliyor. Mûmâ-ileyhâ Siroz'da iken Ceneral ile teşerrüfune "Âdâb ve an'anâtimiz" in mâni' olduğunu kayd ettikten sonra "harem" hayatı hakkında beyânâtta bulunuyor. Ve hiç de münâsebeti olmadığı halde "Arabistan gibi taassuba esîr muhîtlər" diye iftirâda bulunuyor. Muhâtabi-

¹ Nisâ Sûresi, 4/58

² Muslim, İmâre, 53-57

* Türk Yurdu Mecmû'u'nda

na karşı “Fransız ilim ve irfâniyla yetişen bütün Türklerin kalbinde bulunan Fransızları sevmek hissi pek samîmî ve ebedîdir” kelimât-ı nevâzişkârânesiyle ibrâz-ı nezâket bûyuran mûmâ-ileyhânın kâinâtın mefhari bir peygamber-i gûzîn yetiştiren bir muhît hakkında iftirâda bulunması hiç de hanımlığa yakışır bir terbiye degildir. Bâ-husûs Cevdet Paşa’nın kerîmesinden bu taşkınlık beklenmezdi. “Türk kadınlarının ictimâ’î inkılâblarının başlangıcında olduğunu” söyleyen mûmâ-ileyhâ kadınların bugünkü mütereddî hâlleriyle iftihâr değil, kadın olmak i‘tibâriyla hicâbından yerlere geçmek îcâb ederdi. Kapalı çarşaf altında ve kafesler arkasında iken İslâm kadını bir fazilet hayatı yaşıyordu, fitratına mevhûb olan vazîfe-i beytiyyesini ifâ ile hayât-i ictimâ’iyyeyi tâhkîm eden bir unsur-ı gûzîndi. Şimdi ise kafesleri kırınlar, yüzlerindeki setre-i hicâbları yırtanlar “vesîka” peşinde koşuyorlar. Âdâb ve an'anâtimizin ecnebîlerle teşerrüfe mâni’ olduğu zamanlar İslâm kadınları vesîka nedir bilmezlerdi. Türlü türlü habîs hastalıklardan münezzeх ve müberrâ idiler.

Ah, âdâb ve an'anâti heves ve ihtirâsatı için katı elleriyle yıkan hâin erkekler! Kolaycacık dâm-ı iğfâline düşürmek için kadını fazilet ve hayâdan tecrîd ederek sokaklara döken sefîh ve gaddâr erkekler! Şimdi bu levha-i tereddînin karşısına geçmiş, kadını yuvarlanmakta olduğu hazır-i sefâhette de terennüm ettiriyorlar!...

MISTER MARMADUKE PICKTHALL

Bu nûshamızda görüleceği üzere Londra'da Sünî ve Şîî ve sâir milel-i İslâmiyye'ye mensûb zevâttan mürekkeb Müslüman Kongresi, Zât-ı Hazret-i Hilâfet-Penâhîye lâ-yetezelzel hissiyât-ı sadâkatı te'yîd etmiştir. Telgrafın zîrinde reîs sıfatıyla vâzi'-ı imzâ Marmaduke Pickthall çoktan beri ve bilhassa mütârekenin akdinden sonra devletimizin te'yîdi, tamâmiyet-i mülkiyyemizin muhâfazası, hiç bir tecâvüze uğramaması için gece gündüz çalışmış en gayretli, en muktedir dîndaşlarımızdır. Kendisi İngiliz'dir ve İngiltere'nin ekâbir-i muharrirînindendir. Uzun tedâkîkat ve tetebbuât nefîcesinde Müslümanlığın dîn-i hak olduğunu takdîr ederek dîn-i mübînimizle tedeyyün etmiş ve dâire-i nâciyye-i İslâm'a dâhil olmuştur. O vakitten beri kendi kavmi arasında hakâik-i İslâmiyye'yi neşir ve teblîğe gayret etmiş ve ez-cümle Hindistanlı dîndaşlarımızın bir mahsûl-i cem'iyyeti olan Londra Mescid-i Şerîfi'nde mevâ'iz-i dîniyye îrâd etmekte bulunmuştur.

Biz bu mevâ'izaların birçoğunu mûtâlaa ettik. Âyat-ı Kur'anîyyeyi, ehâdîs-i nebeviyyeyi takrîr ve tefsîr etmesindeki iktidârından ve bilhassa bunları takrîr ve tefsîr ederken ifâdesinde muntabi' olan heyecân ve samîmîyetten, efkârinin yüksekliğinden anladık ki Marmaduke Pickthall'in rûhunda Müslümanlık bütün azamet ve ulviyetle yaşıyor, Bu sözü-

müzü tevsîk etmek için mûmâ-ileyhin mevâ'izinden birkaç fikra iktibâs etmeyi münasib görüyoruz.

“Muvaffakiyet uğrunda çekilecek mezâhim” ser-nâmesini taşıyan bir hitâbe-i dîniyyede, bakınız mûmâ-ileyh ne diyor:

“Bizim bu küçük İngiliz Cemâ’at-i İslâmiyyesi’nin hâl-i hâzırda ifâ edeceğî pek mühim, pek şanlı bir vazîfesi vardır. Biz hakîkaten herhangi cemâ’at-i İslâmiyye’den ziyâde bugün İslâm’ın mebâdî-i intişârındaki ketîbe-i ashâba benzıyoruz. Bunlar za’if ve mühmel bir cemâ’at addediliyordu. Öyle ama, peygamberimizin şeref-i sohbetinden mahrûmuz, diyeceksiniz. Doğru, fakat onun bütün te’âlîmi bize intikâl etmiştir. İşte Kur’ân bizimle beraberdir. Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz’le benim ve hepinizin nefsin yed-i kudretinde tutan Allahu Teâlâ bizimledir. O’nun inâyet-i İlâhiyyesi, mebâdî-i İslâm’ın intişârında Mekkeli ve Medîneli eslâfımızın imdâdına yetiştiği gibi bizim de imdâdimiza yetişecektir. Dünyâda iki firka arasında devâm eden büyük mücadelede bizim de hissemiz vardır. Bu iki firkadan biri masnû’ât-ı beşeriyyeyi arş-ı ulûhiyyete is’âd etmek istiyor ve binâenâleyh putperesttir. Diğer bütün âlemelerin yegâne hâlikî olan Allahu Teâlâ’nın bütün insâniyetçe tanınması için çalışıyor. Emin olunuz ki Allah’ı aramayan hiç bir vakit onu bulmaz. Onu arayınız. Onun yolunda çalışınız. İbâdetinize kemâl-i ihlâs ile devâm ediniz. Rahîm ve şefîk olunuz. Böyle yaparsanız onun inâyet-i İlâhiyyesini hissedersiniz ve anlarsınız ki saâdet-i hakîkîyye [60] ancak azamet-i İlâhiyyenin duyluğu zaman bulunur. Vatandaşlarımız arasında hakâik-i İslâmiyye'nin neşri için elinizden gelen gayreti ibzâl ediniz. Müslümanlık hakkında tasnî’ edilen iftirâları reddedeniz. Müslümanlığınızın her yerde mazhar-ı hürmet ve muhabbet olması için mütemâdiyen çalışınız. Dîn-i İslâm aleyhinde türlü türlü yalanlar uyduranların yalanlarını yüzlerine vurunuz. Şâyed bu yolda bir düşmanlığa ma'rûz kalırsanız aslâ kor kamayınız. Çünkü inâyet-i İlâhiyye imdâdimiza yetişecektir.”

Diğer bir mevâ'izasından uhuvvet-i İslâmiyye hakkında bu mühim beyânâtını iktibâs ediyoruz:

“Uhuvvet-i İslâmiyye'nin öyle bir safhası vardır ki bilhassa zaman-ı hâzırda nazar-ı i‘tibâra alınması lâzımdır. Dîn-i İslâm bizim anladığımız tarzda milliyeti ilgâ etmiştir. Yine bizim anladığımız tarzda vatanperverliği, bir cinâyet gibi takbîh etmiştir. Hindistanlı bir müslüman Mısır'da veyâhud Garbî Afrika'daki bir müslümanın kardeşimdir. Başka bir dîne mensûb bir adam bir müslümana senin milliyetin nedir diye sorsa alacağı cevâb şudur: “Ben Hindistanlıyım fakat müslümanım”. Aynı suâli bir müslüman tekrâr etse alacağı cevâb “Ben Hindistanlıyım”dır. Çünkü diyâneti muhâtabînca ma'lûmdur. Birçok hristiyanların müslümanlar hakkında “Onlarda vatanperverlik yok. Ancak taassub-ı dînî var” dediklerini duydum. Bunların taassub-ı dînîden maksadı evâmir-i dîniyyeye kemâl-i hudû’ ile itâattir. Pekâlâ. Uhuv-

vet-i insâniyye, terakkiyât-ı beşeriyye için hangisi daha fazla hizmet etmiş, hangisi daha fazla hizmete liyâkat göstermiş? Hıristiyanların bugün başlıca siyâsi mefkûreleri olan büyük devletleri hisset ve denâete, küçükleri maskaracasına muhâfaza-i mevcûdiyyete sevk etmeye her zaman birer sebeb teşkil eden milliyetperverliği mi; yoksa dîn-i İslâm mı? O dîn-i mübîn ki bu gibi şeylerin kâffesini kıymetsizliğine binâen izâle ediyor ve yerine umûmî bir uhuvvet ikâmet ediyor!

Birçok İslâm milletlerinin terakkiyât-ı asriyye ve ihtirâ'ât-ı mekânîyye yolunda geri kalmış olmasından dolayı Avrupalılar ilm-i siyâsi ve ictimâ'i sâhasında müslümanlardan on üç asır geri olduklarını göremiyorlar. Aynı şey müslüman gençlerini de iğfâl ediyor. Çünkü bunlar Avrupa'da tâhsîl ederek orada gördükleri her şeyi bilâ-teemyîz iyi görmeye alışıyorlar. Ma'amâfih bu gençlik halidir. Bir parçacık tefakkürle bütün bu gubâr-ı evhâm silkinir gider. Müslüman gençleri unutmasınlar ki Avrupa'daki mefkûrelerden daha yüksek bir mefkûrenin mümessilleridir. Binâenaleyh bu mefkûre-i uhuvveti gurûr-ı millî uğrunda fedâ ederlerse -Kur'an'ın ta'bîri vechile- ednâ uğrunda a'lâyı terk etmiş, Allah'a ibâdet ettikten sonra bir insanın dest-i san'atinden çıkan buzağıya secde eden Benî İsrâil gibi yapmış olurlar."

Bu iki fikra Marmaduke Pickthall'in nasıl bir müslüman olduğuna delâlet eder. Mûmâ-ileyhin devletimizin te'bîdi için ibzâl ettiği mesâîye gelince bilhassa mütârekenin akdinden sonra mitingler akd ederek, makâleler ve muhtîralar yazarak da'vâmızı müdâfaa etmiş, elinden gelen her gayreti ibzâl etmiştir. Cenâb-ı Hak cümleye tevfîkini refîk buyursun.

LONDRA'DA İSLÂM KONGRESİ

**Kongre reisinin Hâk-i Pây-i Şâhâne'ye
telgrafı ve cevâbi:**

Atebe-i 'ulyâ-yı Hazret-i Hilâfet-penâhi'ye Londra'da mün'akid İslâm Kongresi Riyâseti'nden keşide edilen

telgrafnâmenin tercumesidir:

Sünnî ve Şîî ve sâir milletlerden mürekkeb Londra'daki Müslüman Kongresi bugün Zât-ı Hazret-i Pâdişâhîleri için tazarru'âtta bulunduğu gibi Halîfe-i Müslimîn sıfatıyla Zât-ı Hümâyûnlara karşı lâ-yetezelzel müsâdakatını te'yîd eyler.

Reîs

Marmaduke Pickthall

Ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı tâcdârî, taraf-ı sâmî-i Sadaret-penâhîden mezkûr Kongre Riyâseti'ne çekilen telgrafnâme:

Mezâhib-i muhtelife-i İslâmiyye'den mürekkeben Londra'da mün'akid Müslüman Kongresi tarafından hakkı hümâyûn-ı Hilâfet-penâhîde tazarruât ve te'yîd-i ta'zîmâti hâvî keşide edilen telgrafnâme bi'l-vürûd manzûr-ı âlî bûyuruldu. Metbû'-ı müfahhamîm Halîfe-i Müslimîn efen-dimiz hazretlerine karşı bu sûretle de izhâr olunan âsâr-ı muhâlasatkârî hissiyât-ı samîme-i diyânet-şîârı îcâbâtından bulunmasıyla nezd-i celîl-i Hilâfet-penâhîlerinde bilhas-sa mûcib-i teşekkür ve memnûniyyet olduğunun mezkûr kongre a'zâsına li-ecli't-tebâlîg iş'ârîna mübâderet kilindi.¹

Evkâf Matbaası

Eşref Edib

¹ Buradan 10 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kurşuktur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâli Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maâlmemmuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumzaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebîyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğuunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

السَّبِيلُ لِرَشَادٍ

١٢٣٠٠٠١٠٠

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

اتبعونْ أهَدُكُمْ سَبِيلُ الرَّشَادِ

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللَّهُ يَهْدِي مِنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

13 Kasım 1919

18 Safer 1338

Perşembe

13 Teşrînisânî 1335

Cild: 18 - Aded: 448

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَإِذَا عَزَّمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

"Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a dayan..."
Sûre-i Âl-i İmrân

— "Allah'a dayanmak mı? Asırlarca dayandık!
Düştükse bu hüsrâna, onun nârına yandık!
Yetmez mi çocukluktaki efsâneye hürmet?
Hâlâ mı reşîd olmadı, hâlâ mı bu ümmet?
Dersen ki: Ufuklarda bir aydınlık uyansın;
Mâziye ateş vermeli, baştan başa yansın!
Şaşkınlık olur köhne telâkkileri ihyâ;
Şeydâ-yı terakki, koşuyor, baksana dünyâ.
Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
Ben kanmıyorum, var, kimi istersen inandır!"

— Lâkin, ne zaman, nerde biz Allah'a dayandık?
Arkandaki yasdıktı zâhîrin, yine yasdık!
Meflûc ederek azmini bir felc-i irâdî,
Yattın, kötürumeler gibi, yattın mütemâdî!
Mevcûd ise bir hakk-ı hayatı ortada, şâyed,
Mutlak değil elbette, vazîfeyle mukayyed.
Takyîd-i İlâhî ki: Bilâ-kayd ona münkâd,
Kalbinde cihanlar darabân eyleyen ebâd.
Lâ-kayd olamazdın, biraz insâfin olaydı,
Duydukça bütün sîne-i hilkatten o kaydı.
"Allah'a dayandım!" de de hiç çıkma yataktan...
Ma'nâ-yı tevekkül bu mudur? Söyle a nâdan!
Ecdâdını, zannetme ki yıllarca uyurdu;

Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
Onlar da tevekküldeki mâ'nâyi atâlet,
İslâm'ı görür müdü bu millet?
Çoktan kürenin meş'al-i tevhîdi sônerdi;
Kur'an çekilir, nezd-i İlâhî'ye dönerdi.

"Dünya koşuyor bak!" diyerek ağını açmak
Da'vâyı liyâkatse eğer... Vay gidi ahmak!
"Dünya koşuyor" söz mü? Berâber koşacaktın;
Heyhât, bütün azmini arkanda bırakın!
Mâdem ki uyandın o medîd uykularından,
Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa, kîmîdan.
Ensenedekiler "leş" diye çığner seni sonra;
Ba'sin de kalır ta gelecek nefha-i Sûr'a!
Din nâmîna tazyîki çocukmuş diye çekmiş..
Millet bu sefer rûşdünü isbât edecekmiş..
Âfâkîna muzlim geceler çökmüş, oturmuş..
Mâzî yakılaymış biraz aydınlık olurmuş!..
Müstakbele çıkmaksa garaz, büsbütün üryan.
Hep yıkmalı mâzîleri... Lâkin bu ne isyan!
İsyan mı ya? Çılgınları yoklar hezeyandır,
Söylenmesi îmana değil, akla ziyândır!
Ecdâda mı, ahfâda mı neslin bu hûcûmu
Mâzîsi yıkık milletin âtîsi olur mu?
Ey yolcu, uyan! Yoksa çikarsın ki sabâha:
Bir kupkuru çöl var; ne ışık var, ne de vâha!

Mehmed Âkif

[62] NA'T-I NEBEVİ

Dururken mu'cizen meydanda Kur'ân yâ Resûlallah
 Ulüvv-i şânına ister mi bürhân yâ Resûlallah
 Lisânın andelîb-i bağı i'câz ü belâğattır.
 Bu i'câzin cihâni etti hayrân yâ Resûlallah
 Benî Âdem içinde dürr-i yektâ-yı muallâsin
 Sana eş olmaya yok başka şâyân yâ Resûlallah
 Nasıl bir mehbit-i envârdır kalb-i celîlin kim
 O kalbe gibta-keşir arz-ı Rahmân yâ Resûlallah
 Nasıl kandîl-i pür-nûr-ı İlâhîsin ki her yerde
 Olur bir nûr-i irfânın fûrûzân yâ Resûlallah
 Temevvücgâh-ı esrâr-ı Hudâ'dır masdar-ı ilmin
 O ilme hiç olur mu hadd ü pâyân yâ Resûlallah
 Yakan misbâh-ı lâhûtî-fûrûğun dest-i kudrettir
 Söner mi böyle bir nûr-ı dirahşân yâ Resûlallah
 O şu'le, şu'le-i haktır, şuâ-i nûr-ı mutlaktır
 Olur elbette dâim böyle tâbân yâ Resûlallah
 Hudâ kandîl-i tevfîki asıp bâbında etmiştir
 Ona pervâne bin hûrşîd-i rahşân yâ Resûlallah
 Ne kudsî dergehin vardır gelir mî'râc için her şeb
 Eder gökler onun havlinde devrân yâ Resûlallah
 Derk-i me'vâ-yı feyz oldukça âsâr-ı kemâlâtâ
 Gelir ol bâba bin Cibrîl-i derbân yâ Resûlallah
 Senin hâk-i derinden başka hâke yüz süren kalbin
 Nasîb-i nahsîdir gafletle hüsrân yâ Resûlallah
 Senindir devre-i iclâl ü şevket şân ile dâim
 Senindir ma'nevî her emr u fermân yâ Resûlallah
 Muhibbin zât-ı Mevlâ, sen ise mahbûb-ı Rabbâni
 Neler yapmaz bu ulvî hubb-ı cûşân yâ Resûlallah
 Tecelliyyât-ı gûnâ-gûn-i Mevlâ'dan kurulmuştur.
 Sana pek muhteşem bir arş-ı sultân yâ Resûlallah
 Cihanlar, kehkeşanlar, peykler, seyyâreler, mehler
 Senin nûrunla dâim şu'le-efşân yâ Resûlallah
 Alan mâhiyyet-i rûhiyyeden bir şemme-i nâçîz
 Sana hürmetle eyler böyle îmân yâ Resûlallah
 Bütün erbâb-ı fennin rûha âid hall ü tedkiki
 Serâser şübheli fikr-i perîşan yâ Resûlallah
 O sırr-ı a'zamı remzinle anlar evliyâullâh
 Onu idrâke yoktur başka imkân yâ Resûlallah
 Tecelli-i İlâhî neşvesi senden doğar kalbe
 Senindir parlayan her nûr-ı irfân yâ Resûlallah
 O gün kim nûr-ı hubbün şu'le saldı sahne-i kalbe
 Gönül oldu ser-â-pâ bir gûlistân yâ Resûlallah
 Ebed bezmindeki eltâfinin âsâr-ı envâri
 Ezel cûşış-gehindendir hurûşân yâ Resûlallah
 Öpenler bûsegâh-ı arşını idrâk ederler hep

Ne âlî sırrı hâmildir bu insan yâ Resûlallah
 O sırrı gösteren envâr-ı lâhût ile nâsûtu
 O sırrı meş'al-i ashâb-ı iz'ân yâ Resûlallah
 Muhabbet cismimin her zerresinden lem'a-efşândır
 Muhabbettir bana sermâye-i cân yâ Resûlallah
 Beni tenvîr kil dâim fûrûz-i feyz-i ilminle
 Bana âlemde sensin cân ü cânâr yâ Resûlallah
 Ne buldumsa seni sevmekle buldum ey muallâ nûr
 Seni sevmekte var zevk-i firâvân yâ Resûlallah
 Nasıl bir hâverin hûrşîdisin ey şems-i pür-envâr
 Fûrûğundan doğar her nûr-ı rahşân yâ Resûlallah
 Düşünce pertev-i feyyâz-ı ilmin kâinât üzre
 Ziyâ-yı vahdetin oldu nûmâyân yâ Resûlallah
 Hulâsa kalmadı mechûl-i mutlak halledildi hep
 Muammâsiyla esrâriyla ekvân yâ Resûlallah
 Seni tavşîfe ta'zîme lisânım gayr-ı kâdirdir
 Senin vasf-ı kemâlin bence Kur'ân yâ Resûlallah
 Beni ma'zûr tut ey Fahr-i Âlem afva layık gör
 Beyânâtımda varsa sehv ü nisyân yâ Resûlallah
 Perîşan etti zîrâ fikrimi ahvâl-i kevniyye
 Bugünlerde perîşanım perîşan yâ Resûlallah
 Tevâlî eyledi gurbette kûrbet dürlü şekliyle
 Keder kıldı binâ-yı kalbi vîrân yâ Resûlallah
 Yetiştir lutfunu şâyân-ı ihsânım inâyet kil
 Zebûn etti beni âlâm-ı devrân yâ Resûlallah
 Yetiş imdâda muhtâc etme dehr-i dûna Mecdî'yi
 Revâ mı hande etsin ehl-i udvân yâ Resûlallah
 Perîşan bir fakîrim abd-i hâsim bâb-ı lutfunda
 Perîşanlar olur bâbında handân yâ Resûlallah

İskenderiye

2 Haziran 331

Abdülahzîz Mecdî

[63] ÂSIM

-8-

— Acabâ hacri muvâfîk göreceklер mi ki?

— Eyy...

Hâkimin re'yine, vicdânına kalmış bir şey.

Sen de gör kendini bir kerre.

— Peki, evlâdim,

Göreyim... Başka ne yapsam ki? Şaşirdım kaldım.

Bittim artık... Bilemezsin ne kadar bittiğimi;

Âh görsem şu cihandan yıkılıp gittiğimi!..

Ne gebermez, ne kütük bünye ki hiç kaşsamamış!

Bunu Rabbim bana “sağlık” diye nerden yamamış?
İstemem, kendinin olsun!..

— Ne diyorsun hele bak!

— Bırak oğlum azıcık kalbini döksün şu bunak!
Bana dünyâda ne yer kaldı, emîn ol, ne de yâr;
Ararım göçmek için başka zemin, başka diyâr.
Bunalan rûhuma ister bir uzun boylu sefer...
Yaşamaktan ne çıkar günlerim oldukça heder?
Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün;
Geceden farkını görmüş değilim gündüzümün!
Seneler var ki: Harâb olmadığım gün bilmem...
Gezerim abdala çıkışmış gibi sersem sersem!
Dikilir karşıma hep görmediğim, bilmediğim;
Sorarım kendime: Gurbette mi, hayrette miyim?
Yoklarım taşları, toprakları: İzler kan izi;
Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizi!
Tüter üç beş baca kalmış... O da seyrekl, seyrekl...
Âşinâ bir yuva olsun seçebilsem diyerek,
Bakinirken duyarım gözlerimin yandığını:
Sarar etrâfımı milyonla sıcak kül yiğini!
Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar;
Ne o fişkirmış ekinler, ne o coşkun bağlar.
Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,
Sâde yalçın kayalar, sâde ipissiz çoller!
Yurdu baştanbaşa vîrâneye dönmüş Türk’ün...
Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün!
Gündüz insan sesi duymaz, gece görmez bir ışık,
Yolcu haykırsa da baykuş gibi çığlık çığlık!
“Bu diyârin hani sâhipleri?” dersin... Cinler
“Hani sâhipleri?..” der karşıki dağdan bu sefer!
Nerde Ertuğrul'u koynunda büyümüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selîm?
Âh, bir Yıldırım olsun, göremezsin ne elîm!
Hani cündîleri şâhin gibi ceylân kovalar,
Köpürür, dalgalanır, yemyeşil engin ovalar?
Hani târîhi soruldukça, mefâhir söyleş,
Kahramanlar yetisen toprağı zengin köyler?
Hani orman gibi âfâki deşen mızraklar?
Hani atlar gibi sahrâyi eşen kısıraklar?
Hani ay parçası kızlar ki koşar oynardı?
Hani ay parçası göğsünde gelinler vardı?
Bugün artık biri yok... Hepsi masal, hepsi yalan...
Bir onulmaz yaratıdır, varsa, yüreklerde kalan.

Mehmed Âkif

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اغْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبَبِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُوْنُوْ قَرْدَهَ حَاسِيْنَ . فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لَمَا بَيْنَ يَدَنَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ)¹

Meâl-i Kerîmi

Hani sizlerden Tevrât ile amel edeceğinizê dâir ahid almıştık. Sonra bunu nakz ettiğiniz için Tûr'u üzerinize kaldırarak demiştik ki: “Verdiğimiz Kitâb'ı kemâl-i ciddiyetle alınız ve içindekini dâimâ hâtırınızda bulundurunuz. Bu sûretle belki müttakîler zümresine dâhil olursunuz.” Siz tekrâr ahde vefâdan yüz çevirdiniz. Eğer Allah'ın lütuf ve tevfiki imdâdınıza yetişmeseydi hüsrâna düşenlerden olmuş gitmiştiniz. Îçinizden Cumartesi günlerini ta'zîmde i'tidâ edenleri elbette bildiniz, işte biz onlara “Rahmet-i İlâhiyyeden matrûd maymunlar şekline giriniz” demiştik ve bunu kendilerinden evvel gelmişlerle sonradan gelecekler için bir cezâ ve Allah'tan korkanlar için bir ibret kıldı.

Hak Teâlâ, Benî İsrâîl'e sebt günlerinde balık avlamayı tahrîm ederek suhuf-i semâviyyenin evâmirine derece-i inkı'yâdlarını, îmânlarının kuvvetini, tekâlîf-i İlâhiyyeye ne kadar riâyetkâr olduklarını tecrübe buyurmuştu.

Buna karşı bunlar ne yaptılar? Öyle bir tarîk-i dalâle sapmak istediler ki: Zâhiren huşû' ve inkı'yâda delâlet etsin, bâtin enâmir-i İlâhiyyeye isyân olsun, fakat ‘âmme-i nâs buna akıl erdiremesin. Ya'nî hîle yolunu tuttular ve yaptıkları a'mâl-i münkereyi tenkîd ve ta'nîften vâreste kalacak bir kalîba soktular.

Âmme-i nâsin gözünü boyamayı kasd etmekle bu câhiller unuttular ki halktan ihtarâz ettikleri halde Allah'tan korkmadıklarını gösterdiler. İşledikleri kabâîha şerî'at süsü vermekle bunları enzâr-i âmmeden [64] saklamış oluyorlardı. Fakat Cenâb-i Hakk'ın her ne işleseler, işlediklerini hangi renge boyasalar hepsine muttalî' olduğundan gaflet ediyorlardı. İşte bunlar şehevât-ı nefsiyyelerini tatmîn yolunda evâmir-i Rabbâniyyeye isyân için bir takım hiyel-i şeytâniyyeye mûrâcaat ederek bu hîlelerin Allah'in nazarından da kaçacağını tahmîn ettiler. ‘âmmeye te'âlîm-i dîniyyeye muhâlefet etmediklerini göstererek balık avlamak ve yemek için türlü türlü şeytâneler içâd ediyor, bazıları suyun mecrâsına delikli bir sed çekerek bu seddin içinde mahsûr kalan balıkları tutuyor ve bir itiraz vâki' olunca: “Hayır biz balık avlamadık. Ellerimizle tuttuk” diyorlar. Yâhud daha başka yollara saparak aynı netîcîye dest-res oluyorlardı.

Vâki'â bunlar herkesi aldatmakta, herkesin gözüne boyamakta muvaffak oldular. Fakat böyle yapmakla nezd-i İlâhîde bir şey kazandılar mı? Bu gibi hîlelere mûrâcaatla arzularını, şehevât-ı nefsiyyelerini tatmîn ettiler. Fakat Allah'in ‘ikâbından kurtuldular mı? Bu cir-

¹ Bakara Sûresi, 2/65-66

kin isyânlarını nazar-ı İlâhîden saklayabildiler mi? Aslâ. Bilakis yaptıklarının cezâsına uğradılar, zillet ve hakârete mahkûm oldular.

Cenâb-ı Hak bunlara doğru yolu gösterdikten, hîlenin şeffâf örtüleriyle örtünerek tarîk-ı muhâlefete sapmamalarını emrettikten sonra sebt günleri balık tutmamalarını emretmekle onları tecrübe etmişti. Fakat bunlar şehevât-ı nefşâniyyelerine mağlub olarak mevâhib-i akliyyelerini dinlerinin dâire-i tekâlifinden çıkmakta istihdâm ettiler. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak bunların insan gibi düşünerek taşınarak akl-ı selîm-i insânının muktezeyâtını yapanlardan değil, maymunlar gibi karşından akıllı göründüğü halde bir hayvandan ibâret ve bütün mahâreti taklıdden başka bir şey olmayanların idâdına idhâl eyledi. Böylece bunlar kendi nefsleri için kabûl ettikleri derekeye indiler. Artık insân-ı âkîlin sıfat-ı kâşifesi olan tefakkür ve ta'akkuldan teberrî ederek başkalarının efâlini taklîd ile ona benzemekten başka dâimî zillet ve meskenet içinde kalan hayvanlar gibi oldular.

Şerî'atin hürmetini hetk ederek te'âlim-i dîniyyeyi istihfâf ve Allâm-ı Guyûb'u istîgfâl etmenin cezâsı olarak bu felâkete dûçâr oldular. Bunların eserine iktifâ ederek Allah'ın bahsettiği mevâhib-i Rabbâniyyeyi ta'tîl edenlerin de cezâsı budur. Bu gibilerin hepsi zelîl ve miskîn maymunlardır. Başka bir şey değildir. İnsâniyet nâmına bunlarda ancak insan sûreti ve şekli vardır.

İste bunların maymunlukları budur. Zilletleri ise insanlık pâyesinden inerek artık insanlık seviyesinde yaşamamaya istihkâk kesb etmeleridir.

Âyet-i kerîmenin bizce te'vîli böyledir. Bazıları âyet-i kerîmedeki¹ (كُوْنُوا قَرِّدَةً) emrini emr-i tekvîni addetmişlerdir. Hâlbuki maksad onları, ârzûlarıyla, irâdeleriyle kendi nefsleri için kabûl ettikleri derekeye tenzîl etmek. Bunların kudret-i tasarruf, tefakkür i'tibâriyla insan değil, şuna buna benzemeye çalışan maymunlar gibi olmalarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de bunların sıfatı budur.

Mucâhid der ki: Bunlar maymun mesh edilmediler. Bu Cenâb-ı Hakk'ın onlara îrâd ettiği bir meseldir. Ve yine Mucâhid'den rivâyet olunur ki: Bunların kalbleri mesh olunmuş, maymunların kalbi gibi va'az kabûl edecek, nevâhîden ictinâb edecek hâlden çıkmıştır. Mucâhid'in beyânı bizim îzâhâtimizden ayrılmamaktadır.

Bu âyet-i kerîmede müttakılere büyük bir ibret vardır. Hudûd-ı İlâhiyyeyi tecâvüz etmemek, nevâhîden, münkerâtta uzaklaşmak lâzımdır.

Hiç şübheleriz ulemâ ve eimme-i İslâm herkesten ziyâde bu âyet-i kerîmeden; zâhiren Allah'ı aldatmak, bâti-nen onunla muhârebe etmek yüzünden Benî Isrâîl'in

başına gelen bu felâketten ibret-bîn olmalıdır. Hâlbuki bunlar Benî Isrâîl'in yolunu tutarak hîlelere mürâcaatla bunları dinin te'âlimî miyânnâna idhâl ve "hiyel-i şer'iyye" nâmiyla birçok fasillar yazmışlar. Bu hîleleri bir takım za-vallîlara telkin etmişlerdir. Şerî'at, bu gibi şeylelerden berîdir. Bunlar öyle şeyle yapıyorlar ki bir tanesinden dolayı Cenâb-ı Hak, Benî Isrâîl'i ta'zîb etmiştir. Kendine ulemâ-yı İslâm süsü veren bu müdde 'îler Allah'ı hakkıyla bilse-ler, hakkıyla takdîr etselerdi kat'îyyen böyle sapmazlardı. Câhiller, gâfiller bu âyet-i kerîmeden utansınlar. hîle per-desi arkasından Allah'a i'lân-ı husûmet ederek şehevât-ı nefsiyyelerini tatmîn âkibetini teemmûl etsinler!

Biz bu hîle mevzûuna tekrâr doneceğiz.

Abdülahîz Çâvîs

VEHHÂBÎLİK

-4-

Efâzîl-ı ulemâ-yı İslâmiyye'den Şeyhüislâm Hayderîzâde İbrahim Efendi hazretleri tarafından mukaddemâ yazılmış müselselen neşretmekte olduğumuz makâlâtın dördüncüsünü de bugün neşrediyoruz. Bu mühim mebhas-ı dînî birkaç makâle daha devâm edecektir.

Ma'amâfih gerek Muhammed'in, gerek Muhammed'in bir kudret-i mühimme-i icrâiyyesi makâmında bulunan ümerâ-yı Âl-i Suûd'un ister Ehl-i Sünnet ve cemâ'atten, ister sâir firâk-ı İslâmiyye'den olsun, kendilerine muhâlif olanları bi't-tekfîr nusûsu zevâhire haml ile şer'-i şerîfin bu derecede teşdîdini emretmemiş olduğunu bir takım mesâilde lütûmından ziyâde gulûv ettilerini gibi üçüncü makâlede beyân olunduğu üzere mezheb-i Vehhâbî'nin ta'n ü kadhi cihetini iltizâm eden o vaktin Necid ulemâsi da ileri gittiler. Evet, İbn Teymiye ile İbn Kayyim dahi Muhammed'in mücîb-i tekfîr addetmiş olduğu efâli şirk [65] nev'inden addetmişler ise de müşârun-ileyhîmânın bundan murâdları "şirk-i asgar" demek olup yoksa² (إِنَّ اللَّهَ لَا يَعْفُرُ أَنْ يُسْرِكَ بِهِ وَيَعْفُرُ مَا دُونَ ذَلِكَ) âyet-i kerîmesinde mezkûr olan "şirk-i ekber" değildir.

Zîrâ Cenâb-ı Hakk'ın mağfîret etmeyeceği şirk-i ekber dîn-i İslâm'dan çıkmak demektir ki esnâm yâhud âtes veya su gibi şeyle ibâdet ile mahlûkâttan birini hasâis-i rubûbiyyette Cenâb-ı Bârî Te'âlâya şerîk ve nazîr ittihâz etmekten ibârettir. Buna "şirk-i celî" dahi denilir. Ama "şirk-i hafî" ki Cenâb-ı Hakk'tan gayriya iltifât demektir, nev'-i beşer bir vakte bundan hâlî olmaz. Rusûl ve enbiyâ-yı izâm hazerâtı şirk-i celîden müberrâ oldukları hâlde şirk-i hafîden tahallus için Cenâb-ı Hakk'a tazarru' ve niyâz edegelmişlerdir. İbrahim ve İsmail aleyhi-

¹ Bakara Sûresi, 2/65

² Nisâ Sûresi, 4/116

me's-selâmin¹ (وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ) ve Hazret-i Yusuf'un² deyu du'âda bulunmaları bu ma'nâya mahmûldür. El-hâsil şirk-i hafînin envâ'i olup³ (أَفَرَأَيْتَ مَنْ) âyet-i kerîmesi iktizâsına nefis ve şehevâta ittibâ' etmek bir nevi şirk-i hafî olduğu gibi riyâ dahi şirk-i hafîdir. Ameli ibtâl eder, derler.

Ancak "murâîler hep kâfîrdir" diye "demleri heder ve mälleri helâldir" sözünü hiçbir kimse söyleyemez. Fakat ulemâ-yi İslâm "şems, kamer, kevkeb, sanem gibi ilâh ittihâz olunan şeylere secde etmek kûfürdür" dediler ve bunlardan başkasına súcûdu kebâir-i muharremâttan addettiler. Bu makûle ma'bûd ittihâz olunan şeyler için kurban kesmek kûfür olduğunu beyân ile beraber li-gayrillâh zebh etmek ve türbelere nezreylemek gibi efâli ba'zilar muharremât bâbında zikrettikleri gibi türbelerden teberrükten toprak almakla etrâfında tavâf misilli şeyleri de ba'zları mekrûhât bâbında beyân ve îrâd etmişlerdir. Bu ictihâdin en fenâ noktası bu mes'eleyi enbiyâ-i izâm hazerâtına kadar teşmîl etmelerindedir. Onları bu ictihâda sevk eden

(اَشْتَدَّ غَصَبُ اللَّهِ عَلَىٰ قَوْمٍ اتَّخَذُوا قُبُورَ اَنْبِيَاءِهِمْ مَسَاجِدًّا)⁴ hadîs-i şerîfidir. Hâlbuki hadîs-i şerîfin müeddâsi esnâma secde edercesine nebîlerinin kabirlerine secde edenlerin haklarında gazab-ı İlâhînin müşted olacağı merkezindedir. İbn Teymiye "E'imme-i selef, enbiyâ ve sâlihînin kabirleri yanında du'â ve istîgfârda bulunmazlardı" diyor bu ise rivâyât-ı sahîha ile merdûddur. İbn Ebî Şeybe'nin rivâyet ettiği üzere Hazret-i Peygamber'in her sene başında Uhûd Gazvesi'ndeki şühedâ-yı kirâmin kabirleri yanında gelip⁵ (سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَغُنْمٌ عَنْقَنِي الدَّارِ) âyet-i kerîmesini zikir buyururlardı. Ehl-i Sünnet ve cemâ'atin Şâfiîyye ve sâireye mensûb ulemâ-yi a'lâm hazerâtı ziyâret-i kubûru tecvîzde mutâbiktırlar. İmâm Nevevî "Ziyâreti iksâr etmek ve fazîlet-i uhreviyye ashâbinin mezârları başında meks ü tevakkuf eylemek müstehabdır" diyor. İmâm Sübkî de bu ictihâdından dolayı İbn Teymiye'yi tahti'e ediyor.

Ahyâr-ı ümmetin kurbiyetlerinden bi'l-istifâde Cenâb-ı Hakk'a karşı vesîle-i istîsfâ' ittihâz olunmalarında bir mahzûr-ı şerî olmadığını isbât eden delâilden biri de Hazret-i Peygamber'in İmâm Ömer'e hitâben⁶ (لَا تنسَى) ibâresiyle vâki' olan iltifât-ı risâlet-penâhîlleridir. Bu muâmele icâbet-i du'â için nezd-i İlâhîde taleb-i tevessülün şer'an memnû' olmadığını beyân demektir. Yoksa Hazret-i Peygamber'in bu bâbda tevessül-i Cenâb-ı Ömer'e muhtâc olmadığı vâreste-i iştibâhtr.

¹ Bakara Sûresi, 2/128

² Yûsuf Sûresi, 12/101

³ Câsiye Sûresi, 45/23

⁴ Buhârî, Salât 54; Müslim, Mesâcid 20

⁵ Ra'd Sûresi, 13/24

⁶ Ebû Dâvûd, Vitr 23; Tirmîzî, Daavât 109

Bu mes'elede beyne'l-ulemâ en ziyâde bahis ve münâzarayı intâc eden, mütekaddimîn ve müteahhirîn ulemâ arasında birçok münâkaşâti dâ'i olan

لَا شَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدٍ⁷ hadîs-i şerîfidir ki bu hadîs-i şerîf hakkında cereyân etmiş olan tedkîkât-ı ilmiyyenin beyânını da vâcibeden addettik. Ulemadan ba'zları ifrâti iltilâzâm edip bu bâbdaki memnû 'iyyetin hükmünü 'âmm kilarak ve hedef-i hareketi gâlib ederek şedd-i rihâli sûret-i şedîdede inkâr etmiş, ba'zları da tefrît cihetine giderek ziaretten men' edeni tadâlîl ve tebdî'a kadar gitmişlerdir.

Hadîsin hulâsa-i müeddâsi mesâcid-i selâsenin gayri mahalle ziyâret için ihtiyâr-ı sefer olunmasının menhî olduğundan ibârettir. "Rihâl" hâ-i mühmele ile "rahî" in cem'i olup "devenin egeri" demektir. Bu kelimenin sefer ma'nâsını ifâde etmesi egerin sefere lâzım olmasından nâşîdir. Devenin sefer için muhassas bi'z-zikr olması o zamanlar seferin Arabistan'da aâglebiyetle deve ile vâki' olageldiğine mebnîdir. At, ester, merkeb beynde fark yoktur. Şeyh İbn Hacer el-Askalanî'nın "Fethu'l-Barî an Sahîhi'l-Buhârî" nâmındaki kitabında beyân buyurduklarına nazaran hadîs-i şerîfde "illâ" harfiyle vâki' olan istisnâ müferrağ olup bu takdire göre mesâcid-i selâseden mâ'adâ her bir yere ziyâret için şedd-i rihâl memnû'dur. Zîrâ müferrağdaki müstesnâ-minh e'ammü'l-'âm ile mukadderdir. Maamâfî buradaki umûmdan mevzi'-i mahsûsun ya'nî mescidin murâd olunması da mümkünür, diyor. Bu mesâcidin mesâcid-i sâireye tafâl olunmasının esbâbı birincisinin cemî-i nâsa, ikincisinin ümem-i sâlifeye kiblegâh olmasından, üçüncüsünün de esâs-ı takvâ üzerine binâ olunmasından neş'et eylemektedir.

Asıl ihtilâf hâl-i hayat yâhud hâl-i memâttâ bulunan sulehânın ziyâret ve teberrük kasdiyla ba'zi mevâki'-i mukaddesinin ziyaretleriyle onlarda namaz kılmak için şedd-i rihâlin câiz olup olmamasındadır.

Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî zâhir-i hadîse binâ-yi ictihâd ile "Ziyâret için mesâcid-i selâseden gayri mahalle şedd-i rihâl harâmdir" diyor. Kadi Hüseyin bu mesleği ihtiyâr ettiği gibi, Kâdi İyaz da bu re'yedir. As-hâb-ı sünnetin rivâyet ettiği üzere Ebû Hüreyre berâyî ziyâret Tûr'a çıkışmasından dolayı Nadret Giffârî tarafından bu hadîse istinâden tahti'e edilmiştir. Hatta Nadret Ebû Hüreyre'ye "Tur'a çıkışmanızdan evvel size yetişmiş olsaydım çıkmayacaktın" demiştir. Ya'nî müşârun-ileyh hadîsi umûm mevâzi'a haml etmiş, Ebû Hüreyre de kendisine muvâfakat etmiştir, deniyor. Ama İmâmü'l-[66] Haremeyn ile sâir e'imme-i Şâfîya'ya göre eşhâs ve mevâki'-i mukaddeseyi ziyâret için şedd-i rihâl harâm

⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, No: 7191, Buhârî, Ebvâbu't-tatavvu', No: 1139, Müslim, Kitabu'l-hac, No: 1397

değildir. Bunlar da hadîs-i şerîfi vücûh ile te'vîl ediyorlar.

Evvelâ: Ziyâret zîmnâda vâki‘ şedd-i rihâlden mütehassil fazilet-i tâmmenin mesâcid-i selâseye münhasır olduğu, sâniyen: Nehy-i vâki‘in mesâcid-i selâsededen gayri mahalde namaz kılmayı kendi üzerine nezretmiş olan kimseye münhasır bulunduğu, böyle bir nezri ifâ maksadıyla mesâcid-i selâsededen mâ‘adâ mahaller için şedd-i rihâl câiz olmadığı, binâenaleyh bir sâlihin veya karîbin yâhud bir sâhib-i ilmin ziyâreti, yâhud taleb-i ilim yâhud ticâret veya icrâ-yı tenezzûh fikriyle vâki‘ olan şedd-i rihâlin nehyin hükmüne dâhil olmayacağı re'yinde bulunuyorlar.

Ba'zlarında da hadîs-i şerîften garaz ve murâd, mesâcid-i selâsededen gayrisinde i‘tikâfin adem-i tecvîzidir. Buna nazaran bir adam bu üç mescidden birisinde i‘tikâfi nezr eder ise böyle bir nezrin ifâsi üzerine lâzım olur. İmâm Mâlik ve Şâfiî ve Ahmed hazerâtı da bu re'yedirler. Fakat Ebû Hanife hazretleri mutlaka vâcib değildir, diyor.

Kirmânî'nin rivâyetine nazaran bu mes'ele hakkında vaktiyle Suriye'de birçok bahis ve münâzara cereyan etmiş ve neticesinde Fahr-i Âlem Efendimiz'in kabirlerinin ziyareti için şedd-i rihâli tahrîm etmiş olanlar ilzâm edilmişlerdir. Vâki‘â İmâm Malik hazretleri bir adamın “Peygamber'in kabrini ziyâret ettim” demesini mekrûh addetmiş ise de bu bâbdaki ictihâdi ziyârete taalluk etmemiş Peygamber’le zâir arasında nev'amâ müsâvâti ihsâs etmekte olduğundan nâşî muhâlif-i edeb addetmiş olduğundan neş'et eylemektedir. Bu da muhakkikînin tâhkîktârlarıyla sâbittir. Hazret-i Resûl-i kerîmin ziyâret-i kabirleri meşrû‘ ve füyûzât-ı maddiyye ve ma‘nevîyye için vesîle-i istîfâ‘ olduğu icmâ‘-i ümmetle sabittir. Hem de hadîs-i şerîfi başka sûretle de te'vîl imkânı mefkûddur. Çünkü ibâresiyle vâki‘ olan istisnâda müstesnâ-minh mahzûf olduğuna göre o mahzûfu ya bir lafz-ı âm murâd edeceğiz ki bu sûrete göre hadîsin ma‘nâsı “Hangi bir işten dolayı olursa olsun mesâcid-i selâsededen gayri hiçbir mahalle şedd-i rahl olunmayacaktır” diyeceğiz, yâhud hadîs-i şerîfi muhakkikînin tâhkîkti vechile salât ile te'vîl edeceğiz. Birinci sûretin imkânı yoktur. Çünkü o hâlde ticâret, sila-i rahim, taleb-i ilim için şedd-i rihâlin câiz olmaması lâzım gelir. Bu ise olamaz. O hâlde mes'ele ikinci şıkka inhisâr eder ki hadîsten maksadın salât olduğu cihetidir. Bundan başka¹ (وَجَبْتُ لَهُ شَفَاعَتِي) hadîs-i şerîfleri de bu bâbdaki hâkâik-i şer“iyeyi sarâhaten gösterir.

Düzen makâlelerde de beyân olunduğu üzere ba‘zi avâm-ı nâsin kubûr-ı evliyâyi hîn-i ziyâretlerinde icrâ etmekte oldukları bir takım merâsimle o mezâr hakkında beslemekte oldukları i‘tikâd şâyân-ı kabûl değilse de bununla beraber bu kabilden olanların ekserisinde Cenâb-ı

Hak’tan başka bir kimsede bir kudret-i müessirenin mevcûd olmadığı i‘tikâdi mütemerkiz olduğu da câ-yi iştibâh değildir. Şu hâlde bu yüzden bir islâmın tekfiri cihetine gitmek gâyet hatârnâk bir mes’uledir.

Muhammed bin Abdülvehhâb’ın men‘ etmiş olduğu şeylerden biri de evliyâ-yı kirâm hazerâtının mezârları üzerinde yapılan yıldızlı ve müzeyyen kubbelerdir. Zâten bu gibi şeylerin avâm-ı nâsin i‘tikâdları üzerinde bir sû-i te’sîr icrâ ve fitneye sebebiyet vereceğinden nâşî fukarâ-yı İslâmiyye de mekrûh addedilmiştir.

Muhamed bin Abdülvehhâb’ın ictihâdında tütün isti‘mâli de muharremâtandır. Bu bâbdaki ictihâdi ise buna kâil olan ba‘zi fukahânın âsârından me’hûzdur. Gerçi bu babda beyne'l-ulemâ bir ihtilâfin mevcûd olduğu ma‘lûm ise de evvelâ; tütünün hurmeti hakkında nâs vârid olmadığı, sâniyen; eşyâda asıl olan ibâha olduğu cihetle hurmeti cihetine gidilemez. Zîrâ delîl-i hurmet mevcûd değildir. Tahrîm ise delîle muhtaçtır. Kiyâs tarîkine de gidilemeyecek, çünkü karn-ı râbi‘den, belki de evâhir-i karn-ı sâliseden i‘tibâren evsâf-ı ictihâdi hâ‘iz zevât yetişmediği umûr-ı ma‘lûmedendir.

Tahrîme kâil olanlardan bazıları tütünde hâssa-i iskârın mevcûd olduğu iddiâsında iseler de bu iddiânın asilsiz bir mükâbereden ibâret olduğu isti‘mâl edenlerce hâfi değildir.

(الإِيمَانُ بِضُعْ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً)²

-2-

Dîn-i İslâm'da a‘mâl-i hasenenin necât ve necâhî müstelzim olduğu ma‘lûm olmakla beraber bu a‘mâl-i hasemeye mukâbil gördüğü ve geleceği iyilik ve mükâfâtları kat‘iyyen kendi ameline atf etmemiş ancak lutf u tevfîk-i İlâhî neticesi olduğuna i‘tikâd etmek de lâzımdır. Zîrâ insan ne kadar a‘mâl-i sâliha işlerse yine Hâlikî'na karşı borçlu olduğu ibâdeti ve nâil olduğu ni‘am-i lâ-tuhsânın şükrynâhıyla hakkıla edâ ve ifâ edemez. İki cihetten kulun kusûrsuz olması pek müşkil bulunmasına mebnî Allah tarafından mükâfât ve mesâbîta nâil olduysa cümlesini inâyet ve lütf-i Hudâ bilmesi lâzım geleceğinden müslümanın dâimâ a‘mâlinin ind-i İlâhîde mazhar-ı kabûl ve hasbe'l-beşerîyye hâli olmayacağı taksîrâtında mağfûr olması ve dünyevî, uhrevî saâdetlere nâiliyeti için Cenâb-ı Hakk'a recâ ve du‘âdan hâli kalmaması iktizâ eder. Eğer bu havf u recâ olmasa insanın hâli pek harâb olur idi. Çünkü kaba sofular mücerred a‘mâline güvense ucb ü azamete dûçâr olarak dünyâ ve âhirette giriftâr-ı hüsran olur. Günâhkâr da recâ ile afv-ı İlâhîye nâil olabileceğine ümîdvâr [67] olmasa yeis ve fûtûra ve bu yeis ile her

¹ Feyzul Kadir, 6/140

² Buhârî, İmân, 3

nevi' fenâlik icrâsına mütecâsir olur. İşte Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Azîmû's-şânda¹ *إِنَّهُ لَا يَأْتِشُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ* ve² *(لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ)* âyet-i celîleleri de tesellî ve kuvvet-bahş-i kulûb olan beyyinât-ı azîmedendir.

Bir de Müslümanlık'ta bir makâm-ı takvâ vardır ki bütün a'mâlini, 'ibâdât ve tâ'âtini hiçbir menfaat gözetmeye-rek sîrf rizâ-yı Bârî için, emr-i İlâhî olduğu için yapmaktadır. A'mâl ve ef'âlimizin menfaat mukâbili değil, rizâ-yı Bârî için yapmak lâzım geleceği ise müslümanların havâs ve avâminca ma'lûm bir fîkr-i müşterektir. Zîrâ Kur'ân'da saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyenenvâ'ı ta'dâd edildikten sonra: "Cenâb-ı Hakk'ın rizâsı bunların hepsinden büyütür. Fevz-i azîm işte bu rîdvândır; rizâ-yı İlâhîyi tahsîl edenlerdir ki en büyük saâdete nâil olurlar" buyuruluyor.

Dîn-i İslâm'a göre herhangi bir amel hâlis olmak için "li-vechillâh başka bir şey düşünmeksızın yalnız rizâ-yı Barî için" olmak lâzımdır.

Hazret-i Ömer bin el-Hattâb radîyallahu anh, ashâb-ı Suheyb-i Rumî hakkında "Allahu te'âlâ hazretleri Suheyb'e rahmet etsin, îmâni o kadar kavîdir ki Allah'tan korkusu olmasa da kendisine azâbdan eman nâzil olsa yine ona isyân etmez" buyuruyorlar. Hazret-i Ömer bin el-Hattâb'ın şu ifâdesinden de anlaşılıyor ki: İtâat ve ibâdetin en büyüğü ve en efâdâlî vâcibü'l-ittibâ' olan makâm-ı a'lâ-yı ulûhiyyetin celâlet-i kadrine ihtirâmdan neş'et eden ibâdet ve tâattir. Asıl rizâ-yı İlâhî de bundadır.

Süfyan-ı Sevrî, Râbia-i Adeviyye'ye "Îmânının hakîkatı nedir?" diye sorunca o: "Allah'ın ne cehenneminden korktuğum, ne de cennetini sevdigim için ibâdet etmiş değilim. Yoksa kötü hizmetkârdan ne farkım kalır? Ben ona muhabbetimden, iştîyâkîmdan dolayı ibâdet ederim" cevâbını veriyor.

Ebu Süleyman Daranî de şöyle diyor: "Allah'ın öyle kulları vardır ki onları ne cehennem korkusu, ne cennet ümidi Allah'tan gâfil bırakmaz. Ya'nî Allah'ı tefekkür bu gibi şeyleri akıllarına getirmez. Nerede kaldı ki dünyâyi!"

Buraya âid zikredilecek ehâdîs-i âsâr o kadar çoktur ki onları ta'dâd ile biteremeyeceğimizi söylemekle iktifâ ederiz. Müslümanlık'ta asıl mühim olan bir cihet daha vardır ki o da: Vazîfede bir menfaat düşüncesi olmadığı gibi ihrâz-ı şân ve gurûr gâyesinin de makbûl olmamasıdır. Çünkü sâhib-i şerî'at bu husûsda ihlâsi emrediyor: "Ey nâs! A'mâlinizin li-vechillâh olmasına, ona başka hiçbir niyet karışmamasına dikkat ediniz. Zîrâ Allahu Te'âlâ a'mâl içinde hâlis olarak kendi rizâsı için yapılmış olanlardan başkasını kabûl etmez", "Cenâb-ı Allah ameli yalnız hâlis olanını ve vech-i zû'l-celâl taleb edilerek

yapılanını kabûl eder."

Müslümanlık'ta a'mâl-i sâlihanın gizli olanı açık ola-nâna müreccâh olması da bunun içindir. Yine bunun içindir ki: "Sağ elin verdiği sol el duymamalıdır" sözü her müslümanın kalbinde yer tutmuştur. Bundaki zevk-i vicdânî lezzetini bilmeyen bir müslüman yoktur.

Ma'amâfih vazîfe telakkisinde bu derece-i kemâle yükselemeyen avâm tabakası bile, a'mâlde ihlâsin vûcûb ve ehemmiyetini pek ziyâde takdîr etmektedir. Evâmir-i dîniyyenin umûma şâmil ya'nî vazîfenin külli ve umûmî olması, havâs ve avâm, bütün müslümanlara a'mâlde ihlâsin gâye-i yegâne olduğu fîkrini telkîn etmiş oldu-ğundan hepsinde ihlâsa bir temâyûl vardır. Şu kadar ki bu ihlâs hepsinde bi'l-fi'il mevcûd olamıyor. Bedîhî bir hakîkattir ki: Bütün insanların terbiye-i rûhiyyesi ve tasrîh-i ahlâki nokta-i nazarından hakâik-i mücerredeyi telkîn etmek bir devâ-yı kâfi değildir. Nûfûs-ı beseriyyenin kemâlât-ı ahlâkiyyeye vâsil olabilmesi için terhîb ve tergîb-i maddîye ihtiyâc vardır. Çünkü hakâik-i mücerrede için menfaat-i maddîyeyesini fedâ edecek yüzde kaç kişi tasavvur edilebilir!.. İşte bu ciheti nazar-ı i'tibâra alan şerî'at-i İslâmiyye tergîbat ve terhîbat-ı müşâhhasa-ya, saâdet ve şekâvet-i uhreviyyenin tafsîl-i ahvâline pek ziyâde i'tinâ etmiştir. Binâenaleyh şerî'at-i mutâhhara-i İslâmiyye'nin nâsı tarîk-ı hayr u salâha sevk için ettiği hitâbları mevzû'u iki dereceli olmuş oluyor:

1- Saâdet-i mahza ve rizâ-yı İlâhî

2- Sevâb ve 'ikâb-ı uhrevî.

Şâyân-ı dikkattir ki: İslâmiyet'te sâik-i fazîlet olan sevâb ve 'ikâb-ı uhrevî, fîkr-i menfaat ya'nî mezâhib-i felsefiyyenin telkîn eylediği menfaat mebde'inden pek çok yüksek ve hattâ onlarla hiçbir alâkâsi yoktur.

İslâmiyet'te menfaat, menfaat-i muaccele değil, menfaat-i müecceledir. Bu menfaat-i müeccele, neş'et-i ûlâ-yı beseriyyede terbiye-i fîkrîye ve rûhiyyeyi teshîl edecek için irâdenin bir gâye-i kıymetdâra kolayca teveccûh etmesine de yardım ediyor. Bu i'tibâr ile vazîfesini bir menfaat-i uhreviyye sevdâsiyla ifâ edenler bile, menfaat-i uhreviyye mülâhazasıyla beraber kâinâtî nizâm-ı ekmel üzerine yaratın, nev'i beşer için saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyesini kâfil ve fitrat-ı asliyyesine en muvâfîk kânûnları vaz' eden Allah'ın emrine inkîyâdi düşüneceklerinden netîcetü'l-emr yine amellerinin muktezîsi bir hayr-ı mahz olmuş olur. Binâenaleyh müslümanlarca "sâik-i vazîfe" iki dereceli olmakla beraber rasyonalistlerin insanları mükellef tutmak istedikleri meşhûr "Vazîfe, vazîfe olduğu için ifâ edilir. Vazîfededen maksad ve gâye, yine vazîfedir, ta'bîr-i diğerle kânûna hürmet ve itâattir" kâide-i külliyyesine tamâmiyla muvâfîk bir tarzda hareket edilmiş oluyor.

Ahmed Nazmi

¹ Yûsuf Sûresi, 12/87

² Zümer Sûresi, 39/53

[68] SADÂ-YI HAKİKAT

Biz, talebe-i ‘ulûm ne muallimlerimize, ne de umûr-i idârede bulunan zevâta karşı ukalâlik satarak onları mu’âhaze etmeyiz. Çünkü terbiyemiz, vaz’iyet-i ictimâ‘iyemiz müsâid değildir. Çünkü Hazret-i Ali kerremallahu vechehû ve radiyallahu anh efendimizin kavl-i ibret-nümâsına ittibâ‘la hakk-i ta‘lîme riâyet ederiz. Bu husûsu arz ve temhîdden maksadımız şudur ki; talebe-i ‘ulûm tarafından derslere girmemek sûretille yapılan grevler umûr-i idârede bir takım gayr-i münâsib, hakikate gayr-i muvâfik ve ba‘id-i in‘îkâsât ya‘nî sû-i tefehhümât husûle getirmiştir. İşte bu sû-i tefehhümâti izâle ve tecellî-i hakikat yolunda talebeden yükselen sadâ-yı hakikati, âvâz-ı meşrû‘u ismâ‘ için ba‘zi ma‘rûzâtta bulunuyoruz:

Evvelâ; biz, talebe-i ‘ulûm efâlimizde, akvâlimizde, icrââtimizda hârinç nüfûzuna tâbi‘ değil, belki her hareketimizde, her sözümüzde, her fikrimizde tamâmiyla serbest olup yegâne âmil kendi dimâğımız, kendi sözümüz, kendi kavlimizdir.

Saniyen; istifâde edemediğimiz bir muallim hakkında istid‘â terfî ederek usûlü dâiresinde silsileye riâyeten Ders Vekâleti’ne takdîm ediyoruz. Bu sûretle müte‘addid istid‘âlar takdîm ettiğimiz hâlde hasıraltı ediliyor. Defaâtle şikâyetlerde bulunduğuımız hâlde sem‘-i i‘tibâra alınmıyor.

Evet, biz şekvâda muztarız. Çünkü vatanımızdan, anamızdan, babamızdan ayrılarak sîrf tahsîl-i ilim ve irfân için, dolayısıyla hem kendimizi ve hem nev‘imizi islâh ve irşad için Çin’den, Tiflis’ten, Batum’dan, Anadolu’dan, Bosna’dan ilh... bir takım meşâk ve mezâhimî ihtiyâr ederek geldik. Şu hâlde bugün ancak mukaddes emellerimizin husûlî için Makarr-ı Hilâfet-i muallâya arz-ı iftikâr ediyoruz.

Maksad bütün ma‘nâsiyla âşikâr iken talebenin bir muallim hakkındaki şikâyeti niçin nazar-ı i‘tibâra alınmıyor? Yok, eğer maksad ta‘lîm ve ta‘allüm değil, yalnız ötekinin berikinin gönlünü hoş etmekse biz, neye vâsita-i tatyîb olalım? Evet, biz istifâde edemediğimiz bir muallimin halka-i tedrisinde bulunarak nâ-meşrû‘ sûrette aldığı ücret-i tedrisiyyedeki hürmete iştirâk edemeyiz.

Grevler ise; Ders Vekâleti’nin teseyyüb ve ihmâliyle veyâhud taannüdüyle matlûbumuzun adem-i is‘âfindan husûle gelen bir hareket-i mütekâbiledir.

Ders Vekâleti’nin maksadına gelince:

O zevâti da ma‘zûr görürüz. Çünkü kendileri ta‘yîn etmiş oldukları zevâti tabî‘îdir ki azl edemezler. Velevkî hak ve nâ-hak olsun.

Ne denirse densin hakikat bundan ibârettir. Fakat hiç düşünülmüyor ki zâten mikdâri ekall-i kalîl olan talebe-i

‘ulûm neticeden emîn olmadıklarından meslek-i muazzezlerini terk ederek başka vesâitle mücâdele-i hayat ve idâme-i mevcûdiyyet mecbûriyetinde kalacaklardır. İşte mesleğimizin bu sûretle inhitâtinâ bâ‘is olan ahvâle, keyfi harekâta bir an evvel nihâyet vermek şöyle dursun, bilakis gayr-i musîb tedbîrlerde, kararlarla zevâli te’mîn edilmiş oluyor. Heyhât, hezâr heyhât!...

Biz bu acı hakikate muttalî‘ olduğunu için elimizden geldiği, gücümüzün yettiği kadar kâlen ve fi‘ilen yorulmaz bir azim ile çalışmaya karar verdik. Tâ ki hak ve hakikat meydana çıksın...

Talebe-i ‘ulûm nâmına

M.

TÜRKÇÜLÜK, MEMLEKETÇİLİK

Son zamanlarda mâhiyeti mechûl bir mezhebin etrâfında bir takım dedikodular intişâra başladı. Hatta pâ-yitahtın havâ-yı sâfiyyetini ihlâl, rûh-ı diyânet-perverini idlâl eden; memlekette an‘anât-ı millîyye ve âdâb-ı İslâmiyye’nin peyderpey yıkılmasına çalışan bu mâhiyeti mechûl mezhebin tarafdarârı olduğu söylendi. Fi‘l-hakika son senelerde kadınlarımızın ahvâl-i umûmiyyesinde garîb tebeddüler, istihâleler rû-nûmâ oldu. Tesettür aleyhdârlığı arttıkça arttı. Müslümanların taassubundan dem vurmak mütemâdî bir moda hâlini aldı. Kadınları örtüden âzâd etmedikçe, kadınları sokağa dökmedikçe bu memleketin hayır yüzü görmeyeceğine dâir pek bâtlî kanâatler bir takım kanâatsızların düstûru oldu. Kadınlarımızı hayat-ı ictimâ‘iyemize pek yabancı eşkâl ile irâe etmek, teşhir etmek birçok gazetelerin, mecmû‘aların yegâne medâr-ı maîseti oldu. Asrîleşmek nâmî altında ahlâksızlaşmak mefkûresi her tarafı sardı.

Acaba bütün bu mefâsid-i azîmeyi îkâ‘ eden bu mâhiyet-i mezhebiyyesi mechûl şirzime midir? Hayır! Sâde bunlar değildir. Bunlarla beraber dâll ü mudil bir cemâ‘at daha var ki bunların mezhebi ma‘lûmdur.

İste son senelerde bu memlekette bir inkilâb-ı ictimâ‘î yapmak emeliyle ortaya atılan birçok mücâhidler ve bu mücâhidlerin ortaya attığı fikirlerin sahne-i tecellisi olan gazeteler, mecmû‘aların kısmen birinci şirzimeye mensûb, kısmen de memleketin rûhuyla yaşayamayan, yabancılaşmış bir takım adamlarıdır. Bunların gâyesi: Bu memleketi Avrupalâştırmaktır. Çünkü bu memlekete kurûn-ı vustâî bir hâlde yaşıyormuş. Ve bu asırda yaşayabilmek için rûhen, irfânın Avrupa’ya temessüл etmeliyim!

İki yabancı cemâ‘atin memleketimiz hakkında böyle düşünmesi hiç de bâdî-i istîgrâb değildir. Bir memleketin temessüл etmesi onun bütün hasâis-i millîyyesiyle, bütün telakkîyât ve an‘anâtıyla, mukaddesatıyla, müessesatıyla

¹ “Bana bir harf öğretenin kölesi olurum”

ortadan kalkması ve yerine mâzîsine karşı hiçbir alâka hissetmeyen, [69] müessesâtına hiç hürmet etmeyen yepeni bir milletin isbât-ı vücûd etmesi demektir. Mevcûdiyet-i mâziyyemizi böyle bir inkırâza mahkûm ettiğten sonra hayatımızın devâm ettiğini iddiâya hiç hakkımız olmayacağ bedîhîdir. Böyle bir hayat bizim değildir. Rûh-ı mevcûdiyyetimiz yıkıldıktan sonra artık biz ortadan kalkmışız demektir. Milletlerin inkırâzi budur. Yoksa bir milletin hiçbir ferdi kalmayincaya kadar ölmesi değildir.

Görülüyor ki bu iki şirzimenin gâyesi bir noktada birleşiyor: Memleketin rûh-ı mevcûdiyyetini yıkmak! Hiç şübhесiz memleketimizin rûh-ı mevcûdiyyeti Müslümanlık'tır. Bizim ahlâkimiz i'tikâdâtımızdan, ictimâ'iyyâtımız ahlâkiyatımızdan teferru' eder. Siyâsiyyâtımız da ictimâ'iyyâtımızdan doğar. Ben müslümanım, deyince, sâde i'tikâden değil, Müslümanlığın desâtîr-i ahlâkiyye, ictimâ'iyye ve siyâsiyyesine de îmân etmiş ve onlarla amel etmiş bir adamım demektir. Bütün müessesâtım, medeniyetim, irfânım, hepsi bu esâşların üzerine kâim, bunların üzerine kâim olmayan bir medeniyet, bir irfân, bir müessesese benim rûhumdan doğmamıştır. Benim hiçbir ihtiyâcımı tatmîne hâdim olamaz. İslâmlaşmayan her şey bana yabancıdır. Bu esâşlar benim rûhumda yaşıdıkça, beni idâre ettikçe ben müslümanım. Bunlara uzanan dest-i tahrîbi kırmak benim en büyük vazîfemdir. Bu esâşlar üzerine kâim olan medeniyeti, irfânı, müessesâtı dâimâ en yüksek ve en hâkim makâmda tutmak, bu makâmdan tenezzül etmemek için her asra göre en kuvvetli silahlarla tecehhüz etmek muktezidir. Bir asrin eslihası karşısında âciz kalmamak için dâimâ müteyakkız davranışmak, dâimâ çalışmak, benim ilk işimdir. Bana takaddüm eden bir iki batın bundan gaflet etmişse, bunu takdîr edememişse bana düşen onların bana tevdî' ettileri mebnâ-yı mevcûdiyyeti bütün bütün yıkmak değildir. Bilakis onların ihmâliyle o mebnâda açılan rahneleri hemen ta'mîre şitâb etmektir. Başkaları beni ilimde, sânatte geçmişse onlara yetişmek, mâzî-i irfânımı bugünkü merhale-i terakkîye yetiştirmek için çalışırım. El-hâsil ezelden merbût olduğum ve benim hüviyet-i millîyyemi canlandıran esâsât-ı İslâmiyye'ye dâimâ sâmsâki tutunarak rehgûzâr-ı hayatı kat' ederim.

İşte bir müslümanın düşünüşü, bir müslümanın gâyesi budur: Mevcûdiyet-i İslâmiyye'yi, medeniyet-i İslâmiyye'yi, irfân-ı İslâmiyi, ümmet-i İslâmiyye'yi ihyâ ve i'lâ!

Şimdi bu düşünüşün, bu gâyenin ma'rûz kaldığı tecâvüzleri tedkîk edelim:

Son senelerde türeyen Türkçülük: "Asrımız milliyet asrıdır. Biz de asrımıza uyacağız. Artık ümmet devri geçti. Her millet ancak kendi işleriyle, mukadderâtiyla alâkadâr olacak. Her millet kendine baksın, kendini kur-

tarsın" dedi. Ve ne yapsa iyi. Cengiz, Timur, Hülagu'yu mukaddesler miyânına idhâl ederek bozkurt masallarını, Karakurum, Kızilelma, Ergenekon hulyâlarını yaymaya, akvâm-ı İslâmiyye miyânında tefrika tohumlarını serpmeye başladı. Bunların hepsi halka yabancı gelince bu sefer zâhiren daha mu'tedil bir yol tuttu. Halbusi bu yol birincisinden daha vahîm. Çünkü bu sefer de yine mukaddesât-ı dîniyeye alttan alta tecâvüz, fakat "ilmî" nâmı altında tecâvüz var. Tesettürü kaldırımk, kadınları herci bâd-âbâd sokağa dökmek, gençleri görünüşte füsunkâr, hakîkatte zehirli fikirlerle aldatmak, Müslümanlığı mevkî-i hâkimiyetten indirmek..

Acaba hangi yerde milleti yükseltmek için rûh-ı millîyi tevhîn etmek yolunun ta'kîb edildiği görülmüş de bu cemâ'at onlara uymuş. Hem bunların milliyet dedikleri Hristiyanlık'ın inkişafından doğan bir şeydir. Müslümanlık'ta böyle bir şey yoktur. Müslümanlık bunların anladıkları tarzda milliyeti ifnâ etmiştir. Diyâr-ı İslâmiyye'de birkaç kişinin ortaya koymakları milliyetçilik sahte ve taklîdî bir mâhiyeti hâizdir. Müslümanlık milliyet dalâletlerini, taassublarını, hodgânlıklarını kaldırılmıştır. Binâenaleyh milliyet hareketi rûh-ı İslâm'a yabancıdır. Ve müslümanlar arasında revâc bulmayacağı âşıkârdır. Şurada, burada birisinin veya birkaç kişinin "Ben müslümandan evvel Arâbım yâhud Türküm yâhud Kürdüm" demesi Müslümanlığın râbitâ-i uhuvvetini sarsacak bir mâhiyette olamaz. Bu dalâletler ne kadar devâm ederse etsin, muvakkattır. Çünkü rûhumuzun mevlûdü değildir. Bunlar er geç bir darbe-i intibâh ile târumâr olur, gider. Elverir ki öbür taraftan müslümanlar bu intibâhin ta'cili için çalışınlar.

Garbperestlik Türkçülük'te mündemic olduğundan garb muhîtinde doğan esâsâtı ve müessesâtı körükörune taklîd ettiğinden onu ayrıca teşrihe hâcet yoktur. Milliyet nasıl Hristiyanlığın zâde-i inkişâfi ve binâenaleyh bizimle hiçbir alâkası yoksa bi-târîkî'l-ûlâ Garbperestliğin de bizimle hiçbir alâkası olmaması iktizâ eder.

Gelelim Memleketçiliğe: Bu yukarıda beyân ettiğimiz mâhiyeti mechûl mezhebin tarafdarârı hakkında son günlerde söylenilen sözler, bunların memleketin âdâb ve an'anâtını yıkmaya on ayak oldukları hakkında işâa edilen havâdisin doğurduğu bir fikirdir.

Vakit ser-muharriri memleketimizde vatandaşlığının sîrf siyâsî bir mâhiyet kesb etmesi fikrini müdâfaa ederek bunun "Bu asırda kâbil-i tatbîk yegâne devlet fikri olduğunu, Türk kelimesinin bu vatandaşlığı ifâde edemeceğini, çünkü Türk kelimesinde mutlaka din ve geniş bir tarzda ırk mefhûmu bulunduğu, bunun için bugün Türk kelimesiyle Osmanlı vatandaşlığı gibi gâyet vâsi' bir ma'nâ ifâde olunamayacağını" beyân ettikten sonra "Bu güne kadar müessesât-ı dîniyeye siyâsî hayatla alâkadâr

bulundu. Bunun neticesi dine âid vezâif-i ictimâ‘iyye, hayriyye ve ahlâkiyyenin ifâ edilmemesi ve memlekette kudsiyet hissiyle îmânın gevşemesi oldu. Türkçülük İttihâdcılar zamanında siyâsî hayatı karıştırdı. Bunun da neticesi şu oldu ki Türk lisân, san‘at ve edebiyatına âid teşebbüsât-ı harsiyeyi hoş görememelerine ihtimâl olmayan birçok Türklerde Türkçülüğe karşı mübhem bir hiss-i bürûdet husûle geldi” diyor. [70]

Evvelâ; Ahmed Emin Bey'e şunu ihtar edelim ki kendisi her şeyden evvel Müslümanlığı hiç tahsil etmemiş, hiç anlamamıştır. Müslümanlık edyân-ı sâire ile din nâmî altında ictimâ‘ ettiğinden diğerleri hakkında vârid olan her şeyi Müslümanlık hakkında da kabûl edivermiş ve mütâla‘asını bunun üzerine yürütmüştür. Bu pek fâhiş bir hatâdır. Müslümanlık'tan mukaddem din mefhûmu başka, ondan sonra da başkadır. İslâm, din mefhûmu üzerinde pek büyük bir inkilâb yapmıştır. Resûlullah Efendimizden mukaddem din bir “dogma”, bir şekl-i i‘tikâdîye îmân, yâhud bir takım elfâz-ı sâhire ile merâsim-i mu‘tâdenin tekrâriyla ilâhenin gazabını teskîn ve efrâdin selâmetini yâhud “nirvana”sını te’mîn etmekten ibâretti. Bu gibi edyânın siyâsiyyâtlâ alış-verişleri yoktur. Fakat Müslümanlık'ta i‘tikâdiyyât ve ahlâkiyyât, ictimâ‘iyât ve siyâsiyyât ile tev’emdir. Russo diyor ki: “Hıristiyanlık bize ancak tâbi‘i-yet ve ubûdiyeti telkîn ediyor” ve yine diyor ki “Bir hıristiyan cumhuriyeti teessüs edemez. Çünkü bu iki kelimeden biri ötekini def‘ eder.” Halbuki Müslümanlık'ta öyle değildir. Meselâ: Müslümanlık istibdâd ile yürümez. Herbiri diğerini def‘ eder. İslâm devletlerinin esbâb-ı sukûtundan biri hepsinin İslâm'ın teşekkülüne muvâfik olmayan bir tarz-ı idâreyi kabûl etmesidir. Ecdâdimizin muvaffakiyyâtı o kadar sağlam o kadar vâsi‘ idi ki a‘dâ-yı İslâm bunları tahrîb için, bu mevcûdiyetin te’sîs ve tarsîni uğrunda sarf edilen asırlardan daha fazla bir zaman uğraştılar. Her devlet-i müstebide-i İslâmiyye'nin pek za‘îf olduğunu, çünkü mebâdî-i İslâmiyye'ye kat‘iyyen bî-gâne bulunduğu müslümanlar asırlardan sonra anladılar..

Görüyorsunuz ki Müslümanlık sâha-i siyâsete müdâhale ederek mağlûb olmuş bir mevcûdiyet değildir. Memleketimizde din vezâif-i ahlâkiyye, ictimâ‘iyye ve hayriyyesini ifâ etmiyorsa, memlekette kudsiyet hissi gevşemişse bu Müslümanlığın siyâsiyyâta müdâhalesinden değildir. Bilakis mebâdî-i İslâmiyye'nin siyâset sâhasında tatbîk olunmamasındandır. Bununla beraber onun ismi sâüstîmâl edilmiştir. Bu hâlikati inkâr etmek kâbil değildir. Hem Müslümanlık sizin istediğiniz siyâsî vatanâşlığı kâfildir. Maksadınız bu memlekette tavattun eden, bu devlete bir tâbi‘-i sâdik olan her ferdin, ırk ve dînine ilişilmeden yaşaması değil mi? Bunu Osmanlı Devleti, fakat, Osmanlı Devlet-i İslâmiyyesi te’mîn etmedi mi?

Her hâlde bu Memleketçilik fikri, pek zâid, kat‘iyyen lüzûmsuzdur. Ahmed Emin Bey daha sarîh söyleseler... Herkes i‘tikâdında hürdür. Fakat i‘tikâdını gizlemek ve bu gizlilikten istifâde ederek hükümlarda bulunmak kadar da fenâ bir şey yoktur. Âile-i İslâmiyye'ye giren her ferd için âğûş-ı İslâm açıktır. Fakat dîn-i İslâm güneş gibi âşıkârdır. Bizde saklanacak bir i‘tikâd, gizlenecek merâsim yoktur. Hangi mezhebe mensûb olursa olsun her müslüman muhteremdir. İhtilâfat-ı mezhebiyyenin meydân-ı mücâdelesi ilim sahâsidir. Başka bir saha değildir.

Bütün bu îzâhâtimizdan görülmeye ki devletimiz bir Türk Devleti değil, Osmanlı, fakat müessis-i muazzamının nâmına izâfeten, Osmanlı Devlet-i İslâmiyyesi'dir.

Ömer Rıza

MÜTEYEMMEN BİR İZDİVÂC

Bu hafta matbûât-ı yevmiyyemiz pek hayatı ve mes‘ûd bir izdivâci kayd ediyordu. Hilâfet-penâh efenâdimiz hazretlerinin kerîme-i iffet-vesîmesi Sabiha Sultân aliyyetü’ş-şân hazretleriyle velî-ahd-i Saltanat ve Hilâfet devletlü necâbetlü Abdülmecid Efendi hazretlerinin mahdûm-ı necâbet-mevsûmu Şehzâde Ömer Faruk Efendi hazretlerinin izdivâcları için müsâade-i seniyye-i cenâb-ı tâcdâr-ı a‘zamî râyegân buyurulmuş ve geçen Pazar günü velî-ahd-i saltanat hazretleri huzûr-ı hümâyûna kabûl buyurularak mevkî‘-i bülend-i hânedân-ı celîlü’ş-şân-ı Osmanîmizi yâr u ağıyâr nazarında takviyeye medâr olan bu emr-i müteyemmen müsâade-i seniyyeleri lütuf buyurulduğundan dolayı südde-i hümâyûna arz-ı şûkrân eylemişler ve bi‘l-mukâbile bu izdivâcın an‘ane-i saltanatta bir devre-i nevîn-i bahtiyarî kûşâd eylemesi ve bu vesile ile efrâd-ı milletin dahi mes‘ûd ve dilşad olmaları hakkındaki ed‘iyye-i müstecâbe-i hazret-i hilâfet-penâhîye iştirâk buyurmuşlardır.

Sebîlürresâd, bu izdivâc-ı müteyemmenin her iki taraf hakkında mes‘ûd olmasını kemâl-i ihlâs ile temennî ve hânedân-ı âlışânımızın izdiyâd-ı şevket ü satvetini Bârgâh-ı Ehadiyyet’ten tazarru‘ eyler.

EMR-I DİNİ MUHÂFAZA HUSÛSUNDА FERMÂN-I HILÂFET-PENÂHÎ¹

¹ Buradan 6 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır. Sansür hey'eti, Halife Padişah'ın fermânını yasaklamıştır.

Emîru'l-mü'minîn efendimiz hazretleri, millet-i İslâmiyye'nin Kânûn-ı Esâsî ile müeyyed hukük-i mukaddese-i dîniyyesine karşı Türkçe *İstanbul* gazetesinin irtikâb ettiği bu tecâvüzü tecziye ile vazîfe-i muallâ-yı hilâfetini bi-hakkın ifâ etmeleri zât-ı şevket-simât-ı hazret-i şehriyârîlerine karşı kâffe-i ehl-i İslâm'ı medyûn-ı şükrân bırakmıştır.

Maa'l-esef son senelerde milletin hukük-i mukaddese-i dîniyyesine karşı her türlü tecâvüzde bulunmak moda hâlini almıştı. Eli kalem tutan bir takım derbederler ahkâm-ı dîniyyemizi yıkmak için her türlü teşebbüste bulunuyorlardı. Bunların ser-âmedânından olan ma'hûd İctihâdcı dîn-i İslâm'a, Peygamber-i İslâm'a karşı mütemâdî tefevvühâtta bulunuyordu. Öteden bu adama iktidâ eden bir sürü serseriler tesettürü kaldırımk, kadınları baştan çıkarmak [71] ve âile hayatımıza yıkarak inkırâzımızı ta'cîl için elliinden gelen her gayreti sarf ediyorlardı. Bütün bu mütecâvizlerin yegâne sermâye-leri hayâsızlıktır. Bunların zerre kadar bidâ'a-i ilmiyyeleri olsa ve ortaya ilmî kanâatlerini koymuş olsalar bir şey denemezdi. İlme karşı ilimle mukâbele etmeyi biz de biliyoruz. Bizim hiçbir taarruz-ı ilmîden pervâmız yoktur. Bilakis münâkaşât-ı ilmiyye dâimâ ahkâm-ı dîniyyemizi tahkîm etmekten başka bir semere vermez. Fakat bunlar öyle değil. Ma'nâsını anlamadan dillerine doladıkları "asrîlik" kelimesinden kendi heves-i dalâletlerini tatmîn edecek ma'ânîyi istîhrâc ederek millet-i İslâmiyye'nin nizâm-ı ictimâ'isini muhâfaza eden esâsât ve ahkâma var kuvvetleriyle saldırdılar. Bu seviyede olan bir cemâ'at-i hâsireye ilimden bahsetmek, hakâik-i İslâmiyye'yi bast etmek hiçbir fâide vermezdi. Dünyânın her tarafında mübâhasât-ı ilmiyye makbûl, fakat uluorta tecâvüler medhûl ve muhakkardır. Bu gibi en ibtidâî kavâ'id-i terbiyyeye bile vâkif olmayan bir takım eşîrrâya karşı kavanîn-i âideyi tatbîk etmek memleketin nizâm-ı ictimâ'isini muhâfaza ve siyânet nâmına yapılacak en mühim vazîfe idi. Maa'l-esef son senelerde evliyâ-yı umurumuz bu vazîferini, hatta bile ihmâl ediyorlardı. Çünkü onlar da kendilerini inkılâb-ı ictimâ'î kahramanlardan addedecek ve inkılâb-ı ictimâ'ının faziletten rezîlete inmekle tahakkuk ettiğini zannedecek kadar fikren mütereddî idiler. Memleketin mukadderât-ı ictimâ'iyye ve ahlâkiyyesini böyle bir takım derbederlerin dest-i fesâdına bırakmakla bugün kemâl-i teessürle müşâhede ettiğimiz inhitât-ı ahlâkiye düştük. Buna karşı durmak ve memleketin nizâm-ı ictimâ'î ve ahlâkisini muhâfaza etmek, halkın hukük-i mukaddese-i dîniyyesine riâyet etmek zamanı çoktan hulûl etmiştir.

Hilâfet-penâh Efendimiz Hazretleri Hükûmet-i Seniy-

yelerini bu mühim, bu muazzam vazîfeyi kemâl-i ehemmiyyetli der-pîş ederek ona göre çalışmasını bu def'a *İstanbul* gazetesinin tecâvüzâtına ittilâ' buyurduktan sonra ısdâr ettikleri fermân-ı hümâyûnlarıyla ızâh buyurmuşlardır.

Bundan böyle Hükûmet-i Seniyye'nin bu vazîfesini lâyikeyla takdîr ettiğini âsâr-ı fi'liyyesiyle göstermesini temennî ederiz.

BEYÂNât-ı HAZRET-İ MEŞîHAT-PENâHî

Şeyhüislâm Hayderîzâde İbrahim Efendi hazretleri İkdâm muhâbirine "*İstanbul* gazetesinin dîn-i mübîn-i İslâm'a doğrudan doğruya tecâvüz kılıklı neşriyâti manzûr-ı âlî-i hilâfet-penâhî buyurulunca neşriyât-ı mezkûrenin nezd-i şâhânedede teessür ve teessüfî mûcib olduğundan bu gibi cûr'etkârâne neşriyât ve tecâvûzâta karşı evâmir-i şedîde ısdâr" edildiğini beyân ettikten sonra "Meşîhat-i Ulyâ'yı alâkadâr eden mesâil-i dîniyye hakkında matbûâtın neşriyâtını günü gününe ta'kîb eylemek üzere Dârülhikme'den bir me'mûr-ı mes'ûl ta'yîn edildiğini" söylemişlerdir. Bize kalırsa Şeyhüislâm efendi hazretleri matbûâtı tetebbu' etmek husûsunu mahallî matbûâta hasr ettirmeyerek garbin ilmî ve yevmî matbûâtına da teşmîl buyurulsa ve dinimiz hakkında yazılan şeylere en salâhiyedâr makâm-ı resmî-i İslâmî olan Makâm-ı Meşîhat-i Ulyâ'dan günü gününe cevâbler verilse pek büyük bir hizmet ifâ edilmiş olur.¹

Binâenaleyh bu teklîfimiz Şeyhüislâm efendi hazretlerince kabûl edilirse birçok mesâil-i İslâmiyye hakkında şâyi' olan sû-i tefehhûmlerin izâlesi yolunda pek mühim ve semeredâr bir iş görülmüş olur.

Şeyhüislâm efendi hazretleri gazetelerin tedâkîki için me'mûr-ı mes'ûl ta'yîn edildiğini beyân ettikten sonra "Dokuz a'zâdan müteşekkil olan Dârülhikmeti'l-İslâmiyye'nin üç gruba tefrikîyle her hafta bir grubun mesâil-i dîniyye hakkında neşriyât ve tenvîrâtta bulunacağı ve tanzîm eleyeceği makâlâtın hey'et-i umûmiyye tarafın-

¹ Buradan 10 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

dan tevsî‘ edilerek va‘az sûretinde Ayasofya, Sultânahmed, Bayezid ve Fatih Câmi‘-i Şerîflerinde halka teblîg olunacağı” beyân buyurmuşlardır.

Biz, va‘z ve irşâd husûsunun da Dârülhikmetî'l-İslâmiyye a‘zâsında hasr edilmemesini temennî ederiz. Memleketimizde tanınmış ekâbir-i ulemâının da bu vazîfe-i esâsiyyeyi ifâya da‘vet olunmalarını temennî ederiz. Bilhassa i‘tâ olunacak mevâizin inhitât-ı ahlâkimize, sukût-ı ictimâ‘imize devâsâz olacak bir sûrette teblîg olunacağı; halkı bir takım ihmâllerden, teseyyüblerden dolayı levî ü ta‘nîf ve bunlardan dolayı düştüğü gayyâdan daha bedter gayyâlara düşeceğini beyân ederek esâsen ma‘lûl-i ye’s olan ma‘nevîyetleri daha karanlıklaştıracak bir mâhiyyette olmayacağı bedîhîdir. Her hâlde bu cerryân-ı irşâdin ta‘mîmini ve binâenaleyh kâffe-i erbâb-ı ehliyyetin bu vazîfeyi ifâya da‘vet olunmalarını tekrâr temennî ederiz.

DÂRÜLHİKME’NİN BEYÂNNÂMESİ

Dârülhikmetî'l-İslâmiyye’den:

Anâsır-ı İslâmiyye’yi, aynı unsura mensûb efrâd-ı müslimeyi birbirine bağlayan ezelî râbitanın habîl-i metîn-i İslâm’dan başka bir şey olmadığını [72] ve bundan böyle de olamayacağını zaman bize lisân-ı hâdisât ile tekrâr tekrâr ihtâr edip dururken maa'l-esef matlûb olan intibâhın husûlü henüz müşâhede edilemiyor. Düşünülmüyor ki bu kayd-i vahdete îrâs-i halel edildiği anda onun bir arada bulunduğu efrâd-ı ümmet şîrâzesi kopmuş bir kitabın sahâif-i perâkendesi gibi derhâl dağılıp ayaklar altında kalır.

Ukûl-i selîme ashâbinin herseyeden evvel düşüneceği cihet bir taraftan mensûb olduğu hey’et-i ictimâ‘iyeyenin efrâdi arasında mevcûd esbâb-ı tesânüdü te’yîde ve diğer taratan yeni yeni vesâil-i vahdet ihzârina münhasır olması lâzım gelirken Türkçe *İstanbul* gazetesinin 6 Teşrînisânı sene 1335 târihli nûshasında “Kevkeb-i Fâhir” imzâsıyla yazılan ve sâhibinin ahkâm-ı İslâmiyye’ye ve bu ahkâmın istinâd ettiği esâsât-ı ilmiyyeye vukûfsuzluğu ve bi’n-netîce akidesindeki fesâdı gösteren hâtrîda olduğu vechile dîn-i mübîn gibi zâten mevcûd olan ve te’yîd-i İlâhî ile müeyyed bulunan bir râbita-i kudsîyyeyi tevhîne tasaddî etmek havsala-i akl ü edebe sığmayan bir tecâvüz-i şenî’dir.

Kaldı ki milletin hukûk-ı esâsiyyesini kâfil olan Kânûn-ı Esâsi‘de musarrah bulunduğu vechile Devlet-i Osmâniyye’nin mebnâ-yı mevcûdiyyeti olan dîn-i İslâm’ın himâye ve muhâfazası başlarında Halîfe-i muazzamları bulunan reîs-i hukûmetleri olduğu hâlde bütün hey’et-i ictimâ‘iyeyen uhdesine mütehattim bir vazîfe-i mukad-

desedir. Binâberîn dîn-i mübîne vukû‘ bulacak her hangi bir tecâvüz, milletin gerek şer‘-i şerîf ve gerek Kânûn-ı Esâsi ile müeyyed bulunan hukûk-ı mukaddesesine karşı ikâ‘ edilmiş en büyük bir cûrm olduğu gibi mütecâsiri hakkında da ta‘kîbât-ı kânûniyye icrâsî kuvve-i icrâiyyenin en mühim ve en müsta‘cel vazîfesidir.

“SURIYE ARAB MI?”

- 2 -

5 Teşrînisânî târihli *Tan* gazetesinden:

Emîr Faysal’ın sabah gazetelerinden birine vâki‘ olan beyânâtı muhtâc-ı tashîhdır. Fi‘l-hakika mûmâ-ileyh Suriye’nin tahliyesi hakkında İngiltere ile Fransa arasında akdedilen i‘tilâfin, İngiltere’nin Arablara karşı ettiği ta‘ahhûdâta münâfi‘ olduğunu ihsâs ediyor ve demek istiyor ki:

1- Sâhil havâlîsi de dâhil olmak üzere bütün Suriye Arab’dır. Bu havâlîye Sir McMahon 1915 Teşrînisânî’sinde istiklâl va‘d etmiştir.

2- Emîr Faysal mezkûr ta‘ahhûdlere istinâden hûküm ve nûfûzunun teknil Suriye’den başka Filistin’e şâmil olduğunu iddiâ etmektedir.

Bu iddiâlara cevâb vermek için Sir McMahon’ın 24 Teşrînisânî 1915 senesinde Mekke şerîfine gönderdiği notayı ber-vech-i âtî derc ediyoruz:

“Mersin ve İskenderun ile Şam, Hama, Humus ve Haleb’in garbında vâki‘ Suriye havâlîsi tamâmiyla Arab addedilemeyeceğinden, tasavvur edilen hudûdun hâricinde bırakmalıdır. Arab rüesâsı ile el-yevm mer‘î muâhedorumuzu haledâr etmemek şartıyla bu ta‘dîlât dâhilinde mezkûr hudûdlar bizce makbûl ve mu‘teberdir. Büyük Britanya’nın müttefiki Fransa’ya zarar vermeyecek sûrete serbestî-i harekâtî cârî olan aksâm-ı arâzî i‘tibâriyla, İngiltere hûkûmeti nâmına te‘mînât-ı âtiyye ile beraber mektûbunuza şu cevâbı i‘tâya me’zûnum:

İngiltere, Şerîf-i Mekke tarafından teklîf edilen hudûdu şâmil arâzî dâhilinde Arabların istiklâlini tasdîk ve te’yîde –yukarıki ta‘dîlatın kabûlü şartıyla- müheyŷadır.”

Bu notadan istîhrâc edildiğini göre:

1- İngiltere, sîrf Arablar ile meskûn havâlîden yalnız Cebel-i Lübnan’ı değil, fakat Suriye’nin isimleri mezkûr dört şehrin garbindaki sâhil kısmını da istisnâ etmiştir. Bu kısma İngiliz askerinin tahliye edecegi “Mavi Mintika” ismi verilmektedir.

2- Fransa ile İngiltere hûkûmetleri gerek Filistin’de, gerek Arapça konuşulan diğer bir memlekette, Şerîf Hüseyin’in oğlu Emîr Faysal’ın nûfûz-ı şâhsîsini te‘mîn etmeyi ta‘ahhûd etmişlerdir.

SEBÎLÜRREŞÂD MECMÛ'A-İ İSLÂMIYYESİNÉ

Sefil ve perîşan bir sûrette Aydın ve havâlîsinden muvakkaten ayrılmaya mecbûr kalan zavallı ve bedbaht din kardeşlerimizin hâl-i pür-melâlleri cidden şâyân-ı endişe- dir. Kışın azîm tûfanları, bî-rahm soğukların te'sîriyle titreyen ve günden güne kuvve-i hayatılarını gâib eden bu bî-çârelerin hâline bakıp da ağlamamak gayr-ı kâbîldir. Şimdiye kadar mevsim-i sayf hasebiyle şedâid-i hava ve emrâzdan masûn kalan ve ömürlerini nân ü na'îm içinde imrâra alışmış bulunan evden, yurddan, eşyâdan mahrum zavallıları mevsim-i şitânın hulûlüyle ferdâ-yı siyâhın taht-ı tehđîdinde bulunduklarını tasavvur edip de müteessir olmamak mümkün mü? Maa't-teessüf kaloriferlerin tenvîm edici sıcakları içinde bunalan pâyitahtın münevver sınıfı

bu cihetten pek lâ-kayd davranışıyorlar. İşgâl altında olmayan bu havâlî ahâlîsi bir taraftan millî varlığını kullanmak, diğer cihetten pek elîm levhalar arz eden hem-cinslerine mu'âvenet için yiyecek ekmeğini bile fedâdan çekinmedi. Fakat düşünmeli ki her şeyin bir haddi, bir gâyesi var. Dayanılmayacak acı hislerle mütehassis olduğumuz hâlde yazdığını bu sahîfe-i feryâdi gazetenizde neşrediniz. Ve koca pâyitaht halkın nazar-ı insâfini bu cihetlere îsâl ediniz. Eğer ki vâsi' mikyâsta mu'âvenet olmazsa seksen bin müslüman mahve mahkûmdur. Âcilen mu'âvenet-i fi'iliyyelerine intizâr eyleriz.

Harekât-ı Millîye ve Redd-i İlhâk Hey'eti
Aydın ve Havâlisi Hey'et-i Merkeziyye Reisi
Ömer Lütfi

Evkâf Matbaası

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâlmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzîh ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebîyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzîhan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَن يَشاءُ إِلٰى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

20 Kasım 1919

25 Safer 1338

Perşembe

20 Teşrînisânî 1335

Cild: 18 - Aded: 449

ÂSIM

-9-

— Sorma! Kartal'da idim ben de bu çarşamba günü...
Dediler: "Kurna'da dünden beri var köy düğünü..."
Hoşlanırsan, gidelim haydi!..." "Pekâlâ, gideriz:
Pehlivânlar görürüz, sonra yarış seyrederiz..."
Deyiverdim. Demez olsaydım... İlâhî, o ne hâl,
O nasıl maskara dernekti ki... Ta'rîfi muhâl!
Topu kırk elli kadar köylü serilmiş bayıra,
Bakıyor harmanın altındaki otsuz çayıra.
Bet beniz sapsarı bîçârelerin hepsinde...
Ne olur bir kişi olsun görebilsem zinde!
Şiş karın sîska çocukların gibi: Kollar sarkık;
Arka yusumru, göğüs çökmüş, omuzlar kalkık!..
Gözlerin busbulanık rengi, kapaklar şîş şîş;
Yüz buruşmuş, uzamış; cebhe daralmış, gitmiş!
Bakacak yerde o âvâre nazarlar dalıyor;
Serilip kaldı mı bir noktada artık kalıyor!
Sıtmadan boynu bükülmüş de o dimdik Türk'ün,
Düşünüp durmada öksüz gibi küskün küskün!
Gövde teşrihlere dönmiş, o bacaklar deñek;
Daha yaşı yirmi iken eller, ayaklar titrek!
Nerde yetmişleri, seksenleri bulmak? Heyhât!
Kırk onun ömr-i tabî'isidir, aştin mı, vefat.
Deñışık sanki o arslan gibi irkin torunu...
Bense İslâm'ın o gürbüz, o civan unsurunu,
Kocamaz, derdim, asırlarca, sorulsayıdı eğer...
Ne çabuk elden ayaktan düşecekmiş o meğer!..
Neyse, deñekçi gelip, "Meydan açılsın, savulun!"
Der demez, başladığ kalbî sesi yırtık davulun.

Güm güm ötmek ne gezer! Tık nefes olmuş kasnak:
Gögsü tokmak gibi küt küt vuruyor hışlayarak!
Zurna himhîm mi nedir, söylemiyor bir türlü...
Üfleyen zurnacının rengi mezâr, kendi ölü.
Güneş oldukça kızışmış, beni yormuştu sıcak;
Hele bir gölge bulup altına çektim çabucak.
Tam demiştim ki biraz yaslanayım, dinleneyim...
Biri ensemde gezinmez mi, acâib, bu da kim?
Bir de baktım: Kelebek tarlası olmuş da içi,
Soluyup sümkürüyor sırtına bir yaşı keçi!
Ama bak, aklıma gelmezse de hürmet talebi;
O kadar fazla samîmiyyeti sevmem, çelebi!
Sakalından çekerîm, sonra, karışmam... Hadi git..
Kılı ürpermedi, sordum: Baş ödülmüş bu yiğit!
Hele sen geç yiğidim geç, bakalım başka ne var?
Bir çelimsiz sopa, boynunda üç arşın astar!
"Pehlivânlar hani?" derken, söküvermez mi, Hocam,
Birbirinden daha bîçâre sekiz çiplak adam?
Âh o soygunluğu rû'yâda gören korkardı:
Çünkü gömlek gibi etten de soyunmuşlardı!

Mehmed Âkif

[74] NA'T-I CELÎL-İ MUHAMMEDÎ

Coşup deryâ-yı vahdet, mevceler gevher-feşân olmuş,
O gevher şu'lelenmiş mâye-i kevn ü mekân olmuş.
O gevher, gevher-i kâmus-i nûr-i Ahmedîyyettir;
Onun emvâc-i feyzinden zemîn ü âsmân olmuş.
Düşün ol bahr-i nûru, şu'le-rîz-i çeşm-i hak-bîn ol;
Nasıl bir bahr kim her katre bahs-i bî-girân olmuş
Eyâ Fahr-i Rusûl, ey nûr-i sîrr-i cümle-i eşyâ,

Teşekkül-bend olup nûrunla böyle bir cihân olmuş.
 Bedâyi'hâne-i tekvînde sensin mebde'ü'l-îcâd,
 Vûcûdun feyz-i sârî-i hitâb-ı kün fe-kân olmuş.
 Saçılmış lem'a lem'a nakş-i zerrîn-i kemâlâtın,
 Felekler sûret-ârâ-yı nüküs-i per-niyân olmuş
 Tecelliyyât-ı feyzâ-feyz olup bâlâ-yı illiyîn
 Tırâz-ı izzetinden arş ile kûrsî ayân olmuş.
 Nasıl bir feyz-i akdesden hurûşândır ki envârin,
 Onun her lem'ası meş'al-fürûz-ı ins ü cân olmuş.
 Sen ol sultân-ı evreng-i hidâyet sin ki iclâlin
 Ser-â-pâ on sekiz bin âleme tuğrâ-yı şân olmuş.
 Sen ol allâme-i ilm-i ledünn-i "udnu minnî" sin
 Ki rûhun mûlk-i irfâna şeh-i sâhib-kirân olmuş
 Sen ol tâvûs-i bâg-ı behcet-ârâsin ki Cebrâil,
 Senin şevk-i cemâlinle o bâga bâgbân olmuş.
 Habîb-i hâss-ı Mevlâ'sın, bu yüzdendir ki her hulkun
 Cihân-ı aşk içinde bir cemâl-i câvidân olmuş.
 Hudâ-yı lem-yezel kîlmış seni bir nûsha-i kübrâ;
 O nûsha, nûsha-pîrâ-yı cihân-ı bâg-ı cân olmuş.
 Muallâ sâye-i kudsiyyetin eflâke düşmekten
 Bu bir hikmet ki cismin feyz-bâr-ı hâkdân olmuş.
 Zemîne fahr için kâfi değil mi işbu kudsiyyet?
 Mübârek ravza-i pâkin matâf-ı kudsiyyân olmuş.
 O ravzan kîbleti'l-âmâl-i ümmet yâ Resûlallah!
 O ravzan mehbit-i envâr-ı Rabb-i müste'ân olmuş.
 Seni hakkıyla medh etmek ne mümkün yâ Nebiyyallah!
 Senin medhin bütün şâirlere hayret-resân olmuş.
 Sana tebcîl için gökten inip Kur'ân-ı 'ulviyyet,
 Ulüvv-i şânına bir şâhid-i vâlâ-beyân olmuş.
 Sana tekrîm ile hayli melâik ni'me-pîrâdir
 Sana hep enbiyâ saf-bestesi ta'zîm ü şân olmuş.
 Senin misbâh-ı feyzinden alır hep evliyâ nûru;
 Senin misbâh-ı feyzin pertev-i Hakk'a nişân olmuş.
 Vûcûdun âlemîne rahmet-i Mevlâ-yı Zül-in'âm,
 Fûyûzun ümmet-i merhûmene zill-i emân olmuş.
 Zulâm-ı hevl-i mahşerde çerâğ-ı şefkatîn vardır,
 Şefâat nûru minhâcü'l-halâs-ı müznibân olmuş.
 Ne ümmetdir bu ümmet kim saâdetten hîyâbânlar
 Çekilmiş re'sine her âcizin bir sâyebân olmuş.
 Ne rif'attir yanar aşkinla kalbim yâ Resûlallah!
 Ne izzettir bana gözyaşlarım cû-yi revân olmuş.
 Meded-hâhim, garîbim, âcizim, aczîmle cûşânım;
 O âteş bâ'is-i fahrim ki kalbimde nihân olmuş.
 Sana bir bendedir Mecdî-i kemter, hâk-i pâyindir;
 Lisân-ı aşkile virdi dem-â-dem "el-emân" olmuş.

Balıkesîr, 18 Nisan 318

Abdülahazîz Mecdî

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمَهُ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَدْبِخُوا بَقَرَةً . قَالَوْا اتَّخَذْنَا هُنُورًا قَالَ أَغْوَدْ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ . قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ، قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَاعْفُوا مَا تُؤْمِرُونَ . قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْهُنَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقْعِ لَوْهُنَا شَرُّ النَّاظِرِينَ . قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ شَابَةٌ عَلَيْنَا وَإِنَّ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ . قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذُلُولٌ تُبَيِّنُ الْأَرْضَ وَلَا تَشْقِي الْحَرَثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةٌ فِيهَا قَالُوا أَنْ جِئْنَ بِالْحَقِّ فَدَبَّخُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ¹⁾

[75] Meâl-i Kerîmi

Hani, Mûsâ kavmine (kim olduğunu bilmedikleri kâtili meydana çıkarması için vâki' olan mürââatlarında) "Cenâb-ı Hak bir inek kesmenizi emrediyor" deyip, "Bizi maskara yerine mi kojuyorsun?" cevâbını alınca (Emr-i İlâhiyyî teblîg gibi azîm bir işe hezl karıştıracak) câ-hillerden olmak felâketinden Allah'a sığınırı!" demişti. Bunun üzerine "Tanrı'na tarafımızdan yalvar da bu ineğin nasıl bir inek olduğunu bize bildirsin" dediler; o da "Allah buyuruyor ki: O ne pek geçkin, ne de çok genç olmayıp ikisinin ortasıdır. O hâlde emrolunduğunuz şeyi yerine getiriniz" dedi. Kavmi tekrâr, "Tanrı'na tarafımızdan yalvar da rengi nedir bize bildirsin" dediler; Mûsâ, "Allah buyuruyor ki: O rengi sapsarı bir inektir, bakanların hoşuna gider" dedi. "Tekrâr Tanrı'na tarafımızdan yavar da ineğin mâhiyetini bize iyice bildirsin, zîrâ buna benzeyen buluruz" dediler. Mûsâ "Allah buyuruyor ki: (O çifte dolaba koşulup toprağı sürmüş, ekini sulamış olmayan bir inektir; her şeyden salımdır, üzerinde hiçbir alacası yoktur" deyince "İşte şimdî sözün tamâmını söyledin" diyerek ineği boğazladılar. Hâlbuki emrolundukları işi yapmaya yaklaşmıyorlardı.

Âyet-i kerîme Asr-ı Saâdet'teki Yahudilere bunların selefleri olan Benî İsrâîl'in tekâlîf ve evâmir-i İlâhiyyeyi nasıl karşıladığı ve Hazret-i Mûsâ'nın bunların inâd ve dalâletlerine nasıl mukâvemet ettiğini beyân ediyor.

Cenâb-ı Hak kullarını, hangi nevi'den olursa olsun, tekâlîf ile imtihân eder ki bunların iyileriyle kötüleri, mü'minleriyle münâfikleri, evâmir-i İlâhiyyeye mutî' ve münkâd olanlarıyla inâd ve dalâlette pûyân olanları meydana çiksın.²⁾ وَتَبَلُّوْنُكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ (والصَّابِرِينَ وَتَبَلُّوْا أَخْبَارَكُمْ)

Hak Te'âlâ, Benî İsrâîl'i zebh-i bakarla imtihân etti. Fa-

¹⁾ Bakara Sûresi, 2/67-68-69-70-71

²⁾ Muhammed Sûresi, 47/31

kat onlar Hazret-i Mûsâ'nın istihzâ ettiğini zannettiler. Vaktâ ki Hazret-i Mûsâ bir takım tekâlîf-i bâtilayı serd etmek gibi hamâkat ve cehaletlerden tebri'e-i zimmet ederek bunun bir vahy-i İlâhî olduğunu ve kendisinin bu vahyi teblîg ile mükellef bulunduğuunu beyân etti. Benî İsrâîl ondan sonra bakaranın evsâfini sormaya, onu müşkilâta dûçâr etmeye başladılar. Hâlbuki bunlar zebh-i bakara ile teklîf edilince hemen bir bakarayı kesmiş olsalardı iş olur biter, ahkâm-i İlâhiyye ile öyle istihzâ ve resûlullâhî istihfâf yüzünden şiddet ve tazyik ile muâmele olunmaktan kurtulurlardı.

Bakaranın hulâsa-i evsâfi ne yaşı, ne de doğurmamış olması, belki bunların arasında bulunmasıdır. Benî İsrâîl bakaranın yaşıını anladıkten sonra rengini sormaya başladılar. Hazret-i Mûsâ bunun rengini de ta'yîn ile sarı, fakat sapsarı olduğunu beyân etti. Benî İsrail bu evsâf ile iktifa etmeyerek daha başka suâller îrâd ettiler. Bunun üzerine bu bakaranın çift sürmek için, su dolabı çevirmek için kullanılmadığı, renginin sarılığına başka rengin karışmadığını, kâffe-i me'ayib ve emrâzman sâlim olduğunu anladılar.

Âyet-i kerîmeden kesilecek bakaranın ma'lûm ve mu'ayyen olduğu anlaşıldığından Benî İsrâîl'in bu suâllerle Hazret-i Mûsâ'yı imtihân ve Cenâb-ı Hakk'ın onu bakaranın sıfât ve müşahhasâtına âgâh edip etmediğini anlamak istedikleri tavazzuh ediyor. Habuki Hazret-i Mûsâ bakaranın kâffe-i sıfâtını ta'rîf etmiş ve binâenaleyh onun doğruluğu, vahy-i Rabbâniye mazhar olduğu ta'ayyün etmiş idi.

Bunu, ¹(إِنْ جُنْتَ بِالْحَقِّ) kavlı isbât etmektedir. Hak, emr-i sabittir. Benî İsrâîl bu bakaradan haberdâr olmasalar Hazret-i Mûsâ'dan vukû' bulan istifsârlarını bu noktada bırakmazlar ve bilhassa onların her tereddüdünü izâle eden hakkı söylediğini i'tirâf etmezlerdi.

Ba'zi müfessirlerin Benî İsrâîl'in uydurmalarından iktâbâs ve bu sadedde serd ettikleri kisas-ı hurâfiyyeden ve bilhassa –bizim bildiğimize göre- İbn Abbâs ile Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz'e isnâd ettikleri asilsiz ri-vâyâttan sarf-i nazar ettiğimiz takdirde âyet-i kerîmenin siyakından ve uslûb-ı metîninden şu istinbât olunur ki; Benî İsrâîl muhakkak kendi aralarında mu'ayyen bir bakarayı kesmeyi kararlaştırmışlar, sonra Hazret-i Mûsâ'ya gelerek Cenâb-ı Hakk'ın Peygamber'ini onun sıfatına âgâh edip etmeyeceğini anlamak istemişler. Binâenaleyh Hazret-i Mûsâ'ya gelince Cenâb-ı Hakk'ın onlara bir bakara kesmelerini emrettiğini beyân etti. Benî İsrâîl Hazret-i Mûsâ'nın aralarında kararlaştırdıkları şeye muttalî' olduğunu görünce muzmerlerini gizlemeye çalışarak "Bizimle istihzâ mı ediyorsun" dediler. Böylece Hazret-i Mûsâ'yı şüpheye düşürmek, vahy-i İlâhiyye nefsinin it-

mi'nân etmemesini te'mîn etmek istiyorlardı.

Fakat Mûsâ kalbinde cereyân eden hâlin vahy-i İlâhî olduğunu biliyordu. Ve bunun için ²(أَعُوذُ بِاللّٰهِ أَنْ أَكُونَ مِنْ) demisi.

Benî İsrâîl Hazret-i Mûsâ'nın sebât-ı kalbini, telakkî ettiği vahyin doğruluğu hakkında yakınını görünce bakaranın evsâf ve müşahhasâtını ta'dâd etmesini taleb ettiler. Hazret-i Mûsâ bunları da kendilerince ma'lûm olan sıfatıyla ta'dâd edince artık bakarayı kesmekten başka çareleri kalmadı. Fi'l-vâki' bunlar bakarayı kesmek istemiyor ve bundan dolayı evsâfını istemekte isrâr ediyor, müşkil-pesendlik gösteriyorlardı. Bunların ³(وَإِنَّ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ لَمْ يَهْبِطْ) demeleri Hazret-i Mûsâ'ya karşı muânid ve müstehzi olduklarını göstermek içindir.

Bu kîssa Hazret-i Mûsâ ile kavmi arasında geçen muhâvareyi serd ettiği gibi Hazret-i Mûsâ'nın onlara âyât-ı ilâhiyyeyi hiç sek ve şüphe bırakmayacak sûrette nasıl gösterdiğini beyân etmektedir.

Müfessirinin bu sadedde pek çok sözleri vardır ki bunların gerek Kitâbullâh'ta, gerek sahîh ehâdîste bir senedini bulsaydık kemâl-i memnuniyyetle kabûl ederdik. Hâlbuki biz bunların mufassalan beyân ettikleri sözlerin edillesini tefahhus ederek isrâiliyyâti aşamadığını ve ba'zi yerlerde musanna' rivâyetlerden ibâret kaldığını gördük.

[76] Gaâîb odur ki bu tefâsîri mütâlâ'a edince hepsinin lafız, ma'nâ ve menba' i'tibâriyla müteşâbih olduğunu, evvelce birinin tâhkîk ve taharrîde noksân bıraklığı, yâhud yanıldığı bir şeyde ondan sonra gelenlerin tamâmlamaya yâhud doğrulatmaya gayret etmediklerini görüyoruz. Binâenaleyh müslüman kardeşlerimize şunu tavsiye ederiz ki sünnet-i seniyyenin tesbît yâhud Kitâbullâh'ın te'yîd etmediği şeylere ehemmiyet vermesinler. Çünkü sözün en doğrusu Kitâbullâh, irşâdin hayır-lısı Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz'in irşâdidir.

Abdülahîz Çâviş

MEV'IZA

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından "Dînî Felsefi Musâhabeler" muharrir-i muhteremi fâzıl-ı şehîr Ferîd Beyefendi Ayasofya Câmi'-i Şerîfi'ndeki mev'izalarına geçen Cuma'dan i'tibâren başlıdalar. Nezîh kalemiyle, cevvâl fikirleriyle yüksek bir şöhret kazanan üstâd-ı muhterem vâdî-i hitâbette de büyük muvaffakiyet gösterdiler. Hazretin belâğat ve zarâfeti zâten meşhurdur. Yalnız kendisini coşduracak bir mes'ele mevzû'-ı bahs edilmiş olsun. Artık söz kendisinindir. Zengin ve münsecem ifâ-

² Bakara S., 2/67

³ Bakara S., 2/70

desiyle, ceyyid fikirleriyle, yüksek zarâfetleriyle meclisi tezyîn, rûhları tenşît, fikirleri müstefîd eder. En gâmiz mesâil-i ilmiyye ve felsefiyyeyi en basît bir şeke koyarak mahsûs bir misâl ile tavzîh etmek hazrete mahsûs bir meziyet-i teblîğdir. Bu meziyet-i hakîmânelerinin meftûnu olanlar umûmî hitâbelerde üstâdin daha büyük kudret ve muvaffakiyet iibrâz buyuracaklarını takdîr ettikleri cihetle dâimâ kendisinden birkaç hitâbe îrâd buyurmasını ricâ ederlerdi. Fakat müfrit tevâzu'lari maa't-teessüf bu ricânın is'âfina mâni' oluyordu. Şeyhüllâm efendi hazretlerine teşekkûrler olunur ki Dârülhikme a'zâlarını câmi'lerde mevâiz îrâdiyla tavzif buyurdular da üstâz-i hakîm gibi bir nâdire-i zekâyı umûmî hitabelerle 'âmme-i müslimînin ifâza-i kulûbüne sevk etmiş oldular. Cenâb-ı Hak tevfîk ihsân buyursunlar da bu kıymetdâr hitâbeler, mev'izalar temâdî etsin. İlk mev'izasını maa't-teessüf tamâmiyla zabit etmek mümkün olamadı. Mevzûu, hutût-ı umûmiyyesi hakkında bir fikir vermek üzere hâtırda kalabilen bazı kısımlarını nakl ediyoruz. Înşâallah ba'demâ mümkün mertebe zabitâna itinâ olunacaktır:

Bu kürsîde mev'iza kabîlinden ba'zi şeyler söyleyeceğiz. Îmâ ile, işâretle söylemeye lüzüm yok. Fikrimizi açıkça söyleyelim. Ortalıkta bir cereyân-ı meş'ûm var: Dinsizlik, dine karşı bir husûmet. Biz bu cereyânın önüne geçmek için müdâfaât-ı lâzimedebulunmak istiyoruz. Bu kürsüde fûrû'-ı ahkâm-ı dîniyyeden bahsedelecek değiliz. Dâimâ bu nokta etrâfında dolaşacağız. Şu hâlde bizim mev'izamız husûsî bir mâhiyeti hâizdir. Çünkü en mühim mevzû' budur.

Meselâ; bir ağaç olur. Çiçekleri, yaprakları, terâveti, nedâreti görülür. Fakat ağaçın köküne ba'zi mikroplar hûcûm ediyor. Oradan çürütmek istiyorlar. Şimdi hâzik bir bağçevân ağacın kökünü bırakıp dallarıyla uğraşmaz. Çünkü asıl sâbit olunca fer' bi't-tab' nâbit olur. Mes'e-le köktedir. Dalda, budakta değil, asla nisbeten fûrû' da ağacın dalları gibidir. Kök masûn olursa o ağacın dalları her zaman ter u tâze durur.

Her hâdise bir illetin eseridir. Dünyâda ne kadar şey görülsürse bunlar hep ilel ve ma'lûlât-ı müteselsile kabîlin-dendir. Ya'nî ne olmuşsa mutlaka onu olduracak bir sebeb vardır. Ma'lûl hoş görülmediği takdîrde illetin izâlesi vâcib olur. Evet, her şeyin çâresi vardır. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Mübîn'de¹ (وَاعْلُوا لِهُمْ مَا اشْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ) buyuruyor. Ya'nî siz düşmanıza karşı istitâ'atiniz dâhilinde olan kuvvetin kâffe-sini hazırlayınız. Bu âyet-i kerîme cihâd-ı asgar hakkında vârid olmuştur. Mevrîd-i hâs olan bu âyet her nevi' cihâda teşmîl edilebilir. Dîn-i mübîni muhâfaza ise bütün cihâ-

ların akdemî ve a'zamıdır. Zâten öteki cihâddan maksad da bu değil mi? Bu nevi' cihâda sebebiyet veren her nevi' düşmanlara karşı esbâb-ı müdâfaayı hazırlamalıyız.

Her eser bir müessirden tevellüd ettiği gibi bu cereyânın da hâfi, celî bir müessirin eseri olduğu inkâr edilemez. Mutlakâ onun da bir illeti vardır. Ya'nî bu da tehâvül-i zarûrî neticesi olabilir. Bu cereyân'lara karşı tehevâvür, ga-zab, hiddet... Bunlar boş şeylerdir. Bunların hepsi acz alâmetidir. Her derdin bir devâsi vardır. Bu mes'ele pek nâziktir. Burada öyle asabiyyete mağlûb olmak, itidâl-i demî muhâfaza edememek pek fenâ netîceler verir. Hattâ benim i'tikâdîma göre fâideden ziyâde mazarrat verir. Böyle değil mi? Burada uslûb-ı hakîmâne ile idâre-i fîkr ve kelâm etmek lâzım gelir. Öyle tehdîd ile, sitem ile hiçbir müsbat netice elde edilemez. Zîrâ bu gibi akıl ve mantık-tan hâric müdâfaât-ı sakîme hasma hakkı kabûl ettirmek şöyle dursun, onu daha ziyâde temerrûd ve tecelliüde sevk eder. Bu bir araz, daha doğrusu bir marazdır. Her marazın bir çâre-i def'i olduğu gibi erbâbî için bunun da bir çâre-i def'i vardır. Öyle ise bir tabîb-ı hâzik bir hastanın yanına gittiği zaman hastayı hasta olduğundan dolayı tekâdîr edecek olursa onun ne hazâkatinden, ne mahâretinden hiçbir istifâde hâsil olmaz. Hattâ hekîm-i hâzik hastanın ufak te-fek tecâvûzâtına sabır ve sekînetle mukâbele eder. Onun sâika-i marazla söylediğî mütehevvarâne sözlere de kulak asmaz. Muktezâ-yı fen, îcâb-ı hâl ne ise onunla meşgûl olur. Bu âlem-i şüûnda meşhûd olan tahavvûlâtın, tebed-dülâtın hep menşei vardır. İş bu menşei bilmekte muk-tezâya göre hareket etmektedir.

[77] Her şeyi zaman doğurur, zaman vücûda getirir. Eğer ümmetin kâffesi müşkât-ı nübûvvetten iktibâs ettik-leri envâr-ı hakîkatle iktifa etmiş olaydır, İslâm arasındâ gerek ma'kûl, gerek menkûl hiçbir mes'elevde ihtilâf tahaddüs etmemesi, herkesin vêtîre-i vahide üzere dine temessük, icrâ-yı hareket eylemesi lâzım gelirdi. Hâlbuki emr ber-aksdir. İşte (Mesnevî-i Şerîf'i göstererek) bu kitap da zamanın ihtiyâcından doğmuş bir eser-i 'âlîdir. Cenâb-ı Mevlânâ acaba zamanındaki insanlarda ne gibi şeyler görmüş ki gördüğü hâllerî bu kitapta uslûb-ı hakîm ile tasvîr etmiş. Kâlâ-yı îmâna tasallut eden güve-leri izâle etmek için nice nice hakâik-ı 'âliyyeyi, nice nice devâları bu kitapta temhîd eylemiş. Eğer herkes fitrat-ı ulâ kaymağını bozmamış, safvet-i kâmilesini muhâfaza etmiş olaydı böyle bir eser vücûda gelmezdi. İşte Aya-sofya Kütûbhânesi'nde ve sâir kütûbhânelerde binlerce mücelledât var. Bunların hepsini zamanın ihtiyâcı doğru-muş, vücûda getirmiştir. İlîm-i kelâma âid olan müellefât da o cümledendir. Acaba bu kitaplar ne için yapılmış, ne gibi lüzüm ve ihtiyâc üzerine tedvîn edilmiş. Aristo'nun Makûlât'ından, Eflatun'un Mesel'inden, bilmem neden

¹ Enfâl Sûresi, 8/60

bahse lüzüm ne idi? Demek oluyor ki her şey seyl-i hurûşân gibi menba'ından kopup geliyor ve tabî'i bir cereyân ta'kîb ediyor. O selin önüne geçilemez. Ancak selin cereyânı da hâli üzere bırakılırsa her tarafı su basar. Hüner o cereyâna zarardan hâli bir istikâmet vermek, kanallar açarak, mecrâlar yaparak o cereyânı zarar vermeyecek bir şeklär-i sâlime ircâ' etmek lâzım gelir.

Yani hulâsa-i kelâm görülen bu temâyülât, bu müellim hâlât gayz u gazabdan ziyâde hakîmâne bir uslûb ile ta'mîr edilebilir. Kuru gürültü ile hiçbir iş olmaz. Kuru gürültüden hiçbir şey çıkmaz.

Yalnız teessüfe şâyân bir hal görülüyor ki herkes dimâğını bu vâdîde istediği gibi kullanıyor. Bunun da cezâ-yı âcilini görmüyor. Çünkü Cenâb-ı Hak böyle murâd etmiş. İsteseydi onu da yapardı. Nitekim kuvâyi cismâniyyemizin isti'mâlinde bu kânûnun aksi cârîdir, Cenâb-ı Allah kolumuzu şu sûretle uzatmak, yâhud içeriye doğru bükmek üzere halk etmiştir. Şimdi biri çıkışın da kolunu dış tarafa doğru bükmeye kalkışırsa o kol çatır çatır kırılır. İşte bu fi'ilin gerek mîsdâkı, gerek cezâsı o uzun içindedir. Allah oraya koymuş. Fakat ahlâkî, dinî şeylerde ba'zi mertebe cezâsız kalır gibi görülüyor. Hoş, nefşü'l-emr böyle değildir ya. Onun da cezâsı içindedir. Fakat nisbeten beriki kadar âcil olmadığından o vâdîde daha cesûrâne hareket ediliyor.

Evet, dîn-i mübîn hakkında dâimâ mütecâvîzâne sözler söyleendiği işitiliyor. Doğrusu buna çok teessûf olunur. Bir şey hakkında söz söylemek için o şeyi bilmek lâzım gelir. Acaba dîn-i mübîni bu sûretle hîrpalamak isteyenler bu din dâiresinin içine girmişler mi? Bu dinin ne olduğunu biliyorlar mı? Yoksa her şey gibi bunu da hâricden görüp hükümlerini bu nazar-ı sathîye mi mübtenî kılıyorlar? Çünkü herseyin bir içi, bir de dışı var. Meselâ; bu Ayasofya Câmii dıştan büsbütün başka bir şeydir. Bir kütle-i tûrâb ve hacerdir. Fakat içine girince iş değişir. Manzara-i dâhiliyye ile manzara-i hâriçîyye arasında azîm bir fark olduğu görülür. Dinin manzara-i dâhiliyesi demek o din dâiresinin içine girmek, onun ahkâmına riâyet eylemek demektir. Yoksa hârichten bakıp aklına geleni söylemek, yazmak değildir. Şatranc tahtasına taş dizer gibi ratb ü yâbis kelimeleri silsile-i kelâm şeklinde ityandan hiçbir şey çıkmaz.

Cenâb-ı Hak her eserin husûlunu onun sebeb-i âdîsine muallak kilmiştir. Dinin ne olduğunu anlamak için evvel be-evvel onun ahkâmına tevessûl etmek lâzımdır. Meselâ; Allah Kur'ân'da ¹(إِنَّ الْمُلْوَّةَ تَهْمَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ) buyuruyor. Evet, işte bu fevâhiş ve münkerâttan tevakkî husûsunda şu âyet-i kerîmenin mazmûnuna mâ-sadak olmak için mutlaka namaz kılmak şarttır.

¹ Ankebût Sûresi, 29/45

Allahu Te'âlâ murâd etmiş olaydı bu ervâhî eşbâha muhtâc olmaksızın nâmzed olduğu kemâle îsâl eder, şuûn-i câriyye-i tekvîn ma'nâ âleminde olup biterdi. Hâlbuki böyle yapmamış. Ervâhîn tekâmûlunu eşbâhdaki tasarrufuna, eşbâhin tehâvülüne, eşbâhdaki harekete vâbeste kılmış. Rûh bütün tasavvûrâtını eşbâh i'ânesiyle vûcûda getirir. Fil-hâl öyledir. Meselâ; lezzet denilen bir emr-i vicdânî vardır. Bunu duymak için lezîz bir şeyi ağıza almak şarttır. İşte şu fi'il-i maddî husûl bulmadıkça o lezzeti duyanın ihtiyâli yoktur.

Bu böyle olduğu gibi Allah dinin füyûzunu, nûrunu onun erkân-ı ma'lûmesine indimâc ettirmiştir. Meselâ; namaz kılarsın, oruç tutarsın, dinin saîr ahkâmına tevesûl edersin. Bu erkân sende öyle hâlât tevlîd eder, rûhunda, kalbinde öyle takallübât vûcûda getirir ki bir gün evvel siyâh gördüğün şeyi ertesi gün beyaz görmeye başlarsın. Dinin evâmirine tevessûl rûhta, vicdânda mühim inkilâblar vûcûda getirir. Şimdi peki, sen bunların birini yapmıyorsun, hiç ferâîz ve vâcibâttan birine ehemmiyet vermiyorsun, kalbin, yüreğin bu amellerin te'sîrinden müteessir, feyzinden müstefîz olmamış. Pekâlâ, o hâlde ne hak ile dinden bahsedersin? Evvelâ şart-ı lâ-bûd hükümünde olan bir nazar-ı sahîh bile yok sende.

Ama sen: "Ben fikir ve nazar tarîkiyle bunun böyle olduğunu anlıyorum" diyeceksin. Hem ben emînim ki sen bunda da yayasın, bunun da şerâitini yoluyla düşündüğünü kabûlde ma'zûrum. Her şeyden evvel fitrat-ı selîmeyi tağyîrden ictinâb etmeli. Senin dimâğın, vûcûdun âhengi bozuk bir saz gibi sâmi'a-hîrâş sadâlar verir. Sen ilk önce sazinin ahengini düzelt de ondan sonra evtârîni tehzîz et. Bu âhengi düzeltmeyecek olursan sazından çıkacak elhân bir kuru gürültüden başka bir şey olmaz. Dâirenin içine gel, bir üstâd-ı hâzik tellerini yola koysun. Ondan sonra herkes nağmeni dinler.

[78] - Ama ben bunların birini yapmam.

Pekâlâ, sana zorla yap diyen yok ki. Var yapma. Fakat haddini bil. Kirli ayaklarla herkesin harîm-i mukaddesatına girmeye ne hakkın var? Dini kabûl ve ahkâmına riâyet etmiyorsun. O senin bileceğin şey. Bari bu mefâsid nefsinе münhasır kalsın. Şürûr-ı müte'addîyye sırasına girmesin. Senin bir parça hürriyet-i fikriyyene karşı söz söylenecek olsa derhâl "Evet, kimsenin hürriyet-i fikriyyesine zincir vurulamaz" diye mukâbele ediyorsun. Fi'l-hâika kimse'nin hürriyet-i fikriyyesine zincir vurulamaz. Haydi biz bunu kabûl edelim. Fakat bu da mutlak olarak kabûl edilemez ya. Ne ise biz yine kabûl edelim. Lâkin kimse de böyle zincirden boşanmış fikirleri ne dinler, ne de kabûl eder.

Sırası geldikçe: "Adam din dediğin nedir?" demekten hicâb edilmıyor. Ne gâfilâne cesâret! Ne şenâ'at! Dilin kemiği yok â, ne isterse söyler. Bu söz inkârin en basiti,

safsatanın en âdîsidir. Nazar-ı akıl ve hikmette iki paralık kıymeti yoktur. Bunu böyle bilmeli ki Allah'ın îkâd ettiği bu nûr öyle basît, âdî, hükümsüz, kıymetsiz safsatarlarla hiçbir zaman söndürülemez. Kim onu söndürmek için püf demeye kalkışırsa kendi yüzünü gözünü yakar. Onun fûrû'u kıyâm-ı haşre kadar bâkîdir. Gerek dîn-i mübîn, gerek onun mebnâ-aleyhi olan Kitâb-ı münzel-i semâvî savn-ı İlâhî ile masûndur. Nesta 'îzü billâh: ^۱(أَنَا نَحْنُ نَرْتَلُنَا الْذِكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ)

DİNİN FEVÂİD-İ MEDENİYYE VE İCTİMÂ'İYYESİ

Netîce-i tahlîilde bu mürekkebâtın esâsı nasıl anâsira müntehî oluyorsa, hey'et-i ictimâ'îyye ve medeniyet-i sahîhanın esâsları, temelleri de dine, enbiyânın şerî'atlarına müntehî olduğu görülmüyor.

Evet, bir hakîkat olmak üzere diyebiliriz ki: İnsanlar, vahdet-i ictimâ'îyyenin esâsını, düşünmenin tarîklerini kütüb-i semâviyyeden öğrenmişler, sonra düşünmelerini tevsî'ede ede bugünkü terakkiyâta vâsil olmuşlardır. Esâsen târîh-i edyân da gösteriyor ki: Edyân-ı münzele ve kütüb-i semâviyyenin en mühim evsâf-ı mümeyyizesi, gösterdikleri yolu ta'kîb eden akvâmda ilmî ve kânûnî vahdet-i ictimâ'îyye, bir râbitâ-i siyâsiyye, kendisine mahsûs bir medeniyet-i sahîha tevlîd etmiştir. Misâl olmak üzere bugün birer kitab-ı mukaddese müstenid bulunan edyân-ı semâviyyeden şerî'at-i Mûseviyye ile şerî'at-i Muhammediyye'yi nazar-ı dikkate alırsak görürüz ki bu dinlerde üssü'l-esâs olan tevhîd-i İlâhî, çok geçmeden -tekâmül-i millî ve ırkîleri pek dûn olan- bir takım ümmetler arasında bir vahdet-i ictimâ'îyye te'sîs ederek onları din üzerine müesses ve din ile kâim bir hey'et hâline getirmiş, hukük ve vezâîf-i mütekâbile ile yek-diğerine rabt eylemiştir. Ma'amâfih edyân-ı münzele insanlar arasında bir vahdet-i ictimâ'îyye husûle getirmekle kalmayarak aynı zamanda sahîh bir medeniyetin de vâlidi olmuştur. Târîh nazarında medeniyetlerin dinlere nisbet olunmasından da anlıyoruz ki: Medeniyetin menşei ve vâlidi edyândır. Medeniyet, dinlerin zâde-i kemâlâtıdır.*

Gustav Le Bon'un şu ifâdeleri bile -hangi maksada göre söylenilirse söylensin- bizim müddeâmızın sıdkına açık bir delîl teşkîl etmektedir: "Edyân vesme-i zevâl nâ-pezîri ni medeniyetin kâffe-i anâsırı üzerine vurduğu, insanların ekseriyet-i azîmesini kavânîn-i mahsûsasına tâbi' tutmakta

¹ Hîcîr Sûresi, 15/9

* Her dinin kendine mahsûs bir tarz-ı medeniyyeti vardır: Hristiyanlığı mahsûs Avrupa medeniyeti, İslâmiyet'e mahsûs Arab medeniyeti, Brahmanlığı mahsûs Hind medeniyeti, Buda mezhebindekilere mahsûs olmak üzere Çin medeniyeti vardır (Târîh-i Medeniyet, Asr-ı hâzîr-Senyobos)

devâm ettiği hâlde fikir ve nazar netîcesi olan mesâlik-i felsefiyyenin hayatı akvâm üzerinde gâyet az bir te'sîri görülmüş, bu mesâlikin kâffesi müddet-i kalîle zarfında mahv u nâ-bûd olmuştur. En şedîdü'l-şekîme devletlerin teşekkülü, medeniyetin hazîne-i müsterekesi hâlinde olan bedâyi'-i edebiyye ve fenniyyenin zuhûru hep edyânın netîce-i te'sîr-i i'câz-nümâsıdır."**

Demek ki "din"in en büyük bir mebde', en feyyâz bir kudret-i ma'nevîye olduğu mes'lesiinde kimseyin şübhesi kalmıyor.

Edyânın cem'i yet ve medeniyet üzerindeki gayr-ı kâbil-i inkâr olan şu te'sîr-i mühimmini şübhe yok ki telkin etmiş olduğu mebâdî-i i'tikâdiyye ve desâfir-i ahlâkiyyede aramak icâb eder. Evet, din, insanlara öyle i'tikâdlar telkin etmiş ki onların herbirisinin insanlar arasında ictimâ'î bir hey'etin teşekkül ve devâmi, insânî bir medeniyetin zuhûr ve terakkisi için en büyük âmil olmuştur. Evet, din, gerek efrâd ve gerek cem'i yât-ı beşeriyyeyi hüsn-i sûretle idâre edip insânîyetin terakkisini kâfil olabilecek mebâdî-i ahlâkiyyeyi kat'iyet ve sarâhatle ta'yîn eylediği için her din bir nevi' medeniyetin zuhûru için bir neyyir-i feyz olmuştur. Burada misâl olmak üzere dinin telkin etmiş olduğu mebâdîden yalnız üç tanesini mevzû'-ı bahsetmek istiyorum ki şunlardır: 1- Şeref-i âdemiyet, 2- Şeref-i din ve millet, 3- Hayât-ı uhreviyye ve saâdet-i ebediyeye.

Gayr-ı kâbil-i inkâr bir hakikattir ki: İnsanı en yüksek, en şerefli bir mertebe ye is'âd eden "edyân-ı semâviyye"dir. Edyânın insana bahşeylediği ulvî mertebeyi hiçbir meslek vermemiştir. Edyân-ı semâviyye insanı en mükerrem bir mevkî'e, en yüksek bir mertebe ye is'âd etmiş insanın -maddeten pek za'if olmakla beraber- bütün mahlûkâttan fazla bir şeref ve meziyet sâhibi olduğunu bildirmiştir, fitraten mâlik olduğu kuvâ ve melekât i'tibâriyla nâ-mütenâhî bir terakkiye nâmzed bulunduğu ve binâenaleyh bütün mevcûdâti kendisine râm etmek kudret ve istî'dâdında halk olunduğunu kat'î bir lisân ile anlatmıştır.

[79] Böyle bir i'tikâdin insanı nerelere kadar sevk edeceğini düşünmeye bile lüzûm yoktur, zannediyorum. Böyle bir îmân taşıyan insân, şübhe yok ki bunun ilhâm eylediği terakkiyâta vâsil olabilmek için yorulmak bilmez bir sa'yî mütemâdî ile, cihet-i temâyüzü olan istî'dâd ve kâbiliyeti inkişâf ettirmeye çalışacak vâsil olduğu terakkiyât ne kadar yüksek olsa, ondan daha yükseklerine çıkmak ümniyesiyle orada tevakkuf etmeyerek yine çalışacaktır.

Aynı zamanda bu îmân ve i'tikâd insanın behîmî hasletlerden tevakkî, hayvanî sıfatlara yaklaşmaktan ic-tinâb etmesini de istilzâm eder. Çünkü hâiz olduğu şeref ve rûchân onlarla ittisâfına bir mâni'-i kavî teşkîl eder. Binâenaleyh i'tikâd bir insânda kuvvetli olursa, behîmî

** Dînî, Felsefi Musâhabeler

olan sıfatlarla ittisâftan o derece nefret eder, bu nefret ne kadar şiddetli olursa rûh-ı beser o nisbettte te‘âlî eder. İnsan rûhen yükselerek en ulvî, en nezîh bir mertebeye çıktııkça medeniyet-i hakîkiyyeyi tamâmen idrâk eder. Yaşamasında, muâmelâtında adâlet, muhabbet, te‘âvün, istikâmet gibi kavânîn-i medeniyeye ve ahlâkiyyeyi kendisi için düstûr-ı hareket ittihâz eder ki insanların dünyâda vâsil olabilecekleri saâdetin müntehâsı, felâsife ve hukemânın ârzû-yı yegânesi de bu noktaya vâsil olabilmekten ibârettir.

Şimdi bir de ikinci i‘tikâdı tedkîk edelim:

Edyân-ı semâviyye insanlara bir de şeref-i dîn ve millet i‘tikâdını telkin ediyor. Bu telkin-i dînî eseri olarak kendi dininin ve o din ile mütedeyyin olan akvâmin millet-i sâireden ziyâde bu şerefi hâiz olduğuna daha doğrusu şeref ve meziyet nâmina ne varsa hepsinin yalnız kendi milletine âid bulunduğuna kâni‘ bulunan bir kimse şübhé yok ki evsâf-ı fâzila ve mefahir-i millîyyede millet-i sâire ile şeref ve te‘âlî müsabakalarına kıyâm eder. En ulvî evsâfi, en yüksek ahlâki, mezâyâ-yı insâniyye ve ictimâ‘iyyeyi kendi milletinde görmek için hep birden imkânın müsâadesi nisbetinde çalışırlar. Aynı zamanda milletlerinde vücûdunu kabûl ettikleri şeref ve haysiyeti ihlâl edecek bir denâeti kendileri irtikâb etmekten ihtarâz ettikleri gibi, gerek şâhislerâna ve gerek kalblerine [kâbilelerine] karşı hâricden gelecek bir zillet ve hakâret, bir zulüm ve te‘addî vukûuna da hiçbir zaman râzi olamazlar. Böyle bir zillette mensûb oldukları din ve milletin hâiz olduğu şeref ve meziyetle gayr-ı mütenâsib bulurlar. Din ve milleti hakkında böyle bir îmân ve i‘tikâda sâhib olanlar, başka milletlerde gördükleri me‘âlî ve mefâhirin daha a‘lâ ve daha mükemmeli kendi milletlerinde görmedikçe dil-hûn olurlar. Hiç rahat edemezler. Çünkü şeref-i insânîden ma‘dûd olan her gûnâ ulûvv-i saâdeti, meziyeti başkalarından ziyâde kendi milletlerine lâyik görürler. Ve görmeye bütün kuvvetlerini sarf ederler. Şübhé yok ki böyle bir îmân ve i‘tikâd, ‘ulûm ve funûnun, sanâyi‘ ve bedâyi‘in tevessü‘ ve intîşâri, milliyet ve medeniyetin tâhkîm ve takviyesi için en büyük bir âmil, en kuvvetli bir müessîrdir.

Mensûb olduğu din ve millet hakkında bu derece bir îmân-ı yakîniye sâhib olanlar milletini dehrin mesâibi altında zelîl ve makhûr, yâhud mezâyâ-yı terakkî ve temeddünden mehcûr bir hâl-i felâkette görür ise artık onun hamiyet damarları kabarır; kalbine sükûn ve rahat gelmez. Bir lahma bile sükûn ve râhat içinde karar kılamaz. Bütün hayatını vücûd-ı millete âriz olan o maraz-ı müdhîsin teâvîsine hasreder. Netîcede ya marazı keşfederek teâvîsine zafer-yâb olur, yâhud o yolda ölü gider.

Görülüyor ki: Bu i‘tikâd, medeniyetin müntehâsına

vâsil olmak için milletleri müsâbakaya sevk edecek, onları en büyük, en ulvî makâmlara isâl edecek en kuvvetli müşevvik ve âmil olmak mâhiyetindedir. Artık bu i‘tikâd dan mahrûm olan bir milletin düşeceği hazîz-i mezelle ve meskenet nazar-ı dikkate alınsın!

Şimdi bir de üçüncü i‘tikâdın hayatı cem‘iyet üzerindeki te‘sîr-i mühimmini düşünelim:

Edyân-ı semâviyye beşeriyyet için nâ-mütenâhî bir istikbâlde ebedî bir hayatı ve saâdet va‘d ediyor. Ve bu dünyânın o saâdet-i ebediyeyi kazanmak için bir sâha-i faâliyyet olduğunu söylüyor.

Şimdi hayatı beşeriyyenin, herkesçe ma‘lûm ve muhakkak olan şu mütenâhî ve âdetâ rûyâ gibi olan kısa bir müddetten ibâret olmayıp insanlar için ebedî bir saâdet, nâ-mütenâhî bir hayatı bulunduğu ve buna nâil olmak da burada iken kemâlât-ı ilmiyye ve fezâil-i ahlâkiyye tahsîl etmekle bu i‘tikâdın gösterdiği yolu tutarak hiç durmaksızın ahlâkını tehzîb ve rezâletin tevlîd edeceğî fenâliktan nefşini tathîre çalışır.

Böyle bir îmân ve i‘tikâda sâhib olan insân, her husûsda istikâmetten ayrılmaz. Para kazanmak, zengin olmak isterse tarîk-ı hiyânete sülûk etmez. Hile ve yalandan, irtikâb ve ihtikârdan çekinir. Hud‘a ve temelluka tenezzül etmez, kazancını meşrû‘ usûllerde arar. Kendi hakkını bilir. Âharrın hukukunu gözetir. Çünkü vazîfesini hakkıyla ifâ edenlerin ebedî bir hayatı ve saâdeteye kavuşacaklarına yakînî bir îmân ve i‘tikâdı var. Bir mükâfât ve mücâzât gününün vücûdunu, bir mahkeme-i kübrâ huzûrunda bulunulacağını mu‘teriftir.

Binâenaleyh maârif-i hakka, ahlâk-ı fâzila üzerine müesseses hakîki ve insânî, sâbit bir medeniyete doğru gitmeye insanı irşâd eden en büyük mûrşid ancak bu i‘tikâddir. Herkes hakkını bilmek ve kendi uhdesinde olan hukuk-ı gayrı gözetmek esâsına müstenid bulunan hey’et-i ictimâ‘iyyenin devâm ve bekâsı da bu i‘tikâdın kuvvetli bir sûrette vücûduna mütevakkiftir. Çünkü fîkr-i mes’ûliyyet olmadıkça hukuk ve vazîfeye riâyet pek de mümkün değildir. Şu hâlde pek haklı olarak iddiâ edebiliriz ki: Zîmân-ı vazîfe [80] demek olan fîkr-i mes’ûliyyetin istikbâl-i nâ-mütenâhîye doğru inkişâf ve idâmesi olmak üzere İslâmiyet’tे en mühim bir âmil olan fîkr-i âhîret beşeriyyetin muhâfaza-i mevcûdiyyeti noktasından pek esâslı, pek tabî‘î bir fîkr-i ulvîdir. Bu fîkri tevhîn etmek değil, daha müstemir müeyyidât ile takviye etmek elzemdir.

Âhîret ve mes’ûliyyet fîkri dûçâr-ı halel olan kimseler, menfaat ve ağrâz-ı şâhsîyyeye perestîş i‘tibâriyla âlemde en muzîr bir unsur olacakları şüphesizdir. O gibi kimseler nazarında hubb-i nev‘, hubb-i vatan, menfaat-i ‘âmme, târîh korkusu denilen şeyler gâyet gülünç şeylerden, fazilet insan aldatmadan, hayâ za‘af-ı a‘sâbdan ibâret

kalır. Gulüvv-i dîne sapan târik-i dünyâlar nasıl atâlet-i ictimâ‘iyyeye düşüp mahvoluyorlarsa, aksi de mühlik bir teşettüt-i ictimâ‘î husûle getirir. İşte bunun içindir ki: Fikr-i âhiret, fikr-i mes’ûliyyet gerek bir cem’iyetin devâm ve bekâsı, gerek sahîh ve insânî bir medeniyetin husûle gelebilmesi için en mühim bir âmildir. Bunu telkin ve te’yîd eden ise ancak dindir. Bunun içindir ki cem’iyet ve medeniyetin devâm ve bekâsı din fikrinin daha kuvvetli bir şekilde idâme edilmesine mütevakkifdir.

Aksaklı
Ahmed Hamdi

İslâm’ın Ahkâm-ı Medeniyesi:

YOLLARDAN EZÂ VERECEK ŞEYLERİ REF’ VE İZÂLE

(الإِيمَانُ بَعْضٌ وَسَبُّونَ شُعْبَةٌ، فَأَفْضُلُهَا قَوْلٌ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَذْنَاهَا
إِمَاطَةً الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ...)

Hadîs-i Şerîf

Îmânın en nihâyet şu’besi tarîk-i âmda, ya’nî memerr-i nâs olan yollarda mürûr u ubûra mâni‘ ve halka ezâ veren şeyleri ref’ ve izâledir.

Tarîk-i âm: Şehir ve köylerde mutlaka gelip geçmek için terk olunup mülkiyet-i ‘âmme üzere ibkâ olunan yoldur. Bunlar için genişlik, doğruluk, temizlik, ârizasızlık umûr-i vâcibeden ve muhâfazası hukük-i ‘âmmedendir. Yolların genişliği hakkında Mu‘cem-i Evsat-ı Taberâni’de Câbir radiyallâhu anhdan rivâyet edilen hadîs-i şerîf *(حَدَّ الطَّرِيقِ بِسَبْعَةِ أَذْرَعٍ)* dir. Ebû Hüreyre radiyallâhu anhnîn rivâyeti üzere *(إِذَا اخْتَلَقْتُمْ فِي الطَّرِيقِ ، فَاجْعَلُوهُ سَبْعَ أَذْرَعَ)** hadîs-i şerîfi Sahîh-i Müslim’de müsbettir. Îmâm Ahmed bin Hanbel rahimehullâh Müsned’inde İbn Abbâs radiyallâhu anh rivâyeti üzere bu sûretle mastûrdur.

Bin kadar yâhud bini mütecâviz nüfusu şâmil bulunan bir beldede ya’nî Asr-ı Saâdet’teki hâliyle Medîne-i Münevvere’de vüs’at-i tarîkin yedi zirâ‘ olmasına lüzüm görüldüğü hâlde meselâ bir buçuk milyon nüfusa karîb nüfusu şâmil ve ahmâl ve eskâl, izdihâm, elektrikli tramvay, otomobil, araba ve sâir vesâit-i medeniyesi kesîr bulunan Âsitâne’de ve kesret-i nüfusa göre diğer memâlikte ne derece vüs’at-i tarîk lâzım olacağı min ciheti’l-mefhûm hadîs-i şerîften müstebândır.

Hulefâ-yı Abbâsiyye’den Ebû Cafer Mansur Devanîkî 145 tarîh-i hicrîsinde vaz’-ı esâsını icrâ eylediği Bağdad şehrinin hîn-i binâsına tarîk-i ‘âmme olan sokakları 20

¹ Buhârî, Îmân, 3

* “Yolun haddi yedi zirâ‘dır”

** “Yolun genişliğinde ihtilâfta bulunursanız yolu yedi arşın genişliğinde yapınız”

zirâ‘ arzında tanzîm ettirdiği ve şehr-i mezkûrun messâhi ve mühendisi ise Îmâm-ı A’zam radiyallâhu anh bulunduğu mazbût-ı sahîfe-i tevârîhdir.

Hazret-i Ömer radiyallâhu anh zamanında Kûfe’de bir memleket te’sîs edildi. Ve hurma ağaçlarından evler yaptılar, elli altmış bin kişi sâkin oldu. Günün birinde bir yanık şehri yaktı. Kûfe’deki kumandan “Hurma dallarından yaptığımız evler yandı, taşla yapalım” dedi. Hazret-i Ömer’e yazdı. Hazret-i Ömer cevâbî mektûbunda “Evet, böyle bir memleket lâzımdır. Şehri yeniden binâ ediniz. Şehrin vasatında geniş bir meydân olsun ve bu meydân üzerine bir câmi‘-i şerîf yapınız. Bu meydân şehrin merkezini teşkil etsin. Sonra herbiri kırk arşın arzında amûden iki yol açınız. İlkinci derece caddeler 30, üçüncü derece yirmi, dördüncü derece on arşın olsun ve bunlar umûmî caddeden teşa‘ub etsin.”

İste târîh-i İslâm’da yollara bu sûretle riâyet edilmiştir.

Nakl ü imrâr nasıl ihtiyâcât-ı medeniyyeden ise bu hâlin suhûletle husûlü de o derece muhtâcun-ileyh bulunduğu ve bir de yolların tesviyeli olmasına mütevakkif olduğu vâreste-i kayd ü istidlâldir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ehl-i Seb’-e’yi beyân esnâsında beldelerindeki turuk ve esvâkın vüs’at ve istikânetiyle ve beldelerinin ma’mûriyetiyle sekenesinin hüsn-i ahlâkına, istivâ-yı kulûbuna ve istikâmet-i ahvâline bi’l-istidlâl medh u sitâyiş buyurdukları gibi bi’l-âhare kûfrân-ı ni’metle beldelerinin dûcâr-ı harâb olduğu beyân buyurulmuştur.

Sokakların temizlenmesi bahsine gelince bu da beyândan müstağnîdir. Çünkü yolları telvîs etmek, süprüntüleri temizlememek gelip geçeni tazyik ve ısrâr demek olacağından aklen, şer’ân mezâmûm ve münkerdir.

Mu‘cem-i Evsat-ı Taberâni’de Sa’d radiyallâhu anh rivayetiyle (طَبَّرُوا أَفْيَكُمْ ، فَإِنَّ الْيَهُودَ لَا تُطَهِّرُ أُنْبِتَهَا)² vârid olmuşdur. “Hanelerinizin öünü ve etrâfini tathîr ediniz. Çünkü tâife-i Yehûd’un bu temizlige himmetleri yoktur” demektir. Belediye teşkilinden evvel herkesin evinin öünü sulayıp süpürdüğünü bilenlerimiz çoktur.

Yine (طَبَّبُوا سَاحَاتِكُمْ فَإِنَّ أَنْشَنَ السَّاحَاتِ سَاحَاتَ الْيَهُودِ)³ hadîs-i [81] şerîfi kitab-ı mezkûrda mastûrdur. Fehvâ-yı şerîfi mûcебince herkes evinin içini temizlediği gibi etrâfinı da temizledikten sonra tatîyb ya’nî tezyîn ve tecmîl ile bir makâm-ı dil-küşâ kilmaya me’mûrdur. Mutlaka sokakları kirletecek ve ezâ verecek her türlü şeylerden temiz tutmak şeâir-i insâniyyeden ve hasâil-i İslâmiyye’den ta’dâd buyurulmuştur.

Diger bir hadîs-i şerîfte (غَفَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَ لِرَجُلٍ أَمَاطَ غُصَّنَ)⁴ buyurulmuştur ki

² Tirmîzî, Edeb, 41

³ Câmi‘us'-sağîr, 3941

⁴ Buhârî, Ezân, 4; Müslim, Îmâre, 164

“Yola doğru uzanmış bir diken dalını izâle eden zâtın geçmiş ve gelecek günâhlarını Cenâb-ı Hak afv ve mağfîret eder” demektir. Yol üzerinde ibâdullâhîn mûrûruna mâni’ olan ve mûcib-i ezâ bulunan her şeyi def’ ile tarîkin selâmetini iltizâm ve ibâdullâhîn nef’ ü râhatına hizmet edenler bu hadîs-i şerîfin dâire-i şümûlü dâhilindedir.

Şurası yakinen bilinmelidir ki el-yevm bi’l-cümle memâlikimizde meşhûdumuz olan sokaklara tecâvüz eden evler, dükkânlar, uzun saçaklar, gelip geçenin üstünü başını ıslatan oluklar, insanların üstünü başını boyayan soba boruları akıntıları, tesviye-i turuku tağyîr eden bi’l-cümle çıkıntılar, ada ada dükkânlar, yol ve kaldırım üzerinde, çarşı kapılarında yolları kesip alış-veriş eden ayak satıcıları gibi gelip geçenlere ezâ verecek şeylere şerî‘at-i İslâmiyye’nin aslâ rızâsı yoktur. Ancak şâair-i insâniyyeti, âdâb-ı millîyesini bilmeyen cehelenin ve garaz-ı şahsiyyesini menâfi’-i umûmîye tercîhi câiz gören ba’zi gaddârların ihdâs ve ibtidâ’ıdır. Böyle bir şey şer’ân ve kânûnen ekber-i zulüm addolunur.

Nitekim Câmi‘u’s-Sagîr’de¹ **أَغْضَمُ الْغُلُولِ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ**¹ ‘dzâ’ûn min al-ârzîn, tâjûdûn ar-râjûlin jâzînîn fi al-ârzîn awâfîn fi dâr’, fîqâ’âtu’l-âhd’hemâ min hâthî’ sahâbi’ dzâ’ûn, fâ’âda’ qâfâtu’l-ârd’hemâ min sâbîn ar-râzîn (إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) hadîs-i şerîfi mervîdir. “Yevm-i kiyâmette ahkemü'l-hâkimîn olan Cenâb-ı Allah’ın huzûrunda hîyânet ve vebâlin en büyüğü, arzdan bir arşın yer çalmaktır. Bir arz veya dârda komşu olan iki kimsenin birisi diğerin bir zirâ’ yerini gasb ettiği sûrette yevm-i kiyâmet ve rûz-ı nedâmette Hak Sübâhânehû ve Te’âlâ Hazretleri tarafından arz-ı mağsûbe mikdâri yedi kat’ yeri gâsib olan kimsenin boğazına geçmiş bulursunuz” demektir.

Kezâ İmâm Taberânî’nin Mu‘cem nâm müsnedinde “En büyük zulüm mü’min olan kardeşinin toprağından bir arşın yeri eksik etmektedir. Aldığı bir çakıl olsa rûz-ı kiyâmette boynuna çember olur” meâlinde de hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir.

Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazalî rahimehullâhu te’âlâ İhyâ’ü'l-‘Ulûm nâm kitabının “Bâbü'l-münkerât” bahisinde “Münkerâtü’ş-şevâri” faslında buyuruyor ki:

Tarîk-ı ‘âmmeye direkler ve ağaçlar dikmek, yolları türlü türlü ârizalar ihdasıyla kapatmak, pencere, cumba ve cenâh çıkartmak, yol üzerine ağaç, odun, buğday ve sâir hubûb ve et’ime yükleri koymak münkerdir. Tazyîk-ı tarîka ve gelip geçenin ısrârına bâ’is olduğu hâlde men’i lâzımdır.

Ot, odun, taâm yükleri mahallinden kaldırılıp îsâli matlûb olan hânelere nakl olununcaya kadar icâb eden mahalden hâcet mikdâri vaz’ ve tevkîf olunmak câiz olabilir. Çünkü bu ihtiyâcdâ herkes müşterekdir. Men’i de

mümkürn değildir. Kezâlik yol üzerinde nûzûl ve rükûb-ca ihtiyâc messeden mikdârdan ziyâde gelene geçene yolu tazyîk edecek ve tencîs eyleyecek derecede hayvan tevkîf eylemek veya bağlamak münkerdir. Zîrâ turuk, müşterekü'l-menfa‘a olup tasarrufu hâcet mikdârından fazla hiçbir şahsa muhtas değildir. Hâcetten murâd da ittihâz-ı tarîka illet-i mücbire olmuş olan ihtiyâcdır.

Yoksa sâir hâcetler bu kazîyyede dâhil değildir. Kezâlik nâsin üstünü başını yırtmaya sebeb olacak, diken ve çalı çırپı yüklü hayvanlar sevk etmek münkerdir. Eğer hiç zarar etmeyecek sûrette güzelce sarılıp bağlanıp geçirmesi veya memerr-i nâs olan mahalde diğer mevzi’â udûl eylemesi mümkün ise bunda dahi mess-i hâcete nazar olunur. Kezâlik kasabaların dükkân önünde, yolda hayvan kesmesi ve kan ile tarîki telvîs etmesi münkerdir. Men’i lâzımdır. Belki kasaba vâcib olan tarîkin gayrıda mezbâha ittihâzıdır. Çünkü şu telvîs, tarîki tazyîk demektir. Nâsin üstüne pislik sıçrayacağı ve bi’l-cümle tabâyi’in istikrâhi cihetiyle iz’âc ve ısrârdır.

Kezâlik yol üzerine süprüntü atmak, karpuz ve kavun kabukları soymak, ayak kaymağa sebeb olacak sûrette su dökmek münkerdir.

Kezâlik sokaklara su boruları (ve buna mümâsil soba boruları) akıtmak münkerdir. Çünkü bunlar gelip geçeni telvîs eder. Yâhud tazyîk-i turûka sebeb olur. Lâkin vasî’ yollarda bu oluklar bir hüsn-i sûretle vaz’ ve isti’mâl olunduğu hâlde men’ olunmaz. Kezâlik yol üzerine yağmur sularını, çamurları, karları süpürmeyeip terk etmek de münkerdir.

Fakat bunu süpürüp tathîr eylemek yalnız muayyen bir kişinin boynunun borcu değildir. Meğer ki yol üzerinde kar kürelemiş kişi ola. O hâlde ne mikdâr kar kürelediyse onu tathîr ale’t-ta’yîn üzerine lâzımdır. Tarîki tathîr eylemek bi’l-husûs sâhib-i mîzâba âiddir. Ama yağmurdan terâküm eden suların ve çamurların izâle ve tathîri “hasbet-i ‘âmmme”dir. Ya’âni hükûmete âiddir ki emredip nâsa bunu tathîr ettirir veyâhud amele tutup kendi tathîr eder.

Yoksa âhâd-ı nâs için bu bâbda birbirine va’az ve nasîhattan başka bir muâmeleye ruhsat-ı şer’iyye yoktur.

Kezâlik bir kimsenin halka ezâ verecek azgın bir kelbi olsa kapı önüne çıkarılması münkerdir, men’i vâcibdir, velevki kelb ezâ etmeyerek [82] ayaklarını uzadıp yol üzerinde yatsa yine men’ olunur. Çünkü uzanıp yol üzerine yatan veyâhud tarîki tazyîk edecek sûrette oturan insan ve sâhibi bile men’ olunur. Kelbi men’ ise bi-tarîki’l-ûlâ sabittir. (İntehâ mâ fi’l-İhyâ)

Kütüb-i fikhiyye ve fetâvâda, Mecelle ve şerhlerinde hukûk-ı tarîka dâir ebhâs-ı kesîre var ise de cümlesi adem-i tazyîk-ı ısrâr ile adem-i telvîs esâsına müsteniddir.

Mes’ele- Yolu tazyîk edecek bir şeyi yola çıkarmak, yâhud yol üzerine suhûletle mûrûr u ubûra hâil olacak

¹ Sevkânî, Neylü'l-Evtâr, V, 316

bir şeyi vaz' ve terk etmek münker ve memnû'dur. (Fîkih)

Mes'ele- Bir kavim, arz-ı gayr-ı memlûke ebniye ve devâir binâ eylese arz-ı mezkûr, yine mülk-i amme olmak üzere bâkîdir. (Kuhîstanî)

Mes'ele- Yola cenâh ve cumba ve destek ve sâye-lik çıkarmak, pencere açmak, yol tarafına duvar üstüne raf gibi şey yapmak, oluk takmak eğer hukük-ı 'âmmeye bir zararı dokunacak sûrette ise aslâ câiz değildir. Fakat hiçbir zararı bâ'is değil ise rûhsat olunabilip lâkin zararı olsun olmasın ihdâs-ı mezbûreden tevellüd edecek telefât ve ziyân zîmânı muhdise lâzım gelir. Şu kadar ki taraf-ı hükûmetten izin ile yaptıysa zîmân lâzım gelmez. (Hulâsa ve İnâye)

Eğer hukük-ı 'âmmeyi zararı maznûn ise hükûmet için dahi i'tâ-yı izne rûhsat-ı şer'iyye yoktur. (Dürr-i Müntefî)

Mes'ele- Bey' u şîrà için yol üzerinde oturmak ve yola ağaç dikmek mes'elesinin cevâz ve adem-i cevâzi mazarrat ve adem-i mazarratı illetine nâzîrdır. (Kuhîstanî, Dürr-i Muhtâr)

Mes'ele- Bir çıkmaz sokakta lüzümuna mebnî çamur yaptıran kimse eğer sokağa girip çıkanlara geçmek için yol bıraktı ise hâcet mikdârından ziyâde durdurmayıp karîben ref' ve tathîr edecek ise beis yoktur. (Hulâsa)

Mes'ele- Yol üzerinde tabâyi'in istikrâh ve istikzâr edeceği bir şeyi atmak ve bırakmak mekrûh ve münkerdir. Men'i lâzımdır (Fîkih)

Mes'ele- Bir kimse tarîk-ı 'âmmeden başına veya arkasına bir şey yüklenip geçmesi memnû' değildir. Ama selâmet ve ezâdan berâet şartıyla mukayyeddir. Nitekim hedef ü sayde silâh boşaltmak mübâhdır. Lâkin diğer zarardan sâlim bulunmak ile meşrûttur.

Tarîk için olan hukük-ı 'âmmeye ma'raz-ı tefhîmde nûmûne olmak üzere îrâd olunan işbu mesâil-i şer'iyyeden müstebân olacağı vech ile telvîs veya tazyîk-i tarîka bâ'is olacak hareketlerde bulunan kimseler âdetâ ızrâr-ı nâs ve belki ızrâr-ı nefsi mürtekib ve tâlib demek olacağın-dan cihet-i şer'iyye için hukük-ı 'âmmenin hâmîsi bulunan hükûmet tarafından men' ve te'dîb kılınacağı derkârdır.

Ve'l-hâsil menâfi'-i 'âmmeye hâdim ve memerr-i nâs olan yollarda mûrûr u ubûra mâni' ve halka ezâ veren şeylerin ref' ve izâlesi ya ale'l-infirâd ahâliye yâhud halkın yapamayacağı şeylerde Şehremâneti ve Belediye'ye âiddir. Yolların kaldırımsız yâhud bozuk kaldırımlı, tozlu, çamurlu, süprüntülü, dar olması halka ezâ verir bir hâlettir. Bu ezâları izâle belediyenin vazîfesidir. Ama sokağı süprüntü, çamur, toz, cam kırığı, taş, toprak, cirkef, su, kabuk atmamak ve su [soba] borusu uzadıp ondan zifir akitmamak ve yağmur borularını halkın üzerine akitmamak ve emsâli saygısızlıklar hukük-ı 'âmmeye tecâvüzen-den ibâret bulunmakla bunları yapmamak halkın vazî-

fesidir.

Yollarda durup konuşmak, yâhud yolu kesip alış-verişde bulunmak, halkın ve esnafın haksızlığı olduğu gibi bu sâüstîmâlden onları men' etmek de belediyenin vazîfesidir. Bir de bir şehirde halkın günden güne çoğalma-sıyla mûrûr u ubûr kesb-i müşkilât etmezden evvel asr-ı hâzîra yaraşır ve fenne muvâfîk yolların tevsî'i ve yaya kaldırımlarının tefrîsi ve halka sur'atle iş gördürmeye ve seyir ve harekete väsita olmak üzere caddelerde elektrikli tramvaylar, otomobiller, arabalar ve sâire ile uzun seyr u hareketin tenkisi ve bunlardan zuhûra gelmesi melhûz olan kazâaların ref'i, deniz yollarının da serî'u's-seyr ve muntazam vapurlarla te'mîni, herkesin bunlardan istifâde edebilmesi için ücretlerinin tenkisi, ciyâdet-i havaya ve tezyîn-i beldeye hâdim olmak üzere sokakların ağaçlar ve sâir muktezeyât-ı fenniyye ile tezyîni, kiş yaz mûrûr u ubûrun te'mîni, caddelerin güzelce tefrîsi, her gün temizlenmesi, yollarda iktizâ eden mahallerde dinlenme, def'-i hâcet, su içip el yüzü yıkamaya mahsûs eslâftan kalan mahallerin ta'mîr ve tecdîdi hep ref'-i ezâ-i halk aksâmındandır. Hatta mevcûd vesâit-i cerriyye kifâyet etmediği hâlde yer altından vesâit-i cerriyye ihmârı, belki havaî postalar ihdâsı halka hizmet 'idâdındandır. Halka zebân-dırazlık, halkın göz habsine almak ve sâir rezâil hep ezâ-yı halk kabîlindendir. Ve'l-hâsil yollarda din, akıl, sihhat, âdet, fen, iktisât nokta-i nazarından halka ezâ veren şeylerin kaldırılması, otomobil ve sâir arabaların şehir dâhilinde ta'dîl-i seyr ve üçûrâtı çaresine bâkmak da ref'-i ezâdandır. Çarşı, pazar ve esvâkin ayak satıcıları tarafından tutulup mûrûr u ubûru işkâl etmeleri hukük-ı 'âmmeye taarruz olmakla bunu bilenlerin bilmeyenlere kâlen, kalemen, hâlen öğretip halkı intibâha da'vet etmesi ref'-i ezâ kabîlindendir.

Ahmed Nazmi

[83] DÂRÜLMUALLİMÂT MÜDÎRÎ MES'ELESİ

Yevmî gazetelerin ekserisi bu mes'ele ile meşgûl oluyor, hemen her gün birçok sütunlar tahsîs ediyor. Müdür Edib Bey'in gazelinden dolayı kıyâmetler koparıyorlar. Edib Bey'i bu kadar iltizâm etmelerinin sebebi, sırrı nedir? Acaba bu feryâdlar hak ve hâkîkatin tezâhürü için mi? Müdürü müdâfaa için ellişine güzel bir fırsat düşmüşt, muttasıl onu tekrâr edip duruyorlar. Hâlbuki o ahâlâksız kızı mektebden tard etmek şerefi, Edib Bey'e değil, Müdür-i sâbık Hilmi Bey'e âiddir. Biz öyle zannediyoruz ki mes'ele aksi olaydı, bu gazeteler yine Edib Bey'i himâye edeceklerdi. Bunun bir sırrı vardır ki mes'elenin halli için onun da ortaya konması iktizâ eder. Maârif işlerine

vâkif olanlar pekâlâ bilirler ki Edib Bey “asrı” terbiyecidir! Bilhassa kız mekteplerinin bugünkü şeklär-i dil-ârâyı ihrâz etmesi husûsunda büyük mücâhedeleri sebk etmiş kahramanlardandır! Edib Bey Dârûlmuallimât müdürü olmazdan evvel Kandilli İnâs Sultânîsi müdürü bulunuyorlardı. Orada asrı terbiyeyi tatbîk husûsundaki mesâ-i mücâhededekârânesi mûmâ-ileyi müdâfaa eden gündeşlikçi gazetelerin hey’et-i tahrîriyyelerince ma'lûmdur. O icrâât-ı mergübeden birkacını zikredelim:

Edib Bey Kandilli İnâs Sultânîsi’ne geldikleri zaman kızlar için câmi‘-i şerîf ittihâz olunmuş büyük bir oda vardı. Edib Bey câmi‘ için böyle güzel bir odanın tahsîs olunmasını münâsib bulmadılar. Oradan levhaları indirerek dışarıda eski pûskü tahtalarla bölünmüş bir yere naklettirdiler. Öyle sıkıntılı bir yer ki içinde insan beş dakika duramaz. Câmi‘ odasını da musîki ve raks salonuna tahvîl buyurdular.

Sonra rûz-ı Hızır’da mektebde müstesnâ bir konser tertîb ettiler. Bezm-i Âlem ve Çamlıca, Erenköy İnas sultânîleri müdîre ve muallimeleriyle bir kısım tâlibâtını ve Maârif Nezâreti erkânından ba’zi zevâti da’veet buyurdular. Tiyatrolar tertîb olundu. Hazret-i Yusuf aleyhisselâmın kissası piyes halinde tâlibât tarafından oynandı. 12-16-18 yaşlarında bulunan tâlibatın başlarındaki örtüler çıkmıştı. Ba’zi kızlar da göğüsleri açık, dizlerine kadar çiplak bir hâlde bedevî kiyâfetinde sahnelerde çıkarılmıştı. Med’uvvîn miyânînda bulunan ricâl-i kirâma da bu hâller seyrettirilmişti.

Edib Bey’in kız mekteplerine asrı terbiye vermek husûsundaki menâkib-i mücâhededekârânesi daha pek çoktur. İhtimâl ki bu mesâisine mükâfaten Darûlmuallimât’ın başına getirilmişti. Fakat nasıl oldu da şimdi böyle bir izzet-i nefs mes’lesi zuhûr etmiş oldu. Gazeteciler buna pek müteessif oluyorlar! Maârif Nezâreti Edib Bey’in Kandilli İnâs Sultânîsi’ndeki efâlini de karıştırmış. Bundan dolayı ba’zi gazeteler müfettişin mahâret-güzârligine kızıyor. Maârif Nezâreti ise mes’eleyi daha esâslı tutarak eski defterleri de karıştırıyor. Bakalîm yevmî gazetelerin sütunlar dolusu bahsettikleri bu mes’ele ne sûretle netîcelenecek?

Bizim maksadımız bu mes’eye karışmak değil, hak ve hakikatin tezâhürü için yevmî gazetelerin müdâfaasındaki sırr ve hikmeti ortaya koymaktır. Dârûlmuallimât’taki asrı terbiyeden de bi’l-âhare bahsedeceğiz.

YÜZ BİN MÜSLÜMANIN HAYÂTI TEHLİKEDEDİR!

Kışın hulûlüyle İzmir ve Aydın havâlisindeki İslâm muhâcirlerinin ahvâli pek ziyâde ehemmiyet kesb etti. Binlerce âileler barınacak yerden, karınlarını doyuracak gıdâdan, üzerlerine çekecek örtüden mahrûm bir hâlde,

sefâletler içinde karlar, yağmurlar altında inliyorlar. Oralarda esen bir sarsar-ı felâket bî-çâreleri perişan etti. Düşmanın bî-emân kahr u tasallutundan canlarından başka hiçbir şey kurtaramadılar. Yurdular yıkıldı. Cem’iyetleri târumâr oldu, mâl ve menâlleri mahvoldu. Öyle bir musîbet-i uzmâya giriftâr oldular ki tasavvuru dimâğları yakar. Bir zamanlar nâz ü na’îm içinde yaşayan âileler şimdi dağlarda sefil ve sergerdân dolaşıyorlar. Dün sen ve şâtır tüten ocaklar bugün yerlerde yatıyor. Yemyeşil ovalar bugün ecsâd kemikleriyle mezâristân olmuş. Dün zemzemelerle akan cûybârlar bugün yüz binlerce bî-çârenin gözüşlerini deryâlara naklediyor. Darbe-i kahhâr ile mahvolmuş bir diyârin zavallı evlâdları şimdi nâlân ve perişan dağ başlarında, sokak ortalarında soğuklarla, açlıklarla, hastalıkla, tabiatın bin türlü şedâdiyle pençeleşiyorlar. Feryâd ü figânları tâ pâyitahtın kapilarına kadar geliyor. Ağaçları yıkan boralar, denizlerin altını üstüne getiren firtınalar onların âfâkında kopan kıyâmetlerin sarsıntılarıdır. Semâdan inen katreler felâketler içinde inleyen o masumların döktükleri gözüşleri.

ANADOLU’NUN PÂYİTAHT’A HİTÂBI

Ey koca pâyitaht! Ey zevk u sefâhetler,¹ içinde pûyân olan sükkân-ı hodîgâm! Orada kardeşlerin inliyorken sen burada nasıl yaşıyor, nasıl zevk ediyorsun? Gümruklerde hergün oluk oluk milyonlar döküyorsun, tezeyyün için, sefâhet için isrâf ettiğin servetler yeniden şehirler vücûda getirir. Yeniden cem’iyetler kurar. Zevkin için, keyfin için günde on değil, yirmi değil, belki elli lira sarf ediyorsun. Fakat orada felâketler içinde kıvranan bed-baht dindaşın için bir lira fedâ edemiyorsun. Her gün o muhît-i felâketten bu kadar feryâdlar yükseliyor da hiç kimsenin alındığı yok. Sanki onlar bizim dindaşımız, bizim kardeşimiz değilmiş. İnsâniyet hislerimiz de mi sönmüş? Hayvan olsa insan merhamet eder. Bu felâketler karşısında yürek değil, taş olsa erir. Münevverler meb’ûsluk kavgasından baş kaldırdıkları yok. Gazeteler firkacılık münâza‘asından halkı te’âvüne da’vete vakitleri yok. Zenginler muttasıl kasalarını doldurmakla meşgûl. Herkes hamiyetten, vatandan, milletten bahseder de fi’iliyâta, fedâkârlığa gelince kendisini daraya çıkarır. Hâlbuki istese bu pâyitaht halkı bir hafta içinde birkaç yüz bin lira cem’ edip gönderebilir. Herkes evindeki fazla eşyâsından birer şeyi verse binlerce denk eşyâ vücûda gelir. Re’y toplamak için kapı kapı dolaşan firkacilar biraz da o felâketzedelere yardım için ihtiyâr-ı zahmet etseler ne olur?

[84] Bütün cem’iyetler bu husûsda tevhîd-i mesâî

¹ İki yerden üçer kelime Sansür tarafından çıkarılmıştır.

ederek harekete gelmeli, teşkilâtlarını faâliyete koymalıdır. Her şeyden evvel matbûât cem‘iyeti bu işi müzâkere ederek umûm yevmî gazetelerle halka yol göstermek, muntazam sûrette derc-i i‘ânat için lâzım gelen tediârleri umûma neşretmek, hâsılı kitle-i halkı harekete getirmek îcâb eder, birçok lüzûmsuz hikâyelerle, ma‘nâsız dedikodularla sütunlar dolduracağına bu mes’eleyi lâyık olduğu ehemiyet ve ciddiyetle ortaya koymak en mütehattim vazîfeleridir. Sonra Hilâl-i Ahmer bütün mahalle imamlarını bir yere da‘vet ederek mahallelerde i‘âne hey’etleri teşkilâti hakkında yol gösterse büyük muvaffakiyetler te’mîn edilebilir.

Vâkı‘â İstanbul ahâlîsinin de bir kısmı felâketzededir ve başının kaygısıyla müteellimdir. Fakat dağ başlarında, ovalar ortalarında kalan bî-çârelere nisbetle bunlar yine başlarını sokacak bir yer bulabilir. Onların hâli ise pek yamandır. İmdâdlarına yetişilmeyecek olursa yüz bin din kardeşimizin mahvolmak tehlikesi vardır.

Yalnız burada değil, taşralarda da müftü efendiler, millî ve resmî bütün teşkilât-ı mevcûde harekete gelerek Aydin havâlîsinde ölümlle pençeleşen kardeşlerimizin imdâdına şîtâbân olmalıdır. Bugün onlara dest-i mu‘âveneti uzatmak her müslümana en büyük farzdır. Dünyânın öbür ucundaki müslüman kardeşlerimiz bizim selâmetimiz için oruçlar tutarak du‘âlar ediyorlarken bizler yanımızda kâi ihvân-ı dinimizin sefaletler, mahrûmîyetler içinde mahvolmalarına iğmâz-ı ayn edersek yarın aynı âkîbetin bizim de başımıza geleceğine hiç şüphe etmemeliyiz. İyi bilmelidir ki yek-diğerinin felâketine bu kadar lâ-kayd kalan, nefis ve hevâsına bu kadar düşkün bulunan hod-perest bir hey’et-i ictimâ‘iyye için hakk-ı hayatı yoktur.

ERmenîlerin HARB-İ UMÛMÎ'DEKİ HİZMETLERİ

Tan gazetesinin Ermeni Ceneralı Antranik ile vukû‘ bulan bir mülâkâtını hulâsaten *Peyâm* gazetesi neşrediyor. Ehemmiyetine mebnî biz de aynen naklediyoruz:

Abdülhâmid zamanında olduğu kadar Harb-i Umûmî’de dahi Hükûmet-i Osmâniyye’ye karşı gönüllü asker tertîbâtiyla meşgûl olup senelerce Kafkas havâlîsinde ihtilâl harekâtiyla uğraşan Ceneral Antranik ile mülâkât ettik. Harb zamanında gösterdiği gayrete mebnî Rusya Hükûmeti kendisine ceneral rütbesini tevcîh etmiştir. Mütârekeye kadar Kafkasya’da İ’tilâf hesabına çarşımaktan usanmayan bu Ermeni ceneral bilâhare Fransa reîs-i cumhûruyla mülâkâta muvaffak olmuş ve Mösyo Poincaré kendisini Kafkasya’daki harekâtından dolayı tebrîk etmiştir.

Ceneral Antranik bize şu yolda beyânâttâ bulunmuştur:

“-Biz Ermeniler harpte elimizden geldiği kadar Türkler alehinde çalıştık. Siz biliyorsunuz ki Fransa’ya yardım etmiş olmak için gençlerimizin çoğu Suriye’ye gidecek Osmanlı Ordusu’na karşı harb etmiştir. Rusya ordusunda yüz seksen bin Ermenivardı ve bunların ekserisi Alman cebhesine gönderilmiştir.

On iki binden on beş bine kadar Ermeni de Rus üniformasını lâbisen Kafkasya cebhesinde yine Türklerle karşı harb etti. Rus Kafkas Ordusu’nun en ağır işlerini ve en tehlikeli hükümlerini biz Ermeniler deruhde etmişik. Rusya bu cebhede Ermenilerden çok istifâde etti. Ve biz mahzâ Fransızlara ve rüfekâsına yardım etmiş olmak için bu büyük cenge girdik. Bilirsınız ki Ermeniler Fransızları çok severler. Fransız lisânını ve harsını benim vatandaşlarımın çoğu yakından tanır. Kafkasya havâlîsinde en küçük köylere varıncaya kadar Fransızlık pek dostâne hislerle karşılaşır.

Harbin daha bidâyetinde Ermenilerin kâffesi Fransa ve müttefiklerinin gâlib geleceklerine emindiler. En ümîdsiz günlerde bile biz bu i‘timâd ile yaşadık. Ermeniler şuna da emindiler ki Fransızların gâlibiyetiyle Ermeniler da‘vâlarını kazanmış olacaklardı. Çünkü bu da‘vânın lehinde uzun seneleden beri çalışan be-nâm Fransız ulemâsı vardı.

Ma‘amâfih işte bir sene oldu ki hâlâ Ermenilerin mu-kadderâtına dâir Avrupa’da katî bir karar ittihâz olunmadı. Osmanlı Hükûmeti’ndeki Ermeni vilâyetleri (!) hâlâ Türklerin elinde. Ermenilerden birçokları da eski vatanlarına döndüler, Türkiye’ye gittiler. Bunları çok düşünüyorum. Çünkü Kafkas havâlîsinde maîset pek dar ve sefalet müdhiş. Yalnız Kilikya’da Fransız ordusunun himâyesine girmış olan Ermenileri merak etmiyorum. Bunların başında Ceneral Goro var.

Kafkas Ermeni Hükûmeti’nde sefâletten başka salgın hastalıklar da çok. Bu yüzden geçen kıştan beri yüz elli bin Ermeni’nin ölümüne sebeb olan bu fecâyi‘ kâfi degilmiş gibi Tatar, Kurd ve Gürcülerin hükümlerine karşı koymak için yine biz Ermenilere mütemâdiyen çalışmak, boğuşmak îcâb ediyor. Ermeni askerleri pek acinacak bir hâldedir. Ne silah ne mühimmât var. Hâlbuki Kürdler, Gürcüler ve Tatarların askerleri dahi iyi giyinmiş ve daha iyi müsellâh. Bundan dolayısıdır ki son zamanlarda evvelce girdiğimiz arâzîyi terk etmeye mecbûr olduk. Mütârekeye kadar müdâfaa ettiğim Karabağ işte bu gâib ettiğimiz mevâki‘den biridir. Brest-Litovsk Muâhedesi’nden sonra Türklerle karşı yaptığımız hükümlarda Fransızlar bize pek ziyâde yardım etmiştir. Bu cihetle biz kendi başımıza hü-cümde devâm etmişik. Hâlâ da öyle.. Fransızlar niçin bize hâl-i hâzırda yardım etmiyorlar, bilmiyorum. İ’tilâf hükümetlerinden yegâne gördüğümüz mu‘âvenet Amerika ekmeği oldu. Altı aydan beri bununla geçiniyoruz.

Ancak böyle harb zamanlarında askerî müzâheretin bu gibi hayr-perverâne mu‘âvenetten daha hayatı olacağını bildiğim için şarkta küçük bir müttefik sıfatıyla Fransızların yardımını bekliyoruz. Fransızlar emin olsunlar ki biz “küçük bir müttefik” gibi de durmayıp çalışıyoruz ve garbın şarkta yapacağı herhangi harekâtın pîşdârlığını ifâya hazır olduğumuza İ’tilâf emîn olmalıdır. Bu böyle olunca Fransızlar bize asker yollamayı ihmâl etmemelidirler. Bununla beraber Ermeni Hükûmeti’ne Mîralay Haskel’i fevkâlâde komiser olarak gönderen İ’tilâf hükûmetine teşekkür ederiz. Mîralayın ta‘yînini Ermeni metâlibinin is‘âfi bâbında berâ‘at-i istihlâl gibi telakkî ediyoruz. Aynı zamanda Haskel’e de beyân-ı teşekkür etmekten kendimi alamayacağım. Ermeni işlerinde bize pek çok yardım etmek istedî. Fakat arzû ve hüsni niyyet kâfi değil. Avrupa’dan beklediği kuvve-i askeriyye gelmedi. Etrâfımızı da düşmanlar gittikçe sardı.

Bize diyor ki sulh mu’temeri Ermeni mes’elesini Amerika’nın kararına intizâren te’hîr etti. Bu intizâr Ermeniler için pek zararlı neticeler tevlîd etti. Ümîd ediyyorum ki Amerika’nın kararı daha ziyâde gecikmez. Fakat bir taraftan beklemekle beraber bir taraftan da etrâfımıza hûcûm edip arâzî zabt etmek husûsunda nîçin Fransızlar bize asker vermiyorlar. Hâlâ devâm eden cenkte büyük Fransa ile müttefiklerimizin ahâlîmize müzâheretlerini lütf etmeleri zîmnâda Tan’ın vesâtiyle onlara ricâlarımı ref“ etmek isterim. Ermeniler hâlâ kiyâmda. Büyük bir imanla çalışıyorlar. Henüz ümîdleri zâil olmamıştır. Yetişir ki onlara yardım olunsun, şarkta cengi istediğiniz kadar devâm ettirebilirler.”

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâmmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

اتبعون أهلكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

04 Aralık 1919

11 Rebîulevvâl 1338

Perşembe

04 Kânûnievvâl 1335

Cild: 18 - Aded: 450

Bir delik torbaya girmiş kimi, kışpet yerine;
Çekivermiş kimi, bir lîme çuval dizlerine.
Kiminin, giydiği çakşır, kiminin bez şalvar;
Kiminin, uçkuru boynundan asılmış, donu var.
Acabâ yağ sürünlürler mi, desem yağ nerede?
Bereket versin onun ma'deni varmış derede:
Sağ omuzlarda birer, başları kertikli, ağaç,
Kadın, erkek, taşıyorlar suyu bakraç bakraç.
Sonra, nerdense gelip "yağlanınız haydi!" sesi,
Çöktü meydanda duran kaplara artık hepsi.
Palaz ördek gibi, bandıkça avuçlar bandı;
Meşin ıslar gibi, kavruk deriler islandı.
Bu merâsim de bitip, başlayacak dendi güreş,
Çarpınıp çırpinarak çıktı nihâyet iki eş.
Daha ilk elde boşansın mı alınlardan ter?
O göğüsler sana ötsün mü körükten [de] beter?
Baktım: Altından o bir çifte perîsan bağrı,
Solunganlar gibi kalkıp iniyor çifte karın!
Sonradan dizlere bir titremedir çökmüştü...
Hele çok sùrmeyerek, dördü de cansız düştü!
İki bîçâre serilmiş, yatıyorken yerde,
"Kalkın artık!" dediler, lâkin o derman nerde?
Güleşin böylesi hiç görmediğim bir şeydi;
Orta, baş, hepsi de bunlar gibi bîçâreydi!

Karşidan tentesinin nîşî hasır, nîşî aba,
Bir tekerlekleri alçak, yana yatmış araba;

ÂSIM

-10-

– Kardeşim Fuad Şemsi'ye –

Yerliden az kaba, Maltîz keçisinden çok ufak,
İki mahzûn öküzün seyrine münkâd olarak,
Ne yanık mersiyeler söyletiyor dingiline!
Bunu gördüm, acımak geldi içimden geline:
Sana baksın da kızım, bahtın utansın! Ne deyim?
O, senin -kimdi, bugün nerde yatar, bilmediğim-
Ninenin rûhuna âgûş açıyorken melekût,
Tertemiz na'sını gufran gibi örten tâbût,
Şu gelinlik arabandan daha şâhâneydi!
Geçti rû'yâ gibi, Allah'ım, o günler neydi?
Şu bayırlarda -ki vaktiyle bütün bağlardı-
Sesi dünyâyı tutan bir bereket çağlardı.
Ya şu vâdî ki çırılıçplak uzanmış, bîtâb,
Sor ki hiç böyle fezâsında tüter miydi serâb?
Şimdi âfâka alev pûskürüyor her çatlak:
Yarılıp hasta dudaklar gibi yer yer, toprak!

Mehmed Âkif

[86] ŞEHÜLİSLÂM EFENDİ HAZRETLERİYLE MÜHİM BİR MÜLÂKÂT

Amerika'da içkinin kânûn-ı mahsûs ile men' edildiği
ma'lûmdur. Bu husûsda mehâfil-i İslâmîyye'nin nokta-i
nazarıni ve içki hakkındaki ahkâm-ı İslâmîyye'yi anla-
mak üzere Amerika Matbûât-ı Müttehidî muhâbiri, Şey-
hüislâm Hayderîzâde İbrahim Efendi hazretleriyle bir
mülâkâtta bulunmuşlardır. Muhâbir-i mûmâ-ileyh tara-

findan tahrîrî olarak îrâd olunan şâyân-ı dikkat suâllere zât-ı hazret-i Meşîhat-penâhî tarafından yine tahrîrî olarak pek mühim cevâblar verilmiştir. Amerika'da büyük te'sîrlер icrâ edecek gibi şübheler olan bu mülâkât-ı mühim-meyi aynen derc ile tezyîn-i sahâif eyliyoruz:

- Amerika'da vaz' olunan içki memnû'iyetine mehâfil-i İslâmiyye'de ne nazarla bakılıyor?

- Bu memnû'iyet içkinin tahrîmi hakkındaki ahkâm-ı İslâmiyye'nin isâbetini isbât ve te'yîd eylediğinden nâşî bi't-tabi' iftihâr ve memnuniyetle telakkî olunuyor.

- Dîn-i İslâm işaretî ne zaman ve niçin ve ne sûretle men' etmiş?

- İslâmiyet mebâdî-i zuhûrunda gerçi şerâyi'-i sâlife-den müdevver olan içkinin tahrîmi yoluna gitmediyse de içkinin akı izâle ile telef-i hâle sebebiyet verdiğinden bahisle İmâm Ömer'le Muâz ve yine ashâbdan diğer bir zât tarafından Hazret-i Peygamber'e mürâaat vâki' oldu. Onun üzerine içki de mazarrat ve menâfi' mevcûd olup ancak mazarrâti menâfi'ine gâlib olduğu meâlindeki âyet-i kerîme nâzil oldu. Buna mebnî bir kısım müslümanlar içkiyi terk ettiyse de bir kısmı da devâm ede-gelmişti. Bi'l-âhare ashâbdan Abdurrahman bin Avf'in bir akşam hanesinde vukû' bulan bir ictimâ'a ba'zları hâl-i sekrde olduğu hâlde namazı edâya başlamış ve na-mazda bir âyeti yanlış okumuş oldukları cihetle (sarhoş-luk halinde namaza takarrub olunmaması) hakkındaki âyet-i kerîme şeref-nâzil oldu. Bu hâdice üzerine de işaret edenlerin mikdâri mahdûd bir dereceye tenezzül etti. Bi'l-âhare ensâr denilen Medîneli ashâb ile meşhûr Irak fâtihi Sa'd bin Ebî Vakkâs'ın dâhil olduğu bir mecliste yine bu yüzden bir münâza'a ve mudârabe zuhûr etmiş ve hattâ Sa'd'ın bu vak'ada başı yarılmazı üzerine Hazret-i Ömer (Yâ Rabbi, içki hakkında şâfi' bir beyân-ı kat'i ihsân et) diye niyâzda bulundu. Onun üzerine (İçki a'mâl ve ef'âl-i şeytândan bir fi'ildir. Nâ'il-i fevz ü felâh olmak için ondan tevakkî ve ictinâb ediniz) müfâdîndeki emr-i kat'i Kur'ânî nâzil oldu.

- Memnû'iyetin tedâricî olarak vaz' buyurulmasının hikmeti nedir?

- Kânûn-ı İlâhînin dâimâ mesâlih-i 'ibâdin hüsn-i tan-zîmiyle 'usret ve müşkilâta ma'rûz kalmaması esâsına müstenid bulunduğu ma'lûmdur. İslâmiyet'in zuhûru zamanında ise halkın içkiye meyil ve ihmâki ziyâde olmakla beraber ticâret sûreTİyle de içkiden birçok menâfi' te'mîn ediyorular. Şu hâle nazaran def'aten men'i İslâmlar hakkında su'ûbet ve müşkilâti bâdî olacağından nâşî bu bâbda rîfîk ve mülâyemet tarîkı ihtiyâr olunarak men' hakkındaki evâmir-i ma'lûme-i İlâhiyye tedâricî bir sûrette şeref-sâdir olmuştur.

- Müslümanların asırlarca müddet meşrûbat-ı kü'ûliyye isti'mâlinden tevakkî etmeleri bedenî, ahlâkî, ictimâ'î nokta-i nazardan ne gibi netîceler hâsil etmiştir?

- İçkinin beden-i insânî üzerinde icrâ etmektedir. Tahrîbât muhtâc-ı îzâh olmayan hakaiktendir. Ne hâcet! Bugün bu musîbete karşı masûn olan ba'zı bilâd-ı İslâmiyye ahâlîsiyle bu belâya mübtelâ olan yerler ahâlîsi beyninde bünye ve ahlâk i'tibâriyla olan fark derhal na-zara çarpar derecededir. İşretin ahlâk üzerinde kendine mahsûs olan te'sîri de başkadır. Sâir me'âsiye kiyâs olun-maz. Meselâ bir adam fi'l-i zinâyi bir kere irtikâb edince vûcûduna derhal bir fûtûr târî olur. Aynı zamanda o fi'ili tekrâr ederse müteâkiben melel hâsil edip nefret etmeye başlar. Fakat içki öyle değildir. Devâm ettikçe şâribinin neş'e ve rağbetini tezyîd ve ihtiâsât-ı nefsâniyyesini teş-dîd eder. Kuvve-i aklîyyesi gittikçe za'afa uğramaya başlar ve bu sûretle lezzât-ı bedeniyyeye istigrâk edip Allah'ı ve kendi nefsini unutur. Ve en büyük cûrm ve kabâhati küçük, belki de mübâh görmek gibi bir sekâmete tutulur. Bu hâlden de birçok fenâlikların teselsûl edeceği ve bir takım hâdisât-ı elîmenin zuhûruyla beraber birçok âile-lerin nizâm ve intizâmî da muhtel olacağı ma'lûmdur. İşte şerî'at-i İslâmiyye içkideki mehâzîr-i azîmeye binâen buna mütecâsir olanların hakkında mücâzât-ı uhreviyeden başka hadd-i şer'i gibi dünyevî bir mücâzât dahi tertîb etmiş ve İslâmiyet'in Asr-ı Saâdet ile onu ta'kîb eden karn-ı evvel ve sâniye gösternmiş olduğu âsâr-ı ter-rakkîden içki memnû'iyetinin de kısmen dahl ve te'sîri olmuştur.

- Memnû'iyete karşı gösterilen riâyet neden haleldâr olmuştur? Bunun sebebi İran veya Avrupa te'sîrâtı midir, yoksa kadîm Romalılarda olduğu gibi müslümanlar kudret ve servet sâhibleri olduktan sonra ahlâklarına halel gelerek işrete mi meyl etmişler?

- Bunun için birçok sebebeler vardır. Bu sebebelerin birincisi Asr-ı Saâdet'le onu ta'kîb eden ashâb ve tâbiîn hazerâti zamanlarında müslümanlardaki salâbet-i dîniyyenin ba'zı esbâb ve hâdisât-ı kevniyyenin te'sîriyle pey-derpey za'afa uğramış olması, sâniyen; fûtûhât-ı İslâmiyye'nin tevessü'ü münâsebetiyle meşrûbat-ı kü'ûliyyeyi istihlâl eden anâsîr-ı gayr-ı müslime ile İslâmların hâl-i ihtilâttâ bulunmasıdır. Şarka mahsûs ve ekseriyetle içki-nin medhine müteallik olan tarz-ı edebiyât ve eş'arîn da bunda bir dahl ü te'sîri olmuştur. Çünkü felsefe-i dîniyye ve aklîyyesini bir mîzân-ı sahîh ve sâlim üzerine ibtinâ edemeyen bir takım kimselerin gâyet latîf ve rengîn bir takım hayâlât ile [87] tezeyyün etmiş olan mezâmîn-i edebiyyenin te'sîrinden muhâfaza-i nefs edebilmesi kolay bir mes'ele değildir. Ba'zı e'âzîm ve ekâbir-i sûfiyyenin bir zevk ve neşve-i ma'nevîyyenin te'sîr ve ga-

leyâniyla lisân-ı lâhûtlîerinden sudûr etmiş ve müfâd üma'nâsiyla ancak bu meslek-i âlînin vâkîf ve mütehassislerinca ma'lûm bulunmuş olan ba'zı ta'bîrâtta neş'e ve zevk gibi bir vech-i şîbh alâkasiyla isti'mâl edilen müş-kirâtın isti'âre sûreTİyle zikri yoluna gidilmesi maksûdu anlamayan ba'zı cehele-i nâs üzerinde de te'sîrden hâlî kalmamıştır. Bundan başka bu son asırlarda meşrûbât-ı kû'ûliyyeyi istihlâl ve bunun için bir takım müessese ve ticârehâneler küşâdında serbest olan Avrupalılarla düvel-i İslâmiyye ihtilât ve bir takım uhûd ile de mukayyed bulunduklarından meyhânelerin sedd ü bendi ve sarhoşlar hakkında şer'an mu'ayyen olan cezânın tatbîkinin mümkün olamaması da içkinin eskisinden ziyâde team-müm etmesine sebebiyet vermiştir.

- İslâmiyet işrete niçin ümmü'l-habâis nâmını vermiştir?

- Bu ta'bîr (İçki fenâlikların anasıdır) hadîs-i şerîfinden me'hûzdur. İçkinin ümmü'l-habâis ta'bîriyle tesmiyesi ise bâlâda da îzâh olunduğu üzere aklı izâle ve bu sûretle birçok fenâlığı vücûda getirmekte olmasından nâşîdir. Nizâm-ı hayatın en şerefli medâri olan akla husûmet eden bir kuvvet bi't-tabi' habîs olduğu gibi habâisin de mevlididir.

- Memnû 'iyet-i dîniyyenin infâzi için ne gibi tedbîrlere mürâaat olunacaktır? Bu husûsda yalnız memâlik-i Osmâniyye'de mi, yoksa bütün memâlik-i İslâmiyye'de mi?

- Bu bâbda iki sûret-i tedbîre mürâaat mecbûriyetindeyiz. Biri şimdiye kadar bu bâbdaki hükûmet-i mülkiyye ve zâbitaca vaz' edilmiş olan ba'zı tekayyûdâttan istifâde etmek ve yeniden bir takım kavânîn-i mânia vaz' eylemek, diğeri içkinin tevlîd ettiği bedenî, ahlâkî ve ictîmâ'i mehâzîri mutazammin edille-i mukni'ayı muhîvî risâlelerin neşr ü ta'mîmi sûreTİyle halkın kanâatini te'mîne çalışmaktan ibârettir ki bence en müessiri budur. Ve te'sîri de bütün memâlik-i İslâmiyye'ye şâmil olur.

- Acaba Devlet-i Osmâniyye'nin inhitâtinâa yalnız dinî husûslardaki mübâlâtsızlık mı sebeb olmuştur. Yoksa bunun başka sebepleri de var mıdır?

- Emeviyye ve Abbâsîlerden sonra üçüncü bir hânedân-ı Hilâfet olmak üzere teessüs eden ve âlem-i İslâmiyet'e âsâriyla sâbit olduğu üzere eslâfi bulunan o iki hânedândan daha ziyâde hidemât-ı ber-güzide ifâsına muvaffak olmuş olan Âl-i Osman Hânedânı hadd-i zâtında büyük salâbet-i dîniyyeye mâlik olmakla beraber gerek Selçûkîlerin eser-i gayreti ve gerek bu sülâlenin dine verdiği ehemmiyetin netîcesi olarak maârif-i dîniyyesi o vakte göre gâyet esâslı bir sûrette teessüs etmiş bulunan Anadolu kit'asında binâ-yı saltanatlarını kurmuş ve hidemât-ı dîniyyesi ve bi'l-hassa kâffe-i mesâilde ahkâm-ı şer'-i âlîye tevessûl ve riâyeti, âfâk-ı İslâmiyye'de

bir hüsni te'sîr vücûda getirdiği cihetle dâire-i fütûhâtları gün be-gün tevessü' ederek az zaman zarfında umûm Arabistan ile Haremeyn-i Muhteremeyn'i ve Kürdistan'ı havza-i memaliklerine idhâl ve Hilâfet-i İslâmiyye gibi bir vazîfe-i mühimme ve mukaddeseyi de ihrâza muvafak olmuş ve bu sûretle o hânedâna mahsûs bir meslek-i siyâset takibetmiş oldukları için zîr-i livâ-yı Muhammedî'de ictimâ' etmiş olan ve anâsır-ı muhtelifeden teşekkül eden kuvâ-yı İslâmiyye bilâ-tereddüd Osmanlı livâ-yı ihtiyâmında toplanmayı cana minnet addetmiş ve dinin te'âlîsi uğrunda ve bu hânedânın hizmetinde fedâ-yı cân etmeyi akdem-i vezâif addeylemişlerdir. Vaktâ ki fen Avrupa'da bir ilm-i mahsûs hâlini kesb etmiş olmakla beraber düvel-i mütecâvire-i garbiyyenin terakkîyat-ı sinâiyye ve iktisâdiyyeleri dahi gâlibiyetlerini takviye edecek bir dereceye vâsil oldu. Derhâl Avrupa'nın sinâî ve iktisâdî ta'kîb etmiş oldukları tarîk-ı terakkîye sülûk etmesi bir veçîbe-i şer'iyye iken mevki'-i coğrafîsinin kendisine te'mîn etmiş olduğu vaz'iyete ve rekâbet-i düveliyeye i'timâden bu nukât-ı mühimmeden teğâfûl ettiği için devletin kudret ve azamet-i sâbıkası bi't-tabi' günden güne tenâkus etmeye başladı. Çünkü Kur'ân-ı azîmû's-şânın her âyetinden istidlâl olunacağı üzere Cenâb-ı Hak müslümanlara dâimâ akıl ile muttasif olmak üzere hitâb buyurmuş ve husûmeti melhuz olan kuvvetlerin esbâb-ı tasallut ve gâlibiyetlerini sûret-i dâimedede bi't-tedkîk ona göre vesâit-i müdâfaa ve mukâbelede müsârât ve aktâr-ı âlemde mevcûd bi'l-cümle âsâr ve irfâni tedkîk ve tetebü' edip sa'y ü amel tarîkini ta'kîb ile 'ulûm ve sanâyi'-i mevcûde-i âlemi öğrenmek, ticâret ve zirâat mesleklerine sülûk eylemek husûsatını mevâzi'-i adîdede kirâren ve te'kîden emir buyurmuşlardır. İşte biz dinin emretmiş olduğu bu ve buna mümâsil birçok fezâil-i siyâsiyye ve ahlâkiyye ve ictimâ'iyyeden gâfil kaldığımızdan bi'l-istifâde felâketimizi siyâset-i mahsûsalarının semeresi addeden ba'zı devletler vesâil-i muhtelife icâdi ile devletin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale ve anâsır-ı gayrî müslimeyi Devlet-i Aliyye'den tebrîde muvaffak olarak vaz'iyetimizi bu hâle getirdiler ve her ne zaman devletçe İslâhât-ı hakîkiyye icrâsına teşebbübü olunduysa hâfî ve celî bir takım mevâni'in ihdâsi sûreTİyle kesb-i salâh ve terakkîmize mâni' oldular. Ma'amâfih tevâlî eden bunca mesâibden âlem-i İslâmiyet'çe mühim bir eser-i teyakuzun vücûda geldiği ve küre-i arz üzerindeki İslâmların merbûtiyet-i ma'nevîyye ve câzibe-i dîniyye netîcesi olarak Makâm-ı Hilâfet etrâfında sadâ-yı ta'zîm ve ihtiâmları gittikçe yükselmekte olduğu da câ-yi inkâr değildir.

MEV'IZA

**Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından Üstâd-ı hakîm
Ferid Beyefendi'nin Ayasofya'daki mev'izaları**

-2-

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(أَدْعُ إِلٰي سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمُؤْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادُهُمْ بِالَّتِي هُيَّ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهَدِّينَ
صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ وَبَلَغَ رَسُولَهُ الْكَرِيمَ)¹

[88] Allahu Zü'l-cellâl Hazretleri Habîb-i Ekremi'ne buyuruyor ki: Habîbim sen küffâr ve müşrikîni hikmet ve mev'iza-i hasene ile Rabbinin yoluna ya'nî İslâm'a da'vet et. Ve onlarla turuk-ı cidâlin ahseniyle mücâdele et. Sen ancak teblîge, da'vete me'mûrsun. Hidâyet ve dalâl ile bunlara müteallik cezâ sana âid değildir. Senin Rabbin gerek tarîk-ı hidâyete sâlik, gerek de dalâlde hâlik olanları bilir.

Demek oluyor ki 'ukûl-ı mütefâviteden dolayı nâsi tarîk-ı hakka da'vet için turuk-ı muhtelife vardır: Birinci; hakkı îzah, şübhîyi izâle edecek kavl-i muhkeme da'vetir ki bu tarîk, havâs içindir. İkincisi; hitâbât-ı mukni'a ve 'iber-i nâfi'a ile da'vettir ki bu da avâm içindir. Üçüncüsü; turuk-ı mücadelenin en güzelî, en muvâfîkiyla da'vettir ki bu da muânidîn içindir.

Dünyâ zâten cidâlden ibârettir. Hazret-i Mevlânâ diyor ki; bu cihânın hey'et-i mecmû'uası cidâl-i dâimî içindendir. Kendi âlemlerinde cidâl içinde yürüyüp giderler. Îmân ile küfrün cidâli de böyledir. Allah böyle yaratmış. Âlem, âlem-i ezdâddir. Küfür, îmân, hüsne, kubh, hayr, şer var. Bunlar birbirinin âyînesidir.²)

Geçen hafta dersimizin köke âid olduğunu söylemiş idik. Fi'l-hâkîka öyledir. Asıl sâbit olmadıkça fer' nâbit olmaz. Ba'zi kimselerin bu dine karşı bir husûmet-i mahsûsa iibrâz ettikleri görülmüyor, demiş; bunun da neticesi fenâ olacağını söylemişistik. Bu husûsda bir iki söz daha söylemek isteriz. Cenâb-ı Hak muvaffak buyurursa bu meclisleri temâdî ettirip bahsi bu esâsa âid mesâil-i müteferrikaya intikâl ettireceğiz. Muhârebe meydânında cihâd uğrunda bir muhârib kılıçını sallıyor. Onun vazifesi odur. Ondan dolayı mu'âhaze olunmaz. Bizim işimiz de cihâd demektir. Biz niyetimizle me'cûr olacağız.

Cenâb-ı Hak ne buyuruyor? Habîbim sen istedığını mazhar-ı hidâyet edemezsın. Sen yalnız teblîge me'mûrsun. Bizim gibi Allah'ın en hakîkî bir kulu, ümmet-i Muhammed'in en âciz bir ferdi ne yapabilir? Bizim yapacağımız hak ve hâkîkî söylemekten ibârettir. İnsan yapabildiği kadar yapar. Üst tarafı Allah'a âiddir.

- Ama senin nene lâzım?

Ne demek? Herkes elinden geldiği kadar dinini müdâfaa ile mükelleftir. Bu dinde inhisâr yoktur. Biz hepimiz kudretimize göre müdâfaa-i dîne mecbûruz.

حاجت بکلاه برکی داشتنت نیست

درویش صفت باش و کلاهی تتری دار

Sen kiyafetime bakma, fes giyerim, Tatar kalpağı giyerim. Fakat hak ve hâkîkî söylemeye çalışırım. Zevâhir insanı aldatır. Sen dervîş-meşreb ol da ister fes, ister Tatar kalpağı giy. Bunu da söylemek zâiddir ya ne ise...

Ba'zi kimseler mukaddesâta tecâvüz ediyorlar. İlhâda kuvvet verecek âsâr okuyorlar. Bunlar gâyet ustalıkla yazılmış eserlerdir. Okuyanlar kendilerini kullanamazlar, mütebassîrâne hareket etmezlerse hâviye-i hüsrâna yuvarlanıp giderler. Bunlar "lâ-ilâhiyye" ya'nî münkir ve mûlhidlerdir. Hüsn-i niyyet olmaz ise hiçbir şey karşılına geçemez. Bir kere insan bu cereyâna kendini kaptırdı mı, Allah selâmet vere. Gidebildiği kadar gider.

Küfür ve îmân husûsunda insanlar birkaç kısma ayırlabilir. Bunların bir kısmı küfrü iltizâm eder. Binâ-yı i'tikâdını hedm edecek, tezelzüle uğratacak bir şey gördü mü, mâl bulmuş Mağribî gibi onu dimâğının neresine koymayağını bilemez. İşte bunların nâsiye-i hüsrânına şekâvet damgası vurulmuştur.

Diğer sınıf, akîdesini teşviş eden fikirlerin tevârîdünden memnun olmaz, belki mahzun olur. Fakat okuduğu, gördüğü, işittiği şeylerin nefsi üzerinde icrâ-yı te'sîr etmesine mâni' olamaz. Çünkü bu te'sîr gayr-ı irâdîdir. Bunulla beraber o fikirler onun rûhuna yabancı gelir. Rûhunda bulunan bir kuvve-i dâfi'a ya'nî kuvve-i dâfi'a-i saâdet o fikirleri kabûl etmez, def' etmek ister. Çünkü onlar kendini muztarib, safvet-i kalbiyyesini ihmâl eder. Böyle olan bir adamda bir saâdet mayası var demektir. Hüsn-i niyyeti elden bırakmayıp nefsiyle mücâdele ederse ve ukde-i hâtrını izâle edecek bir yâr-ı câna mukârin olursa o maraz-ı müz'icden kurtulup kesb-i âfiyyet ve saâdet eder.

Bir de lâ-kaydlar gürûhu vardır ki ne îmâna ehemmiyet verirler, ne küfre.. Böyle olan adam hayatı ezbâk-ı nefsâniyyesinin istîfâsına hasreder. En berbâdi budur. Onun insâniyetle, insâniyete hâs olan ulviyât ile aslâ münâsibeti yoktur. Karga gibi mezbele-i şehevâtta dolaşıp ne bulursa onunla gıdalanan. Bunların hayatına şu 'ûrî demek bile muvâfîk değildir. Şeytân bunların burnuna nefis ve hevâ halkasını takmıştır. Onları dâimâ o gibi yerlere götürür. Bunların ne akla, ne hikmete, ne ilme, ne fenne hulâsa tatmîn-i hevâya hizmet eden şeylerden başka hiçbir şeye rağbetleri yoktur.

Ba'zi kimseler de hasbe'l-isti'dâd akîdeyi ifsâd edebilecek ne kadar şeyler görseler, okusalar, yâhud işitseler aslâ müteessir olmazlar. Onların binâ-yı îmânında

¹ Nahl Sûresi, 16/125

² "Hersey ziddiyla bilinir"

cüz'î bir tebeddül ve tezelzül görülmez. İşte bunlar sa'îd-i ezelîdirler...

(Ba'dehû *Mesnevi-i Şerîf* ten ba'zı misâl ve teşbihler îrâd ederek inkâr-ı ulûhiyyete mütecâsir olanlara nakl-i kelâm eylediler ki:)

Güneşe siyâh camla bakıyorsun da, kendinde nûruna tahammül edecek [89] kuvvet tahayyül ediyorsun. İşte bunun gibi şems-i hakîkati, Allah'ı da böyle görüyorsun, böyle biliyorsun. Onunla senin aranda siyâh cam gibi olan beşeriyet var. Daha doğrusu rûhun kararmış da onun satvet-i tecellîsinden müteessir olacak kâbiliyetten mahrûm kalmış. Şu halde kolay kolay Allah Allah dedikçe kendini pehlivan sanıyorsun. O ism-i azamet ve celâli de her gün ağzına alıp fersûde ettiğin -hâşâ sümme hâşâ- esmâ-i âdiyye gibi görüyorsun. Eğer senin aklın, daha doğrusu başıretin onun azamet ve celâlini muhît ve müdrik ola idi daha Kur'ân-ı Kerîm'in baş tarafından "elhamdüllâh" der demez Allah lafızının nûr-ı celâli içinde gâib olup giderdin. Bereket versin, gözündeki siyah cama. Güneşle senin arana hulûl ederek, seni yerindedurduruyor. Kendini muhît-i esrâr-ı ma'ânî zannetme. Senin bütün ma'lûmâtın hurûf-ı hecâdan müteşekkil olan kelimâtın hudûdundan ileri gidemez. Sen o kelimeleri tasarrufâtıyla kâğıdın üzerine koymuşça kendini onların zîmnindaki ma'nâya da vâkif zannedersin. Yâhud nefsinı o ma'nâyi muhît ve müdris kiyâs eylersin. Evet, saman çöpüne binip bir izde biriken suyun içinde kendini büyük bir kaptan zanneden sinekle arada büyük bir fark görmüyorum. O da tıpkı senin gibi düşünüyordu.

İnsan olmalı. Şu'ûr-ı hakîkî derecesine erişmeli. Sen şu'ûrunu hakîkî bir şu'ûr zannetme. Fünûn-ı tecrübe sâhasındaki şu'ûrun, onun netîcesi olan muvaffakiyetin sâha-i hakîkatte çocuk oyuncagi gibi kalır. Şu'ûr-ı hakîkî o değildir. Onun sana gösterdiği dâire-i rû'yet gâyet küçük, gâyet mahdûddur, o bir idâre kandılıdır. Onun i'anesiyle ancak bastığın yeri görebilirsin. Daha petrol lambası, meş'ale var, bilmem ne var, en sonra da elektrik ziyâsı var. Kendin bu mertebeyi ihrâz edememişsin, elinde idâre kandilinden başka bir şey yok. Bari elektrik ziyâsını elde eden bir adama ilticâ et de biraz dâire-i rû'yetini tevsî' eyle; biraz gönlün gözün açılsın, biraz göremediğin şeyleri gör, biraz bilmediğin şeyleri bil! Biraz insâf dâiresine irtikâ edesin. Tâ ki idâre kandılıyle göremediğin sâhayı elektrik ziyâsıyla göresin.

- Ben bunları yapamıyorum.

- Bari görenleri inkâr etme, onlara ta'rîz etme, sana haber verdikleri şeylerin hepsini değilse de meselâ hiç olmazsa bir kısmını, o da olmazsa imkânını tasdîk et. İşte bu kadar...

Mükeyyifât kullanıyorsun. Dimağının harekâtına germî vermen, bulunduğu âlemi değiştirmen, kâzib, muvakkat bir şifâ bulmak için, bir kere de şu şarâb-ı

îrfândan iç. Ölmezsin ya. Belki orada da bir neşve bulursun. Evet, hiç şübhesisiz bulursun, hem hakîkî neşveyi bulursun. O şarâb-ı irfânın neşvesi mükeyyifâtın neşvesi gibi kâzib, geçici bir neşve değildir...

Ulûm ve funûn ile iştigâl edip öte tarafa meyil edenler ehven kalır. Hiç olmaz ise ahlâk-ı umûmiyyeyi ifsâd, rezâili ibâha husûsunda o kadar cerî olmaz. Çünkü dimâğında biraz mâye-i ma'rifet var. Hattâ bunlardan bazıları fazilette taassub bile gösterirler. Her ne kadar faziletin asl-ı sahîhine mütemessik değil iseler de. İ'tiyâd, tevârüs, garîze gibi şeyler o dâireden çıkmalarına müsâade etmez.

Âlem-i maddîyyâttaki Bolşeviklik cereyâni ma'nevîyat ve ahlâkiyyât âleminde de görülmeye başladı. İşittiğimize göre bolşevikler Petersburg'da Çar'ın sarayına girip kiyâmetdâr eşyâyi parça parça etmişler. Bu ahlâk ve ma'nevîyat bolşevikleri de saray-ı insâniyyetin kaffe-i muhâviyyât-ı nefisesini altüst ediyorlar. Kazmalarla, küreklerle bundan mehâsini yıkmak nasıl olur? Asırlardan beri sana intikâl eden bütün mevârisi nasıl ortadan kaldırırırsın?

Yine tekrâr edelim ki biz ma'nevîyat ve mukaddesâtı kelimât-ı âdiyye menzilesine tenzîl etmek istiyoruz. Bu da idrâkimizin mahdûdiyetindendir. Bir insan Allah dedi mi, lafza-i celâlenin mefhûmunu anlayabilse ne mümkün onu inkâr? Sen bu mefhûm-i ulvîyi mefhûmât-ı sâireye kiyâs ediyorsun. Eğer bu medlûlün hakîkatini bilsen bu bilgi bütün diğer bilgilerini mahveder.

Bilsen diyorum. Bu, hitâb size değildir. Bunun muhâatabları buraya gelmezler. Pehlivanlar dışarıdadır. Biz onlarla güleşiyoruz.

Lafzatullâhin medlûl-i ulvîsini bilsen iş başka türlü olur. Yalnız aşkin (ayın, şın, kaf)ını bilen aşktan bî-haberdir. Sen yalnız bu üç harfi bilirsin, işte o kadar. İşte Cenâb-ı Hakk'a olan ma'rifetin de bu kabîldendir. O nûrun tecellîsine insan tahammül edemez. O bir güneşir ki bir an içinde insanı yakar. Bereket versin aradaki siyah cama, beşeriyet-i kesîfine, kararmış rûhuna.

Bunlar arana haylûlet etmiş de tahammül ediyorsun. Eğer o cism-i kesîf ara yerden çıksa, tecliye edilmiş olsa başka türlü olur. Tûr-i Sina'da ne oldu? Hazret-i Mûsâ, tecellîyât-ı İlâhiyyeye dayanabildi mi? Biz kesâfetimizden dolayı Cenâb-ı Hak'tan böyle küstâhâne bahsediyoruz. Allah kalblerimizi mühürlemiştir. Zât-ı ulûhiyyeti hakkındaki ma'rifetimiz -ta'bîr câiz ise- mekanikîdir, şu'ûrî değildir. Eğer öyle olmasa bu mefhûm-ı ulvî bizi satevât-ı kudsiyyesiyle zebûn eder, senelerce düşündürür idi.

Tabî'î herkes bu dereceye vâsil olamaz. Bunun da ehli vardır. Ancak böyle düşünmeyenler, bu dereceye vâsil olmayanlar hiç olmazsa edebini muhâfaza eder. Kendi siyah rûhunu biraz tecliye etmeye çalışır...

Bu insan hakîkaten büyük bir âlemdir. Bunda bir

musîkî âleti gibi birçok nağamât bi'l-kuvve mevcûddur. İş o nağmeleri calmakta, o evtârı ihtizâza getirmekte. [90] Bu nağmelerin insânda her türlü vardi. Rahmânîsi, hakkânîsi, şeytânîsi, nefşânîsi hepsi onda mevcûddur. Yalnız hâricden evtârını ihtizâza getirecek bir el lâzımdır. Sen zannetme ki kalbinde Allah'ı bilmek istidâdi yoktur. Fakat bir takım zulmânî hâlât o nûr-ı mübînin işrâkına mâni' oluyor. Sen rûhundaki nağamât-ı lâhûtiyyeyi duysan bir daha kulağını oradan alamazsin. Ancak biz süfîliyât ile iştigâl ettigimiz, dağdağa-i mâ-sivâ içinde yuvarlandığımız için o nağamâtı işitemiyoruz.

Ruh bu nağmelerin istimâ'ıyla âlem-i bâlâya yükselir. Acaba bu evtâr nasıl ihtizâza gelir? Bunu ihtizâza getirecek bir mîrzâb lâzım. İş onu bulmada.

Tavzîh-i fîr için başka bir misâl söyleyelim. Biz edebiyattan, şîirden de bunu beklemiyor muyuz? Şîir nedir? Rûhun lisân-i infîâli. Şâir nedir? Şâir âlem içinde bir âlem ibdâ' edecek, seni bulunduğu âlemin fevkine çıkarcak. Mübdî', hassâs bir kalb. Sen onun mübde'âtiyla yükseliyorsun. Onun rûhunda husûle getirdiği heyecân-ı bedî'î ile müteheyyic olursun. Eğer hasâs bir rûha, rakîk bir zevke mâlik isen nefsini bu ihtiyâcdan vâreste göremezsin. Şâirin cümle-i mübde'âtiinden olan avâlimde seyredersin. Bu bildigimiz edebiyâttır. Bunun gibi bir de edebiyât-ı ilâhiyye var. Onun da şâirleri, mübellîgleri var. Sen onlara hiç yanaşma. Tabî'î rûhun o âlemin hâlâtından haberdâr olamaz.

Memleketimizde erbâb-ı kalem nâmına acîb bir takım adamlar görülüyor. Eser diye ortaya koydukları şeyler rûhlarda hiç bir heyecân husûle getirmiyor. Şîir dediğin a'mâk-ı rûhtaki en rakîk evtârı ihtizâza getirecek, rûhtaki istidâd-ı tahassüsü tenmiye edecek. Zevk-i edeb budur. İbdâ'-ı âsâr. Okunan şeyler ise hiç bir şeye yaramıyor. Hakikaten bunlar hiç bir şeye hizmet etmiyor. Fikirler inhitâta, rûhlar zulmette. Nûr dâimâ tesettürde. Böyle ne olur? İyi şeyler okumali.

Bir beyit beni müteessir eder. Meselâ Fuzûlî'nin bir beytini okuyunca gaşy olurum. Bu, bunu yaparsa bir hakîm-i Rabbânînin şîirindeki vecd benim rûhumda bir tecelli göstermesin, olur mu? O bir vâdî, bu da bir başka vâdî. Öteki ezbâk-ı vicdâniyyeyi, bu da cezebât-ı rahmâniyyeyi husûle getiriyor. İşte bunlar hep birer âlemin in'ikâs-ı leme'âtidir. Ama sen diyeceksin ki:

- Benim böyle heyecânlarla işim yok.

Öyle ise insanlıktan tecerrûd et, sahra-i summâ gibi yerinde otur. Eğer rûhunda istidâd-ı heyecân varsa biraz da bu vâdîde yazılmış eserleri oku.

İste enbiyânın, evliyânın sözlerini, nağmelerini de işitmeli. Onların irtikâ ettileri makâmâtın ezbâkından haberdâr olmalı. Bak Cenâb-ı Mevlânâ ne diyor:

"Enbiyâ-ı zî-şânın derûnlarında öyle nağmeler vardır ki tâliblere hayât-i bî-bahâ bahşeder. His kulağı bu nağmeleri işitmez. Zîrâ o kulak lağviyât ile meşhûn olduğundan nâ-pâk denecek hâle gelmiştir. Eğer ben bu nağmelerden bir nebze bahsedeceğ olursam canlar lahitlerinden çıkar. Biliniz ki evliyâ zamanın İsrâfil'i gibidir. Ölmüşler onların sâyesinde hayat-ı tâze bulurlar. Hepinin canları ten kabrinde ölü gibi yatmaktadır. O nağmeleri işitince kefenine bürünmüşt olduğu halde kabrinden çıkar. Ba'sü ba'de'l-mevte mazhar olur."

21 Teşrînisânî 1335

AHLÂKIYÂT

Mukaddime

Bu mebâhiste ahlâk hakkında umûmî ve husûsî bazı ma'lûmât vereceğiz. Ahlâkin derece-i ehemmiyetini îzâh etmek husûsunda fem-i Risâlet-penâhî'den sudûr eden: (إِنَّمَا بَعْثَتْ لِأَنَّمَّا مَكَارِمُ الْأَخْلَاقِ) "Ben ancak mekârim-i ahlâkî tamâmlamak için ba's olundum" hadîs-i şerîfi kâfidir i'tikâdındayım. Hâtemü'l-enbiyâ Efendimiz, gâye-i bi'setim mekârim-i ahlâkî itmâmdir dedikten sonra artık bu bâbda daha ziyâde söz söylemek lâzım degildir. Şu kadar ki Hâtem-i Risâlet Efendimiz'in şu hadîs-i şerîflerinin ihtivâ eylediği hakâik-ı 'ulviyyeyi bir dereceye kadar îzâh eder maksadıyla, birkaç söz söylemek istiyorum:

İnsan için bir gâye-i kemâl vardır ki onu ihrâza çalışmak üzerine farzdır. Aynı zamanda insan birçok noksâna ma'rûzdur. Yükselip ona galebe etmelidir. Hâlbuki insanın mertebe-i kemâle vâsîl olması, imkân müsaid olduğu kadar fazilet kazanmasında, ahlâk ve tabiatini tehzîb etmesindedir. Noksâni ise rezail-i ef'âlden birini irtikâb etmesindedir.

Fezâil dediğimiz şey ise, rûhun bir takım seciye ve huylarıdır ki kendisiyle muttasif olan iki şâhis arasında bir âheng-i vifâk husûle gelmesine vesîle olur. Rezâile gelince: Onlarda nûfûs-ı beşerîyyeye âriz olan bir sürü keyfiyyat-ı habîsedir ki kendileriyle ittisâf eden eşhâs arasında tefrika ve münazaa husûle getirmek şanındandır. Şu halde insana en yüksek bir mertebe-i saâdet, en ulvî bir gâyet-i kemâl te'mîn eden, yâhud en aşağı bir derekeye sukûtuna vesîle olan onun ahlâkî ve tabiatıdır.

Şimdi bir hakîkat olmak üzere diyebiliriz ki: Muktezâ-ı hilkatları bir arada yaşamak mecbûriyetinde olan insanların fezâil-i ahlâkiyyeye ile muttasif olmaları, bi'l-cümle evâmir ve fezâil-i ahlâkiyyeye riâyetkâr bulunmaları elzemdir. Başka sûretle ne bir cem'iyet teşkil edebilirler, ne de bir medeniyet te'sîsine muktedir olabilirler. Çünkü ta'rîfinden de anlaşıldığına göre, hey'et-i ictimâ'îyye arasında medâr-ı vahdet olacak, âhâd-ı cem'iyet miyânında metîn bir urve-i ittihâd teşkil edecek yegâne esâs ancak "fezâil-i

ahlâkiyye”dir. Fezâil-i ahlâkiyye bir kavmin kâffe-i efrâdına şâmil olursa herbiri haddini bilerek, hakkını tanıyarak diğerinin hudûduna, hukukuna aslâ tecâvüz etmeyeceği için aralarında te’âvün tabâatiyla husûl bulur. Her ferdin cem’iyettedeki mevkî‘i, eşkâli, vezâifi muhtelif olmakla beraber hepsi birden bir vücûd-ı müsterekin bekâsına, te’yîd-i kuvâsına hizmet eden a’zâ mesâbesindedir. Bir cem’iyettedeki [91] fezâil-i ahlâkiyye “her uzvu kendi vazîfe-i mahsûsanızı ifâ ederek başkasının vazîfesine tecâvûzden alikoyan (kuvve-i hayatıyye)” gibidir.

Şöylede diyebiliriz: Cem’iyet-i insâniyyeye nisbetle fezâil-i ahlâkiyye, kâinâtâ nisbetle câzibe-i umûmiyye gibidir. Kevâkib ve seyyârâtın arasındaki nizâm nasıl câzibe-i umûmiyye sâyesinde pâyidâr oluyorsa, her kevkeb, her yıldız bu kuvvetin tevâzünü sebebiyle kendi merkezinde nasıl sâbit kalıyorsa, diğer kevkeble arasındaki nisbeti nasıl muhâfaza eleyerek kâinâtın içâd ve bekâsı hakkındaki hikmet-i İlâhî tamâm oluncaya kadar herbiri medâr-ı mahsûsunda muntazaman seyrediyor; bu fezâil vâsitasıyla ki Cenâb-ı Hak, hey’et-i ictimâ’iyyeyi teşkil eden efrâddan herbirinin mevcûdiyet-i şahsiyyesini bir zaman-ı mahdûda, mevcûdiyet-i insâniyyeyi ise ilm-i İlâhîsinin ihâta edebileceği bir âtfîye kadar muhâfaza eder.

Demek ki, insâniyet nâm-ı umûmîyle ta’rîf eylediğimiz manzume ancak fazilet ve mekârim-i ahlâkiyye ile kâimdir. İşte bunun içindir ki hakîm’l-enbiyâ efendimiz hazretleri “Gaye-i bi’setim mekârim-i ahlâkî itmâmdir” buyurmuşlardır. Bu mekârim ve fezâil ile bunun ziddi olan rezâili ve bunların nefisden keyfiyet-i sudûrunu, bunların sudûruna bâis olan sevâik ve kuvâyî bize bildirecek olan ise ancak ilm-i ahlâktır. Her ilmin şeref ve ehemmiyeti şübhे yok onun mevzûuyla mütenâsibtir.

-1-

İLM-İ AHLÂK NEDİR?

Ahlâkin ta’rîfi – Huy ve seciye - Ahlâk-ı fitriyye ve tabî’iyye – Ahlâk-ı müktesebe – Ahlâk-ı hasene, Ahlâk-ı seyyie – İlm-i Ahlâk’ın ta’rîfi – Mevzûu – Gâyesi - Aksâmi

Ahlâk, “hulk”un cem’idir. Hulk huy ve tabâat demektir. Seciye ve huy denilen şey insânda rüsûh bulmuş, yerleşmiş bir melekedir ki o meleke sebebiyle fikir ve rü’yete muhtâc olmaksızın zihni yormaksızın nefisden ef’âl kolayca sudûr eder.

Şimdi bunu biraz îzâh edelim: Keyfiyat-ı nefsâniyye iki kısımdır: Birisi; serî’u’z-zevâl olup gayr-ı râsih ve gayr-ı sâbittir. Gelici ve geçicidir. Utanmaktan yüzü kızarmak, korkudan benzi sararmak, herhangi bir sebeften gülmek gibi. İşte bunlar gibi serî’u’z-zevâl olan keyfiyat-ı nefsâniyyeye “hâl, hâlet-i nefsâniyye” denir.

İkinci kısmı ise bâtiyyü’z-zevâldir, râsihdir, sâbittir.

Sehâvet, şecâat, iffet, hayâ bu kabîl keyfiyat-ı nefsâniyye yedendir ki bunlara “meleke” ta’bîr olunur. Demek ki nefisde yerleşmiş, kökleşmiş olan şeylere “meleke” deniyor. İşte “hulk” da böyle bir keyfiyet-i nefsâniyye, bir melekedir. Her şahsın kendine hâs bir meleke-i râsiha-i nefsâniyyesidir. Bu meleke sâyesinde her şahıs kuvve-i irâdiyye ve hissiyyesini kendine mahsûs bir tarzda isti’mâl eder.* Şu halde nefiste rüsûh bulup meleke hâlini iktisâb etmemiş olan bazı halât, ef’âl ve harekât bir insanın mâhiyet-i ahlâkiyyesini ta’yîn edemezler. Bu böyle olduğu gibi teemmul ve tefekkür ile vücûda gelen ef’âl ve hissiyyâtta da rüsûh ve meleke olamayacağından kuvve-i müfekkire de bir şahsın ahlâkindan addolunmamış, hulkun ta’rîfinde müfekkirenin dahl u te’sîri olmadığı kabûl edilmiştir. Bunun içindir ki: Ahlâk-ı fâzila, ahlâk-ı necîbe, ahlâk-ı metîne, ahlâk-ı hasene ta’bîrlarını kullandığımız halde ahlâk-ı münevvere, ahlâk-ı âlime, ahlâk-ı hakîme ta’bîrlarını kullanmıyoruz. Binâenaleyh ahlâk ile zekâ yet-diğerinin lâzım-ı gayr-ı mufârîki degildir. Birinin bulunmadığı yerde diğerinin bulunduğu çok def’â vâki’dir.

Hulâsa insânda rüsûh bulmuş, yerleşmiş olan melekeler “ahlâk” denir.

Ahlâk-ı fitriyye ve tabî’iyye:

Hilkat-i beşeriyyede fi’l-asl merkûz ve meknûz olan hasletlere ahlâk-ı fitriyye ve tabî’iyye nâmî veriliyor. Ku-demâ-yı ahlâkiyyûnun fikrine göre bu nevi’ ahlâk, terbiye ile kâbil-i ta’dîl ve ıslâh degildir.

Ahlâk-ı müktesebe:

Tabâatta ülfet ile husûle gelen, muhîtin te’sîrâtıyla sonradan kazanılan huylara, melekeler ahlâk-ı müktesebe ile âdâtın bir olduğu zannına düşmemelidir. Çünkü ahlâk, keyfiyat-ı nefsâniyyeden olan bir “meleke”dir. Âdât ise, hey’et-i cismâniyyeye âid bir “meleke”dir. Harekât-ı cismâniyyenin tekerrüründen hâsil olur. Binâenaleyh hulk ile âdât, müterâdif degildir. Kavâid-i ahlâkiyye bütün benî-beşere şâmil olup milliyet, kavmiyet, mezheb

* Hulk, ma’nâ-yı umûmîsi i’tibâriyla bir mahlûku diğer mahlûklar arasında tefrik eden şeydir. Hulk o mahlûkun alâmet-i hâssası, onun garâbetini teşkil eden şeydir. Bi’n-netîce bir adamın hulku öyle bir şeydir ki onun vâsitasıyla insan ne ise o olup başka türlü olmaz. Başka bir şey yerine filan şeyi yapar ve ister. O sürelte ki bir kimse hulku ma’lûm olursa, onun bir şey hakkında ne sürelte ta’yîn-i karâr eyleyeceği doğru bir sürette evvelden bilinebilir. Fakat hulk gâyet muğlak bir şeydir ve teşekkülüne pek çok anâsîr girer. Evvelâ te’sîrât-ı bedeniyye vardır. Te’sîrât-ı zihniyye de mevcûddur. Maamâfih hulku mâhiyeti i’tibâriyla teşkil eden şey, ferdin teşekkülât-ı mahsûsanızdan aldığı kâbiliyat ve temâyûlât, tenemmüs eden isti’dâdât ve kendi kendine edindiği i’tiyâdâtır. Ve herkesin hassâsiyet ve irâdesine aid olan şey kendine hâs olduğundan, bi’n-netîce herkesin bir hulku vardır ve ahlâk arasında bir taraftan meyelânlar-دا ve diğer taraftan da irâdelerde mevcûd-ı tenevvü’ bulunur...

ile gayr-ı mütebeddil olduğu halde âdât böyle değildir. Bunun içindir ki milel ve akvâmin birbirine uymayan, bir kavimce müstahsen olup da diğerine göre müstehcen görünen ahvâl âdât kabîlindendir. Bunların ilm-i ahlâka dahl ü te'sîri yoktur.

Ahlâk-ı hasene, ahlâk-ı seyyie:

Diger i'tibâr ile ahlâki yine ikiye ayırilabiliriz: Ahlâk-ı hasene, ahlâk-ı seyyie. Tabâyi' ve temâyülât-ı makbûleye, insanın maddî ve ma'nevî meftûr olduğu fezâil ve hasâil-i ber-güzideye, güzel huylara ahlâk-ı hasene, ahlâk-ı hamîde, ahlâk-ı fâzila, ahlâk-ı memdûha, mehâsin-i ahlâk nâmî verilir.

[92] Fenâ tabîatlara, çirkin huylara, kavânîn-i ahlâkîyyeye mugâyir hâlâta, hulâsa fenâ olan seciye ve huylara ahlâk-ı seyyie, ahlâk-ı redî'e, ahlâk-ı fazîha, ahlâk-ı fâside, ahlâk-ı mezmûme, ahlâk-ı makdûha, mesâvî-i ahlâk nâmî verilir.

İlm-i ahlâkin ta'rifi:

Herşeyden bahseden bir ilim olduğu gibi insanın seciye ve huylarından bahseden bir ilim de vardır ki buna ilm-i ahlâk derler.

Ma'amâfih ahlâkîyyûn, ilm-i ahlâkı muhtelif sûrette ta'rif etmişlerdir ki onlardan birkaçını ber-vech-i âtî zikredeceğiz: "İlm-i ahlâk insanı cihet-i kemâlâtâ sâik olan mebâdî ve esâsâtta bahseden bir ilimdir."

Şu ta'rîften anlaşılır ki: İnsan için bir gâye-i hilkat, bir gâye-i kemâl var. O gâyeye erişmek, o kemâli tâhsîl etmek ilm-i ahlâk ile olacak, insana gâye-i hilkatini tanımayı, hasâis-i mevhûbesini hedef-i tekemmüle doğru sevk etmeyi öğreten ilm-i ahlâktır.

Evet, insanın kuvâ-yı mevhûbe ve hasâis-i mevdû'ası ile erişip bulması vâcib olan şu kemâli, şu gâye-i hilkati insana bildirecek, insanı bu gâyeye îsâl edecek olan şey ilm-i ahlâk denilen ilm-i âlîdir.

İnsanın bu kemâli tâhkîk edip bulması, ta'bîr-i diğerle hedef-i maksada vasıl olabilmesi kavâid-i ahlâka tebâiyetle, ya'nî o mebâdînin kuvveden fi'le çıkarılmasıyla olur. Her insan kendi zâtî için şu emr-i celîli tâhkîk edince vazifesini hakkıyla ifâ etmiş sayılacağı cihetle şüphe yok ki: Tabîat-ı beseriyenin kemâl-i sevk ile ârzû etmekte olduğu o ulvî gâyeye erişir. Demek ki ilm-i ahlâk vezâif-i beseriyeyi, a'mâl-i insâniyyeyi ta'yîn ediyor. Bais-i saâdet olan mekârim-i ahlâk ile müstelzim-i şekâvet olan rezâil-i ahlâkı hakkıyla bildiriyor. Bu i'tibâr ile ilm-i ahlâkî vazîfe ilmidir, tâhsîl-i saâdet fennidir, meslek-i hakîkî-i beserîyi ta'yîn ve irâe eden kavâid ve kavânînden bâhis bir ilm-i celîldir, diye de ta'rîf edebiliriz.

Bazları da şu yolda ta'rîf ediyorlar: "Ahlâk, ef'âl ve i'tiyâdât-ı beseriyenin hayr u şer, fazîlet ve rezîlet ile olan münâsebetleri tedkîk eden bir ilimdir."

"Hayât-ı insâniyenin intizâm-ı ahvâlini mûcib, saâdet-i beseriyeyi müstelzim bulunan a'mâl ve ef'âlden bâhis bir ilimdir", "İnsanların üss-i hareketi olan hayr dan bu esâsa göre uhdemize terettüb eden vezâiften bahseden bir ilimdir." şekillerinde ta'rîf edenler olduğu gibi "Nefs-i nâtikanın ilm-i hifzu's-sîhhasıdır" tarzında da ta'rîf edilmiştir. Şu ta'rîfatın hepsi de bir i'tibâra göre dùşnûlmüş olduğu cihetle doğrudur. İmâm Gazalî merhûmun *İhyâ'ü'l-Ulûm'*undaki ifâdât-ı âtiyyesi ilm-i ahlâkin nefsi-nâtikanın ilm-i hifzu's-sîhhası olduğunu ne güzel isbât ediyor. Müşârun-ileyh diyor ki: "Ahlâk-ı seyyie hayat-ı ebediyeyi ifnâ eyleyen emrâz-ı rûhâniyyeden dir. Bu cihetle ancak cesedin fevt olmasını mûris olan emrâz-ı cismâniyye ile aralarında pek çok fark vardır. Şu halde hayat-ı fâniyyeyi izâle eden emrâzin indifâ'ı için tedâvî-i ebdânın zabt-ı kavânîn ve kavâidine gösterilen i'tinâdan ziyâde hayat-ı bâkiyyeyi ifnâ eyleyen bu emrâzi müdâvâtın kavâid ve kavânînini zabta ihtiyâm etmek lâzımdır. Bu nevi' tıbbî tâhsîl eylemek her sâhib-i akila umur-ı vâcibedendir."

İlm-i ahlâkin mevzûu:

İlm-i ahlâkin mevzûu, hasâis ve kuvâ-yı nüfûs-ı beseriyeye ile insanlardan sudûr eden ef'âli ve bu kuvvetlerle ef'âl-i insâniyenin münâsebatını tedkîk etmektir. Şöyledi diyebiliriz: Âdât ve muâmelât-ı efrâdin hak ve vazîfe, iyilik ve fenâlik, fazîlet ve fezâhat fikirleriyle münâsebatını tedkîk etmektir.

İlm-i ahlâkin gâyesi:

İlm-i ahlâkin gâyesi insanın maddeten ve ma'nen nâ'il-i tekemmûlât olması için iktizâ eden kavâid ve kavânîndir. Kısa bir ta'bîr ile: Tâhsîl-i saâdet-i beseriyedir.

Hakîkaten düşünülecek olursa fezâil ile mütehallî olmak, nefsu'l-emrde tâhsîl-i saâdetin aslidir. Çünkü âdâb-ı celîle ve ezbâk-ı selîmenin tarîkleri ile kendi ameli beynini tevfîk ve bunları yek-diğerine taâbîk eden bir kimse için en büyük saâdet, hattâ şuûn-ı ameliyyenin hepsinde ileri gitmek melekesi hâsil olmuş demektir. Zîrâ şuûn-ı hayâtiyyeyi esâsât-ı ahlâkîyyeden başka esâslar üzerine binâ edenler için vehle-i ûlâda her ne kadar bir haz ve saâdet hâsil olursa da hakîkatte, onlar su üzerine yazı yazmak kabîlinden olacağı cihetle bu gibi kimselerin hâli gitgide fenâlaşıp amelinde intizâm kalmaz. Çekmiş olduğu ta'b ü meşakkat hûsrân ile netîcelenir.

İlm-i Ahlâk'ın aksâmi:

Ahlâk-ı nazârî, ahlâk-ı ameli:

Ulûm-ı sâire gibi ilm-i ahlâk da iki kısımdır. İlm-i ahlâk-ı nazârî, ilm-i ahlâk-ı ameli. İlm-i ahlâk-ı nazârî mebâdî-i ahlâkîyyeyi ya'nî ilm-i ahlâkin esâslarını istinbât, mebde'-i sülükdeki kavâidi tâhsîl, "kânûn-ı ahlâki" yâhud "kavâid-i ahlâkîyye" nâmî verilen mebâdî-i sahîhayı

istimzâca çalışır. Ef'âl-i sâdîra ve temâyülât-ı rûhiyyenin menşe' ve masdarlarını tahlîl ve bunların sûret-i sevk ve idârelerini ta'yîn eder.

Ahlâk-ı amelîye gelince: Bu da, ef'âlimizi tâhdîd edip eşhâs ve emkîneye nazaran onların iyi ve fenâ, sahîh ve fâsid olanlarını bildirir. Ef'âl ve temâyülât-ı rûhiye-i beseriyeden hangilerinin müstahsen, hangilerinin müstehcen olduğunu, vezâif-i insâniyye ile onların sûret-i ifâsını gösterir. [93] Ta'bîr-i diğer ile ilm-i ahlâk-ı amelî, nazarî kîsmîn netâyici üzerine amelî sistemi te'sîs eyler. Asıl mak-sadımız amelî kîsminden bahsetmek ise de muhtasaran ilm-i ahlâk-ı nazariyyeyi de gözden geçirmek îcâb ediyor. Bunun için de evvelâ ahlâkin esâslarını tedkîk edeceğiz.

Aksekili

Ahmed Hamdi

(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْرَجُوا)

Vahdâniyet-i İlâhiyyeyi tasdîk edenlerin hepsi yek-di-geriyle kardeştirlər. İmân onların arasında cihet-i câmi'a-dır. Uhuvvetlerinin temel taşıdır. Tevhîd-i Bâri'yi kabûl eden adam, Arab olsun, Türk olsun, Hindli olsun, İranlı olsun, Afganlı olsun, İngiliz olsun, hâsilî küre-i arzin han-gi kît'asına ve hangi millete mensûb olursa olsun mâdem ki kalbinde nûr-ı imân parlmiş, vahdet-i İlâhiyyeyi tas-dîk etmiştir. Uhuvvet-i İslâmiyye şerefiyle müşerrefdir.

Sûre-i Hucurât'ın cümle-i âyât-ı mübeccelesinden bir âyet-i celîle-i ma'lûmenin bir cüz'-i mübeccelinî burada ser-nâme ittihâz etmekten maksad, âyet-i celîlenin hâvî olduğu cihet-i siyâsiyyeyi beyândır.

Hakîkaten dîn-i celîl-i Muhammedî'nin esâsât-ı kavîme ve desâtîr-i celîle-i müstakîmesinden hangi bir asl-i celîle, hangi bir hükm-i cemîle nazar olunsa her nokta-i nazardan irfân-ı besere ulviyet ve kudsiyet bahsedelek hükm-i âliyyeyi müştemildir. Hevâ-perestân-ı siyâsetin ihtiyâcât-ı besere nisbetle hâdisât-ı yevmiyye üzerine müesses bir mefkûre ile vaz' ettiği düstûrlar gibi değildir. Kur'ân'ın müştemil olduğu mübeccel, ulvî, her asra ve her unsura kâbil-i tatbîk ve her türlü ihtiyâc ile kâbil-i tevfîk olan hükm-i celîlesi bin üç yüz bu kadar sene evvel bütün âlem için fezâil-i irşâdiyyeye kâfi olduğu gibi bugünkü mesâil-i zamâniyyenin bütün tenevvü'atiyla, bütün müşkilâtiyla hepsine karşı dahi hallâl-i müşkilât olacak esâsları muh-tevî ve her türlü siyâsî ve ictimâ'i emrâz için ilâc-ı şâfîdir.

Çünkü dîn-i celîl-i Muhammedî ser-â-pâ bir mecmû'a-i hakâiktir. Hakîkât ise zemîn ile zaman ile fersûde olmayıp her zaman hakîkattir, her zaman ter ü tâzedir.

Dîn-i celîl-i Muhammedî mecmû'a-i hakâiktir. Çünkü

cem'iyet-i beseriyeye arasında te'âvün esâsı üzerine müb-tenîdir. Avrupa medeniyet-i hâzırası gibi rekâbet esâsı üzerine bina edilmiş değildir. Cem'iyât-ı beseriyeye ara-sındaki siyâsî ve ictimâ'i mesâil-i mühimmenin düstûr-ı halli "te'âvün" olduğu takdîrde ihtiyâcât-ı umûmiyye tekâfûl-i umûmî tahtına girerek medeniyet makinesinin deverân-ı umûmîsinde intizâm-ı umûmî meşhûd olur. Kavînin zaîf ile zaîfin kavî ile hukûk ve vezâifteki teâzuzu intizâmın bekâ-yı ebedîsini muhâfaza eyler. Te'âvünün efkâr-ı umûmiyye-i besere ilhâm edeceği fezâil insanların yek-diğere karşı irtibât ve hürmetini te'sîs ve muhâfaza ederek bu emr-i ma'nevî cem'iyet-i beseriyeye arasında âdetâ zâbita vazîfesini dahi ifâ ve bu ma'nevî hûkûmet halkı anarşı ihtirâslarından vikâye eyler.

Rekâbet esâsına mebnî olan ahvâl-i ictimâ'iyye-i be-serde ise insanları hadd-i i'tidâlde tutmak için kuvve-i maddiyeye, o kuvvetin vûcûd-ı dâimîsine ihtiyâc-ı kat'î vardır. Kuvve-i maddiyeye biraz za'f âriz olur olmaz intizâm-ı idâre rahnedâr olur. Ve cem'iyet-i beseriyeye içinde derhâl fevzâ baş gösterir.

Te'âvün- Rekâbet nazariyeleri üzerinde yürüttüğü-müz fikir ve nazar bir hakîkât-ı mahzâdir. Bunu en yakın bir zamanın vekâyi'-i mühimmesiyle isbât edeceğiz.

Herkesin taht-ı i'tirâfindadır ki on dokuzuncu asr-ı mîlâdîdeki terakkîyat-ı fenniyye, edvâr-ı mâziyye-i zamandan bizce ma'lûm olan dört beş bin sene içinde görülmemiştir. Hakîkaten yüz senelik terakkîyat muhayyerû'l-ukûldür. Fakat şurasını unutmayalım ki bu terakkîyat ihtiyâcât-ı beseriyenin umrâna âid aksâmını teshîl ve tezyîn eden (fenn-i mekanik) esâslarına âiddir. Yoksa efkâr ve ahlâk-ı beseri İslâh ve hukûk-ı umûmiyye-i beseri tanzîm ve tehzîb eden esâsât-ı aliyye-i ilmiyyede değildir. Ya'nî Avrupa ve Amerika'da cilveger-i âlem-i şuhûd olan bedâyi'-i fenniyyede rehber-i efkâr rekâbet olduğu gibi bu rekâbet siyâ-set-i umûmiyyede dahi rehber-i harekât olmuştur. İşte bu rekâbetle deryâlar gibi cûs eden mesâi-i beseriyeye hayât-ı umûmiyye-i beserde öyle bir sıklet-i izâfiyye hâsil etmiştir ki siyâset-i umûmiyyenin te'âvün ve tekâfûl-i umûmî mer-kez-i ittihâdına merbût olmamasından nâşî muvâzenet-i umûmiyyesini gâib ederek bütün mücâhelezât-ı fenniyye ve medeniyyesiyle tebâh olmuştur.

Bugün beseriyet hey'et-i umûmiyyesiyle öyle mesâib-i elîme içinde pûyândır ki dûhât-ı siyâsiyye te'sîs-i muvâzenet için bütün mevcûdiyetleriyle ugraştıkları halde he-nûz bir intizâm-ı umûmî gayr-ı meşhûddur.

Hâlbuki terakkîyat-ı fenniyyede ve beserîn ahvâl-i umûmiyye-i ictimâ'iyyesinde kâid-i tevfîk "te'âvün" olsa idi "fen" tahrîbâta hizmet eden edevât-ı cehennemiyeyenin i'mâlinden sarf-ı nazarla umrânın sâha-i ves'i'a-i kemâlinde beseriyeti tes'îd edecek bin türlü bedâyi'-i

âsâr meydana getirirdi.

“Te‘âvün” bugün sâha-i arz üstünde alemdâr-ı gâlibiyet olan Avrupa medeniyetinin kavânîn-i siyâsiyye-sinde vâhid-i kiyâsî-i adâlet olsa idi bir Nemse velîahdinin vefâti bütün beseriyeti kan deryalarına atmaz ve iki âdil hakemin hükmüyle tesviye-i mesâil eyler idi.

“Te‘âvün” âlemin siyâset-i umûmiyyesinde rehber-i harekât olsa idi dünyânın en büyük mesâî fabrikalarını sektedâr etmekte bulunan “ta‘til-i eşgâl” işkâlatıyla beseriyet zarara uğramaz ve akîb-i harbde âlem bir de “harb-i iktisâdî” mesâibine giriftâr olmazdı.

[94] “Te‘âvün” ekâbir-i siyâsiyyenin ser-nâme-i ictihâdı olsa idi “Lenin” gibi en yeni programlarla muvâcehe-i âleme çıkarak arzın bir kit‘â-i kebîresinde nizâm-ı âlemi herc ü merc ederek milyonlarla Rus ağniyâsının haksız yere kanlarını dökmez ve hiç bir sebeb-i meşrû‘ olmadığı hâlde mallarını nehb ü gâret eylemezdi *

Abdülezîz Mecdi

Dârûlfünûn gençlerine:

DİN VE AHLÂK

İlmîn meş‘ûr bir hâle vaz’ ettiği îmân ve vicdân’dan en parlak tezâhûrlere intizâr lâzımdır. ***

Muhterem gençler! Size hitâb ve sizden istimdâd ediyorum. Yakînen bilirisiniz ki târîhin dönüm yerindeyiz. Mâzîmiz kan ve fecâat, âtîmiz.....

İste bu sıfırları [noktalı yeri] siz dolduracaksınız. Bir şâirimiz:

Âfî.... Bilemem ki o da mâzî gibi muzlim

Âfî.... Bilemem ki o da mâzî gibi köhne

demişti. Hayır öyle denilemez. Kendini unutturan kâhir bir bed-bînlik ona bu sözün ma‘nâ-yı dehşetini düşünürmemiştir. Karşımızda kemiyeten ne kadar az olursa olsun, seleflerinin müddet-i hayâtınca göremeyeceği germ ü serdi görmüş ve bir dakika olsun ma‘nen bembeyaz saçlı olan başını önüne eğerek, bakdıkça vicdânları, umk-ı âteşînine çeken bu harâbezâr-ı ma‘nevî ve ahlâkî karşısında yana yana ağlamış bir gençlik, millî felâket dakikalarında altın ve elmas vicdânının revnâkıyla en nânkor gözleri kamaştırmış bir gençlik, binlerce kardeşlerinin kan hakkını göz bebeğinde yaşatan bir gençlik gördükçe böyle denilemez. Çok nîkbîn olmalıdır.

Siz muhterem gençler! Başınızın üzerinde velev nâçîz bir sakf-i irfân yükselten bu zavallı milletin hakkını şübhесiz tanıyorsunuz. İlmin kâhir ve belîg hakk-ı intişârını şübhесiz hissediyorsunuz ve yine şübhесiz biliyorsunuz

* Bu mes’ele birkaç makâle devam edecektir.

ki bunları unuttugunuz dakikada hakk-ı ilmin o ma‘nen pek yüksek sakfı günâhkâr başınızı pek zâlimâne ezecek-tilir. Ve işte bu şu‘ûrlu îmân ve vicdânınızın ulvî huzûrun-da ancak size hitâb ve sizden istimdâd ediyorum:

İctimâiyâtımız, parça parça dökülüyor. Her sukûtunda hayât-ı millîyyemizden asırlar söküp götürün bu inhidâm karşısında binlerce feryâd ișitiyoruz. Bunlar havada bir müddet dalgalanıp mahvoluyor, yine kör, sağır bir lâ-kaydî...

Hissediliyor ki bunun sebebi gâyesizliktir. Gâye; millî vicdân’dan doğar, millî vicdânın teşekkülü için hars lâzımdır. Harsın temel taşı “din” öz evlâdî “ahlâk”dır. *Génie du Christianisme*’in başındaki Montesquieu’nün şu cümlesi ne kadar manîdârdır:

“Zâhiren ancak hayat-ı uhreviyyenin mâlzemeleri saâdetini hâmil gibi görünen din, dünyevî hayatı da bâis-i bahtiyâridir.”**

“Hars” ile “medeniyet”in birbirinden ayrıldığı zâhi-rendir. Harsın kuvveti meşrût olmasına nazaran kuvvetli hars dimâğda ihtimâl mebâdî-i aklîyye kadrosuna kadar ilerler. Dimâğın hemen hemen kâffe-i faâliyyeti hars süzgecinden geçer. “Hars” herseyden evvel “din”dir. Âdetâ ictimâ‘î sistem ve kâidelerin ilk halkasıdır. Ma‘nâ-yı şâmiliyle “kânûn”un istinâdgâhıdır. Memleketimize “Türk harsı, Avrupa medeniyeti” fikrini sokanlar bize ihânet etmişlerdir.

Bu iki düstûrun birbiriyle çarşılıması; bizde “gâye” fikdânı gibi bir felâket-i ictimâ‘îyye husûle getirmiştir. İctimâ‘iyâtın kânûnlarını, velev taklîdî bir sûrette olsun millî vicdânda yaşayan hars enkâzının kuvvetli aksü'l-amellerini düşünemeyerek bu mücâdelede Avrupa medeniyetine tarafdar olanlar düşünmemişler ki Şark’ın husûsî sîmâ-yı medeniyyeti ne kadar feyyâzdır. Bu medeniyeti asrileştirmek, en doğru bir yolken bizi -her adımda binlerce kurbân verdirerek- ma‘bedsiz ma‘bûdsuz bir vâdî-i tereddüde sürüklüyor. İsmine “intikâl devri” diyerek lâ-yetenâhî fecîalarını ma‘zûr göstermek istediler. Bin seneyi mütecâviz bir zamandan beri Türk’ün ma‘nevî hayatına hâkim ve bugün “hars” nâmine yegâne mâ-melesi olan İslâm Dîni’ni istihfâf ettiler. Halkanın başı kopar kopmaz intikâl devri denilen kan devrinin ummân-ı fecâatine düştük. Beşer, ma‘bûdsuz olmaz. Sıkışırsa, “putunu kendi yapar kendi tapar”. İşte biz öyle bir ihtiyâc devrindeyiz ki elimizde hiç bir hüccet-i dîniyye bulunmayıp da Bayezid Meydâni’na biri bir put rezk etse ona tapımmamak için insan deli olmalıdır. Fakat bugün elimizde en mütemeddin milletlerin hak-şinâs güzîdeleri tarafından ulviyeti teslîm edilen bir dinimiz var. Bunun

** La religion chrétienne, qui ne semble avoir d'autre objet que la félicité de l'autre vie, fait encore notre bonheur dans celle-ci

icin memleketin birbirine yan bakan iki kuvveti, Dârulfünûn ve Medrese birleşmeli, samîmiyetle anlaşmalı. Bugün elimizde harsımızın meyyâl-i inkirâz birkaç yâdi-gâri var. Bunlar da sukût ederse, bunların da sukûtuna lâ-kayd kalacak, meydan verecek kadar vicdânsız ısek ahlâfımızın bize yağıdıracağını yakînen bildiğimiz [95] tûfan-ı la'net karşısında bir sâniye yaşamak harâmdır, cinâyettir. Bütün ahlâkî terediyât ve sukûtumuzun sebebi tekrâr ediyorum, halkın başını koparmaklığımızdır. "Bunların sebebi harbin istilzâm ettiği ihtiyâcdır" sözüne ne derece i'timâd etmek lâzımdir bilemem. Teselsül-i es-bâbin gûyâ bu noktasına kadar ta'ammuk ediyoruz da niçin daha ilerisine varamıyoruz.

İktisâd kânûnlarını zîr u zeber eden ihtikâra karşı umûmî mücâdele arzûları, bunun elbette daha meşrû' bir sûretle yapılabileceğini isbât eder. Bu mülevves hod-endîşliğin daha derin esbâbını niye -idrâk etmeye değil- söylemeye dilimiz varmıyor?

Bu hod-endîşliğin en yakın sebebi kozmopolitiktir. Bu müstekreh sıfattan bu millet artık usandı ve siz çoktan usandınız. Tarihî ve iklimî avâmil, sîma-yı şarka o kadar husûsî ve bâriz hutût çizmiştir ki bunlar üzerinde en gâyevî bir hayat-ı medeniyye ibdâ' edilebilir. Medeniyet yoluyla bizi kendisine çeken, harsı içinde boğar. Bugünkü hâl biraz daha devâm ederse sol elimizden tutup bizi o girdâba sürükleyn, bütün istiklâl ve hüriyetimizi yutmak isteyen bâdireye karşı sağ elimizle istinâd edecek bir kuvvet bulamayacağız. Medenî olmanın yalnız bir yolu yoktur. Eğer medeniyet bu ise.

Meş'ûr bir îmân-ı dînî ve fazîletkârâne ile insânî mefkûrenin yüksek zevkine vâsil olabilmek, işte hakîkî medeniyet budur. Biz şarklılar bununla daha ziyâde iftâra haklıyız. Muhterem gençler!

Biz öyle bir gençlik istiyoruz ki artık, artık anlasın, din bahsinde, harâb olan, zehir, kan içen hem-cinsini, hem-dînini düşünerek hürmetle başını eğsin, kanı bahâsında fedâkârlıkla elini uzatsın. Bir dakika-i nisyân içinde eline aldığı peymâne-i ezvâkı, cehl yüzünden onu müşrabalarla, tenekelelerle içen zavallıları düşünerek kırsın. Onlar ilmin techîz ettiği ulvî ve fazîletkâr bir nüümâne olsun. Gayr-endîşlik, en büyük ve en meşrû' hod-endîşlikdir. Hakkın, ilmin, yarınki târîhin sizden beklediği budur. Hak, ilim, târîh, fedâkârlık ister.

Bunu siz de biliyorsunuz ve tecrübe ediniz ki sizden sâdir olacak bir harekete bütün millet peyrevdir.

İlminizin i'lâ eylediği îmân ve vicdânınızın pâk huzûrunda size hitâb ve sizden istimdâd ediyorum.

Hüseyin Âdil

HAKÎKÎ VATANPERVERLER KİMLERDİR?

Meb'ûsân intihâbâtından fırsat bulan bazı kimselerin bugünlerde yine sûret-i haktan görünerek vatanın te'âlî ve terakkisi nâmînâ türlü türlü mütâlaat beyân, program ve projeler tahayyül ve mevâid-i gûnâ-gûn dermiyânyyla muhibb-i millet ve vatan görünmeye başladılar. Bu miyânda kendilerine efkâr-ı umûmiyyenin nâzımı süsü veren hem-fikirleri ise aynı efkârı yaldızlı cümlelerle te'yîd, menâfi'-i hasiselerini, zavallı milletin rûh-ı makâsıda olan din perdesi altında setretmek sûretleriyle ortaklı karıştırıp durmaktan fâriğ olmuyorlar.

Alâka-i dîniyyelerinin pek za'if olduğunu yakînen bildiğimiz bu kimselerin, kendilerine zâhiren pek az münâsebeti olan bu dîn-i celîli, âlet-i şer ittihâz etmeleri, bu sûretle milletin gafletinden, muhâfazakâr efkâr ile mütefekkir ekâbîr-i ümmetin ilâ nihâye devâm edeceğine kâni' bulunduğumuz Kehf uykusunda bulunmalarından istifâde etmeleri me'mûl-i kavîdir. Buna binâen biz bu makâlecikle temennîyatımızı, dinin muhâfaza-i ahkâmina me'mûr bulunanlara tevcîh etmeyerek, on seneyi mütecâviz bir zamandan beri çekilen lâ-yu'ad mezâhim ve meşâktan mütenebbih ve fevka'l-had müteessir oluklarını ümîd etmekte olduğumuz muhibb-i dîn, ekseriyet-i millete tevcîh ediyoruz.

Bizde her işin bidâyetinde salâbet-i dîniyye erbâbin dan olduğunu i'lân etmek ve bu sûretle maksad husûl buldukdan sonra dînin muhâfaza ve neşr-i ahkâmını ihmâl eylemek moda olmuştur. Bu ise her saat bize dinden bahsedenlerin ehl-i dîn olmadıklarını ve neticesiz bazı icrââtlarının riyâkârlıktan ibâret olduğunu ifade eder.

Her umûru ehlîne tevdî' etmek vâcibâttan iken, bizim mefkûremize muhâlif olanlarla olmayanları tefrikte izhâr-ı acz etmemiz makâsır-ı âliyyemizin husûlunu elbette akîm bırakır ve gâye-i mukaddesemiz böylece mütemâdiyen bizden uzaklaşıkça ez-her-cihet tevfîk-i umûr müteassir, felâketimiz bî-pâyân olur.

Bazı ahvâlin bidâyetinde o ahvâlin ta'yîn-i mâhiyyeti hakkında bir milletin yek-nazarda tecrübe ve kifâyet-sizliği ve bu ahvâl-i rûhiyyesi dolayısıyla iğfâle istî'dâd-ı fevkâlâdesi bulunduğu kabûl edilebilirse de, o milletin gaflette bir hudûd ve pâyân olduğu teslîm edilmelidir. Bilakis bu cehâlet ilâ nihâye temâdî eder ise, ma'âzallah âtî-i karîbde şübhelerinkin inkirâz ve felâketimizi intâc eder.

Bin türlü mesâîbin olanca dehşetleriyle gözümüzün önünde durduğu itirâz kabûl etmeyen son demlerimizin güzerân olduğu şu ân-ı fecî'de bize her türlü hak ve hakîkatten bahseden bu adamların ta'yîn-i mâhiyyetleri her mü'mine vâcibdir. Her söz söyleyenin muğfil sözlerine cây-i kabûl gösterilmemeli, herkesin sûret ve hakîkatine nüfûz-ı nazara bezl-i makderet edilmelidir.

Dinle alâkadâr olmadıkları veya alâka-i dîniyyeleri pek za'if olduğu şübheli olan kimselerin, mahzâ efkâr-ı ahâliyi tesmîm etmek için yürüttükleri ridâ-i dînin derû-nuna atf-ı nazar edilmelidir.

Sirkat, işret, zinâ ve gilzet-i kelâm gibi evsâf-ı zemî-meyi zâhirde terk ve benî-nev'ine lütuf ile muâmele ve ez-her-cihet bezl-i mu'âvenet etmekte [96] olduğu görülenlerin ahvâl-i zâhiriyyelerine aldanıverilmelidir. Bu ahvâlin sûret ve cihet-i te'sîri mutlak taharrî edilmelidir.

Bir kimsenin ahlâk-ı zemîmeden ictinâb ve ahlâk-ı hamîde ile ittisâf etmesi dîn, kânûn ve beyne'l-ahâlî rağbet-i umûmiyyeyi kazanamamak gibi üç kuvvetin taht-ı te'sîrindedir. İşte bizim, kendisinin ahvâl-i rûhiyyesini tedkîke mecbûr olduğumuz kimselerde taharrî edeceğimiz nukât-ı nazar bu üç keyfiyete göre tevzîn olunur. Herkesin hüsn-i hâli iktisâb ve sû-i istihârdan ictinâb etmesi bu üç te'sîrin hârcinde kaldığı vâki' değildir.

Vatanın te'âlî ve milletin refâhını ahkâm-ı şer'iyyenin hüsn-i tatbîk ve siyâset-i İslâmiyye'nin ta'kîb ve muhâfa-zasında arayanların bu gâyenin vücûd bulmasına vakf-ı hayatı edecek muhibb-i dîn ekâbîr-i ümmetin, nâ-ehillerden tefrik edilmesiyle mümkündür. Bunun ise zuhûra gelmesi her hüsn-i hâli muhâfazatullâhtan tulû' eden ve rûh-ı kavîmden istifâze-i hakîkat edecek olan zevât-ı nâ-direye tevdî-i umûr edilmesiyle vücûda gelir.

Bu ehl-i kemâl ise kendilerinde ne beyne'l-avâm mevkî'inin tenezzül ve te'âlîsine ve ne de Kânûn-ı Cezâ'ya kat'iyen taalluku olmayan ve hâssaten dinî ve ihtiyârî olan ef'âli velev ahyânen olsun alâ mele'i'n-nâs kemâl-i ihlâs ile ifâ ve ihtiyâr ettiği görülen kimselerdir. Bu zevât-ı âliyyenin bakiyye-i hâli de diyânetinden neş' et ve her hâli diyânet cihetinin kuvvetine delâlet eder ki işte hakîki vatanperverler böyle kemâlât ehilleridir.

Amasra
Mustafa Nazmi

* * *
1

BURSA SULTÂNİSİ TALEBELE Rİ EFENDİLERE

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye'nin mesâî-i mücâhededekârânesine karşı teşekkürü hâvî açık mektûbunuz sansür tarafından çıkarılmıştır.²

¹ Buradan altı satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan 40 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Adapazarı ve Bolu taraflarındaki kârılerimizin nazar-ı dikkatine

Sebîlürreşâd'a abone kayd etmek üzere Anadolu'ya azîmet eden ve bir müddet Adapazarı ve Bolu taraflarında dolaşan Köy İmâmı Mustafa Âsim Efendi'nin bazı yolsuz ahvâlinden dolayı *Sebîlürreşâd* ile alâkası kat' edilmiş-
tir. Binâenaleyh yedindeki vesâike i'tibâr olunmaması ve

kendisi nerede görülür ise lütfen bir kart ile idârehânemize ma'lûmât verilmesi kârılerimizden ricâ olunur.

Bazı esbâb-ı mâni'adan dolayı *Sebîlürreşâd* geçen hafta intişâr edememiştir.

Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nûshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maâmmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

11 Aralık 1919

18 Rebîulevvâl 1338

Perşembe

11 Kânûievvel 1335

Cild: 18 - Aded: 451

İNSÂNİYETİN EN YÜKSEK MEFKÜRESİ

Risâlet-penâh Efendimiz'in Velâdet-i Seniyyeleri
Münâsebetiyle

İnsan mefkûresiz yaşayamaz. Ve insâniyetin mefkûresi hiç şüphesiz ancak bir mevcûd-ı insânî olabilir. Zîrâ fitrat-ı beşer ancak hâiz olduğu kuvâyî inkîşâf ve tekemmüle mazhar etmek isti'dâdındadır. Fitratında bulunmayan bir takım kuvâyî ibdâ' edemeyeceği pek tabî'îdir.

İşte insanların mefkûre aşkı dolayısıyla edyân-ı muhâtileden her biri ortaya bir mefkûre koymıştır: Meselâ Hıristiyanlığa nazaran Hazret-i Mesîh insâniyetin en mükemmel mefkûresidir. Ve Buda dinine göre insâniyetin yegâne mefkûresi Buda'dır.

Hâlbuki bir mefkûrenin şerâit-i zarûriyesini tedkik ettiğimiz takdîrde onun bir mevcûd-ı İlâhî değil, bir mevcûd-ı insânî olması iktizâ ettiği, çünkü insanların ancak hem-cinsleriyle şehrâh-ı tekâmülde müsâbaka edecekleri derhâl tavazzuh eder. Bâ-husûs Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı insanlara tahammûl edemeyecekleri, yapamayacakları şeyleri teklîf buyurması mutasavver değildir. Hak teâlâ mahlûkâtına böyle bir zulmü revâ görmekten münezzehtir. Mâdem ki insanlar ancak insâniyetlerinin derece-i müsâadesinde kuvâ-yı fitriyyelerini aksâ-yı kemâle i'lâ edebilirler, o halde bir mevcûd-ı İlâhîyi mefkûre ittihâz edemezler.

Şimdi bir kere de her zaman ve zeminde insanlara rehber olacak mefkûrenin hutût-ı bârizesini tedkik edelim. İnsâniyetin mefkûresi öyle bir insan olmalıdır ki hayatın her safhasını yaşamış ve her hangi seviyede hayatın her hangi şerâitine münkâd olursa olsun bunların hepsi için bir misâl-i kemâl, bir nümûne-i iktidâ olsun. Dünyânın yalnız refâh ve ni'metinden hisse-yâb olanlar sefâlet ve

ıztırâb içinde yaşayanlar için ve bu hayat-ı fâniyyenin idbâr ve sefâletiyle haşr u neşr olanlar ikbâl ve saâdet içinde imrâr-ı hayat edenlere bir nümûne-i imtisâl teşkil edemezler.

Bundan mâ'adâ mefkûre-i insâniyet mutlaka bir şahsiyet-i târîhiyye olmalıdır. Onun târîh-i hayatı baştan başa müseccel olmalıdır ki ahlâka bir rehber-i hidâyet olabilsin.

Mefkûrenin şerâit-i zarûriyesi bunlardır. Edyân-ı sâirenin mefkûrelerini bu nokta-i nazardan tedkik edersek görürüz ki kimi bir şahsiyet-i târîhiyye olmayıp esrâr ve esâtfîr ile muhât bir sicill-i hayâta mâlik kimi de beşerin bir kısmı için nümûne-i iktidâ olmayacağı sûrette pek halîm bir hayat geçirmiştir. İşte edyân-ı sâirenin bir mefkûre-i insâniyet olmak üzere gösterdiği büyük şahsiyetler böyle bir vaz'iyettedir.

Fakat bizim Peygamber-i zî-şânımız aleyhissalâtü vesselâm efendimiz, beyân ettiğimiz kâffe-i şerâiti hâiz bir nümûne-i kemâl, bir mefkûre-i insâniyyedir. Zât-ı risâlet-penâhîleri, dünyâda hiç bir ferdin şek ve şüphe edemeyeceği bir şahsiyet-i târîhiyye ve dîn-i İslâm da bir dîn-i târîhîdir. Peygamberimiz hayatın her safhasını yaşamıştır. Pederinin vefâtından iki ay sonra dünyâya yetim ve fakîr doğmuş, babasından mâl-i dünyâ nâmına ancak beş deveye vâris olmuştur.

Dünyada saâdet ve izzetin ancak ana, baba kucağında, ancak onların iddihâr ettikleri sâmân ile kâbil-i husûl olduğunu zannedenler Resûlullâh'ın öksüzlük beşiginden en yüksek merâtib-ı ikbâl ve azamete nasıl ilerlediğini ve bu iki tarafın arasında uzanan yolu nasıl kat' [98] ettiğini görsünler de zâhib oldukları zannın butlânîna hükmetsinler. Resûlullâh Efendimiz dünyâya fakîr ve yetîm doğdukları gibi hayatlarının altıncı sâlini geçirdeden vâlidelerini de zâyi' etmişlerdi. En küçük yaşlarını

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

dan beri gerek kendi muhîtlerinde, gerek sâir yerlerde müntesir dalâletlerden, fenâliklardan vikâye-i nefs ede-rek âvân-ı nübûvvetlerine kadar imtidâd eden kırk sene-lik hayâtlarında bile mekrûh bir seciye ile tanınmamış, muhîtinin en merd, en halîm, en emîn ve en doğru adamı bilinmiş ve "Muhammedü'l-Emîn" lakabıyla iştihâr etmişlerdi. Hâlbuki içinde yetişikleri muhît-i câhiliyyet irtikâb-ı münkerât husûsunda lâubâlî idi. Buna rağmen Resûlullâh Efendimiz if fet ve nâmûsun mücessem timsâli olarak yaşamışlardı. Zât-ı Pâk-ı Seniyyelerini mukaddes bir vazîfeyi ifâ için hazırlayan mukadderât onu her nakî-sadan âzâde, her münkerden tathîr etmişti.

Resûlulâh Efendimiz hiçbir vakit ihtirâsât ve şehevâtın esri olmamışlardı. Yirmi beş yaşında ve gençliğin, sıhhatin en kuvvetli, en feyyâz deminde iken kırk yaşında olan Hazret-i Hadice ile evlenmiş, onu sevmış ve mes'ûd etmişti. Peder olmak i'tibâriyla Peygamberimiz en şefik ve en hayr-hâh bir pederdi. Hasâis-i racüliyyesi hep kahramânî idi. Tek başına ordular sevk eder, şecâatîn en yüksek tecellîlerini gösterirdi. Muktedir bir kumandan, raûf ve taattûfkâr bir hükümdâr, mükemmel bir şâri', âdil bir hâkim idi.

Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz'in lisânı gâyet fasîh idi. En bedî' hikmetleri, en güzel sözlerle takrîr buyururlardı. Gerçi Zât-ı Risâlet-penâhîleri ümmî idi. Hiç bir âlimin rahle-i tedrîsine oturmamışlardı. Fakat sîret-i seniyyelerini, ehâdîs-i şerîfelerini tetebbu' edenler onun Tevrat ve İncîl'e ve kâffe-i kütüb-i münzeleye, hükemânın akvâline, akvâm-ı mâziyyenin târîhine, durûb-i emsâle, siyâset-i akvâma derin ve pek derin vukûfuna, onun şerâyi'i takrîr, âdâb-ı nefîseyi te'sîs ve te'sîl etmek husûsundaki iktidâr-ı fevkâlâdesine, tabâbette, hesâbda, ferâizde, ensâbda ve sâir 'ulûm ve maârifte sarf-ı hidâyet ve ta'lîm-i Rabbâni ile ne kadar yüksek ve yetişmez bir gâyet-i kusvâda olduğunu -îdrâk-ı kâsîrin ihâta edebileceği derecede- takdîr ederler.

İlim ve irfân i'tibâriyla bir mevki-i a'lâda olan Fahr-i Kâinât efendimizin ahlâk-ı seniyyeleri ise Kur'ân-ı Kerîmimizi temsîl ederdi. Gazabı tahrîk edecek ahvâle karşı vakar ve sebât, insanı dilgîr ve münfail edecek harekâta tahammûl etmek, kimseyi muâhaze etmemek, şahsi nâ-mînâ hiç bir intikâma tenezzül eylememek, düşmanını kahra kâdir iken afv etmek, muhîtinden dûçâr olduğu her ezâya, her cefâya rağmen "Yâ Rabbi! Bunlara hidâyet bahşeyle. Bunlar câhildir!" duâsını tekrâr etmek, gönül rızâsiyla kendine en lâzım şeyi başka bir muhtâca bahsetmek, yine gönül hoşluğuyla başkaları nezdinde olan matlûbundan sarf-ı nazâr etmek, uzak, yakın, fakîr, zengin herkese lütfufta bulunmak, herkesin imdâdına yetişmek, sevmediği yâhud terk olunması daha hayırlı olan bir şeyin vukû'unda sîmâ-yı seniyyelerinde tezâhür eden

rikkat-i hayâ ile herkesi müteessir etmek, herkesle hüsn-i muâşeret, herkese karşı ibzâl-i şefkat ve merhamet, her ahde vefâ, dâimâ mütevâzi', dâimâ âdil, dâimâ emîn ve afîf, vakûr ve müteennî olmak, ashâbiyla müşâvere etmek, hak önünde kavî, za'if herkesi bir tanımak... bunların hepsi Resûlullâh Efendimizin ef'âl-i seniyyeleriyle zât-ı hümâyûnları nâmîna tesbît ettikleri ahlâk-ı hamîde, ahlâk-ı Kur'ânîyyedir.

Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz, huzûz-ı dünyeviyeden nasîb-i meşrû'unu istîfâ etmekle beraber hiç bir vakit dünyânın âlâyişini, zevkini nefsine hükümrân ettirmemiş ve böylece dindar olmanın dünyâdan sarf-ı nazar değil, dünyâya esîr olmamak, dünyâyi irâde-i insâniyyeye râm ederek nimetlerinden, zînetlerinden istifâde etmek olduğunu öğretilmişlerdir.

Peygamberimizin bütün güzâriş-i hayâti günü gününe kemâl-i dikkat ve i'tinâ ile tedvîn olunmuş, hattâ en husûsî münâsebâti, ümmehât-ı mü'minîn ile nasıl yaşı-dığı zabt edilmiştir. Bütün hayâtının hiç bir vak'ası yoktur ki Zât-ı Pâk-ı Seniyyelerinin o berrâk, o münevver seciye-i nebeviyyelerini lekedâr edebilsin.

Hepimiz de biliriz ki insanın refîka-i hayâti en mahrem esrârına ittilâ' etmek mevkî'inde olan yegâne arkadaşıdır.

Ümmehât-ı mü'minîn ise irtihâl-i peygamberîyi mü-teâkîb hepsi de ona bir an evvel ilthâk etmek, hayât-ı uhreviyyeyi de onunla birlikte yaşamak iştîyâk-ı samîmî-sini mütehâlikâne izhâr etmişlerdi. Bundan da anlaşılıyor ki Resûlullâh efendimiz kendisine temas edenlerin hepsine de yeni bir rûh-ı asâlet nefh etmiş ve bu rûhun huzûr-ı 'ulviyyetinde bütün güçlükler erimiş gitmiştir.

Evet, Resûlullâh Efendimiz, insâniyetin en mükemmel mefkûresidir. Fakat biz müslümanlara ne yazık ki ufk-ı hayâtımızda dâimâ parlayan bu şems-i tâbâni göremeyecek, yâhud hayâl meyâl seçenek kadar dûçâr-ı amâ oldu ve bu amâ-yı basîreti sanki telâfi edebilecekmiş gibi başka başka fakat her halde rûhumuza yâbancı, rûhumuzu aydınlatmak nerede, onu bir kat daha karartacak mefkûreler peşinde koştuk. Koştuk, didişdik, yaralandık ve nihâyet bî-tâb ü tüvân düştük. Fakat bizi düşüren, yikan kasırgalar rulumuz kaplayan zulümâti da bir parça dağıttı. Artık hâkîki görmeye duymaya başladık. Artık yolumuzun dünkü karanlığında muazzam bir güneşin ilk işıkları belirmekte! Öyle işıklar ki, şübhesis kalbimizden, İslâm'ın kalb-i pâkînden doğuyor. Müslümanların ve Müslümanlığın kalbinden doğan bur nûr elbette nûr-ı Muhammedîdir. Emin olalım ki bu nûr, bizi selâmete, özlediğimiz hayâta îsâl edecktir.

Ömer Rıza

[99] BEYÂNÂT-I CELÎLE-İ HAZRET-İ PÂDİŞÂHÎ

Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî, Amerika'da bin iki yüz yevmî gazeteyi temsîl eden Matbûât-ı Müttehide Hey'eti muhâbiri Mister Hyde'i huzûr-ı şâhânelere kabûl buyurarak âtîdeki beyânât-ı mühimmede bulunmuşlardır:

"Sulhün serîan akdi şâyân-ı ârzûdur. Hal-i hâzır hal-i harbden bile fenâdır. Çünkü şerâit-i siyâsiyye, iktisâdiyye ve mâliyyemizi sektedâr etmekle bile bu kadar uzun bir intizâr, çoktan beri arbâr içinde bulunan ahâlinin ahvâl-i ma'neviyyesine sû-i te'sîr eder. Sefâlet ve hastalık gibi elîm netîceleri de vardır. Bizim ârzû ettigimiz sulh şarkta sulh-ı dâimîyi te'mîn edecek bir sulhtür ki bu Avrupa devletlerinin de menfaatine muvâfiktir. Şarkta sulhün te'mîni ise Türkiye'nin müstakil kalmasına vâbestedir. Şark'ı tanıyanların bu nokta-i nazarı kabûl etmemelerine ihtimâl yoktur. Âlem-i İslâm'ı tatmîn için de bizim istiklâlimizin idâmesi çâre-i yegânedir.

Amerika A'yân'ında cereyân etmekde olan müzâkerâta gelince diğer milletler Mister Wilson'un taahhûdlerinden tamâmiyla müstefid olurken bizim mahrûm bırakılmamızın ne kadar muhâlif-i hakkâniyet olduğu âşikârdır. Bütün müttefik devletler Wilson Prensipleri'ni kabûl etmişlerdir. Hepsinin hiss-i hakkâniyyetine i'timâdimiz vardır. Bu işin içinde şeref-i millîsi mevzû'-ı bahs bulunan Amerika milletine de i'timâdimiz vardır. Amerika milyonlarca Türk'ün ve âlem-i İslâm'ın ümidiğini boşça çıkarmayacaktır.

Türkiye mesâilini bî-tarafâne bir sûrette tedkîk edenler, sû-i idâreye rağmen ahâlimizin pek çok meziyetleri olduğunu ve hâricde zannedildiğinden çok fazla hâiz-i liyâkat bulunduğu teslîm ederler. Pek çok Amerikalılar vardır ki hakkımızda müftereyâta inanmayarak bizim ne kadar büyük müşkilât ile muhât olduğumuzu takdîr etmektedirler. Bu Amerikalıların bize karşı gösterilen tarz-ı hareketi takbîh ettikleri şübhesisizdir.

Sulh akdedilir edilmez mesâil-i dâhiliyyemizi tanzîme başlayacağız. İlk düşüncemiz an'anât-ı dîniyye ve milliyemizin muhâfazasıdır. Bundan sonra düvel-i muazzamâının mu'âvenetiyle memleketin esbâb-ı terakkisini te'mîne tarafdağım. İstikbâlde yeni bir Türkiye teessüs edebileceğine ve memleketin teceddûd ve felâha ve terakkîyat-ı ictimâ'iyyeye mazhar olacağına samîmî sûrette i'timâdim vardır. Ahâlimiz müstâid ve nâmûskâr adamlardır. Tahsil-i umûmî esâsını tatbîk ve refâh-ı maddî esbâbını ihmâr edecek olursak serî' bir inkişâfa mazhar olacaklardır. Bu gâyelerin husûlü için bütün kudretimle çalışacağım. Türkiye İslâhâta mazhar olunca Şark'taki sulh ve terakkîye mühim bir merkez teşkîl edecektir. Bu zemînde çalışmak husûsundaki azmim nâ-kâbil-i tezelzüldür.

Kadınlarımızın vaz'iyetine gelince; esâsât-ı dîniyyemizin tamâmî-i tatbîki sâyesinde hem kendilerine Amerika'daki hemşîreleri derecesinde hukûk te'mîn etmek, hem de şeref ve haysiyetlerini ve âile reîsesi sıfatıyla hâiz bulundukları meziyetleri idâmeye muvaffak olmak mümkündür. Bizim dinimiz terakkîye mâni' değildir. Sâhib-i îmân müslümanların asırlardan beri riâyet ettiği işaret memnû'iyyetinin Amerika'da tatbîkinden dolayı büyük bir memnûniyet duyduk. Eğer esâsât-ı dîniyyeye hakkı-la riâyet olunursa hiçbir iş sekteye uğramaz. Bilakis feyz ve terakkî daha esâslî bir sûrette te'mîn edilmiş olur.

Son bir söz olmak üzere bizi ziyâret eden ve söylendiği gibi fenâ adamlar olmadığımizi anlayan Amerikalılara teşekkür ve Amerika adalet ve hakkâniyeti hakkındaki i'timâdimi beyân etmek isterim."

BİR AKD-İ MÜTEYEMMEN

Rukiye Sabiha Sultân hazretleriyle Şehzâde Ömer Faruk Efendi hazretlerinin emr-i mesnûn-i akidleri

Matbûât Müdiriyet-i Umûmiyyesi'nden tebliğ olunmuştur:

Geçende nâmzedlikleri icrâ buyurulmuş olan kerîme-i ismet-vesîme-i Hazret-i Şehriyârî devletlü ismetlü Rukiye Sabiha Sultân hazretleriyle velâihd-i saltanat devletlü necâbetlü Abdülmecid Efendi hazretlerinin mahdûm-i necâbet-mevsûm-ı âlîleri devletlü necâbetlü Ömer Faruk Efendi hazretlerinin emr-i mesnûn-i akdleri velâdet-i bâhirü's-sââdet-i Hazret-i Risâlet-penâhî'ye müsâdif leyle-i mübârekenin envâr-ı kudsîyyesinden füyûzât-ı ma'neviyeye iktibâs ümniyye-i diyânet-perverîsiyle iş bu şehr-i

Rebî'ulevvâl'in birinci Cuma günü salât-ı asrı müteâkib Rûhâniyet-i Cenâb-ı Peygamberîye tevessülen ve teyemmünen Topkapı Saray-ı Hümâyûn'nda Hırka-i Saâdet Dâire-i fâhiresinde Şeyhülislâm Hayderîzâde İbrahim Efendi hazretleri vesâtiyle ve Sultân hazretleri tarafından Ser-kâtib-i hazret-i şehriyârî Ali Fuâd Bey ve Şehzâde hazretleri tarafından da ser-karîn-i hazret-i şehriyârî Ömer Yâver Paşa vekâletiyle icrâ kilinmiş ve emr-i mesnûn akdi müte'âkib hücre-i fâhirede muvaffakîyat-ı seniyye-i hazret-i pâdişâhî tazarruatına terdîfen devlet ve milletin selâmeti ve tarafeyin saâdeti hakkında duâ olunmuştur.

Bu akd-i müteyemmende velâihd-i saltanat devletlü necâbetlü Abdülmecid Efendi hazretleri bizzât hâzır bu-

lunmuşlardır. Sultân hazretlerinin şâhidleri, Dâru's-sââde Ağası Cafer Ağa ile Hazine-i Hümâyûn Müdîr-i Umûmîsi Refik Bey olmuştur. Şehzâde hazretlerinin şâhidleri ise damad-ı hazret-i pâdişâhî Binbaşı İsmail Hakkî Bey ile Ser-yâver-i hazret-i şehriyârî Mîr-alay Nâci Bey idi.

Esnâ-yı akidde Mâbeyn-i Hümâyûn erkânî kâmilen hazır bulunmuşlardır.

[100] Akdin icrâsını müteâkib huzzâra şerbetler ik-râm edilmiş ve med'uvvîn akşam saat dörtte Topkapı Sarayı'ndan müfârakat eylemişlerdir.

Akd-i vâkı'în Sultân ve Şehzâde hazerâtı hakkında müteyemmen ve mübârek olmasını temennî eyler ve şevket-meâb efendimiz hazretlerinin südde-i seniyyelerine ve velîahd hazretlerinin atebe-i necâbet-penâhîlerine arz-ı tebrîkât ve ta'zîmât ederiz.

HUTBE-İ HAZRET-İ MEŞİHAT-PENÂHÎ

Kable'l-akd zât-ı hazret-i meşîhat-penâhî tarafından manzûm olarak îrad buyurulan hutbe-i duâiyyedir:

يا من زكت النفوس من طيب ثناك
لامجاً لا ملاد لا كهف سواك

يا من بك حاجتى و روحى ييدك
عن غيرك اعرضت و اقبلت اليك

مالي عمل صالح استظهير به
قد جئتكم راجياً توكلت عليك

Ey emr-i nikâhi nâsa meşrû' kılan
Şiddetle sefâhî redd u memnû' kılan
Lütf ü keremin bu işte mevcûd eyle
Tîr-i nazar-ı hâsidi merdûd eyle
Bu sultanatın zillini memdûd eyle
Şehzâdeleri ferîh u mes'ûd eyle
Yâ Rabbî bu hâzirûnu şâdân eyle
Bu akd ile pür-neş'e ve handân eyle
Bu emr-i celîle meymenet sendendir
Sultân-ı Rusûl aşkına ihsân eyle

حمدًا لمحلل النكاح
شكراً لمحرم السفاح
فرد بعباده بصير
لا ندله و لا نظير
يا من لطريقه السلوك
يا من حضعت له الملوك
اي ايزد پاك اي خداوند
اي نيسست ترا شريك و مانند
اي زيب عروس عالم از تو
اي شوخى نوع آدم از تو

جويند زجان و ذل نشانت
شاهان جهان در استانت
خواهد یگانه دستگیری
با چشم پر آب چون فقیری
آن کن که مرادل بیینند
در سایه رحمت نشینند
آن کن که رضای تویابند
در راه رسول تو شتابند

Yâ Rabbî yaşat bu hânedâni,
Bahset ona ömr-i câvidâni
Var et bu sülâle-i vahîdi
Söndürme bu şu'le-i ümidi
Bu nesl-i necîbi kâmrân et
İslâm'a hemîse sâybân et.

KASİDE-İ HAZRET-İ MEŞİHAT-PENÂHÎ

Akd-i müteyemmen münâsebetiyle Şeyhüllâlâm Hayderîzâde İbrahim Efendi hazretlerinin inşâd buyurdukları kasîde-i garrâdır:

Bir gün ki huzûr-ı pâdişâhî
Olmuştı e'âzimin penâhî
Yanında havâssi bendegânın
Erkân-ı celîli hânedânin
Aldırdı bu âcizi huzûra
Yüz sürdüm o âsitân-ı nûra
Şâhâne kabûl ile beraber
Oldum şeref-i hitâba mazhar
Emretti o pâdişâh-ı a'zam
Hakan-ı muvakkar u muazzam
Ma'lûm ola cümle bendegâna
A'yâna ricâle hânedâna
Gördüm velîahdimin dehâsin
Âsâr-ı sadâkat u vefâsin
Ettim hidemâtına mukâbil
Şehzâdesin iltifâta nâil
Ettim o necîb-i vâyedârı
Dâmâd-ı azîz-i şehriyârı
Olsun o kerîmemin refiki
Bir hem-ser ü sâdik u şefiki
Ferdâ şeb-i mağfirat-fezâdir
Mevlûd-i Resûl-i Kibriyâ'dır.
Teşrif-i kudûm-i Ahmedî'den
Feyz-i nazar-ı Muhammedî'den
Aksetti şeref bütün cihâne
Fahr eyledi arz âsmâne
Nimet bilelim bu vakt-i sa'di
Tes'îd edelim bununla akdi

Versin o da akde başka zînet
Kudsîyyet-i Hîrka-i Saâdet
Bitsin o mahalde emr-i mesnûn
Ma'nen olalim fahûr u memnûn
Bir de'b-i kadîm-i Âl-i Osmân
Ber-mûcib-i hükm-i emr u fermân
Ettim o mahalde akdi icrâ
Her noktada meymenter hûveydâ
Alķışladı bunda pâdişâhi
Kânûn-ı kefâet-i İlâhî
Verdi bu nikâha başka bir şân
Yükseldi makâm-ı Âl-i Osmân
Mâh eyledi burc-ı şemsi menzil
Şâh-ı gülü bûlbûl etti mahfil
Yâ Rab bu halîfe-i güzîni
Bu hüsrev-i ma'delet-karîni
Bir pâdişâh-ı cihân-sitân et
Fârûk-ı muazzam-ı zamân et.
Tutsun bu cihânı sît-i adlî
Dâim ola adl ü hakka meyli
Yâ Rabbî yaşat bu hânedânı
Bahset ona ömr-i câvidânı
Var et bu sülâle-i vahîdi
Söndürme bu şu'le-i ümîdi.
Bu nesl-i necîbi kâmrân et
İslâm'a hemîse sâyebân et.
Hâmem nazar etti şeş cihâta
Kaydetti bu beyti hâtırâta
63 212 55 85
Cinnî, perî, âdemî duâde
546 49 323
Birleşti bu iki şâhzâde

1332 Sene-i Hicriyye
6 (Ş) Cihât-ı ta'miyye sûretiyle

1338

MEV'IZA

*Dârûlhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından Üstâd-ı hakîm
Ferid Beyefendi'nin Ayasofya'daki mev'izaları*

-3-

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشّيْطٰنِ الرّجِيمِ
بِسْمِ اللّٰهِ الرّحْمٰنِ الرّحِيمِ

أُذْعَ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمُؤْعَظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالْتَّهِ¹
(هِيَ أَخْسَنُ إِنْ رَبُّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهَتَّدِينَ)
Bidâyet-i mev'izamızda bahsimizin ne gibi mesâil

etrâfında döneceğini arz etmiştim. Bugün de yine o dâire dâhilinde idâre-i kelâm edeceğiz.

[101] Evet, yine tekrâr ediyorum ki inkâra doğru pek şenî' bir meyil var. Doğrusunu söylemek lâzım ise, bazı kimseler dinden mütearrî, îmândan müteberî. Neûzü-billâhi teâlâ.

İmân gâyet azîz bir şeydir. Allah'ın en kıymetli, en girân-bahâ bir cevheri. İstihkara aslâ mütehammil değil. Safâ-yı kalbine reng-i kedûret konmamış, fitrat-ı selîmesine halel târî olmamış bir adam kemâl-i hulûs ve safvetle İslâm'ı kabûl ediyor. Onun zevâle ma'rûz olması muhtemel bulunan bir yerde bütün mevcûdiyetini gâib ediyor. Beş vakitte âbedest alırken (الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى دِينِ الْإِسْلَامِ) diyor. Fâtiha-i kelâm bu Hâlik'ına karşı teşekkür. Aman yâ Rab, diyor, sen bana öyle bir nimet ihsân ettin ki buna karşı nasîl hamd ü senâ edeceğimi bilmiyorum. Yatarken de (وَ مِنْ شَرِّ الشّيْطٰنِ) diyor. Her vesileden bi'l-istifâde dini ikhâm etmeye, şükrynü edâ eylemeye mütesaddî. Bunu a'zam-ı ni'am-ı İlâhiyye biliyor, ağlıyor. Aman yâ Rabbi, mekr-i şeytânî ile imânım selb olunursa hâlim ne olur? diye Hâlik'ına ilticâ ediyor. Bu cărsûme-i i'tikâd onun kalbinde câygîr olmuş. Bütün efâl ve harekâtı onun muktezâsı dâhilinde olduğu halde yine zevâl-i imân korkusuyla tir titriyor. Çünkü ecell-i eltâf-ı sübâhaniyye odur. Onun üstüne ni'met yok. Ey gâfil, sen ki imânı kabûl etmek şöyle dursun, böyle bir cevher-i şerîfi, mihmân-ı azîzi, ihsân-ı İlâhiyi nasıl sıkılmadan istiskâl ediyorsun? Senin muzlim, mukassî kalbinde o nûr-ı mübîn bu istiskâle karşı yer tutar mı? Onun muktezâsı sende tecellî eder mi? Hâşâ. Bu öyle bir nûrdur ki biz onun kalbimizde tecellîsinden dolayı Cenâb-ı Hakk'a her dakika bin kere şükredeceğiz. Ma'ahâzâ ne kadar şükretsek yine binde birini edâ edemeyiz ya. Fakat beşeriyyetin istitâ'ati nisbetinde dâimâ şükretmek borcumuzdur.

Kalbi kararmış bir adam bundan ne anlar? Allah böyle bir cevher-i şerîfi bu kadar karanlık bir kalbe koyar mı? Hâşâ. Allah onların kalbini hatm etmiş. Hepsinin kalbi hasta. Bu ni'metin kadrini takdîr için fitrat-ı selîme kaymayı bozulmamalı. Zulmet-i şekâvet kalbe müstevlî olmamalı. Aksi sûrette bir adam nasıl mü'min, muvahhid olabilir?

Bir millet arasında böyle adamların tekessürü o millet için büyük felâkettir. Bunların mazarratı âm ve şâmildir. Bunların ıdlâlâtı bütün memlekete müstevlî olur. Vicdânınıza mûrâcaat edin. İbâdâtınızda o kadar safvet bulabilir misiniz? Allah'ın bir tecellîsi bu. Hâs değildir. Sâlihi de, tâlihi de bundan müteessir olur. Evet, bu hastalık bugün memlekette hüküm-fermâdır. Zulmeti bütün kulûba sârî. İstîgfâr etmeli. Neşve-i ma'nevîyyeyi gâib etmemenin çâresine bakmalı. Nasıl vebâdan kaçışorsanız bundan da öyle kaçmalı. Vebâ hayât-ı fâniyyeyi izâle eder. Hâlbuki öteki hayât-ı bâkiyyeni, hayât-ı ebedîyyeni berbâd eyler. Kalbleri kararan o mün-

¹ Nahl Sûresi, 16/125

kirler geçdikleri yerlere mikrop saçarlar. Bir mülhidin nazarı senin rûhun üzerinde icrâ-yı te'sîr eder. Onun için vebâdan kaçar gibi onlardan kaçmalı. Sesi kulağına girmesin, onun şekli, hey'eti dimâğına muntabi' olmasın.

Şimdi sen git de öyle bir adama karşı İslâm'ın ulviyetinden, izzet ve şerefinden bahset. Vallahi anlamaz. İmtîlâ-yı mı'deye dûçâr olmuş bir adama et'ime-i nefise veriniz, yiyebilir mi? Yemek değil, ondan istîkrâh eder. Kabâhat yemekde mi? Yoksa onun mizâc-ı sakîmînde mi? Ey münâkir, sen de öyle ise nefsine rüçû' et. Bakalîm mense'-i maraz nedir? Onu tedkîk et. Ondan sonra tedâvîsine çalış!

Evet, bunların yanında hakâik-ı dîniyyeden bahsolunmaz. Onlarla münâkaşa da edilmez. Husûsî, umûmî. Çünkü bunlar her şeyin câhilidir. Hem bir şey bilmeyenler, hem de bilmediklerini bilmeyenler. Felsefeden bahsediyorlar. Hâlbuki ondan da bî-haber. Orada da râcil, hiç bir mes'eleyi kemâ hiye hakkûhâ tedkîk etmemiştir. Ta'mîk yok. Gavr-ı mesâile infâz-ı nazardan fitraten mahrûm. Onlara: Nesin? diye sorsan "materyalistim!" der!

- Nedir bunun aslı?

- Bu âlem kadîmdir. Zerrât keyfe mâ ittefaka fezâya serpilmiş. Bu zerrelerin aralarındaki câzibe ve dâfi'a-i mütekâbile ile imtîzâc neticesinde husûle gelmiş. Tehâvül, tekâmûl-i madde ile bu âlem-i şuhûd vûcûd bulmuş. Her şey min gayrı şu'ûrin olmuş, bitmiş...

- Mâşâallah! Bütün bildiğiniz felsefe bundan ibâret mi? Peki ama, iş bununla biter mi? Eğer felsefe böyle bir eksir-i a'zam, bir hap ise biz de bu haptan yutalım. Sen hâpi yuttuğun. Fakat bu hap herkesin mizâcına gelmez. Felsefe, hikmet bu mudur? Sâha-i akıl ve ma'rifette icâle-i efkâr eden hükümdâr yalnız bu meslek erbâbindan ibâret midir?

- Benim onlardan haberim yok. Ben feylesof olmak istiyorum. Ötekiler it'âb-ı fîkr u nazara muhtâc. Niçin okuyayım? Bu felsefe gâyet kolay. Endâmîma muvâfîk Tring'ten hazır palto gibi alır kendime mâl ederim.

- Efendi! Bu hâzır esvâb değil, her şey gibi bunun da bir usûlü, bir tarîki var. Bir medhalî, bir mahreci var. Bir kere felsefeyi tamâmiyla tâhkîk et. Neden bir feylesofun eserine saplanıp kalyorsun? O ma'hûd kitâbin müellifi ile aranızda bir karâbet-i nesebiyye yok ya. Daha binlerce kitap var. Niçin bunlardan bazılarını okumuyorsun? Bunları da oku. Muhâkeme et. Sonra bir meslek sâhibi ol.

- Bana lüzümü yok!

- Öyle ise senin bâtil fikirlerinin de kimseye lüzüm yok. Hazır esvâb gibi bilâ-tâhkîk bir meslek-i felsefiyi kendine mal edip türrehât ile ümmet-i Muhammedi îdlâl bir meslek ise diyecek yok. Değil ise mücânebet lüzümü vâzih.

- Pekâlâ, bu madde nedir?

[102]- Hâ ... o, hiçbir şey değil. Ne görüyorsun onda? Ben bir şey görmüyorum. Hattâ a'râzin çoğu bile

benimle kâim.

- Böyle mes'e de var mı ya?

- Elbette. Meselâ sadâ. Ben burada söylüyorum. Sadâ size vâsil oluyor. Bu bir hâdisedir. Mevcûddur. Hayır, ben diyorum, ma'dûmdur. Bunun husûlü için bir şart lâzımdır: Bir užv-i sem', bir de ihtizâz-ı hava. Bu iki şart arasındaki telâzümden dolayı üçüncü bir hâdice oluyor ki savt diyoruz. Mevkî'ini ta'yîn et! Mevkî yoktur. Keyfiyet-i nefşâniyye. Sadânın temeli bu kadar çürük mü? Öyle ya. Bu iki şart mevcûd olmazsa sadâ da yoktur. Hatta biri olmazsa yine yoktur. Bunlar hâdisât. İllet-i vûcûdu kendisinin değil. Aralarında iştîrât var. Ziyâ da böyle. Bünye-i aynîyye ile büyük münâsebeti var. Teşekkülât-ı dimâgiyyemiz de böyle. Şu hâdisâtın mübtenî olduğu madde yok. Kuru laf kabûl olunmaz. Hepsi hâdisât cümlesine girdi...

Deyince el elde, baş başta kalırsın. Sened ittihâz ettiğin şeyi bize göstermelisin. Ne maddeden, ne kuvvetten haberin var. Geride onun nakızı da var. Înşâallah sırası gelince yegân yegân tedkîk edeceğiz. Henüz bahsimiz oraya gelmedi. Bunu bir misâl olmak üzere söylüyorum. Daha ne kadar mesâil var.

- Ama maddiyye mesleği kolay bir meslek. Biraz mütâlaa kâfi. Bu meslek üç kelimedenden ibâret. Onları belleyince feylesof olurum.

- Fakat niçin yalnız onu okuyorsun da Descartes'i okumuyorsun? Descartes'in usûl hakkındaki *Nutk*'u bütün Avrupa dârûlfünûnlarında okunuyor. İki yüz şu kadar senelik bir kitaptır. İnsana düşünmenin yolunu öğrettiği için büyük bir şöhret kazanmış. Allah'ı, nefsi bulacağım diye adamcağız bak nasıl çırpınıyor. Nefsinden Allah'a irtikâ için iskele kurup duruyor. Koca bir kitap. gâyet mergüb bir eser. İnsan okur da taharrî-i hakîkat vâdisinde ne yapılıyor onu öğrenir. Descartes ne yapmış? Descartes cebiri hendeseye tatbîk etmiş. O koca kafasıyla Allah'ı inkâr edemiyor. Ya sen Darîca enginari kafanla nasıl inkâr ediyorsun? Koca feylesof ma'rifet-i nefşden ma'rifetullahâ doğru gitmek istiyor. Güyâ kendisinde sirrini tecelli ettirmek istiyor. Bunları okusun! Mâ ba'de't-tabî'ât ile meşgûl ol sana! Bunlar kafa patlatmak ister. Çünkü bu eserleri kuru okumak da para etmez. Âsâr-ı felsefiyye cerâid-i yevmiyye gibi mütâlaa olunmaz. Bunları tahlîl etmeli, mesâilin rûhuna nûfûz etmeli. Anladığını ben anlamalıyım.

Eylesen tûfîye ta'lîm-i edâ-yı kelimât

Sözü insân olur ammâ özü insân olmaz.

kabîlinden olmamalı. Hâlbuki bazı kimsenin söylediğine şu'ûru lâhik değil. Söyler, anladım sanır. Biliyorum zanneder. Hâlbuki bir şey bilmez. Sâir fi'l-menâm gibidir. İmtihânda cevâb vermelii, sonra ondan bahsetmeli. Yoksa cehl ile hiç bir şey olmaz.

Ma'amâfih bu dalâli nefrine münhasır kalsa insan o kadar müteessir olmaz. Fakat herif müteaddî. Tecâvüz ediyor. İnsan işte buna yanar. Ona bu cür'eti veren cehâletidir. Ta'mîk ve tahkik yok. Vallahi o gibi ciddî bir eseri eline alıp okumamıştır. Kitapçı dükkânlarından gelişî güzel aldığı birkaç şey okuduysa işte o kadar. Fakat ağızındaki lokma koskoca bir şey!

Böyle adamlara hakâik-i İslâmiyye'den bahsedip de İslâm'ı sevdireceğim diye hiç uğraşma. Bunların fitrat-ı selîmesi tegayyür etmiş. Asl-ı dîn, fitrat-ı selîmedir. Peygamber Efendimiz hazretleri selâmet-i fitratın enmûzec-i kemâlidir... Münkirlerin fitrat-ı selîmeleri bozulmuş. Âyne-i idrâklerindeki istivâya halel târî olmuştur. Bazı mahallerde muka'ar, muhaddeb âyîneler vardır ki en güzel bir adamı maskaraya çevirir. Karnını kafasını şu kadar yapar. Herif sûret-i mün'akkisine bakınca berbad mâhiyeti gâib eder. O bedî' çehre sûretlerin en acîbi olur. Oradaki in'ikâsatın te'sîri böyle. En güzel bir çehre en çirkin bir şeke girer. Ayasofya kubbesi gibi bir karın görünür. Karikatür! Kabâhat in'ikâs eden sûrette değil, âyinede. İşte bunun gibi senin âyîne-i idrâkine mün'akkis olan hakâik-i dîniyyenin kâffesi de şeklini gâib ediyor. En güzel bir fikir senin âyinende en fenâ bir sûrete iktirân ediyor. Şu halde fesâdi kendi âyîne-i idrâkinde, kendi mizâcında ara. Mizâcın fâsid, bunda hakîkatin ne kabâhatı var? Ayîneni düzelt. Tâ ki aks eden sûretleri şekl-i aslîsinden çıkarmasın. Nazar-ı intikâdını nefrine ircâ' et. O âyineye bak. Mir'ât-i idrâkini tesviye et.

Bu hâle geldikten sonra artık hiç bir şeyin faidesi yoktur. Kâbiliyet-i fesâda makrûn olmuş demektir. Mahalde kâbiliyet bulmayınca feyyâzın ihsâni geçer gider. Güneş bir şüküfe-zâra aks edince etrâfa latîf kokular intişâr eder. Fakat mezbeleye aks edince burunları kapayıp da geçmeli. Kabâhat güneşe mi? Asl-ı fesâd münbitte. Kâinâtın füyûzuna hâdim olan güneş oraya düşünce iş berbâd olur. Müstekrehât, kurdlar, mikroplar... orasını temizle. Güneşin ziyâsı aks edince nebât-ı hüsn çıkarsın. İslâm'a kabâhat bulma. Ondan bahsetme. Çünkü alâkan yok. İslâmî mesâilden bahsetmek sana âid değil. Sen nîk ü "bed"i tefîka muktedir degilisin. Sana söz söylemenin de fâidesi yoktur.

Ne yapalım? Hâ, kâbiliyeti istihsâl etmenin çâresine bakmalı. Kâbiliyet olmayınca hakâik-i İslâmiyye'yi bir tepsiye koysan yine bir şey göremezsin. İsti'dâd yok. Zulmet-i inkâr çökmüş. Göze hastalık âriz olmuş. Bakıyor, zâhirde hiç bir şey yok. Fakat göremez. Ma'lûm ya bir hastalık vardır: Dalton hastalığı! Buna mübtelâ olan bazı elvânı göremez. [103] Bunlara karşı kör gibidir. Teşekkülât-ı aynîyyede bir noksân olmadığı halde bazı levnler onun için ma'dûm hükümdedir. Meselâ yeşili kırmızıdan ve bazı kere de menekşerengini sarıdan ayıramaz. Bu levnlerin mütemmimâtını da karışdırıyor. Hulâsa bakıyor, görmüyor. Hâlbuki ekseriyet o

levni görüyor. Allahuekber! Şaşılacak şey! İstedığınız kadar o levn vardır deyiniz. O buna inanmaz. Çünkü görmüyor. Kırk bin şâhid ikâme et. Yine "böyle şey yoktur" der. Bu hastalık geldi mi, artık hiç sözün fâidesi yoktur. Fakat onda kabâhat yok... Eğer o adam ekseriyete karşı: "Doğru gören benim, kör sizsiniz" derse, bu temerrûdün son derecesidir. Buna karşı ne mantık bir şey söyler, ne de ilim.. Çünkü herifte kâbiliyet yok. İşte münkirler de böyle. Onların basîretlerine, kalb gözüne Dalton illeti gelmiş demektir. Sen müdirek-i elvânı değilsin. Ben elvân-ı hakâiki sana nasıl kabûl ettireyim? İşin yoksa söyle, kabûl etmezsin. Benim iyi dedığime iyi, benim fenâ dedığime fenâ demezsin. Artık ne yapılır? ^{لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ}¹ demekten başka çare ne? Ben onu tasdîk edemem. Tabî'i o da beni tasdîk etmez. İnkâr eder, çekilir gider. Fi'l-hakika basîretine Dalton hastalığı âriz olup elvân-ı hakâiki temyîz isti'dâdını nez' etmiş. Bunlara karşı hakâikten bahsetmek körlerin mahallesinde şem'a satmaya, sağırlar mahallesinde konser vermeye benzer. İzâ'a-i vakt ve hayâttan başka bir şeye müeddî olmaz.

Kalb hakâik-i îmâniyyeyi cezzâb olmak için onunla bir alâka-i câmi'a olmalı. Mes'ele mîknâs ile demire benzer. Sen demir ol da bak nasıl mîknâsa müncezeb olursun. Saman çöpünü mîknâs çeker mi? Saman çöpu oluktan sonra hiç bir şey hâsil olmaz.

- Ben feylesofum. Böyle şeyleri bilmem.

- Sen feylesof değil. Sen yıkıcısin, yıkıcı!... Ma'mûre-i insâniyeti yıkmak, mukaddesât-ı beşeriyyeyi hâk ile yeksân etmek istiyorsun. Sen cihân-ı insâniyetin adüvv-i ekberisin. Feylesof dedığın insanları tarîk-ı rûşd ü sedâda sevk eder. Senin fikrin kabûl olunursa insâniyet yıkılır. Senin kiyâmetin kopmuş. Herşeyin herc ü merc olmuş. Sana kalsa hiçbir şey hayat bulamaz. Sen yine o beğenmediğin edyâna duâ et. Onun kurduğu saray-ı ummân ve medeniyette yaşıyorsun.

Fazîletten bahsediyor. Hâlbuki hakîkaten dinsiz olsa onu da inkâr etmesi lâzım gelir. Zavallî, fenâ fi'l-ilhâd de-recesine vâsil olamamış.

Acâib! Vicdânı tedkîk edersen, orada mağlûbsun. Sende bir fazîlet görülüyor. İşte o ırsîdir. Fazîleti de bildiğin yok. İntisâbin da yalan. Gel beraber oturalım. Münâkaşa edelim. Senin, fazîlet husûsundaki bütün istinâd-gâhların temelinden yıkılmazsa elini öpeceğim. Hem yine senin taptığın kitaplarla. Karşima geç de gör, o bâtil fikirlerinin hepsi topu atar. Hepsi yalan.

- Ben yıkıcıymı yıkıcı!

- Hah! İşte şimdî anladım. Böyle desene. Sen ma'mûre-i insâniyyetin mi'mâri değil, ırgadısun. Sen saray-ı âdemîyyete, kâşâne-i insâniyyete bir taş koymaya muk-

¹ Kâfirûn Sûresi, 109/6

tedir degilsin. Sen yıkmaktan başka bir şey bilmiyorsun. Bu ma'bed-i muazzama bak. Bu, nasıl vücûd bulmuş. Bunun bir mi'mâri vardır. Hattâ son inşâsına iki mi'mâri var idi. Biri Sultânhisarlı, diğerî de İzmir'in Melt şehr-i kadîminden idi. O mimar bu ma'bedi inşâ edebilmek için ne kadar kafa patlatmış, ne dakik hesâblar yapmıştır. Bu eser-i muazzam öyle kolay mı olmuştur sanırsın. Bunun mimarı müsellesât bilirmiş, herseyi bilirmış, hendece bilirmiş, makine bilirmış. Hâsılı bunu yapabilmek için birçok fúnâna intisâb ister. Fakat yıkmak için bunnarın hiçbirisine lüzûm yok. Eminönü'nden on tane yıkıcı getirirsin. Ân-ı vâhidde şu kubbeyi başımıza geçirir. İrgadbaşıya ne lâzım? Yıkmak için bir kazma kâfidir. Fakat yapmak için nâ-mütenâhî ma'rifet ister, nâ-mütenâhî 'ulûm ister. Efendi efendi, bu mebnâ-yı muazzamın her zâviyesi bir sütunun her sütun da bir kâide-i riyâziyyenin üstünde duruyor. Bunlar ilimle, kafa patlatmakla olur. Bunlar ilme tevakkuf eder. Ama yıkmak için hiç birisi lâzım değil, bir kazma kâfî. O da böyle eline bir kazma almış, bütün mukaddesâtâ yürüyor. Önune geleni yıkıp gidiyor. Ahlâk diyor, yıkıyor. İnsâniyet diyor yıkıyor. İslâmiyet diyor yıkıyor. Ne mâhiyetine vâkif, ne sûret-i tessüsünden haberdâr. Ne fikdânındaki zararı müdirek, ne de vücûdundaki fâideyi! Böyle sersem, böyle bir câhil.. Onun için çok ilme, çok ma'rifete ihtiyâc yok. İrgadbaşıya bir kazma kâfi olduğu gibi böyle bir âdemde "Allah yoktur, âlem kadîmdir, her şey zerrelerin, cüz'-i ferdlerin ictimâından hâsil olmuştur" demek kâfidir!! İnsâniyet ma'mûresini yıkmak için başka şey lâzım degildir.

(رَبَّنَا لَا تُنْعِنُّ فُلُونَا)¹ Allah cümlemizi bu gibi sû-i karînlere mukârenetten masûn ve mahfûz buyursun, âmîn.

AHLÂKIYÂT

-2-

İlm-i Ahlâk'ın esâsları – Kuvâ ve hasâis-i beseriyye ve bunnara riâyet – Hayr veya vazîfe fikri – Hayr fikrinin umûmiyeti ve hayr hakındaki muhtelif tarz-ı telakkînin esbâbı – Hayr u şer – Mesâlik-i ahlâkiyye – Haz – Menfaat – Nef'iyyenin diğer bir şekli olan tekâmül – İhtisâs, vazîfe meslekleri – Bu mesâlikî intikâd

* * *

Bu mebâhiste ahlâk-ı İslâmiyye'nin en metîn esâslar üzerine müstenid bulunduğu göstermek istiyoruz. Bunun için evvelâ ahlâkın istinâd etmesi lâzım gelen mebâdî hakkında felâsife-i kadîme ve cedîde tarafından bugüne [104] kadar serd edilen nazariyeleri, bilhassa en sâlim bir meslek-i felsefi olan ve vazîfe, kânûn ahlâkî mebde'sini akıl üzerine te'sîs ile "hak, hayr, hüsne gibi" mebâdî-i âliyyeyi

¹ Âl-i İmrân Sûresi, 3/8

gâye-i kemâl edinen nazariyât-ı felsefiyyenin ahlâk için keşfeylediği mebâdîyi de tedkîk etmek isteriz.

İlm-i Ahlâk'ın esâsları:

İnsanların tabâyi' ve âdât i'tibâriyla ne kadar muhtelif, hilkat ve emziceleri ne derece mütebâyin olursa olsun yine bu ihtilâf ve tebâyün ile beraber nüfûs-ı beseriyyede bir takım umûmî –yani hepsinin müsterek bulunduğu- mebâdî, usûl ve kuvvetler vardır ki onlar ahlâk-ı insâniyenin esâsı, nüfûs-ı beseriyyenin masdar-ı kemâlâtıdır. Bu mebâdî ve esâslar her insânda mevcûd ve nâ-kâbil-i tegayyür olduğunu cihetle ahlâk-ı beserînin bu esâslara ibtinâ etmesi lâzımdır. Diğer esâslara ibtinâ eden ahlâk, sâbit ve umûmî olmak mâhiyetini hâiz değildir. Binâenaleyh bu esâsların neden ibâret olduğunu tedkîk ederek bu meslekle ahlâkin esâslarını "vahy"e istinâd ettiren meslek-i İslâmî beynde münâferet olup olmadığını tedkîk etmemiz îcâb eder.

Nazariyât-ı âliyye-i felsefiyyeye göre kavanın-i ahlâkiyyenin mebnâsı olan mebâdî şunlardır:

- 1- Kuvâ ve hasâis-i nüfûs-ı beseriyye;
- 2- Bütün insanlara şâmil olan "hayr ve vazîfe" fikri;
- 3- Mes'ûliyet-i ahlâkiyye

İste nazariyât-ı sâlime-i felsefiyyenin ahlâk için ta'yîn eylediği esâslar bunlardır. Şimdi bunları birer birer izâh edelim:

1- Kuvâ ve hasâis-i beseriyye ve bunnara riâyet:

Kudret-i fâtıra insanları bir takım hasâis ve kuvâ ile hayvanât-ı sâireden mümtâz kılmıştır. İnsanın şeref ve rif'ati ancak bu kuvvetlerledir.* Binâenaleyh insanın mâ bihi't-temâ-yüzü olan şu hasâis ve kuvâya -gerek kendisinde, gerek başkalarında olsun- riâyet etmesi lâzımdır. Çünkü bunlara riâyet etmekle rütbe-i refî'a-i insâniyyete riâyet etmiş olacaktır. İşte bu riâyet ahlâkin birinci esâsını teşkil etmektedir.

Bu hasâis ve kuvâda herkes müsterek ve fitraten müsâvî olmakla beraber görüyoruz ki: İnsanın kuvâsını isti'mâl, mergübât-ı fitriyyesini istihdâm ve ondan istifâde etmesi hasebiyle kâbil-i tegayyürdür. Bazen neşv ü nemâ ile pek ziyâde kesb-i 'ulviyyet ediyor. Bazen de noksâna ma'rûz oluyor. Anlaşılıyor ki: Ta'lîm ve terbiyenin bu hasâis ve kuvâ üzerinde pek ziyâde te'sîri vardır. Bunların sıfat-ı asliyyesi muhâfaza ve tenmiye edilerek hüsne-i isti'mâl edilecek olursa mücâdele-i hayâtta ihrâz-ı saâdet mümkün olur. Aksi takdirde ise hûsrân ve zillette mahkûmiyet muhakkaktır. Binâenaleyh ilm-i ahlâkin birinci esâsı olan bu hasâis ve kuvâya her insanın; gâye-i hilkatini tanımak, hedef-i tekemmûle vâsıl olmak için; riâyet ve ta'lîm ve tehzîb ile bu kuvâının neşv ü nemâsını te'mîn etmesi lâzımdır. Çünkü insânda mevdû' olan

* وَلَقَدْ كَرِمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ... وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ (خَلَقْنَا تَفْضِيلًا) Kur'an-ı Hakîm. [Îsrâ Sûresi, 17/70]

bu kuvvet sıfat-ı fitriyeyini ne derece muhâfaza ederse onun ahlâkı da o nisbetté sâlim ve sâbit olacaktır.

Hayr veya vazîfe fikri:

Felsefenin ahlâk için vaz' u ta'yîn eylediği ikinci mebde' hayr veya vazîfe tasavvurudur. Hayr fikri tab'-ı beserde meknûz ve bütün insanlara şâmil bir haldir. Çünkü insanlar her ne kadar sûreten ve fikren muhtelif iseler de -şimdi izâh olunduğu vechile- akıl gibi nüfûs-ı beseriyyeye mahsûs ve bizi hayr fikrine delâlet eden bir kuvve-i külliyyede müsterektirler. Hiç bir şahıs yoktur ki; akıl ve zekâsi neşv ü nemâya başlasın da basîret-i insâniyyeye hâs olan bir temyîz ile hayr u şer, sahîh ve fâsid, hüsün ü kubh beynindeki farkı idrâk etmiş olmasın! Binâenaleyh hayr fikri de ilm-i ahlâkin esâslarından birini teşkil ediyor. Hayr fikri ile hüsün ve sahîh fikirleri, nefisten sudûru i'tibâriyla müsterek oldukları cihetle birbirine tamâmiyla merbûturlar.

Hayr fikrinin umûmiyeti ve hayr hakkındaki muhtelif tarz-ı telakkînin esbâbı:

Hayr fikri beseriyyette umûmî ve muttariddir. Bu fikir bi'z-zarûre beseriyyete lâzım ve nüfûs-ı beseriyyeden infikâki, vicdân-ı beserîde bu fikri i'tirâfin adem-i vukû'u mümkün değildir. Çünkü yukarıda işaret olunduğu üzere: "Hayr ü şer, hüsün ü kubh, hak ve bâtil" fikirleri birer hakîkat-i sâbite ve müteârifedirler. Bunların vücûd-ı nef-sü'l-emrîsi muhakkaktır. Zîrâ bu mebâdî, aklen sâbitdir. Şu kadar ki bu fikir, fi'ilin vasfi olması, sâha-i fi'iliyyâta tatbîki i'tibâriyla kâbil-i tegayyürdür. Zaman ve mekânın, âdâtın ihtilâfiyla bu fikrin tatbîkinde de tegayyür ve tebeddül görülebilir. Fi'il-i vâhidin her zamanda, her mekânda hüsün, yâhud kabîh olması zarurî değildir. Bundan dolayı hayr mebdeinin akıl veya muttarid olmaması lâzım gelmez. Çünkü bir kavmin hayr u şer hakkında vermiş oldukları hükmü, vasat tabakada -ki ekseriyet bunnlar olmak lâzımdır- bulunanların me'lûf oldukları âdetle göredir. Eğer me'lûf oldukları âdetin esâsı sahîh ve güzel ise onun üzerine binâ ettikleri ahkâm da sîhhate makrûn olup netîcede fi'illeri sâlih, ahlâkları müstakîm olur. Değilse halleri o nisbetté fenâ olup hayr u şer hakkındaki hükümleri de ona göre olur. Burada ta'lîm ve terbiyenin de pek ziyâde te'sîri olacağı derkârdır.

Binâenaleyh hayr u şer hakkındaki ihtilâf-ı efkâr, "hayr"ın tab'-ı beserde umûmî ve muttarid olarak meknûz bir fikir olmadığını değil, belki bu esâsin ta'lîm ve terbiye ile tekemmûl ettiğini, muhîtin te'sîriyle de sıfat-ı asliyeyesini gâib etmek isti'dâdında olduğunu gösterir.

[105] Hayr hakkındaki tarz-ı telakkînin muhtelif olmasından istihsâl edilecek netîce:

Evet, ilm-i ahlâk ulemâsının dedikleri gibi hayr ve vazîfe mebde-i tabiat-ı beseriyyede meknûzdur. Her insan fitrat-ı insâniyyesi îcâbı olarak iyiye meyyâl, kötüden

müteneffirdir. Fakat sâha-i fi'iliyyâta çıktıgı gibi görüluyor ki bazen efkârda ihtilâf hâsil oluyor. Benim iyi dediğim sizce fenâ, sizin fenâ gördüğünüz benim nazârimda iyi diye telakkî olunuyor. Sebebi her ne olursa olsun bu ihtilâf da gösteriyor ki iyi ve kötü hakkında bir hükmü vermek için mebde'-i akıl her zaman bir mi'yâr-ı sahîh olamıyor. Şu halde sîrf akla müstenid olup da esâsları mâ-fevka'l-akıl, mâ fevka't-tabî'a bir kuvvetle müeyyed olmayan bir ahlâkin muttarid ve sâbit olamayacağı şübhesisizdir. Böyle olan kavâid-i ahlâkiyyenin herkes nazarında şâyân-ı kabûl görülemeyeceği vareste-i izâhtır.

İşte bizim vazîfe, hayr ve şer fikirlerinin tab'-ı beserde merkûz bir mebde'-i akıl olmalarını teslîm etmekle beraber bunların mense' ve kuvve-i müeyyidesi "vahiy ve nübüvvet" olduğuna kâil olmamızın sebebi budur. Bunlar her ne kadar birer mebde'-i akıl iseler de ukûl-i beser ihtilâf ve tereddüde düştüğü zaman bu ihtilâfâti hall ü fasl için insanlar irşâd-ı Bârî'ye muhtâcdır. Akl-ı beserînin kestiremediği mesâil-i gâmizada bizi irşâd edecek yeğâne vâsita vahiyidir. Şu halde ahlâkin esâslarından olan hayr fikri biz müslümanlarca daha kuvvetli bir sûrette takrîr ve tesbît edilmiş oluyor.

Hayr:

Hayrı şu yolda ta'rîf ediyorlar: Hayr, işlenmesi vâcîb olan şeydir. Bu ta'rîfe göre hayr, evvelâ vazîfe ile, sâniyen fazîlet ile tefsîr olunabilir. Çünkü işlenmesi vâcîb olan şey herkesin teba'iye mecbûr olduğu fi'il ve hareket demektir. Bu ise vazîfenin evsâf-ı mahsûsasındandır. Bunun mu'tâd ve mutnazam bir şekil alması da şüphe yok ki "fazîlet"tir.

Mesâlik-i ahlâkiyye:

Hayr hakkında verilecek izâhât, mesâlik-i ahlâkiyye hakkında da bize bir fikir verebilir. Çünkü hayr hakkındaki muhtelif tarz-ı telakkî, aynı zamanda muhtelif mesâlek-i ahlâkiyye irâe etmektedir. Ma'amâfih birer meslek-i mahsûs şeklini almış olan bu ihtilâfi daha ziyâde tedâkik etmek ve hükmümüzü ona göre ve daha büyük bir itâmi'nân ile vermek -mes'elein iyice tenevvür etmesi noktasından- muvâfik olur fikrindeyim.

Bi'l-cümle mesâlik-i ahlâkiyyeyi üç kısımda hulâsa edebiliriz: Ahlâk-ı lezzet, ahlâk-ı menfaat, ahlâk-ı vazîfe. Şimdi üç kısımda hulâsa ettiğimiz şu mesâlik-i muhtelife hakkında biraz izâhât vermek îcâb edecktir.

Haz ve lezzet mesleği:

Bu mesleğe sâlik bulunan zümre-i ahlâkiyyûna göre ahlâkin esâsı, kânûn-ı ahlâkinin müstenidün-ileyhi olan mebde', haz ve lezzetdir.

Ahlâkin esâsını haz ve lezzette bulunan zümre-i felâsife ve ahlâkiyyûna göre gâye-i hayât saâdet-i hissiyye, ya'nî zevktir. Havâssımızı okşayan, bize haz ve lezzet veren herşey hayr, bilakis bize elem ve zahmet veren, yâhud elem

ve zahmete illet ve sebeb olan ne kadar şey varsa onlar da şerdır. Bir lezzet hâsil eden herbir fi'il netîcesi ne olursa olsun hayırıldır. Nâîl-i saâdet olabilmek için zevk tevlîd eden husûsâti taleb, elem tevlîd edenleri reddetmek îcâb eder. Binâenaleyh ahlâkin esâsı lezzet-i hâzırıdır.

Bu mesleğin hatâları:

Böyle bir mesleğe ahlâkî bir meslek ve bu mesleğe sâlik bulunanlara da zümre-i ahlâkiyyûn itlâkî câiz olmasa gerektir. Çünkü bir ahlâkî lezzet vardır demek pek de doğru değildir.

Ahlâkî lezzet, ta'rifî muktezâsına, ahlâkin fikdâni demektir. Evvelen: İnsanlar için ahlâk, gâye-i hayât lezzetten ibâret olunca, insanların behâimden ne farkı kalır? Lezzet gâye-i hayât olunca her insan ezbâkî behîmiyyesi peşinde dolaşmayı, huzûzât-ı nefsâniyyesini te'mîn etmeyi bi't-tab' gâye-i ahlâk tanımı lâzımdır.

Sâniyen: Hâl-i hâzırda lezzet ve zevk veren hersey mutlaka hayr olamaz. Bazı lezâiz ve huzûzât vardır ki onlar insana hüzn intâc ederler. Hâlbuki bu mesleğe göre hüzn şerdır. Zevkimizi okşayan, kendisine lezzet veren şeyi nerede bulur ve ne sûretle ele geçirirse, hemen alacağı cihetle bu intihâbda esâs ittihâz olunacak muttarid bir kâide yoktur. Lezzet ve zevk muttarid ve sâbit bir kâide tahtında olmayacağından herkesin düşüncesine göre tahavvül eder.

Sâlisen: Bütün ahlâkin inkârı demek olan bu meslek-i ahlâk, hayatı tezâlîl ve hayatı nefret etmek gibi gayr-i kâbil-i ictinâb bazı netâyîci müeddîdir. Çünkü bedbînlilik, yeis, intihâr bu mesleğin netâic-i tabâ'iyyesinden ma'dûdurlar. Bunun içindir ki vakitile bu mesleğin tarafdarlarından biri olan Ejezyas¹ intihâri o kadar belâgatle medh etmiş ki bundan dolayı "hatîb-i mevt" ünvânını almış.

Râbian: Lezzet denilen şey, müteharrik ve seyyal bir şey olduğundan bir kâide-i hayat teşkil edemez. Çünkü bizzât lezzette, ezbâkî takdîr edebilmek için emîn bir kâide yoktur. Bunun içindir ki Aristip² sirkatin, mukadâsâta adem-i hürmetin, hattâ zinânın bazı ahvâlde mübâh olduğunu istintâc eylemiştir. Hulâsa bu meslek, behîmî, şehevânî bir meslektir.

İşte Aristip'in müdâfaa etmekte olduğu ahlâkî lezzet, pek çok [106] i'tirâzi câlib olduğundan bu mesleğin tarafdarlarından bazı feylesoflar, hayatı hedefi taharrî-i lezzet olduğu esâsını kabûl etmekle beraber bunun için bir kâide-i intihâb vaz' etmek ve lezâiz miyânında bir mebde'-i intihâb te'sîs eylemek lüzümunu hissetmişlerdir.

Fakat ne olursa olsun, mâdem ki bunlar da esâs olarak diğer hayvanât gibi insanın doğar doğmaz şehveti

sevdigini ve bunu "hayr-ı a'la" gibi aradığını kabûl ediyor ve bu şey "âtesin hâr ve karin beyaz ve balın tatlı olduğu gibi hissolunur. Fakat isbât olunmaz" diyorlar, şu halde bu mezheb de Aristip'in mezhebi gibi ayn-ı netâyîce münçer olacağında şüphe yoktur.

Zâten bu intihâbda esâs ittihâz edilecek olan kâide nedir?

Hulâsa: Ahlâkî lezzet, bir ahlâkî menfaat veya daha doğrusu bir ahlâkî hodgâmîdir. Bu mesleğe göre bütün fezâil hodgâmî-i mutlaka, hubb-i nefse münçer olduğu cihetle insanı her türlü haksızlığa, hattâ cinâyete sevk edebilir. Böyle bir mezhebi kabûl etmek, ahlâkî indî te-lakkîyâta bâzice kilmak ve fazilet-i hakîkîyyeyi ortadan kaldırılmaktır. Binaenaleyh lezzet, ne şekilde tasavvur edilirse edilsin ahlâkin esâsı olamaz. Hayr, haz ile müterâdif addedilemez.

Ahlâkî menfaat:

Hume, Bentham, Stuart Mill gibi bazı felâsife-i müteahhirîn de; yek-diğerinden cüz'î bir fark ile ahlâkin esâsı menfaat olduğuna zâhib olmuşlardır. Fi'l-hakîka bu meslek de ahlâkî lezzet demek ise de bunda asıl olan menfaatin taharrîsidir. Menfaat ise insanı bir fenâlikten muhâfaza etmek veya insana bir iyilik yapabilmek için bir şeyin hâiz olduğu hâssadır.

Bu mesleğe göre her ferd kendisi için elem veya lezzet olan bir şeyi herkesten iyi takdîr ettiği gibi bu husûsda yegâne hâkim-i sâlâhiyyetdâr da kendisidir. İnsanın kendisi için nâfi' olan her şey hayr olduğu cihetle menfaat-i şâhsiyesini te'mîne çalışmak bir vazîfe, fedâkârlık ise bir hatâdır.

Tenkîd:

Nef'îye mesleğinin de haz mesleğinden fazla bir kuyemeti yoktur. Menfaat, ale'l-itlâk, ahlâk için esâs olamaz. Menfaatin hayr olabilmesi için aynı zamanda hak olması da şarttır. Herhangi bir sûretle mal kazanmak nâfi'dir. Fakat sûret-i meşrû'ada olmadıkça hayr değil, belki şerdir. Meşrû' olabilmek için yalnız şâhsîmiza nâfi' olması kâfi değildir de! Menfaatle hayatı müterâdif görmek, hayr ile şerrin müsâvî olduğunu kabûl etmek demektir. Bu ise hiç bir sûretle şâyân-ı kabûl değildir. Binâenaleyh menfaat ile hayr yek-diğerine muâriz geldiği vardır...

Sâniyen: Menfaat, eşhâsa, ezmân ve emkineye göre tahavvül edeceği cihetle, insanlar arasında bir râbita-i uhuvvet te'sîs edeceği yerde bilakis onları taksîme uğratır. Çünkü menfaat, bizden ziyâde bizim avârizimizden neş'et eyler.

Sâlisen: Gerek Bentham'ın, gerek Stuart Mill'in mesleklerine tevfîkan menfaat-i husûsiyyeden menfaat-i umûmiyyeye geçmek kolay birşey olamaz. Bu meslek, hangi kânûn veya mebde' nâmînâ olarak benim bedîhî ve sarîh olan menfaatimi birçoklarının menâfiine fedâ ettirecek? Bu iki menfaat arasında çok kere tenâ-

¹ Hegesias, M.Ö 300

² Aristippos. M.Ö. 435-386

zu' ve hattâ tezâd vardır. Acaba harbde nevbet mevkî'i ni muhâfaza için, vatan muzafferiyeti için vefât eden bir nefer, menfaat-i husûsiyyesinin menfaat-i umûmiyye ile müttehid olduğunu bilâ-itirâz kabûl edebilir mi? Burada fedâ-yı nefsi îcâb ettiren fedâkârlıkta bir ârzû-yı menfaat, bir hubb-i nefs bulmak kâbil midir? Gemisindeki yolcuları kurtarmak için fedâ-yı nefs eden bir kaptan şahsi nâ-mînâ ne gibi bir menfaat mülâhaza edebilir?

Vâki'â menfaat-i husûsiyye ile menfaat-i umûmiyye arasında ekseryâ bir tevâzün veya bir âhenk vardır. Fakat bu âhenk göze çarpacak derecede tehâlüfat ile mestûrdur. O halde bir adamı sarîh ve bedîhî olan kendi menfaatini fedâ ettirmeye mecbûr edecek, menfaatten daha âlî bir kânûn, bir mebde' lâzım değil mi?

Nef'iyenin diğer bir şekli

Tekâmüliye mesleği:

Nef'iye mesleğinin bu kadar mütehavvîl, bu derece mütebeddel olduğunu gören Spencer, bu mesleğe daha âlî, daha yeni bir şekil vermek istemiştir. Spencer'e göre menfaat ve a'zamî saâdet mebdei pek ziyâde mütehavvîl olduğundan ahlâk için kâfi değildir. Binâenaleyh bu fikirlerin yerine ahlâkta gâye fikri, âdetin bir gâyeye tatbîki mebdei ikâme edilmelidir.

Fakat netîce-i tahlîilde bu fikrin de doğru olmadığı tezâhür etmektedir. Bu fikir rûh-ı insâniyyete, insâniyetin te'âlim-i âliyyesine o kadar uygun değildir. Acaba Spencer'in menfaat yerine ikâme etmek istediği "gâye" nedir? Bu gâye, bizim fâiliyetimizin tekâmül-i umûmîye, ta'bîr-i diğerle âdât ve i'tiyâdâtımızın, tekâmül-i umûmînin lâ-yenkatî' îcâd ve tecdîd eylediği şerâit-i mevcûdiyyete bi'l-ihtiyâr bir intibâk-ı ma'külu değil midir?

Haydi biz de, Spencer ile birlikte, bir gâyeye müteveccih olmak ahlâk demektir diyelim. Fakat bensiz olarak ve bana rağmen vukû'a gelen bir tekâmül nasıl olur da benim için bir mükellefiyet tevlîd eder ve bir mâni'a teşkil etmez? Tekâmüle iştirâkin hayr ve benim için bir vazife olması, benim iştirâk ettiğim tekâmülün benim lehimde olmasına meşrûttur. Istifâ-yı tabî'i, hayatı mağlûb olanlardan veya fedâ edilenlerden biri ben olmamı istilzâm ederse ben bu mübâreze-i hayatı nasıl icrâ-yı fi'il edebilirim? Benim mağlûbiyetim ile [107] netîcelenecek olan bir tekâmül nasıl olur da benim için bir mükellefiyet tevlîd eder?

Hulâsa, nef'iyenin bir şeklär-i diğeri demek olan tekâmüliyye nazariyesinin de ahlâk için göstermiş olduğu mebde', kâfi ve esâslı bir mebde' değildir.

Ihtisâs mesleği:

Bazı feylesoflar da ahlâkin esâsı olmak üzere "ihtisâsî" gösteriyorlar. Bu zümre-i felâsifeye göre bâsira eşyâda siyâh ve beyazlığı nasıl tefrîk ediyorsa, ef'âlde de hayr

ve şerri idrâk etmeye mahsûs insanda bir hâsse-i bâtinîyye vardır. Hayr u şerrin en sahîn mi'yârı, bizde mevcûd olan bu hâsse-i bâtinîyyedir.*

Aksekili
Ahmed Hamdi

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْرَجُوا²

-2-

Dîn-i celîl-i İslâm'da te'âvün ve tesânûdün esâs olmasız bünyân-ı rasîn-i İslâm'ın ebediyetini te'mîn ve îmân gibi bir emr-i ma'nevî-i muazzamın ihtiyâ ettiği câmi'a ile uhuvveti tahkîm ve tarsîn eylemiştir. Ahvâl-i umûmiyye-i beseri tanzîm ve tedvîr ile meşgûl olan ilm-i siyâsetde bir takım kavâid-i sâbite vardır ki eşkâl-i hûkûmât-ı milel ne kadar tenevvü' ederse etsin o kavaid lâ-yetegayyerdir. Ez-mân-ı kadîmenin inkılâbât-ı mütenevviâsının arasında tesbît edilen o tegayyür-i nâ-pezîr düstûrlardan birisi teşkil ve te'sîs-i hûkûmette herseyden evvel ittihâd-ı efkârın ve onu yaşıtan mefkûre-i asabiyyetin şart-ı a'zam olmasıdır.

Beşeriyet bu nokta-i nazardan yek-diğere karşı "kuvâ-yı dâfîa" şeklinde muhtelif menâzîm-i siyâsiyyeye ayrılmıştır. "Cem'iyyât-ı beşeriyet" arasında hâiz-i nûfûz ve te'sîr olan vahdet-i fikriyyenin mebâdî-i zuhûru "lisân, milliyet, din" dir.

İşte bu üç esâs tavzîh edilir ve dîn-i celîl-i İslâm'ın efkâr-ı besere telkîn ve ilhâm ettiği mebâdî-i 'ulviyye ve desâtîr-i celîle-i ilmiyye tedkîk edilirse şems-i hakikat bütün şâ'saasiyla, bütün envâriyla arz-ı cemâl eyler.

Evvelâ milliyeti ve lisânı tedkîk edelim:

Beşeriyetin edvâr-ı kadîme-i mechûlesinde cereyân eden takallübâtin suver-i cereyânını hâkî elde âsâr-ı muhallede-i mufassala bulunmadığı için milliyet istihâlelerini kat'iyet-i riyâziyye şeklinde ta'yîn taht-ı imkânda degildir. Ma'amâfih şurası ma'lûmdur ki edvâr-ı kadîmede âile râbîtasıyla dâiresini tevsi' eden nisbet-i ırkıyye, usûl-i tefâhümdeki işârât-ı savtiyyesiyle de temyîz-i ifâde eylemiş ve bu sâyede lisân-ı mahsûsunu dahi îcâd etmiştir.

Şu halde milliyet väsi' bir âilenin yek-diğere nisbet-i irtibâtını muhâfaza gâyesinden ibâret olup lisân ise ekseriya onun alâmet-i fârikası makâmındadır. Ezmine-i ahîrede bir millet içinde birkaç nevi' lisân zuhûru ise akvâmin yek-diğeriyle ihtilâtına âid bir mes'uledir. Dehâ-yı siyâsî-i beşerin bin türlü âmâle âlet-i tedvîr ve istihsâl-i menâfiine kuvvetli bir tedbîr yolunda isti'mâl ettiği milliyet ve lisân câmi'i'aları târîh-i beşeri o kadar vukû'ât-ı mühimme sebtîyle meşgûl etmiştir ki beş altı bin senelik mahfûzâtını hakkıyla ihâta metâ'ib-i azîme-i fikriyyeye

* Bahis bitmedi. Alt tarafı gelecek hafta itmâm edilecektir.

² Hucurât Sûresi, 49/10

vâbestedir. Hattâ hamûle-i siyâseti bütün ezmân-ı mâziyye siyâsiyyâtından daha ağır, daha şumüllü, daha mürtebit olan hâl-i hâzırda milliyet düstûru hemen her müşkilenin hallinde esâs ittihâz olunmaktadır. Hâlbuki efrâd-ı insâniyyeden her ferde gerek teşekkülât-ı cismiyey ve gerek kuvâ-yı akliyyesi i'tibâriyla yek-diğerinin şebîh-i kâmili olduğu gibi hangi bir ırka mensûb olursa olsun her ferd-i insânî kâbil-i ta'lîm ve te'allümdür.

Böyle eşkâl-i uzviyye ve melekât-ı akliyyesi i'tibâriyla biri diğerinin aynı ve mebde' i'tibâriyla şübheleriz bir baba'nın evladı olan efrâd-ı kesîre-i mütemâsileyi hem-cinsine mugâyir göstermek "hikmet-i akliyye" ile taban tabana ziddir. Bu hikmet-i 'ulviyyeye mebnîdir ki câmi'-i hakâik-ı 'ulviyye olan Kur'ân-ı Azîmü's-şân kavmiyyete teârifden ziyâde bir meziyyet vermemiş ve âtíde tafsîl edileceği vechile câmi'a-ı İslâmiyye'yi başka bir hakikat-i âliyye üzerinde te'sîs eylemiştir.

İşte bu sûretle "milliyet" beseriyyet libâsı üstüne sürülmüş gayr-ı sâbit bir boyaya, bir "alâmet-i fârika" olup vahdet-i fikriyye-i ukalâyı tesbîte kâfî bir "câmi'a-i mühimme" değildir.

"Lisân" ehemmiyyette milliyetten daha yüksek olmakla beraber İslâm'daki "cihet-i câmi'a"ya nisbeten yine hâiz-i ehemmiyyet değildir. Çünkü ihtilâf-ı elsineden mütevellid elfâz-ı mütenevviaının medlûlâtı olan ma'ânî zihن-i beserde vâhiddir. Mir'ât-i fikr-i beserde cilveger olan bir ma'nâının her lisânda başka bir kelimesi, başka bir âheng-i ifadesi vardır. Elfâz müteaddid, ma'nâ vâhiddir.

Ser-nâme-i tebcîl ve ta'zîm ittihâz ettiğimiz âyet-i celîle-i Kur'âniyyede ise "îmân" uhuvvet-i İslâmiyye "câmi'a-i 'ulviyye" sine üssü'l-esâs ittihâz buyurulmuştur. Cenâb-ı Hak, Feyyâz-ı Mutlak hazretleri acaba niçin "milliyet" ve "lisân"ı, câmi'a-i İslâmiyye olarak göstermeyip "îmân"ı, uhuvvet-i İslâmiyye câmi'ası kılmıştır? İşte bu makâlenin rûhu ve bu bâbdaki maksad-ı esâsi bu nazm-ı celîlin ihtiyâv ettiği siyâset-i 'ulviyyeyi beyândan ibâret olup mezkûr suâilin cevâbını muhtevîdir.

Ma'lûm-ı erbâb-ı basîrettir ki ecsâm-ı 'ulviyye ve süfliyede muhayyeru'l-ukûl olan milyonlarca bedâyi'-i kevniyye arasından en ziyâde nazar-ı dikkat ve ihtimâma çarpan bir zî-rûh var ise o da "insan" denilen bedî'a-i hilkattir. Çünkü insan bir şehrîstân-ı müteharrik olup dekaik-i hilkatin kâffe-i acâibini muhtevî bir nâdire-i rûzgârdır. Bunu maddî ve ma'nevî nazar-ı tedkîk ve im'âna [108] alanlar ve letâif-i 'ulviyyesini hüsn-i idrâk edenler kâinâtı tedkikten müstağnîdir. Husûsiyle rûh ve akıl denilen latîfe-i Rabbâniyye ki bunun mâhiyet-i asliyye ve hakikat-i 'ulviyyesinden ibârettir, onu idrâk mevhîbe-i ilâhiyyesiyle mümtâz olanlar serâir-i hilkatin ezzâk-ı nâ-mütenâhiyyesiyle sermestirler. Şu noktada ifâdeyi müdrekât-ı beseriyyenin tavr-ı âdîsına

tenzîl ile diyebiliriz ki şu âlem-i kevn ü fesâdda muhtera'ât-ı bedî'a-i fenniyye nâmına her ne îcâd edilmiş ve beseriyyetin irfâni sergisine herhangi bir metâ'-i ma'rifet ihdâ olunmuş ise bunların kâffesi akıl denilen hasîsa-i insâniyyenin mahsûl-i bedî' faâliyetidir. Bu delîl ile bedâhaten hükümederiz ki ale'l-îtlâk nev'-i insânî hakîkatte akıl ve idrâkinden ibârettir. Melekât-ı akliyyesi i'tibâriyla ecsâm-ı maddiyye ve hayvanât-ı sâirenin fevkinde bir mahlûk-ı zî-kudret olan nev'-i insan her nevi' ma'ânî ve me'âliyi idrâke müstaîd bulunan akıl ve idrâkini hakâik üzerinde icâle ettikçe yükselselr ve yükseldikçe hilkatin mebde'-i evvelini keşfe doğru giderek fikr-i nazarın evc-i âlîsine i'tilâ eyler. İdrâkât-ı beseriyyenin derecâti i'tibâriyla beyne'l-beşer tefâvüt-i zuhûru ise zarûrî olduğundan bu zarûretle beşer sâfil, mutavassit, âlî olmak üzere üç kîsm-ı azîme ayrılır. İki evvelki kîsim beseriyyet-i âdiyyeden tahlîs-i girîbân edemeyerek "kîsm-ı âlî" hakâik-ı 'ulviyyeye kesb-i ittlâ' ettiklerinden kudsîyetle tebcîl olunurlar. "Kîsm-ı âlî" esrâr-ı ilâhiyyeye derece derece muttali' olan ricâl-i kudsîyye olup bunların vahy-i İlâhî ile müşerref olan kışmina enbiyâ, ilhâm-ı Rabbânî ile müşerref olan zümresine evliyâ denilir.

Bu mevzû'-i âlîde idrâkât-ı beseriyyeye dair olan beyânâtımız ehemmiyyet ve azameti müstağnî-i izâh olan bu bahs-i mühimmi ukûle takrîb içindir. Yoksa ilm-i enbiyâ diğer insanların nazariyatî gibi eserden müessire urûc sûretiyle olmayıp müessire karşı keşf-i İlâhî husûlüyle oradan âsâra hareket şeklindedir. Bizimkinin aksinedir. Bu bir tarîk-ı kudsî-i ilimdir ki onun ashâbı bîzce muhâl-i âdî olan nazar-ı umûmîye mâlikirler. Ya'nî hemen bütün avâlim-i 'ulviyye ve süflîyyeyi görüler ve yedlerinden birçok hârikulâde ahvâl zuhûr eyler. Bunların derecesi o kadar ulvî ve kudsîdir ki bunlara i'tirâz veya inkâr, âlemi tenvîr eden küre-i şemsi söndürmek heves-i mecnûnânesiyle pûf demekten daha âdîdir.

Sultân-ı serîr-i eflâk aleyhi's-salavât mâ dâretü'l-eflâk olan Peygamberimiz Hazret-i Muhammed Mustafa (sav) Efendimiz o zümre-i celîlenin ser-defteri ve kâfile-sâlârîdır. İstikşâfât-ı 'ulviyye-i rûhiyyeleriyle bütün kâinâtı bir zerre gibi tedvîr ve tedbîr eden Zât-ı Ulûhiyyet'ten haberdâr ve bütün fûyûzâtı onun hatîratü'l-kuds-i celâl ve cemâlinden ahz u telakkî ile nâşiru'l-envârdır.

Kemâlât-ı insâniyyenin sidretü'l-müntehâ-yı fûyûzâtında dâimîyyü'l-leme'ân olan o şems-i nübûvvet basît-i gabrâda hatve-zen-i terakkî olarak geçen bütün beseriyyetin bâlâ-yı izzetinde bir mertebe-i âlî'l-'âle erişmiştir.

Ona münzel olan Kur'ân öyle hakâik-ı 'ulviyyeyi şâmildir ki beseriyyet henüz birçoğunu hall ü idrâke bile yol bulamamıştır. Bütün erbâb-ı fennin mechûlü bulunan hakikat-i rûhiyye onun ilminde bir elîfbâ olup külliyyât-ı ma'nevîyyesi ise ukûl-i kâsiranın idrâkinden pek bâlâ-terdir.

Ruh'a âid idrâkâtta bî-haber ve bütün mahsul-i mesâîsi netâyic-i maddeye müncer olan cühelâ-yı fenâyyenin şân-ı nübûvvetteki güft ü gûları akıl ve mantıklarının muhît-i sağırlını tecâvüz etmeyen bir sadâ-yı mekrûhdan ibârettir.

İşte mebde' ve me'âdi ve bütün serâir-i kâinâtı tedkik ve avâlim-i 'ulviyye ve süfliyyenin bütün ecsâm-ı uzviyye ve melekât-i külliyye-i akliyyenin hasâisini hey'et-i mecmû'asıyla idrâk sûretinde bir isti'dâd-ı kudsîye mâlik bulunan Hazret-i Muhammed'in (sav) mehbit-i esrâr-ı kudsîyye olan kalb-i celîline nâzil olan Kur'an'da vahdet-i fikriyyeyi teşkil edebilecek câmi'a, câmi'a-i İslâmiyye "îmân" olarak gösterilmiştir.

Çünkü idrâkât-ı beseriyenin müntehâ-yı kemâlinden keşfolunan ulûhiyete inanmak müessir-i hakîkiyi tasdîk etmek, Zât-ı ulûhiyyetin birliğini itiraf etmek, ulûhiyetin te'sîrindeki ihâta-i külliyye i'tibâriyla bütün hakâiki muhtevî bir hakîkatın etrafında toplanmak demekdir ki bunun dâire-i şümûlüne giren vüs'at hiç bir câmi'anın muhîtinde mevcûd değildir. Belki câmi'a i'tibâr edilen diğer hersey bâlâdaki hakîkat-i azîmenin taht-ı te'sîrindedir.

Yine burada ukûl-i mütevassita ve kâsira ashâbinin mikyâs-ı idrâkini ele alarak tarz-ı beyâni tahvil ile diyebiliriz ki milliyet ve lisân gibi câmi'aların muhîti pek dar

olup efrâd-ı insâniyyeye şâmil değildir.

Hâlbuki câmi'a-i İslâmiyye rûha, kalbe, akla bunların gâye-i tefakkürü bulunan îmân billâha âid olduğundan vüs'at-i rûhiyye ve fikriyye ile bütün beseriyeti bir gâye, bir mefkûre etrafında toplamak şekil ve mâhiyetindedir. Demek isteniliyor ki insan mütefekkir-i bizzât bir mahlûktur. Mahlûkat-ı sâireye nazaran aklı, irfânı, dehâsı ile fâiktir. Aklı ve tefakkürü ile mâhiyet-i zâtiyyesini anlamak ve bilmek isti'dâdındadır. Mâhiyet-i zâtiyyesi ise rûhudur. Rûhunu bilince nefsini bilmış olur. Nefsini bilen ise Hâlik'ını, Hâlik-ı âlemi bilmek isti'dâdına mâlik olur. Hâlik'ını bilince îmân etmek, inanmak zarûrîdir. Hâlik'a îmân edince insan mehâsin-i hulkiyye ile mütehallik olmak mecbûriyetindedir. Bu gibi kemâlât elde edilince nev'-i beser yek-diğerinin hukûkuna tecâvüz edemez. Hey'et-i ictimâ'iyye-i beserde tezelzül nâ-pezîr, intizâm hâsil olur. Beseriyet mes'ûdiyet-i mütemâdiyye içinde yaşar. Bu mefkûre-i âliyyenin etrafında toplanalım. Hep kardeş olalım. Yek-diğerimizle harb ve cidâl etmeyelim.

Abdü laziz Mecdi

Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hârîci her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nûshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâlmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihân bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefi, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

ابعون أهلكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdir-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلٰى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

18 Aralık 1919

25 Rebîulevvâl 1338

Perşembe

18 Kânûnievvâl 1335

Cild: 18 - Aded: 452

(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ)
-3-

İki makâlemizdeki tafsîlâtta şu netîce-i âliyyeyi is-
tintâc ederiz ki irfân-ı beşerin bâlâ-yı tâk-ı kemâlinde son
tezyînâtı bi-hakkin tesbît eden dîn-i celîl-i Muhammedî
bir câmi'a-i 'ulviyye, bir mefkûre-i kudsiyye etrafında
beşeriyeti cem' ederek o tezyînâtı lâhûtî-fürûğün şâ'sa-i
envâriyla bütün âlemi tenvîr etmek, bütün erbâb-ı akıl
ve iz'âni vâyedâr-ı feyz-i Teâlâ eylemek, bütün erbâb-ı
gafleti îkâz etmek, bütün ashâb-ı cehâleti tarîk-ı rûşd ü
hudâya sevk etmek mâhiyetindedir.

O dîn-i celîl-i Muhammedî, beşeriyetin fitrat-ı asliyye-
sinde münderic ve teşekkülât-ı maddiyye ve ma'nevîyye-
sinde nazaran sîmâ-yı umûmiyyesinde mündemic bul-
unan uhuvveti bütün mezâyâsıyla beraber insana ta'lîm
ve telkîn eder.

O dîn-i celîl-i Muhammedî, serâir-i kâinâtı tedkîk ve
Hâlik-ı kâinâtı tefhîm ederek kitâb-ı âlemin her satır-ı
bedî'-beyyinâtından vâzihan istidlâl olunan vahdâniyet-i
İllâhiyyeyi tasdîka sevk ve irşâd ile riyâz-ı tevhîdi seyr u
temâşâ ve beşeriyeti mes'ûdiyet-i dâimeye ilkâ için enfüs
ve âfak mastabalarında istirâhatin usûl ve âdâbını her
aklin derece-i idrâkine göre irâe ve teshîl eder.

O dîn-i celîl-i Muhammedî'nin esâsât-ı 'ulviyye ve
kavâ'id-i hükmîyesi hürriyet, müsâvât, adâletin med-
lûlât-ı sahîhası üzerine mübtenîdir. Delâlet-i târîhiyye
ile sabit olduğu vechile bu üç kelimeyi tenvîm-i siyâsî
yerinde bir nağme kabilinden olarak isti'mâl etmez. Bel-
ki câmi' minberinde hitâbet eden bir emîru'l-mü'minî-
ne karşı "istikâmetten ayrıldığın takdîrde seni kılıcımızla
doğrulturuz" demek cesâretine bir ferd-i âdîyi müstahik

kilar. İmâm Ali gibi en muazzam bir âlim-i hakîmi tâife-i
Yehûd'dan bir adamın talebi üzerine lede'l-muhâkeme
sübût-ı hakla mahkûm eyler, Kudüs'ün kal'a anahtarlar-
ını islâm için Mekke'den yola çıkan Ömer bin el-Hattâb
gibi meşhûr âlim bir kahraman yolda deveye binmek
husûsunda kölesiyle beraber sâ'at be-sâ'at münâvâbe
icrâ eyler, bir fi'il-i menhî îkâ' ettiğinden dolayı en şe-
dîd bir hükm-i şer'inin yine o kahraman tarafından oğlu
hakkında tatbîki için aslâ tereddüd eylemez. O din daha
bunlara mümâsil olarak her ferd-i beşeri tahsîn-hân ede-
cek nice ulviyetlerle mâl-â-mâldir.

O dîn-i celîl-i Muhammedî, servet-i beşeriyeye ve saâ-
det-i dünyeviyyenin en muharrib bir düşman-ı bî-emânî
olan kumarı her türlü eşkâliyle tahrîm ve hânûmân-sûz-ı
ağniyyâ olan bu beliyyenin hiffet-i akliyye âsârından ol-
duğunu hüsn-i tefhîm ederek servetin muhâfaza ve idâ-
mesini ve bu ni'met-i İllâhiyyenin lede'l-iktizâ muhtâcîn-i
beşere ibzâl buyurulması yollarını ta'lîm eyler.

O dîn-i celîl-i Muhammedî, en büyük bir ni'met-i İllâ-
hiyye olduğunda şüphe edilmeyen akli izâleye sebebiyet
verdiği için ukalâyi muvakkaten mecnun ederek birçok
cerâimi îkâ'a dahi bâdî olduğu cihetle şarâb ve onun
mülhakâtından bulunan bi'l-umûm müskirâtı men' ile
tarîk-ı akl-ı savâbı göstermiştir.

O dîn-i celîl-i Muhammedî, sevk-i rekâbetle vukû'a
gelecek vekâyi'-i fecî'ayı tefkîkrle beraber nesl-i sahîh-i
beşeriyeti muhâfaza esâs-ı âlîsini düşünerek tâife-i nisâ-
yı emtia-i umûmiyye şeklinde isti'mâle cevâz vermemiş
ve binâenaleyh zinâyi tahrîm ve mes'ûdiyet-i âile usûlü-
nü takvîm eylemiştir.

O dîn-i celîl-i Muhammedî, uhuvvet-i İslâmîyye câ-
mi'asıyla beşeriyeti tevhîd ederek te'âvün ve tesânûd
hikmet-i ameliyyesiyle o câmi'aya revnak-bahş olmuş ve

bir gün umûm ebnâ-yı beseri dâire-i işâdına almak mâhiyetinde bulunan bu mefkûre-i azîme ile saâdet-i umûmiyye yolunu açmıştır.

[110] O dîn-i celîl-i Muhammedî, birisi Hallâk-ı a'zam-ı âleme îmân ve ubûdiyet ve diğerî hukûk-ı gayra riâyet ve ebnâ-yı besere merhametten ibâret olmak üzere iki düstûr-ı muazzama istinâd etmiş ve bu sûretle irfân-ı besere terettüb eden serâir-i ilmiyyenin tarz-ı bâlâterîn-i kemâlini gösterdiği gibi hukûk-ı âhara mûrâ'âtla da hayat-ı beseriyede te'sîs-i intizâmın rükn-i a'zamını keşf ü izâh eylemiştir.

Dîn-i celîl-i Muhammedî'nin esâsât-ı 'ulviyyesinde olan îmân bi'llâhtan sonra en mühim esâs hukûk-ı gayra riâyet-i mühimmesidir. Bu hukûk-ı âhara riâyet kaziyesi o kadar mühim bir düstûr-ı âlidir ki bi'l-umûm ahkâm-ı dîniyyeyi buna ircâ' etmek kâbîldir. Bu düstûr-ı âlîyi bi'l-umûm mesâil-i hayâtiyye-i besere tatbîk ile biraz izâh edelim.

Bugün rû-yi zemînde sâkin olup müte'addid devletlere, milletlere, cem'iyetlere, muhtelif edyâna, mezâhibe, âdâta, muhtelif lisânlara, sîmâlara, ırklara, mensûb olan efrâd-ı beserden herbiri kendi his ve fikrine saâdet-i beseriyenin tarafdarıdır.

Fakat beseriyeti teşkil eden ahzâb-ı muhtelife kendi saâdetlerini, kendi menfaatlerini âharın mazarratında aramakta ve bu maksad uğrunda esbâb ve edevât-ı lâzıme ne ise onu ihmâra çalışmaktadır.

Beşerin defter-i kebîr-i a'mâli tedkîk ve binlerce senelerden beri îkâ' edilen muhârebâtın muhâsebe-i umûmiyye bilançoları telfîk olunarak muhâkemât-ı umûmiyye icrâ olunmak mümkün olsa acaba haksız yere dökülen kanların müsebbibleri olan milletlerden hangisi tebri'e-i zimmet edebilirdi. Hâdisat-ı siyâsiyye yek-diğerin netâyici olmak haysiyetile siyâsî olan her mes'e-le-i hâzîra hâdisât-ı mâziyyenin neticesi ve her mes'e-le-i müstakbelenen mukaddimesidir.

Tetâbu'-ı izâfat gibi teselsül edip gelmekte olan bütün mesâil-i beseriyeye bir nizâm-ı kavîm-i umûmîye rabt edilemediği için beyne'l-beşer saâdet-i umûmiyye te'mîn edilememiştir.

Bunun sebebi ise pek âşikârdır. O da düstûr-ı celîl-i Muhammedî bulunan "hukûk-ı gayra adem-i tecâvüz" kâidesine riâyet olunmamasıdır.

İki adam arasında hukûk-ı mütekâbile ne ise iki millet, iki devlet arasında dahi hukûk-ı mütekâbile odur. Yek-diğerin hukûk-ı beseriyeyesine riâyet her zaman bâ'is-i emniyyet ve saâdettir. Hâlbuki mesâil-i düveliyye taâruz ettiği takdirde ale'l-ekser harb denilen dâhiyenin hitâmindâ gâlibin mağluba cebren kabûl ettirdiği metâlible netice-lendiğinden adâlet-i sahîhadan ziyâde kuvvete istinâd etmektedir. Gâlibin kuvve-i kahhârânesine istinâdî hâlinde

ise hukûk-ı insâniyyeye mûrâ'ât öteden beri gayr-ı mer'î olup şevâib-i intikâm ile memzûc olması âdet-i kadîme olmuştur. İşte bu sûretle kulûb-ı beserde muzmer kalan nâr-ı intikâm fırsat-ı münasibe zuhûrunda istirdâd-ı hukûk ve menâfi' sevdâsiyla tekrar iştî'âl etmiştir.

Kitab-ı siyâsette "merhamet" yerine "menfaat" ve "hak" yerinde "kuvvet" mektûb olmayıp da beseriyet arasında tevâzün-i hukûk ve menâfi' üzerine müesses düstûrlar kabûl edilmiş olsa idi beyne'l-beşer bir uhuvvet-i siyâsiyye için çoktan temel taşı atılmış ve üzerine sulh-i umûmî binâsı inşasına başlanılmış olurdu. Hâlbuki ba'zı büyük milletlerce "hak kuvvet ve kuvvet haktır" kâidesi bir düstûr-ı riyâzî gibi telakkî edildiğinden ve bazilarınca mücâdele-i hayâttâ ecsâm-ı uzviyyenin yek-diğerini ifnâ ile bekâ-yı mevcûdiyyeti düşünüldüğünden beseriyet-i hâzîranın pîşvâ-yı irfâni olanlar bütün mesâî-i âlemi edevât-ı cehennemîyye ihmârına mecbûr eylemiştir. Rekâbet ve kuvvete tâziyâne-i cân-hîrâş olan menfaat-i maddiyye ise son asr-ı ahîrde kuvve-ibihâriyye ve elektriğiyye gibi hâdim-i hayr u şer olan iki zâde-i kimyâvînin yere ve göge siğmayan âsâr-ı faâliyyetini elde edince mecrâ-yı hayât-ı beser kâmilen değişmiş ve mesâil-i hayâtiyye-i beser tahammûl-fersâ bir ihtiyâc-ı vâsi'a cevelângâh olmuştur. İşte medeniyet sâha-i vesî'asında rû-nûmâ olan bu ihtiyâc-ı azîm ve celb-i menâfi'deki rekâbetten mütehassil gayz-ı elîm ile sulh-i umûmî-i beser muvâzenesini gâib etmiş ve zâil olan hercü merc-i umûmîyi tevlîd eylemiştir.

Hercü merc-i umûmînin ahvâl-i maişet-i ümemde îkâ' ettiği müzâyaka-i umûmiyye ahlâk-ı beseri esâsından sarstoğlu için her memlekette icrâ-yı tâhrîbât eden fiten-i gûnâ-gûn rû-nûmâ olmuş ve beseriyet acıncak bir hâle gelmiştir.

Kimse hâkkına râzi değil ve hemen herkes hukûk-ı müktesebesinde tasarrufundan emîn değildir denecek bir hâle yaklaşmıştır.

Hayâtin beseriyete bâr-ı girân olduğu böyle bir devre-i fevzâyî târîh-i âlem birinci def'a olarak kaydetmektedir. Biz bu nokta-i mühimmede mevzû'-ı beyânı biraz tahvîl ederek birkaç ay mukaddem Anglican Kilisesi'nin Meşîhat-i İslâmiyye'den sorduğu mesâil içinde "Dîn-i Muhammedî ahvâl-i hâzîrayı nasıl tedâvî eder?" yolu suâline cevâb vermek isteriz ve deriz ki; dîn-i celîl-i İslâm hâl-i hazırlâki emrâz-ı siyâsiyye ve ictimâ'iyye ve iktisâdiyyenin kâffesini pek kolaylıkla hüsni tedâvî eder.

Dîn-i İslâm'ın her zemîne, her zamana, her asra, her unsura rehber-i saâdet olacak birçok desâtîr-i celîlesi olduğu gibi iki düstûr-ı celîl-i aslîsi de vardır ki hemen her müşkileyi halle kâfidir.

Biris: Nefsine râzi olmadığı bir şeyi başkasına da

râzı olma. İkincisi: Hukük-i gayra tecâvüz etme. Bugün bütün devletleri işgâl eden derd-i siyâsî diğerine metâlibini kabûl ettirerek kendisinin menâfi'ine, öbürünün mazarratına hizmet etmektir.

Nefs, mikyâs-ı adâlet tutularak meselâ bütün milletler hukük-i mütesâviyye ile Cem'iyet-i Akvâm'a idhâl edilse harbe ebediyyen hitâm verilmiş olur. Kezâlik Avrupa, Amerika ve sâir bilâdın mesâil-i mühimmesinden olan "ta'tîl-i eşgâl" müşkilesini hall için aqniyâ nefşlerini fukarâ gibi ve fukarâ dahi kendilerini aqniyâ gibi [111] düşüneler bir daha "ta'tîl-i eşgâl" vukû' bulmayacak bir sûret-i hasenede bu mes'ele dahi halledilmiş olur. Hâlbuki aqniyâ fukarâdan ziyâde tama'kâr ve fukarâ ise aqniyâdan fazla celb-i ahvâle hâhişger olduğundan amele mesâili âlem-şümûl bir teşevvüshle devâm edip gidiyor. Aqniyâdan maksad, ashâb-ı sermâye, fukarâdan maksad amele olduğunu îzâha lütûm yoktur. Dîn-i İslâm, aristokrasi ve demokrasi usûllerinin ikisini birden hâvî ve hukük-i siyâsiyye ve şâhsîyyede herkesi müsâvî tuttuğundan hemen her şeye bi'l-umûm mensûbînini tatâyi' etmek mâhiyetindedir.

Şerîf-i Kureyş ile abd-i Habeşî nazar-ı dînde müsâvîdir. Hîçbirisi âharın hukükuna tecâvüz edemez.

Siyâsî, ictimâ'î, iktisâdî her mes'elede dînin matmah-ı nazarı hak ve adâlettir. Kuvvet ve rekâbet değildir. Rekabet ihtirâsı tevlîd, ihtirâs ise hukük-i âhara tecâvüzü tezyîd, hukük-i âhara tecâvüz ise hafî veya alenî fevzâyı teşdîd eder.

Hak ve adâlet ise fermân-ı İlâhîdir. Beyne'l-beşer cârî olan her muâmelede füyûzâtı nâ-mütenâhîdir. Kuvvet, kendisine fâik diğer bir kuvvetle yıkılır. Hak ve adâlet ise nâ-kâbil-i inhidâmdir, ebediyyû'd-devâmdir. İnsanları ma'nevî ve maddî iki esâs-ı ulvî üzerinde yürüterek ma'nevîyle fikir ve nazarnı i'lâ ve menâfi'-i meşrû'a-i maddiyye ile de ahvâl-i hayâtiyyesini tanzîm ve bu vec-hile mes'ûdiyet-i beseriyyeyi ibkâ dîn-i celîl-i Muhammedî'de maksûd-ı aksâdır.

Uhuvvet-i İslâmiyye câmi'ası münâsebetiyle yazdığımız bu makâleye hitâm veriyoruz. Diğer bir makâle ile âlem-i İslâm'daki inhibâtın esbâbını teşrif edeceğiz. Ve minâ'llâhi't-tevfik.

Üsküdar Abdülaziz Mecdi

KASİDE-İ TÂRÎHİYYE

Akd-i müteyemmen münâsebetiyle Tedkîk-i Müellâfat-ı Şerîyye Meclisi Reîsi Fâzıl-ı muhterem Şeyh Safvet Efendi hazretleri tarafından inşâd olunan bu kaside-i târîhiyye hâk-i pâ-yi şâhâneye arz edilmek üzere Şeyhüllâslâm Efendi hazretlerine takdîm olunmuştur.

اصبح الكون في سناء البشر
يحمد الله معلناً بالشكر
والهنا زاد في العالم نوراً
حينما افتر عن بريق الدار
وغدى الناس في انسراح صدورٍ
وبدي اليسر ما حياً للعسر
كيف لا و السرور عم رحاباً
حل فيها الملوك غوث العصر
رحمة الله للخلائق طرأ
و وحيد الملوك جم الخير
وارث الملك عن سرات ملوك
جل تعداد فضلهم عن حصر
آل عثمان للعباد غياث
يرتجى عند حادثات الدهر
و حمات لدين احمد حقاً
بایاد من الأله و نصر
سره الله في كرمته انس
درة الدهر في البها والظهور
قرة العين شمس برج عفافٍ
ذات فخر على الأولانس الزهر
سره الله و هو سر اميرًا
لا يضاهى ولی عهد الامر
حيس من عقدها السنّي تجلی
نجله البدر في سماء الفخر
بدر و مجد و سودٍ و كمالٍ
نور وجه العلا چليل القدر
بارك الله للجميع بعقولٍ
لاه با السعد للوجه العز
واستنارت به العيون فأرخ
زفت الشمس بالصيام لبدرٍ

1338

MEV'IZA

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâsından Üstâd-ı hakîm Ferid Beyefendi'nin Ayasofya'daki mev'izaları

-4-

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
(فَمَنْ يُرِدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُ يُشَرِّعُ صُدُرَهُ لِلإِنْلَامِ وَمَنْ يُرِدُ أَنْ يُضْلِلَهُ
يُجْعَلُ صُدُرَهُ ضَيْقًا حَرْجًا كَانَمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يُجْعَلُ اللَّهُ
الرَّحِيمُ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ^۱)

Bu ders, diğer dersin mütemmimidir. Bahsimiz ulûhiy-

¹ En'am Sûresi, 6/125

yete karşı inkâr ve ilhâda sapanlar hakkında idi. Bu husûsta söyleyecek çok sözlerimiz vardır. Bu bahsin ehemmiyetine mebnî birkaç ders daha bu vâdîde dolaşacağız.

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Hakîm'inde buyuruyor ki ^۱(فَمَنْ يُرِدُ اللَّهُ)(يُشَرِّخُ صَدْرَةً لِلْإِسْلَامِ) bir kimseyi mazhar-ı hidâyet etmek, tarîk-ı hakka teslîk eylemek murâd ederse onun göğsünü, kalbini kabûl-i İslâm için kûşâde kılar. Ya'nî hakâik-ı İslâmiyye'yi kabûle müsta'id kılar. Ne vakit Cenâb-ı Hak'tan ve Peygamber-i zî-şânından bir şey teblîğ olunsa bilâ-tereddüd kabûl eder. Allah öyle isti'dâd, öyle kûşâyiş, öyle kâbiliyet vermiş. Bütün hakâik oraya rûcû' eder. Kalbine aslâ bir havf gelmez. Hiçbir müşkil tevellüd etmez. Kendisine ne teblîğ kılındıysa teblîğ olunduğu gibi kabûl ve tasdîk eder. Ona bir muhâlefet göstermez. Teblîgât-ı nebeviyyeyi işittikçe îmâni yevmen fe-yevmen müzdâd olur.

Bir de aksi var: ²(وَمَنْ يُرِدُ أَنْ يُضْلَلَ يَجْعَلُ صَدْرَةً ضَيْقَانًا حَرَجًا) Allah bir kulunu da hikmet-i bâliğâ-i sübhâniyyesi iktizâsına dûcâr-ı dalâl etmek isterse kabûl-i İslâm için göğsünü daraltr. Hiçbir hakîkat isti'dâdına tevâfuk etmez. Ne söylemeye onu atar. Çünkü kalbi dar. Îmâni, İslâm'ı kabûle gayr-ı müsâid. O hakîkat orada câygîr olamaz. En beyyin, en müdellel, en zâhir bir hakîkat-i İslâmiyye ile beraber kalbine lâ-ekall on şüphe girer. Acaba böyle mi, acaba şöyle mi? Bu fenne teâruz etti. Bu akla uydu mu? Bunda böyle bir mâna kâmîndir. Bu şu sûretle tevcîhe müsta'idir... gibi bin türlü şükûk ve şübehât hûcûm eder.

[112] Evet, şeytân, kalbinin önüne dikilmiş, îmân ve İslâm'a dâir ne gelirse oraya duhûlüne mâni' olur. Bunun isbâti kolaydır. Herkes nefsinde tecrübe eder. Şeytân "شطون" midir, "يَتَّن" midir diye aslını, müstâkun-minhini aramaya hâcet yok. Eski Hindlilerden şeytâna bilmem ne diyorlar mı, falan gibi fikirlere... hiç onları tâhkîk ve tedkîka lûzûm yoktur; ya'nî insan şeytânın tasarrufâtını kalbinde, vicdânında görür. Onun vûcûduna bizim vûcûdumuzdan büyük delîl olamaz. Şeytân nedir? Onu îzâha ne lûzûm var. Herkes nefsinde tecrübe etmeli. Ne vakit İslâm'a temessük eylemek isterse kendisinin önüne bir kuvve-i zâcire dikilir. İşte şeytân odur. İştikâkını aramak zahmetine katlanmaya hiç mahal yok. Elini göğsüne koy, ensesinden yakala.

Allah ba'zi hakâikî doğrudan doğruya söylüyor. Onu alâ hâlihî kabûl edersin. İşte böyle. Allah bir kulunu dalâlla nisbet etti mi göğsünü daraltır. Bu hâle giriftâr olan bir adam artık hiçbir şey kabûl etmez. Belki etmek ister. Fakat edemez. İşte bunun gibi ³(كَانَ مَا يَصْعُدُ فِي السَّمَاءِ كَذِلِكَ) Bu hakâik-ı İslâmiyye, ki ona karşı dermiyân ediliyor, bu teblîgâtın kâffesi ona,

semâya çıkmak gibi müşkil gelir. Belki şâkî-i ezelidir. Yok! Kimsenin saâdet ve şekâvetine hükm olunamaz. Bu teklîf o adam için hareket-i kasriyye gibi (Kâfin kesriyle okurlar, fakat yanlıştır. Doğrusu kâfin fethiyedir.) Bir hareket-i gayr-ı tabî'iyyedir. Nasıl ki ecsâmi câzibe-i arz yukarıdan aşağı çekiyor. Taşı yukarıya atarız. Hareket-i tabî'iyyesine nazaran o hareketi hareket-i kasriyye olur. Bu da böyle.

Peki ne yapalım. Allah diyor: Bir kimseye hidâyet murâd ederse onun göğsünü kabûl-i İslâm için kûşâde eder. Demek oluyor ki bu murâd-ı İlâhî. Öyle ise belki benim isti'dâdım mine'l-ezel mukadder, böyle şeylerle uğraşmak câiz degildi... gibi şeyle sıfat-ı ubûdiyyete münâfidir. Kimse kendi hâlini bilmez. Sonra netîce cebre varır. Bu bir mes'ele-i ilmiyyedir. Usûlü vechile tedkîk edilir. Kader mes'elesi gibi en gâmîz mesâildendir. Bu fikirlerin avâm arasında şüyü'u bile câiz degildir. İyi netîce vermez. Nitekim memleketimizde çok kimseleri şaşırılmış, dalâle düşürmüştür, bunların tedkîki usûlü dâiresinde olursa müstahsen olur. Avâmın idrâki bunları tedkîke müsâid degildir. Pek çok fesâda müeddîdir. Her türlü menhiyâti icrâ eder. Kader böyle imiş der. Öyle olmaz. Salâh ve takvâya gelince orada cebriye olur. Yapamam, edemem. Lâkin mefâsid husûsunda irâde fikri aklına bile gelmez. Meselâ; bir kırmızı kesenin içine biraz sarı altın koyup da "âl!" deseler, hiç düşünmez alır. "Acaba benim bu husûsda irâdem var mıdır; acaba bu altınlar bana mukadder midir?" demez. Derhal alır. Akıl bunu iktizâ eder. Aksi sûrette hareket edince adama deli derler. İşte irâde-i İlâhiyye husûsunda da böyle cebrî olmamalı. Onun için hilâfini da tedkîk zâiddir.

Demek oluyor ki asıl dersimizin esâsi budur. Hep bu îmân ve küfür mes'elesi. Cevelân ettiğimiz dâire budur. Bu tarîk-ı mücâhedede devâm edip gideceğiz. Artık devemiz nerede durursa orada ineriz. Fi'l-hakîka bu adam-larda irfân olmadığı gibi insâf da yoktur. Bunlara îmân tavsiye etseniz: Allah'ı inkâr etme, mukaddesâtâ taarruz etme, ağıza alınmaz sözler söyleme! Haydi ferâizi ifâ etmezsin, bâri lisânını keffet! deseniz size güler:

- Adam sen de!... Bu zamanda böyle şeylerden de bahsolanır mu? İnsan yaşayabileceği kadar yaşar. Ölür gider. İşte o kadar. Ne imiş o ba'sü ba'de'l-mevt? Bir zaman gelecekmiş, tekrâr rûh nefh edilecekmiş, hesâb sorulacakmış...adam!... Yirminci asırda böyle şeylere inanan olur mu? Bu kadar ezvâk-ı dünyeviyye var. Âhiret fikriyle bunlardan mahrûm mu kalacağız? Ye, iç, zevk ve safâna bak... ve's-selâm.

Böyle diyenler olduğu gibi, daha ileri gidip herkesi saptırmak isteyenler de var. Îmâni delâlsiz kabûl etmiyor. Fakat kûfru nasıl kabûl ediyor? Gerek tasdîk, gerek inkâr, tâhkîka müstenid olmalıdır. Çünkü her ikisi de gâyet mü-

¹ En'âm Sûresi, 6/125

² En'âm Sûresi, 6/125

³ En'âm Sûresi, 6/125

himdir. Hâlbuki bunların küfrü îmânlarından çok zayıf. Kavî bir münkir de değil. İmtihana çexsen bir şeyden haberi yok. Hani, bir münkir-i muhakkik olsa... Uzun uzun tâhkîkât ve tetebbu'âtta bulunmuş da şu mes'elede sapmış... Böyle olsa insan aklı erdiği kadar hakîkati söyler, belki hakkı kabûl ettirir. Hâlbuki bunlarda o kâbiliyet de yok. Ya'nî küfürleri de bir tâhkîka müstenid değil. Kör köründe bir inkâr. Cehlin verdiği bir cür'etle aklına geleni söylüyor. Bu kadar hükemâ, bu kadar ulemâ ahmak mıydı? Budala mıydı? Onlar bi-hakkın müdrik olmuşlar. Tasdîk etmişler.

- Ben etmiyorum.

Pekâlâ, etme. Fakat delîlin ne? Bunu söyle de biz de inkârınızın sebebini anlayalım. Allah bir idrâk vermiş. Nâ-mütenâhî midir? Allah seni –hâşâ- idrâk-i küllişine sâhib edip bu küre-i arzin üzerine koyacak. Sonra ona şerîk olmaya kalkışacaksın. El-ân hakâikini istihfâf ediyeğiniz. Ya seni biraz daha mütefekkir, biraz daha müteakkil yaratsayıdı ne yapardın? Arz ve semâyi birbirine katardın.

Evvelâ; hudûd-ı ma'rifetini bil. Allah vücûdunun tepesine bir kafa koymuş, oradan beş pencere açmış. Bunnlardan sana san'âthâne-i esrârını gösteriyor. Altıncısı olamaz mıydı? Nasıl olamazdı? Poincaré bugün dördüncü bu'ddan bile bahsediyor...

Sana lâzım olan bu kadarı. Demek ki bir altıncı hissin ne olması lâzım geleceğini anlamak, onun müteallikînini bilmek senin için kâbil değil. Hattâ [113] düşünemezsin. Düşünmeye kalkışırsan dimâğının kırısını koparırsın. Ne kadar bildirilmişse orada tevakkuf edeceksin! Senin kuvve-i âķilen bu hakâiki tamâmiyla ihâta edecek sûrette halk edilmemiş. Allah miftah-ı hîzâne-i esrârını senin eline vermiş istediğin gibi biç, kes. Böyle mi zannedersin? Ma'rifetin de hudûdu var. Türlü türlü meslek-i felsefide adamlar gelmişler. Meselâ; ma'rifetimiz mutlak mıdır? Nisbî izâfî midir? Bunu bileceğiz. Îkâniyye var, ihtimâliyye var, hisbâniye var. Izâfiye-i isbâtiyye, izâfiye-i intikâdiyye, fikriyye, falan gibi yollar var. Bunnların hepsi hudûd-ı ma'rifeti başka türlü ta'yîn ediyor. Hepsi hakîkât-i ma'rifeti bilmek istemişler. Fakat insanın elindeki endâze ne kadar ölçer? Bunnların hepsi birer mes'ele-i felsefiyyedir. Bunnları iyice bileceksin.

Hem bunnlar Ajans Reuter telgrafı gibi okunmaz. Hepsiyi iyi anlamak, hiçbirinde şüphe kalmamak şartıyla okunur. Sonra mîzân-ı akla vurulur.

- Ben hepsini yaptım. Fakat yine inanacak bir şey bulamadım...

Artık o senin nasîbin. Demek ki senin gögsün dar. O nûr oraya girmiyor. Marangoz getirip de onu genişletmenin de imkânı yok. Yed-i kudret ne kadar ihsân ettiyse o

kadar. Tâib ol, bu zulmetten kurtulmak için du'â et. Belki mazhar-ı hidâyet olursun. ¹ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ

Evet, bunnlar anlaşılacak. Nâ-mütenâhî mâ-ba'de't-tâbî'î mesâil var. Zaman, mekân, ezeliyet, ebediyet, ân-ı dâim, istimrâr-ı mutlak mesâili var. Fransızı, İngilizi.... Hepsi kitaplarına derc etmişlerdir. Avrupa'nın bütün dârûlfünûnlarında okunuyor. Demek bu ilim tarîkı, cehl tarîkı değil.

Şimdi mesâili ta'mîk etmiş kaç kişi bulabilirsiniz? Ben yemin ederim ki münkir geçinenlerin çoğu bu mesâilin vücûdundan bile haberdâr değildir. Hepsi mukalliddir. Îmânda taklîde râzi değil, fakat küfürde râzi oluyor. Çünkü o menfidir. Müsbet güç, menfi kolay. Yapmak müşkil, yıkmak kolay.

Sonra isbât-ı vâcib delâili var. Fizikî, mâ ba'de't-tabî'î, ahlâkî ve sâire hiçbirisinin fâidesi yok. Bunnlar örümcek ağıyla ankâ-yı mağrib avına çıkmaya benzer. Bu deliller aklı tatmîn içindir. Hakîkat-i İlâhiyyeye nazaran hepsi ke-en-lem-yekün hükmündedir. Bunnları serd etmekten maksad, münkirler biraz akıl ve mantık dâiresinde dursunlar diyledir. Mes'e ele bu.

Ahvâl de bunnlara yardım ediyor. Âfiyet bir, emrâz bin. Bir cinnet, bir dalâl ki önüne geleni devirerek gidiyor. Îmân bir tane. Devâ'i-i küfr ise nâ-mütenâhî. İki kişi bir yere gelince eline bir balta alıp İslâm'ı baltalamaya başlarlar. Bu maraz-ı ilhâd nezle gibi sârî bir hastaliktır. Ba'zi hastalıklar bi'l-alâka sâridir. Hani bir hastalık vardır. Dâ'u'r-raks derler. Ba'zi kimseler ağızlarını, burunlarını oynatırlar. Kuvâsı mütezelzil, bünyesi müsta'idd-i maraz olan adam onlara bakarsa bir şeyle kapar. Bu hastalık bi'l-alâka sâridir. Esneme gibi. Ya'nî sıräyeti mikrop vâsistâsıyla değil. Karşısındakini manyetizme eder. Meselâ siz esneyince karşınızdaki zât da esnemeye başlar. Meselâ muhâtabınız fare leşinden bahsetse midenizi bulandırır. Bunun gibi aklı bulandırabilen sözler de adamı zır deli yapar. Allah cümlemizi sû-i karâinden muhafaza eyleye. Hakîkaten bu telkinat çok fenâdir.

Şimdi moda bu: İslâmîyet alehdârlığı. Her tarafta bu fikir telkin ediliyor. Muhtelif vâsitalarla yazılarla muttasıl ilhâd neşredilip duruyor. Hey'et-i ictimâ'iyyeyi yıkmak husûsunda bunnların ne kadar mazarratı var. "Ne ehemmiyeti var? Söylenip dursunlar!" deyip de geçmemeli. İki söz insanın dimâğını altüst eder. Telkin, propaganda çok yaman şeydir. Bunnlar öyle muzır adamlardır ki telkinâtla riyla insanı dininden de, îmânından da, yâr-i cânından, ma'sûka-i vicdânından da soğuturlar. Ne olacak? Her tarafta iştığından bu, gördüğün bu: İnkâr ve ilhâd. Nereye gidersen İslâmîyet düşmanlığı. Allah muhâfaza eylesin, naklinde bile mahzûr var. Öyle diyorlar:

¹ Ra'd Sûresi, 13/36

- Din mi? Bırakın şu kara kuvveti! Altı asır mütecâviz bir zamandan beri inkişâfımıza mâni' olup duruyor!

Allah cezâlarını versin! Ne cesâret, ne cür'ettir bu? Bu fikirler, bu telkinler vebâ mikrobu gibidir. Bütün bir cem 'iyeti mahv u harâb eder. Allah, şerlerinden ümmet-i Muhammed'i muhâfaza buyursun.

Şimdi şu "mûtad" nazariyyesini bilir misiniz? Kânûn-ı ittisâl. İki türlü idrâk vardır: Biri idrâk-ı vâzîh, biri idrâk-ı gayr-ı vâzîh. İdrâkât-ı vâzîha şu 'ûrumuz dâhilinde olan idrâkâttır. İdrâkât-ı gayr-ı vâzîha bizim hayatı-i şu 'ûrumuz dâhiline giremez. Ama insan bu alâka-i ittisâlden dolayı değil yalnız nefsinde, kâinâttâ cereyân eden hâdisâttan da müteessir olur. Nerede kaldı ki kendi etrâfında devârân eden, hayatı-i şu 'ûrunda idrâkât-ı vâzîhâ sırasına geçen kûfriyâttan müteessir olmasın. Biz bu lafları işitmese bile yine müteessir oluruz. Çünkü vicdânlarımız birbirine merbütür. Onun fenâlığından nefsimize inkibâz târî olur. Bunlar işte hep bu mel'anetin neticesidir. Hatta değil işin içinde bulunmak, o meçâlis ve mehâfile biraz daha uzak bir mesâfeye gitsen kalben daha müsterih oluruz. Fakat telsiz telgrafla o zulmetler yine kalbimize gelir. Ben onların efkârını takrîr etsem! "Nereden biliyorsun?" diye sormaya hâcet yok. Ne söylediklerini işitmeyeğim hâlde yanlarında bulunmuş gibi nereden girip nereden çıktıklarını pekâlâ bilirim.

Bu devlet-i ebed-müddet nasıl başlamış, bu dîne nasıl hürmetkâr olmuş... Selâtîn-i izâm hazerâti –Allah cümlesi mağfiret etsin, [114] ukbâda derecât-ı âliyyeye nâil buyursun- hepsi bu dîn-i mübînin i'lâsına çalışmışlar. Bu devleti bu esâs üzere kurmuşlar. Milleti bu his ile perverde etmişler. Bu sâyede bu mülkü te'sîs eylemişler. İşte ilk pâdişâh: Osman Gâzi. Babasının sağlığında bir gece misâfir olduğu evde Kur'ân-ı Azîmü's-şân'a karşı sabaha kadar el pençe dîvân duruyor.

Sultân Selim-i Evvel kirk nefer hâs odalının katlini emrediyor. Hırka-i Saâdet'in hizmetinde kusûr gösterdiler diye. (Bilirim, buna da ne diyecekler. O da fikrime geldi. Zâten gelen fikirler hep çift geliyor. Da'vâ da geliyor, def'i de geliyor. Sonra Zenbîli Ali Efendi'nin delâletiyle hem afv, hem de me'mûriyetlerini iâde etti. Şübhe yok ki bu bir tehdîd idi.)

Sultân Ahmed Hân-ı Evvel kadem-i saâdetin nakşini sorguç gibi başında taşıdı.

Vâlid-i mâcid-i cihân-bânî Sultân Abdülmecid Hân hazretleri Hazret-i Hüdayî'ye hürmeten Üsküdar'a müteveccihen çubuk içmez imiş. Edebi anlayın. Bu din nasıl yaşamış. Bu cevher-i mukaddes şu kadar asırdan beri nasıl mahfûz kalmış. Allah cümlesini garîk-i rahmet etsin. Hepsinin gufrânını temennî etmeyi vecîbe-i zimmet adederim. Bu sülâle-i güzînin bu dîn-i celîle hizmetleri pek

büyükür. Sultân Selim, Haleb'de ilk hutbeyi okuttuğu zaman hatîbin (مالك حرمي الشريفين) dediğini işitir işitmez pek müteessir oldu.

- Mâlikü'l-Haremeyn ne demek! dedi. Hâşâ, hâşâ. Ben mâlikü'l-Haremeyn değil, hâdimü'l-Haremeyni's-Şerîfeynim. Ya 'nî ben Beytullâh'ın, Resûl-i Ekrem'in Ravza-i Mutahhara'sının hâdimiyim hâdimi! diye secde-gâhını gözyaşlarına gark etti.

İşte bu memleket bu hislerle kuruldu. Bu halk bu hislerle perverde edildi. Bu kısverler bu hislerle fethedildi.

- İyi ama şimdi biz başka mecrâya çevireceğiz.

Allah selâmet versin! Bu kafa ile elinizde bir köy kalırsa mecrânızı oradan akıtın.

Evet efendim. Kalbindeki îmân şükkûfesine su vermek lâzım. Bunların verdikleri ise su değil, petrol. Hummâlı rûh.

- Benim aklım var. Aklen her mes'eleyi muhâkeme ederim.

Kaç paralık aklın var? Hangi mes'elede alâ vechi'l-îkân ma'lûmâtın var? Bütün fenleri bilir misin? İmtihana gelince yan çizersin. Çünkü o ma'lûm. Tebeşiri alıp tahta başına geçince tahtanın karası gibi yüzün simsiyah olur. Cehlin meydana çıkar. İşte bunlar böyle! Her hakîkat burnunun dibinde mütecellî. Bu dolmayı âleme yutturuyor. Senin aklın kaç para eder? Sûistimâl edersen cünûna münkalib olur. Meselâ; aklını artır artır bakalım netîce ne olur. İnsanın hâl-i sîhhatteki derece-i harâreti 37'dir. Dört derece daha zammet, bak ne olur? Sayıklamaya başlar. Her şeyin ziyâdesi iyi değil mi? Paranın, mülkün, yemenin, içmenin ziyâdesini herkes ârzû etmiyor mu? Bunun gibi harâret-i garîziyyeyi de kırk bire çıkar. Sonra da hezeyân-ı mahmûmu dinle. Nâ-mütenâhî herzelere hakîkat süsü vererek neler söylemez. Mevcûdu ma'dûm, ma'dûmu mevcûd görmeye başlar. Aynı cinsten dört derece fazla neler yapar. Demek o aklın da hummâsı var. "Aklımı artırdım" dedikçe sâha-i akıldan tebâ'üd ettin. Haberin yok. Allah'ın tevfikine mukârin olursa o vakit senin aklından fâide hâsil olur. Yoksa tevfiksiz akıldan hiçbir fâide yok.

(Dersimiz daha ziyâde hissî oluyor. Zâten muhâtabımız muhayyel. Biz o gâibdeki muhâtabımızla söyleşiyorum. Siz de sâmi' bulunuyorsunuz.)

Sende hummâ var hummâ, vâkı'â aklın ziyâde, fakat bir işe yarar değil. Bir feverân, bir cerbeze, bir a'cube-i rûzîzîgâr. Sen dîn-i Muhammedî'yi¹ (علي ما يلبي) görmek, hakâik-i İslâmiyye'yi² (كما هي حقها) bilmek isterSEN evvelâ edeb-i Muhammedî ile müedddeb ol ki ne olduğunu göresin.

Eline bir dûrbün al. Çek, çevir. Onun hadd-i ma'lû-

¹ "Uygun olarak"

² Hakikatte neyse o şekilde. Olduğu gibi.

munu bulmadan bir şey göremezsin. Her taraf dumandan ibâret. Lâkin onu had-i ma'lumu, mi'yâr-ı fennîsi ne ise ona göre düzelt, o vakit bak her şeyi nasıl görürsün. Sen dine karşı öyle bir mevki'-i rezâlette duruyorsun ki onu görmenin, onun füyûzünden müstefid olmanın imkânı senin için yok. Sonra da "ben dini bilirim" diye da'vâ-yı kâzibede bulunuyorsun.

Meselâ; yağlı boyalı levhayı seyredersin. Nazar için mu'ayyen bir mesâfe vardır. Onu oradan seyretmelidir. O noktaya gelmeyince bir şey göremezsin. Evet, temâşâ için lâzım gelen yerden seyretmelidir. Sen dinden fersah fersah tebâud ediyorsun, hiçbir şeyden haberin yok. Sonra da Felâtun-ı zamân geçinirsın. İşte bu olmadı. Buna deli saçması derler.

İnsanın kalbi bir şems-i hakîkattir. Efkâr-ı İslâmîyye onun etrâfında dönen seyyarât gibidir. Efkârin doğru ve münevver olması şems-i îmânın işrâkına mütevakkiftir. O nur parlamayınca mevhûm da'vâya kalkışmak beyhûde lakırdı!

- Efendim, biz her hakîkati bilmek üzere yaratılmışız. Kelâmu'llâh'ta ba'zi şeyler arıyorum. Bulamıyorum. Hâlbuki ratb ü yâbis Kur'ân'da olacak değil mi ya?...

Evet, bir kere Kitâb-ı Mübîn, Levh-ı Mahfûz'dur... İtirâz mı bu; ne demek istiyorsun? Ağızında sakız çığnıyorsun. Allah sana her şeyi bildirmekle mi mükellef? Farz et ki Kur'ân-ı Kerîm olsun. Haşâ Kur'ân-ı mübîn öyle insan elinden çıkan Kâmusu'l-Ulûm ve'l-Funûn kabîlinde değildir. Olabilir ki senin kendi aklınca, usûlünce bu aradığın [115] şey orada bulunmaz. Hâşâ bundan bir nakîsa mı gelir zannedersin? Cenâb-ı Hak senin için lâzım olan hakâikî muktezâsına göre tamâmiyla bildirmiştir. Âyât-ı beyyinât içinde ne vecîz cevâblar var.¹⁾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ (الْأَهْلَةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ Sana hilâlden soracaklar. Onlara de ki: Herkes vaktini bilsin diye." İşte bu kadar.

- Ama ben ta'mîk edeceğim.

Et. O ayrı mes'eles. Her şeyi sana bildirmek Allah için bir zarûret olaydı bu yıldızları sana gözlük camı, tabaka-i havâiyeyi bir sâ'at fânusu gibi göstermezdi. Bununla Cenâb-ı Hakk'a hâşâ naks mı isbât etmiş olursun? Senin makâmın makâm-ı abdiyyet. İşte bu kadar görebilirsin. Küre-i kamerde de ne var bildirmemiş. Ama sen bilmeye çalışmak istiyorsun, var çalış o başka mes'eles!

Allah isteseydi kuvâ-yı hissiyyeni daha yüksek yapardı. Eb'âd-i gayr-ı mütenâhiyyenin sekenesini sana gösterirdi. İşte mevki'ni anla. Yerinde otur. Cenâb-ı Hakk'ın kitâb-ı âfâkta da bu kâidesi cârî. Senden sakladığı şey var, sana gösterdiği şey var.

- Ama ben anlıyorum.

¹ Bakara Sûresi, 2/189

Anla. Fakat tamâmiyla anladım dersen isâbet etmiş olmazsun. (إِيَّاهُسْبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَئْرُكَ شَدَّى)²⁾ Sen hiçbir kayd ile mukayyed olma, başı boş gez... Yağma var! Allah hep sini mîzân ile yapmış. Ba'zi şeyleri öyle göstermiş. Meselâ; güneş arzdan bir milyon dört yüz bin kere fazla büyük. Hâlbuki sen onu Ramazan pidesi kadar görürsün. Hudûd-ı nazar senin için o. Allah için naks mı bu? Hiç de değil. Ama sen aklın ile ta'mîk eder de hissini tashîh edersin. Mâ-verâ-yı mahsûsâtta ne var anlarsın. O ayrı mes'eles. Sen kalbini tasfiye eyle. Bak o vakit Kur'ân'dan ne hakâik çıkarırsın. İşte Hazret-i Mevlânâ'nın Mesnevi'si. Mahz-ı hikmet. Cihân içinde cihân göstermiş. Bütün mündericâtı âyât-ı beyyinâttan, ehâdîs-i Nebeviyeden muktebes. Hep o 'ulûm-i leduniyye, emsâl ve 'iberle dolu. Sen nazar-ı âmiyâne ile bakarsın. Hurûf ve zurûftan başka bir şey görmezsin. Sonra ârif-i bi'llâh nâ-mütenâhî hakâik çıkarır.

- Efendim, ihtiyâca kâfi değil.

Efendi, sen ihtiyâcını bilmiyorsun. Ne isteyeceğini bilmiyorsun. Allah birçok şeyi senin mesâîne muallak kilmiş. İtirâza kalkışacak olursan i'tirâzin pâyâni yok. Bu kafa ile hiçbir şey i'tirazdan kurtulmaz. İş nokta-i istikâmette. Edeb-i Muhammedî noktasında durup gışâve-i gafleti kaldırımda. Yoksa hiç bilmediği şeylere kendini allame-i bî-mûdânî kiyâs ederek atıp tutmak, cehilden başka bir şey değildir.

Dâîmâ böyle cûr'etlerden tevakkî etmek lâzımdir.

(رَبَّنَا أَنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقَنَا غَذَابَ النَّارِ)

AHLÂKIYÂT

-Geçen mebhasin mâ-ba'di-

Tenkîd:

Fî'l-hakîka diğer mesleklerle nazaran bu meslekten menfaatten, hodgâmlıktan ârî bir ulviyet görülebilir. Dîyelim ki: Hayr ve şerrin temyîz-i tabî'isi, her ferdde vehbî olarak mevcûddur. Fakat bu mebde'-i ahlâk olması için kâfi midir? Her hâlde değildir. Çünkü talâkatıyla bu mesleğe olanca şâşaşını vermiş olan Russo bile bu hâsse-i bâtinîyyenin, vicdânının, bir sâik-i İlâhî ve lâ-yuhî olduğunu söylediğten sonra "fakat bu rehberin mevcûd olması kâfi değildir. Bunu tanıyabilmek ve ta'kîb eylemek lâzımdır. Bu rehber her kalbe karşı ifâde-i hâl ettiği hâlde onu iştenler neden bu kadar az bulunuyorlar! Çünkü bize o lisân-ı tabiatla söylüyor. Hâlbuki bu lisânı bize hersey unutturuyor" demekle bu mesleğin zayıf noktasını pek

² Kiyâmet Sûresi, 75/36

³ Bakara Sûresi, 2/201

iyi göstermiştir.*

El-hâsil ahlâk-ı menfaat ve ahlâk-ı ihtisâsının düstûrları pek ziyâde mütehavvîl ve mütenevvi' olduğu cihetle bunlardan hiçbiri vazîfeyi te'sîse ve kânûn-ı ahlâkîyi îzâha kâfi değildir.

Ahlâk-ı vazîfe:

Mesâlik-i ahlâkîye içinde en mükemmel ve ulvî olan meslek, ahlâkin esâsını "vazîfe ve hayr"da bulan meslektir. Bu mesleği en mükemmel tefsîr eden, bunun en büyük mümessili de Kant'tır.

Kant'a göre ahlâkin esâsı vazîfedir. Vazîfe ise: "Kânûna hürmeten kânûna itâat ve inkıyâddır." Kant'ın ta'bîrince insanın, fi'ili bir kâide-i umûmiyye olabilecek sûrette hareket etmesidir. Demek ki ahlâkin esâsı, kânûna kânûn olduğu için, emre emir olduğu için inkıyâddır.

Bu mesleğe göre bir fi'il hayırlı olduğu için emredilmiş değil, belki emredildiği için hayırlıdır. Hiçbir zaman: "Bu hayırlıdır, binâberîn bu işi yapmalıyım" dememeli; fakat "bu bana emrolunmuştur, binâberîn hayırlıdır" demelidir. Şu hâlde emre emir olduğu için itâat "hayr"dır. Vazîfedir; Kânûn, sûretille ya'nî sifat-ı emriyyesi i'tibâriyla vâcibü'l-îfâdir. Yoksa maddesiyle ya'nî bizi icrâsiyla mükellef kıldığı hayr ile değil. Binâenaleyh vazîfe, kânûn-ı ahlâki bir emriye-i kat'iyyedir. Bilâ-kayd ü şart bir emirdir. Bizim icrâ eyleğimiz amelin kâide-i hikmetini, yapmış olduğumuz bir işte ta'kîb ettiğimiz kâide-i hikmeti, bi'l-cümle zevî'l-ukûla mahsûs bir kâide-i umûmiyye olarak ikâme edebilmemiz imkânıdır. Eğer hareketimiz, bi'l-cümle zevî'l-ukûla mahsûs bir kâide-i umûmiyye [116] olabilecek bir tarzda ise, kânûn-ı ahlâkîye muvâfik bir sûrette hareket ediyoruz demektir.

Kant bunu şu sûretle ifâde ediyor: "Bir vech ile hareket etmelisin ki senin kâide-i amelin herkes için bir kâide-i umûmiyye olsun."

Hulâsa: Kant'a göre "vazîfe ve kânûn ahlâkı" kânûnu her türlü sâik-i menfaat ve ihtisâstan mücerred olarak, yalnız sifat-ı kânûniyyesi, sifat-ı âmirânesi i'tibâriyla itâat ve inkıyâd etmek, fi'ilî bir kânûn-ı umûmî olabilecek sûrette icrâ-yı amel eylemektir.**

* Bi'l-âhare buraya âid daha ziyâde îzâhât görülecektir.

** Kant meslek-i ahlâkisi hakkında biraz îzâhât vermek lâzımdır:

Kant, ahlâki vazîfe mebde'ine binâ ediyordu. Lâkin bir "irâdet, bir kudret-i fâile-i beseriyye, ihtiyâr" kabûl edilmekçe "vazîfe"nin kıymeti değil, mâ'nâsi bile olamazdı. Bunun içindir ki Kant, ihtiyâr mebde'ini de kabûl ediyordu. Fakat vazîfeye i'tikâd, kânûna i'tikâdi müstelzim değil midir? Keyfi olarak yapılan bir iş vazîfe sayılır mı? Şu hâlde kânûn ile mükellef ve muvazzaf olan insan, nasıl mûrid ve muhtâr olabilir? Görülüyor ki: insanı vazîfeye münkâd ve aynı zamanda muhtâr addetmekte bir tenâkuz-ı sarîh var.

İste Kant buna bir çare olmak üzere kânûn-ı ahlâkînin müsteheyâtta ve te'sîrât-ı muhîtiyye ve sürütlü hâriciyeden âzâde olması lûzûmunu ve nefşü'l-emrde de böyle olduğunu iddiâ ediyordu.

Kant diyor ki: Vazîfe i'tikâdi üzerine müesses bir kânûn-ı ahlâki var, icrâât-ı beseriyye kânûnsuz değildir. Fakat bu kânûn, kavânîn-ı tabî'iyye gibi değildir. Çünkü kavânîn-ı tabî'iyyeyi âlem-i hâriciden bi't-tecrûbe telakkî ettiğimiz hâlde kânûn-ı ahlâkîyi akl-ı amelî kendinde bulup keşfeder ve kendisini her türlü harekât ve icrââtında onunla mükellef tutar ve muvazzaf bilir. Şu hâlde akl-ı amelî aynen irâdet demektir. Kendi kânûnunu bizzât vaz' ediyor ve onu hâricde değil, kendi fitratında keşfedor. Sonra ona tamâmiyla itâat etmek sûretille vazîfesini hüsn-i ifâ etmiş oluyor. İşte muhtâriyet-i irâde, vicâdîn-ı ahlâkinin muhtâriyeti buradadır. Fi'l-hakîka bir kânûna ittibâ' ediyor. Fakat onun vâzi'î ve menşe'i yine kendisidir. Binâenaleyh insanın bir kânûn ile mükellef ve muvazzaf olması muhtâr olmamasını istilâzâm etmez.

Kant'ın irâdeti, sürütlü ve muhît-i hârici ile müsteheyât-ı nefşâniyyeye karşı âzâde ise de her istediğini keyfi olarak icrâ eder bir kudret de değildir. Belki kendi kânûnuyla mukayyedir.

Kant'a göre aklın iki türlü emri vardır. Bu emirlerin bazıları mesurettür, ba'zları gayr-ı measûrtuttur; bir emriye-i kat'iyyedir, bilâ-kayd ü şart bir emirdir. İşte kânûn-ı ahlâki bu emriye-i kat'iyye ve gayr-ı measûradır. Meselâ: "Eğer sıhhât ister isen i'tidâlden ayrılmak, perhîzkâr ol" emri bir emriye-i şartiyedir. Evvelâ; bir gâyeyi tazammun, ba'dehû falan vâsitânın o gâye için lâzım olduğunu bildiriyor. Bu bir emri-meşûradır. Ben istedigim zaman gâyetten ferâgatle (ona isâl edecek olan) vâsitadan da âzâde kalabilirim. Burada ancak bir emri şarttır. İşte menfaatten istinbât edilmiş ve menfaate müstenid bulunmuş olan emirlerin hepsi böyledir. İnsan measûttan fâriq olunca şart-ı tevessülden de vâreste kalır. Bu yolda emirlerin hiçbirisi mutlak değildir. Bir kıymet-i mutlakayı hâiz değildir. Hiçbiri hakîki bir ahlâk üzerrine te'sîs edilmemiştir. Hâlbuki vazîfe böyle değildir. Vazîfe kelimesi gâyet istenirse vâsitayı istemek lûzûmu göstermez. Belki bizzât gâyetin ârzû edilmesi hakkındaki lûzûm-ı mutlaklı gösterir. Meselâ; Seni kendi hürriyetine, başkalarının vakâr ve haysiyetine riâyete mecbûrsun. Bu riâyet yalnız senin falan veya filan şeyi ârzû ettiğinden müntâbâ'is olmayıp hürriyetin, haysiyet-i insâniyyenin nefşü'l-emrde gâyet kıymetli olmasından dolayı mutlak ve gayr-ı measûrtur. Vazîfe bir kıymet-i mutlakayı hâiz olduğu cihetle başka bir şey için vâsita olmayıp gâyeti yine kendisinden ibâret bulunan bir şeydir.

Şimdi Kant'a göre, yegâne kıymet-i mutlakayı hâiz olan, binâberîn bizce gâyet olması lâzım gelen bir şey varsa o da: "Irâde-i muhtâre ve müte'akkilîyye, hüsn-i irâde"dir. Ta'bîr-i diğerle insan, ale'l-umûm herbir akl sâhibi mahlûk, bizzât bir gâyet olarak mevcûddur. Şâhs-ı insânî veya bir insan veya sâhib-i akl olmak seciyesi bir kıymet-i mutlakayı hâizdir. Şâhs-ı insânî, falan veya filan irâdenin isti'mâl-i keyfiyyesi için bir vâsita değil, belki gerek kendisine, gerek diğerlerine âid olan a'mâlin kâffesinde dâimâ bir gâye gibi telakkî edilmelidir. Şeref ve vakâr-ı insânîn nâ-mütenehâî bir kıymeti olduğu cihetle gerek kendisinde, gerek başkalarında olsun buna riâyet etmek bir vazîfe-i mutlakadır.

Kant'a göre muhtâr ve müteakkil olan irâde bir kıymet-i mutlakayı hâiz bulunduğu cihetle kânûn-ı ahlâkin mevzû'u da bu oluyor. "Muhtâr-ı müteakkil olmayı arzû etmelisin" işte kânûn-ı ahlâk.

Kant, irâde-i muhtârenin vasf-ı mûmeyyiz-i mutlakından olan düstûr-ı âtfîyi istinbât ediyor: "Bir vech ile hareket etmelisin ki: İnsâniyete gerek kendi şahsında, gerek diğerinin şahsında dâimâ bir gâye gibi muâmele etmiş olasın; ve hiçbir zaman insanı bir vesile gibi kullanılmış olmayasın."

Diğer insanlar da şüphe yok, bizim gibi bir irâde-i muhtâre ve müteakkileyi hâizdirler. Şu hâlde onların da bizim için bir vâsita değil, bir gâyet olmaları iktizâ eder. "Kâbiliyet-i ahlâkîye"nin husûlüne çalıştığı mefkûre onu teşkil edenlerin her ferdi diğeri için bir gâyet olan bir irâdât-ı muhtâre ve müteakkile ma'seridir. Irâdeler bu sûretle yek-diğerine gâyet nazarıyla bakarak tamâmiyla muhtâr, tamâmiyla

İntikâd:

Kant'ın şu mesleği, evvelce de söylediğimiz gibi, saf ve ulvî bir meslek-i ahlâkîdir. Bunun içindir ki, biz bu mesleği en sâlim nazariyât-ı felsefiyyenin kabûl eylediği bir meslek olmak üzere göstermiş ve mukâyesemizi de dâimâ bu mesleğe göre yapacağımızı söylemiş idik. Fi'l-hakika böyledir. Her türlü hislerden mücerred olarak emre sîrf emr olduğu için inkı'yâd etmek kadar ulvî bir ahlâk tasavvur edilemez. [117] Bununla beraber bu mesleğin de nâ-tamâm olduğunu görmemek kâbil değildir. Birçok noktalardan bu mesleğin de nâ-tamâm olduğunu görülmüyor.

1- Bir kere Kant, ahlâkî her nevi' hayr ve kemâl mülâhazasından hâric olarak yalnız kânûn mefhûmu üzerinde te'sîs ettiğinden dolayı tahtî'e ediliyor. Bu husûsda bazen pek garîb vaz'iyetler karşısında kaldığı ileri sürülmüþür. Hakikaten her nevi' sâiki ifnâ ederek sîrf kânûn mehfûmu üzerine müesses olan bir ahlâkî pek garîb bir şeydir. Böyle bir ahlâkda bir insanın diğerlerine yardım etmesi, dostlarını sevmesi, felâketzedelere mu'âvenet eylemesi hiçbir sâik, hiçbir ihtisâs-ı ahlâkî ile değil, belki yalnız emre, kânûn mefhûmuna inkı'yâddan ibârettir. Şu hâlde bunda bir lezzet, bir fazîlet aramamak îcâb eder. Muhtâc-ı mu'âvenet olanlara bir meyelân-ı şefkat

müttehid bir medîneyi vücûda getireceklerdir.

Irâdenin diğer irâdeler için bizzât bir gâye olmasından Kant, vazîfesinin ikinci bir düstûrunu istinbât ediyor: "Bir vech ile icrâ-yi amel et ki idâren [irâden] kendini, kavâ'id-i a'mâliye kavâ'nîn-i umûmiyye vaz' ve telkin eder gibi telakkî etsin."

Kant'a göre; irâde-i muhtâre kavâ'id-i a'mâlinin "kâbiliyet-i ahlâkîyye"nin husûlüne çalıştığı mefkûreye muvâfik, yahud muhâlif olduğunu anlayabilmesi için bir çare vardır. "Fi'linin kâffe-i irâdât-ı muhtâre ve müteakkile için bir kânûn-ı umûmî sûretinde ikâme edilip edilemeyeceğine nazar" eğer ikâme edilebilirse muvâfik, edilemezse değil. Acaba başka biri tarafından emânet sûreTİyle tevdî' edilmiş olan şeylere mevdû'un-ileyhin tasarrufu irâdât-ı muhtâre ve müteakkilenin kâffesi için kânûn sûretinde vaz' edilebilir mi? Tabî'i edilemez. Çünkü böyle bir kânûn bir taraftan emânâtın imkân-ı te'sîsini iddiâ ettiği halde diğer taraftan onu gayr-i mümkün kılacak, hiçbir kimse diğer bir kimseye emânet tevdî' etmeyecektir. Öyle ise hîle kâide olarak vaz' edilemez. Bu kâide diğer kimselerin kendisini taklîd etmeyecekleri ümidiyle hodgâm bir kimse tarafından kendi menfaatine olarak tecvîz edilen bir muâmele-i istisnâyyedir. İşte haksızlık bu alâmetle bilinir.

Binâenaleyh efâlimiz doğru olmak için eşhâs-ı muhtâre medîne-sinde kâbil-i tatbîk olan bir kânûnun umûmiyet ve şûmûl-i küllisini hâiz olmalıdır. Kant, bundan vazîfesinin düstûr-ı âtîdeki üçüncü tefsîrini çıkarıyor: "O sûretle hareket et ki fi'lin illet-i mûcibesi bir kânûn-ı külli sûretinde vaz' ve te'sîs edilebilsin. Kâide-i amelin herkes için bir kâide-i umûmiyye olsun."

Ve'l-hâsil görülmüþür ki: Kant'ın ahlâkî şu: "Sen hem kendi muhtâriyetine, hem muhtâriyet-i gayra riâyetkâr ol" düstûruna müntehî oluyor. Zîrâ hakîkî bir kıymeti hâiz olan, gâyeti zâtında mündemic bulunan ancak muhtâriyettir" diğer şeyler vâsitadan başka bir şey değildir. Ta'bîr-i diğerle şahs-ı insânî gerek kendi nefsimizde, gerek başkalarında hürmet-i mutlaka mevzû'u olmalıdır. (Üstâd-ı hakîm Ferid Bey'in Târîh-i Felsefe'sinden muktebes)

ve hiss-i merhametle yapılan mu'âvenetler artık fazîlet sayılmayacak. Nasıl ki şâir-i şehîr Schiller yazdığını bir hîcviyede bu mübâlağâti şu sûretle tasvîr etmiştir: "Dostlarımıma maa'l-memnûniyye hizmet ediyorum. Fakat hayf! Bu hizmeti bir meyelâna tebe'an ediyorum ve böylece fazîletli olmadığımdan dolayı muztarib oluyorum." Daha sonra Schiller netîce olarak şu hükmü veriyor: "Senin yapacak bir şeyin var, o da bu meyelâni boğmaya çalışmalısın ve bu hâlde vazîfenin sana emrettiği şeyi nefretle yapmalısın" Kant'ın şu fikrine göre fazîlet-i mahzâ îtlak olunan ya'nî içinde kendine râci' hiçbir şey bulunmayan bir amelin arz üzerinde işlenmemiş olduğunu kabûl etmek îcâb edecktir. Çünkü herhangi bir amel mutlaka bir meyelân ve sâikin netîcesidir.

2- Kant diyor ki: Kânûn emri olduğundan dolayı vâcibü'l-ittibâ'dır. Ya'nî kânûnun vâcibü'l-îfâ olması madâdesiyedir. Sîrf emretmesindendir. Yoksa bize vücûda getirmesini tenbîh eylediği enmûzec-i kemâlden dolayı deðildir. Vazifeten yapılan bir amel, kıymet-i ahlâkîyyesini tahsîs olunduğu hedeften istihsâl etmez. Belki bu ameli ta'yîn ve îcâb eden kâide-i ahlâkîyyeden istîhrâc eder. Meselâ; bu fikre göre, "Namazı kılınız, zekâtı veriniz" emirleri sîrf emir olduğu için vâcibü'l-îfâdırlar. Yoksa vücûda getirecekleri enmûzec-i kemâl nâmînâ değil. Eğer bu ameller bir kemâl mülâhazası ile yapılrsa onlarda bir kıymet-i ahlâkîyye olmaz.

İşte biz Kant'ın şu ifâdesinin de noksân olduğunu görüyoruz. Çünkü bir kânûnun, müeddâsâsını bir sebeble muhik göstermeksiz emreylemesi hiçbir sûretle anlaşılamaz. Sen böyle yapacaksın denildiği zaman acaba bu "yapacaksın"ın arkasında hakikaten hiçbir illet veya sebeb yok mudur? Eğer böyle ise bu kânûn, istibdâd düstûrunun aynı olmaz mı? Şübhesiz bir Prusyalı onbaşı da bu sûretle emreder ve kendisine dâimâ itâat ettirir. Fakat bu ahlâkî bir itâat olmaktan ziyâde, bir inzibât ve terbiye mes'elesidir. Mâdem ki ahlâkî bir mahlûkuz, o hâlde kânûna itâatımız, münfe'ilâne bir mutâvaat değil, ma'kûlâne bir muvâfakat olmalı değil midir?..

3- Kant, kânûn ahlâkî bir emriye-i kat'îyyedir. Bilâkayd ü şart bir emirdir. Hüsn-i niyyet ya'nî hiçbir menfaat ve ihtisâs sâiki olmaksızın kânûna inkı'yâd bir gâyedir. Ahlâkîyet, kıymet-i ahlâkîyye bu gâyeden ibârettir. Dediği hâlde ahlâkî olan bir insanın yalan söylemeyeceğini isbât için âdetâ bir menfaatperest gibi menfaat-i ictimâ'îyyeden isti'âne ediyor.

Fi'l-hakika, Kant'a göre ben öyle bir sûretle icrâ-yi amel etmeliyim ki benim bu amelde takibettiğim kâide-i hikmet, bir kânûn-ı umûmî olsun. Meselâ: Ben yalan yere va'dde bulunmamalıyım. Vâki'â bu yolda yalan va'dde bulunmak falan veya filan husûsda bana nâfi' olabilir. Fa-

kat bu “va‘dini tutmaya karar vermeksizin va‘d etmek ve yalan söylemek” kâidesini ben ta‘mîm edecek olur isem hayât-i ictimâ‘î için vücûdu zarûrî olan i‘timâd-ı mütekâbil ne olur?... Tabî‘î herc ü merc olur! Bunun içindir ki: Yalan söylemek bir kâide-i umûmiyye olarak ta‘mîm edilemez. Binâenaleyh bir yalancının hareketi herkes için bir kânûn-ı umûmî olamayacağından ez-hâric-i vazîfe hareket etmiş ve ahlâksızlık irtikâb eylemiş olur.

Görülüyor ki: Kant’ın emriye-i kat‘iyyesi hakîkatte bir emriye-i şartiyedir. Emre inkîyâdî zarûrî kılan bizzât o emre hürmet değil, belki menfaat-i ictimâ‘iyyedir. “Yalan söylemeyeceksin” emr-i kat‘isini veren de menfaat-i ictimâ‘iyyedir. Bu emr-i kat‘înin mutâ‘iyyeti sûret-i mutlakada olmayıp: “Çünkü yalan söylemek kâidesi ta‘ammûm edecek olursa hayât-ı ictimâ‘î için vücûdu zarûrî olan i‘timâd-ı mütekâbil haleldâr olur” tarzındaki kayd ü şart iledir. Binâberîn menfaat-i ictimâ‘iyyenin haleldâr olmayacağı yerlerde “yalan söylemenin, sirkat veya zinâ etmenin” de ahlâka mugâyir olmaması iktizâ eder.

4- Biz de teslîm ederiz ki: “Kânûna hürmet kânûna itâat, ya‘nî vazîfeyi vazîfe olduğu için ifâ etmek, pek ulvî bir mertebe-i ahlâkiyyedir. Fakat işin bu derecesini insanlardan değil, mahlûkât-ı zevî'l-ukûldan ibâret olan mücerredâttan veyâhud onlar mertebesine irtikâ etmek şerefini ihrâz etmiş bulunan zevât-ı mümtâzededen beklemek daha muvafik [118] olacağın kanâatini beslemekte olduğumuzu söylemekten de kendimizi alamayacağız.* Çünkü biz ifâ-yı vazîfe edecek mevcûd nâmîna, insana müşâbih olarak tasvîr edilen bir hayâli nazar-ı i‘tibâra almaz da belki bütün mâniâsıyla insanı, ya‘nî bütün rûhuya icrâ-yı fi‘il eder ve düşünür bir hâlde, nazar-ı i‘tibâra alacak olursak hakîkat olarak teslîme mecbûr oluruz ki: Bir kânûn-ı mücerred altında dâîmâ kânûnun illet-i vücûdunu ve bize yegâne ameli tekâlîf eden hayr ve kemâli aramak lâzımdır. Hiçbir menfaat düşünmeksizin, birden bire Kant’ın dediği mertebeye yükselebilme, vazîfe için ifâ-yı vazîfe düstûrunu ta‘kîb edebilmek, insanlar için gayr-ı kâbıldır. İnsanları kânûna inkîyâda sevk edecek olan sâik, evvelâ bir menfaat-i ‘âcile veya âciledir. Diğer mertebeye insanlar buradan yükselebilirler. Bu mertebe, merâtib-i faziletin müntehasıdır. Buraya vâsil olabilmek için diğer merâtibi kat‘ etmek lâzımdır.

Şu hâlde kânûn evvelâ, sıfat-ı emriyyesiyle değil, maddesi i‘tibâriyla mutâ‘ olmak îcâb eder. Binâenaleyh

* Kant’ın bu “sûriyye”si şübheler, sûret-i mutlakada kat‘i bir meslek-i ta‘lîlî teşkil eder ise de gâye-i hayâl olan bu ahlâk-i hakîkinin insana kâbil-i tatbîk olduğunu nasıl isbât etmeli? Mücerredden müşahhasa nasıl geçmeli? Ve bu ahlâk-ı riyâziyi tecrübe bize bildirdiği insana nasıl tatbîk eylemeli? Sâdece mümkün olan bir hürriyetten, sîrf sûrî olan bir mükellefiyetten, hayâtin cereyanından tevellüd eden vezâife nasıl intikâl eylemeli?

Kant’ın meslek-i ahlâkisi de -yüksek ve sâf bir nazariye olmakla beraber- nâ-tamâmdir.

Aksekili
Ahmed Hamdi

ŞARK VE GARB

Rum cemâ‘ati kızlarının vikâye-i nâmûs ve ahlâkı için Rum Patrikhânesi’nin bir metrepolid riyâseti altında bir komisyon teşkiline karar verdiği gazetelerde okudum.

Gazetelerde bu fikrayı okuyunca hatırlıma geldi: Anası Manastırı olup bi'l-âhare Selanik’tे tavattun etmiş, yaşlı başlı, ağır tavırlı, doğru öz ve sözlu bir Rum taciriyle Lozan’da ba‘zen birbirimize tesâdûf eder ve eski bir vatandaş gibi görüşür idik. Felegin germ ü serdini görmüş, küçük yaşında işe başlayarak servet ve refah kesb etmiş ve fakat eski terbiye ve görgüyü gâib etmemiş olan bu zât ile mükâlemeden müstefid olurdum. Bana eskiden beri gördüğü vekâyi‘i naklede. Ve Hudâ’ya kasem ederim ki Türk idâresini yana yakila yâd eder idi: “Biz kadın nâmûsunun ne demek olduğunu şimdî anlıyoruz. Kadınlarımız, kızlarımız nâmûs ve iffetleriyle yaşarlar, hiçbir taraftan bir taarruz görmezler idi. Âh o Türk neferi ne iyi insan idi, bir kadına yüzlerini çevirip de bakmazlar idi” diye kaç kere bana derd-i derûnunu izhâr etmiş idi.

Rum olsun, Ermeni olsun ve sâir cemâ‘ât efradından bulunsun, Şark hıristiyanlarının, Şark’ a mahsûs ve münhasır bir terbiye-i ciddiyyeleri vardı. Onlar da Türkler gibi ahlâkî bir hayat geçirirler idi. Bu sîrf Türk şarkına mahsûs bir keyfiyyettir. Avrupa’da dolaşâ dolaşâ müşâhedât ile mesmû‘ati mezc ede ede muttalî‘ olduğunu hakâik-ı ictimâ‘iyye ile Şark’ in o geçmiş, o yalnız hatırlası kalmış hayatı arasındaki fark müslüman ve hıristiyanlara pek büyük bir ders-i ibret olacaktır. Rum Patrikhânesi ne kadar komisyonlar teşkil eder ise etsin artık tebellür etmeye başlayan hayât-ı hâzira-i ictimâ‘iyyenin safahâtını değiştirmek imkân hâricinde gibidir. Zîrâ görüyorum ki buna Avrupa’nın Garb ve merkezinde de bir çare bulunamıyor. Hayâtin iktisâb ettiği şekil, te’sîrâtını bütün kuvvetlere karşı izhâr ve te’kîdden geri durmayacaktır. İsviçre’de de bunun için neler yapılıyor, kadın, erkek, kilise, cem‘iyât-ı husûsiyye bu gîrdâb-ı felâketin içinden kurtulmak istiyorlar ama muktedir olamıyorlar.

Hayâtin şekli, kadının da erkek gibi kendi masârifini kendi çıkarabilmek için her mesleğe baş vurması ve bütün bu mezâhim ile kazanılan masrafın (vâridâtın) yine ihtiyâca yetişmemesi iffet ve nâmûs emrinde pek ziyâde müessir oluyor.

Şark’da eskiden kadın, eviyle barkıyla, çoluğuyla çocuğuyla meşgül olurdu. Sokağa pek az çıktı. Süse,

sefâhete o kadar lüzüm görmez idi. Moda nedir bilmezdi. Tiyatrosu yoktu. Konseri yoktu. Dans ve raks salonları yoktu. Kumar birleşmeleri yoktu. Bugün ise kadının her yere girip çıkması, her zevkten bi't-tabi' hissedâr olmak istemesi onu sefâhete, ihtiyâr-ı masârifâ mecbûr eylemişdir. Güzel giynecek, güzel şapka koyacak, ayaklarına ince ipekli çoraplar, uzun ökçeli iskarpinler takacak, sokak için, cem'iyetler için, gece eğlenceleri için ser-â-pâ ayrı ve son moda esvâblar giyecek, her zaman ve mekânda iki dirhem bir çekirdek görünecek! Böyle yapmadı mı, yapamadı mı, ne erkeklerden, ne hem-cinsinden artık ona iltifât yoktur. İ'tibârdan sâkit olur, zavalliya selâm veren bile bulunmaz. Hubb-i nefsi bu kadar tecâvüze ma'rûz olan kadın ne yapar, yapar menâbi'-i vâridâtın keyfiyet ve mâhiyetini düşünemeyerek her fedakârlığa vakfeder.

Böyle inceliklere düşen kadın, o incelikten anlamayan kocasını istihkâr eder. Onun huzûruyla muazzeb olur. Kendisini o hayatı içinde yaşattıramayacak, sefâhetine para yetiştiremeyecek olan kocasını da çocuklarını da bırakır, kaçar gider. Böyle ne fecî'alar gördük.

[119] Müslüman olsun, hıristiyan olsun Şark kadınlarının sonradan Avrupa hayatına girmeleri hakikaten mühim bir cidâle girmek demektir. Şark kadını o zaman, eğer kendisinde bir ciddî hazırlık yoksa bu hây u hûy-i ezvâk içinde kendini gâib eder. Yalnız âtînin hevesâtını düşünerek mâziye telehhüf-hân olur ve o hayatın irfâname olsun iştirâk etmeyi de bilmeyerek hakikaten fâidesiz ve muzîr bir unsur olarak kalır.

İşte Rum Patrikhânesi ve diğer cem'iyât-ı musliha böyle müşkilât önünde bulunuyorlar. Kadınlık bir hürriyet-i mutlaka âlemine girmiştir. Onu o âlem içinde hüsn-i idâre edebilmek kadar güç bir şey yoktur. Onu daha çok sıkış iseniz kendini sıkımayacak diğer bir muhît, bir kânûn bulmakta müşkilât çekmez. Şark'ın müslümanı da, hıristiyanı da eğer bu yeni hayatından tedehhüs ediyorlar ise bundan böyle vaktin gecikmiş olduğuna kâni' olsunlar. Şark ne zaman eskisi gibi te'sîrât-ı hâriciyyeden âzâde kalarak kendi teşkîlât-ı ictîmâ'iyesinde müstakillen yaşamaya yeniden muvaffak olursa işte o zaman maddî ve ma'nevî müsterîh bir hayatı avdet eder. Ve illâ felâ...

Biz Şarklıarda ale'l-umûm hayatı ma'nevîyyeye bir incizâb vardır. Bize Avrupa'nın maddî âdâti garîb görünür.

Hâsil-i kelâm bence Şark, Şarklığını muhâfazaya ikdâm etmeli, maddî ve ma'nevî hayatını Garb'a uyduracağım diye hüviyet-i fârikasını ifnâ etmemelidir. Bu ifnâ, zannetmem ki mûcib-i bahtiyârî olsun.

Ikdâm: Ahmed Cevdet

SEBÎLÜRREŞÂD

İsviçre'de bulunan *Ikdâm* sâhibi Cevdet Bey arasında güzel makâleler gönderiyor. Bâ-husûs ahlâka dâir şâyân-ı ehemmiyet mülâhazât ve vesâyâda bulunuyor. Bu yolda yazılan bir makâlesini geçenlerde iktibâs etmişlik. Bugün de bir diğerini naklettik. Vâkı'â biz ahlâk ve kadın mes'elelerini mevzû'-ı bahs ettikçe dâimâ bu mülâhazâti nazar-ı dikkate arz etmekteyiz. Fakat "asrî terbiyeciler" ellerindeki kazmayı terk etmek insâfinda bulunmuyorlar. *Ikdâm* sâhibi Cevdet Bey'in bu vesâyâsına muhtâc olanlar miyânnâma maa't-teessüf *Ikdâm* hey'et-i tahrîriyyesi de bulunuyor. İzmir dağlarında yüz binlerce müslüman kardeşlerimiz, kimsesiz çocuklar, bî-çâre kadınlar, alîl ihtiyârlar sefil ve sergerdân inliyorken burada Türkülük bayrağı altına sığınıp ötede beride hamiyet dersi veren Türk Ocakları erkek, kadın karışık hânendeler, sâzendelerle Ocaklarında icrâ-yı âheng ediyorlar. Ocak maksad-ı teessüsünü göstermek istediği cihetle zevk u safâsında, âheng icrâsında devâm etmekle müdâvîm celbîne çalışacağı tabâ'îdir. Yine Ocakçılardan olan *İfhâm* gazetesinin de "Hayât-ı san'atta pek parlak bir tekâmüll!" diye bu münâsebetsizlikleri alkışlayacağı da gayr-ı tabâ'î görülmez. Fakat *Ikdâm* gibi ağırbaşlı diye telakkî edilen bir gazetenin de bu erkek, kadın karışık zevk ve âhengleri istihsân etmesi hiç de yaraşır bir harket değildir. Onun için Cevdet Bey'in bu makâlesini, bu vesâyâsını *Ikdâm* hey'et-i tahrîriyyesine tavsiye ederiz. Lütfen dikkatle okusunlar da bu çırkinlikleri takdîr ve teşvîk ettiklerinden dolayı biraz mahcûb olsunlar.

TÜRK OCAĞI'NDAKİ MÜNÂSEBETSİZLİKLER HAKKINDA

Dârülhikmetî'l-İslâmiyye tarafından
Makâm-ı Meşîhat-i Ulyâ'ya takdîm olunan arîzadır:

"Ser-sâzende-i hazret-i pâdişâhî İsmail Hakkı Bey'in Bayezid'de küşâd eylediği "Musîkî-i Osmanî Hanîmlar Dershânesi" menfaatine tahsîs edilmek üzere Kemânî Kevser, Hânende Zehra, Tanburî Şeref ve Uđî İrfân hanîmlardan ve diğer erkek müsikî erbâbindan mürekkeb bir hey'et tarafından 12 Kânûnievvvel sene 335 Cuma günü Bayezid'de Türk Ocağı Konferans Salonu'nda ve kadın, erkek yüzlerce sâmi'în karşısında icrâ-yı âheng edildiği bugünkü *İfhâm* gazetesinde müsâdîf-i nazar-ı teessüf olmuştur.

"Bütün bilâd-ı İslâmiyye'nin tevcîh-i nazar eylemiş olduğu Dârülhilâfeti'l-Aliyye'de âdâb ve şe'âir-i İslâmiyye'ye bi'l-külliyye muhâlif olan ve yâri müteessir, ağıyâri mütehâyyir eyleyeceği pek tabâ'î bulunan bu ka-

bîl vukû ‘ât-i müessifenin tekerrür etmesi ve bunun da “Hayât-ı san’atta pek parlak bir tekâmül!” nâmiyla yâd edilerek evrâk-ı havâdisle neşredilmesi makarr-ı Hilâfet-i Aliye’nin âlem-i İslâm'a karşı hâiz bulunduğu mevki‘-i mukaddesin şerefini ihlâle ve bu gibi mugâyir-i âdâb-ı İslâmiyye ahvâlden dolayı mütemâdiyen vukû‘ bulmaka olan şikâyatı da tezyîde bâdî olacağı nezd-i sâmî-i Fetvâ-penâhî’lerinde de müsellem bulunduğu cihetle mehâzîr-i adîdesi derkâr bulunan bu misilli vukû‘ât-ı gayr-ı marziyyenin adem-i tekerrürü esbâbinin istikmâliyle beraber fâilleri hakkında da muâmele-i lâzîmenin icrâsına müsâade-i celîle-i veliyyü‘n-ni‘amîleri müsterhamdır.”

Bunun üzerine Makâm-ı Meşîhat-i Ulyâ tarafından dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne bir tezkire-i mahsûsa gönderilmiş ve bu münâsebetsiz ahvâlin men'i lüzumu iş‘âr olunmuştur.

AHLÂKSIZLIK PROPAGANDALARI

Kârilerimizden Necib imzâlı bir zâttan aldığımız bir mektupta deniliyor ki: *Türk Dünyâsı* ismindeki gazetenin 4 Teşrînisânî târihli nüshasında İslâm Türk kızlarını aktrislige teşvîki mutazammin makâlenin bir parçasını leffen nazar-ı dikkatinize arz ediyorum. Sâhib-i makâle kızını [120] aktrislige veren vâlide ve pederlerin sâhib-i hayr olacağını söylüyor. Bu nasıl nasîhattir? *Türk Dünyâsı* nasıl sıkıldan böyle tavsiyede bulunuyor?

Türkleri irşâd etmek üzere neşrolunan bir gazetenin böyle ahlâksızlık propagandaları yapmasına cidden teessûf olunur.

Türk Dünyâsı'nda neşredilen ma‘hûd fıkra şudur:

“Temaşâ haftası: Tatlı Sîr”

“Gelelim Reyhan Hânım'a... Nezîh rolünü temsil eden bu küçük Türk yavrusu muhîtten alkış, evvel zaman içinde zîhnini taşıyanlardan da küfür ve isyân yerine sükût görürse sahnenin bir dehâsi olacaktır. Evlâdını hür, yüksek bir düşünce ile san’atın samîmî ve mûnis harîmine teslim eden böyle kıymetli anneler ve babalar isimleri irfân târihinde hayır ve hürmet ile yâd edilmeye lâyiktir.”

Yusuf Ziya

Kâzım Nâmi Bey gibi, Türklerin Müslümanlık dairesinde terakkilerine tarafdar olan ve son zamanlardaki ahlâksızlıklardan müteessir bulunan, bir zâtın riyâset-i tahrîriyyesi altında intîşâr eden bir gazetenin bu gibi telkinât-ı idlâlkârânedede bulunması cidden mûcib-i teessüftür. Türk kadınına sahne-i sefâhet ve müsîbete atmak için yapılan bu propagandalara *Türk Dünyâsı*'nın âlet olmasına Kâzım Nâmi Bey'in rızâ göstereceğine biz bir türlü inanmak istemiyoruz. Bilakis bu kabîl ahlâksızlıklara karşı Kâzım

Nâmi Bey'in gazetesi mücâhededekâr bir mevki‘de bulunmak iktizâ eder. Fazilet düşkünu bir takım muharrirlerin mütemâdî hâmîmlarına ma‘rûz kalan İslâm kadınlarının safvet-i ahlâkîyesini muhâfaza için elimizden gelen gayreti ibzâl etmek iktizâ ettiği bir zamanda ahlâk-ı nisvâniyyeyi tamâmiyla rahnedâr edecek sukût kapılarını onlara açmak ne kadar yolsuz bir hareket olduğunu Kâzım Nâmi Bey de takdîr buyurular, zannederiz. Türkçülüğün mübeşşirleri, müridleri Türk kızlarını böyle sahnelerde aktrislige, “Ocak”larda icrâ-yı âhenge teşvîkte devâm edecek olurlarsa artık bu memlekette ne hayâdan bahsetmelidir, ne de faziletten. ¹ (إِنَّمَا قَبَلَ أَهْنَمْ لَا تُؤْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا) ¹ (إِنَّمَا تَحْنُنُ مُصْلِحُونَ . آآ إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ)

İNGİLTERE-AMERİKA VE SULH MUÂHEDESİ

Versay'da imzâ edilen muâhede-i sulhiyyenin Amerika A'yân'ı tarafından reddedilmesi üzerine İngiltere Harbiye Nâziri Mister Winston Churchill Londra'da münteşir haftalık *Sunday Herald* gazetesinde “Amerika bizi terk mi ediyor?” ser-levhası altında neşrettiği mühim bir makâlenin ba‘zı fikarâtını naklediyoruz:

“... Amerika'nın Cem‘iyet-i Mîlel Ahidnâmesi’ni ve umûmiyetle muâhede-i sulhiyyeyi tasdîkten imtinâ‘ eylemesinden tahassul edecek netâyicin vehâmetini i‘zâm etmemek mümkün değildir. Cem‘iyet-i Mîlel İttihâdi, Hükümât-ı Müctemia'nın nûfûz ve kudreıyla Sulh Konferansı'na cebren kabûl ettirilmiş bir Amerikan nûfûzuyla iktisâb etmiştir. Avusturya İmparatorluğu'nun izmîhlâl-i tâmmî ve yerine yek-diğerine rakîb bir takım küçük devletler sistemi ikâmesi başlıca Amerika'nın teşebbüsü ile hâsil olmuş bir herc ü merc-i umûmîdir böylece merkezî Avrupa teşkilâtından mahrûm ve Viyana kuvvet-i lâ-yemûtunu tedârikten âciz kalmıştır. Bu politikayı yarı yola kadar ta‘kîb etmek, sonra terk etmek eski bir manzûmeyi bozmak, fakat yerine yeni bir sistemi ikâmeye teşebbüs etmemek, emperyalizm sistemini ilgâ, fakat yerine Cem‘iyet-i Mîlel sistemini ikâme eylememek öyle bir harekettir ki bunun muvâcîhesinde Amerika tevhîhî edecek ve elbette ahlâf bâdî ve müsebbiblerini tel‘in edecektr.

“Türk İmparatorluğu Amerika'nın karârına intizâren aylarca ser-â-pâ tezebzüb içinde kalmıştır.

“... Artık Fransa'yı Ren üzerinde yalnız başına Almanya ile ve bi'l-âhare evlâ bi't-tarîk Rusya ile karşı karşıya bırakmak kalmıştır. Bu, Fransız, Britanya ve Amerikan

¹ Bakara Sûresi, 2/11-12

gayret ve himmetiyle kazanılan muzafferiyet-i kâmileyi gayr-ı kâbil-i ta'mîr ve telâfî bir sûrette tahrîb etmek demektir. Târîh-i beşeriyette bu sahîfeden daha muzlim bir sahîfeyi tasavvur muhâldir, bunun Amerikan elliye yazılacağına inanamayız.”

Le Matin gazetesi bu makâleyi tefsîr ederken diyor ki: “Mister Winston Churchill’ın dediği gibi, Sulh Konferansı’na cihânın yeni bir sistemini getiren Mister Wilson’dur. Bu sistem hâricinde, kaleme alınan muâhedenâme istinâd-

gâhsız ve gayr-ı kâbil-i tatbîk bir hâlde kalır. Mister Wilson, muâhedenin protokolünden müstebân olduğu vechile, kendi nüfûz ve iktidâr-ı şahsisine istinâden hareket ettiği gibi Hükümât-ı Müctemîa’nın murahhası sıfatıyla hareket ediyor du. Kendi talebi vechile mevkî-i tatbîka vaz’ edilen fikirlerin Amerikan milletinin fikirleri olduğunu iddiâ ve tekeffûl etmiştir. Fakat bu âna kadar, vekâyi‘ onu haksız çıkarmıştır.”

Evkâf-ı İslâmîyye Matbaası

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

اتبعون أهلكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَن يَشاءُ إِلٰى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

01 Ocak 1920

09 Rebîulâhir 1338

Perşembe

01 Kânûnisânî 1336

Cild: 18 - Aded: 453

ÂLEM-İ İSLÂM'DA İ'TİLÂ ve İNHİTÂTIN ESBÂBI

-1-

Hakkın kuvvette, adâletin zulüm ve i'tisâfa, müsâvâtın, hürriyetin istibdâda karşı gösterdiği mübârezât ve mücâdelât, âlem-i beseriyyetde pek çok inkilâbat tevlid etmiştir. Eski ve yeni bütün vekâ'i-i mühimme-i beseriyyede esbâb-ı hakîkiyye, mübârezât-ı mezkûredir. Zulm kuvve-i hâcime vaz'iyetini aldıça hak ale'd-devâm kuvve-i dâfi'a şeklinde tecellî eylemiştir. İşte bu sûretle vukû'ât-ı beser müteselsil bir mes'e-le-i mü'ellime-i hayâtiyye şeklinde devâm edip gitmektedir.

Tarîh-i âlemin hemen her sahîfesinde zulmün âsâr-ı tahrîbiyyesine revâc veren birçok şevket ve kudret sâhibi hükûmetlerin âkîbet-i fecî'asını görürüz; ibret alırız.

Hakkın faâliyet-i Hudâ-pesendânesini okuruz, pîşgâh-ı enzârimizda tâk-ı zaferler tecellî eder.

Haşmet ve azamet sahibi tâcdârların kitâbe-i enkâz-ı şevketinde "Elbette olur ev yılanın hânesi virân" mazmûn-ı ibretini okudukça adâletin celâlet-i kadrini tebcîl ederiz.

İste tarîh-i âlemden birkaç misâl:

Riyâz-ı medînesi acâib-i seb'a-i âlemin bir gülşen-i semâvîsi gibi nazar-firîb olan (Hükûmet-i Bâbiliyye), asrının en muhteşem bir hükûmeti idi. Bu kadar bin sene mukaddem bir Eyfel Kulesi inşâ etti. Keenne sükkân-ı semâvâta medeniyyetin tak-ı zaferini gösteriyordu. Bu hükûmetin haşmet ve dârâtına (Nemrud) mâlik olunca zulüm ve i'tisâfa saptı. Kendisine karşı timsâl-i hak olarak bir sâhib-i hurûc zuhûr etti. Nemrud evvelâ sâhib-i hurûca bir sivri sinek kadar ehemmiyet vermedi. Fakat netîcede ne oldu? Hak ve adâlet taraftarlarının sademâtına

dayanamadı. Hükûmetiyle, medeniyetiyle, debdebesiyle, dârâtıyla beraber yıkıldı gitti.

Tûrâb-ı arzı altın kimyasıyla muhammer olarak yaratılan kit'a-i Mîsrîyye'de eski Mîsrîler öyle bir hükûmet teşkil etmişti ki enhâr-ı medeniyyet riyâz-ı Mîsrîyye'nin hemen her parçasına akardı. Meşhûr Fir'avun re's-i hükûmete gelince gurûr-ı mülk-i Mîsr ile adâletden udûl etti. Îşı da'vâ-yı ulûhiyyete kadar vardırdı. Buna karşı müeyyed min indillâh olarak Hazret-i Mûsâ çıktı. Hâkerestlik husûsunda azamet-i efkâr gösterdi; Füyûzâti deryâlar gibi cûş etti. O koca Fir'avun bütün haşmet ve dârâtıyla nâ-bedîd oldu, bitti.

Küre-i arzin üç büyük kit'ası üzerinde te'sîs-i şükûh ve şevket eyleyen Roma İmparatorluğu'nun sukût-ı ebedisi dahi netîce-i mezâlimi idi. Hâdisât-ı beseriyyenin defter-i kebîr-i a'mâli olan tarîh-i âlemde daha pek çok ibret misâlleri vardır.

Beyne'l-beşer düstûr-ı adâlet şudur: Kendi hukûk ve menâfi'ini gözetmek husûsundaki ihmâkin nisbetinde âharın hukûk ve menâfi'ine de ri'âyet. Bu düstûr, hukûk-ı medeniyye ve mesâil-i hayâtiye-i beserde bütün şerâyi'-i sâlîfînin hulâsasıdır. Bu mîzân-ı adâletle mesâil-i umûmiyyesini vezn etmeyen her ferd, her cem'iyet, her millet, her hükûmet haksızdır, zulüm-kârdır. Adâlet bir gülşendir. Ancak her milletin kendine mahsûs inşâ ettiği [122]bahçeler gibi değildir. Beseriyyetin umûmî sahne-i safâsıdır. Her ferdin, her cem'iyetin, her milletin o bahçede mütesâviyen hakk-ı temâşâsı, hakk-ı temettu'u vardır.

Ma'lûmdur ki her ferd celb-i menâfi'den memnûn, selb-i menâfi'den mahzûndur. Hâlbuki beseriyyetdeki müsâvâtâ nazaran iki tarafın hukûk-ı mütekâbilesi muhâfaza edilmelikçe te'sîs-i muvâzenet imkânsızdır. Bu bir kazîye-i mühimmedir ki siyâset-i ferdiyyeden, siyâset-i milelden atlaya-

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzîh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzîhan bildirilmesi ricâ olunur.

rák álem-şümûl bir mes'ele mâhiyetini teşkil eder. Muhârebât-ı beseriyye ise asırların butûn-ı hâdisâtında vukû‘ bulan adâletsizliklerin aksü'l-amelleri şeklinde zuhûr etmiş ahvâl-i elîmedir. Müsâvât, beşerin hakk-ı tabî‘isidir, mevhibe-i fitrîsidir. Tefevvuk, tahakküm bu hakk-ı tabî‘îye muhâlifdir. Beşeriyyet kuvve-i fâikayı hakk-ı tabî‘isine bir darbe, bir darbe-i sakile olmak üzere telakkî eder. İşte bütün mücâdelât ve muhârebâtın menşe-iaslisi budur.

Beyânât-ı salîfeden şu netîceyi istinbât ederiz ki beyne'l-beşer muhârebâtı kaldırmak pek güç olmakla beraber mümkündür. Fakat her şeyden evvel bütün milletler arasında siyâsî ve iktisâdî hukük-ı mütesâviyye ile (Meşrûtiyet-i beyne'l-milel) i'lân olunmalı; müzâkerât ve mukürreât adâlet-i tâmme esâslarına rabt edilmelidir.

Yoksa altı yedi bin seneden beri tekerrür edip gelen usûl-i 'uhûd ile beseriyyeti huzûr ve sa'âdete nâil etmek taht-ı imkânda değildir.

Hâsılı zulüm ister bir adamdan, ister bir hükûmetden görülsün, yahut zulmü bir hükûmet diğer bir hükûmete karşı icrâ etsin, bunların hepsi netîce i'tibâriyle birdir. Beşeriyyetin ızdırâbını, heyecanını, ihtilâlini, ahz-i intikâma kıyâmını müntec olur.

Hâfîza-i beşer ise, tarîh-i sahîh-i âlemi sebt ü zabt eden bir kitâb-ı vukû‘âtdır. Hâlin mâzîdeki hesâbını hiçbir zaman unutmamıştır.

Bütün bu mukaddimâtı temhîdden maksad (Dîn-i İslâm)'ın zuhûru esnâsında beseriyyetin ahvâlini tasvîre ve İslâm'ın mebâdi-i zuhûrundaki hakâyık-ı 'ulviyyeye ve o hakâyık-ı feyz-îrşâdiyla beseriyyetin tenevvürât-ı akliyye ve kemâlât-ı ilmiyyesine sözü ircâ‘ etmek ve bundan mütehas-sil i'tlâ-yı İslâm'ı beyân eylemekdir. Devre-i i'tlâyi ba'de'l-beyân esbâb-ı inhibitâti tavzîh ve sonra da icâbât-ı asriyyeyi teşrif eylemek makâlemizin üssü'l-esâs mevzû‘udur.

Altıncı asr-ı mîlâdîde dalâlet-i fikriyye, mefâsid-i ahlâkıyye revâcını tevsî‘ etmiş idi. Mes'ûdiyet-i umûmiyye-i beşer hufre-i hevl-nâke uçuyordu. Zulmün hakka, cehâletin ilme galebesiyle nizâm-ı âlemin esâsât-ı 'ulviyyesi tahrîb edilmekte idi. Meslek-i savâb-ı enbiyâyi ihmâl eden halkın ukalâsi her faziletin, her ulviyetin mebde'-i sahîhi olan imân billâhdaki vahdet esâsını tağyîre, cühelâsi ise adâlet ve müsâvâtı zîr ü zeber ederek herc ü merc-i umûmiyyi teksîre çalışmakda idi. İnkîbâzi; insibât.. Şiddeti; yûsr ve suhûlet... Dîk-i ma'îseti; vûs‘at ve rehâ.. Adâveti; uhuvvet ve muhabbet.. Harbi, sulh.. Zulmü; hak ve adl. İstibdâdi; müsâvât.. Dalâlet-i fikriyyeyi; reşâdet-i akliyye.. Kahri; lutf.. Tuğyan-ı beşeri; salâh-ı ahvâl.. İnkâr ve küfrü; imân ve îkân.. Zulümât-ı cehli; envâr-ı ilim ve irfân ta'kîb etmek hâdisât-ı beseriyyede cârî olan hükm-i İlâhiyyedendir.

Esrâr-ı beşerin umûmunu ma'lûm olmayan bu hikmet-i İlâhiyye bi'set-i enbiyâda illet-i mûcibedir. Altıncı

asr-ı milâdînin safahât-ı muzlimesini ve ile'l-ebed âlemi tenvîr için ba's olunan hâtemü'l-enbiyâ Hazret-i Muhammed'in zuhûru dahi o hikmet-i bâligaya mebnîdir.

Te'âlî-i İslâm'ın mebde-i evvelini teşkil eden şahsiyet-i ma'nevîyye-i Muhammediyye'dir, o şahsiyet-i celîle, zu'lûmât-ı leyli ta'kîb eden şems-i pûr envâr gibi idrâkât-ı beseriyye üzerine şâ'sa'a-pâş olmuştur.

Dîn-i celîl-i Muhammedî -ilâhî, i'tikâdî, ahlâkî, ic-timâ‘î, siyâsî, iktisâdî bütün mesâil-i hayâtiyye-i beşeri muhît olan hakâyık-ı 'ulviyyenin mecmû'a-i külliyyâtıdır, ma'nevî ve maddî tekâmülün hey'et-i mecmû'a-i envâ‘ını müstemildir. Dîn-i celîl-i mezkûr, ihâta-i külliyyesi i'tibâriyle mâzînin kemâlât-ı ilmiyyesini ve müstakbelin dâiretü'l-ma'ârif-i hakîkate sebt edebilmesi mutasavver olan bütün idrâkât-ı ulviyyesini câmi‘dir. Binâenaleyh edyân-ı sâlife ve efkâr-ı müstakbeleden müstağnîdir.

Beşeriyyetin muhît-i irfânından zuhûru mutasavver kemâlâtın kâffesini ön ve son tezyînât ile tesbît eden dîn-i celîl-i mezkûre hayât-ı beşer ebediyen minnetdâr olmak mecbûriyetindedir.

Câmi'a-i İslâmîyye'ye âid yazdığını makâlede dîn-i İslâm'ın esâslarından bir kısmını müteferrikan ta'dâd etmişdid. Esbâb-ı i'tlâ gereği gibi anlaşılmak için burada esâsât-ı İslâmîyye'yi daha şümûllu bir şekilde izâh ve tafsîl mecbûriyetindeyiz. Bu tafsîlât, hayât-ı Peygamberîdeki mâhiyet-i asliyye üzerinedir. Edvâr-ı âtiyye-i ictihâdiyyeye göre değildir. Çünkü siyâset-i İslâmîyye'yi meclâ-yı zuhûrundaki hakâyık-ı sâbiteden ahz ve telakkî etmek daha mühimdir. Siyâset-i mutlaka nokta-i nazarından daha esâslı, daha nâfi‘dir.

Dîn-i İslâm'ın en mühim esâsi vahdâniyet-i İlâhiyye-ye îmândır. Îmân, ilmî bir mes'ele-i mühimmedir. İstikşâf-ı hakîkate âid azîm bir irşâdin muhassilasıdır. Bu asl-ı celîle tâbi‘ ma'nevî diğer irşâdât ile dînin i'tikâdiyyâtı kısmını tahassûl etmiştir. I'tikâdiyyâtının netîce-i mehâsini olarak ahlâkıyyâti muncelî olmuştur. Ahlâkıyyât, beseriyyetin mu'âmelât-ı umûmiyyesinde mücâmelât-ı 'ulviyyeyi ta'lîm ve tesbît eder. Sonra sîrf mu'âmelâtı tanzîm için ahkâm kîsmî gelir. İctimâ‘îyyât ile iktisâdiyyât, ahlâkıyyât ile ahkâmun kavânîn-i celîlesinde dâhildir. Siyâsiyyâtı ahlâkıyyât ile ahkâm hakkındaki desâtîr-i celîlesinin muhassala-i intizâmidir. Şu hâlde dîn-i İslâm i'tikâdî, ahlâkî, medenî olmak üzere üç kîsm-i azîme ayrılmıştır. Desâtîr-i umûmiyye-i 'ulviyyesini mecelle-i kudsîye-i İlâhiyye olan Kur'ân ile kelimât-ı mübeccele-i Muhammediyye'den alır. Tafsîl edelim:

[123] Beşeriyyet idrâkât-ı akliyyesine nazaran sâfil, mütevassit, âlî olmak üzere üç kîsma münkasem olup ekseriyet-i azîmeyi teşkil eden iki evvelki kîsîmlardır. Kîsm-i 'âlî ekall-i kalîldir. Ekseriyet-i azîme keşf-i hakâyika muktedir olamadıklarından 'ukûl-ı muzlimelerinin sevkiyle

her zaman istibdâda, zulme, tahakküme, bel‘-i hukûka meyil ederler. Dalâlet-i fikriyyeden, fesâd-ı ahlâkdan kurtulamazlar. Nizâm-ı âlemi zîr ü zeber ederler.

Hallâk-ı Âlem'in rızâ-yi İlâhîsi ise mu‘âmelât-ı umûmiyye-i beseriyyenin intizâmında ve hakk u adâletin kıvâmında ulûhiyete karşı kulüb-ı beseriyyenin ta‘zîm ve tebcîle devâmindadır. Bu hikmete mebnî Cenâb-ı Hak, kîsm-ı âlî-i beserden intihâb buyurduğu zevât-ı kudsî’s-sifâti, dalâlet-i fikriyye ashâbını irşâda me‘mûr eder. Bunlar enbiyâdır. Enbiyânın umûmu irfân-ı beserin bâlâ-nişân-ı tabakât-ı kemâlâtıdır. Hepsi halkı tevhîd-i Hudâ ve takdîs-i Zât-ı Kibriyâ ve beyne’l-beşer icrâ-yı adâlete ve hukük-ı gayre ri‘âyete da‘vet eder. Bu esâsda kâffe-i peygamberân-ı izâm müttehidü'l-kelâmdir. Âlem-i beseriyyetde hak ve adl sözü en evvel bunlardan sudûr etmiştir. İdrâkât-ı beseriyyenin mertebe-i kusvâsından keşf olunabilen ulûhiyyetin ta‘rifât-ı kudsiyyesi dahi bunlardan zuhûr eylemiştir. Hazret-i Muhammed bu kîsm-ı âlînin ser-defter-i kemâlâtıdır. Diğer enbiyâ gibi Hazret-i Muhammed (sallallâhü aleyhi vesellem) dahi taraf-ı İlâhî'den tebliğ memûrdur. Vahy ile bize ettiği her şey tebliğ-i İlâhî'dir. Beşeriyyet-i âdiyyenin menba‘-ı ma‘lûmâti vâridât-ı fikriyyedir. Evliyâ ma‘lûmât-ı hakîkiyyeyi beseriyyet-i âdiyyeninkinden daha yüksek bir nevi’ ihtizârât ve ihtisâsât-ı rûhiyye ile Hak’dan alır. Vahy ise en âlî bir nevi’ inkişâfât-ı rûhiyye şeklinde olup enbiyâya mahsûs tecelliyyât-ı İlâhiyyedendir.

Havâs ve mezâyâ-yı ecsâm ile iştigâle münhasır olup ‘ulûm-ı mâ fevka’t-tabî‘adan ahz ve beyân-ı ma‘lûmât edemeyen funûn ashâbının dinsizlige düşmesi kîsm-ı âlî-i beser-deki ahvâl-i fevkâlâde-i rûhiyyeyi idrâk edemediklerindendir.

Hâlbuki zamanımızda manyetizma gibi hâlât-ı acîbenin idrâk-ı umûmî-i besere fenden dîne doğru bir revzene açmasını ve bizim fevkimizde istitlâ‘ât-ı azîme-i rûhiyyeye mâlik zevât-ı kudsiyyenin vücûduna imkân bırakmasını îcâb eder. Ancak bundan takrîben dört yüz sene mukaddem Avrupa’da hüküm-fermâ olan ruhbâniyet-i muta‘assiba ihtiyâcât-ı beseriyyeyi teshîl eden funûnun zuhûruna mâni‘ olmak isterinden Avrupa halkında dînsizlik cereyânını tevlîd eylemiştir. Dîn-i İslâm’da ise funûn-ı sanâ‘iyyenin zuhûruna bir mâni‘ olmadığından şarkda dînsizliğin taraftarları bulunması kadar şayân-ı hayret bir hâl tasavvur olunamaz. Şarkda az çok ser-nûmâ olan dînsizlik olsa olsa taklîd-i cehlîden ibâretdir.

Abdülezîz Mecdi

MERSİYE

Ayn-ı hûnîn mâcerâdir hâdisât-ı Kerbelâ
Gizlidir Rabbin beyâbânında hep kerb ü belâ
Sînezen olsa revâdîr senk-i hârâlar bütün
Hep mesâmât-ı hâcer bir çeşme-sâr-ı ibtilâ
Sabr-ı Eyyûb istemem şimdî sezâdir ağlamak

Görmedi çeşm-i felek bir böyle hûnîn mâcerâ
Bir kulak versen duyarsın kalbgâh-ı aşkıma
Înleyen bir ney gibi hep nâle-i vâ-hasretâ
Şehr-i mâtemdir Muharrem, zevkler ayn-ı haram
Gördüğün encüm birer dağ-ı derûn-ı Mustafa
Kurretü'l-ayn-i Resûl'ü kim severse ağlasın
Yutdular hûnâb-ı gam âl-i Resûl-i Müctebâ
Kerbelâ'nın her taşından dîde-i hûnîn çıkar
Muhtefidir her gubârında şehidân-ı kazâ
Âh yandım şu‘le-zâr-ı aşk-ı pâkimden bütün
Leytenî mâ küntü sabben yâ habîbî fi's-sabâ
Hürmet-i Âl-i Abâ'yı hetk edenler hep şakî
Zâde-i Peygamber'e lâyik midir böyle cefâ
La‘l-gûn oldu bu hâletle şafaklar, şemsler,
Şehber-i Cibrîl'i yakdı âh-ı sükkân-ı semâ
Dîde-i hûnbâr-ı Zehrâ oldu bir dürr-i necef
Hükm-i takdîr-i Hudâ'ya Murtazâ verdi rızâ
Bir lisân-ı iştikâ rîk-i revân-ı Kerbelâ
Teşne-lebler kâse kâse yutdular zehr-i ‘inâ
Ey perîşan rûzgâr, ey âşık-ı ser-der-hava
Ey Fîrât u Dicle'yi pür cûş eden bâd-ı sabâ
Sen de böyle mübtelâ, bî-pâ vü sersin anladım
Aldığın her nefha destâvîz-i gülzâr-ı vefâ
Kokla reyhân-ı Nebî'nin gezdiği sahrâları
Sonra neşr eyle dil-i müstâkîma bûy-ı safâ
Güllerî şermende kılmışdır nesîm-i anberîn
Nefh-i tiyb-i yâre zirâ hep sabâdir âşinâ
Mâhlar kurbân-ı hüsnün ey Hüseyin-i bin Alî
Âsumân âyîne-i kîtî-nûmâ olmuş sana
Hâk-i dergâhındır ancak tûtiyâ-yı çeşm-i cân
Ey metâf-ı âşikân ey cevher-i arz u semâ
Cânını kim ki fedâ eylerse rûh-ı pâkine
Zinde-i câvîd odur hem muktedâ-yı asfiyâ
Ey Salâhî derd-i Ehl-i Beyt ile âh eyle sen
Çünkü zulmetzâr-ı âhîndan çıkar Bedrü'd-düçâ

Ali Selahaddin

[124] MEV'IZA

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye A'zâsından Üstâd-ı Hakîm Ferid Beyefendi'nin Ayasofya'daki Mev'izaları

-5-

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
(يُؤْتِي الْحُكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ . وَمَنْ يُؤْتَ الْحُكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا
وَمَا يَذَكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ . صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ)¹

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Hakîm'inde buyuruyor ki: (يُؤْتِي)

(الْحِكْمَةُ مَنْ يَشَاءُ) Allah kullarından kime isterse hikmet ihsân eder; onu hikmetle mükerrem, müne'am kılar. (وَمَنْ) (يُؤْتَ الْحِكْمَةَ) Kim kibel-i sübhânîden böyle hikmetle mükerrem olursa, (فَقَدْ أُوتَى خَيْرًا كَثِيرًا) işte öyle olan adama Allah tarafından hayr-ı kesîr ihsân edilmiş demektir. (وَمَا) (يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابُ) bu âyât bu mevâ'izi, bu hikmeti tezekkür ve tefekkür etmez; illâ aklı olan erbâbû'l-elbâb, kafasının içinde beyni olan adam tefekkür eder, mâ'adâsı düşünmez...

Hikmet nedir? Allah'ın hikmeti budur ki insanın kalbinde, dimağında tecelli eder. Hakâyık-ı eşyâyi gösterir. Hikmetin ta'rîfi zâten budur. İstîtâ'at-ı beseriyyenin ta'alluku derecesinde hakâyık-ı eşyâyi anlamak. Bundan maksad içine gömülüp kalmak değil... Vücûd-i Sâni'e delâleti kabîlinden anlamakdır. Ondan sonra ne yapacağ? Hâlk'a rûcû' edeceğiz. Mâksûd-i bi'z-zât, onu bilmek, eserden müessire intikâl. İşte böyle olan kimseye hayr-ı kesîr ihsân olunmuş demektir. O adamın kuvâ-yı cismâniyye ve rûhâniyyesi bu nûr-ı hikmetle münevver, mu'addel bir hâle gelir. İfrât ve tefrîtden, çarpık çuruk ahvâlden, nekâyîs-ı akliyyeden teberrî eder. Kuvâsına selâmet gelir. Allah i'tidâl verir. Her şeyin mezâyâsına adam akıllı infâz-ı fîkr eder. İstinbât edeceği hakâyıkla âmil olur. Ne tarafdan bir rûzgâr eserse o tarafa dönmeye. Onu kaya gibi hiçbir rüzgar yerinden oynatamaz. Efkârı güzel, efâli güzel, akvâli güzel olur. Allah'ın hikmeti bu. Evet, hakâyık-ı eşyâ o adamın kalbinde tecelli eder. Nitekim nâ-mütenâhî evliyâullâh, enbiyâ-yı zîşân gelmiş. Onların kalblerinde nice nice esrâr-ı İlâhiyye tecelli etmiş. Gerek manzûm, gerek mensûr birçok eserler bırakmışlar. Bunlar hep hikmetin netâyici, âsâr-ı meşkûresidir. O gibi hikmetler bizim kalbimizde yer tutamaz. Taşın üstünden su akar gibi geçer gider. Demek ki Allah insana o kâbiliyeti vermeli. Ya'nî kalbinden, bütün a'zâ ve cevârihinden gışâve-i zulmâniyyeyi kaldırmalı. Sonra hakîm-i hakîkî olur.

"Hakîm" lafzi esmâ-yı ilâhiyyedendir. Ondan kat'-ı nazar istilâh-ı mahsûs olarak felâsifeye de hakîm deniyor. Bir hikmet vardır ki ona lisânımızda hikmet-i tabî'îyye diller. O hikmet de başka. Kimya: O da başka. Biri ecsâmin terkîblerine halel gelmek, diğeri halel gelmemek şartıyla yekdiğerine olan te'sîrât-ı mahsûsalarından bahs eder. Bunlar birer ilimdir. Âkil olan onlardan da bir şey çıkarır.

Bu hikmet ne ile olur? Bak ne buyuruyor Allah: (يُؤْتَي) (الْحِكْمَةُ مَنْ يَشَاءُ) esbâbına tevessül lâzım. Kullarından kime isterse verir. Feyyâz'da buhl yoktur. Mahalde kâbiliyet şarttır. Sen o isti'dâdi kazan, Allah senin kalbinde o nûru uyandırır. Yoksa müzevver şeylere hikmet nâmını verip ağızına geleni söylemek, ümmet-i Muhammed'i idlâle tessaddî etmek... Bu hikmet değil, âdetâ maskaralık olur,

ayıbdır. Ednâ insâfi olan aslâ bu vâdiye sülük etmez. Bu taşkınlığın sonu şaşkınlıktır. Elbette bir gün belâsını bulur. Nitekim bir beytinde Hazret-i Mevlânâ öyle diyor:

حَلَمْ حَقْ كَرْجَهْ مُواسَاهَا كَنْد
لِيكْ چُونْ ازْ حَدْ بَكْنَرْدْ رَسْوَاكَنْد

Allah'ın hikmetine pâyân yok. Onu imhâl eder. O imhâli de, bir şey sanır. Günün birinde belâsını bulur. Bulaların belâsı âcil değildir. Siz bazı dinsizleri görürsünüz. Zâhiren bir şeyler yoktur. Fakat onların dimağlarında nice cehennem kazanları kaynar. Kalblerinde nice, gayyâlar feverân eder. Izdirâbından zip zip sıçrar. Meyhâne meyhâne dolaşır. Sen onları öyle görür, beşûş, neşveli zan edersin. Hâlbuki hiç de öyle değil. (إِنَّ جَهَنَّمَ لَمْجِيَّةً بِالْكَافِرِينَ) âyetinin nâtik olduğu vechile onlar burada cehenneme girmişlerdir. Cehennem her tarafdan onları muhîtdir. Ölmeden cehennem ateşi kalblerine düşer. Bunlara belâ mukarrerdir. Kurtuluş yok vesselâm.

Böyle olan adamlar ne yapmalı? Fenâliklardan rûcû' edip hak ve hakikati kabûl etmeli. Hakikaten bunlar çok dönek adamlardır. Küfürlerinde de bir metânet yok. Bunlara: "Yarın öleceksin, sabâh hâzır ola cenaze namazına!" deseler hemen abdest alıp namaz kilmaya başlarlar. Camie koşarlar. Demek küfürlerinde, ilhâdlarında da metânet yok. Zelzele olur, tir tir titrerler. Mevt-i izdirâb... Cezm hâsil etseler camie koşarlar. Böyle bir meslekde olan adamlar niçin Allah'ın imhâlinde dolayı mütenebbih olmazlar? Niçin gittikleri fenâ yoldan geri dönmezler? Çünkü öleceklerini bilseler muhakkak dönecekler. İş bu raddeye gelmeden şimdiden ihtiyâriyla dönseler daha iyi olmaz mı? Fakat (وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ) ² sen istedığını tarîk-i müstakîme teslîk edemezsin, ancak ben ederim, buyuruyor Allah. Böyle olmakla beraber dönmeye çalışmalı. Zirâ son pişmanlık fâide vermez.

Meşhûr bir hikâye vardır: Bir kervan bir yere konmuş. Orada geceleyecekler. İçlerinden birisini bekçi intihâb ederler:

- Biz yatacağız. Sen bu eşyâyi muhâfaza et. Hırsız gelirse çalmasına meydân verme. Bize haber ver... diye tenbîh ederler.

[125] O da: - Pekâlâ! der.

Kervan halkı yatarlar. Gece olur, yüzleri, gözleri örtülü bir takım hırsızlar gelirler. Ellerinde bıçaklar, bekçiyi tehdîd ederler. Adamçağız sesini çıkaramaz. Kervanın nesi varsa hepsini aşırırlar. Kervan halkı sabâhleyin uyanırlar, bir de bakarlar ki ne at kalmış, ne deve, ne eşyâ.

- Gel bakalım bekçi! Ne halt ettin sen bu gece
- Hakîkât işte meydânda. Geldiler, her şeyi alıp gittiler.

¹ Ankebût Sûresi, 29/54

² Hûd Sûresi, 11/88

- Ne için men' etmedin?
- Ben bütün kudretimi sarf ettim. Fakat muvaffak olamadım.
- Peki, niye seslenmedin?
- Bıçak gösterdiler, tehdîd ettiler.
- Hay Allah müstahakkını versin! Niçin bağırmadın?
- Efendim, göğsüme bıçakları dayadılar. Nasıl bağırabilirdim? O zaman bağırıp çağırırmak mümkün değildi. Lakin şimdi emr ediniz, istediğiniz kadar bağırayım... demiş.

İşte bu adamların da son dem-i hayâtlarında bağırmaları bu kabıldendir. Hersey vaktinde gerek.

Bu hikmet, şu'ûrî olur. Zevî'l-'ukûle hâsdır. Bütün mevcûdât Hakîm-i Ezelî'nin hikmet-i bâliğasının îcâbâtına tâbi'dir. Bakınız, bu dünyâ hikmetle, muvâzene ile duruyor. Allah ecrâm-ı semâviyye için muhrikler ta'yîn etmiş. O sûretle ki birisi zerre kadar hudûdunu tecâvüz etmiyor. Bu fezâ-yı lâ-yetenâhîde lâ yu'ad ecrâm devr ve seyr ediyor. Cemâd olsun, zevî'l-'ukûl olsun, hepsinin vezâifini ta'yîn etmiş. Bunun gibi insanı da sâhib-i şu'ûr olarak yaratmış. Hikmet-i mevhîbesini ona lâyîk görmüş. Onunla insanı şereflemdiriyor. Emr-i İlâhî'ye mutâvâ'a'tda cemâdattan aşağı olmak lâyîk midir? Aslâ

İnsan bütün kuvâ-yı maddiyye ve ma'neviyeyesini mâ-hulika lehinde kullanmalı. O zaman bir gün evvel siyah gördüğünü ertesi gün beyaz görmeye başlar. Bütün o akâid-i fâside berk-i hazân gibi dökülür. Musaffâ, müzakkâ bir adam olur. Bunlar ne ile olur? Her şeyin bir sebebi vardır ki ona tevessûl etmeyince maksada vusûl mümkün olmaz.

- Efendim, ben kılıç oyunu oynamak isterim.
- Adelâtını takviye edecek, elinin sür'atini artıracaksın. Bunun bir riyâzati vardır ki onu mutlakâ yapacaksın. Ona teşebbüs etmedikden sonra maksûduna vusûlun imkânı yoktur.
- Ben yüzmek isterim, fakat denizin içine girmeden.

Nasıl olur? Denize girmeden yüzmek öğrenilir mi? Bunun imkânı var mı? Suya gir, çalış, çabala, ondan sonra yüzersin.

- Ben müslüman olacağım.

Pekâlâ, müslümanların yaptığı gibi yap. Î'tikâdlarına, âdetlerine iştirâk et. Tecrübe kabûlinden olarak hiç değilse muvakkat bir zaman için olsun, müslümanların isrine iktifâ et.

Muvakkaten terk ettiğin o vâdî-i dalâlet senin için her zaman açık. İstediğin vakit yine oraya gidebilirsin. Biraz da bu cemâ'atle ülfet et. Bakalım, neler görür, neler duyarın. Sen bütün o vaktini mülâzemet-i küfre hasr edersin. Senin nazar-ı hakâretle baktığın kimseler odun de-

ğıla! Bunların da mantığı var, bunların da ilmi var. Ama öteki meyil ve hevâ. Onun için ona temâyül ziyâde olur.

(مَنْ أَخْلَصَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ظَهَرَتْ بِنَابِعِ الْحُكْمَةِ عَلَى قَلْبِهِ وَلِسَانِهِ¹)

Bir insan kırk gün Cenâb-ı Hakk'a ihlâs ile amel eylese kalbindeki menâbi'-i hikmetden nebe'ân eden zülâl-i ma'rifet lisânından cârî olur. Güzel düşünür, güzel söyler. İnsan olur. Mecnûn-i lâ yu'kal, zîrzop olmaz. Tam ma'nâsiyla bir adam olur.

- Ben böyle şey istemem.

Ha demek sendeki kâbiliyet buna mâni'. Canın isterse kuzum...

Bir hikâye var: Debbâgatle meşgûl bir adam bir gün sokakda bayılmış, gül suyu getirip koklatmışlar. Hiçbir te'sîr icrâ etmemiş. Daha fenâ olmuş, oradan birâderi geçiyormuş: "Gülâb veriyorsunuz. Fakat nâfiledir. Ona köpek tersi koklatin, derhal aklı başına gelir" demiş. Hakikaten dediği gibi yapmışlar. Adamcağız ayılmış, aklı başına gelmiş.

Herif küfriyâta mütemâyil. Onunla âlûde. Büy-i îmân-dan ne duyar? Meşâmm-ı cânî tikanmış. Yahut büy-i küfr ile ülfet etmiş.

- İyi ama efendim, senin dindar dediklerin kendilerini eski hurâfâta kaptırmışlar!..

Böyle değil. Bu bahisde pek yaya kalırsın. Nice adamlar vardır ki senin bildiğinden iyi bilir, senin gördüğünden iyi görür, senin düşündüğünden iyi düşünüyor. Ara da bul... Allah rahmet eylesin, Mesnevî şârihi şu Ankaravî merhûm hayâtda olsa vallahi mutfağına odun taşırdım. Ve bunu da câna minnet bilirdim. İslâm'da nice adamlar gelmiş. Senin şüphe nâmına kalbine doldurduğun muzahrafâti senden iyi bilir. Ne gibi şeyler i'tikâd ile te'âruz ediyor? Vesâvis nedir? Hepsini bilir. Onların menşeyini, mevrîdini ta'yîn eder.

Örümcek ağı gibi. Dokuduğun o efkârin içinde mahbûs kalırsın. Her şeyin bir mantığı, her i'tikâdin bir hûcceti vardır. Sen muttasıl efkâr-ı fâside dokuyorsun. Böyle fikirle Allah bilinir mi? Aslâ bilinmez. Peygamber ise hiç bilinmez. (Nübûvvet bahsi hakkında söyleyecek çok sözlerimiz vardır. Şu ulûhiyet mes'elesine dâir kâfî derece izâhat verdikten sonra nübûvvet bahsine nakl-i kelâm edeceğiz. Asl-ı bahsin rûkn-i mühimmi odur.)

Hazret-i Peygamber'i düşün. Sen Zât-ı Risâlet'in aza-metini tasavvur bile [126] edemezsın. Senin tasavvurundan milyar kere, nâ-mütenâhîler kadar yüksek. Bunu da senin aklın kabûl etmez. Çünkü havsalan dar. Kabin kadar alacaksın. Fazla koyarsan taşar.

Eskiden edeb vardı, herkesde bu nûrun sırrı tecelli ederdi. Şimdi ise cûr'etkârâne söz söylemek var. Onun

¹ Câmi'u's-sağîr, 361

ince bu nûrun kulûba sereyânı güçleştî. Onun için sen Cenâb-ı Peygamber'i göremezsin. Zât-ı Akdes'inin büyülüğünü takdîr edemezsin. Bu nasıl olur?... Hep bu cihetden şeytân kim bilir kafana neler sokar. İlleride söyleyeceğiz. İllet-i gâye-i âlem, bu âlemelerin gâyesi... Ah ne azametli mevzû! Ne dakik, ne mühim bahis!! Peygamber olmazsa biz Hakk'ı nereden bileyeciz?

- Felsefe ile biliriz.

Vallahi çalışma. Hiç fâidesi yok, metafizik, sifât-ı İlâhiyyeyi ta'yîn edermi. Senin o tarîk ile olan îmânın, i'tikâdin kaç para eder? Ba'zları pek ileri gider: Siyâ-ı Nebevî vâsil olmayan yerlerde tevhîdin vûcûbuna kâil olur. Bu mes'ele de başka. Haydi kendi usûlünle Allah'ı bîldin, ne yapacaksın? Hiç ondan bir haber, bir Cibrîl geldi mi? Bir şey tebliğ etti mi? Herkesin kalbinde bir cûrsûme-i tevhîd var diyelim, fakat Allah ile münâsebâta vesâtet-i nebeviyye ile girişebilir. Nübûvvetin sübûtündan sonra o cûrsûmenin fâidesi kalmaz.

Nebiyî-i Ekrem ne diyor: ¹ (إِنَّهُ لَيَعْنَى عَلَىٰ قُلُبِي، وَلَيَأْشْعُفُهُ اللَّهُ) “Benim kalbime rakîk bir perde gelir. Ben bundan dolayı, Rabbime günde yetmiş kere istîgfâr ederim. Bu besere hâs olan hâleti izâle için yetmiş def'a Allah'dan mağfiyet dilerim.” Bunu Peygamber söylüyor. Allah'ın habîbi Hazret-i Muhammed sallallahü aleyhi ve sellem. Şimdi Peygamber-i zîşân böyle söyledişi halde sen yetmiş günde bir kere istîgfâr ettin mi? Sonra da kalbinde nûr ararsın. Bu, tibki karada balık avlamaya benzer. Terbiye-i nefş için başka şeyleri nasıl yapıyorsun bunda da böyle yapacaksın. Her şeyin bir edebî, bir mantığı vardır. O sûretle çalışılırsa feyz husûlü ancak o vakit kâbil olur. Bozuk saz ile âhenk edilmez. Bir mîrzab vurdun mu, berbad bir sadâ çıkar. Ya raks edersin, ya zikir. Kâbiliyetine göre. Zevâhir-i şerî'atde bu, âletin, âlet-i vûcûdun terbiyesi demekdir. Ondan zuhûr edecek ef'âl de bu terbiyenin netâyiç-i zarûriyyesidir. İ'tidâl gelmeli vûcûda. Meselâ şe'âir-i İslâmiyye'den olan merhamet hissi, melekesi kalbinde ancak vûcûd sazinin ahengi düzeldikden sonra hâsil olur. Ama sen diyeceksin ki:

- Efendim, merhamet, za'f-ı 'asab neticesidir. Benim a'sâbım kavî. Merhamet ne demek? Fukarâ, zu'efâ hepsi gitmeli. Ne lûzumu var? Spencer'in kânûnunu kabûl ederiz. Cem'iyeti nâ-tamâm vûcûdlardan tathîr ederiz.

Peki ama, sen bu merhameti istemiyorsun. Hâlbuki bunun ne âlî, ne kudsî bir his olduğunu bilsen hiçbir vakit kalbinden çıkışmasına râzi olmazsun. A'sâbını o sadâ-yı imhâ edecek perdeye kadar çekmezsın. 'ulûm, edebiyat, fen, hepsi de böyle sınırların akorduna tâbi'. Akord değişince bunların mâhiyeti de değişir. Zevk-i edeb de gider. Hüsn-i edeb de zâil olur. İnsan karnını doldurunca dimağı boşalır. Biz ne yapıyoruz? Alâkan olmadığın şeyden ne salâhi-

yetle bahs ediyorsun. Bahis mühimdir. Fakat tafsîle zaman müsâ'id değil. Anlayan anlar.

- Ben ittibâ' etmeyeceğim.

İstediğin yere git. Ne istersen yap. O senin nefsinne münhasır. Fakat edebini takın. Âleme dokunma. Benim en ziyâde gücüme giden budur.

Böyle adamlar şu'ûrdan ârî adamlardır. İnsan vûcûd-i zî-şu'ûrdan ibârettir. Fikriyye mesleğine sâlik olan ulemâının da i'tikâdi budur. Hattâ onlar: Bütün vûcûd, idrâkden, şu'ûrdan ibâretdir; derler.

Aksi hâl vûcûd değildir. Vûcûd şu'ûr ile kâimdir. Fakat vûcûd hayvânî derekesinde kalmamalı. Şu'ûr-ı dînî ile insân-ı kâmil, insân-ı hakîkî olmaya çalışmalı. Yoksa bazı feylesofların i'tikâdi gibi insan hayvan derekesinde kalır. “Karteziyen”ler hayvanâta şu'ûrları olmadığı için makine nazariyla bakarlar idi. Hattâ bunlardan “Malbrans” bir gün köpeğinin karnına ayağıyla şiddetle vurmuş, yanında bulunanlar i'tirâz etmişler.

Malbrans: “O makinadır. Acı duymaz; ondan gelen sadâ-yı izdirâb aksü'l-amel kabîlindendir.” demiş!!

Bana öyle gelir ki i'tikâddan, şu'ûr-ı dînîden ârî olanların da bu makinadan farkı yok. İrfâna, izâna, akla müstenid bir şeyle yok. Hepsi hezeyândan ibâret. Makine.

(از طبع دیو حاصلت آدمی مجو)

Ne çare? Şeytândan insan hâsiyeti beklenmez. Herkes mazhariyetini izhâr eder. Cevherini meydana kor.

- Madde, maddiyyûn...

Ağzında dolaşan hep bu, hâlbuki madde nedir bilmez. Lâ-vûcûd, acaba madde var mı? Bunu külliyen inkâr eden var. Tasavvûrât-ı vehmiyyeden başka bir şey yok. Avâlim dediğin fikirden ibâretdir; sonra hiç tekaddüm ve te'ehhûr de yoktur, diyor. Min cihetin doğrudur. İllet, ma'lûl da kabûl etmiyor. Te'âkûb-i zarûrî var. Her hâdice yekdiğerinin arkasından geliyor. Arka, ön de yok... Zaman, mekân ortadan kalkınca bunların hepsi beraber yuvarlanıp gider. Bunlar bizim zarûriyât-ı akliyyemizden ibâretdir. Bu uzun bir bahisdir. Bunu hulâsaten olsun size anlatmak için saatlerce uğraşmak lâzım. Herif diyor ki: Dünyâ ve mâfihâ “ene”den ibârettir. Sen hâlâ maddeden bahs ediyorsun. Benim “ene”min tatavvûrât-ı muhtelifesinden ibâret. Bu da bir meslek. Oturup onu da iskât etmek lâzım. Bu'd-i nâ-mütenâhiye çıksa da yine nefş-i nâтика dâiresinden ileri gidemezsın. Senin bildiğin madde ilmi bir ilim ise bu da bir ilim [127] neden tedâkî etmeden bu kadar mütearrizâne bir hareketi iltizâm ediyor sun? İlkisini de insan gibi muhâkeme et.

Zirâ mâ ba'de't-tabî'îyyâtın imkânı, vukû'u kadar hâiz-i kuvvetdir. Ya'nî bu ihtimâlât hayta-i kudretden hâric görünmez. Diyorlar ki avâlim Allah'ın (ta'bîr ma'zûr görürsün) bir tasavvûrundan ibâretdir. Allah bir anda dünyayı icâd eder, bir anda mahv eder. Buna da aklın ermıyor, “Kün!” emri

¹ Buhâri, Da'avât, 3

ne demek? Ma'nâsı nedir? Bunu da bilmiyorsun. Ne güzel söylemiş şair:

*Hum-i vücûd henüz ihtizâz-peymâdir
O gunneden ki gelir kâf u nûn hitâbından*

Bu mesâili tedkîk edince o “künl!” yok mu onu da anlarsın sonra. Pekâlâ. Bu bunun aksi. İlâhiyyûnun kabûl edeceğî Allah’ı kabûl. Delîl mi? Serd olunmuş.

(آفتاب آمد دلیل آفتاب)

Güneşin delili yine güneşdir. Eğer sen delîl istersen yüzünü çevirme. Fakat hangi göz görecek?

Allah evzahü'l-vâzihât. Her şeyden beyyin. Güneş gibi meydanda. Ta'ammuk için gözünü fazlaca tevcîh edersen kamaşırır. Fazlasına tahammül edemezsin. Ta'mîk-i künh-i Bârî zâten mümkün değil. Harîm-i sürâdikât-ı ezeliyyesine doğru el uzatmak bizim için mümkün değil.

Eğer güneşe delîl ararsan delîli kendisidir. Başka delîl aranmaz. Arayacak olursa adama deli derler. İnsâallah gelecek ders bu isbât-ı vâcib delâilini izâh ederiz. Bahisler çok mühimdir. Fakat izâhîna zaman müsâ'id değil. Ne çare? Mâ lâ yüdrakü külliühû lâ yütrâkü külliühû. Bugün bu kadarla iktifâ edelim.

(رَبَّنَا أَتَنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقَنَا عَذَابَ النَّارِ) ¹

MEDRESE TEŞKİLÂTİ

Son on sene'den beri lisân-ı matbû'ânda sık sık dolaşan ve birçok münâkâşâti tevlîd eden, bu sıralarda zaman zaman tekrâr edilen bu “Medrese teşkilâtı!” terkîbidir...

Evet; asr-ı hazır terakkî ve te'âlî istiyordu. Bu arzu, her tarafda “teceddüd” cereyanları tevlîd etti. Bu cümleden olarak medreseliler de hayatı tahsîliyyelerinin terakkîyât-ı hazırlaya tevâfuk etmediğini anladılar. Ta'kîb etmekde oldukları usûl-i tahsîl ve tedrisin pek ziyâde eskidiğini ve bu gidişle cihan-ı medeniyyetde muhâfaza-i mevcûdiyyet edilemeyeceğini i'lân eden iştikâ, feryad ve figânlarının âfâk-ı İslâm'ı titrettiği ma'lûmdur...

Cerâid-i yevmiyye ve usbû'iyyeden hiç birinin bu “Medrese teşkilâtı!” terkîbi hakkında serd-i mutâlâ'ât, beyân-ı mülâhazâtdan bîgâne kaldığı görülemezdi. Sîrf bu vazîfeyi îfâ ve hukûk-ı ilmiyyeyi müdâfa'a uğrunda meydân-ı intişâra atılan cerîdelerden biri de “Medrese İ'tikâdları” idi. Müddet-i muvakkate için “El-medâris” de bu gâyeyi ta'kîb ederek “Medrese İ'tikâdları”na mu'âvenet etti.

“Teşkilât-ı Medâris!” husûsunda merci'-i âidinin nazar-ı dikkati o dereceye kadar celb edilmişdi ki o anda mukaddimât ihzâr edilmeye başladı. Bununla beraber cerîdeler susturulamıyordu. Nihâyet “Devâir-i ‘âidesi İslâh-ı medâris husûsunu nazar-ı dikkate almış olduğun-

dan fî mâ ba'd buna dâir neşriyâtta bulunmamaklılığımızı emr etmiştir.” diye i'lân etmeye mecbûr edilmişlerdir.

Bu anda ilmiye; maksadına nâil olmuş, mefkûrelerin mübeddel-i hakikat olacağı anların hulûl ettigine kanâ'at hâsil etmişti. Bir de karşılarında “Teşkilât-ı Hayriyye”*yi görünce inkisâr-ı hayâle uğrayarak “İlmiye i'dâm ipini kendi eliyle boynuna takdi” demeye başladılar...

Acaba buna sebeb ne idi?... Ne olabilirdi!?

Evet; herhangi bir teceddüde bir muhâfazakarlık tekâbûl edeceğî tabî'îdir. Bundan başka bu teşkilât, müddet-i tahsîli tahdîd, sınıflara taksîm, muallim ve müte'allimîn tevzî ve ta'yîn etti. Birçok dersiâm efendiler kadro hâricinde kaldılar. Bunlar da tabî'atiyle bu teceddüdden hoşlanmadılar.

Bir de “Teşkilât-ı Hayriyye!” usûl-i kadîmede cârî olan ve usûl-i cedîdenin tatbîkiyle mevcûdiyeti sarsılan bir “âdet-i kadîme-i ilmiyye” ye nihâyet verdi. O âdet ise usûl-i kadîmede sâhib-i hücre efendilerin bir kısmı -ki ehemmiyetli bir yekün teşkil ederdi!- te'ehhûl etmez, tarîk-ı kesbe sülûk etmez; ruûs imtihânına girmez, giremez. Bunlarda okumak, okutmak, bellemek, belletmek kâbiliyeti hemen de sönmüş! Ve sinn-i şeyhûhete tekar-rüb etmiş veya vâsil olmuş bulunurlardı! Mezkûr hücrelerden ölüleri çıkışına kadar onları hiçbir kuvvet çikaramazdı! Bunlara da “kudemâ” nâmı verildi. İşte “bu hayatı kudemâya” hâtime çekiliyordu. Zîra “Teşkilât-ı Hayriyye” bunları da sınıflara taksîm ile çalışmaya icbâr ediyordu. Bundan tevahhus eden bu “kudemâ” açıkda kalan “zümre-i ulemâya” iltihâk eylediler.

Bir de muhît-i Osmâni'de pek çok tesâdûf edilen bir şey vardır ki o da herhangi bir yenilik tatbîk edileceği zaman kâbiliyet gözetilmez! Ve o yenilik birden bire bütün teferrû'âtiyla olanca şiddetîyle tatbîk edilir.! Ve bu uğurda [128] pek büyük fedâkârlıklara katlanılır! Netîce adem-i muvaffakiyyetden ibâret olur; Bu cümleden olmak üzere Arabî ibarelerin halli ile yorulmuş olan muhît-i zihniyyetin ‘ulûm ve fûnûn-ı mütenevvi'a ve kesîreye tecelligâh** olmasıdır. Bu da talebe zihniyeti

* Medârisin devr-i Meşrûtiyet'den evvelki şekline “Usûl” veya “Teşkilât-ı Kadîme” devr-i Meşrûtiyet'de kabûl edilen şekline “Usûl veya Teşkilât-ı Cedîde” üç yüz otuz senesindeki teşkilâtta “Teşkilât-ı Hayriyye”, üç yüz otuz üç senesindeki şekline “Teşkilât-ı Kâzîmiyye” şeklinde hâzır-ı mu'addele de “Teşkilât-ı Hâzîra” demekden başka çare-i tefrik ve temyîz bulamadım.

** O zaman Dârülhilâfetü'l-aliyye Medresesinde “Sarf ve Nahv-i Arabî” Fârisî, Türkî, Me'anî, Bedî', Beyân, Mantık, Kelâm, Fikh-i Hanefî, Şâfi'i, Mâlikî, Hanbelî, Usûl-i Fikh, Hadîs-i Şerîf, Usûl-i Hadîs ve Nakd-i Ricâl, Tefsîr-i Şerîf, Tabakât-ı Kurrâ ve Mûfessîrîn, Hilâfiyât, Hesâb, Cebir, Hendese, Mûsellesât, Hey'et, Kimya, Mekanik, Hikmet-i Tabî'iyye, Edebiyât-ı Türkiye, Coğrafya, Tarih-i Osmâni, Tarih-i İslâm, Tarih-i Edyân, Tarih-i Fikh, Felsefe-i Umûmiyye Tarihi, Felsefe-i İslâmiyye Tarihi, İlmunnefs, Hikmet-i İslâhiyye, İlâm-i İctîmâ', Lisân-ı Ecnebi... gibi ‘ulûm ve fûnûn gösterilmekde idi.

üzerinde pek büyük te'sîr husûle getirdi...

Bu sûretle ulemâ, kudemâ-yı tullâb, bütün efrâd-ı ilmiyye “Teşkilât” alehdâri kesildi. Bu sırada talebe-i ‘ulûmın birçokları terk-i tahsile karar verip kararlarını o anda, bazıları da ‘ulûm ve fûnûnun kesret ve vefret ve yeniliği karşısında imtihânda terfi‘-i sınıf edemediği zamânda icrâ ettiler. Bu vesîle ile talebenin nûfûsu hayli zâyi‘âta uğradı. Hele seferberlik i‘lânı bütün bütün talebeliği ortadan kaldırıyor-du. Bereket versin ki bu müessese-i ilmiyye, müessesât-ı saîre gibi talebelerinin sahîhü'l-bünye ve tâmmü'l-a'zâ olması şartına ri‘âyet etmediğinden sakat, alîl, marîz olanları vardi... İşte o zamânlar Hilâfet-i celîlenin, Devlet-i Aliyeye-i Osmâniyye’nin “îlmiye talebeliğini temsîl eden bu alîl vü-çüdları... (Sahîhü'l-bünye ecâníb teb’ası da vardi.) İlmiyye-ye tatbîk edilmek istenilen bütün yenilikler; yekûnu pek aza bâliğ olan bu zümre üzerinde tecrübe ediliyordu...

Şimdi de ilmiyenin “..Teşkilât!” diye ref‘-i âvâze-i iştikâ et-tikleri hengâmada intizâr ettikleri teşkilâta atf-ı nazar edelim...

Evet, bu teşkilât: Medâris bir dereceye kadar hifzîssih-ha kavâ‘idine ri‘âyetle ta‘mîr edilip her bir medrese birer dersi‘âm efendiye tahsîs edilmek, o medresede mûmâ-i-leyh dersiâm efendinin halka-i tedârisine devâm eden ve mûktesebât-ı ilmiyyesinden müstefîz olan talebe-i ‘ulûm efendiler ikâmet etmek, medrese-i mezkûre umûr ve husûsâti, devr ü teftîşâti dersiâm-ı mûmâ-ileyhin nezâret ve mûrâkabesine tevdî‘ edilmek, yalnız Arabî fenler tahsîl edilmek üzere derslerde bazı ta‘dîlât icrâ edilmek sûretiyle vûcûda gelecek bir “Teşkilât!” idi. Bu tebeddülün o zih-niyetde tatbîki muvaffakiyetle netîceleneceğine akıl ererse de menfa‘at-ı dîn ve vatan nokta-i nazarından evvelki ile bunun derecesi ta‘yîn edilemezse ma‘zûr görülmeli dir. Öteden beri büyük küçük bütün sunûf-ı ictimâ‘iyemiz arasında hüküm-fermâ olan bir “maraz-ı ictimâ‘î”miz de: Sevdigimiz, hoşumuza gideni medh ü sitâyişde her şeyin fevkîne çıkarmak, herhangi bir vesîle ile nefretimizi mü-cib olan şeyi de dereke-i hîciye indirmektir...

İste bu “maraz-ı müzmin-i ictimâ‘î”den tebrie-i nefse gayret ederek bir hakikatin tecellîsine çalışmak isterim...

Ma‘lûmdur ki kâinâtda hareketden mahrûm, sükûne-te mahkûm hiçbir şey olmadığı gibi; sîrf fâideden mü-rekkeb, zararden mu‘arra da hemen bir şey yoktur... Bütün mevcûdât zarar ve fâideyi câmi‘dir. Şu kadar var ki fâidesi çok olanlar zararı setre muvaffak olursa biz ona “fâidelî” aksi takdîrde “zararlı” diye hükmederiz. Hâlbuki hakîkatde onun zararı da, fâidesi de vardır...

İste bu kânûn-ı tabî‘at dâiresinde “Teşkilât-ı Hayriyye”nin fâide ve zararlarını teşrif edelim:

“Teşkilât-ı Hayriyye” tatbîk edilmeye başladığı gün-den beri talebenin adedi azalmaya başladı, seferberlik de bu husûsa yardım etti. İlmiyyeyi temsîl eden mahdûd

bir ekalliyet -ki onların da alîl ve marîz olduklarını zîkr etmişik- kaldı. Eğer “Teşkilât-ı Hayriyye” o harb senele-rinde bunların it‘âm, iksâ, iskân cihetlerini te‘mîn etme-seydi, “meslek-i ilmiyye” çokdan adem mezârlarına gir-miş olacak, bugün de ilmiyeden eser görülemeyecekti... İlmiye için bundan büyük fâide olmasa gerek...

Bundan başka usûl-i kadîm-i ilmiyyenin bir zihniyeti vardı. O da, “Tahlîl-i ibâre husûsunda zihinde bir küşâ-yış hâsil olursa hocalığa bu kâfi” idi. Seferberlikde mev-cûdiyet-i ilmiyyeyi muhâfaza eden ve “Esnân-ı askerî” dâhilinde bulunan sâlîfî‘z-zikr ekalliyetde bu hâssa he-men hemen mevcûd idi. Bunlar; ibâre üzerinde i‘mâl-i fîkr ve ta‘mîk-i nazar usûllerini bir derece görmüşlerdi... “Teşkilât-ı Hayriyye”de dahi Arapça fenler yok değil idi. Bunlar da mu‘âvenet ettiler. Arapça tahsîlin tekâ-mülünün büyük te’sîri oldu. İşte “Teşkilâtîn” ikinci fâidesi: Gösterdiği ‘ulûm ve fûnûn-ı mütenevvî‘a-i hâzîra hakkında ma‘lûmât. Şöyledi ki yazılacak yazıların şîve-i Türkiyye, kavâ‘id ve kitâbet-i Osmâniyye’ye muvâfakat ve mutâbakatı -aslı muhâfaza edilmek üzere Arapça bir yazının aynen veya meâlen sûret-i tercümesi- kütüb-i dîniyyemizin ictimâ‘î te‘sîrâtı -ecrâm-ı semâviyyeden bahs eden âyât-ı Kur’âniyye’nin fenn-i hey’et-i hâzîra ile mukâyesesi- âyât-ı Kur’âniyye ve ehâdîs-i Nebeviyyenin haber verdiği alâmât-ı kiyâmâtın fenn-i hâzır ile isbâti ve her hangi bir fikre ilkâ edilecek bir tasavvur; o fikrin in-kişâf ettiği usûl ve kavâ‘id dâiresinde isbâta muhtâc ol-duğu... gibi meslek-i ilmiyyenin kendileriyle mücehhez bulunması lâzım olan ‘ulûm ve fûnûn-ı mütenevvî‘a hâk-kında ma‘lûmât elde edilmiş oldu...

Esâsen teşkilât-ı kadîmede yetişip el-ân vûcûdlarıyla fahr u mübâhât olunan efâzîl ve e‘âzîm medrese tahsîlini ikmâl edip Hukûk, Nüvvâb, Dârûlfünûn... gibi mekâtib-i âliyyede tenvîr-i efkâr, tevsî‘-i tatbîkât ile bir inkişâf-ı tam istihsâl ettikleri görülür...

[129] Demek isterim ki el-ân elimizde mevcûd olan kütüb-i Arabiyye’nin tedvîni dînî gâyelere îsâlde mü-kemmel bir vâsita olabilmek için ‘ulûm ve fûnûn-ı hâzîra ile karşılaşırılmak lâzımdır...

Şimdi burada “Serd edilen” fevâid “Teşkilât-ı Kadî-me!” yâdigârları üzerinde husûle getirdiği inkişâfâtдан başka bir şey değildir. “Teşkilât-ı Hayriyye” ve “Kâzîmiyye” mahsûlâtının ne halde olacağı ciheti cây-ı suâldir...

İste en ziyâde şayân-ı tedkîk cihet de bu olmakla be-raber “Teşkilât-ı Hayriyye ve Kâzîmiyye”nin ilkâ‘ ettiği zararlar da burada rûnûmûn olur...

Cerîde-i İlmiyye’nin “Teşkilât-ı Hayriyye”yi i‘lân eden nûshası yeni hayât-ı ilmiyye projesini bütün teferru‘âtiylâ ihtivâ ediyordu. Nazar-ı im‘ân ile tedkîk edilirse pek acı hakîkatlere tesâdûf olunacağı şüphesizdir.

Çünkü meslek-i ilmiyye pek çürük esâslara ibtinâ ediliyor. Filvâki' "on, on beş sene Arapça tâhsîl edenlerin Arapça tekellüme kesb-i iktidâr ve liyâkat edememeleri müstehziyâne ortaya sürülmüyor. Bundan maksad "fen" tâhsîli olduğu ve bunun da güçlüğü hiç nazar-ı insâfa alınmazdı!" Bu nazariyenin isâbet ve adem-i isâbetini zamânımız isbât etti. Şöyled ki seferberlik, arkadaşlarımızın pek çoğunu Yemen, Mısır, Hicaz... kît'alarında do-laştırdı. Bunlar bir Arabla müdâvele-i efkâr edebiliyorlar. Fakat bizim o, tâhsîli uğrunda on on beş senelik sermaye-i ömrümüzü feda edip "fen" tesmiye ettiğimiz Arapçanın içinden çıkamıyorlar. Böyle bir tedkîkât karşısında evvelki zulmetleri geçemediklerini teslîm ediyorlar...

Bu cümle ile kavânîn-i şer'iyye istihrâcına lüzumu olan Arapçanın müellifinin 'ibârâtından kat'an nazar nefsinde güçlüğünü söylemek isterim. Böyle bir fen esâsâti "Teşkilât" programında münâderic olan 'ulûm ve fûnûn-ı mütenevvi'a mukaddimâtiyla tesbît edilemez. Ve edilemedi. Çünkü hâfızada mevcûd suver-i mahsûse kendilerine en ziyâde mülâyim olanlarla ihtilât eder. Bunun neticesi de ünsiyet edilen 'ulûm ve fûnûnun tetebbu'undan lezzet hâsil olur... Bu kânûn-ı felsefeye binâen 'ulûm ve fûnûn-ı mütenevvi'anın müfekkirede vûcûda getirdiği istînâs, talebeyi lisân-ı mâder üzerine yazılmış 'ulûmu tetebbu' ve hîza sevk ediyor. Arapça kendiliğinden mahkûm-ı zevâl oluyordu. Bundan başka Arapça ibârelerin eşkâl ve gavâmizi, mu'allim ve üstâdların usûl-i ta'lîm ve tedârisi gibi avâmil ve te'sîrâtda mevcûd idi. "Teşkilât-ı Hayriyye"nin üç sene tatbîki bu iddi'âmımızı tamâmiyla te'yîd ve takviye eyledi...

Bunun üzerine diğer bir teşkilât projesi ihmâr ve tatbîki düşünüldü. Üç yüz otuz üç senesi on dokuz Teşrînisânî'sinde bu "Teşkilât-ı Kâzîmiyye" tatbîk edilmeye başlandı...

Bu iki teşkilât arasındaki fark; isimlerinin değiştirilmesi ve müddet-i tâhsîlin on dört seneden on ikiye tenzîli ve buna zamîmeten iki senelik bir ihmârî kışminin te'sîsi oldu.

En ziyâde mûcib-i hayret ve ta'accüb cihet burasıdır ki o zamânki ricâl-i ilmiyye bu ihmârî kışminin küşâdına rûy-ı muvâfakat gösterdi. Daha garîbi de hâl-i hâzır ricâl ve mün-tesibîn-i ilmiyyesi "Teşkilât" hakkında ref'-i âvâze-i iştikâ eyledikleri halde bu "Kîsm-ı İhmârî"deki yekûnun kîsm-ı a'zamı "Semere-i fuâd-ı ilmiyye"den mürekkeb olmasıdır. Ki insanı hayretlere gark ediyor. Bu "Teşkilât-ı Kâzîmiyye"de üç sene tatbîk edildi. Bunun da aynı gâyeyeye vâsil olacağı görüldü... Derslerde bazı ta'dîlât ile şimdiki şekli tecrübe edilmeye başlandı...

Bu anda dersiâm-ı ulû'l-ihtirâm hazerâti "Cem'i yet-i Müderrisîn" nâmi etrafında ictimâ' ve ittifâk edip bunun da müsbet netîceler elde etmeye muvaffakiyet te'mîn etmeyeceği derk ve teferrüs ile lüzüm-ı İslâhât ve ta'dîlât noktasına makâm-ı âidinin nazar-ı dikkatini celbe çalışılar. Ve muvaf-

fak da oldular. Bu sıralarda yine bir "Teşkilât" ihdâs ve tatbîk edilmek mukaddimâtinin ihmârî düşünülmektedir...

Bilcümle erbâb-ı vukûfun bu husûsda ilmiyyeye mu'âvenetleri bir vecîbe olduğu gibi bütün alakadârânın da serbestce fikrini beyân etmesi menfa'at-i dîniyye ve vataniyye nokta-i nazarından bir farîzadır...

İşte buna binâen bu husûsdaki mutâla'ât ve mülâhazâtımızı enzâr-ı ulû'l-insâfa arza mübâderet ve mücâseret ediyorum... Bu mesrûdâtimda belki bir şeme-i hakîkat ve isâbet mündemicdir. Çünkü teşkilât-ı muhtelife ve müte'addide altında ezilen ve rengârenk ma'lûmât elde eden alîl bir di-mağın mahsûludür...

Dârülhilâfeti'l-aliyye Medresesi'nin iki senelik bir ihmârî kısmı vardır. Bu kîsma dâhil olacak talebe bir parça Kur'ân-ı Kerîm iki satır gazete yazısı okuyabilecektir. Buraya dâhil oldukça sonra iki sene tâhsîl-i ibtidâî görüp Dârülhilâfeti'l-aliyye Medresesi sunûf-ı esâsiyyesinden olan ibtidâî hâric birinci sınıfa dâhil olacaktır...

Bu ihmârî kısmında dokuz ile on iki yaşıları arasında etfâl kabûl olunur. Hayât-ı tâhsîliyeleri günde birkaç saat ders okumak, yarımsar saatlik mesâfede yemekhânelerde it'âm edilmek, sonra da dördü, beşi bir odaya kapanmaktan ibârettir...

Şimdi bunların bir tarz-ı tâhsîl ile iki sene zarfında ne öğrendiğini, ne bellediğini; nasıl bir terbiyeye mâlik olduğunu münsifâne düşünüp bir de vâlide kucağında, peder taht-ı terbiyesinde, taşra mekâtib-i ibtidâiyyesinde ta'lîm ve terbiye edilmiş bir mekteb-i ibtidâiyye talebesiyle mukâyese edersek ikincinin birinciden pek mükemmel ihmâr edildiği görülür. Daha birçok acıklı hakikatler varsa da teşrîhe lüzüm göremiyoruz. Esâsen fî 9 Teşrînievvâl 333 târihli Dârülhilâfeti'l-aliyye Nizâmnâmesi'nin yirmi [130] ikinci maddesinde "ibtidâ-yı hâric birinci sınıfa sinleri on üçden dûn on sekizden efvân olmamak üzere mekâtib-i ibtidâiyye me'zûnları kabûl olunur." fikrası mevcûddur. İşte bu fıkra esâs addedilerek:

Kîsm-ı ihmârînin ilgâsiyla yalnız mekâtib-i ibtidâiyye mezûnlarının kabûlü kararlaştırılmalı. Ve taşradaki "Cem'i yet-i İslâmiyye"ler vâsîtasıyla ve vesâit-i sâire ile kâfi mikdârda talebe cem' edilmeli.

Ibtidâî dâhil kısmında üç sene 'ulûm-ı Arabiyye esâslarının tesbîtine sarf edilmeli, diğer fûnûn gösterilmemeli.

Ibtidâî dâhil kısmından başlayarak âlî kışminin nihâyeti-ne kadar teşkilât-ı hâzırada olduğu gibi 'ulûm-ı Arabiyye ve fûnûn-ı mütenevvi'a gösterilmeli.

Süleymaniye'de hâl-i hâzırda olduğu gibi şu'abât-ı selâse muhâfaza ve idâme edilmelidir.

İşte bu sûretle tatbîkde maksada vusûl dâire-i imkâna dâhil olmuş olur. Zirâ ibtidâî tâhsîl ânında 'ulûm ve fûnûn-ı mütenevvi'a mukaddimâti –ibtidâî hâric tâhsîlinde 'ulûm-ı Arabiyye esâsâti läyikîyla ihmâr ve tesbît edilmiş, ibtidâî dâhil ve âlî tâhsîllerinde maksûd husûl-pezîr olmuş olur. Süley-

mankiye tahsili de intisâb olunan şu ‘bedeki “fen” hakkında tetebbu’ât ve tedkîkâtlâ ilmiye mesleği ihyâ edilmiş olur...

Medrese-i Süleymaniye talebesinden

Cevad

TE’ÂLİ-i İSLÂM CEM’İYETİ

Cem’iyet-i Müderrisîn nâmî ahîren “Te’âli-i İslâm” Cem’iyeti’ne tahvîl ve nizâmnâme-i esâsîsinde bu nokta-i nazardan îcâb eden bazı ta’âlîk ve tavzîhât icrâ edilmiştir. Nizâmnâme-i esâsînin şekl-i mu’addeli ber-vech-i âtîdir:

Madde 1: Esâsât-ı İslâmiyye’ye mu’tekid zevâtdan mürekkeb olmak üzere “Te’âli-i İslâm Cem’iyeti” ünvâniyla bir cem’iyet teşekkûl etmiştir.

Madde 2: Cem’iyetin Maksadı:

(E)¹ Vesâil-i adîde ile hakâyık-ı dîniyyeyi müslümanların rûhlarına ifâza ve terbiye ve âdâb-ı İslâmiyye’yi ta’lîm, şî‘âr ve âsâr-ı İslâmiyye’yi muhâfaza etmek.

(B) ‘Ulûm-ı şer’îyyeye bi-hakkın vâkif ve fûnûn-ı sâireden zamânın ihtiyâcâtiyla mütenâsib ma’lûmâti hâiz ve ahlâk-ı Nebeviyye ile mütehallik âlim-i dînî yetiştirmeye ve herkes için bilinmesi zarûri olan ‘ulûm-ı dîniyye ve ma’lûmât-ı sâire ile ahlâk-ı fâzila-i İslâmiyye’yi efrâd-ı müslimîn miyâندâna neşr ü ta’mîme sarf-ı mesâ’î eylemek.

(C) Beyne’l-müslimîn revâbit-ı uhuvvetin takviyesiyle tesânûd ve tekâmûl-i ictimâ’înin inkişâfinâ çalışmak.

(D) Efrâd-ı müslimîn arasında ferdî ve ictimâ’î teşebbüsât-ı iktisâdiyyenin inkişâfinâ sa’y ü gayret etmek.

(H) Efrâd-ı müslimînden işsiz olanlara kâbiliyetlerine göre iş bulmaya çalışmak ve dûçâr-ı zarûret olanlara mümkün mertebe yardım etmek.

(V) Kü’ûl, kumar, fuhuş gibi efrâdi sefâlete, hey’et-i ictimâ’îyyeyi tereddî ve inhibitâ sevk eyleyen muzir şeylerin men’i esbâbına tevessûl etmektir.

Madde 3: Cem’iyet bilcümle mu’âmelâtında ifrât ve tefîîden mücânebetle mu’tedilâne bir meslek ta’kîb eder.

Madde 4: Cem’iyet kâffe-i hukukunu muhâfaza ve istihdâf eylediği makâsîd-ı âliyyeyi ta’kîb etmekle beraber fîrkacılık âmâline hizmet etmeyecektir. Şu kadar ki efrâdin kanâ’atleri dâiresinde fark-ı siyâsiyyeye intisâblarında beis yoktur.

CEM’İYETİN MAKSAD-I TEŞEKKÜLÜ VE HEDEF-İ MESA’İSİ

Te’âli-i İslâm Cem’iyeti merkez-i umûmîsinden gönderilmiştir: Mukaddemâ teşekkûl etmiş olan “Cem’iyet-i Müder-

¹ Şimdi alfabe sırasına göre sıralanan maddeler, eskiden “Ebced” hesabını teşkil eden kelimelerin harflerine göre sıralanır. Bu kelimeler şunlardır: Ebced (ابجد), hevvez (هوز), huttî (حطى), kelemen (كلمن), sa’fes (سغص)، karaşet (قرشة)، dazag (ضطخ).

risîn”, esâsât-ı ‘ulviyye-i İslâmiyye’ye mu’tekid ve hayât-ı umûmiyye-i beseri müdrik bir zihniyetle hareket ederek şuûn-ı âlemden ibret-bîn olan müslümanları dâire-i şümûlüne aldığı anlaşımak üzere Te’âli-i İslâm Cem’iyeti’ne inkîlâb etmiştir. Târîh-i milelin herhangi sahîfesi açılsa dînine habîl-i metîn ile merbût olmayan milel ve akvâmın er-geç münkarız oldukları görülür. Dîn-i mübîn-i İslâm ise beserin kâfil-i sa’âdeti olan bilcümle ahkâm ve kavâ’idi câmi“ olduğu hâlde müslümanların asırlardan beri dûçâr oldukları zulm, sefâlet, esâret, mağlûbiyet ve inhibitâ -emîn olmalıyız ki- ahkâm-ı asliyye-i dîniyyeye kemâ hiye hakkuhâ ri’âyet olunmamasının netîce-i zarûriyyesidir. Bunun aksını isbât edebilecek hiçbir delîl ibrâz olunamaz. Sîrf eser-i cehâlet olarak hakâik-ı dîniyye ve esâsât-ı İslâmiyye’ye mu’tekid ve ahkâm-ı münîfesine tamâmen mütemessik olmayanların âkîbetleri felâketdir, bu kat’îdir.

Te’âli-i İslâm Cem’iyeti dindaşlarımıza rûhlarına hakâik-ı dîniyyeyi ifâza ve ahkâm-ı İslâmiyye’yi vesâil-i adîde ile ta’lîm, şe’âir ve mesâir-i İslâmiyye’yi muhâfaza etmek maksad-ı aslîyle teşekkûl etmiş ve ibrâz-ı fa’âliyyete başlamıştır.

Ulû’l-ebsâra ibret-nûmûn olan hakâikdendir ki ma’ârif perteve-i medeniyyetdir. Ma’ârifsizlik memleket içinde musîbet, kuvve-i müdhişesini gösterir. Ebnâ-i besere her fenâlik cehâletden gelir. Cehâlet vahsettir. Zulmettir. Sezâvâr-ı telehhüfdür ki cehâletimiz sebebiyle râbîta-i dîniyyemiz za’fa uğramış ve dûçâr-ı felâketimiz olmuştur. Bu felâketden kurtulmanın birinci çaresi iktisâb-ı ilm ü kemâl ederek akide-i dîniyyemizi hüsn-i muhâfaza ve ahkâm-ı İslâmiyye’ye lâyikıyla ri’âyet etmeye muvaffak olmak ve kalbinden mehâfetullâhi kat’iyyen çıkarmamaktır. İşte bu husûsât-ı mühimmezi nazar-ı dikkate alan Te’âli-i İslâm Cem’iyeti ‘ulûm-ı dîniyye ve ma’ârif-i sâireye bi-hakkın vâkif ve ahlâk-ı celîle-i Nebeviyye ile mütehallik [131] âlim-i dîn yetiştirmeye ve her ferd-i müslimîn bilmesi zarûri bulunan ‘ulûm-ı dîniyye ve ma’lûmât-ı ibtidâîyye ile mezâyâ-yı fâzila-i İslâmiyye’nin müslümanlar arasında neşr ü ta’mîmine ve beyne’l-müslimîn revâbit-ı uhuvvet ve meveddetin takviyesiyle tesânûd ve tekâfîl-i ictimâ’îyyenin ve ferdî, ictimâ’î teşebbüsât-ı iktisâdiyyenin inkişâfi-na sarf-ı makderet eyleyecektir.

Te’âli-i İslâm Cem’iyeti umûm vilâyât ve mülhakâtında üç, beş hâneli köylere varıncaya kadar evlâd-ı vatanın perteve-i ilm ü kemâl ile müstefid olması ve efrâd-ı müslimîn terbiye-i dîniyye ile mütehallî ve hakâik ve me’âli-i İslâmiyye’nin inkişâfi için medrese ve mektepler küşâdına çalışmaktadır.

Cem’iyetin tâhîrî ve tedâris encümenlerince Kur’ân-ı Kerîm’i ve harekesiz yazıları suhûletle okutturabilecek bir

tarz-ınevînde tertîb edilen “Elîfbâ” tab’ ettirilmiş ve nüs-ha-i matbû’aları şu’abâta gönderilmiştir. Evlâd-ı vatana köylülerin ahlâk ve mezâyâ-yı dîniyyeyi ta’lîm için bir “İlmihâl” bir de “Târîh-i İslâm” tertîb edilmiş ve bunlar da derdest-i tab’ bulunmuştur.

Te’âlî-i İslâm Cem’iyeti, Tekirdağ, Isparta, İskilip, Kastamonu, Çal, Manisa, Eskişehir, Bursa, Çorum, Öde-miş, Konya, Uşak, Merzifon, Çankırı, Yenişehir, Kara-hisar-ı Sâhib, Kütahya ve Bolu’da birer şu’be açmış ve fa’âliyete başlamışlardır. Maksûd-ıaslınin sûret-pezîrâ-yı husûl olması zîmnâda Muğla, Sungurlu, Boyabat, Bandırma, Kirmasti, Düzce, Beyşehir, Sinop, Sivas, Kayseri, Amasya, Nevşehir, Bolvadin, Maraş ile diğer taraflarda dahi şu’beler derdest-i küşâddır.

Te’âlî-i İslâm Cem’iyeti dîn-i mübîn-i İslâm’ın âyât-ı celîle ve ehâdîs-i Nebeviyye ile men’ buyurmuş olduğu müşkîrât, fuhuş, kumar gibi beseriyetin müstelzim-i in-hîtâti olan ef’âl-i seyyienin men’i esbâbını istikmâle sa’y edecektir. Akide-i İslâmiyesini hüsн-i muhâfaza etmiş olan erbâb-ı iz’ân Cenâb-ı Hakk’ın men’ buyurmuş olduğu ef’âl-i kabîhadan ictinâb ederler. Dîn-i celîl-i İslâm bir dîn-i ulvî-i ictimâ’îdir ki müslümanları bir kitle-i vâhîde hâlinde hareket etmelerini âmir iken te’essüfler olunur ki cehâletden mütevellid sefâhet, rezâlet, ahlâksızlık beynimize tohm-ı nifâk ekmiş ve efrâd-ı müslimîni yekdiğerine düşman etmiştir. Bu, bir felâkettir. Ma’azallah bu hâlin devamı müslümanların mahvini müntec olur. İnsan olan felâketden, müsîbetden ibret alır, Te’âlî-i İslâm Cem’iyeti, Cenâb-ı Hâlik-ı Kâinât’ın eltâf ve ni’am-ı celîlesine iktisâb-ı kâbiliyyet etmek ve tarîk-ı hidâyetde yürümek ve vatana hizmet edebilmek için dîndaşlarının terbiye-i dîniyyelerine ve fezâil-i ahlâkiyye iktisâb etmelerine hâdim olacaktır. Te’âlî-i İslâm Cem’iyeti şimdilik din kardeşlerini tenvîr için ara sıra cerâid-i yevmiyye vâsitasıyla bazı makâlât neşr edecek ve ahvâl-i hâzîra kesb-i sükûnet et-tikden sonra cem’iyât-ı beseriyyeye mûcib-i istifâde ola-cak neşriyâtta bulunmak üzere ayrıca yevmî bir gazete de neşr eleyecektil. Ve minallahî’t-tevfîk.

KAVMİYETÇİLİK HASTALIĞI

Türkçülük nâmiyla vaktiyle burada türeyen komitecilik râbîta-i İslâmiyye’yi haleldâr etmek i’tibâriyle hakîkî müslümanları ne kadar müteessir ettiyse şimdi hâricden gelen aks-i sadâları da o derece dûçâr-ı teessür ediyor. Saçılan nifâk tohumları filiz vermeye başladığından do-layı komiteciler ne kadar iftihâr etseler yeridir. Anlaşıyor ki burada olduğu gibi diğer taraflarda da münevverlik da’vâsında bulunan bir takım politikacılar mübtelâ ol-dukları dalâlet-i fikriyyeyi müslümanlar arasında neşr

ederek râbîta-i İslâmiyye’yi sarsmak emel-i hâsîrîni ta’kîb etmektedirler. İslâm’da müntesib olduklarını söyleyen bu adamlar hiç düşünmüyorlar mı ki o dîn-i celîlenin Pey-gamber-i güzîni asabiyet-i kavmiyye da’vâsını güdenleri uhuvvet-i İslâmiyye dâiresinden ihrâc buyurmuşlardır. Bir tarafdan ittihâd ve ittifâkdan bahs ederler, diğer tarafdan müslümanları parça parça edecek bin türlü tefrikâları icâd etmekten geri durmazlar.¹

Şimdi salâbet-i dîniyyesiyle şöhret-şî’âr olan Boşnaklar arasında da bu politikacıların türediğini görüyoruz. Bos-na’dan bir İslâm hey’et-i meb’ûsesi Dârülhilâfe’ye geliyor, gazetelere vukû’ bulan ilk beyânâtlarında kendilerini Islav ırkının Islovenlere mensûb bir parçası, diye takdîm ediyorlar. Ve milliyetlerini unutturmak maksadıyla Boşnak nâmını Türklerin uydurduklarını kendilerinin müslümandan evvel Sîrb olduklarını ilave etmeyi de unutmuyorlar. Maşallah efendiler, Bosna’nın, o âşinâ-yı kadîmin âfâk-ı îmânından Dârülhilâfe’ye getirdiğiniz hedîye-i uhuvvet bu mu?

Pekâlâ, görüluyor ki aynı hastalık orada da baş göstermiş. Fakat çok şükür ki bu maraz-ı kavmiyyet burada olduğu gibi orada da “münâver!” tabaka arasından hârice sirâyet edememektedir.

Her ne kadar bu Sîrbci efendiler “Câhil sınıf, avâm, hâlâ din ayrılığını nazar-ı dikkate almakda devâm ediyorlar, münevver sınıf için ise böyle bir din farkı mevzû’ bahs değildir. Şüphesiz avâm da kendi benliğini âkîbet anlayacaktır. Fakat bunun için zaman ister” diye marazın sirâyetinden ümîdvâr bulunuyorlarsa da; her tarafdaki müslümanlar bu maraza karşı mütbehiden mücâdeleye başla-dıklarına ve kavmiyet tefrikâlarıyla uhuvvet-i İslâmiyye’yi haleldâr etmek isteyen fuzûlî politikacıların mesâ’ilerine nihâyet vermekde olduklarına bakılırsa bu ümîdin hiçbir zaman husûl bulamayacağına emîn olmalıdır.

Buradaki müslüman ırkdaşlarına mu’âve-net etmek üzere gelen bir İslâm hey’et-i meb’ûsesinin Dârülhilâfeti’l-İslâmiyye’de hissiyât-ı İslâmiyye’yi rencîde edecek böyle sözler sarf etme-si doğrusu büyük saygızlıktır. Te’essüf olunur.

[132] Bosnalı İslâm Hey’et-i Meb’ûsesinin ŞEHÜLİSLÂM EFENDİ HAZRETLERİYLE MÜLÂKÂTİ

Bosnalı İslâm Hey’et-i meb’ûsesini teşkîl eden İbra-him Efendi Sarıç, Şükrü Efendi Kortoviç, Mustafa Efendi Kolyinoviç, Doktor Mehmed Başçı Efendiler geçen gün

¹ Buradan iki satır noksandır.

Şeyhüislâm Efendi hazretlerini ziyâret ederek birçok suâller îrâd etmişler ve cevâblarını almışlardır. Ez-cümle İslâm'ın mâni‘-i terakkî olduğuna ve milliyet mes’elelerine dâir olan birkaç suâl ve cevâbi nakl ediyoruz:

S- Biz İslâmlar Avrupa medeniyetinden istifâde etmeye kendimizi mecbûr görüyoruz. Hâlbuki bazlarımız İslâmiyet'i böyle bir istifâdeye mâni‘ addediyorlar...

C- İslâmiyet hiçbir vakit medeniyet-i hakîkiyyeye mâni‘ olmaz ve olmamıştır. Mehdden lahde kadar sa‘y ü ameli ve ma‘rifetin lüzüm-i ta‘allümünü, sanâyi‘i, fellâhati, zirâ‘ati, ticâreti ve küre-i arzin her tarafında seyâhat-i iktisâdiyye ve ticâriyyeyi, ve mu‘âsır akvâmın mütevessil olduğu her türlü esbâb-ı meşrû‘a ve nâfi‘aya bi‘l-mukâbele teşebbüsü müslümanlara emir ve vâcib kilmiş olan İslâmiyet’dir.

Bazı müdekkikin-ı hukemâ-yı İslâmiyye nusûs-ı mevcûdenin ahkâm-ı ilmiyyesine nazaran insanları 1. Erbâb-ı san‘at, 2. Ehl-i zirâ‘at, 3. Tüccâr, 4. Ashâb-ı hall ü akd nâmiyla dört sınıfa taksîm ediyor ve bu dört sınıfın hâricinde kalan insanları âile addediyor, ya‘nî hayât-ı ma‘îşetlerini esnâf-ı erba‘a ricâlinin semâhat ve ‘inâye-tine mu‘allak tutuyor. Âlât ve edevât-ı lâzimenin i‘mâlindeki ehemmiyet ve lüzûma mebnî erbâb-ı sanâyi‘ birinci, bu âlât ve edevâtin tatbîki ile istifâde noktasındaki hizmetine nazaran zürrâ‘ı ikinci, bu iki sınıfın müstahsalâtının emr-i mübâdelesindeki hidemâtdan dolayı tüccârı üçüncü, bu üç sınıf müntesibîninin muvaffakiyetlerini te‘mîne ve asayıf ve intizâm-ı ‘âmmeyi takrîr ve tesbîte hâdim kavânîn vûcûda getirmekde olduklarından dolayı ashâb-ı hall ü akdi de dördüncü sınıf olmak üzere kayd ediyorlar. Hazret-i Ömer ticâretin kudsîyyetini nazar-ı i‘tibâre alarak ahz ü i‘tâ mahalli olan çarşıda enfâs-ı ma‘dûde-i hayâtını ikmâle muvaffak olmasına inâyet buyurmasını Cenâb-ı Hakk’dan temennî etmiştir. Bu kadar mezâyâ-yı âliyyeyi câmi‘ olan bir dîn-i mübîn hiçbir vakit terakkîye mâni‘ olmaz.

S- İslâmiyet komşuları bulunduğuımız hristiyan akvâm ve hükûmetleriyle hüsn-i mu‘âşerete mâni‘ midir?

C- İslâmiyet'in mezâyâ-yı âliyyesinden biri de komşularına hürmet ve ri‘âyetdir. İslâmlara karşı hayr-hâhâne mukâbelede bulunanlara hürmet ve ri‘âyet vazîfe-mizdir. Hazret-i Peygamber’le ashâb-ı kirâmının o vakiller dahi hristiyan olan Habeşistan hükümdarı ile ahâlîsine olan hürmet ve ri‘âyeti, münâsebât-ı siyâsiyyeleri ma‘lûmdur. Hattâ ashâb-ı kirâmdan bazıları esbâb-ı ma‘lûmeye mebnî Habeşistan'a hîcrete mecbûr olarak Habeşistan'da cidden himâye ve sahâbete mazhar oldular.

S- Yugoslav ırkına mensûb bulunduğuımız cihetle milliyet îcâbı olarak bazı hristiyan hükûmetleriyle bir-

leşmemize dînen mâni‘ var mıdır?

C- Ahkâm-ı İslâmiyye’de milliyet ve anâsır mes’eleleri mevzû‘ bahs olamaz. Slav olmakdan evvel İslâm olduğunu bilmeniz lazımdır.

İslâmiyet dînî ve dünyevî menâfi‘i hakîmâne bir sûretde mezc ve telfîka muvaffak olmuş bir dîn-i âlî olduğundan nâşî her şeyde düstûr-ı hareket ittihâz etmek lâzım gelen esâs menâfi‘-i İslâmîdir. Ma‘amâfîh bu suâlinizde muhtâc-ı îzâh mübhêm bazı nukâta tesâdîf etmekde olduğumdan dolayı hakikî maksadınız her ne den ibâret ise suâllerinizi o sûretle tertîb eder ve lâzım gelen cevâbları alabilirsiniz.

ŞERÎ‘AT VE MEŞRÛTİYET

Dârülhilâfe’de İngiliz lisânıyla intişâr etmekde olan Orient News gazetesi makâm-ı Meşîhat-i celîlenin salâhiyet ve vezâifine dâir bir makâle yazarak sonunda şu mülâhazayı yürütüyor:

“Elhâsil en ufak cihetlerine varincaya kadar bütün umûr-ı devleti ve müslüman hayatını idâre eden, hattâ hükûmetin dâhilî ve hâricî siyâsetini tedvîr eyleyen şerî‘atin me‘mûru Şeyhüislâmdir. Binâenaleyh anâsır-ı muhtelifeyi nazar-ı kânûnda müsâvî tutan bir Meşrûtiyet'i Şeyhüislâm efendinin vaz‘iyeti ile te‘lîfe kat‘iyyen imkân yoktur.”

Târih-i âlemin şehâdetiyle sâbitdir ki cihan-ı medeniyetin, asırlarca bütün süren kanlı mücâdelelerden sonra, kısmen elde edebildiği müsâvâti, şerî‘at-i İslâmiyye daha ferdâ-yı zuhûrunda bütün insanlara en vâsi‘ bir şekilde bahş etmiş ve mehâkim-i şerî‘at, Peygamber’in sallallahü aleyhi vesellem yeğeni ve damadı bulunan Ali radiyallahü anh ile tebe‘adan bir Müsevî arasında tâ-haddüs eden hukuka âit bir da‘vâyi evvelkinin aleyhine olarak fasl eylemiştir.

Hulefâ-yı Râşîdîn'in zamânında, Emevîlerin, Abbâsîlerin, Selçukîlerin, Osmanlıların edvâr-ı şevketinde gayr-i müslim tebe‘anın hukûkca müslim tebe‘anın dûnunda tutulduğu ne görülmüş, ne de iştilmişir. Pek eski târihlere çıkmaya ne hâbet! Hükûmet-i Osmâniyye’nin donanması Hind Denizlerinde dolaşır, ordusu Viyana-ları muhâsara ederken, İstanbul’daki kiliselerin çanlarını susturmak kimsenin hâtırından bile geçmemiştir. Gayr-i müslim tebe‘anın dîmlerini, lisânlarını, ma‘bedlerini, mekteblerini, âdetlerini, an‘anelerini, cemâ‘atlerini tamâmiyla muhâfaza etmeleri da‘vâmîz için, dünyâ bir araya gelse nakz edilemeyecek bir delildir.

Selîm-i evvel'in hiç olmazsa pâyitahtdaki gayri müslim tebe‘ayı İslâm ile hicret arasında muhayyer bırakmak iste-

mesi üzerine o zaman makâm-ı Meşîhat’de bulunan Zenbilli Ali Efendi’nin “Bunların ikisine de şerî‘atin müsâ‘adesi yoktur” diyerek padişahın tasavvuruna karşı durmuş olduğu bütün târîhlerin mazbûtu olan bir vak‘adır.

Mes’eleyi yalnız siyâset cihetinden muhâkeme eden şarklı, garblı birçok müverrihler hem Zenbilli’yi, hem şerî‘ati siyâsetsizlikle ittihâma kalkışırken, “Bugün anâsır

arasında müsâvâtı îcâb eden bir Meşrûtiyet’le Şeyhüllâm’ın mevki‘i nasıl te‘lîf olunabilir?” demek herkesin ma‘lûmu olan târîhî bir hakîkatden teğâfüldür ki biz bunu Orient News gibi medenî bir gazeteye yakıştırmadık.

Dârülhikmeti’l-İslâmiyye

Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maalmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefi, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

اتبعون أهلكم سبيلاً الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللّهُ يَهْدِي مِنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

08 Ocak 1920

16 Rebiulâhir 1338

Perşembe

08 Kânûnisâni 1336

Cild: 18 - Aded: 454

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
(وَإِذْ قَاتَلُوكُمْ نَفْسًا فَادْرِعُوهُ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُثُرْتُمْ تَكْثُرُونَ . فَقُلُّنَا
اَضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذِلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمُوْتَى وَيُرِيكُمْ اِيَّاهُ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ .
ثُمَّ قَسَّتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهُنَّ كَالْحَجَارَةِ اُو اَشَدُ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ
الْحِجَارَةِ لَمَّا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَسْقُقُ فَيُخْرُجُ مِنْهُ الْقَمَاءُ وَإِنَّ
مِنْهَا لَمَّا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ)¹

* *

"Hani, sizler birini öldürmüştür de birbirinizin üzerine attıktınız; hâlbuki Allah sizin saklamakta olduğunuzu meydana çıkaracaktı. İşte bunun üzerine (kâtilin meydana çıkması için) "İneğin a'zâsından biriyle maktûle vurunuz!" dedik. Ölü canlanarak kâtili haber verdi. Cenâb-ı Hak böylece ölüünü diriltir ve belki aklınızı başınıza alırsınız diye size kudret ve azametinin âyâtını gösterir. Bundan sonra yine yürekleriniz katışarak taş gibi, hattâ daha katı kesildi. Çünkü öyle taşlar vardır ki içinden nehirler fışkırır, öyle taşlar vardır ki yarılp sînesinden sular çıkar, öyle taşlar vardır ki haşyet-i İlâhiyyeden dolayı bulunduğu yüksek mevkî'den düşüp yuvarlanır. Cenâb-ı Hak, sizin bu yapıklarınızdan hiçbir zaman gafil değildir."

Bu âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak mürtekibi tarafından ihfâ olunan cinâyeti izhâr ve mürtekibi hakkında icrâ-yi kîsâs olunması için Hazret-i Mûsâ'ya vârid olan emr-i İlâhiyi beyân etmektedir. Mûfessirler bu âyetin tefsiri sadedinde Yahudilerden birinin, serd ettiğini bir takım esbâb-ı muhtelifeye binâen amcasını öldürdüğü ve başka bir yere nakl etmekle kendisini cinâyetden tebrie etmek istedigini, fakat bu mahallenin ahâlisi vak'adan haberdar olunca Hazret-i Mûsâ'ya şitâb ederek bu cinâ-

yeti irtikâb edeni Cenâb-ı Hakk'ın izhâr etmesini taleb ettiklerini, Hazret-i Mûsâ'nın bunlara bir inek kesmeyi emr ettiğini, bunların da türlü türlü inatlarda bulunduğu, peygamberleriyle istihzâ ettiklerini, ma'amâfîh Hazret-i Mûsâ'nın bunlara inegi kestirinceye kadar uğraştığını, nihâyet inek kesildikten sonra onun [134] bir parçasıyla maktûlün darb edildiğini ve bunun kıymâ ederek "Filân öldürdü" dediğini kaydederler.

Mûfessirlerin bu sadedde söyledikleri sözlerin hulâsası budur. Bundan başka birçok rivâyât ve tafsîlât dermiyân ederler ki bunun hiçbirinde sihhâtden eser yoktur.

Mütefekkirlerden bazıları ise yalnız Kur'ân-ı Kerîm'e bakmakla iktifâ ederek vârid olan hurâfâti kat'iyyen nazar-ı i'tibâre almazlar. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'i, Hak Te'âlâ'nın gönderdiği, bâtilden münezzeh bir Kitâb-ı Mübîn telakkî ederler ve 'ibârât-ı Kur'âniyye'den ancak maksûd olan me'anîyi istîhrâc ederler. İşte bunların bu âyet-i kerîme hakkındaki nokta-i nazarları şundan ibârettir:

Âyet-i kerîmenin siyâk ve sibâkından anlaşıldığına nazaran Benî İsrâîl'den biri öldürülülmüş, bunun üzerine Benî İsrâîl nezd-i Mûsâ'ya gelerek her biri cinâyeti diğerine atmak istemiş, Hazret-i Mûsâ Benî İsrâîl'in bu husûmetini görmüş, bu husûmetin arasında kâtilin kim olduğunu anlaşmış ve irtikâb ettiği cinâyetin cezâsını görmesini emr etmiş.

Görülüyorki bu hâdice dolayısıyla Cenâb-ı Hak Benî İsrâîl'e kîsâsî teşîr' eylemiştir.

Arablar kâtilden intikâm alınmayan maktûlü heder olmuş addederler, Hâlbuki kîsâsî alınan maktûlleri yaşıyormuş gibi telakkî eylerler. Arab şâ'iri der ki:

وَ يَذْهَبُ بَيْنَهَا الْمَرْءُ لِغَوا
كَمَا الْقَيْتُ فِي الدِّيَةِ الْحَوَارِ

Bundan anlaşılıyor ki Cenâb-ı Hak, Benî İsrâîl'in himâ-

¹ Bakara Sûresi, 2/72-73-74

ye-i ervâhi için irtikâb-ı katl edenleri katl ile tecziye edilmelerini teşri' buyurarak bir lutf-ı İlâhîde bulunmuşlardır.

Hazret-i Mûsâ katlini emr edince bu hâdisede zikr olunan cânî de cezâ-yı sezâsına uğradı. Böylece maktûlün kanı heder olmadı Âyet-i kerîmede bu cihete (كَذَّالِكَ) kavîl-i kerîmiyle işaret olunmaktadır.

Âyetin sonunda (وَبِرِيكُمْ أَيَّاهُ لَعَلَّكُمْ تَفَعَّلُونَ) buyurulması da ma'nâyi hafiyen iş'âr etmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın teşri' buyurduğu hüküm ma'kûl ve makbûl olmasa herkesin kanı muhâfaza olunmaz, ma'sûmlar emn ü emân içinde yaşayamazlardı. Bu sâyede maktûlün kanını mutâlebe edenler kâtilden, yahut mensûb olduğu tâifeden intikâm almak hevesine düşmezler, bilakis bu sûretle icrâ-yı kîsâs ile kinler söner ve herkes ibret-bîn olur.

Cenâb-ı Hak, bu sûretle herkesi zulm ü adâvet sâikasıyla katlin âkibetinden tâhzîr buyurmuş. Fakat Yahudiler bu âyât-ı beyyinâti ve hûkm-i İlâhiyyeyi gördükleri hâlde muktezîyat-ı akla muhâlefet etmişler, herseyi unutmuşlar. Yürekler, taşlar gibi katılmıştır. Fakat taşlar içindre öyleleri var ki içinden nehirler fışkırır, öyleleri var ki yarılıp sînesinden sular çıkar, öyleleri var ki haşyet-i İlâhiyyeden düşüp yuvarlanır.

Taşlar ki cemâdâtdır, his ve idrâki yoktur. Fakat kavânîn-i İlâhiyyeye inkiyâd eder. Bir kânûnu nakz etmez. Kiminin içinden nehirler fışkırır, pınarlar akar. Kimini havaya atınca kânûn-ı İlâhî'ye itâ'aten onu merkezine cezb arzın üzerine düşer.

Benî İsrâîl ise Cenâb-ı Hak onlara irâde ve tefekkûrún âleti olan aklı, kendi emirlerine göre hareket eden a'zâyi ihsân buyurmuş, onlara gidecekleri yolu göstermiş, iyiyi kötüyü, hakkı bâtilî temyîz etmiş olduğu hâlde ne Allah'ın emrine itâ'at etmişler, ne de akıllarını, a'zâlarını hüsn-i istihdâm etmişlerdi.

Şayed bunlar Allah'ın ehibbâ ve ebnâsı olduklarına güveniyorlarsa nezd-i İlâhîde en yakın olanlar en takî olanlardır. Yok, eğer yaptıkları günâhları gizlice yaptıklarını zan ediyorlarsa Cenâb-ı Hak bunların yaptıklarından hiçbir zaman gâfil değildir.

Bunların âyât-ı İlâhiyyeyi te'vele kalkışmaları neye yarar? Bunlar Cenâb-ı Hakk'ın suver ve zevâhire değil, kulûb ve makâsına baktığını bilmiyorlar mı?

Allah'a i'lân-i harb eden bir kavmin doğru yolda gitmesi kâbil midir? Aslâ. İşte Cenâb-ı Hak (أَفَتَطْمُونَ) âyet-i kerîmesiyle buna işaret buyurmaktadır.

Abdülaziz Çâvîs

[135] KASİDE-İ NA'TİYYE

Şâir-i meşhûr Fuzûlî'nin na't-ı Nebevîyi mutazam-min olan "Su" redîflî kasîdesine nazîredir:

Mebde'-i feyyâz olup her cism-i gevher-bâre su
Ma'nevî me'mûrdur Hak kudretin izhâre su
Mâye-i esrâridir nûr-ı hayât-ı âlemin
Mevce mevce lem'a-zendir cebhe-i âsâre su
Sanki bir rûhü'l-mehâsindir bahar-ı fitrate
Renk renk olmuş da gizlenmiş rûh-i ezhâre su
Kâbiliyyet feyzinin esrârını tefhîm için
Ebr-i Nisan'dan inip dönmüşdür-i şehvâre su
Berk-i gülde jâleye düştükçe nûr-ı âfitâb
Rîze rîze mevce-zendir ateşin ruhsâre su
Sâhil-i tekvîne doğru mevcehîz-i cûş olan
Bahr-i kudretden akar enhâr ile ebhâre su
Eyler ihyâ her içen dil-mürdeyi bir katresi
Menba'-ı Hak'dan akar serçeşme-i ebrâre su
Kasdı hâk-i pây-i yâri ben gibi takbîldir
Çağlayıp sur'atle pûyân semt-i kûy-i yâre su
Hâne ber-dûşün felâket hâlini tasvîr eder
Durmayıp eyler sefer her deşte her kuhsâre su
Âb-ı lütfu teşne-dillerden diriğ eyler zaman
Vermemiştir Kerbela'da zâde-i Kerrâr'e su
İsterim olsun tecellîyâb-ı rü'yet her basar
İnmesin hiçbir göze âlemde Ya Rab kâre su
Canı cânân aşkına îsârı ta'lîm eyliyor
Atlayıp şelâleden oldukça pâre pâre su
Aks-i eşyâ münçelidir safhasında her zaman
Öyle bir mir'ât-ı Hak'dır cehre-i âsâre su
Sîneni hubb-i Nebî'den şu'ledâr-feyz kil
Gül açılsın eyle icrâ safha-i gülzâre su
Vechimi etsem tahattur gözyâşı eyler hûcûm
Şemse karşı gelse elbette dolar ebsâre su
Ağladıkça ben Nebî aşkıyla çağlar sînesi
Sanki âşikdir benimle Ahmed-i Muhtâr'e su
Bahr-i zehhâr-ı İlâhîdir Muhammed Mustafa
Feyz-i ilminden akar her kulzüm-i efkâre su
Feyz-i Hakk âb-ı ezelden eylemiş reyyân anı
Cevheriyle girmemişken âlem-i envâre su
Cûd ü lütfundan hurûşân her zaman âb-ı hayât
Hüsni hulkundan verir hem yâre hem ağıyâre su
Olmasayıdı cûybâr-ı feyz-i irfân-pveri
Hangi menba'dan gelirdi gülşen-i esrâre su
Her velî olmuş ona bir çeşme-sâr-ı ma'rifet
Hep odur her dem veren her âşık-ı gam-hâre su
Selbebîl-i feyz-i esrârından almışdır anın
Lâzım oldukça binâ-yı aşk için mi'mâre su
Yâ Muhammed ağladım yıllarca nârim sönmeli
Âb-ı lütfundan söner bir katre düşse nâre su
Cebraîl-âsâ derinde kalbi derbân eyledim

Sen verirsin ben gibi bir teşne hizmetkâre su
Ben su mazmûnuyla medh ettikçe Fahr-i Âlem'i
Ravza-i kalbimdedir Mecdî benim fevvâre su
Üsküdar 2 Kânûnisânî 336

Abdülaziz Mecdi

MEV'IZA

**Dârülhikmetî'l-İslâmiyye A'zâsından Üstâd-ı hakîm
Ferid Beyefendi'nin Ayasofya'daki mev'izaları hulâsası**

-6-

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(وَالْهُكْمُ لِلّٰهِ وَاحْدَهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ . صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ)¹

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Hakîm'inde buyuruyor ki, "Sizin Allah'ınız birdir. Ondan başka ibâdete ehak ve elyak hiçbir ma'bûd yoktur. Ma'bûd-i bi'l-hak odur. (لَا هُوَ إِلٰهٌ إِلَّا هُوَ رَحْمَنُ الرَّحِيمُ)" Hem Rahman, hem Rahîmdir. Cenâb-ı Hakk'ın Rahmâniyet'i 'âmm, Rahîmiyyet'i hâsdır. Rahmandır, ya'nî lutf u ihsâni 'âmm ve şâmildir. Öyle olmasa kendisine karşı tuğyan eden kimseleri ihlâk etmesi lâzım gelir idi. Hâlbuki öyle yapmıyor. Herkesi ihsânına mazhar ediyor.

(وَالْهُكْمُ لِلّٰهِ وَاحْدَهُ) İmâm-ı A'zam hazretleri *Fikh-ı Eker*'inde diyor ki: "وَاللّٰهُ تَعَالٰى وَاحْدَهُ لَا مِنْ طَرِيقِ الْعَدَدِ وَلَكِنْ مِنْ (طَرِيقِ إِنَّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ)" "Allah'ın vahdâniyeti bizim bildiğimiz vahded-i aded ile değildir. [136] Çünkü ilim nokta-i nazarından her ma'dûd mahdûddur. Hâlbuki Cenâb-ı Hak hasr-ı adedî dâiresine girmekden münezzeх ve müte'âlidir. Allah'ın vahdâniyeti demek, şerîki, nazîri yok demektir. Cenâb-ı Zât-ı Bârî bizim idrâkimizin yetişemeyeceği şeyleri, bizim anlayacağımız sûretde tefhîm buyurmuş. Sünnetullah bu minvâl üzere cârî.

Sonra Allah yine Kur'ân-ı Hakîm'inde Sûre-i Nahl'de buyuruyor ki: "فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُّنْكَرٌ وَّهُمْ (مُّشْتَكِّرُونَ)" "Sizin ilâhınız İlâh-ı vâhiddir. Âhirete imân etmeyen kimselerin kalbleri Zât-ı Ulûhiyyet'i inkâr eder, tasdîkden ibâ eder. Öyle olan kimseler de istikbâr ederler. Ya'nî sâika-i kibr ile tasdîkden, ibâdetden, tâ'atden inhirâf eylerler. Tasdîk-i ulûhiyete yanaşmamak... İnsanların bu türlüsü de vardır. Ne'uzü billâhi te'âlâ. Bu iki şey ya'nî inkâr ve istikbâr insanların mûcib-i helâki olmuştur.

Bu iki haslet-i zemîme sâikasıyla sadr-i evvelde öyle şeyler vukû'a gelmiştir ki insan naklinden istihyâ eder. Cenâb-ı Peygamber'e karşı vukû' bulan tecâvûzât, münâfîkîn, müşrikînin yaptığı şeyleri, hep bu hasletlerin, bir de onlara inzimâm eden hasedin neticesidir.

Sırası gelmiş iken hased hakkında bir iki söz söylemek isterim. Efrâd-ı cem'iyyetin haseden teberrîsi bir lâzime-i

ictimâ'iyyedir. Cem'iyyet-i beseriyye muhabbet-i mütekâbile üzerine durur. Biz içimizden herhangi bir kimsenin muvaffakiyetine hased etmemeliyiz. Haset çok fenâ şeydir. Bundan mezmûm bir hulk yoktur, iyi, fedâkâr, mücâhid kimselerimizle iftihâr etmeliyiz. Herhangi meslekde olursa olsun iyi bir adamın vücûdu mâ bihi'l-iftihârimiz olmalıdır.

İşte enbiyâ-yı zîşânâ karşı müşrikînin mense-i adâvet ve tecâvüzü de bu iki nokta idi. Müşrikler, münâfîklar: -(hâşâ) - Bu Resûlullah denilen adam kim oluyor. O da benim gibi adam. Dün benimle beraber oturup kalkıyor idi. Bugün "Semâdan bana vahy-i İlâhî geldi" diyor. Ben nasıl buna inanır, nasıl dînini kabûl ederim...

Sonra iftirâ ettiler. Allah, habîbîne Kur'ân'da bu gibi hâsidlerden isti'âzeyi emr ediyor. Zât-ı Akdes-i Risâlet'e karşı avâm ke'l-hevâm tarafından yapılmadık ezâ kalmadı. Bu hâsidlerin nesl-i habîsi hâlâ munkati' olmamıştır. Göz diktileri adamlar hakkında neler uydururlar! Ellerinde: Ayyâş, kalleş, evbâş, cerrâr, mekkâr, ayyâr, tarrâr gibi isimler ve rîmîş birçok zehirli oklar vardır. Bunları önlerine koymalar. Bu vicdânsızlar hiçbir iftirâdan çekinmezler. İçleri fesât doludur. Şeytânla yalnız kaldıkça muttasıl mefsedet ta'allüm ederler. Bir adama isnâdâta başladılar mı evvelâ bu okların birini atarlar. Rast getiremediler mi, obürünü atarlar, sonra da diğerini, ilh... O biçâre adama isnâd edecek bir şey bulamadılar mı, zavallının harîm-i ismetine kadar tecâvüz ederler. Böyle kimselere ne diyelim. Allah İslâh eylesin.

Hâsılı bu iki rezîleden tevakkîyi herkes vecîbe-i zimmet bilmelidir. Çünkü sa'âdet-i ümmet bu noktadadır.

İşte Allah vahdâniyetini, bir olduğunu, şerîk ve nazîri olmadığını Kur'ân'da bize bildiriyor. Kitâb-ı semâvî olan o Kitâb-ı Akdes'de Allah diyor ki: "وَالْهُكْمُ لِلّٰهِ وَاحْدَهُ" Sen Allah'ı tanıyor musun? Bu vahy-i İlâhîdir, kibel-i Sübhanîden vahy olunmuş bir Kitâb-ı Akdes'dir. Bunu diyorsan artık başka delîl aramaya hâcet yoktur. Mü'min muvahhid için bu kadari kâfi. Lakin birçok ağızlardan şüpheler işitiliyor. Münâkaşalar ediliyor. Böyle adamlar eksik olmuş mu? Ötekiler gibi bu mülhidlerin nesl-i habîsi de münkarız olmaz. Hey'et-i ictimâ'iyyeyi tamâmiyla bunlardan tathîre kalkışmak abesle istigâldir. Çünkü iyilerin kıymetini takdîr için fenâlar da olacak. Kâfir olmayınca mü'minin kıymeti anlaşılmaz. Mülhid olmayınca muvahhidin kıymetini takdîr olunmaz. Bütün insanlar iyi olsun derseniz sonra esmâ-i îlâhiyye mu'attal olur. İyisi olduğu gibi, fâsîki da, fâciri de lâzım. Muktezâ-yı hikmet budur.

Evet efendim, Kur'ân'ı tasdîk ediyor musun? Ne gezer! Sen Kur'ân'ın ancak hurûf ve zurûfunu görüyorsun. O hurûf ve zurûfdaki ma'nâ-yı celîli tefekküre, o ma'nâdan te'essüre isti'dâdin yok. Çünkü kalbin çifit çarşısı gibi. Velvele-i inkârin sadâ-yı müz'ici istimâ-i hak ve hakîkate mâni'. Şâir ne güzel söylemiş:

عروس حضرة قُرْآن نقاب آنکه بر اندازد

¹ Bakara Sûresi, 2/163

² Nahl Sûresi, 16/22

که دارالملک ایمانرا مجرد بیند از غاوغا
عجب نبودکه از قرآن نصیبی نیست خبر نقشی
که از خورشید خبر کرمی نبیند چشم ناینا)

Şimdi artık Kur'an'a karşı sū-i zanda olanlar Kur'an'ı değil, kendilerini düşünürler. Şâir, Kur'an'ı bir arûs-ı nâzenîne, bir geline teşbih ediyor. Gelin yüzünden duvağı ancak dârûlmülk-i îmân, velvele-i cidâlden âzâde bulunduğu zaman ref' eder. Münkirlerin nukûş-ı zâhire-i Kur'an'dan başka bir şey görmemelerine ta'accüb edilmemeli. Böyle bir adam Kur'an'ı eline alsa onun hurûf ve zurûfundan başka bir şey görmez. Me'ânî-i celîlesinin mezâyâsına vâkif olamaz. Zirâ gözü kör olan adam yalnız güneşin harâretini hisseder. Nûrunu, ziyâsını görmez.

Filhâika kör güneşin ziyâsından ne istifâde eder? Güneşin vücûduna ancak harâetiyle hükm eder. İşte Kur'an'ın hurûf ve zurûfu dâhilinde kalanlar Kur'an'a bakınca sadece kelimâtdan, müzehheb cildden başka bir şey göremezler. Kur'an'ın nûr-ı hakîkati kalblerinde tecelli etmez. Çünkü dârû'l-îmânda muhârebe oluyor. Orada şeytânlar futbol müsâbakası yapıyor. Nefis hevâ ve hevesle dolmuş. Her yeri bir hava çalışıyor. Böyle adam îmânın nûrundan elbette hissemend olamaz. Evvelâ sâha-i îmânî futbol müsâbakasına terk [137] etmemeli. Kur'an'ı huzû' ve huşû' ile eline almalı. İnşaallah hep bunları söyleyeceğim. Allah söyletirse.

Hakîm Sinâî'nin de bu meâlde güzel bir kitâsı vardır ki meâli şudur:

Evet kör âfitâbı görmez. Ancak hararetiyle vücûduna hükm eder. Basar-ı basîretine 'amâ târî olan dâll ve mudîl de Kur'an'ın yalnız zevâhirini görür. Kur'an'dan müte'essir olmak için îmân, edeb lâzımdır. Nasıl ki bir kimse hevâ-yı nefsânîye hâdim olacak bir meclise gider. Tamâmiyla o meclisin âdâbına ri'âyet eder. Meselâ bir şarkî dinlemek lazım gelse bütün huzûr-ı kalbini bir yere cem' için ne yapmak mümkünse yapar. Kur'an'a gelince ne edeb tanır, ne bir şey. Ona karşı da böyle huşû' ve huzû' üzere olsana! Münkirler:

-Kur'an'da ne var sanki? Basit basit fikirler. Bununla iş olur mu? Bu zamanda bizi tatmîn eder mi? diyorlar.

İste bu, dalâlin en fecîdir. Daha doğrusu edebsizlikdir. Ma'amâfih bu rezâlet yirminci asırın mefâhirinden değildir. Daha çok evvel bu zehirler söylemiştir. Hazret-i Mevlânâ zamânında da münkirîn Mesnevî-i Şerîf'e karşı tuğyân ettiler:

-Bu nedir? Mevlânâ bir takım kurt masallarını toplamış. Âlemin gözünü boyuyor...

Hazret-i Mevlâna bundan müte'essir olarak bu i'tirâz-ı bî-edebânînin yalnız Mesnevî'ye karşı değil, Hazret-i Kur'an'a karşı da dermiyân edildiğini söylüyor.

Allahu Zülcelâl'in Kitâb-ı Semâvîsi de bu minvâl üzere nâzil oldu. Hazret-i Furkân-ı Hakîm'e de kefere-i fecere böyle ta'n u teşnî' ettiler. Ne dediler?

Adam!.. Bunlar bir takım masallardan, esâtîrden ibâret tir. Bir hakîkat-i fevkâl'âde yok...

Hâlbuki insanı asıl dalâle düşüren, yaniltan budur.

- İki yaşında çocukların bunu anlar. Eğer evlâd-ı Arab'dan ise, yahut lisân-ı Arab'a âşinâ ise...

Bak şeytân-ı la 'în nasıl vuruyor!

- Ne var sanki? Hani göklere çıkaracak kıymeti nerede?

Ne'ûzü billah. Neler söylemişler. Ne bed-tînetler gelip geçmiş. Ne mülhidler diller uzatmış. Ya'nî bu münkirler şu asırın yâdigârları değil. Bunlar o nesl-i habîsin câhil veledleri! Daha neler var!

- İşte Kur'an'ın münderecâti: Âdem'in yaratılması, cenetden ihrâc edilmesi... Bu büyük bir şey değil. Sonra Kavm-i Ad'in rîh-i sarsarla helâki... Ya'kûb ile Yusuf'un hikâyesi, Züleyhâ'nın kîssa-i ma'lûmesi, İsmail'in vak'ası, ashâb-ı Fil vak'ası... Bunlar herkesin bildiği şeyler... İşte sizin Kur'an dediğiniz böyle esâtîr-i evvelîn, kisas ve hikâyât!

Hâşâ, hâşâ. Fakat ne çare, bunları söylemede zarûret var. Bunlar hep cehl ü hamâkat. Daha doğrusu edebsizlik. Neden böyle oluyor? Besâtetden. Sonra Hazret-i Mevlânâ bir hadîs-i şerîf nakîl ediyor: ¹(إِنَّ النُّفَّانَ ظَهَرَأَ وَبَطَنَا) Kur'an'ın yedi batnî vardır. O batnîlar bize göre yoktur. Çünkü biz idrâk edemediğimiz şeye ma'dûm hükmünü veririz. Bizim köyde Beylerbeyi'nde inatçı bir adam vardı. Bir gün Fâtih'in cümle kapısında zincir var mı yok mu, diye birisiyle bahse tutuşup yok diye ısrâr etti. Nihâyet kalkıp beraber Fâtih'e gittiler. Zincir var diye iddi'â eden koca zinciri herifin gözüne sokmuş. Ne dersiniz, herif zinciri eliyle tuttuğu, şangır şangır salladığı hâlde yine "Yok dedim yok" diye inâdından vaz geçmedi. Artık böyle adamlara ne yapılır? Yok dedi bitti. Kur'an'ın ne batnî var, ne zahrî. Kâğıt üzerinde ne görürsen o.

Hazret-i Mevlânâ diyor: Sen bil ki Kur'an'ın hurûf ve zurûfunun zâhirî vardır. Onun zâhirînîn zîmnîda da kâhir, azametli bir de bâtinî vardır. Onun kahri azîm. O batnîn içinde bir batnî daha var. Herkes o batnî müdrik olamaz. Akıllar oraya gelince gâib olur. Fakat sen onun racûlü değilsin. Burnunun ilerisini göremezsin. Bari yerinde otur da haddini bil. Nasıl 'ulûm ve fûnûna, sanâyi'a müte'allik bir şey teklîf olunduğu zaman "Bilmem, yapamam" diyorsun, burada da haddini bilsene!

Yine Hazret-i Mevlânâ diyor: Kur'an'ın dördüncü batnîni Allah'dan başka kimse görmedi. Ey oğul! Sen Kur'an'ın yalnız zâhirîni görme. Zevâhirine kasr-ı nazar etme. Şeytân, insanın cismânîyetinden başka bir şey göremez. Nitelikim İblis, Hazret-i Âdem için öyle dedi: "Onu toprakdan, beni de ateşten yarattın. Ben ona nasıl secdede ederim?" Çünkü Âdem'deki sırr-ı İlâhiyi göremedi. Bir hayvan ne bilir insanın kıymetini? İblis de öyle dedi: Âdem'in tînin-

¹ İbni Hibban, Sahih 1:146; el-Münâvî Feyzü'l-Kâdir, 3:54

den başka bir şey görmedi. Şeytânın tîninden de âdemiyet hâssasına intizâr abesdir. (از طبع دیو حاصلت آدمی مجو)

Hazret-i Kur'ân'ın zâhiri şahs-ı âdemî gibidir. Sizin, benim gibi bir heykel-i mahsûs-ı cismânî de öyledir. O Kur'ân'ın minik şekl-i zâhirîsi meydandadır. Hepiniz onu mevki-i tekîmde bulundurursunuz. Fakat bir rûhu vardır ki o gizlidir, hafîdir. Onu bilmek, bulmak için lâzım gelen istî'dâdi elde etmeye çalışmalı. Herşey böyledir. Bu husûsda hem bir şey bilmez, hem de ağızına geleni söyler. İşte güce giden budur. Bir parça edebini takınsana!

Bir adamın amcası, dayısı kirk sene onunla beraber bulunsa yine hâlinden bir şey göremez. Serâirine, sîrrânî nukâtına infâz-ı fîkr u nazar [138] edemez. Hâl böyle iken Zeyd ve Amr birbirinin ahvâlinden nasıl haberdâr olur? Hepimizin idrâki başkası için kapalıdır. Hattâ benim seni bilişim kendi şu 'ûrum içinde. Senden intikâl eden fikrimi biliyorum. Azîm mes'eledir bu. İlmü'n-nefsin en mühim bir mes'elesidir. Karşıtlırsak bu ders ile iki ay uğraşmak lâzım.

İste Kur'ân-ı Azîm'ü's-şân... Buna inanırsan, âyâtını kabûl edersin.¹ (حَشِيَّةُ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأُمَّالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) “Dağlar -medâr-ı teklîf olaydı da- Kur'ân'ı üzerine indirmiş olsaydık o koca dağlar huşû'a gelir, Allah korkusundan parça parça olurdu. Ama tabî'i, ma'nâsına ittilâ' şartıyla. İnsanlar te'emmûl, tedebbur etsinler diye biz bu emsâli darb ettik.”

Allah darb-ı mesel yapar mı? Bizim için yapar. Herhangi bir hakîkati bizim idrâkimize sokmak için fehmi en sehîl olan misâller ile tenvîr eder. (إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْخُحُ أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعْوضَهُ) “Allah sivri sinekden bile misâl getirir. Bundan istihyâ etmez. İmâni olanlar bunun hak olduğunu takdîr ederler.” (وَآمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيُنَوِّلُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهِنَا مَثَلًا) “Fakat Allah'a îmân etmeyenler: “Nedir bundan Allah'ın maksadı?” derler. Yine Şeytân hortumunu kalbine sotku. (يُضْلِلُ بِهِ كَثِيرًا وَهُدِيَ بِهِ كَثِيرًا) “Allah birçoklarını idlâl ettiği gibi, birçoklarını da mazhar-ı hidâyet eder.” (وَمَا يُضْلِلُ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ)” Bak, bu azameti ile beraber sivri sinekden bahs ediyor, bu nasıl şey? Al bir fesâd tohumu daha! Pekâlâ kendini düşünsene! Avâlim-i gayr-i mütenâhiyye içinde kibr-i cismânî i'tibâriyle seninle sivri sinek arasında ne fark görüyorsun? Fakat sen cisminle mi insansın, yoksa rûhunla mı? Sen nesin? Niçin Cenab-ı Hakk'ın tarz-ı tebliğâtına i'tirâz ediyorsun? Suğr-ı cism i'tibâriyle sivri sinekden senin ne farkın var? Fezâyî nâ-mütenâhîde küre-i arzı alacaksın, dörde taksîm edeceksin. O rub'un içinde lâ-yu'ad mahlûkât. Onların içinde de bir ferd-i nâcîz. İnsan böyle mi düşünülür? İnsan cismâniyyeti i'ti-

bâriyle ne kadar ehemmiyetsizdir. Lakin insâniyyeti i'tibâriyle kevn ü mekâna sığmaz. Hakîm ol hikmete muvâfık düşün. Saçma söyleme. İnsanın insâniyyeti bu heykel-i mahsûs-ı cismânî ile değildir. O cevher-i kesîf lâ-şey hükmündedir. Bir hadîs-i kudsîde “Beni arz ve semâ almaz. Ancak mü'min kulumun kalbi alır” buyuruluyor. Bak ne olduğunu anla. Onun için Allah sivri sinekden de bahs eder. Kendini pek zelîl tutma. Kur'ân senin için gönderiliyor. Sen kendini, ya'nî cismâniyetini mesâhât-ı hendesiyye ile ölçmeye kalkışırsan hiç kıymetin kalmaz. Ancak sende bir cevher vardır ki nâ-mütenâhîleri içine almıştır. İnsanın büyülübü buradadır. Sen kendini bir cirm-i sağîr zannedersin. Fakat insan âlem-i ekberdir. Bütün avâlim insânda mündemicdir, muntavîdir. Böyle yerlerde cismânî büyülüklük, yahut küçüklük mevzû' bahs olamaz.

- Evet ama Kur'ân'ın münderecâti basît...

Behey hâin! Behey zâlim! Sen Allah'ın âfâkiyyesine bak. Allah'ın en büyük kânûnu en basît olandır. Besâtetden ne çikar? Kur'ân'da nice hakâyîk var. Fakat sende görmek istî'dâdi yok.

Bak bir kere semâya, ne görürsun? Bir güneş. Etrâfında da tangır tungur dönen bir kitle-i tûrâbiyye. Onun dönüşünden gece gündüz oluyor. Fusûl-ı erba'a oluyor. Bundan basît bir şey olur mu? Allah'ın kânûnları da böyle basît. Koca küre topaç gibi dönüyor. Şu kânûnunun besâtetine bak. Sonra senin o küre-i arzında zuhûr eden nâ-mütenâhî hâlât-ı garîbeye bak. Fakat en garîbi bu kadar bedâhete karşı sen hem Allah'ı, hem de onun Kitâb'ını inkâr ediyorsun. Demek ki bir şeyin besâteti onun aslındaki azameti iskât için sebeb-i kâfi olamaz. Besâteti serrişte ittihâz ederek bunun hükmü yoktur, kıymet-i ilmiyyesi şu kadardır diye hezeyânlarına karşı denebilir ki: Senin kıymet-i fenniyyen de kürenin tangır tungur yuvarlanmasından başka bir şey değildir. Kürede şu hareket-i basîta nice inkilâb yapmış. Nice hayvânât, nice ezhâr vücûda getirmiş. Anladın mı besâtetin ne olduğunu? İşte Kur'ân'ın besâtetinin içinde öyle hakâyîk vardır ki dünyâ içinde dünyâ yaratmış. Bu kadar ulemâ, bu kadar fukahâ Kur'ân'ın azamet-i şâni önünde ser be-zemîn-i hayret olmuşken sen ne cûr'etle bu gibi türrehât ile Kur'ân'ın azm-i şânını tenkîs etmek, hâiz olduğu ehemmiyyeti iskâtâ sâ'î olmak istersin? Bu, ahmaklığı son perdesidir.

Sevk-i kelâm bize başka sözler söyledi. Biz de bu vesîleden bi'l-istifâde sözü Kur'ân'a intikâl ettirdik. Burada kalsın. Allah Furkân-ı Hakîm'inde kendisinin bir olduğunu bize söylüyor (شِدَادٌ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) “Şimdi Kur'ân'a îmânın varsa Allahu Zülcelâl'in inzâl buyurmuş olduğu âyetle! İktifâ edersin.

- Ama biraz daha tevî'-i ma'lûmât etmek isterim...

Diyeceksin. Var et. Onda da be'is yok. Ey münkir, ben

¹ Haşr Sûresi, 59/21

² Bakara Sûresi, 2/26

³ Bakara Sûresi, 2/26

⁴ Bakara Sûresi, 2/26

⁵ Bakara Sûresi, 2/26

⁶ Bakara Sûresi, 2/163

sana horoz akıllı bile diyemeyeceğim. Çünkü horozun dirâyetinden sarf-ı nazar, birçok mehâsini de vardır. Meselâ âilesini çok sever. Himâyesi husûsunda büyük bir gayret izhâr eder. Harîm-i ismetine kimseyi tecâvüz ettirmez. Tecâvüz edene karşı çırpinarak hâmûm eder.

Piliç akıllı... Onu da diyemeyeceğim. Çünkü iki günlük piliç anasının cenâh-ı şefkatine siğınır, orası kendisinin me'meni olduğunu bilir: Çaylak geçerken oraya kaçıp gizlenmeyi ona kim öğretti? Kendisini ta'arruz-ı a'dâdan himâye için o cenâh-ı şefkatın melce'-i kâfil ve kâfi [139] olduğunu idrâk ediyor. Bu böyle olduğu halde, ey mahlûkâtın eşrefi olan insan! Sen bu kadar tekârîm-i kudrete mazhar iken utanmadan nasıl hâlikin, Allah'ını inkâra cûr'et ediyorsun? Nasıl onu tanımaz, bilmeysin? Şu piliç kadar da aklın yok mu? Efsûs, sad hezâr efsûs!..

Demek oluyor ki akl-ı sahîh ile mütefekkir olan bir adam için inkâra meçâl yoktur. Ve illâ piliç menzilesine inmeli. Vâ esefâ ki onun kadar da idrâki yok. Çünkü piliçde idrâk var. Anasının kanatları altına ilticâ ediyor. Orası kendisini düşman şerrinden muhâfaza edeceğini müdrik. Senin kafanda ise koca bir beyin var. Piliç kadar da mı idrâkin yok? Ne ise sadede gelelim. İşte insanın Allah'ını bilmesi için tarîk-ı nazar da vardır. Bu cihetlerden de bahs etmek isterim.

(فَقَوْنِي كُلُّ شَيْءٍ لَّهُ آئِيَةٌ تَدْلُّ عَلَى اللَّهِ وَاحِدِهِ)

“Aklı olan vücûd-ı Bârî’ye kendi vücûduyla istidlâl eder.”

(أَنَّمَا يَعْلَمُ اللَّهُ رَسُولُهُ لَوْجَبٌ عَلَى الْحَلْقِ مُغْرِفُهُ تَعَالَى)

“Eğer Allah resûl göndermemiş olaydı zevi'l-'ukûlden olan mahlûkât ya'nî insanlar üzerine ma'rîfetullahı bulmak vâcib olurdu. Ya'nî Allah o kadar beyyindir ki peygamber bile göndermemiş olsa aklı başında bir adam en-füs ve âfakdaki âyât-ı beyyinâti nazar-ı mütâla'aya alınca mutlakâ onu tasdîk eder. Hâlbuki eczâ-yı kâinâtın herbiri Allah'ı bilir; Kâbiliyet-i fitriyesine göre onu tevhîd ve temcîd eder. Nerede kaldı ki insan! ^{وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْتَعْجِلُ بِهِمْ (وَلَكِنْ لَا شَفَّهُونَ تَسْبِحُهُمْ)}¹ Bu tesbîh eşyâyi ilmen tasdîk eden felâsife-i Efrenç'de vardır. İnsâallah onlardan da bahs ederiz. Bu bahsin mâ-ba'dîni gelecek hafta ikmâl ederiz. ^{رَبَّنَا لَا تُرْغِبْنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ}² ().

AHLÂKIYÂT

-4-

Mebâdî-i Ahlâkiyyeden İhtiyâr (Irâde-i Cüz'îyye)

Mes'ûliyet-i âhlâkiyye, mes'ûliyet-i ahlâkiyyenin ta'yîni, mes'ûliyetin şerâiti, hürriyet-i ahlâkiyye veya kuvve-i ihtiyâriyye, mes'ûliyetin derecât-ı muhtelifesi ve mes'ûliyet-i tâmmî, mes'ûliyet-i müstereke.

Felsefe-i kadîme ve cedîdenin ahlâk için keşf ü ta'yîn ey-

¹ İsrâ Sûresi, 17/46

² Âl-i İmrân Sûresi, 3/8

lediği mebâdînin en mühimmi; ihtiyâridir; insanların amelinde muhtâr ve irâdesine sâhib olmasıdır. Rasyonalistler ihtiyâr mebde'ini kabûl eyledikleri için insanların her yaptığından mes'ûl olmasını da kabûl etmişler. Binâenaleyh ilm-i ahlâkin esâslarından biri de “ihtiyâr” ve bunun üzerine müstenid bulunan “mes'ûliyet”dir; bunlar da ilm-i ahlâkin mebâdî sindendirler. İhtiyâr ve irâde-i cüz'îyye mebde'i kabûl edilmedikçe muhassenât ve mu'ayyebât, adl ü zulm, fazîlet ve rezîlet sözleri ma'nâsız kalır; insanlar arasında iyi ve fenâ olmazdı. İhtiyârdan maksad ne olduğunu izâh etmezden evvel mes'ûliyetin mâhiyetini tedkîk edelim.

Mes'ûliyet-i Ahlâkiyye:

Mes'ûliyet, efâlinin hesâbını verecek ve netîcesine göre bizzât kendi nefsi, kendi vicdâni veya hukm-i cinsi tarafından mükâfât veya mücâzât görecek olan bir vücûdun sıfatıdır. Mes'ûliyet-i ahlâkiyye, zevi'l-'ukûlun kasde makrûn olan fi'linden neş'et eden mes'ûliyetdir.

İnsan, kuvve-i akliyye ve ihtiyâriyye sâhibi, hayr u şerri temyîz etmek hissine mâlik bir mahlûk olunca efâlinden mes'ûl olacağına yine aklımız hükm etmektedir. Evet, insan lüzûm-ı tekemmûl ve gâye-i hilkati bilmek fitratında yaratılmıştır; mâdem ki eşref-i mahlûkâtın bütün mahlûkâtı, kuvâyi tabî'iyyeyi teshîr edecek bir kuvveti hâizdir, şu hâlde gâye-i hilkati ne gibi bir gâye için yaratıldığını anlaması lâzımdır. Akıl ve irâde gibi hasâis ve kuvâ ile mahlûkât-ı sâreden mütemâyiz olan insanın, kendisi için matlûb olan gâye-i kemâli arayıp bulması bir vazîfedir. Bu vazîfeden uzaklaştiği vakit özür olmak üzere cehlini ortaya atması, hiçbir suretle şâyâñ-ı kabûl görülemez. Çünkü insan için mukadder olan gâye-i kemâli ve bu gâyeeye îsâl edecek olan vesâiti bilmemesiafflemeyecek kadar fâhiş bir hatâdır; dâ'i-i mes'ûliyyetdir. Bildiği hâlde ondan 'udûl etmesi, ona tevessûl etmemesi ise en büyük bir galat, en azîm bir günâhdır. Binâenaleyh her iki sûrette de insan mes'ûliyetden kurtulamaz. Demek ki, gâye-i hilkatinden haberdâr olmayan, bu gâyeden uzaklaşmış bulunan insanlar –bunun sebebi ne olursa olsun- mes'ûliyet-i ahlâkiyyeye dûçâr olur. Binâenaleyh bir mes'ûliyetin ne sûretle tahakkuk edeceğini, ne şekilde ta'ayyün edeceğini araştırmamız icâb eder.

Mes'ûliyet-i Ahlâkiyye'nin Ta'yîni:

Şimdi söylediğimiz vechile zevi'l-'ukûlun kasde makrûn olarak işlemiş olduğu işleri her halde dâ'i-i mes'ûliyyetdir. Bundan dolayı akıl ve hürriyete sâhib olan her insan mes'ûldür. Şu kadar ki her fi'il, ahlâkî bir mes'ûliyeti icâb etmez. İzâh edelim:

Bizden sudûr eden her fi'il iki sûretle farz edebiliriz: Ya kasd ve 'amd netîcesi olarak bi't-te'ettî sudûr eder; bir makşad ve bir gâye düşünülerek işe mübâşeret olunur. Yahut bilâ-kasd ânî bir sûretle, birden bire sudûr eder. Zevi'l-'ukûlden sudûr eden efâl, ekseriyetle birinci kısımdır. Zevi'l-'ukûlun

fi‘ili, bir kasd ve bir niyetden neş’et eder, akıl [140] sahibi bir insan maksadsız, niyetsiz bir iş yapmaz. Şu halde mes’üliyet iki kısma inkisâm ediyor: Biri kasd ve niyet için, diğer de kasd ve niyetin neticesi olan fi‘il için. İşte kasd ve niyetden neşeden mes’üliyete “mes’üliyet-i ahlâkîyye” nâmi verilir. Buna binâendir ki: Aynı fi‘il kendisini sebk eden kasd ve ‘amde tebe‘an keyfiyât-ı muhtelife ile muttasif olur; başka başka renk ve sıfat kesb eder. Meselâ bir ormanda gizlenip de yolculardan birini öldüren ve mâlını alan kuttâ‘-ı tarık ile, aynı ormanda tûfenginden çıkan kurşun, kazâ neticesi olarak bir şahsin katline sebebiyet veren bir avcı arasında büyük bir fark vardır.

Evet, ormanda yekdiğerine müşâbih iki fi‘il var; ortada iki şahıs öldürümüş yatıyor. Aynı zamanda iki de kâtil var; lakin kâtillerin maksadı başka başka! Birisi ‘âmden bile bile kurşunu maktûle tevcîh ediyor; maksadı hayâtını i‘dâm ve mâlını almak, yahut yalnız hayatını ortadan kaldırırmakla teşeffî-i sadr eylemek, diğer ise kurşunu av niyetiyle atıyor; maksadı avdır. Fakat her nasıl ise kazâen bir adama, ormanın bekçisine isâbet ediyor. Şimdi bu iki fi‘ilin fâ‘iline terettüb edecek mes’üliyet beyninde pek büyük fark vardır. Evvelki fi‘ilin fâ‘ili kendisinden sudûr eden fi‘ilden dolayı hem kâtil, hem de cânîdir; hem mes’üliyyet-i ahlâkîyyeye, hem de mes’üliyet-i kânûniyeye dûcâr olur. Çünkü fi‘ili kasd ve niyete makrûn olarak sudûr etmiştir. İkinci fi‘ilin fâ‘ili de kâtildir. Fakat cânî değildir. Fi‘ili, kasde makrûn olmadığı için ahlâken mes’ûl değildir. İşte insandan sudûr eden kâffe-i ef‘âl böyledir; Demek ki insan her fi‘ilinden dolayı mes’ûl değildir; Belki ef‘âl-i ihtiyâriyeyi içinde azm u kasde makrûn olan fi‘illerinden mes’ûldür. Ahlâk nokta-i nazarından ef‘âlde mu‘teber olan niyât ve makâsiddir.

Kavânîn-i dîniyye ve şerîyyeye göre de i‘tibâr makâsîdadır. (إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالْيَتَاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرٍ مَا تَوَيْ) Bir iştan maksad ne ise hüküm ona göredir.

Mes’üliyetin Şerâiti:

Evet insan, kasde makrûn olan ef‘âlinden dolayı mes’ûldür. Fakat bu mes’üliyet mutlak değildir.

İnsandan sudûr eden herhangi bir fi‘il mes’üliyeti dâ‘î olmak için iki şartın tahakkuk etmiş olması lâzımdır. “Akıl, hürriyet.” İnsandan sudûr eden bir fi‘ilin fâ‘ili şu iki şartı müstekmil olmazsa o fi‘lin sâhibine karşı mes’üliyet vâki‘ olmaz. Zâten şimdi de söylemiş idik ki: Rasyonalistlerin mes’üliyete kâil olmaları da insanı hür ve âkil olarak kabûl ettiklerindendir. Şu hâlde; uykuda olan bir adamın, yahut sara illetine veya hummâya tutulan bir kimseyin, sâir fi‘n-nâmın ef‘âli gibi insandan min-gayr-i şu‘ûr sâdir olan ef‘âl üzerine mes’üliyet terettüb etmez. Çünkü mes’üliyet terettüb edebilmek için insanın âkil ve müdrik olması lâzımdır. Şüphe yok ki müdrikden maksad, insanın nev’ummâ, bir dereceye kadar ameleni bilmesi demek değildir; Belki yapacağı fi‘ili takdîr etmesi, onu hâdde-i tedkîkden geçirerek hüsn, kabîh; nâfi‘ ve muzîr; hak ve bâtil, fazilet ve rezîliyet, elhâsîl bütün ef‘âlinin mukaddimât ve

netâyicini tedebbür etmek, düşünembilmektir. Bu ise kâfî derecede akıl ve terbiye-i ameliyyeyi müstelzimdir. Bu bâbda cehl özürden ma‘dûd değildir. Aklı başında, tab‘an medenî olan bir kimse için: “Bilmiyorum” sözü bir ma‘zeret teşkil edemez. Eğer kânûnu bilmemek özür olsaydı şerâyi“ ve kavânîn bâtil olur, evzâ‘-i ictimâ‘iyye de dûcâr-ı fesâd olurdu.

Hürriyet-i Ahlâkîyye veya Kuvve-i İhtiyâriyye:

Mâdem ki mes’üliyet-i ahlâkîyyenin tahakkuk edebilmesi için hürriyet lâzımdır; o hâlde mes’üliyeti te’sîs edebilmek için muktezî olan “Hürriyet-i ahlâkîyye” den maksad ne olduğunu da araştıralım. Çünkü hürriyet kelimesinin muhtelif ma‘nâları vardır. Meselâ benim hürriyetim ile bir mahbûsun hürriyeti bir değildir. Ben, bağlanmamış olarak kendi odamda oturur iken hürüm, fakat hûcresinde bulunan bir mahbûs bağlanmadığı hâlde de hür değildir. Binâberin burada mevzû‘ bahs olan “hürriyet” bu şekilde bir hürriyet-i bedeniyye değildir. Böyle olmadığı gibi, hürriyet-i medeniyye ve siyâsiyye de değildir; Belki “hürriyet-i ihtiyâr ve tercîh” dir. Bu hürriyet bulunmadıkça mes’üliyet-i ahlâkîyye de yoktur.

Hürriyet-i ihtiyâr ve tercîh ne demektir? İşte bizim anlayacağımız budur! Biliyorsunuz ki: İnsanlardan sudûr eden ef‘âl, ya tabî‘î ve garîzîdir; yahut fikir ve muhâkeme neticesidir. Ya‘nî ef‘âl-i insâniyye ya netâic, esbâb ve gâyât düşünülmeksizin sudûr eder; yahut evvelâ netâic, esbâb ve gâyât düşünüllüp de sonra işlenir. Fâ‘il, yapacağı işi, o işin ilel ve esbâbını, gâyât ve netâyicini düşünür, ondan sonra o işi yapar.

Birinci kısım ef‘âl, âdât veya sevk-i tabî‘îden neş’et eder. İkinci kısım ise ancak “ihtiyâr ve irâde” denilen bir kuvvetin mahsûlüdür. Birinci kısım ef‘âlde insanlarla hayvan müşterekdir. Hattâ hayvânâtin fi‘ili yalnız i‘tiyâd ve sevk-i tabî‘î mahsûlü olduğu cihetle bi‘t-tabî‘ onlarda bir kıymet-i ahlâkîyye aranılamaz. Fakat insan, kuvve-i akliyyesi ile ef‘âlinin sevâik ve netâyicini muhâkeme ve mukâyese ederek esbâbı müsebbebâtâ rabt eder. Ma‘lûmâtî illetlerine hamîl eder. Irâde ve ihtiyâr sâyesinde muhtelif sebebelerden husûle gelen ef‘âl-i muhtelifeyi yekdiğerinden tefrik ederek içlerinden birini tercîh edebilir. Hayvânâti sâire ise bu kuvvetden mahrûmdur. Yekdiğere zit bir veya birkaç fi‘l-i mümkünü tasavvur ile içlerinden birini tercîh ettikden sonra bizden sâdir olan ef‘âl, ef‘âl-i ihtiyâriyyeden olmuş olur. Bunun içindir ki: İnsan fi‘ilinden mes’ûl olduğu halde hayvan mes’ûl değildir. Mes’üliyet, yalnız insanların sıfatıdır. Şimdi bu kadarcık izâhâtdan [141] sonra mes’üliyetin şerâitinden olan hürriyet-i ahlâkîyyeyi şu yolda ta‘rif edebiliriz: “Hürriyet-i ahlâkîyye, irâdeyi isti‘mâl ve istihdâma muktedir olmaktadır.”

İste irâdelerini diledikleri gibi isti‘mâl ve istihdâm iktidârını hâiz olanlar, yapmış oldukları amellerinden mes’ûldürler; iyi ise mükâfat, kötü ise mücâzât görürler.

Bu ta‘rifden anlaşıldığına göre “irâde” ile “hürriyet” arasında ufak bir fark vardır. Hürriyet tarafeyinden; fi‘il veya terk-

den; birini ihtiyâr ve tercîh etmektedir. Taraf-ı müraccâhî fi'le çıkarmak da irâdedir. Binâenaleyh yalnız tercîh sınıfı bulunuп da tercîh eylediği şeyi fi'le çıkarmak için irâdeyi isti'mâle muktedir olmazsa hürriyet ve ihtiyâr yoktur. Böyle olan bir kimse tamâmiyla mes'ûl olamaz.*

* Üstâd-ı muhterem Nâim Beyefendi hazretlerinin İlmu'n-Nefs'de irâde ve ihtiyâra âit verdikleri izâhât-ı âlimâneyi hulâsaten buraya nakl etmeyi de münâsib görüyorum. Üstâd-ı muhterem diyor ki:

...Irâde, Şerh-i Mevâkîf daki beyâna göre Mu'tezile'den bazlarında makdûrun ahad-i tarafeyinde i'tikâd veya zann-i nef'inden ibâretdir. Ancak diğer bazıları bu ta'rîfin ma'rifete "dâ'iyye" nâmını verip irâde bu i'tikâd veya zanni müte'âkib vâki' olan meyildir derler. Nitelikim irâdenin ziddi olan "kerâhet" de i'tikâd-ı zarar veya zann-i zararı müte'âkib vâki' olan nefrettir. Hâsili -diğer tavâif gibi- Mu'tezile'nin bu takımınca da irâde i'tikâd veya zan kabilinden değildir.

Eşâ'ir'e göre ise irâde, makdûrun ehad-i tarafeyini vukû' ile tahsis eden bir sıfatdır. Bunların diğer bir ta'rîflerine göre de irâde makdûrun tarafeyinden birini âhara tercîh ile bir vechi bırakıp vech-i âhar ile tahsis etmektedir. Veyahut bu tercîhi icâb eder bir ma'nâdir. Bu ma'nâca irâde "ihtiyâr"dan e'amm olmuş olur. Zirâ ihtiyâr tafâdîl ile beraber meyildir.

Türkçe tercümesi "istek" ve "dilek" olan irâde hakkında sâhib-i Külliyyât "Fi'l-asl şehvetden, hâcetden, emelden mürekkeb bir kuvvet ma'nâsına iken nefsîn bir şey hakkında yapılmalıdır, yahut yapılmalıdır diye hüküm vererek ona nûzû' etmesidir." diyor. Nûzû' meyil demektir. Diğer bir ta'rîfe göre de: "Nefsîn kendisini fi'le haml ve sevk edecek vech ile fi'le nûzû' ve meylidir."

Bazlarında irâde mebde-i nûzû' olan kuvvetin adıdır ki ilk iki ta'rîf ile mu'arref olan şey ma'a'l-fi'l, bu son ta'rîf ile mu'arref olan şey kable'l-fi'l olmuş olur.

Bazları da: "Irâde kerâhet ile ızdırâra münâfi bir ma'nâdir." diyerek sözü kisalımlardır. Fakat ekser tavâifin irâdeden kast ettiği şey mûrîdin yaptığı fi'ilde muhtâr olmasıdır.

"Meşîyyet" de istilâhen irâde ma'nâsinadır. Hâlbuki luğaten irâdelerinde fark vardır. "Meşîyyet" mevcûdun ismi olan "şey" den me'hûz olup icâd ma'nâsinadır. "irâde" ise "taleb" demektir. Ancak her ikisi bâ-husûs muttasif olan zât-ı Bârî olduğuna göre -vûcûdu is-tîlâm ettikleri için-istilâhda müterâdif 'add edilmişlerdir.

Mu'tezile'den bazıları dâ'iyeeye irâde dedikleri gibi örf-i 'âmmede sevke, temennîye, şehvete, kasde, azme, niyyete, muhabbe, rizâya da irâde denildiği de çoktur. Bunların kâffesi ise başka başka ma'nâlaradır. Türkçe'de "istemek" ve "dilemek" lafları bu me'ânînin kâffesi beyninde müşterek olduğu gibi fazla olarak "taleb" ma'nâsını da mutazammindır...

"Şevk" Türkçe'de veya Farisi'de "arzu" denilen şeydir ki söylenen şeyi anar iken kalbde hâsil olan heyecan ile ta'rîf ediliyor. Bu, irâde değildir. Irâdenin yalnız dâ'isinden biri olabilir.

İştiyâk da o ma'nâyadır. Şevk sâhibine -mahûf- vezninde "meşûk", şevki tehyîc eden şeye "şâik" denir.

"Şehvet" de irâde değildir. Şehvet, Ebulbekâ'nın beyânına göre beser için gayr-i makdûr olan bir meyl-i cibillidir. Bu, irâdeye muğayir olduğu gibi, ziddi olan "nefret" de gayr-i makdûr olan cibilli bir hâletdir. Ve kerahete muğayir bir ma'nâdir.

"Rahi" terk-i i'tirâz ma'nâsinadır. Ve bu i'tibâr ile irâdeye muğayir bir ma'nâdir.

"Temennî" de irâde değildir. Zirâ ehl-i tahâke göre irâde yalnız kendisine mukârin olan makdûra ta'alluk eder. Temennî ise bazan mahall-i zâtîye ve mâziye de ta'alluk edebilir..."

***

Irâde ve ihtiyâr bahisleri bizde ümmehât-ı mesâil-i i'tikâdiyyeden olup beyne't-tavâif münâkasât-ı dûren-dûr ile hayli mürekkeb sarfina

Irâde yalnız insana mahsûs bir hâssa olduğu cihetle hürriyet-i ahlâkiyye de ancak insana mahsûsdur. İnsanın bu hürriyetden müstefid olabilmesi ancak irâde-i hakka sâhibi bir âkil olmak sıfatı iledir. Âkil olmayan, hakîki bir irâdeye sâhib bulunmayan insan hürriyetden müstefid olamaz.

Hulâsa, ihtiyâr ve tercîh eylemiş olduğu şeyleri fi'le çı-karmak kudretini hâiz bulunanlar ahlâken hûrdür, yapmış oldukları ef'âlden dolayı mes'ûldür.

Ma'amâfih bundan, mes'ûliyetin tahakkuk edebilmesi için insanın mutlak sûretde hür olması lüzumu da anlaşılma-malıdır. Filhakika, hürriyet-i insaniyye "her neyi isterse onu hayyiz-i fi'le çıkarabilemek" ma'nâsına degildir. Kudret ve temekkünden maksad, insanın i'tirâz-ı nefsâniyyesine, temâ-yûlâtına muvâfik [142] olan, hâtrına doğan şeyi tenfize muktedir olması demek değildir. Çünkü bizim gayr-i kâbil-i inkâr olan acz ve za'fımız kuvâ-yı tabî'iyyenin azamet ve dehseti önemizde buna mâni' olup durur iken mes'ûliyet için şart olan kudret ve temekküne bu ma'nâyi vermek nasıl olur?..

Sonra bir de efkâr-ı beşeriyyenin tecâvüz etmemesi lâzım olan hudûd-ı ahlâkiyye ile kendilerinden kurtulmak imkân hâricinde olan nevâmîs ve kavânîn var. Binâenaleyh herhangi noktadan düşünülürse bizim kısmen olsun aczımız tahakkuk ediyor. Demek ki insan kısmen muhtâr, kısmen de gayr-i muhtârındır. Zâten mes'ûliyet için bu kadarı da kâfidir.**

İslâm'ın kâil olduğu ihtiyâr-ı căz'î de budur. Ef'âl-i ihtiyâriyenesinden kısmen muhtâr, kısmen de gayr-i muhtâr olmasıdır.

Mes'ûl olabilmek için "hürriyet" -ki fi'il ve terke iktidâr-ı şart olunca amelinde hür olmayan, kendisini fi'le icbâr eden

bâ'is olmuş şeylerdir...

Ihtiyâr asıl vaz'ında "hayır" dan müştak olup îsâr mûrâdifi olarak birçok şeyler miyânından en hayırlısını seçmek, intihâb ve istfâ etmek demektir.

Ebulbekâ da Külliyyât'ında "İhtiyâr, en iyi olan şeyi taleb etmek ve işlemektir. İnsanın nefüs'l-emmârede en hayırlı olmadığı halde hayırlı i'tikâd ettiği şeyi taleb etmesine de bazan ihtiyâr denilir" diyor.

Ma'nâ-yı istilâhîsi de bu ma'nâlardan ahz olunarak: "Bir şeyi diğeri tercîh ve tahsis etmek ve ona takdim eylemekdir."

Ihtiyârın bundan daha meşhûr iki ta'rîfi daha vardır:

1. İhtiyâr, fâ'ilin isterse yapar, istemezse yapmaz olmasıdır.

2. İhtiyâr, sihhât-i fi'l ve terkdir ki tercîh bilâ-mûrâccâha salâhiyet demektir!

Bu ma'nâların her ikisince de ihtiyâr, irâdeden ehassdır. Zirâ irâde bir nevi' meyilden ibâret iken ihtiyâr tafâdîl ile beraber meyil ma'nâsını tazammun eder. Ma'amâfih tecevvüz tarîkiyle irâdeye de, kudrete de ihtiyâr denildiği de vardır...

Ihtiyârın mukâbili "icâb" dir ki bizdeki mütekellimîn ile felâsife beynindeki ma'nâsı mümkünen imkândan vûcûba sarf etmekdir. Ya'nî mûmkün olan şeyin mümkünlüğünü giderip vâcib kılmaktır.

Örf-i mütekellimînde "fâ'il-i muhtâr" kendisinden kasd ve irâdeye makrûn olarak fi'il sudûru sahîh olan kimseye denir: "Fi'l-i muhtâr" veya sadece "muhtâr" insanın lâ alâ sebili'l-ikrâh ya'nî hâricden kasr u ikrâh vâki' olmaksızın yaptığı herhangi fi'le itlâk olunur. Buna biz "fi'l-i ihtiyâr" de diyebiliriz...

** İhtiyâr ile buna muhâlif olan Îcâbiyye'nin delâili mevzu'umuz müsâid olmadığından terk edilmiştir.

kavânînin taht-ı tasarrufunda olup da kendi irâdesiyle iş yapmak imkânı olmayan kimselerin mes'ûl olması muktezâ-yı adâlet değildir. Çünkü bu tarzdaki hareket, hareket-i kasriyye demektir. Deniz, arz bir takım kavânîn-i zarûriyyenin te'sîriyle kendilerinde vukû'a gelen tufanların, zelzelelerin yapmış oldukları tahrîbatdan dolayı nasıl mes'ûl degillerse insan da böyledir. İnsan, akıl ve hürriyete, irâdeye ne kadar mâlik ise mes'ûliyeti de o nisbettedir. Binâenaleyh herhangi bir sâik-i cebrî ile iş yapmak mecbûriyetinde olan, ya'nî irâde ve aklını kısmen gaib etmiş, elinden çıkarmış bulunan kimseye karşı vâki' olacak mes'ûliyet ancak o fi'ile derece-i iştirâki kadardır; kendi irâde ve aklı ile o fi'ile ne nisbetde iştirâk etmiş ise, mes'ûliyet de o nisbetde olur. Cinnet, muhtâriyet-i ef'âli ref' edeceğî cihetle, mecnûndan mes'ûliyet de merfû'dur.

Mes'ûliyetin Derecât-ı Muhtelifesi

ve Mes'ûliyet-i Tâmme:

Şu iki şartdan -ki biri akıl, diğeri hürriyetdir- anlıyoruz ki: Mes'ûliyet-i ahlâkiyyenin eşhâsa, hatta ezmine ve emkineye nazaran şahs-ı vâhîde nisbetle bile derecât-ı muhtelifesi vardır. Mes'ûliyet her şahsa göre bir olamayacağı gibi, şahs-ı vâhidin ezmine ve emkineye olan nisbet-i muhtelifesi i'tibâriyle de değişebilecektir. Çünkü hürriyet, doğrudan doğruya aklın vücûduna mu'allakdır. Akıl olmazsa hürriyet de olamaz. Binâenaleyh irâde hür ve tamâmiyla kendisine mâlik olabilmek için kuvve-i akliyesinin tamâmiyla yerinde olması iktizâ eder. Hâlbuki kuvve-i âkile birçok esbâb ve avâlimin te'sîriyle bir halde kalamaz. Ta'lîm ve terbiyenin, mütâla'a ve tecrübenin, sihhat ve marazın, kuvvet ve za'fin, gençlik ve ihtiyârlığın, ye's ve fûtûrun, teheyüpçât-ı nefsâniyyenin kuvve-i âkile üzerinde pek büyük bir te'sîri vardır. İşte bunun içindir ki: Mes'ûliyet-i ahlâkiyye, her şahısda aynı derecede olamaz. Binâberîn, mes'ûliyet-i tâmme: Kasd, tasmîm, akıl ve hürriyet gibi şerâit-i mes'ûliyetin hepsini câmi' olanların ef'âline karşı terettüb eden mes'ûliyetdir.

Mes'ûliyet-i Müstereke:

Bazan olur ki; fâ'il, yapmış olduğu işi doğrudan doğruya kendisi değil, belki başkalarının teşvîki veya hâlinde hakk-ı âmîriyyeti bulunan bir kimsenin icbârı gibi, müessirât-ı hâriciyyenin te'sîriyle yapmıştır. Bu gibi hâllerde mes'ûliyet yalnız fâ'ile teveccûh etmez; Hem fâ'il, hem de mücbir ve müşevvik mes'ûliyetde müsterek olur. Herkes fi'ile iştirâki nisbetinde mes'ûl olur. Hattâ en büyük mes'ûliyet de âmil-i müşevvik ve mücbire teveccûh eder; çünkü masdar-ı aslisi o demektir... Mülçî-i mükrihin taht-ı te'sîrinde olarak husûle gelen fi'illerin mes'ûliyeti mülçiye râci' olması da bundandır.

Aksekili

Ahmed Hamdi

HİLÂFET'İN ESÂSİ SALTANATDIR

Son günlerde Hilâfet-i İslâmiyye va Saltanat-ı Osmâniyye'nin pâyitahti hakkında bütün ümmet-i İslâmiyye üzerinde sû-i te'sîr hâsil edecek haberler intişâr etti. Derece-i vüsûku nâ-ma'lûm, hattâ esâssızlığı ağleb-i ihtmâl olan bu haberlerde, İstanbul'un Saltanat-ı Osmâniyye'den ayrılmakla beraber yine Makâm-ı Hilâfet sıfatını muhâfaza edeceği beyân edilmekde olduğundan garb âleminin Hilâfet-i İslâmiyye'yi Papalık makâmı gibi sîrf rûhânî bir mâhiyeti hâiz zan ettiği tezâhür ediyor. Netâyic-i vahîmesi pek âşikâr olan böyle bir sû-i tefehhümü bir an evvel izâle ederek hakîkatın anlaşılması kemâl-i ciddiyet ve ehemmiyyetle çalışmak en büyük vazife-i milliyede ve dîniyyemizdir.

Evvel be-evvel şu hakîkati beyân etmek lâzımdır ki İstanbul Saltanat-ı Osmâniyye'nin pâyitahti olmadıkdan sonra makâm-ı Hilâfet olamaz. İstanbul, ancak Saltanat-ı Osmâniyye'nin pâyitahti olarak pâyidâr oldukça ümmet-i İslâmiyye'nin makarr-ı Hilâfet'i olabilir. Çünkü Hilâfet-i İslâmiyye, kütüb-i dîniyyemizin ta'rîfine ve târih-i İslâm'ın kemâl-i vûzûh ile tecellî ettirdiği hakîkate binâen "emr-i dîn ve dünâyâda, Resûlullah Efendimizin halîfesi olmak üzere, riyaset-i umûmiyyeden ibâretdir."

Hilâfet yalnız mesâlih-i dîniyye ve mesâlih-i dünyeviyeyenin memzûcen emr-i temsiyyetindeki riyâset-i umûmîdir. Gerek dünyevî ve gerek dînî mesâlihin emr-i temsiyyetinde kuvvet ve şevket esâs bulunduğu cihetle Hilâfet'in sihhatinde saltanat esâs ittihâz edilmişdir. Binâenaleyh saltanatsız bir Hilâfet olamaz. Mesned-i Hilâfet olmak üzere müstakil bir Saltanat-ı İslâmiyye lâzımdır.

[143] Halîfe'nin vezâifini, Hilâfet-i İslâmiyye'nin hikmet-i teşrî'ini tedkîk ettiğimiz takdirde bu hakîkat bir kat daha tavâzzuh eder.

Ma'lûm olduğu üzere dînimizin en mühim rüknü tevhîddir. İslâm bu esâs ile müşriklerle mücâhede ettiği gibi kavâ'id-i siyâsiyye ve ictimâ'iyyesini hep bu esâs üzere takrîr etmiştir. Binâenaleyh bir tarafdan cebâbire-i mülük ve ümerâ ile eşrâf ve mütegallibenin nûfûz-ı maddîsini, diğer tarafından tavâif-i mahdûdenin âlet ittihâz ettikleri nûfûz-ı rûhânîyi hep bu esâs ile yıkmış, ve bütün kalbleri tevhîd etmiştir. Nazar-ı İslâm'da herkes bir râ'îdir ve ra'iyyesinin ahvâlinden mes'ûldür. Lâ-yûs'el olan ancak Cenâb-ı Hak'dır ve hâkim-i hakîkî de odur. İnsanlar ahkâm-ı İlâhiyyeyi tatbîk ve umûr-ı dîniyyeyenin hüsn-i cereyânını te'mîn için kendilerinde kudret ve kâbiliyet gördükleri hükkâmi intihâb ederler ve bunlar ahkâm-ı mukaddese-i İlâhiyyeyi tatbîk ile sekte-i ta'îl ve ihmâlden vikâye eder, halkın bu ahkâma ri'âyetini te'mîn eyler ve bu sâyede hayat-ı ma'îşetlerinin nigehbân-ı intizâmi olurlar.

Ahkâm-ı İlâhiyye denilince maksad yalnız Kur'an ve hadîsde vârid olan ahkâm değildir. Bu ta'bîr, daha umûmî bir ma'nâya delâlet eder. Ulemâ-yı şerî'atin kütüb-i usûliyyede

müdevven kavâ'id-i külliyyeye binâ-yı ictihâd ederek istinbât ettikleri hükümler, icma' kâ'idesine ve zaman ve mekân îcâbâtına muvâfîk olan ahkâmın vûcûb-ı takrîri yolundaki esâs-ı şer'iye tevfîkan ümmetlerin teşî' ettiği nizâmât ve kavânîn-ı ahkâm-ı İlâhiyye ta'bîrinin dâire-i şümûlüne dâhil olur. Bu ahkâmın icrâsi ve tatarruk-ı haleden vikâyesi Halîfe-i İslâm'ın en birinci vazîfesidir.

Halîfe'nin diğer vazîfesi de ulemâ-yı şer'i'atın istintâc ettikleri ahkâmda ihtilâf edince bunların içinden halkın işine en ziyâde yarayan ve ahvâl ve mukteziyâta daha ziyâde tevâfuk edenini tercîh etmektir. Halîfe, aralarında ihtilâf ve tebâyün bulunan ahkâm-ı ictihâdiyyeden hangisini kabûl ve tasdîk ederse mu'âmelâtda tatbîk olunan odur, diğerlerinin tatbîkine cevâz-ı şer'i yoktur.

Ahkâm-ı te'âmüliyyede mer'i olan bu usûl ibâdetde cârî olamaz, 'ibâdâtda bir re'yi ma'mûlün bih olmak üzere ta'yîne ve mesâil-i fer'iyyede akvâl-i müctehidînden birini tercîhe halîfenin salâhiyeti yoktur.

Mecâlis-i teşî'îyye-i İslâmiyye'nin taht-ı karara aldıkları mevâdd-ı te'âmüliyyenin bir şekl-i dînî iktisâb etmesi için Halîfe'nin tasdîk ve tasvîbine iktirân etmesi taht-ı vûcûbdadır. Çünkü bu sâyede bu gibi mukarrerât ahkâm-ı şer'iyye idâdına dâhil olarak ona muhâlefet eden nasıl Halîfe'nin mehâkiminde muhâkeme olunur ve mes'ûl edilirse aynı vechile nezd-i Bârî'de de müstehîkk-ı azâb olur.

Elhâsil Halîfe-i İslâm'ın vazîfesi rûhânî değildir, belki milletlerin mu'âmelâtını tedvîr ve umûr-ı dîniyyelerine âid ahkâmdan menfa'atlerine en ziyâde tevâfuk edeni şerâit-i mebhûsa dâiresinde kabûl ve tenfîz eylemekden ibâretdir. Halîfe, ervâh üzerinde hüküm ve nûfûzunu icrâ etmek ve halkın âhirete ta'alluk eden ahvâl ve mukadderâtı üzerinde tasarruf eylemek salâhiyetini hâiz değildir. Halîfe demek, hakîkî ma'nâsiyla ahkâm-ı İlâhiyyeyi tenfîze, mesâlih-i ibâdî tedvîr ve temsiyete memûr demektir, o sûretle ki ahkâm-ı mukaddese-i İlâhiyyeye muhâlefet temâylünde bulunan, yahut mesâlih-i ümmetin hüsn-i ceryânına ihtmâm etmeyen kimsede Hilâfet bekâ-yâb olamayacağı gibi, müslümanların hukükunu müdâfa'a edemeyen, umûr ve mesâlihini nâfiz bir azm ü irâde ile idâre eyleyemeyen mülûk ve ümerâ hakkında da hüküm böyledir.

Hilâfet'in hikmet-i teşî'i müslümanlar arasında adâleti pâyidâr etmek, hudûd-ı şer'iyyeyi ve hudûd-ı 'âmmeyi gözetmek, emn ü âsâyişi ihlâl edecek hâdisâtâ mâni' olmak için îcâb eden kuvveti tedârik eylemek, ümem-i sâire tarafından vukû'u muhtemel olan tecâvûzâta sed çekmek esâslarında mündemicdir.

Halîfe emr-i dîni muhâfaza ve emr-i dünyâyi sevk u idâre için ta'kîb eyleyeceği bir hatt-ı hareketle riyâset-i 'âmmesini ifâ etmiş ve kelime-i vâhîde-i İslâmiyye'yi muhâfaza etmiş olur.

İzâhâtımızdan anlaşılıyor ki Hilâfet'i saltanatdan ayırmak

imkânsızdır. İstanbul şehrinin Saltanat-ı Osmâniyye'den ayrı bir halde pâyitaht-ı İslâm olması gayrı mümkün değildir. Böyle bir hareket, İstanbul'da bir hâkimiyet-i Osmâniyye'nin hâtrâsını yaşıtmaktan başka bir şey ifade etmez. Bununla oylanacak hiçbir müslüman yoktur. İstanbul'dan hâkimiyet-i Osmâniyyeyi teb'id etmek, bu millet-i İslâmiyye'nin vezâif-i Hilâfet'i ifâ etmesine mâni' olmak ve binâenaleyh Hilâfet'i ismen ibkâ ve fi'ilen ortadan kaldırıkmak demektir. Hâkimiyet-i Osmâniyyeyi İstanbul'dan kaldırıp başka bir yere nakl ettikden sonra ne Halîfe-i İslâm burada kalır, ne de müslümanlar burasını makâm-ı Hilâfet tanır. Âlem-i İslâmca Halîfe tanınan, filân zât, veya hut filân hânedân hükümdâri değil, Osmanlı padişahıdır. Osmanlı padişâhı ki râyet-i İslâm'ı bu belde-i tayyibenin şevâhik-i iclâline rez eden padişâhların hafifidir. O padişahlar ki makâm-ı Hilâfet'in ebedî merkez-i istikrârını, şark ile garbın nokta-i ittisâli olan bu buk'a-i mübârekede buldular ve orada tesbît ettiler. Onlar ki millet-i necîbeleriyle beraber bu pâyitahtı medeniyetin en dîl-nişîn bedâyi'yle tezyîn için ibdâ' ettikleri âbidelerle medeniyet-i İslâmiyye'yi i'lâ ettiler. Ve kanlarıyla, canlarıyla Hilâfet'in şevket ve satvetini muhâfaza ederek fedâkârlığın en ulvî me'seriyle târîh-i İslâm'ı tetvîc eylediler. Onlar ki gösterdikleri kâbiliyet ve liyâkat ile dünyânın sülüs-i nûfusunu teşkil eden bir uhuvvetin emânet-i kübrâsını dest-i himmetlerine alıyorken onu şeref-i İslâm ile mütenâsib en yüksek mevkî'de müdâfa'a etmek için bu pâyitahtı hazırlamışlar ve burası bütün ehl-i İslâm'ın merkez-i vahdeti olmuştur. İşte bu büyük, bu mu'azzamecdâdîn hafîdi bugün bütün müslümanların halîfesi, peygamberlerinin vekîlidir. Ve onun pâyitahtıyla saltanatı yeryüzündeki müslümanların Ka'be-i siyâsiyyesidir. Halîfe-i İslâm, [144] hiçbir vakit kendi şâhsının huzûru nâminâ saltanatın hakk-ı hayâtını ve Hilâfet-i İslâmiyye'nin saltanatını feda edemez. İslâm'a, bir zaman için, nikbet ve zillet mukadder ise buna rahmet-i Sübâniyyeden aslâ me'yûs olmayarak ve mâzîmizden daha büyük bir âtîye kavuşacağımıza îmân ederek tahammûl ederiz. Fakat bu tahammüllerimizden müsâlemet-i cihan istifâde etmez.

Saltanat-ı Osmâniyye ve Hilâfet-i İslâmiyye lâ-yetecezzâ bir külldür. Bunlar, birbirinden ayrılmaz. Ve bunları ayırmak için vukû' bulacak her teşebbübü akâmete mahkûmdur. Bununla uğraşmamak, en ma'kûl ve en doğru harekettir. Âlem-i medeniyetin tarîk-ı insâfa sülûk ederek bu mes'ele-i mu'azzamayı en salâhiyetdâr menâbi'-i İslâmiyye'den tahkik ettikden sonra hükmünü vereceğini ümîd ederiz.

Aksi takdirde on asırdan beri müteselsilen gelen riyâset-i umûmiyye-i müslimîn bi'z-zarûre inkîta' edecktir. Nasb-ı Hilâfet, 'âmme-i müslimîn üzerine vâcib olduğundan bu netîce-i muhtemeleye karşı hiçbir müslüman lâkaydî gö-

termez. Devâmlı ve ma'kûl, hakk u adle müstenid bir sultân vücûda getirmek isteyen Suhû Konferansı'nın ve bilhâssa tebe'a-i müslimesi olan devletlerin de buna karşı lâkayd kalamayacağı şüphesizdir!

Ömer Rıza

PEK MÜHİM MUHTIRA

Times gazetesinin 24 Kânûnievvel târihli nüshasından:

"Britanyalılarla Hindliler tarafından Türkiye'yi müdâfa'aten imzâlanan istid'â şeklinde bir muhtıra başvekile takdîm olunmuştur. İmzâ edenler arasında Lord Eddington, Ağahan, Lord Empisil, Seyyid Emir Ali, Sir Manşerhaym, Yüzbaşı Y. N. Bennet, Miralay Alfrenon Durand, Amiral Sir Edmund Krimantel, Sir Edvard Alatsin, Yakub Hasan, Sir Theodore Morrison, Lord Parmor, Mister Marmaduke Pickthall ve General Sortis bulunmaktadır.

Muhtıradâ Ingiltere hükümetinin Türkiye'ye karşı ta'kîb edeceği hatt-ı hareketde İslâm Âlemi'nin huzûrunu tatmîn edecek bir siyâset iltizâm eylemesi zarûrî olduğu ehemmiyetle beyân edilmekte, Türkiye'nin taksîmi ile ortada kalan hükümet-i İslâmiyye'nin hayât-ı siyâsiyye ve hürriyetine hâtime çekilmesi ve külliyyen ortadan kaldırılması endîseleri umûmen huzûrsuzluk tevlîd ettiği izâh kilinmektadır.

Muhtıraya vaz'-ı imzâ edenler, Hindistan müslümanları arasında hâl-i hâzırda meşhûd olan te'essûrât-ı elîmenin idâmesiyle bu memleketin inkişâf ve terakkisi-nin vahîm te'ehhûrâta dûçâr olacağını, başvekil Mister Lloyd George'un mütârekeden evvel îrâd ettiği nutk-ı meşhûrundaki mevâ'idin tahakkuku bütün Hindistan milletlerince tehassüsât-ı minnetdârâne ile karşılaşacığını beyân etmekdedirler.

Yukarıda izhâr olunan endîse ve heyecanın esbâbı da ber-vech-i âfî izâh olunmaktadır.

1. Beşvekîl tarafından verilen ve müslümanların harb esnâsında İ'tilâf Devletleri'ne merbûtiyetini te'mîn eden va'adin ihmâl edilerek ekseriyet-i nüfûsu Türklerden müteşekkil olan kitâlaların Türklerden alınacağı hâkîndaki zan ve i'tikâd,

2. Osmanlı padişâhını hangi nâm altında olursa olsun bir hâkimiyet altına vaz' ederek İslâm Âlemi'nin en büyük kısmının şer'i ve dînî reîs-i umûmîsi sıfatını esâslı bir sûretde ihlâl etmek;

3. Gazeteler tarafından işâ'a edildiği vechile bilâd-ı mukaddese-i İslâm'ın himâyesini gayr-i müslim himâyelere tevdî' etmek ki bu husûs ahkâm-ı şer'iyye-i İslâmiyye

ile taban tabana zittir.

Muhtırayı takdîm edenler, Irak, Suriye ve Filistin'in Türk olmayan ve saîr anâsîr-i müslime ile meskûn olmasına binâen Türkiye'den tefrîki iltizâm edilmiş ise de Anadolu, Türkiye ve İstanbul hakkında aynı hâlin vârid olmadığı te'kîd etmekde ve şu istatistikleri dermiyân eylemektedirler:

"1914 senesinde İstanbul ahâlîsi adedî dînlerine ve milletlerine nazaran ber-vech-i âfî idi: Müslümanlar: 560.000, Rumlar: 205.000, Ermeniler 82.000.

Edirne Vilâyeti'nde ahâlînin mikdâri şöyledir: Müslümanlar 560.000, Rumlar 224.099, Ermeniler: 19.000

Çanakkale'de: Müslümanlar: 149.900, Rumlar 8.000, Ermeniler: 2.000'dir.

Anadolu'nun mühim mahreci olan İzmirî ihtiyâ etmek üzere Aydın vilâyetinde mikdâr-ı nüfûs ber-vech-i âtîdir: Müslümanlar: 1.249.000, Rumlar: 299.000, Ermeniler: 30.000.

Muhtırayı takdîm edenlerin menâbi'i mevsûkadan kemâl-i nefretle ahz ettikleri ma'lûmâta nazaran Yunanistan'ın İzmir'e dâhil olmasını müte'âkib 17.000 müslüman öldürülülmüş ve 100.000 müslüman muhâceret ederek yersiz yurtsuz kalmıştır.

Bundan mâ'adâ muhtıra, vilâyat-ı şarkiyeden bile müşterek bir dînin kuvve-i muvahhidesi ve müşterek bir mefkûre sâyesinde mezâhib-i muhtelifeye mensûb müslümanlar arasında tesânûd hâsil olduğu ve bunun kuvvetini takdîr etmemek hata olduğunu zîr etmektedirler.

Türkiye'yi bir manda altına vaz' etmenin yahut daha açık sözlerle onu ecnebî hâkimiyetine tevdî' eylemenin de müslümanların hissiyât-ı dîniyyesine ağır ve sebebsiz bir tâhkîr olduğu dermiyân edilmektedir.

Matlûb olan gâyenin Türkiye'ye karşı bir siyâset-i asîlâne ta'kîbiyle hâsil olacağı beyân ve Mekke ve Medîne'nin idâresi Hicaz hükümet-i muhtâresine terk olunması kabûl olunmakla beraber bu hûkûmete İslâm nazârunda meşrû' bir mâhiyet bahş etmek için Hicaz hûkûmdârinin Halîfe-i İslâm'ı temsîl etmek üzere onun tarafından ta'yîn edilmesi taleb olunmaktadır.

Nihâyet Ingiltere'nin kendisini tehdîd eden tehlikeleri, bilhâssa onun hâkimiyetini şîmâlden dâimâ tehdîd eden tehlîkeyi nazar-ı i'tibâre alması iktizâ ettiği kuvvetli bir Türkiye'nin Bolşeviklige karşı bir mâni'a teşkîl edeceği beyân edilmektedir.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâricî her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maalmemnuniye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebîyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

اتبعون أهلكم سبيلاً الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللّٰهُ يَهْدِي مِنْ يَشَاءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

15 Ocak 1920

23 Rebiulâhir 1338

Perşembe

15 Kânûnisânî 1336

Cild: 18 - Aded: 455

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
(أَفَطَعْمُوْنَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُوْنَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ
يُخَرِّفُوْنَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ)^۱

Meâl-i Kerîmi

Ya siz onların size inanmalarını mı istiyorsunuz? Hâlbuki içlerinden bir tâife vardır ki Allah'ın kelâmını işitirler de onu anladıkdan sonra bile bile tahrîf ederler.

* *

İnsan için bile bile idlâle, ifsâda çalışanların hidâyetine tama' etmemek şüphe yoktur ki hikmet ve ihtiyât levâzîmindandır. Güneş karşısında iken görmemek için gözlerini kapayanlara, kezâlik bir hüccet-i bâliğâ karâsında yola gelmeyerek bi'l-iltizâm sağa sola sapanlara va'd ü va'idi mutazammın olan âyâtin ne fâidesi olabilir? Bu gibilerin tarîk-i savâbı tutmasına ümîdvâr olmak aslâ câiz değildir.

İmâm Buharîyle beraber fukahâ ve muhaddisinden bir cemâ'at diyorlar ki: Mûsevîlerin Tevrat'ı tahrîf etmeleri ancak te'vîl husûslarındadır. Yoksa elfâz ve ibârâti taqîr cihatlerinden değildir.

İbn Vehb İbn Zeyd'den naklen şu sözleri söylüyor: Mûsevîler kendilerine nâzil olan Tevrat'ı tahrîf ederek ondaki helâli harâm, harâmî helâl, hakkı bâtil, bâtilî hak sûretine kalb ederlerdi. Bir hak sâhibi adam kendilerine rüşvet verecek olursa Kitâbullâh'ın şekl-i aslîsini göstererek hakkını ihkâk ederler; haksız adam aynı usûlde mûrâca'at ederse onu da aynı kitâbla haklı çıkarırlardı.

Sadr-ı İslâm'dan sonra gelen, bilhâssa üçüncü karn-ı hîcî ile onu müte'âkîb devirlerde yetişen müslümanlar da

ahkâm-ı İlâhiyyeyi te'veîl, Kur'ân'ı tahrîf husûsunda Mûsevîlerin mesleğine salîk oldular. Hattâ te'veîlde daha ileri gittiler. Ve ahkâm-ı İlâhiyyeyi ta'tîl, hukûk-ı beseri izâ'a için hîleler ihtirâ'ında onlardan baskın çıktılar. Allah nâmına Allah'a karşı gelmekte, din nâmına dîni ta'tîl etmekte devâm ettiler. "Hiyel-i şer'iyye" ünvânı altında geniş geniş bâblar, uzun uzun fasillar vûcûda getirdiler. Mûsevîlerin Tevrat'a karşı takındıkları vaz'iyeti bunlar Kur'ân'a karşı takınmakla iktifâ etmediler; kendilerine hâmî-i dîn süsü vererek İslâm'a ihânete başladılar. Bünyân-ı seriâti teşyîd da'vâsında bulunarak erkânını yiktilar.

Burada eimme-i selefden bazlarının sözlerini iktitâf etmek pek münâsib olacak. İhtimâl ki bu sûretle birçok er-bâb-ı gaflerin intibâhîna yardım etmiş oluruz. İbn-u Kayyim El-Cevzî İ'lâmu'l-muvakki'in'in üçüncü [146] cüz'ünde diyor ki: "Hiyel-i tecvîz zerâyi'e açıdan açığa münâkızdır. Zirâ şâri', mefâside açılan tarîki, vesâit-i mümkünîn kâfesiyle seddeder. Hîleyi tecvîz eden ise hîleleriyle bu tarîki açmış olur. Harâma düşmek korkusundan dolayı câizi men' eden nerede, harâma vusûl için hîleyi isti'mâl eden nerede! Bütün bu tevcîhler, hiyel-i şer'iyyenin kabûl ve isti'mâline ve bunlarla fetvâ verilmesine cevâz olmayıp, dîn-i İlâhîde cümlesinin harâm olduğunu delâlet eder. La'n hadîslerini tedkîk edenler bunların kâffesinin hiyel-i şer'iyye ile mehârim-i İlâhiyyeyi tahlîl, yahut ferâîz-i İlâhiyyeyi îskât edenler لَعْنَهُ^۲, (لَعْنَ اللّٰهُ الْمُحَلَّ وَالْمُحَلَّ لَهُ^۳) hakkında olduğunu görür. (اللّٰهُ الْيَهُودُ، حُرِمَتْ عَلَيْهِمُ الشَّحُومُ، فَجَمَلُوهَا وَأَكْلُوا مِنْهَا^۴)

² "Allah hulle yapanı, hulle yaptıranı lanetledi." (Nesâî, Zînet 25)

³ "Allah Yahudilere la'net etsin! Allah murdar ölen hayvanın iç yağılarını onlara haram ettiği zaman, onlar bu yağı eritip sonra onu sattılar ve parasını da yediler" (Buhari 2069, Muslim 1581/71)

⁴ "Resûlullah (asm) "Faiz iyiene, yedirene, kâtibine ve şâhidlerine la'net etti." (Muslim, Musâkat 106)

(لَعْنَ اللَّهِ أَكُلُ الْرِّبُوا وَمَوْكِلُهُ وَكَاتِبُهُ وَشَاهِدُهُ), ehâdîs-i Nebeviyyesi gibi.

Ibn Cevzî sonunda diyor ki: Cenâb-ı Hak mehârimini hîlelerle tahlîl edenleri amelleri cinsinden bir cezâ olmak üzere mesh ile cezâlandırdı. Çünkü onlar da Allah'ın şer'i atını mesh ve tağyîr etmişlerdi. (Bahis bitmedi)

Abdülaziz Çâvîş

MEV'İZA

Dârûlhikmetî'l-İslâmîyye A'zâsından Üstâd-ı Hakîm Ferid Beyefendi'nin Ayasofya'daki mev'izaları hulâsası

-7-

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَاللَّهُمَّ إِلَهَ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ¹

Geçen dersimizde İslâm'a karşı i'tirâz edenler hakkında bazı sözler söylemiştim. O bahis nâm-tamâm kaldı. Bu hafta inşaallah onu ikmâl edeceğiz. İslâm'a aynı saht ile bakanlar hakkında bazı sözlerimiz var. Onları söyleyeceğiz. Derslerimizi aynı bahisde temâdî ettirmemiz belki hâzırından bazlarının canını sıkar. Fakat mes'elenin ehemmiyeti derkârdır. Ne oldukları belirsiz bazı kimselelerin dîne karşı olan tecâvüzleri lâ-yenkatî' devâm edip gidiyor. Türlü türlü vesâit ile şe'âir-i dîniyyeyi yâkmaya çalışmadan başkaldırdıkları yok. Bunlara karşı müslümanların vesâit-i hakîme ile ya'nî akâlî, ilmî müdâfa'â ile mukâbeleye kiyâm etmeleri farzdır. Evet, herkes dilinin döndüğü, kudretinin yettiği mertebede hak ve hakikati müdâfa'a ile mükellefdir. Binâberîn ayalarca değil, yıllarca bu mes'eleler hakkında söyleşen yine azdır. Bütün İslâm ulemâsı, bütün İslâm mütefekkirleri müttehiden hareket etmeli. Bu dalâletin önüne geçmelidir. Her millet arasında bu kabîl vicdânsızlar türemek ister. Fakat o milletin ulemâsı, ukalâsı ilim ve fenle, akıl ve hikmetle bunları ilzâm etmelidir. Neşr-i mefsedet etmelerine meydan vermemelidir. Münkir geçenen câhillere karşı mübârîze meydânına atılacak kimseler yok değildir. Bize karşı tevcîh etmek istedikleri silâhlarla mücehhez mütefekkîlerimiz vardır. Münkirler felsefelerini, ilimlerini ortaya koysunlar. Kendilerinin ne kadar yanlış yola gittiklerini herkes görsün. Biz bu maksatla bu kürsüye çıktık. Kimseye hünerimizi satmak kaygısında değiliz. Maksadımız fî sebîllâh müdâfa'âdır. Onun için beni ma'zûr görünüz. Bunların maskaralıklarını iyice tesîh etmemeye müsâ'âde ediniz. Zirâ bu câhillerin da'vâları büyktür. Tecâvüzleri pek küstâhânedir. Kur'an-ı Celîlü's-şâna kadar zebândırâzlîk etmekden hayâ etmiyorlar. Kur'an'ın insicâmi

hakkında bir takım i'tirâzât-ı vâhiyye serd ederler. Bazıları daha ileri gidiyorlar. Kalblerinde muzmer olan mâye-i küfr ül ilhâdi her vesîleden bi'l-istifâde ortaya dökmekten ictinâb eylemiyor.

Ne hâl ise temsîl-i âtî ile maksada şurû' edelim:

Evet efendim, akşam sofrada güzel güzel yemek yiyyorduk. Seni şen ve şâtîr görüyordum. Gece yarısı rahatsızlandın, ne oldu?

- Derece-i harâret arttı. 39,5-40.

Vücûd düşmüştür, eski neş'e gitmiş. Mide bozulmuş. Vücdûn âhenk-i intizâmâna halel gelmiş. Hastalık. Aman efendim gayret et!

- Aman ölüyorum. Yorganı örtünüz.

- Ne oldun?

- Mizâc-ı maddîye halel târî oldu. Ensemde küçük çîban çıktı. Beni öldürüyor. Acısına dayanılmaz. Ne yapılabilecekse hemen yapmalı. Yardırmalı.

- Ha, anlaşıldı. Küçük bir deml ya'nî çîban. Şakk-ı salîbî ister. Fakat ne oldu? Nedir bu velvele? Nedir bu şikâyet? Şu kadarcık bir şey nasıl vücûdu bu kadar sarsır? Çîbanın hacmini aksâm-ı bâkiyye-i vücûd ile mukâyese etsek vücûdun binde biri kadar bile değil. Vücûdun aksâm-ı bâkiyyesi sap sağlam. Bunların âfiyeti, çîbanın merâretinden muhtel olan a'zâ-yı bâkiyyenin selâmeti şu izdirâbî tahfîfe kâfî değil mi?

- Hayır, kâfî değil. Bütün hayâtim oraya geldi toplandı.

- Peki kuzum, nasıl olur? Kitle-i maddiyyenin her târafi sâlim. Neden bu kadar müştekîsin? Demek oluyor ki şerrin hükmü hayrin hükmüne gâlib, bu kazîye bedîhiyât-ı evveliyyeden. Meselâ şu kadar metre mik'âb suyu havî bir hazînenin içine bir fare leşi düşse hazînenin tahâreti muhtel olur. Demek oluyor ki bir yerde şirk zuhûru hayrin te'sîrini âdetâ izâle ediyor.

İşte bünye-i imân da böyledir, senin bünye-i imânında da koca bir şîrpençe çıkmış. Artık sen İslâm'ın füyûzunu, neşvesini nereden duyacaksın? Bütün mevcûdiyetin o şîrpençenin izdirâbatı içinde inliyor.

[147] İşte âfâkdan bir misâl! Ne kadar fevâid-i imâniyyeden bahs olunsa onu takdîr edemezsin. Çünkü bünye-i imânda koca bir şîrpençe var. Onu şakk ettirip temizleninceye kadar hastasin. Din hakkında söylenen sözlerin mezâyâsını takdîr edemezsin, bir lezzet duyamazsun! Çünkü imâna âriz olan o şîrpençenin muktezâsi budur. Zip zip sıçrarsın. Hâlbuki bir tabîb-i hâzik ensendeği çîbanı nasıl tedâvî ettiyse kalbindeki o pis karhayı da izâlenin çaresine bakmalı. Ondan sonra âfiyetin ne demek olduğunu anlasın. Şimdi sen hastalığını mu'terif ol azîzim. Nefsine rûcû' et, derdine devâ ara. İşte bu kadar.

- Ben hasta değilim.

¹ Bakara Sûresi, 2/163

- Ah bu hastalık maddî değildir ki çabanı gözüne sokayım. Tabîb-i hâzik-i rûhânî onu görüyor. Lakin gösteremiyor. İşte asıl müşkil cihet bu. Fakat çok geçmez bir gün sen de görürsün!

Ne ise, gelemiş geçen haftaki dersimizin itmâmına. İnsan bir şeye aynı saht ile bakarsa o şeyin kâffe-i mehâsinî nazarında kabâyiha münkalib olur. Meselâ Cenâb-ı Hakk'ın eşref-i mahlûkât olmak üzere yarattığı insan¹ (وَلَدُنَّ كَرِمَنَا بَيْ بِأَدْمَ) âyet-i kerîmesiyle kadri i'lâ edilmiş olan mahlûk-i mükerrem. Cenâb-ı Hak: "Ben sizi ahsen sûretde yarattım. İlmi ezelîmde size hâs olan mezâyâ-yı 'ulviyyeyi câmi' bu vücûd-ı ecmeli tekrîmât-ı Sübâhâniyyeye mazhar eyledim." buyuruyor.

Siz de kendi vicdânınızda tecrübe etmişinizdir. Hissinde münferid bir vücûd tasavvur ediniz. Zevk-i bedî'iden, hüsn-i rakîk-i rûhîden vâye-mend olan adam onun hüsnüne karşı bîgâne kalamaz. Temâşâ ettikçe kudret-i İlâhiyyenin tecelliyyâti karşısında mest-i medhûs olur. Temâşâ ede ede nihâyet, onun âşkı olur. O kâbiliyet vicdân-ı âdemîde fitrî, cibillî bir şeydir. Bütün bedâyi'-i mümkünne o adamda müctemi'. Beriki zavallı da ona âşık. İş bu dereceye gelince firâkına bir an tahammül edemez. Bir an cidden düşse ya şu 'ûruna halel gelir, ya hayatına hâtime çeker. O alâka insanı ifnâ-yı vücûda kadar götürür. Şimdi hüsnün tecelliyyâtiyla medhûs olan bir adam o bedî'a-i fitrata aynı saht ile bakıp onu zihinde maddî bir tahlîle tâbi' tutsa onun her cüz'ünü şu sûretle tedkike, mehâsinini bu vechile ta'yîne kalkışsa acaba ne görür? Hey'et-i mecmû'a-i vücûdun ahenginden mütehassil olup kendisine hüsn nâmî verilen latîfe-i Rabbâniyye'den eser kalır mı? Ne gezer! Âheng-i vücûdun muhassalası demek olan hüsnün yerinde yeller estiğini görür. Evet, insan nedir? Bildiğimiz çatal çekicin biraz daha tesviye görmüş şekl-i diğeri: Omuzlarının arasına Tekirdağ karpuzu gibi müdevver bir cisim oturtulmuş! Bu cismin üzerinde iki tane parlak pencere gibi birer delik. On dan biraz aşağı burun denilen bir kit'a-i bârize-i lahmiyye. Onun ucunda iki delik gibi daimâ müstekreh bir mâyi' ifrâz ediyor. Onun altında bir üçüncü delik daha! İçine küçük küçük kemik parçaları dizilmiş. İki tarafında asma kabağı gibi iki uzv-ı istitâli. Daha aşağıda tipki çatal çekic gibi iki uzuv daha! O iki uzvun müntehâsında ayak denilen iki uzv-ı gayr-i tâm. Parmaklarla mücadele! Fakat bu parmaklar pek o kadar işe yaramıyor. Belki maymununki daha mükemmel. Tekâmül neticesi bir heykel-i nâkis! Tabî'at ezelden beri çalışıyor. Ancak bu kadar yapabilmiş. O heykel bu raddeye gelmiş. Kim bilir daha ne yapacak!

İste size nazar-ı sahtin bir nûmânesi, bir nûmûne-i kemâli. O nazar-ı saht insanı böyle tahlîl ediyor, o bedî'a-i kudreti böyle görüyor. Bununla da kalmıyor. Daha

birçok i'tirâzât var. Ondaki memeler zâid görülüyor. Müsvedde-i vücûddan nasilsa galat olarak beyâza geçirilmiş iki cüz-i nâkis deniyor. Fakat garibi şu ki hekîm tekâmül-i vücûdu böyle tahlîl ederken, başka biri de o heykel-i nâkisin bir cüz-i gayr-i mükemmeli karşısında neler diyor! Ayağı ele alalım. Nazarın biri onu nâkis, kabîh görüyor; bak daha neler söylüyor: Ayak parmakları parmak değil. Çünkü onlarla bir şey tutulmuyor. Ayakda hakkıyla durabilmek için desek, beygirin yekpare tırnağı daha iyi duruyor. Başka hayvanların kezâ...

İste biri ayağı böyle tenkîd edip dururken, bir diğeride, Louvre Müzesi'ne gidiyor. Fakat, bu hekîm-i tekâmülî gibi değil; bir san'atkâr, bir heykeltıraş, hiss-i bedî'i sâhibi bir adam! Oradaki "Venüs de Milo" nun ayağının karşısında gaşy oluyor. Hâlbuki san'atkârı gaşy eden ayak, tekâmülînin nazar-ı tenkîd ile baktığı o uzv-ı nâkisin bir şekli mütekâmili. Şu halde Venüs'ün güzel ayağı hüsnün değil, kubhun şekli mütekâmili olmak lazım gelir. Buna gâyet güzel demekden ziyâde, gâyet çirkin demek daha muvâfik olmaz mı? Hüsn bu ayağın neresinde? Tekemmûl etmiş değil, belki daha berbâd bir hâle gelmiş. Çünkü hüsn ile kubhun hadd-i fâsılı kalmıyor ki. Peki, her iki nazar arasındaki bu ihtilâf nedir? Ne bu perhiz, ne bu lahana turşusu? İşte azîzim, mehâsin ve mukaddesâta teveccûh eden nazarlar da hemen hemen buna benzer. Allah cümlemize hak ve hakîkati görmek nasîb eylesin. Şimdi bu oldu mu ya? Kudret-i fâtiranın tekrîmine mazhar olan o mahlûk-i mükerremi böyle bir tahlîl ve takdîr ile maskaraya çevirmek insâfin, kânûn-ı aklın neresine siğar? Demek ki insan değil yalnız İslâm'a, Kur'ân'a, hattâ yâr-ı cânına ma'sûka-i cânına da böyle bir nazar-ı saht ile baksa, onu böyle bir tahlîl-i sakîme tâbi' tutsa onun kâffe-i mehâsinî zâil olur. O mevcûd ne ise onun nazarında bir 'acûbe hâlini alır. Peki, bu oldu mu? Şüphe yok ki olmadı. İşte her şeye, ale'l-husûs İslâm'a karşı vukû' bulan ta'rîzât da böyledir. Sakîm bir aynı sahtin tahlîl-i gayr-i ma'külü onu bambaşa görür, [148] gösterir. Ne 'ûzûbillah. Hâtırıma geldi de söylüyorum. Meselâ şer'in bazı ahkâmına karşı serd edilen i'tirâzât da bu kabûldendir. Şer'i şerîf sârikin elini kesiyor. Fakat nasıl? Birçok kuyûd ve şurût ile. Şer'i te'vîl edecek değiliz ya. Pekâlâ ediyor.

Bu hüküm fenâdir mi diyeceğiz? Hâşâ. İşte yirminci asrin mefâhir-i medeniyyesi! Kat'-ı yedi istihcân eden, İslâm'ın bu hükmüne karşı bar bar bağırın medenîlerin ma'rifetini gördük. İhtirâs uğurunda acaba kaç milyon kol mahv oldu? Kaç milyon insan parça parça edildi? Arzu semânın lisânı olsa da bu fecâyi'i tasvîr etse!.... Sırası geldi de söyledim. Yoksa söylecek değil idim. Ahkâm-ı İslâmiyye'nin fürû'u'na karşı vukû' bulan i'tirâzlar da bu kabûl herzelerdir.

¹ İsrâ Sûresi, 17/70

Allah'ın merhametine tekâbül edecek bir merhamet olmadığı gibi İslâm'dan eşfak bir din de yoktur. Ortaya salâh nâmına bir fikir çıkıyor. Bilâhare milyonlarla mefâside sebebi oluyor. İslâm'a i'tirâz edenler yine zeytinyağı gibi suyun üstüne çıkmak istiyorlar.

Hulâsa-i kelâm, nefîce-i merâm rûha ârız olan illeti izâle etmeli. İnsan aynı saht ile bakacak olursa İslâm'dan değil, evlâtından, ma'sûkasından, ciğer-pâresinden bile soğur. Meselâ bir münâsibetsiz kadın gelir, zevc ile zevce arasına ilkâ-yı şikâk eder. Bir fitne iki büyü yerini tutar, derler. Bu sûretle aileyi temelinden yıkar, gider. Böyledir. Bu böyle olduğu gibi bunu te'yîd edecek nâ-mütenâhî ahvâl var. Her yerde İslâm'a karşı bir adâvet, sağa baksan bu, sola baksan bu. Öne baksan bu, arkaya baksan bu. Herkes bu i'tikâdât-ı fâsideye revâc verip durmakda! Elbette İslâm'dan nefret edersin. Bu gâyet tabî'i bir şey. Peki, bunun için ne yapmalı? İslâm'ı seven, ona nazar-ı imân ve muhabbetle bakan insâf ve edebi olan iyi adamlarla görüşmeli. Bulabilirsen ne a'lâ. Çünkü böyle adamlar Ankâ-yı Mağrib gibi oldular... Hakikaten İslâm'da ne mübârek adamlar vardır ki insan onların yüzüne baktıkça kalbi nûr ile dolar. Böyle sulehâ, böyle kümmel var. Onlar güneş gibidir.

- Şeyh efendi tekkesinde oturuyor, nûzûr ve tayyârâta muntazır... deme. Belki öylesi de vardır. Fakat benim bahs ettiğim o kabîlden değildir.

Hezeyân ediyorsun, öyle bir şeyh-i kâmil, ârif-i vâsil bul, ben de kölesi olayım. İmânın nâ-mütenâhî ezyâkı vardır. Fakat sen duymazsun. Çünkü kapısından içeri girmek nasîb olmadı. O sarayın içindeki meziyyâti nasıl görebilirsin? İnsan bir gusûl abdesti almakla cennetde bir köşke sahîb olamaz.

Zamanımızda bu gibi adamların kahti var. Yahut biz görmüyoruz. Böyle devletlerin vûcûdu mahz-ı rahmetdir. Bir taneseni bulsak da terbiye-i nefş için dâmenine yapışsak. Fakat ötekiler pek çok! Mutabassır olup şerlerine kapılmamalı. Onların gittiği tarîk-ı dalâle adım atmamalı.

Bu bahsi istedigim gibi tafsîl edemedim. Ne ise. Mâ lâ yûdrekü külliühû lâ yûdrekü külliühû diyelim de geçelim. Geçen dersde Cenâb-ı Hakk'ın vahdâniyeti hakkında idâre-i kelâm etmiş idik. Okuduğumuz âyet-i kerîmenin meâl-i âlisi şu idi: Sizin Allah'ınız birdir, ilm-i ezelîsi muhît-ı külliyyât ve cüz'iyâttdır. Ya'nî ilminden hâric hiçbir şey yoktur.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'in diğer bir sûre-i şerîfesinde¹ (يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ) buyuruluyor. Cenâb-ı Hakk'a göre zaman filan yoktur. O istimrâr-ı vûcûdu ân-ı dâimle ifâde ediyorlar. Onun için muhît külliyyât ve cüz'iyâtta-

dır. Allah'ın ilmi senin ilmine benzemez. Senin ilmin zaman ve mekân kadrolarının hârcine çıkamaz. Öyle bir âlem var ki senin zamanın da, mekânın da orada topu atar. Felsefi de düşünülürse böyledir. İlim nokta-i nazârîndan hakikat budur.

(وَلَا يَجِدُونَ شَيْءاً مِّنْ عِلْمِنَا إِلَّا مَا شَاءُ²) Allah'ın ilminden bizim için bir şey bilmek ihtimâli yoktur. Biz ancak bildirmesini murâd ettiği kadar biliriz. İlhimizin muhîti ne kadar ise o dâire dâhilinde döneriz. Hârîce çıkamayız. Sen de mevcûdât içinde bir vûcûdsun. Ecrâm-ı felekiyyeye baksana. Hepsine bir hudûd çizmiş. O dâire dâhilinde dönüp vazîfelerini ne ise kemâl-i intizâm ile îfâ ediyorlar. Mahlûkât-ı müdrikesinin de şu'ûra müstenid olan, yahut olmayan harekâti için bir had çizmiştir.

Pekâlâ biz bu ilhimizle acaba Allah'ın zâti hakkında bir ma'lûmât edinebilir miyiz? Zaten bu menhiyyün anhdir. Allah o kâbiliyeti bizim dimâğımıza koymamış.³ تَفَكَّرُوا فِي (آلَهَ اللَّهِ، وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ) Zât-ı Ulûhiyyet'in süradikât-ı ezeliyyesinin mâverâsına tahattîye imkân yoktur. Zirâ⁴ (لَا تُنْزِلُكُمُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُنْزِلُكُ الْأَبْصَارَ) basarlar onu idrâk etmez. Fakat o ebsâri idrâk eder. O habîrdir, latîfdir. Allahi'ın ziddi yoktur. Olmadığı için künh-i Bârî'ye infâz-ı nazar imkânı da müntefîdir. Herşey ziddiyâla müncef olur. Allah ise böyle degildir. Onun ziddi yoktur.

بِسْ نَهَانِيهَا بِضَدِّ پِيدَا شَوْد

چونکه حق رانیست ضد پیان بود

Hazret-i Ali radîyallahü anh efendimize "Tevhîdin ma'nâsı nedir?" diye sormușlar. Cevâben demiş ki:

- Kalbine Zât-ı Ulûhiyyet hakkında ne hutûr ederse, ne gibi bir fikir gelirse Allah onun gayridir.

Sen Zât-ı Ulûhiyyet hakkında ne gibi bir fikir teveh-hüm, yahut Zât-ı Ulûhiyyet'i kendi hâlâtın kabîlinden bir hâletde tasavvur edersen Allah bunun mâverâsınıdadır. Senin kâffe-i tasavvurâtın mahlûkdur.

İşte abd-i sâdîkin, muhlis mü'min-i muvahhidin yapacağı bundan ibâretdir. Rûhen yükselp de envâr-ı Zât'ın tecelliyyâtına istî'dâd peyda ederse dâire-i nazarı tevessü' eyler. Başka şeyler olur. Fakat yine mahdûddur.

[149] Bir adam Hâlik Te'âlâ hazretlerini düşündüğü sırada Zât-ı Bârî'yi mahlûkât ve muhaddesâtda bir şeye teşbih ederse Müşebbihe zümre-i hâsiresinin efrâdi miyânâna girmiş olur, fîkr-i Bârî husûsunda adem-i sirfa kâil olursa, Muattila'ya iltihâk eder. Kalenderler'den birinin dediği gibi Allah bu değil, şu değil, yerde değil, gökde değil. "Şunu 'yok' de de, işin içinden çıkar!" diyerek kâfir-i billâh olur. Fakat "Bir Hâlik vardır, ben onu

² Bakara Sûresi, 2/255

³ İbn Hacer, 13/383

⁴ En'âm Sûresi, 6/103

⁵ En'âm Sûresi, 6/103

idrâkden âcizim” derse, o zaman mü’min-i hakîkî olur.

Hazret-i Mevlânâ diyor ki:

كُلُّ مَا حَطَرَ بِالْكَفَالَةِ عَيْرُ ذَلِكَ¹

Kalbine gelen değil, sûret i‘tibâriyle kalbine gelmeyen ne ise Allah odur.

هر چه اندیشی پزیر ای فناست
آنکه دراندیشه نابد آن خداست

Beser bunu düşünmez. Künh-i Bârî’ye akıl erdiremez. Fakat sonra ‘urefâ, mücâhidîn başka türlü söylüyorlar. Ancak buradaki rü ‘yet de bizim bildiğimiz gibi rü ‘yet değildir. (مَا رَأَيْتُ شَيْنَا إِلَّا رَأَيْتُ اللَّهَ قَلْبِهِ – ياخود- أَلَا قَدْ رَأَيْتُ اللَّهَ فِيهِ) “Ben hiç bir şeyi görmem. İllâ ondan evvel yahut onda Allah’ı görürüm” diyorlar. Allah her şeyden münezzeх ve müberâdır. Yukarıda söylediğimiz gibi her şey ziddıyla münkeşif olur. Allah’ın mahlûkâti içinde ziddi olmadığı için biz Zât-ı Ulûhiyyet’in künhünü aslâ bilemeyez. Anadan doğma körün elvâna karşı hâli, vaz’iyeti ne ise akıl gözünün künh-i Bârî’ye karşı hâli, vaz’iyeti de odur. Onun için künh-i Bârî’den bahs etmek hiçbir fâide vermez.

Tuhafdır. Bir a’ma varmış, “Kirmızı denince, ağızım ekşilik duyuyor” demiş.

Fakat Zât-ı Bârî hakkında birçok şeyler söylemişler. Cevher-i âlden âlî ve müte’âlî bir vücûd, söylenen sözlerin birisi bu. Diğer cevher-i âlemde mündemiç bir vücûd. Bunda mahzur-ı azîm vardır. Sonra Felemenkî bir Yahudi feylesofu da ne diyor? “Cenâb-ı Hakk’â tabî’at-i tâbi’â mükevvenata da tabî’at-i matbû’â”. Revvakîler de rûh-ı âlem diyorlar idi. Fakat kâffe-i mesâlik mebde-i vahdet-i kâinât demek istiyor. Sonra bu intizâ’da olabilir diyorlar. Bu bahs-i mühimme dâir hayli sözler var. İnşa-allahürrahmân gelecek ders söyleyiz. Lillâhi’l-Fâtiha.

AHLÂKIYÂT

-5-

MES’ÛLİYET-İ AHLÂKIYYENİN DEREÇÂTI

Vicdân ve mes’ûliyet-i ahlâkiyye, vicdânın hükmü yalnız nefs-i nâtiqa dâhilinde değildir. Vicdânın merbût bulunduğu kuvvetler, hükm-i vicdânî ve ihtisâsât, mes’ûliyet-i vicdâniyye kâfi midir? Ebnâ-yı cinsimize karşı mes’ûliyetimiz, bu da kâfi değildir, Cenâb-ı Hakk’â karşı mes’ûliyetimiz.

Mes’ûliyet-i Ahlâkiyye Kaç Derecede

Tahakkuk Eder?

Mes’ûliyet-i ahlâkiyye, vazîfenin adem-i îfâsı, ef’âlimizin kânûn-ı ahlâkiye muhâlefeti netîcesi olarak terettüb eden bir cezâdır. Âkîl ve muhtâr olan insan kânûn-ı

ahlâkîye muğayir bir sûretde hareket ettiği takdirde cezâ ve mes’ûliyetle dûçâr olur. Fakat bu mes’ûliyet kimin tarafından vâki‘ olacak? Bu gibi hareketimizden dolayı bizi mes’ûl edecek kimdir?

“Vahy” kaydından âzâde yaşamak isteyenlere göre bu cezâ ve mes’ûliyet iki derece olmak üzere tahakkuk etmek îcâb eder:

1. Vicdânın mes’ûliyeti, ya’nî mahkeme-i vicdâniyyemiz huzûrundaki mes’ûliyetimiz;

2. Benî nev’imize karşı mes’ûliyetimiz

Şimdi bunların ne şekilde vukû‘ bulacaklarını ve bu mes’ûliyetlerin kâfi olup olmadıklarını tedkîk edelim:

Vicdân ve Mes’ûliyet-i Ahlâkiyye:

Bizde vicdan denilen bir kuvvet, bir meleke var. Bu kuvvet hayatı şerden, fazileti rezileinden temyîz ve tefrik ederek bizi hayra sevk ve şerden men’ eder. Yolumuzu şâşirdığımız zaman bize “Oradan değil, buradan yürü!” emrini verir. Bu kuvvet ef’âl ve harekâtımızı, niyyât ve makâsîdımızı tedkîk ve tahlil ederek nüfûs-i beseriyyede fitraten mevcûd bulunan hayr ve şer fikirlerine nisbetle onları takdir eder, mukâyese eder, ölçer; ve bu sûretle onların hayr ve şer olduğunu anlar. Temâyülât ve ef’âlimiz hayra, vazîfeye mutâbık olursa vicdân tarafından nâil-i mükâfât, mazhar-ı takdîr ve tahsîn, aksi takdirde ise dûçâr-ı mücâzât oluruz; vicdânın tevbih ve tekdirine acı acı sitemlerine ma’rûz kalırız.

Binâenaleyh mesuliyet-i ahlâkiyyenin mebdei, ya’nî en evvel ve bilâ-vâsita a’mâlimizi, niyyâtımızı tedkîk ve tahlil ederek onların iyi veya fenâ olduğuna göre bizi mes’ul ve bi’n-netîce tekdir veya takdir eden vicdândır. Mes’ûliyet-i vicdâniyye pek şiddetli ve pek sıkı olduğu cihetle kânûn-ı ahlâka muğayir bir sûretde hareket ettiği takdirde mes’ûliyet-i vicdâniyyeden yakayı kurtaramayız. Vicdânın mükâfâtı da böyledir.

[150] Vicdânın mücâzâtı nedâmet, ızdırâb, tevbih, tekdir, nefret şekillerinde tecelli eder. Ya’nî niyyât ve a’mâlimiz kânûn-ı ahlâka muğayir olursa vicdân mükedder olur. Hükm-i vidânde tevbih ve tekdir şekillerinde zuhûr eder ve bi’n-netîce bizde -fi’lin vukû‘ bulduğuna göre- bir nedâmet, bir ızdırab veya hâsil olur.

Vicdânın mücâzâtı bu şekilde olduğu gibi, mükâfâtı da şevk ve inbisât, mahzûziyet gibi şekillerde görülür. Ya’nî niyyât ve ef’âlimiz hayra mutâbık olunca netîce-i mes’ûliyyet hayr-ı mahzdan, en şâmil ma’nâsiyla sürûr ve ferahdan, âlî bir lezzet-i nefsâniyyeden ibâret olur. Demek ki a’mâlimiz ne olursa olsun vicdân tarafından tedkîk ve tahlil olunarak onlardan dolayı mesul ve bi’n-netîce mazhar-ı mükâfât, yahut dûçâr-ı mücâzât oluyoruz. Aynı zamanda, bir amel-i şirk vicdân üzerinde husûle getiridiği azâbdan, rahâtsızlıktan, sıkıntından büyük bir cezâ

¹ Allah, akla gelen her şeyden başkadır.

ve azâb da olamaz. Bu nasıl böyle ise, bir amel-i hayrın bizde husûle getirdiği meserret ve inşirâh da nefsin huzûzât-ı sâiresinden hiç birisi ile kâbil-i kıyâs değildir.

Vicdânın Hükümü Yalnız Nefs-i Nâtika

Dâhilinde Değildir:

Aynı zamanda vicdânın hükmü, fi'il ve mes'ûliyeti takdîri nefs-i nâtika-i beseriyye dâhilinde münhasır kalmayarak hârice de sirâyet eder. Vicdânımız yalnız kendi fi'ilimizi değil, başkalarının fi'illerini de takdîr ve mebde'-i hayra mutâbık ve adem-i mutâbakatları hakkında bir hükm verir. Bu sûretle o fi'ilin fâ'ili hakkında bizde ya bir hiss-i muhabbet veyahut bir hiss-i nefret hasil olur. Demek oluyor ki: Vicdânımız hem kendi harekâtımız, hem de başkalarının harekâtı için en büyük ve en mu'temed bir hâkimdir. Bizi en evvel mes'ûl eden işte bu hâkimdir.

Vicdanın Mürtebit Bulunduğu Kuvvetler:

Vicdân-ı ahlâkî dediğimiz bu kuvvet, diğer iki kuvvetle kesb-i irtibât etmişdir ki, onlar da kuvve-i akliyye ile kuvve-i hissiyyedir. Çünkü mebde'-i hayra ta'alluku i'tibâriyle ef'âli muhâkeme eden akıldır; ef'âlin savâba mutâbakati, yahut mebde'-i hayra adem-i mutâbakati i'tibâriyle münserih, mütelezziz veya müte'ellim olan da şu 'ûr-ı nefsi ve ihsâsdır. Hattâ bunun içindir ki vicdânı şöyle de ta'rif ediyorlar: "Vicdân, mebde'-i hayra ta'allukuna nazaran fi'ile hükm etmesi i'tibâriyle akıldır; aklın savâba mutâbakati, yahut mebde'-i hayra adem-i mutâbakati i'tibâriyle şu 'ûr-ı nefsidir."

Binâenaleyh vicdân dediğimiz mahkeme-i kübrânın reisi; kuvve-i âkile, icrâ memuru da kuvve-i ihtisâsiyyedir. Biri hükm eder, diğeri de o hükmü icrâ eder.

Hüküm-i Vicdânî ve İhtisâsât:

Nefs-i nâtikada zuhûr eden hâdisât-ı vicdâniyye iki şekildedir: Ahkâm, ihtisâsât. Bir şeyi, vicdânın tahsîn veya takbîh, ihtirâm veya takhîr etmesi i'tibâriyle zuhûr eden şey ahkâmdir. Bu cihetle vicdân akilla irtibât eder. Bu hükümlerin mevzû'u da şimdî söylediğim gibi ef'âl-i mahsûsamızla diğerlerinin ef'âlidir. İkincisi de mesrûr olmak, muhabbet veya nefret duymak gibi o ahkâmdan hâsil olan ihtisâsdır.

Bunu biraz daha izâh edeceğim: Vicdânın verdiği hükümler ya niyyât ve makâsîdadır; ta'bîr-i diğerle fi'ilin icrâsından evveldir. Yahut fi'il icrâ olundukdan sonra. Birinci sûretde vicdân, fâ'ilden sudûr edecek fi'ilin hayr veya şer olduğunu muhâkeme ve onu icrâ etmenin de iyi veya fenâ olacağını ta'yîn eder. İkinci sûretde fi'il iyi ise tahsîn ve takdîr, fena ise tevbîh ve takbîh eyler. Vicdân bi'l-muhâkeme bu hükümleri verdikden sonra bizde bir takım hissiyyât-ı ahlâkiyye meydana gelir. Meselâ: Vicdânın verdiği hükm niyyât ve makâsîda âit idiyse bu hükm bizde; niyyâtımızın iyi veya fena olduğuna göre;

bir hiss-i muhabbet, veya bir hiss-i nefret tevlîd eder. Eğer vukû' bulan bir fi'il üzerine idiyse o zaman fi'ilin fâ'ili biz olduğumuza göre kendimizde bir zevk veya nedâmet; başkası olduğuna göre de bir incizâb veya nefret hissederiz. Demek ki vicdânın hükmü yalnız hayır ve şerri ta'yînden ibâret olmayıp onların vâcibü'l-icrâ veyahut vâcibü'l-ihtirâz olduğunu da gösteriyor.

İşte bu ahkâm ve ihtisâsât-ı ahlâkiyye bize mes'ûliyet fikrini ilkâ eder. İnsan yukarıda beyân edilen fikr-i mes'ûliyyeti, fi'ille veya niyyât ve makâsîda karşı zuhûr eden ahkâm ve ihtisâsât-ı vicdâniyye ile anlar. Ya'nî bu ahkâm ve ihtisâsât-ı vicdâniyye bize mes'ûliyet fikrini verir. Şu hâlde vicdân denilen mahkeme-i kübrânın muhâkeme ve mes'ûliyetinden, cezâ ve 'ikâbinden yakayı kurtarmamız kâbil değildir, meğer ki niyyâtımız, a'mâlimiz kânûn-ı ahlâka muvâfîk olsun.

Mes'ûliyet-i Vicdâniyye Kâfi midir?

Buraya kadar söylemiş olduğumuz şeylerin hepsi doğrudur. Hakîkaten bizde vicdân denilen bir kuvve-i fitriyye, bir mevhîbe-i İlâhiyye var. Bu kuvvet ahlâkî vekâyi'i hem zabt eder, hem tedkîk ve muhâkeme eder. Onların hayır ve şer olduklarını kendisine mahsûs bir mi'yâr ile ölçer; ve bizi dâimâ hayra teşvîk, şerden men' eder. Bu mevhîbe-i fitriyyenin evâmirine inkiyâdımız en büyük bir mûkâfât-ı rûhiyye ile netîcelendiği gibi, adem-i itâ'atımız de en şiddetli bir azâb-ı derûnî ile karşılaşır. Binâenaleyh vicdân denilen mahkeme-i kübrânın muâhazesine, 'itâbına, mes'ûliyetine uğrayacak ef'âl ve harekât dan insan ne kadar teberrî ederse nefsini o nisbetde İslâh etmiş, insanlığın derece-i kemâline yükselmiş sayılır.

Ma'amâfîh şurasını da i'tirâfa mecbûruz ki: A'mâlimizin hayır ve şerre mutâbakatı noktasından yalnız "mes'ûliyet-i vicdâniyye" kâfi değildir. Yalnız mes'ûliyet ve ikâb-ı vicdânî korkusu insanları fenâlikdan men' edemez. Yalnız bu mahkemeden sudûr edecek bir hükmün vâkı'a mutâbakati her vakit iddi'a edilemez. Çünkü bir mahkemenin verdiği hükümler nefsü'l-emre mutâbık olabilmesi için o mahkemenin te'sîrât-ı hâriciyyeden tamâmiyla azâde olması, safvet-i asliyesini muhâfaza etmesi lâzımdır. Böyle olmadıkça oradan sudûr eden hükümlerin her vakit için doğru olabileceği iddi'a edilemez.

[151] Hâlbuki -vazîfenin kuvve-i te'yîdiyesi bahsi ile mebâhis-i sâirede görüleceği üzere- birçok esbâb ve avâmil mahkeme-i vicdâniyyemiz üzerinde icrâ-yı te'sîr ediyorlar; selâmet-i fitriyyesini ihlâl ve kâbiliyet-i tabî'iyyesini itfâ ediyorlar. Artık safvet-i asliyesini gâib etmiş olan bir mahkemenin ta'yîn edeceğî mes'ûliyetin vâkı'a ne dereceye kadar mutâbık olabileceği ednâ bir mülâha za ile anlaşılabilir zannederim. Bunun içindir ki i'tiyâd-ı rezâletle me'lûf olan bir şerîr, irtikâb eylediği bir ahlâksız-

lkdan dolayı mahkeme-i vicdâniyyesi tarafından mes'ûliyet ve mücâzâta dûçâr olmuyor. Onun mahkeme-i vicdâniyyesi o fi'lin fena olduğunu takdîrden âciz bir derekede bulunduğuundan a'mâl-i seyyiesinden dolayı mes'ûl olmuyor, vicdân azâbını tanımıyor. Diğer tarafından bu mahkemenin safvet-i asliyeyini muhâfaza etmiş olan bir insan muğâyir-i ahlâk en ufak bir hareketten dolayı pek şiddetli bir mes'ûliyet-i vicdâniyyeye ma'rûz kalyor. Demek ki azâb-ı vicdânî âmilin mes'ûliyyeti nisbetinde tahakkuk etmiyor.

İşte bunun içindir ki a'mâlimizin hayır ve şerre muvâfat veya adem-i muvâfakati noktasından yalnız "mes'ûliyet-i vicdâniyye" kâfi olmadığını her vakit iddiâ edebiliriz.

Ebnâ-yı Cinsimize Karşı Mes'ûliyetimiz:

Denilebilir ki: Mes'ûliyet-i vicdâniyye, ebnâ-yı cinsimize karşı vukû' bulacak mes'ûliyetimizle ikmâl olunur. A'mâli hayra mutâbık olan bir insan ebnâ-yı nev'inin takdîrine mazhar olur; onları şevk ve meserrete ilkâ eder; onların emniyet ve muhabbetini, ihtirâmını kazanır. Aksi takdîrde ise tevbîh ve tekâdîrlere, eseplerine, hayırhâhâne ihtârlarına ma'rûz kalır; gittikçe onların üzerinde adem-i emniyyet, nefret, buğz eseri zâhir olmaya başlar. Daha ileri gidecek olursa -iş ahlâk dâiresinden çkarak hukûk dâiresine girer, ve- kânûnî, siyâsî mes'ûliyetler karşısında kalır. Bu sûretle vicdân azâbı görmeyeceği farz olunan insanlar ebnâ-yı cinsinin mes'ûliyetinden kurtulamazlar. Diğerleri ise her iki mes'ûliyete dûçâr olurlar.

Filhakika, ikinci derece-i mes'ûliyyet, insanın ebnâ-yı nev'ine, vatandaşlarına karşı olan mes'ûliyetidir. Birinci derece-i mes'ûliyyet, ya'nî insanın vicdânına karşı olan bir mes'ûliyetin hudûdu derûnundan azâb ve nedâmet veyahut şevk ve inbisât hissetmekden ibâret olup netîcede bir cezâ-yı maddî olmadığı hâlde ikinci derece-i mes'ûliyyetde azâb-ı maddî de bulunabilir; ve bu noktadan ikinci ile birincisinin ikmâl ve itmâm edilebileceği mülâhazası vârid olur.

Fakat ne olursa olsun bu da kâfi değildir. Bu mes'ûliyetin de o kadar katî ve kuvvetli olmadığı âşikârdır. Bilcümle niyyât ve a'mâlimizden dolayı ebnâ-yı cinsimizin bizi mes'ûl etmesi gayr-i kâbîldir. Buna ne maddeten, ne de ma'nen imkân yoktur. Binâenaleyh mes'ûliyet-i vicdâniyye gibi bu da gayr-i kâfîdir.*

Mes'ûliyet-i Uhreviyye:

Birinci ve ikinci derecedeki mes'ûliyetlerle iktifâ ediliip a'mâlimiz için bunlardan daha kuvvetli bir mes'ûliyet kabûl edilmediği takdîrde mes'ûliyet-i ahlâkiyye kâfi derecede tahakkuk etmiyor demektir. Mes'ûliyetin adem-i tahakkuku ise ahlâkin fikdânını intâc eder. İşte

bunun içindir ki: Biz, ahlâkî olan mes'ûliyetin, ta'bîr-i diğerle a'mâlimizin kânûn-i ahlâkiye muğâyereti netîcesi ma'rûz kalacağımız mes'ûliyet ve cezânın en büyüğü mes'ûliyet-i uhreviyye olduğuna kâni' bulunmaktayız, ki nefşü'l-emrde de böyledir. Binâenaleyh temâmî-i mes'ûliyyet, insanın Cenâb-ı Hakk'a karşı olan mes'ûliyetidir; mes'ûliyet-i uhreviyyedir. Bilcümle niyyât ve a'mâlinden dolayı mes'ûliyet-i uhreviyyeye dûçâr olacağına, rûz-i cezâda buradaki amellerinden dolayı- Cenâb-ı Hak tarafından en dakîk bir muhâsebeye tâbi tutulacağına îmâni olmayan bir kimse için birinci ve ikinci derecede olan mes'ûliyet kâfi değildir. Şu halde mes'ûliyet üç derece olmuş oluyor. Bunların en kuvvetlisi, en katî ve lâ yetegayyer olanı da üçüncü derece olan mes'ûliyet-i uhreviyedir. Bu mes'ûliyete îmâni olmayanlar için "mes'ûliyet-i vicdâniyye" ve "ebnâ-yı cinsimizin mes'ûliyeti" hiçdir. Onların her türlü fenâlığı irtikâb edeceğinde aslâ şüphe yoktur. Nasıl ki meşhûr "Voltaire" bile: "Dinsiz, ya'nî mes'ûliyet-i uhreviyyeye îmâni olmayan, cezâsız kalacağını bilse her türlü fenâlığı irtikâb eder idi" demekle bu hakikate ne güzel tercümân olmuştur.**

"Re'sü'l-hikmeti mehâfetullâh"

Aksekili

Ahmed Hamdi

GARÂNİK MES'ELESİ HAKKINDA

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye A'zâsi'ndan Râsim Efendi'nin
Hatâ-yı Azîmi

-1-

Bedîhî bir hakikatdir ki; mesâil-i dîniyyenin en büyüklerinden biri, belki de birincisi vahy mes'elesidir. Vahy mes'elesinde ufak bir şüphe, dîni esâsından yâkar. Çünkü dînin temeli vahydir. Temel sarsılıncá, onun üzerine kurulan binânın hiç ehemmiyyeti kalmaz.

Kur'ân'ı tedebbir edenler pekâlâ bilirler ki: Dîn-i İslâm enbiyânın şânını pek ziyâde i'lâ etmiş, "Hamele-i vahy" olamları i'tibâriyle onların kadr [152] ü menzeletlerinin pek yüksek olduğunu söylemiş; fezâilde, sîdk u emânetde a'mâl-i salihâda beşeriyet için bir nûmûne-i imtisâl olduklarını bildirmiş; onları husemâ-yı dînin isnâdâtından, dînlerine mensûbiyet iddiâsında bulunan gürûh-i humekâ ve cühelânın -herhangi bir sâikle-nisbet eyledikleri muhtere'ât ve hurafâtdan tamâmiyla tenzîh eylemiştir.

İslâm'a nazar-ı im'ân ile bakanlara gizli değildir ki, bu

** Zâten hayır ve şerri temyîz etmek melekesinden ibâret bulunan "vicdân" dinden, mehâfetullâhdan tahassul etmiş bir kuvvet olduğunda şüphe yoktur. Din olmadıkça hakikî bir vicdânın bulunamayacağı -âdetâ- bedîhiyat cümlesiindendir. Bu bâbda daha ziyâde tafsîlât için "Dînî Dersler" in üçüncü kitâbinin beşinci dersine mürââ'a olunmak lâzım gelir.

* "Vazîfenin kuvve-i te'yîdiyesi" bahsine mürââ'a at

dîn, bircümle rusûl-i izâm hazerâtının vazîfe-i tebliğde zelâl ve hatâdan tamâmiyla ma'sûm, gerek kavl ve gerek fi'ile aid Cenâb-ı Hakk'ın kendilerini tevcîh ile iki cihetde zîg ve dalâlden tamamen müberrâ olduğunu tesbit ve takrîr buyurmuşdur. Bilhâssa hâtem-i rusûl olan Cenâb-ı Muhammed sallallahü aleyhi vesellem bu i'tibâr ile hep sinin fevkinde bir mevki'i mümtâzdadır.

Evet, tebliğ ani'llâhda ismet-i rusûl, usûl-i İslâmiyye'den bir asıldır, ki buna bizzât Kur'ân şehâdet eylediği gibi, sünnet te'yîd etmiş, ümmet de bunun üzerine icmâ' eylemiştir. Binâenaleyh Kur'ân'ın şehâdeti, sünnetin te'yidi, ümmetin icmâ'i ve bunlara inzimâm eden aklın işşâdâti telakkî bû-yurdukları ahkâmı aynen ve tamamen tebliğ husûsunda her türlü zelâl ve hatâdan masûn ve münezzehdirler. Onlar Cenâb-ı Hak'dan telakkî ettiklerinden başka şey söylememişler ve telakkî eyledikleri şeyleri de Cenâb-ı Hak'dan olduğunu cezmen ve yakînen bildikleri halde bize tebliğ etmişlerdir, ki vahyin ma'nâsı da bundan başka bir şey değildir.

Edyânın müstenid-i ileyhi olan bu esâs, dînin ne demek olduğunu anlayan erbâb-ı edyândan hiç birinin şüphe etmeyeceği bir hakîkatdır. Böyle olmasaydı, "vahye" nasıl i'timâd edilirdi? Mübelliği tamâmen ma'sûm olmayınca Cenâb-ı Hak'dan olanlar ile Allah'ın gayrisinden olanlar ne sûretle temyîz edilebilecek?

İşte bunun içindir ki, dîn-i İslâm'ın husemâsı olan ve perde-i kesîf-i ta'assubla basar ve basîretleri setr edilmiş bulunan ecâníb, Müslümanlığı tenkîd eder iken dâimâ bu esâsı yâkmaya sa'y u gayret etmişlerdir; Kimi Nebî'nin masrû', kimi meshûr olduğunu iddi'âya kadar yürümüşler ve kendilerine rehberlik eden mumun ancak yatsıya kadar yanmasıyla maksadlarına väsil olamamışlardır.

Garazkâr ecnebîler bilerek bu esâsı tahrîbe çalışıkları gibi, dîn-i İslâm'a mensubiyet iddi'âsında bulunan bir takım abede-i nükûl, Îsrâiliyyât âşıkları da -bir kısmını bilerek, diğer bir kısmı da bilmeyerek- bu rüknün hedm ü tevhînine çalışıyorlar. Diyebiliriz ki: Ecnebîler tarafından Müslümanlık aleyhinde uydurulan türrehâtın menşe-i aslı de bu abede-i hurâfâtdır. Husemâ-yı dîn bunlardan çok müzâheret, yardım görmüşlerdir. Fikrimizi biraz daha izâh edelim:

İ'tirâfa mecbûrûz ki: Her yerde olduğu gibi şarkda da, ufak bir muhâkemeye bile lüzum hissetmeksiz her sözü körü köründe kabûlde îsrâr eden mutaassiblarvardı, hâlâ da vardır. Bunlar, ne şekilde olursa olsun, rivâyete, nükûle o derece âşiktırlar ki: Nerede ve hangi mes'eple hakkında bir nakli görseler -hâtitbü'l-leyl gibi- onu hemen alırlar, kitâblarına geçirirler, neye mâl olursa olsun onu kabûlde îsrâr gösterirler. Bunlar kendilerini cereyân-ı elfâza o derece kaptırmışlardır ki: Herhangi tefsîrde, kitâbda olursa olsun gördükleri bir mutâla 'âyi müdâfa'a etmeyi levâzîm-i dîniyyeden bilirler. Husemâ-yı İslâm'dan ziyâde dîn-i İslâm'a mensubiyet iddi'â-

sında bulunan bu zümreden bizzât Müslümanlığın pek çok zarar gördüğünü söylesek hiç de mübâlağa etmiş olmayız.

Înkâra mecâl yokdur ki: Yalan havâdis uydurmak her devrin, her zamânın en müzmin ve müstevli bir hastalığıdır. Bilhâssa hakîkate karşı mantıkla mukâbeleden âciz bulunan yaygaracılarda bu hâl daha ziyâdedir. İşte zamanımızdaki garazkârların tesvîlât-ı ebleh-firîbâneleri gibi İslâmiyet bedhâhları da vakityle binlerce mevzû' ehâdîs ihtirâ' ederek -mantık kuvveti ile yenemedikleri- İslâmiyet hakkında ezhân-ı nâssı tağlîte çalışmışlar, esâsât-ı İslâmiyye hakkında bazı şüphe ve tereddüller hâsil etmişlerdi. Bu hurâfât ve ekâzîbi nakl ü işâ'a edenler ise -en ziyâde- İslâm nâmî altında bulunuyorlardı. Ma'amâfih bunların içinde bütün ma'nâsiyla müslüman olmayanlar da az değil idi. İşte bu gibiler vâsitasıyla ki Müslümanlık hakkında türlü hurâfeler, gûnâ gûn Îsrâiliyyât mazhar-ı revâc olmuştu.

İşin garibi şu ki: Müslüman nâmî altında bulunan bir insanın peygamberi nâmîna yalan söyleyeceğini hiç hatırlardan bile geçirmemiş, sâfiyet-i kalbe mâlik bazı ulemâmız bile bu rivâyâtât-ı musânnâ'ayı olduğu gibi kitâblarına geçirmişlerdi. Cem'i ehâdîse i'tinâ olunduğu zamânlarda bu hakîkatler tamâmiyla anlaşılmış olduğu cihetle bilâhare ulemâmız bu ekâvîl ve muhtere'ât-ı bâtilenin ahfâd için ne büyük bir fitne menba'ı olacağını muhâkeme etmişler ve hiç olmazsa ehâdîs-i sahîha ile mevzû'ayı ayırmak lüzumunu hissetmişler ve bu yolda pek azîm mesâ'î sarf ederek buna muvaffak da olmuşlardır.

İşte o muta'assib ve müte'âmî gürûh tarafından vakityle -netîcenin neye müncер olacağını tedkîk etmeksiz- kitâblarına derc edilen ve bilâhare husemâ-yı İslâm tarafından sermâye-i makâl olarak ikide birde temcîd pilavi gibi ıstılp ortaya konulan mesâilden biri de "Garânîk Mes'elesi" denilmekle ma'rûf olan mes'eledir. Garânîk mes'elesi -diğer makâlelerimizde izâh edileceği üzere- dînin esâsına ta'alluk eden bir mes'eledir; İsmet-i rusûl esâsını hedm eden, vahy hakkında şüphe ve tereddüd uyandıran bir mes'eledir. Bu mes'ele, zenâdika tarafından uydurulmuş, muhâkeme denilen cevher-i kıymetdârdan mahrûm olan bazı İslâm müellifleri de bunu kitâblarına geçirmekde mahzur görmemişlerdir.

[153] Ma'amâfih mahdûd fikirli bir kısım abede-i nükûlün kitâblarına yazdıkları bu mes'eleyi, vukûf ve ihâtaları müsellem-i âlem olan e'âzîm-ı müverrihîn, müfessîrîn ve muhaddisîn uzun uzadiya tedkîk ve hiçbir muzlim cihetini bırakmaksızın dirâyeten ve rivâyeten hikâyeyin musânnâ', mürettebat ve mevzû'ât-ı zenâdikadan olduğunu isbât etmişlerdir. Bu i'tibâr ile mes'ele, her ciheti hall edilmiş, hiçbir muzlim noktası bile kalmamış olan mesâildendir. Elde bulunan kütüb-i tefsîriyeminin en çok tedkîkâta müstenid bulunanları da bu mes'elenin muhteri'ât-ı zenâdikadan olması hakkında tafsîlât-ı mükemmelle olduğu gibi,

ma'lûmât-ı târîhiyyede böyle olduğunu isbât ediyor.

Hakikat böyle iken pek garîb bir vak'aya şâhid oluyor ve bâtilin büsbütün müzâheret ve mu'âvenetinden mahrûm kaldığı hakkındaki kanâ'atımızı âdetâ tazeliyoruz:

Hâtırlarda olsa gerekdir ki, bundan takrîben bir sene mukaddem Anglikan Kilisesi tarafından meşihat-i İslâmîyye'ye dîn-i Muhammedî (sallallahü aleyhi vesellem) hakkında bazı suâller soruluyor ve bunlara cevâb verilmesi ricâ ediliyordu. Bu suâller o zaman Dârülhikmeti'l-İslâmîyye'ye havâle edilmiş ve oradaki a'zâ-yı muktedire tarafından mes'ele-i mezkûreye cevâb olmak üzere -tedkîkâtına müstenid- bir eser yazılmaya başlanmıştır.

Fakat Dârülhikmeti'l-İslâmîyye a'zâlarından bulunan bir zât, Hoca Râsim Efendi, şahsi nâmına bu suâllere cevâb vermek istemiş ve mezkûr cevâblarını da cerâid-i yevmiyeden biri ile neşr etmeye başlamıştı. Olabilir ya, hürriyet-i kelâm var, hürriyet-i matbû'ât var; kimse bundan men' olunamaz; herkes -hudûd-ı hürriyeti dâhilinde- fikrini neşr etmekde serbesttir. Hattâ maksadın 'ulviyyeti nazar-ı i'tibâre alınırsa bu gibi zevât-ı muhteremeyi takdîr etmek lâzımdır. Lakin bu yazınlardan beklenilen gâye nedir? Bittabi' hakâyîk-ı İslâmîyye'yi dost, düşman herkese anlatmak, anlatmaya çalışmak, Müslümanlığa karşı isnâd olunan müftereyâta, i'tirâzâta cevâb vermek, onların asıl ve esâsi olmadığını mukni' deliller ile izâh etmek değil mi?

Şimdi bir de Dârülhikmeti'l-İslâmîyye a'zâsından Râsim Efendi hazretlerinin yazdıklarını tedkîk edelim: Râsim Efendi, bir kilise tarafından İslâmîyet hakkında vukû' bulan suâllere cevab verir iken İslâmîyet düşmanlarında sermâye-i mekâl olan "Garânîk mes'elesini" düşünmüştür, ve bunun hakkında da bir şey söylemeksizin geçivermemeyi muvafık bulmamış olmalı ki bunun için de ayrıca bir bahis tahsis ediyorlar.

Râsim Efendi: "Bu makâlede (bi-havlihî teâlâ-) be-gâyet müşkil bir mes'ele hal olunacaktır. O müşkil mes'elenin halli için evvelâ bir takım mukaddimâtın istihzâr edilmesi lâzımdır." ifâdesiyle söze başlayarak evvelâ bir takım mukaddimât serd ediyor. Biz kemâl-i sâfiyetle söyleyeceğiz ki "Be-gâyet müşkil bir mes'ele hal olunacaktır" ifâdesini hiç de doğru bulmamış ve bu tarz ifâdeye hayret etmiştir. Çünkü mevzû'i bahs olan mes'ele hal edilmemiş bir şey değildir; Be-gâyet müşkil olan o mevhüm mes'elenin mâhiyeti -mevzû'ât-ı sâire gibi- muhakkikin ulemâmız tarafından meydana çıkarılmış, musanna' ve müretteb olduğu isbât edilmiştir. Ma'amâfîh bir ecnebînin sorduğu suâllere karşı bunda beis yoktur ve böyle demek de doğrudur diyelim, fakat bu tarzda söze başlamış olan ve Dârû'l-Hikme a'zâsından bulunan bir zât dan biz ne bekler idik?.. Bu mes'ele etrâfinda -vahy hakkında bir şüphe tevlîd etmek maksadıyla- şimdîye kadar îrâd edilen i'tirâzâti esâsından kal' etmek, 'urûk-ı şübühâti tamâmiyla kat' eylemek, asıl

ve esâsdan ârı bir bühtân-ı mahz olduğunu isbât etmek... değil mi? Çünkü Dârülhikmeti'l-İslâmîyye'nin vazîfe-i esâsiyesinden biri de dîne karşı vukû' bulan hâmîmlara cevâb vermek, din aleyhindeki şüpheleri def' etmeye çalışmaktadır.

Hâlbuki Hoca Râsim Efendi'nin yazılarını -maalesef- hiç de böyle bulmuyoruz. Mûmâ-ileyh mes'elenin hal edileceğini kemâl-i kat'iyetle bize va'd eyledikleri halde; Hazret-i Peygamber'e ve Kur'an-ı azimü's-şâna karşı söylemedik bir hezeyan bırakmamış olan garazkâr-ı meşhur Doktor Dozy ve emsâlinin bu mes'ele hakkındaki efkâr-ı fâsidelerini âdetâ takviye etmiş oluyor. Çünkü netice olarak Hazret-i Peygamber'in vahy-i İlâhî ile şeytân kelâmını tefrik ve temyîz edemeye ilkâât-ı şeytâniyeyi Allah kelâmi diye kirâet buyurduğunu söylüyor. İşte şu sözler Râsim Efendi'nindir:

"... Hazret-i Peygamber ¹ (فَرَأَيْشَ لَلَّاتَ) 'Ya'nî Lat ile Uz-zâ'yı ve diğer üçüncüsü olan Menât'ı gördünüz mü?' âyetini okurken o ümniyenin husûlü esnâsında şeytân-ı la'în hemen (ذلك الغرانيق العلي و ان شفاعتهن لترجمي) cümle-i mel'unesini ilkâ eyledi. Hazret-i Peygamber vahy hengâmında hâl-i tecerrûd ve insilâhda bulundukları için Cibrîl aleyhisselâmin vahy eylediği âyetleri nasıl ki gayr-i ihtiyârî olarak okuyor idiyse şeytânın ilkâ eylediği o mel'ûn cümleyi de gayr-i ihtiyârî olarak okudular. Hiç farkında olmadılar. Cebrâîl aleyhisselâm gelip o cümle-i mel'ûnenin ilkâ-ı şeytânî olduğunu haber verinceye kadar hiç farkında olmadılar!

-Alemdâr- 4 Kânûnisânî. Sene 336"

Ne azîm hatâ! Râsim Efendi ne va'd ediyordu? Be-gâyet müşhim ve müşkil olan bir mes'elenin (Garânîk Mes'elesi'nin) hal edileceğini... Değil mi?.. Fakat bu söz mes'eleyi mi hal ediyor, yoksa husemâ-yı dîn tarafından atılan sihâm-ı i'tirâzî mi te'yîd ve takviye ediyor? İslâm dînini yıkmak, İslâm'ın Nebîsini hâşâ âdî, şehvet perest bir insan menzilesine tenzîl etmek maksad-ı garazkârânesiyle bir Târîh-i İslâmîyyet yazan Hollandalı Doktor Dozy'nin bu mes'ele hakkındaki ifâdeleri de aşağı yukarı bundan başka bir şey midir?.. Mes'ele olduğu gibi kabûl edildikten sonra bunun neresi hal edilmiş oluyor?..

Ne kadar garîbdir ki, (ذلك الغرانيق العلي) hezeyanının şeytân kelâmından başka bir şey olmayıp ² âyet-i kerîmeleri ile hiç de münâsabeti olmadığını Râsim Efendi anlıyor da ekmel-i [154] mevcûdât olan Hazret-i Fahr-i Âlem sallallahü aleyhi vesellem bunun -hâşâ- farkında olmuyor?..

Ne yalan söyleyeyim, biz Dârülhikmeti'l-İslâmîyye a'zâsından bulunan bir zât dan esâsât-ı dîniyyeye ta'alluk eden bu kadar sarîh bir hatâının sudûr edebileceğini hiç de tâhmîn etmiyorduk. Biliyor idik ki: Akademi a'zâlarının, ansiklopedi sahiblerinin sözleri âdetâ hüccet makâmında kullanılır; bilhâssa mensûb bulundukları mesleğe âid olursa!

¹ Necm Sûresi, 53/19

² Necm Sûresi, 53/19

Biz kat'iyen emîn bulunuyoruz ki: Dârûlhikmetî'l-İslâmiyye a'zâsından biri tarafından sudûr eden şu hatâ-yı azîmi herhalde tashîh, İslâm'ın Nebîsi hakkında vukû' bulan şu iftirâ-yı sarîhi kemâl-i kat'iyetle reddedecektir.* Ma'amâfih Peygamber'ini her şeyden ziyâde seven bir müslüman olmak hasebiyle biz de bu bâbda üzerimize terettüb eden bir vazîfe-i dîniyyeyi ifâ etmekden durmayacağız. Herhalde tevfîk ve hidâyet Allah'dandır.

Aksekili

Ahmed Hamdi

MÜSKİRÂTIN MEMNÛ'İYET-İ DÎNIYYESİ VE KÂNÛNEN MEN'İ

Müsâkirâtın men'-i isti'mâli için âlem-i medeniyyetin teşebbüsâtı âzîmede bulunduğu ve ezcümle geçen Temmuz ibtidâsından beri Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi'nde müskirâtın külliyyen men' olunduğunu sahâif-i matbû'âtda okuyoruz. Vucûd-ı insanı tahrîb eden ve tefessûhe uğratın bir maddeye karşı açılan bu mücâhedeyi biz müslümanların, nazar-ı ibretden ziyâde, nazar-ı takdîr ile ta'kîb edeceğimiz pek tabî'îdir. Nazar-ı takdîr ile diyoruz, çünkü dîn-i İslâm müskirâtı kat'iyen tahrîm ederek kâtresine bile müsâ'ade vermemiş, onu isti'mâl edenlere bir cezâ-yı şer'i ta'yîn etmiş ve tatbîkini kuvve-i icrâiyeye tahmîl eylemiştir. Bundan dolaydır ki vicdân-ı umûmî-i İslâm hep müskirâtâ nazar-ı nefretle bakmış, ve müskirâtı kullananları takbîh edegelmıştır. Ma'atteessûf son zamanlarda müskirâtı isti'mâl edenler, ehl-i İslâm arasında da çoğalmıştır. Fakat müskirât, vicdân-ı ümmet huzûrunda "ümmü'l-habâis" mevki'inde kalmış ve onu kullananlar dâimâ günâhkâr tanınmıştır. Hattâ bu günâhkârlar dahi irtikâb ettikleri kebîrenin memnû'iyet-i dîniyyesine âgâh ve onun cezâsına müstehîk olduklarına, dâr-ı dünyâda cezâlarını bulmaz ve tevbe etmezlerse âhiretde bu cezâya ugrayacaklarına mu'tekiddirler. Ancak muhîtin bu gibi irtikâbâti hoş görmesi ve bazı suhûletler görülmesi bunların temâdî-i isyânına sebeb oluyor. Ma'amâfih şu hakîkat tevazzuh ediyor ki usât-ı ümmet de dâhil olduğu halde bütün ümmet-i İslâmîyye şer'i at-i mutahharanın müskirât i'mâl ve isti'mâlî husûsunda vaz' ettiği memnû'iyet-i kat'iyeye ri'âyetkârdır.

Binâenaleyh müskirâtı men' etmek ve ortadan kaldırınmak mes'elesi, hukûmet-i İslâmîyye'nin vazîfesini takdîr etmesi ve ihmâl-i mütemâdîsini bir an evvel telâfi etmesi mes'elesidir. Vicdân-ı ümmetin memnû' tanıldığı bir maddeyi hukûmetin mübâh tanımmasına mesâğ olamaz. Dün-

yânın her tarafında müskirât isti'mâli i'tiyâdını ortadan kaldırınmak için vukû' bulan teşebbüsâtın en mühim ve en müsmir kısmı insanın müskirâtı hukûmetin icbâriyla değil, kendi ihtiyâriyla memnû' tanımı ve binâenaleyh onu kullanmaması fikrini te'sîse masrûfdur. Bizde ise, bu günü hâle nazaran iş aksine cereyân ediyor. Milletimiz, fermân-ı İlâhiye inkîyâden, müskirâtın memnû' iyyetine mu'tekid olduğu halde kuvve-i icrâiye bundan istifâde etmeyerek bu unsur-ı izmihâl olan mâyi'i millete musallat eden kapıları açık bırakıyor!

Bugün evvelâ garbda müskirâtı kaldırınmak için çâhişanların nasıl bir yol ta'kîb ettiklerini tedkîk edelim:

Garbda müskirâtın cebren men'ini tervîc edenler vardır. Bunlar müskirâtın maddî ve ma'nevî zararlarını nazar-ı itibâra alarak ve ilmin bu sadedde verdiği hukme istinâd ederek hukûmetleri bu yolda harekete teşvîk ediyorlar. Bu tarîki iltizâm edenler hukûmetlerin ta eski devirlerden beri müskirât ticâretine dâimâ birtakım memnû'iyetler vaz' ettiğini ve bugüne kadar bunun devâm eylediğini, meselâ Britinya'da müskirâtın mu'ayyen zamânında satıldığını, Amerika'da ise bu memnû'iyetlerin türlü türlüşünün tatbîk olunduğunu ve ez cümle kırk sene mukaddem bazı mevâdd-ı ticâriyyenin birçok tedâbîr-i mâni'a tahtında mevkî'-i tecâribe vaz' edildiğini, bugün ise Amerika hukûmât-ı müttehidesinden kırk iki hukûmetin müskirâtı men' ettiğini ve binâenaleyh burada meşrûbât-ı kû'ûliyyenin i'mâl ve isti'mâlinin külliyyen bertaraf olduğunu, bunun muhassenât-ı vefîresi müşâhede edildiğini dermiyân ediyorlar. Bundan mâ'adâ İsveç'de, Norveç'de, Fransa'da, İsviçre'de, Belçika'da Felemenk'de ve diğer Avrupa memleketlerinde meşrûbât-ı kû'ûliyyenin aleyninde birçok memnû'iyetleri mutazammîn kânûnlar vaz' edilmektedir. Hattâ Afrika'nın Sierre Leone, Şîmâli Nijer, Somal, Afrikâyı Şarkî, Uganda, Niyasa, arâzîsinde, Şîmâli Rodezya, Pecva, ve Yatoso Toland gibi yerlerinde müskirât hakkında birçok işkâl-i memnû'iyet vardır. Avustralya'da Yeni Zelanda müskirâtın men'i için azîm teşebbüslerde bulunuyorlar. Binâenaleyh müskirâtın kâmil men'i hukûmetlerce icrâ edilmesi lâzım gelen bir iştir, diyorlar.

Öte tarafından bu tarîki iltizâm edenlere mu'âriz olanlar var, bunlara göre rezîletin îkâ'ına imkân bırakmamakla ona mâni' olmak gerçi bir tarîk-ı mücâhededir. Fakat bu nevi' mücâhede akâmete mahkûmdur, çünkü böyle yapmakla bir rezîlet zâhiren gâib olur. Fakat hâfi bir sûretde neşv ü nemâ bulur ve fırsat vukû'unda en müthîs sûretde infilâk eder. Binâenaleyh bir şeyin men'ine muvaffak olmak için onun vicdân-ı umûmî tarafından memnû' iyyetine karar verilmesi iktizâ [155] eder. Bu fikir esâsen pek doğrudur. Vicdân-ı umûmînin kararı, bir şeyin memnû' iyyetini tescîl edecek en büyük kuvvetdir!

* Ümit ederiz ki bunun her nasıl ise bir eser-i sehv olduğunu bizzât Râsim Efendi de i'tirâf edeceklerdir. Çünkü bu kadar beyyin hatâda ısrâr edileceğini tasavvur edemiyoruz.

Vicdân-ı umûmî-i İslâm, müskirâtın mazarrâtına ve tahrîbâtına binâen onu tahrîm eden emr-i İlâhîyi telakkî bi'l-kulûb etmiş ve bu telakkisiaslâ deðiþmemiþtir. Binâenaleyh müskirâtın kuvve-i icrâiyye tarafından ortadan kaldırılması ve tamâmen men' olunması vicdân-ı ümmet tarafından şükrân ile karşılaşacak bir hareket-i mebrûredir. Hâlbuki Garb'da müskirâtın memnû'iyyetine karşı duran bir cemâ'at de kilise ricâlidir. Şuracıkda salâhiyetdâr kiliþe ricâlinden birinin sözlerini nakl edeceğim. Bu sözlerin muharriki Hirfora Piskoposu "Herbert Hamisneli Hensol-na"dır. Kendisi İngiliz kilisesinin birçok mevki'lerini işgâl etmiş, mesâil-i umûmiyyede pek mühim yazılar yazmış ve İngiltere'nin en ma'rûf vâ'izlerinden olarak tanınmışdır ve müte'addid te'lîfât-ı felsefiyesi, kiliseiyât ve ilâhiyat hakkında hayli yazıları vardır. Mûmâ-leyh diyor ki:

"Hristiyan Kilisesi'nin meşrûbât-ı kü'uliyyenin hayatı içtimâ'iyyeyi tahrîp eden bir zehir olduğunu ve bu zehrin zararsız bir sûrette kullanılamayacağını iddia edenlerin dâvâsını te'yid etmesi tamamıyla imkânsızdır(!) Gerek Kitâb-ı Mukaddes gerek cemâ'at-i mukaddese ile kiliþe ricâli bu gibi meşrûbâtı ni'am-ı tayyibe-i ilâhiyye (!) olarak gösteriyor. Ve hristiyanlar bu nimetleri şükran ile kabûl ederek i'tidal ile isti'mal ediyorlar bazı gayri memnunlar terbiye ve tahsillerinin noksânına binâen Kitab-ı Mukaddes'deki şarâbin mütehammir olmadığını, hatta bazıları Hz. Mesih'in kadehindeki meşrûbâtın sudan başka bir şey olmadığını iddia ediyorlar. Binlerce defa tekzîb olunduktan sonra bu gibi cinnetlerin revâc bulması insanı ye'se düşürüyor. Hristiyanlar meşrûbât-ı kü'uliyeyi mu'tedil bir sûrette kullanmakta devam edegelmişler ve bu i'tiyâdrında devam edeceklerdir. Bunun men'i, hükümetle Kilise arasında keskin bir münâza'aya sâik olacaktır. Hristiyanlığın müsaade ettiği meşrûbâtı "hayât-ı içtimaiyyeye muzır" nâmi altında men' etmek de kânûn nâmına bir cinnettir(!)"

İste bu gibi mülâhazâta binaen Amerikalıların meşrûbât-ı kü'uliyeyi men' etmeleri hiffet-âmîz bir hareket telakkî olunuyor. Hristiyan Kilisesi'nin nâ-kabil-i ihmâl bir kuvvet olmasına ve bu kuvvetin men'-i müskirâta hâil olacağına binâen "dîn ile ilim" arasında azîm bir mücâdelelenin vukû' bulacağı ve bulmakda olduğu âşıkârdır. Avrupa'da "dîn ile ilim" arasında bir münâza'a olarak kabûl olunacak bu mes'ele bizce bu mâhiyeti hâiz değildir. Bilakis şerî'at-i mutahharamız kâffe-i ahkâmında beşerin aklını, bedenini, hâlini ve hürriyetini muhâfaza etmeyi istihdâf ettiðinden ahkâm-ı şerîyyenin ilimle mücâdele edecek hiçbir hükmü yoktur. Îlmin edyân-ı sâirede vukû' bulan münâza'âti dînimize şâmil değildir.

Görülüyor ki bu noktada dahi İslâm ve hristiyan telakîleri yekdiðerine muhâlifdir. Bizim memleketimizde müskirâtın men'i dîn-i İslâm'dan en katî te'yidi ve vicdân-

ümmeden en kuvvetli müzâhereti hâiz olduğu halde garbda öyle degildir. Kilise buna muhâlefet etmekde olduğu gibi vicdân-ı umûmî de muhâlifdir. Bizim memleketimizde, müskirâtın memnû'iyyet-i dîniyyesini kânûnen de tatbîk etmek için hiçbir mâni' yoktur. Bilakis memnû'iyyet-i dîniyyenin hilâfîna bu gibi muharremâta bir cereyân-ı ibâhî vermeye kadar giden ihmâller ve bilhâssa hükûmet tarafından vukû' bulan münâsebetsiz müsâmahalar yüzünden memleketimizin azîm zararlara uğradığı görüluyor. Memleketi bu belâdan kurtarmak kuvve-i icrâiyyenin elindedir. Ve kuvve-i icrâiyyemizin, selâmet-i memleket nâmına bu tedbîri ittihâz etmesi, onun taraf-ı Şâri'den mükellef olduğu en mühim vazîfelerinden biridir.

Binâenaleyh Şeyhüislâm efendi hazretlerinin bu mühim mes'eleyi nazâr-ı i'tibâre alarak hükûmetçe bu vazîfe-i şerîyyenin ifâsi için teşebbüsât-ı lâzimedede bulunmaları lâzım gelir.

Müskirâtı memleketimizde katî' sûretde men' etmekle kimse iktidâ ve kimseyi taklîd etmemiş, ancak şerî'at-i mutahharanın insanlar için mahz-ı rahmet olan ahkâm-ı celîlesini muvakkat bir ihmâlden sonra tekrâr mevki'-i tatbîke vaz' etmiş olacağız.

Bundan sonra nazâr-ı i'tibâra alınması iktizâ eden cihet dinimizin müskirâtı tahrîm etmesindeki hikmet ile ilm-i hâzırın müskirâtı tahrîm için gösterdiği esbâb-ı mücibeyi izâh etmektir. Bunu da ayrıca arz edeceğiz.

Ömer Rıza

HÂNEDÂN-ı ÂL-î OSMÂN'IN HİSSİYÂT-ı DÎNDÂRÂNELERİ

Geçenlerde icrâ kilindiðini yazdığını kerîme-i ismet vesîme-yi Cenâb-ı Hilafet-penâhî ile Şehzade Ömer Faruk Efendi Hazretlerinin akd-i müteyemmenleri münasebetiyle Cem'iyyet-i Hayriyye-yi İslâmiyye kâtib-i umûmiliði tarafından cem'iyyetin reis-i âlîsi Veliahd-ı Saltanat-i Seniyye, devletlû, necâbetlû Abdülmecid Efendi Hazretlerine takdîm olunan tebriknâmeye müşârûn ileyh veliahd hazretleri tarafından verilen cevabı bir ehemmiyet-i mahsûsayı hâiz olduğu cihetle elde edilen bir sûretini aynen derc-i sütûn-iiftihâr eyliyoruz:

"Kerîme-i hazret-i Hilafetpenâhî ile oğlum Ömerü'l-Fâruk'un nikâhları yevm-i müteyemmenin Mevlid-i Fahr-i Kâinât'da ve huzûr-i feyz-nûşûr-i Hırka-i Saâdet'de icrâsı mülâbesesiyle vâki' olan beyânât-ı muhibbâneleri bâis-i memnûniyyet olmuþdur. Lehü'l-hamîd, Hânedân-ı Âl-î Osmân, Haremeyn-i Şerîfeyn'in birer hizmetkâr-ı mutî' ve münkâdî olarak yalnız o sâyede millet yekvûcûd ve İslâm'ın dâreynde saâdetini ve Kelimetü'llâh'ın i'lâ-i şerîfini biham-dillâh istikmâle muvaffak olduklarından mevhîbe-i Rabbâniyye olan o bâb-ı necâbet-meâbin atabe-i felek-mertebe-

sinden mâ dâme'l-melevân kemâl-i huzû' ile niyâz-ı fevz ü salâh etmek âile-i sultanat-ı seniyye için dâima bâis-i yûmn ü felâh olacağı bî iştibâh bulunmağla o hizmet-i ubûdiyyet-i âliyye ve dîniyyeden bu hânedanı bir dakika mehcûr bırakmamasını ve bil'umûm ihvân-ı mü'minîn nâil-i huzûr-i âmâl buyurulmasını Bârigâh-ı Zülcelâl'den tazarru' etmekte ve bu vesile-i hasene ile cem'iyet-i Hayriyye-yi İslâmiyye a'zâ-i kirâmına teşekkûr eylemekde bulunduğu mun teblîgâtına himmet buyurulmasını ricâ ederim.

Abdülmecîd

[156] İLERİ GAZETESİNİN MUHÂLIF-İ EDEB NEŞRİYÂTİ

Dârû'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'nin makâm-ı Meşîhat-ı Ul-yâya takdîm ettiği arîzâdir:

“İleri” gazetesinde tefrika sûretyile neşr edilmekde olan (*Tâcire-i Fâcire*) ünvânlı hikâyeyin edeb-i tâhrîre sığmayacak ve gençlerdeki istî'dâd-ı fuhsu alabildigine tenmiye edecek birçok fikarâti hâvi olması i'tibâriyle külli yevm ahlâk-ı umûmiyyeyi ifsâd eylemekde olduğu her tarafdan vukû' bulan şikâyâtdan anlaşılıyor. Milletlerin üssü'l-esâs-ı mevcûdiyyetlerinin mekârim-i ahlâkdan ibâret bulunduğu, milel ve akvâm-ı sâlifenin evvelâ ahlâken sukûta başlamakla esbâb-ı inkirâzlarını ihmâz ettikleri husûsunun târîh nazârunda pek bâriz bir hakikat olduğu nezd-i celîl-i Meşîhat-penâhîlerinde vâreste-i arz ve îzâhdır. Binâenaleyh mevcûdiyet-i millîyye ve siyâsiyyemizin muhâfazası için ahlâkımızı yükseltmeye sa'y u gayret edecek ve buna bilhâssa sınıf-ı münevveri teşkil eden erbâb-ı kalem tarafından dikkat ve ri'âyet olunacak yerde ona mütemâdî ve mütenevvi' vesîlelerle hûcûmda devâm olunması gösteriyor ki artık bu vâdîde tedâbîr-i cedîde ve şedîde ittihâz ve tatbîki zarûret hâlini almış ve gün geçtikçe bu hastalığın bir maraz-ı müzmin hükmünü iktisâb edeceği tabî'î bulunmuştur.”

Makâm-ı Meşîhat-ı ulyâ mes'eleyi kemâl-i ehemmiyetle nazâr-ı dikkate alarak matbû'âtın dîne ve ahlâka vukû' bulan bu kabil tecâvûzâtına karşı ciddî ve esâslı bir tedbîr ittihâz edilmek üzere Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine tezkire-i mahsûsa ile iş'âr etmiştir.

SEYYİD EMİR ALİ HAZRETLERİNİN BİR CEVÂBI

Times gazetesi Ağahan hazretlerinin Mister Montagu'nun şerefine keşide olunan ziyâfetde îrâd ettiği nutuk münâsebetiyle yazdığı bir makâlede Türkiye Sulhü'nde Müslümanların Türkiye hükümdarlarına karşı duydukları tehassûsât ve alâkadârlıklardan daha büyük şeylerin nazâr-ı i'tibâre alınacağını dermiyân etmiştir. Hindistan

ekâbir-i ricâlinden Seyyid Emîr Ali hazretleri ise, *Times*'in bu makâlesine cevâben gönderdiği mektûbda ber-vech-i âtî beyân-ı mütâlâ'a ediyor:

“Makâlenizde Türkiye Sulhü'nde müslümanların tehassûsât ve alakasından daha büyük şeylerin nazâr-ı i'tibâre alınacağını dermiyân ediyorsunuz. Bombay muhâbirinizin gönderdiği rapor beni bu noktayı izâha mecbûr ediyor. Bu daha büyük dedığınız şeyler içinde en birinci mevkî'i hâiz olacak olanı Hindistan'ı teskîn ile Hind ahâlinin selâmetini te'mîn etmekdir.”

KUVVE-İ SIYÂSİYYEDEN MAHRÛM HİLÂFET OLAMAZ

Avrupa matbû'âti arasında uzun uzadiya münâkaşâta sebebiyet veren İstanbul mes'elesi hakkında *Tan* gazetesi mühim bir makâle neşr etti. Pâyiâhtın Anadolu'ya naklindeki mahzûrları ta'dâd eden şu makâlenin ehemmiyet-i mahsûsasına mebnî âtîdeki fikarâtını aynen derc ediyoruz:

“Zât-ı Şâhâneyi emîrû'l-müminîn sıfatıyla İstanbul'da ibkâ edip Türk hükûmetini Asya'ya nakl etmek mes'e sine gelince bu hayaperestâne bir tarz-ı hâl olur. Kendisine verilen ünvândan anlaşılacağı vech ile Zât-ı Şâhâne kuvve-i siyâsiyyesi hârcinde hiçbir nüfûz ve iktidâr-ı dînîyi hâiz değildir. Hükûmetinden ayrılan Zât-ı Şâhâne bütün nüfûz ve kudretini gâib edeceği gibi kendisinden tefrik edilen hükûmeti de başsız bir cisim olur...”

HINDİSTAN'DA HİLÂFET CEM'İYETİ

Bombay'dan 30 Kânûnievvel târîhli *Times*'e yazılan bir mektûbda Türkiye mes'elesinin gâliben iktirân etti rileceği sûret-i halle karşı Hind Müslümanlarında büyük bir alâka gösterildiği, bu mes'elenin faslındaki te'ehhür Hindistan'da sù-i te'sîri mûcib olduğu, Hicaz Hükümdârinin Hind Müslümanlarında makâmât-ı mûbâreke hâdimi sıfatı ile tanınmadığı, Hind Müslümanlarıyla Brahmanlar arasındaki münâsebâtın günden güne daha dostâne bir şekil aldığı, Hilâfet Cem'îyyeti nâmiyla teşekkûl eden bir cem'îyyetin hilâfet mes'elesindeki nokta-i nazârını İngiltere hükûmeti'ne anlatmak üzere yakında bir hey'et-i murahhasayı Londra'ya göndereceği ve Hind Müslümanlarında Osmanlı İmparatorluğu'na âlem-i İslâm'ın istinâd-gâhi nazâriyla bakıldığı beyân olunuyor.

MISTER MONTAGU'NUN BEYÂNÂTI

Mösyö Montagu *Pall Mall Gazette* muharririne Türkiye ile akâd edilecek sulha işaret ederek demiştir ki: “Bu sulh, her şeyden ziyâde Hindistan'ın dâhilî ve hâricî âsayışine

hayâti bir sûretde, icrâ-yı te'sîr etmekde ve Türkiye'ye karşı ihrâz edilen zafere en ziyâde Hindlilerin iştirâk etmiş bulunması, bu zaferin Hindliler ve Hindlilerin âlât ve edevâti ile ihrâz edilmiş olması hasebiyle Hindistan için bir ehemmiyet-i mahsûsayı hâiz bulunmaktadır. Müttefiklerin kararı ne olursa olsun Hindistan, temennîyâtının kendi mümessilleri tarafından bütün Paris ve Londra müzâkerâtında îzâh edildiğinden emîn olabilir. Bikatır Mîhrâcesi Lord Sinha, Ağahan Hind müslümanlarının temennîyât-ı hâlisânesini ve Türkiye sulhünde fevkâlâde alâkalarını ehemmiyetle izhâr etmişlerdir.”

HINDİSTAN MUHTÂRIYETİ

İngiltere Kralı tarafından Hindistan vâlî-i umûmîsi, Hindistan ümerâsı ve ahâlîsiyle orada bulunan Britanyalılara hitâben bir beyânnâme neşr olunmuş, beyânnâme, Hindistan hükûmetinin muhtâriyetini tasdîk vesîlesiyle neşr edilmiştir. Beyânnâmede Kral bu kânûnun Hindistan târîhinde yeni bir devre kûşâd ettiğini, çünkü âhâlînin münte-hab mümesillerini bir hisse-i mu‘ayyene dâhilinde umûr-ı hükûmete teşrif ettiğini ve âtide millete karşı tamâmiyla

mes’ûl bir hükûmet te‘essüsünü va‘d ettiğini beyân ettik-den sonra Hindistan’dâ her mezhebe mensûb ahâlînin bu kânûndan muvaffakiyet te‘mîn ve istihâsâli için çalışmasını ihtâr ediyor ve bu münâsebetle mücîrimîn-i siyâsiyyenin afv olunduğu i‘lân ediliyor. Kral, beyânnâmenin hitâ-mînda bir ümerâ meclisi te‘sîsini de tasdîk ediyor ve bu meclise meclis-i millînin Prens Dö Gal tarafından kûşâd olunacağını tebliğ eyliyor.

Hindistan nâzırı Mösyo Montagu, *Pall Mall Gazette* muhâbirine demiştir ki: “Efkâr-ı umûmiyyenin mühim bir kısmı, Hindistan İslâhâti hakkındaki kânûnu nâ-tamâm telakkî etmekde ve Avrupa efkâr-ı umûmiyyesinden bir kısmı da bunu endîşe ile görmektedir. Ma‘a hâzâ gerek gazetelerden ve gerek hey’et-i temsîliyye ve Hind rüesâ-sından, prenslerinden aldığı lâ yu‘ad telgrafnamelerden yeni lâyiha-i kânûniyyeden tamâmen istifâde etmek ve bahş eylediği müsâ‘adâtdan vâsi‘ mikyâsda istifâde ede-rek nâil-i terakkî olmak için müttefikan azm edilmiş oldu-ğunu istîhrâc etmekteyim.”

Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Bâbîâlı Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

اتبعونَ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرِّشادِ

30 Rebîulâhir 1338

Perşembe

21 Kânûnisânî 1336

Cild: 18 - Aded: 456

21 Ocak 1920

ESRÂR-I KUR'ÂN

-2-

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
(أَتَتْعَمُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فِرْقٌ مِنْهُمْ)¹

Cenâb-ı Hak hud'a ve mekr yolunu tutanları kalbiyle dili bir olmayanları zem buyuruyor; münâfiğlerin Allah'ı aldatmak istediklerini, hâlbuki Bârî Te'âlâ Hazretleri tarafından bu hareketlerinin cezâsı verileceğini haber veriyor ve bunların zâhirleri bâtinlarına, kavilleri fi'illerine taban tabana zit olduğunu bildiriyor. İşte bütün bunlar harâm olan bir takım hîleleri tervîc edenlerin hâlidir. Bu vasıflar da tamâmiyla sîretlerine mutâbıkdir. Zirâ hud'a harâm olan bir şeyi tervîc için maksadını gizleyerek sûretâ câiz olan bir şeyi ileri sürmek sûretille hîle kurmakdan başka bir hareket değildir. Bu da ikiye ayrılır. Birincisi usûlde hîle, ikincisi fûrû'da hîledir. Usûlde olan hîle münâfiğin kalbinde îmân olmadığı hâlde ya hayatı kurtarmak, yahut müslümanlar arasında casusluk edebilmek için dilîyle kelime-i şehâdeti îrâd etmesidir.

Ma'amâfih usûl-i dînde hud'a edenlerle fûrû'da hud'a edenler arasında pek büyük fark yoktur. Çünkü her ikisi de Allah'ı aldatmak, dîne isnâd olunan bir takım uydurma ahkâmdan masnû' selâmlarla dîne hûcûm etmekden başka bir şey değildir.

Meselâ bir şu münâfiğlerla bir de o mûrâbahacının sözünü mukâyese ediniz ki: "Sana şu metâ'i yüz kuruşa sat-tim" diyor. Hâlbuki ikisinin de maksadları aslâ söyledikleri değil. Ancak ribâya tevessûl için bu sözü ortaya atıyor. Kezâlik hîle yapmak için tevsît olunan adamın "Bu kadını

aldım, yahut nikâhi kabûl ettim" demesi de bunun aynıdır. Çünkü bu adam hiçbir vakit nikâhın hakîkatini kasd etmiyor, hiçbir sûretele o kadın kendine zevce olmasını murâd eylemiyor. Bu böyle olunduğu gibi kadın da, kadın velisi de aynıyla hîle yapan adam gibi öyle bir kasd-i dînîde bulunmuyor. Pekâlâ! Hakîkatde, yahut ırkda [örfde] bu ikisinin arasında bir fark bulunabilir mi? Nasıl olur da bu hud'akâr denilir de diğerine denilmez? Evvelki asıl dîninde nifâk idi, bu ise fûrû'unda nifâkdir.

İbn-i Abbâs radîyallâhü anhden nakl olunan şu vak'a bunu daha ziyâde izâh eder: Müşârun-ileyhin huzûruna biri gelerek: "Amcam, zevcesini talâk-ı selâse ile tatâlik etti. Diğer bir adam hîle sûretille nikâhi iâde edebilir mi?" dedi. İbn-i Abbâs: "Kim Allah'ı aldatmaya kalkışırsa hud'asının cezâsını bulur."

Enes ve İbn-i Abbâs radîyallâhü anhümâdan "bey" -i iné... " hakkında vukû' bulan suâle (إِنَّ اللّٰهَ لَا يُخَدِّغُ هَذَا مِمَّا) "Allah aldatılamaz. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın tahrîm ettiklerindendir" cevâbi alınmıştır.

Eyyûb Sahtiyânî erbâb-ı hiyel hakkında "Çocuk aldatır gibi Allah'ı aldatmaya kalkışıyorlar, buna sapmasalar da harâmî doğrudan doğruya irtikâb etselerdi bence daha ehven olurdu". Şerîk bin Abdullah Kâdî, Kitâbü'l-hiyel hakkında "O bir kitâb-ı hud'âdir" dedikten sonra şu [158] sözleri söylüyor: Medâr-ı hud'a iki asıl üzerinedir: Birincisi bir fi'ili kendisinden maksûd ve murâd olan şeyin [aksi] bir sûretde izhâr etmekdir. İkincisi bir kavlı kendisinden maksûd olan ma'nâ-yı mevzû'ün-leh'in gayrisinde isti'mâl etmektir. Bu, harâm olan hîlelere müntakdir. Artık Cenâb-ı Hak kahtlik zamanlarında fukarânın nasîbini iskât için hîle yollarına sapanları servet ve sâmânlarını mahv etmek sûretille cezalandırırsa ferâiz-i ilâhiyyeyi, hukûk-ı ibâdi iskât için

¹ Bakara Sûresi, 2/75

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihân bildirilmesi ricâ olunur.

hîleler uyduranları nasıl cezâlandırmaz.

İbn Kayyim El-Cevzî, üstâdından naklen diyor ki: Benî İsrâîl mûrâbahacılık ettiler. Halkın emvâlini yediler. Bu, Cumartesi günü sayd eklinde daha büyük bir vebâl idi. Bununla beraber hîle tarîkiyle harâmî helâl şekline koyanlar gibi mesh cezâsına çarpılmışlardır. Çünkü bu cezâya uğrayanlar daha büyük bir günâhî irtikâb ettiğleri için ukubetleri de daha büyük oldu. Evet, bunlar irtikâb ettiğleri kebâirin harâm olduğunu i'tirâf etmeden işleyen münâfıklar menzilesindedirler. Daha doğrusu akîde ve amelleri fâsiddir. Hâlbuki riyâ-bînler, ‘ibâdullâhîn malını haksız yere gasb edenler, harâm olduğunu bilerek Cumartesi balık saydında bulunanlar onlar gibi değildir. Berikilerin ma'siyetleri mukâbilinde hiç olmazsa hareketlerinin harâm olduğunu i'tirâf etmeleri, günün birinde tevbe ve istîgfâra mûrâca'at eylemeleri var. Bundan dolayıdır ki Aleyhis-salâtü Vesselâm Efendimiz, ümmetini hîle irtikâbinden tahzîr ederek “Mûsevîlerin irtikâb ettiği kebîreyi irtikâb edip de mehârim-i İlâhiyyeyi en âdî hîlelerle helâl sûretine koymaya kalkışmayınız” buyuruyorlar.

Binâenaleyh kalbinde haşyetullâh olanlar için îcâb eder ki mehârim-i İlâhiyyeyi mekr ve hîle tarîkleriyle istihlâlden hazer etmelidirler; akvâl ve efâldeki hud'alarla ‘ikâb-i İlâhîden kurtulmak kâbil olamayacağını bilmeli dirler; Bütün serâîrin meydana çıkacağı, bütün hakâyîkin ortaya döküleceği rûz-ı cezâda ahkâm-i İlâhiyyenin makâsid ve sebât üzerine cârî olacağı, yoksa bu âlemde olduğu gibi zevâhir-i akvâl ve harekât üzerine cereyân etmeyeceği hâtıra getirmelidirler. Rûz-ı cezâ öyle bir gündür ki Allah'a, Resûlullâha karşı sıdk ile ihlâs ile hareket etmiş olanların yüzleri ak olacak, bilakis bu hayat-ı fâniyyeyi yalanla, dolanla, mekr ile, hîle [ile] geçirenlerin çehrelerine simsiyah hûsrân damgası vurulacaktır. İşte o zaman hud'akârlar göreceler ki dünyâdaki hareketleriyle ancak kendilerini aldatıyorlar; dinleriyle oynuyorlar; farkına varmak sızın nefislerine mekr ediyorlar.

Zâten (إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالْيَتَاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرٍ مَا نَوِي) ¹ kavl-i celîli ile bu husûsdaki tereddüpleri tamâmiyla izâle buyuruyorlar. Bu hadîs-i Nebevî haber veriyor ki a'mâl makâsid ve sebâta tâbi'dir. Zâhirdeki kavl ve amelinden abde âid olanı ancak niyet ettiği ve kalbinde sakladığı ne ise odur. Yoksa zâhir akvâl ve efâlî değildir. İşte bu bir nasîbdir ki hîle niyetinde bulunan hîleci, riyâ niyetinde bulunan riyâci, mekr ve hud'a niyetinde bulunan mekr ve hud'acıdan başka bir şey değildir.

Abdüllaziz Çâviş

ÂLEM-İ İSLÂM'DA ESBÂB-I İ'TILÂ ve İNHİTÂT

-2-

Enbiyânın hepsi, halkı tevhîd-i Hudâ ve takdîs-i Zât-ı Kibriyâ'ya ve beyne'l-beşer icrâ-yı adâlete da 'vet eder. Bu esâsda kâffe-i peygamberân-ı 'izâm müttehidü'l-kelâm- dir demiş idik. Doktor Dozy gibi insîdâd-ı aklîye mübtelâ münkirînin dîn-i Muhammedî'de “asliyet” yoktur tarzındaki i'tirâzları edyân hakkındaki cehl-i mutlakin eseridir. Din -Cenâb-ı Hakk'ın beşeriyete tuhfe-i İlâhîsidir. Usûl-i irşâdiyyesidir. Enbiyâ yalnız vesâit-i teblîgiyyedir. Hattâ dîn-i Muhammedî'nin edyân-ı sâlifeyi nâsih olması te-kallubât-ı kadîme-i zamâniyyenin kütüb-i İlâhiyyedeki telâ'i'bâtından, tahrîfâtından müberrâ desâfir-i celîle- yi tesbîti ve mâkablinden istîgnâsı hikmetine mebnîdir. Yoksa usûl-i ilâhiyye, bir sebîke-i zehbiyye-i mezhebiyye olup lâ-yetegayyerdir. Mu'âmelâta müte'allik ahkâm tezhîbât-ı tehzîbâttdır. Eşkâli mütenevvi' tezyînâtdır.

Dîn-i İslâm bâlâda beyân olunduğu vechile dâire-tü'l-îrfânın muhît-i umûmîsinde tesbîti mutasavver ve gayr-i mutasavver bi'l-umûm me'âliyi ihtiyâ ettiği için mâziyi nâsih ve müstakbelden müstağnîdir.

Dîn-i celîl-i Muhammedî, dîn-i İslâm'dır, Allah'a teslîm-i umûr etmek dînidir. Selâmet-i umûmiyye dînidir. O dîne mütemessik olanların elinden ve dilinden baş-kaları selâmetdedir. Dîn-i İslâm vicdân-ı beşer üzerinde tazyîkât icrâ etmez. Hele ma'îşet-i beşerin selâmet-i cereyânı aksâ-yı emelidir. Bunun içindir ki muhît-i istîlâsında efrâdının en mütekâsif noktalarında bile edyân-ı sâirenin ekalliyet-i sâgîreleri servet içinde idâme-i hayat ve mevcûdiyyet etmişlerdir. Bu bir ulviyet-i dîniyyedir.

Hâlbuki Avrupa'nın cihât-ı muhtelifesine yerleşen müslümanlar hâkimiyeti zâyi' eder etmez ekseryet hâlinde bile idâme-i mevcûdiyyete muvaffak olamamış ve hele o gibi yerlerde iktisâdiyât-ı İslâmiyye üzerine indirilen darabât-ı elîme beşeriyete şeyn olacak bir hâlde rû-nûmâ olmuştur.

[159] Dîn-i celîl-i Muhammedî -atâlet değil, tevekkül dînidir. Tevekkül esbâb-ı zâhiriyeye bütün mesâ'i, bütün fa'âliyet-i beşeriyeye ile tevessül ettikden sonra Hakk'a tefvîz-ı umûr demek olduğundan mesâil-i hayatıyye-i umûmiyyede tesâdûf olunması tabî'i olan mesâib-i kevniyye hiçbir muslimin manzûme-i fikriyyesini haleldâr edemez. İstikbâl ümîdlerini kesemez. İleri harekâtını tevkîf edemez. Binâenaleyh efâl ve mesâ'i-i beşeriyenin en mühlik bir kuvve-i tahrîbiyyesi olan yeis felâketine ma'rûz bırakmaz. Belki hakîkî muslim maddî ve ma'nevî tefeyyûzun âşik-ı ebedîsidir. Mu'âkkib-i dâimîsidir. Dîn-i celîl-i Muhammedî bünyân-ı vesî-i ihtişâmına girmek için necâtina ilticâ eden her ferdi evvelâ Lâlîhe illâlâh Muhammedün Resûlullâh

¹ Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1; Müslim, İmâre, 155; Ebû Dâvûd, Talak, 11

nidâ-yı hakikatîyle uyandırır.

Ulûhiyete sıdk-ı nübûvvetle îmân ettirir. "Lâ ilâhe illâ-lah" ne mu'azzam hakîkat, ne muhteşem îrşâd. Beşeriyete mebde-i evvel-i kâinâtı ta'lîm ediyor. Hallâk-ı avâlimi bildiriyor. Enfûs ve âfâkin Hâkim-i Hakîkîsı'ni tefhîm eyliyor. Allah -nâ-mütenâhî bir kudretin, nâ-mütenâhî bir azametin sâhibi, bütün sıfât-ı kemâliyyenin arz-ı ihtişâmında bir sultân-ı bî-hemâl, bir padişâh-ı lâ-yezâl. Her şeyi muhît, her şey, O'nun taht-ı kahr u ceberûtundadır. O'nun ilim ve irâdesinden hâric hiçbir şeyin husûlüne imkân mutasavver değil.

Muhît-i ef'âlinden hâric fi'il mevcûd değil. Dâire-i basarımıza giren aksâm-ı kevniyye eb'âd-ı cevviyyenin en uzak mintikalarında cevelân eden ecrâm-ı semâviyye ve menâzîm-ı şemmiyye hep ânın zîr-i tasarrufunda. Muhît idrâkimize sığan ve sığmayan bilcümle avâlim-i 'ulviyye ve süflîyyenin maddî ve ma'nevî fa'âliyet-i umûmiyyesinde nâzîm-ı hakîkî. O'nun hakîkî varlığına nisbetle her şeyin varlığı ma'dûm, ta'bîr-i diğerle zillî ve mecâzî. Vücûdu vâhid. O'nun vücûdundan başka vücûd olmadığı için taaddûd ve hulûl ve ittihâda imkân mutasavver değil. Temsîl değil, tefhîm için denebilir ki beden-i insânîde iki rûhun vücûduna imkân olmadığı gibi âlemde iki mutasarrifin vücûduna da cevâz-ı aklî yoktur.

Hulâsa, eczâ-yı ferdîyye ve teşekkülât-ı uzviyye-i umûmiyyede müessir-i hakîkî o Allah, o Zü'l-Celâldir.

İdrâkât-ı beşerîyyenin tecelliyyât-ı mütenevvî'asında isti'dâda göre müfîz olan o Zât-ı Ecell olduğu için idrâk ne kadar yükselse O'nun daha fevkinde olduğu ve muhît olup muhât olmadığı cihetle künhünü idrâk mümkün değil.

İşte dîn-i Muhammedî böyle bir Cenâb-ı Hakk'a îmânı emr eder. İdrâkât-ı beşerîyye fitrat-ı beşerîyyede mevhîbe-i İlâhiyye olan tecelliyyât kâbîlinden olduğu cihetle dîn-i İslâm, dîn-i fitrîdir. Çünkü dîn-i Muhammedî isti'dâd-ı celîl-i Ahmedî üzerine şâ'sa'a-pâş olan envâr-ı ilâmiye-i İlâhiyyeden, ta'bîr-i âharla rûh-ı Muhammedî'de, fitrat-ı celîle-i Ahmedîyye'de ser-nûmâ olan mir'ât-ı idrâke mün'akîs me'âlî-i celîle-i İlâhiyyeden müteşekkildir. Bu atf u i'tâfa "vahy" denilmiştir. "Vahy" ya mir'ât-ı Ahmedîyye'ye zuhûr veya vesâtet-i Cibrîl-i celîl ile vukû' bulmuştur. "Cibrîl" sûrâdikât-ı celâlin sırr-ı emîn-i feyzi olduğu cihetle bâb-ı İlâhîde vahyin memûr-i dâimîsidir.

Beseriyetde en büyük cünûn inkâr-ı İlâhîdir. Kitâb-ı kâinâtın her satr-ı bedî'-i beyyinâti bir mûcidin vücûduna vâzihan delâlet etmektedir. Bundan sarf-ı nazar insan bir nûsha-i kübrâ, bir mecmû'a-i 'ulyâdır. Keşf-i hakâyîk için bir enmûzec-i 'âlidir ve insana nefsi her şeyden yakındır. İnsan bir kere kendisini, teşekkülât-ı uzviyyesini, mûkellefât-ı akliyyesini, mâhiyet-i idrâkini iyiden iyi düşünmeli. Beden var, teşekkülât-ı hâriciyye ve dâhiliyyesi var, bu ik-

lim-i müteharrikin ihtiyâcât-ı maddîyye ve ma'nevîyesini tedbîr ve tasarruf eden bir rûhu var. Bunların hep varlığında şüphe yok. Sonra âlem var. İçinde bin türlü havâs ve mezâyâ-yı câmi' kuvâ-yı maddîyye mevcûd. Bunları tedbîr ve tasarruf eden bir sâhib yok demek hâşâ sümme hâşâ melâlet-i fikriyyenin en şenî'i, küfrün en rezîlidir. Allah vardır. Her var olanın varlığı O'nun varlığına nisbetle ma'dûmdur. Bu mecâzî varlıkların varlığı hep O'nun varlığıyla kâimdir. İnsanda teşekkülât-ı uzviyyesinde, melekât-ı akliyyesinde, avâlimde muhayyer-i 'ukûl olan havâssı da, mezâyâsı da O'nun varlığıyla kâim, O'nun varlığıyla dâimdir. Ezelîdir, ebedîdir. Avâlim mezâhirdir. Hakk'ın mazhar-ı etemmi ise insandır.

Beyânât-ı sâlifeden şu hakîkat müstebân olur ki dîn-i celîl-i Muhammedî dîn-i İlâhîdir. O dînin mecelle-i İlâhiyyesi olan Kur'ân-ı azîmü's-şân serâpâ vahy-i İlâhîdir. Ulûhiyyete i'tikâd eden her ferd-i müslîm Hazret-i Muhammed'in sıdk-ı nübûvvetini dahi tasdîk etmiş olur. Çünkü o hakîkat-i azîmenin mazhar-ı füyûzâti şâhsiyet-i ma'nevîye-i Muhammedî dir. Binâenaleyh biz bâlâda o şâhsiyet-i celîleyi te'âlî-i İslâm'a mebde-i evveldir demişti. Yoksa İslâm ta'bîri kutbü't-tevhîd olan Ebû'l-Enbiyâ Hazret-i İbrahim ile ibtidâ eder.

Dîn-i celîl-i Muhammedî'nin esâsât-ı i'tikâdiyyesinden biri de ahvâl-i mâ ba'de'l-mevte îmândır. Ba'de'l-mevt olan âlem, âlem-i âhiretdir. (مَنْ مَاتَ فَقُدْ قَامَتِ قِيَامَةً) misdâkinca insan bu âlem-i şehâdeti terk eder etmez rûh-ı mücessed olarak âlem-i âhirete intikâl eder. Âlem-i âhiret, kîsm-ı âlî-i beserden olan enbiyâ ile derece-i insilâha varabilen evliyâının meşkûf ve meşhûdudur. Âhiret, dünya gibi ma'rûz-ı fenâ ve zevâl olmayıp ebediyet âlemdir. Na'imi, cahîmi hep ebedîdir. Ukûl-i mutavassita ve sâfile ashâbinin âhirete îmâni gaybî olmak zarûrîdir. Çünkü bu nevi' insanların ilmi, havassı hamse-i zâhireyi tecâvüz edemeyeceğinden vesâit-i istitlâ'îyyelerinin hâricindeki mesâilde lagzîde-pâ olmak tehlikesi rûnûmâdir. Binâenaleyh istitlâ'ât-ı beşerîyyenin bâlâsına irtikâ ve suhûd-ı kalbî ile âlem-i gayb ve şâhâdeyi rûyet ederek kesb-i i'tilâ eden kîsm-ı âlî-i beserin ihbârât-ı sahîhasını tasdîk eslemü't-tarîkdir.

Ef'âl-i beserde hayr ve şer mükâfât ve mücâzâtını görmek adâlet-i kâmîle-i İlâhiyyenin iktizâ-yı celîlidir. Hâlbuki hayât-ı beserde hâfi ve celî icrâ edilen mezâlim-i mütenevvî'ânın ihsâiyât cetvellerinde cezâsız kalmış binlerce ta'addîyat vardır. Bu nokta-i nazardan âhiret dünyânın aksü'l-amelidir, mir'ât-ı ef'âlidir. Allah'ın Mahkeme-i Kübrâ'sıdır. Muhâkemât-ı 'alenîyyenin mahallî tatbîkidir. Hasenât ve seyyîyatın cây-ı tedkîkidir.

[160] Netîce, mevcûdiyet-i beşerîyyenin ömr-i tabî'i ile intifâ-pezîr olarak fenâ-yı ebedîye ma'rûz olması hikmet-i İlâhiyye ile taban tabana zittir.

Yoksa umûr-ı dünyeviyedeki icrâât-ı ilâhiyyenin hâşâ sefehe makrûn olması lâzım gelir.

Burada kalben veya kâliben ihfâ edilen hasenât ve seyyiât bir âlem-i dîgerle alâniyete çıkararak şerît-i vukû‘ât-ı beşer birer birer nazar-ı temâşâya konulmalıdır. İşte müslümanların dediği âhiret o yevm-i âkibetdir. O âleme îmân zaruriyât-ı dîniyyedendir.

Dîn-i celîl-i Muhammedî -İnsanlara Cenâb-ı Hakk'a îmân ve şân-ı ulûhiyyete ta‘zîm vazîfesini emr ederek kulûb-i insâniyyeyi mehâfetullâh ile imlâ ve herkesin rûz-ı cezâda hayr u şer a‘mâlinin mücâzâtını göreğini tenbîh ve inhâ ettikden sonra ma‘neviyatî tanzîm için ahlâk-ı beşeri tehzîb ve tezhîbe ihtimâm eder.

İste bu maksad-ı ulviye mebnîdir ki dîn-i celîl-i mezkûrda esâs i‘tibâriyle beşeriyeti izrâr eden her “huy ‘mez-mûm, insâniyyete fâide bahş olan her ‘hulk” hasen ve memdûhdur. Sadâkat, ahde vefâ, emânete adem-i hiyânet, mazlûma imdâd, melhûfa hüsn-i muvâsât, fukarâya mu‘âvenet, sehâ, büyüğe hürmet, küçüğe şefkat, vâlideyne itâ‘at, akrabâya hüsn-i meveddet ve hürmet, komşuya ihtarîm, ashâb-ı ilm ü irfâna ta‘zîm, ulû'l-emre itâ‘at, iyiliğe hüsn-i mukâbele, in‘âm ve ihsâna şukrân, ihvân-ı dîne tesânûd ve te‘âddüdü müntec mu‘âmele-i mu‘âvenetkârî, cem‘iyet-i beşeriyyeye hüsn-i hizmet gibi her biri ictimâ‘iyâtı tanzîm ve tahsîne esâs olacak nice mehâsin-i ahlâkiyye mübeccelât-ı dîniyyeden ma‘dûddur.

Kızb, riyâ, ahde muhâlefet, hiyânet, zulüm, ilkâ-yı fitne, merhametsizlik, hisset, vâlideyne adem-i itâ‘at, tekebbür, gurûr, nahvet, âhari izrâr, nemîme, ashâb-ı nâmusa bühtân gibi beşeriyyete îkâ‘-ı zarar eden zemâim-i hulkiyye dahi dînin şiddetle nefret ettiği ahvâldendir.

Esâs maksâd, me‘âlî-i İslâmiye’ye dâir bir telhîsnâme-i fezâil yazarak mir‘ât-ı icmâlde esbâb-ı i‘tilâyi seyr ü temâşâ ve ne gibi ilcââtın sahâif-i nekâyisinde inhitât baş gösterdiğini ifşâ olduğundan ahlâkiyyâtın zübdesiyle iktifâ ciheti tercîh edilmiştir.

Yalnız şurası bir hakîkat-ı sâbitedir ki İslâmiyet’in devre-i evveliyesinde dîn-i celîl-i Muhammedî tezkiye-i nûfûs ve tehzîb-i ahlâk-ı beşeriyyete o derecede ihtimâm ve bunun me’ser-i ‘ulviyyesini o derecede tesbît etmiştir ki beşeriyet böyle bir ‘ulviyeti, bir fazileti hiçbir zaman görmemiştir.

Şüphe yoktur ki dîn-i celîl-i Muhammedî mehâsin-i ahlâkiyyenin mecmû‘â-i fezâil ve kemâlâtıdır. “Ben mekârim-i ahlâkiitmâm için ba’s olundum” meâlinde olan hadîs-i şerîfin dahi delâlet-i sarîhası vechile tehzîb-i ahlâk-ı beşer bi‘set-i nebeviyyede bir illet-i kudsiyyedir.

Dîn-i celîl-i Muhammedî ictimâ‘iyât, iktisâdiyât siyâsiyâtını hep mehâsin-i ahlâkiyye ile tanzîm ve tezyîn etmiştir. Bütün mesâil-i hayâtiyyedeki te‘âlî ve tekaddüm

ve tefeyyüzün esrâr-ı ma‘neviyyesi buradadır.

Asya’nın mesâha-i fasîhasında tanzîmât-ı medeniyeyesini ihtişâmlar içinde neşr ve tevsi‘ eden hükümetlerin, akvâmin İslâm'a ser fûru etmesi kuvâ-yı münteşiresine değil idi. Belki satvet-i maddiyyesinden evvel iklimler feth u küşâd etmek ‘ulviyetini gösteren kuvâ-yı ma‘neviyyesine, irfânına, fezâiline, kemâlâtına, me‘âlî-i ahlâkiyyesine idi.

Evet me‘âlî-i ahlâkiyye mezâyâ-yı celîle, o kemâlat-ı ‘ulviyyedir ki nûfûs-ı beşeriyye ona müştâkdir. Zulm-dîde olanlar sa‘âdeti, idâme-i hayatı onun feyz-i intişarından beklerler. Zâlimler dahi iğvâât-ı muzlime-i nefsiyyelerinden kalben icrâ ettikleri hafî nefretler arasından o me‘âlîye hasret çekerler.

Abdülaziz Mecdî

GARÂNİK MES'ELESİ HAKKINDA

Dârülhikmetî'l-İslâmiyye A'zâsi'ndan
Rasim Efendi'nin Hatâ-yı Azîmi

-2-

Garânîk Kissası Naklen ve Aklen Merdûddur.

Evvelki makâlemizde mukaddimât-ı bedîhiyye serd etmiş, bunlara muğayir olan her hangi bir mütâla‘anın mukârin-i hakikat olamayacağını da anlatmak istemiş ve “Garânîk” mes’eleşinin de kazâyâ-yı müsellemeye muğayir olup mevzû‘ât-ı zenâdikadan olduğunu söylemiş idik. Şimdi evvelâ mes’eleyi tasvîr edeceğiz; ondan sonra da bu mes’elenin butlânını delâil-i nakliyye ve aklîyye ile isbât edeceğiz.

Ma‘lûmdur ki, Hazret-i Peygamber sallallahü te‘âlâ aleyi vesellem efendimiz hazretleri ¹(فَاضْدَعْ بِمَا تُؤْمِنُ) âyet-i kerîmesi nâzil olduktan sonra dîn-i İslâm'ı alenen tebliğ memur buyurulmuş, bütün kabâil ve aşireti dîne da‘vete başlamıştı. Kendi elliyeyle yaptıkları esnâma taptıklarından dolayı onları dâimâ ta‘kîb ediyor; sanemlerini, ilâhalarını tâhkîr ediyor; ihyâ ve imâteye muktedir olmayan bu esnâmin ibâdete lâyik olmadıklarını söylüyordu. Daha doğrusu bu bâbda nâzil olan vahy-i İlâhîyi onlara tebliğ ediyordu. Artık bundan dolayı müşrikîn-i Kureyş Hazret-i Peygamber'e karşı ezâ ve cefâyi artırmışlar, bütün kavim ve kabîlesi kendisinden yüz çevirmişler, etbâ‘ı ile beraber Zât-ı Nübûvvet-penâhîlerine boykot i‘lân etmişlerdi. Garânîk Kissası'nın sıhhatine kâil olan abede-i hurâfâtın bir kısmının rivâyetine göre:

“Müşrikîn Cenâb-ı Peygamber’den i‘râz etmeleri, Cenâb-ı Peygamber’in de onların müslüman olmalarına

¹ Hicr, 15/94

pek ziyâde harîs ve mütehâlik olması dolayısıyla kalb-i risâlet-penâhîlerinde bir ızdırâb husûle geliyor; artık ba'demâ onları kendisinden nefret ettirecek bir âyet nâzil olmayıp, bilakis onların esnâmını medhi mutazammın bir âyet nâzil olmasını temennî etmeye başlıyor. Çünkü bu, onları kendisine imâle ettirmeye, inad ve tuğyanlarından vaz geçirmeye, hulâsa aralarını takrîbe bir vesile olacağını me'mûl ediyordu. Bu ümniye gittikçe ziyâdeleşiyordu. [161] Çünkü müslüman olmalarını şiddetle arzu ediyordu. Hâlbuki sanemlerini tâhkîr edecek âyet nâzil oldukça onların nefreti artıyor, kendisine hiç de yaklaşımıyorlardı. Bu temennî,¹ (وَالْجُمْ جَمِيلٌ هُوَ) sûresinin nûzulüne kadar devâm etti. Vaktâki Cenâb-ı Peygamber mecmâ'-ı Kureyş'de iken (bir rivâyetde namaz içerisinde iken) bu sûre nâzil oldu; Derhal o temennî nefsini istîlâ etti. Sûre-i celîleyi kırâete başlayarak: ² (وَمَنْوَةُ الْثَّالِثَةِ الْأُخْرَى) kavl-i şerîfîne gelince şeytân temennî eylediği şeye müşâbih bir şey vesvese ve ilkâ etti; Alâ sebîli's-sehv ve'l-galât Cenâb-ı Nebî'nin femm-i risâlet-penâhları o tarafa meyl ederek o esnâmî medh eyledi; onların da şefâ'atleri me'mûl olduğunu söyledi. Binâenaleyh:

(وَمَنْوَةُ الْثَّالِثَةِ الْأُخْرَى. أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعَزْلَى) âyet-i kerîmesini -ki Allah kelâmîdir- okuduktan sonra, şeytânın ilkâ etmiş olduğu (تُلْكَ الْغَرَائِقُ الْعُلَى وَ إِنْ شَفَاعَتُهُنَّ لَتُرَجَّبُونَ) sözlerini de -şeytân kelâmî olduğunu fark etmeyerek- okudu ve müşriklerin sanemlerini medh eyledi. Bunun üzerine müşrikîn fevkâlâde sevindiler. Sûrenin âhirindeki secde ayetine gelince Hazret-i Peygamber ile ehl-i İslâm imtisâlen li'l-emr secde ettiler. Müslümanlarla beraber müşrikler de secde ettiler. Hattâ secde etmek iktidârında olmayan birkaç ihtiyâr da yerden toprak alarak alınlarına sürdüler. Artık bunun üzerine müşrikler Cenâb-ı Peygamber'e ezâ ve cefadan vaz geçiyorlar. Fakat Hazret-i Peygamber bunun hiç de farkına varamıyorlar. Râsim Efendi'nin ta'bîri vechile, o cümle-i mel'ûneyi de ilkâ-i şeytânî olduğunun farkına varmayarak Allah kelâmî gibi okudular. Vaktâ ki akşam hâne-i sa'âdetlerine avdet ettiler. Cebrail aleyhi's-selâm gelip okumuş olduğu cümplenin vahy-i münzel değil, ilkâ-i şeytânî olduğunu haber verince kalb-i Nebevîleri pek ziyâde mahzûn ve mükedder oldu. Bunun üzerine tesliyet-i hâtrîleri için sûre-i Hâcc'in elli ikinci âyeti olan (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ فَبِلْكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَّنَى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أَمْبِيَتِهِ فَيَنْسِخُ اللَّهُ مَا مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحَكِّمُ اللَّهُ أَيْتَاهُ وَاللَّهُ عَلَيْهِ حِكْمَةُ) âyeti nâzil oluyor.

İşte Garânîk Kissası denilen şey budur. Evvelâ aşağıda ber-tâfsîl izâh edileceği vechile bu mes'ele naklen sâbit

¹ Necm Sûresi, 53/1

² Necm Sûresi, 53/20

* "Biz senden evvel hiçbir resûl, hiç bir nebî görmedik ki [göndermedik ki] o resûl veya nebî bir şey temennî ettiği vakit şeytân onun ümniyesine bir şey ilkâ etmiş olmasın. Cenâb-ı Hak şeytânın ilkâ ettiğini nesh eder; sonra kendi âyâtını tâhkîm eyler. Cenâb-ı Hak alîm ve hakîmdir."

değildir. Çünkü bu mes'ele hakkındaki rivâyât, İbn-i Abbâs'dan en za'if ve cumhur-ı muhaddisînince merdûd bir tarîkle gelmiştir.

Bu mes'elede sıkadan hiçbir rivâyet mevcûd olmayıp bu rivâyetleri kitâblarına kabûl edenler sahîh ve sakîmine bâkmaksızın tuhaf şeyleri cem' etmek hevesinde bulunan kimselerden ibâretdir.

Bu rivâyeti kabûl etmek mecbûriyetinde kalanlar, bir; ³ (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ) âyet-i kerîmesine; bir de İbn-i Abbâs'dan rivâyet edilen: "Temennî 'karae' ve ümniye de 'kîrâat' ma'nâsına nadir" sözüne nazar ediyorlar. Artık kendi-leri için -İbni Abbâs'dan rivâyeten sihhati farz edildiği takdirde- te'vîl-i hak kapısı münsed oldu, âyetin doğru bir te'vîlini; ta'bîr-i diğerle âyetden maksûd olan ma'nâ-yi hakîkiyi göremez oldular. Artık onlar için yukarıdaki kîssa hakkında tarîkleri muhtelif, lafları mütebâyîn hadîsler rivâyet edenlerin şanı yükseliyordu. Çünkü o zaman âyeti kolayca te'vîl edebiliyorlardı. Bu kîssanın rivâyeti şâyi' olduktan sonra kitâblarını Îsrâiliyyât doldurmak merakında olanlar bunun üzerine düştüler, bunu ukde-i îmânları ittihâz ettiler; hattâ âyetin ma'nâsını anlamak, tevcîh etmek husûsunda bundan başka tarik olmadığı zannına** zâhib oldular; Artık âyetin te'vîlinde cumhur-ı muhakkîkinin re'yini, eimme-i hadîsin beyânını unuttular, onları görmez oldular. Bu sûretle Garânîk Kissası, tedkîk ve tâhkîke müstenid olmayan bir takım kitâblara, tefsîrlere de geçti. Hâlbuki âyeti bu tarzda tefsîr etmek, tebliğde ismet aslina muğayîr olduğu gibi, a'dâya da bir silâh-î hücum vermek idi. Fakat Îsrâiliyyât âşıkları bunu düşünebilirler mi? Böyle bir kîssa olmadıkça âyetlerin tevcîhi kendi zu'm-ı bâtinlarına mümkün değil. Binâenaleyh vak'a doğrudur, işte bu kadar!

Şimdi biz mes'eleyi iki noktadan tedkîk ve muhâkeme etmek istiyoruz.

1 Garazkâr ve muta'assib ecnebîlerin kâil oldukları gibi, (تُلْكَ الْغَرَائِقُ الْعُلَى) sözünün Kur'ân'dan, ya'nî Cenâb-ı Peygamber'in vahy-i İlâhî olarak tebliğ eylediği kelâm cümlesiinden olduğu hâlde -hâşâ- Kur'ân'a derc edilmiş olması.

2 Cenâb-ı Peygamber'in ümniyesine müşâbih bir sûretde esnâ-yi vahyde bu sözlerin şeytân tarafından ilkâ edilip Cenâb-ı Peygamber'in hiç farkında olmaksızın vahy-i İlâhînin arasında bunu da okumuş olması.

Birinci nokta-i nazarı ele alalım.

Evvelâ bu ibârelerin Kur'ân'dan olmadığına en büyük şâhid, belağat ve fesâhatden ârî olan bu musanna' ibârelerin bizzât kendileridir. Bunların muhteri'leri elfâzında bile ittihâd edememişlerdir. Biz onlardan elde edebildikle-

³ Enbiyâ Sûresi, 21/25

** (إِنْ بَعْضَ الظَّنِّ إِنْ هُمْ) [Hucurât Sûresi, 49/12]

rimizi ber-vech-i âtî zikr ediyoruz:

- (تَلْكَ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ وَ إِنْ شَفَاعَتْهُنَّ لَثُرَّتْجَىٰ) 1
- (إِنْ شَفَاعَتْهُنَّ لَثُرَّتْجَىٰ) 2
- (وَ إِنْ شَفَاعَتْهُنَّ لَثُرَّتْجَىٰ وَ أَتَهَا لَمَعُ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ) 3
- (تَلْكَ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ مِنْهَا الشَّفَاعَةُ ثُرَّتْجَىٰ) 4
- (وَ انْهَىٰ لَهُنَّ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ وَ إِنْ لَهُنَّ شَفَاعَتْهُنَّ لَهُمِ الَّتِي ثُرَّتْجَىٰ) 5
- (تَلْكَ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ وَ شَفَاعَتْهُنَّ ثُرَّتْضَىٰ وَ مِنْهُنَّ لَا يَتَسْبَىٰ) 6
- (تَلْكَ إِذْنُ فِي الْغَرَائِيقِ الْعُلَىٰ تَلْكَ إِذْنُ شَفَاعَةِ لَثُرَّتْجَىٰ) 7
- (تَلْكَ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ وَ إِنْ شَفَاعَتْهُنَّ لَثُرَّتْجَىٰ) 8
- (تَلْكَ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ وَ إِنْ شَفَاعَتْهُنَّ لَثُرَّتْجَىٰ) 9

Şimdi insâf edilsin! Adetâ râvîlerin adedi kadar muhtelif şekiller arz eden şu ibârelerin hiç birinde kelimât ve âyât-ı Kur'âniyye'deki fesâhat ve belâğat ve i'câzi görebilmek kâbil midir?.. Feyz-i ilm ile müstefiz olan ezhân-ı mütefakkire şöyle dursun, az çok selika-i Arab'a vâkif zevk-i selîm sâhibi olanlar bile bu musanna' cümlelerin ne kadar âhenksiz olduklarını tefrik ve temiz etmekde güçlük çekmezler. Belâğat-ı Kur'âniyye'deki âhenk ve intizâm ile bu âdî sözlerdeki intizâmsızlık, âhenksizlik göze çarpacak derecede açıktır. [162] (وَالنَّجْم) sûresini cehren okuyarak (وَمَنْوَةُ الْثَّالِثَةِ الْأُخْرَىٰ)¹ 1 ayet-i kerîmesine terdîfen bu sözleri okuyacak olursak, derhâl âhenk ve intizâmin insanı gaşı eden o selâset ve belâğat-i hârikulâdenin bozulduğunu hissederiz. Bu sözler Kur'ân'dan ise Kur'ân'ın her kelimesinde görülen belâğat ve fesâhat ve i'câzdan niçin mahrûmdurlar? Bütün Kur'ân'ı, mislini ityandan âciz bırakacak bir sûret-i belîgada vücûda getiren, yalnız bu iki cümlede mi izhâr-ı acz etmiştir?.. Esasen Garânîk ve Garânîkadaki tenâfür-i hurûf da nazar-ı dikkatden dûr tutulmamak icâb eder. Kur'ân'da Garânîk ve Garânîka gibi mütenâzirü'l-hurûf hiçbir kelimeye tesâdûf edilmez. Râvîlerin ittifâk edememesi de bunun musanna' olduğuna ayrıca bir delildir.

Şu mutâla'ât-ı esâsiyyeden kat'a'n-nazar bu cümlelerin Kur'ân'dan olmadıklarını isbât eden nukât-ı saire de mevcûddur. Husemâ-yi dînin iddi'âsına göre:

Hazret-i Muhammed (s.a) müşrikîn-i Kureyş'i kendisine imâle ettirmek için âlihelerini tahkîr edecek âyet nâzil olmamasını temennîde istîmrâr edince kendisine (وَالنَّجْم) Sûresi nâzil olmuş; sûreyi cemâ'at-i ehl-i Mekke'ye okumuş. Sûre şu âyetleri muhâvvî imiş. (أَفَرَأَيْتُمُ الْلَّاتَ وَالْعُزْلَىٰ وَمَنْوَةً) - تَلْكَ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ وَ إِنْ شَفَاعَتْهُنَّ لَثُرَّتْجَىٰ (الثَّالِثَةُ الْأُخْرَىٰ) Lât'ı, Uz-zâ'yı ve diğer üçüncü Menât'ı görüyor musunuz bunlar necîb grandükârlar? Bunların şefâ'atleri muhakkak ümîd olunur... Muhammed (s.a) bunu okuduktan sonra müşrikler sevinmişler iken Kur'ân'a idhâl olunmamış.*

Bu tasnî'âta bel bağlayanlar, bundan Müslümanlık aley-

hine bir hisse çıkarmak isteyenler hiç düşünmüyorlar ki:

(أَفَرَأَيْتُمْ) âyetlerinden sonra bu ibârelerin gelmesi zîr ettikleri maksadı hiç de te'mîn etmiyor. Çünkü maksat, onların âlihelerini medh ederek celb-i kulûb idi, değil mi?.. Hâlbuki sûre-i celîlede mezkûr olan (إِنْ هِيَ إِلَّا أَنْسَمَاءٌ²) nazm-i celili buna mâni'dir. Garânîk cümlesi zikrinden sonra bu nazm-i celîlin vûrûdu müşrikînin celb-i kulûbunu dâ'î olmaz. Belki o dakikada müşrikîn taraflarından "Bir sûrede hem medh-i âlihe ve hem zemm-i âlihe ictimâ' ediyor" diyerek i'tirâzâtda bulunacaklar idi; hâlbuki böyle bir i'tirâz aslâ mervî değildir.

(إِنْ هِيَ إِلَّا أَنْسَمَاءٌ سَمَيَّتُوهَا³) Binâenaleyh sûre-i celîledeki: (إِنْ شَمْ وَأَبْأُوكُمْ) nazm-i celili Garânîk Kissası'ni, ibârât-ı merviyeyenin sihhatini kat'î sûretde tekzibe kâfidir. Velhâsil hangi noktadan düşünülse bu ibâreler kelâm-ı İlâhî olmakдан çok uzaktır..

Şimdi gelelim ikinci cihetin tedkîkine: Birinci cihete kâil olanlar, şüphe yok ki, Doktor Dozy gibi en müfrît, en muta'assib, en garazkâr İslâmiyyet düşmanlarıdır ve böyle olmak icâb eder. Çünkü buna kâil olmak için en bedîhî hakîkatleri inkâr etmek lâzımdır. Bunu hiçbir müslüman elbette kabûl edemez. İkinci cihet ise, Garânîk Kissası'nın sihhatini kabûl ederek bunun ilkâ-i şeytânî olduğuna kâil olmaktadır, ki bu da hilâf-ı vâki'dir. Mâksadımız bu cihetin de tamamen merdûde olduğunu isbât etmektir.

Bir kere Garânîk Kissası'nın sübûtu hakîkat-i kat'iyeye-i dîniyye ile taban tabana zittir. Çünkü tebliğde ismet, erkân-ı dîniyyeden en mühim bir rükündür. Kur'ân ve icmâ' ile sâbit olduğu gibi akl-ı selîm de böyle hüküm eder. Hâlbuki bu mes'elenin sihhatini farz etmek bu rükûn hedm veya tevhîn etmek demektir. Peygamber, tebliğ anıllâhda ma'sûm olunca bu gibi rezîleden tamâmen münezzeh olacağında şüphe yoktur. Bu esâs, hedme sâ'î olan rivâyâtın -kimin tarafından olursa olsun- zerre kadar ehemmiyyeti olamaz.

Sâniyen: Garânîk Kissası min ciheti'n-nakl sâbit değildir. Çünkü sıkadan hiçbir kimse tarafından rivâyet edilmemiştir. En za'îf bir tarîk ile gelmiş, ve yukarıda tâvsif ettiğimiz insanlar tarafından bilâ-tahkîk kitâblara derc edilivermiştir. Sözleri her vechile şayân-i i'timâd olan e'âzîm-ı ulemâmîz bunu reddetmekte dirler. Biz, onlardan bir kismini buraya derc ediyoruz:

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فِي اذَا تَمَنَّىٰ³ الْشَّيْطَانُ فِي امْنِيَّتِهِ اذَا حَدَثَ الْقَيْ شَيْطَانٌ فِي حَدِيثِهِ فَيُبَطِّلُ اللَّهُ مَا يَلْقَى (الشَّيْطَانُ وَيَحْكُمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَيَقَالُ امْنِيَّتِهِ قَرَآتِهِ اَلَا مَنِ يَقْرُونَ وَلَا يَكْتُبُونَ

Görülüyorki: Sahîh-i Buhârî İbn-i Abbâs'dan rivâye-

¹ Necm Sûresi, 53/20

* "Târih-i İslâmiyyet" Doktor Dozy

² Necm Sûresi, 53/23

³ Buhârî, 1992: Tefsîr, 22/1; Kurtubî, 2010: VI, 392, Suyûtî, 2010: IV, 661

ten ümniyeyi hadîs ile tefsîr ettikden sonra kirâet ile tefsîri (يقال) lafzi ile hikâye ediyor. Bu ise tefsîrîn beyninde muğâyerete delâlet eder. Şerrâh'ın İbn-i Abbâs'ın re'yine göre hadîs, tilavet ma'nâsına nadir iddiâları ise, zâhir-i ibâreye muhâlifdir. Sonra (أُمِّيَّه) 'yi kiraât ma'nâsiyla tefsîri (يقال) lafzi ile hikâye etmesi, bu cihetin İbn-i Abbâs 'indinde mu'teber olmadığını ifâde eder. (Zâten hadîs ile, murâd hadîs-i nefş olduğu da aşağıda îzâh edilecektir.)

Sahîh-i Buhârî'nin şu ifâdesi isbât ediyor ki: İbn-i Abbâs'ın 'ya "karae"; ümniyeye "kirâat" ma'nâsı verdiği rivâyeti şayân-ı i'timâd değildir. Bu ma'nâ İbn-i Abbâs'ın marzisine muhâlifdir. Şüphe yok ki, *Sahîh-i Buhârî*'nın sözleri durur iken başkalarının sözü şayân-ı ihticâc olamaz.

Sâhibü'l-Ebrîz şu sûretle beyân-ı mütâla'a ediyor:

ان تفسير تمنى بمعنى قرأ و الا منية بمعنى القراءة مروى عن ابن عباس
في نسخة على بن أبي طلحة عن ابن عباس و رواها على بن صالح كاتب الليث
عن معاوية ابن صالح عن على بن أبي طلحة عن ابن عباس وقد علم ما للناس
(في ابن أبي صالح كاتب الليث و ان المحققين على تضعيقه)

Sâhibü'l-Ebrîz demek istiyor ki: 'yi "karae", (أُمِّيَّه) 'yi "kirâat" ile tefsîr, İbn-i Abbâs'dan rivâyet olunur iken bu râvîlerin [163] içinde İbn Ebî Sâlih Kâtibü'l-leys de mevcûddur. Bu adamın nasıl bir adam olduğu ise muhakkikince ma'lûmdur.

Görülüyorki: Şu fitnenin aslı olan rivâyetin râvîsini muhakkikin tazîf etmektedirler.

İmâm Kastalânî Hazretleri de *Buhârî Şerhi*'nde şöyle diyor: "Garânîk Kissası ve kissanın senedi eimmeden pek çokları tarafından ta'n olunmuştur. Hattâ İbn İshak bu kissadan suâl olunduğu zamân: (هِيَ مِنْ وَضْعِ الرَّنَادِقَةِ) "Bu kessa zindiklar tarafından uydurulmuştur" demiştir!"

Artık bir hadîs hakkında İbn İshak (هِيَ مِنْ وَضْعِ الرَّنَادِقَةِ) dedikden sonra o hadîsi inkâr için başka bir şeye hâcet olmasa gerektir.

Şimdi bir de bu mes'ele hakkında Kâdî İyaz hazretlerinin fikirlerini hulâsa edelim, müşârun-ileyh diyorlar ki: "Bu öyle bir hadîsdir ki; bunu ehl-i sihhatden hiçbir kimse tahrîc, sened-i muttasıl ve selîm ile hiçbir ferd rivâyet etmemiştir. Yalnız garîb ve acîb olan her şeyi toplamaya harîs olan, sahîh ve sakîm herhangi bir kitâbda gördüğünü -bilâ-tefrîk- hemen ahz eden müfessir ve müverrihlerdir ki bu ve bunun gibi olan kissaları kemâl-i hâhişle nakl ve rivâyet etmişlerdir. Bundan sonra Kâdî İyâz, Ebî Bekir bin El-alâ'i'den bu rivâyetin sekâmeti, buradaki râvîlerin ızdırabı üzerine delâlet eden ve bu rivâyeti derece-i i'tibârdan düşüren birçok şeyle nakl ediyor..

İmâm Ebûbekir El-Arâbî -ki rivâvet ve tefsîrde hüccet olarak kâfidir- Bu kissada vârid olan şeylerin hiçbirisinin aslı yoktur diyor. (Bitmedi)

Aksekili
Ahmed Hamdi

KAT'Î VE KÂNÛNÎ İCRÂÂTA DOĞRU

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye'nin mesâ'î-i mücâhededekârânesine karşı taşralardan yükselen tebrikât ve teşekkürât-ı bî-nihâyenin cerâid sütunlarında ma'a's-şûkrân manzûr olması üzerine bir tarafdan göğsümüzün kabarmasıyla beraber, -bu teşkilâtın ehemmiyet-i mevki'iyye i'tibâriyle muhîtimizde de izhâr-i mevcûdiyet edememesinden- diğer tarafdan da kalbimizin hâlâ acı acı sizladiğini hissediyoruz. Evet, büyük şehirlerde alâka-i dîniyyeleri za'if olanlar dervesinde -velev kudret ve mevcûdiyet-i müessire ve kat'iyye gösterneseler dahi- din ile alâka-i kat'iyyeleri bulunanların belki daha fazla bulundukları cây-ı inkâr olmadığı hâlde, küçük kasaba ve karyelerde emr ber-aksdir.

Meselâ büyük şehirlerde hilâf-ı şer' sâdîr olacak bir hükmün hîn-i tatbîkinde i'tirâza musâdîf ve kâilinin ekseriyâ dûçâr-ı itâb olduğu muhakkak iken kasaba ve kurâda -ekser halkın mesâil-i dîniyyeye adem-i vukûflarından- aynı hükm-i nâkîsin kendilerince ma'rûf ve lâ-yuhî telakkî ettikleri kimseler tarafından sudûru hâlinde bilâ-i 'tirâz kabûl ve tatbîk edildiği çok kere mesmû' ve nazarı hayretle meşhûd olmaktadır.

Gerçi bugün taşralarda küşâd olunmuş veya olunacak Dârülhikmeti'l-İslâmiyye şu'abâtının salâhiyeti icrâ-yı nesâiyih sûreTİyle nokta-i irşâdi tecâvüz edemediğinden böyle mahdûd salâhiyetin ahlâksızlığın tamâmen önüne geçemeyeceği mülâhazasıyla mefkûremize muhâlif olmakla beraber teşkilât-ı mezkûrenin aynı gâye uğrunda vûcûda getirilmesinden, bunu icrâât-ı dîniyyenin bir mukaddime-i hayriyesi telakkî eder ve kemâl-i minnet ve şûkrân ile muhîtimizin aynı teşebbü�âtdan müsteftî edilmesi husûsunu evliyâ-yı umûrumuz hazerâtından temennî eyleriz.

Meşrûti devletlerde her türlü mefkûre ve gâyelerin, millet tarafından teşkil olunacak muntazam firkalar tarafından gösterilecek lûzûm üzerine neşr olunacak kavânîn ile ta'kîb ve her türlü mazarrâtın aynı usûl-i sâlim tahtında def' veya tahdîidine sa'y edilebileceğinden bu usûl hâricinde vukû' bulacak bilumûm icrâatin müessir bir mevcûdiyet gösteremeyerek az zamânda dûçâr-ı akâmet ve zevâl olacağı zannını tevlîd etmektedir. Gerçi bugün vûcûdu şiddetle arzu olunan İslâmî bir firkanın hîn-i teşkilinde mühim mâni'alarla müsâdîf olacağı vârid-i hâtr olabilir ise de; vûcûdu muhayyel bu gibi mâni'aların vukû'u ihtimâlinde korkarak, ferden be-ferd muhâfaza-i ahkâmine me'mûr bulduğumuz bu dîn-i celîli, zihinleri senelerden beri dînsizliğin mâlâ yutâk mebâhişiyle doldurulmuş zavallı halkın re'y ve takdîrine bırakılan evliyâ-yı umûra, dînsizliğin sur'atle terakkisinden ve ahlâksızlığının ta'ammümünden mütevellid maddî ma'nevî büyük bir mes'ûliyet terettüb etmektedir.

Eksər halk, etrâfımızı ihâta eden ahlâksızlığın mes'üliyetini, gençlerimiz ve mekteblerimize tâhâmîl edip durduğunu hâlde biz bu mes'üliyeti dînîn muhâfaza-i ahkâmına me'mûr bulunan, dînsizliğin ufak bir sadmesiyle ictihâdlarını ortaya koymakdan çekinerek izhâr-i hakda sükût eden küberâ-yi İslâmiyye'ye tâvîcîh ediyoruz. Canavarlar tarafından mahv edilen mahsûlün mes'ûlü, mâni'âsını muntazam tutmayan çiftcidir, canavâr değildir.

Biz bu dîn-i celîlin muhâfaza-i ahkâmını bildikçe, hiçbir ferd ibtâline mütecâsir olamaz. Bu maksadın husûlü ise müctemi' kuvvetler tarafından hüsn-i idâre ile kâbîldir. Müteferrik kuvvetler, ufak fakat müctemi' aksi bir kuvvetin cüz'î sadmesiyle inhidâm ve zevâle mahkûmdur. Bugün veya yarın dînsizliğin ekalliyetde olduğu ve olacağı bir hakîkat-i bâhire iken ekseriyet-i İslâmiyye'nin vaz'iyete hâkim olamamasını biz ihmâlden başka sûretde tefsîrde ma'zûruz.

Salâbet-i dîniyye erbâbından olanların ta'assubla ittihâmlarının sebebi ise, şîmdiye kadar bizi her umûrda adem-i muvaffakiyete dûçâr eden sûret [164] perestliğimizdir. Dinsizlerin telakkîyat-ı dîniyyenin vukû'u hengâmında takındıkları ta'assub-i cehlînin zuhûru ma'zûr görülmüyor da esâs ve fürû'ât-ı dîniyyenin muhâfazası hakkında serd olunan edille-i muknî'anın ismâ'i ne için zâid oluyor? Acaba ta'assub azmden başka bir şey midir? Herkes bir gâyeye vusûl için bir mefkûrede azm eder. O hâlde biz de bu dîn-i âlînin muhâfaza-i ahkâmında azm etmiş ve nokta-i irşâda Kelâmullâh'ı esâs ittihâz etmiş oluyoruz. Kelâmullâh ise hiçbir zaman adâletsizlik emr etmiyor. Mefkûresi tasfiye-i ahlâk, gâyesi iktisâb-i kemâl ve ma'rifetdir. Sa'âdet-i 'âmmenin husûlünü bu mecrânın hâricinden kim ümit ve intizâr eder? Bir hazîne-i lâ-yüfnâ, bir kenz-i mahfî olan vûcûd-ı insânînin, nâmûs ve ahlâkindan başka kemâl-i ma'rifetine ne delâlet edebilir?

İslâmîn dînine olan merbûtiyeti ahlâkıyla tevzîn olunur; ahlâkı ne derecede ise dînine olan maddî ve ma'nevî merbûtiyeti de o derecededir. Ahlâksız bir adama dîne merbûtiyet atf etmek akım bir adamdan zürriyet beklemeye benzer. İnsan ise ahlâkını, hareketini te'mîn eden kanına ve tevzîn eden aklına medyûndur. İnsan, her uzungunu re'yine âmâde bulunduran kanını ve nâzîm-i harekâtı olan zekâyi aklını haleden masûn bulundurmak vazîfesiyle mükellemdir. Kanına fesâd karıştıran insanın kuvve-i akl ü zekâsı muhtel olur. Fî zamânînâ maddî ve ma'nevî pek çok şeyleri tefekkûr ve tanzîm etmek kûlfeti altında bulunan nûr-ı aklı en ziyyâde haledâr eden nîsvânîn câzibe-i hüsnü ânidir. Bu câzibenin te'sîr-i sâhirânesiyle müte'essir olan bu nûr-ı hemtâ münâsebât-ı âşikâneyi tefekkûrden başka bir işe yaramaz. Bu nâ-meşrû' emelin husûlüne sa'yeden insanda derhâl hukûk-ı dîniyye ve ictimâ'iyyenin ihmâli

baş gösterir. Müte'âkiben medâr-ı sa'âdeti olan servet ve sâmânını kumarhânelerde isrâfdan, evlâd ü iyâlinin hukukunu pâyimâl etmekden men'-i nefse muvaffak olamaz. Bu tarîk-i nâ-meşrû'da müsâdif olduğu ve olacağı bütün hâilleri tedmîre lütûm görür, ekseriyâ zuhûr eden rûkebânin izâle-i vûcûdu için her türlü cinâyetler nazarında umûr-ı âdiyye derecesinde görünür. Îkâ'-ı mefsedet için lütûmu olan cesâreti işretle te'mîni müte'âkib kanına karışan mel'aneti hârîce fişkirtmakda pervâ etmez. Kendisine mu'âvin ve zâhîr olmak için bir iki şübbân-ı vatanı dahi ıdlâle vesile bulur.

Zevcinin sefâhete daldığını, ma'îsetinin daraldığını hisseden zevce de iskât-ı cenîne mütecâsir olmak ma'rifetini göstermeyi ihmâl etmez, tabî'âtiyle tenâsûl münâkatı' olur. Bu sûretle erkeğin sefâheti kadına da sirâyet eder. Moda ve isrâf belâsı bu te'sîr ile baş gösterir. Münâsebât-ı gayr-i meşrû'a sevdâsı kadının nermîn kalbini derhâl istîlâ eder. Nihâyet zevc ve zevcenin zürriyetleri de ebeveynin bu harekât-ı nâ-lâyikalarından bittabi' müteessir olur. Şîmdiye kadar vukû'a getirilen cinâyetlerde kadın parmağı bulunmadığı nâdirâtândandır.

Bu sûretle ahlâk-ı umûmiyyeye âriz olacak mikrobus vûcûda gelmemesi, dem-i hâlis-i İslâm'ın tesmîm edilmesi için şerî'at-ı mutahharamız nîsvân-ı İslâmiyye'yi te-settûrle mükellef tutmuş ve te-settûr ahlâk-ı İslâmiyye'nin erkân-ı mühimminden biri olarak kayd ve kabûl etmiştir.

İşret İslâm'ın en nazik, en mühim olan bu can damâriyla oynamakdan hayâ etmeyenlerin ictihâdlarında hûrriyetlerini i'lân edip durdukları şu zamânda, habî-i metîne merbût ve müstenid olan icraât-ı dîniyyeyi ta'kîb ve tatbîk edenlerin bir cem'iyet hâlinde hukûk-ı İslâmiyye ve şe'âir-i dîniyyelerini muhâfazaya sâ'î olmaları ne için çok görülsün? Yahut ahvâl ve harekâtları dâ'i-i iştibâh olsun?

Şerî'at-ı mutahharamız meşrûtiyeti, hûrriyet, müsâvât ve adâlet dâiresinde hüsn-i kabûl ve tatbîkini âmir olduğu, kavî ile za'ifi ihkâk-ı hak ve tevzî-'i adâletde müsâvî gördüğü, şîmdiye kadar taraftarları olan havâssın müstefid olduğu ni'met-i meşrûtiyetden fî mâ-ba'd zu'efânîn da istifâdesini te'mîne kâfil olduğu bu dîn-i Ahmedî'nin tatbîk-ı ahkâmı ne için tereddüdlerde boğulsun? Mâdem ki bu hûkûmet bir hûkûmet-i İslâmiyye'dir, nehy ettiği münkirâtin bugün ilmen ve fennen mazarrâti tahakkuk etmiştir, bunların men'i için katî ve kânûnî icrâât neden ihmâl ediliyor?

Nûfûs-ı umûmiyyeyi boğan, zinâ ve işreti tevlîd eden fesâd-ı ahlâk ve tesettûrûn iktisâb ettiği bugünkü şekl-i garîbde sokak ortalarına dökülen nîsvân-ı İslâmiyye'den, nâmûs mukâbilinde yâr u ağıyârdan rîzk dilenen genç kadınların ve bu kadınların yüzünden vukû'a getirilen cinâyat ve ahlâkı ifsâd olunan şübbân-ı vatanın ahvâl-i

nâ-marziyyesi ba'demâ olsun bizi müteessir etmeli ve îkâza kâfi gelmelidir!

Bugünkü ahlâksızlığın menşei adem-i tesettürdür. Adem-i tesettürden fuhûş, fuhûşdan huzûzât-ı nefşâniyyenin tatmîni arzusu, bundan da modaya teba'iyet ve servet-i umûmiyyenin isrâfi ve hukûk-ı beytü'l-mâli yağıma ve gâret, bu sirkatden de sefâlet-i 'âmme tevellüd etmektedir.

Biz bu sükûtumuzla icraât-ı kat'iyyeyi istikbâlden beklediğimizi îmâ etmek istiyor ve yeni yetişmelerden ümîd ve intizâr eyliyor isek, asker firârlarına mesken olduğu iddi'âsiyla medreselerin ve tahsisâtın fikdânı vesileyle mekteplerin kapalı durduğu müddetçe bunun vukû'u ihtimâlı olmadığını, bilâkis her hareketimizin bizi biraz daha geriye atmakdan başka bir netîce tevlîd etmediğini bilmeliyiz.

Liberalizm cereyânının bu gibi sû-i ahlâk ve rezîletin men'iné bir gün olup kiyâm edeceğini ümîd edenler ise, günden güne tezyîd-i kuvvet ve harâret ile iç içe kaynayan bu dem-i fâsidin aynı ahvâli körüklediğinden gâfil bulunuyorlar demektir.

Hulâsa cem'iyet hâlinde ta'kîb olunacak icrâ'ât-ı kat'iyyenin devâmında sebât edildiği gün kat'î istinâddan mahrûm olan dînsizliğin fevka'l-me'mûl az bir zamânda çökeceğine şüphe edilemez.

[165] Dert büyüktür. Fakat devâsız değildir. Yalnız azm ve ittihâd, bir de muntazam ve müsterik mesâ'î lâzımdır. Hayât-ı ictimâ'iyye ve siyâsiyyemizde de esâsât-ı İslâmiyye'nin hükümrân olmasını arzu eden zevât-ı fâzîlanın zamânın silâhlarıyla mücehhez olarak ibrâz-ı fa'âliyyet ile ümmete rehberlik etmeleri taht-ı vûcûbdadır. İyi bilmelidir ki dîne hûcûm edenler kadar müdâfa'a etmeyecekler de mes'ûldür.

Amasra:
Mustafa Nazmi

OSMANLI DEVLETİ'NİN ÂTİSİ

7 Kânûnisânî târîhli *Times*'da intîşâr eden bu makâleyi ehemmiyetine binâen aynen nakl ediyoruz:

Birkaç gün zarfında Paris'de tekrar ictima' edecek olan Düvel-i Müttefika mümessilleri Osmanlı Devleti'nin âlesi hakkında mukarrerât-ı esâsiyye ittihâz edeceklerdir. Zâten Türkiye sulhü uzun bir zaman te'ehhür etmiş olup Türkiye'nin şerâit-i sulhiyyesi birkaç ay mukaddem tekrur eylemek lâzım gelirdi. Bu uzun devre-i tereddüd Şark-ı Karîb ile Şark-ı Vustâ üzerinde teşevvûskâr bir te'sîr bırakıldığı gibi müsta'cel bir sulh akdiyle hiçbir vakit alevlenmeyecek olan birçok ihtarâsatın ateşlenmesine de sebebiyet verdi. Osmanlı Devleti'nin âtiyen azîm mülk zâyî'âtına dûçâr olacağı herkes tarafından

hattâ Türklerce de i'tirâf edilmektedir. Suriye, Filistin, Irak, Arabistan ve Ermenistan üzerinde Zât-ı Hazret-i Padişâhî'nin sultanatı[ni] ibkâ tasavvurunda bulunacak Osmanlı ricâli yoktur. Osmanlı Devleti'nin her tarafında Ermenistan'dan mâ'adâ akvâm-ı tâbi'a, Düvel-i Müttefika'nın mu'âvenetiyle, bizzât Türk boyunduruşunu attılar. Onlar, tekrar Osmanlı Hükûmeti'ne verilemez. Mu'tedil ve muhâkemeli müslümanlar, Türk idaresinin Anadolu ve Kürdistan'ın cenûbunda kâin olan vâsi' ovalardan ebediyyen infikâk ettiğini görüyorlar. Gerek Garbî Avrupa'da, gerek İslâm âleminde umûmiyetle tahakkuk etmeyen cihet Osmanlı Devleti tesmiye olunan imparatorluğun, târihin delâletine nazaran, bi'n-nisbe zamân-ı ahîrde tevessü' etmiş olmasıdır. Osmanlı Türkler, iddi'â olunduğu vechle Anadolu'dan garba doğru tevessü' etmemişlerdir. Evvelâ Garbî Anadolu'da ihrâz-ı fâikiyyet etmişler ve tedâricen şarka doğru ilerleyerek Ermenistan'a vaz'-ı yed eylemişlerdir. Daha sonra Avrupa'ya geçmişler ve son Yunan imparatorlarını atarak İstanbul'u zapt etmeden mukaddem Balkanlarda yerleşmişlerdi. Türklerin Cenûbî Irak'ı feth ederek Basra'yı zapt etmelerinden mukaddem İngilizler Acem Körfezi'nde ihrâz-ı zafer etmişlerdi. Türklerin Yemen'de te'sîs-i hâkimiyete ibtidâr etmeleri geçen asrin yetmişinci senesinde başlamış ve hep nâ-tamâm kalmıştır. Acem Körfezi'nin garb sâhilinde Türklerin zuhûru daha yenidir. Osmanlı Devleti'nin Asya'daki istikrârı eski olmadığı gibi esâsin za'fina binâen bu büyük harb üzerine parçalanıvermiştir.

Düvel-i Müttefika zannederiz ki Osmanlı Devleti'ni tamâmen taksîm etmek fîkrinde değildir. Osmanlı Devleti Almanlara izâ'atle bize kılincını çekmekle mukadderâtını tahtîm etmişti. Muhârebenin bidâyetinde Zât-ı Hazret-i Padişâhî'nin elinde Avrupa'da pek küçük bir parça kalmış ve mütârekenin imzâsıyla Adana'nın kapılarından Van Gölü'ne kadar mümted bir hattın cenûbundaki vilâyetlerin kâffesi Türkiye'den ayrılmış bulunuyordu.

Sulh Konferansı Avrupa-yı Osmânî, Anadolu, Şîmâlî Kürdistân ve Ermenistan hakkında karar verecektir. Mes'elenin Avrupa'ya âit kısmı bu suâle inkilâb ediyor. İstanbul, ne olacak? Osmanlı Hükûmeti Anadolu'ya çekilecek mi yoksa İstanbul'da mı kalacak? Vehle-i Ülâda kâbil-i tatbîki olmamasına binâen padişâhın vezâif-i rûhâniyesini İstanbul'da ve vezâif-i dünyeviyyesini Anadolu'da ifâ etmesi esâsını reddederiz. Bunun bir ortasını bulmak ve tedkîk eylemek kâbil değildir.

Türk, bir hükümdâr olmak üzere İstanbul'da ya kalması, ya gitmelidir. Efkârı hürmetle telakkî olunacak birçok zevât Türklerin İstanbul'da kalmalarını iltizâm ediyorlar. Bunların fikirleri ekseriyâ hissiyâta veya hâl müsta'cel bir sûret-i halle dest-res olmak esâsına müsteniddir. Meselâ

Hindistan'daki altmış milyon müslümanın mümessilleri ki bunların efkârını kolayca nazar-ı i'tibârdan dûr tutamayız, padişâhin pâyitahtta kalmasını musırran taleb ediyorlar. Hindistan Müslümanlarının hissiyâtında mündemic olan râbîta-i ma'nevîyyeyi nazar-ı i'tibâra alarak en münâsib müsâ'edâtda bulunmayı arzu ederiz. Fakat Hindistan Müslümanlarının padişah hakkında gösterdikleri amîk merbûtiyet yeni neşv ü nemâ bulmuş bir şeydir, ki otuz sene evvel pek az müşâhede oluyordu. Padişâhin sultanat-ı dünyeviyyesi Hindistan Müslümanlarını ancak hissen alakadâr eder. Padişâhin rûhânî mevki'i, -ne olursa olsun- onun İstanbul'da kalmasına vâbeste değildir. Bu mevki'-i rûhânî müte'essir olmayacaktır. Hindistan Müslümanlarının masûniyet-i dîniyyesi, Suh Konferansı'nın mukarrerâtiyla hiçbir suretle ihlâl edilmeyeceğini de ilave ederiz.

Dîn-i İslâm'a sâlik olmadıkları hâlde Türklerin İstanbul'da kalmasını isteyenler başka müdde'âlar dermiyân ediyorlar. Bunlar Türklerin İstanbul'da kalmasıyla Garbî Asya'da sulh ve sükûnetin devâm edeceğini, Türkler Anadolu'ya gönderilince bunların bolşevikler arasında Asya'nın ortalarına kadar uzanan bir ittifâkın te'sisine, bilhâssa Denikin, kuvvetli bir muvâzene te'sisine muvaffak olamazlarsa ihtiyâl bu hey'et bir merkezini teşkil eylerler ve binnetîce Hindistan İslâmları müte'essir olur. Ve Türklerin Avrupa'dan tardi esâsi üzerine akd olunacak bir sulh şarkda nâ-mütenâhî mücâdeleler tevlid eder, mütlâ'a'asında bulunuyorlar.

Bütün bu fikirlerin kuvvetini i'tirâfa müheyâyız. Fakat bunlara en doğru cevâb şudur ki Avrupa mâzîde Türkiye mes'elesini müsta'celen hall etmenin neye mâl olduğunu öğrendi. Üç yüz seneden ve daha uzun bir zamândan beri vukû' bulan Avrupa muhârebeleleri Türklerin İstanbul'da bulunmasından ileri geliyordu. Misli nâ-mesbûk muhârebenin en esâslı sebeblerinden biri Türklerdi. Çünkü Almanya'nın en kuvvetli darbelelerini garbda indirmişse de o, bilhâssa İstanbul'dan Acem Körfezi'ne kadar tahakküm etmek âmâl-i harîsânesini besliyordu. Avrupa, sulh-i dâimîye ancak Türkleri geldikleri yere; Anadolu'ya ircâ' ettikden sonra nâil olur. İstanbul Osmanlı Sancağı altında kaldıkça dünyânın ihtilâl-i ahengine nihâyet verilemeyecektir. Türklerin Anadolu'ya ircâ'ıyla Bolşeviklik silâhına sarılacakları mes'elesine gelince; buna cevâben deriz ki bu niyetler mevcûd ise padişah İstanbul'da da Konya'da da ikâmet etse yine olacak olur. Diğer tarafından şu muhakkakdır ki Türk idâresini Avrupa arâzisinde bırakacak kararın dâimi olamaz. İstanbul asırlardan beri olduğu gibi bir entrika merkezi, ihtarâs-cûyâne temâyülât ve rekabetler hedefi olarak kâabilir. Bir harb tohumu menba'ı olur ve bundan kurtul-

manın çaresi Türk hükümetini Anadolu'ya nakl etmektedir. Türkler kimlerin halef olacağı mes'elesi ise müttefikler tarafından kararlaştırılacaktır. Şerâit-i hâzira tahtında İstanbul Asya ile Avrupa'nın nokta-i telâkisi olan ve herkes tarafından mergûb bulunan bu buk'a, münferid bir devlete verilemez. Boğazların bî-taraflığı ve her milletin sefâinîne küşâd edilmesi muvâfakat-ı umûmiyeye menût bir mes'eledir. Muhtemeldir ki, Türk hâkimiyyeti nihâyet bulursa İstanbul, Gelibolu'yu ihtiâvâ Balkan Şîbh-i Ceziîresi'ndeki havâlîsi ile beraber beyne'l-milel bir hey'etin mürâkabesine tevdî olunacaktır.

Verilecek her kararın birçok muhâtaralarla muhât olacağı ve en ziyâde alâkadâr olan Britanya İmparatorluğu'nun bu muhâtaralardan en büyük hisseyi yüklenceği şüphesizdir. Ma'amâfîh biz, Türkiye mes'elesini dâimî tehlike teşkil edecek bir hâlde bırakmakdan ise bu muhâtara ile şimdiden karşılaşmayı tercih ederiz. Bizim [166]müttefiklerimizin ricâl-i siyâsiyyesine müteretteb bir vazîfe bu mes'eleyi bir iki senede vukû'u muhtemel olan hâdisâti nazar-ı i'tibâre alarak değil. Bilakis Avrupa'yı meşgûl eden bir âmlin imhâsi nokta-i nazarından tedâkît etmelidir. Bu mes'elesi, pek çok büyük, belki harbin en büyük mes'elesidir.

SEYYİD ALİ EMİR HAZRETLERİNİN TIMES'A CEVÂBI

Times'in 7 Kânûnisânî târihli nûshasında Hindistan ekâbir-i ricâlinden ve ulemâ-yı benâmindan Meclis-i Krâlî müşâviri Seyyid Emir Ali hazretleri tarafından verilen cevâbdır:

"Times" Sermuharririne;

Efendim,

İstanbul hakkında İngiliz siyâsetinin nokta-i nazarını izâh eden mühim bendarınız dâir mülâhazât-ı âtiyyeyi dermiyân için mu'tâd olan nezâket ve lutfunuza mûrâca'at eylerim.

Yirmi beş otuz milyonluk tebe'a-i müslimeye mâlik olan Fransa'nın hissiyât-ı İslâmiye'ye ri'âyetkâr olmasına karşı yüz milyon tebe'a-i İslâmiyesi olan İngiltere'nin bunları ihmâl etmesi cidden gülünç olur. Bu iki devlet-i mu'azzamanın temâyülât ve hâlât-ı fikriyyesinde mes'hûd olan farklar ta'mîk edildiği takdirde İngiliz ricâl-i siyâsiyyeyle erkân-ı matbû'âtının nazar-ı dikkate alınması iktizâ eden bir mes'eles olur. Bu mes'eleden benim doğrudan doğruya alâkadâr olduğum nokta, tavsiye ettiğiniz siyâsetin Hindistan'da tevlid edeceğin vaz'iyetdir.

Britanya İmparatorluğu'nda herkes Hindistan Müslümanlarının İstanbul ve Hilâfet-i Osmâniyye hakkındaki hislerinin derinliğini ve şiddetini bilir. Hind Müslümanla-

rına münhasır olmayan bu hissin doğduğu zaman, ister sizin dedığınız gibi yeni, yahut bence ma'lûm ve mü'ekked olduğu vechle mine'l-kadîm mevcûd olsun bu eskiilik yenilik mes'elesi, onun siyâset-i ameliyyede bir âmil olmasına mâni' değildir. O, canlı bir şu'ûrdur ve bütün Hindistan kit'asını sarmış, Hindistan'ın kâffe-i sunûfunda bî-nazîr bir heyecan îkâz ve tevlid etmiştir.

Bunu hem bir his olarak telakkî etmek, hem de inkâr etmek siyâsetle i'tilâf etmez. Hiç unutmayız ki "his" târîhin edvârında birçok hareketlerin âmil ve mü'eyyidi olmuştur. Muhârebât-ı Salîbiyye'nin esâsıdır. İngiltere'yi Filistin, Kudüs ve İstanbul hakkında tahrîk-âmîz endişelere uğratıp ve ta'assubât-ı dîniyyeden âzâde oldukları zan olunan muhîtleri de feth ü teshîr eden odur. Britanya İmparatorluğunu'nun sulh ve müsâlemet içinde inkişâfını ve Hindistan'ın Britanyalı ve Hindli nüfûsunun selâmet ve emniyetini isteyen her vatandaşın, sizin tavsiye ve müdâfa'a ettiğiniz siyâsete karşı ref'i'î âvâz etmesi bir vazîfedir. Bu siyâset Türkiye'nin mukadderâtını tanzîm edecek hakemler nezdinde cây-ı kabûl bulursa bunun netîcesi bî-huzûr olan bütün kuvvetlerin bir yolda birleşmesidir.

Bir mülâhaza daha dermiyân etmeye müsâ'ade ediniz. Diyorsunuz ki İstanbul Türklerin elinde kaldığı müddet Avrupa akvâmî için bir menba'-ı ihtilâl oldu. Bu ihtilâl, Avrupa devletlerinin İstanbul'u almak uğurunda rekâbetkârâne ihtirâslarından doğmuyor muydu? Gösterdiğiniz tarz-ı hallin bu ihtilâli nihâyet-pezîr edemeyeceğini de beyân eylerim. Çünkü bu tarz-ı tesviyye netîcesinde tehlike noktası Avrupa'dan şarka intikal edecektir. Daha sonra "murâkabe-i beyne'l-mileliyye" her nerede tecrübe edilmişse bir fâide verdi mi? Bunu isbât için Tancâ'yı gösteririm. 8 Kânûnisâni 1920

Emîr Ali

HAYDARÂBÂD KONFERANSI

Zât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî'ye bî'at-i hâlide-i dîniyyede bulunuyor

Ahîren Hindistan'da Sind kit'asının merkezi olan Haydarâbâd şehrinde Hilâfet mes'elesi hakkında mühim bir konferans in'ikâd etmiş, konferansa Hindistan'ın en mühim İslâm merkezlerinden ve büyük şehirlerinden gönderilen murâhhaslar iştirâk eylemişlerdi. Konferans bu mes'e-i mühimme hakkında bazı mukarrerât ittihâz ettiği gibi, Zât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî'ye arz-ı bî'at edilmesini de taht-ı karara almıştır. Bu karar konferans reisi Gulam Muhammed imzâsıyla makâm-ı Sadâret'e keşide olunan bir telgrafname ile teblîğ olunmuştur. Telgrafname'nin sûreti ber-vech-i âfidir:

"Haydarâbâd'da in'ikâd eden Hilâfet Konferan-

sı'nın mukarrerât-ı âtiyyesini atabe-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî'ye arz eylemenizi ricâ eylerim. Konferans, Zât-ı Hazret-i Padişâhî'yi Halîfe-i meşrû' olarak tanımak husûsunda âlem-i İslâm'a iştirâk eder ve Peygamber-i Zîşânımız Hazretlerinin Halîfe'si ve emîrû'l-mü'minîn olan Zât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî'ye bî'at-ı hâlide-i dîniyye ile merbût olduğumuzu arz eyler."

ARÂZÎ-İ MUKADDESE MANDA ALTINA ALINAMAZ

"Times" gazetesine Hindistan'ın Amritsar şehrinden vârid olan ma'lûmâta nazaran Müslüman Cem'iyeti reisi Hakîm Ecmel Han 29 Kânûnievvel târîhiyle vâki' olan bir mitingde îrâd eylediği nutukda Hilâfet ve makâmât-ı mukaddes-i İslâmiyye hakkında ber-vech-i âti dermiyân-ı mutâla'ât eylemiştir:

"Müslümanlar, mehd-i İslâm olan bu arâzîde gayr-i müslim bir devletin hiçbir süretle manda der'uhde edemeyeceğini unutmazlar. Böyle bir hâdise İslâm âleminde dâîmî bir şûriş tevlid eder ki bunun ma'nâsı müsâlemet-cû bir halk içinde hissiyât-ı husûmet-kârâneyi îkâz etmekdir."

---

[167] TÜRKLERİ İSTANBUL'DAN ÇIKARMAK BÜYÜK HATÂDIR

Fransız *L'Europe Nouvelle* mecmû'âsından:

"Londra Konferansı'nı ta'kîb eden günde Mösyö Clemenceau Meclis-i Meb'ûsân'da, Lloyd George da Avâm Kamarası'nda Türk Mes'elesi'nin müzâkeresi Paris Sulh Konferansı'nda mevkî'i münâkaşaya vaz' edileceği cihetle bundan bahse lüzum görmediklerini beyân ettiler. Fakat İngiliz gazetelerinde görülen ifşâât bize Türkiye'nin Boğazlar'dan uzaklaştırılarak Bursa ve Konya'ya doğru atılacaklarını îmâ ediyor.

"Boyle bir karar bütün sulh ümidiplerini zîr ü zeber edecek gayr-i kâbil-i ta'mîr bir hatâ olacaktır. Boğazlar, bî-taraf bir hâle kalb olmalı, beyne'l-milel bir hâle ifrâğ olunmalıdır deniliyor, a'lâ: fakat Zât-ı Şâhâne'nin İstanbul'dan uzaklaştırılması demek altı aydan beri Anadolu'da hâzırlanmakda olan ateşi üflemek, bu sefer Türklerin yalnız mevcûdiyet-i siyâsiyesini değil gâye-i dîniyyesini de müdâfa'a için mücadeleye atılmasına sebebiyet vermek demektir.

"Boyle bir hareketin, ta Çin Denizi'nden Bahr-i Muhît-i Atlâsî sevâhiline kadar imtidâd eden kita'ât-ı vesî'ada meskûn olan ahâlî-i İslâmiyye üzerinde icrâ edeceğî te'sîri

bize kim söyleyebilir?

“Gerçi bidâyet-i harbden beri bazı Arab aşiretlerinde Zât-ı Şâhâne’nin ünvân-ı Hilâfetine karşı daha şedîd bir i’tirâz meşhûd olduğu görüldüyse de Halîfe’nin İstanbul’dan uzaklaştırılması üzerine bütün âlem-i İslâm’ın aralarındaki münâza’ât-ı şâhsiyeyi bir tarafa bırakarak Hilâfet’i müdâfa’a için dîndâşları Türklerin harekâtına iştirakinden korkulmaz mı?....”

ŞİMÂLİ AFRİKA MÜSLÜMANLARI VE MERKEZ-İ HİLÂFET

Şimâli Afrika Fransız-Müslüman Hey’et-i Fa’âliyyesi Kâtib-i Umûmîsi Mösyö Leonard, Hârıcıye Nezâreti’ne bir mektûb göndermiş ve Zât-ı Şâhâne ile Hükûmet-i Osmâniyye’nin Anadolu’ya nakli tasavvurunun Afrika müslümanları üzerinde te’sîrât-ı mü’lime hâsîl edeceğini izâh eylemiştir, mûma-ileyh şu sûretle beyan-ı mütâla’a eylemektedir:

Ahâlî-i mahalliyyenin harb esnâsında pek çok misâllerle Fransa’ya karşı isbât eyledikleri sadâkate rağmen Zât-ı Şâhâne’ye karşı da gayr-i kâbil-i tezelzül bir merbu-tiyet-i dîniyye besledikleri sizce de gayr-i ma’lûm değildir. Ahâlî-i mezkûre Zât-ı Şâhâne’nin tamâmiyla İttihâd ve Terakkî Cem’iyeti tarafından iğfâl olunduguna kâildirler. Ve nâzırlarının za’f ve hareketlerinden mütevellid mes’ûliyetden şahs-ı mukaddeslerinin masûn bulunduğu i’tikâdındadır.

Osmâni padişâhı Avrupa’dan ve bilhassa ahâlî-i mahalliyyemizin merkez-i dînîsi ve bütün âlem-i İslâm’ın Roma’sı olan pâyitahtdan uzaklaştırıldığı takdirde Dûvel-i İ’tîlâfiyye İslâmîyet’e müthîs bir hakâretde bulunmuş olacaktır. Bunun netîcesi ne olabilir? Bunu takdir etmek müşkîl değildir, çünkü size şurasını söyleyebilirim ki yerli-lerin dostu olan ve kendilerini iyi tanıyanların ve nezdinde mazhar-ı i’timâd olarak kendi kalblerine kesb-i vukûf edenlerin kâffesi böyle bir kararın Afrika’daki arâzîmizde husûle getireceği avâkîbdan dûçâr-ı havf olmaktadır.

İTALYAN MATBÛ’ÂTININ MÜTÂLA’ÂTİ

Pablo Romano diyor ki: “... İtalya bu İngiliz -Fransız projesini kabûl eylediği takdirde Trablusgarb ve Bingazi’de hissiyat ve kanâ’at-ı dîniyye üzerine müesses olan siyâset-i basîret-gânesine rağmen galeyân husûlüne bâdî olarak kan fedâkârlığı istilzâm eleyeceğinden İtalya için şayân-ı kabûl degildir.”

Massacro baş makâlesini İstanbul mes’elâsinе hasr ediyor. Türkiye’nin hatâları gayr-i kâbil-i inkâr olmakla

beraber Halîfe’yi Anadolu’ya nakl etmek doğru olmadığını söyleyerek mutâla’âtına şöyle devâm eyliyor:

“Eğer bir İtalyan nokta-i nazarı gösterilmek lâzım gelirse, bu ancak evvelce Fransa tarafından serd edilen nokta-i nazâr olabilir. İtalya Trablus’un istilâsiyla tebe’ası arasında büyük bir İslâm kitlesi bulunan bir hûkûmet hâline geldiğinden İstanbul mes’elâsinin âlem-i İslâm’da husûle getireceği mülâhazâti nazâr-ı dikkatden dûr tutamaz. İngiliz-Fransız nokta-i nazâr lâ-yefnâ bir intikam menba’ı olacaktır. Türkiye’nin İ’tîlâf Devletleri’ne karşı olan hatâsı ne olursa olsun bir de bununla mevcûd olan tehlike-i cihâdin bir kat daha artmasına sebebiyet verilmemelidir.”

Bunları yazdıktan sonra *L’echo de Paris* âtîdeki mutâla’âtı serd ediyor:

“Eğer Fransa hûkûmeti efkâr-ı umûmiyyemizde İngiliz projesine karşı olan muhâlefetin nazâr-ı dikkate alınması lûzumuna kâil ise İtalyan ve Fransız nokta-i nazarlarının İ’tîlâf-ı tâm içinde olduğu tezâhür eder.”¹

ŞARKDA TEZEBZÜB VE HUZÛRSUZLUK

İngiltere Harbiye Nâziri Churchill’ın geçen Kânu-nisânî’nin 5’inde, Sunderland’de hûkûmet-i hâzirayı iltizâm eden firak-ı müttehîde kitlesi mensûbîni huzûrunda îrâd ettiği pek mühim bir nutkun başlıca fikarâtını nakl ediyoruz:

“Cihân cihân olalı Rusya’nın hâlet-i nez’inden daha müdhîs ve fecî’ bir manzara görülmüş müdür? Rusya’nın uğradığı felâket-i uzmâdan ve ale’l-umûm şarkda ikâ’-ı şûris eden kuvvetlerin fa’âliyetinden ne çıkışacağını doğru bir tahmîn ile keşf etmek imkân hâricindedir. Ancak şurası şimdiden anlaşılıyor ki Rusya felâketinden ve şark tezeb-

¹ Buradan 12 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

züb ve keşmekeşinden [168] medeniyet-i cihân ve Avrupa ile Asya sâlû u salâhî için büyük tehlikeler doğacaktır. İhtimâl ki Rusya Düvel-i Müttefika tarafından kendi hâline terk olunacaktır. Lakin Rusya düvel-i mezküreden ayrılmayacaktır. Rus ayısının hayâli cesîm karlı ovalar içinde bize doğru yürüyor ve bu heyûlâ şimdî Paris Konferansı binasının kapısı hâricinde duruyor. Vazîfesini ikmâl etmeyen konferansa bir nazar-ı tekdîr ile bakıyor. Bu hayâletin gölgesi, Hindistan hudûdlarına kadar mümited bî-pâyân fûshat üzerine çöküyor ve şimdîye kadar sâlû ve salâh içinde yaşamış olan yüz milyonlarca Asyalı arasında bir huzûrsuzluk hareketi tevâlîd ediyor.

“Anadolu yaylasında cenc-cû ve şamataçı bir kuvvet peydâ edilmiştir. Bu yeni kuvvetin kollarında biri şîmalâden ilerliyen karıştırıcı anasîra ve diğerî cenûbdaki mecrûhü'l-kalb Arablara uzatılmıştır. Şîmalâden cenûba sarkan anâsîr-i müfritenin Anadolu'daki kuvvet ile birleşmeleri, birçok hükümetler için mehâlikî gûnâ gûn ile mahmûl bir vak'a teşkil edeceklerdir. En ziyâde ma'rûz-ı muhâtara kalacak bir devlet, dünyâda en çok müslüman tebe'asına mâlik İngiltere'dir.

“Bolshevik kuvvetleri son zamâna kadar hemen müňhasır Denikin ve Kolçak orduları ile uğraşmışlardır. Lakin Kolçak ordusu şimdî hemen hemen mahv olmuştur. Denikin ordusu ise pek müşkil ve mühlik bir mevkî'de bulunuyor. Bu ordu dahi izmihlâle uğrayacak olur ise bu felâketin netâyic-i meş'ûme-i vahîmesi derhâl mer'î ve mahsûs olmaya başlayacak ve bundan en ziyâde İngiltere mütezarrî olacaktır.”

AVRUPA'DA BUHRÂN-I MÂLÎ

Londra, 16 Kânûnisânî - İtalya Hükûmeti'ne cihan ahvâl-i iktisâdiyyesinin istikrârını te'mîn maksâdiyla beyne'l-milel bir konferansın ictimâ'ına da'vet edilmesi talebini hâvî olarak bir muhtıra tevdî' edilmiştir. Muhtıradâ bazı mağlûb hükümetlerin bile vaz'iyeti vahîm bulunduğu kayd edildikten sonra deniliyor ki: Yalnız herhangi bir memlekete veya bir zümreye mu'âvenet etmek değil, alâkadâr bütün cihânın menâbi'i mevzû 'bahs olmaktadır. Muhtıraya vaz'-i imzâ edenler, yapılacak ilk işin mevkî'-i tedâvülde bulunan evrâk-ı nakdiyye mikdârını teftîş için bütün memleketlerin kâime ihrâcına nihâyet vermelerinden ve vergileri masârifâ tekabül edecek sûretde tezyîd etmelerinden ibâret bulunduğuna kâni' bulunmaktadırlar. Ahvâl-i tabî'iyyenin avdeti için yegâne ümit bütün memleketlerin yekdiğerine mu'ârif etmesine ma'tûf bulunmaktadır. Muhtıradâ aynen deniliyor ki: “Avrupa için müşkil zamanlar artık tekarrub etmiştir. Felâketlerin önü

alınmak istenildiği takdirde vakt-i sanâyi' etmelidir.” [vakit zâyi' etmemelidir.] Times gazetesi böyle bir konferans teşkîli fikrinden bahisle der ki: Bu konferansa öteden beri ihtiyâc hâmil olmuştu. Bütün dünyâ fazla krediden muzdaribdir. Yeniden evrâk-ı nakdiyye ihrâcını tahdîd edecek bir proje derpîs edilmedikçe Avrupa'nın ma'rûz bulunduğu müşkilâta çare bulmak imkân hâricindedir.”

MERKEZ-İ HİLÂFET HAKKINDA EMİR FAYSAL'IN BEYÂNÂTİ

Paris'den 10 Kânûnisânî târîhiyle vârid olan bir telgrafnameye nazaran Beyrut'a müteveccihen azîmetinden evvel Emîr Faysal, Venizelos'u kabûl etmiştir. Aralarında İstanbul mes'elesi ve pâyitahtın İstanbul'dan kaldırılması husûları mevzû'-ı müzâkere olmuştur. Emîr verdiği cevâbda: Türklerle karşı Arablarla beraber harbe iştirâk etmiş olmasının bu mes'eledeki ehemmiyet-i siyâsiyye ve dîniyyeye kat'iyyen dahli olmadığını Zât-ı Şâhâne'nin İstanbul'dan uzaklaştırılmasının 350 milyonu mütecâviz müslümanlar üzerinde şiddetli bir te'sîr hâsil edeceğini beyân etmiş ve bu mes'ele hakkında konferans huzûrunda Türkiye'nin lehinde müdâfa'âtda bulunmak arzusunda olduğunu ilâve eylemiştir.

GERARD'IN MÜHİM BİR NUTKU

Amerika sâbık Berlin Sefîri Gerard, ahîren New York'da büyük bir nutuk îrâd etmiş ve şu yolda beyânâtda bulunmuştur:

“Bazı Amerikalılar, Amerika'nın İstanbul ile Anadolu, Ermenistan ve Türkiye'nin sâir yerlerinde mandaterlik vazîfesini der'uhde etmesini tervîc eyliyorlar. Amerika'nın kat'iyyen kabûl edemeyeceği böyle bir düstûru ileri sürmekle ne gibi bir maksad ta'kîb edildiğini anlamıyorum. Eğer Amerika için böyle bir fikri kabûl etmek ihtimâli olsa idi ben kendi tarafımdan böyle hatâlı bir teşebbüse karşı bütün kuvvetimle uğraşacak idim. Böyle bir lâyiha ancak terk-i menâfi'i müstelzim olabilir, mahzâ Turancılığın tevessü'üne hizmet eleyebilir. Diğer tarafından ise Hıristiyanlığı za'ifletir. Türkiye'nin ancak Kafkasya'daki Tatarlar ile vahdet husûle getirmek için muhârebeye giriştiği âşikârdır. Şu hâlde eğer Türkler Amerika'nın himâyesi altına alırsa gittikçe kesb-i kuvvet edecekler ve Kafkasya'daki ırkâşaları iltihâk eder etmez kendi kuvvetlerine on dört milyon bir kuvvet daha ilhâk etmiş olacaklar, yavaş yavaş Âlem-i İslâm'ın teveccûh ve müzâheretini kendilerine cezb eleyecekler ve mandaterlik vazîfemiz hitâm bulup da şark-ı karîbden geri çekildiğimiz gün hi-

ristiyanları istihfâfa başlayacaklardır. Herhalde Turancılık fikrinin tevessü‘üne meydân vermemek için yegâne çare Karadeniz’den Bahr-i Sefîd’e kadar bir Ermenistan teşkil etmekdir. Amerika hiçbir mandaterlik vazifesini kabûl eylemeyecektir.

“İngilizce *Observer* gazetesinin, bolşeviklerin garb cihetinden ilerlemelerinden ziyâde şarkdan ilerlemeleri tehlikesinden korkması doğrudur. Hiç şüphe yok ki, bu husûsda en ziyâde Irak ile Hindistan’dan dolayı endîse

ediliyor. Bu tehlikeyi kat‘iyyen inkâr etmeyerek bilakis biz de bir def‘a daha nazar-ı dikkate vaz‘ etmek isteriz.... Şarkdaki tehlikenin vehâmet peyda etmesine mâni‘ olmak için tevessül edilecek daha müessir bir tedbir-i ihtiyâtî vardır ki o da, müslümanların ellerinden emval ve emlâkini almamaktadır.”

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maalmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

اتبعون أهلكم سبيلاً الرشاد

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

05 Şubat 1920

14 Cemâziyelevvel 1338 Perşembe

05 Şubat 1336

Cild: 18 - Aded: 457

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
(أَفَتَطْعَمُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فِرْقَةً مِنْهُمْ)¹

-3-

Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz, bir hadîs-i şerîfinde “Mûsevîlerin irtikâb ettiği kebîreyi irtikâb edip mehârim-i İlâhiyyeyi en âdî hîlelerle helâl sûretine koymaya çalışmayınız” buyuruyorlar.

Cünkü zevcesini talâk-ı selâse ile tatlık eden bir adam için hîlekârlardan birine beş on kuruş verip tekrar karısını istirdâd etmek pek kolaydır.

İbnu'l-Kayyım diyor ki: Bazları da bir diğerine mesâlî bin kuruş mukâbilinde bin beş yüz kuruş almak üzere ikrâzda bulunmak isterse bin kuruşun dokuz yüz doksan dokuzunu nakden verir, bir kuruşuya da bir bez parçasını ona satar ve bu hîle ile beş yüz kuruşu istihlâl etmek ister.

Muhammed bin Abdullah El-Hâfîz'in Kitâbu'l-Buyû'unda Hazret-i Enes'den rivâyet olunduğuna nazaran “Îne”* hakkında bir suâl vârid olmuş, buna cevaben “Cenâb-ı Hak aldatılmaz. Bunu Allah ve Resûlullah tahrîm etmişlerdir” buyurulmuştur.

İşte bu gibi hîlelere bazıları mürâca'at ederek müzâyaka ve izdirâr içinde bulunanların varını yoğunu yağıma ederler. Ve onların izdirârından azîm kazançlar te'mîn ederler. Hâlbuki Resûlullah Efendimiz izdirâr içinde bulunanların emvâlini ucuz fiyâtlâ almayı kemâl-i şiddetle

nehy etmiştir.

Huzeyfe, Resûlullah Efendimiz'den şu hadîs-i şerîfi rivâyet ediyorlar: “Muzâyaka içinde bulunanın mâlini ucuz fiyâtlâ elinden almak harâmdir. Müslüman müslümanın kardeşiidir. Ona ne zûl etmeli, ne de hîyânet. Eğer bir iyilik yapabilirsen onu kardeşinden esrigeme. Kardeşinin felâketi üzerine felâket katma.”

İbnu'l-Kayyım “Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz'in ashâb-ı güzîni bu hîlelerin harâm olduğunu bî'l-icmâ' beyân etmişlerdir. Ashâb-ı kirâmin icmâ'ı bir hüccet-i kâti'adır. En kuvvetli hüccet odur” diyor.

Hîlekârların bir takım muharremâtı helâl kîlmak için tuttukları yol bundan ibâret ise ehl-i İslâm'ın hukûkunu, hattâ hukûk-ı İlâhiyyeyi iskât etmek, emvâl ve emlâki sâhiblerinin elinden çıkarmak, ukûd-ı fâsideyi tashîh etmek, elhâsîl din ve şerî'atle oynamak için artık bunların neler yapacakları, neler uyduracakları tasavvur olunsun!

Îmâm Ahmed, “Hîle nâmına hiçbir şeyin câiz olmadığını” beyân ediyor. Kendisine birisinin yemîn ettikden sonra yemînini ibtâl etmek için bir hîle ararsa ne olacağı sorulmuş. Cevâben hîlenin câiz olmadığını ve hîleye mûrâca'at edenin hânis olduğunu dermiyân eylemiştir.

Yine Îmâm Ahmed'e şûf'anın ibtâli için hîleye mûrâca'at edenler hakkında ne fikirde olduğu sorulmuş. “Bir müslümanın hakkını ibtâl etmek için hiç bir hîle câiz değildir.” demiş.

[170] Hîlekârlar hîleyi Kitâb ve Sünnet'den, sahâbe-nin akvâlinden istîhrâc ettiklerini söyleller. Bunların en kuvvetli delili: Hazret-i Eyyûb'un zevcesini yüz darbe ile teckiye etmek için yemîn etmesi üzerine yüz asayı bir araya toplayıp onunla bir tek darbe indirdiği hâlde yemînini yerine getirmiş olacağının hakkında vâki' olan müsâ'adedir. Bundan mâ'adâ Hazret-i Yusuf'un birâ-

¹ Bakara Sûresi, 2/75

* “Îne” bir adamin diğerine mâlum fiyâtlâ ve mu'ayyen bir müddet için bir şey satması ve müte'âkiben onu daha ucuz bir fiyatla geri almasıdır. İki fiyat arasındaki fark ribâdır. Bu türlü alış-veriş fasiddir

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzîh ve oku-naklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzîhan bildirilmesi ricâ olunur.

derinin dengine kendi kilesini koyarak onu nezdinde alikoymaya tevessül etmesini bir delil olarak dermiyân ederler.

(Bahis bitmedi)

Abdülaziz Çâviş

ÂLEM-İ İSLÂM'DA ESBÂB-I İ'TİLÂ İNHİTÂT

-3-

Dîn-i Celîl-i Muhammedî me'âlî-i ahlâkiyyenin mecmû'a-i kemâlâtıdır, demiş idik. Bu bir hakîkat-i mahzâdır.

Câhiliyetin tûfanı mefâsidi arasında doğan bu dîn-i celîl, seyyiâtı zamâniyye ile demgûzâr olan tabâyi'i mütefessiha ashâbını o derece âlî, o derece insâniyet-kârâne mehâsin-i nefsiyye ile tezyin ve tezhîb eylemiştir ki tashîh-i ahlâkda tağyîr-i mâhiyyet edercesine gösterdiği kudret-i azîme bu güne nisbetle muhâlatı âdiyyedendir.

Mehâsin-i ahlâkiyyenin o zaman nüfûs-ı sahâbede halk ve ibdâ' ettiği ulviyet-i sahîha-i fikriyye, ma'nevî bir zâbita vazîfesini ifâ etmiş ve beşeriyyet arasında polissiz ve jandarmasız münkerâtı ictimâ'iyyenin vûcûduna imkân bırakmamıştır. O muhîtin terbiye-gerdesi olan fîkr-i beşerin en ehemmiyetli iştîgâlâtı hayrât ve hasenâtda müsâbaka efâlinden ibâret idi.

Ara sıra âsârınıibrâzdan hâlî kalmayan "nifâk"ın hükümsüz kalan zuhûrâtı dahi olmasa idi beşeriyyetin o devrede melekîyet-i tâmmeye inkılâb ettiğine hüküm etmek lâzım gelirdi.

Hilkat-i Âdem'den beri nâ-mahdûd istihâlelerden geçen efkâr-ı beşerin dîn-i celîl-i İslâm'ın zuhûrunda gösterdiği tahavvülâtı serî'a, efkârda olduğu gibi ahlâkda dahi tebdîl ve tebeddülün cevâzına bürhan-ı kâti'dir.

İnsan hakîkatde kuvâ-yı müktesebe-i ilmiyyesinden ibâret olmakla vukûf ve ittilâ'ının tebdîliyle efkâr ve ahlâkı değil, mâhiyeti bile tebeddül etmiş olur. Şu hâerde tebdîl-i ahlâk mümkün degildir, diyenlerin müdde'iyâtı pek vâhîdir.

Hulâsa, bi'set-i Nebeviyye ile şa'şa'a-pâş-ı zuhûr olan me'âlî-i ahlâkiyyenin envârı, dâire-i irşâd-ı Nebeviyye'de zânû-zen-i itti'âz olan sahâbe-i kirâmin kulûbunu o derecede tenvîr etmişti ki bu feyz-i serşâr-ı kemâlât olanların her birisi bir necm-i münîr-i irfân olarak muhit-i beşeriyyeti tenvîrde müsta'id bir hâle gelmişti.

İşte bilhassa bu sebebe mebnîdir ki Cezîretü'l-Arab'ın yalçın kayaları, kızgın kumları arasından doğan şems-i İslâm Afrika'nın sevâhili'z-zehebine, Asya'nın Hindistan sevâhiline kadar otuz senede intîşâr etmişti.

Bu nûr-ı ma'nevînin biraz sonra Afrika'dan Avrupa'ya ve sâir efkâr-ı cihâna sür'atle sıçraması âdetâ ziyâyi maddînin fezâdaki sür'at-i seyrine nazîre teşkîl ediyordu.

Zuhûr-ı İslâm'ın mebâdîsinde tahaddüs eden bir mes'ele-i mü'essife cây-ı husûl bulmamış olsa idi İslâmîyet'in yarımla asır içinde bütün aktâr-ı cihâni ihâta etmesi en mümkün'ül-husûl mesâilden idi.

Bizce te'âlî-i İslâm husûsunda bin üç yüz kûsur senelik med ve cezir hâdisâtının avâmil-i asliyyesi, bütün mesâil-i ahlâkiyyedir.

Fezâil-i insâniyye ve kemâlâtı beşeriyyenin zübdesi olan ahlâk-ı İslâmîyye mücellâ-yı zuhûrundaki 'ulviyet-i şerefi ne derece muhâfaza etmiş ise o derecede âsâr-ı terakkî göstermiş ve asl-ı celîline nisbetle olan nekâyisi derecesinde inhitât tevlîd eylemiştir.

Bunun en bâriz misâli Endülüs'dür. Kit'a-i mezkûre me'âlî-i İslâmîyye ve fezâyih-i ahlâkiyyenin her ikisine cilvegâh-ı zuhûr olmuştur. Hicretin birinci asrı evâhirine doğru mehâsin-i İslâmîyye ve me'âlî-i beşeriyye silâhlarıyla mücehhez olan cüyûş-ı kemâlât, beşeriyyetin rehber-i füyûzâtı ahlâkiyyesi olarak o kit'a-i muhteşemeye girdikleri zamân, kit'anın ser mestân-ı sefâheti hâb-ı gaflette idi.

Memleketlerinin levâzîm-ı irfâniyye ve kemâlâtı insâniyyedeki nekâyisini görebilecek ashâb-ı basîrete mâlik değil idiler. Hâricden gelen ve nekâyis-i beşeriyyeyi İslâha memur bulunan İslâm ordularına serfûr' etmeye mecbûr oldular. Maddeten ziyâ'a, ma'nen ribh-i azîme nâil oldular.

Cünkü gelen ordunun düstûr-ı hareketi adâlet, nükûş-ı râyâtı mehâsin-i ahlâk-ı beşeriyyet idi.

Bu kavm-i cedîd-i ulviyyetin o kit'a-ya duhûlü, ümrân-ı bilâdi, refâh-ı ibâdi istilzâm etti. Bir hâerde ki emniyet-i umûmiyye kit'anın en hücrâ köşelerinde dahi cârî ve envâr-ı ma'ârif her tarafa sârî idi. Bir hâerde ki her belde bir dârû'l-fünûn-i kemâlât şekline girmiş idi. O irfâniyla, o kemâlâtıyla, o idâre-i âdilesiyle âlem için kible-i ma'ârif olmuş idi. Hattâ Avrupa sanâyi'i cedîdesine mehd-i zuhûr oldu. Asırlarca devâm eden bu terakkîyatın bütün âmil-i aslî ve sebeb-i hakîkisi mehâsin-i ahlâkiyye idi. O mehâsine, o me'âlîye vehr ve halel târî olunca her tarafdan inhitât yüz göstermeye başladı. O kuvve-i İslâmîyye orada ibdâ' ettiği (El-Hamrâ)ları sâha-i inhizâmında ve te'essûrâtı amâkayı târîh-i vukû'âtında bırakarak izmihlâle uğradı.

[171] Âlem-ı İslâm'ın sâha-i garbiyyesinde tulû' ve ufûlü tasvîr eden bu misâlin bir şekl-i diğeri de sâha-i şarkiyyesinde rûnûmâ olmuştur.

(El-Cezîre)'nin sahârî-i vâsi'a-i feyz ü bereketini iki ta-

rafdan tenmiye için kucaklayan iki nehr-i azîmin sâha-i zirâ‘atinde te‘sîs-i hükûmet eden Abbâsîler, Dicle’nin sâhil-i ihtişâmında binâ edilen Zevra belde-i tayyibesini makarrı saltanat ittihâz ettileri zamân, yine me‘âlî-i İslâmiyye ve mehâsin-i ahlâkîyye düstûr-i hareket idi.

Bu düstûr-i ulviyyet sâyesinde o kit‘a-i feyz-nâk öyle bir hâl-i tekemmüle vâsil olmuş idi ki semâsından başka gayr-i mezrû‘ sâhası kalmamış ve 40 milyon nüfûsun debdebe-gâhı sa‘âdeti, makarrı medeniyyeti olmuş idi.

Câmi‘a-i İslâmiyye’nin merkez-i mübecceli olan Zevra (Bağdad) cihânın bir kütübhâne-i kemâli ve şarkın ka‘be-i ikbâl ve âmâli tanınmış idi.

Eyyâm-ı ikbâl ve iclâlinde dâire-i ahlâkına fesâd sokmayan zevâlden masûndur düstûru en çok ukalâ-yı İslâmiyye’nin bildiği esâsâtı ulviyyeden olduğu hâlde bu esâsa “Hükûmet-i Abbâsiyye” ricâli mûrâ‘ât edemedi.

Müvellidü‘r-rezâil olan “sefâhet” ahlâk-ı fâzilayı tahrîbe başladı. İcraât-ı hükûmet desâtîr-i ulviyyeye nâ-muvâfîk bir şekil aldı.

Fesâd-ı ahlâk İbni Alkameler doğurdu. Aksa-yı şarkda zuhûr eden tûfân-ı Mecûsiyyetin pîşgâh-ı istîlâsında duran hükûmât-ı İslâmiyye’nin tevhîd-i kuvâsına merkezin ihtimâm-ı tâmmî iktizâ ederken hükûmât-ı mezkûrenin yekdiğeriyle boğuşması bî-tarafâne temâşâ edildi.

Usû'l-i celîle-i İslâm’ın ihmâl edilmesi mücâzât-ı azîmeye bâdî oldu. Aksa-yı şarkdan kopan tûfân-ı azîm önündeki müteferrik kuvvetleri imhâ ede ede ta Bağdad’ın dilnişîn kâşânelerine kadar geldi dayandı. Orada senelerin mahsûl-ı mesâ‘î-i temeddünü olan âsâr-ı âliyye tahrîb ve Dicle demâ-i ma‘sûme-i beşeriyetle telvîn edildi. Bunların hepsi fesâd-ı ahlâkin cezâ-yı sezâsı idi. Ömer bin el-Hattâb’ın on senelik bir müddet-i vecîzede şehir ünvânına lâyık bin beldeye rekz-i livâ-yı zafer etmesi ve Mekke’den çıkan ordusunun Mâverâünnehr’de Bâbü'l-evbâb’dan geçerek Hindistan'a girmesi usûl ve ahlâk-ı İslâmiyye’deki yekîtlîğine muhavvel olduğu gibi hükûmet-i Abbâsiye’nin felâket-i ma‘rûzası dahi aks-i kazîyyeye tâbi‘dir.

Yalnız intizâm veya fesâd-ı ahlâkin menfa‘at ve mazarratı umûmiyete tâbi‘ bir mes’ele olduğundan usûl-i garbiyyece bu bâbda şeref ve mes’ûliyetin eşhâs-ı mahdûdeden ziyâde ensâl-i asriyyeye râci‘ olması iktizâ ederse de şark ile garb arasındaki tefâvüt-i umûmîye nazaran şarkda şeref ve mes’ûliyet ümerâya tevcîh olunmak kâ‘idelerdir.

Abdülahîz Mecdî

GARÂNİK MES'ELESİ HAKKINDA

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye A‘zâsından Râsim

Efendi'nin Hatâ-yı Azîmi*

-3-

Garânîk Kissası Naklen ve Aklen Merdûddur

Daha sonra Kadı İyâz ber-vech-i âtî mütâla‘atına devâm ediyor:

“Cenâb-ı Peygamber sallallahü aleyhi ve sellemiñ is-meti, ve şu rezileden nezâheti üzerine hüccet kâim olmuş, ümmet de bunda icmâ‘ eylemiştir. Bir kere Hazret-i Peygamber'in âlihe-i müşrikînin medhini mutazammin âyet nâzil olması temennîsinde bulunması küfürdür. Şeytânın kalb-i Nebî'ye hâkim olarak Kur’ân'dan olmayan şeyi Kur’ân'dan gibi göstermesi ve Cibrîl aleyhisselâm haber verinceye kadar Cenâb-ı Nebî'nin ilkâ-i şeytânîyi fark ve temyîz edemeyerek vahy-i İlâhî i‘tikâd eylemesi gibi hâzeyânın hepsi de hakk-ı peygamberîde mümteni‘dir. Câ-nib-i İlâhî’den olmadığı halde ‘amden kendisinin bu sözleri söylemesi de küfürdür, iftirâ alâ’llâhdır. Sehven söylemiş olması da câiz değildir. Çünkü Cenâb-ı Nebî bunların

* Garânîk hakkında birinci makâlemizi yazar iken Hoca Râsim Efendi'nin bu hatâ-yı azîmini anlayarak i‘tirâf-ı kusûr edeceği ümidiñ izhâr etmiş idik. Filâhika birinci makâlemiz intîşâr edip de ikincisi matba‘aya verildiği esnâda 20 Kânûnisânî 336 târîhli Alemdâr gazetesinde Hoca Râsim Efendi'nin i‘tirâf ve istîğfârını okuduk.

Hoca Râsim Efendi'nin evvelki makâlesindeki ifâdeleri kissa-i ma‘hûde kabûl edilmekçe sûre-i Hac’daki âyetlerin tevfîk edilemeyeceği tarzında idi. Kendisi tevfîk edemediği gibi, muhakkikin müfessirîn tarafından yapılan tevâchi de anlayamadığını söylüyor. Son makâlesinde ise yapmış olduğu hatâ-yı azîme muttalî’ olduğunu i‘tirâf ile rûhâniyet-i Nebeviyye’den afvler isti‘tâf eyliyor. Ma‘amâfih Râsim Efendi'nin i‘tirâf ve istîğfâr ile bizim vazifemiz bitmiş değildir. Biz mes’elenin her cihetini tâhâkîk edeceğimizi evvelce va‘d etmiş olduğumuz cihetle vazifemize devâm edeceğiz.

Râsim Efendi'nin i‘tirâf-ı Hatâ ve İsti‘tâfi

Ecille-i nâkîdîn kissa-i Garânîk’in adem-i sübûtunu beyân eylemiş ve siyer-i nebeviyyeyi tamâmiyla yazmış olan Muhammed ibn-i İshâk kissanın zenâdîka tarafından mevzû‘ olduğunu söylemiş ve sûre-i Hac’daki âyetlerin inzâlı şeytânın evliyâsına ilkâ-i şüphe eylemesi ve o şüphelerle evliyâ-yı şeytânın Hazret-i Peygamber’e karşı mücâdeleye kiyâm etmesi üzerine kalb-i risâlet-penâhîye âriz olan hüznü izâle için olduğunu müfessirîn-i kirâm hazerâtı ber-tâfsîl beyân eylemiş olduğuna ahîren muttalî’ olduğunu evvelce yazmış olduğum makâlenin dar bir zamanda az bir mütâla‘a ile yazılmış olduğunu ihtâr ile i‘tizâr ve mecâhilden biri tarafından söylenilmiş olan: (لِسَ الْحَالُ عَلَيْهِ) (السلام للتأديب حيث تبني إيمان الكل وحرصن عليه و لم يكن مراد الله تعالى kav-line istinâden eddalü'l-enbiyâ sallallahü aleyhi ve sellem efendimize her nasilsa zelle nisbet eylemiş bulunduğu dolayı ma‘atteessüf zellenin kendimden sadir olmuş olduğunu i‘tirâf ve rûhâniyet-i nebeviyyeden afvler isti‘tâf eylerim.

Çünkü bi'l-farz ve't-takdîr vak'a-i ma‘hûde sâbit olsa bile Şân-ı Resûl-i Sakaleyn yine zelle şâibesinden berîdir. Zirâ temennî-i îmân-ı küll, zelle değil, belki bir faziletdir.

Ahmed Râsim Avni

hepsinden ma'sûmdur. Peygamberimizin lisânı veya kalbi üzerine gerek kasden, gerek sehven küfür [172] cereyân etmeyeceği, Zât-ı Risâlet-penâhîlerinin bundan tamâmıyla ma'sûm olduğu berâhîn-i kat'îyye ve icmâ'-ı ümmet ile sâbitdir. Kezâlik melekin ilkâ eylediği şey ile ilkâ-i şeytânîyi temyîz edemeyerek bunları yekdiğerine karıştırması yahut şeytânın Zât-ı Nübûvet-penâhîlerine Kur'an'a benzer bir şeyle ilkâya yol bulabilmiş olması, inzâl buyurmadiği bir şeysi -kasden veya sehven- Allah'a isnâd etmesi gibi rezîlenin her birisinden münezzeх ve ma'sûmdur; işte Kur'an (وَلَوْ تَقُولَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ لَا خَدَنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقْطَنَا مِنْهُ الْوَتِينِ) ¹ (إِذَا لَأَدْفَنَكَ ضُغْفُ الْحَيَاةِ وَضُغْفُ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نِصِيرًا) ²

Sâniyen: "Garânîk kissası nazaran ve örfen müstehîldir. Evet, eğer rivâyet olunduğu gibi böyle bir kelâm olsaydı bu, râbita ve insicâmdan mahrûm, yekdiğeriyle mütenâkis, bir tarafı medhi, diğer tarafı zemmi mutazam-mîn, hulâsa bir takım cümelât-ı muhtelife ve mütenâkizadan ibâret olur ve bu kadar mütenâkız olan bir kelâm hem Hazret-i Peygamber'in, hem orada hâzır bulunan cemâ'at-i müslimînin, hem de sanâdîd-i Kureyşin nazarından kaçmış olurdu. Hâlbuki en sathî nazarlardan bile kaçmak ihtimâlı olmayan bir şey nasıl olur da fesâhat ve belâğatde o kadar yükselsi  olan nazarlardan kaçıyor? Bu mümkün müdür?

Sâlisen: Ma'lûmdur ki münâfiklar, mu'annid müşrikler ile za'f-ı kalb ashâbî bazı cehele-i müslimîn ufak bahânelere birden bire Resûlullah'ın başından dağıliverirlerdi. Resûlullah'a düşman olanlar en ehemmiyetsiz bir mes'eleyi sermâye-i makâl ittihâz ederek müslümanlar arasında fitne ve fesâd çıkarmaya çalışırlar, zaman zaman o mes'eleyi dillerine dolayarak müslümanları rençîde edecek hareketlerde bulunurlardı. İzhâr-ı İslâmiyyet edip de henüz kalblerinde maraz-ı küfr ü ilhâd olanların en ufak bir şüphe ile irtidâd ettikleri de ma'lûmdur.

Hâlbuki Garânîk Kissası'nda hiç kimse böyle bir şey hikâye etmedi. Eğer böyle bir şey vâki' olsaydı, şüphe yok ki müşrikîn-i Kureyş bununla müslümanlara savletde bulunacaklar, Yahudiler de bunu müslümanlar aleyhine bir hüccet olarak isti'mâl edeceklerdi. Nasıl ki Kissâ-i Îsrâ'da mükâbereten böyle yapmışlardır. Eğer böyle bir vak'a olmuş olaydı bu beliyyeden daha büyük bir fitne mutasavver değildi. Bu vak'anın imkân-ı vücûdu olaydı düşmanların fitne ve fesâd çıkarmaları için bundan şiddetli bir şey tasavvur edilebilir mi idi? Hâlbuki bu kissa hakkında ne mu'ânidlerden bir kelime sudûr etti, ne de bu vak'a sebebiyle bir müslümanın a zı açıldı. Binâenâleyh bu da delâlet ediyor ki Garânîk, asıl ve esâsdan ârî, bâtil bir kissadır.

¹ Hâkka Sûresi, 44-45-46

² Îsrâ Sûresi, 17/75

Bu hadîsi bazı şeyâtîn'ü'l-ins ve'l-cinnin bazı gâfil mu-haddisîn üzerine -bununla zu'efâ-i müslimîni telbîs etmek için- idhâl etmiş olmasında sek yoktur.

Râbi'an: Bu kışanın râvîleri ³ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتُقْرِئَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذَا لَأْتَخْدُوكَ خَلِيلًا . وَلَوْلَا أَنْ يَشْتَكِيَ (لَقَدْ كَذَّبَتْ تَزْكَنَ لِيَهُمْ شَيْئاً قَلِيلًا) âyet-i kerîmelerinin de bu kışsa hakkında nâzil olduğunu zikr ediyorlar. Bu âyetler ise onların rivâyet ettikleri haberî reddetmektedir. Zirâ Allah celle şânuhû tarafından haber veriliyor ki: Onlar Resûlullah'ı -ma'bûdlarını zem etmemek sûretille- Cenâb-ı Hakk'a karşı iftirâ ettirmeye çalışıyorlardı. Fakat Cenâb-ı Hak Resûlünü tesbît eylediği cihetle onlara doğru ufk bir temâyül bile göstermedi. Velhâsil, âyet-i kerîmenin mazmûn ve mefhûmu Cenâb-ı Hakk'ın nebîsini vahy etmediği bir şeyi söylemekten muhâfaza, onlara karşı en ufak bir temâyülde bile bulunmayacak sûretde tesbît eyledi ini gösterir.

Hâlbuki kîssa-i Garânîk'in râvîlerinin ihbâr-ı vâhiyyelerine göre Resûl-i Ekrem müşrikîne meyîl ve âlihelerini medh etmek sûretille iftirâ-i alâ'llâhda pek ziyâde ileri gitmiş; (افتربت على الله وقلت ما لم يقل) demi !

(İnsan, âyet-i celîle ile taban tabana zıt olan bu hurâfelere karşı ne diyeceğini şa ırıyor. Asemmenallah)

Garânîk hakkındaki hadîsin sihhati farz edilse bile Resûlullah'a isnâd olunan bu sözler onu taz'îfe kifâyet ederdi; Nerede kaldı ki esâsen sihhati sâbit degildir. Bu âyet-i kerîme zikr edeceğimiz şu âyet-i celîledeki kavî-i İlâhiye benzer: ⁴ وَلَوْلَا فَضُلُّ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهُمْ طَافَةٌ مِّنْهُمْ (أَنْ يُضْلُلُوكَ وَمَا يُضْلُلُونَ إِلَّا نَفْسُهُمْ وَمَا يَضْرُونَكَ مِنْ شَيْءٍ)

İmâm Kuşeyrî ile İbnü'l-Anbârî'nin rivâyetlerine göre Kureyş Cenâb-ı Peygamber'den bir def'a olsun âlihelerine teveccûh göstermesini ricâ ve bunu yaptığı takdîrde kendisine îmân edeceklerini va'd ettilerse de, Cenâb-ı Peygamber bunu yapmadığı gibi ufak bir temâyül de göstermedi. Dîninin esâsını tevhîd-i İlâhî teşkil eden bir peygamber şüphe yok ki böyle bir temâyül gösteremezdî. Akıl ve mantık bunu iktizâ eder.

Kadî İyâz'ın ifâdât-ı müdekkikânelerine burada nihâyet veriyoruz. Filhâkika müşârun-ileyh bundan sonra bu rivâyetlerin tevhîn ve tekzîbi için pek çok şeylelîr irâd etmekde ise de onlardan sarf-ı nazar edilmişdir.

Ecille-i Mufessirînden Fahrüddin Râzî Hazretlerinin Bu Mes'eleye Dâir Tahkîkât-ı Hakîmâneleri:

Şimdi bir de Tefsîr-i Kebîr sahîbi Fahrüddîn Râzî hazretleriyle bu mes'eleye dâir olan tahkîkât-ı âlimâne ve hakîmânelerini görelim. Hakîm-i müşârun-ileyh kîssa-i merviyeyi zikr ettikden sonra diyor ki: "Ehl-i tahkîk bu rivâyetin bâtil, uydurma olduğuna kâil olmuşlar ve bunu

³ Îsrâ Sûresi, 17/73-74

⁴ Nisâ Sûresi, 4/113

da Kur'ân, Sünnet, ve delâil-i akliyye ile ihticâc etmişlerdir. Bu kissanın bâtil ve mevzû' olduğunu isbât eden âyât-ı Kur'âniye ber-vech-i âtîdir:

وَلَوْ تَقُولَ عَلَيْنَا بِعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَاَخْدُنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا (منه التوين)¹

[173]

فُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوحَى (إِلَيَّ)²

3- “Söylediği şeyler hevâdan, kendisinden değil; ancak vahy-i Îlâhîdir.”

Cenâb-ı Hak kasem ile başladığı bu sûre-i celîlede Resûlünnün kendisinin vahy eylediğinden başkasını söylemediğini haber veriyor. Eğer bu âyetin akîbinde (ذلك) ibârelerini okumuş olsaydı filhâl Allah'ın kizbi zâhir olmuş olurdu. (تعالى الله عن ذلك غلواً كبيراً) bu ise hiçbir müslümanın söylemeyeceği bir şeydir.

وَإِنْ كَادُوا لِيَقْتُلُوكُمْ عَنِ النَّبِيِّ أَوْ حَيَّنَا إِلَيْكُمْ لِتُفْرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ³

Âyet-i kerîme gösteriyor ki: Müşrikîn-i Kureyş'in bu bâbdaki sa'y ü gayretleri boşça çıktı, Peygamber'i kendi-lere imâleye muktedir olamadılar.

وَلَوْلَا أَنْ شَيْئًا كَذَبْتَ تَرَكْنَاهُمْ شَيْئًا قَبِيلًا⁴

Âyet-i kerîmedeki (لَوْلَا) kelimesinin delâletinden pek vâzih olarak anlaşılıyor ki: Müşrikîn-i Kureyş'e karşı Cenâb-ı Peygamber tarafından meyl-i kalîl bile vâki' olmamıştır. Binâenaleyh esnâm ve evsânı medh etmiş olduğuna kâil olmak, sarâhat-i Kur'âniye'ye muhâlifdir.

كَذَلِكَ لَتُبَثِّتَ بِهِ فُؤَادُكَ⁵

7- *سَقَرُوكَ فَلَا تَنْسِي*

Sünnetle İhticâca Gelince:

Sîret-i Nebeviyyeyi cem' eden Muhammed bin İshak bin Huzeym'e -ki ümmetin tamâmiyla mazhar-ı i'timâdi olmuştur- bu kissadan suâl olunuyor; Cevâben (هي من) “Bu kessa, zîndiklar tarafından uydurulmuş-tur” diyor. Ve bunun butlânı hakkında müstakil bir kitâb tasnîf ediyor. İmâm Ebûbekir Ahmed ibn-i El-Hüseyin El-Beyhâkî de “bu kessa min ciheti'n-nâkl sâbit degildir”

¹ Nisâ Sûresi, 4/113

² Yûnus Sûresi, 10/15: “Habîbim kendilerine Kur'ân tilâvet olunduğu zamân, “Bize îlâhalarımızı levî ve ta'yîb etmeyen başka bir kitâb getir, yahut bazı âyetlerini tebdîl et” diyen müşriklere de ki: Benim için Kur'ân'ı kendiliğimden tebdîl etmek olamaz; Çünkü ben, ancak kendime vahy olunana ittibâ' ederim”

³ İsrâ Sûresi, 17/73

⁴ İsrâ Sûresi, 17/74

⁵ Furkân Sûresi, 25/32

* Altıncı âyet, kalb-i Risâlet-penâhîlerini Cenâb-ı Hakk'ın tesbît etlediğini, yedinci âyet de kendisine vahy buyurulan şeylerden hiçbir şeyi unutmadığını ifâde ediyor. [A'lâ Sûresi, 85/6]

diyor. Sonra bu kissanın râvîlerinin mat'ûn olduğunu söylüyor. Daha sonra, İmâm Buhârî hazretleri *Sahîh*'inde Cenâb-ı Peygamber sallallahü aleyhi vesellem efendimiz Ve'n-Necm Sûresini okuduğu vakit müslümanların, müşriklerin ins ve cinnin secde ettiklerini rivâyet ediyor. Fakat orada Garânîk hadîsi yoktur. Resûl-i Ekrem efen-dimizin Ve'n-Necm Sûresini kırâeti, o esnâda müslimân ve müşrikînin secdeleri hakkındaki hadîs, turuk-ı kesîre ile rivâyet olunduğu halde bunların içinde kat'îyyen Garânîk hadîsinin mevcûd olmaması da gösteriyor ki bu kessa min ciheti'n-nâkl sâbit olmayıp sonradan uydurulmuş bir şeydir.

Delâil-i Akliyye:

Bir kere, Resûl-i Ekrem sallallahü aleyli vesellemiñ evsân ve esnâmi ta'zîm ve medh eylediğine kâil olmak küfr-i sarîhdır. Bizzarûre ma'lûm bir hakîkatdir ki, Resûlullah'ın en büyük sa'yî, evsân ve esnâmi kaldırıp atmak, onları ta'n etmekti.

Evsân ve esnâma ibâdetin küfr-i sarîh olduğunu söylemek, bunlara ibâdetten şiddetle nehy etmek, onları parçalamak vazîfesiyle mükellef bulunan bir zât nasıl olur da o evsânı medh eder? Bir tarafdan zem eder iken diğer tarafdan ta'zîm etmek hangi âkil hakkında tasavvur olunur?..

Sâniyen: Müşrikîn-i Kureyş'in Resûlullah'a olan husûmetleri o kadar büyûkdü ki, işin künh ü hakîkatine vâkif olmaksızın bu kadarcık bir kırâatle ikrâr edivermeleri mümkün değildir. Nerede kaldı ki âlihelerini ta'zîm ettiğine icmâ' etsinler de bundan -âlihelerini medh ü senâ ettiğine kâni' olduklarından- dolayı onunla beraber secdeye kapansınlar? Sununla beraber ki Resûl-i Ekrem'in muvâfakati -ba'demâ ma'bûdlarını zemmetmeyecegi-kendilerince de zâhir olmamıştı.

Sâlisen: (فَيَنْسِخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحَكِّمُ اللَّهُ آيَاتِهِ)⁷ kavl-i şerîfi de bu kissayı tekzîb etmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerîme ile şeytânın ilkâsını tekzîb etmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerîme ile şeytânın ilkâsını nesh edip kendi âyâtını ihmâl etmediğini haber veriyor. Şeytânın ilkâ eylediği şeyi Resûl-i Ekrem'den -hic sudûr etmeksiz- izale etmek sûretille âyâtını ihmâl etmesi, şüphe yok ki, sudûr ettiğinden sonra onları nesh etmek sûretille ihmâl etmesinden daha kuvvetlidir. Zirâ ikinci sûretde şüphe yine bâkîdir. Cenâb-ı Hak Kur'ân'dan olmayan bir şeyin Kur'ân'a benzemesi için âyâtını ihmâl etmeyi murâd edince, şeytânı bidâyeten bundan men' etmesi -Resûl-i Ekrem'ine karşı böyle bir ilkâ ve vesveseye iktidâr vermemesi- evlâ bi'ttarîk değil midir?

⁷ Hac Sûresi, 22/52

Râbi‘an: Râzî‘ye göre vücûh-ı akliyyenin en kuvvetlisi de budur. Eğer Nebî‘den böyle bir şeyin vukû‘u tecvîz edilseydi, onun şerî‘atinden emân mürtefi‘ olur ve ahkâm ve şerâyi‘in her birisinin böyle olması da tecvîz edilir ve bu takdirde *يَا أَئِهَا الرَّسُولُ بَلَغْ مَا أُنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ (۱)*¹ kavl-i İlhâhîsi de bâtil ve ma‘nâsız olurdu. Çünkü vahy-i İlhâhîden noksân etmekle -Allah‘ın söylemiş olduğu şeylerden bazılarını gizlemekle- onda ziyâde kilmak -söylemediklerini söylemek- beyninde aklen hiçbir fark yoktur. Her ikisi de iftirâ alâ’llâhdır.

Fahrüddîn-i Râzî hazretleri “Bu vücûh-ı muhtasara ile kissanın mevzû‘ olduğu anlaşılıyor” dedikten sonra Garânîk kissası hakkındaki haberin vâhid olduğunu, haber-i vâhidin mütevâtir olan delâil-i nakliyye va akliyyeye mu‘âriz olamayacağını söylüyor ve bu kissaya âit bütün ihtimâlatı nazar-ı dikkate alarak şu sûretle mes’elenen tafsîline giriyor: “Temennî lügatte iki ma‘nâya gelir, birisi temennî-i kalb, diğerî de kırâatdır...” âyet-i kerîmedeki [174] *(إِلَّا إِذَا تَمَّى) ۲* ya (قُرْآن) ma‘nâsını verip de Cenâb-ı Peygamber‘in esnâ-yı kırâetinde

(الْعَلَى) ibârelerinin vâki‘ olduğuna kâil olanlar bunun keyfiyet-i vukû‘unda ihtilâfa düşmüşlerdir. Binâenaleyh bu vücûh-ı muhtelifenin her birini nazar-ı dikkate alarak kissayı tahlîl etmek istiyoruz:

Birinci vecih: Bunlardan bazıları diyorlar ki (تُلْكَ) ibârelerini Peygamber söylemediği gibi, şeytân veya başka bir kimse de söylemiş değildir. Şu kadar ki Resûl-i Ekrem Ve’n-Necm Sûresi‘ni okuyunca küffâr-ı Kureyş, sûrenin bazı elfâzını (تُلْكَ الْعَرَانِيُّ) ibârelerine benzettiler; öyle zannettiler. Çünkü bazı kelimâti söylenen şeclin gayrisinde tevehhüm âdât-ı câriyye muktezâsındandır.

Mes’elenin bu şekilde cereyân etmiş olması birkaç vecihle merdûddur: Evvelâ, bu gibi yerlerde tevehhüm, ancak semâ‘ı mu‘tâd olan şeylerde sahîkdir. Gayr-i mesmû‘da böyle bir şey hiçbir vechle vâki‘ değildir. Sâniyen, eğer böyle olsaydı, bu tevehhüm bazı sâmi‘in hakkında vâki‘ olup diğer bir kısmı hakkında vâki‘ olmazdı. Çünkü ân-ı vâhidde fâsid bir hayâl üzerine bir cemm-i gaâfirin ittifâk etmiş olmaları âdeten mümtene‘dir. Böyle bir şeyin vukû‘u yoktur. Sâlisen, eğer böyle olsaydı ilkânın şeytâna muzâf olmaması lâzım gelirdi. Binâenaleyh vak‘anın bu sûretle cereyân etmiş olması sahîh değildir.

İkinci vecih: Bu kissayı rivâyet ve kabûl edenlerden bazıları da şöyle diyor:

(تُلْكَ الْعَرَانِيُّ) sözü şeytânın kelâmıdır; ve bizzât şeytân söylemiştir. Cenâb-ı Peygamber, âyât-ı Kur’âniyyeyi tilâ-

vet ederken tavakkuf ettiği esnâda bu ibâreler -sâmi‘ine bu kelimâtın da kelâm-ı Resûl‘den olduğu zannını vermek maksadıyla- şeytân tarafından telaffuz olundu. Çünkü şeytân ve cinnin mütekellim olduklarında hilâf yoktur. Binâenaleyh Resûlullâh‘ın sadâsına benzeyen bir sadâ ile şeytânın bu kelimâti -Peygamber‘in esnâ-yı kırâatinde- tekellüm etmiş olması mümteni‘ degildir. Hâzırûn Resûl-i Ekrem‘in savtına benzeyen bir savt ile o kelimeleri iştip de başka bir şahis görmeyince onları da Resûlullâh‘ın kelâmı zan ettiler. (Bunların zu‘mlerine göre bu kelâm, fi‘l-i Resûl olmadığı için güyâ nübûvvet hakkında bir nakîsa değil imiş. Muhâkemeye bakınız!)

Kissanın bu şekilde vukû‘u da sahîh değildir. Çünkü Resûlullâh sallallahü aleyhi vesellemîn esnâ-i kirâatinde -bütün sâmi‘inin kelâm-ı Resûl‘den tefrik edemeyecekleri bir tarzda- şeytânın tekellüm edebileceği tecvîz edilecek olursa Resûlullâh‘ın söyledişi her şeye bu ihtimâl bâkîdir, bu ise şerî‘atın hepsinden vüsûk ve i‘timâdin irâfâ‘ına müeddî olur. Binâenaleyh böyle bir şeyi tecvîz edemez; bu aklen mümtene‘dir.

(Bitmedi)

Aksekili

Ahmed Hamdi

UHUVVET-İ İSLÂMIYYE’NİN İNKİŞÂFI

Geçenlerde garbin en meşhur ve en nüfuzlu gazetelerinden biri, uhuvvet-i İslâmiyye‘nin bugünkü tezâhûrat-ı intibâhîni ve âlem-i İslâm‘ın siyâset-i cihâni taklibe muktedir canlı bir kuvvet halinde görünmesini istigrâb ile tedkîk ve mülâhaza etmiş, bunun otuz senelik bir ömre mâlik, ya‘nî merhûm Abdülhamîd Han-ı sâni ile halefelinin eser-i târîkâtı olduğunu tahmîn eylemiştir. Tabî‘î, bu fikri dermiyân edenlerin hâlet-i fikriyyelerini, müslümanca düşünmekle garb kafasıyla düşünmek arasındaki farkı nazar-ı i‘tibâre almak iktizâ eder.

Hiçbir garblı uhuvvet-i İslâmiyye‘yi hakîkatiyle idrâk edemez. Çünkü garbin başından geçen tecrübeler böyle bir hakîkati inkâra sâik olmaktadır.

Onun rûh-ı menfa‘at-peresti şark rûhunun, her menfa‘atın fevkinde ve menfa‘atın bütün şevâibinden münezzeb bir ma‘bûd-ı hakîkîye imân ve ibâdetini ve garbin tapındığı sanem-i menfa‘ati istihkâr ettiğini nasıl anlayabilir? Anlarsa nasıl inanır?

Hâlbuki bizim dînimiz, medeniyetimiz, hayât-ı ictimâ‘iyyemiz hep bu hakîkât-ı bâhireyi isbât ediyor. Garb bunları görmüyor mu? Heyhât!..

Times gazetesinin, uhuvvet-i İslâmiyye‘nin bugünkü tezâhûratını otuz senelik târîkâtın netîcesi olarak telakkî etmesi garbin bizim hakkımızda ne kadar sathî ma‘lûmâti

¹ Mâide Sûresi, 5/67

² Hac Sûresi, 22/52

hâiz olduğunu isbât eden bir vesîkadır. Asırlardan beri garb ile temâs ediyoruz. Asırlardan beri garbin kâşifleri, âlimleri, siyâsîleri diyâr-ı İslâm'ı buk'a buk'a ilimleriyle, fenleriyle, dehâlariyla tariyor ve nihâyet garbin tahakkümü altında yaşıyoruz da hâlâ o mütemeddin, o münevvir garb, ruhumuzun esrârına zerre kadar nûfuz edemiyor, bizi anlamak ve bizimle anlaşmakdan pek uzak olduğunu en kat'î delilleriyle gösteriyor. Asrımızın pek mebzûl olan vesâit-i teârîfî şark ile garbi birbirine tanıtmadan âciz. Garbin tefevvuk-ı maddisi, garb ile şarkın temâs ve münâsebatını ihlâl ediyor. Şark ise uzun süren devre-i inhibâtına kat'î bir darbe indiremedi. İki âlem arasında muvâzenetin te'essüs edememesi yüzünden bize ait olan hakâkin ve hakâik-ı mukaddesinin ta'mîk ve tedkiki ciddî bir i'tinâya mazhar olamıyor.

İşte uhuvvet-i İslâmiyye gibi İslâm'ın en büyük hakîkatı de bu ihmâl-i istihfâfkârâneye ma'rûz kaldığından siyâsî propagandaların tasnî'âtından addedilmekte ve ona otuz senelik bir hayât-ı fâniyye iâre olunmaktadır. Ne kadar fâhiş bir hatâ!

Uhuvvet-i İslâmiyye bütün müslümanların bir Allah'a îmân etmekle tevhîd-i vicdân etmelerinden doğmuştur. Ümmet-i İslâmiyye, nass-ı Kur'ân ile bir ümmet-i vâhididir. Allah'a îmân eden her müslüman Kur'ân'ın kitâb-ı İlâhî olduğuna [175] îmân eder. Kur'ân bizim ebedî rehberimizdir. O bizim zikr-i hakîmimiz, sirât-ı müstaki-mimiz, o bizim nûr-ı mübînimiz ve habl-i metînimizdir. Kur'ân'a îmân eden her müslüman uhuvvet-i İslâmiyye'ye de îmân etmiştir. Îmân-ı i'tikâdî ile ictimâ'î bizde birdir. ¹ “Bütün mü'minler kardeştir” nass-ı kâti'-î Furkânîsini her müslüman kalbiyle tasdîk, lisâniyla ikrâr ettiği gibi fi'ilen de isbât eder.

Uhuvvet-i İslâmiyye'nin menba'ı işte budur. Müslümanlar bu menba'ı mukaddesden aldıkları feyz ile yaşadılar ve yaşayacaklar. Acaba uhuvvet-i İslâmiyye'ye otuz senelik bir ömr-i kasîr tahmîn edenler ehl-i İslâm'ın on üç asırdan beri tevâlî eden bu îmân-ı ebedîsini inkâr edebilirler mi? Gerçi diyâr-ı İslâmiyye'ye garbin milliyet ta'asubları, bu îmâni rahnedâr etmek için, bir kundak gibi sokuldu. Fakat boş! Bu kundakların tahrîbâti mahdûd ve muvakkatdır. Îmân her müslümanın kendi nefsi için arzu ettiği her şeyi her müslüman kardeşi için istemesiyle serhadd-i kemâle ereceğini Peygamberimiz beyân buyuruyor. Bugün teşne-i hürriyet ve mahrûm-ı istiklâl olan müslümanların bizim için hürriyet ve istiklâl istemeleri îmân-ı İslâm'ın ne müheyyc, ne ulvî bir tecellisidir!

Uhuvvet-i İslâmiyye'nin bu îmân-ı ebedîden iktibâs-ı hayât ettiğine daha büyük, daha canlı bir delil ister mi?

Bir îmân ki mevcûdiyet-i İslâmiyye'nin ruhudur. Ve

Peygamberimizin buyurduğu gibi, içinde yaşadığı mevcûdiyetinin bir uzu müte'essir olunca o mevcûdiyetin bütün a'zâsına tevzî-i elem eyler. Bugün bu îmân bizim felâketlerimizle bütün ehl-i İslâm'ın a'sâb-ı hamîyyeti ni tahrîk ediyorsa bu hâdise-i mu'azzamanın menba'î hakîkîsî -güneş gibi- meydânda duruyorken onu mevhûm ve mülevves bir propaganda tahrîkâti gibi görmek için ne kadar basîretsiz olmak lâzım!...

İslâm'ın îmâni bu kadar yüksek, bu kadar vakûr ve metîn yaşayorken onu ölmüş sananlar veya sanmak isteyenlerin gaflet ve teğâfûlüyle hakîkâtın müte'essir olmayacağı şüphesizdir.

Uhuvvet-i İslâmiyye her İslâm memleketinde yaşayan bir mevcûdiyetdir. Her hangi İslâm memleketine giderseniz gidiniz, göreceksiniz ki bütün câmi'ler, hangi mezhebe, hangi millete hangi ırka ve renge mensûb olursa olsun her mü'mine açık, medreseler, hangi iklîm-i İslâmî'den gelirse gelsin, her tâlib-i irfâna açık, tekkeler her fakire açık, hastahâneleri her hastaya açık, evler her misafire açık, elhâsil müslümanlar arasında hiç yabançılık yok. Senelerce ülfetle hâsil olacak samîmiyetleri selâm-ı İslâm bir lâhzada te'sîs eder!..

İnsâniyetin en yüksek mefkûresi olarak Peygamberimiz uhuvvet-i İslâmiyye mefkûresini bu hadîs-i şerîf ile idrâk-i İslâm'a izâh ediyor:

“Müslümanlar yekdiğerine karşı birbirine kaynaşmış yekpâre bir binâ gibidir.”

Müslümanların bu dâr-ı fenâda vazîfeleri bu binâyı maddeten ve ma'nen, bütün azamet ve şevketiyle ikâme etmektir.

Mefkûremiz budur. Bu mefkûre mukaddesdir ve bu mefkûreye her müslüman îmân etmiştir. Bu binânın herhangi bir tarafını yıkmak için uzanan dest-i tahrîbe karşı ehl-i İslâm'ın mâni' olmaya çalışması, bir farîza-i İslâmiyyedir. Bir farîza-i İslâmiyye ki otuz senden beri değil, bin üç yüz şu kadar seneden beri bütün müslümanlara şer'an teklîf olunmuştur. Müslümanlar; bu farîza-i mu'azzamayı ifâ ile mükellef olduklarını, bilhassa makâm-ı Hilâfet-i İslâmiyye'nin tehlikeli dakikalar geçirdiği zamânda hissederlerse bu hissin menba'ı inkişâfini otuz senelik tahrîkât-ı mevhûmede değil, rûh-ı İslâm'ın asırlardan beri tuttuğu elemlerde ve elemleri mecbûr-ı sükût eden zarûretlerin, makâm-ı Hilâfet'i tehdîd eden musîbet-i kübrâ karşısında yıkılarak İslâm'ın merkez-i vahdetini kurtarmaya olan azminde aramalıdır.

Uhuvvet-i İslâmiyye, İstanbul'un etrâfında en heyecanlı ve en tehlikeli dakikalarını yaşayorken târîh-i İslâm'ın en vecd-âver sahîfesi de canlanıyor. Daha târîh-i İslâm'ın kırk dokuzuncu senesinde İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, İbn-i Zübeyr ve Ebû Eyyûb Ensârî gibi ekâbir ve

¹ Hucurât Sûresi, 49/10

ashâb, İslâm'ın bu pâyitahtı mukadderâtı önünde çarpışıyorlardı. Ebû Eyyûb, Bedir ve Uhud muhârebelerine iştirâk eden bu kahraman-ı İslâm mertebe-i şehâdete bu şehrin önünde nâîl oldu. Hazret-i Fâtih bu şehrâ dâhil oluyorken alemdâr-ı Resûlün rûhu Akşemseddin gibi bir devletin lisâniyla ona, "Beni zulmetden kurtardı. Sa'y-i meşkûr olsun." Yolunda ithâf-ı şükârân ediyordu. Zulmetden kurtulan Ebû Eyyûb'ün uğrunda şehîd olduğu mefkûre-i İslâmiyyedir!.

Müslümanlar hiçbir vakit bu mefkûre-i mu'azzezeyi tekrâr zalâma bırakamazlar, üç yüz elli milyon müslümanın îmâni hep bu mefkûreyi îkâd edecektir!

Ömer Rıza

MUKADDERÂTIMIZ HAKKINDA MÜHİM BİR MUHTIRA

Morning Post gazetesi memleketimizin istikbâli hakkında Ağa Han, Lord Emfetil, Kont Denbay, Lord Lemingaten, Emir Ali, Avâm kamarası a'zâsından Walter Keynes, Mister Israel Zangovil, Sir Graham Baver, Yüzbaşı Bennett, Avam kamarasından General Sortis, Amiral Fremantle, General Dickson, Mister Pickthall, Mister Isfehâni ve Sir Theodore Morison'un imzâlarıyla Mister Lloyd George'a yeni bir muhtıra verildiğini yazmaktadır. Muhtaranın metni şudur:

"Kalblerimizde câygır olan endişeleri bu muhtıra ile izhâr ederken hasmâne [176] bir his değil, devletler arasındaki münâkaşâtın ve sâbık düşmanlarımıza olan müzâkerelerin devamlı bir sulh te'mîn edebilmesi ümîde 'înâ tâbi' oluyoruz. Bu endişeler yalnız muhtaranın mümâzilerine inhisâr etmektedir. Kral hazretlerinin, mâzîdeki memuriyetleri, mahall-i tevellüdleri veya münâsebetleri i'tibâriyle İslâm âleminin hissiyât ve telkinât-ı dîniyyesini tanıyan bütün sâdîk tebe'ası bu endişelere iştirâk ederler.

Britanya İmparatorluğu'nun şân ve şerefi, menâfi-i müşterekesinin müdâhalesine hâdim bir hey'et olmasında ve hürriyet-i mezhebiyye bahş ettikden başka bilâ-tefrik-i cins ve mezheb herkes için vezâif-i dîniyyesini ifâ edebilmesini te'mîn etmesindedir. Hürriyet-i mezhebiyyenin neticesidir ki seksen milyon müslüman mâzîde İngiltere'ye büyük bir merbûtiyet beslemişler ve Kral hazretlerinin müslüman askeri son harb de dâhil olduğu hâlde birçok muhârebâtda tahakküm-i askerîye karşı hürriyeti müdâfa'a için cesâret ve fedakârlıkla döгüşmüşlerdir.

Hindistan'a muhtâriyet verilmesi Hükümdâr-ı hâzır hazretlerinin ahd-i hükümetlerindeki Liberalizm cereyânının yeni bir alâmetidir. Hindistan'ın Cem'iyet-i

Akvâm'da temsil edilmesi de Kral hazretlerinin Hindli tebe'asını memnûn etmekden hâli kalmayacaktır; binâenâleyh halli takarrub eden Türkiye mesâilinde hûkûmet tarafından müslüman vatandaşlarımızın hissiyâtına ri'âyet edileceğine i'timâd ederiz.

Türk Hükümeti'nin Almanya'nın te'sîrine tâbi' olarak harbe girmesinden dolayı Türk milleti birçok mahrûmîyetlere düçar olmuş ve bu sûretle edâ-yı zünûb etmiştir. Hâlbuki harbe girerken Türk milletinin re'yî alınmadığı için millet harbden mes'ûl degildi.

Türkler sulhün bahşâyişine ve siyâsî ve dînî hûkûmdarları olan Zât-ı Hazret-i Padişâhî'nin hâkimiyetleri altında hürriyete mazhar edilmelidir. Mister Lloyd George, Türkiye'nin istikbâli hakkında ta'âhhûdlerde bulunurken yalnız İngiliz hûkûmeti nâmına değil, İngiliz milleti ve Britanya İmparatorluğu nâmına idâre-i kelâm etmişti. Bu ta'âhhûdlerin tamâmiyla ifâ edileceğine izhâr-ı kanâ'at ederiz. Mister Lloyd George'un o zaman ortaya koyduğu nazariyeye göre harbden sonra her millet ancak bizzât tasvîb ettiği bir hûkûmete mazhar edilecekti. Başvekil ma'rûf nutkunu îrâd ederken, Türk İmparatorluğu'nun pâyitahtı İstanbul kalmak üzere Türk ırkına âit arâzî-i asliyyede bekâsî münâsib olup olmadığını araştırmamış, bunu devâamlı ve hakkâniyetkâr bir sulhün icâbâtından biri olarak va'd etmiştir.

Boğazlar'daki seyr-i sefâin beyne'l-milel menâfi'e dokunduğu için Tuna Komisyonu tarzında bir komisyonun mûrâkabesi altına konulmalıdır. Rumeli ve Anadolu vilâyetleri arasında bir fark bulduğunu ve Rumeli'deki gayr-i Türk ve gayr-i muslim ekalliyetleri tatmin için islahât-ı mahsûsaya ihtiyâc olduğunu da tasdik ederiz. Fakat şurasına i'timâdımız vardır ki bu husûsda icâb eden te'mînât gösterilecek ve her nevi' ta'âhhûdler tamâmiyla ifâ olunacaktır.

Makâm-ı Hilâfet'e âit haysiyet ve istiklâlin gerek siyâsî, gerek dînî nokta-i nazardan muhâfazası, bütün müslümanlara âit bir mes'ele teşkil eder. Dünyâda huzûr ve sükünum takarrûrı nokta-i nazardan temennî ederiz ki bu mes'ele kemâl-i i'tinâ ile nazar-ı dikkate alınır. Bir medeniyeti veya bir takım teşkilâti yıkmak pek kolaydır. Fakat bunu yeniden inşa etmek pek güçtür. İhtilâl hareketlerinden sonra anarşı ta'ammûm eder, kuvve-i hâkimeye halel gelir, i'tiâşâkâr unsurlar ortalığa hâkim olur. Bu cihetle İslâhât, aheste sûretde ve sükûn ve i'tidâlle icrâ edilmeli ve mümkün mertebe bizzât ahâlî tarafından yapılmalıdır.

Mister Wilson tarafından teklîf edilip müttefik devletler tarafından düşman memleketleri için de kabûl olunan mukadderât-ı zâtiyyenin hakk-ı ta'yîni esâsi bunu icâb ettirir. Bu esâsa Türk mesâili hall edilirken hüsn-i niyyetle

ri'âyet edilmesini cins-i besere mensûb iki yüz elli milyon kişinin sulh, hakkaniyet, i'timâd ve sa'âdeti nâmına temennî ederiz.

Biz bu muhtirayı en çok müslüman tebe'aya mâlik olan hükümdârin hükûmetine arz ediyoruz. Fakat muhtiradaki esâşların bilâ-tefrik-i cins ve mezheb bütün milletler tarafından nazar-ı dikkate alınması lâzımdır."

İKİ MÜHİM MEKTÜB

Times gazetesi İstanbul şehrinin beynelmilel bir şekele ifrâğ ve Cem'iyet-i Akvâm'a makarr ittihâz edilmesini teklîf eden bir mektûbu neşir eylemiştir. Bu mektûb müte'addid zevât tarafından imzalanmıştır. Londra'da bulunan Hindistan ekâbir-i ulemâ ve ricâlinden Seyyid Emîr Ali hazretleri ile müsteşrik-i şehir Mister Browne buna cevaben *Times* gazetesine iki mühim mektûb göndermişlerdir. Pâyitahtımızın mukadderâtı hakkında ortaya atılan efkâr-ı bâtilaya karşı salâhiyet ve iktidâr ile mücâhedede bulunan Emîr hazretlerinin mektûbu ber-vech-i âtidir:

Times sermuharririne

Efendim,

Bugünkü, *Times*'da müte'addid ricâl-i mu'tebere imzâsıyla intîşâr eden mektûb serî' bir protestoyu iltizâm etmektedir. Serd olunan iddi 'ânın müslümanlar tarafından rûy-ı kabûl göreceği hakkında vâki' olan telkinât gülünçdür. Ma'amâfîh o mektûb, Osmanlı Devleti'ni pâyitahtından ve Avrupa'daki arâzîsinden mahrûm etmek arzusunun i'lâniyla ortaya çıkan canlı ve kuvvetli avâmilin künhüne vâkif bulunmadığını göstermektedir. Muhâbirleriniz târihe ircâ'-ı nazar ederken Osmanlı devletinin evân-ı ikbâlinin en yüksek devrinde Avrupa-yı garbîye iyilik ettiğini unutuyorlar: On altinci ve on yedinci asırlarda Türkiye, an be-an Fransa'ya, Habsburglar [177] tarafından ma'rûz olduğu tecâvüzâta karşı mu'âvenet etti. 1857 senesinde Türkiye Misir yolunu İngiliz askerlerine küşâd etti ve bunlar Hindistan isyânını bastırdılar. Şarkî Hindistan kumpanyasıyla Sultân Tipo arasında vukû' bulan münâza'ada Türkiye Sultan-ı müşârun-ileyhin münâza'ayı bir muhârebe-i dîniye hâline ifrâğ etmesine mânî' oldu. Fransızların hatırladıdır. İnsan vekâyi'-i mâziyeyi unutmaya meyyâl olsa da muhârebe-i hâzırada müslüman askerlerinin, verilen ta'ahhûdata inanarak ifâ ettikleri hidemât hiçbir vakit gelişî güzel bir takım sözlerle ehemmiyetden düşmez ve hâtilardan çıkmaz. Hiçbir milletin vekâyi'nâme-i mevcûdiyyeti her şâibeden âzâde değildir. Binâenaleyh son zamânında vukû' bulan hâdisâtın i'âne-i ziyyasıyla Türklerin efâl-i seyyiesine daha

az ehemmiyet verilirse daha münâsib olur.

Muhâbirleriniz daha henüz doğmamış olan Cem'iyet-i Akvâm'a bir makar bulmaya hâhişer olduklarından Kudüs-i şerîfi Hıristiyanlık müessimisinin dîlhâhi üzere cihânın hayr ve müsâlemeti için bir makar olmak üzere tavsiyeye cesâret eylerim.

Bundan mâ'adâ acaba muhâbirleriniz tavsiye ettikleri siyâsetle, Britanya İmparatorluğu'nun ve insâniyetin başına ne getireceklerini biliyorlar mı? Anlaşılan dînî ve irfânî gayretler Bahr-i Muhît-i Atlasi'den ta Çin'e kadar imtidâd eden acı şûrişler ve husûmetler neşrine birleşecek ve bunu, hiçbir racûl-i siyâset huzûr-ı fîkr ile te'emmûl edemeyecektir.

13 Kânûnisânî

Emîr Ali

MISTER BROWNE'IN MEKTÜBU

7 Kânûnisânî târihli nûshanızdaki başmakâle emînim ki sâde müslümanları değil, birçok İngilizleri de derin bir sûretde alâkadâr etmiştir. Birçok İngilizleri ki müte'addid sebeplere, hissî, bedî'î, tarîhî, ticâri yahut siyâsî esbâba binaen Türkiye hâkimiyetinin Dersââdet'den ve bilhassa Dersââdet'in en güzel, en latîf ve kâmilen müslüman olan kısmından İstanbul'dan teb'îdini istemezler.

Times'in 9 Kânûnisânî nûshasında Seyyid Emîr Ali hazretlerinin intîşâr eden mektûbları bana kalırsa, başmakâlenizin iki mülâhaza-i mühimmesiyle meşgûl olmaktadır. Târih nokta-i nazarından ne kadar mühim olursa olsun amelî bir nokta-i nazardan kuvvetli ve geniş bir sâha-i intîşâra mazhar olan bir hissin eskiliği ehemmiyetsizdir. Asıl mühim olan imtidâdi, 'umku ve mâhiyetidir. Milletlerin hayatı târihiyesini tasvîr eden bir kuvve-i dâfi'a olmak i'tibâriyle bir hissin ehemmiyeti şu son muhârebe zamânında olduğu kadar hiçbir vakit tamâmiyla anlaşılmamıştır. Harb esnâsında propagandanın her vâsitasına mûrâca'at olunmuş ve bir vâsita-i muvaffakiyet olmak üzere isti'mâl edilmiştir. Hilâfet'in mâhiyetine ve Osmanlı Padişâhî'nın hukukuna dâir vâki' olan münâkaşalar (bilhassa gayr-i müslimler tarafından vukû' bulursa) i'tikâdîmcâ asıl büyük mes'ele-i ameliyye ile münâsebetdâr değildir. Asıl mes'ele ehl-i İslâm'ın Türkiye hakkında perverde ettiği tehassüsâtın kuvveti ve vüs'at-i intîşâriyla onun âtisi hakkında duydukları endişenin derecesidir. Hindistan hakkında husûsî ma'lûmâtım yoktur. Hâlbuki Emîr Ali hazretleri bilhassa ona celb-i dikkat etmektedir. Fakat Emîr ile bilhassa şu noktada hem fikir bulunuyorum ki, Türkleri İstanbul'dan teb'îd etmek "ya'nî Türkiyeyi fi'ilen ortadan kaldırın" bütîn İslâm âleminde derin ve uzun bir huzûrsuzluğunu müeddî olacaktır.

Bizzât sizin mülâhaza ettiğiniz tehlikelerden daha müdhîsleri bilâhare tahakkuk edecektir. Tanca'dan sarf-i nazar Misir'da İngiliz ve Fransız murâkabe-i senâiyyesi âhengdâr bir sûretde edilebildi mi ki İstanbul'da bir murâkabe-i selâsiyye te'sisini tecrübe etmek istiyoruz?

Bütün mebnâ-yı medeniyyet üç büyük imparatorluğun sukütyyla sarsıldı. Hanedân-ı hükümdârîsi bilâ-inkitâ' altı asırdan beri o kadar büyük ve o kadar mühim bir ülkeye hükümrân olan bir devlet-i mu'azzamayı daha yıkmakla mebnâ-yı medeniyyeti tekrar sarsmak cinnet değil midir?

Edward G. Browne

SÜLEYMAN EL-BÂRÛNÎ EFENDÎ HAZRETLERİNİN DÜVEL-İ İ'TILÂFIYYE MÜMESSİLLERİNE MUHTIRASI

Meclis-i A'yân a'zâsından Süleyman el-Bârûnî Efendi'nin Hilâfet-i İslâmîye ve İstanbul mes'eleleri hakkında şehrimizdeki Düvel-i İ'tilâfiyye mümessillerine şehr-i hâlin altısı târihiyle Arabiyü'l-ibâre olarak vermiş olduğu muhtiranın matbû'ât-ı yevmiyyemizde intişâr eden sûretidir.

İki aydan beri bütün müslümanlar merkez-i mukaddes-i Hilâfetleri ve makarr-ı istinâdları olan İstanbul hakkında Paris'deki Mü'telîfîn Konferansı'nın vereceği karara vakf-ı enzâr ve simâh-ı dikkat ederek beklemektedirler. Ta ki bu karar neticesinde vaz'iyetlerinin dâimî ve nihâyetsiz bir züll ü ızdırâb veya nisbî bir râhat olacağı tekarrür etsin. Şu son iki gün zarfında (4 ve 5 Kânûnisânî) hâkîkat tezâhür ederek örtüler kalkıp Düvel-i Mü'telîfe'nin müslümanlara karşı zamirlerinde meknûz olan¹ .... meydana çıktı. Vurûd eden telgraflardan, hükümet-i Osmâniyye'nin Anadolu'ya teb'iidi ve Halîfe'nin ancak Tunus beyi ve Fas Sultanı gibi²

İstanbul'da terk ve muhâfazası hakkında bir karar verilmek üzere bulunduğu anlaşılmıyor. Eğer bu haber kesb-i vüsûk ve kat'iyyet ederse, bunun insan için ne müz'ic bir hâl, rûy-ı zemîn için ne elîm bir tebeddül olacağı kendiliğinden tezâhür eder. Şimdiye kadar üç yüz milyon müslüman, mutma'in [178] ve müsterîh bir halde idiler. Bazı müslümanlar memleketlerinin ecnebî istîlâsı altında bulunması cihetile pek de endîse etmiyorlardı. Zirâ onlar yer yüzünde pederleri makâmında bir halîfeye mâlik olduklarını ve bunun da merkezleri İstanbul olduğunu biliyorlardı. O Halîfe ki, dîn-i mübîni himâye eder ve ecâni'b tarafından isti'mâr edilen memleketlerden ihrâc olunan bedbaht muhâcirîni siyânet ve fakîr ve bîkes mültecilere mu'âve-

net eyler. Bu biçimreler Halîfe'lerinden şefkat, hükümetten sahâbet ve merhamet, müslüman kardeşlerinden mürûvvet ve âtifet görürler. Bakiyye-i ömürlerini merkez-i Hilâfet'de mu'azzez ve müreffeh olarak geçirirler.

Lakin bugün i'tilâf orduları, asırların tekallübâtına mukâvemet gösteren müslümanların bu melce-i ezelîleri ni kabza-i teshîrlere geçirdiler; öyle ki artık müslümanlara, bedbaht âkîbetlerini düşünmek, Avrupa resmî dâirelerinin siyâsî dosyalarında gizlenen elem-i mukarrerâta karşı çare aramakdan başka bir şey kalmıyor. Görünüşe nazaran Avrupa devletleri İslâmların çıkarabilecekleri kiyâm-ı umûmîyi istisgâr ediyorlar veya hâl bunun zuhûra gelmeyeceğine kâni'dirler.

اذا لم تكن الا الا سنة مركبا

فلا يسأله المضططر الاركوما

نوقت ضرورت جونمناند كريز

دست بکر دسر شمشیر تیز

Kezâlik ma'lûmdur ki evlâd babasının himâyesinde kaldıkça dünyâ gavâiliyle pek iştîgâl etmez. Fakat bir def'a pederini gâib ederse, hayâtını te'mîn ve hukukunu muhâfaza etmek için birden bire peydâ-yı mehâbet eder, kollarını sıvayarak nefsine kemâl-i i'timâd ile hukukunu müdâfa'a ettiğini görürsünüz. Bu civânın dünkü bâtil ve sâkin görünen çocuk bulunduğu şüphesizdir.

İşte müslümanlar da böyledir. Bir kere melce-i umûmîleri bulunan İstanbul'un dînen harâb ve muzmahil olduğuna ve Hilâfet-i İslâmîye'nin münkarız bulunduğu kâni' olurlarsa, dünyanın her tarafındaki müslümanlar cihet cihet kiyâm eder. Bulundukları yerde, Asya'da Afrika'da, Hindistan'da müte'addid Hilâfet merkezleri te'sîsine çalışırlar ve her yerde İslâmîyet aleyhdârlarına karşı cihâd-ı mukaddes i'lân ederler. Ve bu hâl Mehdîlik iddiâsında bulunanlara yol açar ki bu Mehdîlik da 'vâsi bir çok devletlerin za'fîna sebeb olmuştur. Avrupa i'tikâd etsin ki Halîfe'nin mukayyed ve meşrût olan bu şekilde İstanbul'da alikonması sûretiyle ittihâz edilen tedâbîr-i zâhirî, ihtiyâti âlem-i İslâm'ı aldatamaz.

Avrupa bilmelidir ki âlem-i İslâm, velev bi'l-vâsîta olsun bir hristiyan yediyle intihâb edilen Halîfe'yi kabûl edemeyeceği gibi Halîfe'nin her hangi bir devletin taht-ı nûfûz ve tahakkümünde kalması, velev bir tek ecnebî neferle olsun taht-ı işgâlde bulunan bir memleketde ikâmeti veya vesâit-i asriyye-i müdâfa'adan mahrûm bir hükûmetin başında bulunması İslâmîyet'de kâbil-i tecvîz degildir. Zirâ bu şekilde bulunan bir hükümetin reisi kavânîn-i İslâmîye ve şerâit-i Hilâfet nokta-i nazarından Halîfe addolunmayıp ancak bir emîr veya küçük bir sultandan ma'dûddur. Esâsen Hilâfet ve Hilâfet'in merkezi mes'e-le-i mühimmesi münhasıran Türk milletinin, eskisi gibi kavi's-şekîme olsa dahi hükümet-i Osmâniyye'nin, Os-

¹ Buradaki bir kelime çıkarılmıştır.

² Buradan 10 kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

manlı a'yân ve meb'üsânnin kararıyla tebdîl veya ta'dîl edilebilecek mesâilden degildir.

Bilakis kâffe-i ehl-i İslâm'ın irtibât ve alâkası bulunan mes'ele-i kübrâ câmi'a-i İslâmiyye'dir. O sûretle ki şayet emîn ve mahkûm olmayan bir noktada inkîrâza dûçâr olursa diğer masûn ve menî' bir mahâlde te'sîsine sa'y ve cehd etmek umûm İslâmlara vâcîb olur. Böyle mühim bir mes'eleyi vücûda getirmek için ne büyük fedakârlık, ne azîm mücâhedât iktihâm etmek lâzım geleceği ve bundan mütevellid zararların da Düvel-i İ'tilâfiyye'ye ve bunlar miyâñında bilhassa Hilâfet-i hâzîra ve merkezinin mahv ü izâlesine sebeb olanlara râci' olacağı vâreste-i kayd ve îzâhdır. Zirâ Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerîm'de müslümanlara şu yolda hitâb ve emir ediyor:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يَقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرُجُوكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ أَن تَبْرُوْهُمْ وَنُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ . إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تُؤْلُهُمْ

Meâl-i münîfi: Cenâb-ı Hak sizi, kendi dîninize karşı muhârebe etmeyen ve sizi me'vâlarınızdan ihrâc eylemeyenlere karşı adl ü in'âm etmekden men' etmez. Zira Cenâb-ı Hak adl ü ihsâni sever. Bilakis sizi, dîninize karşı muhârebe eden ve sizi me'vâlarınızdan ihrâc eden ve bu husûsda onlara müzâheretde bulunanları sevmekden ve kabûl etmekden şiddetle men' eder. Binâenaleyh zümre-i İ'tilâfiyye ve ale'l-husûs²..... devletlerince yapılabilecek en iyi tarz-ı hareket umûr-ı Hilâfet ve İstanbul ve Boğazlar mesâilinden hasim vaz'iyetinden ferâgat etmekti. Düvel-i İ'tilâfiyye için en iyisi, Devlet-i Osmâniyye ile Boğazlar cânibinde menâfi'-i iktisâdiyye ve tedâfû'iyyesini taht-ı te'mîne almak husûsunda mu'âhedeler yapmak, bunun için de hükümet-i Osmâniyye ile bilcümle müslümanları memnun ve Hilâfet husûsunda mutmain edecek bir sûretde Devlet-i Osmâniyye hududunu ta'yîn ve tesbît etmek ve bu hudûd dâhilinde istiklâl-i tâmmîni te'mîn eylemek ve Devlet-i Osmâniyye'nin Hilâfet'e sâhib olabilecek derecede kaviyyü's-şekîme olmasını taht-ı emniyyete almak îcâb eder.³

Lakin sansürün vücûdu bütün bu galeyân-ı derûnîyi muvakkaten tevkîf ediyor. Bu ise kül altında kalan ateşler, taht-ı zemînde kaynaşan yanar dağlar gibi gönüllerde saklı kalan yaralardır ki açıldığı zaman sarsıntısı dünyanın her tarafında mesmû' ve âlem alt üst olur.

Bu muhtiramız bir hizmet-i insâniyyetkârâne fikriy-

le hükümet-i mu'azzamanızın nazargâhına arz edilmek üzere huzûr-ı sefirânelerine takdîm edildi. Ümîd ederiz ki hükümet-i fehîmeleri siyâsetinde bu ma'rûzâtın ehemmiyetini nazar-ı [179] i'tibâra alır da huzûr-ı âlemi te'mîn edici esbâba vesîle olur. Şayed bu rey'imiz tasvîb edilmezse bu muhtıra, işbu ma'rîz-ı hakâkin mevkî'-i fi'ile çıktıgı târihe kadar, hükümetiniz nezdinde hifz edilmek ricâsiyla ihtirâmât-ı fâikamın kabûlünü temennî eylerim.

14 Rebî'ulâhir 338 ve 6 Kânûnisânî 336

Meclis-i A'yân A'zâsından
Süleyman el-Bârûnî

İSLÂM ve İSTANBUL

Mûmâ-ileyh Süleyman el-Bârûnî Efendi'nin muhtırası hakkında İkdâm tarafından neşr olunan bir baş makâle üzerine müşârun-ileyh Süleyman el-Bârûnî Efendi hazretlerinin kaleme aldıkları makâle-i mahsûsadır ki ehemmiyetine mebnî cerîde-i mezkûreden aynen nakl ediyoruz:

Düvel-i İ'tilâfiyye'ye vermiş olduğumuz muhtırayı zemîn ittihâz ederek geçenlerde yazmış olduğunuz baş makâleyi kemâl-i fahr u şûkrân ile mütâla'a eyledim. Muhtıramda sansür tarafından vâki' olan tâyyeler münnasebetiyle hâsîl olan boşluğu tulû'ât-ı fikriyenizle imlâ etmek sûretille esâs mes'eleye rûh bahş ettiniz, sudûra bâlâ bir mertebede şifâ verdiniz. Bundan dolayı teşekkürât-ı azîmemi takdîm ederim.

"Hilâfet ve makarr-ı Hilâfet mes'ele-i mühimmesi, hey'et-i İslâm'a âit bir mes'ele-i umûmiyedir" tarzındaki beyânâtınızda pek ziyâde isâbet vardır. Filhâkika bütün cihân müslümanları bu husûsda tamamen müttefikdir. İslâmî bu noktada ittifâk ettiren sebeb, propaganda ve tahrîkât gibi ve Türklerle karşı perverde edilen teveccûh ve muhabbet gibi şeyler olmayıp, bilakis dînin sevk ve te'sîriyle hâsîl olmuş samîmî bir his ve kanâ'atın netîcesidir. Eğer İslâm'da bu dînî his ve kanâ'at olmamış olsa idi, Paris Sulh Konferansı'nın Hilâfet ve İstanbul hakkındaki tasavvûrâtının ne olduğu ma'lûm olur olmaz, Hind, Mısır, Hicaz ve Şimalî Afrika müslümanlarının -birbirleriyle muvâsalaları ve maddî irtibâtları bulunmadığı halde- bir seyyâle-i elektirikiyye ile te'essûr ve heyecâna gelmeleri ve bu tasavvur aleyhinde tezâhûrâtda bulunmaları mümkün mü idi?.. İhtimâl ki konferans, bu tasavvûrâtın âlem-i İslâm üzerinde hâsîl edecegi te'sîri anlamak için böyle bir işâ'ada bulundu. Fakat bu te'sîrin ne yolda olduğunu artık bugün bütün âlem anladı.

Âlem-i İslâm'daki bu te'essûrât ve heyecânın ne mertebe amîk ve ciddî olduğunu İstanbul'da mukîm olanlar, birçok esbâb-ı mâni'a dolayısıyla hakkıyla takdîr edemezler. Beyne'l-İslâm bu galeyân ve heyecânın derece-

¹ Mümtehine Sûresi, 60/9

² Buradaki bir kelime çıkarılmıştır.

³ Buradan üç satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

sini tamâmiyla anlayabilmek için, bu muhîtin hâricinde bulunmak iktizâ eder. Bu galeyân hakkında buraya kadar vâsıl olabilen ma'lûmât, ya sansürün kaçırıldığı veya-hut da bura efkâr-ı umûmiyesini yoklamak için kasden bırakmış olduğu nâkis haberlerdir.

Düvel-i İ'tilâfiyye'ye vermiş olduğumuz muhtiranın Arapça yazılması, mevzû 'bahs olan mes'elenin sîrf bir İslâmîyet mes'elesi olduğu ve Arapçanın ise, dîn-i İslâm'ın resmî lisâni bulunduğu içindir. Mezkûr muhtirayı buradaki bazı gazeteler vâsitasıyla neşir etmekliğimizin sebeb ve sâiki ise, Hilâfet ve şe'âir-i dîniyyeyi muhâfaza ettiği müddetçe devlet-i ebed-müddet-i Osmâniyye için İslâmîyet ve Hilâfet kuvvetlerinden nasıl istifâde edilebileceğini takdîr edemeyen ve Türk milletine mensûb olan bazı din kardeşlerimizi îkâz etmektir.

Cerâid-i Türkîyye'nin birçokları, İstanbul mes'elesini, yalnız bir Türk Mes'elesi gibi telakkî edip bütün mutâlla'ât ve muhâkemâtını o nokta-i nazardan bast u temhîd eyiliyorlar. Ve İstanbul topraklarında yalnız Türk ricâl-i izâmi medfûn bulunduğu zehâbında bulunuyorlar. Hattâ şehremîni Cemîl Paşa bile, İstanbul'un müdâfa'ası yolunda Düvel-i İ'tilâfiyye hükümetlerine ve mecâlis-i milîyeyesine keşide ettiği telgrafnâmede bu yolda beyân-ı mütâla'a eylemekde ve telgrafnâme metninde aslâ İslâmîyet'den bahs etmemektedir.

Türk gazetelerinin bu kabîl neşriyatıyla Türk ricâlinin bu mâhiyetteki telgrafnâmeleri İstanbul'un Türklerden nez'ini ilzâm edenler tarafından derhâl âlem-i İslâm'a neşir ve îsâl edilmekde aslâ ihmâl edilmemektedir. Bu sûretle o müslimlere, İstanbul mes'elesinin bizzat Türklerce dahi hâlis bir Türk mes'elesi olmak üzere iddiâ edildiği ve bu cihetle o müslümanların iddiâ'sı "abes" olduğu beyân ve îzâh olunmaktadır. Ve bu yolda propagandalar ile Türklerin âlem-i İslâm'dan kat'ı alâka eyledikleri ileri sürülmekde ve bazı Türk dindaşlarımızın bu mes'ele hakkında ihtiyâr ettikleri sakat müdafâ'adan kendi hesâblarına istifâde edilmek istenilmektedir.

Hâlbuki bu sakat müdafâ'a, ahkâm-ı târihiyyeye dahi tamamen muvafık değildir. Târîh-i İslâm'ın feth-i Kostantîniyye'ye ait vukû'ât ve menâkıbü tedkîk edilir ise, pek bâriz bir sûretde meydana çıkar ki, "İstanbul Mes'elesi" İslâm arasında mine'l-kadîm hâlis bir "İslâm Mes'elesi" olmak üzere telakkî edilmiştir. Meselâ ahd-i İslâm'da en evvel İstanbul'u feth etmek üzere esb-i celâdetiyle hâk-i Kostantîniyye'yi çığneyen, e'âzîm-ı İslâmîyye'den sahâbe-i Resûl-i Ekrem'den Ebâ Eyyûb El-Ensârî hazretleri olmuştur. Müşârun-ileyh ile beraber bu cihâd-ı mübârekâne iştirâk eden sahâbe-i kirâmdan ve tâbi'iinden, İstanbul kapıları ve surları önünde ihrâz-ı rütbe-i şehâdet eden bir takımlarının merâkid-i münîfesi el-yevm İstanbul'un mahâll-i

muhtelifesinde ziyâretgâh-ı enâm olmuştur.

Bu sahâbe-i kirâmın isrlilerine iktifâen ve sünnetlerine ittibâ'en Ebu'l-feth Sultan Mehemed Hân dahi cünûd-ı behbûdleriyle İstanbul'u muhâsara ve cihâd-ı mübârekânerini nasr-ı mübîn ile tetvîc ederek şehr-i Kostantîniyye'yi fetih buyurdular. O zamandan beri İstanbul, mülk-i İslâm'ın pâyitahti oldu.

Acaba o zaman bütün lezzât-ı hayâti terk eyleyen ve meşâkk-ı harbiyyeye göğüs geren mücâhidîn-i kirâm, takva ile iftihâr etmekden ve İslâmîyet'e intisâb eylemekden başka bir maksad mı ta'kîb ederlerdi?.. Hâşâ sümme hâşâ.

Onların en ulvî maksadları, i'lâ-yı kelimetullah, re'âyâ arasında bilâ-[180]tefrîk-ı cins ve mezheb neşr-i adâlet etmek ve fukarâya verilmek üzere aqniyâdan zekât almak, za'îfin hakkını kavîden almak, emr-i bi'l-mâ'rûf ve nehy-i ani'l-münkerden ibâret idi.

İslâmîyet kelime-i 'ulviyyesi, bunları o sûretle tevhîd etti ki, başda halîfe olmak üzere bir cism-i vâhid hâlinde oldular. Bir uzuv muzdarib olursa, bütün vûcûd hasta düşer. (إِنَّمَا أَنْكَرُوكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْقَاتُكُمْ) ve (إِنَّمَا أَنْكَرُ الْمُؤْمِنُونَ إِلَخْوَةً) kavl-i celîline imtisâlen Türk, Arab, Acem, Hindli, Berberî ve Zenci arasında bir fark görmüyorlardı.

Ebâ Eyyûb Ensâri ve Hazreti Fatih İstanbul'u yalnız Türk veya Arab nâm u hesabına olarak ve yalnız bu iki unsurun ordularıyla muhâsara ve feth etmediler. Bilakis onu İslâmîyet nâmına ve anâsîr-ı müte'addide-i İslâmîye ile muhâsara ve feth eylediler.

Eğer o e'âzîma o vakit bu mes'ele suâl edilmiş olsaydı, hiç şüphe yok ki arz ettiğimiz vechile cevap verecekler idi. O cihetle İstanbul, ne Türkündür, ne Hindlinindir, ne Arabındır!.. Bilakis bütün İslâmîyet'indir. Umûm İslâm'ın pâyitahtıdır. Hilâfet-i umûmiyye-i mu'azzama-i İslâmîye'nin merkezidir. Ahd-i sahâbe-i kirâmdan bugüne kadar e'âzîm-ı meşhûre-i İslâm'ın medfenidir. Fahr-i Kâinât Efen-dimiz hazretlerinin muhallefât-ı mübârekelerini hâvîdir.

İstanbul'un merkez-i Hilâfet olarak emr-i müdâfa'a'sında, ihvân-ı dînimiz olan Türkler, Hudâ-nekerde, müsâma-ha etseler ve kahren dûçâr-ı mağlûbiyyet olup da müdâfa'a'adan âciz bir hâle gelseler, bütün müslümanlar o müdâfa'a'ayı kavlen, fi'ilen, mâlen ve rûhen icrâ etmeyi kendilerine farz-ı ayn bilirler ve ona kuvvetli bir îmân ile kâni'dirler.

Cennet-mekân Yavuz Sultan Selim hazretleri devrinde, müslüman Hilafeti ile beraber Nebiyy-i zîşân hazretlerinin emânât-ı mukaddeseleri dahi, hanedân-ı celîl-i Osmâniyye emânenen tevdî' edildi. Acaba Türk millet-i necîbesi bu emânât-ı mübârekânenin merkez-i muhâfazasını, yalnız olarak karşısındaki husemâsiyla hall ü fasl edebilir mi?.. Türk millet-i necîbesi ya kendi tav' u rızasıyla veyahut cebr ü kahr ile buna teşebbüs eder ise, Türk ecille-i ulemâsı buna muvâfakat eder mi?.. Acaba kıymet biçilmez bu dürr-i

münevverin ya'nî Hilâfet'in emîni ve hâris-i hakîkîsi bulunan emîru'l-müminîn Sultan Mehmed Vahîdüddin hazretlerinin buna rızâ-yı hümâyunları munzam olur mu?..

Farz-ı muhâl olarak bu mes'ele, konferansça müslümanlar aleyhinde hall ü fasl edilse bile müslümanların protestoları arasında bu şekl-i hall mu'teber telakkî edilebilir mi?.. Ve harbe nihâyet verildiği zannolunabilir mi?.. Bunu hiçbir akl-ı selîm kabûl etmez. Cibâl-i cesîmeyi târûmâr edecek ne zelzeleler vardır ki, mevtâları kabırlerinden kaldırır... Külli âtin karîb...

İSTANBUL VE HİLÂFET

İngilizce *Yeni Avrupa Mecmû'ası*'nda Ormesi Gor, İstanbul ve Hilâfet mes'elesini mevzû' bahs ederek Hilâfet-i İslâmiyye'nin keyfiyet-i teselsülünü ïzâh ettikden sonra makâlesini şu satırlarla hitâma erdiriyor:

"Hilâfet mes'elesi müslümanlara ve yalnız müslümanlara âit olan bir mes'eledir. Onun hakkında ancak onlar bir karar verebilirler ve vermişlerdir. Gayr-i müslimlerin buna karşı vazîfesi müslümanların verdiği karara hürmet ve hissiyât-ı İslâmiyyeye ri'âyet için elliinden geleni yapmaktadır. Bugün hissiyât-ı İslâmiyye Osmanlı padışâhını Arab halîfelerin halefi addediyor ve onun hâkimiyet-i müstakîlleyi hâiz olmasını kat'iyyen taleb eyiliyor. Boğazlar bir mes'ele-i dîniyye değildir. Bu, masûniyet-i beyne'l-millîyyeyi te'mîne ma'tûfdur. Çanakkale genç Türklerle dostlarının eline bırakılmaz."

[KÜRDİSTAN MEŞÂYİH, ULEMÂ, ÜMERÂ VE RÜESÂSİNIN MÜHİM BİR TELGRAFLARI]¹

Sebîlürreşâd Mecmûa-i İslâmiyyesine

Garzan'dan vârid olan telgrafdır:

Asırlardan beri müessesât-ı dîniyye ve âsâr-ı millîyye-

¹ Sebîlürreşâd'ın 457 sayılı bu nüshasının kapağındaki "Münderecât" listesinde, bu başlıklı kayıtlı olmasına rağmen, sansür tarafından engellendiği için yayınlanamayan ve buradaki yeri boş bırakılan telgraf, bir sonraki 12 Şubat 1920 tarihli 458 sayılı nûshada yayınlanmıştır. Derginin, sansürden kaçınmak için bu sefer münderecâta almadığı, arka kapağın iç kısmına koyduğu ve ayrıca bir açıklama da yapmadan yayınladığı telografi, önemi dolayısıyla oradan alarak yerine iade ettil. Derginin 461 sayılı nûhasında da yine bazı aşiretlerin "Hilâfet meselesi" dair bir telgrafları –sansürsüz olarak- yayınlanacaktır.

mizle mâmâl olan mukaddes pâyihtahtımız beynelmilel bir hâle ifrâğı teşebbüsâtında bulunulduğu haberi vâsil olmaktadır. Bunu imzâ edecek herhangi bir kalemin eyâdî-i adâlette tevâzün hâsil edemeyeceğine emîniz.

Filhâika biz kuvvet ü kudret-i umûmiyye karşısında mağlûbuz. Fakat mağlûbiyetimiz feryâdımızı sâmia-i adâlete îsâl ve vücutlarımızı atabe-i muazzama-i Hilâfet-penâhî'de kurban etmek hakkını nez' etmemiştir. Pâyihtahtımız âlem-i İslâmiyyet'in en mühim bir uzvu, başıdır. Baş yerinden ayrılmınca a'zâ-yı sâire âtil olur.

Rûh-i İslâmiyyet, mukaddesât-ı dîniyye ve ırkıyyemizi câmi' olan Pâyihtaht-ı Hilâfet'le kâimdir. Başlarımıza gövdelerimizden ayıranlar istiyorlar ki bütün kanlarımız aksın. Tâ ki İslâmiyyet'in rûhu hakk-ı hürriyyetimizle beraber ile'l-ebed kazâda iken islâmların kani toprakları, denizleri boyasın. Tâ ki gurûbu andiran hûnu sâkin şafak levhalarını ve bu levhalarda müressem haksızlığı yalnız arza değil, âlem-i semâvâta göstersin.

Başımızı bedenimizden ayırmakla beraber kalbgâhımız olan o güzel İzmir de haydutlara kaptırılsın. Mevcûdiyetimiz Yunanlılar gibi Engizisyonu taklîd eden ırz düşmanı, mal düşmanı, hunhar çeteçilere terk edilsin. Vücutlarımız parçalansın. Tâ ki ne Allâhu Ekber diyecek bir ses, ne de şehâdet parmağını kaldıracak bir kuvvet kalsın.

Enfâs-ı ma'dûdemizle kuvâ-yı mevcûdemiz bâkî kaldıkça hukûk-ı İslâmiyye ve târihiyyemizden ferâgat etmeyeceğimizin hâmî-i adâlet ve insâniyyet olan hükümet-i metbûa-i müfahhamınıza arz ve iblâğını samîm-i rûhumuzdan kopan acı duygularla istirhâm eyleriz.

Garzan meşâyihinden Şeyh Mahmud,
Kurdistan meşâyih-i uzmâsından Hazret-i Ziyâüddin,
Garzan Müftüsü Fahri,
Ulemâdan Celâl,
Ulemâdan Reşid,
Garzan ümerâsından Hacı Fettahpaşa-zâde Bahri,
Ümerâdan Şeyh Hasan,
Yapusi Aşireti reisi İsmail,
Şah Reşkonan Aşireti reisi Resul
Pîrekân Aşireti reisi Cemil.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hârici her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâmmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

اتبعون أهلكم سبيلاً الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ إِلٰى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

12 Şubat 1920

21 Cemâziyelevvel 1338

Perşembe

12 Şubat 1336

Cild: 18 - Aded: 458

“NU’MAN bin MUKARRİN”*

-Mehmed Âkif'e-

Ne kadar ağlanacak cehle giriftârıız biz:
Kendi tarîh-i mu'allâmıza vâkfı değiliz.
Müslümânınız diyoruz, yuf bizim ahvâlimize;
Müslümanlık tükürür meskenet-i lâlimize!
Kahramanân-ı hudâ-sîreti efdal-i dînin
Kaçı ma'lûmumuz olmuş acaba? Hem ne için
Bunların kudret-i bîrrârını tedkîk edelim?
Meselâ yok mu Napolyon? Onun efâli bizim
Soğumuş kalbimize âteş-i cân saçmaz mı?
Kör olan çeşmimize ufkı zafer açmaz mı?
İşte hâlâ bu belâhet bizi eyler mağlûb,
Ecnebîlerdir olan Türkleré mahbûb-i kulûb!
Meselâ şanlı Müsennâ'yı bilen kaç kişidir?
Ka'ka'ın nâm-ı şerîr-bârını millet ne bilir?
Fenn-i harbin yüce sâbite-i âgâhi
Olan a'lâ-yı beşer Hazret-i Seyfullâh'ı**
Kaç çocuk görmededir dîde-i vicdâniyla?
Kaç büyükdür tanıyan kudret-i irfâniyla?
Acem'in kalbine son darbe-i kahhârı vuran
Şuhedâ mevkibinin şemsi cenâb-ı Nu'mân
Acaba kaç kişinin mahfaza-i cânında
Yaşıyor? Böyle yiğitler büyük îmânında
Yaşatılmazsa bu halkın bu cemâ'at yaşamaz.

Ne kadar kudret-i teblîg ile yâzsak yine az,
Yine noksan kalır elbette: O merdân-ı Hudâ
Ki ederlerdi cihâd uğruna dünyâyi fedâ,
Ki bulurlardı şehâdetde hayat-ı nevşîn,
Onların bedreka-i kudretidir işte bu dîn!
Onların şânını bin şevk ile tebcîl edelim,
Ebedî nâmını Kur'ân gibi tertîl edelim.

***

Oluyor şimdî Nihâvend'in önünden meşhûd
Çeşm-i vicdânîma bir ma'reke-i hûn-âlûd.
Cevv-i ebâdi yaran sıyt-ı şerîr-rîz-i sihâm,
Çâk çâk eyleyen ebrâr-ı süyûf-i İslâm;
Bütün âfâkî tutan gulgule-i tekbrîrât,
Sayha-i kahr-i ecel, âh ciğergâh-ı memât;
Savt-ı gurrende-i pûr âteş-i efvâc-ı huyûl,
Hep uğuldar gibi tarrâka-i emvâc-ı süyûl;
Târ târ inliyor âveng-i silâh-ı kahhâr,
Zâr zâr ağlıyor evreng-i bülend-i eşrâr;
Vurulan, can çekisen, kan tüküren kalbi duran
Atılan, arz yaran, rûh kapan, mevt vuran
İki yüz bin kişilik bir ulu ummân-ı vegâ!
Göklerin kalbini lerzân edecek bir kavga!
Bu cedelgâh-ı mu'azzamda cenâb-ı Nu'mân
Nâr-ı beyzâ-yı hamîyyet gibi cevvâl ü devân,
Kalb-i mebrûr-i nübûvvet gibi tâbende-cenân,
Nûr-ı feyyâz-ı İlâhî gibi müstağrak-ı ân;
Ak libâsiyla semâdan düşen ebr-i rahmet
Ki olur canlara feyyâz-ı hayat-ı himmet,
Kanlı seyfiyle zemînden beliren bir Mirrîh
Ki semâvâta yazar şu'le-i rûhu târîh,
Yed-i nûrunda bekâ-çehre livâ-yı Nebevî,

* Memâlik-i Îrâniyye'nin fethini itmâm eden Nihâvend muhârebe-i mu'azzamasında asâkir-i İslâmîyye'nin serdânı idi ve bu harbde ihrâz-ı şehâdet eyledi. Hazret-i Ömer radiyallahü anh cenâb-ı Nu'mân'ın şehâdetini hutbede ağlayarak nâsa i'lân buyurmuştur.

** Hâlid bin Velîd (radiyallahü anh)

Ebedî âtî-i İslâm'ı ezelden hâvî,
Askerin sâha-i azminde kılıçdan cevvâl,
Vuruyor, titretiyor, velvele-i cenc ü cidâl
Doğuyor sanki onun kalbi Hudâ-dârından,
Nûrlar cûş ediyor nazra-i tayyârinden!
Levha-i ânına meftûn olarak bir ordu
Ediyor hûn-ı hamîyyetle semâvâta uluvv!...
Ah o ulvî-nazarın âyet-i ma'nâsında
Okunur aşk-ı şehâdet, bu emîr-i Yezdân
Bir mu'azzam zafer ihdâ ederek hak dîne,
Uçacak rûh olarak âlem-i illiyîne:
Bunu Hak'dan dilemiş çünkü o vicdân-ı ferîd,
Ordunun yaşları etmiş bu du'âyi te'yîd*
İşte deryâ gibi bir düşmanı berbâd etti,
Acemistân'ın o gün mahvini i'dâd etti;
İşte kanlarda gurûb etmededir şirk-i Acem,
İşte toprakları enhâra şebîh etmiş dem;
İşte atlar kayıyor kanlı zemînde... Hattâ
İşte insan kayıyor... İşte emîr-i mevlâ
Atı birden kapanıp kendisi kurbân oldu,
Dökdüğü kanların enhârina perrân oldu!
Bir de tâ cân evine girdi müsemmem bir tîr,
Uçtu Allah'ına derhal o büyük canlı emîr!
Vech-i mes'ûduna vurmuştu semâdan o zamân
Kevkeb-i dîn-i mübîn lem'a-i ân-ı Rahmân.

3 Ağustos sene 1334

Ali Ekrem**[182] “ÂLEM-İ İSLÂM’A”**

Birâder-i vicdânım Ubeydullah'a

“On iki yaşında sarışın bir çocuğa pederinin sana verdiği vekâlet-i şer'iyye ile zebh ettiğin kurbanlardan birinin yüreğini açarak teşîh dersi vermekle başladığın ifâza-i ırfânda tam kırk sene devâm ettin. O kardeşini, bütün zâlimâne hâillere rağmen, şii're tergîb ve teşvik eden sensin; onu Kemâl'in sana yâdigâr bıraktığı büyük kalbinle takdîr eden sensin; onun rûhunu ebedî İslâmîyyet'e perestîkâr-ı ebedî hâline getiren sensin; şimdi müsâ'ade et de on iki yaşında sarışın çocuk pek sevdigin hayâliyle huzûr-i mukadderetine gelsin ve İslâmîyet'i tebçîlen elli iki yaşında hakîr birâderinin yazdığı şî'r-i nâcîzi nazargâh-ı fezâil-penâhına arz etsin.”

* Nu'man atına bindi, askeri dolaştı ve ben üç tekbir alacağım, üçüncüsünde düşmana hamle edeceğim. Siz de hamle ediniz. Ve ben mak-tûl olur isem emîrû'l-ceyş Huzeýfe bin Yemân'dır, dedikden sonra “Yâ Rabbi dilerim senden ki bugün İslâm'ı azîz kılacak fütûhât ile beni mesrûr et ve şehîd olduğum halde rûhumu kabz eyle!” dedikde hep asker ağlaştı. “Kîsâs-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ”, cild 5-6, s. 575

Ey nâmütenâhî, ezelî rûh-ı ziyâdâr,
Ey âleme hâkim ebedî âlem-i İslâm,
Oldun mu bugün hâb-ı girândan hele bîdâr?
Ettin mi büyük fîkrini âlemlere i'lâm?
Bir velvele cûşan gibi bathâ-yı zamandan
La'net batarak düzaha, kalmış sana meydân!

* * *

Kur'ân sesi var gulgule-i bahr-i fezâda,
Kur'ân sesi aks etmededir devr-i semâdan,
Kur'ân yüzü tâbân görünür vech-i fezâda,
Kur'ân bakıyor maşrik-ı lâhût-nümâdan
Tevhîd-i Muhammed tutuyor kalb-i cihâni,
Allâh diyor ümmetinin rûh-ı dehâni!

* * *

Ey âlem-i İslâm ki akvâm-ı Azâzîl
Dûzahlar içinden köpürüp mest ü gazab-pâş,
Dünyâda senin etmek için kadrini tenzîl,
Girdâbeler açmışkı kiyâmet gibi dehhâş,
Bir sayha-i cânına bugün yerlere yattı,
Bir tîr-i nigâhin o demir ruhuna battı!

* * *

Zehrâbe-i hûnîn ile emvâci delirmiş
Bir bahr-i hased belki de bir mahser-i eclâf
A'sâr arasından kara vicdânı belirmiş,
Boğmak senihattâ ebedî nâmını itlâf
Etmek gibi bir kasد ile ey dîn-i cihândâr
Koşmuştu denâet gibi la'net gibi murdâr;

* * *

Koşmuş ve üzülmüşü senin mahvine; ecrâm
Göklerde küsûf etti, kader hûna boyandı.
Efkâr-ı ta'assub, o ölüm rûhlu ehrâm
Çökmüşü bütün âleme; volkanlara yandı
İslâm'ın ezel-tînet olan fîkr-i hulûdu,
Zannetti ta'assub ki ezilmişti vücûdu.

* * *

Lâkin dolarak maşrika dînîn şuhedâsı
Ervâh kiyâm eyledi, dünyâyi kuşattı;
Çinlatti bütün gökleri Allâh sadâsı,
Allâh eli eşrârı cehennemlere attı!
Bir devr-i zuhûrun yine ey âlem-i İslâm,
Bir devr-i zuhûrun ki bugün mağribe i'lâm
Etmekde bütün velvele-i âyet-i Hakk'ın,
Arşın yüzü tâbende-i 'ulviyyet-i Hakk'ın!

3 Şubat 336, Yeni Gün

Ali Ekrem

“İSTANBUL’A”

Seni vermek mi? Değil Avrupa, dünyâ-yı denî
 Bütün eşrârını gönderse, ‘ikâb-ı medenî
 Küre-i arzı sıkıp pençe-i mel’ûnunda,
 Boğsa ecrâm-ı semâyi şühedâ hûnunda,
 Kûhlar inlese bin ra’d-i fezâ-peymâdan
 Âstuman çinlasa hep velvele-i heyçâdan
 Topların gövdesi altında çocukların kalsa,
 Süngüler annelerin bağına kökler salsa
 Gölleler göklere insanları perrân etse,
 Bombalar yerlere volkanları rîzân etse;
 Nazra-gâhında Hudâ’nın açılıp makbereler,
 Arşa aks etse vûcûd-ı şühedâdan bereler;
 Fâtih’in türbesi bir mevce-i hûmîn olsa,
 Şühedâ na’sı ile sakf-ı cevâmi‘ dolsa;
 Seni biz vermeyiz ey şehr-i şehr-i İslâm,
 Her minâren ebediyyen duracak arşa selâm!
 Müslümanlık gibi dünyâları tutmuş nâmin,
 Hind ü Çin’in güneşî çehre-i kudsî-fâmin,
 Dolar âfâkına avâz-ı bûlend-i Tekbîr,
 Rûhlar varlığını âleme eyler tebşîr;
 Maşrik-ı hüsnünü her gün arayan âyet-i ân
 Levh-i mahfûz-ı Hudâ dır ki ezelden tâbân;
 Mağrib-ı vaslına her akşam inen şâh-ı gurûr
 Rûh-ı feyyâz-ı kaderdir, ebediyyen mesrûr!
 Denizinden görünür reng-i dimâ-i şühedâ,
 Gelir âfâkına bir nazra-i mahbûb-ı Hudâ;
 Bunu yıldızların âlemâlere eyler i’lâm:
 Titriyor üstüne milyonca nigâh-ı İslâm!
 Sanki câmi‘lerinin kubbelerinden ummân
 Yükselir göklere, âvâz-ı bûlend-i Kur’ân
 Sanki her mevc-i mu’azzamdan olur velvele-rân!
 Darabâtiyla senin kalbinin a’sâr-ı cihân
 Darabân eyleyecekdir ebeden hilkatde,
 Kadrinin pâyesi var nezd-i ulûhiyyetde
 Ah ey belde-i dîn, ka’be-i fazl u irfân;
 Maşrik-ı hüsn-i cihân, şehr-i semâvî-leme’ân!
 Hâlik’ın şânnâ şâyeste büyük âtîsin,
 Aynı Kur’ân gibi tutmuş bütün afâkî sesin
 İki yüz bin kişi uğrunda senin düştü şehîd,
 Nâminî etti Çanakkal’âda millet te’yîd
 Sanki gayyâ-yı belâ, belki ateşden tûfan,
 Koca ummanları lerzân eden âhen volkan
 O mehâbetli donanma, o mücessem girdâb
 Ki eder dağları enfâs-ı lehîbiyle harâb;
 Sonra deryâ gibi bir nâ-mütenâhî asker,

Mansıb u menba’ı yok ra’d-i cehennem peyker
 Pâyimâl etmek için kadrini ey şehr-i şehîr
 Toplayıp gelmiş idi; kalb-i celîlin tekbîr
 Alarak bir avuç evlâdını koşturdu, cihân
 Bu temâşâ-yı ezel-tâbişe oldu hayrân!
 Et, kemik bombaya, mermîye mukâbil durdu;
 Bir nefer on topa, yüz câna mu’âdil durdu;
 Gölle, kurşun feverân etti denizden, karadan,
 Top kadar bomba yağip durdu zemîne havadan;
 Topların sesleri aks etti semâvâta kadar,
 Esti bir kanlı kiyâmet gibi nâr-ı sarsâr;
 Hep mebânî-i hayâl inleyerek titrerdi,
 Ölümün pençesi ta gavr-i semâya erdi!
 Sanki taşmış gibi gayyâ-yı gazab-paş-i vûcûd,
 Kol, bacak, baş uçarak göklere eşbâh-ı cünûd
 Kan akan dalgâl girdâblar elvâhiyle
 Görünüp dehşete gark eyler idi mevti bile!
 Sekiz ay böyle yanık kan dökerek cânından,
 Sekiz ay böyle ezik cân vererek cânından,
 Sekiz ay böyle ecel nûş edip âteş yiyyerek;
 Sekiz ay böyle Ezâzîl’i de râm eyleyerek
 Koruyanlar seni ey belde-i ma’mûre-i dîn,
 Yine uğrunda senin lâzım ise kalb-i metîn.
 Genç, çocuk, anne, baba kavm-i zafer-bünyâdîn,
 İhtiyâr, hasta, kız, erkek ne kadar evlâdîn
 Varsa bir yek-daraban kalb olup âvâz âvâz
 Çinlatır gökleri!.. Bir sûre-i Feth ü i’câz
 Mü’minînin yine ervâhîna eyler te’sîr,
 Yine tâ Arş’â varır savt-ı bûlend-i Tekbîr!
 Kem nazar hiç düşmez zeyline ey ismet-i hak,
 Yoksa hâkinde mu’ammer şühedânın mutlak
 Gelir ervâhî dolar havline, evlâd-ı vatan
 Yine bir nevha-i garrâ koparır cânından,
 Yine kalbiyle, o hak canlı büyük kalbiyle
 Yetişir, kurtarır, ezyâlini kan boğsa bile!
 Yine İstanbul’â hâkim yaşarız: Vech-i kader
 Bunu her nazra-i hak-pervere takrîr eyler;
 Ne kadar baksa nûcûmun gözü, İstanbul’dan
 O kadar rûh-ı Muhammed belirir, her tâbân
 Kubbe-i câmi‘e aks eylemiş âyât-ı bekâ,
 Pây-i taht-ı ebedîsin bize ey şehr-i Hudâ!

[183] MEV'İZA

Üstâd-ı muhterem Mehmed Âkif Beyefendi'nin Karesi'de Zağnos Paşa Câmi-i şerîfinde irâd buyurdukları mev'izanın hulâsası

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُوْا عَلَيْهِ
وَسَلِّمُوا تَسْلِيْمًا

(اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى خَاتَمِ الْآٰتِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ

NEY MÜSLÜMAN!

Cihan alt üst olurken seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serserîsin, derbedersin kendi yurdunda!
Hayât elbette hakkın... Lâkin, ettir haykırıp ihmâk;
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Da'vâ-yı istihkâk.
Bu milyarlarca da'vâdan ki inler dağılar, engînler;
Oturmuş ağlayan âvâre bir ma'sûmu kim dinler?
Emeklerken sabî tavriyle topraklarda sen hâlâ;
Beşer doğrulmuş etmiş, bir de baktın cevvi istîlâ:
Yanar dağılar uçurmuş gezdirir beyinde dünyânın;
Cehennemler batırmış yüzdürür kalbinde deryânın;
Deşer âfâkı, bir şeyler sezer esrâr-ı kudretten,
Eşer a'mâkı, izler keşfeder edvâr-ı hilkatten.

Zemîn mahkûmu olmuştur. Zaman mahkûmu olmakta;
O, heyhât, istiyor hâkim kesilmek bu'd-i mutlakta!
Tabîat bin çelik bâzûya sâhipken, ciliz bir kol
Ne kâhir saltanat sürmektedir, bak bak da hayrân ol!
Hayır bir kol değil, binlerce, milyonlarca kollardır,
Yek-âheng olmuş işler, çünkü birleşmekte muztardır:
Bugün ferdî mesâînin bütün mahsûlü bir hüsran,
Birer beyhûde yaştır damlayan efrâdin alnından!
Cihan artık değişmiş, infirâdin yoktur imkâni,
Göçüp ma'murelerden boylasan, hattâ, beyâbâni.
Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: Devr-i cem'iyet.
Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyyet,
Şu vahdet târumâr olsun deyip saldırma İslâm'a;
Uzaklaşsan da îmandan, cemâ'atten uzaklaşma.
İşit, bir hükm-i katî var ki istînâfa yok meydan:
"Cemâ'atten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'dan."
Nedir îmân kadar yükselterek alçak bir ilhâdi,
Perîşân eylemek zâten perîşân olmuş âhâdi?
Nasıl yekpâre milletler var etrâfında bir seyret,
Nasıl tevhîd-i âheng eyliyorlar, bak da al ibret.
Gebermek istiyorsan başka.. Lâkin, korkarım, yandın.
Ya sen mahkûm iken sağlık, ölüm hakkın midir sandın?
Zimâmin hangi ellerdeyse artık onlarınsın sen;
Behîmî bir tahammûl varlığından en büyük hissen!

Ezilmek, inlemek, yatmak, sürünmek var ki âdettir;
Ölüm dünyâda mahkûmîne en son bir saâdettiler.
Desen bin kerre "İnsânım!" o, kanmaz, hem niçin kansın?
Ya sen hürriyetin, hakkin masûn oldukça insansın.
Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister;
Nedir üç dört alın, hep alınlardan boşansın ter.¹

* *

Evet biz müslümanlar cihân çalışırken, didinirken, uğraşırken, nâ-mütenâhî terakkîyât, nâ-mütenâhî inkilâblar geçirirken uzakdan seyirci sıfatıyla baktık. Bilhâssa şu son senelerde başımıza birçok felâketler yağdı. El-ân çilemizi doldurmadık. Sebebi hep seyirci kalmamız, umûr-ı dîne olduğu gibi umûr-ı dünyaya karşı da bîgâne durmamızdır.

Hayât, herkesin hakkıdır. Evet, bütün mahlûkât-ı İlâhiyye hakk-ı hayatı mâlikdir. O halde Allah'ın diğer mahlûkları arasında biz de yaşamakda haklıyız. Lâkin bilirsiniz ki haklı olmak başka, haklı çikmak yine başkadır. Herhangi hak olursa olsun ihmâk olunmadıkça sâhibine hiçbir menfa'at te'mîn etmez. Bugün hangi milletin mahkeme-i adâletine koşsanız elinizde kuvvetiniz varsa derdinizi duyurabilirsiniz. Yok, böyle yapmaz da ağlarsınız; onun hiss-i insâniyyetine, hiss-i medeniyyetine ilticâya kalkışırsanız hûsrândan başka bir netîce elde edemezsiniz. İstihkâk da'vâsını yükseltebilir misin, herhangi mahkeme-ye gitsen haklısun. Yoksa milyonlarca, milyarlarca mahlûk:

-Yaşamak hakkımdır, bu hakkı benden kimse alamaz...

Diye haykırıp dururken senin, benim gibi bir miskîn bir köşede ağlamış, inlemiş, merhamet dilenmiş... Hiç te'sîri olmaz, hattâ duyulmaz. Çocuk yürümezden evvel bilirsiniz ki emekler. Biz müslümanlar da emekler dururken bir de gözümüz açtık, gördük ki etrafımızdaki milletler göklerde uçuyorlar. Gelip çöldeki ma'sûmların tepesine ateşler yağıdırıyorlar. Biz Bandırma'dan İstanbul'a kadar adam akilli vapur işletemeyken herifler Bahr-i Muhîti altından geçiyorlar. Newyork'dan dalıyor, Hamburg'dan çıkıştırlarken aradaki mesâfe bizim vapurların ayağıyla bir aylık yoldur. Berlin'den uçuyorlar, Trabzon'a konuyorlar. Biz ise hâlâ yeryüzünde yürümeyi te'mîn edemedik. Tabî'at bin çelik bâzûya [184] sâhibken insanın bir ciliz kolu nasıl kâinâta hâkim oluyor? Nasıl bu kadar kuvâ-yı tabî'iyyeyi hükmü altına alıyor? Hayır, yanlışın var. Bu kadar işleri gören bir kol değil, binlerce, milyonlarca koldur. Bunların hepsi bir araya gelmiş, teşrik-i mesâ'i etmişler, geceli gündüzlu çalışıyorlar, uğraşıyorlar. Çünkü anlaşımlar ki birleşmeseler kendilerini her tarafдан kuşatan tehlikelere karşı duramayacaklar. Demek birleşmekde zarûret var. Bu ıztîrâr olmasayıdı, birleşmeleri de mümkün olamazdı.

İşte biz şimdî derdimizin başını bulduk. Başkaları zarû-

¹ Safahat, 7. Kitap, Gögeler, Alınlar Terlemeli.

reti görünce birleşmişler, biz ise o zarûreti görmediğimiz için bu birliği vücûda getirememişiz, yahut gördüğümüz halde te'mîn-i vahdet cihetine yanaşmamışız. Bugün hayatın, ma'îşetin, ihtiyâcâtın aldığı tarz i'tibâriyle bir insan tek başına bir iş göremiyor. Bütün işler şirketler, cem'i-yetler, milletler tarafından meydana getiriliyor. Ne fabrikalar, ne demir yolları, ne vapurlar, ne limanlar, ne hastahâneleri, ne câmi'ler, ne mektebler, ne ticâretler, ne de din ve vatanı müdâfa'a edecek toplar, tûfenkler, cephâneler... Elhâsil hiçbir şey ferdî sa'y ile, ya'nî tek başına çalışmakla kâbil olamıyor. Bugün hayatı öyle bir şekil almış ki tek başına çalışan bir adamın alnından damlayan terler tipki göz yaşı gibi dökülüp gidiyor, hiçbir fâide te'mîn etmiyor. Ne zaman bir yere gelmiş binlerce alın birden terlerse işte o vakti bu sa'yin yeryüzünde bir eseri, bir izi görülebilir.

Mâdem ki tek başına sarf olunan mesâ'înin kıymeti yoktur, biz de aramızda vahdeti te'mîn ederek topluca çalışmaya koyulmalıyız. Cemâ'atsız yaşamaya, cemâ'atden ayrılmaya gelmez, cemâ'at-i İslâmiyye'nin kesâfet peydâ etmesi için çalışmalıyız. Ufak sebeplerle birbirine küsmemeli. Biliyorsunuz ki yabancılardan beri tefrika tohumlarını aramıza serptiler. Bir hayli de mahsûl aldılar. Biz gözüümüz açsaydık bugün altında inim inim inlediğimiz şu felâketleri elbette görmeyecektik. Her ne ise geçmişe esefin fâidesi yoktur. Mâzîden yalnız ibret alınır. Eğer müslümanlar yaşamak istiyorlarsa cemâ'at arasında nifâka, şıkâka, darginliği, küskünlüğe, ayrılığa, gayrılığa meydan açabilecek en ufak sözlerden, en ehemmiyetsiz görünen hareketlerden bile çekinmelidirler. Yok, yaşamak istemezlerse ona diyecek yok. Ancak bu hâl ile insan gibi yaşamak elde olmadığı gibi yaşamak da elde değildir. Çünkü biz ma'azallah hakkı hayatımıza gâib ettiğimiz gün mahkûmiyet felâketine düşeriz ki bizi tahakkümleri altına alanların nazarında behâimden farkımız kalmaz. Hayvan gibi bizi kendi hesâblarına işaretler, sırtımızdan menfa'atlerini te'mîn ederler. Dünyânın yedi iklim dört köşesinden sürü sürü, ordu ordu getirilmiş renk renk mahkûm milletlerin ne halde bulunduklarını gözümüzle gördük. Ma'azallah sonra biz de onlar gibi oluruz. Biz sığirlarımızı, beygirlerimizi nasıl kullanıysak onlar da bizi öylece kullanırlar.

Acaba biz müslümanlar niçin bu hâle düştük? Bunun illetini ben şöyle görüyorum: Doğduğumuz günden i'tibâren babalarımız, analarımız, hocalarımız, siyâsilerimiz, edîblerimiz, şâ'irlerimiz, muharrirlerimiz bize istikbâl için ümid verecek bir şey söylemediler. Ben çocukluğumdan beri:

-Biz yaşamayız. Avrupalılar terakkî eylemiş. Siz çok fenâ günler göreceksiniz!..

Nakarâtından başka bir şey işitmédim.

-Çocuklar, siz geceli gündüzlü çalışınız ki bu memleket kurtulsun...

Diye bizleri sa'ye, mücâhedeye sevk edecekleri yerde rast gelen adam ruhlarımıza, kalblerimize ye's mâyesi aşıladı. Garbin terakkîyatından bahs ederlerken diyeceklerdi ki:

-Evlâdlar, görüyorsunuz ya, Avrupalılarla bizim aramızda çok mesafe var. Bu mesâfeyi telâfi edecek sûretde çalışınız. Yoksa daha geride kalır, mahv olursunuz. Sakın azminize fûtûr getirmeyiniz!..

Evet, böyle diyeceklerdi. Lakin demediler. Bilakis yüz binlerce halk bu devletin batacağına kâil idi. Bir tarafdan Avrupalıların terakkîyatı gözlerimizi kamaştırdı. Diğer tarafdan muhîtimizin bu gibi ma'kûs telkinleri sinirlerimizi uyuşturdu. Onun için ileri gidemedik. Hâlâ o ye's ruhlarımızda hükümrândır. Hiç biz Kitâbullah'ı düşünmedik. O Kitâbullah ki birçok âyâtlı celîlesiyle ümmet-i İslâmiyye'yi ye'sden, azimsizlikden tahzîr ediyor.

يَا بَنَى اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا^١
يَأْشُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَئُشُّ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ
1 Este 'îzü billâh' (يَا بَنَى اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا) 1
oğullarım, gidiniz, Yusuf'la kardeşini araştırınız, sakın Allah'ın inâyetinden ümidiyi kesmeyiniz. Zirâ şunu iyi biliniz ki kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümidiyi kesmez. Demek ki bir müslüman için Allah'ın inâyetinden, merhametinden ümidi kesmek küfürdür.

(قَالَ وَمَنْ يَقْطُنُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الصَّالِحُونَ)² buyuruluyor. Bu âyet-i kerîme Hazret-i İbrahim'in lisânından vârid olmuştur. Melekler: "Allah sana halîm selîm, hayırı bir oğul ihsân edecktir." dediler. O da "Ben artık doksan yaşına geldim. Bundan sonra çocuğum olur mu?" deyince "Bizim sana verdiğimiz müjde hakdır, doğrudur. Sakın bu sa'âdetin husûl bulacağından ümidi kesme. Allah'ın inâyetinden ye'se düşme" dediler. Bunun üzerine Hazret-i İbrahim: [185] "Hâşâ, Cenâb-ı Hakk'ın inâyetinden, kereminden ancak dalâle düşenler ümidiyi kesebilir, ye'se düşebilir" buyurdular.

Erbâb-ı îmân için ye'se düşmek imkânı yoktur. Elhâsil nazar-ı İslâm'da Allah'dan ümidi kesmek harâmdir. Harâm da değil, küfürdür, şirkdir. Ancak Mevlâ'nın merhametine bel bağlayarak emr ettiği tarîki tutmamak tabî'i câiz olmaz. Allah'ın inâyetini temennî için elbette o inâyete velev cûz'ı olsun istihkâk lâzım. Feyyâz'da buhl yoktur. Şu kadar var ki o feyzे isti'dâd şarttır.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لِنَهْدِيَّهُمْ شُبُّلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعٌ³
3 Ankebût Sûresi, 29/69
2 Hicr Sûresi, 15/56
1 Yusuf Sûresi, 12/87

Bu dünyâda hiçbir şeye güvenilmez. Ne servete, ne sih-

hate, ne akla, ne ilme, ne ahlâka, elhâsil hiçbir şeye dayanılmaz. Bakarsınız: Milyonlarca servet mahv olur, en metin sıhhatler bir an içinde devrilir; en temiz huylar değişir, kırlenir. Hulâsa maddî, ma'nevî, rûhânî, cismânî ne varsa hiç biri için bekâ tasavvur edilemez. Kaviyyü's-şekîme hükümetler çöker. Dünyâya meydan okuyan sultanatlar bakarsınız yıkılır gider. Dünyâları huzûrunda titreten kudretler bir varmış bir yokmuş sırasına girer. Güvenecek, dayanacak bir şey vardır ki o da ancak Allah'ın merhameti, Allah'ın inâyetidir. Evâmir-i İlâhiyyeye inkiyâd etmeli, nevâhîden sakınmalı. Cemâ'at-i İslâmiyye el ele vermelî, çalışmalî. Evet, vahdet lâzımdır; Dünyâ için de, âhiret için de.

İslâm bundan bin üç yüz şu kadar sene evvel dünyanın en hürârî bir kösesinden karanlıklar arasından bir kandil gibi parladı. Pek az zaman içinde o kandil büydü, bedir oldu. Daha büydü, güneş oldu. Nûru bütün kâinâti kapladı. Yirmi beş sene zarfında yirmi beş bin senelik bir teâliye mazhar oldu bu mazhariyetin sırrı sahâbe-i kirâm rîdvânullâhi aleyhim ecma'în hazerâtının el birliğiyle çalışmalarları idi. İslâm'dan evvel aralarında senelerce, hattâ asırlarca süren birçok kanlı muhârebeleri intâc eden ne kadar gürültüleri, aşîret kavgaları varsa hepsini unutdular.

Bilrsiniz ki ashâb-ı kirâm iki kısımdır: Ensâr, Muhâcirîn. Bu isimler Cenâb-ı Hak tarafından kendilerine verilmiştir. "Ensâr" esâsen Medîne'de bulunanlardır. "Muhâcirîn" evvelce Mekkeli olup da müşriklerin ezâ ve cefâsından dolayı Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz'in arkasından Medîne'ye hicret edenlerdir. Bu Ensâr'ın Muhâcirlere karşı yaptıkları fedâkârlıkların târih-i âlemde hiçbir misli görülmemiştir. Ensâr-ı kirâm Evans ile Hazrec kabilesine mensûbdur. Bu iki kabîle esâsen amca çocuklarıdır. Lakin mûrûr-i zaman ile o Evanslik Hazrecilik mes'elesi bu iki kabîleyi birbirine düşmüş yaptı. Değil akvâm-ı ibtidâiyye, en terakkî etmiş milletlerde bile, asabiyet gürültüleri en müthiş muhâsemâta sebebiyet verir. İşte bunların beynlerindeki muhârebe yüz seneden fazla devâm etti. Hattâ hicretden bir sene evvel de aynı harb tazelenmişti. Bunlar şeref-i İslâm ile müşerref olunca İslâm onları barıştırdı. Kardeş oldular. Peygamber aleyhisselâma zâhir oldular. İslâm'ı neşir için fedâ-yı cân etmeye başladılar.

Sahâbe-i kirâm efendilerimizin giydikleri libaslar nereden eskirdi, bilir misiniz? Omuzlarından. Çünkü dâimâ cemâ'atle kıldıkları namazda saflar âdetâ sabun kalıbları gibi idi. O ayrı ayrı vücûdlar yek pâre bir duvar kesildi. Aralarından su sızmaz, hava geçmezdi. Görüyorsunuz ya, Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz'in safları düzeltmeye atif buyurdukları ehemmiyet neden dolayı imiş. Hep cemâ'at-i müslimân arasındaki vahdeti te'mîn.

Fakat müslümanların bu hâli o zaman Medîne'de bulunan Yahudiler'in hiç hoşuna gitmiyordu. Hattâ günün

birinde şöyle bir vak'a oldu. İhtiyâr Yahudi'nin biri baktı ki Ensâr-ı kirâmdan birkaç genç bir arada oturmuşlar, tasavvur edilemeyecek bir samimiyetle konuşuyorlar, musâhabâ ediyorlar. Herif bunu görünce İslâm'ın âtfisinden kendi hesabına ürktü. İçi gıcıklandı.

- Ne olacak? dedi, iş biraz daha böyle giderse bize ekmek kalmayacak...

Bunun üzerine bir delikanlı Yahudi buldu.

- Git, şunlara Evans ile Hazrec arasındaki vukû'âti hatırlat, geç.

Dedi. O da gitti. Her iki tarafa âit şâ'irlerin vaktiyle olup biten mâceraları musavver olmak üzere söylemiş oldukları şî'irleri okudu. Bunun üzerine gençlik sâikasıyla her iki tarafın kabâdayilik damarları galeyâna geldi. Herbiri kendi kabilesinin kahramanlığını sayıp dökmeye başladı. İş alevlendi. Hattâ biri:

- İsterseniz o geçmiş vak'aları tazeleyebiliriz.

Sözünü ortaya attı. Bunun üzerine ötekileri:

- Hay hay! Sizden ne korkumuz var?

Dediler. Hepsi ayaklandılar. Silâhlarını alıp Medîne hâricindeki taşlık bir vâdîye çıktılar. Muhârebe başlamak üzere iken vak'adan haberdâr olan Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz hemen oraya koşular. Hazret-i Peygamber'i görünce her iki taraf durdu. Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz yüksekçe bir yere çıkarak:

[186]-Ey müslümanlar! Allah'dan korkunuz, Allah'dan korkunuz! Akınızı başınıza alınız, daha ben sağ iken, henüz aranızda bulunuyorken cahiliyet da'vâlarıyla mı ayaklanıyorsunuz? Bu hareketlerinizin âkibeti nereye varacağınızı düşünmüyor musunuz?...

Meâlinde gâyet mü'essir, gâyet belîg muhtasar bir hutbe îrâd buyurdular. Bunun üzerine her iki tarafınaklı başına geldi. Yaptıklarından nâdim olarak ağlaşa ağlaşa sarışip barıştılar.

İşte bu vak'ayı müte'âkiben şu âyât-ı celîle nâzil oldu ki: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فِرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرْدُوُكُمْ بَعْدَ (١).....bu âyetlerin meâl-i kerîmi şöyledir:

"Ey müslümanlar, kendilerine sizden evvel kitâb gönderilenlerden bir kısmına uyacak olursanız siz şeref-i îmân ile müşerref olmuşken onlar sizi yeniden -ne'ûzü billâh- küfre sokarlar. Ya siz henüz aranızda Cenâb-ı Hakk'ın âyât-ı celîlesi okunup durken, Allah'ın Peygamberiinizde yaşıyorken nasıl bu sûretle küfr yolunu tutarsınız? Kim Allah'ın gönderdiği râbitaya sim sıkı sarılacak olursa doğru yolu bulmuş olur. Ey müslümanlar, Allah'dan nasıl korkmak icâb ederse öylece korkunuz! Ve ancak müslüman olarak Müslümanlık'da cân veriniz. Sonra, hepiniz birden habl-i İlâhiye sim sıkı sarılınz. Sakın aranızda ayrılık

¹ Âl-i İmrân Sûresi, 100-103

gayrılık girmesine meydân bırakmayınız. Allah'ın hakkınızdaki ni'metini düşününüz. Hani sizler birbirinize düşmüş idiniz; Cenâb-ı Hak kalblerinizi feyz-i İslâm ile birleştirdi de onun sâye-i ni'metinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zaman ateş çukurunun tâ kenarına kadar gelmişiniz de Cenâb-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı. İşte, belki tarîk-i hidâyeti bulursunuz diye, Cenâb-ı Hak âyât-ı celîlesini size böyle sarîh olarak tebliğ buyuruyor..”

İşte bin üç yüz bu kadar sene evvel nâzil olan bu âyât-ı celîlenin hükmü kiyâmete kadar bâkîdir. Sebeb-i nüzûlü olan vak'a maalesef tekerrür edip duruyor. Binâenaleyh müslümanlar aralarında ayrılığı gayrılığı mûcib olacak en ufak hâdiselerden, darginliği intâc edecek en hafif hareketlerden, sözlerden kat'iyyen çekinmelidir. Fırkacılık, komitecilik... Bunlar artık susmali. El birliğiyle bugün vatanı müdâfa'a etmeli. Aslâ me'yûs olmamalı. Emîn olmalıyız ki canla başla çalışırsak, aradaki esbâb-ı tefrikayı kaldıracak olursak vatan-ı İslâm'ı kurtarırız. İnsâallah bundan sonra âlem-i İslâm hakkındaki tecelli-i celâl cemâle inkilâb edecektir. Önümüzde hamdolsun birçok besâretler var. Bugün bütün müslümanlar uyandı. Gerek dünya, gerek kendilerinin dünyadaki mevkî'lerini artık anlamaya başladı. Sonra gözleri büsbütün açıldı. Müslümanlar kendi başlarını kurtarmaya, kendi hakk-ı hayatlarını ihkâk etmeye çalışımlarsa kiyâmete kadar zillet içinde, meskenet içinde kalacaklarını anladılar. Ona göre çalışmaya başladılar. Başkalarından merhamet, adâlet dilemenin, mûrvvet, insâniyet beklemenin pek beyhûde olduğunu bilfi'il görüler; asırlardan beri dalmış oldukları uykudan artık silkiniyorlar. İnsâallah bu intibâh devâm edecek, bütün cihân-ı İslâm'a yayılacak, yakın zamanda bir gün gelecek ki İslâm asırlardan beri gâib ettiği şevketini, kudretini, azametini yine istirdâd edecektir. Bütün aleyhimizdeki cereyânlar biraz değişmiş, eskisinden biraz daha iyileşmiş görünüyor, emîn olunuz ki bu inkilâb hep vatanı müdâfa'a yolunda masrûf olan bu mücâhedelerinizle âlem-i İslâm'ın lehimizdeki galeŷânları, tezâhürleri sâyesindedir.

Ey cemâ'at-i müslimîn! Memleketlerinizi kurtarmak için devâm eden mücâhedâtınızda bir noktaya son derece dikkat etmelisiniz. Bu hareketlerin, bu himmetlerin sîrf müdâfa'a-i dîn ü vatan gâyesine müteveccih olduğu yâr ü aqyâr nazarında tamâmiyla anlaşılmalıdır. Fırkacılık, menfa'atçılık, komitecilik gibi hislerden külliyen müberrâ olduğuna yakındakilere, uzakdakilere tamâmiyla kanâ'at gelmelidir. Bu kanâ'ati zerre kadar sarsacak bir harekete, bir söze kimse tarafından meydân verilmelidir. Husûsî emeller, husûsî icthâdlar yine husûsî olarak sâhiblerinin kafasında, kalbinde kalmalıdır. Çünkü gâye birdir. Efrâd tarafından o müsterek gâyeye karşı gösterilecek ufacık bir inhîrâf son derece muhtâc olduğumuz vahdeti temelinden sarsmaya kâfidir. Onun için bundan son derecede sakinmelidir.

Cemâ'at içinde herkesin uhdesine düşen bir vazife-i vataniyye, bir fariza-i dîniyye vardır ki onu ifâda zerre kadar ihmâl göstermek câiz değildir. Bu husûsda hiçbir ferd kenara çekilerek seyirci kalamaz. Çünkü düşman kapılarımıza kadar dayanmış, onu kırıp içeri girmek, harîm-i nâmûs ve şerefimizi çığnemek istiyor. Bu namerd ta'arrûza karşı koymak kadın erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyâr... Her ferd için farz-ı ayn olduğu bir lahma hatırdan çıkarılmamalıdır. Bugün herkes vüs'ünü sarf ile mükellefdir. Osmanlı saltanatını i'lâ için Karesi'nin, bu kahraman İslâm muhîtinin vaktiyle ne büyük fedâkârlıklar gösterdiği herkesin ma'lûmudur. Rumeli'yi başdan başa feth eden hep bu toprakdan yetişen baba yiğitlerdi. O kahramanecdâdin torunu olduğunu isbât etmelisiniz. Anadolu'yu müdâfa'a husûsunda diğer vilâyetlere ön ayak olmak şerefini siz ihrâz ettiniz. Sa'yiniz meşkûrdur. İnsâallah bu şân ve şeref kiyâmete kadar artar gider. İnsâallah vatanımızın haysiyeti, istiklâli, sa'âdeti, refâhi, ümrâni dünyâlar durdukça masûn ve mahfûz kalır.

اللَّهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ الْمُسْلِمِينَ.
رَبَّنَا أَفْرَغْ عَلَيْنَا صَبَرًا وَثَبَتَ أَقْدَامَنَا وَانْصَرَنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ^۱
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

[187] GARÂNİK MES'ELESİ HAKKINDA

Dârülhikmetî'l-İslâmiyye A'zâsi'ndan Râsim Efendi'nin
Hatâ-yı Azîmi

-4-

Garânîk Kissası Naklen ve Aklen Merdûddur.

Üçüncü vecih: Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Ve'n-Necm Sûre-i celîlesini kirâati esnâsında bu cümlelerin şeyâtîn-i ins, ya'nî kefere-i Kureyş tarafından söylemiş olması cihetine gelince: Bu da doğru değildir. Çünkü böyle bir şey olsaydı, Cenâb-ı Peygamber'in derhâl bu şüpheyi izâle ederek hak ve hakîkati tasîrî etmesi, ve o kâili ilzâm ederek o kelimelerin ancak ondan sudûr ettiğini izhâr eylemesi üzerine vâcib olur ve bu cihet daha ziyâde nakl olunurdu. Hâlbuki böyle bir şey menkûl değildir. Aynı zamanda -ruvvât-ı Garânîk'in dedikleri vechile- Peygamber 'itâb-ı İlâhî'ye de kesb-i istihkâk etmezdi. Demek ki kissânin bu şekilde vukû'u da sahîh değildir.

Dördüncü Vecih: Şimdi bir cihet kalıyor ki: O da bu kelimelerin Resûl-i Ekrem'den sudûr etmiş olmasıdır. Hazret-i Peygamber'in bu kelimeleri -hâşâ- söylemiş olması ancak üç sûretle olabilir.

- 1- Sehven söylemiş olması;
- 2- Kasdî olarak söylemesi;

¹ Bakara Sûresi, 2/250

3- İhtiyârî olarak söylemesi.

Sehven Söylemiş Olmasının Butlânı: Katâde ve Mukâtîl'den rivâyet olunduğu gibi güyâ Cenâb-ı Peygamber namaz kilar iken uyuklama âriz olup da sehven bu kelimeler lisânından sudûr etmiş olması birkaç vechile bâtil ve merdûddur. Böyle bir sehv câiz olunca, diğer mevzi'lerde de câiz olur ve bu takdirde şer'den emân zâil olurdu. Aynı zamanda sâhiden bu şekilde bir sehvin vukû'u da câiz değildir. Haydi farz edelim ki, Resûl-i Ekrem böyle bir sehvde bulundu. Fakat nasıl oldu da Cebrail gelip de sûreyi tekrar okuttuğu zaman onları yine tekrâr etti? (Cenâb-ı Peygamber'den böyle bir sehvin vukû'u na kâil olan bir kısım abede-i hurâfâtın rivâyet ettiklerine göre bilâhare Cebrail gelerek sûreyi arz ediyor. Resûl-i Ekrem sûreyi okur iken Garânîki de okuyor. Bunun üzerine Cebrail "Ben sana böyle bir şey getirmedim" deyince Resûl-i Ekrem mahzûn oluyor. Bundan sonra kalb-i risâlet-penâhîlerini tesliye için (وَمَا أَزْسَنْتُ) âyetleri nâzîl oluyor? Artık zavallı abede-i hurâfâtın rivâyetlerindeki tenâkuzlara dikkat olunuyor ya! Hem bunları Peygamber sehven okudu diyorlar; hem de tekrar Cebrail gelip de sûreyi okumasını emr eylediği zaman onları yine tekrar ettiğini söylüyorlar. Ebû Mansûr Mâtûrîdî'nin dediği gibi şeytân bu heriflerin kendilerini iğfâl etmiş de haberleri yok!!"

Şeytânın İcbâri ile Söylemiş Olmasının Butlânı: Hazret-i Peygamber'in bu kelimâti kasrî, ya'nî şeytânın icbâriyle söylemiş olmasına gelince: Birkaç nokta-i nazardan bu da fâsiddir. Evvelâ, Resûlullâh hakkında şeytân böyle bir kudreti hâiz olsaydı bize karşı daha büyük bir iktidârı hâiz ve bu sûretle nâsı dinden çıkarır ve söylediğimiz şeylerin ekserisi şeyâtînin icbâriyla olduğunu tecvîz etmek lâzım gelirdi. Hâlbuki mü'minler hakkında bile şeytânın böyle bir iktidârı hâiz olmadığını yine Kur'ân haber veriyor. Sâniyen, şeytân böyle bir icbâra muktedir olsaydı, vahyeden emân mürtefi' olurdu. Çünkü bu ihtimâl diğer yerlerde de bâkdir.

Sâlisen, şeytândan hikâye tarikiyle vârid olan şu kavl-i İlâhînin delâletiyle kışanın bu şekilde vukû'u bâtil olduğu anlaşılıyor: *وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ ذَعَرْتُكُمْ فَأَسْتَجْبُنَّ لِي*¹) - *إِنَّهُ أَئِسَّ لَهُ شَلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى*²) - *(فَلَا تَلْمُوْنِي وَلَوْمُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّمَا يَنْهَا شَلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَُّونَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ*³) - *(رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ*. *إِنَّمَا شَلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَُّونَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ* bu âyet-i kerîmeler, Cenâb-ı Hakk'ın ibâd-î hâlisi üzerine şeytânın te'sîri olamayacağını tasîh ediyor. Acaba Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi vesellemîn seyyidü'l-muhlisîn olduğunda şek mi var?... Binâenaleyh vak'ânın bu sûretle cereyân etmiş olması da sarâhat-i Kur'âniyyeye muhâlif olduğundan [böyle] bir şeyi kabûl

etmek kûfr-i sarîhdır.

Resûl-i Ekrem'in Bu Kelimâti Bilerek Kasden

Söylemiş Olmasının Butlânı: Şimdi bir de Resûl-i Ekrem'in bu kelimâti bi'l-ihtiyâr tekellüm etmiş olması ciheti ni tedkîk edelim. Bu cihete kâil olanlardan bazilarına göre bu ibâreler hadd-i zâtında bâtil olduğu halde şeytân, Cebrail sûretinde gelerek bunları ilkâ ediyor, -hâşâ- Peygamber'e vahy ediyor; Peygamber de bunları kırâet ediyor; Müşrikîn bunu işitince ta'accüb ediyorlar. Bilâhare Cebrail gelerek sûreyi Resûl-i Ekrem'e arz ediyor; Resûl-i Ekrem sûreyi başdan okuyarak bu kelimeleri de beraber okuyor. Bu kelimelere gelince Cebrail: *مَاذَا صَنَعْتَ، تَلَوَّثَ عَلَى النَّاسِ مَا* (لَمْ آتَكَ بِهِ عَنِ اللَّهِ وَ قُلْتَ مَا لَمْ أَقْلِ) diyor. Bunun üzerine Peygamber "Bana senin sûretinde biri gelerek bu cümleleri lisânım üzerine ilkâ eyledi." buyuruyor. (Dikkat edilsin! Bu hezeyânlar da İbn-i Abbâs'dan Atâ'nın tarîkiyle mervîdir. Bilmem ki bu hezeyân ve kûfürleri İbn-i Abbâs'a yakışırıacak bir mü'min tasavvur olunur mu?)

Bazı cehelenin kavline göre de Resûl-i Ekrem kavminin îmân etmesine pek ziyyâde harîs olduğu cihetle bu kelimeleri kendi nefinden uydurmuş ya'nî "Allah böyle söylüyor" diyerek Cenâb-ı Hakk'a -hâşâ- iftirâ etmiş ve sonra yine vaz geçmiş!!!

Şüphe yok ki, bu sözler kat'iyyen hiçbir müslümanın meyîl ve rağbet edemeyeceği, hezeyândır. Nerede kaldı ki İbn-i Abbâs'dan sudûr [188] etsin! Çünkü birinci cihet, Peygamber'in melek-i ma'sum ile şeytân-ı habîs beynini temyîz edememesini, ikincisi de vahyde hâin ve müfterî alâ'llâh olmasını iktizâ eder, ki bunların her ikisi de hurûc ani'd-dîndir. Bir müslümanın Peygamberi hakkında bu gibi rezîleye cûr'et etmesi şâyân-ı afv olmayacak derece azîm bir günâhdir.

Hulâsa (تُلْكَ الْعَرَائِقُ الْعَلَى) hakkındaki vûcûh-î mezkûre-i muhtelifenin tahlîl ve tedkîki şüphe kalmayacak bir sûretde isbât ediyor ki: Bu cümleler, kizb-i müfterâdır. İbn-i İshak'ın da tedkîki vechile zindiklar tarafından uydurulmuş bir şeydir.

Buraya kadar verilen tafsîlâtın hepsi "temennâ"nın tilâvetle tefsîr edilmesi nazar-ı dikkate alındığına göredir. Eğer bu sûretle tefsîr edilmeyip de "hâtır ve temennî-i kalb" ile tefsîr edilecek olursa, kissa-i merviyye ile hemen hiç de ta'alluk kalmıyor demektir. Peygamber'in temennîsi zamânında şeytânın, temennîsine müşâbih bir şey ilkâ etmiş olmasının butlânı da anlaşıldığı cihetle bunu ayrıca izâha hâcet yoktur!...

Ebû Mansûr Mâtûrîdî'nin Fikri: Şimdi bir de sâhib-i mezhebimiz olan Ebû Mansûr Mâtûrîdî hazretlerini dinleyelim; Müşârun-ileyh bu mes'aleden bahs ederken şu tarzda hasbihâlde bulunuyor: "Şeytân bu cümleleri hâşâ Peygamber'e değil, şimdi bu zindik heriflere söyle-

¹ İbrâhîm Sûresi, 14/22

² Nahl Sûresi, 16/99-100

³ Hicr Sûresi, 15/40

tiyor* Hakikî terbiye-i dîniyye görmeyen ezhân-ı ma'sû-meyi şüpheye düşürüyor. Risâlet-penâh Efendimiz bu kabîl rivâyâtdan berî ve münezzehdır.”

Müfessirîn-i 'İzâmdan Âlûsî Merhûm Bu Mes'ele Hakkındaki Mütâla'ası: Âlûsî merhûm bu mes'eleye dâir uzun uzadıya beyân-ı mütâla'âtdan ve rivâyât-ı musanna'aşa rabt-ı kalb eyleyenlere câ be-câ sihâm-ı ta'rîz havâle eyledikden sonra diyor ki:

“Bu hâdisenin vukû'u'na aslî ihtimâl verilemez. Peygamber Efendimiz'in melek ile şeytânı, nûr ile zulmeti tefrikde şüpheye düşmesi aslî kabûl olunamaz: Düşünmeliyiz ki: Bu sözler mu'ciz olup olmamakdan hâlî kalamazlar. Mu'ciz iseler kelâm-ı İllâhî olmaları lâzım gelir. Zirâ başkası îradına muktedir değildir. Mu'ciz değil iseler Peygamber Efendimiz tefrik ve temyîz buyuracaklarından şâşırmak ihtimâli bulunmaz. Bütün muhakkikin, bu vak'anın asl u esâsi olmadığını beyânda müttetik bulunuyor. Bu zevâtın ‘ulûm-ı nakliyyedeki tecrübeberini kimse inkâr edemez. Azîm bir ekseriyetin mütâla'asını, tahkîkini ihmâl hiçbir zaman doğru bir hareket söylemamaz. Şüphesiz ki bu zevât turuk-ı rivâyeti tedkîk ve ta'mîk ederek rivâyâtın mecrûh olduğunu anlımlardır ki bu derece aleyhinde bulunuyorlar. İş bu rivâyâtın âyât-ı kerîmenin zevâhirine olan muhâlefeti meydândadır. Hiç biri usûlü dâiresinde sâbit olmamıştır. Bahs ettikleri âyet-i kerîme Sûre-i Hac'dadır ki Medenîdir. “Bu takdirce iş büsbütün başka bir şekil alıyor.” Bu vak'anın sıhhatini kabûlden gerek Risâlet-penâh Efendimiz'in ve gerek sahabesi-i kirâmin senelerce iş bu ibârât-ı musanna'aşa'yı kirâat ve Kur'ân olarak i'tikâd etmiş olduklarını kabûl lâzım gelir ki şüphesiz bunu rivâyet eden bulunacaktır. Hâlbuki bu bâbda hiçbir rivâyete tesâdûf etmiyoruz. Birkac adamin ihtirâ' ettiği hikâyeyi vech-i sıhhatini bulacağiz diye zevâhir-i Kur'âniyyeyi kâffeten te'vele kalkışmayı, cemmi-gafîrin pek çok tefahhus netîcesi olarak adem-i sıhhatine kâil oldukları bir fikrin müdâfa'aşıyla uğraşmayı bî-taraf bir vicdân kâbil değil tecvîz edemez. Bir de düşünelim ki hakikaten böyle bir vak'a tahaddüs etmiş olsa idi Kütüb-i Sitte'de buna dâir hiçbir rivâyet bulunmayacak mıydı? Vak'anın garâbeti hasebiyle şüphesiz ki çok kimsenin nazar-ı dikkatini celb edeceğinden râvîsi, o da munkati' sûretde, birkac zâta mı münhasır kalacaktı?...”

Bugün sıhâh elimizdedir. Hangisinde böyle bir rivâyete tesâdûf ediyoruz!...”

Siddîk Han'ın Mütâla'ası: Müfessirîn-i vâsilînden Siddîk Han merhûm da şöyle diyor: Bu rivâyelerin hiç biri te'eyyûd etmemiş ve hiçbir sûretle de isbât edilememiştir. Ma'amâfih muhakkikin, şu adem-i sübûtu ve daha doğrusu butlânı nazar-ı i'tibâre almaksızın müdâfa'ât-ı akliyye ve nakliyyede bulunmuşlardır. (Aklî ve naklî pek çok edille serd ettikden sonra devâm ile) “Biz Peygam-

ber Efendimizden isnâd-ı muttasıl ile rivâyet edilmiş bu mevzû'da bir hadîs bilmiyoruz” diyor. Beyhakî rivâyât-ı meşrûha râvîlerinin kâffeten mat'ûn zevât dan bulunduğu söylüyor. İmâr Râzî böyle bâtil ve mezvû' bir hikâyeyi söylemek bile câiz değildir! mütâla'asında bulunuyor.

Hulâsa, bu rivâyeler te'yîd edecek aklî ve ne naklî bir delil bulunmadığı gibi, re'yine i'timâd olunan muhakkikin kâffesi bu rivâyelerin aleyhinde bulunuyorlar. Esasen iş bu rivâyelerin cümlesi mürsel veya munkati' olmakdan kurtulmadıkları cihetle isbât-ı müddé'âya da değer görülmüyor. Sikadan olarak rivâyet etmiş bize bir zât göstersinler! Tedkîke müstenid tefsîrlerin hangisini bu fikre muzâhir görüyorlar? Bunu kitâblarına kabûl edenler, her iştîkklerini yazmak hevesinde bulunan bir takım müfessir ve müverrihlerdir. Rivâyelerdeki ızdîrâbı, senedlerdeki inkit'âi, el-fâzdaki ihtilâfi kim inkâr edebilir. Bu derece za'fi bulunan bir rivâyet nasıl medâr-ı muhâkeme olur? İbn-i Abbâs'in tefsîrindeki senedde Kelbî'nin dahi ismine musâdif oluyoruz. Bu zâtın za'fi ise cümleyle ma'lûmdur. Dâimâ mevzû' hadîslerin râvîleri miyânda bu isme tesâdûf olunur!...

İbn-i Kesîr diyor ki: “Bu rivâyeleri tedkîk ettim. Hiçbirini vech-i sahîh ile müsned bir halde bulmadım. Tesâdûf ettiğim rivâyelerin kâffesi mürsel bulunuyordu”

[189] Nisâbûrî de kıssa hakkında pek çok izâhât vermekle beraber rivâyâtın adem-i sıhhati fîkrindedir.

Suyûti, Dürr-i Mensûr'unda rivâyeleri aynen alıyor fakat hiç biri sened-i sahîh ile muttasıl görülmüyor.

Kadı Beyzâvî Ne Diyor?: E'âzîm-ı müfessirînden Kadı Beyzâvî merhûm Garânîk Kissâsi'ni mücmelenen nakl ettikden sonra diyor ki: “Bu, inde'l-muhakkikin merdûddur; şeytânın böyle bir ilkâya kudretini kabûl etmek Kur'an'a vüsûk ve i'timâdi muhîlldir. Şeytân böyle bir şeye kâdir olduğu gibi Kur'ân'a i'timâd kalmaz.” Cenâb-ı Hak şeytânın ilkâ eylediği şeyi nesh ederek kendi âyâtını ihmâk eder ma'nâsında olan: (فَيَنْسُخُ اللَّهُ مَا يَأْتِيَ الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحَكِّمُ اللَّهُ آيَاتِهِ) kavl-i İllâhîsiyle de böyle bir şüphe mündefî olamaz. Çünkü bir kere ilkâya iktidâr kabûl edildikten sonra ihtimâl yine bâkîdir”

Müfessirînden Ebi'l-Berekât Abdullâh bin Ahmed bin Mahmud En-Neseffî Hazretleri de:

(لَا يَأْنِيهُ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ² إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الْذِكْرَ وَإِنَا لَهُ لَحَافِظُونَ³)

âyet-i kerîmeleriyle bi'l-istidlâl ne sehven, ne kasden, ne de şeytânın sulta ve tahakkümü ile Resûl-i Ekrem Efendimiz'den bu gibi kelimâtın kat'iyyen sudûr etmeyeceğini ve böyle bir şeyin vukû'u'na kâil olmak küfr-i sarîh olduğunu söylüyor.

Tefsîr-i Hâzin sahîbi kıssayı uzun uzadıya cerh ve red ediyor.

² Fussilet Sûresi, 41/42

³ Hicr Sûresi, 15/9

⁴ İsrâ Sûresi, 17/65

Müte'ahhîrîn-i müfessirînden Hatîb Şerbinî hazretleri de rivâyât-ı musanna'ayı zikr ettikden sonra Fahrüddin Râzî'nin cevâblarını hulâsa ediyor. Ve İbn-i Hacer kissanın sıhhati için beyhude yere itnâb-ı makâl etmiş ise de, "Kalbe itmi'nân verecek derece kuvveti hâiz olan ancak kissanın mevzû 'olması hakkındaki tafsîlâtdır" diyor...

Şeyhü'l-ekber Muhyiddin ibn-i Arabî Hazretleri de: "وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ" (Nass-ı Kur'anîsiyle ihticâcen esâsen şeytânda bize karşı bir istitâ 'at-ı tasallut yoktur; Nerede kaldı ki "vahye" karşı böyle bir istitâ 'at olsun" diyor.

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye a'zâ-yı muktediresinden üstâd-ı muhterem, müdekkik-i şehîr İzmîrî İsmail Hakkî Beyefendi hazretleri *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*'lerinin 115. sahîfesinde: Kissâ-i Garânîk, kizb-i müfterâdir, bâtildir. Sâhibü'l-Megâzî ibn-i İshak kissâ-i Garânîk'ın mevzû 'at-ı zenadıkadan olduğuna kâildir" diyorlar. Üstâd-ı muhterem diğer bir yerde de şu sûretle beyân-ı mütâla'a ediyorlar:

Garânîk Kissası vâki' değildir. Muhakkikin, müverrihîn ve muhaddisîn bu kissanın mahz-ı kizb ve mevzû' olduğuna ittifâk etmişlerdir. Bu bâbda emr-i vâki' şudur: Fahr-i Âlem Efendimiz, mahzar-ı mü'minîn ve müşrikîn Sûre-i Necm'i kirâat buyurmuşlar ve kendileriyle beraber mü'minîn ve müşrikîn secde etmişlerdir. Esnâ-i kirâetlerinde Garânîk lafzını aslâ tekellüm buyurmamışlardır. Zâten Sûre-i celîlede mezkûr olan (إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءُ سَيِّئَتْهُا أَنْتُمْ) (وَآباؤكُمْ) nazm-ı celîli Garânîk kissasını katî sûretde tekzîb eder. Çünkü Garânîk sözü zikr olunmuş oluyor. O dakika da müşrikîn taraflarından bir sûrede hem medh-i âlihe ve hem zemm-i âlihe ictimâ' ediyor, diyerek i'tirâzâtda bulunacaklar idi, hâlbuki böyle bir i'tirâz aslâ mervî değildir.

Müşrikînin secdelerine gelince: Onların secdeeleri kissanın sıhhâtine delâlet etmez. Fahr-i Âlem Efendimiz, hâlikî bulunan Allahu Zülcelâl Hazretlerine ta'zîmen secde ettiği gibi, müşrikîn de kendi ma'bûdlarına ta'zîmen secde etmişlerdir. Secdeleri (تُلْكُ الْغَرَانِيُّقُ الْعُلَىٰ وَ إِنْ شَفَاعَتْهُنَّ لَشَرَّجِي) sözünün kiraatine mebnî değil, belki (أَفَرَأَيْتُمُ الْلَّاتَ وَالْغُرْبَىٰ) (وَمَنَا الشَّائِةُ الْأُخْرَىٰ) âyet-i kerîmesiyle zikr ve beyân olunan ma'bûdlarına ta'zîmen vâki' olmuştur..."

Üstâd-ı muhteremin şu ifâdeleri hakikaten müdekkik ve hakîm bir İslâm mütefekkirine, İslâm Akademisi a'zâlarına yakışacak bir sûrettedir.

İfade kısa olmakla beraber kissa hakkındaki urûk-ı şübehâti kal' edip atıyor. Çünkü mervî olan kissâ-i ma'hûdeder vâki' olan bir şey varsa o da mü'minîn ve müşrikîn hep birden secde etmiş olmalarıdır. Başka ciheti hep uydurmadır. Bunun vechinde üstâd-ı muhteremin irâe eyledikleri sebeb ise en mantıkî bir sebebdir. Öyle ya, müşrikînin secde etmiş olmasından Cenâb-ı Peygam-

ber'in (تُلْكُ الْغَرَانِيُّقُ الْعُلَىٰ وَ إِنْ شَفَاعَتْهُنَّ لَشَرَّجِي) yi söylemesi neden lâzım gelsin? En büyük ma'bûdları olan Lât, Uzzâ, Menât zikr edildikten sonra secde-i müşrikîn için başka sebeb aramaya hâcet var mı?.. Başka bir sebeb daha olabilir ki: O da sûre-i celîlenin fesâhat ve belâgatıdır.

Hulâsa, Garânîk Kissası'nın zindiklar tarafından uyduруlmus bir yalan olduğu hem naklen, hem de aklen sâbitir. Buraya kadar vermiş olduğum tafsîlât ve izâhât bu cihetde şüphe bırakmamış olduğu cihetle bundan sonra, efkâr-ı ma'hûde kabûl edilmedikçe tevfîki mümkün değil gibi görülen âyet-i kerîmelerin ma'nâsını izâh edeceğiz...

Aksekili

Ahmed Hamdi

[190] HINDİSTAN VÂLÎ-I UMÛMÎSİNİN BİR NUTKU

Times gazetesi Delhi muhâbir-i mahsûsundan 19 Kânûnisânî târîhiyle aldığı bir telgrafnâmeyi 26 Kânûnisânî târîhlî nûşrasında neşr etmektedir. Telgrafnâmeye nazaran, ehl-i İslâm'ı temsîl eden bir hey'et, Hindistan vâlî-i umûmîsini ziyâret etmiş ve vâlî-i umûmî tarafından ibrâz olunan tehasüsât üzerinde hüsn-i te'sîr icrâ etmiştir. Vâlî-i umûmî îrâd eylediği nutukda, Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi'nin nokta-i nazarnı Sulh Konferansı'nda temsil ettirmek için ittihâz olunan tedâbîri beyân ile Mister Montagu'nun Paris'de başvekil ile beraber bulunduğu ve müslümanların nokta-i nazarnı ma'lûm olan fa'aliyet ve iktidariyla müdâfa'a eyleliğini, Türkiye'nin mümkün mertebe hüsn-i mu'âmele görmesi için hiçbir teşebbüsden geri kalmadığını ve bu mes'ele ile İngiltere'den mâ'ada diğer devletlerin de alâkâsı bulunduğu, müslümanlar tarafından gönderilecek bir hey'et-i müntehabının kabineye ve mümkün olursa Sulh Konferansı'na nokta-i nazarnı bildirmesini, fakat kararların vakt-i ittihâzı gayr-i mu'ayyen olduğundan müslümanların kendisini takviye etmelerini taleb ettiğini beyân eylemiştir. Müte'âkiben Hilâfet-i İslâmiyye'nin ancak müslümanlara ait olduğunu te'kîd etmiş, fakat herhalde Türkiye'nin ihtiâr ettiği harekâtın cezasından kurtulamayacağını söyleyerek İngiltere ile Türkiye arasındaki menâfi' ve an'anevî dostluk mes'elesinde hey'etle hem-fikir olduğunu ve eski münâsebât-ı dostâneyi te'sîs etmek zamâni geldiğini söylemiştir.

* *

MUKADDERÂT-I HİLÂFET HAKKINDA HIRİSTİYAN ÂLEMİNİ BASIRETE DA'VET

Daily Telegraph gazetesi Türkiye mes'elesine hasr eylediği bir makâlede ahâlî-i müslümenin âmâl ve hissiyatının nazar-ı dikkate alınması icâb ettiğini söylemekde ve şu sûretle beyân-ı mütâla'a eylemektedir:

¹ Necm Sûresi, 53/19-20

“Türkiye’nin yaşayan bir millet olmak hasebiyle hıristiyan memleketlere baş olunan hukuka müstehik olduğunu nazar-ı i‘tibâre almamak bir basîretsizlik olacaktır. Boğazlar’ın mürâkabesi hall olunmuş bir mes’elemdir. Buna rûcû‘ etmek bir fâide te‘mîn etmez. Yalnız İstanbul mes’ellesinde, Türklerin bu şehrîn asırlardan beri hâkimi olduğu unutulmamalıdır. Bütün tedâbîrin adâlet ve basîret esâsâtına ibtinâ eylemesi şâyân-ı temennîdir.”

* * *

AĞA HAN HAZRETLERİNİN BEYÂNÂT-I MÜHİMMESİ

Hindistan ekâbir-i ricâlinden Ağa Han hazretlerinin Paris’de intişâr etmekde olan *Enformation* gazetesine vukû‘ bulan beyânâtının hulâsasıdır:

“İtilâf Devletleri harbden evvel Türkiye ile münâsebetlerini daha ziyâde tevsi‘ eder ve “Hasta Adam”a mâlî, ikâisâdî mu‘âvenetde bulunabilirlerdi. Rus tehlikesi Türkleri Almanlarla teşrîk-i mesâ‘îye mecbûr etti. Türkiye harb infilâk ettiği zaman tamamen Alman nüfûzu altında bulunuyor ve mukadderâtını bizzât idâre edemiyordu. Onun için Türkleri, meselâ Bulgarlar gibi hürriyet-i tâmmeleriyle harbe giren milletler arasına idhâl etmek doğru değildir. Diğer tarafdan şurası unutulmamalı ki ehl-i İslâm’ın mühim bir kısmı da müttefikîn tarafında idi ve 1914’den beri “İzer” cephesini müdâfa‘a eyliyordu. Binâenaleyh bizim de Sulh Konferansı’ndan bazı taleplerde bulunmaya hakkımız vardır, değil mi? O halde biz kendimiz için hiçbir şey istemiyor ve yalnız ma‘nevî bir talebde bulunuyoruz. Bu da, Türklerle asırlardan beri yaşadığı topraklar üzerinde bırakılmak sûretiyle adâlet gösterilmesidir. Esâsen bu talebimiz zâten kabûl edilmiş olan prensiplere istinâd eylemektedir.

Fransa ve İngiltere için Türklerle karşı i‘tidâl ve adâlet ile mu‘âmele ettikleri zaman bütün Müslümanların kalbinde kazanacakları mevkî‘-i ebedî yanında, Türkiye’nin bir parçası üstünde alacakları hakk-ı himâyenin ne ehemmiyeti olur?

Sonra Türkler Avrupa irfânından uzağa, Asya’ya atılmakla mevhûm bir tehlikeyi def“ etmek isterken hakîki bir tehlikeye düşülecektir ki bu tehlike bir milleti hissiyât-ı kindârânesini dâimâ alevleyecek bir vaz‘iyete sokmakdan ibâretdir.

Âlem-i medeniyyetin istikbâl ve asayışi için Hindistan’la dâimâ münâsebâtda bulunmak zarûrî bulunduğu zannediyorum. Hindistan mutlak bir infirâd halinde kalmamalıdır. Fransa ve İngiltere’nin dünküne mümâsil bir vaz‘iyetde şarka yine muhtâc olmaları muhtemeldir. Bence bu vaz‘iyet zannedildiğinden daha yakın bir zamanda hâdis olabilir.

Filhâika Hindlilerin Fransız ve İngilizlerle beraber Fransa’da hudûd-ı medeniyyet üzerinde harb edeceklerini bundan on sene evvel kim tahmin edebilirdi?

Dünyâ fa‘âliyet-i beşeriyyenin azameti yanında çok

küçüktür. Fakat milletlerin arasındaki râbîta muhabbet-i kalbiyyeden ibâretdir ve bu tesânûd-i umûmîyi ancak müttefikler uğrunda harb etmiş oldukları prensipler ve bilhassa milliyetler prensibi te‘mîn ve idâme edebilir.”

* * *

HİLÂFET-İ İSLÂMÎYYE VE HIND MÜSLÜMANLARI

Delhi’den *Morning Post* gazetesine yazılıyor:

Müslüman ve Hindu bir hey’et-i murâhhasa Hindistan vâlî-i umûmisine Hilâfet mes’lesi hakkında bir muhtıra takdîm etmiştir. Bunda muslim ve gayr-i muslim Hindlilerce kabûl edilemeyecek olan bir sûret-i hallin ne sulhü, ne adâleti te‘mîn edemeyeceği beyân olunuyor ve deniliyor ki: Bir müslüman, netîcesi ne kadar çetîn olursa olsun, ancak ahkâm-ı şer‘îyyeye bilâ [191] kayd ü şart-ı mutâvâ‘at sâyesinde selâmete väsil olmaya bakar. (Alt tarafı sansür tarafından tayy olunmuştur.)

* * *

HIND MÜSLÜMANLARININ MÜHİM BİR MUHTIRASI

Kalkûta 23 Kânûnisâni– 19 Kânûnisâni’de sâhib-i nüfuz Hind müslümanlarından mürekkeb bir hey’et-i meb‘ûsa İngiltere’nin Hindistan vâlî-i umûmîsine Hilâfet mes’esine dâir bir muhtıra vermiş ve Türkiye mes’lesi hakkında hissiyât-ı İslâmiyye nazar-ı i‘tibare alınmaksızın tasavvur edilmekte olan sûret-i tesviyyeye karşı adem-i kabûl ve tasvîbini izhâr etmiştir.

Muhtıradâ Hilâfet’in vaz‘iyet-i hâzırmasını tebdîl etmemek lâzım geldiği, müslümanların bu mes’ele ile ma‘nen ve rûhen alakadâr oldukları beyân ediliyor. Hey’et-i meb‘ûsa 70 milyon Hind İslâm’ının âmâl ve hissiyâtını nazar-ı i‘tibâre almak lâzım geldiği mütâla‘âsındadır. Hey’et-i meb‘ûsenin muhtırası şu sûretele nihâyet bulmaktadır:

- 1- Arabistan ve mahâll-i mukaddese Türkiye’nin taht-ı teftîşinde kalmalıdır.
- 2- Hilâfet ve Saltanat yekdiğerinden ayrılamaz.
- 3- İstanbul Türk hâkimiyetinde ibkâ edilmelidir.

* * *

İSLÂMÎYYET, BOLŞEVİKLİK VE İNGİLTERE

Londra’dâ münteşir *Muslim Outlook* gazetesinin “İslâm ve Bolşevizm” sernâmesi altında neşrettiği makâlenin mühim nükâtını ber-vech-i zîr iktibâs eyliyoruz:

Londra matbû‘âti ekseriyetle Bolşevizm ile İslâmiyet arasında bir ittifâk husûlünün büyük Britinya’nın menâfi‘i nokta-i nazarından mühim bir tehlike olduğunu zîr eylemiş idi. Filvâki‘ Moskova Hükûmeti’nin Asya-ı Vustâ ile ittifâki

İngiltere için ciddî bir tehlikedir. Ancak Londra matbû‘âti bu tehlikenin esbâbını tedkik etmemiş gibi görünüyor. Zirâ Bolşevizm ictimâ‘iyat ve siyâsiyâtına en ziyâde muhâsim olan gazetelerin, Türkiye İmparatorluğu’nun hakîr bir mevkî‘e sukûtunu ve hattâ mahvini iltizâmkârâne müdâfa‘a eyledikleri görülmektedir. Türkiye’nin sukûtu İslâmiyet’in şebeke-i siyâsiyye ve ictimâ‘iyyesinin inkırâzına mu‘âdildir.

İslâmlar, Lenin’in nâkis olan Komünizmini kabûlde ma‘zûr oldukları gibi büyük Britanya zimâmdârân-ı hükûmetinin Aristokrasilerini de tervîc edemezler. Zirâ bir zamânlar gâyet kat‘î ve resmî ifâdeler ile Ingiltere siyâsetinin, Türkiye Asyâ-yı Suğrâ‘dan ve Trakya’dan ve ez cümle hükûmet-i Osmâniye’nin makarri olan İstanbul’dan mahrûm etmeye ma‘tûf olmadığını beyân eylemiş olan zimamârân ahîren Yunanlıların İzmir’i işgâl etmeleri hükûmünü vererek binler ve binlerce ma‘sûm İslâm’ın Yunanîler tarafından katl edilmesine sebebiyet vermişlerdir.

Âlem-i İslâm’da ale’l-umûm hâkim olan efkâra nazaran Lenin Komünizmi olsun, İngiliz Aristokrasisi olsun artık aynı derekeye sukût etmişlerdir. Şarkda bugün fîsil-danın mütâla‘ayı işitmek ister misiniz? Orada deniliyor ki: “İngilizler artık o eski centilmenler degildir.”

Büyük Britanya reîs-i vükelâsının 5 Kânûnisânî 1918 târîhinde îrâd etmiş olduğu nutukda sarâhaten çizdiği hutûta rağmen hâl-i hâzırda Türkiye’nin inkisâmî cihete tevessül edecek, âlem-i İslâmiyyet’de, İslâm’ın hey’et-i umûmiyyesine müthîs bir darbe indirmek demek olacağından, Ingiltere’nin bir sadâkatsizliği gibi telakkî edilecektir. Şark ahvâline tamamen vâkif olanlar ancak, böyle bir zehâbin İslâm âlemi üzerinde icrâ edeceği te’sîrin ehemmiyetini takdîr edebilirler.

* *

İSTANBUL’U EMİRÜ'L-MÜ'MİNÎNDEN ALMANIN ÂKIBETİ

28 Kânûnisânî târîhli *L’ava Nasyonal: Sadâ-yı Millî* gazetesinin Türkler ve Fransa ünvânlı baş makâlesinden:

“İstanbul'u Emîrû'l-mü'minînden almak Bolşevik propagandacılara müthîs bir silâh tevdî‘ etmek olurdu. Bu hatâyı irtikâb etmeyelim.”

* *

DENİKİN RİC'ATİNİN İSTANBUL'DAKİ TE'SÎRİ

İstanbul'dan *Daily Telegraph* gazetesine Türkiye'nin mukadderâtı hakkında şu telgraf keşide edilmişdir:

“Önümüzdeki altı-yedi hafta zarfında Türkiye'nin mukadderâtına dâir kat‘î bir karar ittihâzına intizâr edilemezse de bu mes’ele Paris mehâfilinde derin te’sîr uyandırılmıştır. İstanbul'da cârî olan hissiyât-ı umûmiyyeye nazaran General Denikin'in ric'atinden İstanbul'un âkibeti hakkında

zan olunduğundan daha müsâ‘id bir karar istihsaline imkân olacağı neticesi istîhrâc ediliyor ve bu ric‘ate hüsn-i nazarla bakılmaktadır. Zirâ umûmiyetle zannedildiğine göre Cenûbî Rusya'nın vaz‘iyeti tevazzuh eyleyinceye kadar Düvel-i Îtilâfiyye meclis-i âlisince hallî lâzım gelen Türk mu‘âdelesinin netîcesi mechûl kalacaktır.”

* *

PARİS'DE BİR MÜESSESE-i İSLÂMIYYE

Paris 6 Şubat- Fransa Hükûmeti, Paris’de bir müessese-i İslâmiyye inşâsi için bir cemiyet-i İslâmiyye’ye yarımla milyon Frank teberru‘da bulunulması hakkındaki lâyiha-i kânûniyyeyi meclis-i meb‘ûsâna tevdî‘ etmiştir. Lâyihanın mukaddimesinde Fransa'yı ziyâret eden müslümanların mikdârı her gün tezâyûd ettiğinden bahs edilmektedir. Mezkûr müessese bir kütübâneyi, bir konferans salonunu ve bir câmi‘i ihtiyâ edecektir. Fransa bu sûretle teberru‘da bulunmakla İslâm teb‘asına karşı hissiyât-ı muhâlesatkârânesini izhâr etmiştir.

[192]¹

* *

ŞURÂ-YI MİLLÎ TARAFINDAN MAZHAR-I İ'TIMÂD OLAN KABİNENİN BEYÂNNÂMESİ

Rüfekâ-yı mesâ‘imle beraber mes’ûliyet-i hükûmeti der’uhde ettiğim zaman memleketin ne hâlde bulunduğu cümplenizin ma‘lûmudur. O esnâda hükûmet intihâbâta hemen mübâşeretle Meclis-i Meb‘ûsân’ın müsâra‘aten te’mîn-i ictimâ‘ı ve hükûmet-i merkeziyye ile Anadolu arasında peyda olup inkîtâ‘-ı muhâberât derecesine varan beynûnetin izâlesi gibi vezâif-i mühimme karşısında bulunuyordu. Bu vezâifin ifâsına sarf-ı ikdâmât olunarak merkezle Anadolu'nun mürâselât ve muhâberâtı iâde edildiği gibi lehü'l-hamd ve'l-minne Meclis-i âlinizin burada ictimâ‘ı dahi müyesser olmuştur. Bundan böyle irâde-i millîyyenin Meclis-i âlinizde tecellisi hasebiyle artık kavâ‘id-i meşrûtiyyete tamamen tevfîk-ı harekete hiçbir mânî tasavvur olunamaz. Taraf-ı hükûmetden evvelce neşr olunan beyânnamede teşrîf edilen makâsid ki siyâsî

¹ Buradan 10 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

zümlerlere karşı bî-taraflıdan ayrılmamak, kavânîn-i mevcûde ahkâmına tamâmiyla ri'âyetkâr olarak bilâ-tefrik-i cins ü mezheb herkesin kânûnen mahfuz olan hukukunu masûn tutmak, sükûn ve asâyîşi haleden vikâyeye ve intizâm-i idâreyi mehmâ emken te'mîne sarf-ı mâ hasal istitâ'at eylemek, vatan-ı azîzimizin sa'adet ve selâmeti etrafında bütün hissiyât ve temâyülât-ı millîyyeyi cem' edebilmek, in'ikâdına muntazır olduğumuz musâlahanın şerâitini tanzîm edecek olan Meclis'de saltanat ve millet ve hükûmet yek dil ve yek cihet olarak temsil edilmekdir: İşte efendiler, düstûr-ı a'mâl ittihâz olunan şu makâsına dâimâ sâdik kalınmıştır. Bunca müşkilât içinde mesâ'i-i vâkı'a-andan tahsîl eden muvaffakiyetin derecesini takdir-i âlîlerine havâle ederim.

İdâre-i devletin muhtâc-ı İslâh olduğu müttefekun aleyh bir hakîkatdır. Bir asra karîb bir müddetden beri zaman zaman devletçe tasavvur olunan İslâhâtın tamamen tatbîki ve semerâtının hakkıyla iktitâfi müyesser olamamıştır. Bunun dâhilî ve hâricî ilel ve esbâb-ı adîdesi vardır. Bu cihetle hükûmetçe tarz-ı tatbîk ve teves-sülü değiştirmek ve bu bâbda kavâ'id ve esâsât-ı cedîde vaz' olunmak mecbûrî görülmüştür. İdâre-i vilâyetde vâsi' mikyânda tevsî'i me'zûniyyet usûlü ihtiyâr olunmak ve bu usûl icâbînca mecâlis-i umûmiyyenin salâhiyetini tevsî' ve hidemât-ı mahalliyyeyi uhdesine ihâle ve tevdî' eylemek, nevâhî teşkilâtını bir an akdem mevkî'-i icrâya vaz' ile idârenin en küçük kısmı olan nâhiyeyi memalik-i mütemeddinede merî usûllere tevfîkan bir cüz'-i tâm şekline koyarak ona göre icâbât-ı hukûkiyye ve idâriyesini ta'yîn etmek, ekalliyetlerin hukukunu te'mînen mecâlis-i umûmiyye ve belediyyede temsîl-i nisbî kâ'idesine teves-sül olunmak, kavânîn ve nizâmât ne kadar mükemmel olursa olsun tamâmiyla ve hakkıyla tatbîk olunmadıkça semerât-ı me'mûle ve muntazaraya dest-res olunamaya-cağı tahakkuk etmiş bir keyfiyet olmakla umûr-ı adiliyye ve mâliyye ve nâfi'a ve inzibâtiyyede ve hattâ idâre-i mülkiyyede kavânînin tamamen tatbîkini teftîş ve te'mîn eylemek üzere ecnebî erbâb-ı vukûfuna mürâقا'atla onlara emr-i teftîşde salâhiyet-i kâfiyye vermek, İşte kasd ettiği-

miz İslâhâtın esâsları bunlardır. Bu esâsâtın tatbîk ve icrâsı tekarrür ettiği takdirde lâzım gelen levâyih-i kânûniyyenin Meclis-i âlînize takdîmi tabî'îdir.

Umûr-ı hârîciyyeye gelince, tarafımızdan ve Düvel-i Mü'telife tarafından imzâ olunan mütâreke mukâvelenâmesi ahkâmı her tarafça lâzımı'r-ri'âye bir vesika-i beynel-milel olduğundan ahkâm-ı mündericesinden inhirâf edilmemek hükûmet-i seniyye mütehattim görülmekte ve fakat eyyâm-ı mütarekenin temâdîsinden mütevellid kararsızlık dâhil-i memlekete tereddüdâtı tezyîd ile sükûn-i kalbin ve hal-i tabî'înin avdetine mâni' olmaktadır. İzmir ve havâlîsinin Yunanlılar tarafından işgâl-i nâgehânîsi misillü hâdisât-ı elîmenin aksü'l-amelleri memleketi serâpâ tehyîc ve 'urûk-ı hamîyyeti tahrîk etmekde gecikmemiştir. Bu hâl-i galeyân ve tezebzübe hitâm verecek ancak sulh-i kat'îdir. Da'vet olunacağımız konferans huzûrunda Wilson Prensipleri dâiresinde hukûk-ı sarîha ve meşrû'amızın muhafazasına bezl-i makderet-i tâmme kılınacaktır. Ümîd ederiz ki kavâ'id-i ma'delet hakkımızda pâyimal edilme-yerek âmâl-i millîyyemiz husûl bulur.

Senelerden beri mevcûd olan muzâyaka-i mâliyye esbâb-ı muhtelifeden nâşî mütarekenin bidâyetinden i'tibâren her vaktinden müşkil bir devreye girmiş ve ma'a hazâ sulh akdiyle mesail-i mâliyyenin sûret-i halli ta'yîn ve devâmlı bir hâl te'essüs edinceye kadar her türlü müşkilâta rağmen masârif-ı zaruriyye-i devletin devâm-ı tesviyiyesi ahkâmının istihsâli elzem bulunmuştur.

Binaenaleyh bir tarafdan tasarrufa ve gayr-i müsmir masârifin mümkün mertebe tahâffîne i'tinâ olunmakla beraber diğer tarafdan vaktin tahammûl ve müsâ'adesi derece-sinde tezyîd-i vâridât çaresine de tevessûl edilmek zarûridir.

Vaz'iyetimizin vehâmeti, ma'rûz olduğumuz müşkilât kesretli ve sizlerin ve bizim vezâifimizin sıkleti muhtâc-ı ta'rif değilidir. Ancak azim ve basîretin 'usrû yûsre tahâvîl edeceğine kanâ'at-i tâmmemiz vardır. Adâletin lâ-yetegayyer kavânînine istinâd ettikçe tevfîkât-ı İlâhiyyenin bizimle beraber olacağına şüphe yoktur.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kurusdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbîâlı Caddesi nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maâlmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللّٰهُ يَهْدِي مِنْ يَشَاءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

19 Şubat 1920

28 Cemâziyelevvel 1338

Perşembe

19 Şubat 1336

Cild: 18 - Aded: 459

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
(أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ^۱)
-4-

İbnu'l-Kayyim şöyle diyor: "Bütün şerî'atlerin fevkinde olan bu Şerî'at-i Garrâ'nın şâri'i hakîmi için mutasavver değildir ki, aynı şerî'atin içinde kendi ferâizini amelden sâkit bırakacak, muharremâtı helâl kilacak, ibâdullâhın hukûkunu ibtâl edecek bir takım hîleleri meşrû' kilsin; halk için gûn-â-gûn mekr u hud'a kapılarını açsın; meşrû' olan esbâbi sû'-i isti'mâl sûretille sûret-i kat'iyyede harâm olan bir takım umûr-ı memnû'iyeyi tecvîze mesâğ göstersin; şerî'atını, kavilleri fi'llerine uymayan, lisânları hiçbir vakitte kalblerinin tercümâni olmayan bir takım hîlekârların ağızına lokma, ağrâz-ı fâsidelerine hedef kilsin. Bu cür'etkârlar İslâm'ı bir yiğin erbâb-ı istihzânın tezyîfâtına ma'rûz bırakmaktan başka fâidesi olmayan saçma bir tarîka tevessûl ediyorlar da, çocuk aldatır gibi Allah'ı aldatmaya kalkıyorlar. Halktan hayâsi, Halik'dan pervâsi olmayanların tavrını takınarak hudûd-ı ilâhiyyeyi mel'abe hâline getiriyorlar. Bir şeyi evvelâ tahrîm ediyorlar, sonra aynı şeyi ednâ bir hîle ile helâl mertebesine çıkarıyorlar. Ve "Bundan maksad başka bir şeydir." diyerek kendi kendilerini aldatmak istiyorlar. Halbuki maksadın yine ondan başka bir şey olmadığını kendileri de biliyorlar. Cenâb-ı Hak tarafından hîfz u edâsi tavsiye olunan hukûku en ufak bir şey ile iskât ediyorlar. Her vechile mütemâsil olan iki şeyi sûrette, yahud isimde, yahud bu iki şeye mawsil olan tarâktaki ihtilâfdan dolayı ayrı ayrı şeyler addediyorlar. Vâcib olduğunu kabûl ettiklerinden daha yüksek mertebede vâcib olan şeyleri hîlelerle istihlâl cihetine gidiyorlar.

Hamd ü senâ o Fâtır-ı Hakîm'e sezâdır ki, şerî'atını bu

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzîh ve oku-naklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzîhan bildirilmesi ricâ olunur.

gibi tenâkuz ve fesâd şâibelerinden tenzîh buyurarak onu mahlûkâtının dâreyndeki mesâlihine kâfil kilmiş ve azamet-i ilâhiyyesine delâlet eden âyât-ı bâhiresinin en başına geçirmiş, o Şerî'at-i Beyzâ'yı bütün sâliklerini kurb-ı ilâhîsine îsâl eden bir şehrâh-ı nûr-â-nûr-ı hidâyet olmak üzere göndermiştir. Bu i'tibârla İslâm O'nun nûr-ı mübîni, hîsn-ı hasîni, zill-ı zaflîlidir.

Cenâb-ı Hak bu Şerî'at-i Garrâ ile kollarına ma'rifet-i ilâhiyye husûsunda yükselebilecekleri gâyeyi başa eylediği gibi yine o sâyede muhabbetullâhın kemâli, kulûb-ı müslimînde son derecesini buldu. Hikmet-i bâliğâ-i sübhâniyyesi fikirlere karşı inkişâf etti. ni'am-i cezîle-i samedâniyyesi ni'met-i İslâm ile kemâlini buldu. O Hâlik-ı zü'l-Celâl'den başka ilâh yoktur ki kollarına gönderdiği Şerî'at Mübîni, zât-ı fevka'l-hayâl-i yezdânîsinin hâlikiyet ve rubûbiyetle teferrûdüne huccet olan âyât-ı bâhiresinin en azîmidir. O Kâdir-i Kayyûm bütün sifât-ı kemâl ile mevsûf, bütün nu'ut-ı celâle müstehaktır. Bütün esmâ-i hüsna kendisinin, bütün sifât-ı ulyâ kendisinindir. Mesel-i a'lâ O'nundur. Ne esmâ-i ilâhiyyesine bir şâibe, ne sifât-ı sübhâniyyesine bir naks, ne de efâl-i kibriyâ-penâhına bir abes, yahud bir zulüm girmek ihtimâli yoktur. O Hâlik-ı Azam zâtında, sifâtında, efâlinde, esmâsında kendi kemâl-i ezelî ve ebedîsiyle vechen mine'l-vücûh tezâd teşkil edebilecek bütün [194] hâtilârardan münezzehdir. İsm-i pâki âlî, feyz-i kibriyâsi müte'âlî, hikmeti kâmil, ni'meti şâmildir. Kullarına karşı huccet-i bâliğası ebediyyen kâimdir.

Allahu zü'l-Celâl şerînde tenâkuz gibi, ihtilâf gibi şâibeler bulunmak nakîsasından külliyyen müte'âlîdir. Eğer bu Şerî'at Allah'ın başkası tarafından terîb edilmiş bulunayıdı, bir yiğin ihtilâf ile mâl-â-mâl olurdu. Heyhât, o bir Şerî'at-i Garrâ'dır ki, ahkâmî arasındaki i'tilâfa, aksâmi beyinindeki te'âdûle söz yoktur. Her türlü naksdan müberrâ, her türlü levsden tâhirdir. Rengi birdir, televvûndan masûndur. Erkân ve mebâni adl üzerine, hikmet üzerine, maslahat üzerine, rahmet üzerine

müessesesdir. Bir fesâdî tahrîm edince ondan daha berbâdını, yahud onun derecesinde bulunan diğer bir fesâdî da tahrîm eder. İslâm Allah'ın o doğru yoludur ki, eğrisi büğrüsü, girintisi çıkıştı yoktur. O şerî‘at-i semhâsidir ki ne darlık, ne de güçlük yoktur. Bil-akis o, muâmelâtında vüs‘atler, müsâadeler gösteren bir dîn-i tevhiddir. Hiçbir şeyi emr etmez ki, akıl kalksin da; “Bunu nehy edeydi daha muvâfik olurdu.” diyebilsin. Kezâlik hiçbir şeyi nehy etmez ki, zekâ ortaya çıksın; “Bunu ibâha edeydi daha münâsib düşerdi.” hükmünü verebilsin. Onun bütün emr ettikleri salâhdır, bütün nehy ettikleri fesâddır.

Tayyibâtın kâffesini mubâh kilmiş, habîsâtın hepsini tahrîm eylemiştir. Evâmiri gîdâdir, devâdir. Nevâhîsî perhîzdir, siyânettir. Zâhiri bâtını için bir zînettir. Bâtını ise zâhirinden daha güzeldir. Şîâri sıdktir. Kîvâmi haktır. Mîzânı adldır. Hükmü ise faslü'l-hitâbdır. Ne bir emîrin siyâsetiyle, yahud bir âkilin re‘yiyle, yahud bir fakîhin kiyâsiyla, ne kûşe-i riyâzâta çekilmiş bir münzevînin zevk-i ma‘nevîsiyle, ne de bir zühd ü salâh sâhibinin rü'yâsiyla tekemmül etmek ihtiyâclarından vârestedir. Bil-akis bunların kâffesi onun sâyesinde tekemmûle muhtâcdır. Bunların içinden şehrâh-ı savâbı bulmaya muvaffak olanlar varsa bu tevfîk sîrf o Şerî‘at-i Garrâ‘ya olan istinâd ve i‘timâdi sâyesindedir. Daha padişahların siyâsetleri, erbâb-ı hud‘anın şerî‘i dedikleri hîleleri, kiyâs mübtelâlarının kiyâsları, hilâf düşkünlerinin usûlleri ortada yok iken bizi ni‘met-i İslâm ile bahtiyâr eden Cenâb-ı Hak Şerî‘at-i Beyzâsi’ni ikmâl ve itmâm buyurmuştı. *(الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَأَتَمَّتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي)**
âyet-i celîlesinin nûzûl ettiği, **(لَقَدْ تَرَكَكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لِيَلْهَا كَنْهَارَهَا لَا)*** (بِرِّعَنْهَا بَعْدِ الْاَهَالِكَ مَا تَرَكُتُ مِنْ شَيْءٍ يُقْرِبُكُمْ إِلَى الْجَنَّةِ وَيُبَعِّدُكُمْ مِنَ النَّارِ)*** ehâdîs-i nebeviyyesinin lisân-ı risâletten şeref-sâdir olduğu zaman acaba bu hîleler, bu kiyâslar, bu birbirini nakz eden kâideler, bu müteşettit usûller, tarîkler nerde idi?”

Abdülezîz Çâviş

Mebâhis-i İlmiyye ve İctimâiyye: İSLÂM VE SOSYALİZM

Hindistan ekâbir-i ulemâ-i İslâmiyyesinden Şeyh Müşîr Hüseyin Kîdvâî hazretleri bu sernâme ile bundan sekiz sene mukaddem İngilizce olarak mühim bir eser neşr etmişlerdi. Bu haftadan i‘tibâren bu eseri tercümeye ibtidâr ediyoruz. Kâri’lerimiz tarafından kemâl-i ehemmiyyetle ta‘kîb olunacağı şübhесiz olan bu mevzû‘-ı hatîr en salâhiyetdâr bir kalemin

* Meâl-i kerîmi: “Bugün sizin için dîninizi ikmâl ettim ve üzerinizdeki ni‘metimi itmâm eyledim. İslâm’ın da sizin için din olmasına râzi oldum.” [Mâide Sûresi, 5/3]

** Meâl-i şerîfi: “Sizi nûr-â-nûr bir cadde üzerinde bıraktım ki, gecesi de gündüzü gibidir. Bu caddeden ancak helâk ve hûsrâna mahkûm olanlar saparlar.” [İbnu Mâce, Mukaddime, 6]

*** Meâl-i şerîfi: “Sizi cennete yaklaşırıacak, ateşten uzaklaştırıacak hiçbir şeyi bırakmadım, hepsini haber verdim.” [Hadîs-i Şerîf: Begâvi 4111, Beyhaki 13443]

mâhsûl-i tetebbu‘u olduğu gibi bu bâbda ilk def‘a yazılan bir eserdir. Garb ulemâsına birçoğunun üzerinde hüsn-i te’sîri görülmüş ve takdire mazhar olmuş böyle bir kitâbin muhterem dîndaşımız tarafından tahrîr ve neşri elbette bizim için bâdî-i iftihârdır.

1 - İSLÂM SOSYALİZMINİN ESÂSİ

(كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً)¹

“İnsanlar ümmet-i vâhidedir.” Kur’ân-ı Kerîm böyle diyor. Başka bir âyet-i kerîmede; “Muhakkaktır ki, nezd-i ilâhîde en kıymetdârınız en ziyâde müttakî olanınızdır.” denildiği gibi diğer bir âayette de; “Bütün mü’mînler ancak kardeşir. Kardeşlerinizin arasını ıslâh ediniz!” buyuruluyor.

Yine Kur’ân-ı Hâkim; “Ey insanlar! Biz, sizi bir dişi ile bir erkekten yarattık. Sizi akvâm ve kabâile ayırdık ki, birbirinizle tanışasınız. Nezd-i ilâhîde en kerîminiz, Allah’dan en ziyâde korkanınızdır.” demektedir.

Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm Efendimiz bir nutk-ı peygamberlerinde şu sûretle idâre-i kelâm ediyorlar:

“Ey nâs! Cenâb-ı Hak sizi câhiliyet fenâliklarından,ecdâd ile tefâhurdan kurtardı. Hiçbir Arabın diğer kavimden olan bir adama rûchânı yoktur, meğerki takvâ ile ola. Hepiniz Âdem’densiniz, Âdem de topraktandır.”

“Ey nâs! Cenâb-ı Hak hepinizin Allah’ıdır. Bütün nev‘-i insânının aslı birdir ve dînleri aynı dîndir.”

Şâir-i İslâm Sa‘dî, bu iktibâs ettiğimiz sözleri, bu beyitleriyle beyân ediyor:

بني آدم اعضای یک دیگرند - که در آفرینش زیک کوهر
چو عضوی بدرد آورد روز کار - دیگر عضوهارا نماند قرار

Yani, ebnâ-yi Âdem bir mevcûdiyetin a‘zâsıdır. Çünkü hepsi de bir cevherden yaratılmışlardır. Bir uzuv elemle müteessir olursa bütün mevcûdiyet o elemle muhtell olur!

(Mâ-ba‘di 196’ncı [209.] sahîfededir)

[195] “UKÂB-NÂME”*

Bir memleketin büyük dağında,
Bir gün koca bir ukâb uçardı;
Gûyâ ki, cihân cihân kaçardı
Âfâk o şâhîn uğrağında.

¹ Bakara Sûresi, 2/213

* ‘Ukâb “ayn”in zammiyla karakuş demektir. Nâmîk Kemâl, eski Rusya Devleti’nin bayrağında görülen karakuş resminden dolayı bu şî’irini “Ukâb-nâme” tesmiye etmisti. Kemâl, o müstebid ve kahhâr çarlık devletinin nasıl bir âkîbet-i muhavvifeye dûcâr olacağını işte şu manzûmesini otuz dokuz sene evvel yazarak kendi ta‘bîrine âdetâ kerâmet-i irfân ile keşf eylemiştir. Lâkin Kemâl şî’irini itmâm edememişti; iki sene evvel Çarlık Rusyası mahv u perîşan olunca şî’iri itmâm vazifesi benim kalem-i aczime terettüb etti. Manzûmenin yalnız mu‘terizalar dâhiline aldığı kit‘aları Kemâl’in, diğerleri benimdir. Şî’irin esâsi Nâsîr-ı Husrev’în bir manzûmesinden muktebesdir.

Yükseldi, bütün cibâli geçti,
Yükseldi, sehâbin içinden
Yükseldi, güneş kadar... Uçarken
Gûyâ ki per-i hayâli geçti!

* * *

Artık, durarak zemîne baktı,
Bir nahvet-i kâfirâne duydu:
Zannetti, ona kader de uydu,
Kibr ü azamet yüzünden aktı!

* * *

Kalben dedi kim: Nedir şu âlem?
Bir zerre huzûr-ı şevketimde,
Gökler bile zîr-i satvetimde,
Titrer şu cihân, zemîne insem.

* * *

Bir nazrama âsumân açılmış:
Seyyârât u sevâbitin, ben
Esrârina vâkifim ezelden;
Toprak hele, pâyıma saçılmış.

* * *

Dünyâda gezen hakîr bir mûr
Meşhûdum olur nigâh edersem!
Ya sayd u şikâr için gidersem,
Pençemde kalır sibâ'-ı makhûr!

* * *

Ummânlara sâye-rîz-i heybet
Bir ucbe sehâb-ı zî-hâyatım;
Saytimla dolar mükevvenâtım,
Savtîmdan uçar ruûd-ı şiddet!

* * *

Ben hâsili, şâh-ı bî-nazîrim...
Âlem bana secde etse şâyân,
Ulviyyet-i hilkatim nûmâyân:
Eb'âd-ı fezâ benim esîrim!!

.....

* * *

Bir çok daha böyle yâve-gûyâ
Olmakta iken, 'ikâb-ı Yezdân';**
Seyr eyle nasıl olup hurûşân,
Gurrende ukâbı etti ifnâ.

* * *

Yüksek dağa bir gûzide sayyâd
Çıkmıştı; görünce saydı derhâl;

"Yâ Hak!" dedi bir ok attı, zî-bâl,
Mağrûr 'ukâbı etti berbâd!

* * *

Gögsünden alıp da cürha-i cân
Sür'atle yuvarlanıp inerken,
Bilmem bize böyle hamle kimden
Geldi? dedi, lâkin oldu tâbân.

* * *

Gögsündeki tîr-per*** bu lâyık,
Lâyık dedi bizlere bu hâlet:
Gögsümde durur cenâh-ı zillet,
Bizden bize geldi her fenâlik!

* * *

"Biz bir nice bir 'ukâb gördük,
Düşmüş yere cismi pârelenmiş,
Bir ok yarasıyla yârelenmiş,
Pîçîde-i inkilâb gördük!"

* * *

"Farz eyle ki bir 'ukâb-ı satvet****
En zirvesine çıkıp bu arzin,
Her noktasına şu tûl ü arzin
Vermiş kanadıyla zill-i dehset;"

* * *

"Maşrik o zilâl ile kararmış...
Bir pençesine bu mülkü almış,
Bir pençe zemîn-i Hind'e salmış,
Mağrib o hayâl ile kararmış;"

* * *

"Bâkî mi kalır aceb o heykel?
Zâhir mi degildir intifâhi?
Her müntefihin de infisâhi?
Kimvardı bu yerde ondan evvel?"

* * *

Fir'avn ne oldu, nerde Nemrûd,
Kîsrâ nerede; binâ-yı Şeddâd
Hâk olmadı mı? Cihânı berbâd
Etmek dileyen kalır mı mevcûd?

* * *

"Şeytân gibi var mı başka mel'ûn?
Vardır: Biri de onun Hûlâgû!
Maşrikta misâl, o kanlı câdû,
Mağribde nûmûne engizisyon?"

* * *

** 'Ikâb, ayn'ın kesriyle: cezâ.

*** Eskiden yapılan okların bir ucunda kanat resmi bulunurdu. Karakuş, oku görünce kendi cinsinden bir silâhın kendini vurmuş olduğuna kanâat hâsil ediyor.

**** Eski Çarlık Rusyası maksûddur.

“Hepsinde birer ‘ukâb vardır,
Bayraklarına olunsa dikkat;
Zulm eleyemez hukuka hizmet.
Yerden göge bir hitâb vardır!”

* *

Evreng-i şehâmetinde mağrûr
Bin şâh mezâra munkalibdir,
Bin zelzele gönderir de Kâhir,
Bir zulmü eder sukûta mecbûr.

* *

Hep kanlı alev saçan şevâhik
Bir gün çöküyor zemîne mutlak,
Bir gün ediyor tecellî-i Hak
Zulm efserine gurûbu lâhîk!

* *

“Yerlerde süründürür ukâbı...
Dünyâlara sığmamışken evvel,
Her cüz’ü olur hevâma me’kel,
Hakk’ın ne şedîddir ‘ikâbı*.”

* *

“Bir gün yıkılıp düşünce nâ-gâh
Taştansa kırarlar, etse yerler,
“Harb âlihesi geberdi!” derler!
Bizler ne deriz ya? “Allah, Allah!!”

1297 – 1334

Nâmik Kemâl – Ali Kemâl

[196] 2 – FERÂİZ-İ DİNİYYEDE ESÂSÂT-İ İCTİMÂ’İYYE

Dünyanın en büyük ve bî-naâzîr müceddid-i ictimâ’isi olan Peygamberimiz Efendimiz ferâiz-i dîniyyenin keyfiyet-i ifâsını îzâh ediyorken bir taraftan uhuvvet ve müsâvât gibi en büyük esâsât-ı demokratîyyeyi, diğer taraftan esâsât-ı iştirâkiyyeyi nazardan dûr tutmamışlardır. Peygamberimiz’in vaz’ eylediği kavânîn-i dîniyyeye nazaran zengin, fakir müslümanlar, hangi ırk ve renge mensûb olurlarsa olsunlar, her Cuma günü câmi’lerde toplanırlar ve mevkî’, vaz’iyet farkı gözetmeksızın namazlarını, cemâ’atin intihâb edecek bir imâmin arkasında edâ ederler. Senede iki def‘a, bütün müslümanlar, daha büyük ictimâ’lar akd eder, namazlarını birlikte kilarlar ve yekdiğerleriyle en samîmî hissiyât-ı uhuvvet-kârâneyi beyân ederek musâfaha ve muânakâ ederler. Hiç olmazsa müddet-i ömründe bir kere olsun bir müslüman, binlerce müslüman kardeşinin refâkatinde, muayyen bir zamanda Mekke-i Müktereme’yi ziyâret

* اللَّهُ شَدِيدُ الْعَقَابِ لâybet-i kerîmesine telmîhdir. [Enfâl, 8/13]

eder. Âlem-i İslâm’ın uzak, yakın her tarafından gelen, bir yerde toplanan ve dikiş yüzü görmemiş, aynı basît elbiseyi iktisâ eden, yalın ayak, başı açık yüz binlerce müslümanın iştirâkiyle vukû‘ bulan bu muazzam ictimâ’da muhtelif memleketlerin ümerâsı, fukarâsı İslâm sosyalizmi nâmına her sene ulvî bir tezâhürde bulundukları gibi uhuvvet ve müsâvâtın fi’lî bir nûmûnesini arz etmektedirler. Bu ictimâ’da bir padişah ile tebe’ası, havâss ile avâm arasında zerre kadar bir fark görülmez. Orada herkes anlar ki, bütün mahlûkât-ı insâniyye bir ümmettir ve aynı uhuvvetin a’zâsidir. Bu ictimâ’-ı senevî, insan ile hem-cinsleri arasında zâhirî ve hâriçî bir müşâbehet, bir müsâvât arz etmekle kalmaz, belki bütün insâniyetin ta’kîb ettiği tarîkin vahdetini, erişmek istediği mefkûrenin birliğini de gösterir. Bu binlerce genç, ihtiyar, erkek, kadın bu kum deryâlarına, sayısız müşkilâta ma’rûz olarak, mâl ve mülküni tehlikelere dûçâr ederek, ancak tek bir emel, tek bir gâye için gelir ki, o da; insana şâh damarından daha yakın ve her yerde hâzır ve nâzır olan Allah’a hem ibâdet, hem o Zât-ı Akdes’in “Rabbü'l-âlemîn” olduğunu böyle bir ictimâ’-ı umûmîde tezkâr eylemektir. Evet; bu azîm kitle-i insâniyyeyi toplamaktan gâye, hep birden ve hep bir zamanda uhuvvet-i umûmiyye ile ravâbit-i rûhâniyyeyi tezâhür ettirmek, her mü’mîn-i hakîkiye Allah’ın rubûbiyetini, “insanların kardeşliğini” öğretmektir.

Müslümanların selâmî bile esâsât-ı ictimâ’iyyeye mübtendir. Birkaç müslüman bir yerde oturuyorken diğer bir müslüman gelirse cümlesine “Es-selâmu aleyküm” der ve oturanların içinden biri cümlesinin nâmına “Ve aleyküm’s-selâm” cevâbını verir.

Asrımızın bir çok sosyalistleri kardeşlerini müşkirâtin “kızıl deryâ”sına batmaktan kurtarmak için ellerinden gelen her teşebbüste bulunuyorlar. Peygamberimiz Efendimiz bunu da yaptı. Dedi ki: “Hamrı içmeyiniz; çünkü o bütün habâisin anasıdır!” Kur’ân-ı Kerîm ise bu sadedde şu sözleri söylüyor:

“Ey ehl-i îmân; şarâb, kumar, ilh... hepsi de şeytân işi olan birer fenâliktir. Bunlardan ictinâb ediniz ki kurtulasınız.”

3 – ŞEFKAT-İ İSLÂMÎYYE

Hazret-i Muhammed ictimâ’î esâslar üzerine şefkati teşvîk buyurdu. Gibbon der ki:

“Müslümanların şefkati hayvânâta kadar şâmildir. Kur’ân, mükerrerken kat’î ve vâcibü'l-ifâ bir vazîfe olmak üzere ebnâ-yı sebîl ile ashâb-ı zarûrete mu’âveneti emr eyler. Hazret-i Muhammed, ihtimâl ki, vazîfe-i şefkati kemâl-i dikkatle ta’rif eden yegâne şâri’dir.”

Kur’ân-ı Kerîm; “Ribâ ile çoğaltmak istediginiz emvâli Cenâb-ı Hak çoğaltmaz. Fakat rızâ-yı bârî için vereceğiniz sadakaları Cenâb-ı Hak taz’if eder.” buyurmaktadır.

Diğer bir âyet-i kerîme; “Sevdiginiz şeylerden infâk etmedikçe hayra nâil olamazsınız.” meâlindedir.

Bunun gibi daha bir çok âyet-i kerîme vardır. Resûlullah Efendimiz ise; “Bütün halk Allah’ın iyâlidir. Allah’ın mahlükâtına en ziyâde iyilik eden nezd-i ilâhîde en ziyâde makbûl olandır.” buyuruyorlar.

Resûlullah; “Nezd-i ilâhîde en ziyâde makbûl olan kimdir?” suâline cevâben; “Nezd-i ilâhîde en ziyâde makbûl olan mahlükâtına en ziyâde iyilik edendir.” dediler.

Yine hadîs-i Nebevîde; “İster muvaffak olsun, ister olmasın, kardeşinin ihtiyâcını izâleye çalışanların günâhlarını Cenâb-ı Hak afv buyurur.”, “Şefkat her müslüman için bir vecîbedir. Bu vecîbeyi îfâya kudreti olmayanlar bir fi'l-i hayatı bulunsunlar, yahud bir günâhdan ictinâb etsinler.” diye buyurulmaktadır.

Yine Resûlullah Efendimiz; “Sadaka vermek her müslümana vâcibdir.” buyurmuşlar. Ashâb-ı kirâm; “Fakat verecek bir şey yok ise?” deyince; “Verecek bir şey yok ise elleriyle çalışın, bir şey kazansın, müstefid olsun ve artanını versin.” meâlinde cevâb vermişler. Bunun üzerine ashâb; “Çalışmaya ve binâen-aleyh hem müstefid olmaya, hem sadaka vermeye muktedir değilse ne yapar?” demişler. Resûlullah Efendimiz; “O hâlde mazlûm ve muhtâc olanlara yardım eder.” cevâbını vermişler. Bu sefer ashâb; “Ya mazlûmlara mu'âvenet edemezse?” fikrini der-miyân edince Resûlullah Efendimiz; “O hâlde herkesi iyiliğe teşvik etsin, edemezse, herkese fenâlik yapmaktan sakınsın. Çünkü bu da sadaka vermek ve şefkat ibrâz etmek gibidir.” demişler. Diğer ehâdîs-i şerîfede Peygamberimiz bir müslüman bir ağaç [197] diker veya bir tarayı eker de bunlardan bir insan, bir kuş veya bir hayvan yerse bunların hepsi onun defter-i hasenâtına kayd olunur.”, “Bir kardeşinin yüzüne gülmek şefkattir.”, “Nev'i beşeri me'sir-i fazilet-perverâneye teşvik etmek şefkattir. Muharremâti men' etmek şefkattir. İnsanlara yol göstermek şefkattir. A'mâya mu'âvenet etmek şefkattir.” buyururlar.

Peygamberimiz'e; “Müslümanlık nedir?” diye sormuşlar. “Sözün temizliğiyle şefkattir.” buyurmuşlar. Kur'ân, fenâlikların iyilikle def' u izâlesini tavsiye etmektedir.

Müslümanlık'ta şefkatin üç gâyeyi, fakat ictimâ'î bir zemîn üzere, istihdâf ettiği görünmektedir:

Birincisi: Fedâ-yı nefs ve rûhunu ibdâ' ile insanları menâfi'-i ferdîyyeden ziyâde menâfi'-i müsterekeye hâdim kılmak. “Kendin aç kal, fakat başkalarını aç bırakma!” düstûru bu gâyenin esâs olduğu anlaşılıyor.

Ikincisi: Serveti, ümmet-i İslâmiyye arasında mütesâviyen tevzî' etmek. Şefkati kavâid-i dîniyyeden göstermekle Hazret-i Peygamber büyük bir servete vâris olanların vaz'iyet-i mâliyyesiyle hey'et-i ictimâ'iyenin idârece bahtiyâr olmayanların vaz'iyeti arasında müsâvâtı hükümrân kıldı. Çünkü hiç olmazsa muayyen bir mikdâri

akrabâ ve taallukât olsa da müstahak olanlara vermek bir vecîbe-i dîniyyedir. Binâen-aleyh memleketin fukarâ'-yi ahâlisine daha zenginler bil-ihtiyâr bakıyor ve hükûmet ağır bir yükten ve büyük bir mes'ûliyetten kurtulmuş oluyor.

Üçüncüsü: Fakri, bir cinâyet değil, bir fazîlet tanımak. İslâm'ın en büyük adamları fakîr olmayı isterlerdi. Bizzât Fahr-i Kâinât Efendimiz; (الفقر فخرى) buyurdukları gibi; “Yâ Rabbî; beni fakîr olarak yaşıat, fakîr olarak öleyim ve fukarâ ile haşr olayım!” diye duâ etmişlerdir.

Profesör Vambery, Budapeşte'de, bu satırların muharririne, diyâr-ı İslâmiyyede senelerce beş parasız gezdiğini ve ahâlî-i İslâmiyyenin ona her türlü ikrâm ve hürmette bulunduğu, başka bir yerde buna kat'îyyen râst gelemeyeceğini beyân eylemiştir.

Eski Arab hey'et-i ictimâ'iyyesini Sosyalizm'e hazırlamak için son nokta pek lâzım idi. Çünkü Arablar ahsâb ve ensâb ile ve tâvârûs ettikleri her şeyle ziyâdesiyle iftihâr ederlerdi. Fakat bu nokta bugün bilhâssa asrî Avrupa'daki mağrûr ve müteazzîm lordlarla milyonerlerin tahakkümünü kırmak için eskisinden daha ziyâde lâzımdır!

ŞARK TEHLİKESİ KARŞISINDA İ'TİLÂFIN İTTİHÂDİ

Tan gazetesi söylüyor:

“İ'tilâf Devletleri Şark'ta harbi kazanmak için Türklerle karşı Arablara istinâd ettiler. Bunda hakları vardı. İ'tilâf hükûmetleri milletlerin hürriyet ve serbestîsi için harb ediyorlardı. Arab memleketlerinde Türk hâkimiyeti kendi ta'kîb ettikleri esâslara muhâlif idi. Fakat bugün iki müslüman ırk yekdiğerinden ayrıldığı ve artık Arab Türkten müştekî bulunmadığı gibi Türk de Arab istiklâlini men' edemediği için İ'tilâf Devletleri'nin rekâbetlerinden istifâde ettikleri iki kuvve-i millîyyeyi bugünlarında müttehid bulmaları tehlikesi mevcûd değil midir? Bu tehlikenin bilhâssa tehdîd ettiği hükûmet Fransa değildir. Emîr Faysal ile müzâkere eden ve daha da müzâkere edecek olan Fransa Arab istiklâline kasد etmiyor. Bir Türk vâlîsinin Adana'da teessüsüne müsâade eden Fransa Türk arâzîsinin tamâmiyet-i mülkiyyesine de dokunmak istemiyor. Fakat Fransa üç i'tilâf devletine karşı Hindistan'dan Mağrib'e kadar tevessü' edecek bir müslüman iğtişâsı tanzîmi için ihmâr edilmekte olan tertîbâti düşünmeye mecbûrdur.

Türk ve Arab müşevvikleri arasında mevcûd olan münâsebâti vesâik ile burada isbât edecek değiliz. Vaz'iyet oldukça ma'lûm bulunduğu için tafsîlâtâ girişmek ihtiyâci yoktur. Diğer tarafdan mes'ele oldukça da ciddî bulunduğu cihetle beyhûde şâhiyat mes'elelerini mevzû'-i

bahs etmemek lâzımdır. Bugün zuhûra gelen ahvâl İ'tilâf Devletleri'nin Türkiye mes'elesini halletmeyip onun ile müzâkereye girişmelerinden ve Türkiye'yi yaşamak için lâzım gelen tedâbîre tevessül etmemelerinden neş'et etmiştir.

Fakat her ne olursa olsun el-yevm istikbâli düşünmek lâzımdır. İngiltere, İtalya ve Fransa'nın Şark'ta birinci derecede bir takım menâfi'i mevcûddur. Her üçü de müslümanlar ile meskûn vâsi' bir takım memleketleri idâre ediyorlar. Bu devletler nihâyet Şark'ta sulu tâ'mîn için ne zaman i'tilâf edeceklerdir?"

* * *

TÜRK MES'ELE-İ MU'DILASI

Londra'da münteşir *Daily Telegraph* gazetesinin baş makâlesinden:

"Türkiye mes'ele-i mu'dilasının nâ-mütenâhî te'ehhûrâta dûçâr edilmesinden tevellüd eden netâyic-i elîmenin nâ-kâbil-i ihtirâz olduğu tahakkuk eylemiştir.

Suh Konferansı'nın hâricindeki vekâyi' ise, Dûvel-i İ'tilâfiyye zîmâmdârân hükûmetine devâmlı ve esâslı bir sulh te'mîni için ancak bir tarîk-i selîm mevcûd bulunduğunu isbât eyleyecek sûrette bir cereyân ta'kîb etmeyece bulunmuştur.

Biz öteden beri Âlem-i İslâm'da Makâm-ı Hilâfet'e karşı nûmâyân olan hissiyât-ı muhâdenet-kârânenin şâyân-ı istihfâf bir keyfiyet olmadığını kanâat-i tâmmî ile müdâfaa eyledik. Türkiye hukûkunun aynı ile bir hristiyan milletinin hukûku derecesinde hâiz-i ehemmiyyet olarak telâkkî edilmesi lûzûmunda ısrâr eylemiş idik. [198] Bu yoldaki kanâatımız ahîren Hindistan ahâlisinin vâlî-i umûmîye takdîm ettiği muhtira müfâdi ile teeyyûd eylemiş bulunuyor. Bu muhtira metni bize pek vâzih olarak gösteriyor ki; Hindistan ahâlî-i İslâmîyesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti, Harb-i Umûm'den evvelki hâli üzere taht-ı te'mîne alınmadıkça müsterî olamayacaktır.

Dûvel-i İ'tilâfiyye hükûmâtının bu muhtirada nazar-ı dikkate almak mecbûriyetinde bulundukları iki nokta vardır ki; bunlar yekdiğerine nisbetle münferid olmakla beraber pek sıkı bir sûrette merbûturlar:

1- Metn-i muhtirada zîkr edilen "ferâiz-i dîniyye".

2- Yirmibes milyon Hind İslâm'ının fevkâlâde meveddetle perverde eylediği hissiyât-ı muhâdenet-kârâne ve bu hissiyât-ı iştirâk eden Hindistan'ın mecûsî ahâlisinin müzâheret-i samîmiyyesi.

Biz de burada Makâm-ı Hilâfet'in hukûk-ı hükümrânîsi ve bu hukûkun ahkâm-ı şer'iyye ile derece-i irtibâtını tedkîk edecek değiliz. Ancak son zamanlarda Makâm-ı Hilâfet'in zîr-i hâkimiyetinde bulunan ülkenin, hiçbir taraftan ahkâm-ı şer'iyye-i Muhammediyyeye muhâlif

olduğu daîir bess-i şekvâ edilmeksiz haylî derecede dûçâr-ı tenâkuz olduğu da bedîdârdır.

Harb-i Umûmî netîcesinde ilk def'a olarak mevzû'-ı bahs edilen İslâmîyet'in makâmât-ı mukaddesi olan Haremeyn-i Şerîfeyn Muhâfizliği vezâifine gelince Dûvel-i İ'tilâfiyye Meclis-i Âlisi hiç şübhesisiz bu bâbdaki ahkâm-ı şer'iyyeyi tedkîk etmek için ulemâ-yı İslâmîyyeden lâzım gelenler ile istişârede bulunacaktır. Ahkâm-ı şer'iyyeye tealluk eden bu keyfiyetten mâ'adâ bir de "hissiyât-ı muhâdenet-kârâne" mes'elesi vardır. Hindistan vâlî-i umûmîsine verilen muhtirada zîkr edildiği vechile bu cihet daha mübrem bazı avâmil-i siyâsiyyeye tâbi' tutulabilirse de imparatorluk tarafından, Büyük Britanya tâbiîyyetinde bulunan her a'zânın izhâr eyleyeceği arzû ve hissiyât-ı aynı derecede atf-ı ehemmiyyet edilmek vecâibdendir.

Bu mes'eleye, İstanbul'un mukadderâtı mes'ele-i mu'dilasının hîn-i müzâkere ve tesviyesinde son derece atf-ı ehemmiyyet lûzûmunu biz öteden beri müdâfaa eylemişizdir.

Bahr-ı Siyâh kapılarına fi'lî bir kontrol vaz'ı mukarrer bir keyfiyyettir. Bundan başka asırlardan beri bir Türk şehri olan ve hiçbir Türk şehri ile kâbil-i kiyâs olmayacak mertebede hâiz-i rûchân bir an'ane-i millîyyeye sâhib olan bir mevki' Türk olmaktan başka bir şekil iktisâb edemez. Aks-i takdîrde hristiyan milletlerinin hukûkunu te'mîn ederken Dûvel-i Muazzama ricâl-i siyâsiyyesinin kendilerine rehber ittihâz eyledikleri düstûrlara millet-i İslâmîyyeye karşı tecâvûz-kârâne bir harekette bulunulmuş olur.

Her hâlde, netîce-i hâlde ittihâz edilecek olan sûret-i tesviyye her ne şekilde olursa olsun biz, zîmâmdârânımızın isti'câl ile ve bilâ-teemâl hareket etmeyerek her taraf için âdilâne ve ihtiyât-kârâne fikirler ile mücehhez bulunacaklarını ümîd etmek isteriz."

* * *

HUDDÂMÜ'L-KA'BE CEM'İYETİ'NİN MÜHİM BİR MUHTIRASI

Hindistan'ın hey'et-i umûmiyyesini câmi' olan Hind Hilâfet-i Seniyye Konferansı tarafından "Huddâmü'l-Ka'be Cem'iyeti, Şevket Ali hazretlerinin riyâseti altında teşkil edilip eşrâf ve ulemâ-yı İslâmîyyeden Hindistan hânedân-ı saltanatlarından, tüccâr-ı mu'tebereden, ashâb-ı emlâk ve arâzîden, müntesibîn-i matbûâttan ve sâir tabaka-i 'ulyâya mensûb zevâttan bir haylî ekâbir ve ricâl-i mühimmeyi ihtiyâ eden bir hey'et-i âliyye Hindistan vâlî-i umûmîsini tarafından kabûl edilerek mutavvel ve müdellel bir arîza takdîm eylemiştir.

Bu muhtirada ahvâl-i hâzîra-i siyâsiyye ve bu ahvâlin vaz'iyet-i umûmiyye i'tibârı ile Büyük Britanya için

tevlîd eylediği vehâmet karşısında “Hindistan’ın hey’et-i umûmiyyesini câmi‘ olan Hind Hilâfet Konferansı” tarafından, henüz imkânsızlık hâsil olmazdan evvel haşmetli Büyük Britanya İmparatoru hazretlerine ve Büyük Britanya hey’et-i hükûmetine, Diyânet-i İslâmiyye’nin Hind İslâmlarına âmir bulunduğu vezâif-i mefrûza ve bu ahâlinin Makâm-ı Hilâfet-i Seniyye’ye karşı perverde eyledikleri âsâr-ı muhabbet ve meveddet ve nihâyet hükûmet-i Osmâniyyenin tamâmiyet-i mülkiyyesinin te’mîn-i muhâfazası ve sâir mevâdd-ı mühimme hakkında etrâflı ve muvazzah ma’rûzâtta bulunmak vazîfesi ile mükellef olarak bir hey’et-i murâhhasa-i mahsûsanın Londra’ya i’zâmine karar verildiği îzâh edilmiştir.

“Zât-ı haşmetânelerine ve Büyük Britanya hükûmetine karşı perverde ettiğimiz hürmet ve riâyete halel getirmeksizin istikbâlin mechûl bulunduğu böyle bir vaz’iyet karşısında Büyük Britanya ve Hindistan’dan mürekkeb imparatorluk hükûmet-i merkeziyyesinin, Büyük Britanya’nın cihânın her tarafında müntesir müsta’merâtının en hücrâ kösesinde bile sâdir olan sadâ-yı şikâyete karşı müteyakkız bulunması taht-ı elzemiyyette olduğunu arz etmek iżtîrârındayız. Bizim Büyük Britanya zîmâmdârân-ı idâresinden hadd-i asgarî olarak beklediğimiz yetmiş milyona bâliğ olan Hindistan ahâli-i İslâmiyyesinin en mühim vezâif-i dîniyyelerini ve bu ahâlinin en hârr ve samîmî olan hissiyâtını ve aynı zamanda bunlar derecesinde hâiz-i ehemmiyyet olduğunu şübhе edilemeyen iki yüz elli milyona bâliğ dîndaşlarının kemâl-i meveddet ile perverde eyledikleri hissiyâti lâyık oldukları ehemmiyetle nazar-ı dikkate almalarıdır.

“Her ne sebebden ise esnâ-yı harbde bu hissiyâta lâyâkiyla ehemmiyet verilmemiş ve hattâ –kemâl-i eseyle i’tirâf edelim– Âlem-i İslâm üzerine mefrûz olduğunu bâlâda zîr ettiğimiz vezâife dâir îrâd-ı kelâm edilmemiş idi. Halbuki ahkâm-ı dîniyye ve şer’iyyenin bir mezhebe mensûb İslâmlar ile diğeri arasında müzâkere edilmesi ve bu bâbda teâti-i efkâr olunması ve bu sûretle [199] îmân ve i’tikâdımızda bir vahdet te’mîni için te’mîn-i muhâberâta tevessül edilmek ehemm ü elzem idi. Burada bu gibi esbâb ve avâmilin ve Hind İslâmlarının iltizâm eyledikleri esâsât-ı dîniyyenin suver ü eşkâlini îzâha lûzûm görmeyip şurasını da kayd edelim ki, bundan bir sene evvel akd edilen Mütâreke devresinin bidâyetinden beri Hind İslâmları mücehhez bulundukları diyânet ahkâm-ı münîfesine tevfîkan uhdelelerine mefrûzan isâbet eden vezâifi îzâhdan bir an hâlî kalmamışlardır.”

Osmanlı Türklerinin dînî haksızlıklara mücâseret eyledikleri ve siyâseten hiçbir istî’dâda mâlik bulunmadıkları yolunda bazı mahâfilde ittihâm-kârâne serd edilen müddeayâta karşı muhtîrada denilmiştir ki:

“Bu bâbda vakt-i merhûnunda hükmünü verecek ve

Türklerin asırlardan beri mukâvemet eyledikleri müşkilâti kayd u tezkâr eyleyerek Türklerin muttasif bulundukları fitrî hissiyât-ı insâniyyet-kârânelelerini tevsîk eyleyecektir. Bizim bu yolda kanâat-i kâmilemiz vardır.”

Muhtîrada hâtime-i makâl olarak şu satırlar muharrerdir:

“Gerçi hâl-i harbe hitâma ermiş nazarıyla bakılabilirse de sulh henüz uzak ve meşkûk bir vaz’iyettedir. Biz imparatorluk me’mûrlarından İslâmiyet’in dostluğunu ve Hindistan’ın sadâkatının kadr u kıymetini istisgâr etmemelerini hâlisâne ricâ eyleriz.”

* * *

TAN GAZETESİ VE MÜSLÜMANLAR

Tan gazetesinden:

“Bir ay sonra riyâset-i cumhûr mevkî’ine geçecek olan zâta edilecek en büyük hürmet ve hizmet ona hakîki söylemektir. Müşârun-ileyh hâricen müşkil bir hâl karşısında bulunacaktır. Hâricî buhrânlar ise dâimâ dâhilde in’ikâslar peydâ eder.

“Avrupa-yı Merkezî’nin öbür tarafında ne görüyoruz? Rus mes’lesiyle müslüman mes’lesi pek muhâtaralı bir sûrette birleşiyor. Asırlarca Asya’da “Moskova” ile “İslâm” bir tekâbül te’sîs etmiş idi. Altınordu, Rusya’nın inkışâfini tevkîf etti. Rusya da Türklerin inkırâzını tesrî’ eyledi. Rusya’nın tevessü’u Tûran ittihâdını eziyor ve Asya’daki müslümanların ekseriyetini düvel-i Garbiyyenin kucağına atıyor idi. Bir taraftan İran’ın istiklali Rusların Ummân Denizi’ne inmesine mâni‘ oluyor idi. Türkiye’nin istiklali ise yine Rusya’yı Bahr-ı Sefîd’den men’ ediyor idi. Şimdi bunların hepsi değişti. Bolşevizm müslümanlar ile müstereken hareket etmekle mübâhî oluyor. İşte bir deste ki, önemizdeki yazdan evvel kırılmak lâzım geliyor. Lenin ile müzâkereye girecek yerde İslâm’ı te’mîn etmekle bu deste daha iyi kırılır.”

İsviçre’de bulunan *İkdâm* gazetesi sâhib-i imtiyâzi *Tan*’dan nakl ettiği bâlâdaki fikranın altına şu sözleri ilâve ediyor:

Filhakîka müddet-i medîdeden beri cereyân eden müzâkerât-ı sulhiyye ile mesâil-i mevcûde halledilmiş görülmüyor. Son telgraflarda Macaristan ricâl-i hükûmeti tarafından îrâd edilmiş olan mühim nutuklarda isti’mâl olunan sûret-i ifâde bir milletin kendi re’yi sorulmadan diğer bir millet taht-ı tâbi’iyyetine sokulması protesto edilerek bu sulhün âtiyen devâmi olamayacağı ve yeni felâketlerden kurtulan Macar Milleti’nin ibrâz-ı metânetle müstakbelen bu felâketi ber-taraf edeceği açıktan açığa söyleniyor. Bu açık ve kat’î lisândır.

Bugün Avrupa-yı Merkezî ve Garbî’yi en ziyâde işgal eden Madde Rusya bolşeviklerinin Asya’da icrâ ettikleri

propagandadır.¹

Bu politika yerine bil-âhare Rusya'yı muhâfaza ve Devlet-i Osmâniyye'yi fedâ etmek politikası kâim oldu. Devlet-i Osmâniyye'nin başına tâkat getirilmeyecek müşkilât çıkarıldı. Devlet dâhilî ve hâricî müşkilât ile za'fa düşürüldü. Nihâyet *Tan* gazetesinin tezkâr ettiği Asya muvâzeneti rahnedâr oldu. Son zamanlarda bu politikanın mazarratı âşikâr olmuş iken eski hatâlarda ısrâr edildi.²

* * *

BÜYÜK İSLÂM İMPARATORLUĞUNUN LÜZÜM-I TEŞKİLİ

Hind Müslümanları Hey'et-i İttihâdiyyesi tarafından ahîren Sulh Konferansı'nda müslümanların nokta-i nazarını izâh etmek üzere Ağa Han ve Emîr Ali ile birlikte Paris'e i'zâm kilinmiş olan Huddâmu'l-Ka'be Cem'iyeti Kâtib-i Umûmîsi Şeyh Müşir Hüseyin Kîdvâî *Information* gazetesi muharrirlerinden birine beyânâtta bulunmuş ve Türkiye sulu hakkında Müslümanlık Âlemi'nin efkâr ve hissiyâti ne merkezde olduğunu izâh eylemiştir. Müşârun-ileyh Kîdvâî yetmiş iki milyon Hind Müslümanları nâmına Fransız matbûâtı ve ricâl-i siyâsiyyesi tarafından Türkiye hakkında ta'kîb edilen siyâsetten dolayı beyân-ı teşekkür ettikten sonra demiştir ki:

"Biz öyle görüyoruz ki, Asya ve Avrupa'da müstakil ve kuvvetli bir Türkiye'nin ibkâsı müslümanlar ve Asyalılar için bir lâzime-i hayatıyyedir. Bunun esbâb-ı mûcibesi [200] müteaddiddir. Evvel emirde müttefiklerin Harb-i Umûmîde te'mîn ettiği zafer yolunda pek çok kan dökümüş olan Müslümanlık Âlemi'nin hissiyâti bunu içâb eder. Sâniyen Balkanlar ve Asya muvâzene-i siyâsiyyesi bu tarz-ı halli iktizâ eder. Eğer Türkler Trakya ve İstanbul'dan çıkarılacak olursa Fransa'nın Şark'ta ve Bahr-ı Sefîd'deki mevki'i dûçâr-ı za'f olacaktır, eğer

Türkiye müstakil bırakılmayıp da taksîm edilecek olursa bundan dolayı Şark ile Garb arasındaki âheng-i vifâk da haleldâr olacaktır.

"Benim fikrimce Türkiye ile Fransa ve İngiltere arasında bir ittifâk akd edilmiştir. Bir kere Alman-Rus i'tilâfi vukû' bulduğunu farz ediniz. Böyle bir hâlde Lehistan'ı Almanya ve Rusya'nın eline düşmekten kurtaracak yegâne çâre kuvvetli ve teşkilâtlı bir Türkiye olabilir.

"Müsâade ederseniz nokta-i nazarımı izâh edeyim: Hind ve Mısır müslümanları Türkler gibi mâzîsi parlak ve kahraman ve mütemeddin bir müslüman milletinin i'dâma mahkûm edilmesi karşısında lâ-kayd kalamazlar. Bilirsiniz ki bazı ahvâlde ölüm hayâttan daha tatlı gelir.

"Yeni teşkil edilecek Türkiye hakkındaki tasavvurâtıma gelince: Şarkî ve Garbî Türkiye ile bütün Asya-yı Suğrâ -İzmir ve havâlîsi ve diğer mühim aksâmî dâhil olduğu hâlde- meşrûtiyete müstenid sultanat ve bütün Âlem-i İslâm'a şâmil Hilâfet sıfatlarını hâiz olan zât-ı şâhânenin makarri İstanbul'da bulunmak şartıyla bir Osmanlı İmparatorluğu'nun esâsını teşkil edecktir. Bu hükümete Amerika veyahud Almanya hükümetlerine veya İngiltere müstemlekâtına tatbîk edilen kavâid dâiresinde diğer bir takım küçük hükümmât-ı muhtâre ilhâk edilecektir. Bil-farz bu küçük hükümetler sunlar olabilir:

"1- Suriye (Filistin dâhil olduğu hâlde); 2- Irak; 3- Arabistan; 4- Ermenistan; 5- Mısır; 6- Trablusgarb; 7- Arnavudluk; 8- Karadeniz sâhilinde Türkçe Lisâni'yla mütekellim iklîmler. Bütün bu yerler Ingiliz müstemlekâtı gibi Cem'iyet-i Akvâm'ın a'zâsı olmalı ve Türkiye'nin tasdîki ile Cem'iyet-i Akvâm vâsitasıyla inde'l-hâce idârî mütehassis ve müşâvirler taleb eylemelidir. Bu küçük hükümetlerin idâresi meşrûtiyet esâsına müstenid olmalı, müstebid olmamalı ve ekseriyyeti müslüman olmayan yerlerin vâlileri gayr-i muslim olmalıdır."

FRANSA'NIN TÜRKİYE'DEKİ SİYÂSETİ

Matin gazetesinden:

1914'te bize ihânet eden ve yarın yine ihânet eleyecek olan Osmanlı siyâsiyyûnuna hiddet ediliyor. Bugün onları muâhaze ve mu'âtebe etmek mümkün müdür? Almanya Komite'nin bâlâ pervâzlarına İran'ı, Mısır'ı ve Şimâlî Afrika'yı ve'd ediyor. Biz başlangıç olmak üzere onlardan Filistin'i, Arabistan'ı, Suriye'yi, el-Cezîre'yi, bundan mâ'adâ hâlis bir Türk memleketi olan Kilikya'yı alıyoruz. Sonra onlara diyoruz ki: "Biz sizin en iyi dostlarınız."

HINDİSTAN VÂLİSİNİN MÜHİM BİR TEKZİBİ

Reuter Ajansı Delhi'den *Times* gazetesine 22 Kânûnisânî târîhli âtîdeki telgrafnâmeyi keşide etmiştir:

¹ Buradan i'tibaren 6 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan i'tibaren 6 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

“Hindistan vâlî-i umûmîsi ahîren neşr ettiği bir tekzîb-nâmede hükûmet-i krâliyyenin Paris’de Türkleri Avrupa’dan ihrâc için icrâ-yı tazyîkât ettiğine dâir işâ'a edilen havâdisi sûret-i kat’iyyede tekzîb etmektedir.”

SALTANAT-I İslâmiyye Hakkında Hindistan’ın Endîşesi

Times muhâbir-i mahsûsu Delhi’den gönderdiği bir telgrafnâmede Hindistan’daki ahvâli ber-vech-i âtî beyân ediyor:

“Hindistan vaz’iyet-i umûmiyyesi Türkiye’nin ta’yîn-i mukadderâtında gösterilen te’ehhûrden dolayı gittikçe câlib-i ehemmiyyet bir şekil iktisâb etmektedir. Ahîren Hindistan vâlî-i umûmîsini ziyâret eden bir hey’et tarafından neşr edilen beyânnâmede Türkiye mes’lesi memnûniyet-bahş bir sûrette halledilmediği takdîrde ahâlî-i İslâmiyyenin hissiyâtı sadâkat-kârânesi rencîde olacağı izâh edilmektedir. Siyâsetle iştigâl etmeyen halkın bu nokta-i nazara iştirâk ettiklerine inanmak müşkil ise de ahâlî-i İslâmiyyece Türkiye mes’esinin halli kemâl-i endîse ile beklenildiği şübhelerizdir.”

bulunduguına dâir işâa edilen rivâyetlere bir nihâyet vermek lâzimedendir.”

[201] BİZİ MÜDÂFAA İÇİN LONDRA’YA GİDEN HIND HEY’ETİ

Reuter Ajansı Delhi’den âtîdeki telgrafnâmeyi keşîde etmiştir:

“İstanbul mes’eleinde Hind müslümanlarının nokta-i nazaranı bildirmek üzere İngiltere’ye müteveccihen hareket eden hey’et-i murahhasanın ilk kâfilesi zevât-ı âtiyyeden müteşekkildir: *Comrade* gazetesinin sâbık sermuharri Muhammed Ali, *Independent* gazetesi sermuharri-i sâbiki Hüseyin, meşâhîr-i ulemâ-yı İslâmiyyeden Mevlânâ Süleyman, Aligarh Dârülfunûnu’ndan “Hayât” ve Bombay tüccârânından Fazl Bahây Efendiler...²

İSTANBUL MES’ELESİNDE İNGİLTERE’NİN MES’ÜLİYETİ

Daily Telegraph gazetesinden:

“Londra’da unutulmaması lâzım gelen bir nokta vardır ki, İslâm Âlemi’nde hükümrân olan mutâlâ ‘aya nazaran bu mes’elede her ne sûretle ittihâz-ı mukarrerât edilirse edilsin, İngiltere derecesinde hiçbir devletin icrâ-yı nüfûz edemediğine hükm edilerek âkibetten İngiltere ve münhasırın İngiltere mes’ül tutulacaktır. Cihânın en büyük İslâm imparatorluğu olmak haysiyetiyle bu cihet İngiltere’ce ihmâl edilmemelidir.¹

bu keyfiyetin Âlem-i İslâm nazarında münhasırın İngiltere’ye atf edildiğine ve binâen-aleyh bu keyfiyetten İngiltere’nin mes’ül tutulduğuna bakılırsa vezân eden rûzgârin veche-i istikâmeti tahakkuk eder.

Büyük Britanya’nın, İngiliz tâbi’iyyetinde bulunan bil-umûm edyân ve mezâhibin muhâfazasına vazifedâr bulunduğu i’tibâriyla makâsid-ı bed-hâhâne ile gûyâ İngiltere’nin Âlem-i İslâm’ın umûr-ı dîniyyesine müdâhale etmek, bu dînin mer’iyetini tahdîd etmek tasavvurunda

¹ Buradan i’tibaren 4,5 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan i’tibaren 30 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

BOLŞEVİZM VE İSLÂMİYET

[202]²

Şeyhüislâm Efendi Hazretleriyle Mülâkât

Geçen gün *Tan* gazetesinde: “Bolşeviklik’in İslâmiyet ve terakkiyât esâsâtına muhâlif ve emniyet-i umûmiyyeyi muhil olduğuna dâir Şeyhüislâm ve Kâhire Müftüsü tarafından İstanbul ve Kâhire’de müstereken bir beyânnâme neşr edildiği” yazılmıştı. Bu husûsda mütâlâa-i semûhîlerine mürâcaat olunan Şeyhüislâm Hayderîzâde İbrâhîm Efendi hazretleri beyânât-ı âtiyyede bulunmuşlardır:

—Öyle bir beyânnâmeden haberim yoktur. Bu husûsda yanlışlık olsa gerek. Kâhire Müftüsü’yle birlikte Makâm-ı Meşîhat’ın müsterek bir beyânnâme hazırlamasının imkânsızlığı da bu haberin doğru olmadığını gösterir. Bu mes’eleye dâir geçenlerde vukû‘ bulan beyânâtım vechile, Bolşeviklik’in esâsât-ı sahîhası hakkında ma'lûmât-ı kat’iyyemiz olmadığından Makâm-ı Meşîhat’çe bu bâbda henüz bir hüküm beyân edilmediği ve edilemeyeceği tabî‘idir.”¹

TALEBE-İ ‘ULÛMDA HAREKET-İ FİKRİYYE

Bazı talebe-î ‘ulûm tarafından vukû‘ bulan mürâcaat üzerine bu haftadan i‘tibâren talebe-î ‘ulûma mahsûs bir

¹ Buradan i‘tibaren 26 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

² Buradan i‘tibaren 42 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

kısım açıyoruz.

Bu kısma gerek medreselerin şekil-i idâresi, gerek târîsâtın tarz-ı icrâsı hakkında talebe-i ‘ulûm tarafından gönderilecek mektûblar, makâleler, şikâyetler derc edilecektir. Vaktiyle de biz böyle talebe-i ‘ulûma bir kısım tahsîs eylemiş, bu sûretle talebe-i ‘ulûmun âmâl ve efkârını evliyâ-yı umûrun nazar-ı dikkatlerine arza vesâtet etmiştir. O zaman bundan bir çok fâideler husûle gelmiştir. Bir taraftan talebe-i ‘ulûm arasında ne fa‘âl, ne cevvâl zekâlar olduğu görüldü; diğer taraftan da Ders Vekâlet-i Aliyyesi talebenin bazı ma‘rûzât ve mutâlebatını nazar-ı dikkate almak lûtûfunda bulundu. Bu sûretle mümkün mertebe medrese hayatımda bir salâh ve intizâm husûle gelmeye başladı. Fakat bilâhare Harb-i Umûm’ının zuhûruyla her müessesesi gibi medreseler de nizâm ve intizâmını gâib etmiş, ma‘atteessüf bugün pek acınacak derecelere gelmiştir. Bunlara can vermek, bu irfân müesseselerini yeni baştan tanzîm ile fa‘âliyet ve harekete getirmek için ümîd ederiz ki bu kabîl neşriyâtın çok fâidesi olur. Medreselerin yüksek sınıfları bu bâbda kendilerine teveccûh eden vazîfeyi takdîr ederek medreselerin ihtiyâcâtını, noksânlarını teşrif husûsunda talebe-i ‘ulûmun tercümân-ı efkârı olacaklarını şübhесiz addederiz. Bu kısında medreselere âid şuûn-ı ilmiyye ve idâriyyeyi de derc etmeye çalışacağız. Hâsılı medreselere müteallik her nevi’ mesâil ve mütlâlât bu kısında mevzû‘-ı bahs edilecektir.

MEDRESE TAHSİLİNDE GÂYE

Zamânımızda ilmin en karanlık cihetlerini tenvîre medâr olacak nazariyeler vaz‘ı dâire-i imkâna girmiştir. Herhangi bir sâha-i ilimde ta‘kîb edilecek tarîki ta‘yîn etmek pek güç değildir. Çünkü bu husûsda pek vâsi‘ ve şümülli tedkîkâtta bulunmuş olan eslâf feyyâz irfânlarıyla en muktedir dimâglara bile rehberlik etmiş, bu husûsda kütübâne-i ma‘rifeti tezyîn eden âsâr-ı muhalledeyi erbâb-ı ilmin pîş-i tetebbu‘una vaz‘ eylemiştir. Bu eserler kıymet-i eslâfi takdîr ettirirken dimâg-ı beseri canlandırıyor. İşte bu sûretle şeh-râh-ı temeddün ü te‘âlîde kat‘-ı merâhil eden beseriyet-i mütekâmilinin ihtiyâcât-ı rûhiyelerini tatmîn edecek himemât-ı ârifâne, tedkîkât-ı hakîmâneleriyle erbâb-ı feyz u kemâlâtın kalblerinde ibkâyi nâm etmişlerdir. Yek nazarda görülür ki, bütün şuabât-ı ilim erbâbı bugün mensiyy ü metrûk kalan medâris-i dîniyyede perveriş-yâb-ı kemâl olmuşlardır. Bu nokta-i nazardan Dîn-i İslâm’ın ilme verdiği pâye, ulemâya bahs ettiği meziyet, bu husûsda tesbît ettiği gâye, zamanın bu gâye üzerindeki te’sîrât-ı müdhişesi, hâl-i hâzırda medrese tahsîlinin gâyesi mevzû‘umuzu teşkil edecektir.

Dîn-i İslâm; ilme kudsî bir mâhiyet verdiği içindir ki, diyânet ve medeniyet, istikmâl-i beseriyet nokta-i nazarından ilmi tevsî‘ ve tenvîr eden bir çok keşfiyât-ı cedîde ile netîcenmiş ve bu mesâî-i ilmiyye netîcesinde bir çok mevzû‘lar taayyün ederek bir çok ilimler kesbi-istiklâl etmiştir.

أَطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمُهْدِ (اطلبوا العلم ولو بالصين)¹ ve [203] **إِلَى اللَّجْدِ** (لكل شيء طريق وطريق العجنة العلم) ve (لكل مسلم ومسلمة tergîbât ve teşvîkât-ı Nebeviyyeleriyle vicdân-ı İslâm’ın nûr-ı ilm ü irfân ile tenvîrini emr ediyor, müntesibînini tahsîl-i ilme me’mûr ediyor.

العلماء) ve (إِنَّمَا يَحْسَنَ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعَلَمَوْا²) علماء³; (اقرب الناس من درجة النبوة اهل العلم) ve; (ورثة الأنبياء...)(عالٰم ينتفع بعلمه خير من الف عابد) ve; (أمتى كأنبياءبني إسرائيل...) gibi desâtîr-i ezeliyye ve kavânîn-i nebeviyye, diyânet nazarında ulemânin derece-i şeref ve menziletini, kıymet ve ehemmiyetini, mertebe ve meziyetini beyân ediyor.

“Ma‘rifet iltifâta tâbi‘dir - Müsterisiz metâ‘ zâyi‘dir”

Kelâm-ı hikmet-nûmûnu muktezâsına diğer taraftan **عليكم بِمَعْجَالِهِ** (اتبعوا العلماء فانهم سراج الدنيا و مصباح الآخرة) ve; (علماء امتى فانهم نجوم الارض) ve; (العلماء واستعمال كلام الحكماء...); gibi ehâdîs-i nebeviyye ile ehl-i ilme karşı ihtirâmât-ı lâyiķa, ta‘zîmât-ı fâikanın lüzûmu cihetini tenmiye ve takviye ediyor...

İşte Âlem-i İslâm’ı değil, hattâ sâha-i beseriyetini tenvîr ve i‘lâ gâyesine ma‘tûf olan bu cereyân kulûb-ı ümmette yer tutunca atâlet ve rehâvete vedâ‘ edip ilmin âğuş-ı nûşînine atılmıştır. Birinci Asr-ı Hicri’nin açmış olduğu vâdî-i ilim, mümtâz sîmâlar, müstesnâ dimâğlar tarafından pek ziyâde tevsî‘ edilmiştir.

Âyât-ı İlâhiyye, ehâdîs-i Nebeviyye ulemâyi her şeyi tedkîk ve tetebbu‘a me’mûr ediyor.⁴ الحكمة ضالة المؤمن حيث (ما وجدها اخذها...) kelâm-ı nûbüvvet-penâhîleri karşısında ulemâ‘-i İslâm edyân-ı sâire ve mezâhib-ı mevcûdeye âid kitâbları Arapça’ya tercüme ile Dîn-i İslâm aleyhine yağıdırılan tûfân-ı i‘tirâz, bârân-ı ihtirâsa karşı beseriyeti iknâ‘ edebilecek berâhîn-i mukni‘a, delâil-i kat‘iyye ihmâz ve takviyesine daha ziyâde germî veriyordu...

Görülüyor ki bu yoldaki mesâî-i tahammûl-sûz “izâle-i cehl ü zulmet, hakîkate nâiliyet, tenvîr-i beseriyet, harîm-i Hakk’â dehâlet, neylûlet-i fevz ü saâdet” gâye-i mübeccelesine ma‘tûf idi. Bu mefkûre o derece emîn ve metîn, muhkem ve rasîn idi ki, karşısında bütün mevâni‘ eriyor ve eziliyor...

Târîh-i ilimde yükselen nâdire-i fitrat vücûdlar,

¹ Beyhaki, Şuabu'l-îman, Beirut, II. 254

² Fâtır Sûresi, 35/28

³ Râzî, Tefsîr, VIII/302; Nisaburi, Tefsîr: I/264; Keşfu'l-Hafa: II/64

⁴ Tirmizi, İlîm 19

müstesnâ sîmâlar, erişilmez mefkûreler, hakikati ararken güzergâhındaki aldatıcı menfaatler, ihtirâslar... bütün mevâni' ile mücâdele ve mücâhedesinde devâm ediyor, mesâib-i dehrin tevâlisi onu bu azminden ayıramıyordu.

رضينا قسمة الجبار فينا - لنا علم و للاعداءن مال)

(فإن المال ينفي ان قريب - والعلم يقى بلا زوال)

neşîde-i garrâsını düstür-i emel ittihâz ediyordu... Ta'kîb olunan gâye gibi ilmin bekâsı, dünya gibi malın fenâ-pezîr olması emellerini mecrâ-yı tabî'isinden tebdîl edemiyordu.

(هر که رادر طلب علم و ادب ریخ رسد - عاقبت پای مرادش سر کنج رسد) diye henüz erişilmeyen hazâin-i ma'nevîyyeye doğru ilerliyordu... Sademât-i dehrin, mesâib-i kevnin te'sîrât-ı bî-nihâyesi karşısında;

الدهر كالميزان يرفع ناقصا - ابداً يحفل زاء المقدار)

(و اذا انتهى انصاف عادل عدله - في الوزن بين حديدة و نصار

zamânın mahkeme-i adlinde verilen muvâfîk-i ma'delet hükümlerine rağmen o, yine pâyânsız azmini, nihâyetsiz sebâtinî muhâfaza ediyordu... Meclis-i ilm ü irfân, ekâbir-i zamânın mülâzemetgâh-ı fazâil-nisârı olduğu anlara da;

(اقبل على النفس و استكمل فضاء لها - فانت بالنفس لا بالجسم انسان) fehvâsına istikmâl-i nefş, ızhâr-i tevâzu'dan bir an bile hâlî kalmıyordu... Bâ-husûs muhâfaza-i diyânet uğrunda zamâna pey-rev olur.

كل الذنوب فان الله يغفرها - ان شبع المرأة اخلاص و ايمان)

(فكك كسر فان الدين يجبره - وما لكسر قناة الدين جبران

düstür-i mübeccelinden bir dakika ayrılmazdı. Ve bütün kalbler bu uğurda hep birden çarpardı. Âlem-i medeniyyette Dîn-i Mübînimiz için derin ve hakikî bir hürmet, bir muhabbet tevlîdine mazhar olmuşlardı. Ehl-i ilmin muhibb-i hakîkat olduğu kadar bütün efrâd-ı millet hattâ muhît bile ilme âşık idi. Âlem-i İslâm'ın, hattâ beseriyetin iftihâr eylediği ricâl-i ilmiyye fart-ı iştîğâl ve gayret-i mütebahhirâneleriyle;

(زكاة العُمَّ تعليمها او تدریسها)

misdâkinca neşr-i füyûzâttan hiçbir dakika geri kalmıyorlardı...

İlim; zamânın lâ-yuadd ve lâ-yuhsâ 'atîyyeleri, selâtîn ve hükümdârânın himâyeleri, dîndârların gayret ve mu'âvenetleri, efrâdin iltifât-ı nüvâziş-kârâneleri karşısında sâha-i fazl u kemâlâtta kat'-ı merâhile muvaffak oluyordu. Şeh-râh-ı temeddün ve terakkide bütün sunûf-ı beseri i'tilâya sevk ediyordu. Bu zamânda ilmî bir maksad ta'kîb eden âlimler her türlü serbestîye mazhar olabiliyordu...

Görülüyorki Dîn-i İslâm'ın takdîr ve tebcîl eylediği gâyat, nâ-mütenâhî istikbâl kadar ebedîdir. Bu gâyeye vuslat için de bir ömür ancak kâfidir. İşte böyle pek büyük bir zamanda tahammûl-sûz mücâdeleler neticesinde elde

edilebilecek bu gâye uğrunda ihtiyâr edilen fedâkârlıkların, beslenilen arzû ve emellerin nasîbedâr oldukları derece-i i'tilâyi takdîr pek kolay değildir.

Ma'lûmdur ki bütün evâmir-i ilâhiyye ve tekâlîf-i şer'iyye aklın kemâline menûtür. Kemâl-i akl ise umûr-i ma'nevîyyeden olduğundan bir alâmet-i zâhire vaz'ına arz-ı iftikâr eder. Buna binâendir ki, Şer'i Şerîf "bûlûğ" u kemâl-i aklın alâmet-i fârikası olarak tanımış ve tanıtmıştır. İlmin bu gibi alâim-i zâhiresi bulunamadığındandır ki, felâket-i hâzira-i ilmîmizle nefîcenmişdir... Bir zamanlar iktidâr ve irfân âsâr ve müellefât ile isbât edilmiş ve bu muhalledât üzerinde ne hakîmâne esâslar, ne metînâne lisânlar, ne zarîfâne mukaddimeler bast u temhîd edilmiş, koca bir ilim beş sahîfelik bir sâhaya işaret ederede küçültülmüş, aynı mevzû' cildleri dolduracak derecede büyültülmüş...

[204] "Her asır ricâlinin kendine mahsûs bir tavır ve hâli, neşve-i irfân ve kemâli vardır."

Bir zaman geldi ki, ibrâz-ı fazl u kemâl, ihrâz-ı tefvvuk âdet hükmüne girdi...

Son zamanlarda müteaddid teşkilâta ma'rûz kalan ve el-ân tesbît edilemeyen medrese tahsîlinin muhtelif teşkilâtta gâyesine atf-ı nazar edelim:

"Teşkilât-ı kadîme" (*)de yukarıdan beri zîr ettiğimiz gâyeden eser görülüyor. Bunun içindir ki Rusya, Hindistan, Avusturya, Bulgaristan, Mısır, Afganistan, Kırım, Kazan'dan bir kitle-i besar ilmin harîm-i feyzâ feyzine akiyordu. Şübhe yok ki, bu cûş u hurûş, bu galeyân zamanın bu mesleğe indirdiği darbeyi idrâk ediyordu. On, onbeş senelik mesâî-i mütemâdiyye, dersiâmlık, kûrsî şeyhîliği, imâmlık, hatîblik, müftîlik ile netîcelendiğini, idâme-i hayat, te'mîn-i maîset nokta-i nazarından da -ta'bîr-i ma'rûfu vechile- ölmeyecek kadar bir menfaat-i dünyeviyye elde edildiğini, çünkü medârisin fûyûzâtı en yüksek derecede "ikiyüz" guruş maâş ile karşılandığını görüyordu...

Fitrî kâbiliyet, hulkî isti'dâd sunûf-ı beseriyyenin kâffesinde müsâvîdir. Yalnız bunun lâyîki vechile iihzâr ve tenmiye ve terbiye edilmesi lâzımdır. Bu nokta-i nazardan ufak bir zaman içinde mahdûd bir tahsîl neticesinde pek büyük menâfi'-i maddiyye, refâh ve saâdet-i dünyeviyye elde etmek mümkün iken yalnız pâyitahtın "onbeş-yirmi bin" mevcûdu bir kâfile-i ilmiyyeye mâlik olması hep bu gâyenin, hakîkat ve diyânet ümniyesinin müsâhhîr ve câzibedâr te'sîrâtı neticesidir. Evet; nev-resîdegân-ı ilmin de bu fedâkârlıkları hep bu gâyeye ma'tûf idi. Medâris-i dîniyye muhîtinde dînin eşi'a-bâr olan nûru kadar

* [Teşkilât-ı Kadîme, Cedîde, Hayriyye, Kâzîmiyye ve Hâzira tasnîfînin açıklaması için 135. sayfadaki dipnota bakınız.]

kalblerde, vicdânında arzular besleniyordu...

Kütüb-i âliyye-i dîniyyemiz bi-hakkın tedkîk ediliyor; en müşkil, en muzlim cihetleri bile hallolunuyordu. Bu müddeâmımızı isbâta ilmiyyenin hâl-i hâzır-ı bakıyyetu's-süyûf müderrisînini göstermek kifâyet eder. Bunlar ahkâm-ı şer'iyye, kavâid ve esâsât-ı dîniyyemizin istîhrâc ve istinbâti uğrunda öyle fedâkârâne sa'y ü ikdâm ederlerdi ki, medreseden çıkışcaya kadar yazı yazamazlar, hesâb bilmezler... bilmezlerdi. Fakat ta'kîb ettiği şu'be-i ilimde bi-hakkın mütehassis idiler. Esâsen medeniyet ve terakkiyât-ı hâzîra da intisâb edilen şu'be-i ilimde mütehassis olmakla erbâb-ı ilim ve ma'rifeti takdîr ve tebçîl eylemektedir...

Medreselilerin lâ-yetezelzel îmâni, sarsılmaz i'tikâdi, kırılmak bilmez azmi te'sîrât-ı hâriçiyeden masûn olduğu zamanlarda idi. Bu mefkûre zamanın tahammül-fersâ te'sîrâtına karşı bakınız ne sûretle takviye edilirdi:

Mâba'dı gelecek nûshaya

Medrese-i Süleymaniye talebesinden

Cevâd

AHİDNÂME

ŞÛRÂ-YI MILLÎ'NİN SULH ESÂSLARI

Meclis-i Meb'ûsân'da, sulh mes'elesi ve mukadderâtımız hakkında meb'ûslar arasında akd olunan
“Ahd-i Millî” programı:

Zîrde vâzi'u'l-imzâ Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'a 'zâları istiklâl-i milletin, haklı ve devâmlı bir sulha nâiliyet için ihtiyâr edebileceği fedâkârlığın hadd-i a'zamîsini mutazammin olan esâsât-ı âtiyyeye tamâmî-i ri'âyetle mümkün'ut-te'mîn olduğunu ve esâsât-ı mezkûre hâricinde pâyidâr bir Osmanlı saltanat ve cem'iyetinin devâm-ı vücûdu gayr-i mümkün bulunduğu kabûl ve tasdîk eylemişlerdir:

Birinci Madde- Devlet-i Osmâniyye'nin münhasıran Arab ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrînievvel 1918 târihli mütârekenin hîn-i akdinde muhâsim orduların işgâli altında kalan aksâmının mukadderâtı, ahâlisinin serbestçe beyân edecekleri ârâya tevfîkan ta'yîn edilmek lâzım geleceğinden mezkûr hatt-ı mütâreke dâhil ve

hâricde dînen, ırken, aslen müttehid ve yekdiğerine karşı hürmet-i mütekâbile ve fedâkârlık hissiyâtiyla meşhûn ve hukûk-ı ırkîyye ve ictimâ'iyyeleriyle şerâit-ı muhîtiyyelerine tamâmiyla riâyetkâr Osmanlı İslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksâmın hey'et-i mecmû'aşı hakîkaten veya hükmene hicbir sebeble tefrîk kabûl etmez bir külldür.

Ikinci Madde- Ahâlîsi ilk serbet kaldıkları zamanda ârâ-yı 'âmmeleriyle anavatana iltihâk etmiş olan Elviye-i Selâse için lede'l-îcâb tekrâr serbestçe ârâ-yı 'âmmeye mürâcaat edilmesini kabûl ederiz.

Üçüncü Madde- Türkiye sulhüne ta'lîk edilen Garbî Türkiye vaz'iyet-i hukûkîyesinin tesbîti de sekenesinin kemâl-i hürriyyetle beyân edecekleri ârâya tebe'an vâki' olmalıdır.

Dördüncü Madde- Makarr-ı Hilâfet-i İslâmiyye ve pâyitaht-ı saltanat-ı seniyye ve merkez-i hükûmet-i Osmâniyye olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü halelden masûn olmalıdır. Bu esâs mahfûz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın ticâret ve münâkalât-ı âleme küşâdi hakkında bizimle sâir bil-umûm alâkadâr devletlerin müttefikan verecekleri karar mu'teberdir.

Beşinci Madde- Düvel-i İ'tilâfiyye ile muhâsimları ve bazı müşârikleri arasında tekârrur eden esâsât-ahdiyye dâiresinde ekalliyetlerin hukuku -memâlik-i mütecâviredeki müslüman ahâlinin de aynı hukûktan istifâde etmeleri ümniyesiyle- tarafımızdan te'yîd ve te'mîn edilecektir.

Altıncı Madde- Millî ve iktisâdî inkişâfâtımız dâire-i imkâna girmek ve daha asrî bir idâre-i montazama şeklinde tedvîr-i umûra muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de te'mîn-i esbâb-ı inkişâfâtımızda istiklâl ve serbestî-i tâmma mazhar olmamız üssü'l-esâs-ı hayat ve bekâmızdır. Bu sebeble siyâsî, adlî, mâlî ve sâir inkişâfâtımıza mâni' kuyûda muhâlifiz.

Tahakkuk edecek düyûnâtımızın şerâit-i tesviyyesi de bu esâsâta mugâyir olmayacaktır.

28 Kânûnisânî 1336

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbîâl Caddesi nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maalmemnuniye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

26 Şubat 1920

05 Cemâziye'l-âhir 1338

Perşembe

26 Şubat 1336

Cild: 18 - Aded: 460

ESRÂR-I KUR'ÂN

(أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مَّنْهُمْ^۱)

-5-

Yukarıdan beri söylediğimiz sözlerden hîle-i şer'iyyenin cevâzına kâil olanlarca istinâd edilmek istenilen delâlin esâsi ne olduğu anlaşılmıştır. Bunların serd ettikleri bütün kavilleri, re'yleri münâkaşaaya kalkışmak sadeden uzaklaşmamızı îcâb edecek. Onun için yalnız Kitâb ile Sünnet'den ne gibi senedlere dayanmakta olduklarını zîr edeceğiz.

İmâm İbnu Kayyim el-Cevzî "î'lâmu'l-Muvakkî'in"inde Eyyûb aleyhisselâma dâir olan âyet-i celîleyi teşrîh ederken ustâdından naklen bir takım îzâhâttâ bulunmuştur ki, dinleyenler için şübheye, münâkaşaaya mahal kalmaz. Mûşârun-ileyhîn tevcîhâti şunlardan ibârettir:

1- Fukahâ-yi İslâm'dan bazlarına göre karısına, yahud kölesine yüz deñek vurmaya yemîn etmiş olan kimse için bu deñekleri bir araya getirip bir kerede vurmak da vardır, ayrı ayrı vurmak da. Binâenaleyh âyet-i kerîmenin hîle-i şer'iyye ile münâsebeti yoktur.

2- Âyet-i kerîme ile Eyyûb aleyhisselâmin şerî'atini beyân ediyor, bizim şerî'atımızı bildirmiyor. Şâyed "Bizden evvelkilerin şerî'ati bizim şerî'atımızdır." kâidesi ileri sürülecek olursa deriz ki: "Bu kâide bizim şerî'atımızde onu nakz edecek bir hüküm bulunmamakla meşrûttur, yoksa mutlak deñildir."

3- Kendisine vurulacak şahıs sağlam olduğu sûrette deñeklerin ayrı ayrı vurulması vâcib iken o şahsin ümîdsiz derecede hasta olması, bil-ictîmâ', mutlak sûrette hasta olması da, bazı akvâle göre, deñeklerin bir araya

getirilmesini câiz kilar. Çünkü ayrı ayrı vurulmasına tahammûl edemeyecektir. Nitekim sünnet-i Resûl de bunu müeyyiddir. Eyyûb aleyhisselâmin zevcesi de ayrı ayrı yüz deñek cezâsına tahammûl edemeyecek kadar zaîf olduğu gibi ahlâk-ı tâhiyesi dolayısıyla nezd-i ilâhîde mevkî'-i makbûliyyeti bulunduğuundan Cenâb-ı Hak kendisine merhamet buyurarak yemîn ile vâcib olan darbeleri bir demete kalb ve tevhîd sûretyile o bî-çârenin cezâsını tahâffû buyurdu. Nitekim aynı hükme ma'rûz bulunan hastaların cezâsını da tahâffû buyurdu. Binâenaleyh deñekleri demet hâlinde tevhîd ile hîle-i şer'iyyenin münâsebeti yoktur. Bu sûret Cenâb-ı Hakk'ın kullarına merhameten tebliğ buyurduğu bir hükm-i ilâhîsidir. Görmez misiniz ki, bütün malını tasdîk etmek nezrinde bulunan bir adamı o malın üçte birini vermekle mükellef tutmak, kezâlik bütün mal ve mülkünü vasiyet eden bir adamın metrûkâtından yalnız üçte birini vasiyet olunan zâta vermek muktezâ-yi sünnettir. Bundaki hikmet ise nezr eden adam ile, vârisin hukukunu sıyânetten başka bir şey deñildir. Sünnet-i peygamberîde buna mümâsil bir çok mesâil daha vardır ki, İbnu'l-Kayyim bir çوغunu zîr etmiştir.

Şu beyân ettiğimiz üç vechin bizce en sağlamı sonuncusudur.

İşte Eyyûb aleyhisselâmin yemînini te'vîl hakkında söylenilen sözler [206] bunlardır ki, o nebîyy-i mükerrem yüz deñegi bir demette cem' etmek sûretyile kaseminin hükmünü yerine getirmiş oluyor.

Yûsuf aleyhisselâmin kardeşleriyle olan kıssasına gelince, bu bâbdaki re'yimizi beyân etmezden evvel vak'ayı hulâsaten nakl eylememiz îcâb ediyor:

Melik-i Mîsr tarafından Hazret-i Yûsuf'a o diyârın bütün hazâin-i mâliyyesi tevdî' edildikten sonra günün birinde kardeşleri kendisinin huzûruna çıktıvermişlerdi. Hazret-i

¹ Bakara Sûresi, 2/75

Yûsuf onları tanımiştı; lâkin bunlar pederini kandırarak tenezzüh için kırlara çıktıkları ve kendisine hiçbir tehlike isâbet etmeyeceğine dâir ahd ü mîsâk etmek sûretille o yaman hîleyi terîb eyledikleri Yûsuf'u tanıyamamışlardı.

İhtimâl ki, Hazret-i Yûsuf'un kuyuya atılmasıyla kardeşlerinin zâhîre almak için huzûruna çıkmaları arasındaki kirk senelik bir müddet nebiyy-i müşârun-ileyhin sîmâsında kardeşleri tarafından birden bire tanınmayacak kadar tebeddül husûle getirmiştir.

Anlaşılıyor ki, Hazret-i Yûsuf, Cenâb-ı Hak tarafından mûlk ve hükümete nâil olduktan sonra pederinin ahvâlini soruşturmakta aslâ geri durmuyormuş. Binâenaleyh kendisinin sonradan bir erkek kardeşi dünyaya geldiğinden haberdâr imiş. İşte birinci seferlerinde fevkâlâde i'zâz ve ikrâm etmiş ve istediklerinden ziyâde zâhîre vermiş olduğu kardeşlerine; "Bir daha sefere bana babanızdan olan kardeşınızı getiriniz." diye kasد ettiği erkek kardeşi budur.

Kaldı ki Hazret-i Yûsuf kardeşlerinin hâlini ve kaht u galâ yüzünden ma'rûz oldukları şedâidi bildiği için; "Kardeşinizi getirmezseniz size zâhîre vermem, hiç yanına yaklaşmayınız." demiştir. Sonra bu hîlesini itmâm ederek kendi adamlarına kardeşlerinin getirmiş olduğu zâhîre bedelini kendilerinin haberi olmaksızın yüklerinin içine saklamalarını emr eylemiş idi. Maksadı da bunlar yurtlarına dönerek zâhîreyi açıp bedelinin iâde edildiğini görünce kendi hakkında zâten müsâid olan zanları bir kat daha güzelleşecek, nazarlarında kerem ve semâhati son dereceyi bulacaktı.

Bahis bitmedi

Abdülezîz Çâvis

ARSA-İ ARAFÂT

Müsâvât-ı mutlaka ihrâmına bürünmüş binlerce ser ü pâ-bürehnenin gâh Safâ ve Merve sâhasında mest-i bâde-i tevhîd olarak cevelânları, gâh Beyt-i Muazzam'ın etrâfinda seyl-i hurûşân gibi şetâretli temevvücleri ne kadar şevk-efzâ ise arsa-i Arafât'ta yüzbinlerce ervâh-ı sâlimenin huzûr-ı vahdâniyyete karşı huşû'-ı meskenetleri de o kadar ibret-nûmâ, o mertebe hayret-bahşâdır.

Bâlâ-yı cebelde nâka-süvâr bir pîr-i rûşen-zamîrin hutbe-i kerâmet-beyânı ara sıra "Lebbeyk" demesini emr eder. Bu emri işâretle teblîg için nüfûs-ı mevcûde adedince ihrâm uçlarının sallandığını gördükçe o kûh-ı pûr-şükûh ber ü bâl açmış, daha âlî bir makâma 'urûc edecek, sahne-i Arafât dahi ona pey-rev olacak zannolunur.

O muhît-ı muazzamdan intîşâr eden "Lebbeyk" sadâlarının hey'et-i mecmû'ası etrâfa aks-endâz oldukça dağlar inliyor, vâdiler âh ediyor, Allah diyor kîyâs olunur. Deryâ-yı tazarru' içinde çırpinan yüzbinlerce rûh-ı müteheyic, şî'âr-ı ubûdiyyet dâiresinde eşk-rîz-i

nedâmet olan yine o kadar kalb-i hazîn cismen münteşir ve müteferrik, fikren müttehid ve müttefik olarak hep birden tecellî-i envâr-ı rahmet intizârında bulunur.

Bir iştîyâk-ı vâlihâne ile dünyânın her kösesinden gelip toplanan mütenevvî' meşrebler, muhtelif mezhepler hep bir nokta-i vahdete teveccûh, hep bir meşrik-ı inâyetten istid'â-yı âtifet eyliyor. Her göz Allah'a bakıyor. Her kulak Allah'ı dinliyor. Her kalb Allah'ı düşünüyor.

Denebilir ki Vâdi-i Arafât'ın her zerre-i hâki bir kalb-i mütefekkir, her rîze-i hâşâki bir lisân-ı zâkir vazîfesini ifâ eder. İnsan dâmân-ı cebelde kâin havz-ı behîstînin kenârında akşamâa kadar durup da deryâ-yı füyûzâtın cûş u hurûşunu görmelidir. Gizli gizli âhlarla sûz u gûdâz-ı derûnunu Hâlik'a îsâl eden tevbekârânın muhrik ve müessir olan galeyân-ı sîdk u safvetlerini seyr etmelidir ki, ulviyet-i İslâmiyyenin derecesini tamâmiyla takdîr edebilsin.

En büyük medâr-ı saâdet huzûr-ı pûr-nûr-ı risâlette niyâz ve Ravza-i Mutahhara'da namazdan ibârettir. O niyâzla tarîk-ı salâh bulunur. O namazla da îslâh-ı nefş olunur.

Şefâatiyle halâs-ı ümmeti der-uhde buyuran Nebiyy-i Muhterem'in lûtâf-ı amîm-i hümâyûnlarına ilâveten Sîddîk-ı Ekber'in, Fâruk-ı A'zam'ın, el-hâsil bütün bu silsile-i şefâatkârin huzûr-ı âlileriyle mübâhî ve şeref-yâb olmaktan büyük ne saâdet tasavvur olunabilir.

Hayme-nişîn-i sahn-ı cennet olan ashâb-ı kirâmin ve bilhâssa Cenâb-ı Hamza'nın mukaddes ârâmgâh-ı saâdetlerinde şu'le-feşân olan envâr-ı rahmetten mütehassil safâ-bahşâ, hayat-efzâ teessûrât-ı rûhiyye ile feyz-yâb olmak ebedî bir ni'met-i uzmâdır.

İşte beş sene oluyor ki müslümanlar o saâdetlerden, o ni'metlerden mahrûm bulunuyor: Yine netîce-i Harb-i Umûmî, yine harbin yâdigâr-ı meş'ûmudur.

Derd ü gam deryâsına atmış bizi Allah'ımız
Vâsîl olmaz mı O'na bir kerre olsun âhimiz
Âlemin olsun bütün zevk u safâsı cennetin
Kurtuluşdur hâl-i hâzırda bizim dil-hâhimiz

Emin Feyzi

[207] BOCURGAD

Unutmadım.. Ve unutmam! Büyük Çanakkal'a
Menâkibinden, işittimdi bir küçük vak'a:
Bütün vesâit-i harbiyyenin tutuştuğu bir
Cehennemî günün en âtesîn zamânında;
Kılâ'a ön baş olan tabya öyle hâle gelir
Ki son kelâmi, kalan tek topun dehânında.
Onun da güllesi az, zahmî çok, vazifesi zor;
Müdebâbirâne ateşlerle za'fi setr ediyor.
Sonuncu dâneye nevbet gelir, biner vince;

Fakat op-ortada zincir şıratı kırılmaz mı!
Ne dâne.. Tam iki yüz on beş okka sıkletce;
Yuvarlanır yere, besbelli kalkmamak azmi.
Mürettebatı eli böğründe kükreyor, çılgin
Kumandânın gözü mermîde, muztarib, dalgın:
“Yazık, yazık bize. En son vazife, kaldı” diyor.
Yazık mı? Hem bize ha! İşte Seyyid* isminde
Takımda Çumralı** bir kahramân zuhûr ediyor;
Vurunca sırtına mermîyi, belki vinçden de
Çabuk, demir basamaklardan atlayıp çıkıyor;
O dîv-i müdhişi korkunç kovuğna hop tikiyor.

* *

O şimdî gölge değil, bir sitâre-i isyân;
Fezâ-yı kevne atılmış ruşeym-i pür-zevebân.
Derûnu zelzele, âteş, ölüm, belâ, tûfân;
Uçar ru ‘ûd ü savâ‘ik, yuvarlanır volkan.
Cihân-ı hurde-i kahr u fenâ, şîhâb-ı kazâ;
Çerâğ-ı rûz-ı cezâ, zü-zevâibe-i şeydâ.
Koşar nişanlısının bûseler veren sesine;
Koşar, koşar ki kavuşsun adem enîsesine...
Geçer muhârebe, bir gün denir ki Seyyid'e: “Hey;
Gözüm!.. İnanmıyor insan be! Olmaz şey.
Şu karşımızdakinin gümbedek gömülüdüğü gün;
Nasıl o gülleyi sen, salla-sirt götürmüştün!?”
– İnanmayon mu? Aha!

İste tam o çapta yine...

Topun yanındaki mermilerin hemen birine
Hüküm ederse de, mümkün değil kimildatamaz.
Çalımlıyor gibi okşar durur eliyle biraz;
Olanca hınç ile bir saldırır daha... Ne gezer!
Şaşar bütün bulunanlar; o sâf yürekli nefer,
Bakar da gülleye, der, silkerek hafifçe omuz:
“Seninle cenkte görüşsek gerek biz, ey donguz!”

05 Mart 1335

Nâbedîd

İSLÂM VE SOSYALİZM

4- İSLÂM KARDEŞLİĞİ

Dîn-i İslâm, filhakika, demokratik bir dindir. Bir çok kavânîn-i ictimâ‘iyye vaz’ etmiştir. Müslümanlık, arzin hangi iklîminde sâkin, yahud hangi ırka mensûb olursa olsun kâffe-i ehl-i İslâm’ı kardeş yapmış; zengin, fakîr, yüksek, âdî bütün insanlar arasında müsâvât-ı kâmile te’sîs etmiştir. Uhuvvet-i İslâmiyye cidden hayret-bahştır.

* Bahr-ı Sefid Muhâfaza Dördüncü Alay Beşinci Bölük efrâdından Mehmed oğlu Seyid.

** Konya muzâfâtından bir kasaba. [Seyid Onbaşı'nın Balıkesir Havranlı olduğu tesbit olunmuştur.]

Asırlardan beri devâm eden kan da‘vâlarını ân-ı vâhidde izâle etmiş, yekdiğerine karşı ecnebî olanları samîmî dost yapmıştır ki, dostluk râbitası akrabâlıktan daha metîndir. Peygamberimiz'in irtihâlini müteâkib bütün bilâd-ı İslâmiyyenin riyâseti Zât-ı risâlet-penâhîlerine en yakın olan azîz akrabâlarına değil, arkadaşlarından birine verildi. Dîn-i İslâm ırk ve renk farklarını izâle etti. Hem o derece ki, bazı Habeşistanlı siyâhlar müslümanların en muhterem rehberleri oldukları gibi ümmet-i İslâmiyyenin en büyük erkânından Hasan, Bilâl ve Süheyb gibi üç zâtın birisi Basra'dan, ikincisi Habeşistan'dan, üçüncüsü Diyâr-ı Rum'dan gelmiş, her birinin rengi diğerinin renginden başka idi. Dîn-i İslâm sınıf farklarını öyle kaldırıldı ki, köleler İslâm ordularına kumandan ta'yîn olunur, en asîl ve en yüksek âilelere mensûb olan zevâtın mâ-fevkînda bulunurlardı. Kölelerle erbâb-ı asâlet arasında vukû‘ bulan izdivâclar, kemâl-i serbestî ile akd olunurdu. En asîl zevâtın evâmirine nasıl itâat olunursa onlara da öyle itâat olunurdu.

Ser-â-pâ sunûfa ayrılan Hindistan'ın Haydarâbâd hükûmetinde bile hâl ve keyfiyet böyledir. Bugüne kadar Arabistan'da, alelâde bir deveci ile en zengin bir zât, yahud bir arâzî sâhibi arasında müsâvât-ı kâmile hükümfâmdir. Hep birlikte yerler, içерler ve yaşarlar. Aralarında musâheretler olur. Hindistan'ın Bhopal hükûmet-i İslâmiyyesinde efendilerle hizmetkârları bir sofra da taâm ederler. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz köleliği ilgâ etmediyse de –ki, yirminci asırda bile ilgâ olunmamıştır– köleliğin bütün dikenlerini kırmış ve kölelerin seviyesi serbest insanların derecesine yükseltilmiştir. Zât-ı risâlet-penâhîleri, kölelere efendilerin yiyeceği yemekten vermelerini, efendilerin giyecekleri elbiselerle [208] iksâ olunmalarını emir buyurmuşlardır. Serbest insanların kölelerle izdivâc etmelerine müsâade olunmuş, el-hâsil onlara her türlü hukûk-ı müsâvât bahş edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm buyuruyor ki:

“Serbest bir mü’mîne ile izdivâc edecek kadar zengin olmayanlarınız elinize düşen mü’mînelere birini alsın. Cenâb-ı Hak sizin îmânınızı bilir. Siz birbirinizden meydana geldiniz. O hâlde onlarla, efendilerinin müsâadesiyle, evleniniz. Onlara iyi bir mehir veriniz. Fakat onlar afîf olsunlar, kabâyihdan ve bir takım âşıkların tatmîn-i hevesâtına hâdim olmaktan âzâde olsunlar.”¹

Esâsen köle olan bir âilenin Hindistan'da sekzen altı sene icrâ-yı hâkimiyet ettiği bir hakîkat-i târihiyyedir.

Bu hânedânın müessisi Kutbüddîn gibi gençliğinde köle olan sekiz padişah Hindistan'da en muazzam padişahların debdebe ve dârâtiyla hükümrân oldular. Delhi'de icrâ-yı hâkîmet eden yegâne kadın, Râziye

¹ Nûr Sûresi, 24/32-33

Begüm bu âileyeye mensûbdur. Bu padişahların bir kısmı muktedir kumandanlardan, diğer kısmı erbâb-ı irfândan olmakla iştihâr etmişlerdi.

**

5- İSLÂM VE SOSYALİZM'İN ERKÂN-I ESÂSİYYESİ

Sosyalizm'in en esâslı erkânı: Hürriyet, müsâvât ve uhuvvetdir. Bu üç esâsdan her biri kâffe-i müessesât-ı İslâmiyye ve Hazret-i Peygamber'in teşkîl eylediği hey'et-i ictimâ'iyyede mebzûlen müntesîrdir.

Her müslüman, en mükemmel hürriyetle temettu' ve tena'um eyler. Ancak Allah'dan korkar.

(لَا حُوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ) “Te'yîd ve kuvvet ancak Cenâb-ı Hakk'tandır.”

Bir müslüman ancak huzûr-ı İlâhîde eğilir. Allah'dan başka hiçbir kimseden mu'âvenet taleb etmez.

“إِيَّاكَ تَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَغْفِرُ” “Yâ Rabbî, ancak Sana ibâdet ve ancak Sen'den istimdad ederiz.”

Ömründe kârgîr bir binâ görmeyen ilk müslümanlar fakr içinde Roma ve İran'ın satvetli hükümdârlarına gönderildikleri zaman kîsrâları, kayserlerin huzûrunda bile inhinâ etmemiş, bütün o hey'et ve azamet onların a'sâbını titretmemiştir.

Gerçek, hayât-ı dünyânın hiçbir metâ'ı onları teshîr edemedi. Vîcdânlarından başka, Allahlarından başka bir kimseye karşı bir mes'ûliyet hissetmiyorlardı. Rûzgârlar gibi serbest, kâbil-i tasavvur olan hürriyetin en mükemmelîyle yaşıyorlardı.

Kur'ân-ı Kerîm;

مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا
مُزِيلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
“Allah'ın nev'-i besere râyegân buyuracağı bir rahmeti hiçbir kimse tutamaz. Ve tutacağını, O'ndan başka bir kimse bahş edemez. Allah Aziz ve Hakîm'dir.” buyurur.

Diğer bir âyet-i kerîmede;

وَلَا تَرْزُ وَازِرَةٌ وَرُزْ أُخْرَى وَإِنْ تَدْعُ مُنْقَلَةً إِلَى حِنْفِلَهَا لَا يُحْمَلُ مِنْهُ
شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَحْسُنُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْرِ وَأَقَامُوا
الصَّلَاةَ وَمَنْ تَرَكَ فَإِنَّمَا يَتَرَكَ لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللهِ الْمَصِيرُ
buyuruyor ki, meâl-i münîfi: “Yüklü olan bir rûh başkasının yükünü taşımaz. Ağır yüklü bir rûh yükünü hafifletmek için başkasını çığırسا da yükünden bir şey taşınmaz. Hattâ akrabâsından birisine bile bir insan yükünden bir cüz'ünü veremez. Sen Allah'dan korkmakta ve namazlarını edâ etmeyecek olanları tahâzîr et. Nefsini temizleyen, kendi nefsi için temizlenmiş olur. Çünkü nihâyet huzûr-ı İlâhîye gidilecektir.”

¹ Fâtiha Sûresi, 1/5

² Fâtır Sûresi, 35/2

³ Fâtır Sûresi, 35/18

Bu iki âyet-i kerîme Sûre-i Fâtır'dadır.

Müsâvâta gelince: Eski müslümanlar kendilerini mütesâvî addetmekle iktifâ etmeyerek kendilerini hep bir addederlerdi. Müslümanlar arasında zerre kadar bir fark yoktu. Cem'iyet-i İslâmiyyede derecât-ı ictimâ'iyye olmadığı gibi her neye mâl olursa olsun müslümanlar, ümmet-i İslâmiyye içinde sınıf farkları îcâd etmeye kat'îyyen çalışmadılar. Hazret-i Ömer bu mes'e üzerinde o kadar izhâr-ı şiddet ederdi ki, mektûblarının birinde, sarıldığı esâsı îzâh eden bir hâdiseyi bu sûretle beyân etmektedir. Hazret-i Ömer Ebû-Ubeyde'ye diyor ki:

“...Akrabâsıyla, kabilesinin rüesâsıyla bize gelen ve tarafımızdan hüsn-i kabûl gören Cebele bin Eyhem ile aramızda vukû‘ bulan muhâvere bu şekilde cereyân etti. Cebele benim karşısında dîn-i hakkı kabûl ettiğini i'lân etmiş, biz de dîn-i hak ile ehl-i İslâm'ın bu yeni mühtedîlerle kesbi-i kuvvet etmiş olduğundan memnûn olmuşuk. Farîza-i hacci ifâ için hep birlikte Mekke-i Müktereme'ye gittik. Cebele yedi kere tavâf etti. Esnâyi tavâfda Fezâre Kabilesi'ne mensûb bir adam kazârâ eteğine basmış, binâenaleyh arkasından ihrâmının düşmesine sebeb olmuştu. Cebele bunun üzerine o adama dönerek; “Veyl sana, Allah'ın ma'bedinde sırtımı açın!” dedi. Zavallı adam, bunu kat'îyyen kasd etmediğine dâir yemîn etmiş. Fakat Cebele, buna rağmen o adamı dövdü, burnunu yaraladı ve dört dişini kirdi. Adamcağız bana koştu ve şikâyetini arz ederek mu'âvenetimi taleb etti. Hemen Cebele'nin huzûruma getirilmesini emr ettim. Neden dolayı bu müslüman kardeşini bu hâle koyduğunu, neden dişini kırdığını ve burnunu yaraladığını sordum. Cevâben dedi ki: O adam eteğine basmış, sırtını açmış. Daha sonra, eger mescid-i İslâmîye hürmet etmemiş olsa onu orada öldüreceğini de ilâve etti. Kabâhatini i'tirâf ettiğini ve mukâbele-i bi'l-misil tarîkiyla kendisini cezâlandıracağımı kendisine söyledi. “Hayır, ben bir emîrim, bu adam ise bir fakîrdir.” dedi. Bunun ehemmiyeti olmadığını, her ikisinin müslüman ve bu i'tibâr ile mütesâvî olduklarını anlattım. Bunu işitince mücâzâtının bir gün te'hîr edilmesini taleb etti. Müştekîye bir gün bekleyip bekleyemeyeceğini sordum, bekleyeceğini haber verdi. Cebele ile arkadaşları gece firâr ettiler...”

Gibbon der ki:

“Dîn-i İslâm'ın ilk nâşırlerine iltihâk eden milyonlarca Asyalı ile Afrikali Müslümanlığı kabûle icbâr edilmemişler, bilakis o dîne incizâb etmişlerdir. [209] Kelime-i şehâdetin ikrâriyla mahkûmlarla esîrlar, kölelerle cânîler, bir lâhzada muzaffer müslümanların dâire-i uhuvvetine dâhil oluyorlar, her günâhdan kurtuluyor, her ribkadan âzâd oluyorlardı. Tabâatin îcâbıyla ruhbâniyetin butlânı

i'lân olunmuş, ehl-i İslâm'ın i'lâ ettiğleri sayha-i intibâh ma'bedlerde uyuyan ervâhi îkâz etmiş ve bu yeni hey'et-i ictimâ'iyyenin her uzvu bu dâr-ı dünyâda kâbiliyet ve gayretinin seviye-i tabî'iyyesine yükselsiymişti."

Her tarafgârlıktan âzâde böyle bir müsâvâtın neticesi olarak bütün ümmet-i İslâmiyye bir rûh ve bir mevcûdiyetten ibâret oldu. Ekâbir-i evlîyâ-yı İslâmiyyeden Şeyh Sîrrî bir kere böyle söylemişti:

"Otuz seneden beri, îrâd etmiş olduğum bir kelime-i şûkrânın afvını niyâz etmekteyim!"

Bunun ne demek olduğunu soranlara şu cevâbi vermiş:

"Bir gün Bağdad çarşısında yangın olmuştu. Birisi geldi ve benim dükkânımın da yandığını haber verdi. "Allah'a çok şükür, artık bundan sonra her meşgûliyetten âzâde oldum." dedim. İşte kendimi müslüman kardeşlerimin hâricine çıkararak şâsimâ mûcib-i istirâhat olan bir hâdice için teşekkür ettiğimden dolayı otuz senedir ki, kemâl-i gayretle istirhâm-ı afv etmekteyim."

Müsâvât-ı İslâmiyyenin Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz tarafından beyân olunan mefkûresi budur:

"Kâffe-i ehl-i İslâm bir şahs-ı vâhiddir. Bunlardan birisi bir elemle incinirse bütün mevcûdiyet incinir." "Müslümanların kâffesi, birbirine kaynaşmış, yekpâre bir binâ gibidir."

Müslümanlar, gayr-i müslimlerin bile bir insanla diğer bir insanın arasını tefrik etmelerine müsâade etmezler. Hristiyan kırallar tarafından diyâr-ı İslâmiyyeye gönderilen hey'etlerin esnâ-yı kabûlünde, âdetleri iktizâsına bunlar, eğilmek isterlerdi de bu sûretle ifâ-yı hürmetten men' olunurlardı. Çünkü bunlar da müslümanların hem-nev'ileri idiler.

Müslümanların yekdiğerine karşı kardeşliği ise cidden hayret-âmîzdir. Bunların arasındaki ihlâs, hakikaten kardeşler arasında olan ihlâsin aynıdır. Kur'ân-ı Kerîm, Cenâb-ı Hakk'ın bu muhabbeti kulüb-ı İslâmiyyeye ilkâ buyurduğunu beyân buyuruyor. Allahu Azîm'ü's-şân peygamberine hitâben diyor ki: "Eğer sen, dünyanın bütün hazâinini infâk etsen onların kalblerini bireştiremezdin. Fakat Allah onların kalbinde bu muhabbeti yarattı."

Yine Furkân-ı Hakîmîmiz buyurur ki:

وَاعْصِمُوا بَخْلَلَ اللّٰهِ جُمِيعاً وَلَا تَنْرَقُوا وَادْكُرُوا نَعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ^۱ (إِذْ كُثُّمْ أَعْدَاءٌ فَالَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَضْبَحْتُمْ بِنَعْمَتِهِ إِخْرَانًا) "Yani; Hepiniz, hep birden habl-i İlâhiyye sarılınzı, birbirinizden ayrılmayınız. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah'ın lütufu sâyesinde kardeş oldunuz."

Aleyhissalâtü ve's-selâm Efendimiz'in bu mevzû'a âid ehâdîs-i nebeviyyesi ber-vech-i âtîdir:

"Müslümanlar kardeşler. Birbirine zulm etmemeli, birbirine mu'âvenetten ferâgat etmemeli, birbirine hakâret etmemelidirler. Kalbinde âsâr-ı salâh olan bir müslüman kardeşini tahkîr etmez. Bir müslümana âid her şey, kan, mal, ırz diğer bir müslümana harâmdir."

"Zâlim de, mazlûm da olsa müslüman kardeşine mu'âvenet et!" "Fakat zâlime nasıl mu'âvenet edelim?" demişler. Peygamberimiz; "Onu zulümden men' etmekle!" buyurmuşlar.

"Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkâtına ve kendi çocuklarına muhabbet perverde edeni Allah da sever."

"Nezd-i İlâhîde en iyi insan, dostları arasında en iyi olandır. Allah'a en yakın olacak olanlar komşulukta en iyi olanlardır."

"Kendi nefsi için arzû ettiğini kardeşi için de arzû etmedikçe bir insanın îmâni kâmil olmaz!"

"Mahlûkât-ı İlâhiyyeye karşı merhametli olana Cenâb-ı Hak da rahîmdir. O hâlde iyi, fenâ yeryüzünde yaşayanlara merhamet ediniz. Fenâlara merhamet, onları fenâlıktan vaz geçirmektir."

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz, uhuvvet fikrini o dereceye getirdi ki, kendisine îmân edenlerin Zât-ı risâlet-penâhîlerine bir kardeş muâmelesinde bulunmalarını istediler.

Uhuvvet fikri müslümanlarda o kadar ilerlemiştir ki, mutasavvîfe-i İslâmiyyenin e'âziminden Ferîdüddîn Attâr bu temennî-i sâlihânedede bulundu:

"İsterim ki bütün insanların elemi benim kalbimde toplansın da bütün insanlar elemsiz yaşasın!"

Mister Hamdastu bu satırları ne kadar güzel yazıyor:

"İslâm'ın esâsâtından biri uhuvvet ve müsâvâttr. İslâm'ın huzûrunda sunûf-ı ictimâ'iyye ve gurûr-ı ictimâ'i zâil olur. Edyân-ı sâirenin soğuk ve hodgâm tezâhürât-ı hâriciyyesinde binlerce imtiyâzlar bulunduğu hâlde Dîn-i İslâm, hem nazarî, hem amelî bir sûrette en vazî, en fakire herkese bahş ettiği hukûk-ı mütesâviyyeyi vermiştir. Dünyanın bütün ulemâsı toplansa da akl-ı selîme, 'ulûm-ı tabî'iyye ve hissiyât-ı 'ulviyyeye muvâfik bir din ibdâ'ına çalışalar ibdâ' edecekleri din ancak Dîn-i İslâm'a benzerdi."

Muharrir-i âciz Türkiye ve sâir diyâr-ı İslâmiyyeye vukû' bulan müteaddid ziyâretlerimden anlamışdım ki, uhuvvet ve müsâvât-ı İslâmiyye hâlâ pâyidâr olan kuvvetlerdir. İslâm'ın cihân-şümûl şerefini, hâiz olacağı muvaffakiyetlere bağlı olan Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin pâyitahtını ikinci ziyâretim ez-her-cihet birinci ziyâretimden daha ziyâde bana memnûniyet-bahş olmuştı. 1910 senesinde Türkiye'de demokratik bir çok tebeddüler vukû' bulmuş ve İslâm rûhu Makâm-ı Hilâfet'in her kösesinde nûmâyân idi. Azîz bir müslüman

¹ Âl-i İmrân Sûresi, 3/103

kardeşimin delâleti sâyesinde muharrir-i âciz devletin ekâbir-i ricâliyle ez-cümle şeyhü'l-İslâm'ıyla, sadr-ı a'zamıyla görüşmeye muvaffak olmuşustum.

Türkiye'de tesâdûf ettiğim her müslüman bana nûvâzişkâr bir hürmet ve samîmiyetle muâmele etmekle kalmamış, aynı zamanda kardeşcesine de i'timâd etmişti. Uhuvvet-i İslâmiyyenin en yüksek derecesini, huzûr-ı şevket-mevfûr-ı hazret-i pâdişâhiye kabûl buyurularak yarım saat kadar Halîfe-i İslâm ile husûsî bir mülâkâta nâil olduğum zaman yaşadım.

[210] Muharrir-i âciz, Emîrül-mü'minîn Efendimiz hazretlerine, gerek kendisinin gerek hemşehrîlerinin bu iltifât-ı pâdişâhiye mazhariyetle müftehir olduklarını dermiyân eylediği zaman taraf-ı pâdişâhiyen verilen cevâb, müslüman olan bir hükümdârin ağızından çıkacak bir cevâb idi. Zât-ı seniyyeleri, İslâmî bir nezâketle, şâyâñ-ı iftihâr hiçbir şey olmadığını, çünkü müslümanların hep mütesâvî ve hep kardeş olduklarını ve uzak yerlerden gelmiş bir müslüman kardeşleriyle görüşmek vazîfesiyle mükellef bulunduklarını, beyân buyurmuşlardı.

Ş. M. Hüseyin Kîdvâî

MEV'İZA

Dârülhikmeti'l-İslâmiyye A'zâsından Üstâd-ı Hakîm Ferid Beyefendi'nin Ayasofya'daki Mev'izaları Hulâsası

- 8 -

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَاللَّهُمَّ إِلَّا إِنَّهُ أَكْرَمُ الرَّحِيمِ - صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ¹⁾

Ders-i sâbıkta bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı 'âlisini söylemiştık. Cenâb-ı Hak, yani bizi halk eden Hâlik kendi mevcûdiyetini mü'min olanlara âyât-ı beyinât ile bildiriyor. Mü'min olan bi't-tabi' bununla iktifâ eder. Bu ulûhiyet fikri bazı hukemânın i'tikâdına göre insanın fitratında mevcûddur. Garîzî bir fikir. Hattâ sayt-i nebî vâsil olmayan yerlerde tasdîk-ı Bârînin vûcûbu husûsunda iltizâm edilen fikir de bu nokta-i nazardan inbiâs etmiş olsa gerektir. (Haydi bakalım; bundan da bir mahzûr çıkaranlara ser-rişte-i ta'rîz verelim. Ne ise, geç efendim, geç!) Efkâr-ı garîziyye ne demektir? Meselâ bazı fikirler vardır ki, insanla beraber doğar. Allah bu fikirleri insanın fitratına koymuş. Fikr-i ulûhiyyet, fikr-i hüsne, fikr-i rûh gibi. Böyle fikirlere lisân-ı hikmette efkâr-ı garîziyye, yahud fitriyye, cibilliyye denir.

İlk defâ olarak efkâr-ı garîziyyeden bahs eden Descartes onların mâhiyetini ïzâh etmiş. Çünkü bazı

filozoflar Descartes'in bu fikrine i'tirâz ile; "Rahm-ı mâder bir dâru't-tâ'lîm mi idi ki, insan bu fikirleri orada öğrendikten sonra doğsun?" demişler. Descartes bunlara cevâb olmak üzere; "Ben böyle bir fikirde bulunmadım; benim efkâr-ı garîziyyeden maksadım başkadır. Meselâ bazı âilelerde hulk-ı sehâ, yahud bazı emrâza isti'dâd gibi şeyler bulunur. Bunlar o âilenin efrâdına bi-tarîki'l-îrs intikâl eder. Benim fikr-i garîzî dediğim şey de bu kabîldendir." demiş. Hulâsa bir isti'dâd demek olacak. Böyle demiş olsa idi, bu i'tirâzâta hedef olmaz idi. Fakat şu kursüde filozoflardan bahs etmek biraz tuhaf gibi oluyor. Belki bu cihet bazı kimseler için 'ukde-i hâtit olur. Evvelâ şu 'ukdenin izâlesini elzem addederiz. Bazı kimseler görülüyor, garîb fikirlerde bulunuyorlar:

-Filozof dediğin kim?.. Akılsız, meczûb adamlar. Söylediği türrehât, düşüncesi safsatayât.

Bu fikri tashîh etmek lâzım. Zaman öyle iktizâ ediyor. Evet; öyle diyorlar:

- Filozof dediğin o adamların ne sözlerine ehemmiyet vermel, ne de fikirlerine; onların vûcûdu ile ademi müsâvî...

Bu, pek müfrit bir hüküm, pek gâfilâne bir fikirdir. Zîrâ o senin filozof dediğin adamlar, ister bizim dînimizle mütedeyyin olsunlar, ister olmasınlar, yine insandır. Allahu zü'l-Celâl Sûre-i Celîle-i Îsrâ'da buyuruyor ki: ²⁾ كَرَّمَنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيَّابَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ لِأَنَّهُمْ كَثِيرٌ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ اِسْتَخْرَجَنَاهُمْ فَأَخْسَنَنَا شُورَكُنْمُ (عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ) âyetinin tazammun ettigi ma'nânın dâhilindedir. Hepsi âdemdir. Tekrîm-i İlâhiye mazhar olmuş. Allah onlar hakkında da; ³⁾ وَصَوَرَكُمْ فَأَخْسَنَنَ شُورَكُنْ يâyîn diyor. Yani hüsne-sûret ve intisâb-ı kâmetle mümtâz kılmış, iktisâb-ı ma'rifete kâbiliyet vermiş, hulâsa bir çok evsâf ile mütehallî etmiş. Say sayabildiğin kadar. Onların da kafası, onların da dimâğı var. Sende olan şeylerin kâffesi onlarda da var. Demek âlât-ı maddiyye ile mücehhez adamlar. Tabî'i o âletleri mâ-hulika lehinde isti'mâl edecek isti'dâd bil-kuvve hâizdirler. Tekrîm-i İlâhînin zîmnâda onlar da dâhil. Allah'ın dâire-i tekîmi dâhiline aldığı mahlûkâti, sen nasıl o dâireden çıkarıyorsun?

- "Ben onları akâid-i hakkadan mütebâid görüyorum" diyeceksin. O bahis başka. Fakat ilimlerini ale'l-'amyâ redd ü tezyîf doğru değildir. Onların silâhiyla mücehhez olduktan, maksadlarını anladıkten sonra usûlü vechile reddetmeli. Kuru lâfla olmaz. Redd ü tezyîf-i 'âmiyâne nişâne-i cehl ü gaflet, daha doğrusu hamâkattır. Ma'rifet husûsunda senin bildiğin ameliyye-i tarhdan ibâret. Sen dünyanın servet ü sâmânını kîse-i iflâsındaki üç bes

¹ İsrâ Sûresi, 17/70

² Mü'min Sûresi, 40/64

kuruştan ibâret zannediyorsun. Böyle münâsabetsizlik olur mu? Sen servet-i âlemi kesendeki sekiz buçuk kuruşa hasr edersen çok yanılırsın. Şu hâlde kendi aczini bil. Sermâyenin mikdârını anla, sonra iş görmeye kalkış.

Bu adamlar o dâireden çıkamaz. Çünkü insandır. Çıkamayınca söylediklerini işitmeli. Yazdıklarını okumalı. Fikirlerinin a'mâkîna infâz-ı nazar etmeli. Bu zamanın muktezâsı budur. Çünkü senin felâsifeye buğzun esâs i'tibâriyla başka bir nokta-i nazardan olursa doğru olabilir.

[211] Bu buğz evâilde mütekellimîn hakkında da vârid olmuş idi. Meselâ: "Huzûr-ı İlâhiye şirkin gayri herhangi bir günâh ile gitmek ilm-i kelâma intisâb günâhiyla gitmekten ehven kalır." demişler. Bunun sebebini başka bir maksadda aramalı. "İsim müsemmânın aynı midir, değil midir?" gibi mebâhisle iştîgâl edenlerin katlini ibâhaya varmışlar. O zaman böyle lâzım geliyor idi. Safvet-i kulûb, kuvvet-i îmân bu gibi mebâhisi istihcân etmekte haklı idi. Fakat gitgide işler değişti. Bugün ulemâmız içinde meselâ ilm-i kelâma intisâbı olmayanların mevki'-i ilmîleri gereği gibi aşağıdır. Âlim olan kimseler usûl bilmeli, kelâm bilmeli ki sâha-i ma'rifette bir mevki' sâhibi olabilsin. Bugün ilm-i kelâma müntesib olan kimseler hakikaten bu dînin müdâfi'i, bu akâidin muhâfizidir... Hâlbuki bir zamanlar hem kendileri hem ilimleri zemmediliyordu, fî-yevminâ hâzâ memdûh oluyor. Tekallub-i zaman neler husûle getirmiş. Siyâh, beyaz olmuş.

İşte ma'nevîyat böyle olduğu gibi maddiyât da böyledir.

—Elhamdülillâh benim kuvvetim var. Adalâtım kavî. Kılıcımı elime alınca düşman sufûfunu yarar geçerim...

Dur bakalım. Vâki'â müsteînen billâhi teâlâ ihrâz-ı şehâdet için böyle yaparsın. Fakat düşman mitralyözü işletince ne dal kılıcın kalır, ne çakmaklı tabancan. Hepsi hâk ile yeksân eder. Sen o gibi âmâl-i vâhiyye ile vakit geçirirken beynde tayyâre bombaları patlar. Evvelâ kuvveti iktisâb etmeli. Sonra hifz-ı İlâhiye ilticâ ederek gazâya, cihâda gitmeli. Ve illâ felâ. Öyle kuvvet-i bâzuya güvenerek zırhlılara, drednotlara, mitralyzlere karşı çekitmelerle, üç ambarlılarla, bastardalarla, çakmaklı tabanca ile muhârebeye çıkmak gülünç olur. Onların îcâdât ve ihtirâ'âtından biraz eksik oldu mu, mağlûblar tarafindasın. Sen de bir takım kuvvetler tedârik, âlât ve vesâit îcâd ederek onlara karşı koyacak olursan gâlibler sufûfuna geçersin. Anlaşıldı mı? 'Ulûm ve fúnûn da böyledir. Aks-i fikri müeyyed sözler gayr-i mesmû'dur. Bilhâssa şu zamanda.

—Hiçbirinin lüzûmu yok.

Öyle ise ceffe'l-kalem 'ulûmu inkâr et, işin içinden çıkış. Ne hâl ise maksada rucû' edelim. İşte bazı kimseler yukarıda söylediğimiz gibi; "Ulûhiyet fikri bir fikr-i

cibilliğidir, bir fikr-i garîzî ve tabî'îdir." diyorlar.

—Acâib! Hiç fikir, insanla beraber doğar mı?

O senin bildiğin fikir değil. O fikir nev'amâ bir isti'dâd, bir kâbiliyet demektir. Hüsn fikri gibi. Meselâ sekiz yaşında bir çocuk güzel bir çehreden müteessir olur. Bir güzele alâka eder. Hâlbuki kimse ona bunu öğretmemiştir. Hâricde mülâyimine mülâkî olunca âsârı nûmâyân olur. Mîknatisda kâmin olan kuvve-i câzibe gibi. Mîknatısın kuvve-i câzibesi ne zaman mâhiyetine mülâyim bir cisim yani demire müsâdîf olursa o vakit eserini gösterir.

Yukarıda söylediğimiz filozof; "Ulûhiyet fikri de böyledir. Hâricde bu mükevvenât ile onun eczâsi arasındaki insicâmi görünce bir sâni'-i hakîmin, bir sâni'-i müdebbirin vûcûduna istidlâl etmemek gayr-i mümkindir." demiş.

Bazı kimseler de; "Bu ulûhiyet fikri garîzî, hem-zâd bir fikir değildir. İnsan hâricdeki 'illiyet fikrini mebde'-i nazar ittihâz ederek kendisindeki melekât ve kuvâyî kemâl-i mümkkine îsâl eder. Sonra hâricde o kemâli hâiz bir Allah tahayyül eyler. Meselâ kendisinde bir akıl, bir kudret görür. Bunun nâ-mütenâhî olmak üzere tasavvur ve bir mevzû'a isnâd eder. Hikmet ve sâire fikirleri de böyledir. Bu fikirleri müntehâ-yı merâtib-i kemâle îsâl ederek hâricde bunlarla muttasif bir ilâhin vûcûduna kâil olmak ister. Zîrâ bu fikr-i ulûhiyyet vicdân-ı beşerde kâmin bir fikr olaydı bilâ-istisnâ kâffe-i efrâd-ı beşerde bulunmak lâzım gelirdi. Hâlbuki bir çok akvâm görülüyor ki, ulûhiyete dâir kendilerinde şemme-i fikir ve kanâat yoktur." diyorlar.

Bu mes'elenin tafsîli uzun gider. İmâm-ı A'zam hazretlerinden rivâyet edildiğine göre Cenâb-ı Hak peygamber göndermemiş bile olsa zât-ı ulûhiyyeti akıl ile bilmek vâcibdir. Bazıları da; ^{وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ}^{﴿رُسُولًا﴾} âyet-i kerîmesini sened ittihâz ederek başka türlü düşünmüşler. Bunlar âyet-i kerîmedeki nefy-i azâbi fürû'-i a'mâle hasr ile ma'rifet-i ilâhiyyeden nefy-i vûcûb etmiyorlar. Hulâsa bu bahisde birçok söz var. Velhâsil efkâr ve muhâkemât te'âruz ediyor.

Cenâb-ı Hak biz ehl-i îmânı Kur'ân-ı Hakîm'inde kendi mevcûdiyet-i İlâhiyyesinden haberdâr ettiği gibi bize bezl eylediği ihsân ve in'âm-ı İlâhîsini de tekrâr buyuruyor. Meselâ: ^{وَالهُكْمُ لِلَّهِ وَإِلَّا هُوَ أَحَدٌ لَا يَشْرُكُ بِهِ}^{الْجَمْعُ صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ} İmân-ı ezelîsi olanlar, ne hâricde, ne dâhilde, ne garîzede, ne fitratta bir delîl aramaz. Doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın vûcûdunu, vahdâniyetini tasdîk edip fevz ü necâta nâil olur.

Kur'ân'daki delâili ikiye ayırip bunlardan birine delîl-i inâyet, diğerine delîl-i ihtirâ' nâmını veren felâsife-i

¹ İsrâ Süresi, 17/15

² Bakara Süresi, 2/163

İslâmiyyeden İbnü'r-Rüs'dür. İnsanın halkıyla ona müteferri' in'âmât-ı İlâhiyyeyi mutazammin âyetler delîl-i inâyettir. Esteîzü billâh; **خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ**¹. **وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْنَةٌ وَمَنَافِعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ**. **وَلَكُمْ فِيهَا حِينَ تُرْبِيْهُنَّ وَحِينَ تُسَرِّحُونَ**. **وَتَحْمِلُ أُثْقَالَكُمْ إِلَى بَلْدٍ لَمْ تَكُونُوا بِالْغَيْرِ** “Allah insanı nufseden etti. İnsan da hâlikâna karşı münâzir, mücâdil oldu. Sizin için deve, koyun, inek yarattı. Sütünde, yününde vesâiresinde bir çok menfaatler vardır. Bunlardan yersiniz, içersiniz, giyinir kuşanırsınız. Bunların yününden güzel kumaşlar dokursunuz. Sütünden de türlü şeyler yaparsınız. Sizin için onlarda zînet ve cemâl var. Akşam üstü onları yerli yerine yatırınca, sabahleyin merâya salınca zevk duyarsınız, mesrûr olursunuz. Onların üzerine eşyânızı yükletirsiniz. Üzerlerine binersiniz. Onlar olmasa kemâl-i müşkilât [212] ile gidebileceğiniz yerlere onların sâyesinde râhat râhat gidersiniz. Allah'ın kullarına merhameti çoktur.”

İşte delîl-i inâyet bu ve bunun gibi olan âyetler. **وَآيَةٌ**² (**لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبَّاً فَيَأْكُلُونَ**) Bunlar hepsi delîl-i inâyet kabîlinden. Kur'ân'da ale'l-ekser âyât-ı kerîme bu iki delîli birden ihtivâ eder. Bu âyet gibi. Cenâb-ı Hak yine Kur'ân-ı Hakîmi'nde; **هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً**³ (“Hâlik’ınız sizin için bulutlardan su akıttır. O sudan içersiniz. Onun feyzıyla yerden otlar çıkar. Hayvanlarınızı ra'y edersiniz. Ekin, zeytin, hurma, üzüm vesâire gibi meyveleri inbât eder. İşte akı başında olanlar için bunların hepsi Benim vahdâniyetime delîldir.”) buyuruyor.

Şimdi burada şeytân zihne türlü şeyler getirir:

-Canım, bu herkesin bildiği şey. Bunun neresinde bir fazlalık var? Haydi bakalım; zeytin, hurma, üzüm filân yaratmış! (Bunu, –hâşâ, hâşâ, hâşâ– biz değil, bir muâriz söylüyor.) bundan ne çıkar? Ne fâide terettüb eder?

Aferin sana. İşte söz de bu kadar olur! Gözünü aç. Bunu sana ben söylemiyorum. Hiçbir örneği, modeli olmadan bunların kâffesini hızâne-i cûdundan çıkarıp senin önüne koyan Allah söylüyor! İnsan olan, akı başında olan bunu böyle mi düşünür? Âh efendim, âh! Bu da nev'amâ beşeriyetin, gafletin lâzımidır. Zîrâ i'tiyâd teessüre mâni'dir. Sen her gün güneşin doğduğunu, fezâ-yı bî-intihâda nûr-efşân olduğunu görüyorsun. Dünyaya geldin geleli hep bu âyât-ı ilâhiyyenin tekerrürü, bu müşâhede, sende aks-i netîceyi husûle getirdi. Haberin yok. Hîn-i sabâvetinden bugüne gelinceye kadar gördüğün hep bu: Fusûl-i erba'a: İlkbahar, yaz, sonbahar, kış. Akşam, sabah. Tulû', gurûb. İşte her gün bunları göre göre bu tasarrufât-ı ilâhiyyedeki azamet senin nazarında küçüldü. Sende aks-i te'sîr vücûda getirdi. Sen güneşe bakınca fazla bir

şey göremezsin. Buna sebeb de bu hâdisenin mütemâdiyen tekerrürüdür. Sabah tulû' edip akşam batıyor... İşte insanın gördüğü, düşündüğü bu kadardır. Sadr-ı İslâm'daki insanlar da tabî'i bu i'tiyâdin mağlûbu, mahkûmu idiler. Biz daha fazlasını bilmek iddiâsında olduğumuz hâlde bu emr-i muazzam hâlâ nefsimiz üzerinde fazla bir te'sîr icrâ etmiyor. İşte bunun için Allah insanları dalmış oldukları gaflet uykusundan uyandırıyor.

Kul uykudan uyanmalı, haddini bilmeli. Bizde bedîhiyâti görecek göz bile yok. Bu münâsebetle size bir misâl söyleyim: Değirmen azîm bir velvele ile işler. Değirmenci bu gürültüye rağmen derin bir uykuya dalar. Nâgehânî bir ârizadan dolayı değirmen duruverse değirmenci gözlerini açar. Halbuki gürültü uykuya mâni' olmak lâzım gelirken acaba değirmenci neye uyanıyor? Bilakis daha iyi uyumalı değil mi?

Çünkü ses kesildi, sükûn geldi. Yok! O hareket, o gürültü aks-i netîceyi husûle getirdi. Yani değirmenciyi uyuttu. İşte biz de bu gerdûne-i gerdûnun hareketinden, ta'bîr câiz ise velvele-i zî-sükûnundan derin bir uykuya dalmışız. Tevâlî eden o hareketle o hareketin tazammun ettiği azamet ve kudret bizi ikâz etmek, muharrik-i ezelînin pîşgâh-ı celâlinde ser-be-zemîn-i sücûd eylemek lâzım gelirken gâyet derin bir gaflet uykusuna yatırıyor, Hâlik'dan tebâ'ud ettiriyor.

Biz şimdi hepimiz değirmenci gibi uykudayız. Yakaza devri gelince, bu gürültü kesilince hakîkatîn ne olduğunu ke's-şems fi-vasati'n-nehâr görürüz. الناس نیام فإذا ماتوا (انتهوا) sözünün ne demek olduğunu o zaman anlarız.

Şimdi anlaşıldı mı? Cenâb-ı Hak hâşâ sümme hâşâ çok kimselere gâyet basît ve ehemmiyetten ârî gibi görünen bir takım şeyler bu gibi âyât-ı kerîme ile bizim gaflet uykusuna dalmış olan gözlerimize sokuyor. Fakat ma'atteessüf hâlâ uyanmak ihtimâli yok! Sa'dî'nin dediği gibi:

ابرو بادومه و خورشید فلک در کارند - تاتونانی بکف آری و بفلت نخوری
همه از بهر تو سرکشته و فرمان بردار - شرط انصاف نباشد که تو فرمان نری

Filhakika öyledir. İnsan babasından nâîl-i sâmân olan mîrâsyediye benzer. O sâde sarf eder. Paranın nereden geldiğini, nasıl kazanıldığını bilmez, bilmeye lütûm da görmez. Bu böyle olduğu gibi diğerleri de buna benzer. Meselâ senin önüne bir lokma ekmek geliyor. Ama bir kere düşün. Bu kürre-i arz o kâbiliyeti iktisâb edinceye kadar bu fezâ-yı nâ-mütenâhînin içinde ne kadar döndü dolaştı? Tasavvur et efendi! Herkes bunu düşünebilir mi? Tabî'i düşünemez. Fakat düşünenlere hürmet etmeli. Sa'dî gibi küberâ-yı ümmetin şu sözündeki mezâyânın künhnünü anlamaya çalışmalı. Şimdi söylediğim gibi, insanların çoğu bu mîrâsyedilere benzer. Senin, benim gibi alnının teriyle para kazanmamış ki, paranın kıymetini bilsin! Hepsini hâzır bulmuş. Tabî'i hâzır bulunan şeyin kıymeti olmaz. O ni'metler hakkıyla takdîr edilemez. Hak yolunda, hakikat

¹ Nahl Sûresi, 16/4-7

² Yâsyn Sûresi, 36/33

³ Nahl Sûresi, 16/10

yolunda yorulmamış, yorulmaya lüzüm görmemiş ki, bu sözlerin kıymetini bilsin, onlardan bir şey anlasın!

İşte Kur'an'daki delîl-i ihtirâ'!¹⁾ (الخ) âyeti ile sair âyetler gibi sîne-i ademden çıkardığı mevcûdâti söylüyor. İbnü Rüşd buna delîl-i ihtirâ' diyor. Cenâb-ı Hak bu âyetlerde kudret ve azametinden, ni'am-ı celîlesinden bahs ediyor. Bu vechile vahdâniyet-i İlâhiyyesini sana anlatıyor. Kitâb-ı münzel-i semâviye i'tikâd ile mü'min-i kâmil olan için bu kadarı kâfidir. Şükûk u şübehât içinde yuvarlanan kalbler Kur'an'dan, Kur'an'ın bu delîllerinden bir şey anlamaz.

Peki kuzum; acaba bu felâsife dediğimiz cemâ'atin de delîlleri var mı? Evet, var. Onlar da isbât-ı vâcib için bir takım tarîkler düşünmüşler. Bu delîller felâsife ile mütekellimîn arasında müsterektir. Bu delîller nedir? Evvel [213] be-evvel fizîkî, yani tabî'i. Ondan sonra da metafizik, yani mâ-ba'de't-tabî': Vücûdî, ahlâkî ve sâire gibi delîller. Şöyle ki: Mükevvenâta bir nazar fırlatınca üç şey görürüz:

1) Mevcûdiyet-i maddiyye. Şu kürsünün, bu câmi'in, şu kandillerin vücûdu.

2) Şu câmi'deki cemâ'at-i müslimînde görülen hareket, yani bir mahalden diğer mahalle intikâl.

3) Bütün eczâ-yı mükevvenât arasındaki meşhûd olan nisbet-i intizâm ve insicâm. Üçüncü delîl de budur.

Birinci delîle lisân-ı mütekellimîn ve felâsifede "delîl-i imkân" derler. Yani mevcûdât-ı mümkünînin vücûduyla vücûdu istidlâl tarîkı. İlkincisine "hareket delîli", üçüncüsüne de "illet-i gâiyye delîli" derler. İşte felâsife-i kadîme ve cedîde isbât-ı vâcibe delâilini hâdisâta göre böylece sınıflara ayırmıştır.

Delîl-i imkân nedir? Âlemde iki türlü vücûd vardır: Vâcib, mümkün. Mungkin demek, ademiyle vücûdu müsâvî olan, dereke-i ademden derece-i vücûda irtikâ için bir müessire, bir müreccihe muhtâc bulunan mevcûd demektir. Vücûd-ı vâcibe gelince o da kendi zâtiyla kâim olup vücûdunda gayra muhtâc bulunmayan mevcûd demektir. Cenâb-ı Hakk'ın vücûdu gibi. Vakit kalmadı; inşâallah gelecek dersde bunları izâh ederiz.

TE'ÂLÎ-İ İSLÂM CEM'İYETİ'NE

HÜCÜM DEĞİL, HAYR-HÂHÂNE İHTÂRÂTTA BULUNMALI!

Te'âlî-i İslâm Cem'iyeti'nin, neşr ettiği program hilâfında olarak, siyâsiyâtla iştîğâle başlamasından dolayı bazı gazetelerle mahâfil tarafından hûcûma ma'rûz kaldığı esefle görülmektedir.

İnhidâm tehlikesine ma'rûz kalan şeâir-i İslâmiyyeyi tedâbîr-i hakîmâne ile ihyâ ve müdâfaa etmek; kavmiyet

¹⁾ Târik Sûresi, 86/5

tefrikalarıyla, firka ihtiârlarıyla teşettüte uğrayan fikirleri büyük bir hulûs ve samîmiyetle kelime-i vâhîde etrâfında toplamak sûretille müslümanların ahlâken ve irfânen te'âlîlerine delâlet husûsunda kendisinden nâfi' ve ciddî hizmetler beklenilen böyle bir cem'iyet-i ilmiyyenin yanlış hareketlerine karşı herkes elinden geldiği kadar ihtârât-ı hayr-hâhânede bulunmakla mükelleftir. İhtimâl ki, cem'iyet yeni teşekkül etmiş olması i'tibâriyla bilmeyerek bazı acemîliklerde, hatâlarda bulunmuştur. Fakat bunu o kadar i'zâm etmekte ma'nâ yoktur. Her gün yoğun yoğun gazeteler türler türler mütâlâalar beyân ederken iki üç kişinin de bir araya gelerek küçük bir fıkra ile mutâlâ'ât-ı mahsûsalarını bildirmelerinden ne çıkar? Eğer ahvâl-i âleme adem-i vukûf hasebiyle böyle sırasız beyânâttâ bulundukları iddiâ olunuyorsa onları irşâd etmeli, hakâyık-ı ahvâlden haberdâr etmeli. Anlatışa göre fetvâ verileceğini unutmamalı.

Sonra cem'iyet içinden birkaç kişi bir hatâda; siyâsete karışmak hatâsında bulundu diye, en mühim a'zâsının çekilmesi de muvâfik değildir. Cem'iyet-i Müderrisîn'in de, yine programı hilâfında, hiç de lüzumu olmayan siyâsi bir beyânnâme neşr etmesi a'zâlarının çekilmesini intâc etmiştir. Bu yüzden cem'iyet hareketini şaşırarak idâme-i mevcûdiyyet edemedi. Hâlbuki o cem'iyetten de ne kadar hizmetler beklenirdi. Onun için cem'iyetin a'zâ-yı nâfizesinin çekilmelerini bendeniz muvâfik görmüyorum. Bilakis cem'iyette kalmalı, vukû' bulan hatâları tashîh etmelidir.

Te'âlî-i İslâm Cem'iyeti'nden şunu ricâ ederim ki, beyhûde münâkaşalarla vaktini izâ'a etmesin. Ve müfrit firkacılara teşîr-i mesâîden hazer etsin. Çünkü firkacılık öyle bir illettir ki, bir kere bulaşan adamın artık tetâhhur edebilmesi hemen hemen imkânsızdır. Bâhusûs ulemâ ile meşâyîhin firkacılık etmesi kadar çirkin bir şey tasavvur edilemez.

Te'âlî-i İslâm Cem'iyeti siyâsi cereyânlardan, yahud siyâsi cereyânlarla alet olmaktan ne kadar âzâde kalırsa o kadar mazhar-ı hürmet ve i'tibâr olur. Bir de a'zâlığı yalnız muhâliflere hasr etmemeli. Muhâlif, muvâfik ayırmayarak İslâm'ın te'âlisini arzû eden bütün ihvân-ı dîne cem'iyetin kapısını kûşâde bulundurmalıdır. Ümîd ederim ki, Te'âlî-i İslâm Cem'iyet-i muhteremesi bu temennîyât-ı hâlisânemi İslâm'ın menâfi'-i âliyesi nâmına nazâr-ı dikkate almak lûtfunda bulunur.

Te'âlî-i İslâm Cem'iyeti muhiblerinden
Mehmed Tâhir

AFRİKA VE ASYA'DAKİ HAREKÂT

Times gazetesi "S" [sin] imzâsıyla gönderilen uzun bir mektûbu neşr etmekte ve Alman propaganda me'mûrîn-i hafiyyesinin fa'âliyetini ve Asya-yı Vustâ'da bolşevik tahrîkâtı ile İtalyan müfrit sosyalistlerinin teşîr-i mesâîsini,

Fas ve Cezâyir'de İspanya anarşistlerinin îkâ' eyledikleri iğtişâş-kârâne harekâtı zikr ederek bunların yekdiğeri ile olan münâsebâtını ïzâh etmektedir. Bu mektûbun bazı aksâmını ber-vech-i zîr iktibâs eyliyoruz:

Times gazetesi muharrirliğine

Şark'ta sulu ve müsâlemet-i cihânı tehdîd eden vaz'iyet hakkında nazar-ı dikkati celb etmek üzere mihmân-nüvâz sütûnlarınızdan istifâde etmekligime müsâadenizi temennî eylerim. Bundan evvel Moskova Umûr-ı Hâriciyye Komiserliği'nin Şark Dâiresi tarafından "İstihlâs-ı İslâm" nâmiyla bir cem'iyet teşkil edildiği gazetelerde intişâr eylemiş idi. Bu cem'iyet, fa'âliyetini vâsi' bir sâhaya teşmîl etmek maksadı ile "Şark Merkez Komitesi" nâmiyla bir tâlî komite teşkil eyledi ve bunu İran, Mâverâ-yı Hazar, Anadolu, [214] Afganistan ve Hindistan'da müteşekkil bil-umûm teşkilâti murâkabe altında bulundurmaya me'mûr kıldı. Komite karargâh-ı umûmîsini Mustafa Kemâl Paşa kuvâsının karargâh-ı umûmîsinde te'sîs eyledi. Aynı zamanda Garbî Avrupa, Mısır, Avrupa-yı Osmânî ve sâire ile meşgûl olmak ve fa'âliyetini buralara sarf etmek üzere merkezi Berlin'de olarak diğer bir Garb Komitesi de teşkil edildi.

Berlin Komitesi İslâm harekât-ı ihtilâliyesinde pek mühim bir rol oynamaktadır. Moskova Merkez-i İdaresi Berlin Komitesi'nin fa'âliyetini ziyâdesiyle takdîr etmektedir. Pey-der-pey tavazzuh ve tahakkuk eden bir keyfiyyettir ki, Almanya İslâm anâsırı üzerine vâsi' mikyâsda bir eser-i mihmân-nüvâzî göstermeye, bu anâsırın nâ-hoşnûd olanlarını Berlin'de himâye etmektedir. Bundan mâ'adâ Berlin'de bu gibi mültecilerin bolşevik nüfûzu altında icrâ-yı fa'âliyet eden muhtelif teşkilât ve konferanslara iştirâk etmelerine müsâade edilmektedir.

Geçen Kânûnievvel zarfında Berlin Tâlî Komisyonu akd eylediği bir ictimâ'a su mesâili müzâkere etmiş idi:

- 1- Harekât-ı millîye ve bu harekâtın ittihâd-ı İslâm ile revâbit ve alâiki;
- 2- Avrupa'da propagandaya devâm lüzumu;
- 3- Şark'ta ihtilâl-kârâne tertîbâta tevessûl edilmesi;
- 4- Sovyet hükûmeti ile hareket-i İslâmiyye arasında bir münâsebet te'sîsi.

Berlin'de vâki' olan ictimâ'a Ermenistan cumhûriyetine dâir îrâd-ı kelâm eden bir a'zâ ez-cümle şu sözleri söylemiştir:

"Müstakil bir Ermenistan cumhûriyetinin vücûdu esâs i'tibâriyla müttehid İslâm milletlerinin yekdiğeri ile te'sîs-i münâsebâtına hâl olacaktır. Binâenaleyh bu cumhûriyetin imhâsi yolunda her İslâm ferdin sarf-ı mesâî eylemesi bir farîzadır. Cihânda bir ittihâd-ı İslâm te'sîsi için şu an en münâsib, en eşref saattir. Yoksa, bir adem-i muvaffakîyet takdîrinde bu mefkûreye vedâ' etmek îcâb edecektr."

Sâhib-i mektûb Afganistan, Buhara, Taşkend ve sâir

Şark havâlisine nakl-i kelâm ile Hindistan hudûdunda Afganlılar ile vukû' bulan muhârebâtin bolşevik propagandası eseri olduğunu ve bu muhârebede Sovyet hükûmeti ile İslâm ihtilâl-kârânenin oynadıkları rolleri ve Hindistan'da mecûsîlere dâir Sovyetlerin ittihâz eyledikleri mukarrerâti ve mecûsî an'anâsına riâyet bahsinde Moskova'dan sâdir olan bir emîrnâmenin bir sûret-i müstahracesini ïzâh ve nakl eylemektedir.

ŞARK MES'ELESİ'NİN HALLİNDEKİ MÜŞKİLÂT

İngiltere Hâriciye Nâziri Lord Curzon'un ahîren Lordlar Kamarası'nda îrâd ettiği nutkun bize müteallik olan mühim aksâmını iktibâs ediyoruz:

"Türkiye sulhünün lüzümünden fazla te'ehhüründen ihtimâl ki, birçok kişi müteşekkî ve gayr-i memnûndur. Hiç şüphe yok ki, bizler ve bizim için tekmîl âlem bu te'ehhür için ağır bir cizye vermeye mecbûrdur. Bu te'ehhür bizim kabâhatımız ile vukû'a gelmediğini ve bunun sebebini Amerika'ca Şark'ın müstakbel nizâm-ı umûrunda ifâ olunacağı zan ve ümîd olunan rolü ifâ etmek imkân ve fırsatını Amerika'ya bahş eylemek husûsundaki arzûmuzdan ileri geldiğini esef ile beyân ederim.

Bazı devletlerin, feth-i arâzî ve tevsî-i nûfûz u satvet âmâlini, el-yevm zîr-i hâkimiyetlerinde yaşayan ahâlîden fazla mikdârda halka fermân-fermâ olmak ve ticâretleri için yeni mahrecler, yeni pazargâhlar elde etmek gibi ihtirâsât beslemekle ithâm olunduklarını sık sık iştîtiyorum. Fakat öyle zannediyorum ki, eğer Avrupa Düvel-i Muazzaması Amerika'nın iştirâk-i mesâîsini te'mîn etmeye ve onu, kendi hissesine isâbet eden hamûle-i mesâîyi tahammûl eylemeye iknâ'a muvaffak olurlar ise yukarıda zikr olunan mâhiyyetteki emellerini – bu gibi menfaat-perestâne makâsîdin peşinde hakikaten dolaşıyorlar ise– fedâ etmeye râzi olacaklardır. Amerika'yı bütün Türkiye'nin mandateri sıfatı ile selâmlamak isterdik.

Bağdad havâlisine gelince; öyle zannediyorum ki, fa'âliyetimiz ancak Basra vilâyetine hasr olunacağı zaman artık geçmiştir. Elde ettiğim ma'lûmâta binâen şu kanâati hâsil ettim ki: Bağdad havâlisinden çekilmek üzere bulunduğu orâ ahâlîsinde i'lân edilse ahâlî büyük bir ye's ü fûtûra düşer idi. Irak cihetindeki fa'âliyetimizin ancak Basra vilâyetine münhasır kalmasına imkân yoktur. Ingiltere hükûmeti, bu fa'âliyetin Basra vilâyeti gibi mahdûd bir sâhaya hasr olunacağına dâir mevâid ve te'mînâtta bulunamaz. Türkiye sulhunu takrîr ve tanzîm etmek kolay ve basît bir şey olduğunu zan ve iddiâ edenlere şurasını diyeceğim ki; bu emr-i muazzam hakkında bir i'tilâfa varmadan evvel bir çok mesâili tedâkîk

ve ta'mîk etmek lâzımdır.

İ'tirâf ederim ki; son yirmi otuz sene zarfında Şark ahvâlîni mümkün mertebe tedkîk ve tetebbu' etmiş bir adam sıfatıyla söylüyorum ki, Şark vaz'iyet-i hâzırası pek endîşe-âverdir. Halletmeye mecbûr olduğumuz muhtelif ve müteaddid mesâili birer birer zîr ü ta'dâd etmek, Şark'taki vaz'iyet-i müşevveşeyi bi-hakkın tanzîm ve ıslâh edecek bir düstûru veya birkaç desâtîri bulmak ne kadar müşkil vehattâ müstahîl olduğunu isbâta kâfidir.

Şurasını hâtîrinizâ getirmek isterim ki; iki büyük imparatorluğun umûrunu taht-ı intizâma almaya çalışıyoruz. Bu imparatorluklar Rusya ve Türkiye'dir. Rusya'ya atf-ı nazar ettiğimiz zaman karşımızda mahûf ve ye's-âver bir manzara görüyoruz. Rusya'nın şimdiki hâl-i pür-melâli târîhde nâ-mesbûktur. Hâsılı hudûdumuzun hâricinde her dakika akıl şâşırtan müşkilât ve gavâil ile karşı karşıya geliyoruz."

[215] TÜRKİYE'NİN ASYA'DAKİ İNKİŞÂFINA KARŞI TEDÂBİR-İ MÂNİ'A

Tan gazetesinden:

"Her hâlde bir Türk Milleti'nin mevcûdiyeti inkâr edilemez. Bu milletin evsâf ve nakâısı hakkında ne fikir dermiyân olunursa olunsun, şîmdî ona verilecek istikâmet mevzû'-ı bahisdir. Türk Milleti hakkında iki tarz-ı hareket mutasavverdir; daha doğrusu mutasavver idi. Bunlardan biri Zât-ı Şâhâne ile hükûmetini İstanbul'dan ihrâc etmek sûretiyle Türkleri Şark'a atmaktır. Bu sûretle Anadolu'nun iç taraflarında mahsûr kalacak ve Garb hükûmetlerinin doğrudan doğruya nüfûz ve te'sîrinden âzâde kalacak olan müstakîl Türk hükûmeti önüne duvar çekildiği cihetle ma'kûs bir istikâmette büyümeye başlayan bir ağaç gibi bütün fa'âliyetini Asya'ya inkışâf ettirecektir. Fakat o zaman Alman bahçivanlarının ihtimâmiyla bir Türk-Tatar, bir Türk-Arab, bir Türk-Bolşevik siyâseti tenemmüv edecektir. Yalnız Ermeniler Türkler ile bolşevikler, Tatar ve Arablar arasındaki hutût-ı muvâsalayı işgâl ettilerinden bu işe mâni' olacaklardır. Halbuki o vakit de bu mâniâların izâlesi lâzım gelecektir. Zâten Tal'at-Enver-Liman Von Sanders siyâsetinin gâyesi de bu değil miydi? Hâlbuki 1918 senesi Teşrînievveli'nde Bulgaristan teslîm-i silâh eder etmez müttefikler bugün beliren tehlikelere ma'rûz kalmaksızın Türkleri Asya'ya teb'id edebilirler idi. Yalnız Fransa d'Espère'e derhâl İstanbul'a doğru yürümesi için serbestî-i hareket vermek ve mütarîke-nâmenin tanzîmi ile Türklerin silâhlarını almak vazîfesini de tevdî' eylemek icâb eder idi. Bunlar yapıldı mı? Hayır! Bilakis burada mes'ûliyetler hakkında münâkaşa girişi istemeyiz. Ancak netîceleri de görmemezlik edemeyiz.

Şu hâlde başka bir sistem kâliyor. O da, Türkleri Garb'ın karşısında ibkâ etmektedir. O zaman Boğazlar'ı beynelmilel kontrol altında bulundurmak şartıyla Zât-ı Şâhâne ile hükûmetini İstanbul'da bırakmak lâzım gelir. Türkiye'nin vaz'iyet-i mâliyyesini te'mîn edebilen bîcümle beynelmilel müessesât ile Türkiye'nin ticâret-i hâriciyyesini inkişâf ettirmek sükûn-ı dâhiliyyeyi muhâfaza eylemek iktizâ eder. Diğer tarafından eğer Türkler İstanbul'u kendilerine bırakmak sûretiyle tatmîn edilirse Türkiye'nin şârkında bi-hakkın yaşayabilecek vaz'iyette bir Ermenistan ihdâs olunmalı ve kendisine de Karadeniz'de müstakîl bir mahrec ve Bahr-ı Sefîd'de dahi ticârî bir menfez verilmelidir. Ermenilerin hakk-ı hayatını kendilerine iâde etmek sûretiyledir ki, Şark'ta her türlü entrikaların öünü alabilecek bir kuvvet elde edilebilecektir.

HINDİSTAN HEY'ET-İ MURAHHASASININ HAREKETİ

Umûm Hindistan ahâlîsi nâmına Londra ve Paris'e azîmeti mukarrer olan bir hey'et-i murahhasanın ilk kısmı Muhammed Ali, Seyyid Hüseyin ve Seyyid Süleyman Efendiler hazerâtından mürekkeben ve refâkatlerinde bir kâtib-i umûmîleri oldukları hâlde Hindistan'dan mufârakat eylediklerini Bombay'dan aldığı bir telgrafa atfen Times gazetesi yazıyor. Mufârakatten evvel bir ictimâ'da îrâd eylediği bir nutukta Muhammed Ali Efendi hazretleri mecûsî müfritlerinden Mösyo Tilak'ın esfârîna iştirâk eylediğini ïzâh ettikten sonra "Hilâfet-i Seniyye" mes'eleşine nakl-i kelâm ile bu mes'elenin Cenâb-ı Hakk'a karşı bir vazîfe teşkîl eylediği cihetle bu bâbda bir gûnâ tahkîm-nâme akdi tecvîz edilemeyeceğini söylemiştir.

VEHHÂBİLERİN EMİR HÜSEYİN'E KARŞI HAREKETLERİ

Times gazetesi Şark-ı Vustâ'daki muhâbir-i mahsûsu Vehhâbîlerle Şerîf Hüseyin arasında cereyân eden muhâsamâti ïzâh etmektedir. Muhâbire göre vakâyi' ber-vech-i âfî cereyân etmiştir:

"Geçen senenin mebâdisinde gazeteler Arabistan'da muhârebe olduğunu ve Mekke-i Mükerreme'nin İbnu Suûd tarafından tehdîd edildiğini yazıyorlardı. Fakat bu hâdisenin aslı ve tafsîlâtı mechûl kalmıştı. Münâza'a, Mekke'nin cenûb-ı şârkısında vâki' Hurma şehrinden dolayı tahaddüs etmişti. Bu şehir Mekke Emâreti'ne tâbi' ve muhârebeden mukaddem Osmanlı idâresinde idi. Binâenaleyh Hicâz kralı bu şehri emâretine ilhâk etmekte haklı idi. Fakat şehrin ahâlîsi Vehhâbî mezhebine mensûbdurlar. Osmanlı idâresi altında bu

şehir fi'len müstakil idi. Ahâlîsi Mekke'ye değil, Necid'e, Abdülvehhâb'ın zürriyetinden olan İbni Suûd'a tâbi' idiler. Abdülvehhâb, Vehhâbiye Mezhebi'nin müessisidir. Bu zât müslümanların Martin Luther'ıdır. Vehhâbîler Asr-ı Saâdet'teki Müslümanlık'a rucû' etmiş, tütün, kahve ve müşkirâttan nefret eder, mekâbire hürmet etmezler, ve pek müdhiş muhâribler yetiştirirler. Hurma ahâlîsi Kral Hüseyin'in nüfûzuna ittibâ' etmediler, bilakis gönderdiği vergi muhassillarını derdest ile tarafârlarını tard eylediler. Binâenaleyh 1918 senesinde bu şehrin üzerine sekiz yüz kişilik bir kuvvet sevk olunmuş ve mûcib-i âr bir sûrette dûçâr-ı hezîmet olmuştu. Hurma ahâlîsi bu muzafferiyet üzerine İbni Suûd'a haber göndererek Emîr Hüseyin'in alehinde muhârebe-i dîniyyeye iştirâkini taleb eylediler. İbni Suûd bu talebi reddederek mes'elenin halline girdi. Fakat 1919 senesinde Fahri Paşa Medîne-i Münevvereyi teslim edince orasını muhâsara eden kuvvetle Hurma üzerine ikinci bir hamlede bulunmak istediler. Şerîf'in oğlu Abdullah 850 askerle, iki batarya top ve 16 mitralyözle ilerledi. Emîr Abdullah'ın bu hareketini haber almadan İbni Suûd hemen bizzât meydân-ı harbe gelmiş, bu kuvveti târumâr etmiş, silâhlarını almıştı. Emîr Abdullah da hâffî bir sûrette cerîhadâr olduysa da firâr edebildi. Hurma'dan Tâif'e kadar imtidâd eden yol açtı. Ve Mekke-i Mükerreme'nin Vehhâbîler tarafından işgâline mâni' kalmamıştı.

[216] İngiltere hükûmeti, her iki tarafın dostu olmak dolayısıyla müdâhale etmek istemişse de Emîr Abdullah Vehhâbîler üzerinde harben ihrâz-ı zafer arzûsunda idi. Ma'amâfih İbni Suûd bir kere i'tidâl gösterdi. Ve Riyad'a da'vet etti. Mes'ele bu vaz'iyettedir. Şerîf Hüseyin, Hurma'yı fethe muvaffak olmadığından şimdilik bundan vazgeçti. Her iki taraf İngiltere'ye hakem nazarıyla bakıyorlar. Fakat bu Hurma mes'lesi dikenli bir mes'eldir. Acaba bu bâbda katî bir karar verilecek mi?"

***

BOĞAZLAR'SIZ İSTANBUL MAKARR-I HİLÂFET OLAMAZ!¹

Tophâne'den i'tibâren Gümruk, Harbiye, Bâb-ı Meşîhat, Bâb-ı Âlî civârındaki emâkin-i resmiyyemiz, Taşkısla, Taksim, Harbiye Mektebi, Yıldız civârında Dolmabahçe velhâsil âile-i celîle-i sultânîden bazilarının sarayları üzerine atf-ı nazar edilirse oralarda Düvel-i İ'tilâfiyye bayrakları müşâhede edilir ki, bu hâl gâlibin mağlûb üzerine bilâ-merhamet savletini gösterir. İstanbul bu hâli gördükten sonra eskisi gibi Boğazlar ona merbût olmazsa merkez-i hükûmet ve ale'l-husûs makarr-ı Hilâfet olması dînen ve siyâsetenaslâ câiz olamaz.

Bilâ-kayd ü şart Boğazlar'ın umûma küşâde olması veya Düvel-i İ'tilâfiyye'nin hâkimiyetleri altında bulunduğu hâlde İstanbul'un merkez-i Hilâfet olarak ibkâsı, kira atılmış kilitsız veya anahtarları kendisinden havf edilen bir adamın yedinde bulunan bir kasa derûnunda mevzû' zî-kîymet bir cevher gibidir. Acaba bu sûrette muhâfaza edilen cevher sâhibi onun mahfûziyetinden emîn olabilir mi? İstediği zaman cevherinden istifâde etmesi mümkün olur mu? Mezkûr cevherin ziyâ'ından korkmaz mı? Bittabi' cevâb "hayır"dır. Başı vücûddan ayırmak i'dâmdir.

"Vâcîbinitmâmi mutlak vücûduna elzem olan şey vâcîb olur." ma'nâsını ifâde eden (بِمَا لَا يَرِى الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ) kâide-i usûliyye-i şer'işine tatbîken Hilâfet nokta-i nazarından ²( ) dînî bir mes'ele rengini alır. Binâenaleyh, Hilâfet'in İstanbul'da vücûb-ı muhâfazası mutlak Boğazlar'ın muhâfazasına menûttur. Bin-netîce İstanbul'un merkez-i Hilâfet olarak muhâfazası, Boğazlar'ın kemâ-fi's-sâbık hâkimiyet-i Osmâniyye altında kalması elzem ve zarûridir.

³(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالَ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ)⁴

² Buradan 4 kelime kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

³ Bakara Sûresi, 2/216

⁴ Buradan 10 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

¹ Buradan 20 satır kadar Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Baş tarafı gibi alt tarafı da sansür tarafından kâmilen tayyedilmiştir.¹

A'yândan Trablusgarlı
Süleyman el-Bârûnî

---

¹ Buradan 17 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Bâbîâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâmmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

04 Mart 1920

12 Cemâziye'l-âhir 1338

Perşembe

04 Mart 1336

Cild: 18 - Aded: 461

ESRÂR-I KUR'ÂN

أَفَتَظْعَمُونَ أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ^١

-6-

İşte bu sûretle Hazret-i Yûsuf'un kardeşlerine karşı tertîb etmiş olduğu hîle tamam oluyordu. Çünkü kendileri hakkındaki cemîlesi ve keremi bir daha zâhîre almak için gelecekleri zaman küçük birâderlerini de getirmeleri zîmnâda pederlerinden müsâade alabileceklerini te'mîn edecek belîğ bir huccet makâmına geçecekti. Vaktâki babalarının nezdine avdet ettiler; dediler ki; "Ey sevgili babamız! Daha ne isteriz? İşte görüporsun ki, zâhîremizin bedeli geri çevrilmiş, ehl ü iyâlimizi infâk ediyoruz. Müsâade buyurdugunuz takdirde kardeşimizi siyânet ederiz. Ve onun için de fazla bir ölçü zâhîre daha alırız."

Bunlar zâhîre almak için tekrâr Mısır'a geldikleri zaman beraberlerinde Hazret-i Yûsuf'un istediği küçük kardeşleri de bulunuyordu.

Hazret-i Yûsuf kendi adamlarına melik-i Mısır'ın tasını o küçük kardeşinin zâhîresi miyânına gizlice sıkıştırmalarını emr etmişti.

Maksadı da onu kendi yanında alikoymak için bir vesîle ihdâs etmek idi. Çünkü Mısır kavânîni mûcebince her ne kadar sârikin cezâsı bu yolda değil idiyse de Cenâb-ı Hak Bünyamin'in kardeşlerine hükm-i sirkati o sûretle tertîb ettiymişti. Evet; Yûsuf'un münâdîsi ortaya çıkarak; "Ey cemâ'at, siz hırsızsınız!" deyince Yûsuf'un kardeşleri onlara dönerek; "Gâibiniz nedir?" suâlini îrâd etmişler idi. Onlar da; "Melikin tasını gâib etti. Kim getirirse bir deve yükü zâhîre vereceğiz." cevâbını vermişler idi. Bu

âyet delâlet ediyor ki, o zamanlar Mısır'da cârî olan kânûn sirkatin cezâsı olarak sârikin alikonulması tarzında değildi. Lâkin bizzât Hazret-i Yûsuf'un kardeşleri; "Bunun cezâsı kimin yükünde bulunursa onun kendisidir." demişler idi. İşte kendilerinin tertîb ettikleri bu cezâ bilâhare ifâsi üzerlerine vâcib olan bir ahid hükmünü almıştı.

Nihâyet Hazret-i Yûsuf ma'hûd taşı küçük kardeşinin zâhîresi arasından çikartınca öbür kardeşlerinin verdikleri ahid mûcebince Bünyamin'i nezdinde alikoydu. Diğerleri ise pederlerinin yanına döndüler. Artık gerek Hazret-i Ya'kûb'un gerek Hazret-i Yûsuf'la kardeşlerinin bundan sonraki mâcerâları Kur'ân-ı Kerîm'de musarrahdır.

Hazret-i Yûsuf'un kıssasıyla fukahâ arasında hiyelî şer'iyyeye temessük edenlerin bu kıssadan çıkardıkları ahkâm bundan ibârettir.

Müfessirlerin bir kısmı ile müellifînin bazıı bu hîlelerin te'velî zîmnâda uzun uzadiya îzâhâttâ bulunmuşlardır. İmâm İbnu'l-Kayyim el-Cevzî "I'lâmu'l-Muvakkî'în"de bu bâbda ne söylemek lâzımsa fevt etmemiş, hepsini ityân eylemiştir. Bir çoklarının bu mevzû'da alabildiğine ileri gitmelerine ve gün-â-gün esbâb-ı te'velî aramak husûsundaki ifrâtlarına rağmen ben bu husûsda kendilerine iştirâk için hiçbir ihtiyâc hissetmemekteyim. Cenâb-ı Hakk'ın bana ilhâm ettiği şu hakâyiki serd ile iktifâ edeceğim ki, re'yimce bu kadari kâfiidir. Öyle anlıyorum ki; bu bâbda söylenen sözler Hazret-i Yûsuf'un hîle olarak tertîb eylediği [218] bütün harekâtı kendisinin o sırada vahy-i ilâhiye mazhar bir nebî olduğu farz edilerek söyleniliyor. Benim fikrimce o esnâda Hazret-i Yûsuf'a şerâyi'-i semâviyyeden hiçbir şey vahy olunmadığı gibi henüz Cenâb-ı Hak onu mertebe-i nübüvvetle bekâm buyurmamıştı.

Bazı ashâb-ı kısas buna muhâlfseler de ne Kitâbulâh'da, ne de Sünnet-i sahîhadâ Hazret-i Yûsuf'un

¹ Bakara Sûresi, 2/75

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzîh ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzîhan bildirilmesi
ricâ olunur.

o aralık nebî bulunduğu istinbâta medâr olacak hiçbir şey yoktur.

(وَلَمَّا بَلَغَ أَشْدَدَهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعَلِمًا)¹ âyet-i kerîmesine gelince; buradaki huküm kendisinin diyâr-ı Mısır'da emir, nehiy, sultanat sâhibi olmasından, ilim ise Cenâb-ı Hakk'ın 'ibâdi arasından istedigine verdiği gibi Hazret-i Yûsuf'a da ihsân eylemiş bulunmasından ibârettir. Bunların hiç birinde Hazret-i Yûsuf'un o esnâda nebî olduğuna delâlet edecek bir şey yoktur. Zâten Hazret-i Yûsuf'un ehl-i Mısır'ı nübüvvetini tasdîka da'vet etmiş olduğuna dâir hiçbir haber de vârid olmamıştır.

Bu hakâyık tamâmiyla zâhir olduktan sonra bilinmelidir ki, Hazret-i Yûsuf'un kardeşlerine karşı olan bütün harekâti te'vîl kabûl etmeyecek derecede sarîh hîleler cümlesinden olmakla beraber cevâz-ı hîleyi inkâr edenlere karşı huccet makâmında serd edilebilecek ahkâm-ı ilâhiyyeden değildir.² (كَذَلِكَ كَذَنَا لَيُوسُفَ) nazm-ı celîli de bu sözümüzü cerh etmez. Zîrâ âyet-i kerîmede bunun bir vahy-i nebevî olduğuna delâlet edecek cihet yoktur. Bu ancak nazm-ı kelâmdaki fûnûn ve esâlib nev'indendir. Çünkü Hazret-i Yûsuf'un kardeşlerini cezâyi ma'hûd hakkında o sûretle intâk eden ancak Cenâb-ı Hakk idî. Şayed bir intâk-ı ilâhî bu tarzda olmasaydı, Yûsuf Bünyamin'i kardeşlerinin elliinden kurtarmaya yol bulamayacaktı. İşte Hazret-i Yûsuf'un maksadına vusûlü kendi kesb ü tedbîri sâyesinde olmayarak sîrf kardeşlerini o yolda intâk eden irâde-i ilâhiyye eseri bulunduğu cihetle belâğat-ı nazm u hareketin Yûsuf'a Allah'ın bir keydi olması şeklinde sevk-ı kelâmî îcâb ediyor.³ (كَذَلِكَ لَيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمُلِّكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ)

Hîlecilerin Kitâbullah'dan istidlâlleri hakkında söyleyeceğimiz söz bunlardan ibârettir. Lâkin;⁴ (بِالْجَمْعِ) tarzındaki hadîs-i nebevîye istinâdlarına gelince; bu hadîsin sihhat ve sübûtu takdîrinde hîlenin cevâzına delâlet edecek bir ciheti olmadıktan başka hîlecilerin aleyhine bir huccettir.

Şayed hadîs-i şerîf hurmanın diğer bir nevi' hurma satan adamın kendisine satılmasını âmir olaydı, o zaman hîle tarafdarânını te'yîd edebilirdi. Lâkin hadîsde hurmanın ne diğer nevi' hurma satan adamın kendisine, ne başkasına ne hulûl, ne te'cîl, ne de nakd-i râic ile, ne de semen-i misl ile, ne de başka sûretle satılmasını ifâde edecek hiçbir cihet yoktur. Bu kayaların kâffesi ibâre-i hadîsin mefhûmundan hâricdir. Hadîsin delâlet ettiği ma'nâ şudur ki; Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz bir

¹ Kasas Sûresi, 28/14

² Yûsuf Sûresi, 12/76

³ Yûsuf Sûresi, 12/76

⁴ Buhârî, Büyü 21; Müslim, Müsâkat 98, (1594, 1595, 1596); Tirmîzî, Büyü 23, (1241); Nesâî, Büyü 41, 50, (17, 271, 272, 273); Muvatta, 32, (2, 632).

adama ilk metâ'ını bir semen mukâbilinde satarak diğer bir nevi' hurma almasını emir buyuruyorlar. Kat'iyyen ma'lûmdur ki; bu ancak bir bey'-i sahîh iktizâ eder. Yine kat'iyyen ma'lûmdur ki; para mukâbilinde hurma satan bir adamın aynı müsteriden mal alması ekseriyet teşkil eden muâmelâttan olmadığı için lâfz-ı hadîsin bu sûretle hamli bir kâide îcâbı değildir.

Lâkin şayed o adam yeni metâ'ını ilk metâ'ını satmış olduğu adamdan iştirâ edecek olursa o zaman ilk akdin her iki taraf için maksûdün bi'z-zât olmayıp belki ilk metâ'ın ikinci metâ' ile mübâdelesi için bir sanâa olmasından korkulur. Ve bu sûretle mes'ele ribâ hîleleri aksâmına girer. Meğerki bu iki akdin ikisinin de maksûdün bi'z-zât olduğuna, yoksa birinci metâ'ı ikinci ile mübâdeleye bir vesile olmadığına delâlet edecek bir şey bulunsun.

Artık yukarıdan beri serd olunan mutâla'âttan tamâmiyla tebeyyün eder ki; hîlecilerin ne Kitâbullah'dan, ne de Sünnet-i sahîhadan istinâd edebilecek hiçbir huccetleri yoktur. Binâenaleyh bu kadarla iktifâ ederek cevâz-ı hîleyi mutazammin olan akvâl-i ulemâyı ayrı ayrı cerh etmeye lüzûm görmez. Herkesin bir mesleği, bir re'yi vardır ki, hatâ da etse, isâbet de etse kendi mahsûl-i fikir ve sa'yidir. Hatâdan masûniyet ancak Cenâb-ı Hakk'a, bir de Cenâb-ı Hakk'ın sevdigi kulları arasından intihâb etmiş olduğu bahtiyârân-ı besere mahsûsdur.

Abdülezîz Çâviş

ŞÛRÂ-YI MEŞÎHAT-İ İSLÂMIYYE

A'zam-ı ulemâ-yi İslâmiyyeden fâzil-ı şehîr Bedîuzzamân Saîd-i Kürdî Efendi hazretleri pek mühim bir teklîfde bulunuyorlar. Esâsen müşârun-ileyh ibtidâ-yi Meşrûtiyet'ten beri bu fikrin tarafdarıdları. Daha o zamanlar böyle bir şûrânın teşkili lüzûmunu ileri sürmüşlerse de bazı kasîru'l-basar kimseler tarafından bu fikrin ehemmiyeti idrâk olunamayarak mümânaat edilmiştir. Fakat cereyân-ı hâdisât böyle bir şûrânın ne kadar lüzûmu olduğunu ra'nâ gösterdi. Âtiyen bu ihtiyâcın daha ziyâde tezâyûd edeceğini ulû'l-elbâb elbette takdîr ederler. Ümîd ederiz ki, bu mühim teklîf gerek hükûmetçe, gerek Meclis-i Millî'ce kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkate alınacak, bir an evvel teşekkülüne himmet buyurulacaktır.

Târîh bize gösteriyor ki, islâm ne derece dîne temessük etmiş ise terakkî etmiş, ne vakit dînde za'f göstermiş ise tedennî etmiştir. Başka dînde, bilakis, kuvveti zamânında vahşet, za'fi zamanında temeddün hâsil olmuştur.

Cumhûr-ı enbiyânın Şark'ta bi'seti, kader-i ezelînin bir remzidir ki, Şark'ın hissiyâtına hâkim dîndir. Bugün

Âlem-i İslâm'daki tezâhürât da gösteriyor ki, Âlem-i İslâm'ı uyandıracak, şu mezelletten kurtaracak yine o hisdir.

(Mâba'di 220. [235.] sahîfededir)

PEYGAMBER SEVGİSİ*

“Uhud Gazâsı’nı okuduktan sonra”

Yâ Muhammed, ne büyüsün! Seni biz
Türkün cevher yüregiyle severiz,

Şu gazâni dinledi mi bir asker,
Gözlerinden şimşek şimşek yaş döker;

Canı gelir dudağına açılır,
Dîn uğrunda yâkût kanı saçılır.

Sen ki bütün âlem senin yüzünden
Yaratılmış, sen ki Allah sözünden

Kalbi dolmuş, Kur'ân yapmış en ulu
Peygamberin, sen ki nûrunla dolu

Yer, gök bütün âlem, bütün cennetler;
Sen ki senin için Hak'tan rahmetler

Yağar dünya bucağına, nasıl sen
Yaralandın şu gazâda? Bu neden?

Nasıl olur? Çünkü Allah emridir:
En büyük en belâlı gün geçirir!

Ümmetin uğrunda sen yâ Nebî,
En ziyâde cefâ çeken kul gibi

Ezâlara, belâlara katlandın,
Taş bağladın yüregine, dayandın.

Sana gece, gündüz mel'ûn müşrikler
Yalancıdır, sihirbâzdır dediler;

* Bu şî'r Harb esnâsında “Ordunun Defteri” ünvâniyla neşr etmiş olduğum eserin mağlûbiyet üzerine neşr olunamayan ikinci cildi için yazılmış idi. Maâlî-i İslâmîyyet'i ve gazavât-ı müslimîni musavver olarak hece vezniyle yazılmış daha birkaç şî'r de vardır. Bunları Sebilürreşâd'a takdîm edeceğim. Cümlesinde Osmanlı askeri muhâtab ittihâz olmuş ise de her şî'r fitraten asker olan millet-i Osmâniyyeye hitâb teşkil eder. Yeni tarz-ı beyânımızla ve vezn-i millî ile dînî şî'irler yazılmasına tarafdaırım. En büyük dînî şâirimiz olan Mehmed Âkif'in böyle manzûmeler yazmasını pek arzû ederim. A.E.

Allah birdir dedin, sana sögdüler,
Allah varken, putlarını öğdüler;

En nihâyet kasd ettiler canına:
Girmek için o mübârek kanına

And içtiler! Bir yâr** ile Mekke'den
Gizli gizli çıktıñ, yerin Arş iken

Bir karanlık mağra*** oldu durağın;
Üç gün kaldın orda; katı yatağın

Toprak idi... Bin meşakkat çekerek
Hele geldin Medîne'ye. O yüksek

O mübârek dînin için hemen sen
Allah'dan hiç ümîdini kesmeden,

Hak yolunda gazâlara atıldın;
Az askerle çok düşmana katıldın.

“Bedir” günü**** kılıçınla müşrikler
Kırıldılar, geberdiler gittiler!

“Uhud” günü***** işlenilen hatâyi
Temizlemek lâzım geldi; fedâyi

Göze aldın o mübârek nefsini:
Fırkan bozgun verdi, kaçtı; bu seni

Bir ân olsun ürkütmedi, ne yaman
Kahramansın yâ Muhammed, el-amân

Yaralandın, yine durdu... Nihâyet
Allah etti hak dînine şefâat,

Düşmanların çekildiler... Ey büyük
Dînin Ulu Peygamber'i; pek küçük

Bir ümmetin olan Türkçe cihânda
Sen imdâd et: En fenâ bir zamanda,

** Hazret-i Ebûbekir, râdiyallahu teâlâ anh.

*** Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Ebûbekir ile beraber saklandığı mağara.

**** Fahr-ı Kâinât Efendimiz'in Kureyş müşrikleri üzerine ihrâz buyurdukları muzafferiyet “Bedir” denilen bir mevzi'de vakî' olmuştur.

***** Uhud, Medîne-i Münevvere civârında bir dağın ismidir ve orada Resûl-i Ekrem Efendimiz müşriklerle harb etmiştir.

Gökten Uhud Gazâsı'nı görelim,
Yüzümüzü topraklara sürelim;

Bu gazâda akitilan kanının
İntikâmı tutsun bizi! Biz yarın

Âhret günü geleceğiz yanına;
Bugün düşman ulu dînin şânına

Kara sürse, ya biz nasıl geliriz
Huzûruna? Âhirette nasıl biz

Türküz deriz, Müslümanlık tasları?
Boyle korkak, hamiyetsiz, îmânsız

İnsanlar, hiç utanmadan, şefâat
Dilenir mi senden? Hayır: Kanâat

Ettik ki biz Türk Milleti her zaman
Hele bugün seni candan tanıyan

En kahraman ümmetindir, hiç yılmaz,
Dağlar çokse üzerine dağılmaz!

Hak dînini tutar Allah aşkıyla,
Onu hatâ işlemekten sen sakla.

“Uhud” günü döktüğün her damla kan
Müslümanlık Âlemi’nde bir vicdân,

Bir büyük kalb olmuş çarpar, Mevlâ'nın
Dîni için çarpar durur; dünyânın

Her yanında büyük adın duyulur,
Senin aşkın yürekler oyulur¹

O aşk ile Türk askerin cân fedâ
Eder sana yâ Muhammed Mustafâ!

19 Temmuz sene 1334

Ali Ekrem

* *

[220] Hem de sabit oldu ki, bu devlet-i İslâmiyyeyi bütün öldürücü müsâdemâta rağmen yine o his muhâfaza etmiştir. Bu husûsda Garb'a nisbetle ayrı bir husûsiyete mâlikiz. Onlara kıyâs edilemez. Saltanat ve Hilâfet gayr-i müngefek, müttehidün bi'z-zât'tır. Cihet muhteliftir.

¹ Metinde yanlışlıkla “oluyor” şeklinde dizilmiştir.

Binâenaleyh bizim padişahımız, hem sultândır, hem Halîfe'dir ve Âlem-i İslâm'ın bayrağıdır.

Saltanat i'tibâriyla otuz milyona nezâret ettiği gibi Hilâfet i'tibâriyla üç yüz milyonun mâ-beynindeki râbitâ-i nûrâniyyenin ma'kesi, istinâdgâh ve mededkârı olmak gerektir. Saltanatı sadâret, Hilâfet'i meşîhat temsîl eder. Sadâret üç mühim şûrâya bizzât istinâd ediyor, yine kifâyet etmiyor. Hâlbuki böyle incelemiş ve çoğalmış münâsabât içinde, ictihâdâttaki müdhiş fevzâ, efkâr-i İslâmiyyedeki teşettüt, fâsid medeniyetin tedâhûlüyle ahlâktaki müdhiş tedennî ile beraber meşîhat cenâhi bir şahsin ictihâdına terk edilmiş. Ferd te'sîrât-ı hâriciyyeye karşı daha az mukâvimidir. Te'sîrât-ı hâriciyyeye kapılmakla çok ahkâm-ı dîniyye fedâ edildi. Hem nasıl oluyor ki umûrun besâteti ve taklîd ve teslîm cârî olduğu zamanda, velevki intizâmsız olsun, yine meşîhat bir şûrâya, lâ-ekall kadiaskerler gibi mühim şahsiyetlere istinâd ederdi. Şimdi iş besâtetden çıkmış, taklîd ve ittibâ' gevşemiş olduğu hâlde bir şahıs nasıl kifâyet eder?

Zaman gösterdi ki; Hilâfet'i temsîl eden şu Meşîhat-i İslâmiyye yalnız İstanbul ve Osmanlılara mahsûs değildir. Umûm İslâm'a şâmil bir müessese-i celîledir. Bu sönüklar vaz'iyetle, değil koca Âlem-i İslâm'ın, belki yalnız İstanbul'un irşâdına da kâfî gelmiyor. Öyle ise bu mevkî' öyle bir vaz'iyete getirilmelidir ki, Âlem-i İslâm ona i'timâd edebilsin. Hem menba', hem ma'kes vaz'iyeti alsın. Âlem-i İslâm'a karşı vazîfe-i dîniyyesini hakkıyla ifâ edebilsin. Eski zamanda değiliz. Eskiden hâkim bir şâhs-ı vâhid idi. O hâkimin müftisi de onun gibi münferid bir şahıs olabilirdi. Onun fikrini tashîh ve ta'dîl ederdi. Şimdi ise zaman cemâ'at zamânıdır. Hâkim, o rûh-ı cemâ'atten çıkmış, az mütehassis, sağırcı, metîn bir şahs-ı ma'nevîdir ki, şûrâlar o rûhu temsîl eder.

Şöyledir bir hâkimin müftisi de ona mücânis olup bir şûrâ-yı âliyye-i ilmîden tevellüd eden bir şahs-ı ma'nevî olmak gerektir. Tâ ki sözünü ona iştittirebilsin. Dîne ta'alluk eden noktalardan sîrât-ı müstakîmi sevk edebilsin. Yoksa ferd, dâhî de olsa, cemâ'atin ferd-i ma'nevîsine karşı sıvrisinek kadar kalır. Şu mühim mevkî' böyle sönüklar kalmakla İslâm'ın akîde-i hayatıyyesini tehlikeye ma'rûz bırakıyor. Hattâ, diyebiliriz, şimdiki vaz'iyet diyânet ve şeâir-i İslâmiyyedeki lâ-kaydîk ve ictihâdâtdaki fevzâ, meşîhatın za'findan ve sönüklar olmasından meydan almıştır. Çünkü hâricde bir adam re'yini ferdiyetine istinâd eden meşîhate karşı muhâfaza edebilir.

Fakat böyle bir şûrâya istinâd eden bir şeyhu'l-islâmin sözü en büyük bir dâhîyi de ya ictihâdından vazgeçirir, ya o ictihâdî ona münhasır bırakır. Her müsta'id çendân ictihâd edebilir. Lâkin ictihâdî o vakit düstûru'l-amel olur ki, bir nevi' icmâ'veyâ cumhûrun tasdîkine iktirân ede. Böyle bir şeyhu'l-islâm ma'nen bu sirra mazhar olur.

Şerî‘at-i Garrâ’da dâimâ icmâ‘ ve re’y-i cumhûr medâr-i fetvâ olduğu gibi şimdi de fevzâ-yı ârâ için böyle bir faysala lüzûm-i katî vardır.

Sadâret, meşîhat iki cenâhdır. Şu devlet-i İslâmiyyenin bu iki cenâhi mütesâvî olmazsa ileri gidilmez. Gidilse de böyle bir medeniyet-i fâside için mukaddesâtından insilâh eder. İhtiyâc her işin üstâdıdır. Şöyledir bir şûrâya ihtiyâc şedîddir. Merkez-i Hilâfet’tे te’sîs olunmazsa bizarûre başka yerde teşekkül edecektir. Bu şûrânın bazı mukaddemâti olan cemâ‘at-i İslâmiyye teşkîlâtı ve evkâfin meşîhate ilhâkı gibi umûrun daha evvel tahakkuku münâsib ise de baştan başlansa, sonra mukaddemât ihmâr edilse yine maksad hâsîl olur. Dâire-i intihâbiyyeleri hem mahdûd, hem muhtelit olan “a‘yân” ve “meb‘ûsân”ın vazife-i resmiyyeleri i‘tibâriyla bil-vâsita ve dolayısıyla bu işe te’sîri olabilir. Hâlbuki vâsitasız doğrudan doğruya bu vazife-i uzmâyı der-uhde edecek hâlis İslâm bir şûrâ lâzımdır. Bir şey mâ-vudi‘a-lehinde istihdâm edilmezse atâlete uğrar, matlûb eseri göstermez. Binâenaleyh mühim bir maksad için te’sîs edilen Dârülhikmeti-İslâmiyye’yi şimdiki âdî bir komisyon derecesinden çıkarıp meşîhatteki devâirin rüesâsiyla beraber şûrânın a‘zâ-yı tabî‘isi addetmek ve hâricdeki Âlem-i İslâm’dan şimdilik onbeş-yirmi kadar islâmin dînen, ahlâkan i‘timâdını kazanmış müntehab ulemâsını celb eylemek bu mes’ele-i uzmânın esâsını teşkil eder. Vehhâm olmamalıyız. Korkmakla din rüşvet verilmez. Dînin za‘fiyeti bahâsına olan muzahraf medeniyete la‘net. Havf u za‘f te’sîrât-i hâriciyyeyi teşcî eder. Muhakkak maslahat mevhûm mazarrata fedâ edilmez. Ve minallahî’t-tevfîk.

Bedîuzzamân

Sâid

Talebe-i ‘Ulûmda Hareket-i Fikriyye: MEDRESE TAHSÎLİNDE GÂYE

-2-

326 senesinde halka-i tedrîs ve tefeyyuzuna müdâvemet ve mülâzemetle ahz-i füyûzât, telâkkî-i kemâlâta ibtidâr ettiğim üstâd-ı kerîm Gönenli Hâfiz Mehmed Efendi “Küçük Gönenli” nasâiyih ve irşâdâtı üstâdâneleri arasında; “Evlâdlarım! Gâyeniz; izâle-i cehl ü zulmet, iktisâb-ı ilm ü edeb olmalıdır. Vicdânınız, kalbiniz “Hakk” için çarpmalıdır. Menâsib ve merâtib, şeref ve şan harîm-i fikrinizden uzaklaştırılmalıdır. Çünkü [221] bunlar ilmi, ilim ile mücehhez bulunanları arar, bulur. İlmin haddi yoktur. Fakat rüteb ü menâsib ilmi tahdîd eder. Ancak o makâmin ilmi elde edilir. Hâlbuki dünyanın rütbeleri de dünya gibi fenâ-pezîr olur. O makâmâttan ayrılanlar girîve-i nedâmet içinde pûyân olur. Bulunduğunuz

zaman ve mekânın, mahal ve mevkî‘in kıymetini bilin. Bu mukaddes medreseler pek büyük zevâtin, pek yüksek dühâtin mahrec ve masdarı olmuştur. Pek çok efâzîl ve e‘âzîm hep medâris-i dîniyye mahsûlüdür...” gibi ifâde-i belîgâlarıyla aynı gâye tesbît, aynı tasavvuru ilkâ, aynı emelleri tenmiye ve takviyeye çalışırdı...

Evet; “teşkîlât-ı kadîme”de medrese tahsîlinin gâyesi bu yolda olduğu hâlde (muallim-i muhterem Âkif Beyefendi’nin; “Hakîkat bizzât aleyhinizde bile olsa söylemekten çekinmeyiniz. İnsanın muhibb-i hakîkat olduğu ancak bu sûretle nûmâyân olur.” düstûr-ı hak-gûyâneleri iktizâsına söyleyeceğim.) arz ettiğim bu arzû-yı hakîkat, hubb-ı ma‘rifet, azim ve sebât, müntesibîn-i ilmiyyenin her ferdinde tecellî edemiyor ve bu sebebden bu kitle-i ilmiyye tevhîd-i mesâîye muvaffak olamıyordu:

Bir kısmı üçüncü, dördüncü sâl-i tahsîlinde hayâtı ilmiyyesine hâtime çeker, köyünde imâm olurdu. (Çünkü medârisde ekseriyeti teşkîl edenler köylerimizin pek genç, pek sâf, ibtidâi tahsîl gören evlâdi idi. Oradan alacağım dînî fikirleri, akîdeleri bir parça elde edince köyünde hatîb, imâm olup kalındı.)

Bir kısmı da altı-yedi sene okuyup esâsât-ı Arabiyye, kavâid-i dîniyye ve edebiyeyi tahsîl edince mekâtibe dâhil olur, oradan terakkî ederdi.

Diğer bir kısmı da tekmîl-i nûsah edinceye kadar sebât eder. Fakat; ruûs imtihânında muvaffak olamayınca şehir ve kasabât müftî ve müderrisi olurdu.

Nihâyet bir kısmı da ruûs imtihânında muvaffak olup tedrîs ve ta‘lîme vakf-ı vücûd eder. Üç dört def‘a icâzet verenlere tesâdûf olunurdu...

Teşkîlât-ı kadîmenin son zamanlarında ise zîhn-i beşerin geçirdiği istihâleler neticesinde ilmiyyenin mefkûresi tamâmiyla değişmiş, o da kendisinde kânûn-ı tehâvülün te’sîrâtını hissetmiş idi...

“Teşkîlât-ı Cedîde”de* ilmiyye gâyesini tedkîkden geçirdiğimiz zaman burada başka hakîkatler, başka cilveler nazar-ı teessürümüze çarpar. Açı da olsa ne için söylemeyelim. Çünkü hakîkattir: Meşrûtiyet bizi dest-i istibdâd, zulüm ve i‘tisâfdan kurtarırkten bize pek yakın bir istikbâlde refâh ve saâdet va‘d ediyordu!..

Bu teşkîlâtta efrâd-ı ilmiyye “mülkiye, askeriye, ilmiye”den mürekkeb hey’et-i ta‘lîmiyye ile temâsda bulunuyordu ve bu ânda tehâvül fikirleri, teceddûd cereyânları aşılıyordu:

Medârisin tarz-ı inşâsı kavâid-i hîfzi’s-sîhhaya mugâyir olduğu, ta‘kîb olunan usûl-i tedrîsin medeniyet-i hâzırâ ile te’lîf kabûl etmediği, hocalığa her şeyden evvel yazı, hesâb, hendese-i hey’et, kimyanın lüzûm-ı ta‘lîm ve

* Medârisin Meşrûtiyet’te kabûl edilen şekli.

taallümü, müddet-i tahsîlin mümkün mertebe tahdîdi, müteallimînin i'âse, ilbâs cihetlerinin te'mîni, medârise bir gâye, bir füyûzât gösterilmesi lüzumu gibi fikirler ilkâ ve takviye ediliyordu...

“Teşkilât-ı Hayriyye”* dikkatle tedkîk edilirse zamanın nezâketi, netîcenin vahâmeti karşısında pek büyük fedâkârlıklar îcâb ettiği anlarda bulunduğu teslîm etmemek insâfsızlık olur. Şöyled ki: İlmiyyeye eski şeklini vermek, yahud olduğu hâlde muhâfaza etmek imkân hâricinde idi. Yeni bir sekle ifrâğ etmek için de evvelâ bir gâye göstermek lâzım geliyordu...

Ma'lûm olduğu üzere 330 senesinde Teşkilât-ı Hayriyye tatbîk edilmeye başlandı. 331-332 sene-i tahsîliyesi nihâyetinde imtihân-ı umûmîler icrâ olundu. ‘Âlî kışmının son sınıfından “on efendi” ruûs imtihânında muvaffak oldu. On beş yirmi efendi de Mütehassisîn Medresesi’ne kabûl edildi. Ruûs kazanan efendilere dörtüz guruş mülâzemet maâşı verildi. Ve bunlar muhtelif sınıf ve medreselerde yevmiye birer saat muhtelif dersleri müzâkereye mecbûr tutuldu. Bu da mûmâ-ileyhîm mülâzim efendilerin tetebbu'u, diğer sunûf efendilerin tenvîri gâyesine ma'tûf idi...

“Teşkilât-ı Kâzîmiyye”de** medârisin gâyesi 19 Teşrîievvel 333 târîhli kânûn (nîzâm-nâme) ile daha vâzih, daha vâsi' bir sûrette te'yîd ve takviye edildi. Bu teşkilâttâ medârisin aksâm-ı erba'asının füyûzâtı kânûn tahtında efrâda bahş ediliyordu.

Şöyled ki: İbtidâ-yı hârcden me'zûn efendiler herhangi bir sebeble tahsîli terk ettikleri sûrette kurâ imâmet ve hitâbetine, ibtidâ-yı dâhil me'zûnları şehir ve kasabât ibtidâ muallimliklerine, sahn medresesi me'zûnları Süleymâniye dûhûl imtihânında muvaffak olamadıkları takdirde taşra müderrisliklerine, Süleymâniye me'zûnları imtihân-ı umûmîden sonra me'zûn oldukları şu‘bede tedrîs edilen fen hakkında bir risâle tahrîr ettikten sonra İstanbul Dersiâmlığı’na ta'yîn edilecek ve ta'yîn edileceği zamana kadar da dört yüz kuruş mülâzemet maâşı alacak idi...

Fil-vâki‘ 333-334 senesinde Süleymâniye Medresesi’nden me'zûn olan efendilere dörtüz kuruş mülâzemet maâşı verildi. Ve birkaç münhal olan dersiâmlık ve şu‘be müdürülklerine ta'yîn edildi...

[222] Teşkilât-ı hâzıraya gelince: Bu da Teşkilât-ı Kâzîmiyye’nin aynıdır. Programlarda, muallimlerde cüz’i ta'dîlât icrâ edilmiştir. Yalnız esâslı bir fark varsa o da bu medârisin füyûzâtına taalluk eden, gâye olarak gösterilen Süleymâniye me'zûnlarına i'tâsi kânûn ile te'yîd edilen “dörtüz kuruş mülâzemet maâşı”nın verilmemesidir!

334-335 senesi imtihân-ı umûmîsinde isbât-ı

ehliyyet ve liyâkat edip risâlelerini tahrîr eden me'zûn efendiler kânûnun bahş ettiği bu haklarını elde etmeye, onbeş senelik tahsîllerinin semeresini iktitâfa muvaffak olamamışlardır!..

Pek za'if bir hâlde bulunan vûcûd-ı ilmiyyenin hâtime-i hayâtiyla netîcelenecek olan bu cihete makâm-ı ‘âidînin nazar-ı dikkati ne kadar celb edilse sezâdır.

Medrese-i Süleymâniyye talebesinden
Cevâd

YÜKSELEN BİR SES

Bidâyet-i teşkilâttan beri müntesibîn-i ilmiyye arasında cereyân eden güft-ü-gûlalar ma'atteessûf, el-ân nihâyet bulamadı. Gerek lehde, gerek aleyhde yapılan bu tenkîdât makâmât-ı âidesinde bir netîce-i haseneyi mûcîb olmadıktan mâ'adâ belki de aksü'l-'amel husûle getirmiştir. Biz, ne geçmişten bahis açarak icrââtından dolayı sâbık zevâti tahtie ve tekîrîm etmek isteriz; ne de müstakbel-i teşkilât hakkında proje esâsâtını tanzîm etmekte olan komisyon a'zâ-yı muhteremesine akıl hocalığı etmek niyetindeyiz. Yalnız, maksadımız şu hakîkati beyândır: Şimdiye kadar yapılan müteaddid teşkilât maalesef, memnûniyet-bahş olmadı ve olamazdı da... Niçin ve neden? Zîrâ bu matlûba vâsil olduktan sonra artık görülecek bir iş, hallolunacak bir mes'ele kalmayacağından muvaffakiyet yüzde yüz taht-ı te'mîndedir.

Halli maksûd bu mesâil-i mu'dilaya külliî merbûtiyetimiz bulunduğuandan bu husûsda biz de birkaç söz söylemek istiyoruz:

Her sene-i tedrîs bidâyetinde nîzâmen tedrîsâta mübâşeret vakt-i muayyenine birkaç gün evvel Ders Vekâleti’nde bir fa'âliyyettir başlar. Meclisler ictimâ‘ eder. A'zâsı var kuvveti bâzuya vererek çalışır, çabalar. Kararlar verir, çareler, tedbirler düşünür; icrâ-yı îcâbına tevessûl eder. Programlar tertîb, muallimler ta'yîn eder. Hep bunlar bir iki zâtın elinden geçen müşkilâttır. Doğrusu bu kadar müşkilâti da iktihâm, hem iki üç gün içerisinde, az iş, az muvaffakiyet değildir. İşte teşkilât budur. Vaktâki derslere mübâşeret olunur, muallimler devâma başlar, talebe ile muallimler arasında keşmekeşler de yavaş yavaş belirir. Bu soğukluklar gitgide fenâ bir şekil alarak meşîhate aks eder. Hakîkate gayr-ı muvâfîk ve baîd in'ikâsât husûle getirir. Tomar tomar müdîr-i umûmîlere ta'mîmler yağar. Ta'zîr ve tekîrîr derseniz temcîd pilâvi gibidir... Şu mesrûdât ise iki üç gün içerisinde husûle gelen teşkilâtın neticesidir. Hasene mi, seyyie mi? Bunu ta'yîn etmekten ise alâkadârânın nazar-ı tedkîkine bırakmak daha muvâfîk maslahattır.

* Üç yüz otuz senesinde yapılan teşkilât.

** Üç yüz otuz üç senesindeki teşkilât.

Evet; bu sûretle cân u gönülden görülmeyen işlerin neticesinin pek vahîm olacağı pek tabî'î ve bedîhîdir. Çünkü; böyle ceffe'l-kalem kurulan esâslar, düşünülen tedbîrlер, çâreler teşkilâtı değil, teşvîşâtı intâc eder.

Bu kere işitiyoruz ki; Meşîhat-i Ulyâ Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi muallimîninden teşkilât hakkında istimzâcdâ bulunuymuş. Pek güzel. Fakat, talebe-i 'ulûmu da bu husûsda yabana atmamalıdır. Çünkü; tahsîl-i ilm ü irfân ile bil-fi'il uğraşan, ta'lîm ve ta'allümde asıl ma'rûz-ı müşkilât oldukları için usûl-i tâdrîs ve tederrüse yegâne vâkif bulunan muallimîn ve talebedir. Binâenaleyh biz, her iki tarafın efkâr-ı mücerrebesinden istifâde edilmek tarafdañız. Eğer Ders Vekâleti işe bu sûretle mübâşeret ederse –ki, şâyân-ı imtisâldir– sâha-i muvaffakiyette en mühim bir hatveyi atmış olacaktr.

Bir hücre-i resmîde uzaktan uzağa, tecrübe ve temâs olmaksızın indî ve keyfî düşüncelerden hâsil olan netîceler pek çürük esâsâta ibtinâ ettirildiğinden kuvveden fi'le çıkışınca sâha-i tatbîkte atılan adımlara karşı koyan husûlü tabî'î ve zarûrî bir takım mâni'alar karşısında ânî olarak söyleyen ağızlar susar. Yazan kalemler kırılır. Düşünen dimâğlar ızhâr-ı acz eder. Çalışan kollar ta'tîl-i eşgâl eder.

Şimdiye kadar ta'kib edilen usûl-i sakîmeden, bâtil kanâatlerden rucû' ederek yeni bir hatt-ı hareket ta'yîn edilmelidir. Çünkü Beyrut'taki "kolejler"de Lisân-ı Arabî iki sene zarfında pek mükemmel olarak taallüm ve tederrüs edildiği hâlse biz niçin on oniki senelik uzun bir zamanı bu derece fazla tahsîle hasr edelim. Ve niçin milletin bu buhrânlı zamanında tahsîs etmiş olduğu binlerce liralar hiçe fedâ edilsin? Biz, talebe-i 'ulûm boş boşuna vaktimizin ziyâ'ına ve milletin parasının heder olmasına kat'iyyen tarafdañâr değiliz.

Muhterem meslekdaşlar!

Medâris-i İslâmiyyeyi, dolayısıyla meslek-i ilmiyyeyi bulunduğu devr-i inhibâttan kurtarmak için cenâh-ı şefkatine mûrâcaat edeceğimiz vâsita-i tahlîs hakkımızda daha ziyâde faide-âver ve netîce-i haseneyi mûcîb olan garaz-ı şahs ve menfaat-i husûsiyyeden tebâ'ud ile der-meyân edilecek efkâr ve tesbît edilecek esâsâttır. Binâenaleyh cümlemiz üzerine terettüb eden bu vazîfe-i mukaddeseyi bi-hakkın ifâ edebilmek için şahsî düşüncelerden [223] âzâde ve başta yalnız ilmiyyenin te'âlisî mefkûresi olarak lütften biraz harekete gelmenizi selâmet-i meslek nâmine, istîrhâm değil, taleb ediyorum. Tâ ki, emeller karîbü'z-zuhûr, ümîdler kat'iyyü'l-husûl olsun.

Sahn İkinci Sınıf talebesinden
Mehmed Tevfîk

DÜĞÜN GÜNÜ

Dâhiliye Nezâreti'nin Mühim Bir Ta'mîmi

Pek tabî'î olduğu üzere köyleri ma'mûr, köyleri müreffeh ve mes'ûd olmayan memleketlerin şehir ve kasabalarında görülecek âsâr-ı huzûr ve umrân, temelleri çürük bir binânın bazı aksâmındaki müzeyyenât-ı zâhire kabîlindendir. Vatan, evlâd-ı vatan denince hâtıra her şeyden evvel köyler, köylüler gelmeli; köyler olmazsa, aç, çiplak kalacağımızı, köylüler bulunmazsa vatanın en fedâkâr, en necîb müdâfi'lerinden mahrûm kalacağını herkes ve ale'l-husûs biz, idâre me'mûrları hiç unutmamalıdır!

Ben şimdiye kadar Anadolu'da, Rumeli'de, Hicaz'da, Irak'ta, Suriye'de, hâsılı memleketimizin hemen her tarafında dâimâ bu kanâatle ifâ-yı me'mûriyyet ve köyü hayâtinin bitmez tükenmez merâretlerini elimden geldiği kadar tâhîfe gayret ettim.

İşte bu kanâat ve maksad ile ahîren Hudâvendigâr vilâyetinde ziyâret ettiğim köylerdeki müşâhedâtım beni pek ziyâde mahzûn etmiştir. Harb-i Medîd-i Umûmî'nin harb sâhalarında îkâ' ettiği zâyi'at-ı azîme cümlece ma'lûmdur ki, kâbil-i ihsâ ve tasvîr değildir. Fakat köyler görülmedikçe hâtıra gelmeyen mesâib-i harbiyyeden biri de köylerde beş-altı yaşındaki çocuklara pek câlib-i dikkat bir sûrette az tesâdûf edilmesidir. Envâ'-ı ızdırâbât içinde geçen şu dört-beş sene zarfında tenâsûlün sûret-i külliyyede sektedâr olması yüzünden mütehassil bu nazar-sûz boşluğun sur'at-ı mümkün ile doldurulması için teksîr ve ta'cîl-i izdivâcdan başka bir çâre olmadığından bu bâbda müteaddid köylerde bizzât tedkîkâtta bulundum.

Aldığım ma'lûmâta göre, her karyede el-yevm sinn-i ızdivâca gelmiş hayâl nişanlı ve delikanlılar ve genç kızlar da bulunduğu hâlse düğünlerimize musallat olan âdât-ı muzırranın köylere rüesâ-i me'mûrîn-ı idâre, yani müdür, kâimmakâm, mutasarrif, vâlî, köylülerle baba-oğul gibi görüşmek ve kendilerine hükümet me'mûrlarının "yalnız vergi alır, kendilerinden başka türlü fitratta bir mahlûk" değil bilakis vazîfelerinin en mühimmi köylülerin esbâb-ı huzûr ve saâdetini istîkmâle ta'alluk ettiğini fi'len göstermek, köylülerin hoşnûdî ve ehemmiyetini kazanmak her nevi' muvaffakîyat-ı idâriyyenin üssü'l-esâsı olduğuna kanâat etmelidirler.

Bu ihtilât-ı pederâne ve hâlisâneden ne yolda ve en ziyâde ne gibi husûsât-ı mühimmede istifâde edilebileceğini inşâallah peyderpey teblîg ve izâh edeceğim.

Günden güne tezâyûd eden bahâlilikten dolayı düğün yapmamakta olduğunu kemâl-i eseple anlayarak Hudâvendigâr vilâyeti köylerince tatbîk edilmek

üzere mevâdd-ı âtiyyeyi köylülerle bil-müzâkere kararlaştırmıştım:

“1- Önümüzdeki Mayıs’ın ilk Perşembe günü Hudâvendigâr vilâyeti dâhilindeki köylülerin kâffesi için “düğün günü” olacaktır.

2- Düğünlerde işaret ve muğayir-i Şerîf diğer şeyler kat‘iyen memnû‘dur.

3- Evlenecek erkek ve kızın evliyâ ve akrabâsına hedâyâ i‘tâsı gibi tekellüfat memnû‘ ve hilâfinda hareket mûcib-i cezâdır.

4- Mayıs’ın ilk Perşembe günü akd-i nikâh merâsimine da‘vet edilenlere yalnız bir şerbet ikrâmiyla iktifâ edilerek mu‘tâd olduğu vech ile günlerce ziyâfetler verilmek gibi isrâfâttañ kat‘iyen ictinâb olunacaktır.

5- Aded-i nûfûsa nazaran, dâhil-i vilâyette hangi karyenin düğünü daha ziyâde ise vâlî bizzât oraya giderek akd-i nikâh cem‘iyetine iştirâk edecek ve diğer günlerde de vilâyet, livâ, kazâ, nâhiye erkânı me‘mûrını ve adem-i kifâyeti hâlinde eşrâf ve ulemâ-i memleketten münâsibleri vâlîye vekâleten hâzır bulunacaktır.

6- Bu sûretle izdivâc eden zükûr ve inâsin isim ve şöhretleri vilâyet gazetesyle i‘lân olunacaktır.

7- Bu izdivâcların mahsûl-i müteyemmeni olmak üzere ilk tevellüd edecek çocuğun vâlî tarafından üzerinde nev-zâdîn ismi ve târih-i velâdeti mahkûk bir altın bilezik ihdâ kilinacak ve çocuğun isminin lütften ve teberrüken taraf-ı esref-i hazret-i Hilâfet-penâhîden intihâb ve ithâf buyurulması istirhâm olunacaktır.”

Me‘mûriyet-i âcizânemin tahavvülünden dolayı şu mukarrerâtın bizzât tatbîkîna imkân kalmamış ise de keyfiyet cümlemizin en müşfik ve akdesi olan velî-ni‘met-i bî-minnetimiz padişahımız Halîfe-i Resûlullâh Efendimiz hazretlerine bil-münâsebe şifâhen lede'l-arz tasavvur ve tasmîm-i vâki‘ lütften ve tenezzülen karîn-i istihsân-ı hümâyûn olarak yalnız Hudâvendigâr vilâyetinde değil, bil-umûm memâlik-i şâhânelerince tatbîk olunmasını emr u fermân ve bu izdivâclardan vilâyet dâhilinde ilk doğacak erkek ise nâm-ı nâmî-hümâyûnlarının ve kız ise büyük kerîme-i şevket-penâhîleri Fâtima Ulviye Sultân aliyyetü‘ş-şân hazretlerinin ism-i muhteremlerinin ve her karyede ilk tevellüd edecek etfâl-i zükûra mahdûm-ı mükerrem-i tâcdârî Mehmed Ertuğrul Efendi hazretlerinin ve ilk doğan kızlara da küçük kerîme-i ismet-vesîme-i hümâyûnları Rukiye Sabîha [224] Sultân aliyyetü‘ş-şân hazretleri nâmının i‘tâsına müsâade-i seniyye-i Hilâfet-penâhî erzân buyurulmuş, îzâhât-ı mebsûta dâiresinde muâmeleye müsâade edilmesi Hudâvendigâr Vilâyeti‘ne teblîg olunmuştur. Oraca da emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhî mantûk-ı münîfinin tamâmiyla tatbîkîna müsâra‘atle netâyic-i hâsiladan pey-der-pey ma‘lûmât

i‘tâsı ve bu işin bir dâire-i resmiyyeye veya bir me‘mûra havâlesiyle iktifâ edilmeyerek bizzât taraf-ı âlîlerinden ta‘kîb olunması hâssaten temennî olunur.

4 Cemâziyelâhir 338 – 25 Şubat 336

BOLŞEVİKLİK VE İSLÂMÎYET

Te‘âlî-i İslâm Cem‘iyeti’nin gazetelerdeki istîzâhi münâsebetiyle Dârülhikmet-İslâmiyye Reîsi Hüseyin Avnî Efendi hazretleri Bolşeviklik'in İslâmiyet nokta-i nazarından tedkîk ve muhâkemesini mevzû‘-ı bahs ederek buyurmuşlardır ki:

–Bazı gazetelerde bir istîzâh gördüm. Fakat yine tekrâr ederim, Bolşeviklik'in esâsât ve makâsid-ı hakîkîyesi hakkında bizce ma‘lûmât-ı kat‘iyye ve sahîha yoktur. Bu husûsda beyân-ı fikir edebilmek için evvel-emirde onların kânûn-ı esâsîlerini elde etmek îcâb eder. İhtimâl ki, Te‘âlî-i İslâm Cem‘iyeti'nin elinde bu kabîl vesâik-ı kat‘iyye vardır. Fakat biz böyle bir şeye muttalî‘ olamadık. Bu husûsda mesmû‘ata binâ-yı hükm etmek bir makâm-ı resmî olan Dâru'l-Hikme için münâsib olamayacağı elbette takdîr olunur. Bâ-husûs ki, oradan muhâceret edenler muâriz firkadan bulundukları cihetle onların sözleriyle ne dereceye kadar ihticâc olunabileceği de bir mes’uledir. Esâsen İslâmiyet'in kendi esâsât-ı celîlesine muhâlif olan hiçbir şeyi muvâfîk görmeyeceği tabî‘îdir. Eğer Bolşeviklik dînleri inkâr ediyorsa teslis ve şirkeye muâriz olan İslâmiyet bit-tabi‘ onu da reddeder. Biz kendi Dîn-i Mübînimiz'den başka bir şey tanımayız. Sonra bolşeviklerin âmil-i nîfâk ve iftirâk tanıdıkları edyânın hangi dînler olduğunu da bilmiyoruz. Hâsılı bu bâbda vesâik-ı sahîha ve kat‘iyeyi elde etmedikçe, mes’elenin İslâmiyet ve müslümanlara taalluku bulunmadıkça gerek Makâm-ı Meşîhat’ce, gerek Dâru'l-Hikme'ce bir hüküm beyân edilemeyeceği tabî‘îdir.

Esâsen Bolşevizm mes’lesi İslâm arasında tahaddüs etmiş bir şey değildir. Bu, Müslümanlık hâricinde bir mes’uledir. Hristiyanlık âlemi‘nde zuhûr eden bu mes’elenin merci‘-i halli Hristiyanlık riyâset-i rûhâniyyesidir. Onun için İslâm arasında böyle bir mes’ele tahaddüs etmedikçe istîzâhlara kalkışmak doğru değildir.”

* * *

İSLÂM KUVVETİ, İSLÂM MEDENİYETİ

İngiltere Hârıcıye Nâziri Lord Curzon'un geçenlerde îrâd ettiği meşhûr nutkunda şöyle bir fıkra da vardı:

“Bunlardan mâ‘adâ bir de esrâr-engîz harekete nazar-ı dikkatinizi celb ederim ki, bu hareket esâsât-ı dîniyyeye

ibtinâ ettiği zaman “Panislamizm”, milliyet esâşlarına ibtinâ ettiği zaman “Panturanizm” şeklinde tezâhür ediyor. Bu hareket Şark’ın âtîsi üzerinde derin te’sîrâtı hâiz olacaktır.”

Bu fikra hakkında *Tasvîr-i Efkâr* refikimiz diyor ki:

Curzon'un nutkunun en mühim noktası budur ve bu sözlerle İngiliz Hâriciye Nâziri Şark Mes'elesi'nin en esâşlı ve rûhlu kısmına parmağını basmış oluyor. Pek çok def'alar söyledi ki, Şark Mes'elesi'nin katî ve sâlim bir sûret-i halle iktirân edememesinin başlıca sebebi, Şark'ta İslâm kuvvetinin, İslâm mevcûdiyetinin, İslâm te'sîr ve nüfûzunun ehemmiyeti takdîr edilmemesinden ve binâenaleyh Şark Medeniyeti yani İslâm Medeniyeti ile i'tilâf etmek esbâbına teşebbüs olunmamasından ibârettir. Ma'atteessüf Avrupa ricâl-i siyâsiyyesi ve müdîrân-ı umûru içinde son zamanlarda bu hakîkati lâyıkıyla ihâta etmiş pek az kimse zuhûr etmiştir. Lord Curzon ise bu ricâl içinde Şark'ta İslâm kuvvetinin nasıl hâiz-i te'sîr olduğunu idrâk ve bunu bilâ-tereddüd i'tirâf eden hemen ilk hâriciye nâzırıdır denilse mübâlâğa olmaz.

Şark'ta el-yevm büyük bir intibâh-i dînî hâsil olmuştur. Bütün İslâm akvâm, milel-i sâire gibi kendi hakk-ı hayatı, hakk-ı istiklâl ve bekâları olduğunu idrâk etmiş bulunuyor ve bu hakkı istihsâl, istirdâd veya ibkâ husûsunda yekdiğerlerine muîn ve zahîr olmaya hâhişger bulunuyorlar. İşte Lord Curzon'un “esrâr-engîz” diye tavşîf ettiği hareketin mâhiyet-i hakîkiyyesi bundan ibârettir. Bu hareketin esâsını intibâh teşkil ettiğine göre ne Garb âlemi, ne de âlem-i medeniyet için en ufak bir tehlike bile teşkil edemez. Dâire-i intibâha girmiş olan İslâmların en büyük emelleri, gayrin hukukuna tecâvüz değil, kendi haklarını muhâfaza ederek dünyânın en büyük medeniyeti, medeniyet-i hakîkiyyesi olan İslâm medeniyeti dâiresinde inkişâf-ı millîlerini te'mînden ibârettir. Böyle gâye ve maksad ta'kîb eden herhangi bir kuvvet, hiçbir vakit âlem-i medeniyet için muzîr olmaz, belki a'zamî derecede müfîd olur.

* *

KÜRDLER VE İSLÂMIYET

Bogos Nubar ile ma'hûd Şerîf “Paşa”nın birleşerek Kürdleri câmi'a-i İslâmiyyeden ayırmak teşebbüs-i hâinânesinde bulundukları haber alınır alınmaz gerek burada, gerek Kürdistan'daki bütün Kürdler kemâl-i nefretle protestolarda [225] bulundular. Salâbet-i dîniyye husûsunda pek yüksek bir mertebede bulunan Kürd ihvân-ı dînimizden beklenen de bu idi. Her millet arasında zuhûr ettiği gibi Kürdler arasında da türeyen birkaç hamiyetsiz iftirâkının, politikacının, hiçbir kıymeti olamayacağı şübheleriz. Bilakis, bu kabîl kesânın izhâr-i nîfâk etmeleri vahdet-i İslâmiyyeyi daha ziyâde te'yîd ve

teşyîd eder. Nitekim o haber üzerine umûm Kürdlerin galeyân ve tezâhürât-ı vahdet-kârânesi bunu pek güzel isbât etmiştir. Bu husûsda en ziyâde söz söylemek salâhiyetini hâiz bulunan ve Kürdlerin salâbet-i dîniyye, necâbet-i ırkıyye ve celâdet-i İslâmiyyesini bi-hakkın temsîl eden ve Dârülhikmet-İslâmiyye a'zâsından, Kurd eşrâf ve mütehayyîzânından bulunan fâzil-ı şehîr Bedîuzzamân Saîd el-Kürdî Efendi hazretleri buyuruyorlar ki:

– Bogos Nubar ile Şerîf “Paşa” arasında akd edilen mukâveleye en müskit ve belîg cevâb Vilâyât-ı Şarkîyye'de Kurd aşâiri rüesâsı taraf Windan çekilen telgraflardır. Kürdler câmi'a-i İslâmiyyeden ayrılmayaaslâ tahammûl edemezler. Bunun aksını iddiâ edenler mutlakâ makâsîd-i mahsûsa tahtında hareket eden ve Kürdlük nâmına söz söylemeye salâhiyetdâr olmayan beş on kişiden ibârettir.

Kürdler, İslâmiyet nâm ve şerefini i'lâ için 500 bin kişi fedâ etmişler ve Makâm-ı Hilâfet'e olan sadâkatlerini îsâr ettikleri kan ile bir kat daha te'yîd eylemişlerdir. Ma'hûd muhtiranın esbâb-ı tanzîmine gelince: Ermeniler, Vilâyât-ı Şarkîyye'de ekall-i kalîl derecesinde bulundukları içinaslâ bir ekseriyet te'mînine ve ne kemmiyeten, ne de keyfiyeten Şarkî Anadolu'da iddiâ-yî temellüke muvaffak olamayacaklarını son zamanlarda anladılar, maksadlarına Kürdler nâmına hareket ettiğini iddiâ eden Şerîf “Paşa”yı âlet etmeyi müsâid ve muvâfik buldular, bu sûretle Kurd ve Ermeni da'vâsı ortada kalmayacak ve Şarkî Anadolu'daki iftirâk âmâli mevki'i fi'le çıkış olacaktı. İşte bu gâye ile o ma'hûd beyân-nâme müstereken imzalandı ve konferansa takdîm olundu. Ermenilerin maksadı Kürdleri aldatmaktan başka bir şey olamaz. Çünkü ileride Kürdlerin kemmiyeten hâl-i ekseriyette bulunduklarını inkâr edemeseler bile keyfiyeten yani ilmen, irfânen kendilerinden dûn oldukları bahânesiyle Kürdleri bir millet-i tâbia hâline getirecekleri muhakkaktır. Buna ise aklı başında olan hiçbir Kürd tarafda degildir. Zâten Kürdler bu beyân-nâmeye yalnız sözle değil, bil-fi'l muhâlif olduklarını isbât ediyorlar.

Kürdlük da'vâsı pek ma'nâsız bir iddiâdır, çünkü her şeyden evvel müslümandırlar, hem de salâbet-i dîniyyeyi taassub derecesine îsâl eden hakîki müslümanlardan. Binâenaleyh Ermenilerle aynı ırktan bulunup bulunmadıkları mes'elesi onları bir dakika bile işgal etmez. ¹ (الاسلامية جب العصبية الجاهلية) İslâm uhuvvet-i İslâmiyyeye münâfî olan kavmiyet da'vâsını men' eder.

Esâsen bu târihe âid bir şeydir, Kürdlerin asıl ve nesebleri ne olursa olsun, İslâm'dan iftirâka vicdân-ı millîleriaslâ müsâid degildir. Bununla beraber Kürdlerin, Arab kavm-i necîbi ile ırkan alâkadâr bulunduğu hakâyik-târihiyyedendir.

¹ Müslim, “İmâre”, 57; İbn Mâce, “Fîten”, 7; Müsned, II, 306, 488

İslâmiyet, herhangi bir ırkın diğer bir unsur-ı İslâm aleyhine olarak menfi sûrette intibâh hâsil etmesini kabûl edemez. Binâenaleyh Kürdleri Müslümanlık'tan ayrmak isteyenler, esâsât-ı İslâmiyyeye muhâlif hareket ediyorlar. Fakat bunlar da kimlerdir? Bir iki kulüpte toplanan beş on kişiden ibâret. Hakiki Kürdler, kimseyi kendilerine vekîl-i müdâfi‘ olarak kabûl etmiyorlar. Onların vekili ve Kürdük nâmına söz söyleyecek ancak Meclis-i Meb‘ûsân-ı Osmâni‘deki meb‘ûslar olabilir.

Kurdistan'a verilecek muhtâriyetten bahs ediliyor. Kürdler, ecnebî himâyesinde bir muhtâriyeti kabûl etmektense ölümü tercîh ederler. Eğer Kürdlerin serbestî inkişâfini düşünmek lâzım gelirse bunu Bogos Nubar'la Şerîf "Paşa" değil, Devlet-i Aliyye düşünür. Hulâsa, Kürdler bu husûsda kimsenin tavassut ve müdâhalesine muhtâc değildirler.

Seyyid Abdulkâdir Efendi'nin beyânât-ı ma'lûmesine gelince: Bu husûsda şimdilik bir şey söyleyemem. Bununla beraber bu beyânâtın tahrîf edilip edilmediğini bileyim.

***

KÜRD ULEMÂ VE AŞÂİRİNİN MAKÂM-ı MEŞÎHAT'E MURÂCA'ATLARI

Palu'dan idâre-hâinemimize ve Makâm-ı Meşîhat-i Ulyâ'ya çekilen şu mühim telgrafı aynen derc ile iktifâ eder, Makâm-ı Meşîhat-i Ulyâ'nın bu hususa dâir beyânât-ı celîlelerine intizâr ederiz:

Müslüman olan Kürdleri Hilâfet'ten ayırmak için millet ve milliyeti vesile ittihâz ederek Bogos Nubar ile hod-serâne tevhîd-i mesâî eden bir şahıs ve cem'iyet mensûbîni hakkındaki hükm-i şer'înin irâdesine ve hukûk-ı İslâmiyyenin kat'iyyen muhâfazasına ahâli sabırsızlıkla mutazırıdır. Fermân.

مزروعات اشیت رئیسی بکو، ulemâdan Reşâd، ulemâdan Avnî، اشیت رئیسی ایلیق قوره، اشیت رئیسی ارسلان، اسن شان اشیت رئیسی مہمود، ویشین اشیت رئیسی مولا Ahmed، هون قره یکان اشیت رئیسی Mehmed، اشیت رئیسی Reşîd، کوکرہ اشیت رئیسی Fâris، سیوان اشیت رئیسی Ali.

***

[226] VATAN-ı İSLÂM'IN İFTİRÂKINA ÇALIŞANLAR MEYÂNINDA ACABA SEYYİD ABDÜLKÂDIR EFENDİ DE VAR MI?

Kürdleri câmi'a-i İslâmiyyeden ayırmaya çalışan ma'hûd Şerîf ile ma'hûd *İctihâd*'ci Abdullâh Cevdet'in efkâr ve makâsîdine A'yândan Seyyid Abdulkâdir Efendi'nin de iştirâk ettiğine dâir bazı gazetelerin verdikleri haberler mûmâ-ileyh tarafından tekzîb edilmediği, bilakis bunu

te'yîd edecek bazı beyânâtta bulunulduğu kemâl-i teessüfle görülmektedir. (من دعا إلى عصيّة ، وليست مُنَا)¹ hadîs-i şerîfini herkesden iyi anlaması lâzım gelen Abdulkâdir Efendi gibi sâdâttan bir zâtin, Kürdleri iftirâk ve dalâlete sevk husûsunda ma'hûdlarla tevhîd-i mesâî etmesini biz bir türlü havsalamiza歧diramıyorum. Biz buna kat'iyyen inanmak istemiyoruz. Ümîd ederiz ki, mûmâ-ileyhin beyânâtı *Journal d'Orient* muhbiri tarafından tahrîf edilmiştir.

Bu mes'ele ehemmiyet-i fevkâlâdesine mebnî Meclis-i Meb‘ûsân'a kadar aks etti. Geçen gün Meclis-i Meb‘ûsân'da Kürdlerin Makâm-ı Muallâ-yı Hilâfet'ten başka bir idâre tahtında yaşayamayacaklarından ve câmi'a-i saltanattan ayrılmayacaklarından bahisle Şerîf Paşa'nın teşebbüsâtını şedîd protesto eylediklerine dâir Siverek'ten ve Derik kazâsından birçok ulemâ ve aşâir rüesâsının imzâsıyla vârid olan iki telgraf-nâme okunarak alkışlarla karşılandıktan sonra Erzurum Meb‘ûsu Celâleddîn Ârif Bey ve bütün Vilâyât-ı Şarkîye meb‘ûsları tarafından verilen bir takrîr okundu. Takrîrde deniliyor ki:

A'yân a'zâsından Abdulkâdir Efendi, Şerîf'in Bogos Nubar'la olan fuzûlî mukâvele-nâmesilarındaki re'yini soran *Journal d'Orient* gazetesi muhbirene zîrdeki beyânâtta bulunmuştur:

"Ma'lûm olduğu üzere Ermeniler altı vilâyetin kendilerine verilmesini istediler. Bunun üzerine biz Kürdler de bu vilâyetlerde ekseriyeti bizim teşkil ettiğimizi söyleyerek Meclis-i Âlî'ye mûrâaat eyledik ve tâhkîk için bir hey'et gönderilmesini taleb ettik. Bogos Nubar buna muvâfakat etti. Bundan mâ'adâ Kürdler aleyhinde propaganda yapmamaklı va'd etti. İşte matbûâtın bahs ettiği Kurd-Ermeni i'tilâfi bundan ibârettir. Şerîf Paşa'ya gelince: Kendisi Kurd cem'iyetinin murâhhasıdır ve cem'iyetin mâhiyet-i millîyesi vardır. Binâenaleyh Şerîf Paşa Kurd murâhhası olarak hareket edebilir. Biz Kürdlerle meskûn altı vilâyetin muhtâriyetini istiyoruz."

Bu ifâde vâki' ise Abdulkâdir Efendi a'yân a'zâsi sıfatıyla Kânûn-ı Esâsî'nin 46'ncı Maddesi'ne tevfîkan Zât-ı hazret-i pâdişâhiye ve vatana sadâkat ve Kânûn-ı Esâsî ahkâmına riâyet edeceğine dâir yemîn ettiği hâlde bir kısım memleketin iftirâkına sâî olduğunu isbât sûretille yemîninde hânis olmuş ve Kânûn-ı Esâsî'nin 48'inci Maddesi'ne tevfîkan A'yân a'zâligâna istihkâkını iskât etmiştir. Esâsen bütün Kurd aşîretleriyle ahâlîsi Şerîf'in vekâlet-i fuzûliyyesini reddettiler ve câmi'a-i Osmâniyyeden ayrılmak istemediklerini bildirdiler. Binâenaleyh mûmâ-ileyh Abdulkâdir Efendi hakkında Kânûn-ı Esâsî ahkâmına tevfîkan icrâ-yı muâmele edilmesini taleb ederiz.

28 Şubat 336

1 (Muslim, İmâre 53, 57, hadis no: 1850; Ebû Dâvud, Edeb 121)

Herkesi beht ü hayret içinde bırakan bu takrîrin bâtezkire a'yâna bildirilmesi karar-gîr oldu.

İnşâallah Abdülkâdir Efendi bunu tekzîb ederler de dostları memnûn, düşmanları dil-hûn etmiş olurlar. Onun siyâdetlerinden beklenen de budur.

* *

AHMED NAÎM BEYEFENDÎ'NİN BEYÂNÂTİ

Vilâyât-ı Şarkîyye'den Kurd aşâir rüesâsı ve ulemâsı tarafından Şerîf'in Bogos Nubar ile akd eylemiş olduğu mukâvele-nâmeyi protesto eden telgraflar Meclis-i A'yân'da okunması üzerine Kürdlerin en asıl âilelerinden bulunan üstâd-ı muhterem Ahmed Naîm Beyefendi hazretleri söz alarak ber-vech-i âtî îrâd-ı kelâm eylemişlerdir:

"Şerîf "Paşa" ile Nubar arasında bir i'tilâf akd edildiğini gazetelerde gördüm, fevkâlâde hayret ettim. Şerîf "Paşa" Kürdler nâmına söz seylemeye salâhiyetdâr değildir. Dünya yüzünde yaşayan ne kadar Kurd varsa –belki müstesnâları olur, ser-der-hevâ bazı kimseler bulunur– bu i'tilâfi kat'iyyen kabûl etmezler. Kurd kavmi Hazret-i Fârûk zamanında câmi'a-i İslâmiyyeye girmiş ve o zamandan beri İslâm'ın kılinci ve kalkanı olmuştur. Kürdler câmi'a-i Osmâniyyeye tav'an girmişlerdir. Ve tav'an çıkmazlar. Bin seneden beri Türklerle Kürdler kardeş olmuşlar ve bir batında yapışık olarak ikiz doğan kardeşlere müşâbihidir. Binâenâleyh bunlar birbirinden ayrırsa ikisi de mahv olur. Şerîf Paşa'nın Kürdlük'le hiç alâkası yoktur; anası babası Kurd ise de kendisi o kadar alâkadâr değildir; Kurd lisânından bir kelime bilmek. Ecnebî terbiyesi gören bu adamın Kürdlük nâmına hareketi kat'iyyen doğru değildir. Zâten şöhret aldığı ünvân da "Beau Cherif"dir; babasının kendisine verdiği ünvân da budur. Buradaki Kurd kulübünün Şerîf "Paşa"ya böyle bir salâhiyet verdiği iddiâ olunuyor; hâlbuki o kulübün ekseriyet-i a'zâsi bundan kat'iyyen haberdâr değildir, yalandır. Bendeniz teklîf ederim ki, hükûmet bu Kurd kulübünü tedkîk etsin ve mes'ele tenevvür etsin."

Naîm Beyefendi'nin bu nutku bütün a'zâlar tarafından tasvîb edilmiş ve Seyyid Bey; "Bu husûsda söz söyleyecek en salâhiyetdâr zevâttan birisi de sizsiniz; hissiyât-ı necîbe ve âliyyenizden dolayı sizi şâyân-ı tebçîl ve takdîr görürüm." mukâbelesinde bulunmuştur.

* *

[227] KÜRDLERİN SADÂKAT-İ İslâmiyyesi

Siverek, Arga, Kemah, Karakilise, Bâyezîd, Dersim ve Palu eşrâf ve mu'teberânından ve rüesâ-yı Ekrâddan

mûteaddid imzâalarla Makâm-ı Sadâret'e keşide kîlinan telgrafnâmelerde Paris'de bulunan Şerîf Paşa'nın Kürdük nâmına Kürdleri câmi'a-i Osmâniyyeden ve Hilâfet-i İslâmiyye'den ayırmak maksadıyla Ermeni Murahhası Nubar ile bil-iştirâk Sulh Konferansı'nda vukû' bulan teşebbüsâti protesto edilmekte ve Şerîf'in hareket-i bedhâhânesinden dolayı kemâl-i şiddetle tel'in olunmaktadır.

* *

LÂ-GÂLİBE İLLÂLLÂH...

Londra 27 (T.H.R.) Lloyd George İstanbul hakkında Sulh Konferansı tarafından ta'kîb edilen siyâsete dâir Avâm Kamarası'nda vukû' bulan mühim beyânâtta geçen Kânûnievvel'de îrâd edip Çanakkale hakkında; "Orada artık aynı bekçi değil, diğer bir bekçi olacaktır." tarzındaki beyânâtını ihtiyâ eden nutkuna istinâden demiştir ki: "Bu harfiyyen ve bütün ma'nâsiyla icrâ edilecektir. Çanakkale beynelmilel ve bî-taraf bir hâle ifrâğ edilecektir." Başvekil sözüne devâm ile demiştir ki: (Birkaç satır sansür tarafından tayyedilmiştir.) ".....İmparatorluğun nisfindan ziyâdesini gâib etmiştir. Pâyitahti Müttefikin bayrağı altında bulunuyor. Ordusundan, bahriyesinden mahrûm edilmiştir. Nûfûzu zâyi' olmuştur."

Ba'dehû Lloyd George başlıca sulh gâyelerinden bahisle ber-vech-i âtî beyânâtta bulunmuştur: "Bu gâyelerin birincisi Boğazlar'ın serbestâsidir, ikincisi Türk olmayan bil-cümle cemâ'atlerin hükûmet-i Osmâniyyeden kurtarılmasıdır. Türklerle an-asıl Türk olan cemâ'atler için istiklâl-i idâre i'tâsi gâyet mühim iki şartı ihtiyâ etmektedir:

Evvelâ mâzîde Türkler tarafından tazyîk edilmiş olan ekalliyetlerin himâyesi için elimizde ciddî te'mînât bulunmalıdır. Sâniyen Türk kendi hâkimiyeti altında bulunan ve vakityle Bahr-ı Sefîd'in zâhire ambarı olan zengin arâzînin inkişâfi husûsunda muhâlefette bulunmak salâhiyetinden mahrûm edilmelidir. Türkiye kapiların muhâfizliğinden tamâmen mahrûm edilecektir. Bu istihkâmât tahrîb edilecektir. Bu suların civârında hiçbir mahalde ba'de-mâ kîtaât bulunmayacaktır. Bundan mâ'adâ müttefikler bu kapılarda kendileri muhâfizlik vazîfesini ifâ edeceklerdir. Mâzîde kendisine Çanakkale'de fenâlik için o derece iktidâr bahş eden Karadeniz'e müntehî yolu kendisinden tamâmen nez' ettik, nihâyet mâzîde pek çok iztirâb çekmiş olan hîristiyan ekalliyetleri himâye etmek için âtiyen hâriciye nezâretinin muharrerâtına ve notalar teâfîsine istinâda mahal kalmamak üzere bunların gözetilmesi maksadıyla iktidârimiz dâhilinde her türlü tedbîr-i ihtiyâtiyye ittihâz ettik. Artık bunlar Britanya, Fransa ve İtalya toplarının

himâyesi altında bulunduklarından emîn olacaklardır.” Lloyd George Britanya hükümetinin taahhûdâtını ifâya tamâmen azm etmiş olduğunu ilâveten beyân etmiştir. (Alt tarafı sansür tarafından tayyedilmiştir.)¹

Montagu *Evening Standard* gazetesi muharrirlerinden biri ile icrâ ettiği mülâkâtta İslâm nokta-i nazarıni pek güzel izâh etmiştir. Hind efkâr-ı umûmiyyesi diyor ki: Eğer İstanbul'u Türklerin elinden almak mukarrer idi ise Hindliler harbe sevk edilmemeli idi.

**

Büyük Bir Hakîkat:

FRANSIZLIK TÜRK MÜNEVVERLERİNİN TÂ İLİKLERİNE KADAR İŞLEMİŞTİR

Karşı gazetelerden biri Fransız lisânına karşı Türklerin düşman bulunduklarını yazması üzerine *İkdâm* gazetesi her husûsca şâyân-ı dikkat olan bir başmakâle ile cevâb verdiler. Bu hakîkin böyle açık bir lisânla ortaya konmasını biz pek mühim, pek fâideli addettiğimiz cihetle şimdilik yalnız aynen nakl ile iktifâ ederiz:

“Bugünkü günde, Şark'ta yaşayan hiçbir millet Türkler derecesinde Fransız harsını temsîl etmiş ve Fransız lisânını Türkler kadar öğrenmiş olmak iddiâsında bulunamaz. İstanbul'da hangi Rum veya hangi Ermeni mektebi vardır ki orada ‘ulûm ve fûnûn yalnız Fransızca olarak tedris edilsin? Acaba Şark'ta hangi müessese, Galatasaray Sultânîsi derecesinde tâ iliğine kadar Fransızdır? Türkler, hele münevver Türkler ve memleketin bütün yüksek tabakası Fransızca'yı ikinci bir ana lisânı olarak kabûl etmiş olmak söyle dursun, bilâ-istisnâ hepsi Fransızca düşünürler ve fikrî, ilmî mebâhisde bütün mücerred kelimeleri Fransızca söyleler. Son zamanlarda Türkler arasında bu Fransızca muhabbeti o kadar mubâlâgâlı şekiller almıştır ki, âdetâ yaşıyışımızda bile yeni yeni acâib bir takım i‘tiyâdlar tevlîd etmiştir. Türk gençlerinin ekserisi evlenecekleri zaman her şeyden evvel alacakları kızın Fransızca bilip bilmegini sorar; bu lisâna vukûf âdetâ terbiyenin bir mi‘yârı gibi telâkkî olunur. Bittabi‘, mezkûr makâlenin muharriri bu sözümüzü pek mubâlâgâlı bulacaktır. Fakat ma‘atteessüf, hakîkat-i hâl bu misâlle anlaşılımayacak kadar Fransızca'nın lehinedir. Ma‘atteessüf diyorum, çünkü, Türkiye'de yeni nesil bir çok husûsda millî ve dînî an'anelerini unutacak kadar Fransızlaşmıştır. O kadar ki, harb esnâsında ve Alman tarafdarlığıyla o kadar müttehem olan bir kabine reîsinin bile, bazı ictimâ‘î mesâile dâir te'lîf ettiği bir kitâbin metni Fransızca idi. Hiç hâtırımızdan çıkmaz, Çanakkale Harbi'nin en âteşin günlerinden biri idi. Bir akşam Türk Ocağı'nda –Evet, evet, Türk Ocağı'nda!– bir edebî müsâmerede birkaç konferansdan sonra, Fransızca inşâdi pek kuvvetli şâirlerimizden biri umûmun ısrârı üzerine bize Victor Hugo'nun meşhûr Waterloo manzûmesini okudu ve o kadar cûsişle

**

[228] TÜRKLER ALEYHİNDE HEYECÂN

Londra'dan gelen bir telgrafda beyân edildiğine göre matbûât ile parlamentoda Türkler aleyhinde büyük bir heyecân devâm ediyor. Ma‘a-hâzâ bir tarafдан da âsâr-ı i‘tidâl görülmeye başlamıştır. Hindistan Vâlîsi

¹ Buradan 36 satır Sansür tarafından çıkarılmıştır.

alkışlandı idi ki, birkaç def'a tekrâra mecbûr oldu.

Karşı gazetesinin dünyadan bî-haber sermuharriri, iyi bilmelidir ki, bize her iftirâda bulunulabilir, bize her nakîsa atf edilebilir; fakat Türklerin Fransız lisânına ve Fransız harsına düşman olduğunu iddiâ etmek gülünç ve zavallı bir bühtândır.

Şark'ta Fransızca'nın ve Fransız medeniyetinin yegâne inkişâf kolu biziz. Bir asırdan beridir, dört beş nesil üst üste hiç yorulmaksızın ve bu bâd-i hevâ işten siyâsî ve iktisâdî hiçbir fâide beklemeksizin Fransa hesâbına çalıştı. Az daha bu yolda kendi mevcûdiyetini unutacaktı ve göreceği mükâfât da âkibet, belki yine bu olacaktı."

* * *

SIRBİSTAN MÜSLÜMANLARININ MUTÂLEBÂTİ

Tan gazetesinde okunduğuna göre Bosna, Makedonya, Arnavutluk'ta bulunan müslümanlar Sîrb hükûmetinden müstereken bazı mutâlebâtta bulunmuşlardır. Yugoslav hükûmeti memlekette büyük ve müttehid bir kitle teşkil eden müslümanların bu arzûlarını pek muhik bulmuş ve derhâl is'âf edilmesini lâzım gelen makâmâta tebliğ eylemiştir.

Dindaşlarımızın Üsküb'de akd edilen bir kongrede tesbît edilen mutâlebâti âtîdeki sekiz maddeden ibârettir:

1- Yugoslavya dâhilinde bulunan müslümanların muhtâriyet-i dîniyyelerinin kabûlü. Makâm-ı Hilâfet ile olan râbitâ-i ma'nevîyelerinin te'sîsi.

2- Hukûk-ı âile ve izdivâc da'vâlarına bakmak üzere mehâkim-i şer'iyyenin ihyâsı.

3- Emlâk-i vakfiyye ve emîriyyenin muhâfazası.

4- Lisân-ı mâder-zâdin isti'mâli.

5- Müslüman çocukların devâm ettikleri Sîrb mekteblerindeki hîristiyan tedrisât-ı dîniyyesinin müslüman çocukları hakkında ilgâsı.

6- Meclis-i Müessisân'da müslümanların nisbeti dâiresinde meb'ûs bulunurması ve yeni Kânûn-ı Esâsî'de müslümanların nisbet-i iştirâkinin tasrîhi.

7- Evkâfin her türlü vergiden afvi.

8- Arâzî mes'elesinde 1912'den evvelki statükonun iâdesi. Bundan başka kongrede Yugoslavya intihâbî esnâsında bu talepleri is'âf edecek fîrkaya i'tâ-yı re'y olunması tekarrur etmiştir.

Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Bâbiâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maalmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefi, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdir-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللَّهُ يَهْدِي مِنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

اتبعون أهلكم سبيلا الرشاد

01 Nisan 1920

11 Recep 1338

Perşembe

01 Nisan 1336

Cild: 18 - Aded: 462

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمِنَا وَإِذَا خَلَّا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا^۱
أَتُحَدِّثُنَّهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْنَاهُمْ لِيَحَاجُوهُمْ بِهِ عِنْدَ رِبِّكُمْ أَفَلَا يَعْقُلُونَ
أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسْرُؤُنَ وَمَا يُعْلَمُونَ وَمِنْهُمْ أُمِيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ
الْكِتَابُ إِلَّا أَمَانَيْ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظْلَمُونَ فَوَلِيلُ الَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ
بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدَ اللَّهِ لَيَسْتُرُوا بِهِ ثُمَّا قَلِيلًا فَوَلِيلُ لَهُمْ مَمَّا
كَتَبْتُ أَيْدِيهِمْ وَوَلِيلُ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا يَأْيَاماً
مَعْدُودَةً قُلْ أَتَحَدُّثُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُحَلِّفَ اللَّهُ عَهْدًا أَمْ تَقُولُونَ عَلَى
اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ بَلَى مِنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَخْطَطْتُ بِهِ خَطِيئَةً فَأَوْلَئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ وَإِذَا أَخْدُنَا مِشَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ
لَا تَعْبُدُنَّ إِلَّا اللَّهُ وَبِالْوَالِدِينَ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ
وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِمُوا الزَّكَّةَ ثُمَّ تَوَلَّتُمُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ
(وَأَنْتُمْ مَغْرُضُونَ)

Meâl-i Kerîmi

“İmân edenlerle buluşukları zaman; ‘İmân ettik’ derler; biribirleriyle yalnız kaldıklarında ise; ‘Allah’ın size göstermiş olduğu hakîkatleri, tanrılarınızın huzûrunda size karşı huccet olarak kullanmalari için mi bunlara haber veriyorsunuz? Bu kadar bir şeyi akıl edemiyor musunuz?” derler. Ya onlar bilmiyorlar mı ki, Allah kendilerinin gizlediklerini de bilir, açığa vurduklarını da? Bunların bir takımı da o ümmîlerdir ki, Tevrât’ı bilmezler; bütün bildikleri ağızdan öğrendikleri bir sürü yalandır; bunlar zunûn-ı bâtilaya dalmış kimselerden başka bir şey değildir. Vay o adamların hâline ki, kitâbi elliyeyle yazarlar da, mukâbilinde birkaç para almak için; ‘Bu, Allah tarafından gelmiştir.’ derler; ellişinin yazdığı yalanlar yüzünden vay onların hâline! Kazandıkları harâmdan dolayı

vay onların hâline! Bir de; ‘Bize sayılı birkaç günden başka aslâ cehennem azâbı degmeyecektir.’ derler; onlara söyle söyle: ‘Siz Allah’dan ahid mi aldınız ki, Allah’ın ahdinde hiçbir zaman hulf etmeyeceğini bilerek bunu söyleyorsunuz? Yoksa bilmediğiniz şeyi Allah’ a isnâd ile iftirâda mı bulunuyorsunuz?’ Öyle değil; günâh kazananlar, hatâları kendilerini kuşatmış olanlar cehennemliktirler ki, orada ebediyen kalacaklardır. İmân edip a’mâl-i sâlihada bulunanlar ise cennetliktirler ki, bunlar da orada müebbed kalacaklardır. Hani biz, Allah’dan başkasına tapmayacağınızı, ananızı babaniza, akrabâniza, yetimlere, bî-çarelere hürmet ve merhamette bulunacağınızı, insanlara güzel söz söyleyeceğinize, namaz kılacağınızı, zekât vereceğinize dâir siz Benî-İsrâîl’den ahd ü mîsâk almış idik; sonra, pek azınız müstesnâ olduğunuz hâlde, bu ahde karşı vefâdan yüz çevirerek arkanızı dönüverdiniz.”

[230] Ahîren hânedân-ı saltanat arasında vukû‘ bulan akd-i müteyemmen münâsebetiyle Şeyhüislâm Hayderîzâde İbrâhîm Efendi hazretleri tarafından îrâd buyurulan duâ-yı belîgdir:

يَا أَمْرُ النَّكَاحِ وَيَا نَاهِي السَّفَاحِ
يَا مَانِعُ الْمُحْرَمِ يَا مَعْطِيُ الْمَبَاحِ
يَا مِنْ بِهِ النَّهَاءِ وَيَا مِنْ بِهِ السَّرُورِ
يَا مِنْ بِهِ الْفَلَاحِ وَيَا مِنْ بِهِ الصَّالِحِ
يَا مِنْ إِلَيْهِ يَسْتَكِنُ فِي بَابِيِ الْمُلُوكِ
يَرْجُو النَّجَاةَ يَتَهَلَّ الْعَفْوَ وَالْفَلَاحَ

اين خاندان حامي دين مبين تست
اين پادشاه وكيل رسول امين تست
اين ملت فتاده و مغضور و بي مجال
اولاد فاتحان شهادة قرين تست

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

Sen'sin kulüb-i nâse koyan havf u dehşeti
 Sen'sin veren tabî'ate sabr u metâneti
 Gâlib eden de Sen, bizi mağlûb eden de Sen
 Sen'den bulup saâdeti, Sen'den felâketi.
 A'mâlimizde gerçi hatâ-kâr u mücîrimiz
 Geçmez ne olsa vüs'at-i afv u inâyeti
 Rahm et bu dîn ü devlete, lûtfunla ref' kil
 İslâm'dan bu bâr-ı girân-ı musîbeti!
 Te'dîb ise murâd-ı ilâhî, yeter; yetiş
 Bu ümmet-i Muhammed'e aç bâb-ı rahmeti!

ULU PEYGAMBERİMİZDE ES-SALÂTÙ VE'S-SELÂM

“Mekke’nin fethinden sonra”

Yâ Muhammed Mustafâ, Sen ey Ulu Peygamber,
 Mekke’ye girdiğin gün Allah ile beraber
 Kirdin, attın putları, dedin; “Allahu Ekber!”
 O mübârek sesini hâlâ duymakta Türkler...
 Şu fethin kalbimize Sen'i ne yaman söyler,
 Es-Salâtü ve's-selâm okur Sana her asker.

***

Bir elinde kılıçın, öbüründe hak Kur'ân,
 Mekke’ye girdiğin gün cihânlar oldu hayrân!
 Hâlâ anar o günü üçüz milyon müslüman...
 Şehîdlerin kâniyla yoğunlanan bu vatandan
 Hâlâ o güne doğru canımız uçup gider,
 Es-Salâtü ve's-selâm okur Sana her asker.

***

Putları kırdığın gün gözlerin Arş'a daldı,
 O mübârek âline Allah nûrunu saldı,
 Saf saf olup melekler şânına bakıp kaldı;
 Bütün cihân ağızına “Muhammed” nâmi aldı,
 Arab, Acem, Türkistan o nâmi etti ezber,
 Es-Salâtü ve's-selâm okur Sana her asker.

***

Mekke’nin fethi günü sarsıldı bütün dünya,
 Korkusundan çatladı İstanbul sürü gûyâ,
 Yere düştü başından tâcını atıp kisrâ,
 Celâliyle göründü küfrün gözüne Mevlâ!
 Allah yolunda Sen'sin ey nebî en büyük er,
 Es-Salâtü ve's-selâm okur Sana her asker.

Temmuz 334

Ali Ekrem

İSLÂM VE SOSYALİZM

Hazret-i Muhammed'in Bi'setinden Mukaddem ARAB HEY'ET-İ İCTİMÂ'İYYESİNİN AHVÂLI

Dîn-i İslâm'ın sosyalizmi nasıl ilerlettiğini ve Peygamber-i İslâm'ın ne gibi tebeddülât ihdâs eylediğini görmek için devr-i Muhammediye ircâ'-ı nazar lâzımdır. Peygamberimiz'in bi'setinden mukaddem birkaç yerde, İtalya ve Yunanistan'da demokratik eşkâl-i hükûmet tecrübe olunmuş idiyse de amelî sosyalizm hiçbir yerde tatbîk edilmemişti. Bizzât Arabistan'da hükûmet, en berbâd şekilde, bir hükûmet-i müstebide idi. Her kabile gayr-ı mes'ûl bir reîs-i müstebidin idâresinde ve bu reîsin sözü kânûn hükmünde idi. Ferdiyet en müdhîş sûrette hâkim ve mütehakkim bulunuyordu. Peygamberimiz Arabistan'ı demokrasi ve sosyalizm gâyelerine taban tabana zidd bir hâlde bulmuşlardı.

Arablar, kabîlelerinden biri öldürülse tazmînât kabûl etmezler, kâtilin âilesine mensûb bir ferd-i ma'sûmdan, yahud bizzât kâtilden intikâm almakta ısrâr ederler. Bunun üzerine ikinci taraf kendilerine mensûb olan maktûlün intikâmını almaya başlar. Cinâyetler tevâlî ettikçe insanlarda meyl-i cinâyeti temniye etmekle iktifâ etmeyerek mühlik ferdiyetçiliği de inkışâf ederdi.

[231] Müskirât, zinâ, kumâr Arablar arasında şâyi'dı. Bunlara karşı ahlâkî, dînî veya ictimâ'î kayıdları yoktu. Taaddûd-i ezbâc hesâbsızdı. Talâk, hiçbir kayd ile mukayyed değildi. Bir evlâd, pederinin sâir eşyâsı arasında zevcesine de vâris olurdu. Bir adam yetîm bir kızı serveti için alır ve servetini iğtisâb edince o kızı terk eder, yahud sû'-i muâmeleye dûçâr eylerdi. Bir mutallaka tekrâr kocaya varamazdı. Böyle bir hareketten zevc-i sâbıkının lekedâr olacağı zannolunurdu. İntikâm hevâsına mağlûb kadınlar düşmanlarının yüreğini dişleriyle paralamadıktan veyahud kanlarıyla elbiselerini boyamadıktan sonra teşeffî etmezlerdi. Kôleler hayvan gibi çalıştırılır ve pek fenâ bir muâmeleye dûçâr olurlardı. Fakat gördükleri muâmele bugün ma'den ocaklarında çalışan, yahud Kongo gibi müstemlekelerde lâstik istihsâlinde istihdâm olunan amelenin gördüğü muâmele-i asriyyeden biraz daha iyi idi. Arablar kızlarını diri diri gömerlerdi. Şübhesiz bu, asrî cem'iyetlerde, gençleri rezâilin âğuşuna gömdüren fazâyihdan daha bed-terdi. İnsanlardan kurbânlar vermek, intihâr etmek Arablarda müntesirdi. Kanlı mücâdeleler şuûn-ı âdiyyeden sayılırdı.

Peygamberimiz'in Arab hey'et-i ictimâ'iyyesini nasıl bulduğunu Gibbon bu sûretle izâh eyler:

“Silâhını beşer aleyhinde kullanan bu kavmin mîzâci memleketini istîlâ eden kaht ve efrâdi arasında şâyi‘ olan katl ve intikâm ile bir kat daha alevleniyordu. Hazret-i Muhammed'den mukaddem olan devr-i câhiliyyette,

bin yediyüz muhârebenin vukû‘unu millî an‘aneler kayd etmektedir. Husûmetler bir takım eş‘ârı inşâd ile infilâk ve bu husûmetleri kabâilin ahfâdî tevârûs ederdi. Hayât-ı husûsiyyede her adam, yahud âile kendi da‘vâsının hâkimi ve müntakımı idi. Barbarlar arasında bir maktûl için tazmînât kabûl olunur, fakat Arabistan’dâ makâtlâ nâmına akrabâsı diyet kabûlünde, yahud kendi elleriyle icrâ-yı kîsâs etmekte serbesttirler. Bazan bir kan da‘vâsı ancak elli senede hallolunabilir. İşte bu kan döküçü, afv ve merhamete bî-gâne olan rûh senenin birkaç ayında kesb-i sükûnet ederdi. Hazret-i Muhammed’den mukaddem Arablar senede birkaç ictimâ’ akd ederlerdi ki, iki yahud dört ay devâm ederdi. O zaman kılıçlar kınına girer; dâhilî, hâriçî adâvetler unutulurdu.”

“Edyân-ı Muazzamanın Akâidi” nâm eserinde Mr. Gorham bu sûretle beyân-ı mütâlââ eyler:

“Hazret-i Muhammed’in doğduğu zamanda Arabistan dînî teşevvüşler ve siyâsî buhrânlarla muztaribdi. Hazret-i İbrâhîm’în oğlu İsmâîl’în sülâlesinden olduklarına inanan ve binâenaleyh Yahudilerle karâbeti olan bu memleketin seyyâr evlâdî putperest idi, yıldızlara, taşlara veasnâma ibâdet ederlerdi. Kudüs’ün harâbîsinden beş yüz sene mukaddem birkaç Yahudi cemâ’ati ile hîristiyan mezheblerinden birkaçı Arab kabâili arasında şüyû‘a başlamıştı. Böylece Nastûrîler, Ârîler, Sâibîler ve sâir mezâhib çölün serbest ufuklarında yaşıyordu. Orada bir de Hanîfler vardı ki, bunlar, bu cemâ’atlerden birine karışmazlardı. Dîn-i Hanîfî, tevhîd dînidir. Ve bu dînin i‘tikâdiyâtında ve hayâtındaki tahârettir ki, Arab Cezîresi’nde katî bir inhitât-ı dînîye meydan bırakmamıştır. Fakat Hazret-i Muhammed’în bi‘setinden mukaddem teceddüd-i ahlâkî ihtiyâci bir çökları tarafından hissolunmuştu. Hakikaten Arab mesîhinin zuhûru beklenilmekte idi. Zemîn, ictimâ’î ve ahlâkî bir ihtilâl-i azîme hâzırlanmıştı. Vakt-i merhûnum hulûlünde peygamber zuhûr etti.”

Evet, vakt-i merhûn hulûl etmişti, çünkü cezîrenin ahlâkî, ictimâ’î, dînî ve siyâsî ahvâli inhitâtîn en sefil derekelerine düşmüştü. Asnâm için insanlar kurbân ediliyor, çocukların diri diri gömülüyor, emvâl sû’-i isti‘mâl, bî-kes yetîmlerin serveti iğtisâb olunuyor, kızlar kerhen evlendiriliyor, köleler sû’-i muâmeleye ma‘rûz kalıyor, sayısız zevceler alınıyor, zinâ tevessü‘ ediyor, vahşî istibdâdlar, intikâm hislerini tatmîn için dökülen kanlar, ferdî hod-gâmlıklar, sınıf ve şeref nâmına yapılan münâza‘alar ve sâir rezîletler ortalığı istîlâ ediyor ve bu ahvâlin kâffesi Cenâb-ı Hakk’în bir peygamber göndermesini istilzâm eyliyor idi. Öyle bir peygamber ki, Arab hey’et-i ictimâ’iyyesini tathîr etsin ve bu gibi emrâz-ı sâriyye ile ma‘lûl bütün beşeriyeti mühlik bir müsîbetten

kurtarsın.

Cenâb-ı Hak insâniyetin necâti için resûlünü gönderdi. Resûlullah geldi ve hakikî sosyalizmin esâsâtını hayât-ı beşeriyenin her safhasına tatbîk ile Arabistan’î i‘câz-kâr bir inkılâba mazhar etti. Evet, Resûlullah geldi, Allah’ı en yüksek ve vazîfeyi en temiz bir telâkkî ile idrâk eden ve ser-â-pâ hüsn-i insâniyyetle meşbû‘ olan cihân-şümûl bir îmân ile dünyanın bütün zulümâtını tenvîr etti. Arabistan bütün ihtişâmini sosyalizme medyûn ise bütün dünyâ İslâm’â medyûndur. Sosyalizm ile İslâm’în her ikisini Resûlullah ikmâl etti. O Resûlullah ki hey’et-i ictimâ’iyyenin bir veya iki hastalığını değil, bütün emrâzını tedâvî etti ve sâde birkaç kişiye yeni ve zinde bir hayât başlı etmekle kalmayarak bütün bir milleti ihyâ etti. Peygamberimiz, reybî asrımızın ancak efsânevî bir kıymet verdiği fevka’t-tabâa mu‘cizâti gösterdikten mâ‘adâ maddî ve ebedî hayâta mazhar mu‘cizât da gösterdi. Evet, Peygamberimiz, sultanat-ı dünyeviyyenin bir serâb olduğunu gösteren çöllerin üzerinde icrâ-yı hâkimiyyet ettiği gibi her dem tezâyûd eden kulûb-ı insâniyyeye de hâkim olmuştur ve bu kalblerin hepsi onun yükseltiliği terâne-i lâhûtiyyeyi el-ân tertîl ediyor, hepsi de bir ukdeye bağlanıyor ki, o ukde-i mukaddese habl-i ilâhîdir ve en doğru, en mükemmel sosyalizm işte odur.

Ş. M. Hüseyin Kîdvâî

* *

[232] GARÂNİK MES’ELESİ HAKKINDA

Dârülhikmet-İslâmiyye A’zâsından Râsim Efendi’nin Hatâ-yı Azîmi

- 5 -

Garânîk Kissası’nın rivâyeten ve dirâyeten adem-i sıhhatini isbât ettikten sonra bu bâbda mûcib-i şübhe ve tereddüd olan âyât-ı kerîmenin ma‘ânî-i celîlesini âzâh edeceğimizi de va‘d etmiştim. Buraya kadar serd eyleğigimiz delâil-i akliyye ve nakliyye kissanın adem-i şübûtu, adem-i sıhhati hakkında hiçbir şüphe bırakmıyorum. Selefden, halefden buna kâil olanlar bulunması kat‘iyyen kissanın sıhhatini isbât edemez. Çünkü selef, halef-hattâ dînde ka‘bî ne kadar yüksek olursa olsun- hepsi hatâ ederler, hiç birisi ma‘sûm değildir. Zelel ve hatâdan, bilhâssa teblîğ anîllâhda, ma‘sûm olan, kendisine şeytân yaklaşamayan, kendisine şeytânın fenâlik ilkâ edemeyeceği delâil-i kat‘iyye ile sâbit olan bir zât vardır ki, o da ancak Hâtem-i Rusûl Sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleridir.* Artık bilemeyez ki:

* (واعلم أن الأمة مجتمعة على عصمة النبي - صلى الله عليه وسلم - من الشيطان وكفایته منه ، لا في جسمه بأنواع الأذى ، ولا على خاطره بالوساوس . وقد أخبرنا القاضي الحافظ أبو علي - رحمه الله - قال : حدثنا أبو الفضل بن خير بن العدل ، حدثنا أبو بكر البرقاني ، وغيره ، حدثنا أبو الحسن الدارقطني ، حدثنا

âyât-ı Kur'âniyyenin, ehâdîs-i sahîhanın şehâdetleri ve ümmetin icmâ'ı ile her türlü zelel ve hatâdan ma'sûm olduğu sâbit olan Mefhar-i Mevcûdât'ın ilkâ'-i şeytânîye -hâşâ sümme-hâşâ- ma'rûz kaldığını, Allah kelâmiyla şeytân kelâmını fark ve temyîz edemeyecek kadar hatâya düştüğünü, her an hatâya ma'rûz bulunan bir takım gayr-ı ma'sûm kimselerin sözleriyle isbâta kalkışmak ne kadar mantıkıdır; hakâyîk-ı riyâziyye derecesinde olan delâil-i kat'iyye-i akliyyeye karşı -aynı nisbettte kuvveti hâiz bulunmayan- rivâyâtın ne ehemmiyeti olur? Şübhe yok ki $5 \times 5 = 25$ olduğunu bilmeyen yoktur! Böyle iken; “ $5 \times 5 = 35$ 'tir; çünkü dünyanın en meşhûr riyâziyyûnundan filân zât böyle söylemiştir.” denilecek olursa buna zerre kadar ehemmiyet veren olur mu? Buna inanmak muhtellü's-su'ûr olmak demek değil midir?.

Bu nasıl böyle ise mevzû'umuz olan mes'ele de böyledir. Hazret-i Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellemiñ ismeti akâid-i yakîniyyedendir. Delâil-i kat'iyye ve berâhîn-i akliyye ile sâbittir. Ümmet de bunun üzerine icmâ' etmiştir. Şimdi böyle bir hakîkate karşı; “Filân müellif böyle söylüyor; filân müfessir bunu yazıyor.” demek kadar mantıksızlık, bu derece hamâkat tasavvur edilir mi? Delâil-i kat'iyye ve berâhîn-i akliyye ile sâbit olan bir mes'eleye münâkîz olan nakiller, hangi tarîk ile olursa olsun, hiçbir sûretle şâyân-ı kabûl değildir. Bunun içindir ki, ulemâ'-i usûliyyûn bu sıfat üzere olan haberlerin yalan olduğunu kestirip atmışlardır. Haber-i âhâdin bâb-ı i'tikâdda mu'teber olmaması da bundan değil midir? Hem ne hâcet! Hadîs vaz' edenlerin ahvâli tedkîk edilince pek vâzih bir sûrette anlaşılıyor ki; bir hadîsin şâyân-ı kabûl olabilmesi için yalnız senedinin kuvvet ve za'fina bakmak kâfi değildir. Bununla beraber şerî'atın kavâid-i 'âmmesine, dînin akâid-i sahîhasına intibâkı ve sâire gibi umûr-ı Uhrâya mürâât da vâcibdir. Kur'ân'a muntabık, enbiyânın ismet ve nezâhetine lâyik olmayan rivâyetler hiçbir vakit kabûl edilemez; kabûl edilmemek vâcibdir; o gibi rivâyetlerin senedi ister mat'ûn olsun, ister olmasın. Sened-i muttasîl ile zikr edilen hadîsler hakkında hâl

إِسْمَاعِيلُ الصَّفَارُ، حَدَّثَنَا عَيْسَى التَّرْقِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفُ، حَدَّثَنَا سَفِيَّانُ عَنْ مُنْصُورٍ عَنْ سَالِمٍ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ مُسْرُورٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : مَا مَنَّكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَكُلُّهُ مِنْ جَنٍّ وَقَرِينِهِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ .

قَالُوا : إِبَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ : وَإِبَايِي ، وَلَكِنَّ اللَّهَ - تَعَالَى - أَعْانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ . زَادَ غَيْرُهُ عَنْ مَنْصُورٍ : فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِخِيرٍ . وَعَنْ عَائِشَةَ بِعْنَاهُ .

وَرَوَى : فَأَسْلَمَ بِضَمِّ الْمِيمِ ، أَيْ فَأَسْلَمَ أَنَا مِنْهُ . وَصَحَّ بِعِصْمِهِ هَذِهِ الرَّوَايَةُ ، وَرَجَحَهَا .

وَرَوَى : فَأَسْلَمَ يَعْنِي الْقَرِينِ أَنَّهُ اتَّقَلَ مِنْ حَالٍ كَفِرَهُ إِلَى الْإِسْلَامِ ، فَصَارَ لَا يَأْمُرُ إِلَّا بِخِيرٍ ، كَالْمَلَكِ .

وَهُوَ ظَاهِرُ الْحَدِيثِ .

وَرَوَاهُ بَعْضُهُمْ : فَاسْتَسْلَمَ .

قَالَ الْقَاضِي أَبُو الْفَضْلِ وَفَقِهُ اللَّهُ: إِذَا كَانَ هَذَا حُكْمُ شَيْطَانِهِ وَقَرِينِهِ الْمُسَلَّطُ عَلَى بَنِي آدَمَ ، فَكَيْفَ بَنِي بَعْدَهُ ، وَلَمْ يَلْزِمْ صَحِبَتَهُ ، وَلَا أَفْدَرَ عَلَى الدُّنْوِ مِنْهُ؟ .) - شَفَاءُ شَرِيفٍ -

böyle olunca artık bu gibi mes'elelerde hadîs-i mürselin ne kadar kıymeti olacağını düşünmek bile lâzım değildir. Binâenaleyh İbnu Hacer gibi bazı zevâtın -adedleri binlere bâliğ olsa bile- bu bâbdaki sözleri -beyhûde yere kissanın tashîhine çalışmış olmaları- zerre kadar hâiz-i ehemmiyyet olamaz. Bize düşen; “Kendilerinden sudûr eden şu azîm zelâden dolayı İbnu Hacer ve emsâlini Cenâb-ı Hak afv u mağfiret eylesin!” deyip geçmektir.

Şimdi âyetlerin tefsîrine nakl-i kelâm ediyoruz.*

Evvelâ şunu söyleyelim ki: Garânîk Kissâsi'nin sübûtuna kâil olmak isteyenlerin çokları Sûre-i Hac'daki ¹(وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ) âyet-i kerîmesinden aldâniyorlar; nasıl ki Râsim Efendi de kissanın adem-i sübûtunu bu âyet-i kerîmeler ile tevâfîk edemediği için Mefhar-i Mevcûdât'a zelle isnâd etmek mecbûriyetinde kalmıştır!.. Âyetin siyâk ve sibâkını biraz tedkîk etmek zahmetini ihtiyâr etmeksizin ma'nâ vermek ister iken öyle bir hatâ irtikâb ediyorlar ki, âdetâ ta'mîri gayr-ı kâbîldir. Gûyâ bu âyetler -Hâtem-i Rusûl de dâhil olduğu hâlde- bütün peygamberlerin tesvîlât-ı şeytâniyyeye kapıldıklarını nâlik oluyormuş. Fakat elfâzın mütehammil olduğu, ibârâtın sahîh bir sûrette delâlet eylediği vech üzre âyât-ı celîle tefsîr edilince hiç de böyle bir ma'nâ anlaşılmaz

[233] Evet, lûgat-i Arabiyye'yi anlayan, Kur'ân'dan cüz'î bir şey okuyan herhangi bir kimse üzerine hâfî değildir ki; ²(وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ) nazm-ı celîli bil-cümle enbiyâ ve mürselînin ümmetleri tarafından -lîhikmetin- ma'rûz kaldıkları herkesçe ma'rûf bir takîm hâlâtı, ve ümmetlerinin ne fitratta olduklarını gösterir. Eğer Garânîk Kissâsi'nin sübûtuna kâil olanların dedikleri ma'nâya sahîh nazariyla bakacak olur isek âyât-ı celîlenin ma'nâsı şu demek olacak idi: “Bil-cümle enbiyâ ve mürselîn üzerine şeytân musallat olarak kendilerine münzel olan “vahy”i karıştırdı. Kelâm-ı ilâhî olmayan şeyleri onlara “vahy-i münzel” gibi gösterdi. Lâkin bundan sonra Cenâb-ı Hak şeytânın vahy-i ilâhîye karıştırdığı kelâmi nesh edip kendi âyâtını tâhkîm eyler!..”

Hiç şüphe yok ki bu ma'nâ, Cenâb-ı Hakk'ın ihtisâs-ı ilâhîsine mazhar olan ve ma'sûmiyetleri berâhîn-i kat'iyye

* Âyetlerin tefsîrisinde en müdekkîk müfessirlerin fikirleri gözden geçirilmiş, bilhâssa e'âzîm-ı ulemâ-yi İslâmiyyeden ve fuhûl-i müfessirînden Âlûsi merhûm ile Mîsr Müftûsi Şeyh Muhammed Abduh merhûmun bu mes'ele hakkındaki izâhât-ı müdekkîkâneleri esâs ittihâz edilmiştir. Merhûm-ı müşârun-ileyh bu kessa hakkında gayr-ı müslimler tarafından vukû' bulan bir suâl üzerine âyât-ı kerîmeyi Ezher'de binlerce ulemâ ve fuzalâ ve birçok gayr-ı müslim muharrirlerin huzûrunda pek vâkîfâne bir sûrette tefsîr etmiş ve hattâ bunun üzerine bir gayr-ı müslim de o medlisde derhâl müslüman olmuştu. Merhûmun bu izâhâtı gazetelerde neşr edildiği gibi el-Menâr tarafından da Fâtiha Tefsîri ile birlikte tab' edilmiştir.

¹ Hac Sûresi, 22/52

² Hac Sûresi, 22/52

ile sabit bulunan enbiyâsı hakkında tasavvur edilebilecek çirkinliğin en büyüğüdür. Enbiyâ hakkında bundan daha kabîh bir şey tasavvur olunamaz. Binâenaleyh biz bu hezeyânı bırakalım da sadede rucû' edelim:

Ma'lûm bir hakikattir ki, Kur'an'ın bazı âyetleri yekdiğerini şerh ve îzâh etmektedir. Bu i'tibâr ile; (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ) âyet-i kerîmelerinin ma'nâsını îzâh için bunun mâ-kabline doğru ircâ-'ı nazar etmemiz iktizâ eder. Bu âyetin mâ-kablinden anlaşılıyor ki: Resûl-i Ekrem sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz, kavmine evâmir-i ilâhiyyeyi teblîg ettikçe onlar zât-ı nübûvet-penâhîlerini tekzîbe kiyâm ediyorlar, her türlü safsata ve mugâlâtâ ile mücâdeleye çalışıyorlar; Resûl-i Ekrem'in teblîgâtını tahrîf ederek maksûdu hilâfina bir takım işâ'âtta bulunarak halkı kendisinden tenâ' etmek için âdetâ müsâbaka ediyorlardı. Hazret-i Peygamber bit-tabi' bu gibi ahvâlden ziyâdesiyle müteessir oluyorlardı. Hâlbuki yalnız Hazret-i Peygamber'e mahsûs olmayıp bil-cümle enbiyâ-yi 'izâm hazerâtı da aynı hâle ma'rûz kalmışlardı. İşte Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmeler ile bütün enbiyâ ve mûrselînin ma'rûz kaldıkları hâli nebîsine hikâye ederek kalb-i risâlet-penâhîlerini tesliye ediyor. Binâenaleyh âyetleri sıra ile gözden geçirelim:

وَإِنْ يُكَذِّبُوكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٌ وَعَادٌ وَثَمُودٌ وَقَوْمٌ إِنْزَهِيْم١) وَقَوْمٌ لُوطٌ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكَذَّبْتُ مُوسَى فَأَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخْذَتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرٌ فَكَائِنٌ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكَنَا هَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَّةٌ عَلَى عُرُوشَهَا وَبِئْرٌ مُعْطَلَةٌ وَقَصْرٌ مَشِيدٌ أَفَلَمْ تَبْسِرُوا فِي الْأَرْضِ فَنَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَغْلُوْنَ بِهَا أَوْ أَذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَلَمَّا هَا لَأَتَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَافَلَ سَنَةً مِمَّا تَعْدُونَ وَكَائِنٌ مِنْ قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخْذَتُهُمَا وَإِلَيَّ الْمُصْبِرُ قُلْ كَيْ أَيْهَا النَّاسُ إِنَّمَا آنَا لِكُمْ ذَيْرٌ مُبِينٌ فَالذِّيْنَ أَمْلَوْا عَمَلِيَا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرَزْقٌ كَرِيمٌ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي أَيَّاتِنَا مُعَاجِزِيْنَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيْمِ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَّتَّقَ الْقَنِيْسُ الشَّيْطَانُ فِي أُمَّيَّتِهِ فَيُنَسِّخُ اللَّهُ مَا يَأْقِنُ الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحَكِّمُ اللَّهُ أَيَّاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيْمٌ حَكِيمٌ لِيَجْعَلَ مَا يَأْقِنُ الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرْضٌ وَالْقَاسِيَّةُ فُلُونَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِيْنَ لَفِي شَقَاقٍ بَعِيْدٌ وَلِيَعْلَمَ الَّذِيْنَ اُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتَحْبِسُ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادُ الَّذِيْنَ أَمْنَوْا إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيْمٌ وَلَا يَرَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَعْدَهُ أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ عَقْبَيْم٢)

Görülüyor ki: Cenâb-ı Hak enbiyâsı sâbikanın da ümmetleri tarafından -kavminin Resûl-i Ekrem'e yaptıkları gibi- tekzîb olunduklarını hikâye ettikten sonra kavmi tarafından ma'rûz kaldığı ezâ ve cefâdan, safsata ve mugâlâtadan müteessir olmayarak şu yolda söylemesini emr ediyor: "Ey nâs! Ben ancak, bulunduğunuz hâlden dolayı ma'rûz kalacağınız âkîbetle sizi inzâr, mü'minleri de kendilerini istikbâl edecek olan ni'am-ı ilâhiyye ile tebşîr için irsâl olundum. Mü'min olan ve amel-i

sâlih işleyen kimseler için ma'ğfîret-i ilâhiyye ve ni'am-ı ebedîyye vardır. O kimseler ki: Nâsî tarîk-ı hidâyete îrşâd için ikâme eylediğim âyât ve edilleden nazarları tâhvîl etmek için uğraşırlar, ehl-i cedelin âdetlerinden olduğu vechile elfâz ile oynamak, kâilinin maksadından tâhvîl etmek sûretille; âyâtimizi bazan bu sihirdir, bazan da şî'ir veya esâtîr-i evvelîndir diyerek ta'n u teşnî' ile fesâd, mü'minleri sözden iskât için müsâbaka ederler, işte bu dâll ve mudîl herifler ancak ashâb-ı cahîmdir."

Bundan sonra Cenâb-ı Hak, Nebî sallâllâhu aleyhi ve sellem kavmi tarafından mübtelâ olduğu bu muâceze ile, bu muânedede ve mugâlâtâ ile bil-cümle rusûl ve enbiyâ-yı sâbikanın da mübtelâ kılındığını ifâde eden; (وَمَا أَرْسَلْنَا) âyet-i kerîmeleriyle ta'kîb ediyor. Herhangi bir ümmette nebî ba's olunmuş ise, onun için te'vîl ve tahrîf ile ezâ eden, emânîsiyle tezâd teşkil eden, istedîgi şey ile kendisi beynine -yoluna ilkâ eyledikleri aserât ile hâil olan muhâsimlar olduğunu söylüyor. Binâenaleyh bil-cümle enbiyânın mülâkî oldukları şu ahvâle muvâfîk olan ma'nâya göre âyeti tefsîr etmek lâzımdır ki, bu da iki sûretle olacaktır:

1- "Temennâ" kara'e, "ümniye" kırâ'et ma'nâsına olmaktadır. Şübhe yok ki, âyet-i kerîmeye bu ma'nâya vermek sahîkdir; lâfzin bu ma'nâda isti'mâli vardır. Temennâ ve ümniyeye bu ma'nâyi vermek sahîh olmakla beraber "elkâ" Garânîkçilerin zikr ettikleri ma'nâya olmayıp belki; (القيت في حدث فلان) sözünden anlaşılan ma'nâyadır. Bu cümelenin ma'nâsi ise: Mütekellim murâd etmemiş olduğu hâlde murâdî hilâfina olarak lâfzin az çok muhtemel bulunduğu şeyi hadîsinde idhâl ettim; yahud -nefîce i'tibâriyla bu demektir diyerek- söylemediği bir şeyi ona nisbet ettim demektir. Bu ise nefislerini Hak ile muhârebeye vakf etmiş olan muâcîzînin yapacağı bir şeydir. Onlar dâîmâ şübheye ittibâ' ederler, mûcîb-i şübhâ olan şeyler peşinde koşarlar. Bu ma'nâ ile "ilkâ" onların de'b ü âdetleridir. Her şey ki ehl-i dalâlden sudûr eder, onların şeytâna nisbet olunması sahîhdır. Çünkü ehl-i dalâlin kalblerine onları ilkâ eden şeytândır.

İste e'âzîm-ı müfessirînden Âlûsî ve Şeyh Muhammed Abduh merhûmun da îzâh ettikleri vechile enbiyâ ve mûrselîn âyât-ı ilâhiyyeden bir şey kırâet ettikleri vakit onların kırâetinde şeytân evliyâsına şübhâ ve tahayyûlât ilkâ ediyor, onları bâtil bir sûrette mücâdeleye, enbiyânın getirmiş oldukları [234] şeyleri redde kiyâm ettiriyor. Meselâ Resûl-i Ekrem sallâllâhu aleyhi ve sellem ³⁾ âyet-i kerîmesini tilâvet edince şeytânın ilkâ eylediği şübheler ile evliyâ'-i şeytân hemen kiyâm ederler ve; "Muhammed kendi zebîhasını helâl kiliyor

¹ Hac Sûresi, 22/42-55

² Hac Sûresi, 22/52

³ Bakara Sûresi, 2/173

da Allah'ın zebîhasını harâm kılıyor." derlerdi. Kezâlik; ¹ إِنْكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ (ayet-i kerîmesini tilâvet buyurdukları zaman da; "İsâ ve melâike de abddir. Allah değildir. O hâlde bunlar da hasab-ı cehennemdir." gibi hezeyânda bulunurlardı. Binâenaleyh ilkâ, şeytânın evliyâsının vesvesesidir. Zâten Kur'ân-ı Kerîm şeytânın mü'minlerle mücâdele etmeleri için evliyâsına "vahy" eylediğini söylüyor: ² (وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيَخْوَنُ إِلَى أَوْلَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ) ... وَكَذِلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسَانِ وَالْجِنِّ يُوَحِّي بِغُصْنِمِ (إِلَى بَعْضِ رُخْرُوفِ الْقَوْلِ عَزُورًا³

Böyle olunca; ⁴ (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ) âyet-i kerîmesinin ma'nâsı şu sûretle izâh olunur: "Habîbim, senden evvel ne kadar resûl, ne kadar nebî göndermiş isem onların hepsi de ümmetlerine -Rableri tarafından- bir şey söylediğleri, yahud kendilerini hidâyete sevk eden vahy-i ilâhiyi tilâvet eyledikleri vakit onların karşısına bir takım fitneci kimseler çıkarak okuduğu şeyi ma'nâ-yı maksûddan tâhvîl ve onun söylemediklerini kendisine isnâd ettiler; nâsi kendisinden tenfîr ve teb'îd etmek, onun da'vet eylediği yere gitmekten çevirmek maksadıyla bu ekâzîbi beyne'n-nâs neşr ettiler. Sonra Cenâb-ı Allah, hakkı ihkâk ve izhâr, bâtilî ibtâl ederdi. Enbiyâ ise bu ekâzîb ve erâcîfe, ümmetleri tarafından ma'rûz kaldıkları bu ezâya karşı dâimâ sabır ve sebât gösterdiler, sebîl-i hakta mücâhede ederek mu'accizlerin ta'cîzine, müstehzîlerin istihzâlarına kat'iyen ehemmiyet vermediler. Mücâhede ile hakkı izhâr, mücâdele ile bâtila galebe ve Cenâb-ı Hak o şübheleri nesh ve usûlünden kal' ederek kendi âyâtını tesbît ve takrîr edinceye kadar enbiyâ bu yolda devâm ettiler.

İnsanlar hakkında cârî olan şu sünnet-i ilâhiyyenin vaz'indaki hikmet-i-ilâhiyye, habîs ile tayyibin yekdiğerinden temeyyüz etmesi içindir. Bu sûretle habîs tayyibden temeyyüz eder, kalblerinde maraz-ı şekk ü şüphe olan zuafâ'-i ukûl, zümre-i münâfîkîn o şüphe ve vesveseler ile dalâle düşer ve onların peşinden giderler. Kulûb-ı kâsiyye ashâbî olan ehl-i inâd, ehl-i şirk de bu şübhelerle iftitân ve onları sened ittihâz ederek mücâdelelerinde o şüphe üzerine i'timâd ederler. Sonra kendilerine ilim verilmiş olanlar nazârında hak tecellî eder, hakka karşı vârid olan her şübheden sonra kendileri için hak bir kat daha tezâhür eder; mücîb-i şüphe olan o şeyin Rabbîn tarafından gönderilmiş hak olduğunu bilir ve tasdîk ederler; ona karşı kalblerinde sükût ve itmi'nân hâsil olur. (Kendilerine ilim verilenler, burhân-ı kâti' ile mugâlâta ve safsata beynini temyîz kuvvetine sâhib olanlardır.)

¹ Enbiyâ Sûresi, 21/98

² En'âm Sûresi, 6/121

³ En'âm Sûresi, 6/112

⁴ Hac Sûresi, 22/52

İşte ancak kendilerine ilim verilen bu zevât-ı kirâmdir ki, îmân etmişler ve Cenâb-ı Hak da kendilerini doğru yola hidâyet etmiştir. Vehim ve mugâlâtanın bunlar üzerine sulta ve tahakkümü yoktur ki, kendilerini nehc-i kavîmden, sırat-ı müstakîmden inhirâf ettirebilsin! Kâfirler, ki akılları za'if, kalbleri marîz olanlar, yahud ehl-i inâd, rüesâ-yı bâtil, hakka karşı basîreti kapanmış olanlardır; bunlar dâimî sûrette hakka, Kitâb'a karşı şüphe ve tereddüd içindedirler. Akıllarında kat'iyen istikrâr yoktur. Şuûnlarının tasarrufâtında ona rucû' etmezler, sâât-i helâkleri birden bire gelip de Rableri 'indinde hesâblarına mülâki oluncaya kadar onlar bu inâd ve ısrârlarında devâm edip gideceklerdir..."

Bu âyetlerin menâkıbü Sûre-i Âl-i İmrân'da vâki' su kavîl-i İlâhiye ne kadar yakındır: هُوَ الَّذِي أَنزَلَ عَلَيْنَا الْكِتَابَ مِنْهُ (آيات مُحَكَّمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأَخْرُ مُشَابِهَاتٌ فَإِنَّمَا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْنٌ فَيُتَّسِّعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفَتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلُهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّئِسُحُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ أَمَّا بِهِ كُلُّ مَنْ عِنْدَ رِبِّنَا وَمَا يَذَّكَرُ إِلَّا أُولُوا إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ هُمْ وَقُوَّذُ (Qal ilâldîn Kâfirûna سَعْلَبُونَ وَتُخْسِرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبَيْسُ الْمَهَادِ), (التار

Gûyâ Kur'ân'ın bazıı diğer bazısını şerh eyliyor. Bu âyetlerde, kalblerinde "zeyg" olanların âyat-ı Kur'âniyyenin muhâkemâtını bırakıp da dâimâ bir takım şübhâtin arkasında dolaştıkları tasrîh ediliyor. Kalblerinde "zeyg" olanlar, kalbleri marazlı ve kasvetli olan kimseler demektir. İlimde rusûh bulanlar ise, kendilerine ilim verilmiş olanlar, ilimden nasîbi bulunanlardır, ki bunlar mürebbîlerinden gelen her şeyin hak olduğunu bilir ve hepsinin taraf-ı İlâhîden olduğuna îmân ederler. Ona karşı kalblerinde sükûn ve itmi'nân hâsil olur. Şübhe yok ki Cenâb-ı Hak da bunları sırat-ı müstakîme hidâyet eder. Fakat o kimseler ki, te'vîl ile iftitân, kâl u kîl ile iştîgâl ederler, muhkemât-ı Kur'âniyye ile ihticâc etmekten yüz çevirirler, emvâl ve evlâda ittikâ ederler.... İşte onları cezâ-yı ilâhîden hiçbir şey kurtaramaz; bunlara an-kârib ecelleri yetişir, amelleri istikbâl eder; er-geç cezâ-yı sezâlarını bulurlar...

Bu hâl, Cenâb-ı Hakk'ın insanı saâdet ile şekâvetin beynini, mevcûdiyetini muhâfaza eden şeyler ile izâle edenler arasını temyîz edecek bir mertebeye [235]

* Allah, o Zât-ı Ecell ü Alâdir ki: Sana, Habîbim, Kitâb-ı Kerîm'i inzâl buyurdu; o Kitâb'ın bir takımı âyât-ı muhkemâttır, ki onlar ümmü'l-kitâb, aslî'l-kitâbdır. Bir kısmı da müteşâbihattır. Kalblerinde haktan ziyâde bâtila meyli olanlar, fitne ve te'vîl-fâsid talebiyle Kur'ân'dan -muhkemâti bırakırlar da- müteşâbih olana ittibâ' ederler; müteşâbihâtin te'vîlini ise Allah'dan başkası bilmez. İlimde râsîh ve mütemekkin olanlar derler ki: "Biz ona îmân ettik, Kur'ân'da muhkem ve müteşâbih ne varsa hepsi Rabbimiz tarafındandır. Zâten tezakkür ve ta'akkul ancak erbâb-ı ukûle mahsûsdur. Onlardan başkası ta'akkul edemezler..."

⁵ Âl-i İmrân Sûresi, 3/10

⁶ Âl-i İmrân Sûresi, 3/12

yükselttiği günden beri bil-cümle enbiyâ ile ümmetleri hakkında cârî olan bir kânûndur. Binâenaleyh Âl-i İmrân Sûresi'ne mensûb olan şu âyetler ile Garânîk Kissası arasında nasıl bir münâsebet yoksa, Sûre-i Hac'da bulunan âyetler ile de bir münâsebet yoktur. Bu âyetler, âdetâ yekdiğerinin şerhi gibidir.

Aksekili
Ahmed Hamdi

Tashîh: Üçüncü makâlede Kadı İyâz merhûmun; (ولا شك في) ادخال بعض شياطين الانس والجن هذا الحديث على بعض مغفل المحدثين ليبلس به على ibâresini nakl eder iken; "Makâm-ı dirâyetten gâfil bazı muhaddisîn" denilecek yerde sehven bazı "muğfil muhaddisler" denilmiş olmakla tashîh-i keyfiyyet olunur.

A. H.

HİLÂL-İ AHÐAR CEM’İYETİ

İçkiye karşı mücâdele etmek, şer'an memnû' olan bu ümmü'l-habâisden memleketimizi tathîr etmek üzere Şeyhüislâm Hayderîzâde İbrâhîm Efendi hazretlerinin taht-ı riyâset-i âliyyelerinde teşakkûl eden Hilâl-i Ahðar Cem’iyeti'nin ilk ictimâ'nda îrâd olunan nutuklar:

Mazhar Osman Beyefendi'nin Nutku

Muhterem efendilerim:

Dînî, tibbî, ictimâ'î, ahlâkî, iktisâdî bir fenâlığı izâle kasdıyla Osmanlı Tabâbet-i Asabiyye ve Akliyye Cem’iyeti'nin teşebbüsu'ne şerîk ve hem-râh olmak üzere da'vetimize icâbet buyurduğunuz için hey'et-i müteşebbise nâmına arz-ı şükârân eylerim. Cem’iyetimizin riyâset-i fahriyyelerini kabûl buyurdukları ve huzûruyla ilk ictimâ'ımıza revnâk-bahş oldukları için veliyy-i ni'am efendi hazretlerine minnetdârlığımızı ref' u takdîm ederim.

Hilâl-i Ahðar'ın teşakkûlünden gâye ne olduğunu ve bu maksada ne tarzda yürüyeceğimizi nezâketinizi sû'-i istî'mâl etmemek için muhtasar birkaç cümle ile arzıma müsâade buyurunuz. Hilâl-i Ahðar'ın vazîfesi Dîn-i Ahmedî'nin hâkim olduğu vatana pek yabancılardan düşman olan içki ve mükeyyifât ile mücâdeledir. Bu mücâdelenin samîmî, ciddî ve ma'kûl olmasını te'mîn için, bu bâdireyi memleketimizden def' etmek ve sâliklerini ve husûsiyle genç nesli bu belâdan kurtarmak için cem’iyet icrâ-ı fa'âliyete başlıyor. Her cem’iyet müteşebbislerinden ba'zi kavâidîne riâyet ve hürmeti taleb eder. Hilâl-i Ahðar da a'zâsından her şeyden evvel içkiye karşı samîmî bir düşmanlık, beşeriyyete karşı hayır-hâh bir dostluk bekler. Binâenaleyh cem’iyetimiz a'zâsının içki imsâkînde bizzât şahıslarıyla nûmûne-i imtisâl olması, âilesi efrâdını bu seciye-i husûmetle terbiye etmesi, gücü yettiği derecede telkinâtla, tedrisâtla, neşriyatla, hattâ nizâmâtla bunu

men'e çalışması lâzımdır.

Hilâl-i Ahðar Osmanlı toprağında mesâîsine bir engel bulmayacağından, bilakis âdetlerinin, kânûnlarının, arzû-yı umûmîn kendisine yardım edeceğinden emîndir. Dîn-i Mübîn'in nass-ı kâti' ile men' ettiği bu dâhiyeyi cehlimiz, edebiyâtımız, göreneğimiz, başkalarını taklîdimiz ve seciyesizliğimiz halkımıza musallat etti. Kavâid-i dîniyyesini öğretemediğimiz köylümüze varıncaya kadar ümmü'l-habâisin çeşnisini bilmeyenler kalmadı. Memleketin bir sınıf mütefekkiri bundan âr hissetmeli ve neslimizi şerrinden kurtarmaya çalışmalıyız. İçkinin dînen harâm, sıhhaten fevkâlâde muzır, nesle karşı tahrîbkâr, iktisâden felâket, nihâyet bir lâzime-i medeniyye değil, ictimâ'en ve ahlâken çirkin ve ayîb olduğunu halka anlatmalıyız.

Hilâl-i Ahðar maksadına yürüken kendine pek çok yardımcı bulacaktır. Avrupa'da milyonlarla halk şarapçılık ve içki ticâretiyle yaşadığı ve devletlerinin bütçesinden alınan sarfiyâti şâyân-ı ihmâl olmayan bir yekûn teşkil ettiği için mazarratının âşikâr olmasına rağmen kat'î men'ine gidilemiyor, fakat Amerika bütün bu fâideleri istihkâr ederek içki memnû'iyetini kat'îyyen kabûl etti. Bizim Meclis-i Meb'ûsânımız da içkiyi müdâfaa edecek meb'ûs bulunur mu? Halkımızın hayatı ve iktisâdi bahâsına içki yüzünden zengin olanlar kimlerdir? Dûyûn-ı Umûmiyye'mizde üç küsûr milyon lira içki vâridâtı varsa buna karşı pek çok çareler vardır, bu vergiyi dînlerine ve sıhhatlerine hürmet etmeksiz müslümanlar te'diyeye mecbûr tutulamaz.

İlk celsemizde içki mes'elesinde bir akîde-i esâsiyyemizi arz etmeden geçemeyeceğim. Acaba içkiye karşı tam imsâk tarafdarı mı, yoksa mu'tedillere müsâmahakâr mı olacağız? Bilâ-tereddûd imsâk-i tâm tarafdarlığı. Biz çok içenlerden ziyâde mu'tedil içenleri ictimâ'en muâteb addediyoruz. Kimse ağızı burnu bir yere kaymış, düşे kalka yürüyen, ileride bir cinnet-i müebbede tahavvül edecek bir sefâlete imrenerek içkiye alışmaz. Envâ'-ı mezelerle süslü sofralarıyla, ilk tenebbühün verdiği igfâlkâr bezl-i kelâm ile, kendi zevkine semîhâne muhîtini da'vet etmeleriyle mu'tedillerdir ki, içkinin propagandacısıdır. "Çirkin veya muzır bir şey olsa bu zât içer mi?" diye etrafındakiler arkasına katılır. Bu igfâlezelerin âkibeti mütenevvi'dir. Kimi hâl-i sekirde yaptığı bir cürümle seviye-i medeniyyesinden düşer, kimi gözü kızarık behîmâne şehvetle saldırması neticesi kaptığı frengi ile kendisinin ve âilesinin hayatını zehirler, kimi de sakat dimâгла bir bîmâr-hânedede çürür.

Binâenaleyh görenek olmamak, kimseyi içmeye teşvik etmemek için imsâk-i tâm esasdır. A'zâ-yı kirâmca hürmet edilmesi icâb eden [236] iki mühim keyfiyet daha var. Birisi içkinin az mikdârinin mukavvî hâssası olduğu zann-ı

bâtildir. İçki her mikdâriyla zehirdir. Hattâ o kadar ki, en azının değil şahsa, dünyaya gelecek çocuğun sar'ali, pepe, dilsiz, ahlâksız olmasına te'siri vardır. Cem'i yetimizle intisâb eden muhterem etibbânın bu bâtil zehâbı izâleye çalışmalarını, hastalarının karın ağrısı veya kuvvet ilâci diye konyak ve şarap almalarına müsâade etmemeleri şâyân-ı temennîdir. İkinci nokta da bir kadeh içkinin lâzime-i ictimâ'iyye ve reddinin ayib addedilmesidir. Bu kat'iyyen doğru olmayan bir telâkkidir. Kahve yerine ikrâm edilen bir likörü reddetmek ayib değil, büyük bir şeref ve meziyettir. Avrupa'da, içkinin örf olduğu memleketlerde bile nice mümsikler vardır ki; "Ben içki alehdâriyim, bir katre bile içmem!" demekle iftihâr eder.

* * *

Doktor Milaslı İsmâîl Hakkı Beyefendi'nin Nutku

İçki mücâdelesi için böyle bir cem'iyet teşekkül ettiğinden dolayı beyân-ı teşekkür ederim. Çünkü birçok asır binlerce ukalânın sarf-ı mesâî ederek, gâh hakikatten tebâ'üd ve gâh hakikate tekarrub etmek sûretille geçirdikleri bin safhalardan sonra, nihâyet Dîn-i Mübînimiz'in emir ve ahkâmine muvâfik bir karar ittihâzına muvaffak olabilmeleri neticesidir. Binâenaleyh Dîn-i Celîlimiz'in bir mu'cize-i kübrâsı bin yüz sene sonra umûmiyetle tasdîk ediliyor demektir.

Bir de milletimizin mevcûdiyet-i maddiyeye ve ma'nevîyesi üzerine bin muzır te'sîrâtı bulunan ümmü'l-habâisin kaldırılması esbâbı istihzâr edilmiş oluyorki, Hilâl-i Ahdar bu sûretle dahi cidden şâyân-ı şûkrândır. Hakîkat, içki insanlığın en büyük düşmanıdır. Burada içkinin ne zamanlardan beri ma'lûm ve mevcûd olduğundan bahs edecek değilim. Ancak şurasını söyleyeyim ki, İslâm'ın hîn-i zuhûrunda mevcûd olan içkiler bugünkü içkiler derecesinde şedîd semdâr değil idiler. Öyle olduğu hâlde Dîn-i İslâm onların dahi velev az mikdârda olsun, içilmesini men' buyurmuştur ki, fennin en son keşfiyatî da bu hükm-i İslâmîyi musaddiktir. Şimdi kuvvetli içkiler beşinci asr-ı hicrî'de taktîr usûlü ihdâs olunduktan pek çok zaman sonra içilmeye başlanmıştır.

Dîn-i İslâm içkileri üç safhada yani evvelâ sarhos iken namaz kılmak, sâniyen içkilerin mazarratlarının, günâhlarının menfaatlerinden pek ziyâde olduğu beyân edilerek, sâlisen felâhin içkiden kat'î sûrette ictinâb ile hâsil olacağı bildirilerek emr-i kat'î ile men' buyurmuştur.

Bu men'-i kat'îye karşı müslümanlar arasına içkinin dühûlü başlica iki sebâbe olmustur ki, birisi mübâlât-ı dîniyyeleri za'if kimselerin iş başına geçirilmesi, diğerî de âsâr-ı Yunâniyyenin tercümesi zamanlarında tabâbet-i Yunâniyye kitâblarında şarabin nef'i hakkında birçok sözlerin bulunmasıdır.

Evet en büyük makâmât-ı hükûmete geçmiş

kimselerden bazlarının işaret isti'mâl etmiş olduklarını târihimizde ma'atteessûf okumaktayız. Ümerânın yaptıklarını avâmin taklîd etmesi tabî'î olduğundan bu hâl ümmü'l-habâisin aramızda intişârına başlıca sebeb olanlardandır. Ve hâlâ da aramızda içkilerin revâc bulmasının devâmında ümerâ ve me'mûrînimizden, münevver sınıf dâhilinde bulunanlarımızdan bir haylisinin içki isti'mâlinden kurtulamamış olmaları en müessif âmillerdendir.

Bazı etibbânın; "İstihâyi, hazırlı, kuvveti tezyîd eder." diyerek teşvik etmeleri de içkinin intişârına sebeb olan âmillerdendir. Anadolu'da bile âileler bilirim ki, peder ve vâlideden sîhhâtleri ve akılları yerinde olduğu hâlde çocukları cânî veya sîska, veremli, illetli, özürlü olmuşlardır. Bu âilelerin hâl ve şanları, isimleri bence ma'lûmdur. Bunların esbâbını aradığım vakit gördüm ki, bir takım Yunan hekimleri bî-çâre adamçağızları sîhhâte nâfi' olduğundan bahisle bir iki kadehden başlatarak konyağa, rakiya alışırmışlar ve bu sebeble zavallıların a'sâbi bozulup bunun nefîcesi olarak tereddîye uğramışlardır.

Hulâsa içkinin müslümanlar arasına sokulmasında re's-i kâra gelenlerin dince mübâlâtsızlıklarını, bir de bazı etibbânın ve bilhâssa Yunan etibbâsının içkinin sîhhâte nâfi' olduğu hakkındaki telkînâtının büyük müdâhale-i müessifesi vardır.

Şimdi bir de içkiye karşı nasıl mücâdele edilmelidir? Ondan bahs edelim:

İçkiye karşı edilen mücâdeleler dört nevi'dir:

Birincisi ta'lîm ve terbiye ve nasâyiha müteallik olan kismı.

İkincisi: İçki aramaktan müstağnî edecek nâfi' ve meşrû' vesâit-ı iştîgâl ve telezzûzlerin teksîr ve teshîli.

Üçüncüsü: İçki i'mâl ve fürûhtunun ve isti'mâlinin bazı kuyûd ve şerâita rabti.

Dördüncüsü: Resmî sûrette içkilerin ref' u men' idir.

Üçüncü tedbîrden mâ'adâsi Şer'-i Şerîf'e muvâfiktr. Zâten bu üçüncü tedbîrin kifâyetsizliği memâlik-i mütemeddinînin kâffesinde bit-tecrûbe anlaşılmış olduğundan hükm-i şer'îmizin isâbet-i mu'ciz-kârânesi bu sûretle de tebeyyün etmiştir.

Diğer üç tedbîrin kâffesinin büyük fâidesi görülmüştür. Hattâ Avrupalılardan insanlar bilirim ki, bizim müslümanlardan münevver geçenen bir takımlarının alenen içmelerine rağmen rakı ve emsâlini isti'mâlden kat'î sûrette hayâ ve bu gibi müşkirât isti'mâlini süfehâya mahsûs mu'ayyebâttan addederek kadehini bile ele almaktan ihtarâz ederler. Ve harb esnâsında şarap için para sarfindan da hayâ ederek o yolda sarf edecekleri paraları fukarâlarına verilmek üzere cem' ediyorlar idi.

[237] Gazetelerde okumakta olduğumuz vechile nihâyet

bu terbiyeler, tedbîrler kat'î âsârını göstermiş ve meclis-i meb'ûsânlarında ekseriyet-i azîme ile kabûl olunmuş kânûnlarla içkilerin her türlüsunün i'mâl ve idhâlinin ve bey' ve isti'mâlinin men'ine muvaffak olmuşlardır.

İşte bizde içkilerin kat'î sûrette ref'ine muvaffak olmak için her türlü meşrû tarîklerden çalışmak elzem olur. Bâ-husûs re's-i kârda bulunan kimselerimizin, me'mûrlarımızın, münevverlerimizin içki isti'mâlinin günâh ve muzır olduğu gibi şeref ve haysiyete, nâmûs ve insâniyete münâfi olduğunu bilerek terk etmeleri ve şimdiye kadar olduğu gibi avâma, köylülere sû'-i misâl olmayıp hüsn-i misâl olmaya azim ve himmet etmeleri en mühim tedbîrlerdir. İçki ahlâk ve nâmûsa muhâlif olduğu erbâb-ı ilim ve hikmet nazârında artık tahakkuk etmiştir. Alenen ve keyif için içmek şöyle dursun, tabîb tavsiyesiyle bir mikdâr içmek lâzım gelse bile kimsenin görmeyeceği yerde içmek, muayyebâttan bir şey irtikâb ediyor olduğuna dâir sû'-i zan hâsil etmekten ihtiyâz edilmek lâzım geleceği kabûl edilmiştir.

Sonra etibbânın artık şimdiye kadar yaptıkları gibi; "İçkilerden filân cinsi kuvvettir." veya; "Az mikdârında zarar yoktur." gibi ilm-i tibbin kabûl etmediği sözlerde, vasâyâda bulunmamaları da pek lâzımdır. Hâsilî içkilerin her nev'i harâmdir, muzırdır, ayıbdır, şeref-i insânîye muhâlifdir. Ayîb olmasının en mühim delîli de akı velev muvakkat veya azıcık dahi olsa hâl-i tabî'îden uzaklaştırmasıdır. İşte hukemâ insanın yegâne medâr-ı şeref ve temeyüzü olan akla her ne sûretle olursa olsun dokunacak bir hâle râzi olmanın şeref-i insâniyyete muzır bir hâli irtikâb demek olacağına binâen velev cüz'î mikdâr da olsa içki isti'mâlini nâmûs ve haysiyet-i insâniyyeye muhâlif görmektedirler.

Bir de bazları; "Ben içki içersem zararı banadır. Başkası ne karışır?" derler. Hâlbuki bu söz de doğru değildir. Zararı yalnız fâiline münhasır kalan hiçbir seyyie yoktur. Hele içkinin zararı tamâmen umûmdir. Meselâ içki yüzünden hâsil olan hastalıklar, cinnetler, cinâyetler sebebiyle hastahâneler, tımarhâneler, hâpishâneler bulundurmaktan mütevellid zahmetler, masraflar hep milletin umûmunun üzerine yüklenmiş olduğu gibi yine içki sebebiyle verem olmuş kimsenin balgamlarıyla herkesin evlâtına verem sirâyet etmesi içkiden mütevellid mazarratların yalnız isti'mâl edene münhasır kalamayacağını isbât eder.

Binâenaleyh içki aleyhinde çalışmak herkesin vazifesidir. Hepimizin bu cem'iyetin a'zâsını teksîre, maksad-ı te'sisinde muvaffak olmasını te'mîne çalışmak borcumuzdur. Cenâb-ı Hak muvaffakîyet ihsân ve böyle cem'iyetlerin emsâlini teksîr buyursun, duâsiyla hatm-i ma'rûzât eylerim.

Şeyhüislâm Efendinin Beyânâtı

Amerika'da içki aleydârlarının tarz-ı mesâîsi ve içkinin men'i ile tehassul etmiş olan menâfi'ine dâir Ahmed Emîn Bey'in îzâhâtından sonra ictimâ'a riyâset etmekte olan Şeyhüislâm Hayderîzâde İbrâhîm Efendi hazretleri ber-vech-i âfî beyânâtta bulunmuşlardır:

"İçkinin dînî, ictimâ'î ne kadar fenâlığdı varsa söylediler. Bendeniz yalnız şunu arz etmek isterim ki; beseriyetin medâr-ı şerifi akıldır. Nizâm-ı âlemin de yegâne medâr-ı devâmi havfullâhdır. Müskirât ise bu ikisini izâleye hâdim olduğundan dolayı beseriyetin en büyük düşmanıdır. Şu hâlde müskirâta karşı âlem-i beseriyyetin bi-ecmaihim i'lân-ı husûmet etmesi lâzım gelir. Bunun yegâne tarîkı ise Şerî'at-i Garrâ-yı Muhammediyye'nin ahkâmına harfiyyen riâyettir. Şer'-i Âlî sarhoşluğu ber-nehc-i şerî sabit olan bir müslüman hakkında hadd-i şerî icrâsını emr etmiştir. Makâm-ı icrâ, evlâdını hüsn-i terbiyeye mecbûr olan bir pederin makâmının aynıdır. Nasıl ki bir peder evlâtını fenâliktan men' için cebir ve tehdîde vehattâ iktizâ ederse darba bile salâhiyetdârdr, sarhoş da aynen onun gibidir. İkisi de hayır ve şerri fârik degillerdir. Binâenaleyh çocuk hakkındaki usûl-i terbiyeyenin aynen sarhoş hakkında da tatbîki lâzım gelir. Esâsen bu vazîfe Makâm-ı Meşîhat'e düşer. En ziyâde şâyâni-şûkrân addettiğim cihet ulemâ-yı ebdân ve edyânın el birliğiyle bu belâ-yı azîmin def'ine teşebbübü etmeleridir. Umûm rufekâ-yı kirâma bu cihetle arz-ı şûkrân eylerim ve Makâm-ı Meşîhat ve icrânın vazîfe-i şerîyyesini ifâ husûsunda büyük müzâheretler gösterecek olan böyle bir cem'iyetin teşekkülünden dolayı İslâmiyet nâmına iftihâr ederim. Hemân Cenâb-ı Hak cumlemizi muvaffak bî'l-hayr buyursun!"

* * *

Hey'et-i idâreye ber-vech-i âfî zevât intihâb olunmuştur:

Riyâset-i fahriyyeye Şeyhüislâm İbrâhîm Efendi hazretleri, riyâsete Doktor Emîn Paşa, riyâset-i sâniyyeye Mazhar Osman ve Hüseyin Kâzım Beyler, veznedârlığa Tahsîn ve kâtib-i umûmîlige ise Doktor Şükrü Hâzım Beyler. Hey'et-i idâre a'zâligâna Hakkı Şinâsî ve Gâlib paşalarla Emîn, Velîd, Talha, Eşref Edîb, Milaslı İsmâîl Hakkı, İzmirli İsmâîl Hakkı, Doktor Tevfîk Rûşdî, Hamdullâh, Gâlib Hakkı, Ferîd, Sâlih, Hulûsî Beyler intihâb olunmuşlardır.

Talebe-i 'ulûmda Hareket-i Fikriyye:

MEDÂRISİN HAYÂT VE MEMÂTİ AREFESİNDE

Medreseler Talebe İçin mi, Yoksa Müderrisler İçin midir? Bâb-ı Meşîhat'te medârisin İslâh ve te'âlîsi esbâbını istikmâl için müsteşârlığın taht-ı riyâsetinde bir komisyon teşekkül etmiş ve mezkûr komisyon tarafından medârisin bil-umûm hey'et-i tedrîsiyye ve ta'lîmiyyesine bu

husûsda lâyih olan fikirlerini bildirmelerini müş'ir birer tezkire gönderilmiştir. Komisyonun ırsâl ettiği tezkirelere programının birer aynı rabt edildiğinden istihdâf edilen gâyenin, tamâmiyla değilse de, büyük bir kısmı [238] gayb olmuştur. Çünkü müderrisinin ekserisi medârisde neler okunduğunu bilmiyor.

* *

Medâris hakkındaki efkâr:

Bugün esâslı iki cereyân mevcûddur: 1) Hâl-i hâzırı İslâh 2) Altı sene evvelki hâle ircâ'. Kısaca ta'bîrle ya felâh, ya iflâs. Maalesef ikinci fikrin tarafâtârları da var, hem de az değil. Görülüyor ki şu günlerde medârisin hayatı ve memâti mevzû'-i bahs olmaktadır.

Biz bu eski usûlün sekâmeti hakkında icâle-i kalem etmeyi zâid addederdik. Fakat müteşekkil komisyonun ekseriyeti bu fikirde olması ve hattâ bunun karar-ı a'dâdiye iktirâni bizi kuşkulandırdı.

Medârisin teşkîlâtta evvelki hâli, "Hüve'l-Bâkî"si eksik mezar taşı idi. Şimdi o hâle ifrâğı bir "Hüve'l-Bâkî" ilâve etmektr.

Müsteşriklerden birinin vakтиyle cerâid-i yevmiyyeden birinde intîşâr eden "Türklerin Arapça Okuması" ünvânlı makâlesinde; "Türkler onbeş sene Arapça okurlar. İcâzet aldıkten sonra eline İbnu Rûşd'ün kitâbını verirsen; "Ben bunu okumadım." derler. Arapça da konuşamazlar. Ben dört senede Arapça'yı öğrendim ve İbnu Rûşd'ü anlıyorum." diyor. Bu müşkit sözlerin karşısında hangimiz bir şey diyebiliriz?

Maksad âlim yetiştirmekse üç dört senede Arapça'yı öğrenenlerin nasıl öğretiklerini anlayıp aynı usûlü burada tatbîk etmeli. Bunun için de teşkîlâtı bozmaya hâcet yok. Çünkü eski teşkîlât mahsûllerinin Arapça'yı ne kadar bildiklerini yakından her gün görüyoruz.

* *

Usûl-i atîkacılar: Hâl-i hâzirdaki büyük ulemânın, câmi' usûlü yâdigârı olduklarından mezkûr usûlün doğruluğuna, ibtidâ'-i hâric ve dâhil talebesinin hiç Arapça anlamadıklarından da teşkîlâtın eğriliğine kâil oluyorlar.

Eski yirmi beş otuz bin talebe mevcûddu. Bu mevcûdden bize yâdigâr olarak birinci sınıfdan kalan ulemâ' ta'dâd edilecek olursa ancak on iki veya on beşti. Ale'l-hesâb 1/2000. Bu ise eski usûlün doğruluğuna değil, sekâmetine delildir. Çünkü birinci sınıfdan lâ-ekall üç bin ulemâ' çıkmalı idi. Hâlbuki meydanda kim var?!

Hâric ve dâhil talebesinin Arapça'yı anlamamalarının sebebini ise, teşkîlâtta değil, ta'kîb edilen usûlde yani idâresizlikte, yeni kisve altında eski zihniyetin hâlâ hükümrân olmasında aramalıdır.

Zîr edilen skolastik usûlu tekrâr açıktan açıkta tatbîk etmek de mümkün değildir. İhyâsı için uğraşmak ise tamâmiyla soğumuş bir ölüye teneffüs-i sinâî yapmak demektir. Çünkü hakîkati artık müdrik olan talebe arasında usûl-i mezkûrede ders okuyacak hemen kimse yok gibidir. Çıksa çıksa her sınıfdan nadir ve belki birkaçnevâdir çıkar.

Farz edelim ki -maâş veya yemek dolayısıyla okuyacak talebe bulunsun; fakat ekseriyet-i uzmâsi zâhiren talebe olacak, hakîkaten değil. Bu mâhiyyetteki talebeden ne beklenebilir?

Fikr-i irticâ'ın galebesi takdîrinde mühim bir mes'ele daha kalıyor ki, o da bir iki müderris istisnâ edildikten sonra diğer dersiâmların okutacak talebeyi ücretle tedârik etmek mecbûriyetinde kalacaklarıdır. Çünkü bu gibilerin dersine isteğiyle devâm edecek müdrik bir talebe bulunamaz. Bunun ise ne kadar büyük mahzûrları dâî olacağı âzâde-i beyândır. İlmiye inhitâtinin muhtelif şe'niyetleri araştırılacak olursa en göze çarpan sebeb bu meslegen rûhâniyet şeklinde teressüb ettirilmek istenmesidir. Hâlbuki İslâmiyet'te rûhâniyet ve cismâniyet yoktur.

* *

Eski usûlî selb ettikten sonra içinde bulunduğu teşkîlâtın İslâhı kalıyor. Bunun için de Avrupa'nın birinci sınıf filozoflarından Tolstoy'un; "Dühâtin hâtırına gelmeyen âhâdin müfekkiresini işgâl edebilir." kavlince rûsîyem hâlinde bulunan teşkîlâtın ana hatlarını çizmek isterim:

1) Talebe ibtidâ'-i hâricden çıkışcaya kadar Arapça'yı mükemmel bir sûrette tekellüm edebilmeli. Bunun için de ta'kîb edilecek usûl pratik olmalı. Müderrisler yeni usûle vâkîf ehl-i lisândan intihâb edilmeli.

2) Herhangi bir ders olursa olsun Ders Vekaleti tarafından ta'yîn ve tahdîd edilmeli.

3) 'Ulûm-ı riyâziyye arasında boğulup kalan ibtidâ'-i dâhil talebesini mezkûr 'ulûmu taklîl ve felsefe gibi ağır dersleri sahn kısmına nakil sûreTİyle bulunduğu vaz'iyetten kurtarak Arapça'da "meleke" hâsil olacak bir derecede yetiştirmeli.

4) Her kısımda hey'et-i tedârişîyye erbâb-ı ihtisâsdan olmalı. İster dersiâm olsun, ister olmasın. Şu kadar ki, ihtisâs bulunduğu takdîrde dersiâm tercih edilmeli.

5) Medârisin âfîsini te'mîn etmeli.

6) Ehliyetli müfettişler vâsîtasıyla sıkı bir teftîse tâbi' tutulmalı.

7) Bütün nazarlar ibtidâ'-i hâric birinci sınıfına tevcîh edilerek birinciden terfi'-i sınıf eden talebenin ne gibi nekâisi varsa ertesi sene bertaraf etmeye çalışmalı.

8) Teferruat hakkında "Talebe-i 'Ulûm" Cem'iyeti'nin

bil-umûm talebenin ârâsına mürâcaatle husûle getirdiği teşkîlât nazar-ı dikkatten dûr tutulmamalı.

* *

[239] Şu zikr edilen esâsât tatbîk edildiği takdîrde beşaltı sene zarfında mükemmel bir program elde edilmiş olur. Eğer hilâf-ı me'mûl câmi' usûlünü ihyâya teşebbüüs edilirse Fâtih zamanından beri devâm eden bu ilim âleminin dünyâsını değiştirdiğinden dolayı ^{إِنَّا لِلّهِ وَرَبِّنَا إِلَيْهِ}^۱ (زاجعون) deyip birer Fâtîha okuruz.

Sahn Talebesinden
A.[elif] **Şükrü**

TALEBE-İ ‘ULÛM CEM’İYETİ’NİN LÂYİHASI

Talebe-i ‘ulûm Cem’iyeti’nin İslâh-ı medâris hakkında Meclis-i Meb’ûsân İlmiye Encümeni’ne verdiği lâyiha sûretidir.

Dîn-i İslâm ki, hayatı umûmiyye-i beşeriyyenin umde-i medeniyyeti, şehrâh-ı feyz ve şems-i saâdetidir. Ehl-i İslâm bunun mücâhid ve nigehbân-ı umûru, ‘ulûm-i şer’iyye de kavânîn-i meşîyetidir. Bu kavânînin cihet-i nazariyyesi müessesât-ı ilmiyyeye, cihet-i ilmiyyesi de hey’et-i ictimâ’iyye-i İslâmiyyeye mevdû‘ ve mevrûsdur. Her iki tarafın âheng-i hareket ve fa’âliyyetini muhâfaza ve istihdâf eyledikleri gâye-i müttehideye îsâl vazîfesi, hâssaten hükûmet-i celîle-i İslâmiyyeye mevdû‘ bir emânettir. Şu hâlde bu yoldaki azâimi iktihâm ve vazîfe-i irşâdi hüsn-i tedvîr ve ifâ, mücâhede-i maddiyye ve ma’nevîyyeyi tekeffûl eyleyecek zümrelerin muallim-i umûru, imâm-ı hareketi müessesât-ı ilmiyyeden doğacak erbâb-ı feyz u kemâl ve mütehassîs-ı efkâr-ı dûr-endîşân olması icâb eder. Binâenaleyh meslek-i ilmiyyenin mekteb-i fazileti demek olan medâris-i İslâmiyyeyi; hayatı ilmiyye-i İslâmiyyenin nâzîm-ı ikbâli ve rûh-ı ümmetin kehkeşân-ı istikbâli olacak bir müessesese-i fa’âle hâline ifrâga lûzûm-ı şedîd vardır.

Evet, medâris-i İslâmiyyeden doğan mâzîdeki o şümûs-ı irfândır ki; saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye’nin -edâmallahu teâlâ ilâ-yevmi’l-kîyâme- tâc-ı muallâ-yı hilâfetle tezyîd-i şâ’saasına, tenfîz-i ma’deletine, tevsî‘-i satvette hizmet ile âdetâ bu iki erîke-i hak-nûmûnu yekdigerinin şeh-bâl-i i’tilâsi, silâh-ı müdâfaası olacak bir mevki‘-i rasîne is’âd eylemiş ve onun şânâsına bu gibi nice ebed-nûmûn hâtîrât ve ma’âliyât ithâf eylemiştir. İşte bu hakîkate binâendir ki târîh; Osmanlı saltanatını pâdişâhlarına, pâdişâhlarını da ulemâsına medyûn-ı şükrân bir mevki‘de gösterir.

“Ma’rifet iltifâta tâbi‘dir, müşterisiz metâ‘ zâyi‘dir.” misdâkînca tedrîcen hayatından, ziyâ‘-i feyz u

irfânından zâyiât vermeye başlayan o dâru’l-irfânların, o müessese-i mersûsaların hâiz oldukları ehemmiyet ve kıymet-i zâtiyyeleri Devr-i Meşrûtiyyet’te takdîr edilmeye başlanılmış ve bin-netîce medâris-i İslâmiyyede bir takım esaslı ve feyz-nâk teşkîlât ve icrââta germî verilmiş idi. Fakat bütün bu yapılan fedâkârlıklara rağmen mütenâkız ictihâd-ı şahsîlerle, icrââta me’mûr edilen uzuvların adem-i ehlîyyet ve liyâkatları yüzünden; tesbît edilen esâsât ve tatbîk edilen usûl-i tedrîs ve tederrüs maalesef aksü'l-emel ve ’l-amel netîceler vermekten kurtulamayarak terk-i diyâr ederek gelen binlerce şübbân-ı ümmete nâ-kâbil-i telâfi zararlar tahmîl ve sîne-i mecrûhlarina pek acıklı mukadderât tevdî‘ eylemiştir.

Bu acı ve uzun, zararlı tecrübelerden mütenebbih olmak kuvvetini alan talebe-i ‘ulûm nihâyet toplanıp bin fedâkârlıkla bir “Talebe-i ‘Ulûm Cem’iyeti” vücûda getirebildi, iki sene hukûkunu müdâfaa, zararlarını telâfi, vazîfesini hüsn-i ifâ yolunda ne kadar çalışmak lâzımsa o kadar çalıştı ve el-ân da çalışmaktadır. İşte bu cümleden olarak medârisin hayatı hâzırasındaki gördüğü nevâkisin, hayatı-irfânını lâyihek olduğu mecrâdan târihî kat’iyyen salîh olduğunu bit-tecrûbe görmüş ve bilâ-ihmâl İslâhîna kâni‘ bulunmuş olduğundan meclis-i âlîlerine talebe-i ‘ulûm-ı İslâmiyye ve ahkâm-ı şer’iyyenin rûh-ı ferdî ve ictimâ’îde bi-hakkin tecellisi ve ahlâk ve terbiye-i Muhammedîyyenin vicdân-ı ümmete ifâzası ile İslâmları; cem’iyet-i beşeriyyenin âheng-i hayatı ve mecrâ-yı saâdetini bil-fi’il tedvîr edecek bir mevki‘-i hâkime is’âd mazhariyetini te’mîndir. Buna kemâ-hüve vusûl, medâris-i İslâmiyyenin ‘ulûm-ı âliyye ve ilmiyye ve fûnûn-ı medeniyye-i hâliyye ve âtiyye şeh-râhında ve tekemmûl ve ihtisâs mecrâalarından mûrûruna vâbeste bulunduğuandan sînesinde beslediği genç dimâğların dînî ve medenî ihtiyâcât-ı hâliyye ve âtiyyelerini tatmîn edecek bir sûrette kemâl-i ihtiyâcât-ı hâliyye ve ciddiyyetle ta’lim ve taallümleri taht-ı vûcûbdadır. Binâenaleyh teşkîlât-ı hâzira ile idâre olunan merkez medârisinde ‘ulûm-ı şer’iyye-i esâsiyye ve fûrû‘iyyeden mâ’adâ vâcibü’t-tahsîl fûnûn ve elsine-i ecnebîyyenin kabûlüyle müddet-i tahsîliyyenin de onbeş sene olmasına lûzûm görüldüğünden her biri üçer senelik devre-i tahsîliyyeyi hâiz olmak üzere “ihzâñ, ibtidâ’-i hâric, ibtidâ’-i dâhil, sahn, mütehassîsin” nâmiyla beş kisma tefrik ve birer müdîr-i umûmîye tevdî‘ eyleyerek ve hey’et-i mecmû‘asına “medresetü’l-İslâmiyye” ünvânı verilmek ve aynı zamanda yalnız bu medreseye âid ve her kismına mahsûs olmak üzere birer alâmet-i fârika ihdâs ve leyli talebesini it’âm, iskân ve ilbâs eylemekle beraber sahn kismından me’zûn olanlara taşra ve mütehassîsînde ikmâl-i tahsîl edenlere de İstanbul ruûs i’tâsi ve bundan mâ’adâ ehliyetlerine göre mekâtib-i rûşdiyye, i’dâdiyye, ‘âliyye ‘ulûm-ı İslâmiyye muallimi olmak hakkı ve Üç yüz otuz üç

¹Bakara Sûresi, 2/156

senesi meb'üsânnin medârise başı etmiş olduğu hukükün aynen icrâsı velhâsil daha umûmî bir ta'bîr ile hayatı şâhsiyelerinin tefeyyuzunu ve avâmil-i maîşetlerinin hüsn-i tedvîrini ve vazâif-i dîniyye ve millîyyelerinin ikmâl-i emniyyet ve metânetle icrâsını mülâhaza ederek birer mahrec tesbît ve te'mîn edilmelidir.

İşbu medrese-i İslâmiyyeye kayd ve kabûlde be-gâyet i'tinâ edilerek ihmârî kısmına kabûl edilecek talebenin tahsîl-i ibtidâyi ikmâl etmiş olmaları veya o derece ehliyetlerini bil-imtihân isbât eylemeleri. Diğer kısım veya sınıflara girecekler için de bir sınıf aşağı derslerden a'lâ derecede imtihân vermeleri ve aynı zamanda muâylene-i tibbiyyeye tâbi tutulmaları [240] ve mütehassisine dûhûl için, şifâhî bir imtihân icrâ ederek a'lâ dereceyi ihrâz edenlerin istedikleri sınıflardan birisine kabûlleri takrîr edilmelidir.

Ta'yîn edilecek muallim ve müderrislerin yalnız ehliyet ve liyâkatları nazarı dikkate alınarak talebeyi bir takım şahsî ve siyâsî ihtirâsların kurbâni etmemeli yani, acı bir ta'bîr ile, hoca için ders değil, ders için muallim aranması fâtiha-i İslâhât olmalıdır.

Talebenin dînî 'ulûm ve asrî funûn ile mücehhez ve terbiye-i İslâmiyyeyi mümessil olması ve ahlâk-ı nebeviyyeyi muhîtine lisân-ı hâl ile takrîr edebilmesi için ahlâkiyât ve 'ibâdâta, tedrisât ve tederrüsâta, nizâm ve intizâmâta be-gâyet i'tinâ ve ihtimâm ve mer'iyyü'l-icrâ olması tekarrur eyleyecek olan nizâm ve esâsâtın bî-tarafâne, bi-hakkin tatbîki nazarı dikkate alınmakla beraber ihtiyâcât-ı ilmiyye-i hâzırayı te'mîn ve tatmîn için müddet-i tedrisiyye ve ihtiyâc-ı zaman mülâhaza edilmek sûretiyle 'ulûm-ı Arabiyeden muhtâc-ı ta'dîl olanları bir hey'et-i ilmiyye-i mahsûsa tarafından tedkîk ve İslâh olunmalı, ve sâ'ât-ı dûrûsun leyte-lealle ile hiçbir zaman ziyâ'ma sebebiyet verilmemelidir. Tedrisât dâimâ nazarî ve amelî bir sûrette tatbîk edilmeli. Hele mûkâlemât-ı Arabiyye ve elsine-i ecnebiyye gâyet pratik ta'kîb edilmelidir. Mütehassisine kadar bil-umûm sınıflarda 'ulûm-ı Arabiyyenin yevmî ikişer saatten dûn olmamasına ve ibtidâ-i dâhilin son sınıfına kadar bütün sınıfların 'ulûm-ı Arabiyelerinin mütehassisler tarafından müzâkeresine i'tinâ edilmelidir. İhmârîden bed' ile ibtidâyi dâhilin son sınıfına kadar her üç ayda bir olmak üzere senede iki def'a imtihân-ı husûsî icrâsıyla mükteseb numroları imtihân-ı umûmîde esâs ittihâz edilmelidir ve imtihân-ı umûmîlerin gâyet ciddî ve bî-tarafâne icra edilebilmesi ve haksızlığa meydan verilmemesi için hey'et-i mümeyyize beş zâttan dûn olmamalıdır.

Talebeyi sa'ye, hüsn-i ahlâk ve harekete tergîb ve teşvik için maddî ve ma'nevî mûkâfât, te'dîb ve tahzîr için mücâzât bilâ-ihmâl tatbîk ve icrâ edilmelidir. Ve bilâma'zeret üç ay derse devâm etmeye talebe sınıfında

ibkâ ve bir sene devâm etmeyeceklerle iki sene müteâkiben terfî edemeyenlerin kayıdları terkîn edilmelidir.

İhmârî, ibtidâ-i hâric, ibtidâ-i dâhil, sahn kisimlarının 'ulûm ve funûnuyla sâ'ât-ı dûrûsunu müş'ir program melfûfen takdîm kilinmiş ve mütehassisin dûrûs ve programlarında merci-i 'âidince bazı ta'dîlâtın icrâsına tarafımızca muvâfakat edilmişdir. Şu kadar var ki, rûh-ı dînî ve millîmizin ser-tâc-ı ibtihâci demek olan edebiyât-ı Arabiyye ve Türkîyyemiz de, meslek-i ilmiyye içinde mütehassisler yetişmesine ihtiyâc-ı şedîd mevcûd olmakla bir edebiyât şu 'besi küşâdiyla müessese-i mezkûrenin dört şu 'beye iblâğına lüzûm görülmekte olduğunu arz ve ma'rûzât-ı âcizânemizin tasvîb ve mevki-i icrâya vaz'ına delâlet-i 'aliyyelerini istirhâm ile takdîm-i ihtirâmât ve ta'zîmât eyleriz. Ol bâbda...

Talebe-i 'Ulûm Cem'iyeti

TALEBE İCTİMÂ'LARI VE KONFERANSLARI

Bir müddetten beri talebe-i 'ulûm arasında büyük bir tesânûd husûle gelerek hepsi müttehiden hareket etmekte, her onbeş günde bir muntazaman umûmî ictimâ'lар akd ile aralarındaki uhuvvet ve samîmiyeti te'yîd eylemektedirler. Talebe-i 'Ulûm Cem'iyeti'nin bu husûsdaki himmet ve delâleti cidden şâyân-ı takdîrdir.

Bu ictimâ'larda talebe efendiler tarafından medrese hayatına dâir konferanslar verilir; dînî, ictimâ'i bazı mesâil hakkında müdâvele-i efkâr edilir; şî'irler okunur; bu sûretle hitâbet husûsunda kesb-i mûmârese de edilmiş olur.

Bu ictimâ'ların ve hitâbelerin büyük fâidesi vardır. Bir tarafdan talebe arasında muâhâti te'mîn eder, lede'l-îcâb hukuklarının müdâfaası için tevhîd-i metâlib husûsunu teshîl eyler. Diğer tarafdan talebeyi cemâ'at huzûrunda söz söylemeye alıştırır; ya bir mes'eleyi teşrîh, ya bir hakkı müdâfaa yollarını gösterir.

İnşâallah bu ictimâ'lar böyle samîmiyetle, böyle intizâm ile devâm ederek talebe efendilerin inkişâf-ı fikrîlerine hâdim olur.¹

Sebîlürreşâd İdâre ve Kütübhânesi Bâb-ı Âlî karşısındaki dâire-i mahsûsaya nakl olunmuştur.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Bâbiâlî karşısında Dâire-i Mâhsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâmmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

اتبعونَ أَهْدَكُمْ سَبِيلَ الرَّشادِ

16 Şa'bân 1338

Perşembe

06 Mayıs 1336

Cild: 18 - Aded: 463

ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا... وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ¹
-2-

Kur'ân-ı Kerîm'in Benî İsrâîl târîhini hikâye ve bu kavmin işlediğine mukâbil dûçâr olduğu hûsrân ve azâbı ïzâh etmesinden maksad yalnız Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e îmân etmeyenleri levî ü ta'nîf etmek, yahud bunların âbâ vüecdâdi tarafından gösterilen ve ahfâdî tarafından ta'kîb olunan türlü türlü inâd ve fesâd yollarını beyân eylemek değildir, Kitâb-ı Kerîm'in daha birçok makâsîdî âliyyesi vardır ki, bunları ehl-i İslâm'a tavzîh ederek Kur'ân'ı ihmâl ve şehevât-ı nefşâniyyeye ittibâ' yüzünden eski bir kavmin dûçâr olduğu avâkîb-ı fecîaya dûçâr olmamasını istihdâf eyler. İşte biz de, bu âyât-ı kerîmenin ihtiyâv eylediği ibretleri beyân ile müslümanların bu felâketlere ancak Benî İsrâîl'in yollarına saptıklarından ve o yolu hatve hatve ta'kîb ettiklerinden dolayı dûçâr olduklarını anlatacağız.

Âyât-ı kerîme bize gösteriyor ki; Benî İsrâîl iki firkaya ayrılmış. Birisi ilim ve kitâb sâhibi olmuş. Bunlar kelâmullahı dinlerler ve dinledikten, anladıkta, esrârına nûfûz ettikten sonra tahrîf ederlermiş. Bunların ilim ve irfâni zerre kadar fâide-bahş olmamış, bilakis bir takım tevesvüsâta inkîyâd ederek halkı en vahîm âkîbetlere doğru sürüklemiş. Şâyed bunlardan biri tarîk-ı insâfa sülük ile peygamber-i İslâm'ın nübûvvetine dâir Tevrât'ta bulunan âyâtı ehl-i İslâm'a ihbâr ederse hemen hepsi birbirîyle çekişmeye başlarlar, Tevrât'taki âyâtı ifşâ ettiklerinden ve ehl-i İslâm'ın eline Benî İsrâîl'i mücâdele meydanında mağlûb edecek bir

kuvvet vermiş olduklarıdan rüesâ-yı Yehûd bu âyâti ihbâr edenlere her sûretle sû-i muâmele ederlerdi. Maksadları bu sûretle Allah'ı aldatmak, müslümanları iğfâl etmek, Allah'ın bütün sözlerine îmân eden Nebiyy-i Emîn'in ahkâmiyla mütekayyid olmamaktı. İşte Benî İsrâîl içinde okuyup yazanların hâli bu merkezde idi.

İkinci firka ise ümmîlerden, okumak yazmaktan bî-haber, Tevrât'tan ancak hoşlarına giden, şehevât-ı nefsiyyelerini tatmîn eden âyetleri bilenlerdendi. Bunlar Tevrât'ın âyât-ı sarîhasından birini işitseler onunla anladıkları vechile amel etmekten çekinerek rüesâ-yı dîniyyelerinin ağızlarından işitecekleri bir takım te'vîlâtâ, hem de âyet-i kerîmenin mantûkuna muvâfik olmayan, ilm-i yakîn ile menkûz olan bir takım te'vîlât-ı baîdeye i'timâd ederlerdi. Bunlar cehâletlerine rağmen Tevrât'ın ma'nâsiyla anladıkları derecede âmil olsaları kurtulurlardı. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın teklîf buyurduğu bundan ibârettir. Fakat bunlar Kitâbullah'ı dan rû-gerdân olarak rüesâ-yı dîniyyenin izlerinden gittiler. Cenâb-ı Hakk'ın ihsân buyurduğu hidâyete rağmen zunûn ve şehevâta ittibâ' eylediler.

Bu âyet-i kerîmeden 'âmmenin, hattâ ümmîlerin Kitâbullah'ı dan ne anlarsa onunla amel etmekle mükellef oldukları anlaşılmaktadır. Bir takım papazlarla [242] rüesâ-yı dîniyyenin fetvâları onları bu yoldan alikoymamalıdır. Çünkü avâm-ı nâs, başkaları gibi, edeb ve terbiyeye, ahlâka âid birçok âyetleri anladıkları gibi, ahkâma âid birçok âyetleri de idrâk ederler. Anlamadıkları tarafları ise aramakla mükellef degildirler. Aramaya, tetebbu' etmeye istitâ'ati olmazsa o zaman ulemânın iftâsiyla iktifâ eder. Şer'an ictihâd ile mükellef olan her insan hakkında taklîd memnû' değildir. Çünkü ictihâd-ı mutlakı, ancak şerâitini hâiz olanlar ifâ edebilirler. Bu şerâiti hâiz olmayanlar, bahis ve nazara, tedkîk ve tâhika

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzîh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzîhan bildirilmesi ricâ olunur.

¹ Bakara Sûresi, 2/76-83

vakfı hayatı edemeyenler için, üç mevzi'dan mâ'adâda, taklîd harâm değildir:

Bu üç mevzi'dan birisi; âbâ vüecdâd ile ulemâyi taklîd ile iktifâ ederek tarafı Hakk'tan nâzil olan ahkâma, mümkün olduğu hâlde, riâyet etmemek.

İkincisi; re'yine ve kavline i'timâd olunup olunmayacağı mechûl olan birini taklîd etmek.

Üçüncüsü; taklîd olunan zâtın kavli, delîl ile cerh olunduktan sonra yine taklîd olunması.

İbnu Kayyim der ki: "Tarafı İlâhî'den nâzil olan âyâti ilâhiyyeye ittibâ'an bezl-i mevcûdiyyet ederek kendine âşikâr olmayan bazı cihetlerde, daha âlim olan bir zâta taklîd etse bu hareket mezmûm değil, memdûhdur. Fakat bundan mâ'adâsına evvelâ Kitâbullâh ile Sünnet-i Resûlullâh'a mürâaat olunmalı ve ancak istinbâta imkân bulunmadığı zaman taklîd etmelidir." ⁽¹⁾

Benî İsrâîl içinde bir takım "ulemâ-i sū"un, bir takım "evliyâ-i şeytân"ın bulunması ki Cenâb-ı Hakk'ın gazab-ı ebedîsine dûcâr olmalarına sebeb olduysa, 'âmmenin onları taklîd ile iktifâ ederek ahkâm-ı ilâhiyyeden rû-gerdân olmaları bu azâb ve gazabın diğer bir sebebi oldu. 'âmme-i nâs öyle bir takım tâifeleri taklîd ettiler ki, bunların içinde ma'sûmlardan mâ'adâ herkesin düşeceğî hatâlardan sâlim olmayanları var, kelâm-ı ilâhîyi tahrîf edenler var; dünya için veyahud bir takım fitnelerin îkâzi için dînin içinde dînden olmayanı idhâl edenler vardi. ⁽²⁾

Hiç şüphesiz bu gibilere ittibâ' etmek belânin intisârına, adâletin mahvîna, faziletin zevâline, kanların irâkâsına, hürriyetlerin esâreti, hukükün iğtisâbi gibi kâffe-i mehârimin istibâhasına müeddî olur.

Abdü'lazîz Çâviş

KUR'ÂN-I AZİMÜ'S-ŞÂN'IN HÂKİMİYET-İ MUTLAKASI

Ümmet-i İslâmiyyenin ahkâm-ı dîniyyede gösterdiği teseyyüb ve ihmâlin bence en mühim sebebi şudur:

Erkân ve ahkâm-ı zarûriyye -ki yüzde doksanbizzât Kur'ân'ın ve Kur'ân'ın tefsiri mâhiyetinde olan Sünnet'in malidir.

İctihâdî olan mesâil-i hilâfiyye ise yüzde on nisbetindedir. Kiyâmetçe mesâil-i hilâfiyye ile erkân ve ahkâm-ı zarûriyye arasında azîm tefâvüt vardır. Mes'ele-i ictihâdiyye altın ise öteki birer elmas sütûndur. Acaba doksan elmas sütûnunu on altın himâyesine vermek,

mezc edip tâbi' kılmak câiz midir?

Cumhûru, burhândan ziyâde, me'hazdeki kudsiyet imtisâle sevk eder. Mütcehidînin kitâbları vesile gibi, cam gibi Kur'ân'ı göstermeli; yoksa vekîl, gölge olmamalı.

Mantıkça mukarrerdir ki zihin melzûmdan tebe'î olarak lâzıma intikâl etmez. Etse de ikinci bir teveccûh ve kasd ile eder. Bu ise gayr-ı tabî'îdir. Meselâ hükmün me'hazı olan şerî'at kitâbları melzûm gibidir. Delîli olan Kur'ân ise lâzımdır. Muharrik-i vicdân olan kudsiyet, lâzımın lâzımidir. Cumhûrun nazari kitâblara temerküz ettiğinden yalnız hayâl meyâl lâzımı tahattur eder. Lâzımın lâzımını nâdiren tasavvur eder. Bu cihetle vicdân lâ-kaydliga alışır, cümüdet peydâ eder. Eğer zarûriyât-ı dîniyyede doğrudan doğruya Kur'ân gösterilseydi, zihin, tabî'î olarak, müşevvik-ı imtisâl ve mûkîz-ı vicdân ve lâzım-ı zâtî olan "kudsiyet"e intikâl ederdi. Ve bu sûretle kalbe meleke-i hassâsiyyet gelerek îmânın ihtârâtına karşı esamm kalmazdı.

Demek şerî'at kitâbları birer şeffâf cam mâhiyetinde olmak lâzım gelirken mûrûr-ı zamânla mukallidlerin hatâsı yüzünden paslanıp hicâb olmuşlardır. Evet, bu kitâblar Kur'ân'a tefsîr olmak lâzım iken başlı başına tasnîfât hükmüne geçmişlerdir.

Hâcât-ı dîniyyede cumhûrun enzârını doğrudan doğruya, câzibe-i i'câz ile revnakdâr ve kudsiyetle hâledâr olan ve dâimâ îmân vâsitasıyla vicdânı ihtiyâza getiren hitâb-ı ezelînin timsâli bulunan, Kur'ân'a çevirmek üç tarîkledir:

1) Ya müellifinin bi-hakkın lâyik oldukları derin bir hürmeti tenkîd ile kırıp o hicâbı izâle etmektir. Bu ise tehlikedir, insâfsızlıktır, zulümdür.

2) Yahud tedâricî bir terbiye-i mahsûsa ile kütüb-i şerî'ati şeffâf birer tefsîr sûretine çevirip içinde Kur'ân'ı göstermektedir. Selef-i mütcehidînin kitâbları gibi: *Muvattâ'*, *Fikh-ı Ekber* gibi. Meselâ bir adam (İbnu Hacer)'e [243] nazar ettiği vakit Kur'ân'ı anlamak ve Kur'ân'ın ne dediğini öğrenmek maksadıyla nazar etmeli. Yoksa Ibnu Hacer'in ne dediğini anlamak maksadıyla değil. Bu ikinci tarîk de zamana muhtâcdır.

3) Yahud cumhûrun nazârini, ehl-i tarîkatın yaptığı gibi, o hicâbin fevkine çıkararak üstünden Kur'ân'ı gösterip Kur'ân'ın hâlis malını yalnız ondan istemek ve bil-vâsita olan ahkâmî vâsitanâdan aramaktır.

Bir âlim-i şerî'atin va'zina nisbeten bir tarîkat şeyhinin va'zîndaki olan halâvet ve câzibiyet bu sirdan neş'et eder.

Umûr-ı mukarrerendendir ki, efkâr-ı 'âmmenin bir şeye verdiği mükâfât, gösterdiği rağbet ve teveccûh ekseriyâ o şeyin kemâline nisbeten değildir; belki ona derece-i ihtiyâc nisbetindedir. Bir sâ'atçının bir allâmeden ziyâde ücret alması bunu te'yîd eder. Eğer cemâ'ât-ı İslâmiyyenin hâcât-ı zarûriyye-i dîniyyesi bizzât Kur'ân'a müteveccih

¹ A'râf Sûresi, 7/3

² Âl-i İmrân Sûresi, 3/77

olsaydı o Kitâb-ı Mübîn milyonlarca kitâblara taksîm olunan rağbetten daha şedîd bir rağbete, ihtiyâc netîcesi olan bir teveccühe mazhar olur ve bu sûretle nûfûs üzerinde bütün ma'nâsiyla hâkim ve nâfiz olurdu. Yalnız tilâvetiyle teberruk olunan bir mübârek derecesinde kalmazdı.

Bununla beraber zarûriyât-ı dîniyyeyi mesâil-i cüz'iyye-i fer'iyye-i hilâfiyye ile mezc edip ona tâbi' gibi kilmakta büyük bir hatar vardır. Zîrâ "Musavvibe"nin* muhâlifi olan "Tahtie" cilerden biri der ki: "Mezhebim haktır; hatâ ihtimâli var. Başka mezheb hatâdır; savâba ihtimâli var." Hâlbuki cumhûr-ı avâm mezhebde imtizâc etmiş olan zarûriyâti nazariyat-i ictihâdiyyeden vâzihan temyîz ettiğinden sehven veya vehmen tahtieyi fil-cümle teşmîl edebilir. Bu ise hatar-ı azîmdir. Bence tahtieci hubb-ı nefisden neş'et eden "inhisâr-ı zihniyyet" illetiyle ma'lûldür. Ve Kur'ân'ın câmi'iyetinden ve umûm tabakât-ı besere şümûl-i hitâbindan gaftle mes'ûldür. Hem tahtiecilik fikri sû'-i zan ve tarafîgîrlik hüsnün menba'ı olduğundan İslâm'da lâzım olan tesânûd-i ervâh, tevhîd-i kulûb, tehâbûb ve te'avüne büyük rahneler açmıştır. Hâlbuki hüsn-i zanla, muhabbet ve vahdetle me'mûruz.

* * *

Bu mes'eleyi yazdıktan biraz zaman sonra bir gece rü'yâda Cenâb-ı Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'i gördüm. Bir medresede huzûr-ı saâdette bulunuyordum. Cenâb-ı Peygamber bana Kur'ân'dan ders vereceklerdi. Kur'ân'ı getirdikleri sırada Hazret-i Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Kur'ân'a ihtirâmen kıyâm buyurdular. O dakikada şu kıyâmın ümmeti irşâd için olduğu birden hâtırıma geldi.

Bilâhare bu rü'yâsı sulehâ-yı ümmetten bir zâta hikâye ettim. Şu sûretle ta'bîr etti:

-Bu büyük bir işâret ve beşârettir ki, Kur'ân lâyık olduğu mevki'-i muallâyi bütün cihânda ihrâz edecktir.

Bedîuzzamân

Saîd

MÜSLÜMANLIĞIN TAMÂMIYLA TATBÎKİ ZAMANI GELMİŞTİR

Şimdiye kadar felâketten felâkete sürüklenmekten bir türlü kurtulamayan şu ma'sûm millet nazarında mâhiyeti gayr-ı ma'lûm bir şey kalmadığından zamanın ne tecrübe, ne de tereddüdle imrâra aslâ müsâadesi olmadığına ve tatbîkât devrinin çoktan hulûl ettiğine i'timâd-ı umûmî ber-kemâldir.

Bundan sonra ittihâz edeceğimiz tarz-ı hareketin mâhiyetini ta'yîn bahsi kalır ki, bunu da her an ve

* "Dört mezheb de haktır; fürû'âtta hak teaddüd eder." diyenlere ilm-i usûl istilâhınca "Musavvibe" denir.

zamanda efkâr ve arzû-yı umûmîde aramak lâzım gelir.

Ümmet-i İslâmiyyenin te'âlî ve terakkîye doğru hatvenâdâz olması ve bu maksadın husûlü ise müsterek ve mutazam bir mesâînin vücûda getirilmesi yolundaki arzû-yı umûmînin bir an evvel tatmîn ve bu sûretle hey'et-i umûmiyyenin bir noktada birleşmesiyle kâbil olduğunu yine bu sahîfelerde mükerrerden izâh etmiş idik. Kim ne der ise desin, şimdiye kadar hiçbir vakit nazar-ı ehemmiyyete alınmayan ve en ziyâde lâzimü'l-ittibâ' olan bu arzû-yı umûmî mes'elesinde birkaç sâniye tevakkufa tenezzül edilmemiştir. Husûs-ı mezkûr ne zaman ve herhangi tarafdan der-miyân edilir ise edilsin, derhâl bir dudak bükülmesiyle beraber ekser-i halkın cehlinden bahisle şâyân-ı ehemmiyyet olmadığı îmâ edilmişir.

Hiç düşünülmüyor mu ki bugün devletin kuvvet ve kudretini te'mîn eden bu ekseriyetin maksadı husûl bulmadıkça refâh ve saâdet-i âmmenin husûlü mümkün ve müyesser olamaz. Eşhâsin menâfi'-i hasîsesi ve ictihâdât-ı şahsiyyesi ile ümmet-i İslâmiyyenin umûrunu tedvîre kalkışmak menfaat yerine mazarratı intâc eder.

Ümmet-i İslâmiyyenin târihi her ne zaman nazar-ı im'âna alınırsa, lâ-yüad kahramanlık ve fedâkârlığın âsâr-ı mübeccelesi görülür. Fakat şunu da nazar-ı dikkate almalıdır ki, bu kahramanlıklar dîndâr ve azimkâr ricâlin kiyâset ve ihlâsla bir gâyeye vusûl için her umûrda tevhîd-i mesâî ve harekât etmeleriyle zuhûra gelmiştir.

[244] Uzağa gitmeye ne hâcet; dünkü harbin yakın bir noktada gösterdiği dînî tâhrikâtta doğan birkaç günlük gazanferâne savletin istikbâlde şâhidi yine târîh olacaktır.

Bu milletin sînesi belki harbden bî-tâbdır. Fakat rûhu hiçbir vakit öldürülmemiş ve öldürülemeyecektir. Kalbi üzerine çöken ufak ye's ve ıztırâb ise emniyet ve i'timâd-ı umûmîyi kazanmış zevât-ı fâzilanın nukât-ı ânifeye arz-ı izhâr-ı ehemmiyyet eylediği gün zâil olacağı bî-şübhedir.

Şimdiye kadar her teşebbüsâtımıza âriz olan atâlet ve batâet ve bunun netîce-i tabî'iyyesi olan mahrûmiyyetimize sebeb-i yegâne addedilen an'anât-ı dîniyye ve millîyyeye karşı savrulan bühtânların bugünkü sönüklüğü pek âşıkâr bir sûrette mer'îdir.

Hakîkati ise iki asrı mütecâviz bir zamandan beri ümmete rehberlik edenlerin kalbinden din ve millete karşı muhabbetin zevâlinde ve ahkâm-ı dîniyyenin tatbîki husûsunda gösterilen ihmâlde aramalıdır.

Bidâyet-i Meşrûtiyyet'ten beri bu hâlin daha ziyâde terakkî ve teammûm ettiğine bugünkü kuvvet ve kudretsizliğimizden başka delîle hâcet görülemez. Dînden istifâza-i hakîkât etmeyen bir rehbere, Hak hiçbir vakit tevfîkini refîk etmez. Her hâl ve hareketini Hakk'a medyûn ve mu'tekid olmayan insandan ise menfaat-ı umûmiyye nâmina hayır beklenemez. Şâhsî ictihâd ve

hareketlerin semeresi mahdûd olur, menfaati olsa da şahsa âid kalır, umûm nâmına kat'iyen nâfi' ve müessir olamaz. Umûmun menfaatini te'mîn edecek kuvvet bir gâye altında tevhîdi arzû ve ber-nâme-i hareket eden milletten doğar.

Kavmiyeti men' eden bir dîne sâlik olan bu halkın ise hareket edeceğî nâm ancak hakîkî ve tam ma'nâsiyla "İslâmiyet" olabilir. Bugünkü tefrikayı doğuran âmlinin "kavmiyet" düstûru olduğuna ne şüphe?..

Münhasıran kavmiyet nâmına hareket eden milletlerin âkîbet-i fecîalarının vücûd-ı İslâm'da açtığı cerîhaların tedâvîsini te'mîn edecek âmil ve müessir, yapılan hatîâttan ızhâr-ı nedâmetle ahkâm-ı celîli ihmâl olunan bu dîn-i âlîye avdetle mümkün olabilir.

Küçük ve büyük her bir hatâsını müdrik ve Hakk'a karşı mu'terif olan bir kavme mesâîb âriz olması baîdü'l-îhtimâldir.

Bu husûsda bizim asırlardan beri terâküm eden günâhlarımız pek çoktur. Müslümanlık da'vesında bulunduğuumuz hâlde gün geçtikçe Müslümanlık'tan uzaklaştık. Kur'ân'ın ahkâmî yalnız mushaflarda yazılı kaldı. O ahkâm-ı celîleyi –hiç birini istisnâ etmeksizin- harfiyyen tatbîk etmek ümmet-i İslâmiyye için farz-ı kat'î değil midir? Kur'ân-ı Celîl yalnız namazın, orucun farz olduğunu göstermiyor. Onun gibi daha nice ahkâm-ı siyâsiyye ve ictimâ'iyye vardır ki, her biri aynı derecede vûcûb ifâde ediyor. Biz ise o evâmir-i Kur'âniyyenin hiç birini nazar-ı dikkate almadık, onları bir vâizin sözü derecesinde tutmaktan hiç sıkılmadık. Eğer yalan söylesem işte Kur'ân meydandadır. Hiçbir harfi tahrîfe uğramamıştır. Onun karşısında bizim efâlimiz de meydandadır. Mukâyese ediniz, o vakit bizim Müslümanlığımızın mâhiyeti meydana çıkar. Kur'ân'ın nehy ettiği ne kadar münkerât varsa hemen bilâ-istisnâ hepsini irtikâb ve icrâ ediyoruz. Kur'ân'ın emr ettiği hayat-ı ictimâ'iyye-i İslâmiyye, bünyân-ı siyâsî-i millîyye nerede? Göz boyayıcılıkla ancak kendi kendimizi aldatabiliriz. Kur'ân'ın düstûrları kat'îdir. Sünnet-i İlâhiyye için tebeddül yoktur.¹ (إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّرُ مَا يَقُولُ حَتَّىٰ يُعَذِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ) Bizim dûcâr olduğumuz felâketler hep kendi ellerimizle hâzırladığımız mesâibdir. Hiç kimseye levî etmek doğru değildir. Fenâliğin asıl mense'ini herkes nefsinde aramalıdır. Felâhin mebde'î budur. Yekdiğerimize karşı tahmîl-i cerâim etmek tarîk-ı gaflet ve dalâletten henüz ayrılmadığımızı gösterir. Dünyada en mezûm bir şey varsa o da yalancılıktır, riyâdîr, nifâktır. Bu Dîn-i Celîl sîdk u istikâmet üzerine kurulmuştur. Hazret-i Peygamber'in en büyük sermâyesi sîdktr. Düşmanları bile bu husûsda i'tirâfdan başka bir şeye cesâret edememiştir. O sâydededir

ki, İslâmiyet az zamanda güneş gibi cihâni kapladı. Biz de Müslümanlık da'vesında bulunuyor isek aynı tarîk-ı sîdk u istikâmeti ta'kîb etmeliyiz. Ya tam ma'nâsiyla müslüman olmalıyız, yahud bu da'vedan vaz geçmeliyiz. Bu ikisinin arası nifâktır, ki Cenâb-ı Hak bizi bundan şiddetle men' etmiştir. Kur'ân'ın baş tarafında küfürden iki âyette bahs olunuyor. Fakat nifâktan bahs eden âyetler sahîfeler dolusudur. Bunun elbette bir hikmet-i celîlesi vardır. Bundan te'âmî etmek insâfsızlıktır.

Onun için ben diyorum ki bizim asırlardan beri terâküm eden günâhlarımız pek çoktur. Her şeyden evvel bizim için lâzım olan seyyiâtimiz tövbe etmektir. Şimdiye kadar güttüğümüz da'veda sâdîk olmadığımızı i'tirâf eylemeliyiz. Bunu yaptığımız gün felâh başlamış demektir. Kendisinden pek ziyâde uzaklaştığımız Kur'ân-ı Celîl'e, Sünnet-i Resûl'e dört el ile yapışmak zamanı hulûl etmiştir. Bizi kurtaracak ancak budur: Hakîkî Müslümanlık. Bizim düstûr-ı esâsîmiz Kur'ân'dır. Ona muhâlif hiçbir şey mu'teber değildir. Ona muvâfik her şey mu'teberdir. Onun her emri icrâ olunmak için, nehyi de men' edilmek için nâzil olmuştur.

Hakîkî müslümanlar onlardır ki, Kur'ân'ın bilâ-istisnâ her emrini icrâ, her nehyini men' ederler.

İşte ümmetin felâhî yalnız bu noktadadır. Da'vemızda sâdîk olduğumuzu isbât etmedikçe nusret-i ilâhiyye bizden munkatî'dır. Müslümanlık, müntesiblerinden [245] îmân-ı tâm ister, sîdk u hulûs ister. Cenâb-ı Hakk'ın mü'minlere –Allah'ın kasد ettiği ma'nâ ile mü'min olanlara– mev'ûd olan mükâfâta nâiliyet için bundan başka çare yoktur. Asırlardan beridir zillet ve mesâîb içinde ezildik, daha binlerce asır başımıza taştan taşa vursak Kur'ân'a rucû' etmedikçe hiçbir fâidesi yoktur. (وَلَن تَجِدَ لِشَّهَدَةِ اللَّهِ تَبَدِيلًا)² Milyonlar değil, milyarlarca beşer bu düstûr-ı ezeli-i İlâhiyyi değiştiremez. Bahtiyâr o ümmetlerdir ki, hidâyet-i İlâhiyye onlara yetişmiştir.

Amasra:

Mustafa Nazmî

GARÂNİK MES'ELESİ HAKKINDA Dârülhikmet-İslâmiyye A'zâsından Râsim Efendi'nin Hatâ-yı Azîmi

– 6 –

Bundan evvelki makâlemizde "temennâ" ve "ümniye" kelimeleri "kara'e" ve "kîrâ'et" ma'nâsi ile tefsîr edildiğine göre âyetlerin ma'nâlarını, tevcîhlerini tafsîlen izâh ederek bu âyetlerin kîssa-i ma'hûde ile hiçbir sûretle münâsabeti olmadığı gösterilmiştir.

Şimdi bir de "temennâ" ve "ümniye" kelimelerini

¹ Ra'd Sûresi, 13/11

² Fetih Sûresi, 48/23

ma'nâ-yı ma'rûfları üzere haml ederek ma'nâ-yı âyeti bu sûretle tevcîh edelim.

Sahîh-i Buhârî'de mezkûr olduğu üzere İbnu Abbâs'dan "temennâ" ve "ümniye" "hadîs" ile rivâyet olunmuştur. Hadîsden maksad ise "hadîs-i nefş"dir, fikrimizin ibâre-i nefsiyyesi hükmünde olan kelâm-ı bâtinîdir. Ebu'l-Abbâs Ahmed ibni Yahyâ ile İbnu'l-Esîr'den de "temennâ" hadîs-i nefş ile, emr-i mergübun husûlunu teşehhî ile rivâyet edilmektedir. *Kâmûs*'un beyânına göre de "temennâ" bir şeyi dilemek, ummak, mütehayyilede takdîr ve tasvîr etmektir. "Ümniye" de umulan ve temennî olunan arzû ve maksaddır. Şu hâlde âyet-i kerîme, her nebü ve resûlü arzû ve temennîsi olduğunu, ve buna karşı da şeytânın dâimâ ilkââtta bulunduğu ve Cenâb-ı Hakk'ın ilkâât-ı şeytâniyyeyi nesh ederek, kendi âyatını nebü ve resûllerinin da'vâlarını tâhkîm eylediğini bildiriyor.

Acaba her nebü ve resûlü bir ümniyesi, bir arzûsu var mı idi ve bu ümniye neden ibâret idi? Şimdi bu ciheti îzâh edelim: Hiç şüphe yok ki; Cenâb-ı Hak nâsı tarîk-ı hidâyete sevk için ne kadar resûl, ne kadar nebü irsâl buyurmuş ise onların hepsinde kavimleri hakkında bir ümniye, bir arzû var idi. Her an kavimlerinin kendilerine ittibâ' ve da'vet eyledikleri hakâyıkı kabûl eylemelerini, zulümât-ı şirkten çıkararak nûr-ı tevhîd ile dâire-i hidâyete girmelerini, kütüb-i ilâhiyye ve ahkâm-ı dîniyye ile şifâ-yâb olmalarını, sözlerine icâbetle hevesâtlarından vaz geçmelerini, hulâsa Cenâb-ı Hakk'tan getirmiş oldukları şeylerin hepsine îmân etmelerini temennî ediyorlardı. İşte enbiyâ-yı kirâmin, rusûl-i 'izâmin en büyük temennî ve arzûları bu idi. Kavminin îmânına, kendi risâlet ve nübüvvetini tasdîk ile her husûsda kendisiyle beraber olmalarına harîs olmayan hiçbir resûl, hiçbir nebü gelmemiştir. Şüphe etmeyiz ki; ekmel-i mevcûdât olan Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretleri de bu husûsda en yüksek bir mertebede bulunuyorlardı. Yani kavminin îmânına pek ziyâde harîs idiler. Çünkü hakkında; *(وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ)*¹ buyurulan zâtın bilâ-istisnâ bütün insanların hidâyetini arzû etmesi kadar tabî'i bir şey olamaz. Umûmun hidâyetini arzû eylediğinden dolayı peygamberin rizâ-yı ilâhiye mugâyir bir harekette bulunmuş olması neden lâzım gelsin? Zâten peygamberde olan bu hirs ve arzûyu Kur'an vâzih bir sûrette bildirmiyor mu?.. *(فَلَعَلَّكَ بَانِخٌ)*² *(نَفَسَكَ عَلَى آتَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا*³ *(أَفَأَنْتَ تُنَجِّرُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ)*⁴ (ولو حَرَضْتَ بِمُؤْمِنِينَ)

¹ Enbiyâ Sûresi, 21/107

² Kehf Sûresi, 18/6

³ Yusuf Sûresi, 12/103

⁴ Yûnus Sûresi, 10/99

Kavminin zulümât-ı küfürden çıkarak dâire-i hidâyeti bulmaları husûsunda Resûl-i Ekrem Efendimiz'deki emânî ve şiddet-i arzû üzerine delâlet eden âyât-ı kerîme o kadar çoktur ki, onları zîr etmek mûcib-i tatvîldir. Binâenaleyh peygamberimizin bu yoldaki ümniyesi bedîhî bir şeydir.

Şurası da inkârı gayr-ı kâbil bir hakîkattir ki: Bil-cümle enbiyâ-yı izâm, rusûl-i kirâm hazarâti ber-tafsîl îzâh olunan şu ümniye-i sâmiyyede bulundukça şeytân onun sebîlinde aserât ilkâ eylemiş, kendileri ile maksadları beynde bir takım akabât ve mevâni' ikâme etmiştir, nâsin kalblerinde ilkâ-yı vesvese ve şüphe ederek mevhûbât-ı ilâhiyye olan kuvve-i akıl ve ahsâs ile intifâ'ı nâsdan selb etmiş, onlar da bu vesâvis ve şübhâta ittibâ' ederek resûl ve nebüye karşı kiyâm ve resûlü maksadından çevirmeye çalışmışlar; onunla mu'ânedele ve mücâdele etmişlerdir ve Kur'an-ı Kerîm bunu da'pek açık bir sûrette tasvîr etmektedir: *(وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُؤْخُونُ إِلَى أُولَئِنَّهُمْ لِيَجِدُو كُمْ)*⁵ *(وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَذْوَأَ شَيَاطِينَ الْإِنْسَانِ وَالْجِنِّ يُوَحِّي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ) (نَعْصُرُ زُخْرُفَ الْقُولُ غَزُورًا)*⁶ (Kur'an-ı Hakîm)

Da'vet henüz bidâyette iken, yani resûlü etbâ'ı az, yardımçıları zaîf olduğu zamanlarda iğvâât-ı şeytâniyye ile ona karşı kiyâm eden husamâ kolayca ihrâz-ı gâlibiyyet edebildiklerini görünce artık hak kendi taraflarında olduğu zehâb-ı bâtilâna kapılıyorlar, nebü ile maksadı beynine ilkâ edilen avâik kendileri için bir fitne oluyordu. "Hak bizimle beraber olmasayı elbette gâlib olmazdı, elbette Allah'ı ona da yardım ederdi", diyerek dalâletlerini bir kat daha muhâfaza etmeye çalışırlardı.

[246] Zâten enbiyâ hakkında cârî sünnet-i İlâhiyye peygamberlerin mensûb oldukları kavmin vasat tabakasından, yahud içlerinde zaîf addolunan kimselerden intihâb olunmuş olmasıdır. Bundaki hikmet-i ilâhiyye ise hakkı kabûl ve izâh husûsunda yalnız delîl ve burhân kuvvetinin âmil olması, nâsin da'vet olundukları şeyleri kuvve-i cebriyye ile, dâînin icrâ-yı nûfûz etmesiyle değil, ancak kendi ihtiyâr ve irâdeleriyle kabûl etmeleri, bununla beraber nâşırleri i'tibâriyla bile hâkin bâtila benzememesidir.

Evet, her zaman görülmüş şeylerdendir ki, bâtilin yardımıcısı ehl-i enfe, ehl-i kuvvet ve câhdır. Emvâl, evlâd, aşiret, a'vân ile izzet taleb edenler, ancak muzahrafât ile mağrûr olan kendini beğenmiş ehl-i kuvvet ve câhdır. Bu hasletler ise ancak rüesâda, kudret ve kuvvet sâhiblerinde ictimâ' ederek onları nefislerinden zühûl ettirir, ne olduklarını unutarak rûşd ü hidâyete isâl eden tarîki göremez olurlar. İşte hak ile bâtil yekdiğerinden bu sûretle de temeyyüz ediyor. Binâenaleyh her ne zaman bir nebü çıkış da haka da'vet edince kalbleri temiz olan,

⁵ En'âm Sûresi, 6/121

⁶ En'am Sûresi, 6/112

hakki kabûle müstaid bulunan nûfûs-ı sâfiyye, ‘ukûl-i selîme erbâbı bu alâmetlerden, bu fitnelerin kokusundan onun rableri tarafından olduğunu anlayarak ona ilticâ ederler; kalbleri bu gibi fiten ve şevâğılden hâlis olduğu cihetle onun etrâfında toplanarak ona müzâheret etmeye başlarlardı. Nebî hakka da ‘vet edip de muhît-ı sâfindan icâbet ve mu‘âvenet gördükçe o mağrûrlar kiyâm ederek artık kiyâmeti koparırlar: “Sen de bizim gibi insandan başka bir şey degilsin! Sana ittibâ’ edenler ancak bizim içimizde olan erâzildir; tabaka-i süflâda bulunan kimselerdir; sende bizden fazla bir meziyet, bir fazilet göremiyoruz; öyle zannediyoruz ki sen yalancısın!” gibi bir takım hezeyân ile şamataya kalkışırlardı ki, Kur’ân-ı Kerîm bunların hâlini de pek güzel anlatıyor.*

Cenâb-ı Hak sünnet-i İlâhiyyesi muktezâsına bu mağrûrlara biraz müsâade verip mü’minlere karşı mücâdelelerinde bazı gâlibiyet ve muvaffakiyetler elde edince kalblerinde maraz olanlar bunlardan fitneye düşerler; artık hakkın kendi taraflarında olduğu zehâbiyla bir takım taşkınlıklarda bulunurlardı. Lâkin Cenâb-ı Allah emrinde gâlib olduğu cihetle er-geç şeytânın ilkâ eylediği bu şübheleri mahv u izâle ediyor, o mevâni’ ve ‘akabâti kaldırır; âyât-ı İlâhiyyesini tâhkîm ve deâimini tesbît ediyor; âyât-ı İlâhiyyesine yardımcı olanlara da izzet bahş ediyor. Bu suretle kelime-i ilâhî, hak ve hakîkat lâyık olduğu mertebe-i ‘ulyâya yükseldiği gibi, şeytânın kelimesi de dereke-i süfiyyete sukût ediyor. ¹⁾ فَإِنَّمَا الْرَّبُّ يَدْهُبُ جُفَاءً وَأَمَا (Qâmi’âtuhu) kavl-i İlâhîsi de enbiyânın ümniyesine karşı vukû’ bulan bu ilkâ’-i şeytânının en nihâyet zâil olarak âyât-ı İlâhiyyenin, nebînin tebliğ eylediği hakâyikin takrîr ve tesbît edildiğini iş’âr ediyor. İşte bil-cümle enbiyâ ve mürselîn hakkında cârî olan sünnet-i İlâhiyye budur; ve bunda hilâf da yoktur. Hepsi emâni-i ‘ulviyyenin sâha-i hakîkate çıkışmasını şiddetle arzû ettikçe karşısında bir çok mâni’alar zuhûr etmiş ve bu maksadından vaz geçmesi için kendisine revâ görülmedik ezâ ve cefâ kalmamış ve Cenâb-ı Hak da iyi ile kötüün ayrılmaması için bir müddet evliyâ-yı şeyâtîne müsâade etmiş, onları gâlib ve muzaffer kilmiştir.

Şübhe yok ki: Enbiyâ-yı sâbikanın ma’rûz kaldıkları bu hâllere Resûl-i Ekrem Efendimiz daha ziyâde ma’rûz kalmışlardı. Zât-ı Nübüvvet-Penâhîleri kavminin îmânını şiddetle arzû ve bu arzûsunun sâha-i hakîkate çıkışması için nâsî dîn-i hakka da ‘vet ettikçe Ebû Leheb gibi evliyâ-yı şeyâtîn onun arkasından dolaşır ve “Muhammed (sallâllâhu aleyhi ve sellem) sizi âbâ’ vüecdâdınızın

* ما تَرِيكَ إِلَّا بَشَّرًا مُثْلَّا وَمَا تَرِيكَ أَتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوكُمْ بِأَدِي الرَّأْيِ وَمَا تَرِيَ Kur’ân, [Hûd Sûresi, 11/27]

¹⁾ Ra’d Sûresi, 13/17

²⁾ Hac Sûresi, 22/52

dîninden döndürmek ister. Sakın aldanmayınız ve onun sözüne inanmayınız.” diyerek nâsı mütemâdiyen iğvâ eder ve onları peygamberin aleyhine kiyâm ettirir idî. Hazret-i Peygamber umûmun mazhar-ı hidâyeti için dîne da ‘vet ettikçe müşrikîn de o hazrete karşı dilleriyle, elliyle her türlü ezâ ve cefâyi yapmazlar mı idi? Yalnız peygambere değil, ona îmân edenlere de türlü ezâ ederek onları İslâm’dan döndürmek için var kuvvetleriyle çalışmıyorlar mı idi? Hattâ kölelerden en evvel müslüman olan Bilâl-i Habeşî hazretlerinin boynuna ip takıp çocukların ellerine vererek Mekke sokaklarında dolaştırmadılar mı idi?..

Kendilerini dîn-i hakka da ‘vet maksadıyla Tâif’ e gittiği zaman Cenâb-ı Peygamber nasıl tâkat-fersâ hakâretlere ma’rûz kalmış idi? Gittikçe bir kat daha şiddetini artıran bu eziyetlere, bu hakâretlere karşı tahammülü kalmayan müslümanlar izn-i resûl ile diyâr-ı Habeş’ e ve sâir yerlere muhâcerete başlamışlardı. Tabî’idir ki, bu hâllerden kalb-i risâlet-penâhîleri mahzûn olduğu gibi, kendisi için mev’ûd olan nusret-i ilâhiyyenin tahakkukunu da sabırsızlıkla temennî ediyordu.

Maamâfîh bu hâller, yalnız Hazret-i Peygamber ile etbâ’ına münhasır olmayıp bil-cümle enbiyâ-yı sâlife ile ümmetleri hakkında da cârî olan bir kânûn-ı ilâhî idi. İşte nazm-ı celîli âyât-ı İlâhiyyeyi, da ‘vet-i enbiyâ-yı hükümsüz bırakmak husûsunda şeytânın ilkâsı, evliyâ-yı şeyâtînin muâcezeleri evvelden beri devâm edegelmiş bir sa’y-i merdûd olduğunu bildirmekle nebî sallâllâhu aleyhi ve sellem kalb-i saâdetlerini tesliye için sevk olunmuştur. Cenâb-ı Hak, bil-cümle enbiyâsı hakkındaki sünnet-i ilâhiyyesini hikâye etmekle sevgili habîbinin kavminden gördüğü muâmelenin **[247]** misline enbiyâ-yı sâlifenin de ma’rûz kaldıklarını, binâealeyh enbiyâ ve mürselîn hakkındaki kânûn-ı İlâhîsi böyle olduğu cihetle bundan mahzûn olmaması lâzım geldiğini bildirmiş oluyor.** Bu tesliye ile beraber kendisine mahsûs olan dîni ikmâl, kendisiyle beraber mü’minler üzerine ni’metlerini itmâm edeceğini de va’d buyuruyor. Maamâfîh kendilerinden evvel geçenlerin

³⁾ Hac Sûresi, 22/52

** Şâh Veliyyullâh el-Muhdesî d-Dehlevî hazretlerinin ifâdât-ı âtiyyeleri bu nûkteseyi pek güzel isbât ettiği cihetle aynen naklî münâsib görüyorum: ثم قيل له فاصدح بما تؤمر وقيل وانذر عشيرتك الاقربين فجهر بالدعوة (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ) وابطال وجوه الشرك فتعصب عليه الناس آذوه بالستهم و ايدبهم كقصة القاء سبيل جزرو والختي و هو صابر في كل ذلك يبشر المؤمنين بالنصر وينذر الكافرين بالانهزام كم قال عالى سبحانه و يولون الدبر. و قال الله تعالى جندما هنالك مهزوم من الاحزاب ثم ازادوا فى التعصب فتقاسموا على ايداء المسلمين و من ولهم من بنى هاشم و بنى المطلب فهدوا الى الهجرة قبل الحبشة فوجدوا سعة قبل السعة الكبرى ولما مات خديجة رضي الله عنها و مات ابو طالب عمها و تفرقت كلمه بنى هاشم فزع لذاك و كان قد نفت فى صدره ان علو كلته فى الهجرة تقىيا اجماليا فتلقاء ببرويته و فكره فذهب اهله الى الطاف و الى هجر و الى الميامة و الى كل مذهب فاستجهل و ذهب الى الطاف فلائى عناء شديدا ثم الى بنى كنانة فلم ير منهم ما يسره فعاد الى مكة بعد زمة و نزل وما ارسلنا من قبلك من رسول ولا نبى الا اذا تمنى القى الشيطان فى امينته! - حججه الله البالغة)

süretlerine ircâ-i nazar etmeleri lüzümunu da bildirmiştir oluyor: **أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يُقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَلَقَدْ^۱** فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكاذِبِينَ^۲ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتُكُمْ مَثْلُ الدِّينِ خَلُوا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْئُومُ الْبَلَاءِ وَالضَّرَّ وَزُرْلُوا حَتَّىٰ يَقُولُ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَنِي نَصْرٌ^۳ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

Âyet-i kerîmenin ma'nâsındaki te'vîl-i sâni' işte budur. Geçen âyetler bu te'vîl ve tevcîh üzerine delâlet eylediği gibi,³ (وَإِنْ يَكُدُّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ) kavl-i sübhanâsında geçen kissaların siyâkı da buna ırşâd etmektedir.

Görülüyor ki Garânîk Kissası, şu ma'nâ-yı sahîh ile de birleşemiyor. Bu tevcîhe göre de, kissanın bu âyetlerle hiç münâsebeti olmadığı pek vâzihdir. Binâenaleyh Garânîk Kissası'nın vuku'u kabûl edilmedikçe âyetlerin tevcîh edilemediğini iddiâ etmek, her hâlde pek âmiyâne bir iddiâ olur. Erbâb-ı ilim lisânından böyle bir sözün sudûr edebileceğine biz hiç de ihtimâl veremiyoruz. Bilhâssa hakâyık-ı dîne vâkif, ma'anî-i Kur'âniyyeyi müdrik olan hiçbir kimseden böyle bir sözün sudûr etmesini müsteb'ad görürüz.

Çünkü bir din âliminin vazîfesi, zâhiren esâsât-ı dîniyyeye mugâyir gibi görülen, veyahud câlib-i i'tirâz olan noktaları nazm-ı celîlin müsâadesi nisbetinde tevcîh ve tâzîh ederek –şâyed varsa– görülen mugâyereti, vârid olan i'tirâzâtı def' u redd etmektir.

Üçüncü bir te'vîl ve tevcîh olmak üzere sâhib-i İbrîz'in beyânât-ı âtiyesi de mühimdir. Sâhib-i İbrîz enbiyânın ümmetleri hakkındaki emânîlerini, ümmetlerinin îmân etmeleri husûsundaki hirs ve arzûlarını, Cenâb-ı Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellem bu husûsda en yüksek bir mertebe ihrâz eylemini zîr ettikten sonra diyor ki: "Sonra Cenâb-ı Hakk'ın **فِيمْنُهُمْ مَنْ أَمْنَ**(امن) buyurduğu gibi ümmet ihtilâf ediyor. Kâfir olanlara muhakkak ki şeytân, nübûvet ve risâleti ta'ni mutazammîn ve kendisinin küfrünü mûcib bir takım vesvese ilkâ ediyor. Kezâlik mü'min de vesâvîs-i şeytâniyyeden hâlî değildir. Yani şeytân onları da bir takım şübhâ ile tağlıt ediyor. Çünkü bu vesâvîs, ale'l-ekser îmân-ı bi'l-gaybin levâzîmindandır. Îmân-ı bi'l-gaybin bulunduğu yerde ekseriyâ şübhâ de vârid olur. Her ne kadar bu vesâvîs, killet ve kesret, ve muktezâyi müte'allikât ile insanlarda muhtelif ise de yine az çok hepsinde vardır. Binâenaleyh "temennî" demek, "ümmetleri için îmân temennî ediyor; onlar için hayır, rûşd, salâh ve necâh arzû ediyor" demektir. Bu ise her resûl ve nebînin yegâne ümniyesidir. Bunda şeytânın

ilkâsı, ümmet-i da'vetin kalblerinde bazlarının küfrünü mûcib vesâvîs ilkâ etmesi sûretyile olur. Cenâb-ı Hak, mü'minîne rahmet ederek kalblerinden ilkâ-yi şeytânîyi nesh, vahdâniyet ve risâlet üzerine dâll olan âyâti onların kalblerinde ihkâm eder. Münâfîk ve kâfirlerin kalblerinde bu vesveseler bâkî kalarak onlar bununla fitneye düşerler. Bundan istinsâh olunur ki: Şeytânın vesâvîsi evvelâ -birlikte oldukları hâlde- her iki firkanın kalblerine ilkâ olunuyor. Fakat o vesâvîs mü'minlerin kalblerinde uzun müddet devâm etmediği hâlde kâfirlerin kalblerinde temâdî edip gider..."

Ayetlerin ma'nâsını tevcîh husûsunda birkaç kavîl daha varsa da âyetteki umûm, ta'lîl, risâlete hakkını vermek gibi umûr-ı selâse nazar-ı dikkate alınınca tefsîr-i sahîhin ancak bunlar olduğu tezâhür eder.

Hangi tevcîh tercîh edilirse edilsin ma'nânın sıhhâtinde şübhâ yoktur. Bu tevcîhlerde ne kavâid-i lisân, ne de esâsât-ı i'tikâdiyyeye münâfî bir cihet yoktur.

Artık Garânîk Kissası'na âid mutâlâ 'âtimizâ nihâyet vermek istiyoruz. Ancak şunu da söylemekten kendimizi alamıyoruz: Bu kadar kat'î hakîkâter meydanda iken mecâhîlden birinin kavline istinâden Ekmel-i Mevcûdât sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerini ilkâât-ı şeytâniyyeye –hâşâ, sümme hâşâ, sümme hâşâ– kapılmış göstermek pek cûr'et-kârâne bir harekettir. Bilhâssa bu, yalnız şeytânın insanlar üzerindeki te'sîrini isbât için olursa. Muhammur efendi şeytânın bu te'sîrini isbât için Fahr-i Âlem Efendimiz'e kadar gitmeyerek bizzât kendi nefislerine rucû' etselerdi her hâlde daha muvâfîk bir harekette bulunmuş olurları.

Hem anlamıyoruz: Gerek Kadî Iyâz merhûmun ve gerek Âlûsî gibi **[248]** e'âzîmîn dedikleri gibi; "Garânîk hadîsi bazı elsine-i ruvât üzerine şeytânın ilkâ etmiş olduğu şeylerdir." demek, "Bu hadîsi lisân-ı resûl üzerine şeytân ilkâ etmiş de sonra Cenâb-ı Hak nesh eylemiştir." demekten ehven değil midir?.. Ale'l-husûs bu öyle bir hadîs, öyle bir kissadır ki; ne bir emr-i dînî, ne de bir âyetin ma'nâsının sıhhâti bunun sıhhâtine mütevakkîf değildir. Buna tevakkuf eden bir şey varsa o da; "Zu'afâ-i müslimînden birçoklarının kalblerinde –pek güçlükle mündefî olabilecek olan– bir takım şübhelerin husûle gelmesi, şerâyi-i enbiyâdan emânın mürtefi', hükm-i ismetin bâtil olmasıdır.

Bu mes'elede zelle ve hatânın kimlerde olduğu pek vâzih iken bunu sâhib-i hakîkîlerine vermeyip de, her türlü zelle ve hatâdan ma'sûm ve münezzeh olduğu delâil-i kat'iyye ile sâbit olan Sâhib-i Şerî'at sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerine isnâd etmek kadar izânsizlik tasavvur edilemez zannederim. Evet; İbnu Hacer'e veyahud herhangi bir muhaddis ve müfessire

¹ Ankebütt Süresi, 29/2-3

² Bakara Süresi, 2/214

³ Fâtır Süresi, 35/25

⁴ Bakara Süresi, 2/253

hatâ isnâd etmekten esâsât-ı dîniyyeye bir nakîsa gelmez. Fakat Sâhib-i Şerî'at'e böyle bir zelle ve hatânın isnâdi erkân-ı Şerî'at'in hedmi demektir. Binâenaleyh buraya kadar verilen izzâhâta, pek kat'î olan delâile rağmen hâlâ zelle ve hatâyı diğer taraftan alarak Hâtemü'l-enbiyâ'ya vermek isteyenler bulunursa onlara karşı; وَ أَغْرِضْ عَنْ emr-i ilâhîsine ittibâ' dan ve lisân-ı nübûvvetle; (إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاضْنَعْ مَا شِئْتَ) demekten başka söylenecek bir şey kalmaz. (إِنَّا لَا تُرْغِبُنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً) (إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَاب)

Aksekili

Ahmed Hamdî

OSMANLI-İNGİLİZ CEM'İYETİ'NİN BİR MİTINGİ

Sir Graham'in Bir Nutku – Seyyid Muhammed Ali'nin
Mühim Bir Hitâbesi

Morning Post gazetesinin verdiği ma'lûmâta göre Osmanlı ve İngiliz Cem'iyeti erkânı ile muhibleri Londra'da Sir Graham Beauier'in taht-ı riyâsetinde bir miting akd ile Türkiye'nin müdâfaa-i hukükunu mutazammin bazı mukarrerât ittihâz eylemişlerdir. En evvel Reis Sir Graham söz almış ve Türkiye'nin Harb-i Umûm'den beri geçirdiği safahât-ı târihiyyeyi teşrîh eyledikten sonra Türkiye'nin her hâlde yaşamaya hakkı olduğunu der-miyân etmiştir. Hafîb nutkunda Türk da'vâsına dost nazarı ile bakmadığını ve onu müdâfa'a ya teşebbüs etmediğini söylemiş, fakat Türklerin her hâlde mert bir düşman olmak üzere telâkkî ve esnâ-yı harbde gösterdikleri merdâne hareketleri takdîr eylediğini ilâve eylemiştir.

Sir Graham Beauier hâtime-i makâl olarak demiştir ki: "Dîn-i İslâmiyet'in vekîl-i müdâfi'i değilim ve binâenaleyh İslâmiyet'i müdâfaa etmek emelinde değilim. Yalnız Dîn-i İslâm'a hürmetkârim. Sunu da unutmamak îcâb eder ki, Harb-i Umûm'de bir buçuk milyon Hind askeri hürriyet uğruna İngilizler ile yan yana çarpıştılar."

Ba'dehû Hind Hey'et-i Murahhasası nâmına Seyyid Muhammed Ali bir nutuk îrâd etmiş ve her hâlde İ'tilâf hükümetleri tarafından Türkiye hakkında icrâ-yı adâlet edileceğinden ümîdvâr bulunduğu ve bu husûsun

gerek Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi ve gerek İngiliz Hind askerleri üzerine pek büyük bir hüsn-i te'sîr icrâ edeceğini ileri sürmüştür. Seyyid Muhammed Ali nutkunda bilhâssa İzmir üzerinde tevakkuf etmiş ve İzmir'in Türklerle iâdesi Türkiye'nin iktisâdî hayatı nokta-i nazarından ehemmiyet-i uzmâyi hâiz bulunduğu ityân eylemiştir. Kumandan Kenoverti de bu bâbda Seyyid Muhammed Ali ile hem-efkâr bulunmuş ve ilâveten demiştir ki: "İzmir'in Yunanlılara terki büyük bir haksızlık olacak ve gâsîbâne bir hareket teşkil eleyecektir."

HIND MÜSLÜMANLARI HEY'ET-İ MURAHHASASI

Londra'da bulunmakta olup on dokuz Mart'ta Mösyo Lloyd George tarafından kabûl edilen ve Fransız ricâl-i hükûmeti ile mülâkâtta bulunmak üzere Paris'e gelen Hind Müslümanları Hey'et-i Murahhasası'nın vazifesi hakkında *Tan* gazetesi âtîdeki ma'lûmâti veriyor:

"Hind Hey'et-i Murahhasası 1919 senesi Kânûnievveli'nde Amritsar'da ictimâ' eden bir kongre tarafından intihâb edilmiştir. Hey'ette hem Hindliler ve hem de müslümanlar vardır. Hey'et Avrupa'da Türkiye'nin mukâseme ihtimâline ve bilhâssa İstanbul mes'elesinin Makâm-ı Hilâfet'in nûfûz ve kuvvetini dûçâr-ı za'f edecek bir sûrette tesviyesine karşı i'tirâz etmeye me'mûr edilmiştir. Hind Hey'et-i Murahhasası makâmât-ı mukaddese-i İslâmiyyede ne doğrudan doğruya ve ne de bil-vâsita hiçbir Avrupa nûfûzunun da hükümrân olmamasını taleb etmektedir. Hey'et-i murahhasa Hindistan'da bilâ-tefrik-i cins ve mezheb bütün efkâr-ı umûmiyyenin müzâheretini hâiz olduğunu isbât etmek için Mösyo Lloyd George tarafından kabûl edildiği On dokuz Mart'ta hissiyât-ı umûmiyyenin izhâri zîmnâsında Hindistan'da yirmi dört saat müddetle bütün işlerin ve mesâînin tevkîf edildiğini beyân eylemektedir.

Sebîlürreşâd İdâre ve Kütübhânesi Bâb-ı Âlî karşısındaki dâire-i mahsûsaya nakl olunmuştur.

Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Kastamonu'da Dâire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

25 Kasım 1920

15 Rebîulevvâl 1339

Perşembe

25 Teşrinisânî 1336

Cild: 18 - Aded: 464

NASRULLAH KÜRSÜSÜNDE

Üstad-ı muhterem Mehmed Âkif Beyefendi'nin
Kastamonu'da Nasrullah Cami-i Şerîfi'nde îrad
buyurdukları mev'izaların hülâsasıdır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَخَذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا
وَدُؤُوا مَا عَيْشُمْ . قَدْ بَدَأْتِ الْبَعْضَاءَ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُحْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ
قَدْ بَيَّنَا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُثُّمْ تَعْقِلُونَ^۱)

Ey imân etmiş olanlar, ey müslümanlar, içinizden olmayanlardan, size yabancı milletlerden dost ittihâz etmeyiniz. Âyet-i celîledeki (بطâne) içli dışlı görüşülen, kendisine her türlü esrâr tevdî' edilen samimî dost, yâr-ı cân, arkadaş, mahrem-i esrâr ma'nâlarını nadir.

Öyle "bitâne" ki (لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا) sizlere karşı mazarrat ikâ etmekten, aranız fitneler, fesâdlar sokmaktan hiç bir vakit geri durmazlar. Ellerinden gelen fenâlikların hiç birini sizden esirgemezler.

(وَدُؤُوا مَا عَيْشُمْ) Sizin sıkıntılara, musîbetlere, felâketlere uğramanızı isterler.

(قَدْ بَدَأْتِ الْبَعْضَاءَ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ) Görmüyor musunuz, hakkınıza besledikleri düşmanlık ağızlarından taşıp dökülüyor. Bununla beraber yüreklerinde, sinelerinde gizlemekte oldukları kinler, garazlar, husûmetler; o bir türlü zabit edemeyip de ağızlarından kaçılmakta oldukları buğz ve adâvetten çok büyktür. Çok şiddetlidir.

(قَدْ بَيَّنَا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُثُّمْ تَعْقِلُونَ) Bizler size her biri ayn-ı hikmet, mahz-i ibret olan âyetlerimizi böyle sarîh bir

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzîh ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzîhan bildirilmesi
ricâ olunur.

sûrette bildirdik. Eğer sizler aki karadan, iyi kötiden seçer, hayrını, şerrini düşünür aklı başında adamlarsanız bu hikmetlerin, bu ibretlerin muktezâsına hareket ederek, hem dünyada hem ukbâda felâhi bulursunuz.

Ey müslümanlar, sizin için bu âyet-i celîleye ittiba'dan başka selâmet yolu yoktur. Takip edilecek hatt-ı hareket, düstûr-i siyâset tamamıyla bu âyet-i celîlede mündemicdir. Binaenaleyh meâl-i ulvîsini bir kere de toplayıp ifade edelim. Cenab-ı Hak buyuruyor ki:

"Ey mü'minler, size elliinden gelen fenâlığı yapmaktan çekinmeyen, bu husûsda hiç bir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı milletleri, kendinize mahrem-i esrâr, dost arkadaş ittihâz etmeyiniz. Bunların sûret-i haktan görünerek size güler yüz göstermelerine, hayrınızı ister gibi tavırlar takınmalarına asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları, sizin felâketinizden, izmihlâlinizden, esâretinizden başka bir şey değildir. Baksaniza, size karşı kalblerinde besledikleri düşmanlık o kadar dehşetli ki, bir türlü zaptedemiyorlar da ağızlarından kaçırıyorlar.

"Halbuki yüreklerinde kök salmış olan husûmet, ağızlarından taşan ile kâbil-i kıyâs değildir. Ondan çok fazladır, çok şiddetlidir.

"İşte bütün hâkâyîkî âyât-ı celîlemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer aklı başında insanlarsanız, eğer dâreynde zelîl olmak, hûsrânda kalmak istemezseniz, bizim âyât-ı celîlemizin [250] muktezâsına hareket ederek felâhi bulursunuz."

Bu âyet-i celîle Sûre-i Âl-i İmrân'dadır. Sûre-i Tevbe'de de:
(أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُشْرِكُوا وَلَمَّا يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَسْتَخِدُوا
مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيَجْهَهُ^۲)

buyuruluyor. Meâl-i celîli:

¹ Âl-i İmran Sûresi, 3/118

² Tevbe Sûresi, 9/16

"Ey müslümanlar, Cenâb-ı Hak sizden hak yolunda mücâhedede bulunanları Allah ile O'nun Resûl-i Muhtereminden, bir de mü'minlerden başkasını kendisine dost ittihâz etmeyenleri görmedikçe, sizler öyle başıboş bırakılacak misiniz, zannediyorsunuz?" Bu iki âyet-i celîleden ma'ada:

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدُ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاعْلُظُ عَلَيْهِمْ^۱)
(وَلْ يُجِدُوا فِيْكُمْ غَلَظَةً^۲)

(وَلَنْ تَرَضِيَ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى شَعَّ مِلَّتُهُمْ^۳)
(اَذْلَلَةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ^۴)

gibi diğer âyât-ı kerîme daha vardır ki, hep aynı ruhdadır.

Ey cemâ'at-ı müslimîn, insan için, kendi aleyhine bile çiksa hakkı, hakîkati söylemek lâzımdır:

Ben de bir zamanlar, Kitâbulâh'ı tilâvet ederken, bu gibi âyât-ı celîleye geldikçe:

"Acaba sâir milletlere karşı biraz şiddetli davranışlı olmuyor mu? Müslüman olmayan akvâm hakkında daha merhametkâr olmak îcab etmez miydi?" gibi düşüncelere dalardım.

Vâkı'a bu hâtıraların, sîrf şeytânî vesveselerden başka bir şey olmadığını bîlirdim. Lâkin velev şeytânî olsun, o düşünceleri içimden söküp atıncaya kadar hayli mücâhedefelere mecbûr kalırdım.

Acaba bu vesvesenin mensebi ne idi? Burasını araştıracak olursak işi biraz tabi'î görürüz.

Öyle ya, gözümüzü açtık, Avrupa medeniyeti, Avrupa irfâni, Avrupa adâleti, Avrupa efkâr-ı umûmiyyesi nakarâtından başka bir şey iştirmedi.

İngiliz adâleti, Fransız hamîyeti, Alman dehâsı, İtalyan terakkîyâti kulaklarımıza doldurdu.

Lisân bilenlerimiz doğrudan doğruya bu heriflerin eserlerini, bilmeyenlerimiz tercümelerini okuduk; edebiyatları, hele edebiyatlarının ahlâkî, insanî, ictimâî mevzuları pek hoşumuza gitti.

Müelliflerin kıymet-i ahlâkiyye ve insâniyyelerini, eserleriyle ölçmeye kalkıştık.

İşte bu mukâyeseden i'tibaren aldanmaya, hatâdan hatâya düşmeye başladık. Bu adamların sözleriyle özleri arasında aslâ münâsabet, müşâbehet olamayacağını bir türlü düşünemedik.

İşte okuyan, yazanlarımızın çoğuna âriz olan bu dalâl, bu hatâ bir zamanlar bana da musallat oldu.

Bereket versin ki yaşam ilerledi, tecrübe arttı. Husûsiyle Avrupa'yı, Asya'yı, Afrika'yı dolaşarak,

Avrupalı dedığımız milletlerin esâret altına, tahakküm altına aldıkları bîcâre insanlara revâ gördükleri zulmü, gadri, hakâreti gözümle görünce, artık aklımı başıma aldım.

Demin söylediğim şeytânî vesveselere kapılmış olduğumdan dolayı Cenab-ı Hakk'a tövbeler ettim.

Dünyada Avrupalıları bi-hakkın anlayan ve anladığını da iki cümle ile hülâsa edebilen bir müslüman varsa o da e'âzîm-ı ümmetten, fâzîl-ı maâfür Hersekli Hoca Kadri Efendi merhûmdur.

Âlem-i İslâm'ın en fedâkâr, en faziletli erkânından Mısırlı Prens Abbâs Halîm Paşa bir gün musâhabâ esnâsında demişti ki:

"— Hoca Kadri Efendi'yi zaten Mısır'dan tanırım. İrfânına, ulûvv-i cenâbına hayrân olurdum. Bir aralık Fransa'ya uğramıştım. Paris'de ilk işim bu muhterem müslümani ziyaret etmek oldu. Kendisiyle biraz hoşbesteden sonra dedim ki:

"— Hocam! Senelerden beri burada oturuyorsun. Şarkın, garbin 'ulûmunu, funûnuna cidden vâkif bir nâdire-i fitratsın. Yakînen gördüğün şeyler tabi'îdir ki tecrübe, görgünü artırmıştır. Öğrenmek isterim. Avrupalıları nasıl buldun?"

"— Paşa! Bu adamların güzel şeyleri vardır. Evet pek çok güzel şeyleri vardır. Lâkin şunu bilmelidir ki, o güzel şeylerin hepsi, evet hepsi yalnız kitaplarındadır."

Hakikat, Hoca merhûmun dediği gibi Avrupalıların ilimleri, irfânları, medeniyetteki, sanayideki terakkîleri inkâr olunur şey değildir.

Ancak insâniyetlerini, insanlara karşı olan muâmelelerini, kendilerinin maddiyattaki bu terakkîleriyle ölçmek kat'îyyen doğru değildir.

Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı fakat kendilerine asla inanmamalı, asla kapılmamalıdır.

Bunların bütün insanlara, bilhassa müslümanlara karşı öyle kinleri, öyle husûmetleri vardır ki hiç bir sûretle teskîn edilmek imkânı yoktur.

Sûretâ dinsiz geçinirler. "Hürriyet-i vicdan" diye kâinatı aldatıp dururlar.

Hele biz müslümanları, biz şârkılıları "taassubla" itham ederler dururlar!

Heyhât, dünyada bir mutaassib millet varsa Avrupalılardır. Gerçek, Avrupalılardan daha mutaassib bir cemâ'at vardır ki, o da Amerikalılardır.

Taassubdan hiç haberi olmayan bir millet isterseniz o da bizleriz.

Ey cemâ'at-ı müslimîn! Bilirim ki bu sözlerim sizin senelerden beri avutulmuş uyutulmuş fikirlerinize biraz aykırı gelecektir. Onun için bir iki misâl getirmek îcab

¹ Tevbe Sûresi, 9/73

² Tevbe Sûresi, 9/123

³ Bakara Sûresi, 2/120

⁴ Mâide Sûresi, 5/54

ediyor:

Bilirsiniz ki bizim Harb-i Umûmî'ye girmemizden en çok müstefid olan bir millet varsa o da Almanlardı.

Şunu ihtâr edeyim ki, ben bu kürsüde Harb-i Umûmî'ye girmek mi lâzımdı, girmemek mi evlâ idi. Girmeden durabilir miydik, biraz daha geç mi girmemiz muvâfık idi?.. gibi mes'elelerin hiç birini mevzû'-i bahs edecek değilim.

O benim sadedimin, salâhiyetimin hâricindedir.

Ortada bir vak'a var ki biz Almanlarla birlikte olarak harbe girdik. Yüz binlerce şehid verdik. Yüz binlerce hânümân sönüdü. Milyonlarca sâmân kaynadı gitti.

Şimdi Almanlar için ne lâzım geliyordu? Ne yapacaklardı?

Süphesiz bütün dünyanın, bütün dünyadaki milletlerin kendilerine i'lân-ı harp ettikleri bir zamanda, böyle yegâne müttefikleri olan bizleri sînelerine basacaklar; bütün gazeteleriyle, bütün kitaplarıyla, bütün edîbleriyle, bütün muharrirleriyle bizi alkış, teşekkür tûfânları içinde boğacaklardı.

Heyhât!

Bu umûmî harbin ilk senesinde ben mühim bir vazîfe ile Berlin'e gitmiştim. O aralık Almanya hükûmeti bize dedi ki:

“– Bizim meclis-i meb’usanımızdaki bîlhassa Katolik meb’uslar kiyamet koparıyorlar: [251] “Almanlar gibi mütemeddin, mütefennin bir millet, nasıl oluyor da Müslümanlar gibi, Türkler gibi vahşîlerle ittîfâk ediyorlar? Bu bizim için zül değil midir?” diyorlar. Aman, makâleler yazınız, eserler yazınız, biz onları Almancaya tercüme ettirelim. Ta ki Müslümanlığın da bir din, Müslümanların da insan olduğu bunların nazarında ta‘ayyün etsin.”

Almanya hükûmeti haklıydı! Çünkü Alman milleti nazarında Müslümanlık vahşetten, Müslümanlara vahşîlerden başka bir şey değildi.

Onların gazetecileri, romancıları; hele müsteşîk denilip de şark lisânlarına, şark ‘ulûm ve fûnûnuna, şark ahlâk ve âdâtına vâkîf geçenin adamları mensûb oldukları milletin efkârını asırlardan beri bizim aleyhimize o kadar müdhiş bir sûrette zehirlemişlerdi ki arada bir anlaşma, barışma husûlüne imkân yoktu.

Biz o sırada kendimizi onlara tanıtmak için tabî‘î elden geldiği kadar çalıştık. Lâkin tamamıyla muvaffak olduğumuzu asla iddia edemem. Heriflerin taassubu yaman! Kökleşmiş bir takım kanaatler, hakkı görmelerine mâni’ oluyor.

Harp esnasında bilirsiniz ki Almanya İmparatoru İstanbul'a gelmişti. Biz safderûn Müslümanlar Halîfe-i İslâm'ın müttefiki sıfatıyla o misafire karşı nasıl hürmette,

nasıl ikrâmda bulunacağımızı şaşırdık.

Bu şaşkınlıkta o kadar ileri gittik ki Dârû'l-Hilâfe'nin yani İstanbul'un minarelerini kandil gecesi imiş gibi kandillerle donattık. Alman Dostluk Yurdu binası kurulacak denildi, bol keseden bir kaç camimizi heriflere peskeş çekti.

Ha! Gelelim bizim bu gibi fedâkârlığımıza karşı gördüğümüz mukâbeleye...

Kudüs-i Şerîf'i bizim elimizden gasbettikleri zaman, bu felâket harb-i umûmî üzerine büyük bir te'sir îkâ etmişti. Yani Filistin Cephesi'nin bozulması muhârebe terâzîsini düşmanlarımıza tarafına epeyce ağıdirmiştir.

Binaenaleyh müttefikimiz olan Almanlarla yine Alman'dan başka bir şey olmayan Avusturyalıların bu işten bizim kadar müteessir olmaları îcab ederdi.

Ey cemâ‘at-i müslîmîn! İşe bakın ki Kudüs, velev ki İngilizlerin eline geçmiş olsun, velev ki bu memleketin düşman eline geçmesi, bu cephenin bozulması yüzünden muhârebe bizim hesâbımıza kaybolsun, “tek Müslümanların elinde, Türklerin elinde kalmasın da hasmımız da olsa dindâsimız olan İngilizlerin eline geçsin” diyerek, Viyanalılar şehrâyîn yaptılar. Evlerini donattılar.

Bu maskaralığı men’ edip yakılan elektrik fenerlerini söndürunceye kadar Avusturya hükûmetinin göbeği çatladı.

Artık ta‘assubun hangi tarafta, hürriyetin, müsâmahâkârlığın hangi tarafta olduğunu bu misâllerle de anlamazsanız kiyâmete kadar anlayacağınız yoktur.

Avrupalıları, Amerikalıları dinsiz derler. Size bir hâkîkat daha söyleyeyim mi? Dünyada din ile en az mukayyed olan bir memleket varsa o da bizim memleketimizdir. Bugün Cuma olduğu halde Kastamonu'nun en şerefli bir camiinde görüyorsunuz ya, kaç saflik cemâ‘at bulunuyor!

Dünyanın en ma'mûr, en müterakkî, en yeni memleketi olan Berlin'de Pazar günü büyük kiliseler hîncâhînc doludur. Hem kiliseleri dolduran cemâ‘ati avâmdan ibâret zannetmeyiniz. Bütün kibârlar, zenginler, milletin münevver dediğimiz tabakasına mensub adamlar. Temiz temiz giyinmiş halk, bu cemâ‘ati teşkil eder.

İngiltere'ye gidiniz, şâyed Cumartesi gününden etinizi, ekmeğinizi tedârik etmezseniz Pazar günü aç kalırsınız. Çünkü kiyamet kopsa, dînî bir gün olan Pazar günlerinde hiç bir dükkânı açtıramazsınız. İngilizler duasız sofraya oturmazlar, duasız sofradan kalkmazlar.

Rumeli zenginlerinden bir adam tanırım ki zirâ‘at tahsîli için yetişmiş bir oğlunu Amerika'ya göndermişti. Çocuğun kendi ağızından işittim, diyordu ki:

“– Memleketin acemisiyim, lisânlarını lâyîkiyle bilmiyorum. Newyork'da bir otelde bulunuyordum. Gece canım sıkıldı. Oturduğum odada bir piyano vardı,

Azıcık şunu tingirdatayım dedim. Sazın perdeleri üzerinde parmaklarımı hafifçe gezdiriyordum.

“Aradan iki üç dakika henüz geçmemişi ki odanın kapısına yumruklar inmeye başladı. Ne oluyoruz? diye kapıyı açtım. Bir baktım ki otelcinin karısı hiddetinden ateş kesilmiş bana alabildiğine sövüyordu.

“Karı benim ne barbarlığını, ne saygısızlığını, ne ahlâksızlığını, hülâsa hiç tutar bir yerimi bırakmadı.

“Meğer o gece hristiyanların e'zzesinden yani velîlerinden birisinin gecesi imiş. O geceyi o velîye hürmeten ibadetle geçirmek îcab edermiştir. Piyano çalmak ma'azallah küfür derecesinde günâhmiş!

“Artık kariya memleketin acemisi olduğumu, bu hatâının benden kasdım olmaksızın sâdîr olduğunu anlatıncaya kadar akla karayı seçtim.”

Ey cemâ'at-i müslimîn! Bizim diyârda Cuma namazı kılınırken tavla şakırtıları, sarhoş na'raları duyulduğu, nâdir vak'alardan değildir, zannederim.

Görüyorsunuz herifler dinlerine nasıl sarılmışlar, asabiyet-i dîniyye mes'elesinde ne kadar ileri gitmişler! Bu da sebepsiz değil. Çünkü onların doğar doğmaz beşikte, biraz büyüğünde eşikte dinî, millî telkinât ile kulakları dolar.

Müslümanlara karşı husûmet, adâvet hisleri her fırstantan bi'l-istîfâde kendilerine verilir.

Kendi cinslerinden, kendi dinlerinden, kendi renklerinden olmayan mahlûkat-ı beşeriyyenin insan söylemeyeceği bunların kafalarına iyice yerleştirilir.

O sebepten bir Avrupalının, bir Amerikalının bir şarklığı, hele bir müslümanı sevmesine imkân yoktur.

Ressamları meydana getirdikleri türlü türlü resimlerle, şairleri şiirlerle, hikâyecileri gäyet mahâretle yazılmış romanlarla, siyâsileri gazetelerle hep onların bu hislerini canlandırır dururlar.

[252] Anlıyorsunuz ya, biz nasıl yetişiyoruz, onlar nasıl yetiştiriliyor?

Lâkin bu heriflere karşı olan bugzumuzu hiç bir vakit onların ilimlerine, fenlerine, san'atlarına sıçratmamalıyız. Çünkü medeniyetin bu kısımlarında onlara yetişemezsek yaşamamıza, bize emânetullah olan dîn-i İslâm'ı yaşamamıza imkân yoktur.

Biz müslümanlar bin tarihinden i'tibâren çalışmayı bıraktık. Atâlete, sefâhete, ahlâksızlığa dökündük. Avrupalılar ise gözlerini açtılar, alabildiğine terakkî ettiler. Görüyorsunuz ki denizlerin dibinde gemi yüzdürüyorlar. Göklerde ordular dolaştırıyorlar.

Mâdem ki dinin müdâfa'ası farz-ı ayındır; mâdem ki edâ-yı farzin mütevakkif olduğu esbâbı elde etmek farzdır; o halde düşmanlarımızın kuvvet nâmâsına neleri

varsı hepsini elde etmek için çalışmak, efrâd-ı müslimînin her birine farz-ı ayındır. Ne hâcet!

“وَأَعْذُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْنُمْ مِنْ قُوَّةٍ¹” “Düşmanlara karşı ne kadar kuvvet tedârik etmeye, hazırlamaya muktedirseniz derhal hazırlayınız.” emr-i İlâhîsi sarîhtir. Şüpheye, tereddüde, düşünmeye, taşınmaya mahâl yoktur. O halde ne yapacağız?

Aramıza sokulan fitneleri, fesâdları, firkacılıkları, kavmiyetçilikleri, daha bin türlü ayrılık, gayrılık sebeplerini ebediyyen çığneyerek el ele, baş başa vereceğiz. Hep birden çalışacağız. Çünkü bugün dünyanın, dünyadaki hayatın tarzı büsbütün değişmiş, yalnız başına çalışmakla bir şey yapamazsınız.

Toplar, tüfenkler, zırhlılar, şimendiferler, limanlar, yollar, tayyâreler, vapurlar elhasıl düşmanları bize üstün çıkarın, yarı milyar müslümanın bir kaç milyon Firen' e esîr olmasını te'min eden esbâb ve vesâit ancak cem'iyetler, şirketler tarafından getirebilir.

Demek, müslümanlar Allah'ın, Kitâbullâh'ın, Resûlullâh'ın emrettiği, tavsiye ettiği vahdete, birliğe, cemâ'ate sarılmadıkça, âhiretlerini olduğu gibi dünyalarını da kurtaramazlar. Her seyden evvel vahdet, cemâ'at, te'âvün.

Bir kere bunu elde edelim. Alt tarafı Allah'ın inâyetiyle kolaylaşır.

Bununla beraber, içabında Avrupalılarla birleşebiliriz; ancak bu birleşmek bize hiç bir vakit onların ezelî ve ebedî düşmanımız olduğunu, her fırstantan bi'l-istîfâde bizi mahvetmek en başlı emelleri bulunduğu unutturmamalıdır.

Yani vatanımızın, dinimizin menfaati, ticâretimizin, servetimizin, refâhimizin terakkisi nâmînâ îcab ederse, mümkün olursa mütekâbil, müsterek menfaatler üzerine, bunlarla çekişe çekişe pazarlık ederek ittifâk ederiz. Ancak bu pazarlıklarda son derece açık gözlü bulunmamız lâzım gelir.

Biz müslümanlar ise maalesef gerek içimizdeki, gerek dışımızdaki yabancıların sözüne kanıyoruz da birbirimize i'timâd etmiyoruz. Onlardan giydiğimiz külâhi kendi dîndaşlarımıza, kendi kardeşlerimize giydirmek için uğraşıyoruz. Cenab-ı Hak:

“مُؤْمِنُونَ إِخْرَجُونَ²” “Müminler birbirlerinin kardeşinden başka bir şey değildir” buyuruyorken yazıklar olsun ki biz o kardeşlikten çok uzakta bulunuyoruz.

Ancak ayda, âlemde bir kere camie geliyoruz. Huzûr-ı İlâhîde birleşiyoruz. Fakat namazı bitirip pabuçlarını koltuklayarak dışarıya fırlayınca birbirimize karşı derhal

¹ Enfâl Sûresi, 8/60

² Hucurât Sûresi, 49/10

ya hasım yahut hiç olmazsa bî-gâne kesiliyoruz.

Âyât-ı kerîme var, nâmütenâhî ehâdîs-i şerîfe var ki: “Efrâd-ı müslimînden biri diğer dindaşlarını kendi öz kardeşi bilmedikçe, onların meseretiyle mesrûr, müsîbetiyle, mâtemiyle mahzûn olmadıkça tam müslüman olamaz.”

İmanın kemâli, cemâ‘at-i müslimîne sımsıkı sarılmakla kâimdir. “Müslümanların derdini kendine derd etmeyen müslüman değildir” buyuran Resûl-i Hakîm sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri diğer bir hadîs-i şerîflerinde buyuruyor ki: “Dünyanın öbür ucundaki bir müslimin ayağına bir diken batacak olsa, ben onun acısını kendimde duyarım.”

Bütün müslümanlar bir araya gelerek tek bir vücûdu meydana getiren muhtelif uzuvlara benzerler. İnsanın bir uzunguna bir hastalık, bir acı isâbet etse, diğer uzuvların kâffesi o hasta uzun elemine ortak oldukları gibi bir müslüman da diğer dindaşlarının acısına, müsîbetine, mâtemine kâbil değil bî-gâne kalamaz. Kalabiliyorsa demek ki müslüman değil.

“مُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبَيْانِ يَشُدُّ بَعْضَهُ بَعْضًا”¹ “Mü’minin diğer mü’mine karşı vaz’iyeti yekpâre bir duvari vücûda getiren perçinlenmiş kayaların birbirine karşı aldığı vaz’iyet gibidir. Öyle olacaktır. Öyle olmalıdır” hadîs-i şerîfini elbette iştîmişsinizdir.

Sahâbe-i Kirâm rîdvanullâhi aleyhim ecma‘în hazerâti arasındaki vahdet, muhabbet, te‘âvün cümleinizin ma'lûmudur. Bu din uluları, bu Allah’ın en sevgili kulları huzûr-ı İlâhîye cemâ‘atle durdukları zaman, saflar âdetâ-ma’rûf ta’bîr vechile- sabun kalibi hâlini alırdı.

Birbirleriyle o kadar ittisâl hâsil ederlerdi ki, üzerlerindeki libaslar daima omuz başlarından eskirdi. O muazzam saflar müselsel yekpâre bir dağ gibi kiyâm eder, öyle rükû‘a varır, öyle secdeye kapanırıdı.

Vahdetin namazdaki bu tezâhürü, namaz hâricinde de böylece devâm eder giderdi. O sâyededir ki İslâm, Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz’in risâlet-i celîlelerinden i’tibaren yirmi otuz sene zarfında dünyayı kuşatmıştı.

Hadîs kitaplarını, siyer kitaplarını, târîh-i İslâm sahîfelerini gözden geçirince Ashâb-ı Kirâm arasındaki birliğe hayran olmamak elden gelmiyor. ²⁾ اَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ مِنْهُمْ vasf-ı ilâhîsiyle tasvir buyurulan o kahraman fitratlar, hakîkat birbirleri hakkında ne kadar merhametkâr ne derecelerde rikkatlı idiler. Düşmanlarına karşı ise nasıl, şedîd idiler!

³⁾ اَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ

“Mü’minlere karşı mütezellil, mütevâzi, halîm, selîm,

¹ Buhârî, Salât:88; Müslim, Birr: 65

² Fetih Sûresi, 48/29

³ Mâide Sûresi, 5/54

şefik, rahim; kâfirlerle karşı ise vakûr, metîn, mekîn, şedîd” olmak İslâm’ın hasâisindendir. Yazıklar olsun, biz bu hasâsalardan, bu meziyetlerden, bu büyûklüklerden mahrûm olduk.

Dinimizden [253] olmayanlara karşı yapmadığımız müdâhene, göstermediğimiz nezâket kalmıyor. Birbirimizi ise bir kaşık suda boğmak istiyoruz. Cesâretimiz, kabâdayılığımız, asıcılığımız, kesiciliğimiz hep kendi aramızda...

(بِأَسْهُمْ يَئْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتِّي)⁴⁾

“Kendi kendilerine karşı oldu mu hûcûmları dehsetlidir. Zâhir hallerine baksan toplu bir cemâ‘at zannedersin. Halbuki hepsinin yüreği başka başka hislerle çarpıyor.” meâlindeki âyet-i celîle ki münâfiklar vasfındadır; bugün tamamıyla bizim hâlimizi gösterir oldu. Bundan ne kadar sıkılmamız îcab eder, artık onu siz takdîr ediniz.”

Ey cemâ‘at-i müslimîn! Kur’ân-ı Kerîm tilâvet ederken, birçok yerlerinde sünnet lâhf-ı celîline tesadûf edersiniz, evet meselâ

(سُنَّتُ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَقَ فِي عِبَادَاهُ)⁵⁾

(سُنَّةُ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِ)⁶⁾

(فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبَدِيلًا)⁷⁾

(سُنَّةً مِنْ قَدْ أَرْسَلْنَا)⁸⁾

gibi daha birçok âyât-ı kerîmede hep bu sünnet kelimesini okursunuz. Kitâbullâh’daki sünnet Resûlullâh’ın sünneti değildir. Peygamberimizin sünneti cümlemizin ma'lûmu. Kur’ân’ın sünneti ise “Cenab-ı Hakk’ın ezelî ve ebedî olan kânûnu” demektir.

Evet, Allahu Zü’lcelâl’în bu âlem-i hilkatte cârî birçok kânûnları var.

Cemâdâtta, nebâtâtta, hayvânâtta, yıldızlarda, aylarda, güneşlerde, dağlarda, denizlerde, yerlerde, göklerde elhâsil bizim bildiğimiz, bilmemiğimiz ne kadar mahlûkât varsa, bunların hepsinde ayrı ayrı kânûnları cârîdir.

Bu kânûnlar vaz’-ı ilâhî olduğu için insanların tertîb ettikleri kânûnlar gibi ömürsüz değildir. Ta ezelde meşîet-i ilâhîyye muktezâsına ibdâ’ olunan bu hükümlerin, bu ahkâmin, bu kavânînin hiç bir maddesi, hatta hiç bir kelimesi, hiç bir noktası değişmez. Bunun böyle olduğunu Kitâbullâh da bize sarâhaten bildiriyor.

Şimdi diğer mahlûkâtta, diğer âlemlerde hâkim olan sünnet-i ilâhîyyeyi yani Cenab-ı Hakk’ın ezelî ve ebedî kânûnlarını bir tarafa bırakalım da yalnız insan kümeleri, beşer yiğinları demek olan milletler, ümmetler üzerinde hükmünü süren kânûn-ı ilâhîyi tedkîk edelim.

⁴ Haşr Sûresi, 59/14

⁵ Mü’min Sûresi, 40/85

⁶ Ahzâb Sûresi, 33/62

⁷ Fetih Sûresi, 48/23

⁸ İsrâ Sûresi, 17/77

Evet, milletlerde carî olan bu kânûnun mâhiyetini biz müslümanlar doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak'dan yani O'nun bize gönderdiği Kitâb-ı Hakîminden öğreniyoruz:

Ümmet-i İslâmiyye'nin dünyada, ukbâda felâhını, necâtını, saâdetini, refâhını, sâmânnı te'mîn eden evâmir-i ilâhiyye yok mu, işte onların her biri Allah'ın bir sünneti yani bir kânûnudur.

¹ (وَلَا تَنْرُقُوا) “Tefrikadan, ayrılık, gayrılık hislerinden uzak olunuz.”

² (... وَلَا تَأْزِعُوهُ فَتَفْشِلُوا وَتَذَهَّبَ رِيحُكُمْ) “Ey müslümanlar, birbirinize girmeyiniz; sonra kalblerinize meskenet, cebânet, acz, fûtûr çöker de devletiniz, saltanatınız, şevketiniz, kudretiniz, kuvvetiniz, hepsi elinizden gider.”

³ (وَاضْبِرُوا) “Sebâttan, azimden kat'iyen ayrılmayınız.”

İşte bunlar gibi birçok vesâyâ, bir çok evâmir var ki milleti yaşatmak, dini yaşatmak istersek, bunların muktezâsına tevfik-i hareket etmekliğimiz zarûridir. Demek, milletlerin hayatı, bekâsı, istiklâli, mahkûmiyetten selâmeti için aralarında vahdet hüküm-fermâ olması lüzumu, bir kânûn-ı ilâhî imiş!

Ey cemâ'at-i müslimîn! Milletler topla, tüfekle, zırhlı ile, ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki râbitalar çözülerek, herkes kendi başının derdine, kendi hevâsına, kendi menfaatini te'mîn etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır.

Atalarımızın “Kale içinden alınır” sözü kadar büyük söz söylememiştir. Evet, dünyada bu kadar sağlam, bu kadar şaşmaz bir düstûr yoktur.

İslâm târihini şöyle bir gözümüzden geçirecek olursak cenûpta, şarkta, şimâlde, garpta yetişen ne kadar müslüman hükümetleri varsa, hepsinin tefrika yüzünden aralarında hâdis olan fitneler, fesâdlar, nifâklar, şikâklar yüzünden istiklâllerine vedâ ettiklerini, başka milletlerin esâreti altına girdiklerini görürüz.

Emevîler, Abbâsîler, Fâtimîler, Endülüslüler, Gaznevîler, Moğollar, Selçukîler, Mağribîler, İranîler, Fâsilârlar, Tunuslular, Cezayirliler... hep bu ayrılık gayrılık hislerine kapıldıkları için saltanatlarını kaybettiler.

Biz Osmanlı müslümanları dünyanın üç büyük kit'asına hâkimdir. Koca Akdeniz, koca Karadeniz hükümmüz altında bulunan cesîm cesîm memleketlerin ortasında birer göl gibi kalmıştı.

Ordularımız Viyana önlerinde gezerdi. Donanmalarımız Hind Denizlerinde yüzerdi.

Müslümanlık râbitası, ırkı, iklimi, lisâni, âdâti, ahlâki büsbütün başka olan birçok kavmiyetleri yekdiğerine

simsiki bağlamıştı.

Boşnak İslâvlığını, Arnavut Lâtinliğini, Pomak Bulgarlığını... elhasıl her kavim kendi kavmiyetini bir tarafa atarak Halîfe-i Müslimîn'in etrafında toplanmış, Kelimetullâh'ı i'lâ için canını, kanını, bütün varını güle güle, koşa koşa fedâ etmişti.

Fakat sonraları aramiza Avrupalilar tarafından türlü türlü şekiller, türlü türlü isimler altında ekilen fitne, tefrika, fesâd tohumları bizim haberimiz bile olmadan filizlenmeye, dallanmaya, budaklanmaya başladı.

O demin söylediğim râbita gevşedi. Artık eski kuvveti, eski te'sîri kalmadı.

Kalemizin içinden sarsılmaya yüz tuttuğunu gören düşmanlar kendi aralarında birleşerek yani biz müslümanların me'mûr olduğumuz vahdeti onlar vücûda getirerek, birer hücumda yurdumuzun birer büyük parçasını elimizden alıverdiler.

Bugün bizi Asya'nın bir ufak parçasında bile yaşayamayacak hâle getirdiler.

Size bir vak'a anlatayım: Mısır-ı ulyâda dolaşıyordum. Orada aklı başında bir müslümanla görüştüm. Bahsimiz İngiliz siyâsetine intikâl etti. Dedim ki:

– Şaşıyorum. On beş milyonluk koca Mısır'da İngiliz askeri olarak **[254]** pek az kuvvet gördüm. Nasıl oluyor da bu kadarcık kuvvetle koca bir iklim muhafaza edilebiliyor?

Bu sualim üzerine o zat dedi ki:

– İngiliz ricâlinden biriyle samîmî görüşürdü. Sizin akliniza geleni ben de düşünmüştüm de herife demiştüm ki:

“– Günün yahud senenin birinde Osmanlı hükümeti kırk, elli bin kişilik bir ordu tertib ederek Mısır'a sevk edecek olursa siz İngilizler ne yaparsınız?”

“– Hiç bir şey yapmayız. Müdafa'a imkânı olmadığı için Mîsrârını kendilerine teslim eder çıkarız. Yalnız şurasını iyi biliniz ki biz İngilizler hiç bir zaman Osmanlıların Mîsr'a kırk bin kişi değil, kırk kişi sevk edebilecek derecede yakalarını, paçalarını toplamalarına meydan bırakmayız. Memleketlerinde bitmez tükenmez mes'eleler çıkarız. Onlar birbirleriyle uğraşmaktan göz açamazlar ki bir kere olsun Mîsr'a dönüp baktmaya vakit bulabilsinler.”

Ey cemâ'at-i müslimîn! Gözünüzü açınız, ibret alınız. Bizim hani senelerden beri kanımızı, ilgimizi kurutan dâhilî mes'eleler yok mu, Havran mes'lesi, Yemen mes'lesi, Şam mes'lesi, Kurdistan mes'lesi, Arnavutluk mes'lesi..

Bunların hepsi düşman parmağıyle çıkarılmış mes'elelerdir.

Onlar böyle olduğu gibi bugünkü Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır, Biga, Gönen, Konya isyanları da hep o

¹ Âl-i İmrân Sûresi, 3/103

² Enfâl Sûresi, 8/46

³ Enfâl Sûresi, 8/46

mel'un düşmanın işidir.

Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin girtağına sarıldığımızı anlamak zamanı zannediyorum ki gelmiştir. Allah rızası için olsun aklımızı başımıza toplayalım. Çünkü böyle düşman hesabına çalışarak elimizde kalan şu bir avuç toprağı da verecek olursak, çekiliş gitmek için arka tarafta bir karış yerimiz yoktur.

Şimdiye kadar düşmana kaptırduğumuz koca koca memleketlerin halkı hicret edecek yer bulabilmişlerdi. Neûzüllâh biz öyle bir âkibete mahkûm olursak başımızı sokacak bir delik bulamayız.

Zaten düşmanlarımızın tertîb ettikleri sulh şerâiti, bizim için dünya yüzünde hakk-ı hayatı, imkân-ı hayatı bırakmıyor.

Bu sefer Anadolu'nun bir hayli kısmını yeniden dolaştım, halkın fikrini yokladım. Baktım ki zavallıların bir şeyden haberi yok. Vâki'a nisbetle havas geçenen takım bu şerâitin pek ağır olduğunu biliyor. Lakin ilimleri son derecede icmâlî.

Avâm ise hiç bir şeyden haberdâr değil. Zannediyorlar ki memleketin kenarları yani Hicaz gibi, Bağdat gibi bir iki yer elimizden çıkmakla iş olup bitecek; Rumeli, İstanbul, Anadolu, Suriye yine bizde kalacak. Artık çiftçi çiftiyle çubuğuyla; esnâf san'atiyla, dükkanıyla; ulemâ medresesiyle, mektebiyle; tüccâr alışıyla verişiyle meşgûl olacak.

Heyhât! Düşmanlarımız bizi ne hâle getirmek için geceli gündüzü çalıyorlar. Biz ise hâlâ ne gibi hüylalarla kendimizi avutuyoruz!

Allah rızası için olsun, şu muâhedenâmenin bizim hakkımızdaki maddelerini okuyunuz. Okumak bilmiyorsanız birisine okutunuz da dinleyiniz. Ma'âzallah onu kabûl ettiğimiz gün acaba nemiz kalıyor?

Bir kere Rumeli'nde hiç bir alâkamız kalmıyor. Çatalca istihkâmâti da dâhil olduğu halde denizin öbür yakasındaki memleketler kâmilən gidiyor.

Halîfe'miz İstanbul'dan çıkarılmıyor. Lakin kendisine yalnız -tipki Roma'daki Papa gibi- yedi yüz asker bulundurmak hakkı veriliyor. Vâki'a müslümanlar İstanbul'dan bu sefer kovulmuyor. Çünkü İngilizler Hind müslümanlarının galeyânından çekiniyor.

Bununla beraber Yunanlılar Çatalca istihkâmâtinâ sâhip olacakları için tabiidir ki Çekmece civârına istedikleri kadar asker yiğarlar, Avrupa ahvâlinde bir karışıklık zuhûr ettiği gibi İstanbul'u aliverirler. O zaman İngilizler Hindlilere:

"- Ben Halîfe'nizin memleketini sizin hatırlıza hürmeten kendisine bırakmıştım, ama ne yapayım, muhafaza edemedi, Yunanlılar da istilâ etti!" der.

Şimdi bir sual vârid olacak:

- Neden İngilizler İstanbul'u doğrudan doğruya kendisine almasın da Yunanlılara versin?

İngilizlerin bu kadar büyümesi müttefiklerinin işine gelmiyor. Binaenaleyh pâyitahtımızı da alacak olursa araları büsbütün açılacak. Ancak hem Rumeli'yi, hem Aydın vilâyetini elinde tutabilmek için Yunanlılar kuvvetli bir donanmaya muhtaçtır. Bunu ise çaresiz İngilizlerden tedârik edecek.

Anlaşıldı ya İstanbul'un Yunan elinde bulunması demek, daima donanmasına muhtaç olduğu İngiliz'in elinde bulunmak demektir.

Rumeli'nin, İstanbul'un, Aydın vilâyetinin Yunanlılar elinde bulunması ne demektir, biliyor musunuz? Oralarda tek bir müslüman kalmaması demektir.

Vaktiyle eski Yunanistan'la Mora'daki halkın yarısı Rum ise yarısı da müslümandı. Bugün o havalide tek bir dindâsimiz kalmamıştır.

Bu musâlahâ mûcебince verilecek memleketlerde de bir müddet sonra aynı hâl zuhûra gelecektir. Evet, müslüman ahâlî katliam ile korkutularak hîcrete mecbûr edilecektir.

Bu mu'âhedenin ta'kîb ettiği maksad şudur:

İngilizler bizden mümkün olduğu kadar fazla adam öldürmek, kendisinden son derecede az insan harc etmek istiyor.

O sebepten bir taraftan Rum, Ermeni çeteleri teşkil edecek; bunlara para, silâh dağıtarak Türkler arasında katliâm yaptıracak; diğer [255] taraftan da müslümanlar, Türkler arasından para ile yahut iğfâl ile adamlar bularak, bizi birbirimize doğratacaktır ki bu zaten olup duruyor.

İşte düşmanın Anadolu'nun iç taraflarında çıkarttığı isyânları bastırmak için biz İzmir, Balıkesir cephelerindeki kuvvetimizi azaltmağa mecbûr olduk da Yunanlılar burnumuzun dibine kadar sokuldular.

Neûzüllâh muâhdedeyi kabûle mecbûr olduk mu, Anadolu'da asker besleyemeyeceğiz. Yalnız bir miktar jandarma kuvveti bulundurabileceğiz.

Bu jandarmalar içinde külliyyeli mikdarda Rum, Ermeni, Yahudi bulunacak. Zâbitlerin yüzde on beşi ki tabî'i hep yüksek rütbeliler olacaktır, ecnebîden gelecektir.

Anadolu mintika mintika ayrılmış her mintika bir ecnebî zâbitin eline verilecektir.

Meselâ Karadeniz sevâhili mintikasındaki İngiliz zâbiti bütün inzibat kuvvetlerine kumanda edecek, o zaman istediği gibi Rum, Ermeni çeteleri vücûda getirerek müslümanların üzerine saldıracaktır.

Nitekim bu usûlü İngilizler Kars'da, Ardahan'da; Fransızlar, Adana'da, Maraş'da pek güzel tatbîk ettiler.

Bilirsiniz ki Anadolu'nun iki mühim iskelesi vardır: biri

İstanbul, biri İzmir. Elimizdeki üç buçuk şimendifer hattı bu iki limanda nihâyet buluyor.

Şimdi İstanbul sözde bize bırakılıyorsa da oranın idâresi, gümrükleri, vergileri, zâbitası kâmilin başka ellerde yani bizim dâhil olmadığımız bir komisyonun elinde bulunuyor.

Bu komisyonda tabiî İngiliz hâkim olduğundan bizim ihrâcâtımıza, idhâlâtımıza istedîgi gibi müşkilât çıkaracak. Gümrük târifesi, şimendifer târifesi, liman târifesi ona göre tertîb ederek Anadolu'daki müslüman tüccârı tamamıyla iflâs ettirecek.

Zaten Mütareke'den beri İstanbul'daki müslümanların ticâretine el altından hep böyle güçlüklər çıkarılmıştır. Bundan maksat ise müslümanları fakir, sefil bırakarak bütün âleme, bilhassa Hind'deki dindaşlarımıza:

“- İşte görüporsunuz a, sizin gayretini gütmekte olduğunuz Türkler ne kadar kâbiliyetsiz insanlardır!” demektir.

Bu mu'âhede mûcebinde devletimizin bütçesi İngiliz, Fransız, İtalyan murahhaslarından mürekkeb bir komisyon tarafından tertîb olunacaktır. Bu komisyonda bizden bir adam bulunacaksa da re'y sâhibi olamayacaktır. Yani İngiliz bu komisyonda istedîğini yaptıracaktır.

O halde verdiği vergiler hep Rumların, Ermenilerin menfaatine sarf olunacaktır.

İngilizler Mısır'da ahâlî cahil kalsın diye müslümanlara hiçbir mektep açtırmamıştır. Hindistan'da da aynıyle davranışmıştır. Biz de Mısırlılar gibi olacağız.

Yalnız bizim Mısırlardan bir farkımız var ki onlar gibi kâmilen müslüman değiliz. İçimizde Rumlar, Ermeniler var. Onların çocukları bizim paramızla mektepler açıp okuyacaklar, adam olacaklar. San'atı, ticareti, zirâati kâmilen elliğine alacaklar.

Bizden yalnız irgat yetişebilecek.

Gelelim 'uhûd mes'elesine: Ey cemâ'at-i müslimîn! Frenkçe bir kelime var: Kapitülasyon! Ma'nâsi: Bizim bilerek bilmeyerek, keyfi yahut ızdırârî ecnebîlere verdiği eski imtiyâzlardır.

Bunların bir kısmı adliyeye aittir. Meselâ içimizde yaşayan ecnebî tebe'asından biri ne yaparsa yapsın hükûmetimiz tarafından tevkîf olunamaz. Cânîyi yakalamak için mutlaka mensub olduğu sefâretin adamı hazır olmalı. Tevkîf olunduktan sonra da sefâretine teslim edilmeli.

Binaenaleyh ecnebîler bu muhârebeden evvel bizim içimizde alikırın kesilmiştir. Adam döverler, adam vururlar, adam öldürürler, ötekinin berikinin emlâk ve arazisini gasb ederler. Bütün yaptıkları yanlarına kalırıdı.

Biz bu imtiyâzâti harbin bidâyetinde kaldırmıştık.

Şimdi sulh şerâitini kabûl ettiğimiz gibi bunlar yine avdet edecek.

Hem nasıl avdet edecek biliyor musunuz? Avrupa devletleri tebe'asına münhasır olan o imtiyâzlar şimdi Rumlara, Ermenilere, Yahudilere de verilecek. Artık bunun ne demek olduğunu ma'tûhlar bile anlar.

Gelelim bu imtiyâzların iktisâdî kısmına: Ecnebî tebe'ası temettü', belediye vesâire gibi vergilerden müstesnâdlırlar.

Şimdi Rumlar, Yahudiler, Ermeniler de müstesnâ olacaktır.

Açıkçası bütün parayı müslümanlar verecekler, bütün parsayı ecnebîlerle içimizdeki gayrimüslimler toplayacak!

Ya gümrükler mes'elesi... O da bir âfet! Biz başka memleketler gibi gümrüklerimize sâhip değiliz. Memleketimize sokulan eşyadan istediğimiz gümrüğü alamayız. Halkımızın fakir düşmesine en birinci sebep budur.

Bunu biraz ïzah edelim. Evvelâ zirâ'atimizi ele alalım. Rusya gibi, Romanya gibi, Amerika gibi toprağı zengin memleketlerde ekin pek ucuza mâloluyor. Heriflerin vapurları, şimendiferleri de çok olduğundan dünyanın her tarafına kolaylıkla arpa, buğday gönderiyorlar.

Binaenaleyh bu memleketler İstanbul piyasasına döktükleri ekini, bizden yani Anadolu'dan daha ucuza mâledebilirler. Bizim çiftçimiz ise malını İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerde kurtarabilecek para ile satamayacağından, hem ekmez, hem fakir düşer.

Buna karşı ne çare olabilir? Evet, çare hâricden gelecek ekin vesâir yiyecek şeylere öyle bir gümrük koymaktır ki, bu gümrüğü verecek ecnebî tüccar, piyasada malını Anadolu'dan gidecek maldan daha pahalıya satmak mecbûriyetinde kalsın.

İste Fransa gibi, Almanya gibi toprağı çok zengin olmayan hükümetler, kendi köylülerini hep bu usûl sayesinde kurtarabilmiştir. Bizde ise bu çareye müracaat kâbil olamayacağından, muâhedeyi kabûl ettiğimiz gibi çiftçimiz bitecektir.

[256] Gelelim sanayie: Bilirsiniz ki memleketimizde bir çok ham eşya yetiştirebilir: keten, kenevir, pamuk, yün,iftik, deri, sonra türlü türlü madenler.

Biz bunlardan istifâde edemiyoruz. Meselâ bir dokuma fabrikası yahut demir fabrikası açmaya kalkışsak Avrupa'nın, Amerika'nın fabrikalarıyla başa çıkamayız.

O halde ne yapmalıyız? Bizim sanayi'imiz de onların sanayi'i derecesini buluncaya kadar hâricden gelecek ma'mûlât üzerine münasip bir gümrük koyabilmeliyiz. Koyamadığımız gibi hiç bir müsessesemiz, hiç bir fabrikamız bir sene bile yaşayamaz.

Bilirsiniz ki kendimize mahsûs tezgâhlarımız, bezlerimiz vardı. Bunlar memleketimizin her tarafında satılıyordu. Ahalimize de birçok menfaatler te'min ediyordu. Halbuki ecnebî fabrikalarıyla rekabet edemediğinden dolayı ezildi, gitti.

Şu halde halkımız zirâ'atını, sanâyi'ini ileri götüremez, ticâretini de gayrimüslimlerin vergi vermemesi yüzünden başa çıkaramazsa, tabi'îdir ki sefîl olur, perîşân olur.

Haydutluktan başka yapacak bir iş bulamaz.

Şimdi bir mühim mes'ele var. Onu tedkik edelim:

Neden İngilizler bizim mahvímizi te'mîn için bu kadar uğraşıyorlar?

Evet, bunlar Harb-i Umûmî'nin bidâyetinde "Biz bütün milletlerin istiklâli için harbediyoruz!" tekerlemesini muttasıl tekrâr edip durdukları için, mahkûmiyetleri altında bulunan yüz milyon müslümana da istiklâl sevdası geldi. Mısır'da, Hind'de birbiri ardınca isyânlar başladı.

Vâkı'a İngiliz bu isyanları kendisine mahsûs olan müdhiş bir vahşetle bastırdı.

Lâkin bunların bir daha baş kaldırıramamaları için dünyada hiç bir müslüman memleketin müstakil kalmaması lâzımdı. Mütârekeden sonra ise müstakil olarak iki müslüman hükümet kalmıştı ki biri biz idik. Diğerî de İran idi.

Biliyorsunuz ki İran hükümet-i İslâmiyesinin îcâbına baktılar. İngiliz himâyesini la'net halkası gibi Acemlerin boynuna geçirdiler.

O halde yalnız biz kaldık.

Ey cemâ'at-i müslimîn! İngilizin asıl düşmanlığı bizedir. Çünkü biz asırlardan beri Hilâfet'i elimizde tutuyoruz. Asırlardan beri âlem-i İslâm'ın başında olarak Ehl-i Salîb'le çarpışıyoruz.

Dünyanın bütün müslümanları selâmetlerini, necâtlarını yillardan beri müstak oldukları istiklâllerini bizden bekliyorlar.

Yüzlerce milyon müslümana nisbetle, bizim bir avuç mesâbesinde olan halkımızın ne ehemmiyeti vardır? demeyiniz; iyi biliniz ki bu bir avuç halkın bütün âlem-i İslâm'da pek büyük mevkî'i, pek büyük i'tibârı vardır.

Bütün müslümanlar bilirler ki ma'âzallah Saltanat-ı Osmâniyye'nin, Hilâfet-i İslâmiyye'nin devrilmesi bütün cihân-ı imâni sarsacaktır. Bütün müslüman yurtlarını en müdhiş zelzelelere tutulmuş gibi hasâra uğratacaktır.

Mütârekeyi müte'âkib Mısır'da, Hind'de hatta dün elimizde iken bugün işgal altında bulunan Irak'da, Suriye'de zuhûr eden ihtilâller, isyânlar, kıyawîmlar gösteriyor ki, biz Osmanlı müslümanları, öyle âlem-i İslâm'ın ve dolayısıyle düşmanlarımızın lâkayd kalabileceği bir küme değiliz.

O sebebden İngilizler bizi büsbütün mahvetmeyege ne kadar çalışsalar kendi menfaatleri nâmına o kadar haklıdırular.

Ama diyeceksiniz ki:

Bugün bütün dünyaya hâkim olan İngiltere satveti karşısında bizim ne ehemmiyetimiz olur ki, herifler senin dediğin gibi bizim günün birinde büyüyeceğimizden korksunlar da bu kadar ihtiyâtlara lüzum görsünler?

Yanılıyorsunuz, iş öyle değil. Avrupalılar yalnız bugünü, bugünkü hâdisâti seyretmekle kalmazlar. Onlar yarını, gelecek seneyi hatta gelecek asrı, hatta bir kaç asır sonunu tahmîn etmek, hesâb etmek isterler.

Heriflerin siyâseti müdhiştir. İşte o müdhiş siyâset sâyesinde kendileri ne oldular, bizi ne hâle getirdiler, görüyorsunuz.

Binaenaleyh velev bir kaç vilâyetten ibâret bir Anadolu hükümetinin kalmasına bile, kendi ihtiyârlarıyle, yanı muztar kalmadıkça, kâbil değil, râzî olamazlar.

"- Pek a'lâ! Ne yapabiliriz? Uzun zamanlardan beri devâm eden dahîlî, hâricî muhârebeler, bilhassa Balkan muhârebesiyle şu Harb-i Umûmî bizde can bırakmadı, kan bırakmadı, para bırakmadı, hiç bir şey bırakmadı.

"Düşman ise bu kadar kuvvetli. Şerâit-i sulhiyyeyi çarnâçar kabûl edeceğiz.

"Bu tipki silâhsız bir adamın dağ başında müsellâh haydutlar tarafından kuşatılmasına benzer. İster istemez eşkiyânın emrine boyun eğecek..."

Pek doğru! Yalnız iki nokta var. Bir kere o müsellâh haydutlar ortalarına aldıkları bîçâreden parasını isteseler, üzerindeki elbiselerini isteseler, ayağındaki pabucunu, başındaki külâhını isteseler biz de vermesini tasvîb ederdik. Lâkin bununla kanâat etmeyorlar ki. Bîçâre herifin kollarını, bacaklarını kestikten sonra:

"- Boynunu uzat! Kafanı da ver!" diyorlar.

Mâdem ki teklîf bu kadar ağırdır, artık bunu hiç kimse kabûl edemez. İster istemez dişîyle, tırnağıyle uğraşır, çabalar. Nefsini, imkânın son derecesine kadar müdâfa'ağa bakar.

Ey cemâ'at-i müslimîn! İşte bugün bizden istedikleri, ne filân vilâyet, ne falan sancaktır.

Doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, saltanatımızdır, devletimizdir, Hilâfet'imizdir, dînimizdir, imânımızdır.

Bir de o müsellâh olduğunu kabûl ettiğimiz haydutların başları pek boş değil. Korkutukları tehlikeler var. Biz zarûrî olan müdâfa'a-i hayat vazîfesinde biraz daha sebât edecek olursak, emîn olunuz ki cehennem olup gidecekler.

Galiba maksad anlaşılmadı. Biraz izâh edelim:

Kuvvetlerinin, kudretlerinin pek büyük olduğunu

bildiğimiz düşmanlarımızın önünde [257] bugün iki müdahale tehlike var: Biri onların kendi ta'bîri vechile “İslâm tehlikesi”, diğeri bolşevik tehlikesi!

İslâm tehlikesini herifler çoktan beri hesâbâ almışlardı da ona göre ellerinden gelen tedbîri tatbîkten geri durmamışlardı.

Lâkin altı, yedi seneden beri devam eden bu harp bir çok hesapları altüst etti. Bir çok tahmînler yanlış çıktı. Bugün İngilizler artık müstemlekelerindeki insanlardan eskisi gibi emîn olamıyorlar.

Beşeriyyetin gözü açıldı. Mahkûm milletler kendilerinin hâkim milletler elinde ne büyük bir kuvvet olduğunu bu sefer gözleriyle gördüler.

Kanlarını, canlarını kimlerin hesâbına döktüklerini anladılar.

Harbin her türlü safahâtında bulundular..

Hüküm nedir, müdâfa'a nasıl olur? En son îcad olunmuş silâhlar, bombalar nasıl kullanılır? Hepsini bilfi'le öğrendiler.

Hele tahakkümleri, esâretleri altında yaşadıkları Avrupalıların kendilerini harbe sürüklerten verdikleri vaadlerin hiç birinin aslı faslı olmadığına, bu gidişle kiyâmete kadar kendileri için hürriyet, refah, rahat yüzü görmek nasîb olamayacağına iyice yakîn hâsil ettiler.

Bugün cihan eski cihan değil. Hele Asya hiç o bildiğimiz halde bulunmuyor. Bilumûm şarkta, bilhassa müslümanlarda büyük bir intibâh, bir uyanıklık mevcûd.

Asya'nın şîmâl kısmında yaşayan dindâşlarımız kâmil en denecek derecede müsellâh, mütebâkîsi de bir taraftan silâhlanıyor.

Fikirler gittikçe değişiyor. İstiklâl sevdaları her yerde uyanıyor. İşte bütün bu hareketler “İslâm tehlikesi” nâmî altında toplanarak düşmanımızı tir tir titretiyor.

İkinci tehlikeye gelince: Bolşeviklik denilen bu hareket Avrupa'nın doğrudan doğruya kalbine çevrilmiş bir silâhdır. Senelerden beri sosyalistik nâmî altında için içîn kaynayarak Avrupa hükümetlerini ürkütüp duran bu hareket bugün Rusya'da yanar dağlar gibi alevler saçmaya başladı.

Bu yangının kivîlcimleri Paris, Londra, Roma ufuklarına dağılır, oralarda yer yer yangınlar çıkarır oldu. Çünkü hükümetleri ne kadar uğrasa, ne kadar çabalasa zaten böyle bir yangın için Avrupa'nın her tarafında istî'dâd vardi, hazırlık vardi.

Sermâye sâhipleriyle amele arasındaki gerginlik son senelerde, bilhassa bu muhârebe esnasında son dereceyi bulmuştur.

Ruslar ön ayak olarak çarı, çarlığı, asilzâdelerin bitmez tükenmez imtiyâzlarını, servetlerini, sâmânlarını hâk ile

yeksân edince, Avrupa'daki sosyalistler de ayaklanmaya azmetti.

Bu adamlar diyor ki:

“– Bu harp, bu yedi seneden beri devam eden âfet, kırk elli milyon beşerin doğrudan doğruya harp meydanlarında helâkine sebep oldu. Bir o kadar insanı da bu sönen hayatların arkasından bîkes, perîşân bir halde bırakı, ma'nevî bir ölüme mahkûm etti.

“Netîce ne oldu? Bir kaç zâlim hükümetin istibdâdını artırdı. Milyarlarca servet bir kaç muhtekirin hazînelerini, kasalarını doldurdu. Fukarâ tabakasının, işçi tabakasının sefâletini artık tahammül edilmeyecek derecelere getirdi. Ahlâk nâmînâ, hayâ nâmînâ, irz nâmînâ, haysiyet nâmînâ, insâf nâmînâ bir şey bırakmadı. Hepsini sildi süpürdü.

“Kimsenin kimseye emniyeti, i'timâdi kalmadı. Âlem-i beşeriyyet her türlü insanı duygulardan sıyrılarak yırtıcı hayvanlar derekesine indi.

“O halde biz kimin için çarpılmış, hangi gâyeye hizmet etmiş olduk. Bununla beraber sulh şerâiti diye ortaya atılan hezeyân-nâmeler bundan böyle milletlere asla rahat, huzûr te'min etmeyecektir. Bilakis bunların aralarındaki ihtilâfları, husûmetleri, rekâbetleri, kinleri, intikam hislerini büsbütün körkleyecektir.

“Artık beşeriyyet buna tahammül edemez. Artık sefil mâhiyetleri bütün çiplaklılığı meydana çıkan bütün bu teşkilâti, bütün bu müessesâtı yıkmalı, yerine yenilerini koymalıdır...”

İşte heriflerin mülâhazaları aşağı yukarı bu merkezdedir. Zaten garbin ukalâsi, hükemâsi çoktan beri böyle bir âkibetin zuhûrunu bekliyorlardı.

Dışı gözlere pek parlak görünen medeniyet-i hâziranın içinden çürümeye yüz tuttuğunu, günün birinde paldır küldür yıkılacağını söyleyip duruyorlardı.

Benim bu kürsüden söyleyecek bir sözüm varsa o da, garb medeniyeti dediğimiz o rezîl âlemin, bir an evvel hâk ile yeksân olmasını temennîden ibarettir.

Ey cemâ'at-i müslimîn! Sakın bu sözlerimden benim ilim düşmanı, ma'rifet düşmanı, terakkî düşmanı olduğuma zâhib olmayınız.

Benim bütün insanlar hesâbına, bilhassa dindâşlarım nâmînâ istedigim bir medeniyet varsa o da her mânâsiyle pâk, yüksek, nâmîsî, vakarlı bir medeniyettir, yani bir medeniyet-i fâzîladır.

Garb medeniyeti maddiyattaki terakkîsini maneviyât sahasında kat'îyyen gösteremedi. Bilakis o cihetin büsbütün ihmâl etti. Hayır ihmâl etmedi; bile bile pâyîmâl etti.

Avrupalıların ne mal olduklarını anlayamayanlar, zannederim ki bu sefer artık gözleriyle görerek hatâlarını tashîh etmişlerdir.

Avrupa hükümetlerini titreten bolşevik tehlikesi, bizler gözlerimizi açmak şartıyla, âlem-i İslâm hakkında tehlike değil, bilakis istifâde olunacak bir fırsatır.

Çünkü evvelâ bizde Bolşevikliğin zuhûrunu yahut hâriçten sırayetini hazırlayacak sebepler yok. Ne sermâye sâhiplerimiz, ne bankalarımız, ne ameles mes'elemiz, ne arazî mes'elemiz mevcûd değil.

Sâniyen bütün harekâtımızı, muâmelâtımızı tanzîm eden şeriatımız, sosyalistlerin, bolşeviklerin bundan asırlarca sonra belki bulabilecekleri düstûrların, esâşların en insanî, en ulvî, en fitrî en şefik, en rahîm eşkâlini ihtivâ etmektedir.

Binaenaleyh bolşeviklerin garb medeniyetini yıkıkları gün bizim esâslı hiç bir şeyimiz sarsılacak değildir.

Sarsılsa sarsılsa Avrupalıları körü [258] körüne ve hiç lüzumsuz yere taklîd ederek aldığımız bir takım şeyle sarsılacaktır ki, zaten bugünkü felâketimizin en birinci sebebi o mefâsidin harîm-i mevcûdiyyetimize sokularak hayatı içtimâ'iyye ve siyâsiyyemizi zehirlemesidir.

O halde bizim bolşeviklerden korkmamıza mahal olmadığı gibi, bolşevik olmaya da ihtiyacımız yoktur. Biz elimizdeki şerî'atin ahkâmine, esasât-ı fâzilasına tamamiyle sarıldığımız gün yakamızı kurtarmış oluruz.

Evet, düşmanın düşmanı dost olmak i'tibariyle müstererek, mütekâbil menâfi' dairende bolşeviklerle ittifak edebiliriz. Garbin âlem-i beşeriyyeti, bilhassa biz müslümanları ezmek için kuvvet almaktâ oldukları o mel'ûn zulüm müesseselerini yıkmak husûsunda bolşeviklere yardım da ederiz.

Artık bu ittifâkın zamanını, zemînini, dâiresini, bu mu'âvenetin derecesini ta'yîn etmek tabi'îdir ki selâhiyet sâhiplerine aittir. O cihetleri onlar düşünürler, onlar halletsinler.

Böyle bir ittifaktan biz ne kadar istifâde edersek, Ruslar da o derecede müstefîd olacaklardır. Çünkü ihmâl edilemeyecek bir kuvvet olduğunu demincek söyleğimiz İslâm âlemi, kendileriyle müttefik olmak şöyle dursun, bîtaraf kalmakla bile bolşeviklere pek kıymetli mu'âvenette bulunmuş olur.

Buna mukâbil şîmdiye kadar şîmâlden, cenûbdan, şarktan, garptan mahsûriyet içinde kalan müslüman milletlere de böyle bir ittifâkın vereceği fâideler inkâr olunamaz.

Henüz silâh tedârik edememiş olanları silâhlanacaklar, arkalarından emin olarak önlereindeki düşmanı denize dökmeye, asırlardan beri kaybettikleri istiklâli ele geçirmeye muvaffak olacaklardır.

Ah, siz o düşmanın elinden zavallı Asya'nın neler çektiğini biliyor musunuz?

Hindistan'ı ele alalım. Hangi şehrine gitseniz iki mahalle

görürsünüz ki biri İngilizlere, diğerî Hindlilere aittir. Hiç bir Hindli için İngilizlerin cem'iyetine girebilmek kâbil değildir. Bir Hindli temiz giyinmek istese vergi vermeye mecbûr tutulur.

Şimendiferlere binseniz görürsünüz ki Hindliler için ayrı vagonlar vardır. Hastahânelerde gidiniz, ayrı koğuşlar vardır. Bîcâreler o vagonlara binmeye, o koğuşlarda yatmaya mecbûrdur. İngilizlere:

“– Niçin bu bîcârelere insan muâmelesi etmiyorsunuz?” diye soranlara:

“– Maymunlar adam olur, Hindliler adam olmaz!!” cevabını verirler.

Bir İngiliz, Hindliyi istediği gibi döver; ceza lâzım gelmez. Şayed öldürse pek hafif bir ceza-yı nakdî ile kurtulur. Hindlinin kazancının yüzde tamam altmış, hükûmet tarafından alınarak İngiltere'nin ihtiyacâtına sarf olunur.

Hindistan'daki bir kaç yüz milyon nüfûsun üçte birinden fazlası karnını doyurmaktan âcizdir. Bu sefâlet gittikçe artıyor. Bundan bir asır evvel hesap etmişlerdi: seksen sene zarfında onsekiz milyon Hindli açlıktan ölmüştü. Bu son asırın ilk onaltı senesi zarfında ise aynı sebepten helâk olanların mikdâri yirmi milyonu bulmuştur.

Yetmiş sene evvel bir Hindli günde bizim para ile kırk para kazanırken bugün bu kazanç onbeş paraya inmiştir. Bununla beraber zavallı Hindli İngiliz'den üç kat fazla vergi verir.

Peki, bu vergiler ne olur, bilir misiniz? İngiliz hazinelerine toplanıp müstemlekât ahâlisi arasında nifâk çıkarmaya, fesâd çıkarmaya sarf edilir.

Evet son yüz sene zarfında Hindistan vâridâtından tamam yüz milyon İngiliz lirası müstemlekâtta sefer yapmak için harc olunmuştur.

İngilizler Hindistan'daki kumaş tezgâhlarını yok etmek için ustaların baş parmaklarını kesmekten bile çekinmemişlerdir. Bunlar yerli sanayı'ni mahvetmek için hiç bir mel'anetten geri durmazlar.

Seksen milyon müslüman Hindli için tek bir sultâniye mektebi vardır. İngilizler bu mektebe son derecede düşmandırlar. Hindistan'daki İngiliz sultânîlerine girmek Hindlilere memnu'dur.

Bir Hindli en ufak silâhi bile taşıyamaz. Büyücek çakı taşıyanlar şiddetli cezaya çarpılır. Mûtârekeden beri kasapların bıçakları, berberlerin usturaları akşamları polis karakollarına teslim ediliyor.

Hindistan'da dört nevi' insan var: İngilizlerin memurları, İngilizlerin Hindistan'da uzun müddet oturup kalanları, melezler, Hindliler. Melezler beşeriyyetin hakîr bir sınıfı sayılır. Hindlilere gelince o bîcâreler âdil! medenî! İngilizler nazarında hayvan makülesidir.

Gelin biraz da Afrika'ya geçelim. Cezayir'de, Tunus'da, Fas'da müslümanlara Fransızlar tarafından hayvan muâmelesi edilir.

Oradaki hıristiyanlar, Yahudiler a'sâr gibi, aagnâm gibi vergilerin hiç birini vermezler. müslümanlara gelince bizim zamanımızdan kalma vergilerin hepsini verdikten başka Fransızların vaz' ettikleri kapı, pencere vergilerini de verirler.

Bunun için bîçâre müslümanlar topraklarını, akarlarını, hayvanlarını muvâza'a sûretiyle çok zaman hıristiyanların yahut Yahudilerin üzerine çevirmeye mecbûr olurlar. Bu mecbûriyet yüzünden külliyyetli para verdikleri gibi ekseriyâ mallarını da kaybederler.

Sîrf müslümanların vergisiyle yaşayan belediyelerde hiç bir müslüman a'za bulunamaz. Şâyed bulunursa rey sâhibi olamaz.

Gerek Cezayir'de, gerek Tunus'da kabîlelerin müsterek mer'aları vardır. Lâkin bu mer'alar muttasıl Fransızlar tarafından bedava gasbedildiği için bîçâre müslümanlar hayvanlarını geçindiremiyorlar. Zarûri olarak cenûba yani çöle doğru çekiliyorlar.

Fransızlar Afrika'daki müstemlekelerine kendi milletleri için köy teşkil edecekleri zaman Arapların elindeki araziyi bedava alırlar. Bununla kalmayarak o yeni köye lâzım olan suyu civardaki müslüman köylerinden getirip müslümanları susuz bırakırlar.

Bu sûretle vücûda getirilen her hıristiyan köyüne vâridât bulmak için yine müslüman köylerine çullanırlar. Onlardan alacakları belediye rüsûmuyle o hıristiyan [259] köyünü refah içinde yaşatırlar.

Bir Fransız, müslüman aleyhinde ikâme-i da'va etmez. Çünkü lüzüm görmez. Onu isterse döver, isterse öldürür.

Ey cemâ'at-i müslimîn! Zaman, zemîn müsâid olsa size İngiliz adâletinden! Fransız medeniyetinden! bir çok parlak nûmâneler daha gösterirdim. Ma'amâfih ibret alacaklar için bu kadarı da yetiştirdim.

İste sefâletlerinin derecesini kısaca anlattığım o zavallı dindaşlarımıza imdâdına yetişmek yahut hiç olmazsa onların düştükleri felâkete düşmemek için artık gözümüzü açmalıyız.

Düşmanımızın bizi de onların hâline getirmek için bugün elinde iki väsítası var. Ziyâde yok. Çünkü hadd-i zâtında gerek keyfiyet, gerek kemmiyet i'tibariyle mühim olan kuvvetlerini dağıtmıştır. Ordusunun bir kısmı Hindistan'da, bir kısmı Irak'da, bir kısmı İran'da, bir kısmı İrlanda'da, bir kısmı bizzat İngiltere'de, bir kısmı Mısır'da, bir kısmı Sudan'da, bir kısmı Filistin'de meşgûl.

Müstemlekât askerine i'timâdi kalmamış. Bilhassa Hind müslümanları "Artık biz dindaşlarımıza karşı silâh kullanmayız" diyorlar.

Binâenaleyh şimdî söylediğim gibi bizi ezmek için ancak iki kuvvete mâlik bulunuyor. Birincisi Yunan ordusu, ikincisi memleketimizde çıkaracağı, daha doğrusu çıkarmakta olduğu nifâk!

Zaten bu ikinci kuvvet olmasa birincisinin hiç ehemmiyeti yoktur. Biz aklımızı başımıza alarak, el ele verdiğimiz gün inâyet-i Hak'la memleketimizi, istiklâlimizi kurtarmaklığımız muhakkaktır.

İste vilâyât-ı Şarkîye ahâlîsi gözünüzün önünde duruyor. Bunlar düşman istilâsı ne demek olduğunu gözleriyle gördükleri için bu sefer İngiliz iğfalâtına kapılmışlardır. Aralarında tefrika çıkışmasına, nifâk çıkışmasına meydan bırakmadılar.

Can cana, baş başa verdiler; yurtlarını çiğnemek, kendilerini esâret altına almak için hudut boyunda fırsat gözetip duran düşmanın târûmâr ettiler.

Kars gibi en müstahkem bir kal'aya bayrağımızı dikerek ileriye doğru yürüdüler, gittiler. Cenab-ı Hak o kahraman mücâhidlerimize tevfîkler ihsân buyursun; Anadolu'muzun garbindaki bu sefil düşmanı da, Ermenilerin bi-hakkın uğradıkları âkibe uğratsu..

"- Âmin!.."

Bizi mahv için tertîb edilen mu'âhede-i sulhiyye paçavrasını mücâhidlerimiz şark tarafından yırtmaya başladılar.

Şimdi beri taraftaki dindaşlarımıza düşen vazîfe Anadolu'muzun diğer cihetlerindeki düşmanları denize dökerek o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır.

Zira o parçalanmadıkça İslâm için bu diyârda bekâ imkânı yoktur.

Ey cemâ'at-i müslimîn! Hepiniz bilirsiniz ki buhrânlar içinde çarpinip duran bu dîn-i mübîn bizlere vedî'atullahdır.

Kahramanecdâdimiz, bu sübhanî vedî'ayı siyânet uğrunda canlarını fedâ etmişler. Kanlarını seller gibi akıtmışlar.

Muhârebe meydanlarında şehid düşmüşler; râyet-i İslâm'ı yerlere düşürmemişler.

Mübârek na'slarını çiğnetmişler; Şerî'at'in harîm-i pâkine yabancı ayak bastırmamışlar.

Babadan evlâda, asırdan asıra intikâl ede ede bize kadar gelen bu emânet-i kübrâya hîyânet kadar zillet tasavvur olunabilir mi? Yoksa bizler o muazzamecdâdin ahfâdi değil miyiz?

Ağyâr eline geçen müslüman yurtlarının hâli bizim için en müessir bir levha-i ibrettir. Endülüs diyârını gözünüzün önüne getirin.

O, cihanın en ma'mûr, en medenî, en mütefennin iklimi, vaktiyle sînesinde on beş milyon müslüman barındırırken, bugün baştan başa dolaşsanız, tek bir

dindasımıza rast gelemezsiniz.

Allah'ın vahdâniyetini garbin âfâkına ikrâr ettiren o binlerce minârenin yerlerindeki çan kulelerinden bugün etrafa Teslîs velveleleri aksediyor.

Şevketin, medeniyetin, irfânın, ümrânın müntehâsına varmışken, birbirlerine düşerek vatanlarını üç buçuk İspanyol'a karşı müdâfa'a danâcız kalan bu zavallı dindaslarımızdan olsun ibret alalım da İslâm'ın son mültecisi olan bu güzel toprakları düşman istilâsı altında bırakmayalım.

Ye'si, meskeneti, ihtirâsi, tefrikayı büsbütün atarak azme, mücâhedeye, vahdete sarılalım. Cenâb-ı Kibriyâ, hak yolunda mücâhede için meydana atılan azim ve imân sâhipleriyle beraberdir.

(وَالَّذِينَ جَاهُدُوا فِينَا لَنَهْدِيَّهُمْ شُبَّلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ) ¹

Ya İlâhî bize tevfîkini gönder!

– Âmin!

Doğru yol hangisidir, millete göster!

– Âmin!

Rûh-i İslâm'ı şedâid sıkıyor, öldürecek.

Zulmü te'dîb ise maksûd-i mehîbin gerçek,

Nâra yansın mı berâber bu kadar mazlûmîn?

Bî-günâhîz çogumuz yakma ilâhî!

– Âmin!

Boğuyor âlem-i İslâm'ı bir azgın fitne,

Kît'alar kaynayarak gitti o girdâb içine.

Mahvolan âileler bir sürü ma'sûmundur;

Kalan âvârelerin hâli de ma'lûmundur.

Nasıl olmaz ki? Tezelzûl veriyor Arş'a enîn!

Dinsin artık bu hazîn velvele yâ Rab!

– Âmin!

Müslüman yurdunu her yerde felâket vurdu;

Bir bu toprak kalıyor dînimizin son yurdu.

Bu da çığnendi mi, çığnendi demek Şer'i Mübîn.

Hâksâr eyleme yâ Rab onu olsun!

– Âmin!

Ve'l-hamdu li'llâhi Rabbi'l-âlemîn.

[260] ÂSIM*

-11-

— Deşme, oğlum, yaradır, hem de yürekler yarası!.

— Neydi, Yâ Rabbi, otuz kırk sene evvel burası?

Dağlar ormân, tepeler bağ, ovalar hep tarla;

Koca mer'a dolu baştan başa sagmallarla.

¹ Ankebût Sûresi, 29/69

*Âsim'in 10'uncu parçası Sebîlürreşâd'ın 450. nüshasındadır.

İgne atsan yere düşmez: O ekin bir tûfan;
Atlı girsen gömülür buğdayın altında kafan!
Köylünün, kırları tutmuş yayılırken, davarı,
Sökemezsin, sarar âfâkını yün dalgaları!
Dolaşır sal gibi göllerde hesapsız manda,
Fil sanırsın, hani, bir çıksa da görsen karada!
Geniş alnıyle yarar otları binlerce öküz;
Besiden her birinin sırtı, bakarsın, dümdüz.
Ne de ıslak patı burnundaki mosmor meneviş!
Hadi gelsin bakalım damların altında geviş.
Diz çöker buldu mu yaslanmaya kâfî meydan;
Sürünür toprağın üstünde o kat kat gerdan.
Çifte gözler szülür, tek çene durmaz çığner;
İki yandan yere şeffâf iki ipliktir iner.
Bunların ağdalanır, maç maç öterken sakızı,
Öteden bir sürü gürbüz, demevî köylü kızı,
Tarayıp hepsini, evlâd gibi bir bir kınalar.
Tepeden kuyruğu dikmiş, inedursun danalar;
Dalar etrâfa köyün damgalı yüzlerce tayı;
İnletir at sesi, kısrak sesi gömgök ovayı.
Gündüzün kimse görünmez; kadın, erkek çalışır;
Varsa meydanda gezen tostopaç oğlanlardır.

Akşam olmaz mı, fakat, toplar ahâlîyi ezan;
Son cemâ'at yeri, hattâ, adam almaz ba'zan.
Güneş âfâka henüz arz-ı vedâ etmişken,
Yükselir Kâ'be'ye doğrulmuş alınlar yerden;
Önce bir dalgalanır, sonra eder hepsi karar;
Örülür enli omuzlarla on, on beş duvar.
Bu yaman safların âhengî hakîkat müdhiş;
Sanki yalçın kayalar yanyana perçinlenmiş,
Öyle bir cebhe kesilmiş ki: Müselsel îmân;
Burc ü bârûlarının hepsi birer itmîmân!
Âh o yekpârelîk eyyâmi hayâl oldu bugün...
Milletin hâlini gör, sonra da mâzîyi düşün!
Kim, bu yalçın kayalar sarsılacaktır, derdi?
Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzûl verdi!

Köylünün bir şeyi yok, sıhhati, ahlâkı bitik;
Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik!
Bir kemik, bir deridir ölmeli kaldırısa diri;
Nerde evvelki refâhın acabâ onda biri?
Dam çökük, arsa rehîn, bahçeyi "icrâ" ister;
Bir kalem borca bedel fâizi defter defter!
Hiç bakım görmediğinden mi nedendir, toprak
Verilen tohmu da inkâr edecek, öyle çorak!
Bire dört aldığı yıl köylü, emîn ol, kudurur:

Har vurur, bitmeyecekmiş gibi, harman savurur!
Uğramaz, gün kavuşur, çiftine yâhud evine;
Sabah iskambil atar kahvede, akşam domine.
Muhtasar, gayr-ı müfid ilmi kadardır dîni:
Ne evâmir, ne nevâhî, seçemez hiçbirini!
Namazın semtine bayramları uğrar sâde;
Hiç su görmez yüzünün düşmanıdır seccâde.
Hani, üç beş kişiden fazla musallî arama;
Mescid anbarlık eder, başka ne yapsın, imama!
Okumak bahsini geç... Çünkü o defter kapalı,
Bir redif zâbiti mektepleri debboy yapalı.
Sitma, fuhş, içki, kumar türlü fecâyî' salgın;
Sonra söylenmeyecek şekli de var hastalığın!
Bir taraftan bulanır levse hesapsız nâmûs;
Bir taraftan serilir toprağa milyonla nüfûs.
Hadi aldırımayalım, yükseledursun vefeyât,
Nerde noksânı telâfi edecek tâze hayât?

Mehmed Âkif

[261] “ŞARK İLLERİ KURULTAYI” MURAHHASLARIYLA MÜLÂKÂT

Şark'tan esen şiddetli rûzgârin cereyânına kapılan yelkenli bir motor mütehevvir dalgalar arasında yuvarlana yuvarlana dün Sinop Limanı'na geldi. Karaya çıkan misâfirlerin Bakü'de toplanan Üçüncü Beynelmilel Konferans'a iştirâk eden Trabzon Murahhasları Abdülhalîm ve Ali Kemâl efendilerle bir takım üserâmîzdan ibâret olduğu anlaşılıncı Şark milletlerinin bu muazzam ictimâ'ı hakkında biraz ma'lûmât almak üzere, bin türlü mehâlike göğüs gererek dalgaları aşip gelen bu fedâkâr kardeşlerimizle hayli görüşüp konuştuk. Sâhil halkına mahsûs fitrî bir zekâya mâlik olan bu fa'âl ve cevvâl adamlar tehlikeyi atlattıklarının deyn-i şükrânını Seyyid Bilâl Hazretleri Câmi'-i Şerîfi'nde öğle namazını kilmak ve orada duâ etmek sûretille edâ ettiler. Novorosisk'te torpil hattını geçerek enginlere açıldıktan sonra uzaklarda bir yılan gibi sath-ı deryâda sürünerек geçip giden; gittiği, gideceği yere şerr ü mafsedet götürün bir İngiliz zırhlısının tasallutundan âzâde kaldıkları için Allah'a şükür ve senâ ettiler. Muhâtablarını anladıkta sonra bütün müşâhedât ve ihtişâtlarını serbestçe söylemekten çekinmediler. Bolşeviklerin makâsid-ı siyâsiyye ve ictimâ'iyeleri hakkında şâyân-ı dikkat bazı muhâkemât ve mutâlâ'âtta da bulundular. Abdülhalîm Efendi verdiği ma'lûmât ve serd ettiği mutâlâ'âtın birçoklarını mahrem ve husûsî kaydıyla takyîd etmeyerek söyleseydi, ben de dinlediğimi eksiksiz olarak nakl eder, pek ziyâde nazar-ı dikkati celb edecek

daha bir takım hakâyiktan kâri'leri haberdâr eylerdim. Fakat mâdem ki Abdülhalîm Efendi şimdi bazı şeylerin gazete sütûnlarına geçmesini muvâfîk-î maslahat ve siyâset görmüyor, ki, ben de bu husûsda kısmen fikirlerine iştirâk ediyor, neşrine müsâade ettiği müşâhedât ve ihtişâsatıyla iktifâ etmek mecbûriyetindeyim.

Abdülhalîm ve Kemâl Efendiler hayatlarında ilk def'a olmak üzere gördükleri bu muazzam ictimâ'ı beşeriyetin bir panoroması diye tâsvîf ediyorlar. Bütün Şark ve Arab akvâmının nümâyendelerinden, murahhaslarından mürekkeb olan ve türlü türlü kiyâfet nümûnelerinin meşeri bulunan bu konferans rûhları üzerinde öyle azîm bir te'sîr icrâ etmiş ki, Şark'ın ve bütün İslâm Âlemi'nin rehâ ve halâsını bir emr-i muhakkak telâkkî ediyorlar. Ve bu istihlâs ve istiklâl cereyânlarının önüne duracak hiçbir kuvvetin mevcûd olmadığı îmân ve kanâatinde bulunuyorlar. Ciddî ve samîmî bir alâka ile, büyük bir neş'e ve ümîd ile anlatıyorlar:

—O ne azametli, ne şâyân-ı hayret bir ictimâ' oldu. Türlü türlü şekil ve kiyâfette insanlar, bî-nihâye milletler. Hey'et-i umûmiyyesi üç bin beş yüz kişiden ibâretti. Fakat bunun üç bin iki yüzünü İslâm akvâmının murahhasları teşkil ediyordu. Türkler, Arablar, Hindliler, Afganlılar, İran, Hîve, Buhâra, Semerkand, Taşkend, Dağıstan, Çeçen, Kalmuk, Çerkes, Kırgız, Başkird, Kaşgar, Çin, Sibirya, bütün Kafkas milletleri, bütün Tatar kavimleri ve sâir bil-umûm müslüman mîlel ve akvâmi, kezâlik Macar, Rus, İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman, Bulgar, hâsili Şark'ın, Garb'ın bütün milletleri ve murahhasları orada hazır idi. Bu beşeriyet kitleinden yalnız Rumlar hâriç idi. Rumlardan velev bir kişi olsun orada bulunmuyordu.

Konferansı Azerbaycan Şûrâsı Reisi Neriman Nerimanof açtı ve Azerbaycan Türkçesi şîvesiyle îrâd ettiği kısa bir nutuktan sonra Üçüncü Beynelmilel Konferans Reisi Zinovyev* söze başladı. Ve dört saat kadar devâm eden uzun ve mühim bir nutuk îrâd etti. Bu uzun nutkun kayd ettiğim esâs noktaları hulâsaten şunlardı. Pek zekî ve âtesîn bir hatîb olan bu müdhiş ihtilâl reisi dedi ki:

— Yoldaşlar! Bu kongre Şark milletlerinin murâca'ati üzerine burada in'ikâd ediyor. Bugün burada Şark halkını kurtarmak husûsundaki nokta-i nazârimizi ïzâh edeceğiz. Bu maksadla bütün Şark nümâyendelerini buraya topladık.

Târîhde birinci def'a olarak bütün Şark milletleri böyle bir araya topluyor ve mukadderâtlarını müzâkere ediyor. Öteden beri Şark milletlerinin bâdî-i felâketi olan şu iki seyyiedir:

- 1) Birbirine adâvet,
- 2) Yekdiğerini tanımadamak.

* Bu Zinovyev denilen adam meşhûr Rus Sefiri Zinovyev değildir, onun sülâlesinden de değildir. Bu, bolşevik mütefekkirlerinden bir zâttr.

Artık bütün Şark milletleri yekdiğeriyle tanışarak, anlaşarak, dertleşerek bu husumetlere nihâyet verilmek zamanı gelmiştir. İşte yoldaşlar, bugün bu mes'eleleri halledeceksiniz.

Biz bu kurultayı Şark târîhinde ve belki cihân târîhinde azîm bir vak'a diye telâkkî ediyoruz. Bu harekette Şark'ın kiyâm ve intibâhini görüyoruz. Şark milletleri küre-i arzda yaşayan ahâlinin ekseriyetini teşkil ediyor. Bu cihetle zahmet ile sermâye arasındaki mübârezeyi halletmek iktidârını hâiz bulunuyor. Yoldaşlar, buraya gelenlerin hepsi komünist olmadığını takdîr ederim. Görüyorum ki, murahhasların çoğu muhtelif firkalara mensûbdur. Bir haylisi de bî-taraf bulunuyor. Fakat ne be's var? Biz bugün kimseye sormuyoruz: "Sen komünist misin, değil misin? Beynemilel Komünist'e girdin mi, girmedin mi?" Hangi firkaya mensûb olursa olsun, biz bunu aramıyoruz. Bizim yegâne aradığımız şey şudur: Zahmet-keşler, alnınun teriyle geçinenler. Bu sınıfı mensûb olduktan sonra artık hiçbir şey bunlardan bizi ayıramaz ve biz bu zahmet-keş sınıf halka hitâb ederiz:

Yoldaşlar, aranızdaki bütün münâza'ları terk ediniz. Birleşiniz. Sizi ezenlere karşı mübâreze kapılarını açınız. Mucâhede teşkilâtları vücûda getiriniz. Ancak bu sâyededir ki, zâlimlerin esâretinden kurtulur, refâh ve saâdete muvaffak olursunuz.

Yoldaşlar, sizden hiçbir firma pasaportu soran yoktur. Biz şimdi bütün dünya karşısında bulunan mes'eleleri halledeceğiz. Bu firma mes'elesi değildir. Zahmet ile sermâye arasında mübârezedir. Öyle bir mübâreze ki, her zahmet-keş bununla alâkadârdır.

Biz de sizin gibi idik. Bütün köylülerimiz, işçilerimiz sermâyenin esîri olmuştu. Bütün mukadderâtını burjuvanın eline terk etmiş, sefil ve miskîn yaşıyordu. Köylülerimiz siyâsî hayatı ancak şimdi atılıyorlar. Ve bütün Rusya'da bu kongrenin ictimâ'ını işitmeyen, bilmeyen hiçbir köylü yoktur. Biz öyle istiyoruz ki, bütün Şark milletleri de bu kurultayın Şark ahâlisini âzâd etmek için toplantıını bilsinler. Ve îmân ediyoruz ki, bu idrâk ve intibâh bugün Şark'ta hâsil olmuştur.

Yoldaşlar, bu idrâk ve intibâhdır ki, zahmet-keşleri sermâyenin zâlim ve insâfsız pençesinden [262] kurtarmak mes'elesini ortaya koymuştur. Hayât bütün zahmet-keşleri, alnınun teriyle geçinen bütün erbâb-ı mesâîyi bu mes'eleyi halletmeye da'vet ediyor.

Misâl mi istersiniz? İşte yanınızda Gürcistan! Orada zahmet-keşlerin dûçâr olduğu esâret ve felâket cidden fecî'dir. Kânûnlarında hürriyet-i şâhsiyye vardır, hürriyet-i sa'y vardır, hürriyet-i fikriyye vardır, hürriyet-i matbûât vardır. Fakat bütün bu hürriyetler yalnız burjuvaziye mahsusdur. Avâmin, köylünün, işçinin bu hürriyetlerden

hiçbir nasibi yoktur. Milletin hakîki hürriyet rehberleri hep mevkûfdur. Gürcistan hükümetinin başında bulunanlar, sahrâ köpekleri gibi Gürcistan'ın ağalığını, muhâfizliğini yaparlar. Gürcistan'ı o adamlar muhâfaza ederler ki, istedikleri vakit İngiliz sermâyedârlarına takdîm ederler. Gürcistan'ı o adamlar idâre ederler ki, Fransa, İtalya, İngiltere generalleri karşısında raksa âmâdedirler. Bize dostluktan bahs ederler. Fakat bizi biraz za'if görünce derhâl Denikin'e dehâlet ederler. Gürcüler istiklâliyet adı ile bu milletin menâfi'i millîyesini muhâfaza ettiklerini bildirmişlerdir. Fakat "Gaga Çekori" ve onun yoldaşları bülbül gibi istiklâlden dem vurmakla millete ne menfaat hâsîl oldu?.."

Hatîb müdhiş bir volkan gibi etrâfa ateşler saçıyor. Daha bazı misâller getirdikten sonra bütün Şark milletlerini zâlim emperyalist ve kapitalist zincirlerini kirarak hakîki hürriyeti te'sîs için herkesi kemâl-i serbestî ile fikrini izâh etmeye da'vet etti.

Bunun üzerine sıra ile muhtelif akvâm murahhasları tarafından mühim mühim nutuklar îrâd olundu. Herkes kendi lisânında söylüyor, bilâhare Türkçe, Fârisîce ve Rusça'ya tercüme olunuyordu. Bu üç lisân lisân-ı resmî olarak kabûl edilmişti.

Şu nokta kemâl-i ehemmiyyetle herkesin nazarı dikkatini celb etti ki, bütün İslâm milletlerinin murahhasları Türkiye'nin başına gelen felâketleri yâd ederek sözे başlıyordu. Anlaşıyor ki, herkesin, her İslâm kavminin en derin yarası, kendilerinden ziyâde, bizim dûçâr olduğumuz mağlûbiyyettir. Bize karşı kalblerde öyle bir muhabbet ve merbûtiyet var ki, insan ta'rîf edemiyor. Bütün ümidiini, bütün emellerini bizim mukadderâtımıza rabb etmişler. Bizi hakikaten bir dimâğ telâkkî ediyorlar. Bizim küçük bir gâlibiyet ve meseretimiz, dalgalana dalgalana tâ Himalaya Dağları'nı aşıyor, bütün rûhlara bir neş'e ve ümîd bahş ediyor. Bir musîbete dûçâr olsak bizden ziyâde kederleniyorlar. Nazarlarında Anadolu'da çarışan mücâhidler mukaddes insanlardır, İslâm Âlemi'nin fedâileridir. Mağlûbiyyetten sonra bu kiyâm-ı millî Şark âleminde bizim kıymetimizi pek ziyâde yükseltmiş ve ihtilâl ve hareket tohumunu bütün köklere ekmiş. Dertlerimiz müsterek. Bizi mahv etmek isteyen zâlim kuvvet onların başında da hüküm-fermâ. Ingilizler bütün milletler nazârunda artık bir timsâl-i zulüm olmuş. Onun yıkılmasını beşeriyetin felâh ve halâsı diye telâkkî ediyorlar, onun için bu zâlim kuvvetle çarşısan milletlere tabî'î bir sûrette bir muhabbet ve merbûtiyet besliyorlar. Bolşeviklere karşı olan merbûtiyetlerinin sırrı da budur. Bolşevikler Ingilizlerle anlaştığı dakikada İslâm milletlerinin bu teveccûh ve muhabbetini gâib edeceğine hiç şüphe yoktur. Bütün Asya hareketinin müsterek

hedefi İngiliz zulmüdür. Ve bu hedefi muhâfaza etmek bütün ihtilâl rüesâsının yegâne umdesidir. İslâm hareket ve kıyâmi bu timsâl-i zulüm yüzünden neşv ü nemâ buluyor. Hattâ bu vaz'iyet ile Anadolu'nun İngilizerle anlaşlığını farz ediniz, o anda umûm Şark'ta müdhiş bir inkisâr-ı hayâl baş gösterir. Bizim hareketimizi alelâde birkaç vilâyet kavgası zannedenler çok aldanırlar. Biz Asya ümmetleriyle temâs netîcesinde bu hakîkate âgâh olduk. Bizim Anadolu Hareketimiz bütün Şark ihtilâl ve kıyâminin pîşdâr-ı hareketidir. Herkes, bütün beseriyet-i mazlûme bunu böyle telâkkî ediyor. Ve Asya kıyâmi bütün gîdâsını buradan alıyor. Doğrusu, bizim hareketimizi evvelce biz bu kadar mühim ve azametli göremiyorduk. Şimdi hakkıyla anladık ki, mücâhedemizin kıymeti âlem-şümûldür. Ve hudûdlarda çarışan kahramanlarımıza büyük ve müttehid Asya ordusunun pîşdârlarıdır. Arkada yüzlerce milyon insan kitleleri vardır ki, hepsi bizimle beraberdir. Bizim gibi düşünürler, bizim gibi ümîd beslerler, bizim gâyemize müteveccih olmuşlar. Cihâd sâhalarına atılmışlar, hepsi feryâd ediyor, hepsi İngiliz zulmünden el-amân diyor. Bu zâlim kuvvet bir kâbûs gibi Şark üzerine çökmüş. Bağıran sesler hep bu noktada birleşiyor. Bolşevikler Şark'ın bu hâlet-i rûhiyyesini keş etmişler, bu sâik ile onları bir araya topladılar. Onlar da bu cihetten bolşeviklere minnetdârlık beyân ediyorlar. Fakat bize karşı olan muhabbet ve merbûtiyetleri öyle derin ve esâslı ki, her husûsda dâimâ bize bakıborlar, bize iktidâ ediyorlar. Biz bolşeviklerle müttefik olduğumuz için onlar da bolşevikleri dost telâkkî ediyorlar. Ve bugün beraber çalışmayı muvâfik buluyorlar. Bolşevikler bunu gördükleri ve anladıkları için bize herkesden ziyâde hürmet ve iltifâtta bulunuyorlar. İngilizleri vurmak için mutlakâ Şark ile, İslâm Âlemi ile anlaşmak ve birleşmek zarûridir. Almanya imparatoru bu hakîkati anlamıştı. Fakat bundan hakkıyla istifâdeye felek müsâade etmedi. Şimdi bu azîm kuvveti bolşevikler ele almak istiyor. Onu tevhîd ve tensîk etmek, hareket ve fa'âliyete getirmek istiyorlar. Sonra Anadolu hareketinin Şark akvâmi üzerindeki te'sîrâtını da görüyorlar. Şark'ı ayaklandırmak için Anadolu'nun oynayacağı rolü herkesden iyi takdîr ediyorlar. Onun için bize karşı muâmeleleri pek farklıdır. Diyebilirim ki; bugün Rusya'da Türk kadar hiçbir millet mazhar-ı hürmet ve i'tibâr değildir.

Bolşeviklerin bugün bizden bekledikleri nedir? Para mı, yoksa silâh ve mühimmât mı? Tabî'î bunların hiç birisi değil. Onların bizden bekledikleri şey İngiltere'ye ve müttefiklerine karşı olan bu mübârezede Şark âlemine pîşdâr olmak, Şark'ı ayaklandırmaktır. Bolşevikler Garb kapılarında müşkilâta uğradıkça bize daha ziyâde tekarrub eder ve samîmiyet gösterirler. Zîrâ biliyorlar ki,

bu büyük da'vâ asıl Şark'ta hallolunacaktır. Bolşevikler azîm bir mes'ele ortaya attılar. Öyle bir mes'ele ki, bütün cihâna şümûlü vardır. Zafer-yâb olmak için mutlakâ Şark'ı kazanmak lâzım. Şark'ın hareketi ise her hâlde Türkiye'nin vaz'iyetine tâbi'dir. Bugün bolşeviklerin dostluğu bize ne kadar lâzımsa bizim dostluğumuz da onlar için o kadar kıymetdârdır. Düşmen-i müşterek hepimizi birleştiriyor. Garîb tecelliyyât! Lisânları, yaşıyışları, âdât ve tabâyi'i, hattâ din ve mezhebleri muhtelif bu kadar akvâm bir araya geliyor. Tevhîd-i mesâî ediyor. Bu çok ibret alınacak bir hâldir.

Sonra nazar-ı hayretimizi celb eden bir mes'ele daha var: Enver Paşa'nın müslümanlar üzerindeki nûfûz-ı azîmi! O ne câzibe, o ne kerâmettir! Meclis açılmıştı. Nutuklar devâm ediyordu. Bir de locaların birinde Enver göründü. Müslümanlar Enver'i görür görmez kıyâmetler koptu. Herkes meclisi bırakarak etrâfını ihâta etti. Kimi elini öpüyor, kimi arkasını okşuyor, kimi elbiselerine temâs ediyor, kimi hayrân hayrân yüzüne bakıp duruyor. Onu âdetâ fevka'l-beşer bir mahlûk telâkkî etmek istiyorlar. Etrâfını tavâf edip durdular. Görüp de hayretlere düşmemek mümkün olmuyor. Yetişip elini sıkamayanlar, onunla musâfaha edenleri yakalıyorlar; "Enver'le musâfaha eden o mübârek elinizi veriniz, öpeyim!" diye görseniz ne muhabbet, ne râbîta gösteriyorlar. İslâm Âlemi'ni tahrîk için öyle müessir bir şahsiyet ki!.. O kadar şöhret kazanmış ki, İslâm Âlemi arasında âdetâ bir timsâl-i ittihâd ve necât olmuş. Onu bilmeyen, işitmeyen zannetmem ki, hiçbir müslüman olsun. Müslümanlar onun hakkında hiçbir kelime-i tenkîd dinlemek istemiyorlar. Kusûrlarını söylemek isteyenlere düşman oluyorlar ve bazı yerlerde kat'îyyen söyletmeler, söylemek cûr'etinde bulunanlar olursa öldürmeye kalkışırlar. Çok garîb bir mazhariyet!

Enver Paşa kongrede resmen Fas, Tunus, Cezâir, Trablusgarb, Mısır, [263] Arabistan, Hindistan İhtilâl Cem'iyetleri Vekili olarak bulundu. Ve bu nâm ile mühim bir nutuk îrâd etti ve pek çok alkışlandı. Azerbaycan ordularını teşkil ve tensîk edecekti. Fakat bolşevikler bırakmadılar. Beraber alıp Moskova'ya gittiler. Geçtiği yerlerde ihtilâl ateşi saçarak geçiyor. Kendisine karşı Ermenilerin vaz'iyetini görseydiniz. Öyle hâin hâin bakıborlardı ki, o hiçbir şeyden alırmayarak yalnız geziyordu. Fakat müslümanlar onun haberi olmaksızın onun ta'kîb ve muhâfazasını ihmâl etmediler. İşittiği zaman sıkıldı; "Ne hâcet var?" dedi. Başında siyah kalpak, sırtında sivil hâkî ceket-pantolon, ayağında çizme, pek sâde bir hâlde. Bir gün evvel birkaç arkadaş oturuyoruz; geldi, selâm verdi. "Aranızda bulunmakla müftehirim." diye bizimle beraber konuşmaya başladı. İçimizden biri dedi ki:

—Paşa, senin hayâtın pek tuhaf oldu. Bir aralık

Meşrûtiyet'i i'lân ettiniz. Sizi alkışladık. Sonra Trablus çöllerinde ordular vücûda getirdiniz. Sizi tebcîl ettik. Bir aralık başkumandan oldunuz. Bizi harbe sürüklediniz. Harbi gâib ettik. O vakit de sizi tel'in ettik, fakat bu sefer de sizin için üçüncü bir perde açılıyor. İslâm Âlemi'nin size olan teveccûh ve i'timâdını gözlerimizle gördük. Yeniden ümîdlenmeye başlıyoruz...

Hafif tebessüm ederek cevâb verdi:

—Evet, hakikaten benim hayatım pek garîbdir. Bir aralık nefer olarak çalıştım. Bir zaman oldu Trablus'un kızgın çöllerinde ugraştım. Bir aralık da kader beni Osmanlı ordularının sevk ve idâresine me'mûr etti. Hiç şüphe yoktur ki, harbe girmenin en mühim âmili ben oldum. Sonunda mağlûb olduk. Fakat mes'ele henüz bitmemiştir. İnsâallah yakında üçüncü safha başlayacaktır ki, bu da İ'tilâf Devletleri'nin Asya ve Afrika'dan kovulmaları, bütün Şark milletlerinin, bütün İslâm akvâminin hürriyet ve istiklâllerini kazanmalarıdır. Bizim harbe girmemiz cihân inkılâbını te'mîn etti. Sırası gelince gerek ben, gerek Tal'at mutlakâ gelip hesâb vereceğiz. İctihâdimizi millet takdîr etmezse bizi i'dâm etsin. Hayâtın nazarımda o kadar kıymeti yoktur. Benim uğradığım felâketlere kim tahammül edebilirdi? Denizlerde fırtına hayatımdan kat'-ı ümîd ettirecek kadar gemimizi parçaladı. Tayyâreden düştüm. Aylarca Riga hâpişânelerinde kaldım. Yine yaşadım. Ecel gelmeyince bir şey olmaz. Ölümden korkacak hiçbir şey yoktur. Bugün âilem Berlin'dedir. Fakat görüyorsunuz, ben âilemin yanında oturamıyorum ve oturmayacağım. Ben bu milletin mukadderâtiyla oynadım. Bugün nasıl kenara çekilebilirim? Ben bu milletin ve bütün İslâm milletlerinin yükselmesi için hayatımdan son dakikasına kadar çalışacağım. Bu sulh değildir. Asıl sulh üçüncü sulh olacaktır. İngiliz tahakkümü yıkılacak, İ'tilâf zulüm şebekesi parçalanacak, bütün mahkûm milletler istiklâllerini kazanacaklardır. Bütün dünya emîn olsun ki, bu olacaktır. Yalnız Anadolu'nun mukâvemeti şarttır. Herseyi yapabilecek olan Anadolu'nun bugünkü hareketidir. Mustafa Kemâl'in mesâîsi pek kıymetdârdır. Anadolu bu mukâvemetin devâmını te'mîn etsin, bu kâfiidir. Ruslar bizimle te'sîs-i muhâdenet eylediler. Ellerinden gelen mu'âveneti yapmak istiyorlar. Şark'ın kıyâm ve hareketi için beraber çalışıyoruz. Müşterek düşmanımız bizi birleştiriyor. İnsâallah milletimiz kurtulacak ve bütün mahkûm milletler halâs bulacaktır.”

Enver Paşa ile çok görüştük, bize daha çok şeyler söyledi. Kalblerimize büyük kuvvet ve itmi'nân geldi. Hakikaten bu Üçüncü Beynelmilel Konferans Şark âleminde büyük bir vak'adır. Bu kadar milletlerin görüşüp tanışması, dertleşmesi, müttehiden hareket için azm etmesi çok mühimdir. Vâki'â orada Garb milletleri de vardı. Fakat onlar pek ekalliyette idiler.

Kongre Azerbaycan gazetelerinin dediği gibi tamâmiyla “Şark İllerinin Kurultayı” oldu. Ve zâten mevzû-'ı bahs olan Şark Mes'elesi, Şark kıyâm ve intibâhi idi. Şark'ın intibâhi İslâm intibâhi demektir. İslâm Âlemi arasında hakikaten çok mütefekkir siyâsî adamlar varmış. müslümanların bu faâliyet ve cevvâliyetlerini gördükçe bize çok ümîd geldi. Hepsi feryâd ediyor. Feryâd etmenin yolunu biliyor. Hele Hindistanlı kardeşlerimiz çok yüksek adamlar. Gece gündüz çalışıyorlar. Hind ihtilâl komiteleri için Taşkend'i merkez ittihâz etmişler. Hindistan ile dâimî münâsibette bulunuyorlar. Moskova'nın mu'âvenetiyle Hindistan'ı karıştırip duruyorlar, İngiltere'nin vaz'iyeti pek müşkilleşmiştir. Şimdi bizim Türk zâbitleri Afganistan ordusunu tanzîm ve tensîk ile iştigâl ediyorlar. Bir gün oralarda kıyâmetin koptuğu iştilecektir. Hindliler bizim Anadolu hareketiyle pek çok alâkadâr oluyorlar. Ve buna fevkâlâde ehemmiyet veriyorlar. Biz onlara;

—Siz Hindûlarla birleşmediğiniz için İngiliz zulmünden kurtulmadınız. Biz sizin Hindûlarla ittihâdınızı münâsib görüyorum.

dediğimiz zaman, diyorlar ki:

—Siz onun için merâk etmeyiniz. O ittihâd bugün hâsil olmuştur. Siz Anadolu hareketini tanzîm ve idâmeye gayret ediniz. Hepimizi, bütün Şark'ı kurtaracak bu harekettir. Siz bizim başımızsınız. Sizin Anadolu'daki mukâvemetinizin bütün Şark âlemine te'sîri vardır.

—İyi ama, İngilizler Hind askerleriyle bizi mağlûb ettiler ve hâlâ Hind efrâdiyla bizi tehdîd ediyorlar.

—Âh, o yarayı deşme, o gaddâr İngiliz halkımızı o kadar câhil bıraktı ki, hayvan gibi onu kendi menâfi'i uğrunda kullandı. O efrâd sanki yaptığını, yapacağını bilir mi?..

Hindli elini alına koydu, derin derin tefekkûrlere daldı. Baktım, gözlerinden yaşlar dökülüyordu. Biz de çok müteessimizduk.

—Ağlama birâder, ağlama, dedik. Biz sizi afv ettik. Yalnız bunun intikâmını almak şartıyla. İngilizi mutlakâ Hindistan'dan kovmalı.

Hindli bir arslan gibi kükremişi. Dişlerini gıcırdatarak, gözlerinden yaşlar dökülerek bağıryordu:

—İngiliz, İngiliz!.. Seni parça parça etmedikçe bana hayat harâm olsun. Senin zulm ü kahrın altında kalacaksa bütün Hindistan mahv olsun.

Hindlinin bütün tüyleri dimdik olmuştu. Hayrette kaldık. Biz böyle adamlar görmedik. Ne müdhiş ihtilâcliler. Bunlar Hindistan içerisinde girince kıyâmetleri koparacaklarına hiç şüphe olmasın. Oraya gelen murahhasların çoğu böyle.

Her kiminle görüştüysek her şeyden evvel Anadolu hareketinden, Mustafa Kemâl Paşa'dan bahs ederler. Bu mukâvemeti o kadar tebcîl ediyorlar ki, insan şaşır

kalıyor. Onlar öyle telâkki ediyor: Bugün Anadolu'da hiçbir ferd yoktur ki, silâhını alıp da cihâd meydanlarına koşmuş olmasın. Onun için nazarlarında dünyanın en kahraman milleti Anadolu Türkleridir. Ve kendilerini kurtaracak müncî de bizden başkası değildir.

Fakat ma'atteessüf gördük ki, bu azîm âlemi biz asırlarca ihmâl etmişiz. Zevk u safâya dalmış, bunlara arka çevirmiş, yabancı diyârlardan meded beklemiştir. Kafamızı taştan taşıa vurmuşuz. Ne olmuş? Zarardan başka hiçbir fâide hâsil olmamış. Bari şimdiki vaz'iyetten istifâde etsek de Şark milletleriyle, oradaki kardeşlerimizle ciddî sûrette uğraşarak Anadolu'da da böyle bütün Şark milletlerinden mürekkeb bir kurultay teşkil etsek, Şark'ın muhtelif mahallerinde propaganda merkezleri te'sîs eylesek.

Bu propagandaya çok ehemmiyet vermek lâzımdır. Bolşevikler bu sâyede muvaffak olmuşlar, fikirlerini neşr etmişler, halkın efkârını kazanmışlar. Şehirlerin her tarafı propaganda oacaklarıyla doludur. Tâ köylere varıncaya kadar mutlakâ bir istihbârât odası olacak, oraya türlü türlü gazeteler gelecek, hatîbler konuşacak, kalbleri feth edecktir. Kahvede [264] oturuyorken bir de bakıyorsunuz, biri kalkıyor, nutuk îrâd etmeye başlıyor. Hatîbler var ki, her nerede bir kalabalık görseler hemen; "Yoldaşlar!" diye başlayarak fikirlerini neşr ederler. Gazete, kitâb, beyânnâme her taraf dolu. Her gün ictimâ'lar, nutuklar kıyâmetler kopuyor. Herkes inkilâb derdine düşmüş, mal, mülk hiç kıymeti yok. Çoğunun ayakları ayakkabından mahrûm, yalın ayak koşuyorlar. Uğraşıyorlar. "Kazanacağımız, bütün dünyayı kurtaracağımız!" diye bağırlıyorlar. Öyle bir aşk ve neş'e ki, insan hayretlere düşüyor. Ve hakikaten muvaffak olacaklarına emniyet hâsil ediyor. Biz oradaki o müdhîs propagandayı gördük de doğrusu gibta ettik. Biz eğer onların yüzde biri gibi yapsak yine maksadımızı halka anlatabiliriz, zannederim. Hâlbuki burası (Sinop) koca bir livâ merkezi, bir istihbârât odası yok. Bir matbaa yok, küçük bir gazetesi yok. Hattâ ajansları neşr edecek küçük bir el makinesi bile yok. Birkaç yere ajans sûretini yapıştırmakla maksad hâsil olur mu? Rusya'da her dükkânda, her sokak başında ajanslar asılıyor. O günde hâdiseleri işitmeyen bir ferd kalmıyor. Onunla da iktifâ etmeyenler da kahvelerde, toplu mahallerde hemen birisi kalkıyor; o günün ajansını okuyor, mutlakâ herkese iştittiriyorlar, herkesi haberdâr ediyorlar.

Onun için biz de hem Anadolu'da, hem Şark'ta bu propaganda husûsına çok ehemmiyet vermeliyiz. Kolaylıklar göstermeliyiz. Bolşevikler ordulardan ziyâde propagandaya ehemmiyet veriyor. Ve hakikaten çok vak'alar olmuş ki, propaganda sâyesinde düşmanın kuvve-i ma'nevîyesini kırmışlar, harbi kazanmışlar. Temennî ederim ki biz de bu propagandanın kıymetini takdîr edelim.

14 Teşrinievvel 336, Sinop
Esref Edib

IRAK'TAKİ MÜSLÜMAN KARDEŞLERİMİZİN CİHÂDI

Ahîren Necef'de teşekkür eden Irak hükûmet-i muvakkatesi nâminâ meb'üs bir hey'et-i mahsûsa Diyârbekir'e vâsil olmuştur. Bu hey'et Câmi'a-i İslâm nâmiyla Irak'ın bütün ihtilâl cem'iyetlerini etrâfında toplayarak Irak Hükûmet-i Muvakatesi Reîsi es-Seyyid Muhammed Bedruddîn hazretleri tarafından Büyük Millet Meclisi Reîsi Mustafa Kemâl Paşa'ya hitâben yazılmış bir mektûb tevdî' edilmiştir. Bu mektûb geçen hafta Ankara'yı ziyâret buyuran Seyyid Senûsî hazretlerinin Meclis'i teşrifleri zamanında okunarak ve Meclis'de İslâm uhuvvet ve ittihâdi hakkında pek büyük tezâhürâta vesile olmuş; müteaddid nutuklar îrâd, İslâm birliği tes'îd olunmuş, celsenin ta'tîli esnâsında Şeyh Sünûsî hazretleri gayr-ı resmî olarak kürsüye çıkmış, İslâm uhuvvet ve ittihâdının te'âlîsi [için] belîg bir duâda bulunmuştur. Bu kadar büyük tezâhürât-ı İslâmiyyeye vesile olan bu mühim mektûb-ı siyâsiyi kemâl-i fahr u ibtihâcla ber-vech-i âtî aynen nakl ediyoruz:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reîsi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine

Makâm-ı refîu'-ş-şânınıza arz-ı ta'zîmâtтан sonra zât-ı devletlerine İngiliz devletinin akvâm-ı zaîfe ve bilhâssa biz Iraklılar hakkında icrâ ettiği şiddet ve mezâlimi arza ibtidâr ediyoruz: Devlet-i müşârun-ileyhâ; Düvel-i Muazzama tarafından istiklâl-i akvâm için bidâyeten verilen mukarrerâtın hilâfi olarak hükûmet-i Arabiyye-i Irâkiyyenin hukûk-ı siyâsiyye ve meşrûasını gasb ve nakz-ı ahd ederek imhâmîza çalışmaktadır. Devlet-i mezkûre böyle nakz-ı ahdle hukûk-ı meşrûamîza tecâvüz ettiği cihetle sene-i hâliyye Ramazâni'nın ibtidâsından beri kendisiyle hâl-i harbde bulunuyoruz. Bütün muhârebe ve musâdemelerde lehü'l-hamîd gâlibiyet bizdedir. Baştan nihâyete kadar Fırat elimizdedir. Dicle'nin de bazı mevâki'ini düşmandan tathîr ettik. Dicle Nehri'ndeki düşman bakıyyesiyle çarpışmaktadır. Azim ve metânet-i dîniyye ve millîyemizle hukûk-ı meşrûamîzi istirdâd etmek ümîdini besliyoruz. Ve bu husûsda Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetine istinâd ediyoruz. Ma'rûzâtımızı hâk-i pây-ı devletlerine iblâغا me'mûr hey'et murahhasamız vakâyi' ve ahvâli tafsîlen arz edecktir. Düşman; kabâil ve aşâîrin kıyâmı üzerine zaîf bir hâlde bulunuyor. Din düşmanlarını memleketimizden tamâmiyla tard u teb'îd etmek için siyâseten ve diyâneten size merbûtiyet-i tâmmeleri olan bilâd-ı mukaddesemiz hakkında vazîfe-i vekâlet-i millîyye ve dîniyyenizi ifâ etmenizi istirhâm ederiz.

(Birçok sâdât ve aşâîr rüesâsi imzâları)

Hâdimü'-ş-Şerî'l-Mübîn es-Seyyid Muhammed Bedruddîn imzâsı tahtındaki hâmişin tercumesidir:

Mücâhid-i Vatan Büyük İslâm Hâmîsi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine:

Bütün rüesâ-yı Irâkiyyenin âmâli bugün düşmanı tard u teb'îd etmek ve din kardeşleri bulunan Türkiye hükûmetiyle hem-dest-i vifâk olmaktadır. Irak âğuş-ı şefkatinize arz-ı iftikâr ediyor. Meslek-i hürriyyet-perverâne ve dîndârânınız iktizâsı bu akvâm-ı mazlûmenin düşman boyunduruğundan istihlâsi için dirîğ-ı mu'âvenet etmeyeceğinize ümîdvâriz. Cenâb-ı Rabb-i Kadîr va'd-i celîli mûcibeince biz zaîf İslâmlara nusret edeceği şübhесizdir. Kâffe-i ahvâlde mazhar-ı emn ü emân olacağız.

El-Kâzîmiye
Hâdimü's-Şer'i'l-Mübîn
Es-Seyyid Muhammed Bedruddîn

EVLİYÂ-YI UMÛRDAN MÜHİM BİR RİCÂ

Sebîlürreşâd'ın Anadolu'da intişâr eden bu ilk nüshasından Anadolu'nun bütün vilâyâtıyla sancak ve kazâlarındaki vâlî, mutasarrîf, kâimmakâm ve müftülere îcâbı kadarı gönderilmiştir. Müslümanların en büyük şâiri üstâd-ı muhteremimiz Mehmed Âkif Beyefendi'nin Kastamonu'da Nasrullah Câmi-i Şerîfi'nde îrâd buyurdukları işbu nûshada münderic pek mühim mev'izanın her taraftaki müslümanlarca iştilmesi için zevât-ı müşârun-ileyhim tarafından Anadolu'nun bütün câmi'lerinde, bütün ictimâ'-gâhlarında İslâm cemâ'atleri huzûrunda yüksek sesli zevâta okutturulması, Anadolu'da intişâr eden bütün gazeteler tarafından nakl olunması bir

vecîbe-i dîniyye olduğu enzâr-ı hamiyyet'e arz olunur.

ANADOLU'DA SEBÛLÜRREŞÂD

İngilizler merkez-i Hilâfet'i işgal ile zulüm ve tazyîklarını artırdılar. Maddî, ma'nevî bütün hürriyet-i İslâmiyyeyi selb ettiler. Herseyi tahakküm ve irâdeleri altına aldılar. Bunun üzerine Müslümanlık'ı ve müslümanların hukükünü müdâfaa husûsunda hiçbir te'sîr altında kalmayarak dâimâ istiklâl-i ekârını muhâfaza etmiş bulunan Sebîlürreşâd'ın İstanbul'da intişârına imkân kalmadı. Onun için inâyet-i Hakk'la risâlemizi bugünden i'tibâren Anadolu'da neşr etmeye başlıyoruz. Kastamonu'da bulunduğuımız müddetçe Sebîlürreşâd burada intişâr edecek, istîlâdan masûn kalan mahallerdeki abonelere ırsâlâtâ devâm olunacaktır. Şu kadar ki; bu sırada tabî'i olan kararsızlık hasebiyle adreslerin değişip değişmediğini, gazetelerin väsil olup olmadığını anlamak üzere bütün kâri'lerin küçük birer mektûb, yahud birer kart ırsâl etmek lütfunda bulunmaları ricâ olunur. Bu iş'âra kadar eski adreslere ırsâlâtâ devâm olunacaktır. İşgal altında olup da gönderilmesine imkân olmayan mahallerdeki abonelerin huküğü mahfûzdur. Sebîlürreşâd'ı okuyan her zâtın lâ-ekall iki kişiyi abone kayd etmesi usûlünün bilhâssa şu zamanda tevsîan tatbîkîna himmet buyurulması ricâ olunur. Adres: Kastamonu'da Sebîlürreşâd. Abone bedeli, eskisi gibi, seneliği ikiyüzelli, altı aylığı yüzotuz kuruşdur. Her hafta Perşembe günleri intişâr eder, her yerde nûshası beş kuruşdur.

Kastamonu Matbaası'nda tab' olunmuştur **Eşref Edib**

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nûshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Kastamonu'da Daire-i Mahsûsa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfîk âsâr
maâlmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefi, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmiyyedir

ابعون أهدكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdir-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

03 Aralık 1920

23 Rebîulevvâl 1339

Cuma

03 Kânûnievvâl 1336

Cild: 18 - Aded: 465

İSLÂM'A BÜYÜK BİR MÜJDE O Zâlim Suh Muâhedesî Allah'ın Înâyetiyle Şark Tarafından Yırtıldı

Nasrullah Câmi‘-i Şerîfi’nde Cuma namazı edâ ve cemâ‘at tarafından ümmet-i Muhammedin nusretine, selâmetine duâ edildikten sonra Kumandan Muhyiddîn Paşa hazretleri; “Ey cemâ‘at-i müslimîn! Dağılmayın, size büyük bir beşâretim var.” diyerek aynen şu sözleri söylediler:

-Bu yevm-i mübârekte câmi‘-i şerîfde bu minber-i mu‘allâ altında İslâm’ın büyük bir muzafferiyetini size tebşîr etmeye muvaffakiyetimden dolayı Cenâb-ı Hakk’â hamd ü senâlar ederim. Ankara’dan, Büyük Millet Meclisi Müdâfaa-i Millîyye Vekâlet-i Celîlesi’nden şimdî aldığım bir telgrafname Ermenistan sulhünün imzâsını tebşîr ediyor. Muâhede-i sulhiyyeye göre Ermenistan’a ancak 1500 tüfenk, yirmi mitralyöz, sekiz top kalıyor. En uzak hudûdu, pâyitahti olan Erivan’dan bizim hudûdumuza kadar nihâyet üç günlük bir mesâfedir. Kars, bütün havâlısiyle beraber, bizde kalıyor. Ermeni murahhasları ağlayarak sızlayarak sulhü imzâ ettiler. Cenâb-ı Hakk’â binlerce hamd olsun, bir çok felâketlerin kalblerimizi sizlattığı bir zamanda azîm bir muvaffakiyet, mebrûr bir muzafferiyetle bizi mübeşşer kıldı. Görüyoruz ki İslâm vazifesini îfâ ettiği zaman küffâr hâksâr olmuştur. Ne vakit vazifesini îfâ husûsunda ümmet-i İslâmiyye müttehid olursa bu ittihâd-ı İslâm karşısında duracak bir kuvvet tasavvur olunamaz. Cenâb-ı Hakk’â lütf u kereminden ümîd ederim ki, yakında Garb’daki düşmanlarımızı da böylece mahv ederek denize dökeceğiz. (Sevincinden hüngür hüngür ağlamakta olan cemâ‘at-i müslimîn tarafından; “Înşâalah, inşâallah!” sadâları.)

Ey ihvân-ı müslimîn! Âdetâ İslâm’ın hayatı, dînini, kitâbını, her şeyini söndürmek için düşmanların müttefik

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca da yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzihan bildirilmesi ricâ olunur.

bulunduğu böyle bir zamanda hiç kimsenin, hattâ Ermenileri en çok himâye eden İngilizlerin bile bir tek nefer yollamayarak yalnız bırakıkları Ermeniler ne oldu ise, avn-ı Hakk’â yarındaki Yunanlılar da böyle olacaktır. (Înşâalah!) Bütün kalbimizin sâfiyetiyle Peygamber-i celîlimizin rûhâniyetine, dîn-i âlîmizin azamet ve kudsiyetine ilticâ ederek vazifemizi yaptıkça her zaman bahtiyâr olacağız. Düşmanların bütün sû‘-i niyyetleri akîm kalacaktır. (Înşâallah!) İslâmiyet, vatan-ı İslâm’ın muhâfaza ve müdâfaası için canlarını fedâ ederek şehîd düşen mücâhidlerin rûhlarına Fâtîha ithâfina cümleizi da ‘vet ederim. El-Fâtîha!..”

Bu beşâret-i uzmâ, bütün cemâ‘at-i müslimîn sürürlara gark etti. Câmi‘-i şerîf tıbkî bir bayram sabâhı hâlini iktisâb etmişti. Mahzûn gönüller neş’elerle doldu, bütün müslümanlar sevinçlerinden ağlayarak Allah’â hamd ü senâlar ediyor, yekdiğerini tebrik eyliyorlardı.

[266] Câmi‘den çıkar çıkmaz derhâl bu ferahlı haber memleketin dört köşesine yayıldı. Muzikalar, müsellâh askerler, rengârenk bayraklarla sokaklar, çarşılardolaşıldı. İkindi namazından sonra kışlada büyük bir ictimâ‘ akd olundu. Kışla meydanında bütün askerler sıralandı. Bir çok müslüman halk toplandı. Neş’elere, fahr u sürürlara müstağrak olan kumandan Muhyiddîn Paşa hazretleri teşrif ettiler. Bütün asker ve ahâlî tarafından istikbâl olundular. Paşa hazretleri, askerlerin yanına gelir gelmez;

- Selâmun aleyküm, askerler!
diye selâm verdiler. Binlerce kahramanlar tarafından;
- Ve aleyküm selâm paşa hazretleri...
sadâları zâten müteheyyic olan kalbleri bir o kadar daha heyecâna getirdi. Bunun üzerine iftihâr ve neş’ esinden pek heyecanlı bulunan Muhyiddîn Paşa hazretleri askere hitâben şu mühim nutku îrâd buyurdular:

— Asker arkadaşlar! Geçen gün buraya geldiğim zaman Kars'ın zabıtını size haber vermiştim ve; "Yakında düşmanın tamamen mağlûb edilerek sulhün imzâlanacağını size bildireceğim." demiştim. Allah kalbime göre verdi ve şimdî geldim, Ermenistan sulhün imzâlandığını size tebâşir ediyorum. Bu mübârek Cuma günü Cuma namazından biraz evvel Ankara'dan Müdâfaa-i Millîye Vekâlet-i Celîlesi'nden bir telgraf aldım. Bu telgrafda Ermenistan sulhün imzâ edildiği; Ermenilere yalnız 1500 tüfenk, yirmi mitralyöz, sekiz top bırakıldığı; Kars'ın, İğdir'in, Ardahan'ın ve bütün o havâlînin kâmilen bizde kaldığı bildiriliyor. Şark hudûdumuzdaki din kardeşlerimizin bu muzafferiyet-i azîmesini, Cuma namazından sonra Nasrullah Câmi‘-i Şerîfi’nde cemâ‘at-i müslimîne tebâşir ettim. Şimdi buraya geldim, size de müjdeliyorum.

Her zaman söylediğim vechile, bizler, bilhâssa biz askerler vazîfemizi nâmûsumuzla, hamiyetimizle, cesâretimizle ifâ edersek her vakit, değil Ermenistan'a, avn-i Hakk'la onun hâmîlerine de galebe edeceğiz, sulhü imzâ ettireceğiz. Onların bize imzâ ettirmek istedikleri sulhü biz kabûl etmemiştik. İşte o zâlim sulh paçavrasının bir parçasını, baş sahîfesini Şark'ta yırttık. İnşâallah son sahîfesini de Garb'da yırtarız.

Görüyoruz ki müslümanlar, Türkler kendilerine teveccûh eden vazîfenin ne kadar büyük olduğunu anlayarak ona göre çalışırlarsa zaferden başka bir şey yoktur. Fakat ne vakit vazîfemizi ihmâl eder de atâlet, cebânet gösterirsek düşman gelip nâmûsumuzu pây-mâl ediyor, evlerimizi yıkıyor, hânumânlarımızı söndürüyor. O vakit dünyanın en zelîl, en hakîr bir milleti olarak düşman ayağı altında çiğneniriz. Şimdi bir tarafda vazîfemizi ifâ edip de memlekete, dîne hizmet var; öte tarafda vazîfemizi ifâ etmezsek, silâhın hakkını vermezsek nâmûssuzluk, zillet ve hakâret var. Bugün kahraman ordumuzun Şark'ta Kars ve havâlîsini zabt ederek düşman çizmeleri altında inleyen İslâm kardeşlerimizi zulümden tahlîs eylemeleri hepimizin yüreklerini ferahla doldurdu. İnşâallah yakın zamanda Garb'daki ordumuz da İzmir, İstanbul, Edirne'de büyük zaferler kazanarak yüzümüzü ağartacaktır.

Bidâyette, bu işin başlangıcında elimizde hiç silâhimiz yok diye çogumuz ümîdsiz iken Anadolu, başına geçen en nâmûslu, en kıymetli, en değerli evlâdiyla ayağa kalktı. Kuvâ-yı Millîye diye kiyâm eden bu kahramanların muvaffakiyeti hakkında çokları ümîdsizlik izhâr etti:

— Bu kadar devletlere, başlarında İngiliz olduğu hâlde, nasıl karşı geleceğiz?..

dediler. Âdetâ ihânet etmek istediler. Nasıl ki hâlâ bugün İstanbul'da ihânet edenler var. Bazı zaif kalbli kimseler de bu işi başa çıkaramayacağımızı zannettiler. Fakat iş başındaki o mübârek zevât korkmadılar,

yılmadılar, sebât-kârâne devâm ettiler. İşte bugün o azim ve sebâtın ilk semeresini topluyoruz. Birçok zehirli felâketler gördükten sonra meyve-i zaferi tanıyoruz.

Bugünkü zafer bütün dünyaya şu hakîkati gösteriyor ki, bir millet ne kadar yoksulluk içinde bulunursa bulunsun, hattâ elbisesi bulunmadığı hâlde, hattâ başka milletlerin elinde bulunduğu kadar mühimmât-ı harbiyyesi de olmadığı hâlde kendi hamiyetine, kendi kuvvetine güvenerek el birliğiyle, kemâl-i azim ve îmân ile ortaya çıkarsa mutlakâ muzaffer olacaktır. İşte biz bu hâlde işe başladık. Ve bugün elhamdülillâh kahraman, fedâkâr ordularımız Şark cebhesinde büyük bir zafer kazandılar, yüzümüzü güldürdüler. O zâlim "Sevr Muâhedesî"ni yırttılar.

Yanlış düşünmeye mahal yok. Biz bir memleketin evlâdiyiz. Bir dînin sâlikiyiz. Biz dedik; "Mâdem ki her millet kendi mukadderâtına kendisi sâhib olacak, işte buraları Türklerle meskündur, biz burada, kendi memleketimizde kendi kendimize oturacağız, işimizle gücümüzle meşgûl olacağız."

Fakat herîflerin maksadı o değil, onlar bizi yeryüzünden kaldırmaya azm etmişler. Bizi kendi topraklarımıza da râhat bırakmadılar. Bir tarafdan Ermenistan'ı hazırladılar, ona Erzurum'u, Trabzon'u göstererek bizi oralarda imhâ etmek istediler. Diğer tarafdan Yunan'ı saldırdılar. Ona da Ankara'yı gösterdiler. "Bu memleketin en değerli, en iş bilir adamları, dünyayı karıştıran en müdhiş ihtilâlcileri oradadır. Orası alınırsa Anadolu artık mahv olmuş sayılır. Bu diyârda İslâm bir daha belini doğrultamaz."

[267] dediler. Yani bizi mahv için Şark'tan Ermenileri, Garb'dan da Yunanlıları musallat ettiler. Zâlim devletlerin bu pîşdâr sürüleri her nerede müslüman gördülerse mahv etmeye başladılar. Yunan orduları Anadolu'nun garbını istîlâ ederken Şark'ta da Ermeniler Erzurum'a yüklenmek üzere bulunuyorlardı. İngilizler Kafkasya'nın kapısında büyük bir Ermenistan vücûda getirerek bizi Asya'daki müslüman kardeşlerimizden ayırmaya kalkıştı. Fakat bütün hesapların yanlış olduğu meydana çıktı. Allah'ın inâyetiyle bugün bütün tasavvurlar zîr ü zeber oldu. Şark cebhemizdeki kahraman müslüman askerlerinin büyük himmetleriyle Asya yolları açıldı. Bizi yeryüzünden kaldırmak istediler, fakat kendileri perîşân oldular.

Vâkı‘â bugün orada yine küçük bir Ermenistan görünüyor. Fakat ne ehemmiyeti var? Avn-i Hakk'la onun bin topunu almaya muvaffak olan ordumuz bin beş yüz tüfekli bir Ermenistan'a bakmaz bile. Bundan sonra bizim bakacağımız, enzâr-ı himmet ve besâletimizi atf edeceğimiz yer, ilerisidir. Cenâb-ı Hakk'a niyâz ederim, yakında bundan daha büyük olacak olan zaferi de size tebâşir etmeye beni muvaffak etsin.

Bugün benim en çok teessûf ettiğim bir şey varsa o da

bu zaferleri uzaktan işitecek bir vaz'iyette bulunmamızdır. Onun için mükedder oluyorum. İnşâallah bir gün gelecek, hükümet-i merkeziyemiz bana emir verecek, ben de sizi alıp götürüceğim, hamiyet, cesâret husûsunda hiç şüphe etmem ki, hepiniz onlardan aşağı değildir. Bütün Müslümanlar şehîd kanlarına bulanarak huzûr-ı Hakk'a gitmeye âmâdedirler. Ben yalnız bundan mahzûnum. Ve zannederim ki, bu husûsda memleketin sizler gibi bütün pâk evlâdları böyle düşünür.

Böyle bütün dünyanın alt-üst olduğu bir zamanda; Müslümanları, Türkleri yeryüzünden kaldırılmış dedikleri bir zamanda Cenâb-ı Hakk'a bin şükürler olsun, bizi böyle zaferlerle dil-şâd ediyor. Biz bugünkü zaferin bayramını aramızda yaparken Türkistan'ın, Hindistan'ın, Afganistan'ın, el-hâsil, bütün İslâm Âlemi'nin her tarafında, hattâ Rumeli'nin en hücrâ köylerinde kalan dindarlarımız bile bayram yapıyorlar. Bugün yeryüzünde nerede zâlimlerin kahir ve esâreti altında inleyen bir Müslüman iklîmi varsa, bir Müslüman kulübesi varsa mutlakâ şenlik yapıyor. Ve yapacaktır. Bilhâssa mütârekeden beri ilk def'a olarak o gaddâr zâlimleri ser-nigûn eden bu zaferi tes'îd etmek bütün Müslümanların hakkıdır. Bunun arkası devâm edecektir. Kademe kademe bu zafer ilerleyecektir. Cenâb-ı Hak onları aşağı bırakarak bize yüksekte bakracaktır. (Bütün askerler tarafından: "İnşâallah paşa hazretleri!") böyle mes'ûd günleri, ferahli bayramları neş'e ile, şetâretle, oyunla geçirmek lâzımdır. Bugün, yarın ve öbürüsü gün kâmilən size izin veriyorum. Bu günden i'tibâren üç gün guleceksiniz, eğleneceksiniz, oynayacaksınız. Bütün vazîfelerden sizi afv ettim. Şimdi bu zaferlerin keyfini, sürürunu gösteriniz. Sizi seyr edeceğiz..."

Bunun üzerine müzikalar, davullar millî havalar calmaya başladı. Askerler millî oyunlarla kışayı neş'elere gark ettiler. Cenâb-ı Hak İslâm'a hep böyle zaferli günler nasîb etsin; âmîn!

MÜSLÜMANLARIN TERAKKİLERİ İSLÂM'A SARILMALARINA BAĞLIDIR

Üstâd-i muhterem Mehmed Âkif Beyefendi'nin Kastamonu kazalarında İrad buyurdukları mev'izaların hülâsasıdır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اشْتَجِبُوْا لِلَّهِ وَلِلَّهِ رَسُولُ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحِبِّكُمْ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءَ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ)¹

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) Ey Tanrı'nın birliğine, Kitâb'ına, Peygamber'ine,âtır inanılması zarûrî olan şeylerin hepsine inanan, hepsini samîm-i kalb ile tasdîk eden

muslimanlar! İcâbet ediniz, itâat ediniz. Yürüyünüz, koşunuz. Kime doğru, nereye doğru?

اللَّهُ وَلِلَّهِ رَسُولُهُ

Allah'a doğru, Peygamber'e doğru koşunuz. Ne zaman? Sizi ihya edecek; dünyada, ukbâda hayatınızı, necâtınızı, saâdetinizi te'mîn eyleyecek; her türlü mânâsiyle hayat verecek, rûh verecek evâmirini, ahkâmını, vesâyâsını kabûle, sizleri da'vet ettikleri zaman.

أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءَ وَقَلْبِهِ (وَاعْلَمُوا)

Cenab-ı Hak insanın kendisiyle kalbi arasına girer, yani onun yalnız harekâtını değil, kalbinden geçen menviyâtını da görür; ne düşündüğünü, ne yapmak istediğini bilir.

وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

Kezâlik şunu da hatırlardan hiç bir zaman çıkarmayın ki, ne olursanız olunuz, ne türlü yaşarsanız yaşıyiniz, sonunda Allahu Zü'lcelâl'in huzûruna çıkarak, bu âlemdeki bütün işlerinizin, bütün düşüncelerinizin, elhâsil bütün hayatlarınızın hesabını vereceksiniz.

Ey cemâ'at-i müslimîn! Hatim sürdürdü okuyup geçmekte olduğumuz, mânâsını belki hiç tedebbur etmediğimiz, düşünmediğimiz bu âyet-i celîle Enfâl Sûresindedir.

Evet, bizler şimdîye kadar Kitâbullâh'ı tedebbur ede ede, yani her sayfasındaki, her âyetindeki hükümleri, ibretleri her birimiz kendi ilmi, kendi idrâki derecesinde anlamak isteye isteye okusaydık, âlem-i İslâm hiç bir vakit böyle perîşân olmazdı.

Bakınız, dilim döndüğü, aklım erdiği kadar size tercüme etmeye çalıştığım şu âyet-i celîle açıktan [268] açığa bildiriyor ki, Allah'ın bütün evâmiri, Resûl-i Muhterem'in bütün vesâyâsı bizim için mahz-ı hayatımış. Biz o emirlere, o vasiyetlere sarıldığımız gibi, helâk yüzü, ölüm yüzü görmeyecek imisiz.

Pek a'lâ! Mâdem ki bizler muslimanız, mâdem ki şerî'atımızın bütün ahkâmı bizim için mahz-ı hayâttır, nasıl oluyor da bugün dünyadaki üçyüzelli, dörtüz milyon muvahhidin, mü'minin halı böyle dostları kederinden ölürecek, düşmanları ise sevincinden çıldırtacak derecelerde sefil oluyor?

Öyle ya, hiç birimiz inkâr edemeyiz ki, bugün dünyada ümmet-i İslâmiyye kadar sefil, bedbaht, perîşân, âciz, kudretsiz, kuvvetsiz, ilimsiz, irfânsız bir cemâ'at yoktur.

Size başımdan geçen açıkçı bir vak'a anlatayım:

Vaktiyle gâyet ma'lûmâtlı, gâyet zekî bir Avrupalı ile muârafe peyda etmiştim. Herif çok okumuş, bir hayli de seyahatlerde bulunmuş. Bir aralık Arabistan, İran, Hindistan taraflarına gitmek hevesine düştü. Fakat bu seyahate çıkmazdan evvel gideceği yerlerde sıkıntı çekmemek için biraz Arapça, Acemce öğrenmek

¹Enfâl Sûresi, 8/24

lüzumunu hissederek bana mürâcaatta bulundu.

Bu kadar zekî, bu kadar malûmâtlı adamın arzu etse âlem-i İslâm'da bizim hesabımıza pek büyük hizmetler edebileceğini düşündüm de yarı şaka, yarı gerçek kendisine dedim ki:

“— Ben sana bu iki lisânı da öğretirim. Yalnız bir şartla: Müslüman olmak şartıyla.”

Avrupali, anlaşılan böyle bir teklîfe ma'rûz kalacağını hiç tahmin etmemiş olmalı; yüzüme hayran hayran baktıktan sonra dedi ki:

“— Müslümanlığın Hıristiyanlık'tan daha iyi bir şey olmadığını bilmeseydim, belki seninle böyle bir pazarlığa girişebilirdim. Lâkin...”

“— Fakat bunu nereden öğrendiniz? Sizin müsteşirklerinizden değil mi? Dünyada o müsteşrik diyerek bizim hakkımızda verdikleri ma'lûmâta körük köründe inandığınız adamlar kadar maskara şeyler olamaz.”

“— Haydi bunu kabûl edeyim. Lâkin görünen köy kılavuz ister mi? Dünyanın her tarafına serpilmiş olan Muhammedîleri görmüyor muyum? Rusların, Fransızların, İngilizlerin, Felemenklilerin tâbi'iyetinde yarım milyara yakın dindâşınız bulunuyor. Ricâ ederim, beni de onlar gibi mi yapmak istiyorsun?

“Asırlardan beri bütün hıristiyan milletler çalışır, çabalar, günden güne terakkî eder, refah içinde, huzûr içinde, adâlet içinde, âsâyîş içinde yaşar dururken müslümanlar tamamıyla bunlara ma'kûs bir hayatı içinde sürükleneceklerdir mi?

“Dindâşlarınızın bugünkü sefâletini iklîmin te'sîrine, ırkın te'sîrine, muhîtin te'sîrine atfetmek de kâbil değil. Çünkü bakıyorum, aynı iklîmde, aynı muhîtte yaşayan, hatta lisânları, ırkları bir olan bir hıristiyan yahut bir mecûsî yahut bir bûdî ile bir müslüman arasında dünyalar kadar fark var:

“Ötekiler zengin, bu fakîr. Ötekiler terakkî etmiş, bu günden güne geriliyor. Ötekiler efendi, bu ırgad. Ötekiler geceli gündüzü çalışmıyor, bu âtil, bâtil. Ötekiler okuyor, yazıyor, bu alabildigine câhil. Ötekilerin şehirleri, köyleri tertemiz, bu pislik içinde, sârî hastalıklar içinde kıvrınıp duruyor.

“Ötekiler el ele, baş başa vermişler, cem'iyetler, cemâ'atler, şirketler vücûda getirmişler. Mes'ûd bir halde terakkî ediyorlar, te'âlî ediyorlar; bu cem'iyetsiz, cemâ'atsız, nizamsız, intizâmsız yaşıyor. “Dindâşım dediği adamlarla arasında hiç bir râbita yok. Onların saâdetinden memnun olmak, felâketinden acı duymak şöyle dursun, haberdâr bile değil.

“Ufak tefek hükümetler vücûda getirebilmış ise onların da hiç biri kendisine adâlet, rahat te'min edememiş. Gördüğü zulme karşı isyân etmek, hiç olmazsa tazallumda

bulunmak, gasbedilen hakkını ihkâk için bir hareket göstermek hatırlıma bile gelmiyor.

“Kendi dindaşına i'timâd etmiyor. Yabancılara daha ziyâde muhabbet, daha ziyâde temayül gösteriyor...”

Herifi bırakmış olaydım âlem-i İslâm'ın canlı bir coğrafyası, canlı bir haritası gibi bana saatlerce îzâhât vermekten, binlerce acıklı levhalar göstermekten geri durmayacaktı. Sözünü kestim. Dedim ki:

— Bir dînîn lehinde olsun, aleyhinde olsun mütâla'ada bulunmak için yalnız o din ile mütedeyyin olan insanların yahut cemâ'atlerin tavrına, kıyâfetine bakmak doğru değildir. Sizinki tipki birkaç hasta hekim görmekle tabâbetin, hekimliğinin aleyhinde bulunmak gibi oluyor.

Evet, bir tabîb, bir hekim tabâbet denilen fennin ta'yîn ettiği kâideler, kânûnlar hilâfîna hareket edebilir. Ve tabî'îdir ki bunun cezasını görür. Ancak bundan dolayı tabâbete bir günâh, bir mes'ûliyet terettüb eder mi?

Eğer bugünkü müslümanlar filhâika deminden beri tasvîr ettiğiniz halde iseler İslâm'ın ne kabahati var?

Siz bizim şerî'atımız hakkında söz söyleyeceğiniz zaman evvelâ o şerî'atin hâvî olduğu düstûrları, esasları tedâkîk etmiş olacaktınız.

Şâyed Müslümanlığın mâhiyetini mutlakâ müslümanların halinden istidlâl tarîkini ihtiyâr etmek isterseniz, o zaman da şimdiki değil, bundan on iki asır evvel yani dînîn safvet-i hakîkîyesini muhâfaza ettiği devirlerde gelen müslümanların hâlini nazar-ı i'tibâra almalısınız.

İslâm'ın esasları Kitab ile Sünnet'te musarrahtır, mazbûtтур.

(اَفْرُأُ بِاَسْمَ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) ¹ dir. “oku” demektir. Artık bir din ki onun Allah tarafından nâzil olan altıyüz sahîfelik Kitâb-ı Mübîn'i “Oku!” diye başlıyor; dünyada okumayı, yazmayı, ilmi, irfânı böyle bir din kadar iltizâm eden, emreden, himâye eden diğer bir din tasavvur olunabilir mi? Sonra

(هُلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ)

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”

[269] (إِنَّمَا يَحْسَنُ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعَلَمَاءُ) ³ “Allah'ın kulları içinden ancak âlim olanları Allah'dan korkar.”

“Bizim âyat-ı celîlemizdeki hikmetleri, ibretleri ancak âlim olanlar idrâk edebilir; başkaları edemez” gibi daha bir çok âyetler ilmin, erbâb-ı ilmin kadrini, tasavvurun fevkine kadar yükseltmiştir.

Pek a'lâ! Bugünkü müslümanlar senin dediğin gibi

¹ Alâk Sûresi, 96/1

² Zümer Sûresi, 39/9

³ Fâtır Sûresi, 35/28

⁴ Ankebût Sûresi, 29/43

ilimden, irfândan mahrûm ümmî birer insan yiğini derekesine düşmüşlerse ben ne yapayım yahut din ne yapsın?

“Müslüman şehirlerini, müslüman köylerini dolaşmışsınız. Nezâfetten, tahâretten eser görmemişsiniz.”

Bir kere bizim bedenî ibadetlerimiz temizlik üzerine müessesesdir. Biz tamamıyla temiz olmadıkça ne abdest alabiliriz, ne Allah’ın huzûruna çıkabiliriz. Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz,

“İmanın yarısı temizliktir, pâkliktir”¹ buyuyor.

Üstü başı, eli yüzü, içindeki, dışındaki çamaşırı, elhasıl tepeden tırnağına her yeri nezâfeten, tahâretin son mertebesine varamayan; gezdiği, durduğu, yürüdüğü, yattığı, kalktığı yerler kâmil olmayan, tâhir olmayan bir müslüman, altından kalkamayacak vebâle girer. Çünkü her gün muayyen zamanlarda edâsı üzerine farz-ı ayn olan ve ölümden başka hiç bir özür götürmeyen namazı, kâbil değil kılamaz.

Daha sonra bilirsiniz ki müslümanlar haftada birkaç kere bütün vücutlarını yıkamaya, temizlemeye dinen mecbûrdurlar.

Hülâsa abdestler, namazlar, gusüller Kur'an'daki, Sünnet'deki yani Ehâdîs-i Nebeviyye'deki bitmez tükenmez emirler, tavsiyeler bugün tabâbetin, hayatın esâsını teşkil eden nezâfeti telkin eder dururken, şayed ümmet-i İslâmiyye, dedığınız gibi, buna rağmen pislik içinde, murdarlık içinde kalmışsa, kabahat hangi tarafa râcî olmak lâzım gelir?

“Dünyanın dört köşesindeki müslümanlar cem’iyetsiz, cemâ’atsız bir halde yaşıyor” diyorsunuz. Acaba şerî‘at-ı İslâmiyye kadar cem’iyeti, cemâ’ati, vahdeti, vifâki, uhuvveti, samîmiyeti telkin eden bir din gösterilebilir mi? Peygamberimiz² (بِنِي الْإِسْلَامِ عَلَىٰ حُمَّىْ) buyuyor.

Dînin beş muazzam direği vardır ki beşi de doğrudan doğruya birliği, vahdeti istilzâm eder.

Kendisi en büyük bir farz, cemâ’atle edâsı ise müekked sünnet bulunan beş vakit namaz kadar bu vahdeti te’mîn edecek, idâme edecek, ebediyyen tezâhür ettirecek ilâhî bir vâsita, bir râbîta hangi şerî‘atte, hangi harekette bulunabilir?

Zengin olmayan müslümanların zengin olanlarda ma'lûm, muayyen, sarîh bir hakkı olan zekât nedir? Bu farîza bir tabakadaki dindaşları merhamet, şefkat, diğer tabakadakilerini hürmet, minnetdarlık hisleriyle birbirlerine bağlamıyor mu?

Ya o, arzin şarkından, şimâlinden, garbindan,

¹ Müslim, Tahâret, 1

² Buhârî, Îmân 1, 2; Müslim, Îmân 19-22

cenûbundan koşup gelen yüz binlerce müslümani senenin muayyen bir gününde Hicaz’ın muayyen bir sahasına toplayan Hac kadar muazzam, metîn, bütün Muhammedîlere şâmil bir vahdet râbitası nerede görülmüşdür? Nerede görülebilir?

Namazları, niyazları, Hac’ları, Kâ’beleri, ezanları, Kur'an’ları, minberleri, Arş’ları, Kürsî’leri, Hudâ’ları bir olan; sonra bütün ibâdetleri bir lisân ile yani lisân-ı Kur'an’la, Arap lisâniyle edâ edilen müslümanlar arasında ayrılık, gayrilik hisleri hüküm sürüyorsa, bunlar yekpâre bir ümmet vûcûda getirmekten uzakta bulunuyorsa, şerî‘ati, İslâm’ı hangi yüze, hangi hakla muâheze edebiliriz?

Hayra ma’tûf olan bütün işlerde, bütün hareketlerde din kardeşine elinden geldiği yardımî, fedâkârlığı esirgememek her mü’mine farîzadır.

Bu farîzayı ihmâl eden, dindaşının elemine iştirâk etmeyen bir ferdin, cemâ’at-ı İslâmiyye erkânından, efrâdından sayılamayacağı, Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz tarafından sarâhaten bildirilmiştir.

Birr ü takva mertebeleri ki: Mü’min-i kâmil, insân-ı kâmil için mutlaka o mertebelere yükselmek lâzımdır; dindaşlarının yardımına koşmadan bu husûsda malının, varının en kıymetli, en sevimli kısmını feda etmeden ele geçirilemez.

(لَنْ تَنَالُوا الْبَرَ حَتَّىٰ تُفْقُوا مِمَّا تَحْبُّونَ)³ âyet-i kerîmesinden başka infâki, te’âvünü âmir âyât-ı celîleye Kitâbullâh’ın her sahîfesinde tesadûf olunur.

“Cemâ’atten uzaklaşmak Allah’dan uzaklaşmaktadır.”

“Allah’ın eli cemâ’atin üzerindedir.”

“Cemâ’at rahmettir, ayrılık azâbdır.”

“Müslümanların birbirlerine karşı vaz’iyeti yekpâre bir binayı meydana getiren perçinlenmiş kayaların birbirine karşı vaz’iyeti gibidir.”

“Îmânın tam olması için müslümanlardan her birinin diğerini kendi nefsi kadar azîz, muhterem, mültezem tutması elzemdir” meâlinde bir çok ehâdis-i şerîfe vârid olmuştur ki hepsi ümmet-i İslâmiyye arasında vahdet, te’âvün, ittifak, tenâsur husûlunu âmirdir.

Artık Kitab’dan, Sünnet’den îrâd ettiğim bu kadar esaslar meydanda iken, “İslâm ümmet arasında vahdet vûcûda getiremiyor” demek doğru mudur? Gerçekten bugun siz o vahdetin müslümanlar arasında tezâhürünü görmüyorsanız, kabahat kime atfedilmek îcâb eder?

İslâm’ın ilk devrelerindeki müslümanların tarîhîni okuyun da bakın. Dünya, dünya olalı o kadar müdhiş bir vahdet görülmüş müdür?

Ashâb-ı Kirâm’ın Ensâr denilen kısmından yani Medînelilerden, Muhâcirîn denilen kısmına yani

³ Âl-i İmrân Sûresi, 3/92

Mekkelilere karşı gösterilen fedâkârlığı, kardeşliği hiç bir cemâ'at diğer bir cemâ'at hakkında izhâr edebilmiş midir?

^۱(مَنْ خَرَجَ مِنَ الْجَمَاعَةِ قِدَّ شَرِّ فَقَدْ خَلَعَ رِبْنَةَ إِلَّا سَلَامٌ)

“Cemâ'at-i Müsliminden bir karış ayrılan kimse Müslümanlık ribkasını boynundan çıkarıp atmış olur.”

²(مَنْ فَرَقَ فَلَيْسَ مِنَ) “Ümmet-i İslâmiyye arasında tefrika çıkaran, fesâd çıkaran bizden değildir.” gibi bir çok ehâdîs-i şerîfe daha vardır ki, her biri ümmet-i İslâmiyyenin yekvûcûd olmasını emrediyor.

Müslümanlar arasındaki vahdet, İslâm'ın ilk devrelerinde tasavvurların fevkine çıkmıştı. Bunu gösterecek nâmüténâhî vak'alarдан birini söyleyeyim de bakınız:

Galiba Yermük muhârebesi idi. Bir aralık harb sükûn bulmuştu. Ashâb-ı Kirâm'dan biri yarımatara kadar su bularak meydan-ı muhârebede mecrûh düşenlerin imdâdına yetişmek için dolaşır iken amca-zâdesini gördü ki “Aman bir yudum su” diyordu.

Hemen matarasını bu bîçârenin dudaklarına yanaştıracığı sırada, üç beş adım ötede yorgun, bitkin bir ses: “Aman bir yudum su!” dedi. Sahabî-i müşârun-ileyh diyor ki: Ben ne [270] yapacağımı henüz kestirememiştüm. Amca-zâdem matarayı eliyle iterek öteki yaralının imdâdına koşmamı işaret etti.

Hemen onun yanına vardım. Lâkin bu ikinci mecrûh da suyu ağızına götürmeden, üçüncü bir ses daha zuhûr ederek “Bir yudum su yok mu?” dedi. Bu feryâdı duyan yaralı tipki amca-zâdem gibi suyu içmekden imtinâ' ederek gözleriyle beni arkasına gönderdi.

Vâ esefâ ki, ben üçüncü sesin çıktıgı yere vardığında, arka üstü yatan o gâzîyi şehîd buldum. Hemen ikinci mecrûha döndüm. Lâkin o da Mevlâ'sına kavuşmuştu. “Festübâhâllah!” diyerek amca-zâdemin yanına geldim. Onun da son nefesini vererek Allah'a gittiğini gördüm.

Târîh-i İslâm'da böyle vak'alar sayılacak kadar çoktur. Ama dediğiniz gibi “bugün müslümanlar dînin bu ezelî ve ebedî düstûrunu bir tarafa bırakmışlar da şîràzesi kopmuş bir kitap gibi dağınık yapraklar, perîşân sahîfeler haline gelmişlerse” ben ne diyeyim?

“Müslümanlarda adâlet yok, zulüm var” diyorsunuz. Acaba şerî'at-i İslâmiyye kadar insanların hukukunu gözetlen, adâleti esas tanıyan, velev düşmanlara karşı olsun muayyen, ma'lûm, müdevven bir takım esâsât-ı âdile dairesinde muâmeleyi emreden bir dîn, bir şerî'at, bir kânûn mevcûd mudur!..

^{إنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤْدُوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعُدْلِ}

¹ Tirmizi, Fitn, 7; Ebû Dâvûd, Salat, 46

² Feyzu'l-Kadîr, c. 6, s. 187; Taberânî'den naklen.

³ Nisâ Sûresi, 4/58

“Bilmiş olunuz ki Allah sizlere bütün vazîfeleri erbâbına vermekle ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletten ayrılmamakla emrediyor.”

Bütün İslâm diyârında her Cuma günleri minberden, ^{۴(إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعُدْلِ وَالْحُسْنَى)} “Bilmiş olunuz ki Cenab-ı Hak sizlere adâletle muamele etmeyi, hiç bir zaman iyilikten ayrılmamayı emrediyor.” âyet-i celîlesi okunur.

Değil müslümanlara, başka dinden olanlara karşı bile İslâm'ın gösterdiği adâleti, merhameti hangi millet gösterebilmiştir?

Kudretiyle, kuvvetiyle dünyaları titreten Hazret-i Ömer'in Kudüs-i Şerîfe nasıl girdiğini elbette bilirsiniz.

Müslümanlar kendilerinin en şevketli, başka milletlerin en zayıf bulundukları devirlerde bile kudretlerine, kuvvetlerine mağrûr olarak, bugün siz garblıların biz şarkılılara karşı takındığınız tavrı takınmamışlardı; esâretiniz altında inleyen mahkûm milletlere revâ gördüğünüz zulümlerin, şenâ'atlerin, hiç birini irtikâba tenezzül etmemişlerdi.

“Müslümanlarda mücâhede yok, sa'y yok, servet yok; atâlet var, meskenet var, zarûret var” diyorsunuz. Eğer İslâm sa'y dini, mücâhede dini olmasa idi, dünyanın Hicaz gibi en sapa, en çorak, en metrûk bir kösesinden fişkiran o nûr, nasıl olur da pek az bir zaman zarfında bütün kâinatı kuşatabilirdi? Târîh-i âlem, İslâm mücâhidlerinin eşini gösterebilmiş midir?

Vâki'a ihtikâr gibi, fâizcilik, murâbahacılık gibi gayri-meşrû yollardan servet yiğmak, müslümanlar için sûret-i kat'iyede haramdır. Lâkin Allah yolunda para dökmeyi, muhtaçların imdâdına koşmayı emreden bir din, nasıl olur da helâl yollardan kazanmaya mâni' olur?..

Ne hâcet! Dinin beş direği var ki ikisi “altın” dandır. Öyle ya, para olmadıkça hacçetmek, zekât vermek imkânı var mıdır?

Ey Cemâ'at-i müslimîn! O söylediğim Avrupalı ile aramızdaki münâkaşanın vukû'undan beri bir hayli seneler geçti. Ben herifi yola getirmek için daha ne gibi sözler söylediğimi unuttum. Yalnız hatırlımda kalan netîce şu idi: Herif beni uzun uzadıya dinledikten sonra dedi ki:

“– Eğer evvelce müslüman memleketlerini gezmiş, müslümanların hâlini yakından görmüş olmasa idim, senin şu vermiş olduğun izâhatı belki kabûl ederdim. Lâkin kemâl-i teessüfle söyleyorum ki, gözüyle gördüğü şeyin aksine inanmak insan için pek kolay bir şey degildir!”

Ey cemâ'at-i müslimîn! Fransızların (Gustave Le Bon) ismindé meşhûr bir müellifleri vardır ki henüz sağıdır. Bu adamın bir kaç eseri yarış olmak şartıyla Türkçe'ye de tercüme edildi.

⁴ Nahl Sûresi, 16/90

Mısır prenslerinden birisi kendisiyle teklifsiz konuşmuştu. Günün birinde aralarındaki bahis bize, bizim halimize intikâl etmiş. Fransız müellifi demiş ki:

“– Canım efendim, beni merakten kurtarınız. Bu nasıl oluyor? Ben Arap medeniyetini, İslâm medeniyetini senelerce tedkik ettim. Şarkı hayli dolaştım. Şerî‘atinizi epeyce biliyorum. Bakıyorum ki Allah peygamberlerin en âkılını size göndermiş. Kitapların en iyisini sizin elinize vermiş. İklimlerin en latîfi, toprakların en zengini, insanların en mutî‘i, en zekîsi sizde bulunuyor. Böyle iken nedir bu sizin hâliniz? Nedir bu sizin sefâletiniz? Mümkün olsa da size beş altı sene şeyhülislâmlık etsem, memleketinizi cennete çevirirdim!”

Hakîkat, bizler hâzinelerin üzerine oturmuşken gelip geçene avuç açan dilencilere, ekin anbarlarına yaslanmış olduğu halde, aşıktan ölen sersemelere döndük! Bu hâlimize ne kadar teessüf olunsa, Hudâ bilir, yine azdır.

Allah rızası için olsun, artık aklımızı başımıza toplayalım. Artık gördüğümüz felâketlerden, uğradığımız müsîbetlerden ibret alalım. Bu cehâletimiz, bu gafletimiz, bu nifâkimiz, bu şîkâkimiz yüzünden neler kaybettigimizi düşünmüyorum musunuz!

Ecdâdımızın bize kanları, canları bahâsına alarak emânét ettikleri, yâdigâr bırakıkları o koca koca iklîmleri, o dünyanın en zengin, en mahsûldâr topraklarını vere vere bugün avuç içi kadar yere tıkıldıktı kaldıktı.

Haydi diyelim ki, evvelce düşman öňünden perîşan bir halde kaçarken arkada sığınabilecek, barınabilecek bir ocak yahut bir bucak bulabiliyorduk. Fakat gözünü açınız, iyice bilmış olunuz ki, artık dinimizi, îmânımızı, ırzımızı, nâmûsumuzu, çoluğumuzu, çocuğumuzu barındırmamak için arkamızda hiç bir yer kalmamıştır.

Şayed düşmanların [271] hîlelerine, tezvîrlere, yalanlarına kapılarak birbirimize girmekte, birbirimizin kanını içmeye bir müddet daha devam edecek olursak, ma‘âzallah bu son müslüman hükümeti de kâfirlerin ayakları altında çiğnenip gidecektir.

Evet, (إِنَّا نَحْنُ نَرَنَا الْذِكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ¹) buyuran Allahu Zü’lcelâl Kur’ân’ını kıyâmete kadar sıyânet edecktir. Bunda şüphemiz yoktur. Lâkin İslâm güneşinin bu diyârdan mutlaka batıp gitmeyeceğine dâir elimize hiç bir senet verilmiş de değildir.

O güneş dünyadan eksik olmaz, lâkin bu iklîmler onun ziyyâsında mahrûm olabilir ki o zaman hepimiz zulmetler içinde kalırız.

O zaman ne yaparız? Nereye başvururuz? Kimden meded umarız? Yedi yüz senedir elimizde duran koca bir sultanatın yerbeler serildiğini, şu mübarek camilerin

kiliseye çevirdiğini, şu minârelerden yükselen ezân seslerinin ebediyen kesildiğini görmek kadar açık bir manzara olur mu?

Böyle bir âkıbeti görmekten ise insanın gözlerinin yumulması daha hayatı değil midir? Yerin üzerinde sürünmekten, yerin dibine geçmek elbette çok ehvendir.

Öyle ise deminden beri serd ettiğimiz ilâhî düstûrlara rûcû edelim. Onların gösterdiği yola dönelim. O yoldan, o vahdet yolundan kıl kadar ayrılmayalım.

Bize kendimizden başka kimsenin dost olamayacağını yakînen bilelim. Aramıza sokulan ayrılık gayrîlik hislerini büsbütün unutalım.

Muhârebe meydanında ruhunu teslîm ederken bile kendi din kardeşini kayırmak için uğraşan o kahramanecdâdımıza benzemeyi, yaşarsak onlar gibi yaşamayı, ölüsek onlar gibi ölmeyi isteyelim.

Günâhlarımıza, lekelerimizi bu sûretle temizleyelim. Huzûr-ı İlâhîye alnímız açık olarak çikalım.

Kendimize acımıyorsak evlâdımıza olsun merhamet edelim de bütün varını sefâhet uğrunda tüketerek arkaya sefâletten başka bir şey bırakmayan rezil mîrasyedilere dönmeyelim.

اللَّهُمَّ انْصُرِ الْإِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ . رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبَرًا وَثِبَّتْ
أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ . وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

ÂSIM

-12-

Evlenip âile teşkili bugün zor geliyor;
Görüyor sun ya, nikâhlar ne kadar seyreliyor.
Eskiden zurnalar öttükçe fezâ inlerdi;
O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi!
Kurulur meydana harman gibi kırk elli sini,
Tablalar yiğmaya başlar koyunun beslisini.
Ense kat kat taşıp etrâfa dökülmüş yakadan;
Göğsün eb’âdi kabardıkça gerilmiş camadan;
Başa âbâni sarık, tende hilâlî gömlek;
Belde Lâhor şalı, üzerinde o som sırma yelek;
Dizde, kaytan çevirilmiş çûhadan, sıkma potur;
Amcalar, lök gibi, bağdaş kurarak halka olur.
Sofranın hâlesi şeklinde duran, kutru geniş,
Boyu çepçevre kilâbdanla zarîf işlenmiş,
Eni az peşkîri herkes götürür dizlerine.
Çorbadan sonra etin türlü kalkıp, yerine
Hamurun türlü devlet gibi kondukça konar.
Sekiz, on yerde gügüler mütemâdî kaynar.
Tâze şerbet sunulur tâze kesilmiş karla!
Buzlu ayransa döner ortada bakraçlarla!

¹ Hicr Süresi, 15/9

Öğlen olmaz mı, cemâ'atle kıllarlar namazı...
 Güleşin gümler o esnâda mehîb incesazı:
 Oturur besli davullar yere şışman şışman,
 Perde göstermeye başlar kaballardan, o zaman
 Öyle inler ki zemin: Kalb-i fezâ küt! küt! atar;
 Zurnanın tizleri, dersen, yedi iklîmi tutar!
 Şimdi, hayvanlı, yayan, kız, kadın, oğlan, erkek;
 Kuşatır ip çekilen meydanı yüzlerce öbek.
 Bir taraftan da iner nâ-mütenâhî araba;
 İner amma o kadar süslü ki, dersin: Acaba
 Şu beyaz tenteler altında birer hacle mi var?

Çekilir derken ödüller: Sekiz on seçme davar,
 İki baş manda, birer tay, dana, top top basma;
 Hele mendil gibi, uçkur gibi peşkeşleri artık sorma.
 Yağ kazanlarla durur... Tartısı yok, ölçüsü hiç;
 Hani, ister sürüün, ister dökün, istersen iç!

Bunların hepsi biter, bir heyecandır belirir;
 Ne temâşâdır o, titrer durur insan tir tir!
 Birbirinden daha mevzûn iki üç çift endâm
 Atılıp sahneye şâhin gibi etmez mi hîrâm,
[272] Ses, soluk çıkmaz olur, herkesi ürperme alır;
 O geniş yer de nefeslerle beraber daralar.
 Çünkü meydanda değil, seyre bakanlarda bile
 Âsim'in dengi heyâkil seçilir yüzlerle.
 Şimdi, sağ kolda, gümüş kaplı birer bâzû-bend,
 Boynu miskayla donanmış, o yarımda levend,*
 Önce peşrev yaparak, sonra tutuşmazlar mı,
 Güleş artık kızışır, hasmini tartar hasmı,
 Uzanır şimdi göğüsler, kavuşur; şimdi yine
 Dalga çarpar gibi çarpar gerilip birbirine!
 Kimi tek çapraza girmiş, mütemâdî sürüyor;
 Kimi şîrâzeyi tartıp alıvermiş, yürüyor.
 Kimi sarmaya çevirsem diye sardıkça sarar;
 Kimi kılçık düşünür, atmak için fırsat arar.
 Adalî gövdeler altında o bîçâre çayır
 Döşenir toprağa... Hem bir daha kalkar mı? Hayır!
 Bu, elenseyle düşürmüş de hemen çullanıyor.
 O da kurtulmak için türlü oyun kullanıyor.
 Kimi almış paşa kasnak, o açar, hasmı döner;
 Kimi kündeyle giderken topuk eller de yener!
 Kimi cür'etli olur, çifte dalar, hem de kapar;
 Kimi baskın çıkarak kazkanadından çarpar.
 Seyreden halkı da bir gör... O ne candan hizmet;

O ne rikkatlı adamlar, o ne ma'sûm ümmet!
 Yarılan başları çevreyle boğanlar mı dedin?
 Göz silenler mi dedin? İncik oğanlar mı dedin?
 Yağ suren başka, saran başka, çözenler başka;
 Su veren başka, gügümlerle gezenler başka.
 Şan, şeref duygusu millette nasıl yüksekse,
 Merhamet hissi de öyleydi... Değil miydi Köse?
 Ne o? Bir şey demeden...

— Geçmişe mâzî derler!

— Doğru, lâkin...

— Bırak, oğlum, gelecekten ne haber?

— Onu Allah bilir ancak.

— Azıcık kul da bilir.

— Bilemez, çünkü görünmez.

— İyi amma sezilir:

Mehmed Âkif

“ŞARK İLLERİ KURULTAYI” MURAHHASLARIYLA MÜLÂKÂT

- 2 -

Arkadaşlardan biri sordu:

— Siz bu Bolşeviklik'ten, yahud Komünistlik'ten ne anladınız? Bunlar bizim işimize gelir şeyler mi?..

Abdülhâlîm Efendi hemen cevâb verdi:

— Ha, o mes'ele başka. İşimize gelen cihetleri de var, işimize hiç gelmeyen cihetleri de var. Bu mes'ele hakikaten bizim zihnimizi çok işgâl etti. Bu husûsda söz söyleyecek adamlar mutlakâ bir def'a Rusya'ya gidip onların hayatlarını yakından görmeli, ondan sonra beyân-ı mütlâ'a ada bulunmalıdır. Her hastaya aynı ilâc verilmez. Hattâ aynı nevi'den olan hastalara verilen aynı ilâc bile bir derecede olmaz. Hastanın bünyesi, ahvâl-i husûsiyyesi mutlakâ nazar-ı dikkate alınır. Onlar için çok iyi olan bir şey bizim için de aynı netîceyi vereceğine hükm olunamaz.

Bazı husûslarda dertlerimiz birleşiyor. Fakat birçok husûsâitta da ayrılıyor. Onların hayatları, teşkilâtları, âdât ve tabâyi'i bizden büsbütün başka. Bir kere oradaki fabrikalar, oradaki amele hayatı, amele teşkilâti bizde mevcûd değil. Orada zenginler, milyonerler bizde nerede? Onların şehirleri, binâları, müesseseleri yanında bizim şehirlerimiz birer köy gibi kalır; oradaki gördüğümüz bin doksan iki odaklı ve yedi katlı bir binâ bizim bir şehrime mu'âdildir. Bizde servet orada olduğu gibi eşhâs-ı mahdûdenin elinde tecemmu' etmiş değildir. Bizde herkesin iyi-kötü başını sokacak bir kulübesi vardır. Fakat orada o azîm binâlara sâhib olmak herkesin kârı midir? Emlâk hep sermâyedârların elindedir. Sonra

* Nûsha

orada arâzî mes'elesi de var ki, bizdekinin aynı degildir. Orada bir adam milyonlarca dönüm arâzîyi zabit etmiş. Orada çalışan binlerce insan o adamın kölesi. Köylü arâzîye sâhib değil. Bizde ise köylülerin az çok birer mikdâr tarlası vardır. Ama çalışır çabalar da yine mes'ûd olamaz, o başka. Bizim derdlerimiz de yok değil. Fakat onlarındankinden başka olduğunu arz etmek istiyorum. Yani bizim derdimiz meselâ arâzîyi taksîm etmekle halledilmiş olmaz. Ma'lûm ya, bizde esâsen arâzînin rakabesi beytûlmâle âiddir. Toprakta çalışanlar ecîr hükmündedir. Bir adam üç sene sıraya bir yeri ekmezse tasarruf hakkı sâkit olur. Bizdeki kâideler güzeldir. Bolşeviklerin yapmak istediği adâleti bizim Peygamberimiz bin üç yüz sene evvel te'sîs etmiştir. Ama biz o yolda gitmiyoruz, o başka. Haydi bolşeviklerin kâidelerini aynen kabûl edelim. Hakkıyla tatbîk etmedikten sonra ne fâide var?

Sonra onlar diyânet mes'elesinde de bizden ayrılıyorlar. Onların elinde bâtil bir din vardı ki, kendilerini butlâna, dalâlete da'vet ederdi. Tabî'î onun kuyûd-ı bâtilasından [273] sıyrılmak lâzımdır. Mütterakkî, mütefekkir bir adam Allah'ı hem bir, hem üç nasıl kabûl eder? Hiç şüphe yok ki, bir gün gelecek, bunun butlânını anlayacak, hakîkati taharrî edecekler. Zâten Hıristiyanlık denilen şey bugün dinlikten çıkmış, papazların bir dalavere âleti olmuş. Bu kadar mütterakkî insanların hâlâ papazların bâtil akîdelerine mihlenip kalmaları nasıl olur? Biz çoklarıyla görüştük. Allah'ı bizim ne sûretle telâkkî ettiğimizi söyledi. Derhâl kabûl ettiler. Yani bu adamlar bugün hakîkat âşığı olmuşlar. O müdhiş zulüm ve dalâletten sıyrılmışlar, hürriyet-i mutlakaya çıkmışlar. Düne âid her ne varsa,hattâ din de dâhil olduğu hâlde, hiçbiryle kendilerini mukayyed addetmiyorlar. Tabî'î hakları vardır. Ve şimdiye kadar nasıl o kuyûd-ı bâtilaya tahammül ettiklerine şaşmamak mümkün degildir. Şimdi onlar zulmetten sıyrılmışlar, kafesden kurtulan bir kuş safvet ve heyecâniyla sağ, sol demeyerek gelişigüzel uçuyorlar. Henüz bir tarafa konmak zamanı gelmemiştir. Mutlak bir boşluk içinde muttasıl uçuyorlar. Tâ ki, kanatları yoruluncaya kadar bu hâl devâm edecktir. Bu hâlde artık onlar mâziye âid hiçbir şeyi hâtırlarına bile getirmek istemezler. Hakları da vardır. Maddeten zulümden, ma'nen zulmetten ibâret o hayat-ı mâziyyenin istenecek bir ciheti de yok ya! Hükûmet denince karşılara çarlığın zulüm heykeli dikiliyor, nefret ediyorlar. Kânûn denince papazların kendilerini içine çektiği zulmet ve kasvet çukurları hâtırlarına geliyor, alabildigine kaçıyorlar. Medeniyet denince binlerce vahşet ve şenâ'at levhaları gözleri önüne dikiliyor, ondan da kaçıyorlar. Hürriyetlerini takyîd edecek önlerine ne gelmişse yakmışlar, yıkmışlar. Başboş bir hayat. Ve kendileri gibi olmayanları da aynıyla

evvelce bulundukları zulüm ve zulmet zindanlarında kalmış telâkkî ediyorlar, onları da kurtarmak için feryâd edip duruyorlar. Niyetleri güzeldir, arzûları samîmîdir. Bütün beşeriyetin saâdetini kendileri gibi harekette telâkkî ediyorlar. Bütün dünya onların kâfilesine karışın, hep beraber uçulsun istiyorlar.

Hakîkat ve saâdetin arkasında koştuklarına, nûra kavuşmak istediklerine hiç şüphe yoktur. Fakat oraya vâsil olmuşlardır, denilirse hükümdede istî'câl edilmiş, hatâya düşülmüş olur. Çünkü inkilâb henüz devâm ediyor. Nerede karar kılacağı belli değildir. Vâki'â eskisini yıktılar, târumâr ettiler. Yeni hayâta âid bir takım esâslar da vaz' ettiler. Fakat bugün orada her şey hâl-i ifrâttadır. Bu hareket i'tidâl dâiresini bulmak için daha hayli zaman ister. Bizim anladığımıza göre oraları daha çok çalkanacak, kanlı mücâdelelere sahne olacaktr. Bizim 324'teki i'lân-ı hürriyyet devrini hâtırınıza getiriniz, oradaki heyecân-ı ser-mestînin küçük bir nümunesini görmüş olursunuz. Onlarındakisi yalnız siyâsi bir inkilâbdan, adamların değişmesinden ibâret değil. Asırlardan beri teessüs eden hayât-ı ictimâ'iyyeyi değiştiriyorlar. Azîm bir da'vâ ile ortaya atılmışlar. Bu hareketin sâiki endîşe-i şâhsî olduğuna delâlet edecek hiçbir şey yoktur. Fakat Kolçak, Denikin, Budanic hareketleri tamâmiyla şâhsî endîselerden mütevellid idi. Onun için onların ömrü kısa oldu. Wrangel de ötekileri gibi âkîbet bir gün parçalanacak, dağılacaktır. Çünkü bir aşk ile değil, şâhsî menfaatler sâikasıyla hareket ediyor. Ve kendilerinden ziyâde ecnebîlerin âleti oluyor. Bolşevikler böyle mi ya? Herîflerde öyle bir aşk ve neş'e var ki, insan cidden hayret ediyor. Açıkalıyor, siyah, kuru ekmek yiyor, yalın ayak geziyor, yine ıztırâb duymuyor. Bilakis bu hâlden mütelezziz oluyor. Herkesin tüfeği duvarında asılıdır. "Düşman geliyor!" denildi mi, herkes tûfengini kaparak seve seve koşuyor. Bakıyorsunuz, bütün şehir halkı toplanmış, taburlar teşkil etmiş. Öldürüyorlar, ölüyorlar. Düşmanı mutlakâ tard ediyorlar. Bu kadar fedâkârlık her hâlde bir aşk ve kanâat mes'elesidir.

- Vâki'â biz bugün sıkıntı çekiyoruz, diyorlar. Fakat yarın râhat edeceğiz. Biz ölse de evlâdlarımız saâdete kavuşacaktır. Biz bütün beşeriyeti kurtaracağız. Yeryüzünde sulh ve saâdet te'sîs edeceğiz.

Onun hâline baksanız, acırsınız:

-Hele sen, şu eski hayâta gel de öp başına koy!.. diyeceğiniz geliyor. Fakat emîn olunuz ki, aldanırsınız. Hayâlinde doğan istikbâl günüşi onun gözlerini öyle kamaştırmıştır ki, onun için artık hiçbir şeyin kıymeti kalmamıştır. Bugün onun yegâne zevki didişmek, uğraşmak, ıztırâb çekmektir. Ve ıztırâb çekmezse o zevkten mahrûm kalacak diye üzülüyor, râhat da istemiyor. Tabî'î

siz buna güler, belki de inanmazsınız. Hakkınız var. Biz de şaşır kalıyoruz. Fakat ne çare ki hakikat bu merkezdedir.

Ne olmuş, nasıl olmuş da bu adamlar bu cezbeye tutulmuşlar? Huzûr ve râhatlarını bırakarak beşerin hürriyeti için yalnız ayak koşuyorlar, uğraşıyorlar? Kendileri yemiyorlar, meselâ Amerika'daki fukarâ-yı kâsibenin hürriyetini te'mîn için yüzbinlerce liralara gönderiyorlar, hayâtlarını tehlikeye koyarak propagandacılığa gidiyorlar. Her hâlde bu kadar fedâkârlıklar şahsî endişe ile olmaz. Bu adamlarda bir îmân ve kanâât olmasa bu kadar ıztırâba katlanmazlar, onların iddiâlarına bakılırsa mutlakâ cihânın tavrı değişecektir, bütün milletler esâretten kurtulacak, çalışan halk mesâîsinin semeresini başkalarına kaptırmayacak, bütün insanlar saâdete kavuşacaktır.

Çok iyi, çok ulvî emeller! Ama onu te'mîn edebilecekler mi? Tabî'î o bir mes'eledir. Ve onun için zaman ister. Bir şeyi istemek, temennî etmek başkadır, onu yapmak, sâha-i fi'le getirmek de başkadır. Onlar iyi olmasını istiyorlar. Hem kendileri için, hem bütün milletler için. Fakat bakalım, tutukları yollar nereye varacaktır? Nerede karar kılacaktır? Onlar tecrübe devirleri geçiriyorlar. Tabî'î bu tecrübeler ucuza mâl olmuyor. Bu uğurda fedâ edilen nüfûs milyonları astı. Hebâ edilen servet milyarları geçti. Bütün memleket baştan başa sarsıldı. Herşey alt-üst oldu. Fabrikalar durdu. Tarlalar sürülmeli. Meşakkat ve ıztırâb her tarafi kapladı. Ama yarın daha iyi olacak? İhtimâl. Fakat ya beklenilen gâye istihsâl edilemezse? Bakalım bu tecrübeye her memleketicin hâl ve vaz'iyeti müsâid midir? Meselâ bizim bugünkü hâlimiz böyle bir zelzele-i inkilâba kat'iyen mütehammil değildir. O anda yıkılır gider. Çünkü biz çok sarsıntılar geçirdik. Sonra düşmanlar dört tarafımızı sarmıştır. Böyle iken bir de dâhilî gâile ihdâs etmek kâr-ı âkl olur mu? Hem onların bazı şeyleri var ki, bizim hayatıma uymuyor. Eğer bizim ictimâ'i yâtiyoruz, iktisâdiyâtiyoruz, i'tikâdâtiyoruz, ahlâkiyâtiyoruz... her husûsda onların mâzîsine benzeseydi, bugün o hareket-i inkilâbiyyenin aynıyla burada da tekevvün etmesi pek tabî'î olurdu. Nitekim o hayatı az-çok müşterek olan Avrupa milletleri arasında er-geç o kıyâmet kopacaktır. İsteseler de kopacaktır, istemeseler de. Çünkü aynı hastalık orada da vardır. Rusları bu harekete sevk eden şerâit-i iktisâdiyye meselâ Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da, İngiltere'de, Amerika'da ve sâir yerlerde de var. O tazyîk mutlakâ bir gün kazanı patlatacaktır. Ama bizdeki hastalık onların marazı gibi değildir. Bazı husûslarda müşâbehet vardır. Fakat çok husûsâtta da ayrılır. Onun için aynı tarz tedâviyi tatbîke kalkışmak bence kat'iyen doğru olamaz. Âdî bir taklîdcilik olur ki, bizim çektiğimiz hep bu yüzdendir. Nasıl Garb'ı körkörüne taklîd etmemiz fâide vermediyse bu def'a da müdebbebirâne hareket etmezsek

yne zararlı çıkarız.

Ama maksadım yanlış anlaşılması. Bu azîm inkilâba karşı bî-gâne kalmak fikrinde değilim. Bununla ne kadar mümkün ise o kadar büyük bir ehemmiyet ve ciddiyet ile alâkadâr olmalıyız. Ve bu âlem-şümûl inkilâbin bütün safahâtını ta'kîb etmeliyiz. Bundan ne sûretle istifâde mümkünse kat'iyen ihmâl etmemeliyiz. Zâten bizim en büyük kusûrumuz odur. Hâdisât-ı cihân ile, inkilâb-ı efkâr ile hiç alâkadâr olmuyoruz. Dünyalar alt-üst oluyor, beşeriyet tavârdan tavâra giriyor, âlemde büyük büyük inkilâblar vukû'a geliyor, biz bu tahavvülâta külliyyen bî-gâne bir hâlde [274] Sedd-i Çîn arkasında yumularak eski bildiklerimizle yaşamak, eski düşüncelerimizle kavrulmak istiyoruz. Fakat bir de bakıyoruz ki, cihân başka cihân olmuş; ilimde, fende, san'atte, fikirde azîm terakkiler husûle gelmiş; insanlar göklere çıkmış, kuşlar gibi uçuyorlar. Denizlerin dibine inmiş, balıklar gibi su altından gidiyorlar... Bütün kuvâ-yı tabî'iyeyi yedi teshîrlерine almışlar, bir anda bütün cihânlâ konușuyorlar. Milletler, ellerini kollarını bağlayan esâret zincirlerini kırmışlar, ferdler etrâfini ihâta eden zulüm şebekelerini parçalamışlar, Allah'ın insanlara büyük bir ni'meti olan hürriyetlerine kavuşmuşlar, insan gibi yaşıyorlar, Allah'ın insanlar için yaratmış olduğu bî-pâyân ni'metlerden müstefid oluyorlar. Kendi memleketlerini i'mâr ettikten, kendi hey'et-i ictimâ'iyyelerini tanzîm eyledikten sonra bir seyl-i hurûşân gibi etrâfa taşıyorlar, yayılıyorlar. O zaman ayaklarımız suya erer, hayretten elimiz böğrümüzde kalır. Dağları, taşları devirip gelen o coşkun seli çamurla durdurmak isteriz. Açı tecrübelerle aczimizi anlarız. Ve kuvvetin zebûnu olarak ric'atten başka elimizden bir şey gelmiyor. Onlar semâ-yı terakkide yükseldikçe biz zemîn-i inhitâttâ alçalırız. Onların asırlarca süren mesâî neticesinde vâsil oldukları dereceye biz bir hamlede fırlamak isteriz. Bi't-tabî' nasîbimiz hûsrândan başka bir şey olmaz. Cambazın ip üstündeki hünerlerini yerde taklîd eden soytarı gibi biz de onların şekillerini almakla kendimizi o dereceye vâsil olmuş addederiz. Böylece kendimizi aldatmakla zilletten zillete, felâketten felâkete yuvarlanıp gidiyoruz.

Beşeriyet için hayatı bir an bile tevakkuf yoktur. Âlem-i insâniyyet mütemâdiyen tavârdan tavâra intikâl ediyor. Bu tahavvülâta bî-gâne kalan milletler için nasıl hakk-ı hayatı olur? Bugün karşıki sâhillerde azîm bir fîkr-i inkilâbî vukû'a gelmiş, biraz dikkat edilse tutuşan yangının alevleri görülebilecektir. Zanneder misiniz ki, bu inkilâb bütün cihâna sirâyet etmeyecektir? Bu bir tûfândır ki, bunun önüne duracak hiçbir kuvvet yoktur. Çok geçmeyecek, bütün dünyayı kaplayacaktır. Bugün akı bañında olan her millet Rusya'da infilâk eden bu

inkılâb ile alâkadârdır. Aynı hastalığa dûcâr olan nice devlet tahtları bugün gîcirdiyor. Her millet bu sarsıntıyi nasıl geçireceğim diye endîse edip durmaktadır. Vâkı'â biz onlar gibi değiliz. Bizim bünye-i ictimâ'iyyemiz onlardan farklıdır. Bu sarsıntıdan onlar gibi bizim, biz, müslüman âleminin perva'mız yoktur. Fakat böyle olmakla beraber, o hareketi karşılamalıyız. O coşkun selin memleketimizde tahrîbât îkâ'ına meydan bulmaması için şimdiden bünye-i ictimâ'i'mizin îcâbâti vechile lâzım gelen mecrâları hâzırlamalıyız. O vakit Şark'taki bu inkılâbdan beklediğimiz fâideyi istihsâl etmiş oluruz. Yoksa her zamanki gibi bu inkılâba da ibtidâsında yabancı kalırsak sonra en ziyâde ezilen yine biz oluruz.

Bugün biz her milletten ziyâde bu inkılâb ile alâkadâr olmalıyız. Muhtelif mesleklerde mensûb müteaddid hey'etleri Rusya'ya göndermeliyiz. Bu hareket-i ictimâ'iyyeyi yakından tedkîk ve tetebbu' ettirmeliyiz. Yalnız ricâl-i siyâsiyyeden mürekkeb hey'etler göndermekle iktifâ etmemeliyiz. Hukuk-şinâslardan mürekkeb bir hey'et göndermeliyiz. Arkasından ulemâdan mürekkeb bir hey'et göndermeliyiz. İktisâdiyyûndan mürekkeb bir hey'et göndermeliyiz. Askerlerden mürekkeb bir hey'et göndermeliyiz. İlh... Bu inkılâbin mâhiyet-i hakîkiyyesine infâz-ı nazar için böyle ayrı ayrı hey'etlerin gözüyle tedkîk ettirmek lâzımdır. Onların verecekleri raporları mezç ü tevhîd ile esâslı bir fikir hâsil ettikten sonra ihtiyâr olunacak hatt-ı hareket bit-tabi' milletimiz için fâideli olur.

Biz bugün iddiâ edebilir miyiz ki, bu şeklär-i siyâsî ile, mütefessih Garb'ın küflenmiş nazariyât ve kânûnlarıyla halkın refâh ve saâdetini te'mîn ederiz? Zannetmem ki, bunu iddiâ edebilecek aklı başında bir adam bulunabilisin. "Tanzîmât"tan beri bu kadar zaman geçti, bu sâhte taklîdcilikten zarardan başka ne fâide hâsil oldu? Şekilden şeâile girdik. Yine adâleti te'mîn edemedik. Halka refâh ve saâdet yüzü gösteremedik. Nice zamanlardan beridir hep muslîh sıfatıyla milleti oradan oraya sürükleยip durduk. Ma'atteessüf sâhil-i selâmet ve saâdete çıkarmaya muvaffak olamadık. Demek ki, tuttuğumuz usûllerden fâide yoktur. Artık daha ziyâde tecrübeye lüzüm kalmamıştır, zannederim. Biz başkalarını taklîdcilikten vaz geçmeliyiz; doğrudan doğruya halkın ihtiyâcâtını nazar-ı dikkate almalı, halkın dertlerini dinlemeli, ona göre sâde ve i'vicâcsız bir şeklär-i idâre kararlaştırmalıyız. Şimdiye kadar halkı kendimize doğru çekip durduk. Hiçbir fâide hâsil olmadı. Şimdi biraz da halka doğru gidelim; bakalım ne netice hâsil olur? Ama yine her zamanki gibi modaya tâbi' olarak taklîdcilik hevesine kapılırsak tabî'î bu fîrsattan istifâdemiz olmaz. Mes'eleyi ciddî ve ilmî bir sûrette tedkîk edelim. Rusya'ya göndereceğimiz adamlar

hoppa zuppe kimseler olmamalı. Aklı başında, ağır ve mütefekkir, milletlerin rûhuna, ictimâ'iyyâtına vâkif zevât olmalı. Onlar halkın refâh ve saâdeti için tutulan usûlleri tedkîk etmeliler. Sonra burada milletin ahvâl-i ictimâ'iyye ve rûhiyyesi nasıl hareket etmek icâb ediyorsa o tarîkten ayrılmayarak yürümeliler. Yoksa âlâyiçe kapilarak orada her görülen şey burada aynen tatbîke kalkışılacak olursa zannetmem ki, zarardan başka bir netîce hâsil olsun.

Biz orada Türklerden bazı gençler gördük. Fikirlerini, hareketlerini hiç beğenmedik. Eğer onların kafasıyla hareket edecek olsak üç içinde Anadolu'nun altı üstüne gelir. Bırakınız ki, onların kafalarına uyacak Anadolu'da kimse bulunmaz. Bî-çâreler, kendi içimizden oldukları hâlde memleketimizin ahvâline o kadar yabancı görünüyorlar ki, insan hayret ediyor.

Hâsılı bu mes'ele çok nâziktir. Öyle kolay kolay huküm verilemez; bu husûsda fikir beyân edebilmeye bizim bidâamız kâfi değildir. Biz kendi fikrimize göre bazı şeýlerini çok beğendik. Fakat bazı cihetlerini de havsalamız almadı. Zâten onlar da esâsâtını henüz tamâmiyla takmîr etmediler. Onlar da kîsim kîsim. Bazları çok müfrit. Bunlar hâlis komünistler. Bunlar din min hiçbir şey tanımıyorlar. Bir kısmı da biraz daha mu'tedil ki, bunlar da bolşevikler. Bunlar; "Herkes istediği bir dîne mensûb olur ve bulunduğu dînde serbest olur." diyorlar. Tabî'î bunların arasında da münâkaşalar, mübârezeler vardır. Onlar şimdi tecrübe devri geçiriyorlar. Ve gün geçtikçe daha ziyâde i'tidâle meyîl ediyorlar. Eskiden hiç münâkaşa yokmuş; Komünistik, Bolşeviklik hakkında hiç kimsenin bir söz söylemeye salâhiyeti yokmuş. Derhâl en şedîd cezâları tatbîk ederlermiş. Fakat şimdi artık bu şiddetten vazgeçmişler. Aleyhlerinde söylenen sözleri dinliyorlar. Hattâ bir gün Zinov'yev kongrede kalkıp dedi ki:

—Her kim bolşeviklerden bir zulüm, bir işkence gördüyse açık açık söylesin. Hiç kimseden pervâsi olmasın. Biz kusûrlarımızı İslâh edeceğiz. İhtimâl ki, bazan hatâ ederiz. Fakat hatâlarımızı tashîh etmek vazîfemizdir. Bazı şeýleri siz bizden daha iyi görebilirsiniz. Onun için herkesin ihtârât-ı hayr-hâhânedede bulunmasını temennî ederiz.

Bunun üzerine bir Azerbaycanlı kalktı. Bolşeviklerden uzun uzadıya şikâyâttâ bulundu:

—Filân yerde söyle zulüm ettiniz, filân mahalde söyle haksız hareket ettiniz, filân husûsâttâ söyle yanlış harekette bulundunuz.

diye birer birer söyledi. Hep bunlar zabit cerîdesine geçti. Eskisine nisbetle şimdi haylı i'tidâl vardır, zannederim ve gittikçe daha ziyâde i'tidâl dâiresine geleceklerdir. Onun için diyorum ki: Oradaki inkılâb henüz karar kılmamıştır. Bizim fikrimize göre orada efkâr bir müddet daha çalkalandıktan

sonra nihâyet mu'tedil bir sosyalist hükûmet teessüs edecek ve bu şekil bütün cihânda te'ammüm eyleyecektir. Onun için mes'ele çok nâziktir. Âlâyîse kapılmamak, çok ihtiyâtlı ve düşünür kafalı olmak lâzımdır.

Mes'elenin bir de siyâsi safhası vardır ki, bunu hüsn-i idâre etmek ricâl-i siyâsiyye için en mütehattim bir vazifedir. Şark'ı ve bütün İslâm Âlemi'ni emperyalist ve kapitalist Garb'ın tahakküm [275] ve esâretinden kurtarmak istersek mutlakâ bolşeviklerle beraber hareket etmek mecbûriyetinde olduğumuzu anlamalıyız. Mâdem ki bugün bolşevikler İngilizlerle ve müttefikleriyle hâl-i muhâsamadadırlar, bizim için büyük bir fîrsattır. Biz onlara muhtâc olduğumuz gibi onların da bize ihtiyâcları vardır. Kongre'de bütün Şark akvâminin bize karşı olan teveccûh ve râbitalarını gördüler. Tabî'î Zinovyev gibi akıllı bir adam bunu nazar-ı dikkate almıştır. Şark kendileriyle beraber hareket ettirmek için mutlakâ Şark'ın başında bizim olmamız zarûridir. İslâm akvâminin hissiyâti ihmâl edilemez. Bugün bolşeviklerin en büyük hasmı İngiltere'dir. Ve Asya'da İngiliz tahakkümünü kırmak Bolşevilik için bir hayat memât mes'elesidir. İngilizin ser-nigûn olması ise mutlakâ Şark akvâminin hareket ve kiyâmına vâbestedir. Enternasyonal'in Bakü'de toplanmasında büyük bir hikmet-i siyâsiyye vardır. Lehistan'da kazanamayan bolşevikler bunun intikâmini Şark'ta, Hindistan'da alacaklar. Onun için hem-hudûd olan Afganistan'a çok ehemmiyet veriyorlar. Afgan ordusunu tanzîm ve tensîk için elliinden gelen mu'âveneti dirîğ etmeyorlar. Şimdi de Azerbaycan'da seferberlik i'lân ettiler. İran'da bulunan İngilizlere karşı bu sefer hâzırlanıyor. Ahîren Reş'i işgâl eden İngilizleri Enzeli'ye sokmamak, Bahr-ı Hazar sâhillerinden uzak bulundurmak lâzımdır. Diğer tarafından Wrangel ile Aksâ-yı Şark'taki Simyanof ordularının da hesâbı kesilmek zarûridir. Yani bolşevikler için halolunacak daha hayli mesâil vardır. Ve bütün bu mesâilde müslümanların beraber hareketi lâzımdır.

Müslüman kavimlerin bazıları işin dekâyikine vâkıfdırlar. Bolşeviklerle anlaşarak istiklâllerini te'mîn etmek ve kuvvetlenmek istiyorlar. Zâten bugün Şark akvâmi için, yani mahkûm milletler için bundan başka bir politika ta'kibi kat'îyyen muvâfîk değildir. Bolşeviklere karşı hareket İngilizlerin ekmeğine yağ sürmektir. Bu ise mahkûmiyetten kurtulmamak demektir. Nitekim Azerbaycan'daki Müsâvât Fırkası her nasilsa böyle bir hatâ irtikâb ettiler. Bolşeviklere muâriz bir vaz'iyet aldılar, vaz'iyeti lâyâkiyla ihâta edemediler. Hâlbuki bolşevikler için gaz mes'elesi hayat memât mes'elesidir. Bakü'den bolşevikler istifâde etmezse yaşayamazlar. Ne şimendüferleri işleyebilir, ne Bahr-ı Hazar'daki vapurları. Azerbaycan hükûmeti Rusya'nın bu ihtiyâcını mutlakâ

nazar-ı dikkate almak mecbûriyetinde idi. Bu husûsda ne kadar fedâkârlık yapmak mümkünse yapacaktı. Hâlbuki ma'atteessûf böyle olmadı. İngiliz hîle ve tesvîlâtı orada kan dökturmeye sebeb oldu. Gence hâdisesinde binlerce müslümanlar telef oldu. Ermeniler bu mes'elede büyük bir rol çevirdiler. Her hâlde bolşeviklerin Azerbaycan'a bu sûretle girişi iyi olmadı. Azerbaycan'ın ordusu dağıldı. Ermeniler bir müddet için bundan çok istifâde ettiler. Vâki'â şimdi mes'ele başka bir safhaya giriyor. Fakat neye yaradı? Azerbaycan diplomatları sâkni siyâset mi gösterdiler? Her ne ise şimdi bu mes'elenin münâkaşası zamanı değildir. Maksadım bugün Şark akvâminin bolşeviklerle anlaşması menâfi'-i hayatıyyeleri icâbâtından olduğunu arz etmektir. Nitekim bu hakîkati idrâk edenlerin ekseriyeti teşkîl ettiğini ma'al-memnûniyye gördük. "Şûrâ" usûl-i idâresi Şark milletleri arasında günden güne teammûm ediyor. Kongrenin dağılacağı sırada idi, Buhâra'da şûrâ hükûmeti i'lân olundu.

Bütün İslâm akvâminin aynı şekl-i idâreyi kabûl etmeleri beyne'l-İslâm vahdeti te'mîn nokta-i nazarından hakikaten şâyân-ı ehemmiyyettir. Eğer bu mes'eleyi idrâk ve ihâta edecek mütefekkir İslâm ulemâsı olsa iş başka türlü olur, hattâ bazı mutaassib hıristiyanlar İslâm akvâminin intibâhi bir ittihâd-ı İslâm mes'elesi ortaya çıkaracağını ileri sürerek bolşevikleri müslümanlarla beraber hareketten men' etmek istiyorlar. Bunlara karşı böyle bir ittihâda mümâna'at olunacağına dâir Lenin te'mînât veriyor. Biz böyle bir te'mînât verilmesini tabî'î addederiz. Çünkü müslümanların bolşeviklere yardım etmesi de Slav ittihâdını husûle getirmek için değildir. Lenin, İslâm akvâminin intibâh ve kiyâmını zarûrî addediyor. Ve bugün din mes'elesinin mevzû'-ı bahs olmadığı ileri sürüyor. Fil-hakîka bugünkü mes'ele emperyalist ve kapitalist mes'elesidir. Yani zâlimler ile mazlûmlar mübârezesidir. Ruslar gibi müslümanların da bunu idrâk etmeleri lâzımdır. İleride ne olacak? O müslümanların dirâyet ve kiyâsetine tâbi' bir mes'eledir. Bugün karşımızdaki müşterek düşmanı tepelemek mes'elesi vardır. Bugün mahkûmiyetten kurtularak Şark milletlerinin istiklâllerini te'mîn etmek mes'elesi vardır. Bunun neticesi ne olur? Gözümüzü açarsak her hâlde bizim için zararlı olmaz, zannederim. Ruslar bile bugün bunun neticesinden korkmayarak Asya'yı teslîh ediyorlar. O hâlde bolşeviklere karşı muâriz bir vaz'iyet almak İslâm'ın menâfi'-i âliyyesi için kat'îyyen muvâfîk değildir. Çünkü bugünkü mes'ele insâniyet mes'elesi, zâlim mazlûm mes'elesidir. Mahkûm milletleri esâretten halâs etmek, Şark'ı Garb'ın tahakkümünden kurtarmak, hepimizin düşmanı olan İngiliz ve müttefikleri ser-nigûn etmekten başka şeyleri düşünmek doğru değildir. Hele bir

kere düşmanın başı ezilsin de artık Ruslarla dostluğunuzun devâmına mâni' bir şey kalmaz. Onun için bolşeviklerle münâsebât-ı hasene te'sîs etmek ve bunu esâslandırmak menâfi'-i âliyye-i İslâmiyye içâbâtındandır.

Bu mes'ele çok ehemmiyetlidir. Bunun ehemmiyetini herkesden ziyâde İslâm ulemâsının takdîr etmesi lâzımdır. Fakat ne çare ki, bizim ulemâmız İslâm akvâminin hayât-ı siyâsiyyelerine âid bu gibi mes'elelerle hiç iştigâl etmiyorlar. İslâm'a hizmetin yollarını bilmiyorlar.

Bazıları da ma'atteessüf âdî firkacılık cereyânlarına kendilerini kaptırmışlar, yüksek nazarla İslâm'ın menâfi'-i âliyyesini takdîr edemiyorlar. Bugün Anadolu kiyâm ve hareketinin, Anadolu Kuvâ-yı Milliyyesi'nin Asya'daki ehemmiyet ve azametini görseler o vakit belki hakîkatı anıtlardır. Mâzlûmlara -ki, bunların ekseriyetini teşkil eden müslümanlardır- hizmet zamanıdır. Böyle bir fırsatın bir daha zuhûr edeceğini ne bellidir? Bundan istifâde etmemek günâhdır. Vâkı'â bu mes'eleler nâziktir. İki taraflı kılıç gibidir. Ama hüsn-i idâre edilirse hiç şübhesisiz menfaatten başka bir şey hâsîl olmaz. Onun için istiyorum ki, Rusya'ya, Asya'ya çok hey'etler gönderilsin. Bilhâssa ulemâ bu işin azamet ve ehemmiyetini takdîr etsinler de bütün mevcûdiyetleriyle çalışınlar, mahkûm milletlerin istiklâli mübârezesinde ön saflara geçsinler; halkın irşâd ederek vahdeti te'mîn etsinler. İstikbâl biz mazlûm milletlerindir. İngilizlerin ve müttefikleri olan zâlimlerin yıkılacağı zaman tekârûb etmiştir. Kongreye iştirâk eden üç bin beş yüz murahhas hep bu kanâatle memleketcilerine avdet ettiler. Allah cümlemizi mücâhemedizde muvaffak etsin.

17 Teşrînievvvel 336

Eşref Edib

ŞUÛN

Adana'da Fransız Mezâlimi:

Adana'da Fransızlar ahâlî-i İslâmiyyeye karşı mezâlim ve tazyîkâta devâm ediyorlar. Yenice karye müslümanlarından beş kişi i'dâm edilmiştir. Adana-Tarsus Hattı civârındaki köyler ahâlîsi kadınlar da dâhil olduğu hâlde Fransızlar tarafından mezkûr hattın ta'mîrâtında esîr gibi çalıştırılmaktadır.

Sevr Muâhedesesi'nin reddi:

Sevr Muâhedesesi'nin keen-lem-yekün addedilmesi hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti hey'et-i murahhasası tarafından Ermeni murahhaslarına vâki' olan tahrîrî teklîfe Ermeniler sûreti âtîde münderic cevâbi vermişlerdir:

Sevr Muâhedesesi'ni Türkiye menâfi'-i hayâtiyyesine münâfi ve muzîrr addeden Türkiye [276] Büyük Millet Meclisi hükûmetinin Ermenistan hükûmetinin hürriyet

ve istiklâlini tanımak ve ona hürmet etmekle beraber Ermenistan'ın inkişâf ve te'âlîsi için te'mînât-ı hakîkiyye vermeye iki devlet arasında yeni bir devre-i münâsebât küşâd ve devâmî bir sulh ile münâsebât-ı dostâne te'sîsi 20 Teşrînisâni 36 târîhinde ba'de'z-zevâl saat dörtte akd edilen birinci ictimâ'da tarafınızdan vukû' bulan tahrîrî teklîfe cevâben Sevr Muâhedesesi'nin reddedildiğini beyân eyler.

27 Teşrînisâni

Hancıyan

Ermeni Muâhede-i Sulhiyyesi'nin İmzâsı:

Ermeni Muâhede-i Sulhiyyesi imzâ edildi. Gümrü'de bulunan Ermeni Suh Hey'et-i Murahhasası tarafımızdan teklîf edilen şerâit-ı sulhiyyeyi tamâmen kabûl eylemiş ve muâhede-nâme 2 ve 3/12/36 gecesi saat on ikide Türkiye ve Ermenistan Suh Hey'et-i Murahhasaları tarafından imzâ edilmiştir.

Ermenistan Kabinesinin İsti'fâsı:

Ankara, 3 Kânûnievvvel- Dün öğleden sonra Erivan'da ve Azaryan'ın riyâseti altındaki Ermeni kabinesi isti'fâ ederek Harbiye Nâziri Katlan'ın taht-ı riyâsetindeki bir kabine re's-i kâra geçmiştir.

Ermeni Felâketinin Müsebbibi:

Morning Post gazetesi bir makâlesinde Ermenistan'ın felâketine Wilson'un sebebiyet verdığını beyân ettikten sonra diyor ki: Wilson'un ta'kîb ettiği siyâset yüzünden Ermenistan Mes'elesi'nin emr-i tesviyesi sürüncemedede kaldı. El-yevm Anadolu'ya hükûm eden Ankara hükûmetidir. Ermenistan Türklerden başka ayrıca bolşeviklerin tehdîdi altında bulunuyor.

Garb Cebhesi'nde Vaz'iyet-i Harbiyye:

4 Kânûnievvvel 1336 Garb Cebhesi: Bursa mintikasında sükünet vardır. Düşmanın İslâm köylerini yakmak üzere yerli Rumlardan teşkilât yapmakta olduğu haber alınmıştır. Uşak şîmâlinde tâhkîmât yapmak isteyen düşman ta'cîz edilerek tâhkîmâta mümânaat olunmuştur. Sindirgi civârında ileri müfrezelerimizle düşman arasında mevziî muhârebeler olmuştur.

Adana Cebhesi'nde Vaz'iyet-i Harbiyye:

Adana Cebhesi: Adana mintikasında tarafeynde topçu fa'âliyeti olmuştur. Mersin'de görülen yangın âsârından gazhânenin yandığı tahmîn olunmuştur. Cebhenin diğer mintikalarında mühim bir hâdise olmadı. Antep mintikasında takviye kitaâti alarak taarruz etiği bildirilen düşman Antep şîmâlinde bir mikdâr arâzî kazanmış ise de mağlûb olmak tehlikesini anlayarak tekrâr Antep istikâmetine çekilmiştir.

Yeni Ermenistan Hudûdu:

Şark Cebhesi: Ermeni Suh Hey'et-i Murahhasası teklîf ettiğimiz sulh muâhedesini tamâmen kabûl etmiş ve

muâhede 2-3/12/36'da tarafeyn murahhasları tarafından imzâ edilmiştir. Bu muâhededeye nazaran yeni Ermenistan hudûdu ber-vech-i âtîdir: Aşağı Karasu munsabından i'tibâren Aras Nehri, ایپه چای, Karahan, دروس Şarkî, Büyük Şarkî, Kızılıtaş, Büyük Akbaba Dağı, Haydar.

Bundan başka garben Aras İstasyonu'na kadar mümted olmak üzere Nahçıvan, Şahtahtı, Şirvan mintikasında şimdilik Türkiye himâyesinde bir idâre-i millîye te'sîs olunacaktır. Bu mintikada bilâhare ârâ-yı umûmiyyenin ta'yîn edeceği şekl-i idâreye ve bu idârenin ihtivâ edeceği arâzîye Ermenistan müdâhale etmeyecektir.

Lloyd George'un Sukûtu:

Ankara, 4 Kânûnievvel- Milan'dan şimdi vârid olan bir telgrafnâmede İngiltere Başvekili Lloyd George'un sukût ettiği hakkında İtalyan mehâfilinde kuvvetli bir rivâyet zuhûr etmiştir.

İtalya'nın Mühim Bir Talebi:

Ankara, 4 Kânûnievvel- Paris'de müntesir *Le Journal* gazetesi İtalya hükûmetinin Türk sulhünün yeniden tedkikini taleb ettiğini yazıyor.

İ'tilâf Devletleri Sıkıştılar:

Ankara, 4 Kânûnievvel- Türkiye ve bolşevik mesâilini

tedkîk etmek üzere İngiliz, Fransız ve İtalyan başvekilleri Londra'da ictimâ' edecekler. Bu ictimâ' da Sevr Muâhedesî yeniden mevzû'-ı bahs olacak ve İngiltere'nin Rusya ile münâsebât-ı ticâriyyeye girişmesi keyfiyeti tedkîk edileceği gibi Alman ta'mîrât mes'lesi ile Yunanistan'ın vaz'iyet-i hâzırası ve Kral Kostantin'in avdeti hâlinde ittihâz edilecek tedâbîr dahi müzâkere edilecektir.

§ Ankara, 4 Kânûnievvel- İtalyan Başvekili Giolitti amele işleriyle fazla meşgûl olduğundan dolayı Londra'daki başvekillер ictimâ'ına iştirâk edemeyecektir. Mezkûr ictimâ' da İtalya nâmına Comte Scocca hâzır bulunacaktır.

Ankara'da Şenlik:

Ankara, 4 Kânûnievvel- Ermeni Muâhede-i Sulhiyyesi'nin imzâsı münâsebetiyle bugün Ankara'da mevcûd bil-umûm müessesât-ı resmiyye ve husûsiyye ve mağazalar bayraklarla donatılmıştır.

Sebîlürreşâd'a abone kayd olunmak arzû eden zevât Açık Söz İdârehânesi'nde Sebîlürreşâd müdîrine mürâca'at buyurmalıdırular.

Kastamonu Matbaası'nda tab' olunmuştur

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hârici her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûshadır.

İdârehâne
Kastamonu'da Dâire-i Mahsusa
İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maalmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmiyyedir

اتبعون أهلكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ûl
Eşref Edib

وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

13 Aralık 1920

03 Rebîulâhir 1339

Pazartesi

13 Kânûnievvâl 1336

Cild: 18 - Aded: 466

BUGÜN İCMÂ‘-I ÜMMET ANADOLU'DADIR

Geçen nüshamızda bildirildiği vechile, İslâm Âlemi ile aramıza sokulmak istenen Ermenistan hâlini ortadan kaldırın kahraman mücâhidlerimizden şehîd düşenlerin ervâh-ı tayyibelerine geçen Pazar günü Nasrullah Câmi‘-i Şerîfi’nde kumandan Muhyiddîn Paşa hazretleri tarafından mevlid-i nebevî kirâet ettirildi. Zafer haberleriyle meseretlere gark olan müslüman kalbleri menkibe-i velâdet-i Muhammediyye ile o kadar mütehassis ve müteheyyic oldu ki, tasvîri kâbil değildir. Mevlid-i nebeviye müte‘âkîb müşârun-ileyh paşa hazretleri ayağa kalkarak şu vecîz hutbeyi îrâd buyurdular:

—Ey cemâ‘at-i müslimîn! Eyâlât-ı Şarkiyemizi istîlâ etmek üzere fırsat gözetlen Ermenilerin tecâvüzünden İslâm’ın bu güzel vatanını kurtarmak için fedâ-yı cân eden kahramanlarımıza rûh-ı pür-fütûhlarına ihdâ edilen bu mevlid-i nebeviyi dinlemek için vukû‘ bulan da‘vetimize icâbet buyurduğunuzdan dolayı teşekkürler ederim. O büyük Peygamber-i gûzinin menkibe-i seniyyelerini samîmî bir aşk ile okuyanları, dinleyenleri Cenâb-ı Hak dâreynde mes‘ûd buyursun.

Hicaz'a İngiliz himâyesini sokan, o mübârek toprakları küffârin murdâr ayakları altında çığneten “kral” lâkabını kabûl ile İslâmiyet'e büyük bir şeyn getiren o bed-baht Hüseyin'in harekâtından mükedder olan rûh-ı peygamberî bugün Şark'taki İslâm'ın zaferiyle emînim ki şâd olmuştur.

Düşünelim ki; bugün İngiliz istîlâsında Medîne-i Münevverede yatan Peygamber-i celîlimizin mübârek rûhları nasıl müteezzî oldusaya Bağdad'da İmâm-ı A‘zam hazretleri, İstanbul'da Hazret-i Ebâ-Eyyûb el-Ensârî'nin rûh-ı şerîfleri öyle mükedder olmuşlardır. Gerek Ravza-i Mutahhara, gerek

bu mekâbir-i muhtereme küffârin zâlim ellerinde kalmıştır. İşte Müslümanlık'ın ağladığı, sızladığı, kanlı yaşlar döktüğü böyle mühim bir devrede bize bu zaferi ihsân ettiğinden dolayı Cenâb-ı Hakk'a ne kadar hamd ü senâ etsek yine azdır. Büyük bir zillet altında bulunan müslüman âleminin lehü'l-hamîd bugün bir parça yüzü güldü.

Emînim ki bugün bizim kalblerimizde duyduğumuz âsâr-ı şâdumânîyi bütün İslâm âlemi hissetmektedir. Emîn olalım ki müslümanlar Müslümanlık'a hakkıyla sarıldıkça zaferden zafere varacağız, bütün İslâm Âlemi'ni inleten esâret zincirlerini kıracagız. Gerek Ravza-i Mutahhara'yı, gerek diğer mekâbir-i âliyyeyi küffârin taht-ı istîlâsından kurtaracağız. Göğsünde zerre kadar îmâni olan hiçbir ferd yoktur ki, İslâm'ın uğradığı o nikbetten müteessir olmasın, bugünkü ihrâz ettiği zaferden de memnûn bulunmasın. Hattâ dîndaşlarımızdan bazlarının, isteyerek, yahud istemeyerek îkâ‘ etikleri cinâyetlerden peşîmân olmadıklarına bile kalbim bir türlü kâil olmuyor.

Bugün bütün müslüman âlemi yüzlerini, gözlerini buraya çevirmiştir. Müslüman olduğu günden beri İslâm'ın alemdârı, pîsdârı olan Türkler bundan sonra da o vazîfe-i mukaddeseyi ifâda devâm edecekler, Allah uğrunda, din uğrunda, vatan uğrunda cihâd meydanlarında seve seve kanlarını işâr edeceklerdir. Anadolu'nun bu fedâkârlığı ile hem kendisi kurtulacak, hem de [278] bütün İslâm âlemi ayağa kalkacaktır. Bugün icmâ‘-i ümmet Anadolu'dadır. Bütün akvâm-ı İslâmiyyenin ileri gelenleri buraya koşup geliyor. Bütün İslâm âleminin kalbi bizimledir. İcmâ‘-i ümmetle hareket eden İslâm bi-inâyethî teâlâ her vakit muzafferdir. Yakın vakitlerde inşâallah İslâm'ın diğer zaferlerini de size tebşîr edeceğim. Allah cümlemizi hayatı işlerimizde muvaffak buyursun!

—Âmîn!...

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzîh ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzîhan bildirilmesi
ricâ olunur.

TAM MÜSLÜMAN OLMADIKÇA FELÂH YOKTUR

Üstâd-i muhterem Mehmed Âkif Beyefendi'nin Kastamonu kazâlarında îrâd buyurdukları mev'izaların hülâsasıdır:

(قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَيِّصِيبُ أَنْتَيِ ذَاءَ الْأَمْرِ الْأَشْرِ
وَالْبُطْرُ وَالْتَّكَاثُرُ وَالشَّاحُنُ فِي الدُّنْيَا وَالثَّبَاغُضُ وَالثَّحَاسُدُ حَتَّىٰ يَكُونَ
الْبَغْيُ ثُمَّ يَكُونُ الْهُرْجُ)¹

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz buyuruyorlar ki:

“Benim ümmetim de diğer ümmetlerin uğradıkları hastalığa uğrayacaktır ki bu hastalık nankörlük, şımarıklık, haseb neseble öğünmek, dünya için birbirile boğuşmak, yekdiğere buğz etmek, birbirini kıskanmak belâsidir. Ümmetim bu belâlara tutularak nihâyet haddi aşacak ve bu taşkınlığın arkasından sebebi, mâhiyeti mechûl bir kîtâl zuhûra gelecektir.”

Peygamberimiz sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri diğer bir hadîs-i şerîflerinde:

لَتَبْعَثُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شَيْئًا بِشَيْئٍ أَوْ ذَرَاعًا بِذَرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ دَخَلُوا (جُحْرٌ ضَبٌ لَدْخَلَتْهُ... أَوْ كَمَا قَالَ)

“Hiç şüphe yoktur ki sizler de sizlerden evvelki ümmetlerin tutmuş olduğu yolu tutacaksınız. Onların izini karış karış, arşın arşın ta'kib edeceksiniz. Bu uysallıkta o kadar ifrata varacaksınız ki, onlar bir kertenkele deligine girmiş olsalar, siz de arkalarından gireceksiniz.” buyuruyorlar.

Şu naklettiğimiz iki hadis-i şerîf bir noktada birleşiyor ki bizler gerek ihtiyârimızla yani bilerek, gerek gafletimiz yüzünden yani bilmeyerek, başka milletlerin uğradıkları felâkete uğrayacakmışız; onların bizi sürüklemek istedikleri uçuruma yuvarlanacakmışız.

Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz bu ikinci hadîsi buyurdukları zaman Ashâb-ı Kirâm ridvanullahi aleyhim ecmain efendilerimiz:

“- Ya Resûlallah! Günün birinde böyle arkalarına düşeceğimiz ümmetler Yahudilerle hristiyanlar mıdır?” diye sormușlar. Resûl-i Ekrem Efendimiz de cevaben:

“- Ya kimler olacak?...” buyurmuşlar.

Ümmet-i İslâmiyye'nin son zamanlarda takındığı tavrı, tuttuğu mesleği, uğradığı âkibeti düşünürsek, bizi izmihlâl uçurumunun kenarına kadar getiren sebepleri gözümüz önünden geçirirsek, görürüz ki, Nebiyy-i Muazzam sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz tarafından bin üç yüz şu kadar sene evvel, başımıza geleceği haber verilen ahvâl tamamıyla zuhûra gelmiştir.

¹ Taberânî, Ebü'l-Kâsim Süleyman bin Ahmed bin Eyyûb, el-Mu'cemü'l-evsât, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, trs., IX, 23 (hadis no: 9016); Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, el-Câmi'u's-sâğır fi ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr, 4. Basım, Kahire, 1373/1954, II, 36 (hadis no:4763).

² Buhârî, Enbiyâ, 50; İ'tisam, 14; Müslüm, İlim, 6; İbn Mâce, Fitn, 17

Fahr-i Âlem Efendimiz'in nâmütenâhî mu'cîzâtı seniyyelerinden biri de ehâdis-i sahîha kitaplarında senedleriyle, râvîleriyle birlikte musarrah olan, rivâyet edilen şu iki haber-i sâdiktir.

Evet, bu ümmet-i merhûme, Allah'ın Kitâb'ına, Resûlullâh'ın Sünnet'ine sarılmaktan vaz geçeli, ni'met-i basîretten mahrûm kaldı. Hayrını, şerrini fark edemez hâle geldi. Diyânet, kavmiyet, iklim, lisân, muhît, ahlâk, âdât, an'anât i'tibariyle kendisine hiç benzemeyen, bilakis büsbütün yabancılardan milletleri körüköründe taklide başladı.

Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz'in buyurdukları gibi, arkasına düştüğü milletler kertenkele deligine, yılın inine sokulsalar, o da arkalarından girmeğe yeltendi. Ara sıra:

“- Yahu! Nereye gidiyorsunuz? Bu tuttuğunuz yolun sizi hangi âkibete doğru sürükleyeceğini biliyor musunuz?
(وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبَعُوهُ وَلَا تَتَبَعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ
سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَاحُوكُمْ بِهِ لَعْلَكُمْ تَتَقَوَّنُ)³

İşte bu benim yolumdur ki dosdoğrudur, hiç şaşmak bilmez. Siz ancak bu yolu tutunuz; sağa, sola sapan diğer yollara uymayınız. Sonra Cenab-ı Hakk'ın yolundan ayrılmış olursunuz” tarzındaki ihtâr-ı İlâhîyi unuttunuz mu?” diyenler olduysa da hiç kulak asan olmadı. Arap şairinin dediği gibi,

لَقَدْ أَسْمَعْتَ لَوْ نَادَيْتَ حَيَا
وَلَكُنْ لَا حَيَا لِمَنْ تَنَادَى

“Kimsede cân kalmamış, kan kalmamış, idrâk kalmamış ki, söylenen sözü işitsin, düşünsün de hak ise kabûl tarafına yanaşın.”

Ma'arrî bu beytinde diyor ki: “Eğer karşısındaki diri bir mahlûk olaydı, feryâdını duyurabilirdin. Vâ esefâ ki haykirdığın adamda hayât denilen devletiden eser yok!”

Öyle ya, millet-i İslâmiyye hisden, hareketten mahrûm olmasaydı, asırlardan beri almakta olduğu felâket derslerinden mütenebbih olmaz mıydı? Aklinı başına toplayarak kendisini her taraftan kuşatan esâret, sefâlet zincirlerini kırıp atmaz mıydı?

Atalarımızın ne kıymetli sözleri vardı: “Kırk nasîhatten, bir musîbet yeğdir” derler.

Biz bir musîbet değil, binlerce musîbet gördük. Meğerse gerek ferdler için, gerek milletler için dünyada en büyük bir musîbet varsa, o da uğradığı musîbetlerden ibret alamayacak kadar duygusuz olmak imiş!

Ey cemâ'at-i müslimîn! Hâle bakınız, mâzîyi söyle bir gözünüz öňünden geçiriniz.

Şâyed dünyanın diğer taraflarında, Afrika'larda, Asya'nın içerisinde Filîpîn Adaları'nda, daha bilmem

³ Enâm Sûresi, 6/153

nerelerde yaşamakta olan müslümanların ne zelîl, ne sefil, ne hakîr bir ömür geçirmekte olduklarını; bunların garplilar tarafından ne gibi mezâlime ma'rûz bulunduklarını bilmiyorsanız, bâri Anadolu'daki, Rumeli'deki din kardeşlerimizin başından mütemâdiyen geçip durmakta olan felâketleri düşününüz.

Evet, sizden uzak yaşayan müslümanlara aid ma'lûmâtınız yoktur. [279] Çünkü onlarla meşgûl değilsiniz. Çünkü ilminiz yok. Çünkü sizler Müslümanlığı bir iki farzı, o da yarım yamalak olmak sûretille, edâ etmekten ibaret zannediyorsunuz.

Zaten bütün dünya yüzündeki müslümanların felâketine en başlı bir sebep varsa o da Şerî'at-i Garrâyi Muhammedîyye'nin bir küll olduğunu yani bir çok evâmir ve ahkâmdan müteşekkil bulunduğu, binâenâleyh müslüman nâmi altında yaşayan adamın "Ben müslümanım" diyebilmesi için İslâm'ın ne kadar şartları, farzları varsa hepsini birden edâ etmesi lazım geleceğini hiç hatırlarına getirmemeleridir.

Evet bir yere gidersiniz. Oradaki müslümanlarda yalnız namaz görürsünüz. Mükellefiyet çağına varan efrâd-ı ümmetin hepsini musallî bulursunuz. İçlerinde bî-namaz pek mahdûddur.

Lâkin bakarsınız ki namaz kadar ehemmiyeti bulunan farîza-i zekâti hiç kimse edâ etmiyor.

Yine o memlekette camilerdeki cemâ'at kadar meyhanelerde şenlik görürsünüz.

Düzen bir müslüman yurduna uğrarsınız orada bilfaz yalnız namazla oruca ehemmiyet verildiğini, halbuki cemâ'at-i Müslimîn arasında hüküm sürmesi îcab eden vahdetten, te'âvünden, şefkat, merhamet hislerinden eser olmadığını anlarsınız.

Diyâr-ı İslâm'ın başka bir kösesine gidersiniz, ahâlinin hemen kâffesini hac meraklısı bulursunuz. Aralarında tekrar Hicaz'a gitmemiş olanlara nâdir tesadûf edersiniz.

Bununla beraber o hacılar memleketinde Müslümanlık'la hiç bir vakit birleşmeyecek yığın yığın bid'atler, alay alay şenâ'atler, sürü sürü rezîl âdetler görerek hayretler içinde, dehşetler içinde kalırsınız.

Ey cemâ'at-i müslimîn! Belki işitmışsınızdır. Hazret-i Âyişe Radîyallahu anha vâlidemize Peygamberimiz sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in ahlâk-ı seniyyelerini hülâsaten beyan buyurmalarını ricâ etmişler. Ümmü'l-mü'minîn Efendimiz de:

"- Kur'an okuduğunu yok mu? İşte o Nebiyy-i Muazzam'ın ahlâkı baştan başa Kur'an idi" buyurmuşlar.

Yani Peygamberimizin bütün harekâti, sekenâti tamamıyla Kitâbullah'a uygundu. Ona zerre kadar aykırı düşecek hiç bir tavrı, hiç bir hâli görülmemişti, yoktu.

Ümmet için Peygamberini muktedâ tanımak; onun

sûretini, onun mesleğini kendisine örnek edinmek lazım değil midir? Elbette lazımdır. O halde bizler,

(أَفَتُمُونَ بِعَضَ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ)¹

"Yoksa sizler Kitâbullah'ın bir kısmına îmân ediyorsunuz da diğer kısmını inkâr mı ediyorsunuz?" tarzındaki 'itâb-ı ilâhiye hedef olmamak için, aklımızı başımıza almamız gereklidir. Demin dediğimiz gibi dînîn bir küll olduğunu ve bu külli dağıtıp iki üç cüz'üne sarılmakla tam müslüman olamayacağımızı kafalarımıza iyice yerlestirmeliyiz.

Namazlar, zekâtlar, oruçlar, haclar, te'âvünler, vatan-ı İslâm'ı müdâfa'a için hazırlıklar, cihâdlar; tefrikadan, şakâvetten çekinmeler, vahdetler, uhuvvetler; birbirine karşı merhametler, şefkatler, fîsebilillâh infâklar... Hepsi ayrı ayrı farzdır. Ayrı ayrı borçtur. Namaz kılmakla zekât sâkit olmaz. Hacc'a gitmekle cihâd borcu ödenmez.

Müslümanlar arasında tefrikalar, şikâklar çıkan bir adam için verdiği zekât, hiç bir vakit Allah'ın azâbına karşı fidye-i necât olamaz.

Elhasıl biz vüs'umuz yettiği kadar çalışacağız. Ma'mâfîh bu söz de fazladır. Çünkü İslâm'ın hiç bir teklîfi yoktur ki mâlâyutâk olsun, yani takat getirilemeyecek derecelerde ağır bulunsun. Evet, İslâm yûsr dinidir, kolaylık dinidir.

Aleyhissâlatu vesselâm Efendimiz:

(إِنَّ هَذَا الدِّينَ يُسْرٌ)²

"Hiç şüphe yoktur ki bu din sîrf kolaylıktır" buyuruyorlar.

Ümmet-i merhûmenin mükellef olduğu gereklî, gereklî bedenî bütün ibadetler tedkîk edilse görülür ki hep onun menfaatine, kendi hayrinadır. Yoksa Cenab-ı Hak, Ganiyyün anî'l âlemîn'dir; senin benim, şunun bunun ibâdetimizden, tâ'atımızden külliyen müstağnîdir. Biz, o ibâdetlere, o tâ'atlere muhtâcız. Her gün tekrâr tekrâr Sûre-i İhlâs'ı okuruz.

Ihtimâl abdestler, gusüller, namazlar, oruçlar, haclar, zekâtlar, te'âvünler, sa'yler, mücâhedeler sana ağır geliyor, sana güç geliyor da "Keşke din sîrf vicdanî bir akideden ibâret olsaydı, hiç böyle bir takım teklîfler bulunmasaydı!" diyorsun.

Acaba bu emirlerin zîmnindaki menfaatleri düşünüyor musun?

Acaba kendi sıhhatini, kendi hayatını, kendi safvet-i vicdânını, kendi rahatını, kendi huzûrunu, hülâsa kendi

¹ Bakara Sûresi, 2/85

² Buhârî, İman, 29; Nesâî, İman, 28

insanlığını ve dolayısıyla bütün cemâ'atin saâdetini, selâmetini te'mîn için bu ilâhî teklîfleri yerine getirmekten müstağnî kalabilecek misin?

İyice bilmelisin ki, senin insan olman için, insanca ölüp gitmen için, hakîkî müslüman olmandan başka çare yoktu.

وَلَدُنْكَ أُمَّكَ يَابْنَ آدَمَ بَاكِيَا - وَالنَّاسُ حَوْلَكَ يَضْحَكُونَ سُرُورًا
فَاجْهَدْ لِنَفْسِكَ أَنْ تَكُونَ إِذَا بَكَوْا - فِي يَوْمٍ مُؤْتَكَ ضَاحِكًا مَسْرُورًا

diyen şâir, büyük bir hikmet söylemiştir. Henüz berhayât olan pek kıymetli bir üstadımız bu kît'ayı şu sûretle tercüme etmiştir:

Yâdında mı doğduğun zamanlar,
Sen ağlar idin, gülerdi âlem?
Bir öyle ömür geçir ki: Olsun
Mevtin sana hande, halka mâtem.

Hakîkat öyledir. Bir çocuk dünyaya geldiği zaman feryâda başlar. Evet, anası, babası, kardeşleri, amcaları, dayısı, konusu komşusu ise sevinirler, gülerler.

Şimdi büyüp akı bağına gelince, o çocuk için nasıl yaşamak, nasıl ömür geçirmek lâzım imiş? Öldüğü zaman kendisi Allah'ına gülé gülé, sevine sevine gidecek, arkada kalanları da “Pek nâmûslu, pek hayırlı bir vücûd kaybettik!” diye ağlatacak bir sûrette yaşamak îcâb ediyormuş. Yoksa: [280]

Ne kendi eyledi râhat, ne halka verdi huzûr;
Yıkıldı gitti cihandan, dayansın ehl-i kubûr.
dedirtmek değil.

Ey cemâ'at-i müslimîn! İşte şâirin şu dört satırla işaret ettiği meslek-i hayatı nedir, biliyor musunuz? Bizim şerî'atımız!

Kim bu şerî'at-i mutahharanın gösterdiği yoldan giderse, ölümlerin en mes'ûduyla öлerek, kiyâmete kadar rahmetle anılır. Yoksa dünyâda, ukbâda rezîl olur ki bunun adına neûzübîllah “hûsrân-ı mübîn” derler. Allah cümlemizi böyle yaman bir âkîbetten masûn buyursun.

“- Âmin!..”

Ey cemâ'at-i müslîmin! Böyle yalnız dua ile iş bitmez. Öyle olsaydı, Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, ashâb-ı kirâmini toplar, İslâm'ın selâmeti, saâdeti nâmînâ ne yapmak lazımsa hepsini Cenab-ı Hak'dan niyaz ederek onlara da “Âmin!” dedirtirdi.

Halbuki böyle yapmadı. Allah'ın en sevgili kulu, en son ve en muhterem Peygamberi olan o Nebiyy-i Muazzam, dîni, kelimetullahı i'lâ için hiç bir an mücâhedededen, fedâkârlıktan geri durmadı. Ömr-i saâdetleri ‘ibâdât içinde, tâ'ât içinde, mücâhedât içinde, hareketler içinde, faaliyetler içinde geçti.

Medîne-i Münevvere'yi düşman hûcûmından kurtarmak için kazılan hendeğe ilk kazmayı vuran

kendileri olmuştu.

Ashâb-ı Gûzîn Efendilerimiz içinde yalnız başına o zamanki orduları donatabilecek kadar zenginler varken ve bu zenginlerin her biri Peygamberimizin uğrunda malının son habbesine kadar feda etmeyi cana minnet bilirken, o Resûl-i Muhterem kimseden bir şey istemedi.

Elindeki, avucundakini muhtaçlara vererek, kendisinin ezvâc-ı tâhirât ile beraber aç yattıkları çok zamanlar vâki' olmuştu.

Geceleri sabahlara kadar huzûr-ı ilâhîden ayrılmayan, teheccûdden fâriğ olmayan Peygamber, gündüzleri bütün ümmetin mesâlihiyle, muâmelâtiyle uğraştıktan başka Medîne'nin en hücrâ yerindeki fakir bir hastanın ayağına gider, hatırlını sorar, bir ihtiyâci varsa def' etmeye çalışırı.

Hulefâ-yı Râşîdîn'in sıretleri, meslekleri az çok cümlenizin ma'lûmudur.

Yazıklar olsun bizlere ki dinin ruhûnu, Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz'in ahlâk-ı hümâyûnunu, sahabî-i kirâmin mesleğini, siyâsetini külliyyen unutmuşuz. Hiç bir kere olsun hatırlımıza getirmiyoruz.

Fahr-i Âlem Efendimiz ümmetiyle bu kadar meşgûl iken, her birine karşı bu derecelerde alâkadar, bu derecelerde şefik, bu derecelerde rahîm iken, bizler bugün, bunun büsbütün aksine olarak, yekdiğerimizden külliyyen ayrı, külliyyen bî-haber, birbirimize karşı büsbütün yabancı bulunuyoruz.

Avrupalılar olmasa, dünyanın nerelerinde ne kadar müslüman olduğunu da bilemeyeceğiz.

Dünyanın başka taraflarını bırakalım. Konyalı Ankaralıdan, Ankaralı Kastamonuludan, Kastamonulu Sivaslıdan, Sivaslı Erzurumludan, Erzurumlu Diyârbekirliden acaba hiç haberdar mı? Yahud haberdar olmak lüzumunu bir kere olsun duymuş mu?

İste birbirimize karşı irtikâb ettigimiz bu duygusuzluk, bu kayıdsızlık neticesidir ki, İngiliz silâhiyla, İngiliz parasıyla donatılan Yunan çeteleri, koca Aydın vilâyetini, koca Bursa vilâyetini yakarak, yıkarak Anadolu'nun göbeğine doğru sokuluyor da beri taraftaki müslümanlardan “Halîfe ordusu!” geliyormuş diye istikbale hazırlanmak isteyen sersemler bile bulunuyor!

Doğrusu, dünya dünya olalı gafletin, cehâletin, körlüğün, sağılığın bu mertebesi ne görülmüş, ne de iştilmişdir.

İstanbul'un İngilizlerin elinde, Halîfe-i Müslimîn'in kûffârin esâreti altında bulunduğu, bîçâre İstanbul halkın sefâletin, zulmün, tahakkümün dayanılamayacak eşkâli altında inim inim inlediğini bütün dünya biliyor da bizler bilmiyoruz.

Doğrusu, cehlin bu derecesi de mutlaka tahsîl ile elde edilmek lâzım gelecek!

İçimizden bazıları vaz'iyeti benden daha iyi kavramış, ancak bilmiyor gibi görünüyor. Çünkü bildiğini söylese, kendisinden bir vazife, bir fedâkârlık isteneceğini düşünüyor.

Böyle bir düşüncede bulunanlara sorarım:

Ma'âzallah düşmanın istîlâsı devam etse, ilerlese, elimizde kalan üç beş vilâyet de çiğnense, hülâsa istiklâlimize hâtime çekilse, acaba bizler yalnız esir olmakla, mahkûm olmakla kalacak mıyız zannediyorlar?

Eğer böyle bir zanda bulunuyorlarsa pek yanılıyorlar.

Saltanatlarını, hâkimiyetlerini kaybetmiş olan diğer müslüman memleketlerini görmüyor musunuz?

O bîcâreler başlarındaki zâlim hükümetlerden hiç bir insan muamelesi görmemekle beraber hangi tekâlîfden müstesnâ tutuluyorlar? Asker mi vermiyorlar? Türlü türlü nâmlarla altından kalkılamayacak kadar vergiler mi ödemiyorlar?

Hem onların verdikleri asker kimin hesabına fedâyi cân ediyor? Ödedikleri vergiler ne gibi maksadlar uğrunda akıp gidiyor, düşünüyor musunuz?

Altı, yedi seneden beri devam ederek dünyayı birbirine katan bu mûdhiş muhârebeyi sonunda düşmanlarımız kazandı. Lâkin nasıl kazandı?

İşte hep esâretleri altında inlemekte olan mahkûm milletleri, bilhassa Afrika ve Asya müslümanlarını sürü sürü, milyon milyon toplayıp cephelere, hem de en öndeği saflara sürmekle kazandı.

Benimle beraber Almanya'da bulunsaydınız da İngilizlerle Fransızların, Hind, Cezayir, Tunus, Fas diyârından; Rus Çarı'nın da Sibirya ovalarından, Volga sahillerinden, Kafkasya dağlarından kırbaçlarla, sünghülerle toplayıp sevk ettikleri din kardeşlerimizin hâlini görseydiniz!

Ben bu zavallıları Almanya'da gördüm. Kendileriyle konuştum, görüştüm; doğrusu ya, ömrümde o kadar açıklı manzaraya tesâdûf etmemiştim. Ömrümde o kadar yanık hasbihaller dinlememiştim.

Almanların eline düşen bu bîcâreler yurtlarından ayrılan mevcûdlarının yüzde ancak beşi imiş. Mütebâkîsi kâmilen helâk olmuş gitmiş. Diyorlardı ki:

“- Evvelâ bizi iğfâl ettiler: “Sizin Halîfe’nzile müttefikiz, onun düşmanı olan Almanlarla harbediyoruz. O halde, sizin de Halîfe’nize yardım etmeniz dinen borcunuzdur” dediler. Sonra hakîkat meydana çıkışınca cebire, şiddette mürâaat ettiler.

“Askere gitmemek isteyenlerin anasını babasını hapisler, işkenceler altında inlettiler. Evini, barkını yaktılar. Bundan başka şâyed muhârebede kanımızın son damlasını dökmeyecek olursak, ailelerimizi perişan [281]

edeceklerini tekrar tekrar söylediler.

“Bizim memleketimizdeki analarımız, babalarımız, çocuklarımız bugün o kâfirlerin elinde rehindir. Artık ne halde olduklarını Allah’dan başka kimse bilmez.

“Bizi daima en öndeği saflara veriyorlar. Önümüzde Almanların cehennemler yağıtan topları, arkada İngilizlerin, Fransızların ateşleri bulunuyor. Ne ilerlemeye imkân var, ne de geri dönmeye tâkat! Hele bu cehenneme niçin girdiğimizi düşündükçe beynimiz tutuşuyordu.

“Evet, insan canını feda eder. Lâkin bundan dünya için, âhiret için muazzez bir gâye olur. Biz bîcâreler ise sîrf düşmanımızın üzerimizdeki zulmüne, tahakkümüne devam ettirmek için ölüyorduk. Bizi bu cehenneme sürükleyenler ise ölmemizi de, öldürmemizi de kendileri için bir kazanç bilerek ona göre davranışıyorlardı.

“Ey Osmanlı müslümanları! Allah aşkına bizim düştüğümüz mahkûmiyete sakın sizler de düşmeyiniz. Saltanatinizin, istiklâlinizin kıymetini biliniz. Çünkü dünyada onsuz yaşamak, megerse yaşamak değilmiş. Biz bunu pek acı, pek uzun tecrübelerden sonra anladık. İnşaallah siz o tecrübelere ma'rûz kalmazsınız.”

Bîcâre Tunuslunun ağlaya ağlaya söylediği bu sözler aradan beş altı sene geçmişken hâlâ yüreğimin en hassas, en rakîk damarlarını inletip durmaktadır. Hem o zavalli bütün vatandaşlarıyla beraber uğradığı felâketin yalnız fânî kısmını, bu üç günlük dünyaya âid olan tarafını düşünüyordu.

Ah, müsîbetin en yaman bir ciheti var ki onu düşünmüyordu:

Küffâr askeriyle beraber olarak küffâr saflarında harbetmek; dolayısıyla bir taraftan küfrü, zulmü, fiski, fûcûru yeryüzünde idâmeye, diğer taraftan yarı milyara yakın ehl-i îmânın müebbeden mahkûm, mazlûm kalmasını te'mîne çalışmak, bu uğurda kanını dökmek, canını vermek, ma'âzallah hûsrân-ı ebedîdir, hûsrân-ı mübîndir.

Ne milletin şerefiyün, ne kendi şanın için;
Fedâ-yı cân edecksin aduvv-i cânın için!
Geber ki sen, baba yurdun, harîm-i nâmûsun
Yabancı ökçeler altında çiğnenip dursun!

On sene kadar oluyor, Hindistan'daki din kardeşlerimizden pek fâzıl, pek hamîyetli, son derecede fikri münevver bir muharrirle mülâkî olmuştu. Kendisinden bize âlem-i İslâm hakkında ma'lûmat vermesini ricâ ettik.

Bu ricâmımızı kemâl-i minnetle kabûl buyurdu. Saatlerce süren bir çok acı hakîkatler söyledi. Birçok açıklı manzaralar tasvîr etti. Sonunda dedi ki:

“- Ey Osmanlı kardeşlerimiz! Bilmiş olunuz ki

müslüman diyârını kasıp kavuran İngilizlerin nazarında âlem-i İslâm'ın düşünür kafası Mısır'dır. Hisseden kalbi Hindistan'dır. Çalışan, çabalayan eli kolu da Osmanlı sultanatıdır. Adâlet perdesi, adâlet nağmesi altında irtikâb etmediği zulüm kalmayan bu millet ne diyor, biliyor musunuz?

“Biz müslümanların göğsüne -yani Hindistan'a- çullandık. Kafasını -yani Mısır'ı- demir pençemiz içine aldık. Şimdi sıra bu vücûdun henüz çabalamakta olan elini, kolunu -yani Osmanlı hükümetini- kıskıvrak bağlamaya geldi. Zira bu el, bu kol hareket kâbiliyetini muhâfaza ettikçe biz istikbalden pek o kadar emîn olamayız.”

“Ey Osmanlı kardeşlerim! Sakın İngilizlere kapılmayın. Sakın bunlardan insâniyet, adâlet, merhamet, ulûvv-i cenâb, merdlik gibi şeyler beklemeyin. Vâkı'a bütün bir milleti bütün mezâyâ-yı insâniyyeden mahrûm telakkî etmek doğru değildir. Vâkı'a milyonlarca İngiliz içinde bir hayli insâflı adamlar da vardır.

“Lâkin İngiltere hükümetinin insâf ile, insanlıkla, hayatı ile, nâmûs ile hiç bir alâkası yoktur, bunu benden işitin. Ben Hintliyim. Yirmi otuz seneden beri bu heriflerin siyâsetlerini, hîlelerini, mefsedetlerini günü gününe, yeri yerine ta'kib ile uğraşıyorum. Size şimdi asıl ihtar etmek istediğim bir nokta var ki o da şudur:

“Âlem-i İslâm'ın elini, kolunu bağlamak, yani sizin istiklâlinize, Hilâfet'inize, sultanatınıza hâtime çekmek için İngiltere hükümeti doğrudan doğruya cebire, şiddette, harbe müracaat etmeyecektir. Bir taraftan memleketinizde bitmez tükenmez nifaklar, fesâdlar, isyanlar, kitâller çıkartacak; diğer taraftan etrafındaki hükümetleri sizin aleyhinize kaldırarak kanınızı, ilginizi kurutmak isteyecektir.

“Dört beş aydan beridir, içinde dolaşıyorum. Hâlinizi kemâl-i dikkatle tedkîk ediyorum. Türlü isimler, türlü şekiller altında meydan almaya başlayan bir çok tefrika esbâbı görüyorum ki bunların hepsinde İngiliz parmağını hissediyorum.

“Dünyada istiklâline sâhip bir hükümet-i İslâmiyye var ki o da sizsiniz. Aman aranızdaki vahdeti sarsacak en ufak bir harekete bile meydan vermeyiniz. Sonra bütün müslümanların âkibeti pek vahîm olur.

“Hindistan'a gelseniz de bir kaç yüz milyon halkın hâlini görseniz o zaman İngiliz siyâasetinin mahiyetini anlar, beni tasdîk edersiniz. müslümanları mecûsilere, mecûsileri müslümanlara, Şîileri Sünnîlere, Sünnîleri Şîilere, ahâliyi hâkimlere, hâkimleri ahâliye düşürmekten bir dakika boş kalmayan İngiliz fesâdi kadar korkunç bir şey olamaz.

“Milyonlarca Hindu her sene açlıktan, sefâletten,

sârî hastalıklardan helâk olur dururken, vefeyâtın bu müdhiş mikdârı her yıl bir o kadar daha artar giderken, Hindistan'dan topladığı hazinelерden yüz milyon lirasının sîrf müstemlekâtta sefer yapmaya sarf olunduğunu düşününce insan için çıldırmak işten bile değildir.

“Ah, biz alık müslümanlar Kurban bayramlarında koyun yerine öküz kesmek yüzünden mecûsîleri kendimize hasm-ı cân ederiz de İngilizlerin ekmeğine yağı süreriz. Mecûsîlerce öküz mukaddes bir hayvandır, kesilmez. İngilizler müslümanları ifgâf ederler, Kurban'da öküz kestirirler. Mecûsîleri kıskırtırlar, [282] cami kapılarına domuz kafaları astırırlar.

“Bunların arasında bir muhâsame, derken bir mukâteledir başlar, her iki taraf yorgun düşünceye kadar sürer. Sonunda mes'ele İngiliz müdâhelesiyle biter. Lâkin bu müdâhele bizim için de, mecûsîler için de pek pahaliya mâl olur.

“Biz Hindliler hiç bir mektep açamayız. Gazete çıkaracak olsak serbest bir satır yazamayız. Yalnız müslümanlar aleyhinde, Müslümanlık aleyhinde makâleler neşrine müsaade olunur. Bir de Nevvâbalar yani Hinddeki müslüman hâkimler aleyhine her gazete istediğini neşredebilir. Yoksa Hind hükümetinin icrââtını tenkîd yollu tek kelime yazmanın imkânı yoktur.

“Ma'mafih bu kadar tazyîke rağmen müslüman gençleri arasında istiklâl, hürriyet fikirleri uyanmaya başladı. Son zamanlarda mecûsîlerin aklı başında olanlarıyla anlaşmak husûsunda hayli muvaffakiyetler elde ettil. Cenab-ı Hakk'ın günün birinde gerek bizi, gerek bütün âlem-i İslâm'ı esâretten kurtaracağına yakînimiz vardır.

“Ancak o saâdetli günlerin pek uzak bir âtîye kalmaması için sizlerin istiklâlinize, kuvvetinize sâhip olmanız elzemdir. Ma'âzallah aranıza saçılıdığını gördüğüm bu ayrılık gayrilik tohumları ortadan kaldırılmaz da filizlenmeye, dal budak salivermeye başlarsa, o vakit dünya yüzündeki müslümanların kurtulması için bir çok zaman daha beklemek lâzım gelir...”

Ey cemâ'at-i müslimîn! Bu Hindli kardeşimizin sözleri bizler için düstûr olacak kadar kıymetlidir. Aradan on sene geçti, bir çok hadiseler zuhûra geldi. Adamçağızın vukû' bulacağını haber verdiği şeylerin çoğunu gözümüzle gördük.

Lâkin geçmişe teessüfün hiç bir faydası yoktur, mâzîden yalnız ibret alınır. Hamdolsun bugün Müslümanlık âleminde büyük bir intibâh başladı. Artık dünyanın her tarafından din kardeşlerimizle birçok yerlerde birleşiyoruz, derdleşiyoruz.

El birliğiyle kiyâm ederek asırlardan beri Müslümanlığı kuşatmış olan esâret zincirlerini kırmak çarelerini düşünebiliriz. Bu ufak bir mazhariyet değildir.

Kafkasya'daki kahraman mücahidlerimizin gösterdikleri fedâkârlığı bu cephelerde göstermeye muvaffak olduğumuz gün İslâm için en hayırlı bir gün olacaktır. İnşaallah o hayırlı gün pek yakındır.

اللَّهُمَّ انْصُرِ الْإِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ . اللَّهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ وَاخْذُلْ
مِنْ خَلْدَ الْمُسْلِمِينَ
(رَبَّنَا أَفْرَغْ عَلَيْنَا صَبَرْ وَثَبَتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ)¹
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

[282] ÂLEMDE SÂHA-İ TERAKKÎYE DOĞRU ATILAN HER HATVE İSLÂM'A TEKARRUBDUR

Büyük bir muhârebenin azamet ve dehşetini içindekilerden ziyâde hâricden seyr edenler görür. Şuûn ve hâdisâtın lâ-yenkatî' cereyânları içinde çalkanıp gitmekte olan insan şöyle bir kenâra çekiliп de nazarlarını beşerin sergüzeşti hayatının en derîn safhalarına, en uzak devirlerine kadar îsâl etse, sonra da cihânın bugünkü seyrini temâşâ eylese geçirdiği eyyâm-ı inkilâbin azamet ve ehemmiyeti kendisini hayretlere, dehşetlere ilkâ eder. Sâha-i âlem büyük sarsıntılarla muvâzenesini gâib etmiş, bütün nizâmât-ı ictimâ'iyye inhîdâm tehlikesine ma'rûz bulunuyor. Âvâre beser âsumân-ı fikrinde tulû' eden hakikat güneşlerine kavuşmak için âfâkını saran zulmetleri tırnaklarıyla yırtmaya, parçalamaya çabaliyor. Bir tarafdan fitratın sevk ettiği âzâde-serâne ma'îset, hiçbir kayd ile mukayyed olmamak, muhtâriyet-i efâlinde hiçbir mevcûdun ribka-i tahakkümünde kalmamak arzuları; diğer taraftan aklın irşâdiyla, yalnız başına tedârike muktedir olmadığı ihtiyâcât-ı hayatıyesini tehvîn etmek, müddet-i bakâsını daha ziyâde temdîd eylemek için bu meyl-i fitrisini ta'dîl, hürriyetinin bir kısmını fedâ, acz-i zâtisini bir hey'et-i ictimâ'iyyeye iltihâk sûretille telâfi zarûretleri arasında merkez-i i'tidâli bulmak için bocalayıp duruyor.

Târîh-i beşerin nakş ettiği bütün elvâh-ı şûr u fiten, kütüb-i siyerin dîde-i ibtisâra arz eyleiği bütün hâdisât ve vakâyî' hep bu iki haslet-i beşeriyyenin; biri zâtî ve tabî'i, diğeri ârizî ve zarûrî olan bu iki hâlet-i insâniyyenin tedâfû'undan, her birinin nisâb-ı lâyıkı sûret-i ma'külede tahdîd edilememesinden neş'et ediyor. Efrâd-ı nev'i beşer beyinde görülen ve görülecek olan te'âruz hep bu iki hâlet-i mütezâdde arasında merkez-i i'tidâli bulmaktan ibâret olan gâye-i emeli ta'kîb gibi büyük bir sebebe müsteniddir. Târîh-i âlemdeki hâdisâtın kâffesi ma'îset-i serbâzânenin kavâidini makâm-ı insânîye lâyık olacak

vechile tahdîd ile hâlet-i ictimâ'iyyenin intâc eylediği tefrîtâti bir dâire-i ma'küleye ircâ' için vukû'a gelmiştir. İşte bu iki kâide beynindeki hadd-i fâsılı bulabilmek için bin türlü keşmekeşlerle dâğdâr olup duran âlem-i insâniyyet bugün buhrânların en azîmine, ıztırâbların en elîmine düşmüş bulunuyor. Hakikaten beşeriyet bugünkü kadar azîm, bugünkü kadar âlem-şümûl bir buhrân geçirmemiştir, dense revâdir. Aksu'l-ameller, buhrânlar hudûd-ı tabî'iyyeden hurûcun derece-i bu'diyyet ve vüs'atiyle mütenâsibdir. Yirminci Asr'ın fesâd-ı ictimâ'i azîm bir fevzâyi intâc edeceğini ve bu teşettütün medeniyet-i hâzırayı zîr-ü-zeber edeceğini Garb'ın dûr-bîn hukemâsı bundan daha çok evvel bağırıp söylüyorlardı. Mala hırs ve tama', sefâhete meyl ü incizâb, ecânibe karşı kîn ve husûmet milel-i nasârâyı öyle bir vahşet ve kasvet-i rûhiyyeye mübtelâ etti ki, kalblerinden bütün şefkat ve merhamet hisleri silindi. Hod-gâmlık, kendilerinden başka hiç kimseyi düşünmemek ve nazar-ı i'tibâra almamak gerek ferdler, gerek milletler için yegâne düstûr-ı hayat ve medeniyet oldu. En şenî' zulümler medeniyet maskesiyle aktâr-ı âleme teşmîl edildi. Birini diğerine takrib edecek menfaatten başka hiçbir hiss-i insânî, hiçbir râbîta-i samîmiyye kalmadı. Ferkler, âileleri, milletleri yekdiğerine bağlayan râbitalar çözüldü. Hak yerine kuvvet, fazilet yerine menfaat, te'âvün yerine tenâzü', uhuvvet yerine kavmiyet ve unsûriyet kâim oldu. Bu sûretle hey'et-i ictimâ'iyyenin şîrâze-i intizâmi bozuldu. Gözleri kamaştıran şâ'saa-i maddiyeye rağmen rûhlar en sâfil derekeye düştü. İhtiyâcât-ı hayatıyesini tehvîn için hey'et-i ictimâ'iyyeye iltihâk eden ferdler en müdhiş ıztırâblara dûçâr oldular. Bütün servet ve haşmet mahdûd ellere, mahdûd zümrelere inhisâr etti. Geride kalan halkın nasîb-i hayatı mahrûmiyet ve hûsrândan başka bir şey olmadı. Beride arzin a'mâk-ı muzlimesinde binlerce nûrî hayat sônerken ötede ziyâ tûfânları tarab-gâh-ı ayş u nûş olan müzeyyen salonları nûrlara gark etti. Bir kısım efrâdî zevk u sefâhetin nûşîn emvâci içinde yûzerken sokak köşelerinde geceleyen binlerce hem-cinsine köpek kadar olsun ehemmiyet vermeyen bir medeniyet elbet bir gün azîm bir zelzele ile yerinden oynayacak, zulüm ve şenâ'atinin avâkîb-ı hûsrân ve felâketine ma'rûz kalacaktır.

[283] İşte bugün milel-i nasârânın teşkil ettikleri o medeniyet-i zâlimenin aksu'l-amelleridir ki, "Bolşeviklik" nâmî altında tecellî etmiş, bütün Avrupa hayatı ictimâ'iyye ve siyâsiyyesini tehdîde başlamıştır.

Şimdi medeniyet-i Garbiyye umûmî bir buhrân geçiriyor, Avrupa'da bugün her şey mâil-i inhîdâmdir: Nazar-ı akıl ve hikmet önünde butlânı sâbit olan teslis akideleri yıkılıyor; insâniyeti hazîz-ı behîmiyyet ve vahşete

¹ A'râf Sûresi, 7/126

indiren mütefessih ictimâ‘î hayâtları yıkılıyor; yüzlerce milletleri, milyonlarca ferdleri mahdûd bir zümre-i gâsibanın hesâbına çalışıran zâlim iktisâd müesseseleri yıkılıyor; memleketlerin bütün hayat damarlarını yed-i inhisârlarına alan o zâlim zümrenin halk üzerindeki tahakkümünü te’mîn ile bütün cihânda zulüm ve şekâvet şebekesi ören o maskeli müessesât-ı siyâsiyyeleri yıkılıyor; milletlerin başına ölümler yağdırın, ateşler saçan müşhiş orduları, kahhâr donanmaları yıkıyor; hâsılı dînî, ictimâ‘î, siyâsî, askerî bütün müesseseleri bugün tamâmiyla inhilâl etmek üzere bulunuyor. Târîh-i cihânın mislini kayd etmediği azîm bir sarsar-ı inkilâb bütün o diyâr-ı zulmü kasıp kavurmaya başlamıştır. Bunun önüne duracak hiçbir kuvvet yoktur. Bütün tedbîrler iflâs etmiş, bütün desîseler meydana çıkmış, pek yakında kiyâmet-i kübrâ kopmak üzere bulunuyor.

Hem öyle bir kiyâmet-i kübrâ ki, beşeriyetin tavrını büsbütün değiştirecek, cihân-ı insâniyyeti büsbütün başka bir âleme intikâl ettirecektir. Beşeriyet böyle inkilâblarla yoğrula yoğrula yukarıda arz ettiğimiz nokta-i i‘tidâlin ser-menâzil-i saâdet-âverine yaklaşacak, en nihâyet bir gün oraya vâsil olacaktr. İşte oraya vâsil olabildiği gün; (كُونُ عَبَادُ اللَّهِ إِخْوَانًا) sırrı tecellî etmiş bulunacak ve İslâm’ın saâdet-i beşeriyye için vaz’ ettiği esâsların ne girân-bahâ bir kıymeti olduğu bütün nazarlarda tahakkuk etmiş olacaktır.

İlmi kendimize nasîr, aklı zâhir ittihâz ederek tamâm-ı hürriyyet ile, kemâl-i istiklâl ile söylez ki: İslâm insanların mahzâ oraya varmak için yaratıldığı, fitrat-ı beşer hasîsa-i taharrîye mahzâ o noktayı bulmak için mazhar olduğu derece-i ulyâ-yı kemâldir. Daha doğrusu İslâm insâniyetin o gâye-i âmâlidir ki; beşer kendisi için aksâ-yı emâni, tekemmülü için minhâ-yı merâtib olmak üzere hep onu aramakla, hep onu araştırmakla meşguldür. İşte insâniyet lâ-yenkatî‘ tavirdan tavira girer, devirden devire intikâl eder. Hep o sa‘bü'l-menâl olan gâibini bulmak için uğraşır durur, bir kere de onu bulsa artık bütün arzûlarına vedâ‘ ederek samîmî bir huzûr-ı kalb içinde ebediyyen yaşayacak. Evet; İslâm, hukemânın varamadan helâk oldukları, ulemânın mâhiyetini idrâk edemeden pây-mâl-i fenâ olup gittikleri o gâye-i kemâldir. İslâm o kânûn-ı akvem, o nizâm-ı a‘zamdir ki, hayat-ı fâniyye ve sermediyyedeki saâdetlerini te’mîn etmesi, her iki âlemdeki hâllerinin medâr-ı salâhi olması için şu âvâre besere Cenâb-ı Hak tarafından ihsân buyurulmuştur.

İste umûm beşeriyet bu hakîkate erinceye kadar cihanda daha bir çok keşmekeşler, inkilâblar vukû‘a gelecek, bir çok ıztırâblar çekilecektir. Şuna kat‘iyyen emîn olmalıdır ki, âlemde sâha-i terakkîye doğru atılan her hatve İslâm'a alenen tekarrubdur. Çünkü İslâmîyet âlem-

şümûl bir mefkûre-i insâniyyedir. Saâdet ve uhuvvet-i beşeriyyeyi ne kavmiyet, ne de devlet hudûdlarıyla tâhdîd etmez. Hâkâik-ı fenniyye gibi hâkâik-ı İslâmîyyenin de kavmiyeti, vatanı yoktur. İslâm beşerin salâh ve saâdeti için bir takım prensipler vaz’ etmiştir. O prensipleri kabûl edenler herhangi milletten, herhangi devlet efrâdından olursa olsunlar kardeş olurlar, aynı câmi’-a-i beşeriyyeye dâhil olurlar. Artık onların arasında hiçbir ayrılık gayrîlik kalmaz. Onun için, müslümanların vatanı Şerî‘at’ın hâkim olduğu yerdir, diye ta‘rif olunur. İslâm nazârâsında hiçbir ferdin diğer bir ferde rûchânı ve temâyüzü olmadığı gibi, hiçbir kavmin de diğer bir kavim üzerine rûchân ve tahakkümü yoktur. İslâm, beşeriyeti kavmiyetin, yahud devletin dar hudûdları içine habs ü tazyîk etmez.

İslâm bir fikirdir, bir îmân ve kanâattır. O fikirde, o îmân ve kanâatte müsterek olanlar bir câmi’-a-i insâniyye teşkil ederler. Ve bunların ayrı ayrı kavmiyetlere, ayrı ayrı teşkilât-ı siyâsiyyelere mâlik olması o câmi’-ayı haleldâr etmez. Elverir ki, hepsi aynı prensiplere riâyet etmiş olsun. Bu sûretle İslâm’ın vaz’ ettiği îmân ve kanâat câmi’ası beyne'l-beşer bir vahdet-i fikriyye husûle getiriyor.

İste bu noktada Bolşeviklik’té bir İslâm istikâmeti görülmüyor. Bolşeviklik’i ale'l-îtlâk bir yağmacılık ve çapulculuk zannedenler cihânın ahvâl-i ictimâ‘iyye ve siyâsiyyesinden, efkâr ve ‘ulûmun seyir ve inkişâfindan tamâmiyla bî-haber kimselerdir. Her mefkûre, her meslek gibi onun da iyi ve fenâ cihatları olabilir. Hissiyâta kapilarak herhangi bir şey hakkında bilâ-tedkîk bir hüküm vermek doğru değildir. Biz mes’eleyi ilmî ve İslâmî nokta-i nazardan tedkîk ediyoruz ve bütün harekât-ı fikriyye ve ilmiyye huzûrunda İslâm’ın nasıl bir mevkî‘-i âlî işgal etmekte olduğunu arz etmek istiyoruz. Biz öyle bir dînin sâhibiyiz ki, beşerin felâh ve saâdeti nâmine vukû‘ bulan hiçbir hareketten, hiçbir inkilâbdan pervâmız yoktur. Bilakis bu hareket ve inkilâbları bize doğru bir tekarrub telâkkî ederiz. Biz Hıristiyanlık hesâbına değil, Müslümanlık menfaatine düşünmekle mükellefiz. Hıristiyanlık’tan uzaklaşmak İslâm’á tekarrub demektir. Ve işte bu harekette de görülmüyor ki, bolşevikler medeniyet-i hıristiyâniyyenin istinâd ettiği ırk nazariyesine âid hurâfeleri, milliyet hodâgâmlıklarını terk edince İslâm prensiplerinin âğuşuna düşüyorlar. Fil-hakîka bugün Bolşeviklik, milliyet asrı denilen “yirminci asr-ı hıristiyâni”nin kavmiyet esâslarını ve bu esâsa müstenid devlet hudûdlarını yıkıyor. İslâm’ın vaz’ ettiği gibi fikir ve prensip câmi’-aları vücûda getiriyor.

Bu hakîkati Büyük Millet Meclisi reîsi de pek güzel seziyor ve Şark işlerine dâir meclisde îrâd ettiği mühim bir nutukta şu sûretle îzâh ediyor:

“Biz İslâm olduğumuz için İslâmîyet nokta-i nazârândan bizim bir ümmetçiliğimiz vardır ki, milliyet-perverliğin

çizmiş olduğu dâire-i mahdûdeyi nâ-mütenâhî bir sâhaya nakl eder ve bu i'tibârla da bu nokta-i nazardan bizim istikâmetimiz de bolşevik istikâmeti görülebilir.”*

Bizim nokta-i nazarmız da bundan ibârettir. Yalnız ifâdenin çevriliş olarak söylemiş bulunmasından başka bir fark yoktur. Bu düstûr-ı âlîyi İslâm vaz' ettiği için biz bu husûsdaki bolşevik hareketlerinde bir İslâm istikâmeti görüyoruz.

Bolşevikler, tıbkı İslâmiyet'te olduğu gibi, kendi prensiplerini kabûl eden her ferdi kendilerinden addediyorlar. Ve bu sûretle prensip câmi'ası vûcûda getirerek beyne'l-beşer bir vahdet-i fikriyye te'sîs etmek istiyorlar.

Bunun içindir ki, meselâ Fransa'da aynı prensipleri kabûl eden Fransızlar Fransız kavmiyetinin hudûdlarını yıkarak başka kavimden olan fikir yoldaşlarıyla birleşmek istiyor. Bugün bu arzû ve hareket bir cinâyet telâkkî olunuyor. Fakat yarın beşerin uhuvvet ve saâdetini te'mîn için yegâne bir hareket-i meşrû'a olacak ve beşeriyeti kavmiyet hudûdları içinde habs ü tazyîk etmek isteyenler en büyük cânî addedilecektir. Çünkü beşeri bugünkü azîm felâket-i umûmiyyeye düşüren millî hod-gâmlık olmuştur.

Beş altı seneden beri içinde bulunduğuımız bu korkunç sahne-i temâşâ bize pek nâdir bulunur bir talâkatla anlatıyor ki; millî hod-gâmlık mebde'ine istinâd etmekle mübâhî bulunan medeniyet-i hâzırâ-i Garbiyye en müdhiş bir vahşetin en yeni muzır şeklinden başka bir şey değildir. O talâkat bize bildiriyor ki; bu medeniyet fevkâlâde tekemmül etmiş bir san'atin mahsûl-i bî-nazîridir. Bu san'at insanlara şimdîye kadar bilinmeyen bir mükemmeliyetin bütün vesâitini ihmâr etmiştir ki, o sâyede en ibtidâî hislerini teskîne, en muzır temâyüllerini tatmîne muvaffak olduktan başka bu hissiyât ve temâylâtını mâ-fevka't-tasavvur bir dereceye vardırılmıştır. Yirminci asr-ı hîristiyanının en medenî memlekelerinde şu cehennemî harb seneleri içinde geçen vakâyî' bize şübheye mahal kalmayacak sûrette gösteriyor ki; kendisini temsîl eden milletlere medeniyet-i hâzırânın te'mîn ettiği saâdet funûn ve sanâyi'ce mâ-dûnlarında bulunan akvâmin felâketinden başka bir şeye istinâd etmemektedir. Binâenaleyh bu saâdet ancak şeklini, şemâilini [284] değiştirmiş bir felâkettir ki, kendi muğfil mes'ûdiyetlerine kendilerini inandırmak için insanlara ne gibi şeyler ihmâr etmişse hepsini yâkmak, yâkmak, harâb etmek sûretille yüzündeki nikâbı atarak olduğu gibi görünmüştür.

İşte bolşeviklerin yâkmak istedikleri medeniyet, yüzünden maskesi düşen bu medeniyet-i zâlimedir. Bu husûsda bolşeviklere elden gelen mu'âveneti bezl etmek bütün İslâm Âlemi için bir vecîbedir. O medeniyet-i zâlime yıkılmadıkça

yüzlerce milyon efrâdi biz müslümanlardan ibâret olan beşeriyet-i mazlûme için felâh ve saâdet mutasavver değildir, bizim beyne'l-beşer uhuvvet-i hakîkiyye te'sîs eden ve bundan sonra daha ziyâde edecek olan medeniyet-i İslâmiyyemizi boğan, büsbütün öldürmek isteyen bu medeniyet-i zâlimenin “Tanzîmât” nâmi altında tâ içimize kadar sokulan mütefessih nazariyelerini de kökünden söküp atmak için bugünden münâsib bir zaman yoktur. O medeniyet-i münfesîha bizim siyâsetimizi bulastırdıktan başka hukukumuzu, ictimâ'iyyâtimizi, ahlâkiyyâtimizi da telvîs etti. Binâenaleyh oradan gelen siyâsî, ictimâ'i, hukuki, ahlâkî bütün o bâtil nazariyelerden ümmet-i İslâmiyyeyi tecrübe ile fitrat-ı asliyye-i İslâmiyyesine ircâ' etmedikçe bu kangren olmuş užv-ı siyâsî ve ictimâ'i üzerinde yapılacak herhangi bir ameliyyeden fâide beklenemez. Bilakis ihtilâtâti mûcîb olarak hastanın helâkini intâc eder. Hastalık zâtî ve aslî değildir, ânrızîdir. Hâricden sereyân eden o müessirât-ı ecnebîyye izâle olunursa şifâ muhakkaktır. Onun için o medeniyet-i münfesîha simsarlarının getirdikleri bâtil, küflü nazariyeleri artık ebediyyen hufre-i târîhe gömmek bir zarûret-i kat'îyyedir. Ve memlekette yapılacak inkılâbin esâsı bu olmalıdır. 324 İnkılâbı'nda bu esâs dâiresinde hareket edilmiş olaydı, bit-tabî' bugün o medeniyet-i zâlimenin bu derece zulmene ma'rûz kalacak bir vaz'iyette bulunmazdı. Şu hâlde medeniyet-i Garbiyyeden isti'âne teşebbüsatımızdaki hezîmet-i tâmmeden mütenebbih olarak kendi medeniyetimize, medeniyet-i İslâmiyyemize sarılmak, onu ihyâ ve te'âlî ettirmekten başka çare-i felâh yoktur.

Biz şekilciliği, riyâkârlığı bırakarak doğrudan doğruya hakâik-i İslâmiyyeye sarılacak olursak bolşevikler âtiyyen de bizim tabî'î müttefikimiz olurlar. Çünkü bizi boğmak isteyen o medeniyet-i zâlime onları da öldürdüyordu. Hepimizin, bütün beşeriyet-i mazlûmenin düşmanı olan o gayr-ı insânî medeniyet-i habîseyi yıkmak için bir çok esâslarda bolşeviklerle müttehid bulunuyoruz. Bolşevik mütefekkirleri İslâm'ın hakîkatini tedkîk ve tetebbu'a fırsat bulabilirlerse tahayyül ve tasavvur ettikleri hürriyet ve müsâvâtın en mükemmelini ancak orada bulabileceklerdir. Bizim aradığımız ve bütün felâsife-i akvâmin taharrî ettiği serbestlik, insanın kâffe-i hasâisini bilâ-mâni' velâ-müzâhim isti'mâl edebilmesinden ve cem'iyet-i beşeriyeye a'zâsından birine sâirlerinden gelecek mazarrâti men' edecek bir şerî'at-i âdileye tabî' bulunmasından ibârettir. Gürûh-ı ukalânın rû-yı zemîni mesken ittihâz ettikleri günden beri ta'kîb ettikleri, hâl-i aslî-i mu'tedil ve makbûlüne ircâ'a çalışıkları hürriyet işte budur. Dâimâ istenilen, bir şerî'at-ı âdilenin ağrâz ve âmâl-i beşeriyeyenin fevkinde olarak umûma icrâ-yı ahkâm eylemesidir.

Bolşevik-İslâm ittifâkı gereklî siyâsiyât, gereklî ictimâ'iyyât i'tibâriyla cihânın en azîm bir hâdisesidir.

* Ankara'da müntesir Yeni Gün, numara 11

Bu mes'eleyi hüsn-i sûretle tedvîr etmek ve bundan a'zamî fevâid te'mîn etmek ümmet-i İslâmiyyenin ulemâ-yı mütefekirînâne müterettib bir vecîbedir. Bugün Avrupa'daki rehâbîn-i nasârâ dehşetli telâş ve endîse içindedirler; Hristiyanlık gidiyor, İslâmiyet yükseliyor diye. Ve her tarafda konferanslar vererek, risâleler, kitâblar neşr ederek Hristiyanlık ile Sosyalizm ve Bolşevizm arasında münâsabet bulmaya savaşıyorlar. Fakat beyhûde mesâl! Baştan başa tahrîfe uğramış uydurma bir takım akîdeler, ahkâm-ı ictimâ'iyye ve siyâsiyyeden mahrûm bir sürü masallardan ibâret olan Hristiyanlık artık inkîrâz ve zevâle mahkûmdur... Bütün istikbâl İslâm'ındır. Çünkü bütün efkâr-ı beşeriyyeyi istîlâ eden Sosyalizm ile te'lîf olunabilecek İslâm'dan başka hiçbir din yoktur. Sosyalizmin en esâslı erkânı ki hürriyet, müsâvât, uhuvvet; bu üç esâsdan her biri kâffe-i müessesât-ı İslâmiyyede ve Hazret-i Peygamber'in teşkil eylediği hey'et-i ictimâ'iyyede mebzûlen müntesîrdir. Yalnız bunları zamanın ihtiyâcâtiyla mütenâsib bir tarzda ortaya koymak, bu muazzam ve âlem-şümûl inkilâblar devrinde İslâm'a bir istikâmet-i âliyye vermek için bütün akvâm-ı İslâmiyyenin en mütefekkir, en fâzil, en muktedir ve münevver e'âzim-ı ulemâsından mürekkeb bir "Şûrâ-yı Âliyye-i İslâm"ın teşkili en kat'î ve zarûrî bir ihtiyâcdır. Ümmet-i İslâmiyye azîm mes'eleler muvâcehesinde bulunuyor. Bilir, bilmez, anlar, anlamaz birçok adamların din nâmına bir takım beyânâtta bulunduğu görülmüyor. Artık bugün din nâmına münferid şahısların ictihâdâti umûmca mutâ' olamaz. Zaman cemâ'at zamanıdır. Ferdler hatâ edebilir, ağrâz-ı şâhsîyyelerine kapılabilir. Hâlbuki ferdlerin din nâmına böyle garaza müstenid fetvâları İslâm'ı büyük zararlara ilkâ edebilir. Nitekim İngilizler tarafından İstanbul'un işgâlini müteâkib şeyhüislâm-ı zaman -bütün ihtâr ve îkâzlarımıza rağmen- din nâmına böyle azîm bir hatâ irtikâb etti. Ve bu yüzden müslümanları teşettüte düşürerek birçok İslâm kanının akmasına ve düşmanın memâlik-i İslâmiyyeyi daha ziyâde istîlâsına sebebiyet verdi. Hâlbuki bir "Şûrâ-yı Âliyye-i İslâm" teşekkül etmiş olsaydı kat'îyyen öyle bir fetvâ sadır olamaz, bu kadar İslâm kanı heder olmazdı. İngilizler vâsita-i ma'lûmeleriyle Şeyhüislâm-ı esbak Hayderîzâde'den böyle bir fetvâ istediler. Fakat müşârun-ileyh böyle bir mes'ele-i azîme hakkında ferdî ictihâdda bulunacak kadar cûr'etkâr olmadığını, ancak bir meşveret-i ulemâ ile bu mes'eleye karar verilebileceğini arz edince isti'fâ teklîfine ma'rûz kaldı. Lâkin din nâmına beyne'l-İslâm bir fitne-i azîme ihdâsına âlet olacak bir Dûrrî-zâde zuhûr etti ve bu adam tek başına din ile oynamak cûr'etinde bulunabildi. Bu sûretle İngilizler İslâmiyet'e yine İslâmiyet ile azîm bir darbe indirdiler.

¹ (ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُ أَيْدِيكُمْ) Müslümanlık târîhinde bu, ebedî bir leke kalacaktır. Bundan mütenebbih olmak lâzımdır.

Âmme-i müslimîne hakîkati anlatmak güçtür. Lisân-ı dînden sadır olan fetvâları halk mukaddes telâkkî etmek ister. Hâlbuki bazan aynı mes'elede mütezâd ictihâdlar karşısında kalınca şaşırır, i'tikâdı sarsılır. Binâenaleyh herhangi bir mes'ele hakkında kendini salâhiyetdâr zu'm eden herhangi bir adam kendi fîkrine din libâsını giydirerek tebliğ ederse bu yüzden ümmet arasında fevzâ ve teşettüt-i ârâ husûle gelir. Hâlbuki Türk, Hind, Afgan, Tatar, İran, Arabistan, Mısır, Trablus, Tunus, Cezâir, Fas ve sâire gibi kîtaât ve akvâm-ı İslâmiyyeye mensûb e'âzim-ı ulemâ-yı mütefekkirînden otuz kırk kadar zâtta mürekkeb ve şer'iyye vekîlinin riyâseti altında bir "Şûrâ-yı Âliyye-i İslâm" tarafından herhangi bir mes'ele-i İslâm hakkında bir beyân-ı şer'î sadır olacak olursa yalnız burada değil, bütün dünyadaki müslümanlarca mutâ' olur. Çünkü bu bir nevi icmâ' olur. Vâkı'â bugün Millet Meclisi vardır. Fakat bunun mâhiyeti başkadır. Bu meclis, memleket-i Osmâniyyenin mukadderât-ı siyâsiyyesini ta'yîn ve tedvîr edecek bir meclis-i âlidir. Mesâil-i âliyye-i İslâm hakkında ictihâdât ve beyânât-ı dîniyyede bulunmak için gavâmız-ı İslâmiyyeye vâkif e'âzim-ı ulemâdan mürekkeb bir şûrâ-yı âlî lâzımdır. Cihânın bugünkü seyir ve inkişâfına göre böyle şûrâ-yı âliyyeyi hemen teşkil etmek menâfi'-i İslâmiyye icâbâtındandır. Millet Meclisi bu şûrâ-yı âliyyeden azîm istifâdeler te'mîn eder ve bu şûrânın mukarrerâtı âlem-şümûl olur. Akvâm-ı İslâmiyye arasında muhtelif ve mütezâd ictihâdâta meydan kalmaz. Âlem-i İslâm'ın muhtelif noktalarında teşekkül etmekte olan şûrâları da bir merkez-i vahdete rabt etmek muktezâyi maslahattandır. Böyle bir şûrâ-yı âliyye-i İslâmiyyeye olan ihtiyâc bugün her tarafda tahakkuk etmiştir. Biz bunu yapmazsa başkaları yapacaktır. Arzû olunur ki, bu emr-i azîm bütün İslâm Âlemi'nin kurratü'l-aynî olan bu hükûmet-i İslâmiyyeye naşîb olsun.

Cihânın her tarafından celb edilecek e'âzim-ı ulemâdan mürekkeb böyle bir "Şûrâ-yı Âliyye-i İslâm" teşekkül etmekle Büyük Millet Meclisi azîm bir ehemmiyet-i siyâsiyye kesb edecktir ve bunun te'sîrât-ı dîniyye ve siyâsiyyesi pek büyük olacaktır.

Kavmiyetin dar hudûdları içinde düşünmek zamanı artık geçmiştir. Yüksek ve umûmî düşünceler lâzımdır. Moskova'nın bu kadar âlem-şümûl bir ehemmiyet kesb etmesinin sırrını nazar-ı dikkate almalıdır. Beyne'l-mîlel kongreler, cihân inkilâb programları, bütün dünyaya [285] şâmil teşkilâtlar hep orada hazırlanıyor. Onun gibi biz de büyük bir âlemin merkeziyiz. Zâlim emperyalist

¹ Enfâl Sûresi, 8/51

devletlerin tahakkümünden kurtulmak için harekete gelen İslâm Âlemi'nin veche-i istikâmetini ta'yîn ve tanzîm etmek, büyük müttefikimiz gibi beyne'l-milel mesâil ile iştîğâl etmek, ikinci bir merkez-i cihân-şümûl te'sîs etmek menâfi'i İslâmiyye muktezâsıdır. "Şûrâ-yı Âliyye-i İslâm"ın teşekkülü bu işin mebde' idir. Bu husûsda Büyük Millet Meclisi a'zâ-yı muhteremesiyle şer'iye vekîlinin kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkatlerini celb eder ve hemen esbâbına teşebbüs etmelerini temennî eylerim. Allah cümlemizi muvaffak bi'l-hayr buyursun! Âmîn!

2 Eylül, 336 Kastamonu

Eşref Edib

ÂSIM

-13-

Oruç sıcaklara gelmiş, Kır Ağası bakmış ki:
Sabahlar akşam olur şey değil, bu, tiryâki;
Bütün gün esnemeden, hiddet etmeden bıkmış;
Al atla bağıdaşarak "Yâ sefer!" demiş, çıkmış.
Takım rahat, pala uygun, gazâ mübârek ola:
Tavuklu, hindili köylerde haftalarca mola!
Refiki arpayı bulmuş keser ferîh ü fahûr;
Bu, dört ögün yiyp ister sonunda bir de sahûr.
Bedâva sofraya düştün mü, hoş geber Ramazan;
Misâfirim diye insan mukîm olur ba'zan.

Nasıl bir gece bir düş görür bizim yolcu.
Sabâhı bekleyemez -yok ya hâinin orucu-
Uyandırır ne kadar köylü varsa, der: "Çabucak
Gidin, bulun bana bir şöyle zorlu düş yoracak."
Çarıkçı Emmi'yi sağlık verir cemâ'at de,
— Fakat sahurda yatar, kalkamaz bu sâ'atte...
Biraz sabır olun...
— Şimdi isterim, gelecek!
Ben öyle bekleyemem... Kalkamaz demek, ne demek?
Çarıkçı Emmi gelen halkı uğratır kapıdan.
İkinci def'a gelirler:

— Ocağına düştük, aman!
Herif lâf anlamıyor, gel de sonra yat, haydi!
— Sabah sabah bu ne düstür be? Görmez olsayı!
Henüz yatağıma uzandım... Bakındı aksiliğe!
Gebermediyi ya!...
— Sen git de söz geçir deliye!
Ne söylesen kızıyor... Hak şaşırmasın kulunu.
Adamçağız çıkar evden, tutar köyun yolunu,
Ki uyku sersemi tak der zavallının canına.
Düser gelince nihâyet Kır Ağası'nın yanına.

— Aman be emmi!
— Ne var?
— Düş yorar mısın?
— Be adam!
Biraz nefesleneyim, dur ki, yorgunum...
— Duramam!
— Neden?
— Fenâma gider beklemek de...
— Vah! Vah! Vah!
— Bilir misin ki ne gördüm?
— Hayırdır inşallah?
— Yemek yiyp yatıverdim, tamam yarıydi gece;
Bir öyle hayvana bindim ki, seçmedim iyice.
— Peki, o bindiğin at mıydı, anlasak, neydi?
— Bilir miyim? Yalnız dört ayaklı bir şeydi.
Katır mı desem, Eşek mi desem,
Öküz mü desem, İnek mi desem,
Kır at mı desem, İdiç mi desem,
Koyun mu desem, Çepiç mi desem...
— Güzel!
— Biraz yürüdük...
— Geçtiğin nasıl yerdi?
— Nasıl mı yerdi?.. Unuttum, görür müsün derdi!
Yokuş mu desem, İniş mi desem,
Uzun mu desem, Geniş mi desem,
Çorak mı desem, Çayır mı desem,
Sulak mı desem, Hayır mı desem,
— Tamam! İlerde ne gördün?
— İlerde... Bir kocaman
Karaltı vardı...
— Peki, ismi yok mu?
— Bilmem aman!
Ağaç mı desem, Kütük mü desem,
Duvar mı desem, Höyük mü desem,
Ağıl mı desem, Hamam mı desem,
Yıkık mı desem, Tamam mı desem...
— Ya sonra?
— Karşıma, baktım, dikildi...
— Kim?..
— Bir adam!
— Tanışınız mı?
— O bilmem tanır mı, ben tanımadam...
Babam mı desem, Kızım mı desem,
Hısim mı desem, Hasım mı desem,
Çifit mı desem, Gâvur mu desem,
Şudur mu desem, Budur mu desem...
— Uzatma, sen buluyorsun belâni Allah'tan...

Bu, elde bir, yalnız pek seçilmiyor ne zaman?
 Uzak mı desem, Yakın mı desem,
 Bugün mü desem, Yarın mı desem,
 Bahar mı desem, Yazın mı desem,
 Kışın mı desem, Güzün mü desem!..

Mehmed Âkif

[286] HİND HİLÂFET CEM'İYETİ MURAHHASIYLA MÜLÂKÂT

Dün akşam ne mes'ûd bir gece idi; uhuvvet-i İslâmiyyenin lâhûfî neşvesiyle mütehassis kalblerin geçirdiği bu leyli saâdetle iki dağ arasında sıkışık kalan Kastamonu'daki bütün müslüman kardeşlerimizin de iştirâk etmelerini, onun rûhânî ezbâkından nasîbedâr olmalarını pek arzû ederdik. Vaz'iyetin ilcâsiyla son zamanlarda Kastamonu merkez-i siyâsetin ilk merhalesi oldu. Bu cihetle birçok mühim şahsiyetler, muhterem misâfirlerle teşerrüf ediyor. Bu büyük bir mazhariyyettir ki bundan, bu lütufkâr firsattan istifâde etmek Kastamonu sâkinleri için mübeccel bir vazîfe-i kadir-şinâsânedir. Asır-dîde kaleler, târihî burclar altında tepelerdeki mezâr taşlarını seyr ede ede bunalan nazarlar için biraz bu zirveleri aşarak ötede kaynaşan akvâmin hareketlerini seyr etmek; çocukluk zamanlarından beri şarılıtlarıyla kulakları uyuşturan bu cereyânların döküldüğü denizlerdeki mütelâtım dalgaların mehîb sadâlarını işitmek Kastamonulular için, evet bu kahraman-zâdeler için mütehattim bir vecîbe-i besâlettir. Yüzlerce sene cihânın muhtelif kîtâalarında râyet-i İslâm'ı şan ve şerefle dolaştıran Anadolu müslümanları hasbe'l-kader bugün ana yurtlarına çekilmiş, hayatı ve memâât mücâdelelerine girişmiş bulunuyor. En müdhîş, en vahîm dakikalarda bile İslâm'ın izzetini bütün bir cihân-ı küfre karşı muhâfaza eden bu mukaddes İslâm yurdunu, bu fedâkâr İslâm mücâhidlerini yakından ziyâret etmek üzere müslüman kardeşlerimiz Asya, Afrika ülkelerinden, Hindistan yayalarından koşup geliyorlar. Bu îmân kardeşlerimden biri olan dünkü misâfirimiz ise seksen milyon Hindistan Müslümanlarını temsîl eden bir zât-ı muhteremdir. Kendisini evvelce tanımakla mübâhî olduğumuz Peşâver eşrâf ve mütehayyîzânından Mustafa Sağır Han hazretleridir. Pây-i mâl edilmek istenen Hilâfet-i İslâmiyye'nin hukukunu muhâfaza etmek üzere Hindistan tarafından intihâb olunup Avrupa'ya gönderilen Hilâfet Cem'iyeti Hey'et-i Murahhasası a'zâsından olan bu büyük ve muhterem misâfir kardeşimiz Dârülhilâfe'de İslâm'ın ve Hilâfet-i seniyyenin ma'rûz kaldığı fecî vaz'iyete tahammûl edemeyerek bu mücâhidler yurduna geçiyor, alemdârân-ı İslâm ile birlikte çalışmaya Hindistan'ca

me'mûr ediliyor. Daha evvel gelmek üzere yola çıktıkları hâlde bir kazâya uğruyor, Anadolu sâhiline geçmek için Varna'dan bindiği motora Karadeniz'de tesâdûf eden bir Yunan zırhlısı, Osmanlı zâbiti zanniyla kendisini esîr ediyor, Atina'ya gönderiyor, bir müddet orada userâ garnizonunda tevkif ediyor, ondan sonra İstanbul'a getirip İngilizlere teslîm eyliyor. İki hafta kadar Arapyan Hanı'nda mevkûf kaldıktan ve Hindistan'da envâ'ını görmüş olduğu İngiliz hakâretlerine uğradıktan sonra bir bahâne ile kendisini tahliye ettirmeye muvaffak oluyor ve hemen fedâkâr erkân-ı harblerimden Kaymakâm Kemâl, Binbaşı Zâtî Bey ve kendisine yâver olarak verilen Mekteb-i Bahriyye'nin yetiştiirdiği genç ve cesûr zâbitlerimizden Mehmed Bey ve diğer bazı zâbitân ile beraber Anadolu sâhiline geçiyorlar. Her geçtiği yerde birçok günler kalmak istediği hâlde serî'an Ankara'ya gitmek mecbûriyeti olduğu için kendisiyle uzun boylu teşerrüfe vakit olamadı.

Bu büyük misâfirin kıymetini takdîr buyuran Kolordu Kumandanı Muhyiddîn Paşa hazretleri müşârun-ileyh han hazretlerinin şereflerine husûsî bir ziyâfet [287] vermiş, bu münâsebetle kumandanlık dâiresinde gerek kendileriyle, gerek refâkatlerinde bulunan zâbitân beylerle husûsî bir musâhabede bulunularak İstanbul ile Hindistan ahvâli hakkında bazı ma'lûmât istihâsâl olunmuş ve İslâm'ın müsterek dertleri hakkında serbest bir sûrette teâtî-i efkâr edilmiştir.

Müşârun-ileyhin en ziyâde nazar-ı dikkatlerini celb eden cihet, Anadolu'da gördükleri hürriyet-i İslâmiyyedir. Zavallî dîndaşımız, bütün hayatı İngiliz tazyiki, İngiliz zulüm ve esâreti altında geçirdiği, Dârülhilâfe'de de o zâlimâne esâretten başka bir hayatı göremediği için mahkûmiyeti, esâreti Müslümanlarca tabî'î bir hâl addediyordu. İlk görüşür görüşmez bana İstanbul'da geçirdiğimiz zamanları hâtırlattı:

—Biliyor musunuz, dedi; o sıcak havalarda sesimiz işitilmesin diye pencereleri kapar, gölgemiz görülmесin diye perdeleri indirir de öyle konuşurduk. Siz bana Kuvâ-yı Millîyye'den, Anadolu'daki Müslümanların her türlü ecnebî tazyîkinden âzâde olarak geçirdikleri hayatı hürriyet-perverâneden bahs ettikçe ben hayretle siz dinler; o âleme karşı tahassûrler, iştîyâklar duyardım. Elhamdülillâh bugün hür, müstakîl İslâm topraklarına yüzümü gözümü sürdürüm. Ah azîzim, bilseniz, rûhumda ne kadar serbestlik duyuyorum. Maddî, ma'nevî bütün kuvâ-yı hayâtiyyemi taht-ı tazyîkinde ezen zincirleri Anadolu'ya adım attığım gün ayaklarının altında parça parça edilmiş gördüm. Bana soruyorlar:

—Memleketlerimizi nasıl buldunuz; kasabalarımızı, şehirlerimizi begendiniz mi?

Taaccüb ediyorum ki, bana böyle bir suâl îrâd ediliyor. Benim gibi esâret altında doğmuş, zulüm ve hakâret altında büyümüş, hayatımda velev bir gün olsun istiklâl zevki tatmamış, hürriyet neşvesi görmemiş bir adam binâların şecline, sokakların hâline dikkat eder mi? Gökler vîrân olduktan sonra ma'mûrelerin ne zevki olur? İnsanların meskeni kulübeler olsun; fakat hürriyetleri, irâdeleri ellerinde bulunsun. Memleketlerinde büyük caddeler, bulvarlar bulunmasın; fakat istiklâllerine sâhib olsunlar. Hürrietsiz, istiklâlsiz hayatımdır? Böyle bir yaşayış ne bed-bahât yaşayıştır. Hürrietsiz, istiklâlsiz insanlar demir kafesler içinde yaşayan mahlûkât gibidir. Oh! Ne güzel, ne geniş, ne serbest memleketler!.. İstediğinizi söyler, istediğinizi yaparsınız; efâlinizde, harekâtnızda serbestsiniz. Ne İngiliz korkusu var, ne istibdâd endişesi! Tazîksiz konuşmak, işlemek, teneffüs etmek zevkine rûhlar ne kadar muhtâcdır! Bugün Allah'ın insanlara bahş ettiği bu büyük ni'mete mazhar olmakla rûhumda o kadar ulviyet, kalbimde o kadar zevk duyuyorum ki, bu hürriyet ve istiklâl uğrunda refâh, servet, dârât... her şey fedâ olsun!

-İstanbul'a avdet edecek misiniz?

-İstanbul'a avdet mi?.. Artık o kayd-ı esârete tahammül imkânı kalmamıştır. Hayâtim hep zulüm ve istibdâd altında geçirdim, artık yetmez mi? İngiliz esâreti altında dünyaya geldim. İngiliz esâreti altında büyümüştüm. Hindistan'ın biz mazlûm evlâdları için yegâne bir medâr-ı tesellî varsa o da sizsiniz. Hindistan'ın figânlı dereleri başında gözyâşı döken her Hindli müslüman için Halîfe'nin diyârı bir arz-ı mev'ûddur, yeryüzünde bir cennettir; onun hayâliyle dem-gûzâr olur. Benim kafam da düşünmeye başladığım zaman o fecâyi' karşısında rûhum ezildikçe ezildi. Vatanımın ecnebî ayakları altında zillete mahkûm olması her gün kalbimi sizlatıyordu. Âh, o ne acı, ne elemli bir hayatı! Günler değil, seneler değil; ömürler bu ıztırâblar içinde söner gider. Fakat bir zaman geldi ki, kendi derdimizi unuttuk. İslâm'ın Merkezi'ni müdhîş bir felâket kapladı. Avrupa İslâm'ı boğmak, son medâr-ı tesellîmizi de yıkmak istiyordu. Ma'âzallah o yıkılırsa artık rehâ ve saâdeti tahayyûle de imkân kalmayacaktı. Merkez-i Hilâfet'in uğramakta olduğu bu müsîbet-i uzmâ bütün Hindistan'ı sarstı. Her tarafta büyük büyük ictimâ'lar, heyecânlı kongreler akd edildi. Hind Hilâfet Cem'iyeti nâmıyla esâslı ve bütün Hindistan'a şâmil bir teşkilât vücûda getirildi. Avrupa'nın o zâlim karâsına, karâr-ı i'dâmına mâni' olmak üzere derhâl Avrupa'ya bir hey'et-i mahsûsa i'zâm olundu. Hindistan'ın en fedâkâr ve en yüreğî yanık evlâdlarından Muhammed Ali hazretlerinin riyâseti altında olan bu hey'et Londra'ya gitti, Paris'e gitti, bütün Avrupa'yı dolaştı. Hilâfet-i İslâmîyyeyi kurtarmak için her türlü siyâsî teşebbüslerde bulundular.

Hattâ bazan pek acı da söylediler, tehdîdkâr bir vaz'iyet de aldilar. Ben de İstanbul'a murahhas olarak geldim. Keşke gelmeyeydim de İslâm'ın o en büyük felâketini görmüş olmayaydım. Fakat o acayı da tatmak mukaddermiş! Dünyayı gezdim, karşımı hep İngiliz zulmü çıktı. İslâm'ın merkezine gelip de Halîfe'yi, Halîfe'nin vükelâsını, vüzerâsını, İslâm'ın bütün müessesâtını İngiliz tahakkümü altında görünce İslâm'ın düştüğü bu zillet ve sefâlet beni hüngür hüngür ağlattı. Biliyorsunuz, o fecî hâli görmemek için evimden çıkmıyorum. Günde bin kere ölüp bin kere dirilmek ne tahammûl-sûz felâkettir. Ben ömrümde acının bu kadar şiddetlisini, zilletin bu kadar fecî'ini görmemiştim. İstanbul'da biraz daha kalmış olsaydım, ya deli olurdum, ya bir taşkınlık göstererek ebediyyen İngiliz zindânlarına atıldım. Cenâb-ı Hakk'a binlerce şükür olsun beni o cehennem hayatımdan kurtardı, İslâm'ın hür ve müstakil yurdunu görmeyi bana nasîb eyledi. Ben zannediyordum ki, İslâm bütün dünyada esîr, her yerde zelîldir. Fakat öyle değilmiş. İslâm'ın izzet ve şerefini muhâfaza eden, İslâm'ın hürriyet ve istiklâlini yaşatan kahraman mücâhidler diyârı da varmış. Artık ben de bil-fi'l bu hayatı mücâhedeye iştirâk ediyorum. [288] Burada, Anadolu'da inşâallah hep beraber çalışacağız. Bütün İslâm Âlemi'ni kurtaracağız. İngiliz İstanbul'da bulundukça oraya avdet etmek bile bile cehenneme girmek demektir.

- Doğrudur. İnşâallah muzafferen İstanbul'a gireceğiz. İngiliz zulmü bütün İslâm Âlemi'nde kırılacak, mahv olacaktır.

- Âh, o zâlim ne dessâs, ne fitnekârdır. Bütün dünyayı ateşe verir de karşısına geçer, zerre kadar elem hissetmez. Akvâmi birbirine tutuşturur, bir memleket efrâdını birbirine düşürür, aynı dinden olanlar arasında fitneler ilkâ eder. Onlar birbiriyle didişirken tepelerine çullanır. Hayvan gibi onları irâdesine râm eder. Sülük gibi kanlarını emer. Biz onun Hindistan'daki bu zâlimâne, bu fitnekârâne siyâsetini pek iyi biliyoruz. Onun için merhamet, insâniyet kat'îyyen yoktur. Yalnız tahakküm ve teneffû' vardır. Bunu te'mîn için her mel'aneti icrâ etmekten çekinmez. Milyonlarca insan mahv eder, memleketleri hâk ile yeksân eyler, türlü türlü yalanlar irtikâb etmekten sıkılmaz. Afganistan'a kucak kucak beyân-nâmeler atarak Anadolu'da Rumların ekseriyet teşkîl ettiğini, Anadolu'da Müslümanlık'ın ehemmiyeti kalmadığını propaganda edip duruyor. Bu sûretle Afganistan müslümanlarının efkârını zehirlemek, oradaki hareket ve fa'âliyeti sarsmak istiyor. Çünkü şimdi Afganistan'da büyük hâzırlıklar vardır. Yüzbinlerce Hindli Afganistan'a geçiyor, oraya hicret ediyor. Hele Hindistan ekâbirinden Zafer Ali Han nâmındaki pek fedâkâr bir zât vardır ki, bugün Kâbil'de Afganistan'ı müdhîş sûrette tahrîk edip

duruyor. Hilâfet'in küffâr esâreti altına düştüğüne, Anadolu'daki müslümanların imhâ edilmekte olduğuna, bütün müslümanlar için İngilizlere ve müttefiklerine karşı cihâda başlamak farz bulunduğuna dâir beyân-nâmeler neşr ediyor, nutuklar veriyor. Diğer tarafdan Osmanlı zâbitleri de Afganistan'ı ta'lîm ve teslîh ediyor. Afganistan o dereceye gelmişti ki, bir aralık müsellâh firkalar bile Anadolu'ya gönderiyordu; Herat'a kadar gelen bu mücâhidînin neden dolayı azîmetleri te'ehhûr ettiğini anlayamadım. Emîn olunuz ki, bugün Afganistan Halîfe'yi esâretten kurtarmak için Anadolu'ya asker göndermeye azm etmiştir. Bu bir galeyândır ki, İngilizleri tedhîs ediyor. Bunun önüne geçmek için bilseniz İngilizler ne tezvîrlер icâd, ne fesâdlar ikâ' ediyor. Afganlılar hakîkaten çok kahraman adamlardır. Asya'daki akvâm-ı İslâmiyye arasındaki Afganlılar kadar cesûru yoktur, desem câizdir. Ve bunlar bir kere azm ettiler mi, önlerine hiçbir şey duramaz. Benim memleketim olan Peşaver, Afganistan hudûdundadır, bu münâsebetle onları iyi tanıyorum. Bugün Afganlılar öyle diyor:

– Biz Hindliler gibi para veremeyiz, fakîriz. Biz süngherimizle Anadolu'ya yardım eder, Hilâfet-i İslâmiyye'yi kurtarmaya çalışırız.

Afganlıların bu celâdeti Muhyiddîn Paşa hazretlerinin pek hoşuna gitti:

– Âferin Afganlılara! dedi. Tam müslüman imişler. Hakîkati pek güzel anlamışlar.

– Evet, paşa hazretleri! Bugün bütün Âlem-i İslâm artık hakîkati anlamıştır. Bil-fi'l çalışmadiıkça, cihâd meydanlarında ölmekînce esâretten, zilletten kurtulamayacağını idrâk etmiştir. Onun içindir ki, bugün her tarafta müslümanlar harekete başlamış, fa'âliyete geçmiştir. Hindistan'da bile efkâr değişmiştir. Artık sözün, siyâsî teşebbüsâtın, yalvarmanın, yakarmanın zamanı geçmiş olduğu anlaşılmıştır. Avrupa'da kapı kapı dolaştı. Seksen milyon müslümanı temsîl eden Hind Hilâfet Cem'iyeti Hey'et-i Murahhasası o kadar bağırdığı, feryâd ettiği hâlse kulak asan olmadı. Altı yedi asırlık koca bir sultanatı baltaladılar. Ne Hilâfet tanıdılar, ne İslâm efkârı dinlediler. Eğer o cem'iyetin arkasında çok değil, iki yüz bin sünگü olaydı o vakit hiç bağırmaya da lüzûm yoktu, derhâl mutâlebatî is'âf edildi. Her ne ise, hep bunlar birer derstir. müslümanlar başlarını taştan taşa vura vura nihâyet bugün hakîkati anlıyorlar.

Bundan daha bir büyük sene evvel biz Hindistan müslümanları protestolarda, siyâsî teşebbüslerde bulunurken Hindu ihtilâlcî rüesâsından Mister Gandhi demişti ki:

– Nâfile uğraşıyorsunuz. İngilizler böyle protestodan, muhîradan hiçbir şey anlamazlar. Onlar kuvvetten başka

bir şey tanımazlar. Böyle şeylerle uğraşmaktan ise bil-fi'l işe başlamak daha müessirdir.

Buna rağmen Hind müslümanları teşebbüsât-ı siyâsiyyeden, ricâ ve niyâzdan vaz geçmediler. Fakat bütün teşebbüsler hûsrân ile netîcelenince şimdi Mister Gandhi'nin sözüne geldiler. Artık bundan sonra biz Hindistan müslümanları politikamızı değiştiriyoruz. İngilizlere karşı fi'len muhâlefet ve mücâhedeye başlıyoruz.

Sonra Anadolu'ya mu'âvenet-i nakdiyye mes'elesi de bugün başka bir şekele giriyor. Mukaddemâ cem'iyet-i 'âne sûreTİyle para toplanıyor. Toplana toplana bir buçuk milyon İngiliz lirası toplandı. Bunun ne ehemmiyeti olur? Şimdi Hind müslümanları verdikleri verginin sülüsünü Anadolu'daki cihâda tahsîs ediyorlar. Böyle olursa azîm bir yekûn teşkil eder.

– İngiltere buna mümânaat etmez mi?

– Elinden gelse mümânaat değil, i'dâm bile eder. Fakat bugün Hindistan'da artık İngilize vergi vermemek mes'elesi alabildiğine efkâra yayılmıştır. Ve bu Hindliler için bir şâr-ı mahsûs hâlini iktisâb etmiştir. Zannederim, asıl kiyâmet buradan kopacaktır.

– Pek a'lâ! Fakat biz Hindistan ile nasıl muvâsalayı te'mîn edeceğiz? [289] İngilizler denizlere hâkim oldukça bu müşkil olmaz mı?

– Tabî'î müşkildir. Fakat biz himmetlerimizle o güçlükleri izâle edeceğiz. Elhamdülîllâh bugün Anadolu'nun Asya ile ittisâli te'mîn edilmiştir. Arada vûcûda getirilmek istenen Ermenistan hâili ortadan kaldırılmış, Asya yolu açılmıştır.

– İslâm Âlemi arasında esâslı bir vahdet ve irtibât te'mîni için ne gibi teşebbüsâtta bulunmayı münâsib görüyorsunuz?

– Bu husûsda bir takım projelerimiz vardır ki, Ankara'da makâm-ı âidine arz edeceğim. Her şeyden evvel şu Anadolu hareketini muvaffakiyetle idâme etmek elzemdir. Bütün sırr-ı muvaffakiyet buradadır. Yalnız Hindistan müslümanları değil, bütün İslâm Âlemi sizin bu kiyâm ve cihâdnızı tebcîl etmektedir. Ve sizin muvaffakiyetiniz bütün İslâm'ın muvaffakiyetidir. Sizin vahdetiniz bütün İslâm'ın vahdetidir.

– Kemâl Beyefendi! Siz de bize biraz İstanbul havâdisi vermeyecek misiniz?

– İstanbul'da zillet ve hakâretten, ihtirâsâttan, entrikadan başkan evarkisöleyeyim. Bunları işitmektense işitmeme her hâlse daha hayırlıdır. İngilizlerden evvel biz kendimiz ne rezâletler yaptı. Sâbık kabine işi bütün rezâlete döktü. Şâhsî menfaatler, ihtirâslar, isrâflar, irtikâblar ortaklısı kasıp kavurmuştu. Cenâze ortada iken herkes mîrâs kapmak derdine düştü, hükûmet İngilizlerin

elinde bâzice, âdetâ onların bir vâsita-i icrâiyyesi idi, buna mukâbil diğer devletlerle geçimsizlik. Hâsili gerek dâhile karşı, gerek hârîce karşı hiçbir haysiyet ve mevki'i kalmadı. Nihâyet günün birinde yıkılıp gitti.

– İngilizler nasıl bu sukûta muvâfakat ettiler?

– Ferid Paşa Kabinesi'nin Anadolu'ya karşı kuvvetle bir şey yapamayacağını İngilizler pek a'lâ anladılar. Onun üzerine başka bir entrika çevirmek istediler. Anadolu efkârını teşettüte düşürmek. Zâten artık kabineyi tutmak imkânı kalmamıştı. Zîrâ rezâletler ayyûka çıkmıştı. Diğer tarafdan Rusya'da ve Yunanistan'da ahvâl-i siyâsiyyenin aldığı şekil Anadolu'ya daha fazla kuvvet veriyor, İngilizin İstanbul siyâsetini za'fa düşürüyordu. Ma'lûm ya, İngiliz siyâseti ne kadar oynaktır. Menfaatine hâdim ve âlet olan akvâm ve eşhâs o hizmeti ifâ edemeyecek bir hâle gelince bir tekme ile arka çevirmek, dün en büyük düşman diye yeryüzünden kaldırırmak istediği millette biraz eser-i hayât ve kuvvet görünce hiç sıkılmadan elini uzatmak İngilizlerin şî'âr-ı mahsûsudur. Sonra kaleyi dâimâ içinden feth etmek, arasında vahdet gördüğü milletleri tefrika ve nifâk ile teşettüte düşürdükten sonra tepesine çullanmak İngiliz siyâset-i zâlimesinin umdesidir. Binâenaleyh Anadolu'da ta'azzuv eden mevcûdiyet-i siyâsiyyenin günden güne tekemmül etmesi ve kuvvetinin artması İngilizleri ciddî sûrette endîşeye düşürdü. Ferid Paşa Kabinesi İstanbul'da re's-i kârda kaldıkça Anadolu vahdeti daha ziyâde artıyor, İstanbul'a karşı buğuz ve nefret kesb-i şiddet ediyordu. Artık tamâmiyla anlaşılmıştı ki, İstanbul'la Anadolu'nun anlaşması ne iyilikle, ne zorlukla kâbil değildi.

– Hâlbuki bizim bildiğimize ve anladığımıza göre İngilizlerce matlûb olan Anadolu ile İstanbul'un anlaşmaması ve aradaki uçurumun daha ziyâde derinleşmesidir. Ferid Paşa Kabinesi gelmezden evvel Sâlih Paşa Kabinesi zamanında İngilizler bu siyâseti ta'kîb ediyorlardı. Bundan maksadları da hükümet-i Osmâniyyeyi ikiye bölmek, ve bu ikiliği tabîatiyle bir emr-i vâki' hâline getirmekti. Zâten muâhededede görüldüğü vechile İstanbul ve civâri için ayrı bir şeklär-i idâre ta'yîn edilmesi İngilizlerin bu maksadını pek vâzih sûrette gösteriyor. Daha açıkçası saltanatla Hilâfet'i ayırmak, Hilâfet'i kuvve-i maddiyyeden mahrûm Papalık gibi bir şekle sokmak istiyordu. Hattâ bir zamanlar Avrupa matbûâti bu mes'eleyi dillerine doladılar: Osmanlı hükümetini Anadolu'ya nakl etmek, İstanbul'u da bütün müslümanlara âid olmak üzere yalnız Makâm-ı Hilâfet olarak bırakmak lâzım geleceği hakkında hayli neşriyâtta bulundular. Yani Hilâfet'i yalnız ismen ibkâ etmek, fi'len tamâmiyla ortadan kaldırırmak. Yüz milyon tebe'a-i İslâmiyyeye mâlik olan İngiltere için bu mes'elenin ne derece büyük ehemmiyeti olduğu ma'lûmdur.

İngilizlerin bütün hâmîmları, düşmanlıklarını Hilâfet'edir. Bu müessese-i İslâmiyyeyi ehemmiyetten iskât etmek, kendi taht-ı nûfûzuna almak, tahrîb etmek İngilizlerce en büyük gâyedir. Bunun için bir zamanlar İngiliz matbûâti açıktan açığa Hilâfet'le sultanatın tefrikî lûzûmu hakkında neşriyâtta bulundular. Fakat Hindli e'âzîm-ı muharirîn İslâm'da Hilâfet'le sultanatın tefrikî imkânsız bulunduğu, sultanatsız yani kuvve-i icrâiyeyesiz, hûkûmetsiz Hilâfet'in bîrma 'nâ-yîser'îsi olmadığı, Hilâfet'in emr-i idin ve dünyâda riyâset-i 'âmmeden ibâret bulunduğu hakkında uzun uzadiya neşriyâtta bulundular. Biz de Sebîlürreşâd'da bu hususa dâir haylı müdâfaâtta bulunduk. Bunun üzerine İngilizler mes'eleyi başka şekle döktüler. Dillerini tutarak fi'len bir emr-i vâki' husûle getirmek esbâbına teşebbüş ettiler. Her şeyden evvel İstanbul ile Anadolu arasında bir uçurum husûle getirmek lâzımdı, Sâlih Paşa Kabinesi İngilizlerin bu planına elden geldiği kadar mukâvemet etti. O sıralarda; Anadolu'da teessüs etmek üzere olan Kuvâ-yı Millîye dahi bazı mesâilde ictihâdâtında fedâkârlıklar göstermek sûretyile iftirâka meydan vermemek istiyordu. Hâlbuki o zaman Meclis-i Meb'ûsân Anadolu'da bir yerde teşekkül etmiş olsayıdı her hâlde İngilizler planlarını tatbîk husûsunda pek büyük müşkilâta uğrarlar, ihtimâl ki, muvaffak da olamazlardı. Lâkin o zaman bütün ricâl-i hûkûmet buna muhâlifdi ve Kuvâ-yı Millîye de Sâlih Paşa Kabinesi'yle bu yüzden bozuşmak istemiyordu. Meclis-i Meb'ûsân İngiliz dâire-i nûfûzunda teşekkül [290] edince adamaklı bir mevcûdiyet gösteremedi. İngilizler Meclis'de bir ihtilâf çıkarmak ümidiinde yanıldıklarını anlayınca Ferid Paşa'yi re's-i kâra getirmek, bu sûretle Anadolu'da İstanbul'a karşı bir nefret husûle getirerek kalkar gibi olan ihtilâfi körüklemek esbâbına teşebbüş ettiler. Kabineyi düşürmek, Meclis'i dağıtmak için İstanbul'da tertîb olunan işgâl nûmâyîsleri üzerine Ferid Paşa'ya mühr-i hümâyûn verdirildi. Şeyhulislâma Kuvâ-yı Millîye'nin kuvâ-yı bâgiyye olduğu hakkında fetvâlar imzâ ettirildi. Hûkûmet, sultanat, Hilâfet, dîn... Artık hersey İngilizlerin bâzîcesi oldu. İngilizlerin bütün bu tertîbât-ı siyâsiyyelerinden maksad Anadolu ile İstanbul arasında dolmayacak sûrette bir hufre-i iftirâk vücûda getirmekti. İngilizlerin hesâbına göre Kuvâ-yı Millîye, muhâcemâtını yalnız Ferid Paşa'ya karşı değil, makâm-ı sultanat ve Hilâfet'e de tevcîh edecekti. O zaman İngiltere, Hindistan'a karşı;

–İşte görüyorsunuz ya, sizin Hilâfet, Hilâfet diye kiyâmetleri kopardığınız makâma karşı bizzât Türkler muhâlif ve muârizdırlar, Hilâfet'i ben değil, Türkler kaldırırmak istiyor.

diyecek; İslâm Âlemi'ni de aleyhimize tevcîh ettikten sonra Hilâfet'in hâmîsi süsünü takınarak ortaya çıkacaktı.

Her taraf herc ü merc içinde kalacak, İngiltere çubuğuunu yakarak keyif çatacak, oyunu ikmâl etmiş olacaktı.

Fakat Kuvâ-yı Millîye, Cenâb-ı Hakk'ın ilhâm ve inâyetiyle, bu tuzağa tutulmadı. Halîfe'nin esâretini i'lân etti. Ve bu hareket-i millîyyenin Halîfe'yi ve müessesât-ı Hilâfet'i esâretten kurtarmaya ma'tûf olduğunu bütün cihâna bildirdi. Bunun üzerine İngilizler hiç beklemedikleri bir hâdise karşısında kaldılar, bir müddet şaşaladılar. Fakat me'yûs olmayarak fa'âliyetlerini artırdılar. Ferid Paşa'yı mevkî-i iktidâra getirmek, fetvâ çıkartmak, Meclis'i dağıtmak gibi mühim muvaffakiyetler elde ettikten sonra ihtilâfi körüklemek kolaylaşmıştı. Bu zamanda, Mısır'da vaktiyle tertîb ettiği Urâbî Hâdisesi gibi bir vaz'iyet husûle getirmek az muvaffakiyet değildi. Onun üzerine Kuvâ-yı Înzibâtiyye'ler teşkil ettirdi. Anzavur'lar çıkarttı, Cem'iyet-i Muhammediyye'ler tertîb ettirdi, müslümanlar arasına fitne sokmak için elden gelen her väsitaya teşebbüs etmekten geri durmadı. Diğer tarafdan Yunan'ı takviye ve tahrîk etti. Nihâyet öyle bir vaz'iyet husûle getirdi ki, tabiatıyla Halîfe, Papa gibi bütün kuvâ-yı maddiyeden mahrûm, irâdesiz, nûfûzsuz bir hâlde kaldı. Muâhede-i sulhiyyede İstanbul ve civârını da âdetâ beyne'l-milel bir şekele koydu. Bunu imzâ ettirecek sersemler de buldu. "Anadolu da öte tarafda kendi kendisine ne yaparsa yapsın." dedi.

Onun için bize göre Anadolu ile İstanbul'un anlaşması İngilizlerce matlûb değildir. Bilakis bu iftirâki artırmak İngiliz siyasetinin umdesidir.

– Evet, orası öyledir. İngilizlerin, her ne sûretle olursa olsun, tefrikanın idâmesi tarafdarı olduklarında şüphe yoktur. Fakat bugün vaz'iyet değişmiştir. Vaz'iyet değişince politikayı da tebdîl etmek iktizâ eder. Günden güne kesb-i kuvvet eden Anadolu'nun inhilâli için yeni yeni tedbirler düşünen İngilizler artık Ferid Paşa Kabinesi'ni tutmakla Anadolu'ya karşı bir şey yapamayacaklarını anladılar. Bir kere asker toplayarak sevk etmek kâbil değil. Tecrübe ettiler, mümkün olamayacağına kat'î kanâat getirdiler. Kuvâ-yı Înzibâtiyye teşkili zamanları geçti. Sonra muslîhâne hulûlün de imkânı olmadığını gördüler. Ferid Paşa re's-i kârda kaldıkça Anadolu daha ziyâde birleşiyor ve kuvvetleniyor. Bir def'a da Ferid Paşa'yı çekerek Anadolu'ca mu'teber adamları iş başına getirmek, bu sûretle Anadolu efkârını tereddüde düşürerek yeni yeni dolaplar çevirmek politikasını tecrübe etmek istediler. Wrangel kuvvetleri mahv oluyor, Yunanistan sallanıyor, Romania Karadeniz'deki Anadolu sevâhiline asker sevk etmek teklîfini önce kabûl eder gibi bir vaz'iyet takındığı hâlde ahvâl-i siyâsiyyenin aldığı şekil üzerine o da vaz geçiyor. Başka tarafdan ise kuvvet tedârikine imkân yok. Yunanistan bütün bütünü inhilâl edip de Anadolu'da kat'î inhizâma uğramadan evvel işleri dâhilen karıştırmak,

Anadolu ile bir müzâkere kapısı açarak kendisi de bu vesîle ile burnunu sokmak üzere Ferid Paşa'nın sukûtu ile Kuvâ-yı Millîye'ye tarafdar bir kabinetin re's-i kâra gelmesine İngilizler ve müttefikleri muvâfakat ettiler. Böyle bir kabine mevkî-i iktidâra gelince Anadolu ne diyecek, Kuvâ-yı Millîye'ce de muhterem tanılan bu zevâttan hiç birisine hiyânet isnâd edilemeyecek, bu sûretle Anadolu şaşırılacak, İstanbul'da Halîfe'nin gûyâ serbest bulunduğu zehâbî fikirlere ilkâ edilecek!... Efkârda böyle bir tereddüd husûle getirdikten sonra Anadolu ile başlayacağı tabî'i olan müzâkerâta kendisi de bir sûretle müdâhale edecek, o vesîle ile Türk dostlarından(!) belki birkaç İngiliz'i de Anadolu'ya gönderecek. Ma'lûm ya; Türk tarafdarı diye birkaç düzine İngiliz dostları vardır. Bunlar bir fesâd tertîb olunduğu zamanda ortaya çıkarlar. Türklerin hayr-hâhi(!) diye içimize sokularak tezvîrâtta bulunurlar. İşte bu kabilden bazı Türk dostları(!) Anadolu'ya gelecek, buradaki ricâl-i hükûmetin efkârını anlayacak, hangi noktalardan tefrika çıkarmak kâbil olduğunu görecek, ona göre İngilizler yeni tedbîrlere mûrâaat edecekler.

– Birâder, şu dessâs İngilizleri ne güzel anlamışsınız.

– Öyle ya, Kuvâ-yı Millîye tarafdarı bir kabinetin iş başına gelmesine bizim hayrımız, vahdetimiz için tarafdar olacak degiller ya!

– Anadolu'nun artık İngiliz desîselerine, İngiliz hîlelerine aldanacak bir hâlde bulunmadığını emîn olabilirsiniz.

– Yalnız şimdi İngilizlerin başka bir şeyi var. Yine din perdesi altında bir fitne çıkarmak istiyorlar. Siyâsetçi bir takım sarıklılardan mürekkeb dînî bir firma teşkil ettirmek istiyorlar. Tabî'i Tevfîk Paşa Kabinesi uzun boylu re's-i kârda kalamayacaktır. İngilizler tertîb ettikleri fesâd [291] dolabını yoluna koymaya kadar onu idâre edecekler, sonra yeni oyunlarına başlayacaklar. O dînî firkıayı re's-i kâra getirecekler.

– Demek, hâlâ İstanbul'da dîni firkaçılığa, İngiliz menfaatine âlet edecek kimseler var! Yazıklar olsun. Zavallı dîn! Ötekinin berikinin elinde bâzîçe-i siyâset ve menfaat olmuş! Allah'dan korkmaz, Peygamber'den sıkılmaz adamlar!.. O dînin hangi noktası zilleti, esâreti kabûl eder? O dînin hangi âyeti İngiliz irâdesine boyun eğmeyi, İngiliz menfaatine hâdim olmayı telkin eyler? O İngilizler ki, bugün Hilâfet'in şerâit-i esâsiyyesini yıktılar. Kur'ân'ın ahkâmindan muattal bırakıltılar. Acaba dînî firma yapmakla meşgûl olan o zevât-ı kirâm bilmiyorlar mı ki bekâ-yı İslâm'ın şerâit-i zarûriyyesi olan sedd-i sügûr, techîz-i cüyûş, tenfîz-i ahkâm ü kazânın bugün hiçbirisi kalmamış, binâenaleyh ma'nâ-yı Hilâfet mühmel olmuştur? İslâm hudûdunu düşmana karşı kapayabilmek, istediği kadar asker toplayıp techîz etmek, ecnebî müdâhalesinden tamâmiyla âzâde olarak ahkâm-ı şer'iyyeyi icrâ etmek husûsunda Halîfe'nin ve

hükümetin hürriyet ve istiklâl-i tâmmî olmadıkça Hilâfet'in ma'nâsı var mıdır? Muâhede-i sulhiyye bekâ-yı İslâm'ın bu şerâit-i zarûriyyesini tamâmiyla kaldırılmamış mıdır? Bugün Halîfe, küffârin tecâvüzüne karşı hudûdlarını kapamak, asker toplamak, ahkâm-ı İslâmiyyeyi tenfîz etmek salâhiyetlerinden hangisini hâizdir? Doğrusu, Hilâfet'in, dînin İngiliz elinde böyle esîr ve oyuncak olduğu bir zamanda İngilizlerle tevhîd-i mesâî ederek dînî firka teşkil etmek, bu sûretle islâmi İngilizlere daha ziyâde ezdirmek kadar müdhîs cinâyet tasavvur olunamaz.

– Evet, böyle bir firka teşkil ettikten sonra re's-i kâra gelecekler, Anadolu'yu ezecekler.

Söz buraya gelince deminden beri bahsi kemâl-i dikkatle dinlemekte olan Muhyiddîn Paşa hazretleri derhâl şu cevâbı verdiler:

– Tamam. Çok iyi. Fakat geç kalmışlar, avn-i Hakk'la biz Kuvâ-yı Millîyye'mizi bugün asâkir-i muntazama hâline getirdik, ordularımızı techîz ve tahşîd ettik. Bundan sonra bizim üzerimize kimse gelemez, avn-i Hakk'la biz ileriye gideceğiz. Düşman istilâsı altında kalan İslâm memleketlerini, küffâr esâreti altında bulunan İslâm Halîfe'sini kurtaracağız ve İslâm'ın hâkimiyet-i müstakillesini te'sîs edeceğiz.

– İstikbâli nasıl görüyorsunuz?

– İstikbâl pek açık sûrette görülüyor. İngiltere Şark'tan çekiliyor. Karadeniz'deki bütün istinâd noktalarını elden kaçırdı. Kafkasya'da bir alâkası kalmadı. Cenâbî Rusya'daki mahmisi de inhizâm-ı kat'îye uğradı. Yunanistan elden gitti. Ermenistan bitti. Dört tarafdan Şark'ta mağlûb oldu. Şimdi müdâfaa vaz'iyetine geçiyor. Boş kalan bolşevik orduları Romanya'yı, Balkanlar'ı tehdîde başlayacaktır. Onun içindir ki, İngilizler karargâhlarını Edirne'ye nakl ettiler. Boğazlar'ı müdâfaa için orada müdâfaa etmek isteyeceklerdir. Fakat pek çabuk terk-i mevkî edeceklerine şüphe yoktur. Bolşevik müttefiklerimizin Çanakkale'ye inmelerine hiçbir şey mâni' olamayacaktır.

– Onlar yukarıdan İngilizleri tazyîk ederken inşâallah aşağıdan Çanakkale sâhillerine vâsil oluruz.

– İngilizleri Karadeniz'den ve Marmara'dan tamâmiyla atmaya Cenâb-ı Hak bizi muvaffak edecktir.

– Yalnız buralardan değil, inşâallah umûm müslüman diyârından bütün o zâlim emperyalistleri atmak nasîb olur.

BİR HEY'ET-İ MUAZZAMANIN ANADOLUMUZ'A KUDÛMU

İzzet ve Sâlih Paşalar hazarâtiyla Hüseyin Kâzım Beyefendi'nin, Fatîn Efendi üstâdımızın, Münîr ve Cevâd beyefendilerin Ankara'ya muvâsalatlarını istibşâr etti.

Ordumuzun en kıymetli, en fazîletli ümerâsına

bulundukları ümmetin icmâ'ıyla sâbit bulunan İzzet ve Sâlih Paşalar hakkında söz söylemeyi zâid addediyoruz.

Hüseyin Kâzım Beyefendi ise memleketimizin en değerli, en cevvâl, en fa'âl evlâdındandır. Şeyh Muhsin-i Fânî ünvân-ı müsteâriyla ilmî, edebî, siyâsî, ictimâ'î, dînî pek çok cevherli yazılar yazan; hele yirmibeş otuz sene uğraşarak lisânımızın şimdîye kadar kimse tarafından terîb edilmemiş olan muazzam ve her ma'nâsıyla mükemmel bir lûgatini meydana getiren fâzil-i müşârun-ileyi muhterem kâri'lerimiz elbette giyâben olsun tanıယاكلاردîr.

Fatîn Efendi hocamıza gelince; müslümanların en mütefennin, en mütekâmil ricâl-i ilim ve irfânından bulunan bu allâme-i hamîyyet-perveri aramızda görerek kendisinin gerek 'ulûm-ı Şarkîyye ve Garbiyye sâhasındaki ihâta-i külliyyesinden istifâza etmeyi, gerek siyâsiyât ve ictimâ'iyât vâdîsindeki vukûf ve tecrübeberinden müstefid olmayı temennî etmeyecek, binâenaleyh bu azîm fırsatı ganîmet bilmeyecek hiçbir müslüman tasavvur edemeyiz.

Münîr Beyefendi vatanımızın ricâl-i hukûk ve siyâsetinden bulunmak ve Garb lisânlarında ihâta-i kâmile ashâbından olmak haysiyetiyle irfân ve hamîyetlerinden a'zamî istifâdelerde bulunacağımız tabî'îdir.

Cevâd Beyefendi'nin kim olduklarını ta'yîn edemedikse de böyle bir hey'et-i mübeccele erkânı arasında bulunan mîr-i müşârun-ileyhîn de vûcûdu memleket için hayr-ı mahz telâkkî edilecek erbâb-ı meziyyet ve fazîletten olduklarında aslâ tereddüd etmedi.

Binâenaleyh zevât-ı müşârun-ileyhîmin her birine arz-ı hoş-âmedî ederek vatan-ı İslâm'ın saâdetine ma'tûf olması tabî'î bulunan bütün âmâl-i mukaddeselerinde mazhar-ı tevâfik olmalarını Cenâb-ı Hakk'tan temennî eyleriz.

Büyük Millet Meclisi'nde Okunan ERMENİSTAN MUÂHEDESİ'NİN BAZI MEVÂDD-I MÜHİMMESİ

Madde 3- Osmanlı ve Rus ve bütün cihân istatistiklerinin ve müstekar olan ictimâ'î vaz'iyetin gösterdiği vechile Osmanlı hudûdu dâhilinde Ermeni ekseriyetini hâvî hiçbir kit'a-i arâzînin mevcûd bulunmadığı bu vesîle ile de te'yîd ve tasdîk olunur (şiddetli alkışlar).

Madde 4- Türkiye ile Ermenistan arasındaki hudûdu Aşağı Karasu munsabından i'tibâren Aras Nehri – Keşah(?) şîmâline Arpaçayı, ba'dehû Kızılça[k]çak ve Hacipîrî'den geçen dere – Ziyâret Dağı zirvesi ve Çıldır Gölü hattı teşkil eder.

[292] **Madde 6-** Emperyalist devletlerin tahrîkât ve teşvîkâtı eseri olarak âsâyişi muhill ahvâl ve harekâta fîmâ-ba'd imkân-ı husûl bırakılmaması emel-i

hâlisânesine binâen Erivan Cumhûriyeti âsâyiş-i dâhilîyi muhâfazaya kâfi ve esliha-i hafîfe ile mücehhez jandarma kuvvetiyle hudûd-ı memleketi müdâfaaya mahsûs ve sekiz cebel veya sahrâ topu ve yirmi makinalı tüfenk ile mücehhez ücretle müstahdem bin beş yüz kişilik bir kit'a-i askeriyyeden mâ'adâ teşkilât-ı askeriyyeye müsâade etmemeyi taahhûd eder. Ermenitan'da hizmet-i mukellefe-i askeriyye cârî olmayacaktır.

Madde 7- Ba'de'l-musâlâha Erivan'da ikâmet edecek Türkiye mümessil-i siyâsîsi veya sefirinin bu husûsât hakkında tedkîkât ve tahkîkât icrâ etmesine Erivan hükûmeti müsâade etmemeyi işbu ahid-nâme ile kabûl eylemiştir. Buna mukâbil Ermenistan Cumhûriyeti tarafından taleb vukû'unda dâhilî ve hâricî mehâlike karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi Ermenistan'a mu'âvenet-i müsellâhada bulunmayı taahhûd eder. Tarafeyn-i âkideyn Harb-i Umûmî esnâsında düşman ordusuna iltihâk ederek devlet-i metbûasına karşı silâh isti'mâl etmiş veya arâzî-i meşgûle dâhilinde yapılan kitâllere iştirâk etmiş olanlardan mâ'adâ muhâcirlerin eski yurtlarına avdetlerine müsâade ederler ve bu sûretle memleketlerine avdet edenlerin en medenî memleketlerdeki ekalliyetlerin müstefîd oldukları hukuktan tamâmiyla te'mîn-i istifâdelerini mütekâbilen taahhûd eylerler.

Madde 8- Altıncı Madde'nin İkinci Fîkrası'nda zikr edilen muhâcîrinden işbu muâhede-nâmenin tasdîk ve teâtîsi târîhinden i'tibâren altı ay olmak üzere ta'yîn edilen müddet zarfında yurtlarına avdet etmeyenler Madde-i mezbûrenin başı ettiği müsâadâttan istifâde edemeyecekleri gibi böylelerin hukûk-ı tasarrufiyeye âid iddiâları da mesmû'u olmayacaktır.

Madde 9- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti iki seneden beri muhâfazasına mecbûr olduğu ordunun masârif-ı azîmesine rağmen Ermenistan'a karşı bizarûre ihtiyâr ettiği muhârebeden dolayı talebinde haklı bulunduğu tazmînâttan kabûl ve i'lân edilen insânî ve hukuki esâsâta fart-ı riâyeti hasebiyle sarf-ı nazar eyler.

Madde 10- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Erivan Cumhûriyeti'nin Dördüncü Madde'de muayyen hudûdu dâhilinde tamâmen inkişâf ve te'mîn-i hâkimiyyeti için en samîmî bir nazarlaibrâz-ı mu'âvenet ve hâlisiyeti taahhûd eder.

Madde 11- Erivan Hükûmeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından sûret-i kat'iyyede reddedilmiş olan "Sevr" Ahid-nâmesi'ni keen-lem-yekün add ü i'lân eder (şiddetli alkışlar) ve bazı emperyalist hükûmât ve mahâfil-i siyâsiyye elinde âlet-i tahrîk olan Avrupa ve Amerika'daki hey'et-i murahhasasını geriye celb etmemeyi bundan sonra her iki memleket arasında her türlü sû'-i tefehhümü izâle niyet-i hâlisasıyla bil-mukâbele

taahhûd eylediğini beyân eyler.

Ermenistan Cumhûriyeti sulh ve sükûn içinde te'mîn-i inkişâf ve Türkiye ile hukûk-ı hem-civâriye riâyet etmek emrindeki niyet-i hâlisânesine delîl olmak üzere emperyalist emelleri arkasında koşarak iki milletin sulh ve sükûnu ile oynayan cidâl-cû erbâb-ı ihtirâsi idâre-i hükûmetten uzak bulundurmayı taahhûd eder.

Madde 12- Ermenistan Cumhûriyeti'ne âid arâzî dâhilinde yaşayan ahâlî-i İslâmiyyenin masûniyet ve mahfûziyet-i hukukunu te'mîn ve husûsiyet-i din ve harsiyâti dâhilinde inkişâf ve refâhını teshîl için cemâ'at teşkilâtı icrâsını ve müftîlerin doğrudan doğruya cemâ'at-i İslâmiyye tarafından intihâbını ve mahallî müftîlerin intihâb edecekleri başmüftînin Türkiye Büyük Millet Meclisi Umûr-ı Şer'iyye Vekaleti tarafından tasdîk-i me'mûriyyetini kabûl ve taahhûd eder.

Madde 13- Devleteyn-i âkideynden her biri tarafı dîgere mensûb eşhâs ve eşyânın kendi hutût-ı hadîdiyyesi ve sûret-i umûmiyyede bütün turuk-ı muvâsalası üzerinde serbestçe mürûruna ve taraf-ı âharla deniz veya hangi bir memleket arasında transit icrâsına hiçbir vechile mümânaat eylememeyi mütekâbilen taahhûd eyler. Türkiye Devleti mevcûdiyet ve hayatına emperyalistler tarafından vukû'u muhakkak olan sú'-i kasd tahrîkâtına mümânaat mecbûriyetinde bulunduğuandan sulh-i umûmînin in'ikâdına kadar serbestî-i münâkalâti ihlâl etmemek şartıyla Altıncı Madde'de zikr edilen mikdârdan fazla esliha idhâlini men' için Erivan Cumhûriyeti dâhilindeki hutût-ı hadîdiyye ve turuk-ı muvâsalayı taht-ı teftîş ve murâkabede bulunduracak ve emperyalist devletlere mensûb resmî ve gayr-ı resmî me'mûr ve hey'etlerin cumhûriyet dâhiline dühûl ve hulûllerine tarafeyn mümânaat edecektir.

Madde 14- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Türkiye Devleti'nin istiklâl ve tamâmiyet-i mülkiyyesini tehdîd edebilecek tecâvüzâta karşı işbu muâhede-nâmenin Erivan Cumhûriyeti'ne te'mîn eylediği hukuka halel gelmemek şartıyla Ermenistan dâhilinde muvakkaten tedâbîr-i mânia-i askeriyye ikâme edebilir.

Madde 15- Erivan Cumhûriyeti tarafından herhangi bir devlette akd edilmiş olan bil-cümle muâhedâtın Türkiye'ye taalluk eden veya Türkiye menâfi'ine muzîr olan ahkâmını keen-lem-yekün addetmemeyi cumhûriyet-i müşârun-ileyhâ kabûl ve taahhûd eyler.

SEBİLÜRREŞÂD ANKARA'YA GİDİYOR

Kastamonu'da üç nûsha neşrine muvaffak olduğumuz Sebîlürreşâd ba'de-mâ insâallah Ankara'da intişâr edecektir. Gelecek hafta üstünâd-ı muhteremimizle

beraber Ankara'ya gideceğiz. Bir iki hafta kadar zarûrî bir teahhürden sonra inşâallah daha vâsi‘ sûrette Ankara'da neşriyâta devâm olunacaktır. Kastamonu'da bulunup abone kayd olunmak arzû eden zevâtın bu hafta zarfında *Açık Söz İdârehânesi*'nde *Sebîlürreşâd* Müdürlüğü'ne, taşradaki zevâtın da doğrudan doğruya Ankara'da *Sebîlürreşâd İdârehânesi*'ne mürâqaat etmeleri iktizâ eder.

Sebîlürreşâd'ın Kastamonu'da neşrine delâlet ve himmet ile risâlemiz hakkında ibrâz-ı teveccûh buyuran zevâta, intizâm-ı tertîb ve tab'ına ihtimâm eden Kastamonu Matbaası'nın müdîr-i gayûruyla, çalışan emekdârlarına teşekkürler ederiz.

Kastamonu Matba'aşı'nda tab' olunmuştur

Eşref Edib

Abone Şerâiti
Dâhilî, hâriç her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Ankara'da Hürriyet Oteli Karşısında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâlmemmuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olumaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللَّهُ يَهْدِي مِنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

تابعون أهدكم سبیل الرشاد

24 Cemaziye'levvel 1339

Persembe

03 Şubat 1337

Cild: 18 - Aded: 467

YE'SE DÜŞENLER MÜSLÜMAN DEĞİLDİR!

Üstad-i muhterem Mehmed Âkif Beyefendi tarafından
Kastamonu havâlisinde îrad olunan mev'izaların hûlâsasıdır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا بَنَيَ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوْسَفَ وَأَخِيهِ وَلَا يَتَأْسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ
إِنَّهُ لَا يَتَأْسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ^۱
(قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ^۲
(فُلْ يا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَشْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَنْقَنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ
اللَّهَ يَعْفُرُ الدُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ^۳
(لَا يَسْأَمُ إِلَّا إِنْسَانٌ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ فَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَنُؤْسِ قَنْطُ^۴)

Ey cemâ'at-i müslimân! Bu okuduğum âyât-i celîlenin
birincisi Sûre-i Yûsuf'da, ikincisi Sûre-i Hîcr'de, üçüncüsü
Sûre-i Zümer'de, dördüncüsü de Sûre-i Secde'dendir. Dördü
de ye'si, Allah'ın rahmetinden, inâyetinden, nusretinden
ümîdi kesmeyi, sûret-i kat'iyyede nehy ediyor.

Bunun neûzübillâh kûfûr olduğunu, dalâl olduğunu
açıkta açığa ümmete bildiriyor. Evet âyât-i kerîme
sarîhtir. Hiç te'vil götürür yeri yoktur.

Birinci âyet-i kerîme Hazret-i Yakub Aleyhissalâmın
lisânındandır. Meâl-i celîli:

"Oğullarım, gidiniz Yusuf'la kardeşini araştırınız. Bir
de sakın Allah'ın inâyetinden, rahmetinden, tevfîkinden
ümîdinizi kesmeyiniz. Zira iyi bilmış olunuz ki, kâfirlerden
başkası için Cenab-ı Hakk'ın inâyetinden, rahmetinden,
tevfîkinden ümîdi kesmek, ye'se düşmek kâbil değildir."

^۱ Yûsuf Sûresi, 12/87

^۲ Hîcr Sûresi, 15/56

^۳ Zümer Sûresi, 39/53

^۴ Fussilet Sûresi, 41/49

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

İlkinci âyet-i kerîmenin meâli:

"Hazret-i İbrahim dedi ki: Dalâle düşmüş olanlardan
başa kim Tanrı'sının rahmetinden ümîdini kesebilir.

Üçüncü âyetin meâl-i celîli:

"Ya Muhammed de ki: Ey nefislerine zulm etmiş
Allah'ın kulları! Cenâb-ı Hakk'ın merhametinden
ümîdinizi kesmeyiniz. Allah bütün günâhları mağfiret
eder. Hiç şüphe yoktur ki o gafûrdur, rahîmdir."

Dördüncü âyetin meâl-i münîfi:

"Allah'ı tanımayan insan, menfaat talebinden bîkmaz,
usanmaz. Kendisine bir zarar dokundu mu, hemen ye'se
düşer, ümîdini keser."

Lâkin, neden ye'si bu kadar şiddetle nehiy
buyuruluyor? Neden ye'si dalâl ile, kûfûr ile bir tutuluyor?
Bakalım bu noktayı biraz tedkîk edelim.

Evet, uzun uzadiya düşünmeye hâcet yok. Bir
müslüman ye'se düştüğü gibi Cenab-ı Hakk'ın fîsebilillah
çalışanlara va'ad buyurmuş olduğu necâti, selâmeti,
muvaaffakiyeti, nusreti inkâr etmiş oluyor.

Hiç bir sûrette hulf etmesine; hâşâ yalan çıkışmasına
imkân tasavvur edilemeyen va'd-i İlâhiye inanmamak,
acaba Müslümanlık'la te'lif edilebilir mi? Öyle ya! Her
gün namazlarda, niyâzlarda

(إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْلُفُ الْمِيعَادَ^۵)

(إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ^۶)

"Allahu Zü'lcelâl asla va'dinde hulf etmez", "Yarabbî
sen hiç bir zaman va'dinde hulf etmezsin" diyen dîni
bütün bir müslüman, nasıl olur da başı sıkılmakla, işi biraz
fena gidivermekle ye'se düşer? Yani Allah'ın va'dine olan
îmânını; itmi'nânını bir tarafa bırakır?

^۵ Âl-i İmrân Sûresi, 3/9

^۶ Âl-i İmrân Sûresi, 3/194

Ey cemâ'at-i müslimîn! Bu âlemde hiç bir kuvette; hiç bir kudrete, hiç bir [294] sultanata, hiç bir servete, hiç bir cemâ'ate güvenilmez. Dünyayı yerinden oynatan kuvvetler, bakarsınız ki bir inkılâb ile devrilmiş gitmiş, milyonlarca halkı esir eden kudretler, bir varmış, bir yokmuş diye dillerde destan olmuş, en korkunç saltanatlar ayaklar altında sürüyor.

Bitmez tükenmez zannolunan servetler bir an içinde hiçe iniyor, dün bütün kâinata meydan okuyan hükümetler, cemâ'atler, bugün bütün kâinatın ayakları altında çığneniyor.

Bu dünyada güvenilecek, dayanılacak; hiç bir hadise ile, hiç bir inkılâb ile zerre kadar sarsılmayacak, müteessir olmayacak bir şey varsa, o da Cenab-ı Hakk'ın inâyeti, merhametidir.

Demek Tanrı'nın kapısından yüzünü çevirenler, diğer kapılar gibi onun da yüzlerine kapanacağını zannedenler hiç farkına varmadıkları halde Allah'ın ezelî olan azametini inkâr etmiş oluyorlar. Pek a'lâ! Dünyada bu kadar korkunç bir dalâl olabilir mi?

Görüyorum ki, evlâdlarımızın, kardeşlerimizin bir kısmı muhtelif cephelerde, muhtelif düşmanlara karşı, İslâm'ın şu elimizde kalan son yurdunu müdâfa'a için canlarını veriyor, kanlarını döküyor.

Halbuki o cephelerin arkasında bulunanlardan bir kısmı da ellerini, kollarını bağlamış, her türlü muvaffakiyetten ümîdini kesmiş, hissiz, hareketsiz; en yaman, en acıklı âkibetleri bekleyip duruyor.

Zaten ye's bundan başka bir netîce vermez ki!

Dikkat olunursa me'yus olmak demek atâlete, meskenete meşrû bir şekil vermek demektir. Rûha ye's denilen o mel'un hastalık çıktı mü, artık vücûdda hareket imkânı, sa'y imkânı, mücâhede imkânı kalmaz.

İş o zehrin, ma'nevîyatı sarmasına, yürekteki îmânı sarsmasına meydan vermemektedir.

Evvelâ azim ile, sonra tevekkül ile me'mur olan müslümanlar için ye's dediğimiz o mühlik âfete kapılmak, ma'âzallah, hem dînin, hem dünyanın elden gitmesine bâdî olur ki, böyle bir âkibete hüsîrân-ı mübîn derler.

Felâketin bu derecesinden Cenab-ı Hak bu ümmet-i merhûmeyi siyânet buyursun-Âmin!

Ey cemâ'at-i müslimîn! Şimdi size müslümanların azim ile, tevekkül ile me'mûr olduğundan bahs ettim. Evet Cenab-ı Hak, Resûl-i Muhteremine buyuruyor ki:

(فَاغْفُّ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَّمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ) ¹

“Onların (yani Ashâb-ı Kirâm'in) kusurlarını hoş gör. Kendileri için mağfiret talebinde bulun, dünya işlerinde onlarla müşâvere et. Bir kere de azm ettin mi, artık

Allah'a dayan.”

Bu hitap her ne kadar doğrudan doğruya Nebiyy-i Ekrem sallâllahu aleyhi ve sellem Efendimiz'e ise de, bizlerin de aynı evâmir ile mükellef olduğumuzda şüphe yoktur.

“Azim” ne demektir; azim bir işi başa çıkarabilmek için ona canla başla sarılmaya karar vermek demektir. “Tevekkül” ise o işin husûlü için mümkün olan esbâbin hepsini tedârik ettikten sonra Cenab-ı Hakk'a bel bağlamak; O'nun tevfîkini esirgemeyeceğine yürekten inanmak demektir.

Tevekkülü biz müslümanlar pek yanlış anlıyoruz. Bu hatamızı doğrultmak için geliniz yine Kitâbullâh'a müracaat edelim. Allahu Zü'lcelâl:

(الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْتُنُوهُمْ فَزَادُهُمْ إِيمَانًا
وَقَالُوا حَسْبَنَا اللَّهُ وَنَعْمَ الْوَكِيلُ)²

“O mü'minler için indallah ecr-i azîm vardır ki bir takımıları gelip de bunlara: ‘Düşmanlarınız sizi mahv için bütün kuvvetlerini toplamışlardır, onlardan korkunuz’ dedikleri zaman, bu söz onları korkutmak şöyle dursun, Allah'a, Allah'ın nusretine olan îmânlarını artırır da, ‘Allah bize kâfidir. Biz O'na dayanız, O'na bel bağlarız; O, ne güzel bel bağlanacak bir Kâdir-i Kayyûmdur’ derler.”

İşte Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz'in şeref-i sohbetine nâ'il olan, âdâb ve ahlâk-ı İslâmiyyeyi doğrudan doğruya o mûrşid-i ekmelden teallüm eden ashâb-ı kirâm efendilerimizin şu âyet-i celîle ile tasvîr buyurulan hâli, tevekkülün en belîg bir misâlidir.

Tedbir biter, tevekkül başlar. Kul esbâba teşebbüüs ederek, tevfîki Allah'dan bekler. Allah'ın da bu tevfîki kendisinden dirîğ etmeyeceğine mutmain olarak, ona göre azminde, mesâisinde, mücâhedâtında kemâl-i metânetle devam eder gider.

Ye'se kapılmayarak çalışan bir müslüman için aşılamayacak mâni', varılamayacak gâye mevcûd değildir. Azme, tevekküle sarılmak sûretiyle her maksad elde edilir, insanın çalışmakla yükselemeyeceği ancak iki mertebe vardır:

Biri Allahu Zü'lcelâle hâs olan ulûhiyet mertebesi, diğeri de Hatemü'l-enbiyadan sonra kimseye verilmeyecek olan nübûvvet mertebesidir.

Bu iki mertebeden başka hiç bir mertebe yoktur ki çalışan bir müslüman için ona varmak kâbil olmasın.

O halde ye'sin manâsi var mıdır? Çalışanlara, Allah yolunda mücâhede edenlere mev'ûd olan nusreti istihfâf mı edeceğiz?

Buna liyâkat kazanmak için hiç bir hareket, hiç bir faaliyet göstermeyecek miyiz?

¹ Âl-i İmrân Sûresi, 3/159

² Âl-i İmrân Sûresi, 3/173

Bir zamanlar dünyaya hâkim iken bundan sonra ebediyen mahkûmiyet altında mı yaşayacağız?

Zillet içinde, sefâlet içinde, yumruk altında, hakâret altında sürünmek de yaşamak mıdır?

Bastiğin hâk-i siyehden tutma alçak nefsini;

Sâbit ol azminde dehr-i bî-sebâtin rağmına.

Hâke yüz sürmekle kâimse yer üstünde hayât,

İhtiyâr et altını hâkin, hayâtın rağmına.

Ey cemâ'at-i müslimîn! Înâyet-i İlâhiyye kapıları kapanmamıştır. Henüz açktır; bizim için o kapılarla doğrulmaktan başka bir şey lâzım değil. Nusret rüzgârları başlarımızın üzerinde esip duruyor. Allah'ın bu ezelî ve ebedî nefhasını teneffüs etmekten başka bir harekete ihtiyaç yok.

[295] Ne duruyorsunuz! Sizler böyle ye'se dalarsanız, "Artık İslâm için halâs çâresi kalmamıştır. Artık dinin son yurdu olan bu topraklar da mutlaka bizim elimizden çıkacaktır" diye kötürumler gibi elli kolları bağlı durursanız, hâlimiz ne olur? Hiç düşünmüyor musunuz?

Size bu kürsüdenecdâdınızın kahramanlıklarını hikâyeye edecek değilim. Çünkü ibreti mâzîden göstermektense halden misaller getirmek daha kestirme olacak:

İşte Maraş ve Adana havâlisindeki bir avuç kahraman dindâsimiz, bir senedir Fransızların toplarına göğüs geriyorlar. Etraftan ciddî bir imdâd almadıkları, ehemmiyetli bir yardım göremedikleri halde, düşmanın en müdhiş silahlarla müsellâh bulunan ordularına karşı duruyorlar.

Yağmur gibi yağan kurşunlar, yıldırım gibi inen gülleler bunların azmini sarsmıyor. İslâm'ı sonuna kadar müdâfa'a için vermiş oldukları ahde can kaygusu, ölüm korkusu gibi şeylerin zerre kadar te'siri olmuyor.

İşte evvelâ İngilizerin, sonra Fransızların hûcûmuna göğüs geren, bundan başka İngiliz, Fransız silâhlarıyla teslîh edilen Ermenilerin de türlü türlü mel'anetlerine, hîyânetlerine ma'rûz kalan şu bir avuç müslüman ye'se kapılmadı. Azme sarıldı.

Bulabildiği kuvvetle, silâhla mücâhede meydanına atıldı. (وَإِنْ جُنَاحَنَا لَهُمُ الْغَايِبُونَ)¹ buyuran Allahu Zü'lcelâl'in va'd-i ezelîsine an samîmi'l-kalb inandi.

Yani tevekkülün bütün mânâsiyle Cenâb-ı Hakk'a mütevekkil oldu. Bu sayededir ki o mev'ûd olan nusreti kazandı. Allahu Zülcelâl: (أَقَدْ سَبَقْتَ كَلْمَنَتَا لِعِبَادَنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنْ جُنَاحَنَا لَهُمُ الْغَايِبُونَ)² buyuruyor. Meâl-i celili:

"Bizim Peygamber olarak gönderdiğimiz kullarımıza şu yolda bir va'dimiz sebk etmiştir: Hiç şüphe yoktur ki

nusretimize mazhar olacak olanlar ancak kendileridir. Ve muhakkaktır ki galebe edecek olanlar ancak bizim ordularımızdır."

Mâdem ki, fîsebilillah mücâhede meydanına atılan mü'minlere Allah'ın nusreti mev'ûddur; mâdem ki Tanrı'nın inâyetinden, merhametinden ümidi keserek ye'se düşmek küfürden başka bir şey değildir; o halde bu meskenetin, bu ye'sin, bu atâletin hiç bir sûretle te'vîl kâbil olur mu?

Zaten yeryüzündeki yarımlara yakın müslümanın asırlardan beri esâret altında inlemesine bundan başka bir sebep aransa bulunabilir mi?

Dünyanın hangi tarafına gitseniz, akvâm-ı İslâmiyyeden hangisinin ruhunu, kalbini dinleseniz, hep o mel'un ye's hastalığıyle ma'lûl olduğunu görürsünüz.

Ümmet-i merhûmeye bu za'f-ı îmân nasıl olmuş da müstevlî olmuş? Nasıl olmuş da bu kadar azîm bir kitlenin umûmu birden kötürumler gibi hisden, hareketten mahrûm kalmış?

Biz şimdi bu kürsüden onu tedkîk edecek değiliz. Biz yalnız müslümanlara çöken ye'sin her iki âlemde hûsrânı celb edecek bir âfet olduğunu bilmeyenlere anlatarak, cemâ'at-i müslimîn böyle bir âkîbetten tahâzîr edeceğiz.

Ey cemâ'at-i müslimîn! Ta âlem-i ervâhda ikrâr verdiğimiz bu dîn-i mübîn, izzet dinidir, azamet dinidir, saâdet dinidir. Zillet dîni değildir, meskenet dîni değildir, sefâlet dîni değildir.

Kelimeullah'ı i'lâ için dünyanın şarkına, garbına, şimâline, cenûbuna koşan, önüne dikilmek isteyen türlü türlü mânî'leri, mezâhimleri yıkıp geçenecdâdımızdan olsun sıkılmaz misiniz?

O kahraman müslümanlar size dünyalar kadar vâsi' bir memleket, dünyaları titreten bir sultanatla, tarihler dolusu mefâhir bırakırlar.

Ya sizler evlâdınıza, ahfâdınıza miras olarak acaba ne bırakıp gideceksiniz?

Her karış toprağında binlerce şehîdin hisse-i şâyiâsi bulunan nâmütenahi müslüman yurtlarını elimizden çıkara çıkara, bugün öyle bir hâle geldik ki, artık ma'âzallah yeni bir ric'ate imkân yok! İmkân olduğunu farz etsek meydan yok!

Önümüzdeki düşmanı sürüp çıkarmasak arkamızda dîni, îmâni, ırzı, nâmûsu, evlâdi, iyali barındıracak bir karış yer kalmamıştır. Bunu hiç bir zaman hatırlınızdan çıkarmayınız. Anadolu'nun göbeğine kadar sokulmak isteyen düşman ma'âzallah biraz daha ilerleyecek olsa ne yapacaksınız, nereye gideceksiniz?

Kaçacak yer olmadığı için "Kazaya rîza" diyerek olduğunuz yerde kalacaksınız, öyle mi? Henüz hâkimiyetimize, istiklâlimize hâtime çekilmemişken!..

¹ Sâffât Sûresi, 37/173

² Sâffât Sûresi, 37/171-173

O mel'un, o vahşî düşmanların eline geçen yurtlarımızdaki dindaşlarımızın ne gibi muâmele gördüklerini hiç mi işitmediniz? Ben buna imkân vermiyorum. Çünkü hâtıra hayâle gelmez canavarlıklarla türlü türlü işkenceler altında öldürülen bîcârelerin feryâdı göklere kadar çıktı.

Seller gibi akan ma'sûm kanlarının aksıyla ufuklar kîpkızıl kesildi. En katı yürekleri merhamete getiren o muhrik figanları, o acıklı enînleri sağırlar duydu. Siz duymadınız mı?

Hûlâgû'nun Bağdad'da, İspanyolların Endülüs'de vücûda getirdiği feci' menâzırı andıran o vahşet nûmûnelerini, o şenâ'at levhalarını körler gördü. Siz görmediniz mi?

Yanıbaşınızdaki din kardeşlerinizin mâtemine, felâketine karşı bu derecelerde lâkayd kalmak, Allah için olsun söyleyiniz, revâ-yı hak mıdır? "Müslümanların derdini kendine derd etmeyen müslüman değildir" diyen Peygamber'in huzûruna acaba hangi yüze çıkışacaksınız?

Geliniz, Allah'ın inâyetinden ye'se düşmek sûretiyle, bilerek bilmeyerek daldığımız dalâlet girdâbinden silkinip çıkışım. Cenab-ı Hakk'ın kudrette, azametine va'd-i İâhîsinin hulf şâibesinden berâetine olan îmânımızı tecdîd edelim. Bârgâh-ı merhametine sığınalım.

Yüzlerce seneden beri kahrından, celâlinden başka bir tecellisini görmediği için hüsrân bucaklarında kalan, haybet ve hirman [296] karanlıklarında bunalan şu dört yüz milyon felâketzedeye artık nûr-i cemâliyle tecelli etmesini Hak'dan niyâz edelim.

O nûru gönder, İlâhî, asırlar oldu, yeter!
Bunaldi milletin âfâki, bir sabâh ister.
Înâyetinle halâs et ki, dalga dalga zalâm
İçinde kaynamasın, çarpınıp duran İslâm!
Bu secde-gâha kapanmış yanın yürekler için;
Bütün solukları feryâd olan şu mahşer için;
Harîm-i Kâ'be'n için, en büyük Kitâb'ın için;
Avâlimindeki âyât-ı bî-hisâbin için;
Nasîb-i dâimi hüsrân kesilmiş ümmet için;
O bîkes ümmete va'd ettiğin saâdet için;
Yegâne bezmine mahrem sirâc-ı sermed için;
Resûl-i Muhteremin, sevgilin Muhammed için;
Biraz ufukları gülsün cihân-ı İslâm'ın!
Hudûdu yok mu, bu bitmez, tükenmez âlâmın?
O, bir zamanlar, İlâhî, zemîne hâkim iken,
Nedense gitgide mahrûm olunca azminden,
Esâretin ne kadar şekli varsa katlandı...
Vatanlarında garîb oldu kendi evlâdi!
O azmi sen vereceksin ki eylesin sereyan,
Soluk benizlere kan, inleyen göğüslerle can.

O rûhu ver ki, İlâhî, kıyâm edip dînin,
Zemîne feyzini yaysın hayât-ı mâzînin...

MARAŞ VE ANTEPLİLERİN KAHRAMANLIKLARI

Geçen gün yanımıza iki hoca efendi geldi; selâm verilip alındıktan sonra birkaç günden beri Sebîlürreşâd'ı aramakta olduklarını söylediler.

-Buyurun hoca efendiler. Safâ geldiniz. Biz de Ankara'ya yeni geldik. Henüz yerleşemedik. Ma'atteessüf size zahmet vermiş olduk.

-E斯塔firullâh, zahmet ne demek? Biz sizi burada bulduğumuzdan dolayı o kadar memnûnuz ki... Sebîlürreşâd'ın Kastamonu'da intîşârı yolda haber aldık. Ve Anadolu'da çıkan ilk nûshasını Pozantı'da okuduk, bilhâssa Üstâd'ın mev'izası bizi pek müteessir etti, elden ele gezen bu mev'iza câmi'lerde okunmaktadır.

-Nereden teşrif ediyorsunuz efendim?

-Maraş'dan.

-Mâşâallah, siz Maraş mücâhidlerindensiniz demek. İslâm târihine pek parlak bir sahîfe yazan kahraman Maraş mücâhidleriyle teşerrüfümüzden dolayı pek memnûn olduk. Dillerde destân olan Maraş vakâyi'ini bizzât o vakâyi'in içinde bulunanlardan dinlemeyi pek arzû ederdik. Maraş müslümanlarının gösterdikleri hârika-i celâdeti mümkün mertebe tâfsîlîtiyla bütün müslüman kalblerine nakş etmek Sebîlürreşâd için en mütehattim bir vazîfedir.

-Biz bir şey yapmadık, din ve vatan uğrunda hepimiz ölmeye azm ederek cihâda başladık, Allah tevâfîkini ihsân etti, düşman perîşan oldu.

-Hoca efendiler, sizin gazânız öyle bir hârikadır ki, Müslümanlık'ın ilk teessüsü zamanlarında mücâhidîn-i İslâm'ın gösterdikleri besâlet ve fedâkârlığı andırıyor. Bu vakâyi' nasıl başladı, nasıl cereyân etti? Bu husûsda bize biraz ma'lûmât lûtuf buyurulmasını istîrhâm ederiz.

-Efendi, mes'elenin birinci safhası İngiliz işgâlidir. Mütâreke'den bir müddet sonra İngilizler geldiler, "umûr-ı hûkûmete müdâhalede bulunmayıp Düvel-i Muazzama kararıyla yalnız sulh zamanına kadar işgâl-i askerîde bulunacaklarını" söylediler. Kişi civârına birkaç tabur asker ikâme ettiler. Yavaş yavaş Ermeniler avdete başladı. Kâfile kâfile Ermeniler geldikçe büyük bir ihtimâm ve şefkat ile onları yerleştirdiler, yedirdiler, giydirdiler. müslümanların bulunduğu birçok evler tahliye edildi. Ermeni eşyâsıdır, diye müslümanların eşyâları alınıp Ermenilere verildi. O sıralarda hûkûmet şaşırılmış, aciz ve meskenet içinde kalmıştı. İngilizlerin her emrine "eyvallah" demeyi maslahat-ı siyâset(!) addediyor.

İngilizler hükümetin bu za'fini gördükçe herşeye burunlarını sokmaya başladılar. Vâki'â zâhirde doğrudan doğruya umûr-ı hükümete müdâhale etmiyorlardı. Bizim mutasarrifimiz makâmında oturuyor, bir takım kâğıtlar havâle edip duruyordu. Fakat bir korkuluktan başka bir şey değildi. Ermeni iki yalancı şâhid bularak; "Şu eşyâ benimdir!" dedi mi, artık onun hilâfına söz söylememiyordu. Derhâl müslümanın elinden eşyâsı alınır, Ermeniye teslim edilirdi. Bir müddet sonra İngiliz devriyeleri sokaklarda gezmeye başladı. Mızraklı süvârîler şehirde dolaşıyor, müslümanların ellerinde rast geldikleri silâhları alıyorlardı. Artık emir ve fermân İngilizin idi. Fakat yine umûr-ı hükümete müdâhale etmiş olmuyordu. Her ne vakit müdâhale mes'elesi mevzû'-ı bahs olsa;

—Biz kat'iyyen umûr-ı hükümete müdâhale etmeyiz. Mütâreke mûcebince biz yalnız **[297]** tehcîr edilen Ermenileri yerleştirmek, bir de asker tecemmu'una meydan vermemekle mükellefiz. Sokaklardaki devriyeler de kendi askerlerimiz içindir. Sulh akd edilir edilmez hemen çekileceğiz...

derler. Diğer tarafından alabildiğine memlekette hâkim olmak prensibini ta'kîb ediyorlardı. İngiliz askerini Maraş'da gören Ermeniler şimarıp taşkınlık gösterdiğe İngilizler onları çağırıyor, naşîhat ediyor:

—Taşkınlığa hâcet yok. Böyle yapmakla müslümanları galeyâna getirip işimizi bozmak doğru değildir. Görüyorsunuz ya, işte her istedigimizi yaptırıyoruz. Arzûnuz varsa yerine getirmek elimizdedir...

Fakat Ermeniler dinler mi? Onlar istiyordu ki, Maraş'da hiçbir müslüman kalmasın, bütün ırzlar pây-i mâl edilsin, bütün câmi'ler yıkılsın, bütün müslümanlar mezara sokulsun. En ehemmiyetsız bir şeyi i'zâm ederek mes'ele çıkartmak isterler. Müslümanları galeyâna getirip de İngilizlerle tutuşturmak için ellerinden gelen her mel'aneti irtikâb etmekten geri durmazlardı. Hattâ bir def'a; "İhtilâl olacak!" diye İngilizleri de iğfâl ettiler. Bunun üzerine İngilizler müslümanların silâhlarını toplamak teşebbüsünde bulundular. Biz dedik ki:

—Bizim toplanacak silâhimiz yoktur. Vukûât çıkarsa mes'ûliyet bize âiddir. Ermenilerin tezvîrâtına kapılıp da bizi öldürmek mi istiyorsunuz?..

Müslümanların infîâlini sezen İngilizler pek ileri gitmediler. Böyle bir te'mînâtlâ iktifâ ederek cebrî silâh toplamaya cûr'et etmediler.

—İngiliz askerleri meyânında Hindliler de var mıydı?

—Tabî'î değil mi? Boyundurukları altında tuttukları Hindliler ve sâir milletler her zaman ve her yerde İngiliz menfaatine hizmet etmekle mükelleftir. İngilizlerin saltanat ve kuvveti hep böyle mahkûm milletlerin omuzları, başları üzerine kurulmuştur. Asya'dan, Afrika'dan ve daha diğer

kıt'âlardan hayvan gibi insanlar topluyor, onları öyle bir teşkilât ile bağlıyor, rûhlarını öyle bir efsûn ile meshûr ediyor ki, artık onlar her yerde hissiz bir hayvan, idrâksiz bir makine gibi İngiliz hesâbına işliyor. Ne gittikleri yolun müntehâsını görebiliyorlar, ne yaptıkları şeyin ma'nâsını idrâk edebiliyorlar. Tıpkı bir sürü gibi sevk olunan tarafa gidiyorlar. Hattâ arkadaşı, hattâ dindaşı olsa yine fark edemeyecek hâle geliyorlar. Desîseler mûcidi İngilizler o husûsda da bu bî-çâreleri bir süreyle iğfâl ederek kendi din kardeşlerine karşı saldırıp duruyor. Zavallılar, başlarını ezen, mevcûdiyetlerini kemiren düşmanlarının menfaati uğrunda ölüp gidiyorlar. Ne fecî', ne acıklı ölüm! Ne kendi milleti için ölüyor, ne kendi vatanı için, ne de kendi şâni için. Bilakis milletini esîr eden, vatanını istîlâeden, şeref ve şânını bitiren düşmanı için ölüyor. Bunlara acınmaz mı? Her ne zaman yaptığı işin ma'nâsını biraz düşünmek istese derhâl kafasına İngiliz darbesi iner: İngiliz, esâreti altındaki diğer bir milleti ona musallat eder, onunla onun serkeşliğini izâle eder. Artık öyle bir vaz'iyet ki, kurtulmanın imkânı yok.

—Siz bu adamlarla temâs edip de onları irşâda çalışmadınız mı?

—Çalışmamak olur mu? Bizim bu husûsda sarf ettiğimiz mesâîyi bilseniz... Neler yapmadık? Evlerimize da'vet ettik. Her râst geldikçe kendilerine selâm veriyorduk. Dillerinden anlamadığımız hâlde lisân-ı hâl ile kendilerine hakîkatî anlatmaya çalıştık. Bilâhare kendileriyle konuşabilecek vâsitalar da bulduk. Bir gün yine bir evde bir tercümân vâsitasıyla birkaç Hindli müslümanla konuşuyorduk.

—Ey müslüman kardeşler! dedik. Biliyor musunuz bu yaptığınız iş dîne karşı ne büyük bir cinâyettir, İslâmiyet'e karşı ne büyük bir hîyânettir? Siz memleketinizi, çoluk çocuğunuza terk ederek İslâmiyet üzerine küfrün hâkimiyetini te'mîn için kanlarınızı döküyorsunuz. Biz sizin düşmanınız mıyız ki bize silâh attınız; İngilizin gâlibiyetine vâsita oldunuz? Bakınız işte bizim de sizin gibi câmi'lerimiz var. Sizin minârelerinizde okunan ezân-ı Muhammedî bizim minârelerimizde de aynen okunuyor. Sizin teveccûh ettiğiniz kibleye biz de müteveccih bulunuyoruz. Sizin dest-i ihtarâmda tuttuğunuz Kur'ân'ı biz de başımız üzerinde taşıyoruz. Yüzlerce senedir biz bütün bir cihân-ı küfre karşı İslâmiyet'i müdâfaa ile uğraşıyoruz. Bu uğurda fedâ ettiğimiz nûfûsun, servetin haddi hesâbı yoktur. Bu yüzden memleketlerimizin ne kadar acınacak hâle geldiğini işte gözlerinizle görüyorsunuz. Nasıl oluyor da siz silâhlarınızı biz müslüman kardeşlerinize çevirip küffârin gâlibiyetine zâhir oldunuz?..

Biz bunları söylerken Hindliler hüngür hüngür ağlıyorlardı. Keffâretü'z-zünûb olarak döktükleri yaşalar

bellerindeki İngiliz palaskaları üzerine düşüyordu. İçlerinden birisi silâh kullana kullana nasırılmış eliyle İngiliz zulüm ve esâreti altında kavrulmuş yüzündeki yaşları silerek dedi ki:

—Ricâ ederim, bizi insan yerine koyup da bize ‘itâb etmeyiniz. [298] Bizim hayvandan hiç farkımız yoktur. Bizim hâlimiz sizden de yamandır. O gaddâr İngiliz başımıza birer yular takmış, istediği yere bizi sürüklüyor. Bize dedi ki: “Almanlar Halîfe’ nizin düşmanıdır. Halîfe’ niz bizimle beraberdir. Halîfe’yi kurtarmak için Almanlarla harb edeceksiniz.” Biz de Almanlarla harb ettik biliyoruz. Şimdi hakîki görüyor ve anlıyoruz. Fakat ne fâide? Bir defa bu büyük günâhî işledik. Şimdi diğer bir fırsat bekliyoruz. İslâmîyet’e karşı irtikâb ettiğimiz bu hiyâneti elbette bir gün gelir, biz yine kanımızla temizleriz...

Hindli müslümanların bizimle böyle bir münâsebâtta bulunmaları İngilizlerin pek canını sıkmıştı. Fakat açıktan açığa men’ etmek istemiyordu. Bunların bizimle temâs etmemeleri için bin türlü mevâni’ ihdâs ediyordu. Biz Hindli müslümanlarla münâsebâtı o kadar ileri götürmüştük ki, bayramda hepsine tepsilerle baklavalar yedirdik. Hani İngilizler zamanında Ermenilerle aramızda bir mes’ele tahaddüs etmiş olaydı mutlakâ Hindli müslümanlar bizim saflarımıza gececekti. İngilizler bunu sezdiği için idi ki, silâh toplamak teşebbüsune karşı biz biraz dayanınca ileri gitmediler, derhâl vaz geçtiler.

İngiliz işgâl askerine karşı biz bu sûretle bir takım tedâbîr-i siyâset-kârânede bulunurken bir gün; “İngilizler gidiyor, yerine Fransızlar geliyor!” diye bir haber memlekete yayıldı. Buraları Fransız mintika-i nûfûzu olmuş. Muvakkat zannettigimiz işgâl dâimî oluyormuş. Bu haber herkesin efkârını alt-üst etti. Derhâl ahâliyi câmi’e topladık. Onlara hakîkat-i hâli anlattık:

—Ey müslümanlar! dedik. Bu memleketter Fransızlara verilmiş. Buralarını dâimî sûrette işgâl için yola çıkmışlar, geliyorlar. Ecnebî işgâli ne demek olduğunu gözlerinizle gördünüz. Ecnebîlerin esâretleri altına aldıkları milletlerin hâl-i zilletini de Allah size gösterdi. Şimdi artık hareket zamanı geldi. Felâketli günler tekarrub ediyor. Fransızlar bir defâ yerleşirse onları buradan çıkarmak bir daha kâbil olmaz. Onun için ne yapacaksak şimdiden karar verip harekete başlayalım.

Hükûmet şaşırılmış, acz ü fûtûr içinde kalmıştı. Bize nasîhat vermeye kalkıştı:

—Ne yapalım, kader böyle imiş. Fransızların buraya gelmesi mukarrerse siz nasıl mâni’ olabilirsiniz? Dur bakalım, ne olacak!... dedi. Bu nasîhat bizim hoşumuza gitmedi:

—Hele sen bize müsâade et, dedik. Biz bu esâret boyunduruğuna girmeyeceğiz. Elimizden geldiği mertebe

uğraşacağız, muvaffak olursak ne a’lâ, olamazsa Fransızlar bizim mezarlarımız üzerine saltanatlarını kursunlar.

Gâyet acı bir lisânla bir protesto yazdı. Düvel-i Muazzama’ya tebliğ edilmek üzere İstanbul’daki İ’tilâf mümessillerine gönderdik. Sadâret’e, Hâriçîye Nezâret’i’ne de yolladık. Zannetik ki, feryâdlarımızın bir te’sîri olacak, memleketimizi Fransızların çiğnemesine düvel-i mütemeddinin vicdânları(!) kâil olmayacak! Heyhât! Sözle olsun cevâb veren bile olmadı. Müslümanın yeryüzünde hakk-ı hayatı tanılıyor mu ki bizim feryâdlarımızı işten bulunsun! Avrupalılardan, yahud onların mahmiyetleri olan hıristiyanlardan birisinin burnu kanasa kiyâmetler kopar, bütün âlem-i küfür harekete gelir. Beride koca koca müslüman kit’aları, milyonlarca müslüman hey’et-i ictimâ‘iyeleri zulüm ve gadr ile çiğnenir de insanlık nâmine olsun bir sadâ-yi i’tirâz yükselten bulunmaz.

Bırkaç gün geçti; 30 Teşrînievvel 335¹ bir de baktık ki, Fransızlar akın akın gelmeye başladı. Ermeniler Fransızları görünce kiyâmetler kopardılar. Çoluk çocuk sokaklara döküldüler. Kızlarını süslediler, kendileri giyindiler, mızıklalar düzdüler, tâ şehir hâricine kadar karşısı çıktılar. “Yaşasın Fransızlar, kahr olsun Türkler!” diye bağıra bağıra Fransız askerlerini kışlaya getirdiler. İngilizler Fransızlara devir ve teslîm yapıyor. Bir Fransız taburu geliyor, bir İngiliz taburu gidiyor. Hâlbuki Fransızlar gelmeden evvel İngilizler bize demişti ki:

—Fransızlar buraya gelecek, dâimî sûrette burada yerleşecekler. Onları buraya sokmamaya bütün kuvvetinizle çalışınız.

Bir tarafdan böyle söylüyor, diğer tarafdan devir ve teslîm ediyordu. Biz protestolarla, feryâd ve istirhâmlarla meşgûl olurken bir emr-i vâki’den diğer emr-i vâki’e düştük. İngiliz gitti, Fransız geldi. Şimdi ne yapacaktık? Hiçbir tarafından ta’lîmât alamıyordu. O sırada Sivas’da kongre toplanıyor, Müdâfaa-i Hukûk Ta’lîmâtı kaleme alınıyordu. Fakat bize hiçbir şey gelmemiştir.

Biz bu vaz’iyet-i elîme karşısında ittihâz edeceğimiz hatt-ı hareketi kendimiz kararlaştırmak mecbûriyetinde idik. Bu hâdise önünde elimizi, kolumuzu bağlayarak oturmak kâbil olamazdı. Çünkü Ermeniler elliinden gelen her türlü fenâlığı ikâ‘ edeceklerdi. Gözümüzün önünde silâhlanıyorlar, intikâm alayları teşkil ediyorlardı. Erzurumlu, Vanlı, Maraşlı bir [299] çok komiteci Ermeniler muttasıl Ermeniler arasında teşkilât yapıyor, Maraş’da bütün müslümanları mahv etmek üzere hazırlanıyor. Hem bunu gizlemeye de lüzüm görmüyorlardı. Açıktan açığa bağırlıyorlardı:

¹ Metinde yanlışlıkla Tesrînisânî yazılmıştır.

-İngilizler istediğimiz derecede yapmadılar. Fakat Fransızlar sizden intikâmımızı alacaklar. Artık sizin için hakk-ı hayatı yoktur. Hepinizi tavuk gibi keseceğiz.

Müslümanların vaz'iyeti hakikaten pek nâzikleşmişti. Derhâl tedâbîr-i ciddiyye ittihâz etmek zarûrî idi. Biz artık işi gücü bırakarak mütemâdiyen evlerde gizli gizli toplantıyorduk, ne yapabileceğimizi düşünüyor, müdâfaa tertîbâtı için hâzırlanıyordu. Silâhimizi, mühimmâtimizi nazar-ı dikkate alarak ne kadar muhârib çıkarabileceğimizi hesâb ediyorduk. Takımlar, bölükler teşkil ederek bir vak'a hudûsunda ictimâ' noktalarını kararlaştıryorduk. İhtiyârlar için, çocuklar, kadınlar için de ayrı ayrı vazîfeler tahsîs ettik. Artık her şeyi göze almıştık. Ölüm korkusu hiç birimizin azmine karşı gelemediyordu. Çünkü Fransız zulmü, Ermeni kahri altında yaşamamın imkânı olmadığını pek a'lâ takdîr ediyorduk. Gidecek yerimiz de yoktu. Asırlardan beri üzerinde yaşadığımız bu müslüman topraklarını küffâra bırakıp gitmek bizce zilletlerin en fecî'i idi. Her gün tevhîd-i İlâhîyi terennüm eden minârelerimize hepimiz ölmeden, çanlar astırmak biz müslümanlara yakışır mıydı? İhtimâl ki, küffâra galebe calamayacaktı. İhtimâl ki, onların bin türlü vesâit-ı harbiyyesine karşı duramayacaktı. Fakat her birimiz hiç olmazsa on düşman, yirmi düşman öldürmeden ölmeyecektik. Taş taş üstüne bırakmayacaktı. Bütün memleketi kendi ellerimizle ateşe verecektik. Ne kendimizden, ne onlardan tek bir can bırakmayacaktı. Belki Maraş Fransızlarının eline geçecekti, fakat bir kül yığınından başka bir şey bulamayacaklardı. Artık Fransızlar başka yerlerden getirecekleri Ermenilerle beraber bizim mezarlarımıza üzerinde baykuşlar gibi ötsünler, yirminci asrin târîh-i medeniyetini yazsınlar... dedik.

Bu sûretle kararımızı verdik. Ve bu kararı kadınlarımıza da tebliğ ettik. Hiç telâş göstermediler:

-Maraş erkekleri kadar Maraş'ın kadınları da ölmekten korkmaz, dediler. Hayâttâ da beraber, memâttâ da beraber; saâdette de beraber, felâkette de beraber...

Hâsılı biz erkek, kadın, çoluk çocuk son nefese kadar müdâfaa edecektik. Fransızları Maraş'da gören Ermeniler sevinçlerinden çıldıracak derecelere gelmişlerdi. O kadar şîmarmışlardı ki, ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Muttasıl müslümanlara çatarlar, bir vak'a çıkartmak için müslümanların hissâyâtını alabildigine rencide ederlerdi. Fakat biz mümkün mertebe yine i'tidâlimizi muhâfaza eder, olur olmaz sözlere ehemmiyet vermezdi. Sözle bir şey çıkaramayacaklarını anlayan Ermeniler fi'len mes'ele ihdâsına teşebbüs ettiler: Fransızların Maraş'a geldiklerinin dördüncü günü idi, Erzurumlu bir Ermeni hamamdan avdet eden bir müslüman kadınının peçesini çekip yırttı. Ve müslümanların tam can damarına dokundu:

-Artık buraları Fransız ve Ermeni memleketi oldu. Tesettür kalkacak, bütün kadınlar yüzlerini açacak! Kim peçesini açmazsa parça parça edip işte böyle yapacağız!.. diye bağırdı. O sırada oradan geçen Hacı İmâm nâmında dîni bütün bir müslüman derhâl eve koşarak silâhını aldı, yetişerek Ermeninin göğsüne boşalttı:

-Al bakalım nâmusa taarruzun cezâsını!.. dedi.

Ermeni topraklara yuvarlanıp gitti. Bu kahraman müslüman da silâhi omuzlayarak şehir hâricine çekildi.

Bu hâdise üzerine Ermeniler şaşırdılar. Fransızlar da ne yapacaklarını kestiremediler. Çünkü henüz tertîbâtlarını ikmâl etmemişlerdi. Fransızlar böyle birden bire müsâdemeye tutuşmak istemiyorlar idi. Hulûl-i muslîhâne ile Maraş'a temellük etmek tecrübeleri henüz yapılmamıştı. Dost görünerek memleketi pençesi altına almak çârelerine tevessûl etmeden şiddet göstermek Fransızlar gibi birçok müslüman milletleri boyunduruşları altına alan müstemlekeci bir devlet için elbette siyâsetsizlikti. Onun için bu hâdiseyi i'zâm etmeyerek kapattılar.

Beş on gün geçti. Adana'dan ta'yîn olunan bir Fransız guvernörü (yani mutasarrîfi) Maraş'a geldi. Bir hafta sonra da Yüzbaşı Sıdkı Bey'in kumandasında yüzük kadar jandarma geldi. Bu jandarmalar fazla fazla ücretlerle Fransız hizmetine alınmış ve kendilerine Fransız elbiseleri giydirilmişti. Fransızlara satılan bu yüzbaşının yanında Vahan nâmında bir de tercüman vardı. Fransızlar Sıdkı Bey'e Osmaniye eşrâf ve ulemâsından birkaç kişiyi de terfik etmişlerdi. Bunlar bize nasîhat edecekler, Fransız medeniyetinden, Fransız adâletinden bahs edeceklerdi. Fransız boyunduruşunun zevkini bize anlatacaklardı.

Bu hey'et şehrde girerken bize tesâdûf etti. Yüzbaşı bir şeyler söyledi. Duymamazlığa geldik. Bir Ermeni tercümanı seslendi:

-Hoca efendi! Size söylüyor.

-Ne istersiniz?

[300] - Bir şey istediğimiz yok. Nereden geliyorsunuz?

-Medreseden geliyoruz.

-Hırlak'ın evine geliniz de görüşelim.

Bu Hırlak, Maraş'ın en zengin Ermenisiydi. Meb'ûs olmuştu. Maraş'ın bütün piyasası bu Hırlak Agop'un elinde idi. Memleketin iktisâdiyâtına yegâne hâkim olan Hırlak'tı. Onun evine bizi çağrıyordu. Gittik, guvernör köşede, Sıdkı Bey karşısında oturuyordu. Osmaniye eşrâfi da başlarını önlerine eğmiş, tefekküre dalmışlardı. Guvernör:

-Hoca efendiler! Bakınız, bu zâbit sizdendir, Türkler. Fransızların ne kadar adâletle muâmele ettiğini sorunuz da size söylesin. Biz himâyemiz altına giren milletlere tecâvüz etmeyiz. Sıdkı Bey'in kolunda Fransız nişâni

görüyorsunuz. O bir şey değildir. Almanlığını gidermek üzere yalnız nişâni değiştirilmiştir. Bir şikâyetiniz, bir arzûnuz varsa söyleyiniz. Adana'da Başadministratör Bremond'a arz edeyim, derhâl isâf olunur.

Herîf bizi bu sûretle iğfâl etmek, kendi arzûmuzla boyunduruk altına sokmak istiyordu:

—Bizim sizinle hiçbir münâsebetimiz yoktur, dedik. Bizim hûkûmetimiz var. Biz başka şey bilmiyoruz.

Çocuk aldatır gibi daha bir takım masallar okudular. Biz cevâb bile vermeye lüzüm görmedik. Yanlarından ayrıldık. Sıdkî Bey'in hâline de teeessüf ettik. Bu satılan adam şimdi Osmaniye'de Fransız hizmetinde bulunuyor. Fransızlar onu binbaşı yaptılar. Osmaniye'de jandarma kumandanlığı ediyor. Tamâmiyla Fransızların bir bendesidir.

Fransızlar beş on gün kadar da böyle muslihâne bir sûretle hulûl etmek, ahâliyi iğfâl eylemek siyâsetini ta'kîb ettiler. Müslümanlardan kendilerine hiç tarafdar bulamayınca hayret ettiler. Canları sıkıldı. Politikalarını değiştirdiler. Teşrînisânî'nin 28'inci günü idi, Cuma günleri kaleye çekilmekte olan Osmanlı bayrağı yerine kendi bayraklarını çektiler. Müslüman ahâli bunu görünce birden bire müdhiş galeyâna geldi. Zâten halk mütehassis, müteheyvic bir hâlde bulunuyordu. Bayrağımız da indirilince demek ki artık bu diyârda Osmanlı hâkimiyetine, müslüman hâkimiyetine hitâm veriliyordu. Derhâl bütün müslümanlar Câmi-i Kebîr'e toplandılar:

—Mâdem ki hâkimiyet-i İslâmiyyenin alâmeti olan sancâğımız küffâr tarafından indirilmiştir, artık Cuma namazı kılınmasına mahal kalmamıştır, dediler. Bunun üzerine hatîb minberden indi, namaz kılınmadı. Üç dört bin kadar müslüman Câmi-i Kebîr'deki sancâğı alarak tekâbir ve tehliller ile kaleye hûcûm ettiler, müslüman bayrağını diktiler. Onu müteâkîb ezân okundu. Kalede öğle namazı kılındı. Oradan hûkûmete gittiler. İşe müdâhale etmek isteyen tercümân Vahan'a epeyce bir dayak atıldı. Halkın bu galeyânından Fransızlar ürküller. Ne olursa olsun, biz herşeyi göze aldırmıştık. Fakat Fransızlar hiçbir şiddet göstermediler. Ermeniler de korktular.

Bu hâdice üzerine birkaç gün sükünetle geçti. Fakat etrâfda, köylerde ufak tefek hâdiseler başlamıştı. Fransızlarla Ermeniler ictimâ'lar akd ediyor, bir şeyler hazırlıyorlardı. Kenarda köşede bazı müslümanlar şehîd edilmeye başlandı. Artık müdhiş zamanlar tekarrub ediyordu. Bütün hâdisât bunu gösteriyordu. Biz de tertîbâttan bir an hâli kalmıyorduk. Teşkilâta germî verdik. O sırada Müdâfaa-i Hukûk Ta'lîmâti elimize geçti. Bir telgraf makinesi bulduk. Şehre üç saat mesâfede Maksûdu karyesinde o makineyi kurup Sivas'da Mustafa

Kemâl Paşa ile muhâberâta başladık. Paşanın bize çektigi celâdet-kârâne telgraflar bizim kuvve-i ma'nevîyemizi pek ziyâde yükseltti. Ehl-i Salîb'e karşı Müslümanlık'ı müdâfaa için Anadolu'da ikinci bir Salâhaddîn-i Eyyûbî zuhûr ediyor, dedik. Derhâl etrâfa adamlar çıkardık. Aramızda cereyan eden muhâberâttan müslümanları haberdâr ettik. Bizden daha evvel teşkilâta başlayan Antep ile te'sîs-i münâsebât ettik. Fransızların elinde bulunan İslâhiye'ye bir adam gönderdik. Fransızların sevkîyatını anlamak üzere köyden köye postalar te'sîs ettik. Düşmanın harekât-ı askeriyyesinden beş altı saat zarfında haberdâr olarak ona göre yollarda pusular tertîb ediyorduk. Maraş'a gelmek üzere yola çıkan Fransız müfrezelerine birçok telefât verdirip sevkîyatlarını müşkilâta uğratıyordu. Maraş'daki vaz'iyeti Sivas'a bildirerek; "Derhâl top ve asker gönderiniz!" dedik. Birkaç gün sonra Mustafa Kemâl Paşa tarafından gönderilen Kılınç Ali Bey bir müfreze kuvvetle ve iki mitralyözle Pazarcık'a geldi. Pazarcık ki, Maraş'a sekiz saatir, Kılınç Ali Bey Pazarcık'tan Fransızlara ultimatom gönderiyor. Fransızlar telâşa düşüyor. İstikşâf için seksen kadar süvârîden mürekkeb bir Fransız kuvveti gönderiyorlar. Yolda müsâdemme oluyor, Fransızlar otuz kadar telefât vererek ric'at ediyorlar. Diğer taraflarda da müsâdemeler başlıyor. Artık Maraş'da bir harb olacağı tahakkuk ediyor. Çünkü Fransızlar muttasıl kuvvetlerini tezyîd ediyorlar. Diğer tarafından Ermenileri de teslîh ediyorlar. On binden fazla Fransız var, on bin kadar da Ermeni. Mühim bir yekûn. Memleketin kiliselerini, müstahkem mevkî'lerini tuttular, [301] toplar, mitralyözler yerleştirdiler. Biz de artık teşkilâtımıizi ikmâl etmek üzere bulunuyorduk. Jandarmanın silâhlarını —ki beşyüz kadar vardı— hûkûmetten gizlice aldık.

Düiger silâhi olanları da kayd ettik. Bin beş yüz kadar müslümanı teslîh ettik.

İşler bu râddeye gelince Fransızlar hûkûmete vaz'-ı yed etmeye kalkıştılar. Biz mümânaat ettik:

— Kat'iyen olamaz, dedik. Buna cûr'etedecek olursanız derhâl ihtilâl başlayacaktır. Ahâli galeyândadır. Böyle tehlikeli teşebbüslerde bulunmanın mes'ûliyeti tamâmiyla size âiddir. Hûkûmete vaz'-ı yed etmeyeceğinize dâir neşî ettiğiniz beyânnâmenin henüz mürekkebi kurumadı. Bu ne hâldir?

— Ben Düvel-i İ'tilâfiyye'nin emriyle kontrole me'mûrum. Bizim emrimiz kat'îdir.

— Bizim hareketimiz de ciddîdir. Biz sizi hûkûmete müdâhale ettirmeyeceğiz.

Vaz'iyet pek ziyâde gerginleşti. Biz şehirde siperler, istihkâmlar hazırlıyoruz. Küçük küçük müfrezelerle sokak baslarını tuttuk. Bu gibi şehir dâhilindeki muhârebelerde

sokakları ilk tutan kazandığını bildiğimiz için evlere kapanıp da oradan müdâfaa edecek bir vaz'iyette bulunmak istemedik.

Vaz'iyet bu merkezde iken Fransız Kumandanı General Querette memleket hakkında müzâkere etmek üzere bir hey'et istedi. Mutasarrif vekili, mühendis, jandarma kumandanı, belediye reisi ve tüccârdan iki kişiden mürekkeb bir hey'et gitti. Onları tehdîd etmiş:

—Topla sizi yakarım. Ne sandınız? Karşınızdaki Fransız Devleti'dir!

—Mösyö! Yaksan da yıksan da biz hükümetimize müdâhale ettirmeyeceğiz. Biz hepimiz ölmeye azm ettik. Burası Fransız toprağı değildir. Burası müslüman toprağıdır. Burada ancak müslüman hâkimiyeti cârî olur.

Hey'et böyle sert cevâb verince General gazâba gelmiş, hey'eti tevkîf etmiş. Hey'etin tevkîf olunduğunu belediye çavuşu gelip söyleyince ahâlî arasında müdhiş galeyân baş gösterdi. Derhâl işi idâre edenler arasında kısa bir müzâkere cereyân etti. Saat dokuz idi. (21 Kânûnisânî 336 Çarşamba) İki el silâh atıldı. Bu, hareket için evvelce kararlaştırılmış bir işaret idi. Müsta'inen bi-tevfîkîhî teâlâ artık müsâdemeye başlıyordu. Bu işaret üzerine herkes mevzi'lerine girdi. O sırada mutasarrif vekili de bize nasîhat etmek üzere General tarafından gönderilmişti. Kumandanlar bölkelerinin başlarına geçti. Mukarrer plan dâiresinde bütün sokak başlarını tuttuk. Silâh atılında kışladaki Fransızlardan otuz-kırk kadar müsellâh bir müfreze kasabaya doğru gelmeye başladı. Restebâiye* Mahallesi'nde bizim mücâhidlerimiz tarafından nöbet ateşiyle karşılaşınca hemen ric'at ettiler. Ermenilerle Fransızlar kiliselerde, evlerde tahassun ettiler. Artık harb başlamıştı. Fransızlar toplarla, mitralyözlerle, bombalarla şehri dövmeye başladılar.

Biz de kasabanın bazı yerlerine ateş verdik. Düşman görsün ki, bizim nazarımızda dünyânın kıymeti kalmamıştır. Düşmana harâbeden, mezardan başka bir şey bırakmamaya azm etmiştik. Sokaklara biz hâkimdik. Düşman mermilerine hiç kimse ehemmiyet vermiyor. Çoluk çocukları evlerin alt katlarına doldurduk. Kadınlar yemek hazırlıyor, ihtiyârlar tevzî'âtta bulunuyor. On üç on beş yaşındaki çocuklar evleri müdâfaa ediyor. Muhâriblere tâ siperlere kadar sıcak yemekler yetiştiriliyor. Herkes mevcûdiyetini ortaya koyuyor. Erzâk olmayanların yiyecekleri te'mîn olunuyor. Beş altı yaşındaki çocuklar "Allah, Allah..." diye tesbîh çekiyorlar. İşle meşgûl olmayan kadınlar gece gündüz mütemâdiyen Kur'ân okuyorlar. Kimseyin kimseyi görmeye vakti yok; kadın erkek herkes vazifesiyle meşgûl. Bütün gençler,

bütün eli silâh tutanlar harb ediyor. Yakılacak evlerdeki kadınlar başka yerlere nakl olunuyor. Eşyâlarıyla beraber bazan on beş, yirmi hâne birden yanıyor. Bu meyânda düşmanın tahassun ettiği mebânî-i müstahkeme de içindekilerle beraber yanıp kül oluyor. Sokaklara bizim kuvvetlerimiz hâkim olduğu için kimseyin şuradan şuraya adım atmasına ihtimâl kalmıyor. Şehidlerimiz kendi evlerinin kapıları yanına defn olunuyor. Artık herkes hayâttan kat'-ı ümîd etmiştii. İhtimâl müslümanlardan kimse kalmayacaktı. Fakat düşmanlardan da hiçbir ferd kalmayacaktı. Maraş bize de, onlara da mezar olacaktı. Muhârebe bütün şiddetile devâm ediyordu. Fakat düşmanların malına, ırzına kimse taarruz etmiyordu. Maktûl düşman Ermenilerin altınları, eşyâları sokaklar ortasına dökülmüş, kimse elini bile uzatmıyor. Herkes kemâl-i intizâm ile vazîfesinin başında. Dünyayı görmüyoruz. Soğuk dehşet. Kar, fırtına devâm ediyor. Muhârebenin üçüncü günü idi, Kılınç Ali Bey yetişti. Kumandayı ele aldı. Düşmanlar bulundukları yerden silâhlar, bombalar atıyorlar. Düşman hiç ümîd etmediği bir müdâfaa karşısında kalınca şaşırdı. İmdâd istedi. [302] Müslümanlar dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş kahramanlıkla, fedâkârlıkla harb ediyordu. Çocukların "Allah, Allah..." sesleri sokaklardan işitiliyor. Kadınların okudukları Kur'ân âvâzeleri evleri çınlatıyor. Bunları gören müslüman muhâribler arslanlar gibi mermilere, bombalara karşı koyuyorlardı. On on beş misli düşmana, toplara, mitralyözlerle karşı bu kadar kahramanlık din kuvvetinden başka hiçbir şey değildi. Herkes Allah'a rabb-i kalb etmiş, Allah'dan meded, inâyet bekliyordu. Düşmanlar müslümanların bu kahramanlığını görünce telâşa düştüler. İmdâd taleb ettiler. Muhârebenin 17'nci günü idi. Kaymakam Norman'ın maiyyetinde seyyâr bir kuvvet geldi: Dört yüz efrâd, bir buçuk batarya senî' ateşli top, yüzlerce araba, mekkâre... Maraş'ın bir saat cenûbunda Erkenez Nehri yanında karargâh kurdu. Oradan Maraş'ı dövmeye başladı. 20'nci günü şehrin garbında bulunan Mercimek Tepe'ye iki top çekindi. Oradan şere gülle yağırmaya başladı. Bu sûretle şehrin garbında ve cenûbunda Kaymakam Norman kuvvetleri, şîmâlinde kışlada General Querette kuvvetleri dâhilde kiliselerde, mebânî-i müstahkemedede. Biz de sokaklarında, caddelerde, siperlerde. Bu muhârebelerde şehir kenarında Kılınç Ali Bey, dâhilde Maraş Hey'et-i Merkeziyye Reisi Arslan Beyler pek çok kahramanlıklar gösterdiler. Ve harbi idâre husûsunda büyük mahâretler ibrâz ettiler. Ara sıra Kılınç Ali Bey'in yanındaki top seslendikçe müslüman mücâhidlerinin kuvve-i ma'nevîyesi bir kat daha yükseliyordu. Düşmanlar da bu toptan hayâlî ürküyordular. Bu hâlde harb bütün dehşetiyle

* Bu isim, Zülkadriye [Dulkadiroğulları] hükümdârlarından Alâüddevel'ün kızının ismi olmak üzere şâyi'dir.

devâm ediyordu. Vaz'iyete biz hâkim idik. Düşman artık bir şey yapamayacağını anlamıştı. 21'inci günü idi, her tarafından müdhiş top atışları başladı. Sabahdan yatsı vaktine kadar yağmur gibi mütemâdiyen Maraş'a gülleler yağıdı. Hiç şübheler o gün sekiz on bin gülle atmışlardı. Biz umûmî bir taarruz yapacaklar zannediyorduk. Bu hâl ile geceye dâhil olduk. Gece yarısı saat yedi buçuk sularında idi, müdhiş bir yanın kasabayı kıpkızıl bir hâle koymuştu. Baktık: Kişi tutuşturulmuş, yanıyordu. Artık ses, sadâ kesilmişti. Demek düşman ric'at ediyordu. Amerikan Koleji'ndeki kuvvetleri almış, kasabadaki müfrezeleri fedâ etmişti. Sabaha doğru bir kısım kuvvetlerimiz ta'kibe koyuldu. Kasabada kilerin sağ kalanları esir alındı. Düşman, hayvanlarının ayaklarına nal sesleri işitilmesin diye yorgan parçaları, bezler bağlamış. Soğuk, kar, pek dehşetli idi. Ondan sonra artık kasabada mukâvemet edemeyerek teslim oldular. Fakat silâhlarını kırdılar. Öyle iken biz yine bir hafta kadar onlara erzâk verdik. Bu 21 gün zarfında bizim zâyiâtımız dört beş yüz kadar şehîd ve mecrûhdan ibâretti. Düşmanın telefâti ise sekiz bini geçmişti. Kiliselere, mebânî-i müstahkemeye tahassun eden kuvvetlerin çoğu yine Fransızların mermileriyle ikâ' edilen yangınlarda mahv olup gitmişti.

Düşman ric'ate başladiktan sonra arkasından beş yüz kadar da bir Ermeni kuvveti ric'at eder. Fransızlar bunları müslüman zanniyla müsâdemeye başlarlar. Ermenilerin pek azi kurtulur.

Düşman tâ İslahiye'ye kadar ric'at etti. Soğuğun dehşetinden yollarda binlercesi telef olmuş kalmış. Düşmanın arkasına düştük. Haruniye, İslahiye, Bahçe'yi aldı. Düşmani tâ Osmaniye'ye kadar sürdürdü. Diğer tarafından Antep'e kadar geldik. Ve onlara dedik ki:

—İşte, biz vazifemizi yaptık. Düşmani buralara kadar sürdürdü. Buradan öteye siz sürüneniz. Fakat onlar her nedense o sıralarda bizim hareketimize imtisâl etmediler. Bazıları;

—Biz memleketimizi yakıp yıkmak istemeyiz, dediler. Düşmana karşı hareket husûsunda ittihâd edemediler. O vakit düşmanı ta'kib etselerdi, Adana'da düşman kuvvetleri kat'iyen barınamazdı.

Her ne ise, bu dayak üzerine düşman bir müddetler sükküt ile vaktini geçirdi. Vaktâ ki Nisan geldi, düşman Antep'te ve Osmaniye'de yine harekete başladı. Ma'hûd Norman'ın seyyâr kuvveti kasabayı muhâsara etmişti. Kılınç Ali Bey o sırada Burç nâhiyesinde idi. Maraş'dan tertîb olunan mücâhidler ile Kılınç Ali Bey'in müfrezesi Norman'a hücum ederek Norman'ı kaçırttı, Antep'le muvâsalayı te'mîn etti. O sıralarda idi. Fransızlarla mütâreke i'lân edildi. Artık Kuvâ-yı Millîye alayları teşekkül etmişti. Alay kumandanı olmak üzere Binbaşı

Hamdi Bey nâmında bir zât geldi. Kılınç Ali Bey ile teşrik-i mesâî ettiler. Mütâreke fesh edilince arbâr tekrâr başladı. Bu kuvvetler Antep'in cenûb cihetini de zapt etti.

İşler pek iyi gidiyordu. O sırada Ankara'da Meclis toplantıyordu. Kılınç Ali Bey meb'ûs oldu, Ankara'ya gitti. Hamdi Bey de hastalanarak me'zûnen Sivas'a gitti. Bizim kuvvetler müteferrik ufak zâbitler kumandasında kaldı. Herkes kendi başına hareket etti. Düşman takviye kitaâti alarak tekrâr hücûmlara başladı. Haleb'den, bizden almış olduğu 15/5'lîk bir top getirdi, Antep'i dövmeye başladı. Bu yüzden Antep'teki evlerin [303] fevkânî katları tamâmen yıkıldı.

Bir müddet de böyle ahâlî kuvvetleri kendi başına Fransızlarla çarşıtı. En nihâyet şimdi mutazam kolordu teşekkül etti. Bugün arbâr Antep'in garbında ve cenûbunda devâm ediyor. Harbin merkez-i sıkleti orasıdır.

Antepliler şimdi müdhiş kahramanlıkla arbâr ediyor. Maraş'da ibrâz olunan besâlet ve celâdeti tanzîr ediyorlar. Hattâ daha ziyâde hârikalar gösteriyorlar. Kadın, erkek, çocuk çocuk canlarıyla, başlarıyla düşmanla çarpışıyorlar. Düşmanın arbâr tarafdarı olmayan korkakların hepsi daha o vakit savuşmuşlardır. Şimdi kasabada bulunanların umûmu ölümü göze alarak düşmanla mütemâdiyen çarpışıyorlar. Bütün memleket halkı mağaralarda, yer altlarında yaşıyor. Bî-pâyân meşakkatlere katlanarak mukâvemet ediyorlar. Hattâ geçenlerde düşman kendilerini iğfâl etmek istemiş;

—Etrâfda Kuvâ-yı Millîye kalmadığı hâlde siz neye güveniyor da arbâr ediyorsunuz? Artık teslim olunuz, diye bir haber göndermiş.

Bunun üzerine ahâlî şu cevâbi vermiş:

—Siz bütün Anadolu'yu istîlâ etseniz yine Antepliler size teslim olmayacaktır. Siz ancak Antep'in harâbelerine, mezarlarına mâlik olabilirsiniz. Yoksa burada bir ferd kaldıkça sizinle karşılaşacak, size bu müslüman topraklarını kendi rizâsiyla çiğnetmeyecektir.

Hakikaten bugün Antep'te gösterilen fedâkârlıklar şâyân-ı hayrettir. Bu mübârek, bu kahraman müslümanların mücâhedelerini bütün müslüman kardeşlerimizin her dakika tahattur etmeleri, kendilerinin her sûretle imdâdlarına koşmaları, elden gelen mu'âvenette bulunmaları, bedenen ve mâlen mu'âvenete kudreti olmayanların hiç olmazsa sözle olsun kendilerini her dakika düşünmekte olduklarını telgraflarla kendilerine bildirmeleri vecâib-i dîniyyenin en mühimmidir. Uhuvvet-i İslâmiyyenin, îmân kardeşliğinin âsârını böyle günlerde göstermek iktizâ eder. Bit-tabi' Antep mücâhidleri bütün Anadolu'daki müslümanların kendileriyle beraber olduğunu, bir an kendilerini hatırlan çikarmadığını görürlerse elbette kuvve-i ma'nevîyeleri

üzerine büyük bir te'siri olur.

-Bu muhârebelerden Fransızların gâyesi nedir? Nerelere kadar zabit etmek istiyor?

-Ma'lûm ya, Sevr Muâhedesi mûcebinde Îskenderun şîmâlinden i'tibâren Antep, Urfa, Mardin'e kadar Suriye'ye dâhil olduğu cihetle Fransızlar oralara hâkimiyet iddiâsında bulunuyorlar. Bütün o havâliyi işgâl etmek istiyorlar. Urfa'ya gitmek için Antep'i almak zarûridir. Antep bugünkü harekâtın mîftâhıdır. Gerek Fransızlar için, gerek bizim için. Onlar ma'âzallah Antep'e hâkim olurlarsa Urfa, Maraş tahtı tehdîdde kalır. Antep'den ric'at ederlerse artık barınacak yerleri yoktur. Bu bozgunluk Adana'ya bile te'sir eder. Antep'de bozulursa Bağdad Hattı'nı elden çıkarır. Ma'lûm ya, Antep ile hat arası beşaltı saattir. Bir kere hattı elden çıkardı mı, artık Fransızlar için felâkettir. O civârda bulunan Kilis ile Akçakoyunlu İstasyonu bizim elimize düşünce Fransızların işi bitmiş demektir. Ma'lûm ya, Anadolu Hattı Müslümanîye'de ikiye ayrılır: Biri Irak'a gider, biri de Suriye'ye. Bu Müslümanîye denilen mahal açık bir yerdir. Orada düşman tutunamaz. Antep'den çekilince oradaki kuvvetlerimiz serbest kalır, düşmanı ta'kîbde kusûr etmez. Bir tarafdan Osmaniye'yi, diğer tarafdan Haleb'i tehdîde başlar. Biz-zarûr tâ Beyrut'a kadar düşman çekilmek mecbûriyetinde kalır. Onun için Antep'in sevku'l-ceyş nokta-i nazarından fevkâlâde ehemmiyeti vardır. Bundan dolayı bugün harbin merkez-i sıkleti Antep'dir. Haleb civârında Arab kuvâyi millîyesi de vardır. Antep'de serbest kalan kuvvetler onlarla birleşirse Suriye yolu açılmış olacaktır. Ve er-geç inşâallah bu olacaktır. Fransızların orada barınması pek ziyyâde güçleşmiştir.

Müslümanlar vahdetini muhâfaza ettikçe, fî-sebîlillâh cihâdda devâm eyledikçe Allah'ın fevz ü nusret ihsân edeceğine şübhe yoktur. Biz Maraş'da düşmana nisbetle ne kadar az idik. Fakat kalblerimizi Allah'a rabb ettik. Din yolunda, vatan uğrunda şehîd olmayı göze aldık. Cenâb-ı Hak bizi muvaffak etti. Hem kendimizden on misli fazla düşmana karşı muvaffak etti. ¹ كَمْ مِنْ فَتَّةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فَتَّةٍ كَثِيرَةً^۱ Biz gâlibiyetimizi Allah'dan biliriz. Biz azm ettik, Allah tevfik ihsân buyurdu. İş azlıkta çoklukta değildir, imân kuvvetindedir. İmânları kuvvetli olanlar mutlakâ kazanır. Biz ki müslümanız, biz ki nusreti Allah'dan bekleriz, doğru yoldan gittikçe hiç şübhesisiz Cenâb-ı Hak bizi muvaffak edecektir. ² إِنَّ تَنْصُرُوا اللَّهُ يَأْتِيْنَكُمْ^۲ Her ne vakit biz mağlûb olmuşsak mutlakâ bu imânımızın za'findan, kavânîn-i İlâhiyyeden inhirâfımızdan ileri gelmiştir. Yoksa biz bütün mevcûdiyetimizle dînimize sarılarak hareket etsek, her türlü fesâd ve tefrikalardan ictinâb ederek

yen-pâre bir kale gibi düşmana karşı dursak önumüzde hangi kuvvet durabilir? Elhamdülillâh bugün o tarafdaki müslümanlar müttehiden çalışıyorlar, Allah yolunda mücâhede ediyorlar. Böyle olunca Cenâb-ı Hak elbette zaferi ihsân edecektir. ³ (نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ فَرِیْبٌ)

[304] Bize bu kadar îzâhât vermek lûfunda bulunan Maraşlı bu hoca efendilerden birisi Antep Müdâfaa-i Hukûk Reîsi Kuşçu-zâde Hamdi Efendi, diğerî de Maraş Medresesi Müderrisi Cerîdî-zâde Mehmed Emîn Efendi'dir. Millete rehberlik eden ulemâyı biz hep böyle görmek istiyoruz. Eğer bu fedâkârlık, bu celâdet ve kahramanlık her tarafda gösterilseydi, ne millet arasında tefrika zuhûruna ihtimâl kalır, ne de düşmanlar Anadolu'nun tâ ortalarına kadar sokulabilirdi. Bizim halkımız dîndârdır ve temizdir. Hakîki rehber diye tanıldığı ulemâyı onde görünce koşa koşa ona ittibâ' eder. Ve ulemânın en ziyyâde harekete geleceği bir zaman varsa o da ancak bugündür. Çünkü Anadolu'nun bugünkü hareketi Müslümanlık için hayatı memât cidâlidir. Bu mücâdelede zafer-i kat'îyi ihrâz ettiğimiz gün, yalnız biz değil, bütün Müslümanlık Âlemi halâs bulmuş olacaktır. Ma'âzallah mağlûb olursak İslâm için artık en feci' esâret ve izmihlâl devirleri başlamış olur. Bu cidâli birkaç vilâyet kavgası zannetmek ahvâl-i cihâna, bilhâssa yarı milyara yakın İslâm Âlemi'nin ahvâl-i rûhiyyesine hiç vâkif olmamak demektir. Bu mücâdele öyle bir cihâd-ı muazzamdır ki, te'sîri bütün Asya ve Afrika'ya şâmildir. Bütün Âlem-i İslâm bizim harekâtımızı ta'kîb ediyor. İngiltere'nin bizim mes'elemize bu kadar ehemmiyet vermesi hep bundan dolayıdır. Diğer nûshâlarda bu husûsları inşâallah uzun uzadiya îzâh edeceğiz.

Bugün, cebhelerde düşman karşısında, küffâr karşısında kanlarını döken o mübârek müslüman mücâhidlerinin, o kahraman müslüman ordusunun hareketi tâbî Müslümanlık'ın ilk teessüsü zamanlardaki ordu-yı İslâm'ın hareketi kadar mübecceldir, muazzamdır, şâyân-i ehemmiyyettir. Çünkü bu muhterem mücâhidler yüzlerce milyon müslüman âleminin pîşdâr ordusudur. Anadolu bugün Ehl-i Salîb'e karşı göğüslerini geren Salâhaddîn-i Eyyûbî hareketini tanzîr ediyor. İşte bu kadar muazzam ehemmiyeti hâiz olan bu mukaddes cihâd zamanında bütün ulemânın öne düşmesi, müslümanlara hak ve hakîki anlatarak onlarla beraber cebhelere koşması ferâiz-i dîniyyenin en mühimmidir. Maraş'ın kahraman müslümanları el-hak vazîfe-i dîniyyelerini peygamber-pesendâne bir sûrette ifâ etmişler ve tevfîk-i İlâhiyye mazhar olarak yüzbinlerce müslümanın hayatı kurtarmaya muvaffak olmuşlardır. Gece gündüz tevhîd-i İlâhiyyi terennüm eden minârelere çan astırmamışlar.

¹ Bakara Sûresi, 2/249

² Muhammed Sûresi, 47/7

³ Saff Sûresi, 61/13

Allah kendilerinden razı olsun. Biz Anadolu'daki bütün müslüman ahâlîyi, bütün İslâm ulemâsını bu meziyette, bu fazilette görmekle iftihâr ederiz. Ve temennî ederiz ki, Müslümanlık'ın bu muazzam cihâdi zamanında her ferd vazîfe-i dîniyyesinin ehemmiyet ve azametini lâyikıyla idrâk ederek ona göre bezl-i mevcûdiyyet etsin.
¹ ﴿وَالَّذِينَ جَاهُوا فِينَا لَنَهْدِي نَهْمَمْ سُبَّلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ “Bizim uğrumuzda mücâhedede bulunanlara hiç şüphe yoktur ki, Biz kendi yollarımızı bulduracağız. İyice bilmelidir ki, Cenâb-ı Hak iyilikten ayrılmayanlarla beraberdir.”

Eşref Edib

ŞÜKÜR, RİCÂ VE İHTÂRÂT

Sebîlürreşâd'ın Anadolu'da intişâra başlaması memleketin her tarafında büyük bir te'sîr husûle getirdiği, bütün ihvân-ı dînimizce azîm meserretlerle telâkkî edildiği her tarafdan gelen yüzlerce telgraflar ve mektûblardan anlaşılmıştır. Müslüman kardeşlerimizin ibzâl buyurdukları iltifât ve teveccüh'lere teşekkürler ederiz. Müslümanlık'ın teâlisinden ve millet-i İslâmiyyenin halâs ve saâdetinden başka hiçbir gâye tanımayan ve intişâri gününden beri zerre kadar bu istikâmet-i âliyyeden ayrılmayan *Sebîlürreşâd* için bu i'timâd ve teveccûh-i umûmî mukaddes maksadının husûl bulacağına en büyük bir zîmândır. Ve minallahî't-tevfîk.

§ *Sebîlürreşâd*'ın Ankara'da intişâri bazı mevâni'-i zarûriyye hasebiyle biraz te'ehhûr ettiği cihetle muhterem kâri'lerimizin ma'zûr görmeleri ricâ olunur. Înşâallah

bundan sonra muntazaman intişâr edecektir.

§ 464'üncü nûsha ikinci def'a olarak Ankara'da basıldığı cihetle evvelce kendilerine gönderilemeyen zevâta tamâmiyla gönderilmiştir. 465 ve 466 nûshaların matbû'u kalmamıştır. Müsâid bir zamanda bu nûshalar da tekrâr tab' olunarak ırsâl olunacaktır.

§ Abone müddetine mebde' ve müntehâ numaraları mu'teber olduğu, senelik abonelere 52, altı aylıklara da 26 nûsha gönderileceği cihetle te'ehhûr-i vâki'den kâri'lerimizin hukûku zâyi' olmayacağı tabâ'îdir. *Sebîlürreşâd*'ı eskiden beri okuyanlar bunu bilirse de yeni abone olanlar için bu cihetin tasrîhine lûzûm görülmüştür.

§ Ankara matbaalarında hurûfât az, makinelere küçük olmak hasebiyle *Sebîlürreşâd* nûshalarını ayrı ayrı dörder sahîfelik üç forma olarak basmak mecbûriyeti hâsil olmuştur. Düşüp zâyi' olmamak için iç içe konulan üç formanın sahîfe numaralarına dikkat olunarak yan yana getirilmesi lûzûmu arz olunur.

§ Aboneler tarafından herhangi husûsa dâir ırsâl buyurulacak mektûblarda kuşaklarda yazılı bulunan abone sıra numarasının imzâ yanına her hâlde işaret buyurulması ve esâmînin okunaklı sûrette yazılması bilhâssa ricâ olunur.

§ *Sebîlürreşâd* kâri'leri arasında öteden beri müteâmil olduğu vechile *Sebîlürreşâd*'a abone kayd olunan her zâtın ihvân-ı dînden lâ-ekall iki kişiyi abone kayd ettirmek husûsuna lütfen yeni abone olan zevâtin da ibzâl-i himmette bulunmaları ricâ olunur.

¹ Ankebût Sûresi, 29/69

İkâz Matbaası'nda tab'ı ikmâl edilmiş 10 Şubat'ta neşr olunmuştur.

Abone Şerâiti
Dâhilî, hârici her yer için
seneliği (250), altı aylığı
(130) kuruşdur.

Nüshası 5 kuruş,
seneliği 52 nûşadır.

İdârehâne
Ankara'da Hürriyet Oteli Karşısında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfik âsâr
maâlmemnuniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Adres tebdîlinde ayrıca beş
kuruş gönderilmelidir.

Mektûbların imzaları vâzih ve oku-
naklı olması ve abone sıra numarasını
muhtevî bulumması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone
olanların adreslerinin Fransızca da
yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir
olduğunun vâzihan bildirilmesi
ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî haftalık mecmû'a-i İslâmîyyedir

اتبعون أهلكم سبیل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdür-i Mes'ül
Eşref Edib

وَاللهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ

17 Şubat 1921

09 Cemâziyelâhir 1339

Perşembe

17 Şubat 1337

Cild: 18 - Aded: 468

İSTİKLÂL MARŞI

— Kahraman Ordumuza —

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üzerinde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Bastiğın yerleri «toplak» diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehîd oğlusun, incitme, yazıkır, atanı:
Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatani.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fişkiracak, toprağı sıksan, şühedâ!
Cânî, cânâni, bütün vârimi alsun da Hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cûdâ.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çığın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim: Bendimi çığner, aşarım;
Yırtarılm dağları, enginlere siğmam taşarım.

Rûhumun senden İlâhî şudur ancak emeli:
Değmesin ma'bedimin göğsüne nâ-mahrem eli;
Bu ezanlar -ki şehâdetleri dînin temeli-
Ebedî, yurdumun üzerinde benim inlemeli.

Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim îman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Uluslararası sel gibiyim: Bendimi çığner, aşarım;
«Medeniyyet!» dedigin tek dişi kalmış canavar?

O zaman vecd ile bin secede eder -varsı- taşım;
Her cerîhamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşam,
Fişkirir rûh-i mücerred gibi yerden na'sım!
O zaman yükselerek Arş'a değer, belki, başım.

Arkadaş! Yurduma alçakları basdırma sakın;¹
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsizca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanların hepse helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağının hürriyyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.

Mehmed Âkif

¹ İstiklâl Marşı'nın bu ilk neşrine bulunan "basdırma" kelimesi, Mehmed Âkif Bey tarafından, "uğratma" şeklinde tashîh olunmuştur. Şiirin Büyük Millet Meclisi'nde okunuşu, Milli Marş olarak kabûlü ve "Hâkimiyet-i Millîyye"de nesri de o tashîhli şekliyle olmuştur.

[306] ESRÂR-I KUR'ÂN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَأَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا^۱
 (أَتَحَدُثُنَّهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لَيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقُلُونَ

-3-

İnsanlar tarafı İlâhîden nâzil olan ahkâmdan yüz çevirir de hiçbir zaman ve mekânın hâlî bulunmadığı yiğin yiğin erbâb-ı dalâlin tezvîrâtını dinlemekle iktifâ ederlerse artık efrâd arasında fitnelerin, fesâdların meydan alması, her türlü hukûkun ziyyâ'a uğraması, hudûd-ı şer'iyyenin muattal kalması gibi vahîm âkîbetlere istihkâk kesb etmiş olurlar. Zâten mukallidlerin öteden beri âdetleridir ki, dâimâ mezâhibin ruhsat cihetlerini araştırmak ve gûnâ-gûn hîlelere sarılmak sûretille kendi şahsî emellerini, nefsânî ihtirâslarını elde etmek isterler. Bunların kütüb-i semâviyye hakkındaki ilimleri sağlam bir ilim degildir. Bunlar sîrf kendi husûsî arzûlarını din tarîkünden tatmîn gâyesini ta'kîb ederler. İşte bunun içindir ki, Allahu zü'l-Celâl bunların Kitâb-ı Mukaddes'e âid olan ilimlerini "emânî" lâfziyla tâvsîf buyurmuştur. Yani bir takûm şahsî emeller ki, âyât-ı mukaddesinin sarâhatine muhâlif olsa bile zünûna, evhâma müstenid bir sürü te'vîllerle, tevcîhlerle o emelleri istihsâl çârelerini araştırip dururlar. Bunlar gizli, açık hert türlü nâmûssuzluğu, ma'siyeti, bi-gayıri hakkın tecâvüzü Cenâb-ı Hakk'ın tahrîm buyurduğunu bilmekle beraber hîyel ve mefâsid erbâbından olan eimme-i dalâle mûrâcaatten hiçbir zaman geri durmazlar; isterler ki, mudîl herîfler kendilerine kitâba uyacak bir yol bulsunlar da o sâyede kebâiri göğüslerini gere gere işleyebilsinler; ma'âsiye, mezâlime bildikleri gibi dalsınlar. Garîbdir ki; bu adamlar kendilerinin Allah'ı, Resûlullâh'ı aldatmaya çalışmakta olduklarını, dîn-i İlâhîye karşı harb açıklarını yakînen bildikleri hâlde îcâd ettikleri bu şeytânî vesâile "hîyel-i şer'iyye" nâmi veriyorlar. Hâlbuki hakîkatte "hîyel-i şeytânîyye" den başka bir şey degildir. Ehl-i ilim arasındaki sapıklar bu sûretle celb-i menfaat, iktisâb-ı servet maksadını ta'kîb ediyorlar. Avâma gelince, garîbdir ki; bunlar da asıl ulemânnın bu kısmını araştırıyorlar da erbâb-ı ilim arasında salâbetle, takvâ ile ma'rûf olan dîni bütün insanları terk ediyorlar. Binâenâleyh bu hareketleriyle kendilerinin muktezâ-yı adl ü şer'i aramadıklarını, bilakis hîlelerle, tuzaklarla işin içinden sıyrılmak tarafda olduklarını göstermiş oluyorlar.

Her ne kadar taklîd etmekte oldukları o mudîl herîflerden vizir ü vebâl i'tibâriyla daha geride kalıyorlarsa da her hâlde onların ma'siyetine iştirâk etmiş bulunuyorlar. Bundan dolayıdır ki; Cenâb-ı Hak bu zümreye dâhil olan

ulemâyi veyl ve helâk ile tehdîd buyuruyor: ² قَوْيِلْ لَهُمْ مِّنَا كَبَّتْ أَيْدِيهِمْ وَقَوْيِلْ لَهُمْ مِّمَّا يَكُسِّبُونَ Kitâbullâh'a muhâlif olarak elliye yazmış oldukları dolayı vay onların başlarına gelecek azâba! Vay onların bu sûretle kazanmış oldukları hasîs menâfi'den dolayı giriftâr olacakları âkibete!

Zemahserî'nin Keşşâf Tefsîri'ndeki şu sözleri ne güzeldir: "Kur'an-ı Kerîm evvelâ ilim ve yakınlerine rağmen Kitâbullâh'ı tahrîf husûsunda ısrâr eden ulemâyi, sonra da bunları taklîd eden avâmi zîr ederek dalâl cihetinden her ikisinin bir olduğunu tasrîh buyuruyor. Çünkü âlim için ilmiyle amel etmek, avâm için de kendisinde bir şemme-i ilim bulunduğça zan ve taklîde râzî olmamak îcâb eder.

Bununla beraber bu mudîl ulemâ elbette idlâl ettikleri halktan vebâl i'tibâriyla pek ileridedirler. ³ قَوْيِلْ لَلَّذِينَ يَكُسِّبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَيُشَرِّوْبُوا بِهِ ثُمَّ نَأْقِلُ لَهُمْ "Yazıklar olsun o insanlara ki, Kitâb'ı istedikleri gibi kendi elliye yazarlar da sonra birkaç para elde etmek için; "Bunlar Cenâb-ı Hakk'ın sözleridir." derler. Kitâbullâh'a muhâlif olarak elliye yazmış oldukları şeylerden dolayı vay onların başlarına gelecek azâba! Vay onların bu sûretle kazanmış oldukları hasîs menâfi'den dolayı giriftâr olacakları âkibete."

[307] Allahu zü'l-Celâl âyât-ı İlâhiyyesini kendi re'y-i sakîmine göre te'vîle kalkışan ve avâmin parasını çekmek için onlara hîle yolundan ahkâm istinbâtiyla uğraşip Cenâb-ı Hakk'a vermiş oldukları ahd ü mîsâki bu âlem-i fânînin degersiz metâ'i uğrunda fedâ ediveren bu mudîl ulemâya en müdhiş hûsrânın, en sedîd azâbin mutlakâ isâbet edeceğini beyân buyurduktan sonra bu tehdîd ve inzâri ^{قَوْيِلْ لَهُمْ مِّمَّا كَبَّتْ أَيْدِيهِمْ} sûretinde te'kîd buyuruyor. Bunların elliye yazdıkları şeyler telfîk olunmuş fetâvâ yiğinlarıyla bâtil te'vîlleridir.

Şübhe yoktur ki Cenâb-ı Hak tehdîd-i vâki'ini ikâ' husûsundaki sıdkını göstermiştir: Evet, Benî Isrâîl ulemâsının irtikâb ettikleri bu fazîhayı hiçbir ümmet irtikâb etmemiştir ki, Allahu zü'l-Celâl onu tenkîl ile nâsiye-i hîzlânına zillet ve meskenet damgasını vurmuş olmasın. Zâten Fâitr-ı Hakîm'in Benî Isrâîl rüesâsini, Benî Isrâîl ulemâsını misâl getirmesi Kelâmullâh'ı tahrîf ve sîrf kendi karîhalarının mahsûlü olan bir takım ahkâmi Cenâb-ı Hakk'a isnâd şenâ'atini irtikâb eden cemâ'atîn giriftâr olduğu âkibeti başka milletlere göstererek onları ibrete sevk etmek içindir.

Eğer ulemâ-yı İslâm Cenâb-ı Kibriyâ'nın serd etmiş olduğu bu gibi nûmûneleri nazar-ı dikkat önünde bulundurmuş olaydilar tebeddül şâibesinden masûn bulunan kânûn-ı İlâhînin helâke mahkûm ettiği

² Bakara Sûresi, 2/79

³ Bakara Sûresi, 2/79

ümmetlerin giriftâr oldukları ictimâ‘î hastalıklar bu zavallı millet arasında hiçbir zaman intişâr etmezdi; kezâlik içlerinde ahbâr-ı Yehûd'a rahmet okutacak kadar bid'atler, hîleler îcâd eden ulemâ‘-i sû‘ yetişmezdi.

Kitâbullâh’ı hiçbir vechile kabûl edilmeyecek sûrette te’vîl bid’ati alabildiğine teammûm etti. Tefsîre tasaddî edenlerden birçoğu kendi hevesâtına ittibâ‘ husûsunda o kadar ileri gittiler ki, Kur’ân’ın ihtivâ ettiği ahkâmı istinbât için onun esâlib-i hakîme ve esrâr-ı dakikasını asla gözetmediler; yalnız elde edecekleri servetin, ikbâlin, mansibin derecesini düşünerek ona göre hükümler tasnî‘ ettiler. Hiç şüphe yoktur ki, bu gürûha dâhil olanlar hareket-i vâkı‘alariyla dînin erkânını yıkıyorlar, hudûd-ı ilâhiyyeyi muattal bırakıyorlar, ümmetlerin hukukunu pây-mâl ediyorlar, âcizleri mütegallibe elinde zebûn bırakıyorlar, fukarâya karşı zenginlere müzâharette bulunuyorlar. Bu sûretle mensûb oldukları ümmetlerde ahlâkî hastalıklar müstevlî hâlini alıyor. Efrâd arasında husûmetler, adâvetler icrâ-yı hükm ediyor. Bunlar ateş gibi kendi kendilerini yiyip bitiriyor. Nihâyet za‘f ve inhilâle mahkûm olarak izmihlâl uğurumlarına doğru sürüklüyor. İşte bu hâl Cenâb-ı Hakk’ın onlara dünyâdaki veylidir, dünyadaki azâb-ı âcildir. Âhiretteki nasîbleri ise cahîm-i hûsrândır ki, hevl ü dehşetini ihâta kâbil değildir.

Abdüleziz Çâvis

INKISÂR-I HAYÂL

—Sevgili İzmir’i işgâli münâsebetiyle—
Diyorduk: Zulm ü vahşet kalktı, bir başka cihân geldi,
Onu tedvîr eden Wilson gibi kutb-ı zamân geldi!
Diyorduk: En zaîf akvâma hattâ saltanat mev‘ûd!
Kristof ülkesinden böyle bir sâhir-beyân geldi!
Diyorduk: Fikr-i istîlâ, tahakküm, ihtarâs oldu,
Koyun, kurt hep barıştı, âleme sulh u emân geldi!
Diyorduk: Gâlib ü mağlûb yok, meydanda bir hak var;
O hakkı haykîran bir sayha, bir can-kurtaran geldi!
Diyorduk: En tabî‘î hakkıdır Türk’ün de istiklâl,
Mezârdan* böyle bir ses yükselp dünyaya cân geldi!

Fakat, heyhât... Bunlar hep birer hülyâ-yı muğfilmiş,
Adâlet beklenen yerlerden âtes geldi, kan geldi!
Cihân bir lûtâf-ı şâmille nasîb-i kâmîni aldı;
Bahâr-ı ömr-i İslâm’â fakat yalnız hazan geldi!
Şâşirdik: Rûh-ı Kânûn’ye** arz-ı mâcerâ ettik;
Onun kabr-ı hazîninden de nâdim bir figân geldi!

* Washington mezâri.

** Vaktiyle Fransızları himâye eden Sultân Süleyman Kânûnî

İlâhî, bunca yıldır nâmını tebcîl eden İslâm,
Bunaldi, Mustafâ'nın yurduna zehrîn duman geldi!
İlâhî, mücrimiz: Dergâh-ı ihsânından ayrıldık,
Tapındık Garb’â, battik. Hep belâ-yı âsuman geldi!
İlâhî, kîble-i ümmîdimiz Sen’sin ve Sen varsın,
Înandık: Ders-i hûsrân u felâket pek yaman geldi!
Uyan ey ümmet-i merhûme silkin, artık Allah de,
Bakarken Garb’â gördün hep yılan geldi, Yunan geldi.

16 Mayıs 335

H. Basri

[308] ÜMMET-İ İSLÂMİYYENİN TA‘KÎB EDECEĞİ TARÎK-İ İCTİMÂ‘Î ANCAK KENDİ MEDENİYET-İ İSLÂMİYYEMİZDİR

Beyne'l-akvâm büyük mücâdeleleri büyük inkilâblar ta‘kîb eder. Beşerin târîh-i hayatında vukû‘a gelen bütün inkilâbat-ı fikriyye ve ictimâ‘iyye hep böyle azîm mücâdelelerin mahsûlüdür. Milletleri harekete getirdikten, büyük büyük kitleleri yerinden oynattıktan sonra eski nizâmât-ı ictimâ‘iyyenin sarsılmaması kâbil değildir. Muhtelif âdât ve tabâyi‘da bulunan milletlerin yekdiğeriyle temâs ve tesâdümü hayatı beşerde pek büyük te’sîrlер husûle getiriyor. Akvâmin kaynağı ne kadar vâsi‘ olursa ictimâ‘î tahavvüller de o nisbetté kesb-i ehemmiyyet ediyor. Beşeriyet böyle mütemâdî inkilâblarla yoğrula yoğrula tavırdan tavıra intikâl ediyor. Bu istihâlelerle beyne'l-beşer yeni câmi‘alar husûle gelir, insanlar arasındaki iftirâk hufreleri biraz daha dolar, beşeriyet bu sûretle vahdete doğru seyr-i tabî‘isini ta‘kîb edip gider.

Sükkân-ı arzin bugünkü ahvâl-i umûmiyyesine söyle yüksekte bir nazar atf olunacak olursa pek muazzam inkilâb dalgaları arasında çalkalanmakta olduğu görülür. Bu fikir tûfânının ne vakit sükûn bulacağı ve nerede karar kılacağı henüz belli değildir. Bu tahavvûlât-ı ictimâ‘iyyenin azameti milletlerin rûhiyâtiyla iştigâl eden ecille-i ulemâyi bile hayretler içinde bırakmıştır. Bugün artık kuvâ-yı ictimâ‘iyye, kuvâ-yı siyâsiyyeden ziyâde kesb-i ehemmiyyet ediyor ve bugünkü mücâdele-i beyne'l-milede hâkim oluyor. Bugün milletler kavmî menfaatlerini ileri sürmekten ihtarâz ederek hep beşerin saâdeti nâmına hareket etmeyeceğini göstermek mecbûriyetini hissediyorlar. Harbi Umûmî, Avrupa’nın mukadderât-ı akvâm üzerindeki hâkimiyetini sarstı; devlet ve kavmiyet esâsları üzerine müesseses muvâzeneleri yaktı. Beşeri müdhiş bir çember-i zulüm ve tazyîk altına alan bu şebeke-i siyâsiyyenin inkisâmî efkâr-ı akvâm üzerinde büyük te’sîr husûle getirdi. Ve milletler arasında ictimâ‘î mücâdele

sahnelerini açtı. Asıl mücâdele-i kübrâ şimdî başlıyor.

Bu muazzam ve cihân-şümûl inkilâb ve tahavvülât devirlerinde arada kaynayıp ezilmemek isteyen büyük milletler bu cereyânlarla karşı ciddî bir vaz'iyet almak, veche-i azîmetini gâyet esâslı sûrette ta'yîn ederek o istikâmeti ta'kîb eylemek mecbûriyetinden kat'iyyen vâreste kalamazlar. Yoksa muhtelif cereyânlar arasında bocalayarak girdâba sürüklenmekten yakayı kurtarmak kâbil olmaz. Milletlerin mukadderâtıyla iştîgâl eden ricâl-i mütefekkirîn için böyle zamanlarda düşünülecek nokta yalnız maddî hudûdlar değildir. Bununla beraber milletlerin ve ictimâ'i vicdânlarının ma'nevî hudûdlarını da mutlakâ nazar-ı ihtmâma almak zarûridir. Çünkü bu hudûd-ı ma'neviye fazâ'il-i beşeriyye kavâfilinin geşt ü güzârına birer mecrâ-yı selâmet olduğu gibi milletlerin mukaddesâtını yağımaya gelecek olan cünûd-ı bâğıyye-i dalâlet de birer medhal-i şekâvet teşkil ederler. Fazâile karşı kapıları seddetmek ne kadar mezmûm bir taassub ise dalâlete karşı mukâvemet de o derece memdûh bir salâbettir. Milletlerin yaşamaya ve yükselmeye olan isti'dâdları bu sâhada gösterdikleri ehliyetle ölçülür. Çünkü hudûd-ı ma'neviyesini muhâfaza edebilecek salâbeti hâiz olamayan milletler, hudûd-ı maddîyyelerini de muhâfaza edemezler. Muvakkat bir zaman için muhâfazaya kudret-yâb olsalar bile istikbâlden kat'i sûrette emîn olamazlar; ergeç fenâ ve temessüle mahkûm kalırlar.

Binâenaleyh her şe'n-i yevmîsi asrî birer ders vermekte olan böyle müdhîs bir zamanda ümmet-i İslâmîyyenin mukadderât-ı siyâsiyye ve ictimâ'iyyesine bir cereyân-ı sâlim vermek ve darabât-ı vakâyi' ile ezilmekte bulunan İslâm Âlemi'nin vicdân-ı umûmîsini tagdiye ve tatmîn etmek; gerek maddî, gerek ma'nevî sâhada veche-i istikâmetini takrîr ve tesbît etmek evliyâ-yı umûr için en mütehattim ve en mütekaddim bir vazîfe-i hayâtiyyedir.

Bugün mukadderât-ı cihâna hâkim olan milletlerin ahvâl-i ictimâ'iyye ve fikriyyesine umûmî bir nazar atf edecek olursak iki büyük cereyânın çarşılmakta olduğunu görürüz. Bunlardan biri bütün akvâm-ı beşeriyyeyi taht-ı tahakkümünde tutmak ve insanları mahdûd bir zümrenin menfaatine çalıştmak isteyen emperializm ve kapitalizm âlemi, diğeri ise bu âlemin istinâd ettiği bütün esâsâtı yıkarak kudret ve nûfûz-ı hükümeti bilâ-kayd ü şart avâmin eline tevdî' etmek ve insanlar arasında her husûsda müşterek ve müsâvî bir hayat te'sîs eylemek isteyen bolşevizm âlemidir. Bu iki cereyân bugün müsâdemî hâlinde bulunuyorlar. Binâenaleyh bu vaz'iyet-i cedîde karşısında ümmet-i İslâmîyyenin ittihâz edeceğî hatt-ı hareketi kararlaştırmak bugünün en mühim mes'elesi, mukadderât-ı İslâm ile iştîgâl edenlerin en mühim vazîfesidir. Yalnız bu husûsda hissiyâta kapılmayarak ilmî ve ictihâdî bir sûrette mes'eleyi

halle çalışmak, hak ve hakîkate vusûl için en sâlim bir yoldur. Bizce pek ziyâde hâiz-i ehemmiyyet görülen bu mes'elenin halli elzemdir. Onun için temennî ederiz ki, hukûk-ı esâsiyye ile iştîgâl eden zevât ile cihânın ictimâ'i cereyânlarını ta'kîb eden mütefekkirîn-i ümmet bu husûsdaki nokta-i nazar ve mütlââalarını neşr etmek lûtfunda bulunsunlar. Hattâ bu husûsda [309] bütün akvâm-ı İslâmîyye mütefekkirlerinden mürekkeb bir şûrâ-yı âliyye-i İslâm'ın in'ikâdiyla İslâm Âlemi'nin veche-i istikâmetini ta'yîn etmesi de bugün bir zarûret hâlini almıştır.

Bir asırdan beri milletimizin te'âlisi için mutlakâ garbılışmaktan başka bir çâre-i halâs olmadığı kanâati milletin mukadderâtına hâkim olan ricâlin efkârını tamâmiyla istîlâ etmişti. Medeniyet-i Garbiyyenin te'sîrâtı altında şahsiyetini gâib ederek müfrît bir Garb-perestlige mübtelâ olan bu zümre-i münevver selâmet-i millîyyeyi ancak kendisinin dûçâr olduğu bu ibtilâ-yı marazîyi memlekete sirâyet ettirmekte göründü. Bu gaflet, terakkî ve te'âlî nâmına vicdân ve efkârda envâ'-ı buhrânlar tevlîd ederek memleketi felâketten felâketeye sürükleşip götürdü. Garb irfân ve medeniyeti ile perverş-yâb olan bu zümre-i münevvereden beklenen yegâne şey, Garb'ın 'ulûm-ı müsbete ve sahîhâsını, fûnûn-ı âliyye ve sinâiyyesini memlekete nakil ve tatbîk etmek idi. Çünkü ictimâ'iyyâtımız ve ahlâkiyyâtımız en metîn temeller üzerine mevzû' idi. Görülen acz ve fürtûr-ı umûmî 'ulûm-ı müsbetedeki cehâletin bir netîcesi idi. Hastalığımız 'ulûm-ı müsbetedeki cehâlet, dermânsızlığımız, fûnûn-ı âliyye ve sinâiyyedeki yoksuluğumuz bulunuyordu. Hâlbuki münevverânumız kendilerinden beklenilen vazîfeyi yapmadılar. Cem'iyetimizi Garb ictimâ'iyyât ve ahlâkiyyâtı dâiresindeki bir şeke koymaya uğraştılar. Bu sebeble hey'et-i ictimâ'iyyemiz arasına tefrika temellerini vaz' ettiler. Bunlar Garb mevzûât-ı medeniyesinin Şark'a veya her yere tevâfuk edeceği zannına düştüler. Kavânîn ve müessesât-ı Garbiyyenin kabûl ve idhâliyle mazhar-ı teceddûd ve terakkî olmak kanâat-i sahîfesini perverde eden bu Garb-perest zümrenin teşebbüsât-ı taklîd-kârânesi pek tabî'î olarak hezîmet-i tâmme ile netîcelendi.

Bugün de yine ikinci bir hatâya düşmek gafletinde bulunan bir zümrenin peydâ olduğunu görüyoruz. Bazı fikirlere göre: "Bizi boğmak isteyen bu medeniyet-i Garbiyyeyi yıkmak üzere teessüs eden komünizm cereyânına bilâ-kayd ü şart tâbi' olmak, onun vaz' ettiği prensipleri olduğu gibi derhâl kabûl etmek selâmet-i millîye için elzemdir..." Her türlü ivaz ve garazdan sâlim olarak samîmî sûrette bu fikrin tarâfdârları bulduğunu nazar-ı dikkate alıp muhâkemâtımızı ona göre yürütmek

istiyoruz.

Bizi böyle daldan dala sevk eden nedir? Niçin biz selâmet ve saâdeti kendimizde, kendi îmân ve kanâatlerimizde aramıyoruz da böyle dâimâ ecnebî cereyânları arkasından sürüklenmek istiyoruz? Nefislerine, milletlerine karşı bu i'timâdsızlık kendilerine nereden geliyor? Bizim ne kadar garîb hâlet-i rûhiyyemiz vardır? Her mechûl veya nev-zuhûr olan şeylere o kadar müfrit bir meclûbiyet gösteriyoruz ki hakikaten hayret etmemek mümkün değildir. Hiç şüphe yok ki, bu meclûbiyet, bunların muhassenât ve mahâzîrini bilemediğimizden neş'et ediyor. Ve bu adem-i vukûf, onların hâiz-i kemâl olduklarına i'tikâd için kâfi geliyor. Fenâ olduğunu bildiğimiz şeyleri almıyoruz da iyiliğini bilemediğimiz şeyleri almaya kalkışıyoruz ki, asıl bizi hatâya düşüren nokta budur. Mechûlâtı nazarlarımıza âmâlimizi te'mîn, arzularımızı tatlîn edebilecek bir şey hâlinde tahallî ettiriyoruz. Hâlbuki bu nev-zuhûr ve mechûl olan şeyler ekseriyâ hiç beklenilmeyen birçok netâyic-i seyyie tevlîd ediyor. Bilhâssa an'anât ve i'tiyâdât-ı mevzûayı yıkıyor, kıymetdâr bazı hissiyât ve i'tikâdâtı rencide ediyor. Bu sûretle hey'et-i ictimâ'iyyenin mevcûdiyet-i maddiyye ve ma'nevîyesini sarstoğu için en müterakki, en mes'ûd milletlerde bile adem-i i'timâd, hattâ endîşe uyandırıyor. Biz ise yeni ve mechûle karşı böyle garîb bir incizâb göstermeyi bir muhabbet-i terakkî-perverâne telâkkî ediyoruz. Hattâ bununla müftehir de oluyoruz. Hatâ-âlûd müdrikât ve muhâmât üzerine müesses bir âlem-i kâzib içinde yaşamak bizde böyle bir hâlet-i rûhiyye ve fikriyye tevlîd ediyor. Bu sûretle âlem-i hakîkî nazar-ı idrâkimize bî-gâne kâliyor; hakîkati bâtil, âşikârı hayâl, hidâyeti dalâlet, vâki'i gayr-ı vâki', mümkünü muhâl ile karıştırarak en baîdü'l-ihtimâl tertîbât ve tasavvurâttan saâdet temennî ediyoruz.

Garb ictimâ'iyyâtının arkasından bu kadar zaman koştuk. Felâketten başka ne netîce hâsil oldu? Onların şa'saa-i maddiyyesi evvelâ gözlerimizi kamaştırdı, sonra da rûhlarımıza yaktı. Bu medeniyeti temsile çalışıkça kendi ahlâk ve ictimâ'iyyâtımızın bağları çözüldü. Îmân-ı dînîmiz dûcâr-ı za'f oldu. Siyâsî, ictimâ'î, hattâ beşerî varlıklarımıza âid azimlerimiz birer birer kırıldı.

Şurasını söyleyelim ki, Garb medeniyetinden 'ulûm ve funûn, müessesât-ı ilmiyye ve insâniyet-kârâneyi, yani yalnız fikir ve fazilet üzerine istinâd eden medeniyeti kasd etmiyoruz. Medeniyetin bu kısmına hürmet ederiz. Ve felâketlerimizin başlıcası da uzviyet-i irfândan ibâret bulunan bu kîsm-ı medeniyetten mahrûmîyetimiz olduğunu da i'tirâf ederiz. Biz bu medeniyetten yalnız Garb ictimâ'iyyâtını ve resmî Garb'ı kasd ediyoruz.

İşte bu medeniyettir ki, Roma İmparatorluğu'nun

enkâz-ı izmihlâlini paylaşan ve barbarların pek yakın halefleri bulunan rüesâ-yı cismâniyyenin tâhrîbkâr ihtirâslarıyla rüesâ-yı rûhâniyyenin dînî münâferetlerine serbestî-i cereyân vererek âlemi zulmetlere boğdu. Cihan müreibbîsi tavrusunu takınan bu medeniyet pençe-i tecâvüzünü bütün aktâr-ı âleme teşmîl etti. Her tarafda huzûr ve râhatı selb eyledi. Garb'ın tecâvüzâtından kurbiyeti hasebiyle en ziyyâde Şark-ı Karîb müteessir ve felâkete dûcâr oldu. Parlak bir medeniyetin bitmez tükenmez hazînelerine mâlik olmak ve Şerî'at-ı Muhammediyye'nin esâsât-ı fâzilasına sâlik bulunmak i'tibâriyla bir tarafdan rehâbîn-i nasârânın buğuz ve adâvetlerini, [310] diğer tarafdan da şövalyelerin tama' ve hasedlerini celb etmeye mahkûm kaldı.

Bilâhare efkârin başka mecrâlar olması üzerine bu ırsî husûmetler başka şekillerde icrâ-yı ahkâm etmeye başladı. Maskeler değişti. Artık Şark âlemi Salîb nâmına değil, medeniyet ve beşeriyet nâmına tecâvüzâta ma'rûz kaldı. Garb'ın Şark'a husûmeti neden bu kadar şedîddir? Çünkü Şark'ta bu kadar tecâvüzâta karşı bir türlü ölmeyen bir rûh vardır: O rûh, şahsiyet-i İslâmiyyenin söndürülemeyen o ezelî nûru Avrupa'yı çıldırtıyor. Salîbiyyûnun bunca muhâcemâtına karşı koyan, Hristiyanlık'ın intişârına sed çeken, Avrupa'nın Şark'ta temdîn nâmı altındaki istîlâ siyâsetine dâimâ engel olan bu şahsiyet-i İslâmiyyeyi imhâya kâdir olamamak... İşte Avrupa'nın bizim hakkımızda beslediği gayz-ı derûnînin sırr u hikmeti budur.

İslâm Âlemi'ne karşı bu hâlet-i rûhiyyede bulunan Avrupa son asırda başlıca iktisâdiyatında adem-i tevâzünden dolayı müdhiş bir fesâd-ı ictimâ'ye uğradı. Mala hırs ve tama', sefâhete meyl ü incizâb kalblerdeki bütün şefkat ve merhamet hislerini sildi. Rûhları muzlim bir kasvet ve vahşete mübtelâ etti. Hodgâmlık yegâne şîarı oldu. En şenî' zulümleri icrâdan çekinmez oldu. "Menfaat"ten başka hiçbir şeyin kıymeti kalmadı. Âile râbitaları çözüldü. "Kuvvet"ten başka hiçbir şey tanımaz oldular. "Hakk"ın bir ma'nâsı kalmadı. Fazîlet yerine menfaat, te'âvün yerine tenâzü', uhuvvet yerine kavmiyet ve unsuriyet kâim oldu. Bu sûretle hey'et-i ictimâ'iyyenin şîrâzesi bozuldu. Gözleri kamaştıran şa'saa-i maddiyeye rağmen rûhları en sâfil derekeye düştü. Ferdler en müdhiş ıztırâblara dûcâr oldu. Bütün servet ve haşmet mahdûd ellere inhisâr etti.

İşte hey'et-i ictimâ'iyye-i İslâmiyyeyi böyle bir medeniyet arkasından sürüklemek, bilmeyiz ki, felâket ve izmihlâlden başka bir netîce tevlîd eder mi? Şahsiyet-i İslâmiyyeyi kal' ile efrâdını kendi saltanat-ı zâlimesine hizmetkâr etmek isteyen bu medeniyetin peşine takılmak sûretille ümmet-i İslâmiyyenin felâh ve saâdetine

imkân var mıdır? Hey'et-i ictimâ'iyyemizin saâdeti için "Tanzîmât" nâmı altında bilerek, bilmeyerek harîm-i ictimâ'i ve ahlâkimizâ sokulan bu medeniyet, milletimizin bünye-i ictimâ'işini zîr-ü-zeber eylesi. İctimâiyâtımızın sarsılması ahlâkimiz üzerinde de büyük te'sîrlər gösterdi. Hattâ bu te'sîr i'tikâdâtımıza kadar nûfûz etti. Bu zâlim medeniyet bizi bu hâle getirdikten sonra yine ihtirâsâtını teskîn edemiyor. İslâm'ın şahsiyet-i ma'nevîyyesini büsbütün imhâ etmek için bütün mevcûdiyetiyle uğraşıyor. Önce "tevvîr ve temdîn" nâmı altında sokuluyor; bâtil nazariyeleriyle muhîti tefessühe uğrattıktan sonra;

– Burada benim harsim, benim irfânım, benim lisânım münteşirdir; binâenaleyh burası bana âiddir... der, istîlâ eder. Mûrûr-ı zamânla orasını istimnâl ve istimlâke mahkûm eder. Bugün bütün diyâr-ı İslâm'ın çektiği mezâhim ve iżtîrâbât hep bu medeniyet-i Garbiyye yüzündendir. Eğer bu medeniyet bu sûretle inkışâf ederek cihâna zulüm ve mafsedet neşr etmeseydi elbette bugün şahsiyet-i İslâmiyye böyle zebûn düşmezdi. Bizim medeniyet-i İslâmiyyemizi, mevcûdiyet-i maddiyye ve ma'nevîyyemizi hep bu Garb medeniyeti denilen şahsiyet-i zâlime boğdu, öldürdü. Hem öyle fecî bir sûrette ki bütün felâketlerimizi bize kendi ellerimizle ihmâr ettirdi. Memleketimize türlü türlü cereyânlar sotku. Bilerek, bilmeyerek o cereyânlar arkasından milleti sürükleyenler zuhûr etti. Kavmiyet Yirminci Asr'ın şîâridir, dediler; vahdet-i millîyyeyi târumâr ettiler. Şeâir-i İslâmiyye Kurûn-ı Vustâ mahsûlüdür, dediler; milletin en müdhîş zelzelelerle yıkılmayan ahlâkını berbâd ettiler. Levâzim-i medeniyedir dediler; en şenî münkerâtı mübâhât sırasına koydular. Felsefe-i asriyye dediler; en meîn i'tikâdları sarstilar. Arkasından da Garb ihmâr ettiği bütün o cehennemî vâsitalarıyla, toplar, zırhlılar, tahte'l-bahirler, tayyârelerle üzerimize saldırdılar. Güzel memleketlerimizi kanlar, ateşler içinde bırakılar. Her biri birkaç devlet teşkîl edecek kadar vâsi' arâzisi olan birçok müslüman diyârını daha pençe-i tahakkümüne geçirdiler. Bununla da ihtirâslarını teskîn edemiyorlar da el-ân bin türlü tezvîrâtla, amansız hûcûmlarla muttasıl yakıyor, yıkıyor, çığrıyorlar. Pek a'lâ görüldüy ki, bu medeniyet-i Garbiyye nâşirlerinin asıl garazı şahsiyet-i İslâmiyyeyi imhâ etmek, İslâm Âlemi'nin dimâg-ı mütefekkirini ezmek, parçalamaktır.

İnkâra meçâl olmayacak sûrette hakkımızdaki gayz ve kîni bütün nazarlarda tahakkuk eden bu medeniyet-i zâlimenin mafsedet, zulüm üzerine kurulan esâsâtı arkasından ümmeti sürüklemek kadar büyük bir gaflet ve cinâyet tasavvur olunamaz. Biraz düşünür kafası, biraz merhamet ve insâfi olan hiçbir ferdin bugün buna tarafdâr olduğuna biz kâil olamayız. Binâenaleyh selâmet ve saâdetimiz için bu cihetten bir hayır olmadığı

tahakkuk ettikten sonra ona muhâlif olarak tebellür eden ve o medeniyetin bütün esâsâtını kökünden yıkmayı şîâr edinen bolşevizm cereyânını tedkîk edebiliriz.

* * *

Her şeyden evvel şu hakîkat-i ilmiyyeyi nazar-ı dikkate almalıdır ki, herhangi bir hâdisenin, tabîat ve mâhiyeti ne olursa olsun, en mühim, en esâslı âmili zemîn-i husûlü olan muhîttir. Her türlü tedkîkât ve muhâkemâttâ evvelâ [311] muhîti nazar-ı i'tibâra alınmak zarûrîdir. Binâenaleyh mukaddemâ Avrupa hey'et-i düveliyyesi arasında bulunan Rusya'da zuhûr eden hâdise-i inkilâbiyyenin mâhiyetine lâyıkıyla kesb-i vukûf için esbâb ve avâmilini, muhîtin ilcââtını uzun uzadı nazar-ı tedkîk ve tetebbu'a almalıdır. Acaba bu hareket ne gibi efkâr ve ihtiyâcâttan doğmuştur? Orada yaşayan halkın tarz-ı tefekkür ve ihtisâsâti, ahvâl-i rûhiyye ve ictimâ'iyyesi ne merkezdedir; teşekkül-i târîhîsi, ahlâk-ı husûsiyyesi, secâyâ-yı mevrûsesi, âdât ve i'tikâdâtı ne yoldadır?.. Bütün bunlar tedkîk olunmadıkça o hâdise hakkında esâslı bir fikir edinmek nasıl kâbil olabilir? Sonra büsbütün başka bir muhîtte, büsbütün başka avâmil ve ihtiyâcât sevkiyle vûcûd bulan bir hâdiseyi herhangi millete aynen tatbîke kalkışmak nasıl câiz olur? Böyle bir mukallidin ilm-i ictimâ'in hangi düstûruyla kâbil-i tevfiktir? Dünyanın hiçbir yerinde hiçbir şekil siyâsî yoktur ki, o milletin mâzîsine ve ahvâl-i ictimâ'iyyesine uygun bulunmuş olmasın. Herhangi bir millet kavânîn-i ictimâ'iyyeye muhâlif böyle bir yola sülük ettiği takdîrde onun için felâket ve izmîhlâlden başka bir âkîbet yoktur. Biz ise ma'atteessûf bütün harekâtımızda dâimâ böyle muhâlif-i tabîat yollar tutmakla zevk alıyoruz.

Kaldı ki, bu hâdise-i inkilâbiyye henüz esâsâtını lâyıkıyla tesbît ve takrîre muvaffak olamamıştır. Înkîlâb henüz devâm ediyor. Nerede karar kilacağı belli değildir. Hattâ kendileri bile bu husûsda kat'î bir şey söyleyemezler. Çünkü onlar da daha aynı esâsât üzerinde bir ictimâ'hâsil edememişlerdir. Înkîlâbin muhtelif muhâkemât, muhtelif tefsîrât, muhtelif telâkkiyâta uğradığı biraz o âlemin ahvâline vukûfu olanlarca ma'lûmdur. Meselâ bazıları komünizmi millîlestirmek tarafdârıdır, bazıları ise buna külliyyen muhâlifdir. Bu kadar muhâlif ictihâdlarla beraber bugün müttehiden çalışıyorlar. Tabî'i bunu içâb ettiren ilcâât-ı siyâsiyyeyi de nazar-ı dikkate almak zarûrîdir. Onlar bugün tecrübe devirleri geçiriyorlar. Herhâlde dünkü komünizm ile bugünkü komünizm tatbîkât i'tibâriyla bir değildir. Bâhusûs bunlar müfrit hareketlerdir. Tehlikeleri büyüktür. Tatbîki bî-pâyân müşkilâti dâîdir. Bakalım, bunların tecrübeleri nereye müncер olacaktır? Ahvâl-i siyâsiyye ve ictimâ'iyyede bir milletin diğer akvâmin tecâribinden istifâde etmesi

ne kadar güç, ne kadar hatar-nâk bir mes'eledir. Böyle hazır konmaya kalkışan milletlerin uğradıkları nekbet ve felâketler ne yamandır! Her millet ancak kendi derece-i isti'dâd ve mesâisiyle mütenâsib, ahvâl-i ictimâ'iyyesine uygun bir şeklär-i siyâsiyi hazm edebilir. Bu husûsda iyilik ve kötülük mevzû'-i bahs olmaz. Bir millete kâbiliyeti hâricinde kabûl ettirilecek herhangi bir şeklär -nefsü'l-emirde iyi de olsa- aksü'l-amel vücûda getirir. Bu mes'eleler milletlerin ictimâ'iyyâtına taalluk eder. En nâzik, en hassâs mes'elelerdir. Kumaş alıp satmaya benzemez. Onun için biz bu husûsda esâs i'tibâriyla herhangi bir milletin usûl-i ictimâ'iyye ve siyâsiyyesinin diğer bir millette aynen tatbîkine imkân bulunduğu kâil olanlardan değiliz. Binâenaleyh bu mes'eleyi ictimâ'i ve ilmî bir nokta-i nazardan muhâkeme ettiğimiz takdîrde biz bu netîceye vâsil oluyoruz.

Yani maksadımız biz âlem-i insâniyyet için mefsedet ve mazarrattan başka hiçbir hayatı olmayan emperyalizm ve kapitalizm âleminin prensipleri arkasından milleti sürüklemeysi ne kadar muhâlif-i tabiat bulursak buna mukâbil olarak zuhûr eden ve mâzî ile büsbütün alâkasını kat' ve maddî, ma'nevî her şeyi kökünden kal' ederek fitrî ve kisbî bütün tefâvütleri tesviye, bütün emvâl-i husûsiyyeyi umûma mâl ederek müstereken istifâde eylemek, bütün nûfûz ve kudret-i hükûmeti bilâ-kayd ü şart avâmın eline tevdî' etmek düstûrunu ta'kîb eden komünizm cereyânının arkasından sürüklenecek de bizce kavânîn-i ictimâ'iyyeye o kadar aykırı bir harekettir. Maamâfih onları bu hareketlerinde ma'zûr telâkkî ederiz. Ve kendi mâzîlerinden büsbütün kat'-i alâka etmelerini, kendilerine âid maddî, ma'nevî herşeyi kökünden kal' etmelerini pek münâsib görürüz. Çünkü onların mâzîsi -ki, âbâ-i nasârânın efkâr-i muzlimesinden ve bu efkâra istinâd eden-çarlık istibdâd ve mezâliminden başka bir şey değildir. Onun yıkılması elbette beserin halâs ve saâdeti nâmına temennî olunacak bir şeydir. Hele bütün cihânın başına belâ-yı azîm olan, istiklâl ve hürriyet-i beseri boğan o emperyalist ve kapitalist medeniyet-i Garbiyyeyi yıkmak husûsundaki hareketlerini tebcîl ederiz. Ve bu husûsda kendilerine bütün âlem-i insâniyyetin, bütün Âlem-i İslâmiyet'in minnetdâr olacaklarını da söyleyebiliriz. Hattâ bu husûsda kendilerine elimizden gelen her türlü mu'âveneti de dirîğ etmemeyi bir vecîbe telâkkî ederiz. Bu noktalarda tamâmiyla kendilerine iştirâk ederiz.

Yalnız bu hedm ü tahrîbâtlarını bizim esâsâtımıza da teşmîle kalkışıkları zaman kendilerinin ne azîm hatâya düştüklerini kendilerine anlatırız. Ulemâmız ilimleriyle, ricâl-i siyâsiyyemiz mahâretleriyle, hâsılı ümmetin her sınıfı kendine mahsûs san'atiyle kendilerini tarîk-i hakka irşâd etmeye çalışır.

Bendeniz öyle zannediyorum ki, beserin saâdetinden başka bir gâye bilmeyen İslâm'ın esâsât-ı âliyesini kendilerine lâyıkıyla anlatacak ulemâ olsa her hâlde bu adamlar hak ve hakîkati teslîmden imtinâ' edemezler. Çünkü fitratın lâ-yetegayyer kânûnlarına müstenid ve muttabık olan Müslümanlık beserin hayat-ı fâniyye ve sermediyyedeki saâdetlerini te'mîn eden, her iki âlemdeki hâllerinin medâr-ı salâhi olan bir gâye-i kemâldir. Mütemâdiyen tavirdan tavıra giren, devirden devire intikâl eden âlem-i insâniyyetin en nihâyet karar kılacağı noktası hiç şüphe yoktur ki, bu kânûn-ı akvem, [312] bu nizâm-ı a'zamdır. Çünkü Müslümanlık, her türlü ifrât ve tefrit cereyânlarından âzâde olarak merkez-i i'tidâl noktasıdır. Beseri zulüm ve tazyîk altına almak ne kadar insâniyete münâfi ise hiçbir kayd ile mukayyed olmayarak âzâde-serâne-i maîset de o kadar kavânîn-i fitrata mugâyirdir. ¹ “أَيْحُسْتُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَنْزَكُ شَدَّىٰ” “İnsan kendini zanneder mi ki başı boş bırakılmıştır?” Yalnız başına ihtiyâcât-ı hayâtiyyesini tedârike muktedir olamayan, acz-i zâtîsini bir hey'et-i ictimâ'iyyeye iltihâk sûretyile telâfi zarûretinde bulunan insanlar bu cihetle hürriyetinin bir kısmını mutlakâ fedâ etmek mecbûriyetindedirler. Mütefekkirîn-i cihânın taharrî ettiği serbestlik, insanın kâffe-i hasâsisini bilâ-mâni' ve müzâhim isti'mâl edebilmesinden ve cem'iyyet-i beseriyye a'zâsından birine sâirlerinden gelecek mazarrâti men' edecek, el-hâsîl ağrâz ve âmâl-i beseriyyenin fevkinde olarak umûma icrâ-yı ahkâm edecek bir şerî'at-i âdileye tâbi' bulunmasından ibârettir. Bu, bütün mütefekkirîn-i akvâmin ta'kîb ettileri, hâl-i aslî ve mu'tediline ircâ'a çalışıkları hürriyet-i hakîkiyyedir ki, Müslümanlık işte bundan başka bir şey değildir.

Tabî'i bolşevikler dâimâ böyle hâl-i ifrâtta kalacak degillerdir. Tabîat-i beseriyye elbette onları fitratın lâ-yetegayyer kânûnlarına sevk edeceklerdir. Bugün onlar inkîlâbin devr-i mestîsinde bulunuyorlar. Tecrübe ede ede her hâlde dâire-i i'tidâle rûcû' edeceklerdir. Yoksa ifrât ve tefrit ferdleri olduğu gibi milletleri de izmihlâle sürüklemekten hiçbir zaman geri durmaz.

Şimdi böyle tezebzüb-i ictimâ'i ve fetret-i siyâsiyyeye uğrayan bir milletin vaz' etmek istediği düstûrları mal bulmuş Mağribî gibi anlamadan, tedkîk etmeden alıp da hâlet-i ictimâ'iyyesi daha on üç asır evvel sarsılmayacak bir sûrette tekarrur etmiş olan bir millete getirip tatbîk etmeye kalkışmak bilmem ki ne ile tâfsîf olunacak bir harekettir.

Bizim elimizde öyle bir esâs-ı âlî vardır ki, o bizi herhangi bir milletin, herhangi bir cereyânın arkasından koşmaktan ebedî sûrette müstağnî kâlmıştır. Biz ne medeniyet-i Garbiyye cereyânının peşine takılabiliriz; ne de komünizm cereyânına tâbi' olabiliriz. Yani

¹ Kiyamet Sûresi, 75/36

ümmet-i İslâmiyyenin saâdetini bunlardan hiç birisi te'mîn edemez. Birinci cereyânın tecrübeşini yaptı, milleti ne felâketlere sürüklediğini gördük. İlkincisini ise hiç tecrübeye mahal yoktur. Bu öyle bir şeydir ki, bir anda bütün hey'et-i ictimâ'iyyemizi târumâr eder. Bizim hey'et-i ictimâ'iyyemizi tutan râbita-i dîniyyedir. Bu esâsların sarsıldığı gün cem'iyet yoktur; çünkü bizim dînimiz maddî, ma'nevî bütün hayatımıza bütün ef'âl ve harekâtımıza hâkimdir. İhtivâ ettiği desâtîr-i ahlâkiyye, ictimâ'iyye ve siyâsiyye ser-â-pâ fitrat-ı besere muntabık olmak hasebiyle ile'l-ebed nev'-i beşerin nâzîm-ı mukadderâtıdır.

Dîn-i İslâm diğer dinler gibi değildir. Zîrâ edyân-ı sâirenin sulta-i ma'neviyesi yalnız ervâh üzerine olup maddiyât ile hiçbir alâkaları yoktur. Binâenaleyh bu edyânın te'âlîmi, nûfûsu tasfiye ve ahlâkî tehzîb edecek mevâ'iz ve nasâyîha münhasır kalır. Yalnız bunun ise o dînlerle mütedeyyin olan efrâd beynindeki alâyîki tevsîk ve münâsebâti takviyeye adem-i kifâyeti ma'lûmdur. Fakat Dîn-i İslâm böyle değildir. Bu dînin Şâri'i Hakîm'i -ki, mahlûkâtının fitratlarını, tabâyi' ve ahlâklarını herkesden ziyâde bilen O'dur- efrâd ve akvâmin hem şuûn-ı maddiyye, hem şuûn-ı rûhiyyede müstererek olmadıkça yekdiğere ittisâl ve irtibât peydâ eylemeyeceğini bildiği için Kur'ân-ı Kerîm'i yalnız kisas, emsâl, mevâ'iz ve nasâyîh-ı rûhiyyeyi hâvî bir kitâb hâlinde bırakmayıp hem rûhî, hem ictimâ'i, hem de siyâsi bir kitâb-ı celîl olmak üzere inzâl buyurmuştur ki, bu sâyede akvâm-ı İslâmiyye arasında 'ibâdât, muâmelât ve ahlâkça müşâbehet-i azîme ve bu müşâbehet eseri olarak efrâd ve cemâ'at-i İslâmiyye beyninde Kur'ân-ı Kerîm'ce maksûd olan te'sîs-i ukde-i muâhât husûsunda kalblerde şu'ûr hâsil olmuştur.

İslâm, cem'iyetlerin nizâmine âid desâtîr-i ictimâ'iyye ve siyâsiyyeyi de vaz' etmiş olduğu için artık ümmet-i İslâmiyye'nin saâdetini şurada burada aramaya hâcet yoktur. Bugün Avrupa'nın dûçâr olduğu ne kadar mezâhim-i ictimâ'iyye varsa İslâm hepsini fitrat-ı besere en muvâfik bir sûrette halletmiş, sâbit ve müstekar bir hâlet-i ictimâ'iyye te'sîs etmiştir. İnsanlar arasında sınıf ve millet farklarını kaldırmış, rekâbet ve muhâlefetlere mesâğ vermemiş, tâbi' ile metbû' arasındaki münâsebâti ta'yîn etmiş, hiçbir şekil-i hûkûmetle takyîd eylemediği insanları, hukûk ve vazâif-i mütekâbilelerine hürmet ve riâyet şartıyla ihtiyâclarına göre harekette hür ve serbest bırakmış, bu sûretle insanlar arasında muvâzene-i ictimâ'iyye ve siyâsiyyenin husûlunu te'mîn etmiştir. Bünye-i İslâm'da görülen bu vahdet ve kemâl ile mevzûâ-i beşeriyye nasıl boy ölçülebilir? Hiç şüphe yoktur ki, akvâmin geçirdiği ve geçirmekte olduğu muhtelif safahât-ı tekâmûl, bî-pâyân eşkâliyle, İslâm'ın esâsât-ı ahlâkiyye,

ictimâ'iyye ve siyâsiyyesini kabûle müntehî bir cereyânın bazı tahavvülât ve i'vicâcât-ı muvakkatesinden başka bir şey değildir.

Esâsât-ı İslâmiyyenin mâhiyet-i âliyyesi hakkında bu derecelerde kuvvetli bir îmân ve kanâatımız bulunduğu için bu düstûr ve esâslar hâricinde ümmet-i İslâmiyyenin hiçbir cereyânın peşine takılmasına tarafdar olamayız. Büyük Millet Meclisi'ni ve hûkûmetini de bu gâyede gördüğümüzden dolayı bunu İslâmiyet'in hâli için büyük bir beşâret; istikbâli için de büyük bir necm-i ümîd telâkkî ederiz. Büyük Millet Meclisi'nin şer'iye vekîli bil-münâsebe neşr ettiği bir beyân-nâmede diyor ki:

[313] "Esâsât-ı İslâmiyye dâiresinde icrâ-yı hâkimiyyet etmeyi en büyük, en mübeccel bir gâye telâkkî eden ve bütün siyâsetini bu istikâmet-i âliyyeye doğru götürmek azminde bulunan Büyük Millet Meclisi hûkûmeti o esâsât-ı âliyyeye karşı tecâvüzâta nazar-ı müsâmaha ile bakamaz."

İşte Şer'iye Vekîli hazretleri bir cümle ile Büyük Millet Meclisi'nin en mühim vazîfe-i ictimâ'iyyesini ifâde buyurmuştur. Filhakîka ümmet-i İslâmiyyenin bütün felâh ve saâdeti ancak bu siyâset-i âliyyededir. Bizim için kendi esâsâtımıza sarılmaktan başka çare-i necât yoktur. Bize kendimizden başka hiç kimseden, hiçbir yabancı milletin esâsâtından fâide yoktur. Öyle ümîd olunur ki; medeniyet-i İslâmiyye bütün şâ'saa-i sâbıkasıyla bir daha yeryüzünde parlayacaktır. Ve bu mübeccel büyük harekete pîş-vâ olacak da burada teşekkûl eden bu Meclis-i Âlî'dir. Öyle i'timâd ediyoruz ki; mukadderât-ı ilâhiyye artık bu sûretle tecellî edecktir. Bütün cihân-ı İslâm'ın enzârı buraya müteveccihdir. Buradan yükselecek bir sadâ-yı İslâm yüzlerce milyon kalblerde tanîn-endâz olacaktr. Bugün teferruat ile vakit geçirecek zamanda değiliz. Düşmanlarımızın hâk ile yeksân etmek istedikleri binâ-yı İslâm'ın temellerini tâhkîm etmek bu Meclis-i Âlî'ye âiddir. Bugün âlem-i İslâm'ın efkâri hâl-i teşettüttedir. Türlü türlü cereyânlarla sarsılmış, nereye gideceğini şaşırılmış, oradan oraya baş vurmaktadır. Bütün bu perîşan fikirleri bir kelime etrâfında doplamak lâzımdır. Meclis-i Âlî'nin Anadolu'ya âid vazîfe-i husûsiyyesinden başka böyle umûmî bir vazîfesi de vardır. İslâm Âlemi'nin vicdân-ı umûmîsini tagdiye edecek beyne'l-milel esâsât-ı âliyyeyi de takrîr ve tesbît ederek efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi teferruk ve perîşanlıktan kurtarmalıdır.

* * *

Bolşeviklerle hey'et-i ictimâ'iyye-i İslâmiyye arasındaki münâsebâtın bir de siyâsi safhası vardır ki, bu husûsda da biz nokta-i nazârimizi vaktiyle beyân eylemişik. Daha Bolşeviklik ilk zuhûr etmeye başladığı zaman Rusya'nın

esbâb-ı suktuna, Bolşevikliğin zuhûruna ve Rusya müslümanlarının istikbâline tâhsîs ettiğimiz uzun bir makâlede şu mütâlâada bulunmuştur:

“Rusya baygın bir hâldedir. Tehlikesi tamâmen zâil olmamıştır. Buna güvenerek arka üstü yatacak zaman değildir. Vazifemizi ihmâl edecek olursak ma’âzallah eskisinden daha fecî bir sûrette mevcûdiyetimiz tehlikelere düşmüş olur.

“Bugün bolşeviklerle tevhîd-i mesâî edecek olursak bunların re’s-i kârda kalmalarını te’mîn etmiş olduğumuz gibi İ’tilâfçıların da bütün harekât ve mesâîsini ehemmiyetten düşürmüştür. Rusya’nın ictimâî inkılâb ve mücâdelâti ne kadar fazla devâm ederse Rus tehlikesinden o nisbetté uzaklaşmış ve kurtulmuş oluruz.

“Sonra bolşeviklerin vaz’iyet-i iktisâdiyyelerini İslâh etmekle bütün Rusya müslümanlarının istiklâllerini de kazanmış oluruz.

“Binâenaleyh biz böyle bir siyâset ta’kîb etmekle hem din kardeşlerimizin istiklâllerini te’mîn ederiz, hem kendi mevcûdiyetimizi her türlü tehlikelerden muhâfaza etmiş oluruz.”

Sebîlürreşâd: Numara 363, 1 Ağustos 334

O zaman Almanya ile bolşeviklerin arası açıktı. Almanlar Şark siyâsetinde pek yanlış yola sapmışlardı. Bizim o zamanki ricâl-i hükûmetimiz de artık böyle mesâî-i mühimme ile iştîgâl edecek bir hâlde değildi. Ricâl-i hükûmet arasındaki şahsî münâferetler hâd bir devreye gelmişti. Bir iş görmek kâbil olamıyordu. Maamâfhî biz vazifemizi yaptı. Düşündüklerimizi söylemekten hiçbir zaman geri durmadık.

İşte bu sûretle bolşeviklerin Rusya’dâ bir kuvvet olacağını ve İ’tilâfcılara muârîz olan bu kuvvetle İslâm Âlemi’nin münâsebât-ı hasene te’sîsi, hattâ bir ittifâk akd etmesi luzûmumu ileri sürmüştük. İki büçük sene geçti. O zamandan beri birçok hâdisât-ı mühimme vukû'a geldi. Mütâreke oldu. Tekrîr harb başladı. Sonra Rusya'daki müslümanların bolşeviklerle münâsebâtı türlü türlü şekiller aldı. Gerek müslümanlar, gerek bolşevikler ayrı ayrı hatâlar irtikâb ettiler. En nihâyet bugünkü vaz’iyet hâsil oldu.

Bu husûsdaki nokta-i nazârimiz bugün de değişmemiştir. Yine öyle düşünüyoruz. Bir kere Bolşeviklik Hristiyanlık Âlemi arasında tahaddüs etmiş bir inkılâbdır. Ve her seyden evvel hedef-i hâmûmu Avrupa medeniyetidir. Her hâlde bu medeniyetin yıkılmasından her milletten ziyâde memnûn olacak ümme-i İslâmiyyedir. Çünkü bu medeniyet-i zâlimenin en müdhiş mezâlimine ma'rûz kalan Müslümanlık Âlemi'dir. Bu tahakküm ve esâretten halâs mes’lesi öteden beri İslâm mütefekkirlerini ne kadar meşgûl ediyordu ve el-ân ne kadar düşündürüyor. Avrupa medeniyetinin ihmâr ettiği vesâit-ı harbiyye karşısına

her hâlde sopa ile çıkışlamazdı. Vesâit-ı harbiyyenin bu kadar cehennemî bir şekil aldığı zamanda mâdûn ve mahkûm bulunan akvâm için nasıl halâs imkânı olabilirdi! müslümanlar çalışacak, fen ve san’at sâhibi olacak, fabrikalar yapacak, onların yaptığı âlât-ı harbiyyeyi hâzırlayacak, sonra bunlara karşı koyacaktı. Onların esâret ve istibdâdi altında bulundukça buna imkân var mıydı? Avrupalıların müstemlekâtta mezâlim ve politikalarını [314] bilenler bunu pek güzel takdîr ederler. Binâenaleyh hârîce karşı müttehid hareket eden bu müdhiş Avrupa kuvâ-yı müsellahasının tahakkümünden kurtulmak için yalnız bir çare vardı ki, o da bizzât Avrupa'da bir tefrika zuhûr ederek bu kuvvetin içinden yıkılması idi. Filhakika Harb-i Umûmî zuhûr etti. Ve bu müdhiş kuvvet sarsıldı. Fakat Âlem-i İslâm bundan lâyıkıyla istifâde edemedi. Umûmî irfânsızlık, bizim vakitsiz harbe girmemiz, sonra harbi idâre husûsundaki hatâlarımız, müttefiklerimizin hatâları mes’eleyi halledemedi. Nâire-i harbin muvâzene-i umûmiyye-i beşeriyyeye dâhil bütün milletlere sirâyet eylemesi ve fecâyi-i elîmesiyle senelerce temâdîsi, milyonlarca beşerin mahsûl-i mesâîsinin insanların zararına istihlâki zâten sarsılmış olan muvâzene-i iktisâdiyyeyi yıkmış ve bit-tabî' muvâzene-i ictimâ‘iyeyi iyiden iyiye sarsmış idi. Bu vaz’iyetten bil-istifâde Rusya da eski muvâzenelere i'lân-ı isyân eden Bolşeviklik teessüs etti. Az zamanda tehdîdini ikâ'a muktedir bir şekl-i tehdîd aldı. Moskova, muvâzenesizlik içinde kıvranan Garb halkının ümîd ettiği nesîm-i saâdetin merkezi oldu. Ve bu sûretle Avrupa bugün en müdhiş buhrânlarla düştü. En nîk-bîn ictimâî alîmleri bile bundan sonra Avrupa'da muvâzene-i iktisâdiyye te’sîsi hemen gayr-i kâbil olduğunu, artık sükûn ve vahdetin teessüs edemeyeceğini, bilâkis mütemâdî buhrânlar ve ihtilâllerle Garb'in kendi kendini yiyp bitireceğini acı acı lisânlarla i'tirâf ve tasdîk etmektedirler. Binâenaleyh Avrupa bünyân-ı medeniyyetinin temellerine bu kadar müdhiş kundaklar sokan ve onu yıkmayı kendine şîâr-ı mahsûs edinen Bolşeviklik Âlemi'ne karşı İslâm Âlemi'nin ittihâz edeceğî siyâset muayyendir: Bu husûsda bolşeviklere müzâheret! Düşmanın düşmanı dost olmak en mühim bir düstûr-ı siyâsettir. Âlem-i İslâm'ın menâfi-i hayâtiyyesi bunu iktizâ eder.

Ama bolşeviklerin prensipleri bir takım noktalarda esâsât-ı İslâmiyyeye muârîz bulunuyor. Olabilir; o başka mes’eledir. Biz zâten ictimâ‘iyât i‘tibâriyla onların arkasından gitmeye tarafdar olamayız. Çünkü onlar için mes’elenin iki safhası vardır: Biri ictimâ‘î, biri siyâsî. Fakat bizim için bir safha vardır: Siyâsî. Bizim ictimâ‘î bir inkılâba ihtiyâcımız yoktur. Müslümanlık daha binüçüze sene evvel bu ictimâ‘î inkılâbi yapmış ve İslâm Âlemi'nin hâlet-i ictimâ‘iyyesini takrîr ve tesbît etmiştir:

Esâsât-ı İslâmiyyeyi kabûl edenler arasında bütün sınıf imtiyâzlarını, kavmiyet ayrılıklarını, hattâ teşekkül-i siyâsî farklarını kaldırılmış, insanlar arasında bir îmân ve kanâat câmi’ası husûle getirmiştir; bu sûretle bir vahdet-i fikriyye te’sîs etmiştir. Binâenaleyh “inkılâb-ı ictimâ’î” denince biz bundan bir şey anlamayız. Biz İslâm Âlemi’nin ihtiyâcımız bu değildir. Bizim gâyemiz medeniyet-i Garbiyyenin tahakküm ve nüfûzu altına düşen İslâm Âlemi’nin halâsidir. Yani bolşevikler mahkûm milletlerin esâret-i iktisâdiyye ve siyâsiyyeden halâsını kendilerine şî‘âr ittihâz ettikleri için mes’ele bu noktada bizim hayâtimiza ta’alluk ediyor. Garb cihân-gîrlığının kırılması bizim için bir umde-i hayâttır. Bu noktada onlarla beraber hareket etmek mecbûriyetindeyiz. Yoksa bu siyâsî noktada menfaatlerimiz müttehid, hedefimiz müşterek olmakla ictimâ’iyât sâhasında da onlara tâbi’ olmak iktizâ ettiğini anlamıyoruz. Ve mes’eleyi bu noktada taâlîk edip de müslüman halkın efkârını karıştıranlar büyük hatâya düşüyorlar. Bilerek yapıyorlarsa her hâlde bu sû’-i kasddan başka bir şey değildir.

–Ama bolşeviklerin arzûsu bu merkezdedir! denecek.

–Bizim de arzûmuz onların bizim esâsâtımızı kabûl merkezindedir, deriz. Elbette biz bütün cihânın İslâm esâsâtını kabûl etmesini arzû ettiğimiz gibi onlar da bütün cihânın bolşevik düstûrlarını kabûl etmesini arzû ederler. Fakat bize karşı böyle bir teklîfde bulunacaklarını zannetmiyoruz. Bu kadar siyâsetsizlik göstereceklerine akıl ermiyor. Çünkü mahkûmiyetten halâs için bizim onlarla birlikte harekete ne kadar ihtiyâcımız varsa onların da bu husûsda müslüman âlemine o derece ihtiyâcları vardır. Eğer müslümanlar onların tarafını iltizâm etmemeydi, bugün kat‘iyyen Bolşeviklik Rusya’dâ tutunamaz, Çarlık avdet etmiş olurdu. Denikin’lere, Kolçak’lara, Budanic’lere... karşı zaferi te’mîn eden hep müslümanlardır. Bugün de bu ihtiyâc zâil olmuş değildir.

Vâkı‘â bolşevikler bazı taraflarda İslâm Âlemi’ne karşı vefâsızlık gösterdiler. Fakat bu hatânın acısını her hâlde hissettiler ve ederler. Almanlar Kafkasya’da bir Yahudi siyâseti ta’kîb ettiler de sonra onun müdhîş cezâsına dûcâr oldular. Bolşevikler de meselâ Afganı İngilizlerle harbe tutuşturuktan sonra silâh husûsundaki va’dlerini ifâ etmediler. Fakat Afganlılar da büyük bir mahâret-i siyâsiyye göstererek muzafferâne sulh akd edince bolşevikler şaşırdılar. Şimdi bu vaz’iyeti ta’mîr için uğraşıyorlar.

Yani bunlar siyâset mes’eleleridir. Menâfi’ karşılıklıdır. Bu husûsda dirâyet ve kiyâset lâzımdır. Her kim kendi vaz’iyetini takdîr etmezse aldanır. Bolşeviklerin Kafkasya’da, Buhara’da ve sâir bazı mahallerdeki vaz’iyetini, siyâsetsizliklerini bilmez değiliz. Fakat oradaki müslümanların vaz’iyelerini, siyâsetsizliklerini de biliriz.

Bolşevikler Azerbaycan’dâ, Buhara’da yaptıklarını niçin meselâ Fergana’da yapmadılar? Çünkü oradaki müslümanlar;

– Biz sizin dostunuzuz. Bizi bu sûretle kabûl ederseniz sizinle tevhîd-i mesâî ederiz.

[315] dediler. Tabâ’î bunu ellerinde şemsiyeler olarak, yahud aralarında tefrika bulunarak söylemediler.

Arz etmek istedigim bugün bolşevik Rusya ile menâfi’-i siyâsiyyemiz müşterek bulunuyor. İslâm âlemi, mahkûmiyetten kurtulmak için –tabâ’î çalışmak ve hamâkat göstermemek şartıyla– bolşeviklerin müzâheretine ihtiyâcları olduğu kadar bolşeviklerin de o derece müslümanlara ihtiyâci vardır. Her iki taraf bunu böylece bilip ona göre münâsebât-ı haseneyi idâmeye çalışmalı. Ve bu münâsebâtı ihlâl edecek ahvâlden tevakkî etmelidir.

Bazı taraflarca mes’ele lâyıkıyla anlaşılmadığı için burada biraz uzunca tavzîha lüzûm görüldü. Düşmen-i müştereke karşı bolşeviklerle tevhîd-i mesâî ettik diye bizim de mutlakâ bolşevik olmamız iktizâ etmez. Çünkü komünizmi tevlîd eden esbâb ve avâmlinin hiç birisi bizde yoktur. Binâenaleyh bizim için o prensiplere tâbi’ olmak lüzûm ve ihtiyâci yoktur. Milletlerin ictimâ’iyâtı o kadar nâzik mes’elelerdir ki, bu husûsda hiç oynamaya gelmez. Bir millet için iyi olan şey diğer millet için felâket olabilir. Muhîtin azîm te’sîrleri vardır.

Eşref Edib

ŞER’İYE VEKÂLETİ’NİN BEYÂN-NÂMESİ

Matbûât-ı yevmiyyenin bazısında ahkâm-ı İslâmiyyeye dâir hiçbir tedkîk ve tetebbu’â müstenid olmaksızın gelişî güzel yazılmış, gayr-ı vâkîfâne bazı mutâlâ’âta ma’atteessüf tesâdûf olunmaktadır. İslâmiyet’tâ şu vardır yahud şu yoktur demek için bu husûsda biraz olsun tetebbu’da bulunmak en basît kavâiddendir. Kur’ân-ı Kerîm’de sahîfeler dolusu ırsden bahs olunduğu ve bunun için ferâiz nâmiyla müdevven ayrıca bir ilim bulunduğu hâlse; “İslâm’da hakk-ı verâset yoktur.” diyecek kadar gaflet gösterenlerin artık İslâmiyet hakkında söz söylemeye hiçbir salâhiyetleri olamaz. Kezâlik emr-i bi’l-mâ’rûf ve nehy-i anîl-münker İslâm’da en büyük esâs iken ahkâm-ı şer’iyyeyi tutup da icrâ ve tenfîz gibi bir kuvve-i te’yîdiyyeden tecrîd etmek, bir de nusûs-ı İslâmiyye ile sâbit olan hakk-ı temellük, hakk-ı tasarruf, hakk-ı icâr ve istîcâr gibi hukûk-ı şer’iyyeyi inkâr etmek, yahud bu husûsda tahrîfâtta bulunmak İslâm’â karşı irtikâb olunan hatâların en büyüklerindendir. Bu açıktan açığa müslümanları idlâlden, esâsât-ı İslâmiyyeyi tahrîfden başka bir şey değildir. Bit-tabî’ esâsât-

İslâmiyye dâiresinde icrâ-yı hâkimiyet etmeyi en büyük, en mübeccel bir gâye telâkkî eden ve bütün siyâsetini bu istikâmet-i âliyyeye doğru götürmek azminde bulunan Millet Meclisi Hükûmeti, o esâsât-ı âliyyeye karşı bu kabîl tecâvûzâta nazar-ı müsâmaha ile bakamaz. Binâenaleyh bu gibi muzır neşriyâttan tevakkî edilmesi ehemmiyetle tavsiye olunur.

Elcezîre Cebhesi'nin muhterem kumandanı Nihad Paşa hazretleri tarafından başmuharririmiz Âkif Beyefendi'ye çekilen telgrafnâmedir:

Nasrullâh Câmi'-i Şerîfi'nde îrâd buyurduğunuz mev'izayı hâvî mecmû'anızın ancak bir nûshası elde edilebilmiştir. Diyârbekir Câmi'-i Kebîri'nde Cuma namazından sonra kırâet edilerek mü'minîn-i hâzîra envâr-ı ma'nevîyesinden hisse-yâb-ı tenevvür ve tefvîz olmuşlardır. Fakat bu istifâde pek mahdûd kalacağından cebhe mintikasını teşkil eden Elazîz,, Diyârbekir, Bitlis, Van Vilayetleri'yle civâr müstakil mutasarrifliklar halkı da nasîbedâr edilmiş ve şerefiyle hukuku doğrudan doğruya zât-ı âlînize âid olmak üzere Diyârbekir Vilâyet Matbaası'nda tab' ve teksîr ettirilerek bütün cebheye tevzî olunmuştur. Cenâb-ı Hak mesâî-i dîn ve vatan-perverânenizi meşkûr eylemesi temennîsiyle ihtirâmâtımı takdîm eylerim. 10-02-37

Elcezîre K.: Nihad

Üstâd-ı muhteremimiz tarafından da mukâbeleten şu telgraf-nâme çekilmiştir:

Diyârbekir'de Elcezîre Kumandanı Nihad Paşa Hazretlerine:

Hakk-ı âcizânemdeki teveccûhât-ı devletlerine an-samîmi'l-kalb teşekkürler ederim. Nasrullâh kürsüsündeki mev'izanın o havâlîde ve o cebhedeki bütün dîndaşlarımıza teblîğine himmet ve delâlet cidden sezâvâr-ı minnettir. Cenâb-ı Hak pek kıymetdâr bir rüknü bulunduğunuz kahraman ordumuzu zaferden zafere îsâl ve ümmet-i İslâmiyyede belirmeye başlayan intibâhi müzdâd buyursun, âmîn!

16 Şubat 337

Mehmed Âkif

Sebîlürreşâd'ın 465, 466, 467'nci nûshalarının da matbû'u kalmamıştır. Nasrullâh kürsüsündeki mev'izayı hâvî olan 464'üncü nûsha ikinci def'a olarak basılmışsa da kîsm-ı küllîsi Garb Ordusu'na gönderildiği cihetle o da bitmiştir. Binâenaleyh Anadolu'da çıkan bütün nûshalarımızı arzû eden zevâtın biraz beklemeleri ricâ olunur. Înşâallah müsâid bir zamanda 464'ünün üçüncü tab'ıyla diğer nûshaların tab'-ı sânileri ikmâl edilerek kendilerine takdîm olunacaktır.

[ON SEKİZİNCİ CİLDİN SONU]

YAZAR İNDEKSİ¹

- *** : 99
Açık Söz: 298, 317
Abdüleziz Çâviş: 4, 16, 29, 41, 54, 67, 79, 143, 154, 167, 181
Abdüleziz Mecdi: 65, 78, 99, 115, 118, 131, 144, 169, 182
Ahmed Cevdet: 126
Ahmed Hamdi, Aksekili: 59, 84, 98, 113, 125, 150, 159, 162, 172, 185, 202, 251
Ahmed Nazmi: 55
Ahmed Râsim Avni: 182
A[elif] Şükrü: 255
Ali Selahaddin: 131
Akşam: 37
Alemdâr: 161, 182
Ali Ekrem: 194, 195, , 209, 246
Bedîuzzâmân Saîd-i Kürdî Efendi: 233, 236, 259
Caetano: 19
Cerîde-i Îlmiyye: 136
Cevad, Medrese-i Süleymaniyye talebesinden: 138
Comrade, gazete: 214
Daily Telegraph: 202, 204, 211, 214
Dînî Dersler: 58, 159
Dârülhikmetî'l-Îslâmiyye: 75, 126, 141
Eşref Edib: 253, 282, 296, 308, 328, 338
Edward G. Browne: 188
Emin Feyzi: 220,
Ferid, Dârû'l-hikmetî'l-Îslâmiyye a'zâsından: 59, 93, 107, 118, 124, 132, 144, 154, 224,
Hancıyan: 297
Hayderîzâde İbrâhim, Şeyhüislâm: 5, 7, 67, 74, 90, 105, 106, 215, 245, 251, 253, 307
H. Basri: 333
Hüseyin el-Kîdvâî, Şeyh, Müşîr: 49, 207, 224
Hüseyin Âdil: 100
Hüseyin Mazhar (Mütercim): 9, 34, 58
İctihâd: 21, 61, 74, 241
İfhâm: 126
İkdâm: 61, 126
İleri: 61, 164
Islamic Review: 9, 46
Independent: 214
İzmirli İsmail Hakkı: 202, 253
İsmail Hakkı, Doktor, Milaslı: 59
İstiklâl gazetesi: 21, 22
İstanbul gazetesi: 74, 75
İstiklâl Marşı: 330
Jurnal d'Italia (Il Giornale d'Italia): 37
Journal d'Orient: 241
L'ava Nasyonal (Sadâ-yı Millî): 204
Le Journal: 298
Le Matin: 51, 128, 214
M. (Talebe-i 'ulûmdan): 71
Marmaduke Pickthall: 63
Mehmed Âkif: 4, 15, 28, 39, 40, 53, 64, 66, 77, 90, 234, 265, 278, 283, 286, 291, 299, 309, 317, 329, 339
Mehmed Emin, Topçu kâimmakâmlığından mütekâid: 36, 46
Muhammed Hamdi, Evkâf Nâzırı, Elmalılı: 8, 18, 31, 44
Mehmed Tâhir, Te'âlî-i İslâm Cem'iyeti muhiblerinden: 227
Mehmed Tevfîk, Sahn İkinci Sınıf talebesinden: 238
Muhammed Abduh: 9, 34, 58, 248, 249
Mustafa Nazmi, Amasra: 61, 101, 174
Nâbedid: 221
Nâmîk Kemâl: 209
Near East: (Şark-ı Karîb): 25, 26
Orient News: 140, 141
Ömer Rıza: 47, 49, 73, 104, 151, 163, 187
Ömer Lütfî, Harekât-ı Millîye ve Redd-i İlhâk Hey'eti Aydin ve Havâlisi Hey'et-i Merkeziyye Reisi: 76
Peyâm: 88
Sadreddin: 33
Reuter: 120, 214
Sebîlürreşâd: 126, 315, 328
Seyyid Emir Ali: 77, 176, 188
Seyyid Muhammed Bedruddîn: 282
Sir Theodore Morison: 25, 152, 187
Süleyman El-Bârûnî, Meclis-i A'yân A'zâsından: 190, 231
Şark-ı Karîb (Near East): 25, 26
Tan: 75, 88, 164, 213, 215, 264
The Quest gazetesi: 47
Talebe-i 'Ulûm Cem'iyeti: 256
Tarîk gazetesi: 37
Tasvîr-i Efkâr: 47, 239
The Evening Standart: 243
The Morning Post: 187, 264, 296
The Times: 14, 20, 21, 151, 164, 174, 175, 176, 178, 185, 188, 202, 214, 227, 229
Türk Dünyâsı: 37, 127
Yeni Avrupa Mecmû'ası: 191
Yusuf Ziya: 127

¹ Yazarlara dair burada yer alan bilgiler, yazılarının yayınlandığı sayılarla, dergi kapağında ve yazarının adı yanında verilen mâtûmâtır. Yazarın o sıradaki durumunu göstermektedir. Ayrıca kendilerinden iktibasta bulunan gazete ve dergiler de italik dizilerek indekse alınmıştır.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürresâd
Mecmuası

اطهارات

رساله مزددين آنندیقی کوستارلک شرطیله
بیتون بازیلار هر هانکی بر غزن نه طرفندن
اقباس اولونه بیلیر .

§

مكتوبیلرک ، امضالارك واضح و
ادقو ناقلى اولىسى و آبونه صره
تومرسى محتوى يولوكىسى لازىدە .

§

مالک اجنبیه ايجون آبونه اولانلارك
آدرسلر ينك فراسز هەسى دە يازىلىسى
رجا اولنور .

§

اون آبونه قيد ايدن ذاته ير آبونه
مجاناً تقديم اولنور .

~~~~~

آبونه شەاطەپى

مالک عەئەنەدە سەھلکى (٦٥) ، الڭ

آيلقى (٣٥) غروشدر .

مالک اجنبىدە سەھلکى (١٧) ، الڭ

آيلقى (٩) فرانقدەر .

ادارە هەنەر

باب عالى جادەسندە ورخان يەخ خانىدە

تومرو ٢٣-٢٦

اطهارات

آبونه بىلى پېشىندر .

§

مسىكە موافق آثار مع المتنونىه قىبول
اولنور . درج ايدىلەمەن يازىلار
اهادە اولوغاز .

~~~~~

اتبعون اهدىكم سبيل الرشاد

دين ، علمي ، ادبى ، سياسى هفتالق جموعة اسلاميەدە

والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم

صاحب و مدیر مسئول : ع . اشرف ارب